PONTIFICIA UNIVERSITAS GREGORIANA

FELIX M. CAPPELLO S. I.
Prof. in Pontificia Universitate Gregoriana

TRACTATUS CANONICO-MORALIS
DE SACRAMENTIS

Vol. V. - DE MATRIMONIO

Accedunt Appendices

DE IURE MATRIMONIALI ORIENTALIUM
ET DE IURE ITALICO POST CONCORDATUM VIGENTE

Editio sexta accurate emendata et aucta.

TAURINI MARIETTI ROMAE
1950

IMPRIMI POTEST

Angelus Linus Tomè S. I., *Praep. Prov. Romanae.*

V. Nihil obstat.

Taurini, die 14 Maii 1950.

Dr. Aloisius Quaglia, *Rev. Del.*

Imprimatur.

Can. A. COCCOLO, *Vic. Gen.*

PRAEFATIO

Mens fuit in hoc tractatu concinnando doctrinam *canonicam* simul et *moralem* de matrimonio, ad normam Codicis, methodice exponere. Singulos canones referre eorumque vim atque genuinum sensum attingere nisi sumus, ipsi Codicis ordini presse inhaerendo, iuxta decretum S. C. de Sem. et Stud. Univ. 7 aug. 1917. Fontes germanae doctrinae, probatos auctores seu veteres seu recentes, commentatores Codicis omnes, quantum licuit, naviter consuluimus, quorum varias sententias maturo consilio perpendere opportunum visum fuit.

In hac nova editione plura addenda, nonnulla mutanda, quaedam uberius exponenda censuimus, ut opus perfectius atque accuratius evaderet.

Auctor.

INDEX

DE MATRIMONIO

CAPUT I.

NOTIONES GENERALES MATRIMONII

ARTICULUS I.

De natura matrimonii.

1. Nomen. — 1. Si vis spectetur vocis, matrimonium, iuxta plures, a *matre* et *munio* nomen sortitur, quasi *matris munium* seu *munus*, tum quia mater semper certa est, non certus pater nisi ex iuris praesumptione, tum quia mulier ideo nubit viro, ut mater fiat, eique partus magis est onerosus, quam patri; nam « puer adhuc infans... magis materno indiget solatio quam paterno, sibique (matri) ante partum onerosus, in partu dolorosus, post partum laboriosus fuisse noscatur », ut ait Gregorius IX (1).

« Et ex hoc — sic infert idem Pontifex — legitima coniunctio maris et feminae magis matrimonium quam patrimonium nuncupatur » (2).

Passim Patres et Doctores affirmant matrimonium ita vocari, quasi ex matris *munio* seu munere. Quod ortum ducat ex *matre*, omnes admittunt. Sed iuxta classicam linguam latinam, *monium* non est nisi vocis productio, uti patris monium. Cfr. Forcellini, v. *Matrimonium*.

(1) C. 2, X, *de conversione infidelium*, III, 33.

(2) Cfr. *Catechism. Rom. de matr. sacram.*, n. 2; S. Thom., *Summa theol.* Suppl. q. 44, a. 2, ad 1; Sanchez, *De sancto matrimonii sacramento*, lib. I, prooem. n. 4; Schmalzgr., *Ius ecclesiasticum universum*, tom. IV, part. I, tit. 1, n. 220; S. Alph., *Theol. Mor.*, lib. VI, n. 879; Ball.-Palm., *Opus theologicum morale*, VI, n. 387; Gasparri, *Tractatus canonicus de matrimonio*, n. 1; Wernz, *Ius Decretalium*, IV. *Ius matrimoniale Ecclesiae catholicae*, n. 28, not. 4; De Smet, *De sponsalibus et matrimonio*, n. 8 ss.

Ad legem civilem quod attinet, cfr. C. C. I. art. 48 ss.; 1378 ss.; C. C. Gall. art. 144 ss.; C. C. A. §§ 44 ss.; C. C. Germ. §§ 1297 ss. C. C. H. art. 42 ss.

Serius, penes auctores mediae et infimae latinitatis, vocabulum *monium* occurrit illudque significat, ut expresse tradit Du Cange (*Glossarium* etc.), *munus* sive *officium*.

2. Matrimonium dicitur etiam *connubium* vel *nuptiae*, *coniugium* et *consortium*.

Connubium vel *nuptiae* a velando seu obnubendo. « Illud translatitium est — aut Vinnius — (3), nuptias a *nubendo* dictas esse, eo quod olim novae nuptae pudoris ergo caput obnubere flammeo solebant, idque Festus, Nenius et alii complures notant » (4).

Dicitur *coniugium*, quia duo sub uno iugo perpetuo coniunguntur; *consortium*, quia coniuges participes fiunt eiusdem sortis et conditionis, iurium et bonorum ex intima coniunctione quae inter eos adesse debet (5).

3. Interdum *nuptiae* significant *solemnitates* seu *festivitates* cum ipsa matrimonii celebratione coniunctas (6).

4. Vir appellatur maritus a *maritando*, graece συνοικίζω, *nuptui tradere;* femina *uxor*, quasi *unxor*, i. e. unctrix, quia mos fuit apud Romanos, ut sponsa domum mariti ingressura postes inungeret ad mala omina avertenda, et laneis vittis ornaret in auspicium castitatis (7). - Cfr. n. **82**, 2.

2. Notio. — 1. Matrimonium duplici sub respectu considerandum est: *in fieri* et *in facto esse*, ut aiunt.

Consideratum **in fieri** seu active aut causaliter, est contractus quo initur et constituitur coniugalis societas; consideratum **in facto esse,** seu passive aut formaliter, est ipsa unio coniugalis i. e. status seu vinculum matrimonii tamquam effectus e coniugali contractu dimanans (8).

(3) *In quatuor libros Institutionum comment.*, lib. I, tit. 9, n. 1.

(4) Cfr. etiam c. 7, 8, C. XXX, q. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 221; S. Thom., IV, D. 27, q. 1, a. 1, q. 2; *Suppl.* q. 44, a. 2; Sanchez, *l. c.*; Lacroix, *Theol. Mor.*, lib. VI, part. III, n. 1.

Interdum nupta, in oppositione ad desponsatam, intelligitur uxor cognita prae uxore non cognita. Cfr. c. 29, 31, 40, C. XXVII, q. 2, et c. 1, C. XXXIII, 1.

In iure romano connubium significabat etiam habilitatem iustas nuptias ineundi. Cfr. Laurin, *Introductio in ius matrimoniale*, p. 26; Leitner, *Lehrbuch* etc., p. 3.

(5) Cfr. L. 1. D. *de ritu nupt.* XXIII, 2; Sanchez, *l. c.*; Schmalzgr., *l. c.* n. 222.

(6) Forcellini, *Totius latinitatis lexicon*, v. *Nuptiae*.

(7) Cfr. Forcellini, *l. c.* *Maritus*, *Uxor*.

(8) In Iustiniani *Inst.* I, 9. *de patria potestate*, § 1, matrimonium definitur: « Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio individuam vitae consuetudinem continens ».

Modestinus autem (D. 23, 2, *de ritu nuptiar.*, L. 1): « Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae, (et) consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio ».

Postrema haec verba « divini et humani iuris communicatio » sunt intelligenda de communione *sacrorum* (familiarium) et de rerum *temporalium* communione. Cfr. Voet, *Comm. ad andectas*, lib. 23, tit. 2, *De ritu nuptiar.*, n. 6.

2. Matrimonium **in fieri** definiri potest: *Contractus legitimus maris ac feminae ad generandam et educandam prolem ordinatus.*

Si agitur de matrimonio inter baptizatos, addenda sunt haec verba: *A Christo Domino ad sacramenti dignitatem evectus* (9).

a) Dicitur *contractus*, quia matrimonium est vera et proprie dicta conventio bilateralis inter marem ac feminam.

Quae contractus natura ex eiusdem elevatione ad sacramentalem dignitatem nullatenus sublata aut immutata fuit. Hinc probandi non sunt quidam recentes scriptores, qui de matrimonio disputantes a voce contractus abhorrere videntur.

b) Dicitur *legitimus*, quia elici debet sive inter partes iure habiles ad matrimonium contrahendum, sive iuxta formam praescriptam pro valida nuptiarum celebratione. Partium vero habilitas verificari debet in ordine ad ius naturale, divino-positivum et ecclesiasticum.

c) Dicitur *maris et feminae*, quia, attento fine ad quem Deo auctore ordinatur, matrimonium contrahi nequit nisi inter virum et mulierem, et quidem inter *unum* virum et *unam* mulierem.

d) Dicitur *ad generandam et educandam prolem*, ut significetur finis primarius matrimonii, de quo infra.

e) Dicitur *a Christo Domino ad sacramenti dignitatem evectus*, quia Christus D. ipsum fidelium matrimonialem contractum gratiae spiritualis collativum fecit, i. e. sacramentum constituit, ut suo loco declarabitur (10).

Pius XI, Encycl. « *Casti connubii* » 31 dec. 1930, docet « matrimonium non humanitus institutum neque instauratum esse, sed divinitus; non ab hominibus sed ab ipso auctore naturae Deo atque eiusdem naturae restitutore Christo Domino legibus esse communitum, confirmatum, elevatum ».

3. Matrimonium **in facto** esse definiri potest: *Unio legitima viri ac mulieris perpetua et exclusiva, ex mutuo ipsorum consensu orta, ad sobolem procreandam atque educandam ordinata* (11).

(9) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 1, n. 1, ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 288; Devoti, *Inst. canon.*, lib. II, sect. VII, n. 102; Ball.-Palm., *l. c.* n. 390; Santi, *Praelectiones iuris canonici*, lib. IV, n. 71; Gasparri, *l. c.* n. 2; Wernz, *l. c.* n. 28; De Smet, *De sponsalibus et matrimonio*, I, n. 5.

(10) Apud Romanos distinguebatur matrimonium *iuris civilis* (*iustae nuptiae*) et matrimonium *iuris gentium* (matrimonium *naturale*). Inter servos, et inter servum et liberum dabatur *contubernium*.

Inter homines liberos *sine affectione mari'ali* dabatur *concubinatus*; quo nomine initio intellecta fuit *illegitima* cohabitatio viri matrimonio ligati cum *pellice*; dein in generali morum corruptione et tendentia ad coelibatum fuit *concubinatus* permissus nonnullis servatis regulis per legem *Iuliam de adulteriis* et per legem *Papiam Poppaeam*, qua tamen recognitione factum non est ut *concubinatus* sine *affectione maritali* haberetur pro vero et valido matrimonio. Cfr. Voet, *l. c.* n. 8.

(11) S. Thom., *l. c.* q. 44, a. 3; Sanchez, *l. c.* n. 8; D'Annibale, *Summula theol. mor.*, III, n. 422 (ed. 5ª); Schmalzgr., *l. c.* n. 223; Ball.-Palm., *l. c.* n. 389; Wenz, *l. c.*

Quae definitio omnia elementa complectitur, scil. fundamentum et rationem unde matrimonium oritur et constituitur, subiectum, proprietates ac finem.

Ista matrimonialis societas, sensu proprio et adaequato sumpta, secumfert tum mutuum ius perpetuum et exclusivum cum relativa obligatione in corpus alterius in ordine ad prolem generandam et educandam, tum etiam communionem thori, mensae et habitationis in animorum et bonorum unione.

4. Ex legitimo contractu coniugali inducitur inter coniuges *vinculum* seu *ligamen matrimoniale.*

3. Notanda. — Nonnulli, etiam catholici, conceptum matrimonii aut erroneum aut saltem inadaequatum exhibent, dicentes illud esse *unionem amoris*, aut *vinculum peculiaris affectus*, vel *societatem ad mutuum obsequium et adiutorium procurandum*, aut *vinculum iuridicum dilectionis.*

Porro unio amoris nonne habetur quoque inter matrem et filium? vinculum peculiaris affectus inter fratrem et sororem? societas ad mutuum obsequium et adiutorium procurandum inter amicos? vinculum iuridicum vitae communis inter socios et sodales cuiuslibet consociationis?

In notione matrimonii ea elementa spectanda sunt, quae sunt ita ipsius propria et exclusiva, ut illud *specifice* distinguant a ceteris quibuscumque negotiis et contractibus.

Elementum autem *specificum* — omnino proprium et exclusivum matrimonii — est legitima sobolis procreatio et educatio.

4. Elementa constitutiva et essentialia matrimonii. — Ex tradita (n. 2) notione manifesto patet quodnam sit matrimonii *subiectum* et *obiectum*, quaenam *essentia*, quinam *finis*, quaenam *proprietates* seu *bona.*

5. Subiectum. — 1. Subiectum matrimonii sunt *vir* et *mulier*, iure habiles ad nuptias *valide* et *licite* ineundas.

Haec autem habilitas tria necessario includit, scilicet 1° ut vir ac mulier contrahentes eam mentis discretionem habeant, qua consensum non qualemcumque, sed vere proprieque *matrimonialem* elicere queant; 2° ut nullo impedimento dirimente aut impediente iuris divini, seu naturalis seu positivi, aut humani a competente auctoritate statuti (i. e. ab Ecclesia quoad fideles, a civili potestate quoad infideles, ut infra exponetur) prohibeantur; 3° ut, loquendo de matrimonio qua sacramento, nupturientes sint baptizati; nam baptismus, ut fides docet, est *ianua Ecclesiae* et *primum omnium sacramentorum*, quo valide non suscepto, cetera recipi nequeunt.

2. Inhabilis ad matrimonium valide et licite celebrandum quis potest esse ***absolute*** (ex. gr. amens, idiota) et *relative* (ex. gr. consanguineus), prout cum nonnullis tantum determinatis personis vetatur nuptias inire, vel cum omnibus indiscriminatim; praeterea potest esse inhabilis ***habitualiter*** (ex. gr. perpetuo amens vel fatuus, et ordinarie etiam mutus et surdus et caecus simul a nativitate) et ***actualiter*** (ex. gr. dormiens, delirans, ebrius), prout incapacitas solum *hic et nunc* exsistit i. e. ***actu***, vel, contra, perseverat seu ***habitu*** manet. - Cfr. n. **11** ss.

6. Obiectum. — 1. Matrimonium, utpote contractus, proprium ac determinatum habet obiectum sive *materiale* sive *formale*. Obiectum **materiale** sunt ipsae *personae* contrahentium; obiectum **formale** i. e. ratio sub qua consideratur et attingitur earum unio coniugalis, est **individua vitae consuetudo** seu ius mutuum in corpus, perpetuum et exclusivum, cum relativa obligatione, in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem.

Quod mutuum ius et officium est natura sua *aequale, perpetuum* et *exclusivum: aequale*, quatenus utrique coniugi idem ius eademque obligatio competit absque ullo discrimine inter maritum et uxorem, salva tamen mulieris subiectione viro, qui, docente Apostolo, caput eius est; *perpetuum*, quatenus usque ad mortem per se est duraturum; *exclusivum*, quatenus ita proprium et personale est ut quaelibet participatio seu communio cum aliis personis penitus et absolute interdicatur *sub stricta obligatione iustitiae*, et quidem accedente forte etiam consensu utriusque coniugis (12).

2. Communio thori, mensae et cohabitationis estne obiectum essentiale contractus matrimonialis?

Non defuerunt DD. qui id docuerint; at immerito prorsus. Praefata communio solum ad integritatem seu ad perfectam vitam coniugalem spectat, non autem ad essentiam matrimonialis contractus, cum reipsa aliquando desit, ecclesiastica auctoritate permittente, ex. gr. in matrimoniis conscientiae aut in coniugum separatione legitime inducta.

3. Unio animorum per mutuam dilectionem, proprie loquendo, non est obiectum contractus matrimonialis, sed potius *conditio* ut nuptiae felicem exitum sortiantur; item quaedam bonorum unio est *conditio* ad onera matrimonii rite sustinenda, non autem contractus obiectum; hinc est quod eiusmodi bonorum unio speciali pacto mere civili potest et solet in praxi determinari. - Cfr. n. **15**, 3.

(12) Schmalzgr., *l. c.* n. 316; Gasparri, *l. c.* n. 6; Wernz, *l. c.* n. 36; De Smet, *l. c.* n. 20.

7. Essentia. — 1. Matrimonii essentia nullatenus consistit in copula carnali, ut quidam veteres canonistae docuerunt (13); neque *simpliciter* reponi debet in ligamine vel in consuetudine vitae.

2. Ut quodcumque absit errandi periculum et vera doctrina integre ac perspicue tradatur, distinguendum est inter matrimonium *in fieri* et matrimonium *in facto esse*.

Essentia matrimonii *in fieri* consistit in mutuo sponsorum *consensu*, quo traditur et acceptatur ius in corpus, perpetuum et exclusivum, in ordine ad prolem generandam. Quare Codex (can. 1081, § 1) expresse habet: « *Matrimonium facit partium consensus...* » (14). - Cfr. n. **571.**

3. Essentia matrimonii *in facto esse* consistit in individua vitae consuetudine, quae ex matrimonio in fieri resultat, scil. in ipsa unione viri ac mulieris exclusiva et indissolubili (15); quod innuitur etiam *Gen.* II, 24.

Sane consensus matrimonialis potest considerari sub duplici respectu: qua actus *transiens* et qua actus *permanens* seu *perseverans* (cfr. c. 1136, § 1, 1139, § 1).

(13) Obsoletam antiquorum opinionem nostris temporibus propugnavit Ios. Freisen, canonista germanus, in opere cui titulus « *Geschichte des kanonischen Eherechts* » etc. Tubingen, 1888. Iure plerique DD. Freisen impugnarunt, qui, re melius perpensa, sententiam suam laudabiliter retractavit.

(14) In iure romano hoc principium receptum erat: « *Nuptias non concubitus, sed consensus facit* » (l. 30 ff. De R. I. 50, 17). Quae verba tamen veram doctrinam de essentia matrimonii minime significabant. Cfr. Bonfante, *Corso di diritto romano*, I, p. 176; De Crescenzio, *Sistema di diritto civile romano*, vol. I, part. 2, pagg. 299, 331.

Duplex elementum spectandum in iure romano, ad matrimoniale institutum quod attinet, scil. *animus* seu *affectio maritalis* et *corpus* seu *communio vitae* (convivenza).

Unio maritalis pendebat « dal perdurare dei voleri e dal proposito di essere marito e moglie, dalla consistenza e dalla continuità della vita comune » (Bonfante, *Corso di diritto romano*, vol. I, pag. 187), ita quidem ut per consensum unde orta erat, per eundem quoque unio cessare posset.

Affectio, ait Bonfante (*l. c.*), « indica una volontà duratura, non momentanea, tale che si converta in uno stato d'animo ». Quae stabilitas minime confundenda est cum indissolubilitate aut perpetuitate, sicut affectio non est confundenda cum vero consensu coniugali de quo in can. 1081, § 2.

Vitae communio (*convivenza*) habebatur ex *ductione* mulieris *in domum mariti*.

Externa agendi ratio mariti et uxoris dicebatur *honor matrimonii*, qui erat « l'effettiva sussistenza delle reciproche relazioni morali e sociali, per cui i coniugi continuavano a trattarsi in tutte le forme, come nella società si devono trattare due coniugi, serbando la donna la posizione sociale del marito e la dignità di sposa » (Bonfante, I, p. 228, 4; Albertario, *Il matrimonio nel diritto romano*, in *Enciclopedia Treccani*, XXII, p. 580).

Ita in iure *classico*.

In iure *iustinianeo*, sub influxu religionis christianae, vinculum matrimonii firmius evadit ipsaque elementa constitutiva mutationem quamdam recipiunt.

Sane voluntas ipsa seu vera « *affectio maritalis* diventa il cardine del matrimonio; e il matrimonio si distingue dal concubinato avendo riguardo non alla volontà concretantesi in un comportamento oggettivo, quale era l'*honor matrimonii*, ma *alla volontà per sè stessa* indipendentemente da questo oggettivo comportamento » (Albertario, *Studi di diritto romano*, vol. I, cap. 10).

(15) S. Thom., IV, D. 27, q. 1, a. 2; Henriquez, *Summa theol. moral.*, lib. XI, cap. 8, n. 2; Sanchez, *l. c.* n. 6; Gasparri, *l. c.* n. 8.

Prior attenditur in matrimonio *in fieri*, alter in matrimonio *in facto esse*. Semel ac consensus rite praestitus fuerit a coniugibus, non potest *valide* unquam revocari, adeo ut *semper* et *necessario* iuridice perseveret.

8. Finis. — 1. Finis alius est *primarius* et alius *secundarius*, alius *essentialis* et alius *accidentalis*, alius demum *operis* et alius *operantis*.

Finis **primarius** matrimonii, *essentialis* equidem et *operis* i. e. ipsi matrimonio naturaliter ac necessario inhaerens, est *procreatio* et *educatio* prolis (can. 1013, § 1), iuxta illud: « *Crescite et multiplicamini et replete terram* » (16).

Turpiter errant, qui censent finem primarium esse procreationem tantum sobolis, non vero educationem. Sane homo corpore et anima rationali constat; hinc duplex eius vita, physica et moralis. Physica, prout in brutis, per generationem habetur; moralis, quae consistit in perfectione hominis, in quantum est homo, seu in facultatum spiritualium debita institutione, habetur per educationem.

Porro cum parentes utramque vitam seu physicam seu moralem liberis suppeditare debeant, sponte sequitur finem primarium matrimonii esse non solum procreationem, verum etiam educationem sobolis (17), ita ut qui hanc excludere vellet, manifeste ageret contra naturam hominis ipsius.

Imo educatio intelligi debet plena atque perfecta respectu totius humanae naturae, quoad *animam* et *corpus: physica* scil. et *moralis* (cfr. can. 1113, de quo suo loco). Satis enim non est sobolem procreare; oportet generationi accedat peculiaris cura eaque assidua, ut debile infantium corpus ad perfectionem adducatur (18).

Hac de re fuse loquemur exponentes matrimonii effectus.

Scite Pius XI in citata Encycl. « *Casti connubii* » docet: « Itaque primum inter matrimonii bona locum tenet *proles*... Procreationis autem beneficio bonum prolis haud sane absolvitur, sed alterum accedat oportet, quod *debita prolis educatione* continetur. Parum profecto generatae proli atque adeo toti generi humano providisset sapientissimus Deus, nisi, quibus potestatem et ius dederat generandi, iisdem *ius* quoque et *officium* tribuisset *educandi* ».

Hic finis primarius, etiam in quantum matrimonium consideratur in officium naturae institutum, est quodammodo *sacer*, et non profanus. Nam

(16) *Gen.* I, 28.

(17) Cfr. S. Thom. IV Dist. 26; *Summ. theol.* 2-2, q. 154, a. 2; *Suppl.* q. 49, a. 1; *Summa contra Gent.*, lib. VII, cap. 122.

(18) Cfr. Meyer, *Institutiones iuris naturalis*, vol. II, n. 95 ss. (Friburgi Brisgoviae 1910); Sasse, *Institutiones theologicae de Sacramentis Ecclesiae*, vol. II, p. 361 (Friburgi Brisgoviae 1898); Wernz, *l. c.* n. 31.

finis adaequatus hominis est Deus religione colendus atque aeterna beatitudine possidendus et per hoc glorificandus; qui finis, ut omnibus liquet, sacer est et religiosus (19).

2. Finis **secundarius**, item *essentialis* et *operis*, est duplex: 1° *mutuum adiutorium* non solum in cura rei domesticae, sed praesertim in mutua dilectione et in prolis educatione, iuxta illud: « *Faciamus ei adiutorium simile sibi* » (20); 2° *remedium concupiscentiae* (can. 1013), quatenus ad illicita non provocat concupiscentia, si per actum coniugalem ei licite satisfit, secundum illud Apostoli: « *quod si non se continent, nubant: melius est enim nubere quam uri* » (21).

Iuxta *S. Alph.* (l. c.), fines *intrinseci essentiales* matrimonii sunt duo: traditio mutua cum obligatione reddendi debitum, et vinculum indissolubile; fines *intrinseci accidentales* pariter sunt duo: procreatio prolis, et remedium concupiscentiae.

Eiusmodi locutio, quam nonnulli DD. sequuntur (22), relinquenda omnino est, ad normam cit. can. 1013, § 1. Etenim mutua traditio cum obligatione reddendi debitum, et vinculum indissolubile non sunt *fines* matrimonii, cum eiusdem potius essentiam constituant; procreatio prolis et remedium concupiscentiae nullatenus fines *accidentales* sunt, si finis *operis* seu ipsius matrimonii spectetur. Qua de re nulla esse potest dubitatio.

Proposito dubio: « An admitti possit quorumdam recentiorum sententia, qui vel negant finem primarium matrimonii esse prolis generationem et educationem, vel docent fines secundarios fini primario non esse essentialiter subordinatos, sed esse aeque principales et independentes »; -- S. Off. die 1 april. 1944 respondit: « *Negative* » (23).

In statu innocentiae, matrimonium ordinatum solum erat *in officium naturae* i. e. ad conservandum et propagandum genus humanum

(19) Quidam auctores docent hominem singularem, sive marem sive feminam, non esse perfectum et completum, sed solum per unionem maritalem i. e. per commutationem proprietatum sexualium talem exsistere. Exinde inferunt finem proprium matrimonii esse mutuum complementum humanae personalitatis, prolis vero generationem esse quid accessorium ex dicto complemento resultans.

Id perperam omnino asseritur. Nam confundendum non est complementum *sexuale* cum complemento *humano* seu ad *perfectum esse hominis* requisito, quasi homo non coniugatus censeri debeat dimidius tantum homo vel imperfectus. Complementum *sexuale* ideo solum requiritur, ut unum et perfectum sit principium generationis, educationis et socialis unitatis domesticae. Cfr. Meyer, *l. c.* n. 96, n. 1; Sasse, *l. c.* p. 362.

(20) *Gen.* II, 28.

(21) I *Cor.* VII, 9.

(22) Cfr. Lavaud, *Le monde moderne et le mariage chrétien*, p. 22 ss.; Joyce, *Christian marriage*, p. 10 ss.

(23) *A. A. S.* XXXVI, 103; Lanza, *De fine primario matrimonii*, in *Apollinaris*, 1941, p. 1-27, 75-76; Zeiger, in *Periodica*, *XX*, 54*-55*; Sent. Rot. 22 ian. 1944; *Alloc.* Pii XII, 3 oct. 1941, occasione inaugurationis anni iuridici penes S. R. Rotam. *A. A. S.*, XXXIII, 423.

per sobolis procreationem; post lapsum, ordinatum est etiam *in remedium concupiscentiae* i. e. ad carnis peccata vitanda per licitum matrimonii usum. Quocirca finis primarius aderat quoque in statu innocentiae; item prior finis secundarius seu mutuum adiutorium, saltem ex parte; contra, alter finis secundarius est consequentia peccati originalis.

9. Quinam adsit nexus inter fines secundarios et primarium. — Inter fines secundarios et primarium intimus adest nexus, necessarius quidem et essentialis. Res *obiective* spectanda et *naturae ordo* considerandus. Fines secundarii ordinantur natura sua ad finem primarium eique omnino subordinati exsistunt. Hinc fit quod etiam fines secundarii stricte coniungantur cum primario atque necessarii et essentiales sunt. At non eodem modo eademque ratione. Sedatio concupiscentiae *semper* ac *necessario* connectitur cum fine primario, ita ut numquam licite procurari queat independenter ab illo; unde si prolis generatio absolute seu physice impossibilis sit, concupiscentiae sedatio excluditur omnino, cum fas minime sit eam obtineri nisi per actionem quae de se apta exsistat ad generationem.

Alter finis secundarius, nempe mutuum adiutorium, item essentialis est atque primario subordinatus in ordine ad prolis generationem eiusque educationem, ad onera matrimonialia ferenda, sed non connectitur semper et necessario cum fine primario; nam, aliter quam sedatio concupiscentiae, potest haberi et consistere etiam extra matrimonium et prolis generationem, ut revera accidit inter fratres et sorores, inter amicos etc.

Pius XI in Encycl. « *Casti connubii* » egregie ait: « Habentur tum in ipso matrimonio quam in coniugalis iuris usu etiam secundarii fines, ut sunt mutuum adiutorium mutuusque fovendus amor et concupiscentiae sedatio, quos intendere coniuges minime vetantur, *dummodo salva semper sit intrinseca illius actus natura ideoque eius ad primarium finem debita ordinatio* ». Cfr. n. **8**.

10. — Finis **operantis** is dicitur, quem intendit nupturiens. Eiusmodi finis, si alius est a fine operis, mere *accidentalis* est, ut patet, et multiplex esse potest, ex. gr. honor familiae, divitiae, pax et concordia familiarum, etc.

11. Quinam finis licitam reddat matrimonii celebrationem. — Iuxta communem et certam doctrinam licitum est matrimonium contrahere non solum ob finem primarium i. e. ad prolem

generandam et educandam, sed etiam ob finem secundarium mutui adiutorii.

Num vero liceat nuptias inire ob alium finem operis, scil. in remedium concupiscentiae, controvertitur. Quaestio, sedulo attendas, non est de peccato *gravi*, quod omnes DD. excludunt, sed solum de peccato *levi*.

S. Alphonsus (24) duas refert sententias hisce verbis: « *Prima* sententia affirmat. Et hanc tenet S. Thomas, quem sequuntur Navarrus, Natalis Alexander, Concina, Bossius cum Silvestro, Henriquez et Ledesma, ac Sanchez... *Secunda* vero sententia, non minus communis nec minus probabilis, negat ullo modo peccare: modo contrahens non excludat finem procreandae prolis... ».

Haec sententia nedum probabilior, sed *certa* est, attentis verbis *D. Pauli* (25) et *S. Ioannis Chrysostomi* explicantis praecise textum Apostoli (26). Idque ipsa ratione probatur; nam in tantum admittendum est peccatum, in quantum habetur deordinatio; atqui nulla est deordinatio, si ex duobus finibus licitis alter eligatur, licet secundarius, modo primarius non excludatur; qui, utpote intrinsecus operi, implicite saltem intenditur semper, nisi *expresse* nupturiens eum excludat (27). Auctores vero pro prima sententia non satis accurate a S. Alphonso allegantur (28).

12. Item quaerunt DD. an liceat matrimonium contrahere ob finem matrimonio extrinsecum sed honestum, ex. gr. ob pacem familiarem, concordiam consanguineorum, etc.

Nonnulli censent esse peccatum veniale; plerique, quorum doctri-

(24) *Loc. cit.* dubit. 1°.

(25) I *Cor.* VII, 2 ss.

(26) Lib. *De Virgin.*, cap. 19; Homil., *Quales ducendae sint uxores* apud Migne, *Patrologia graeco-latina*, tom. 51, col. 232.

(27) Cfr. Ball.-Palm., *l. c.* n. 435 s.

(28) S. Thomas in *Suppl.* q. 49, a. 5 ad 2 (loquitur de actu coniugali, et non de intentione in contractu, at idem est) videtur reum facere peccati venialis nupturientem, qui matrimonio utatur in concupiscentiae remedium. Sed alibi (*l. c.* q. 54, a. 3; q. 58, a. 1, ad 3 comment. ad I *Cor.* c. VII, lect. 1) clarius mentem suam pandit, ita ut eius doctrina, si naviter varii textus inspiciantur ac inter se comparentur, non adversetur alteri sententiae, sed potius eidem faveat.

Navarrus *videtur* priorem insinuare sententiam, at certo non constat, cum eius verba (*Man.* cap. 22, n. 78 s.) alio quoque sensu intelligi possint.

Natalis Alexander (*De matrim.*, cap. 1, a. 3, reg. 1) contrariam opinionem expresse tenet.

Sanchez dicit esse peccatum veniale in casu dumtaxat, quo generatio possibilis est, non vero quando impossibilis sit. En ipsius verba (*l. c.* disp. 29, n. 26): « Quando contrahitur matrimonium in ordine ad copulam, si contrahentes sint tales, ut secundum communem spem possint habere prolem, est peccatum veniale contrahere principaliter gratia vitandae fornicationis...; si vero non possint iuxta communem spem, prolem generare, nulla est culpa ».

Idem dicas de Bossio (*De matrimoniali contractu*, cap. 10, n. 263; *De effect. matrim.*, cap. 7, n. 42 s.) et de Silvestro (v. *Matrimonium*, IV, q. 4).

Henriquez (*l. c.* lib. XI, cap. 4, n. 2) non loquitur de matrimonio contracto in concupiscentiae remedium, sed « ob causam minus bonam, ut delectationis, pulchritudinis aut divitiarum ».

Ledesma (*l. c.* q. 49, a. 5, dub. 3) vocat *probabilissimam* alteram sententiam, quando matrimonium est remedium moraliter necessarium ad sedandam concupiscentiam.

nam ut *veram* habemus, merito negant, quia cum finis sit honestus, deordinatio, et ideo culpa, abest (29).

Quamvis *Sanchez* videatur speculative priorem sententiam sequi ac revera ut eiusdem patronus a S. Doctore et ex eo passim a theologis exhibeatur, tamen, practice loquendo, alteram sententiam disertis verbis tenet. « Hinc — ait — infertur *communiter* excusari a veniali contrahentes matrimonium ob fines indifferentes matrimonio extraneos: quia *communiter non eligunt ut fines*, sed ut rationem applicationis ad matrimonium, vel ad matrimonium cum tali; *et manet finis matrimonii debitus, etiamsi de illo nihil cogitent*, quia eo ipso quod matrimonium contrahere intendunt, *nisi finem debitum expresse excludant, illum virtute et implicite intendunt* ».

Haec est praecise ratio quae militat in favorem alterius sententiae, et qua facile diluuntur prioris opinionis argumenta.

13. Contrahere matrimonium ob finem *inhonestum* certe peccatum est, et quidem *mortale*, si finis sit *graviter* malus; *veniale*, si leviter tantum sit malus (30).

14. Si nupturientes *expressa* intentione vel conditione excludant fines intrinsecos seu essentiales matrimonii, lethaliter certissime peccant, quia gravissima in hoc adest deordinatio, cum sit contra naturam, i. e. contra ipsum Deum eiusdem auctorem, excludere finem ad quem matrimonium ordinatur (31).

Num vero matrimonium in casu sit validum necne, ita distinguendum: si positivo actu voluntatis excluditur revera finis primarius matrimonii, qui intrinsece essentialis est, eo ipso excluditur essentia matrimonii seu ipsum matrimonium, quod consequenter erit nullum et irritum; si positive non excluditur finis ille, essentia manet ideoque matrimonium valet. Quando vero id contingat, clare patebit ex dicendis de consensus natura eiusque requisitis conditionibus (n. **625** ss.).

15. Bona matrimonii. — 1. Triplex bonum matrimonii solet a theologis distingui post S. Augustinum (32), scil. bonum *prolis*, *fidei* et *sacramenti*.

(29) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 883; Sporer, *l. c.* n. 297; Salmant., *l. c.* c. 3, n. 30; Sanchez, *l. c.* n. 21 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 452.

S. Alph. (*l. c.*) duas de hac quaestione afferens sententias, minus accurate allegat auctores, ut ipse P. Gaudé fatetur, *Theol. mor. S. Alph.*, lib. VI, n. 883, not. *a*, *b*, *c*.

(30) Sanchez, *l. c.* n. 27 s.; S. Alph., *l. c.*; Navarrus, *l. c.*; Viva, *De matrim.*, q. 3, a. 2, n. 4.

(31) Sanchez, *l. c.* n. 29.

(32) *De bono coniug.*, cap. 24, n. 32; cfr. c. 10, C. XXVII, q. 2.

Bonum *prolis* consistit in potestate generandi et educandi prolem; bonum **fidei** in mutua fidelitate consistit, quam utraque pars servare tenetur tam positive, quatenus usum sui corporis alteri tribuit, quam negative, quatenus nulli alteri eumdem usum concedit; bonum **sacramenti** consistit in indissolubilitate, quae essentialis proprietas matrimonii est eaque in matrimonio baptizatorum evecto a Christo ad dignitatem sacramenti, peculiarem obtinet firmitatem, et ideo bonum *sacramenti* appellari solet (33).

Decretum pro Armeniis catholicam doctrinam ita tradit: « Assignatur autem triplex bonum matrimonii. Primum est *proles* suscipienda et educanda ad cultum Dei. Secundum est *fides*, quam unus coniugum alteri servare debet. Tertium *indivisibilitas* matrimonii propter hoc, quod significat indivisibilem coniunctionem Christi et Ecclesiae ».

2. Matrimonii *fides* postulat, « ut vir et uxor singulari quodam sanctoque et puro amore coniuncti sint; neque ut adulteri inter se ament, sed ut Christus dilexit Ecclesiam. Hanc enim regulam Apostolus praescripsit, cum ait: *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam* (*Ephes.*, V, 25); quam certe immensa illa caritate, non sui commodi gratia, sed sponsae tantum utilitatem sibi proponens, complexus est » (34).

Ut sancta coniugalis societas pacifice ac sine querela facilius conservetur, viri et uxoris officia religiose cognoscenda et custodienda erunt. Viri munus est, « uxorem liberaliter et honorifice tractare... Decet praeterea virum in alicuius honestae rei studio semper occupatum esse; tum ut ea suppeditet, quae ad familiam sustentandam necessaria sunt, tum ne inerti otio languescat, a quo omnia fere vitia fluxerunt; deinde vero familiam recte constituere, omnium mores corrigere, singulos in officio continere » (35).

« Uxoris partes sunt, quas Apostolorum Princeps commendat, cum inquit: *Mulieres subditae sint viris suis*... (I *Petr.*, III, 1)... Earum quoque praecipuum studium sit, filios in religionis cultu educare, domesticas res diligenter curare. Domi vero libenter se contineant, nisi necessitas exire cogat; idque sine viri permissu facere numquam audeant. Deinde, in quo maxime maritalis coniunctio sita est, *meminerint semper*, secundum Deum, *magis quam virum*,

(33) Cfr. can. 1013, § 2; *Catech. Rom.*, P. II, cap. 8, n. 21 s.; S. Th., *l. c.* q. 49, a. 2; Sanchze, *l. c.* disp. 29, n. 1 ss.; Lacroix, *l. c.* n. 235.
De hac re scite disserit Joyce, *Christian marriage*, pag. 10 ss. Cfr. etiam Lavaud, *op. cit.*, pag. 47 ss.

(34) Catechismus Romanus, *de matrimonii sacramento*, n. 26.

(35) Catechismus Rom., *l. c.*

neminem diligendum, eove pluris faciendum esse neminem; cui etiam omnibus in rebus, quae christianae pietati non adversantur, morem gerere, et obtemperare summa cum alacritate animi oporteat » (36).

Quam sapientissime haec dicta sunt quamque religiosissime in praxi servanda!

3. Minus recte loqui videntur ii Doctores, qui bonum sacramenti reponunt in singulari et maxima indissolubilitate matrimonii consummati christianorum ob perfectam rationem sacramenti in lege evangelica. Quod maior, imo maxima sit matrimonii consummati inter christianos firmitas et indissolubilitas atque ideo perfectius significetur coniunctio Christi et Ecclesiae, profecto concedendum; at exinde non sequitur, bonum *sacramenti* attendendum esse solum respectu matrimonii consummati; nam eiusmodi bonum, quod *sacramenti* vocant, competit matrimonio, qua tali, sive sit consummatum sive ratum dumtaxat, eo ipso quod intrinsece indissolubile est et inter fideles verum sacramentum.

16. An praedicta bona sint de essentia matrimonii. — Plures auctores docent (37) haec tria bona esse de essentia matrimonii. At minus recte id *simpliciter* et *absolute* asseritur; nam, iuxta doctrinam quam egregie tradit Angelicus (38), bonum *sacramenti* est semper de essentia matrimonii; bonum *prolis* et *fidei*, contra, est de essentia *in suis principiis*, i. e. quoad *ius* et *obligationem* in se considerata, non autem quoad *exercitium* atque *exsecutionem*.

Aliis verbis: ista bona, fidei, prolis et sacramenti, *in se considerata* seu quoad tradenda et acceptanda iura et officia, sunt profecto essentialia, ita ut invalide contraheret qui nollet circa ea obligationem suscipere, dum *usus* atque *exsecutio* ad essentiam non pertinent, ac proinde matrimonium consistere potest sine fide et prole.

Ad **bonum prolis** quod attinet, procreationem et educationem liberorum spectans, opponitur contraria matrimonii substantiae intentio (etiam mere interna) vel conditio, qua ipsa potestas seu ius cum relativa obligatione procreandi et educandi prolem excludatur; ex. gr. si quis contraheret *non intendens se obligare* ad liberos procreandos aut educandos; aliter dicendum, si non ipsa *obligatio* excluderetur, sed solum exsecutio.

Quoad **bonum fidei,** consistens in mutua fidelitate utriusque coniugis, est contra matrimonii essentiam intentio vel conditio, qua

(36) Catechismus Romanus, *l. c.* n. 27.

(37) Cfr. Noldin, *Summa theol. mor.*, III, n. 497; Marc, *l. c.* n. 1967.

(38) In I D. 31, q. 1, a. 3; *Suppl.* q. 49, a. 3.

excludatur mutua *potestas* in corpus alterius, aut *obligatio* imponatur se aliis prostituendi, non vero si alteruter vel uterque coniux intendat *ius* matrimoniale *iam acquisitum* laedere, ex. gr. per adulterium. Ratio, quia in priori casu excluditur ipsum ius et officium; in altero contra, salvo iure, excluditur solum usus seu exsecutio.

« Alterum matrimonii bonum — ait Pius XI in citata Encycl. — est bonum *fidei*, quae est mutua coniugum in contractu coniugali implendo fidelitas ».

Quoad **bonum sacramenti,** quod individuam seu perpetuam vitae consuetudinem postulat, adversatur substantiae matrimonii intentio vel conditio quaelibet *indissolubilitatem* matrimonii excludens; ex. gr. si quis intendat nuptias celebrare *ad tempus*, eas *quoad vinculum* (non autem, nota, quoad thorum tantum) solvere ob adulterium, iurgia, etc. (39).

« Attamen — docet *Pius XI* in citata Encycl. — tantorum beneficiorum summa completur et quasi cumulatur illo christiani coniugii bono, quod Augustini verbo nuncupavimus *sacramentum*, quo denotatur et vinculi indissolubilitas et contractus in efficax gratiae signum per Christum facta elatio atque consecratio ».

Quidquid in *bono prolis*, *fidei* et *sacramenti* est contra substantiam matrimonii, illud facit nullum et irritum; secus, non.

Hoc principium prae oculis semper haberi debet, ubi iudicandum est de valore matrimonii sub peculiari intentione vel conditione initi.

ARTICULUS II.

De institutione et origine, necessitate ac honestate matrimonii.

17. Institutio et origo matrimonii. — 1. Matrimonium* auctorem habet ipsum Deum, qui est humanae naturae sapientissimus creator et ordinator. Sane Deus vult genus humanum conservari et propagari, ut liquet ex capacitate ipsa et inclinatione *naturali* maris et feminae ad liberos procreandos. Sed huiusmodi finis a Deo intentus nequit convenienter obtineri, nisi per unionem maritalem eamque indissolubilem viri ac mulieris, i. e. per matrimonium.

(39) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 12; Schmalzgr., *l. c.* tit. 5, n. 6 ss.

Etenim simplex generatio non sufficit, sed oportet omnino ut infans per assiduam curam ad perfectionem adducatur *quoad vitam physicam*, itemque *quoad vitam moralem* per animi educationem ad perfectum statum hominis, qui, ut docet Angelicus (1), est status virtutis sibi et generi humano conveniens. Atqui haec assidua prolis cura physica ac moralis educatio haberi non potest sine maritali coniunctione inter personas determinatas, quae non transitoria sed stabili obligatione ad officia coniugalia atque vitae consortium copulentur. Quin imo, extra matrimonium, vel ipsa prolis generatio impeditur vel saltem gravissimis exponitur periculis.

Ergo si Deus voluit finem, i. e. generis humani conservationem et propagationem, medium quoque aptum ipse necessario voluit, i. e. matrimonium. Itaque Deus, qua *naturae auctor*, matrimonium instituit ad humanum genus conservandum et propagandum (2).

2. At non solum ut *auctor naturae* Deus matrimonium instituit et per lumen rationis hominibus promulgavit, verum etiam in paradiso terrestri, ante lapsum protoparentum, *positiva* lege illud sancivit: « *Deus masculum et feminam creavit eos, benedixitque illis Deus, et ait: crescite et multiplicamini* »; — « *Dixit quoque Dominus Deus: Non est bonum esse hominem solum; faciamus ei adiutorium simile sibi* » (3).

Adam divini spiritus instinctu haec verba protulit: « *Hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea; quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una* » (4).

Hinc merito Innocentius III (5) ait: « Matrimonium ante peccatum *in paradiso* a Domino institutum est ».

Leo XIII (6), matrimonii institutione atque origine egregie exposita, concludit: « Matrimonium non voluntate hominum, *sed auctoritate nutuque Dei* fuisse *initio* constitutum ».

Doctrina haec egregie traditur a Pio XI in cit. Encycl. « *Casti connubii* ».

3. Matrimonium, qua *sacramentum*, Christum D. habet auctorem, uti patet, quia omnia sacramenta N. L. a Christo D. instituta fuerunt (7).

Si quaeras quandonam praecise Christus elevaverit matrimonium ad sacramenti dignitatem, respondemus theologos non convenire.

(1) *Suppl.*, q. 49, a. 1.
(2) Sanchez, *l. c.* disp. 2; Schmalzgr., *l. c.* n. 221 ss.; *Catech. Rom. l. c.* n. 9 s.; S. Thom., *l. c.* q. 41, a. 1 ss.
(3) *Gen.* I, 27 s.; II, 18.
(4) *Gen.* II, 23 s.
(5) Ep. 219, 1, III.
(6) Encycl. « *Arcanum* ».
(7) Conc. Flor. in decr. Eugenii IV ad Armenios; Conc. Trid. Sess. VII, *De sacram. in gen.*, can. 1; Sess. XXIV, *De sacram. matrim.*, can. 1; Cappello, *Tract. canonico-moralis de Sacramentis iuxta Codicem iuris canonici*, I, n. 2, 4.

Nonnulli putant id factum fuisse, cum Christus nuptiis interfuit in Cana Galilaeae (8); alii, quando Christus matrimonium commendavit eiusque indissolubilitatem sancivit, dicens: « *Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet* » (9).

Alii demum, quando Christus post resurrectionem apparuit discipulis suis et locutus est de regno Dei (10).

Secunda sententia communior et verior est.

18. Necessitas. — 1. Haec necessitas considerari potest sive in ordine ad ipsam *societatem* i. e. *genus humanum*, sive in ordine ad singulos homines; et praeterea, ad singulos homines quod spectat, sive *per se* sive *per accidens*.

2. Certum est matrimonium esse *societati* i. e. *generi humano* necessarium, quia solum per illud apte conservari et propagari potest humanum genus. Unde patet etiam in statu innocentiae liberos procreandos fuisse per modum naturalem generationis.

Controvertitur num admittenda sit *lex* quaedam generalis, sive positiva sive naturalis, contrahendi matrimonium *generi humano*, ut communitati, *a Deo imposita* (11).

Probabilior nobis videtur sententia, quae censet non haberi *veram* et *proprie dictam legem;* nam, posita generali hominum inclinatione ad matrimonium, huiusmodi lex est superflua omnino, et insuper est etiam inefficax eo ipso quod nullum hominem *in particulari* ad nuptias obliget, ut statim dicetur.

3. Matrimonium necessarium non est *omnibus* et *singulis hominibus*, ideoque stricta *obligatione* nuptias celebrandi ipsi minime tenentur; seu matrimonium nemini obligatorium est. Praeceptum enim lato sensu, de quo supra, afficit communitatem seu genus humanum, non autem *singulos homines*. Ratio, quia eiusmodi praeceptum non refertur ad perfectionem singularem et propriam individui.

Hinc S. Thomas (12) perbelle docet: « Alia ratio est habenda in his, quae ad necessitatem uniuscuiusque hominis pertinent, atque alia in his, quae pertinent ad multitudinis necessitatem. In his enim, quae ad uniuscuiusque necessitatem pertinent, oportet quod cuilibet provideatur... unde

(8) Ioann., II.
(9) Matth., XIX, 6.
(10) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 4, n. 3 ss.; Pirhing, *l. c.* n. 4; Henriquez, *l. c.* cap. 2, n. 1; Vecchiotti, *Institutiones canonicae*, III, § 74.
(11) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 3; Palmieri, *Tractatus de matrimonio christiano*, p. 31 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 13 s.; Wernz, *l. c.* n. 34; Noldin, *l. c.* n. 494.
(12) *Summ. contra Gent.*, lib. III, cap. 136.

necessarium est, quod quilibet cibo et potu utatur. In his autem, quae necessaria sunt multitudini, non oportet quod cuilibet de multitudine attribuatur, neque etiam est possibile... et ideo diversorum oportet esse diversa officia, sicut etiam in corpore diversa membra ad diversos actus ordinantur. *Quia ergo generatio non est de necessitate individui totius speciei, non est necessarium quod omnes homines actibus generationis vacent*, sed quidam ab his actibus abstinentes aliis officiis mancipentur, puta militiae vel contemplationi ».

Quamvis matrimonium sit remedium concupiscentiae communi conditioni accommodatum, non ideo tamen unicum est et singulis necessarium, imo ne praecipuum quidem ad vitae honestatem servandam.

Etenim praeter ea quae ratio naturalis suppeditat, christiana religio efficacissima praebet subsidia ad continentiae donum tuendum (13).

Ab initio mundi, Deus protoparentibus matrimonium eiusque usum certe praecepit per verba « *Crescite, et multiplicamini, et replete terram...* », quia tunc finis propagationis generis humani erat necessario obtinendus (14).

Plures opinantur citata verba continere verum matrimonii praeceptum non solum pro nostris protoparentibus, sed etiam pro specie humana, licet non pro singulis individuis; quod verius negandum, ut supra diximus.

Ex speciali ratione exsistere potest *per accidens* obligatio matrimonii ineundi pro singulari aliquo homine, nempe ad incontinentiam vitandam, ad damnum reparandum, ad promissionem implendam.

4. Omnes et singuli ab ipsa natura *ius* ad matrimonium habent; quod ius ita proprium et connaturale est, ut nullus humanus legislator possit cuiquam *absolute* nuptias prohibere, *nisi per actum antecedentem voluntatis sponte is renuntiaverit iuri suo.*

Hinc patet iniquas esse et prorsus eliminandas leges, quae a coniugio arcent, ex. gr. pauperes, nisi probent, se talem reditum habere, uti in nonnullis regionibus, vel nisi solvant aliquam determinatam pecuniae summam.

Diximus 1° *absolute*, non autem relative, quia matrimonium cum hac vel illa persona auctoritas competens non solum potest aliquando prohibere, verum etiam irritare; 2° *nisi per actum antecedentem voluntatis sponte is renuntiaverit iuri suo*, quia quisque potest iuri suo quoad matrimonium contrahendum renuntiare seque adstringere ad statum

(13) Cfr. Meyer, *l. c.* n. 97; Sasse, *l. c.* p. 363.
(14) Sanchez, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 14; Wernz, *l. c.*

perfectiorem; qua obligatione sponte suscepta, legitima potestas quascumque nuptias ei prohibere valet.

Id locum habet quoad clericos suscipientes sacrum subdiaconatus ordinem, cui lex caelibatus est adnexa, et quoad sodales religiosos.

19. Honestas matrimonii. — Ex divina matrimonii institutione manifesto liquet ipsum in se **honestum** esse et **licitum,** secus Deus — quod absonum plane est — auctor peccati et vinculi iniquitatis foret.

Praeterea Christus D. praesentia sua nuptias in Cana Galilaeae cohonestavit atque ad *sacramenti* dignitatem matrimonialem contractum evexit.

S. Paulus, interpres infallibilis iuris divini, coniugium tamquam honorabile commendat (15), illudque peccato carere et bonum esse declarat (16), atque debitum coniugale esse reddendum praecipit (17).

Denique nuptiarum honestas sponte consequitur ex triplici fine *honesto*, ad quem ordinantur (18).

Accedit quod SS. Patres, ut Irenaeus, Epiphanius, Hieronymus, Augustinus, etc., contra haereticos gnosticos et manichaeos, qui matrimonium daemoni auctori tribuebant illudque ex peccato ortum esse volebant, integros tractatus conscripserunt ad matrimonii honestatem vindicandam.

Ecclesia vero catholicam doctrinam de nuptiarum honestate ac liceitate strenue asseruit et definivit contra praefatos haereticos.

De actu coniugali vide n. **793** ss.

20. Virginitas praeferenda. — Quamvis matrimonium in se *omnino licitum* sit atque *honestum*, tamen status virginitatis seu caelibatus longe perfectior est statu coniugali. Idque quamplurimis argumentis evidentissime probatur:

1º Christus Dominus (19) virginitatis decus prae matrimonio expresse commendavit suoque exemplo confirmavit; ipse enim virgo virginem matrem sibi elegit, discipulum virginem prae aliis dilexit eique moriens matrem commendatam voluit.

2º D. Paulus diserte virginitatem matrimonio praefert (20).

(15) *Hebr.* XIII, 4.
(16) I *Cor.* VII, 38; I *Tim.* IV, 3.
(17) I *Cor.* VII, 3.
(18) Palmieri, *l. c.* p. 12 ss.; Rosset, *De sacram. matr.*, I, n. 80 s.; Sasse, *l. c. Coroll.*; Wernz, *l. c.* n. 33; De Smet, *l. c.* n. 23.
(19) Matth. XIX, 10-12.
(20) I *Cor.* VII, 1, 7, 8, 32-34, 38, 40.

3º SS. Patres, praesertim Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Gregorius Naz. et Gregorius Nyss., excellentiam virginitatis supra matrimonium summis laudibus extulerunt; imo S. Augustinus et S. Hieronymus ex professo refutarunt impium Iovinianum virginitatis calumniatorem.

4º Ratio ipsa id confirmat. Homo enim per caelibatum magis removetur a saeculi sollicitudinibus atque Deo liberius vacat, ut S. Paulus declarat; super mundum resque terrenas quodammodo extollitur et quasi particeps fit angelicae naturae, ut aiunt Doctores.

5º Concilium Trid. (21) contra haeresiarchas saeculi XVI qui Ioviniani errorem renovare ausi fuerant, definit: «Si quis dixerit, statum coniugalem anteponendum esse statui virginitatis vel caelibatus, et non esse melius et beatius manere in virginitate aut caelibatu, quam iungi matrimonio, anathema sit» (22).

Cum virginitas matrimonio praefertur, non fit comparatio inter personas quae in his statibus versantur, aut inter perfectiones quibus hae personae ex propria virtute praeditae esse possunt, sed solum *inter status*, i. e. inter ea quae utrique statui propria natura competunt.

Id sedulo animadvertendum est, ut facile diluantur quaedam adversariorum obiectiones ac dubia in praxi occurrentia.

21. Evolutio theologico-canonica systematis matrimonialis. — 1. Nullum institutum profecto tam arduas excitavit controversias, tam graves difficultates tulit, sicut matrimoniale institutum. Quare ipse S. Augustinus ait: «Quaestionem de coniugiis *obscurissimam* et *implicatissimam* esse non nescio. Nec audeo profiteri omnes sinus eius vel in hoc opere vel in alio me adhuc explicasse, vel iam posse, si urgear, explicare» (23).

2. Prioribus Ecclesiae saeculis catholica doctrina de matrimonio nec perspicue nec systematice proposita erat. Leges disciplinares erant paucae, terminologia nondum accurate praefinita.

Ne ipsi quidem Patres universam doctrinam de christiano coniugio tradunt, nec singulas difficultates solvunt, nec dubia singula diluunt. Immo fatendum, unum vel alterum e SS. Patribus interdum obscure loqui, interdum minus exacte (24), aliquando quaestiones insolutas relinquere, v. g. circa solutionem vinculi matrimonialis, circa privi-

(21) Sess. XXIV, can. 10.
(22) Cfr. S. Thom., *Summ. theol.*, 2-2, q. 152; Palmieri, *l. c.* p. 26 ss.; Meyer, *l. c.*, vol. I, n. 413; vol. II, n. 98; Sasse, *l. c.* p. 364; Cappello, *Institutiones iuris publici ecclesiastici*, vol. II, p. 171-210.
(23) *De coniugiis adulterinis*, lib. I, cap. 25; *P. L.* XL, 469.
(24) Cfr. v. g. S. Ambros., *In Luc.*, cap. VIII, 4 ss. (*P. L.* XV, 1766 s.; Ambrosiast., *In ep. I ad Cor.*, cap. VII, n. 133 (*P. L.* XVII, 218); S. August., *De fide et operibus*, lib. un., cap. 19 (*P. L.* XL, 221).

legium Paulinum etc. Nihil inde, ut patet, contra catholicam doctrinam et Ecclesiae traditionem erui potest. Nam *consensus unanimis* Patrum attendendus est, tamquam fons divinae revelationis, non opinio privata aut singularis sententia unius alteriusve ex iisdem.

3. Vera doctrina ex solo magisterio infallibili Ecclesiae desumenda est. Porro Ecclesia non omnes errores statim profligandos censuit, nec singulas controversias diremit. Nonnullae sane controversiae — v. g. de ministro sacramenti matrimonii, de elevatione ipsius contractus coniugalis validi ad dignitatem sacramenti, de potestate R. Pontificis solvendi matrimonium ratum et non consummatum, etc. — usque ad nostra fere tempora insolutae manserunt. Plures adhuc solvendae supersunt, ut ex dicendis patebit.

Articulus III.

De matrimonio prout est contractus.

22. Matrimonium sub duplici respectu considerandum. — Matrimonium baptizatorum potest ac debet considerari duplici sub respectu; qua **contractus** et qua **sacramentum.** Prior respectus competit cuilibet matrimonio, etiam infidelium; alter uni matrimonio inter baptizatos inito, ut ex dicendis patebit.

23. Matrimonium est verus contractus bilateralis. — Quod matrimonium sit *verus* et *proprie dictus contractus bilateralis*, ex ipsâ matrimonii et contractus notione evidenter colligitur. Sane contractus bilateralis est duorum vel plurium in idem placitum legitimus consensus, inducens in utraque parte obligationem ex iustitia commutativa aliquid praestandi vel faciendi aut omittendi (1).

Sex itaque sunt necessaria ut verus contractus bilateralis habeatur, scil.: 1° duae vel plures personae; 2° res seu obiectum; 3° consensus legitimus; 4° causa; 5° obligatio ex iustitia commutativa aliquid praestandi vel faciendi etc.; 6° obligatio quidem ex parte utriusque i. e. ultro citroque.

Porro cum matrimonium celebretur per legitimum consensum maris et feminae, quo mutuum sibi tradunt ius in corpora in ordine ad prolem generandam et educandam, clare liquet in eo inveniri sex

(1) L. *Labeo* Dig. *De verborum signific.*; Lugo, *De iustitia et iure*, disp. 22, sect. 1, n. 1 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* vol. III, *De contractibus* cap. 1, n. 3; Vermeersch, *Quaestiones de iustitia*, n. 288.

memorata elementa, nempe: 1° *personae*, vir et mulier; — 2° *res* seu *obiectum materiale*, personae ipsae i. e. mas et femina; *obiectum formale*, individua vitae consuetudo seu ius mutuum in corpus cum relativa obligatione (cfr. n. 6); — 3° *consensus legitimus*, viri et mulieris iure habilium verus consensus in idem obiectum; — 4° *causa*, sobolis procreatio et educatio, principaliter; mutuum vitae adiutorium ac remedium concupiscentiae, secundario; — 5° *obligatio ex iustitia commutativa aliquid praestandi vel faciendi*, etc., stricta fidelitas quam coniux alteri servare ex pacto tenetur, sive quoad debitum coniugale reddendum sive quoad vitandam commixtionem cum tertio; — 6° *obligatio ex parte utriusque* i. e. *ultro citroque*, fidelitas *mutua* quam *uterque* coniux alteri servare debet tamquam effectus *ex mutua corporum traditione* necessario dimanans.

Proinde quae contractum in genere spectant, etiam matrimonio conveniunt.

24. Matrimonium est contractus sui generis. — 1. Coniugium est quidem contractus, at *singularis* omnino, ab aliis quibuscumque contractibus plane distinctus.

Imprimis est *sua vi*, *sua natura*, *sua sponte*, *sacer* et *religiosus*, non autem mere civilis et profanus, etiam praecisione facta ab eius elevatione ad dignitatem sacramenti novae legis.

Sane: 1° auctorem habet Deum ipsum, ut supra declaratum fuit; 2° ordinatur ad procreandos et rite educandos filios, Dei eiusque cultores in Christi Ecclesia semper conservanda et augenda, ad aeternam beatitudinem destinatos (2); 2° est imago et repraesentatio tum unionis Dei cum animabus iustorum, tum unionis Verbi divini cum natura humana, tum unionis Christi cum Ecclesia (3).

Benedictus XIV (4) docet: « Matrimonium... ratum eam Christi D. unionem significat, qua se per gratiam animabus iustorum communicat. Matrimonium vero consummatum eam repraesentat unionem, qua idem D. N. per Incarnationem cum Ecclesia sese coniunxit iuxta Innocentii III responsum in cap. *Debitum de bigamis* ».

Sub hoc respectu matrimonium est *signum rei sacrae* et ideo, etiam inter infideles, *sacramentum* lato sensu dici potest, ac reipsa ita nuncupatur ab Innocentio III et ab Honorio III ac passim a DD. (5).

(2) Cfr. Catech. Roman., *l. c.* n. 13 ss.
(3) *Eph.* v, 22 ss.
(4) *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 21, n. 4.
(5) Cfr. D'Annibale, *l. c.* p. 295; Vecchiotti, *l. c.* § 75; Billot, *De Ecclesiae sacramentis*, II, p. 310 ss., 431 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 11; Wernz, *l. c.* n. 37.

Leo XIII, in Encycl. «*Arcanum*», 10 febr. 1880, ita egregie ad rem loquitur: «Cum matrimonium habeat Deum auctorem, fueritque vel a principio quaedam Incarnationis Verbi Dei adumbratio, idcirco *inest in eo sacrum et religiosum quiddam*, non adventitium, sed *ingenitum*, non ab hominibus acceptum, sed *natura insitum*. Quocirca Innocentius III et Honorius III, decessores Nostri, non iniuria nec temere affirmare potuerunt, *apud fideles et infideles exsistere sacramentum coniugii.*

«Testantur et monumenta antiquitatis, et mores atque instituta populorum, qui ad humanitatem magis accesserant et exquisitiore iuris et aequitatis cognitione praestiterant: quorum omnium mentibus informatum anticipatumque fuisse constat, ut cum de matrimonio cogitarent, forma occurreret rei cum religione et sanctitate coniunctae. Hanc ob causam nuptiae apud illos non sine caeremoniis religionum, auctoritate pontificum, ministerio sacerdotum fieri saepe consueverunt.

«Ita magnam in animis caelesti doctrina carentibus vim habuit natura rerum, memoria originum, conscientia generis humani! Igitur *cum matrimonium sit sua vi, sua natura, sua sponte sacrum*, consentaneum est... ».

2. Certum et indubitatum plane est, inter infideles quoque vera et valida exsistere posse matrimonia, dummodo nullum impedimentum dirimens interponatur. S. O. 18 iun. 1856 declaravit: « *Cum matrimonium infidelium*, cui nullum obstet impedimentum iuris divini aut naturalis, *sit validum*, ideo quotiescumque moraliter constet fuisse *valide* initum, nulla adest necessitas renovandi consensum in casu conversionis unius coniugis... ». Cfr. etiam respons. eiusdem S. O. 4 iul. 1855 et 17 aug. 1898, infra alleganda (n. **43**).

Ceteris ad rem omissis, suprema id R. Pontificis auctoritate authentice confirmatur can. 1015, § 3.

3. Non solum qua contractus *sacer* et *religiosus* matrimonium a ceteris contractibus omnino distinguitur, sed ob alias quoque maximi momenti differentias. Scil.:

1º Matrimonium est contractus *naturalis*, qui singulari quadam ratione in ipsa natura fundatur et in bonum naturae ac totius generis humani tendit.

2º Inter mares tantum et feminas, et plusquam inter unum et unam constare nequit.

3º Consensus matrimonialis nulla humana potestate suppleri, aut ex publica auctoritate ut suppletus haberi potest.

4º Coniugium est contractus qui nullo unquam tempore *claudicare* potest, ut aiunt, seu vim pacti *unilateralis* retinere, sed necessario, aliter ac in ceteris contractibus, ex utroque latere constare debet, secus ipso iure nullus ac irritus est.

5º Iura ex matrimoniali contractu quaesita nullo pacto possunt a publica auctoritate imminui, coarctari vel, ut fit v. g. in praescriptione, in alios transferri.

6º In aliis contractibus, paciscentes plura determinare valent *privato* arbitrio quoad obiectum conventionis, effectus, obligationes etc.; e contra in matrimoniali contractu ipsa natura *omnia* quoad *substantiam* determinat nihilque nutui seu arbitrio contrahentium relinquit determinandum.

7º Matrimonium est *ex se* et *natura sua* contractus perpetuus, usque ad mortem duraturus, quam perpetuitatem ceteri contractus *ex se* ac *natura sua* nullatenus habent.

8º Nupturientes ita ligantur, ut *mutuo consensu* aut *alio modo* nequaquam rescindere possint contractum matrimonialem valide initum, licet ratum tantum; contra, in aliis contractibus utraque pars ius retinet resiliendi a suscepta obligatione sive mutuo consensu sive aliis legitimis modis (6).

Pius XI in citata Encycl. « *Casti connubii* » egregie ait: « Quae contractus huius natura propria omnino et singularis, eum toto caelo diversum facit cum a coniunctionibus pecudum solo naturae caeco instinctu factis, in quibus nulla ratio est nec voluntas deliberata, tum ab his quoque hominum vagis coniugiis, quae ab omni vero honestoque voluntatum vinculo remota sunt et quovis domestici convictus iure destituta ».

Alibi fuse de consensu matrimoniali (n. **571** ss.).

ARTICULUS IV.

De matrimonio prout est sacramentum.

25. Principia. — I. Matrimonium esse *verum* et *proprie dictum* novae legis *sacramentum* de fide est ex Concilio Trid.: « *Si quis dixerit matrimonium non esse vere ac proprie unum ex septem legis evangelicae sacramentis a Christo D. institutum, sed ab hominibus in Ecclesia inventum, neque gratiam conferre: a. sit* » (1).

(6) D'Annibale, *Summula theol. mor.*, III, n. 426 (ed. V); Wernz, *l. c.*

(1) Sess. XXIV, can. 1.

Saeculo XII plures canonistae docuerunt matrimonium non esse sacramentum, v. g. Goffredus de Trano, Hostiensis et alii. Recta doctrina praevaluit, praesertim inde a Petro Lombardo et Durando.

Concilium Lugdunense II (an. 1274) et Florentinum (an. 1439-1445) catholicam doctrinam authentice declararunt eamque infallibiliter suprema auctoritate firmarunt.

Tempore Concilii Trid. (an. 1545-1563) quidam contendebant posse fideles efficere, sua voluntate, ut contractus matrimonialis validus exsisteret *sine sacramento*. Cfr. Freisen, *op. cit.* 29 ss.; Wernz, *l. c.* n. 35, not. 54.

Consulto diximus *verum et proprie dictum*, quia, ut supra innuimus, matrimonium duplici sensu vocari potest *sacramentum*, sensu equidem lato, et sensu stricto seu proprio. *Sensu lato*, quatenus est *signum quoddam rei sacrae*, qua ratione Innocentius III et Honorius III matrimonia quoque infidelium sacramenta appellant; *sensu stricto* seu *proprio*, quatenus est *signum practicum et efficax gratiae*, i. e. verum sacramentum a Christo D. institutum.

Quomodo autem ex revelationis fontibus probetur contractum matrimonialem esse vere ac proprie N. L. sacramentum ideoque gratiam ex opere operato conferre, scite tradunt dogmatici. Proinde ad eos remittimus lectores, cum id minime spectet ad nostram disciplinam (2).

26. II. Christus D. *ipsi contractui matrimoniali* inter baptizatos *vim producendi gratiam ex opere operato tribuit* atque ita ad sacramenti dignitatem illum elevavit.

Can. 1012, § 1 expresse habet: « *Christus Dominus ad sacramenti dignitatem evexit ipsum contractum matrimonialem inter baptizatos* » (3).

Pius IX in Ep. ad regem Sardiniae (19 sept. 1852) ait: « Dogma est fidei, matrimonium a Domino nostro Iesu Christo elevatum esse ad dignitatem sacramenti, et doctrina est Ecclesiae catholicae, sacramentum non esse qualitatem contractui accidentalem, sed *esse de essentia ipsius matrimonii*, ita ut unio coniugalis inter Christianos *non sit legitima nisi in matrimonii sacramento*, extra quod non est nisi purus concubinatus ».

Et in Allocutione habita die 27 septembris 1852 contra legem de civili matrimonio in republica Neogranatensi conditam, idem Pontifex declaravit neminem ex catholicis ignorare posse « matrimonium esse vere et proprie unum ex septem evangelicae legis sacramentis a Christo Domino institutum, ac propterea inter fideles matrimonium dari non posse, quin uno eodemque tempore sit sacramentum, atque idcirco quamlibet aliam inter Christianos viri et mulieris praeter sacramentum coniunctionem cuiuscumque etiam civilis legis vi factam, nihil aliud esse nisi turpem atque exitialem concubinatum ab Ecclesia tantopere damnatum, ac proinde a coniugali foedere sacramentum separari numquam posse, et omnino spectare ad Ecclesiae potestatem ea omnia decernere, quae ad idem matrimonium quovis modo possunt pertinere » (4).

(2) Cfr. Billot, *l. c.* p. 323 ss.; Pesch, *Praelectiones dogmaticae*, VII, p. 698 ss.; Sasse, *l. c.* p. 365 ss.

(3) Cfr. *Syll.* Pii IX prop. damn. 66, 73; eiusdem Litt. 19 sept. 1852 ad regem Sardiniae et Allocut. 27 sept. 1852, unde damnatae propositiones desumptae fuerunt.

(4) Denzinger-Nebreda, *Enchiridion* etc. n. 1501.

Etiam in Decreto « *Lamentabili* » S. Off., 3 iul. 1907, ad rem prostat damnata propositio 51ª, quae ita sonat: « Matrimonium non potuit evadere sacramentum novae legis nisi serius in Ecclesia; siquidem ut matrimonium pro sacramento haberetur necesse erat ut praecederet plena doctrinae de gratia et sacramentis theologica explicatio ».

Quocirca sacramentum matrimonii plane confunditur cum matrimoniali contractu, seu ipse contractus est sacramentum, cum revera inter unum et alium nulla exsistat realis distinctio. Hinc quaestio hac de re inter veteres DD. agitata, obsoleta omnino nuncupanda est, cum plures adsint eaeque explicitae RR. Pontificum declarationes, ita ut iisdem attentis indubitanter putemus traditam doctrinam non solum esse theologice certam, sed fidei proximam.

Exinde sponte deducitur, inter christianos, etiam haereticos vel schismaticos aut apostatas, haberi non posse validum contractum matrimonialem, quin simul habeatur matrimonii sacramentum, i. e. sacramentum non haberi nisi adsit validum matrimonium atque vicissim matrimonium non esse, nisi validum exsistat sacramentum. « *Quare inter baptizatos nequit matrimonialis contractus validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum* » (can. cit. § 2).

Quod inter haereticos et schismaticos vera ac valida matrimonia subsistere possint, dummodo nullum obstet impedimentum dirimens, certissimum est.

Benedictus XIV in Allocutione habita die 13 april. 1752 aperte hoc docuit sequentibus verbis: « *Non est amplius hodie in discrimen revocanda validitas matrimoniorum inter haereticos...* ».

Idipsum confirmavit Pius VII in celeberrimo suo Brevi ad Archiepiscopum Moguntinum, quod incipit « *Etsi fraternitatis tuae* », sive quando iussit, ut causae matrimoniales ad haereticos pertinentes iudicari deberent iuxta canonicas sanctiones, sive quando docuit vinculum matrimoniale etiam inter haereticos perpetuum et indissolubile omnino esse (5).

Non abs re ducimus pulcherrima Leonis XIII verba referre: « Nec quempiam moveat illa tantopere a Regalistis praedicata distinctio, vi cuius contractum nuptialem a sacramento disiungunt, eo sane consilio, ut, Ecclesiae reservatis sacramenti rationibus, contractum tradant in potestatem arbitriumque Principum civitatis. Etenim *non potest huiusmodi distinctio, seu potius distractio probari, cum exploratum sit in matrimonio christiano contractum a sacramento non esse dissociabilem, atque ideo non posse contractum verum et legitimum con-*

(5) Cfr. *Instr. S. C. S. O.* 24 ian. 1877 ad Ep. Nesquallien.

sistere, quin sit eo ipso sacramentum. Nam Christus D. dignitate sacramenti auxit matrimonium, matrimonium autem est ipse contractus, si modo sit factus iure.

Huc accedit quod ob hanc causam matrimonium est sacramentum, quia est sacrum signum et efficiens gratiam et imaginem referens mysticarum nuptiarum Christi cum Ecclesia. Istarum autem forma et figura illo ipso exprimitur summae coniunctionis vinculo, quo vir et mulier inter se colligantur, quodque aliud nihil est, nisi ipsum matrimonium. Itaque apparet *omne inter Christianos iustum coniugium in se et per se esse sacramentum*, nihilque magis abhorrere a veritate quam esse sacramentum decus quoddam adiunctum, aut proprietatem allapsam extrinsecus, quae a contractu disiungi ac disparari hominum arbitratu queat» (Encycl. cit. «*Arcanum*»).

Dubitandum non est, quin ea quoque sententia catholicae doctrinae adversetur, quae iam in Concilio Trid. propugnata fuit a nonnullis theologis (6), et postea ab aliis (7), per intentionem contrahentium, sacramentum separari posse a contractu matrimoniali.

Item tanquam reprobata omnino haberi debet eorum opinio qui — ex. gr. Caietanus (8), Victoria (9), etc. — putabant matrimonium initum per procuratorem valere ut contractum, sed non esse sacramentum.

27. III. Sacramentum *proprie dictum* (nota verbum) est validus contractus coniugalis seu matrimonium *in fieri*, non autem *in facto esse*. Ratio primi, quia eatenus aliquod signum rei sacrum est sacramentum, in quantum, utpote practicum et efficax, gratiam ex opere operato confert; iamvero gratia sanctificans ex opere operato nupturientibus confertur *in actu* quo matrimonialis contractus initur; non vero per vinculum matrimoniale, quamvis ius ad auxilia gratiae peculiaria maneat, donec ipsum vinculum perduret.

Ratio secundi, quia status matrimonialis indissolubilem unionem Christi cum Ecclesia repraesentat. Proinde coniugium, qua sacramentum *proprie dictum*, consistit *in actu transeunte*, non vero *in re quadam permanente*, ad instar sacramenti Eucharistiae.

Consulto dicimus: sacramentum *proprie dictum*, quia in matrimonio christiano, *sacramentum tantum* est ipse contractus, *res* et *sacramentum* est vinculum, *res* tantum gratia sanctificans (10).

(6) Cfr. Theiner, *Acta Conc. Trid.*, to. II, p. 241 ss.
(7) Cfr. Sporer, *Theol. mor. decal. et sacram.*, part. IV, n. 356.
(8) *Opusc.* tom. I, tract. 12, q. 1.
(9) *Summ. de matrim.*, n. 244.
(10) Cfr. S. Bellarm., *De matr.*, lib. I, cap. 6; S. Thom., *Suppl.*, q. 42, a. 1 ad 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 294 ss.; Pesch, *l. c.* n. 725; Sasse, *l. c.* p. 375, schol. I; Billot, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 38.

Matrimonium *pie* et *lato* quodam *sensu* dici potest sacramentum *permanens*. Ita v. g. ex S. Bellarmino Pius XI in Encycl. «*Casti connubii*», 31 dec. 1930. Sane vinculum matrimoniale appellatur a S. Paulo sacramentum, quatenus repraesentat unionem Christi cum Ecclesia. Sed ista repraesentatio, manente vinculo, perdurat ideoque sub hoc respectu matrimonium dici potest sacramentum *permanens* non sensu proprio, sed eo sensu quo Apostolus vocabulum usurpavit.

28. IV. Christus D., cum ad sacramenti dignitatem evexit matrimonium baptizatorum, nequaquam mutavit *naturam* contractus, sed solum eiusdem *ordinem* mutavit, quatenus illum *supernaturalem* reddidit, vim producendi gratiam ex opere operato ei attribuens; ex quo fit ut matrimonium inter baptizatos sit contractus *supernaturalis;* contra, matrimonium infidelium, contractus *naturalis*, quamvis vel ipse sacer et religiosus (11).

Card. Lugo (12) docet: «*Noluit* Christus *variare conditiones illius contractus*, sed illum, qualis erat, elevare, ut quoties *validus* esset *in ratione contractus inter baptizatos*, haberet etiam *rationem sacramenti*».

Quinam vero contractus sit validus seu legitimus, id pendet a lege divina sive naturali sive positiva et a lege humana competente (13).

29. Scholion. — Cum Christus gratiam sacramentalem *immediate* alligaverit *ipsi contractui* matrimoniali baptizatorum, sequitur eundem contractum esse causam *immediatam* et *completam* gratiae, baptismum vero sese habere tamquam conditionem *praeviam*, non autem veluti partem *constitutivam* contractus matrimonialis gratiam sacramentalem producentis.

30. Materia et forma. — Gravis est inter theologos controversia de *materia* et *forma* matrimonii. Dissensus potius in verbis quam in re consistit.

Certum est materiam et formam reperiri in *contractu matrimoniali*, cum ipsemet contractus sit sacramentum. Id principii instar dictum volumus, ut variae DD. sententiae rectius intelligantur.

Prima sententia censet materiam esse mutuum consensum internum contrahentium, formam vero esse verba hunc consensum exprimentia. Ita Abbas, Praepositus, Sylvester, Navarrus, Capreolus aliique apud Sanchez (14).

(11) Gasparri, *l. c.* n. 224; Sasse, *l. c.* p. 444, 448.
(12) *Loc. cit.* disp. 22, n. 392.
(13) Gasparri, *l. c.* n. 30; Sasse, *l. c.* p. 448; Billot, *l. c.* p. 314.
(14) *Loc. cit.*, disp. 5, n. 2.

Secunda sententia censet verba contrahentium esse materiam, formam vero sacerdotis verba (15).

Tertia opinio est eorum, qui dicunt materiam sacramenti esse corpora nupturientium, formam autem verba, quibus traduntur. Ita Vasquez (16), Paludanus (17), S. Alph. (18), et alii apud eundem (19).

Quarta est eorum, qui tenent verba a priore contrahente prolata esse materiam, a posteriore prolata, formam (20).

Quinta demum sententia docet verba seu signa, quibus exprimitur consensus, sub diversa consideratione spectata simul esse materiam et formam; scil. quatenus continent traditionem corporum, ea habere rationem materiae, quatenus sunt acceptatio huius traditionis, habere rationem formae. In hac sententia materia *remota* (21) non sunt *proprie* corpora contrahentium, sed potius est ius in corpus alterius; *proxima* sunt verba, signa etc. exprimentia consensum quatenus iuris traditionem important.

Ita sentiunt plerique DD., inter quos praeeminent S. Bellarminus (22), Suarez (23), Sanchez (24), Bonacina (25), Salmant. (26), Busembaum (27), Lugo (28), Schmalzgr. (29) aliique.

31. Haec sententia, longe communior apud veteres theologos, hodie communis est eaque certa dicenda. Nam contractus matrimonialis includit necessario utriusque partis tum traditionem tum acceptationem. Porro traditio ut talis est imperfecta et acceptationi praesupponitur; non potest enim quis absolute acceptare, nisi quod supponitur tradi; cum vero accedit acceptatio, tunc perficitur traditio et

(15) Melchior Canus, *De locis theol.*, lib. VIII, cap. 5.
(16) *De matrim.*, disp. 3, cap. 5.
(17) In IV D. 26, q. 4, a. 3, n. 23.
(18) *Loc. cit.* n. 880.
(19) S. Ligorius pro hac sententia citat S. Antoninum, Laymann, Paludanum, Petrum Sotum, Pontium, S. Bonaventuram, Gersonium, Adrianum, Comitolum. Omnes isti auctores, ut fatetur ipsemet P. Gaudé C. SS. R. in notis ad *Theol. Mor. S. Alph.* n. 880, not. *a*, *b*, *c*, non satis exacte allegantur. Id naviter est animadvertendum, ut de auctoritate *extrinseca* praefatae opinionis recte iudicari queat. Etenim plures scriptores deceptos invenimus!
(20) Cfr. Henriquez, *l. c.* n. 5; Ledesma, *De magno matrim. sacramento*, q. 1, a. 6; Sanchez, *l. c.* n. 5.
(21) Quidam auctores, ex. gr. Pontius (*l. c.* cap. 7, n. 13) et Vasquez (*l. c.* cap. 5, n. 70 s.), negant in matrimonii sacramento distinguendam esse materiam *remotam* a materia *proxima*.
(22) Lib. I, *De matr.*, cap. 6.
(23) *De sacram.*, to. I, disp. 2, sect. 1.
(24) *Loc. cit.* n. 6.
(25) *Opera omnia*, to. I. *De magno matrimonii sacramento*, q. 2, p. 4, n. 1, 4.
(26) *Loc. cit.* cap. 3, n. 63.
(27) Apud S. Alph., *l. c.* n. 879.
(28) *De sacram. in genere*, disp. 2, n. 7 ss.
(29) *Loc. cit.* n. 289.

completur ad rationem contractus. Ergo acceptatio est forma perficiens traditionem tamquam materiam (30).

Verba Benedicti XIV in Constitutione « *Paucis* », 19 mart. 1758, sunt clara atque explicita: « Legitimus contractus materia insimul et forma est sacramenti matrimonii, *mutua nempe ac legitima corporum traditio verbis ac nutibus interiorem animi sensum exprimentibus, materia*, et *mutua pariter ac legitima corporum acceptatio, forma* ».

32. Ministri. — 1. Indubitatum omnino est, non sacerdotem, sed ipsos **contraentes** esse *ministros* sacramenti matrimonii. Ratio, quia contractus matrimonialis, ut supra dictum fuit (n. **25**) realiter a sacramento non differt, et ideo qui efficiunt contractum, efficiunt quoque sacramentum.

Quae doctrina ita certa est, ut non immerito *proxima fidei* a nonnullis dicatur, tot tantisque S. Sedis declarationibus attentis, et contraria opinio, quam olim duce praesertim Melchiore Cano quidam Doctores (31) propugnabant, tamquam prorsus obsoleta habenda sit (32).

A fortiori id iure novo dicendum est, si mature considerentur praescripta canonum 1012, 1081, 1091, 1098, 1099, 1135, 1136.

Verum quidem est, Bened. XIV (33) sententiam Melchioris Cani *valde probabilem* appellare.

At praestat audire quid S. Alphonsus ad rem dicat: « His positis valde miror, quod laudatus Benedictus, postquam contenderit rationibus tam urgentibus contra sententiam Cani, eam appellet probabilem, quamvis non intrinsece, sed tantum extrinsece eam probabilem habere videatur, eo quod, ait, est ipsa Doctorum suffragiis communita. Verumtamen magis oportet attendere ad ea, quae scribit Benedictus in decretali sua epistola ad archiepiscopum goanum, quae incipit "*Paucis abhinc hebdomadis*", ubi scribit *ut Pontifex*, quam ea, quae profert *ut doctor privatus* in praedicto opere de Synodo; in praedicta enim decretali expresse docet ministros sacramenti matrimonii esse ipsos contrahentes, non vero sacerdotem, dum ait, quod materia sit mutua corporum traditio verbis et nutibus assensum exprimentibus, et mutua corporum acceptatio forma » (34).

(30) Sasse, *l. c.* p. 383; Billot, *l. c.* p. 345; Pesch, *l. c.* n. 758 s.; Rosset, *l. c.* n. 351; De Smet, *l. c.* n. 25; Wernz, *l. c.* n. 47; Tanquerey, *Synopsis theol. mor. et past.*, I, n. 804.
(31) Cfr. S. Alph. *l. c.* n. 897.
(32) Sanchez, *l. c.* disp. 6; Schmalzgr., *l. c.* n. 291 ss.; Fagnanus, in cap. *Quod nobis*, de clandest. despons., n. 51; S. Bellarminus, *l. c.* cap. 7; Suarez, *l. c.* disp. 13, sect. 1; Bonacina, *l. c.* n. 5; S. Alph., *l. c.*; Vasquez, *l. c.* cap. 4; Perrone, *De matrim.*, I, p. 70 ss.; Santi, *l. c.* p. 28 ss.; Palmieri, *l. c.* p. 81; Ball.-Palm., *l. c.* n. 399; Rosset, *l. c.* n. 295 ss.; Pesch, *l. c.* n. 868 ss.; Billot, *l. c.* p. 338 ss.; Sasse, *l. c.* p. 375 ss.; Vecchiotti, *l. c.* § 77.
(33) *De Synodo dioec.*, lib. VIII, cap. 13, n. 4. Mirandum sane quod Pontifex de hac opinione dicat: « Valde probabilis, ac cuique liberum, *absque ulla erroris nota*, eam amplecti » (*l. c.*).
(34) *Loc. cit.* n. 897.

2. Sacramentum *conficiunt* tum fideles, qui ignorant se ministros esse sacramenti, tum haeretici, qui non credunt matrimonium esse sacramentum. Ratio est, quia ad sacramentum valide conficiendum sufficit intentio saltem implicita faciendi quod facit Ecclesia (35). Atqui in priori casu habetur generalis intentio faciendi quod faciunt ceteri fideles matrimonium contrahentes, et ideo faciendi quod facit Ecclesia, i. e. quod Christus instituit; in altero casu item habetur, ut supponitur, saltem generalis intentio ineundi matrimonium prout solent illud inire fideles in Ecclesia Christi, quae intentio sufficit. Itaque requiritur et sufficit intentio contrahendi verum matrimonium.

3. Sacramentum vero *suscipiunt* nupturientes baptizati eo ipso quod consensum matrimonialem praestant, etiamsi nec directe nec indirecte cogitent de sacramento aut illud recipere intendant, dummodo ne excludant *expresse* eiusdem sacramenti rationem (cfr. can. 1086, § 2); dum enim contractum matrimonialem volunt, implicite volunt et quidem necessario etiam sacramentum (36).

33. An valide contrahant, qui volunt matrimonium inire, sed non sacramentum. — Videndum est, quaenam ex intentionibus oppositis praevaleat.

1. Si absolute vult *contractum matrimonii validum*, non potest velle efficaciter exclusionem sacramenti, quod a contractu est inseparabile, et ideo illud nequit non includere.

2. Si absolute vult *exclusionem sacramenti*, ita ut sub hypothesi veri sacramenti nolit contrahere, non potest velle *efficaciter* contractum, qui sine sacramento non subsistit; ergo neque matrimonium efficeret.

3. In dubio, quaenam intentio praevaluerit, iudicandum est in favorem matrimonii; quisque enim praesumitur velle inire contractum validum, nisi probetur contrarium (37).

34. 4. Quis forte ita obiiciet: in aliis sacramentis minister *sua intentione* efficere potest, ut ille ritus, qui est institutus ut sacramentum, non sit sacramentum. Ergo etiam coniuges efficere possunt, ut matrimonium non sit sacramentum.

Haec difficultas facile diluitur. Matrimonium cum aliis sacramentis hoc commune habet, ut minister ponens ritum materialiter, nihilominus sua intentione impedire possit sacramentum. Verum si hoc

(35) Conc. Trid. Sess. VII, can. 11; S. Alph., lib. VI, n. 21; Billot, *De sacram. in gen.*, th. XVI; Sasse, *op. cit.*, vol. I, p. 146; Lehmkuhl, *l. c.* n. 34.
(36) Sasse, *l. c.* vol. II, p. 389; Noldin, *l. c.* n. 510.
(37) Franzelin, *De sacramentis in genere*, p. 226; Müller, *Theologia Moralis*, III, p. 501.

fiat in matrimonio, ipse quoque contractus validus impeditur; nam Christus instituit ut *omne* matrimonium *verum* inter christianos sit sacramentum. Itaque si consensus coniugum *verus* contractus *matrimonialis* est, sacramentum nequit impediri.

Porro attendenda est differentia inter ritus aliorum sacramentorum et actionem coniugum, qua perficitur sacramentum. Ritus, ex. gr. ablutio aquae in baptismo, est actio pure physica, quae, quomodolibet posita, est semper ablutio aquae.

Sed actio coniugum, quae est sacramentalis, *simul actio moralis est*, habens pro effectu morali vinculum et obligationem mutuam coniugum: quo effectu carere potest, si eiusmodi actio i. e. pronuntiatio verborum, quibus consensus matrimonialis exprimi solet, solum *materialiter* fiat sine vera intentione matrimonii ineundi.

Quocirca si coniuges debitam intentionem non habeant, possunt quidem ponere actionem sacramentalem *materialiter* spectatam, sicut minister baptismi potest aquae ablutionem perficere absque intentione sacramenti; sed huiusmodi consensus coniugum non potest esse *formalis contractus*, scil. efficax ad vinculum matrimoniale producendum, si non sit sacramentum (38).

35. Num matrimonium in infidelitate contractum fiat sacramentum, si coniuges baptizentur. — 1. Matrimonium *valide* in infidelitate contractum, *per baptismum utriusque coniugis* fit ipso facto *sacramentum*, quin requiratur expressa aut saltem tacita consensus renovatio.

Haec sententia est longe communior et probabilior (39). Imo quod eiusmodi matrimonium fiat sacramentum statim cum coniuges baptizantur, sententia, nostro iudicio, certa est. Ratio, quia nihil deest ut contractus matrimonialis vigens inter utrumque baptizatum, sit revera sacramentum.

Leo XIII, post Pium IX, expresse docet: « Omne inter christianos iustum coniugium in se et per se (est) sacramentum » (40); et can. 1012, § 2 statuit: « quare inter baptizatos nequit matrimonialis contractus validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum ».

Haec verba adeo sunt clara atque explicita ut dicendum sit, vel matrimonium valide in infidelitate contractum fieri sacramentum utroque coniuge

(38) Cfr. Sasse, *l. c.* p. 388 s.
(39) Sanchez, *l. c.* disp. 9; Pirhing, *l. c.* n. 71; Perrone, *l. c.* p. 295; Pesch, *l. c.* n. 727; Billot, *l. c.* p. 347 ss.; Santi, *l. c.* n. 96; Palmieri, *l. c.* p. 96; Génicot, *Theol. mor. institutiones*, II, n. 456; Noldin, *l. c.* n. 511; Wernz, *l. c.* n. 43; Sasse, *l. c.* p. 389 ss.
(40) Encycl. « *Arcanum* ».

baptizato, vel idem matrimonium per baptismum coniugum dissolvi i. e. vim ac naturam contractus coniugalis amittere. Atqui hoc alterum absonum plane est; ergo.

2. Proinde eorum opinionem, qui - ut Vasquez, Coninck, Mastrius, Simonnet et alii (41) - putabant matrimonium infidelium numquam fieri sacramentum, censemus, declarationibus RR. Pontificum perpensis, omni probabilitate hodie carere.

3. Etiam secunda pars propositionis, scil. matrimonium in casu fieri sacramentum, *quin requiratur expressa aut saltem tacita consensus renovatio*, non solum verior, sed certa videtur, attenta praxi Ecclesiae quae a fidelibus conversis renovationem consensus non exigit, imo diserte declarat hanc renovationem necessariam non esse (42).

Ratio, cur nonnulli (43) postulent renovationem consensus, in eo sita est, quia, ut fiat sacramentum, requiritur materia et forma sacramenti; at haec, aiunt, in consensu consistit.

Dicendum, materiam et formam consistere equidem in consensu; porro consensus matrimonialis valide praestitus, adhuc perseverat, nec profecto potuit aut potest valide revocari, ob coniugii indissolubilitatem. Quare materia et forma, in ipso consensu coniugali exsistentes, revera adsunt quando coniuges baptizantur, ideoque per ipsum baptismum matrimonium efficitur sacramentum, quatenus consensus matrimonialis valide praestitus et adhuc perseverans, posita conditione baptismi a Christo D. requisita, fit statim signum efficax gratiae seu sacramentum (44).

Utrum matrimonium infidelium, post baptismum, habendum sit ut ratum tantum, an potius ut ratum et consummatum, vide n. **789** ss.

36. Num matrimonium inter fidelem et infidelem sit sacramentum. — 1. Utrum matrimonium inter *fidelem* et *infidelem* initum, ex parte fidelis habeat rationem sacramenti an non, controvertitur.

Id contingit quando *unus* tantum ex coniugibus infidelibus fidem christianam amplectitur, et quando fidelis *baptizatus* cum infideli matrimonium valide contrahit cum aut sine R. Pontificis dispensatione.

(41) Cfr. Sasse, *l. c.*
(42) Cfr. respons. S. Officii 20 sept. 1848, 20 iul. 1860.
(43) Cfr. S. Bellarm., *l. c.* lib. I, cap. 5.
(44) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 17; S. Alph., *l. c.* nn. 897, 902, 956; Palmieri, *l. c.* p. 221; D'Annibale, III, n. 470; Wernz, *l. c.* n. 699; De Smet, *l. c.* n. 157.

2. Tres sunt DD. sententiae. Eorum opinio, qui putarunt sacramentum haberi etiam ex parte coniugis infidelis, nec memoranda quidem est.

Prima sententia censet matrimonium habere rationem sacramenti ex parte coniugis fidelis, quia nulla est repugnantia quod ex duobus contrahentibus alter ob eius incapacitatem sacramentum non suscipiat, suscipiat vero alter, qui idoneus est ad sacramentum recipiendum; nec repugnat quod infidelis sit minister sacramenti, quemadmodum etiam infidelis potest esse minister baptismi. Ita Sasse (45), Rosset (46), Pesch (47) aliique.

Secunda tenet matrimonium habere sacramenti rationem quando contrahitur *inter fidelem et infidelem* ex dispensatione R. Pontificis super impedimento disparitatis cultus, non autem quando ex duobus coniugibus infidelibus *unus* transit ad religionem christianam, altero remanente in infidelitate. Hanc sententiam defendit, inter alios, Perrone (48).

Tertia docet neutro in casu coniugium habere rationem sacramenti, quia contractus matrimonialis (i. e. matrimonium in fieri, quod solum *proprie* est sacramentum) est numerice *unus* et *individuus*, atque ideo etiam sacramentum matrimonii *unum* est.

Quocirca sicuti matrimonialis contractus nequit exsistere in uno, quin simul exsistat in alio, ita sacramentum matrimonii, quod a contractu coniugali nullo pacto separari potest utpote quod realiter cum eodem confunditur, nequit exsistere in uno, nisi simul et in alio exsistat. Atqui in coniuge infideli certissime sacramentum haberi nequit; ergo ob realem unitatem matrimonii et sacramenti, ne in coniuge quidem fideli sacramentum adesse potest.

Haec sententia est communior et verior (49).

37. Utrum graviter an leviter peccent contrahentes in mortali. — 1. Quaerunt theologi an *lethaliter* peccent nupturientes, *qua ministri sacramenti matrimonii*, si coniugium contrahant in statu peccati mortalis.

Non desunt auctores qui id affirment; at longe communius et « *multo verius est* - ait Sanchez (50) - non peccare lethaliter, quia non sunt ministri consecrati ad id munus ».

(45) *Loc. cit.* p. 390.
(46) *Loc. cit.* n. 346 s.
(47) *Loc cit.* n. 728.
(48) *Op. cit.* vol. II, p. 311.
(49) Schmalzgr., *l. c.* n. 306; Pirhing, *l. c.* n. 71; Billot, *l. c.* p. 351 ss.; Hurter, *l. c.* n. 656; Génicot, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 44; Noldin, *l. c.* n. 511.
(50) *Loc. cit.* disp. 6, n. 4.

Sane, iuxta sententiam vero probabilem et practice tutam, minister sacramentum conficiens in statu peccati lethalis, non censetur *graviter* delinquere, nisi sit *consecratus*, et, ceu plures addunt, *sollemniter* non autem privatim *conficiat* (51).

2. S. Alph. censet (52) contrahentes matrimonium in lethali « probabilius » graviter peccare; at oppositam sententiam *probabilem* dicit (l. c.). Sed cum *lex dubia non obliget*, iuxta eundem S. Doctorem, et *nemo damnandus sit de mortali, nisi evidens ratio aut certa auctoritas id suadeat*, certum est, ad praxim quod spectat, nupturientes in casu damnandos non esse de mortali.

38. An propositio 1ª damnata ab Innocentio XI locum habeat in matrimonio. — 1. Item DD. quaerunt, utrum in sacramento matrimonii locum habeat prop. 1ª damnata ab Innocentio XI: « Non est illicitum in sacramentis conferendis sequi opinionem probabilem de valore sacramenti, relicta tutiore, nisi id vetet lex, conventio, aut periculum gravis damni incurrendi. Hinc sententia probabili tantum utendum non est in collatione baptismi, ordinis sacerdotalis aut episcopalis ».

Et ideo, quaeritur, utrum *ex hoc capite* liceat matrimonium inire probabiliter invalidum (53).

2. Sententia communior et, nostro iudicio, omnino certa affirmat in sacramento matrimonii locum non habere damnatam propositionem 1am Innoc. XI (54).

Viva (55) ad theologicam trutinam revocat damnatam propositionem et fuse atque scite de hac quaestione disserit: « Negotium tamen hac in re non leve - ait ipse - facessit celebris illa quaestio, an liceat matrimonium contrahere, atque adeo sacramentum conficere simul, et suscipere cum sola

(51) Cfr. D'Annibale, *l. c.* n. 114, nota 12; Ball.-Palm., *op. cit.* vol. IV, n. 36 ss.; qui accurate, more suo, de hac quaestione disserit; Cappello, *l. c.* n. 59 ss.; Noldin, *l. c.* n. 32 ss.; Génicot, *l. c.* n. 115.

(52) *Loc. cit.* n. 32.

(53) Miramur quod Card. D'Annibale (*l. c.* n. 295) et ex eo iisdem fere verbis Card. Gasparri (*l. c.* n. 37) quaerant « utrum in hoc sacramento *locum habeat prop. I damnata ab Innoc. XI*, adeoque utrum sit illicitum ex hoc capite contrahere matrimonium probabiliter, vel *certo invalidum* ».

Propositio 1ª ab Innocentio XI proscripta loquitur de opinione *probabili* circa valorem sacramenti, seu de sacramento collato cum *dubio* de eiusdem valore; proinde quaestio respicit natura sua matrimonium *probabiliter* nullum, non autem *certo* invalidum, ut fiat applicatio praedictae propositioni.

Igitur quaestio de *simulata* celebratione matrimonii, quippe quod certe invalidum est, huc minime spectat.

(54) Cappello, *l. c.* n. 32 ss.; Noldin, *op. cit.* vol. I, n. 234; Gury-Ball., *Compendium theol. mor.*, I, 57; Génicot, *op. cit.* vol. I, n. 68; Lehmkuhl, *op. cit.*, vol. I, n. 159.

(55) *Op. cit.* prop. I, Innoc. XI. *De probabilitate in sacramentis*, n. 29 ss.

opinione probabili, et non moraliter certa, quod nullum subsit impedimentum dirimens, aut quod praecesserit super impedimento dirimente sufficiens dispensatio.

« Nonnullis videtur negandum, quia scil. exponeretur periculo frustrationis sacramentum matrimonii sequendo opiniones istas mere probabiles minus tutas. Equidem tamen distinguendum censeo, et dico primo, id non licere, si probabilitas sit circa factum, hoc est si probabile sit adesse huiusmodi impedimentum, aut non adesse dispensationem... Dico secundo, id licere, si probabilitas sit circa ius, hoc est, quando utrinque DD. censent aliquod esse vel non esse impedimentum, aut dispensationem esse vel non esse validam... Unde non exponitur periculo frustrationis sacramentum matrimonii celebrati iuxta opinionem probabilem circa ius, relicta tutiori ».

In dubio iuris ex praescripto can. 15 lex, etiam irritans et inhabilitans, non urget; et ideo sententia a Viva propugnata non solum est probabilis aut probabilior, sed certa, modo dubium versetur circa impedimentum matrimoniale iuris ecclesiastici.

39. De matrimonio invalide contracto ob simulatum consensum aut exsistentiam impedimenti dirimentis, aut inito cum impedimento dubio iuris divini, alibi erit sermo (n. **593** ss.).

ARTICULUS V.

De proprietatibus matrimonii.

40. Quaenam sint proprietates essentiales. — « *Essentiales matrimonii proprietates sunt unitas et indissolubilitas, quae in matrimonio christiano peculiarem obtinent firmitatem ratione sacramenti* » (can. 1013, § 2) - (1).

Unitas et indissolubilitas dicuntur proprietates *essentiales* matrimonii, quia sponte ac necessario ita profluunt ex ipsa coniugii natura, ut sine iisdem matrimonium nec subsistere neque concipi possit.

Dicuntur *in matrimonio christiano peculiarem obtinere firmitatem ratione sacramenti*, quia matrimonium, qua sacramentum, longe perfectius quam infidelium coniugium, unionem Christi cum Ecclesia significat. Ideo dicitur *ratum*, quasi approbatum et confirmatum a Christo D. et, consummatione accedente, omnino indissolubile efficitur. Vinculum inde exsurgens, ratione sacramenti est *supernaturale*, dum e matrimonio valido infidelium oritur tantum vinculum *naturale*.

(1) Schmalzgr., *l. c.* tit. 4, n. 6 ss.; Sanchez, *l. c.* disp. 13; Meyer, *l. c.* n. 99 ss.; Sasse, *l. c.* p. 393 ss.; Rosset, *l. c.* p. 508 ss.; De Smet, *l. c.* n. 63.

Praeter duas proprietates *essentiales*, dantur et aliae, ut omnibus constat; nos de illis tantum ex professo loquemur.

41. Unitas. — 1. Matrimonii *unitas* in eo consistit, ut sit coniugium *unius cum una* (2).

2. Unitati matrimonii opponitur *polygamia*, quae potest esse *simultanea* et *successiva: dicitur simultanea* coniunctio unius cum pluribus eodem tempore; *successiva* i. e. *bigamia* si unus vir successive plures mulieres, aut una mulier successive plures viros ducit.

Praeterea *polygamia simultanea* distinguitur in *polygamiam proprie dictam* seu *polygyniam*, et *polyandriam*. Polygamia proprie dicta i. e. *polygynia* est coniunctio unius viri cum pluribus mulieribus; *polyandria* est coniunctio unius mulieris cum pluribus viris.

3. Polyandria *absolute* repugnat iuri naturae, quia positive excludit omnes fines matrimonii, non solum secundarium, sed etiam primarium.

Finis coniugii *secundarius* in eo est, ut vir ac mulier pacifice cohabitantes mutuum sibi praestent auxilium in vitae officiis, et in casta maritali coniunctione concupiscentiae moderamen atque remedium habeant. At pax familiae consistere nequit cum virorum multiplicitate, nam una mulier pluribus viris ut dominis a se invicem independentibus subesse eisque fidem praestare non potest. Praeterea una mulier nequit aut vix satisfacere pluribus viris ad eorum incontinentiam vitandam.

Finis *primarius* matrimonii est procreatio et educatio prolis; sed mulier pluribus viris commixta redditur physica lege vix non semper infecunda; dein sobolis educatio (si forte generatio locum habeat) impeditur omnino quia ex hoc quod una mulier plures viros cognoscit, incertus est pater nec proinde potest a patre proles educari (3).

Apud perpaucas gentes polyandria legibus inducta vel consuetudine recepta fuit, teste historia (4).

4. Polygamia proprie dicta seu polygynia non repugnat *absolute* iuri naturae, i. e. *primis* eius praeceptis, sed generatim a iure naturae reprobatur, utpote repugnans *secundis* legis naturae praeceptis (5), et ideo fini matrimonii *secundario*.

(2) Distinguitur unitas *perfecta* et *imperfecta*: *perfecta* habetur, si mortuo coniuge alter secundas nuptias non ineat; *imperfecta*, si coniuge mortuo alter novum matrimonium contrahat.

(3) S. Thom., IV. D. 33, q. 1, a. 1; Sasse, *l. c.* p. 394; Meyer, *l. c.* n. 100.

(4) Eiusmodi nequitiae monstrum aliquando viguit et viget apud barbaras omnino gentes, praesertim in insula *Ceylon*, penes quasdam indigenas Americae Septentrionalis, Australiae, Lapponiae, Thibeti, necnon terrae ad pedem Himalaja montium. S. C. de Prop. Fide 14 ian. 1793 (C. P. pro Sin.) SSmo approbante facultatem dispensandi cum polygamis conversis extendit ad casus mulierum plures viros habentium. Cfr. etiam respons. S. C. S. O. 12 iun. 1850 (Cochinchin. Occid.) et 5 sept. 1855 ad Praef. Apost. Thibetensis Imperii.

(5) Praecepta *prima* ea sunt, quae per se nota sunt omnibus et se habent in operabilibus

Quod polygamia non repugnet *absolute* iuri naturae, manifesto liquet *a*) ex eiusdem permissione a Deo facta in V. L. (cfr. n. **42**); nam si iuri naturae absolute repugnaret tamquam intrinsece mala, non potuisset umquam a Deo permitti; *b*) ex eo quod finem primarium matrimonii, i. e. sobolis procreationem atque educationem, nec tollit *per se* neque omnino impedit, cum unus vir pluribus uxoribus fecundandis earumque liberis educandis par esse possit.

At generatim a iure naturae certissime reprobatur, quia fini matrimonii *secundario* est prorsus contraria, imo difficilem reddit ipsius finis primarii consecutionem. Etenim, spectata ordinaria hominum conditione, polygamia (simultanea i. e. proprie dicta) sobolis procreationi, maxime vero eius educationi, impedimenta affert haud levia; vitae vero domesticae pacem ac felicitatem multipliciter turbat, tum quia facile inter plures uxores exsisterent invidiae et contentiones, praesertim si una magis quam alia a viro diligeretur, idque potissimum si mulierum ingenium spectetur; tum quia plurium in eodem officio communicatio lites non paucas sponte parit.

Praeterea, parum aequa est conditio uxoris, quia unus vir nequit pluribus satisfacere uxoribus, neque convenit, ut uxor se totam viro, vir autem mulieri non totum se tradat.

Denique, uxorum pluralitas potiusquam remedium ac moderamen, incitamenta concupiscentiae suppeditat (6).

Quocirca Deus statim ab initio generis humani unitatem matrimonii sanxit.

42. An polygamia olim permissa fuerit. — 1. Lex unitatis matrimonii in ipsa primaeva eius institutione divinitus lata, *de iure*, saltem usque ad diluvium, viguit. Dicimus *de iure saltem*, quia ante diluvium nullus patriarcha sanctus legitur habuisse plures uxores, et Lamech, qui (7) exhibetur polygamus, a Patribus adulterii accusatur (8).

sicut prima principia in speculativis. Praecepta *secunda* ea sunt, quae ex primis derivantur, tamquam conclusiones ex principiis per se notis. Porro illud omne est contra legem naturae, quod ineptam reddit aliquam actionem ad finem, quem natura intendit aliquo opere; idque duplici modo contingere potest: vel quatenus finis assecutio impeditur omnino, vel quatenus eiusmodi assecutio difficilis redditur aut incongrua.

Iam vero actio, quae omnino impedit assecutionem finis principalis, adversatur *primis* praeceptis legis naturae; si autem difficilem reddat vel minus congruam assecutionem finis principalis, et quoquo modo sit inconveniens fini secundario, adversatur *secundis* praeceptis legis naturae. Itaque praecepta *prima* id praecipiunt, quod fini a natura intento essentiale est, et ideo ita est intrinsece bonum, ut oppositum numquam permitti possit utpote intrinsecus malum.

Praecepta vero *secunda* praecipiunt id, quod est fini congruum, non tamen absolute necessarium, ita ut, mutatis rerum et personarum ac temporum adiunctis, oppositum permitti aliquando possit. Ita S. Thomas, *l. c.* a. 1.

(6) S. Thom., *Suppl.* q. 65; Sasse, *l. c.* p. 401 s.; Meyer, *l. c.*

(7) *Gen.* IV, 19.

(8) Cfr. S. Hieronym., *Adv. Iovinian.* lib. I, n. 14; Nicol. I, ad consulta Bulgarorum, cap. 51.

2. Utrum vero lex proprie dicta polygamiam irritans a Deo lata fuerit, controvertitur.

Plures negant (9); plerique affirmant. Haec sententia, quae a S. Bellarmino *communis scholarum* dicitur (10), verior est ideoque praeferenda.

3. Item disputatur, num dispensatio (i. e. *tolerantia*) concessa sit *statim post diluvium*, ut tenet Benedictus XIV (11) cum pluribus aliis, vel *primum* Abrahae eiusque filiis data fuerit, prout docet S. Bonaventura cum aliis non paucis (12).

Quod vero *post Abraham* viguerit ex Dei dispensatione seu tolerantia polygamia, quamvis S. Scriptura id expresse non referat, indubitatum est (13). Nefas enim est supponere Abraham, Iacob aliosque viros sanctissimos, qui plures certe habebant uxores, turpissimam vitam in adulterio duxisse; eo vel magis quia Scriptura numquam eos reprehendit, quin imo summis laudibus eorum pietatem extollit.

Accedit, quod SS. Patres permissam fuisse in V. T. polygamiam passim tradunt (14).

4. Non convenit inter Doctores, utrum polygamia fuerit a Deo permissa etiam gentilibus.

Probabilior est sententia affirmativa, quia S. Scriptura nullibi *propter polygamiam* infideles improbat. Ita ex. gr. Abimelech (15) non reprehenditur, quod Saram alteram uxorem ducere voluit, sed quod eam, quae alteri viro erat iuncta; Esther vero, sanctissima mulier, passa non esset se Assuero regi infideli uxorem iam habenti in matrimonium coniungi, nisi etiam apud infideles licitam existimasset pluralitatem uxorum (16).

Haec sententia magno equidem eruditionis apparatu impugnata fuit nostris temporibus a Rosset (17), qui tenet *soli populo Israelitico* permissam a Deo fuisse polygamiam. At rationes ab eo allatae, quamvis non spernendae, concludentes tamen nullo pacto videntur, imo pleraeque contrariis argumentis eliduntur.

(9) Durandus, IV, D. 33, q. 1; Maldonatus, *De Matr.*, p. 435; Perrone, *l. c.* III, p. 34.
(10) *Loc. cit.* cap. 11; cfr. etiam S. Thom., *l. c.* a. 2.
(11) *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 21, n. 8.
(12) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 511 s.
(13) *Gen.* XVI, 3; XXII, 24; XXX, 3; XXXVI, 12; *Deuter.*, XVII, 17; XXI, 15 s.; XXIV, 1.
(14) S. Hieronymus, epist. 69 (al. 83) ad Oceanum, n. 5 (Migne, vol. XXII, col. 657); S. Ioann. Chrysost., homil. 56 *in Gen.* 30, 28 (Migne, vol. LIV, col. 489); S. Augustinus, *De Doctrina christ.*, lib. III, cap. 12.
(15) *Gen.* XX.
(16) Cfr. S. Thom., *l. c.* a. 2; Sasse, *l. c.* p. 401.
(17) *Loc. cit.*, n. 511 ss.

43. Permissio polygamiae revocata. — Christus D. permissionem polygamiae Hebraeis a Deo factam penitus revocavit, matrimonium reducens ad primitivam sui institutionem (18), ita ut polygamia in lege evangelica illicita et irrita sit iure divino positivo.

Haec est veritas de fide a Concilio Trid. (19) definita: « *Si quis dixerit, licere Christianis plures simul habere uxores, et hoc nulla lege divina esse prohibitum, a. sit* ».

Certum est, polygamiam sublatam fuisse a Christo Domino non solum pro christianis, sed etiam pro infidelibus, ita ut ne ipsi quidem possint plures uxores *valide* ducere. Quare Ecclesia iubet, infideles conversos, qui plures duxerint uxores, eas omnes dimittere praeter primam.

Quod id *certum omnino* sit, aperte liquet, ceteris argumentis omissis ex plurimis S. Sedis declarationibus, quae adeo sunt clarae et explicitae ut quodcumque dubium penitus auferant. Hinc valde miramur quod nonnulli auctores, etiam recentes, dicant contrariam sententiam sua probabilitate non carere.

Ratio catholicae doctrinae asserendae ac vindicandae postulat, ut praecipuas saltem referamus declarationes a Sede Apostolica editas.

Instructio S. C. de Prop. Fide, 15 febr. 1756 haec habet: « Si una ex pluribus uxoribus quae sanctissimam religionem amplecti vult, *prima non sit*, haec libera est ut nubat cui vult, *utpote quae legitimo contractu alligata non erat* ».

S. O. 4 iul. 1855: « Si quando evenerit ut polygamus ad fidem conversus, facta iuxta Apostolicas sanctiones interpellatione, sub spe conversionis coniugaliter habitaverit cum prima uxore (*quippe quae sola fuit et est legitima eius uxor*)... ».

Instr. S. O. *pro Vic. Ap. ad Gallas*, 20 iun. 1866: « *Exploratissimum principium est*, matrimonium infidelitatis tempore a viro cum femina celebratum, vivente alia cum qua anteriori se coniugio obstrinxerat, *nullum et irritum* esse tum lege divina tum naturali ».

S. O., 17 aug. 1898, probante Ssmo: « *Standum esse pro matrimonio* sive consummato sive non consummato, *prioritate temporis celebrato...* ».

44. Liceitas matrimonii successivi. — Matrimonium successivum, quod passim polygamia successiva dicitur, tam viro quam mulieri licet, etiam in lege evangelica.

D. Paulus enim ait: « *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius vivit; quod si dormierit vir eius, liberata est; cui vult nubat: tantum in Domino* » (20).

(18) Matth. XIX, 9; Marc. X, 11 s.; Luc. XVI, 18.
(19) Sess. XXIV, can. 2.
(20) I *Cor.* VII, 39.

Quare Ecclesia secundas imo et ulteriores nuptias semper licitas habuit et habet, licet minus eas probet.

Praeter testimonia explicita SS. Patrum (21) habentur quoque Ecclesiae definitiones (22).

Can. 1142 catholicam doctrinam ita enuntiat atque confirmat: « *Licet casta viduitas honorabilior sit, secundae tamen et ulteriores nuptiae validae et licitae sunt* ». De hac re suo loco (n. **859** ss.).

45. Indissolubilitas. — 1. Duplex distingui debet indissolubilitas: *interna* et *externa*. *Interna* seu *intrinseca* in eo consistit, quod matrimonium per mutuum consensum contrahentium aut natura sua vel lapsu temporis aliave circumstantia superveniente solvi nequeat; *externa* seu *extrinseca* quod per causam externam i. e. per Superioris auctoritatem aliusve interventum solvi non possit.

2. Quodcumque matrimonium valide contractum, etiam infidelium, tum iure naturae (23) tum lege positiva divina *indissolubilitate intrinseca* gaudet, ita ut nullo in casu possit contrahentium consensu aut natura sua dissolvi. Idque valet etiam si matrimonium, praecisione facta ab eius charactere sacramentali, consideretur solum ut institutum naturae.

Hinc sententia contraria, olim propugnata a nonnullis quoque scriptoribus catholicis (24), omnem probabilitatem amisit ex damnata prop. 67ª Syllabi, quae ita sonat: « *Iure naturae matrimonii vinculum non est indissolubile, et in variis casibus divortium proprie dictum auctoritate civili sanciri potest* » (25).

« Haec *inviolabilis firmitas* - ait Pius XI in citata Encycl. - quamquam non eadem perfectissimaque mensura ad singula, *ad omnia* tamen *vera coniugia pertinet* ».

(21) S. Ambros., *De viduis*, cap. 11 (Migne, vol. XVI, col. 254); S. Epiphan., *Haeres.* 59, alii 48 (Migne, vol. XLI, col. 1026); S. Hieronym., ep. 48 ad Pammachium, n. 9 (Migne, vol. XXII, col. 499).

(22) Cfr. Denzinger, *Enchiridion* etc. nn. 55, 424, 465, 541 (edit. X).

(23) Quidam putarunt coniugii sterilitatem, spectato solo iure naturae, esse causam legitimam illud solvendi, quia sterilitas, saltem per accidens, primario fini matrimonii opponitur, qui bonum prolis respicit.

At S Thomas scite respondet: « Matrimonium principaliter ordinatur *ad bonum commune* ratione principalis finis, qui est bonum prolis; quamvis etiam ratione finis secundarii ordinetur ad bonum personae matrimonium contrahentis, prout per se est in remedium concupiscentiae. Et ideo in legibus matrimonii magis attenditur, *quid omnibus expediat*, quam quid uni competere possit. Quamvis igitur matrimonii inseparabilitas impediat bonum prolis in *aliquo* homine, tamen est conveniens ad bonum prolis simpliciter. Et propterea ratio non sequitur » (*l. c.* q. 67, a. 1, ad 4; cfr. etiam 2-2, q. 154, a. 2).

(24) Cfr. Schiffini, *l. c.* p. 244; Pesch. VII, n. 761 ss.

(25) V. S. Thom., 2-2, q. 154, a. 2; *Suppl.*, q. 41, a. 1, q. 65, a. 1; *Contra gentes*, lib. III, cap. 123.

Stabilitas perennis matrimonii per se ad finem educationis prolis omnino et generali lege necessaria est, ut fuse ostendunt auctores theologiae dogmaticae et iuris naturalis.

3. Inde consequitur, matrimonium *legitimum* infidelium nullo iure mere humano solvi posse, ne per ipsam quidem auctoritatem publicam. Haec enim nullum titulum ostendere valet, quo sibi eiusmodi dissolutionem efficiendi concessa sit. Imo, cum auctoritas publica ad hoc instituta sit, ut bono publico provideat, et bono publico magis consulatur per omnimodam indissolubilitatem matrimonii, auctoritas mere humana, ratione boni *publici* procurandi, debet matrimonii indissolubilitatem defendere ac servare nullaque ratione potest illud solvere (26).

4. Indissolubilitas *extrinseca* consideratur in ordine ad legem divinam positivam et ad potestatem ecclesiasticam. Proinde cum quaeritur, *an et quando matrimonium sit extrinsece dissolubile vel indissolubile*, sensus est: num Deus *vel* legem tulerit, qua in tali vel tali casu matrimonium ipso facto dissolvatur, *vel* auctoritati ecclesiasticae potestatem concesserit matrimonium in certis conditionibus solvendi.

5. Matrimonium *fidelium ratum* et *consummatum* tum *intrinsece* tum *extrinsece* est indissolubile, ita ut solum per mortem alterius coniugis solvi queat.

Utrum indissolubile quoque sit matrimonium consummatum, quod ex R. Pontificis dispensatione fidelis contrahit cum infideli, num *absolute* indissolubile sit, an solum de facto, vide n. **759** ss.

6. Matrimonium *ratum fidelium* et matrimonium etiam *consummatum infidelium* intrinsece indissolubile quidem est, extrinsece tamen dissolubile est, adeo ut eius vinculum ab auctoritate Superioris competentis seu R. Pontificis solvi possit. Quando et quomodo id locum habeat, alibi dicetur (n. **755** ss.).

46. Libellus repudii. — 1. Deus per Moysen permisit Iudaeis *libellum repudii* (27).

Disputant exegetae ac theologi num, *repudii libellus* vim habuerit solvendi ipsum matrimonii vinculum. Plures negant (28), qui ad Patres provocant; plerique affirmant (29).

Haec altera sententia communis nunc est in scholis, eaque ut longe verior tenenda. Dicimus *nunc*, quia olim opinio contraria erat commu-

(26) Cfr. Leonis XIII Encycl. « *Arcanum* », 10 febr. 1880.

(27) *Deut.* XXIV, 1-4.

(28) Petrus Lombardus, 4. D. 33, n. 3; S. Bonaventura, in 4. D. 33; Estius, Sylvius, Calmet et alii.

(29) Scotus, in 4. D. 33, q. 3; Sanchez, lib. X, disp. 1, n. 5; Billuart, Gonet, Bonfrerius, Cornelius a Lapide, in *Deut.* XXIV.

nior, ex. gr. tempore Aquinatis, qui eandem expresse *communiorem* appellat, aliam tamen ut probabilem defendit (30).

2. Non constat, utrum *solis* Iudaeis an ipsis quoque *gentilibus* fuerit permissus a Deo libellus repudii.

Probabilior videtur sententia, quae tenet eiusmodi repudium permissum fuisse solum Hebraeis, tum quia ne indirecte quidem e S. Scriptura id eruitur, tum quia variae eaeque speciales iuris Mosaici conditiones servari omnino debebant a Iudaeis in libello concedendo, ut abusus vitarentur: quae iuris conditiones certe apud gentiles deerant (31).

Articulus VI.

De matrimonii divisione.

47. Matrimonium ratum, consummatum, legitimum (canon 1015). — 1° Matrimonium *baptizatorum* validum dicitur **ratum,** si *nondum* copula carnali perfecta fuerit consummatum. Huic matrimonio inest semper et necessario ratio sacramenti, atque ita vocatur, quia Ecclesia illud ratum habet seu recognoscit et approbat.

2° Dicitur **consummatum** matrimonium validum, si inter coniuges locum habuerit coniugalis actus, ad quem natura sua ordinatur contractus matrimonialis et *quo coniuges fiunt una caro.*

Celebrato matrimonio, si coniuges simul cohabitaverint, praesumitur consummatio, donec contrarium probetur (can. 1015, § 2). Agitur enim de simplici praesumptione *iuris*, ut aiunt, non vero de praesumptione *iuris et de iure.*

3° Matrimonium *validum inter non baptizatos*, i. e. initum salvis legibus dirimentibus iuris divini seu naturalis seu positivi, et salva etiam (cfr. n. **75** ss.) lege civili dirimente, dicitur **legitimum.**

Cum legitimum matrimonium, si vis nominis spectetur, significet matrimonium iuxta leges initum, haec appellatio per se convenit etiam matrimonio valido fidelium; at sensu stricto et proprio convenit uni matrimonio valido infidelium, ex usu loquendi iamdiu apud DD. recepto. Quae appellatio authentice nunc confirmata approbataque est (can. 1015, § 3), ita ut nemini liceat ab huiusmodi appellatione recedere (1).

(30) *Suppl.*, q. 67, a. 3.
(31) Sanchez, *l. c.* n. 8; Sotus, *l. c.* q. 2, a. 2, concl. 1; Pirhing, *l. c.* tit. 19, n. 36.

(1) Cfr. Bened. XIV, *op. cit.*, lib. VIII, cap. 12, n. 5; Berardi, *Commentaria in ius ecclesiasticum universum*, III, dissert. I, q. 1 sub titulo « De vulgari matrimonii partitione in legitimum, ratum ac consummatum »; Devoti, *l. c.* n. 106; Rosset, *l. c.* n. 12; Gasparri, *l. c.* n. 38 ss.; Wernz, *l. c.* n. 29.

48. Matrimonium verum, putativum, praesumptum. — 1. Matrimonium **verum** seu **validum** dicitur illud, quod initum sine ullo impedimento aliave circumstantia *dirimente* vinculum matrimoniale revera producit. Si neque impedimentum *impediens* obstet, est validum et licitum; secus validum quidem, sed illicitum.

Invalidum autem sive *irritum* seu *nullum* generatim est omne matrimonium, cuius valori obest impedimentum dirimens propter inhabilitatem personae, aut vitium essentiale consensus, aut formae substantialis defectus. Et quamvis matrimonia irrita et nulla ordinarie confundantur, tamen sensu stricto ea matrimonia dicuntur *irrita*, quae sunt invalida ex aliquo vitio; speciatim vero *nulla* vocantur, quae forma substantiali carent.

Dicitur *attentatum* si utraque vel alterutra pars cum scientia impedimenti dirimentis matrimonium celebraverit: *attentare* enim est actum scienter ponere lege irritante vetitum.

2. Matrimonium invalidum dicitur **putativum,** si bona fide ab una saltem parte celebratum fuerit, donec utraque pars de eiusdem nullitate certa evadat (can. 1015, § 4).

Hinc quatuor, generatim loquendo, requiruntur ad eius conceptum, scil.: *a*) ut in se et obiective sit nullum propter defectum substantialem aut impedimentum dirimens; *b*) ut substantialis defectus sive impedimentum ignoratum fuerit vel ab utraque vel saltem ab una parte, et ideo quod utraque pars vel alterutra saltem *bona fide* illud inierit; *c*) ut coram Ecclesia in forma legitima per se sit celebratum; *d*) ut exsistentia impedimenti dirimentis seu defectus substantialis et consequenter nullitas matrimonii ignorata manserit utrique vel alterutri, prout bona fides ex parte utriusque erat vel solum ex parte unius.

Ubi primum pars utraque cognoscit *certo* (nota verbum; proinde non sufficit dubium etiam grave aut gravissimum) matrimonii nullitatem, ipso facto coniugium cessat esse putativum. Partes tenentur *statim* ab usu matrimonii abstinere et dispensationem super impedimento ab Ecclesia postulare. Quod si dispensatio concedi nequeat, matrimonium haberi debet ut nullum, et contrahentes ab omni vinculo manent soluti.

Matrimonium putativum gaudet *favore iuris*, praesertim quoad liberos, qui ut *legitimi* habentur.

Haec generatim dicta volumus. Speciatim infra de isto matrimonio putativo eiusque iuridicis effectibus (n. **746**).

3. Illud vocatur matrimonium **praesumptum,** quod ab ipso iure, posito aliquo facto, supponitur et retinetur contigisse, ita quidem

ut probatio in contrarium directa non admittatur. Factum, ex quo Ecclesia matrimonium initum olim praesumebat validum fieri, erat copula a sponsis habita; nunc autem eiusmodi iuris praesumptio ideoque ipsum matrimonium *praesumptum* post Const. « *Consensus* » Leonis XIII, 15 febr. 1892, abrogatum est (2).

49. Aliae matrimonii divisiones. — 1. Matrimonium est **ecclesiasticum** vel **religiosum** sive **canonicum** et *civile*. Illud appellatur, quod contrahitur iis omnibus servatis quae a iure divino et ecclesiastico requiruntur ad verum matrimonium; istud, quod initur coram magistratu civili seu servatis legibus civilibus. De hoc alibi.

2. Matrimonium **in facie Ecclesiae** vel **coram Ecclesia** celebratum, illud est, quod contrahitur (etiam sine parocho et ritu religioso) iuxta disciplinam canonicam. Palam est, istud matrimonium non identificari cum matrimonio *valido*, cum interdum nullum et irritum esse possit.

3. Matrimonium est **publicum et occultum,** ratione modi quo celebratur.

Plerumque matrimonium *publicum* idem est ac matrimonium *in facie Ecclesiae* contractum.

Publicum palam contrahitur, factis proclamationibus, aut iis legitime dispensatis, et forma praescripta.

Occultum lato sensu dicitur matrimonium, quod omissis proclamationibus secreto celebratur coram parocho ac testibus, sine promissione tamen et obligatione secreti servandi.

Occultum stricto sensu est matrimonium *conscientiae*, quod scil. sine praeviis proclamationibus clam initur, eo pacto ut secretum districte servetur ex parte sacerdotis assistentis, testium, Ordinarii eiusque successorum, et etiam alterius coniugis, altero non consentiente divulgationi (cc. 1104, 1105).

De matrimonio *conscientiae* sermo erit suo loco (n. **723** ss.).

4. Matrimonium **clandestinum** proprio ac stricto sensu illud passim ab auctoribus olim appellabatur, quod sine praesentia parochi et testium celebrari solebat (3).

50. Matrimonium morganaticum. — 1. Coniugium *morganaticum* nullatenus confundendum est cum matrimonio secreto seu *conscientiae*, ut immerito faciunt quidam etiam recentes Doctores.

(2) Cfr. Sebastianelli, *Praelectiones iuris canonici*, II, n. 10; Ball.-Palm., *l. c.* n. 478; Wernz, *l. c.* not. 12; Noldin, *l. c.* n. 513.

(3) Gasparri, *l. c.* n. 49; Wernz, *l. c.*; Sebastianelli, *l. c.* n. 10.

Morganaticum est matrimonium cum muliere inferioris conditionis ea lege initum, ut uxor et filii a dignitatibus civilibus (iuribus nobilitatis, titulis etc.) et bonis avitis excludantur iisque honoribus et bonis sint contenti, quae ipsis ex dono *matutino* (4) i. e. ab initio, quasi matutino nuptiarum die, facto vel ex peculiari conventione obveniunt (5).

2. Huiusmodi matrimonium in foro ecclesiastico utpote initum iuxta leges et sollemnitates ab Ecclesia praescriptas, omnes parit effectus canonicos. Restrictio nonnisi effectus *civiles* respicit, quae, per se honesta, ab Ecclesia admittitur iusta de causa, servatis servandis.

3. Matrimonium *morganaticum* dicitur etiam *sinistrae manus* vel *salicum*, quia iuxta legem *salicam* omnes filii ex tali matrimonio procreati habentur ad instar *cognatorum*, qui solum exstinctis omnibus *agnatis* in hereditatem succedunt.

50bis. Matrimonium praesumptum. — 1. Iure Decretalium (6) habebatur matrimonium *praesumptum*, quod nempe a iure praesumebatur, praesumtione iuris et de iure, celebratum propter aliquod factum a partibus positum, ex quo coniugalis consensus vere praestitus existimabatur. Imo nonnulli DD. affirmabant non agi de sola praesumptione, sed de veri matrimonii exsistentia.

2. Casus matrimonii praesumpti erant tres: 1° si sponsi carnalem copulam inter se habuissent post valida sponsalia; 2° si nupturientes post matrimonium sub conditione initum, conditione nondum purificata, copulam inter se habuissent; 3° si post matrimonium invalidum propter defectum aetatis, sponsi carnalem copulam inter se habuissent.

Fundamentum praesumptionis erat consensus coniugalis praestitus per copulam carnalem affectu maritali positam (7).

3. Conc. Trid. sustulit primam et tertiam praesumptionem pro locis ubi vim obtinuit decretum *Tametsi*, quia coniugalis consensus

(4) Eineccius, *Elementa iur. German.*, lib. I, tit. XIII; Coccejus, *De leg. morganat.*, sect. 2, § 7; Devoti, *l. c.* §§ 102, 108, nota 6; Santi, *l. c.* n. 74; Wernz, *l. c.*

C. C. I., Gall., A. et H. non agnoscunt matrimonium morganaticum; C. Germ. illud admittit pro certis tantum familiis.

(5) Morganaticum est vox germanica, a *morgen* matutinum, et *gabe* donum (*morgengabe*), orta. Eiusmodi matrimonia in usu erant praesertim apud Germanos, ubi peculiaribus quoque legibus regebantur. De vocabuli significatione late disputant Heineccius (*l. c.*) et Coccejus (*l. c.*), quorum alter ex lege salica, alter moribus hoc matrimonium obtinuisse putat.

In lege Longobardorum (lib. II, tit. I, cap. 8) dicitur *gratuita donatio* i. e. *morgengap*. Cfr. Devoti, *l. c.* nota 6.

Quidam recentiores ex vocabulo hebraico *mohar* censent ortam esse matrimonii morganatici denominationem. At nullo solido fundamento nititur haec opinio, imo argumentis sive historicis sive phylologicis reiicitur.

(6) Cfr. cc. 3, 5, 6, X, IV, 5; c. 3, X, IV, 17; c. 4, X, IV, 18; cc. 15, 30, X, IV, 41; c. 1, IV, 2 in 6°.

(7) Cfr. Wernz, IV, n. 29; De Smet, n. 158; Wlaming, n. 58.

manifestari debebat coram parocho et testibus. De secunda mansit controversia inter Doctores.

4. Leo XIII Const. « *Consensus* » diei 15 febr. 1892 ulteriorem abrogationem tulit pro locis ubi non vigebat decretum tridentinum *Tametsi*. At, verbis Constitutionis perspectis adhuc quaedam mansit quaestio penes Auctores de ambitu abrogationis, scil. utrum omnes et singulae praedictae praesumptiones fuissent sublatae necne (8).

5. Iure Codicis illae praesumptiones sunt omnino abrogatae, quod attinet ad eos qui peculiari forma celebrationis et convalidationis matrimonii tenentur.

ARTICULUS VII.

De iuris favore quo matrimonium gaudet.

51. Regulae attendendae. — I. Principium: *matrimonium gaudet favore iuris*, duo importat: 1° ut, ubi constet de matrimonii celebratione, validum habeatur, donec plene probetur eius nullitas; factum autem celebrationis non praesumitur, sed probandum est; 2° ut, licet non constet certo de celebratione, tamen tamquam existens et validum habendum sit, si *possessionem pro se* ostendat, scil. si palam ut verum matrimonium habeatur; idque verificatur quando partes bona fide existimant se vero matrimonio esse coniunctas et alii eos ut veros coniuges communiter habent (1). Ipsa enim *possessio* titulum seu praesumptionem inducit.

52. II. Certissimum est matrimonium semel celebratum ut validum esse habendum, donec eius invaliditas probetur; idque sive iure antiquo sive iure novo. Ratio est *possessio* quae favet matrimonio et contrahentibus, scil. bonum privatum eorum et praecipue bonum publicum.

Can. 1014 statuit: « *Matrimonium gaudet favore iuris; quare in dubio standum est pro valore matrimonii, donec contrarium probetur,* salvo praescripto can. 1127 », scil. dummodo ne agatur de privilegio fidei, quod, stante dubio, gaudet iuris favore, ut infra declarabitur (n. **52**).

53. III. Standum est pro valore matrimonii non solum in foro *externo*, sed etiam in foro *interno*, sive dubium sit *iuris* sive *facti;* et quamvis hoc principium applicetur cuilibet matrimonio, tamen potiore ratione valet de matrimonio fidelium, utpote sacramento.

(8) Cfr. Wernz, *l. c.*

---

(1) Huc spectat effatum Innocentii III: « Tolerabilius est enim aliquos contra statuta hominum dimittere copulatus, quam coniunctio legitime contra statuta Domini separare » (c. 47, X, II, 20).

Instructio S. O., 18 dec. 1872, ad Vic. Ap. Oceaniae Centralis enunciatum principium egregie declarat: « Emin.mi Patres animadverterunt, missionarios quoad matrimonia infidelium istius regionis videri in hanc etiam opinionem devenisse, *in dubio standum esse pro invaliditate matrimonii;* idque adeo, ut pars, quae petit baptismum, repelli debeat a baptismo, nisi aut se separet ab altera parte, aut matrimonium cum eadem renovet, etiamsi ea, quae baptismum petit, sit in bona fide, neque per eam stet, quominus matrimonium renovari queat: *quae sane probari haud facile possunt.* Nosti enim in matrimoniis contrarium vigere principium, hoc est: *in dubio standum esse pro validitate matrimonii.*

« Licet autem ab hoc principio aliquando recedere aequum sit, quando nimirum (ut plerumque contingit in matrimoniis infidelium) quaestio agitur de facto, utrum scilicet matrimonium fuerit, umquam contractum, necne; nihilominus hoc etiam in casu non est continuo properandum ad principium contrarium. In primis enim videndum est, utrum matrimonium, de cuius exsistentia missionarius dubitat, possessionem pro se obtendere merito possit. Hoc enim si contingat, perperam a missionario iudicaretur standum ei esse pro invaliditate, *cum iura possessionis servanda sint, donec de contrario perspicue constet.*

« Id autem E.mi Patres eo magis animadverti voluerunt, quod ex iis, quae narras, apparet, eiusmodi casus esse valde frequentes. Ait enim id saepe evenire, quod mulier, quae baptismum petit, *in bona fide sit*, adeoque censeat, se veram ac legitimam uxorem esse, itemque ceteros ex eius cum viro coniunctione *nullum scandalum pati*, adeoque ipsos quoque censere, eam in iusto esse coniugio, virum autem infidelem, etsi nihil aperte dicat, nihilominus neque mulieris neque populi opinioni contradicere, cumque ipsa agere tamquam cum vera uxore: *quae porro eiusmodi sunt ut eorum coniunctioni matrimonii nomen et possessionem vindicare videantur.* In hoc igitur statu regulare principium, quod *in dubio standum est pro matrimonio*, reviviscat necesse est... » (2).

Ex hac Instr. S. O. quatuor deducuntur eaque maximi momenti: 1° principium « *in dubio standum est pro valore matrimonii* » applicandum omnino esse etiam coniugio infidelium, ubi contingat utramque vel alterutram partem ad fidem converti; 2° ab hoc principio tunc solum posse iure recedi, quando quaestio agitur de facto, utrum scil. matrimonium fuerit celebratum necne; 3° at etiam in hoc casu, cum nempe haud constat matrimonium revera contractum fuisse, standum esse pro eiusdem valore, quoties coniunctio *nomen matrimonii et possessionem* sibi vindicat i. e. quoties de facto publice apparet et habetur tamquam verum matrimonium; 4° id autem verificari, quando vir et mulier coniuncti putant bona fide se in vero et legitimo coniugio vivere, et ceteri nullum ex illa unione scandalum patiuntur, quia censent eam esse legitimam (3).

(2) *Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide*, vol. II, n. 1392 (ed. II).

(3) Cfr. Instr. eiusdem S. C. S. O. 24 ian. 1877 ad Ep. Nesquallien. n. 2; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. II, n. 1465. Iuxta hanc Instr. matrimonium *possessionem pro se* ostendit,

Si memoratum principium: *in dubio standum est pro valore matrimonii*, aptatur infidelium coniugiis, a fortiori applicari debet matrimoniis haereticorum, ut expresse declarat cit. Instructio S. C. S. Officii, 24 ian. 1877.

54. IV. Traditum principium non est quaedam praesumptio iuris positivi, sed nititur ipso iure divino, scil. indissolubilitate matrimonii, ideoque ita est intelligendum, ut valor matrimonii omnino sustineatur, usque dum *manifesto* et *perspicue* i. e. *certis* atque *indubiis argumentis* nullitas coniugii probetur. Regula enim a DD. communiter admissa atque constanti tum S. C. Concilii tum S. R. Rotae iurisprudentia firmata haec est: « standum pro matrimonii validitate, donec *plena certitudine morali*, equidem stricte sumpta, invaliditas probata fuerit ».

Id confirmatur responso Pontif. Comm. Cod. 26 iun. 1947. Interrogata: « An stante positivo et insolubili dubio de validitate primi matrimonii, invalidum vi can. 1014 declarari debeat secundum matrimonium »; responsum fuit: « *Affirmative*, dummodo causa definiatur ad ordinarium tramitem iuris » (*A. A. S.* XXXIX, 373).

Postrema verba: « dummodo causa... », significant causam de valore matrimonii cognoscendam ac definiendam esse secundum normas a Codice statutas, praesertim de tribunali collegiali, de interventu defensoris vinculi, de duplici sententia conformi etc. (4).

55. Exceptio. — Principium « *in dubio standum est pro valore matrimonii* » fallit, ubi agitur de fide, quia, ut ait Benedictus XIV in epist. « *Probe* », 15 dec. 1751, « in re dubia in favorem fidei pronuntiandum esse constans regula est ».

Quae regula expressis verbis confirmatur can. 1127: « *In re dubia privilegium fidei gaudet favore iuris* ».

Hinc quando alteruter ex coniugibus infidelibus ad religionem christianam convertitur, et dubitatur de valore matrimonii in infidelitate contracti, de regula generali standum est pro nullitate matrimonii in favorem fidei, ut pluries declaratum fuit a S. Officio, ex. gr. 18 maii 1892, 26 aprilis 1899 (5). De hac re vide n. **788.**

Non pauci DD. contendunt memoratum principium falli etiam ubi agitur de matrimonio ex metu contracto, et quidem in favorem partis quae metum est passa. Ad rem Schmalzgr. (6) haec habet: « Quod in

« quando coniuncti bona fide putant se in vero et legitimo coniugio vivere, et ceteri nullum ex illa coniunctione scandalum patiuntur, quia arbitrantur eam esse legitimam ».

(4) Cfr. Cappello, in *Periodica*, 1947, p. 349 ss.

(5) S. C. S. O., die 18 maii 1892 respondit: « Si vero pars una convertatur post conversionem alterius, et examinato casu particulari supersit dubium, stet pro nullitate matrimonii in favorem fidei ».

Et 26 april. 1899 suae decisioni haec verba addidit: « Mens est, ut in dubio iudicium sit in favorem fidei ».

(6) *Loc. cit.*, n. 401.

dubio pro matrimonio pronuntiandum sit, verum est regulariter, non tamen semper, praesertim quando dubius valor propter metum est; tunc enim melius pronuntiatur contra matrimonium, tum quia coacta matrimonia difficiles habent exitus, tum vero quia valor matrimonii iniusto metu contracti metum passo inferret damnum irreparabile, inferenti vero afferret commodum inauferibile ».

Qua in re, ut perspicue quaestio intelligatur, distinguendum est inter dubium iuris et dubium facti. In dubio *facti*, num ex. gr. metus fuerit, *gravis* aut *iniustus*, certum est, pro valore matrimonii standum esse. In dubio *iuris*, ex. gr. num metus reverentialis cum importunis precibus sufficiat necne ad coniugium invalidum reddendum, controvertitur.

Alii censent, pronuntiandum pro matrimonii validitate; alii, favendum esse parti quae metu passa est.

Prior sententia videtur longe probabilior et in praxi omnino tenenda, tum quia iurisprudentia S. Congregationis Concilii (7) et Sacrae Romanae Rotae (8) eam diserte confirmat, tum quia bonum sacramenti i. e. publicum praevalere debet bono privato partis metum passae.

Ipse *Schmalzgrueber*, post verba supra relata, quibus regulam generalem tradit, expresse hanc sententiam defendit. « Quod si - ait Schmalzgrueber (9) - consideratis omnibus, dubium sit, utrum metus, iniuste ad matrimonium contrahendum incussus, gravis sit censendus, an non, adeoque utrum matrimonium irritum, an validum sit, iudicandum pro valore matrimonii, ut aliis cit. advertit Laymann cap. 5, tractat. 10, part. 2, 2, cap. 5, n. 4, quia licet maximopere curandum sit, ut matrimonium, in perpetua coniunctione consistens, libera voluntate contrahatur... *postquam tamen semel matrimonium contractum est, potius est, ut validum, quam ut invalidum iudicetur, cum matrimonii causa favorabilis sit*, idque partim propter reverentiam sacramenti, *arg. cap. licet* 47, *in fine de test.* ibi, *tolerabilius est aliquos contra statuta hominum dimittere copulatos, quam coniunctos legitime contra statuta Domini separare;* partim quia reip. et prolis educandae interest, ut matrimonia non solvantur, nisi eorum infirmitas, seu impedimentum dirimens appareat. Accedit, quod postquam contractus celebratus est, possessio seu potius praesumptio stet pro eius valore, nisi contrarium ostendatur ».

De hac re egregie disserunt Bossius (10), Menochius (11), Maschardus (12).

(7) Praesertim in *Bracharen.*, 21 sept. 1822, 25 ian. 1823; *Angren.*, 9 febr. 1847; *Calissien. seu Varsavien.*, 2 iun. 1860. Cfr. etiam *Acta S. Sedis*, vol. XXI, p. 226 ss.; vol. XXIV, p. 595 ss.

(8) Rota coram Ludovisio, decis. 326, 331, vol. III decis., p. 200 ss. decis. Rot. decis. 117, n. 3; decis. 290, n. 1; decis. 469, p. 3; decis. 45, n. 7, par. 4. tom. I; *Nicien.*, coram Sebastianelli, 15 mart. 1915; *Mediolanen.*, coram Sebastianelli, 8 april. 1915; *Nicien.*, coram Many, 31 iul. 1915; *Parisien.* seu *Nicien.*, coram Rossetti, 30 dec. 1915.

(9) *Loc. cit.* n. 432.

(10) *De contractu matrim.*, cap. 12, n. 338 s.

(11) *De praesumpt.*, lib. III, *praesumpt.* 5.

(12) *De probationibus*, vol. II, conclus. 1055-1058. Cfr. quoque Rosset, *l. c.* n. 1337; Wernz, *l. c.* n. 269.

ARTICULUS VIII.

De potestate Ecclesiae in matrimonium.

56. Principia. — I. Principium generale de potestate in matrimonium universim spectata statuitur can. 1016: « *Baptizatorum matrimonium regitur iure non solum divino, sed etiam canonico, salva competentia civilis potestatis circa mere civiles eiusdem matrimonii effectus* » (1).

Matrimonium igitur *inter baptizatos* regit ius *divinum* sive naturale sive positivum (et in hoc nullum per se datur discrimen inter coniugium baptizatorum et coniugium infidelium), et ius *canonicum*, atque etiam, quoad *effectus mere civiles* eosque tantum, lex civilis, ut infra declarabitur (n. **66**).

57. II. Ecclesiae competit ius *proprium*, *exclusivum*, et *omnino independens* ea omnia ordinandi quae ad *validam* ac *licitam* matrimonii christiani celebrationem spectant.

Ius, inquam, *proprium* i. e. nativum ex ipsa Ecclesiae natura sponte dimanans et ideo a divino Fundatore immediate acceptum, non autem ex venia principum aut ex permissione vel beneplacito populi; *exclusivum*, quatenus *soli* potestati ecclesiasticae fidelium matrimonium subiicitur, non vero simul etiam laicae auctoritati, exceptis effectibus mere civilibus; *omnino independens*, quatenus Ecclesia in huiusmodi iure interpretando, applicando, etc., nulli potestati humanae ést obnoxia, ita ut princeps civilis qui exercitium praefati iuris quomodolibet impediret, gravissimum scelus committeret.

Quod Ecclesiae competat hoc ius, de fide est. Id autem duplici ratione ac duplici sub respectu constat, scil. sive matrimonium spectetur qua contractus intrinsece *sacer* et *religiosus*, sive a fortiori consideretur qua *sacramentum*. Matrimonium baptizatorum sane est sacramentum; atqui Ecclesiae eique soli commissa est a Christo D. potestas sacramenta administrandi et ideo ea statuendi, quae ad sacramentorum confectionem et susceptionem requiruntur; ergo. Eo vel

(1) Prima vestigia ecclesiasticae iurisdictionis in re matrimoniali iam apud S. Paulum (I *Cor*. v, 1) reperiuntur.

Inde a primis saeculis Ecclesiae efformari coepit systema matrimoniale canonicum, a civili iure omnino independens. Nonnulla elementa recepta fuerunt ex iure iudaico, complura ex iure romano ac serius ex iure germanico.

Ius canonicum, *durante toto medio aevo*, etiam in foro civili praevalentiam obtinuit, et postea fere exclusive receptum evasit penes nationes civiles, usque ad finem saec. XVII, una cum iure communi.

magis quod ratio sacramenti nullatenus separari potest a ratione contractus, nec vicissim; hinc nullum matrimonium datur inter fideles, quod uno eodemque tempore sacramentum non sit (n. **26**) (2).

Sed praeterea idem ius competit Ecclesiae etiam praescindendo a dignitate sacramentali, ut infra explicabitur (n. **59**).

Sed forte obiicies: Ecclesia nihil agere potest circa intrinsecam sacramentorum substantiam, ut expresse docet Trid. Synodus (Sess. XXI, cap. 2); iam vero impedimenta dirimentia afficiunt valorem matrimonii ideoque substantiam ipsius sacramenti; Ecclesia igitur impedimenta saltem dirimentia nullo pacto potest statuere.

Responsio facile occurrit. Impedimenta dirimentia non afficiunt *directe* ac *immediate* substantiam sacramenti matrimonii, sed tantum mutuum consensum a contrahentibus praestandum, illumque Ecclesia declarat validum aut invalidum, seu legitimum vel non, *antequam fiat substantia sacramenti*.

Nam Christus non *quemlibet* in genere consensum i. e. contractum matrimonialem elevavit ad sacramenti dignitatem, sed solum contractum *validum*. Porro Ecclesiae est, ex positiva eiusdem Christi voluntate, decernere ac declarare *an* et *quando* contractus matrimonialis ut *validus* seu *legitimus* habendus sit.

58. III. Ecclesiae in matrimonium baptizatorum non tantum competit potestas *legislativa*, qua potest ea omnia statuere quae ad validam et licitam coniugii celebrationem requiruntur, sed competit etiam potestas *iudicialis* in ordine equidem ad universas causas matrimoniales, et potestas *coactiva*, qua poenis aliisque iuris remediis potest, ex. gr., urgere vitam coniugalem illegitime dissolutam, aut latam sententiam divortii ad exsecutionem demandare, aut alias coërcere utrumque vel alterutrum coniugem in re matrimoniali delinquentem.

59. IV. Quae regula non fallit, licet matrimonium non sit sacramentum, scil. si unus tantum coniux sit fidelis.

Nam matrimonium est contractus natura sua *sacer* et *religiosus* (n. **24**). Porro omnes res sacrae et religiosae subsunt potestati Ecclesiae, quae in praesenti oeconomia sola est auctoritas competens divinitus constituta ad eas moderandas. Ideo ratione *materiae* competentia Ecclesiae evidens est. Item ratione *personae* huiusmodi competentia manifesta apparet; nam eo ipso quod nupturiens est baptizatus, efficitur subditus Ecclesiae ac propterea obnoxius potestati eiusdem quoad actum sacrum et religiosum, publicum equidem et

(2) Cfr. Concil. Trid., sess. XXIV, can. 3, 4, 12; Const. « *Auctorem fidei* », prop. 59: Encycl. « *Arcanum* »; Cappello, *Institutiones iuris publici eccl.*, II, p. 227 ss.; Sanchez, lib. VII, disp. 1 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 360 s.; Billot, *l. c.* p. 430 ss.; Sasse, *l. c.* p. 444 ss.

socialem, prout est matrimonium. Si unus tantum coniux sit baptizatus, hic *directe* subiicitur; infidelis *indirecte*, cum matrimonium sit actus unus, individuus, inseparabilis omnino.

60. Potestas Ecclesiae in specie. — Ecclesia iure proprio et nativo potest:

1º positive praescribere conditiones, ex. gr., ritum, formam, solemnitates ad *licitam* atque etiam ad *validam* matrimonii celebrationem requisitas;

2º statuere impedimenta dirimentia;

3º statuere impedimenta impedientia;

4º cognoscere ac definire omnes causas matrimoniales, et quidem, *a*) de exsistentia, valore, effectibus canonicis et solutione sponsalium; *b*) de libero statu nupturientium; *c*) de exsistentia, valore, effectibus, convalidatione et solutione matrimonii; *d*) de communione vitae coniugalis dissolvenda quoad thorum, mensam et cohabitationem (3).

Haec omnia suis respective locis declarabuntur.

61. Errores. — Varii errores quoad subiectum activum potestatis in matrimonium apte reduci possunt ad quatuor sequentes:

1º Primus est rationalistarum, protestantium aliorumque, qui negant matrimonium esse sacramentum eique vim simplicis contractus vindicant, et ideo omnimodam potestatem ordinandi matrimonium civili potestati adiudicant.

2º Alter error est eorum, sive acatholicorum sive etiam catholicorum, qui admittunt matrimonium esse sacramentum, sed dicunt vere ac realiter distingui contractum matrimonialem a sacramento matrimonii, proindeque matrimonium qua *contractum* soli potestati civili subesse contendunt, qua *sacramentum* auctoritati ecclesiasticae.

Quod si Ecclesia saltem a saeculo VI statuit leges respicientes valorem *contractus* matrimonialis, i. e. impedimenta dirimentia, id ortum esse dicunt (acatholici) partim ex Ecclesiae usurpatione, partim ex tacita principum concessione. Ita De Dominis, Launoy, Iansenistae et regalistae, theologi et canonistae aulici Iosephi II in Austria, Leopoldi Magni Ducis in Etruria, Le Plat in Belgio, iosephinistae et febroniani in Germania, Dupin in Gallia, Tamburinus et Nuytz in Italia (4).

(3) Benedict. XIV, *l.* c. lib. IX, cap. 9, n. 3 s.; Rosset, *l. c.* n. 725; Wernz, *l.* c. 54 ss.

(4) Cfr. Perrone, *op. cit.*, vol. II, p. 32 ss.; Wernz, *l.* c. n. 56; Sasse, *l.* c. p. 445; Joyce, *op. cit.* p. 198 ss.

3º Tertius error est eorum catholicorum, qui tum Ecclesiae tum civili potestati vindicant ius proprium statuendi impedimenta dirimentia matrimonii christiani, quamvis teneant contractum matrimonialem fidelium a sacramento non distingui. Ita Pichler, Petrus Soto, Zech et alii.

4º Quartus error consistens in quadam limitatione sententiae modo expositae, propugnatur ab iis scriptoribus catholicis, qui docent principem civilem catholicum ius in matrimonium christianum exercere non posse, *nisi consentiente Ecclesia*. Haec, aiunt, potest sibi reservare et de facto sibi reservavit potestatem statuendi impedimenta *dirimentia* matrimonia fidelium propter connexionem contractus matrimonialis cum sacramento, relicta principi potestate statuendi tantum impedimenta *prohibentia* (5).

62. Quinam in Ecclesia possit de matrimonio statuere et praecipere. — 1º « *Supremae tantum auctoritatis ecclesiasticae est authentice declarare quandonam ius divinum matrimonium impediat vel dirimat* » (can. 1038, § 1).

Nomine *supremae auctoritatis ecclesiasticae*, uti palam est, venit Sedes Apostolica i. e. R. Pontifex, sive per se immediate, sive per organum SS. Congregationum, at solum de eiusdem *speciali* mandato vel eo probante in forma *specifica*, sive per Concilium oecumenicum.

Declaratio *authentica* ea est, quam R. Pont. fert tamquam *infallibilis* interpres iuris divini seu naturalis seu positivi; huiusmodi declaratio, utpote *authentica*, modo *obligatorio* proponitur, et est vera ac propria lex, quamvis non *mere* ecclesiastica. Eiusmodi, ex. gr., est quae respicit impedimentum impotentiae, ligaminis, etc.

2º « *Eidem supremae auctoritati privative ius est alia impedimenta matrimonium impedientia vel dirimentia pro baptizatis constituendi per modum legis sive universalis sive particularis* » (can. cit. § 2) - (6).

Dicitur *privative*, ut significetur huiusmodi ius *uni* Apostolicae Sedi competere, cum exclusione cuiuslibet alius potestatis.

Dicitur *impedimenta... impedientia*, ut eliminetur DD. controversia, quia non pauci iure antiquo opinabantur Episcopos posse etiam ad modum legis statuere impedimenta impedientia.

Dicitur *pro baptizatis*, quia R. Pontifex neque sibi vindicat neque reipsa habet ullam potestatem in infideles, cum Ecclesiae subditi non sint.

(5) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 3, n. 4; Salmant., *l. c.* cap. 11, n. 5 ss.
Schmalzgr., *l. c.* n. 361; Laymann. *l. c.* p. 4, cap. 1, n. 2; Perez, *De matrim.*, D. 21, sect. 5, n. 7; Lugo, *Respons. moral.*, lib. I, dub. 45; Pirhing, *l. c.* n. 149; König, *l. c.* n. 125; Perrone, *l. c.* p. 374 ss.; Palmieri, *l. c.* p. 258 ss.

(6) Cfr. Sanchez, *loc. cit.* disp. 1 ss.; Fagnanus, in c. *Perniciosum I de Offic. Ord.*, n. 63;

3° « *Ordinarii locorum omnibus in suo territorio actu commorantibus et suis subditis etiam extra fines sui territorii vetare possunt matrimonia in casu peculiari, sed ad tempus tantum, iusta de causa eaque perdurante. Vetito clausulam irritantem una Sedes Apostolica addere potest* » (can. 1039).

Ordinarii locorum scil. Episcopi residentiales, Vicarius Capitularis, Vicarius Generalis, Abbas vel Praelatus *nullius*, Vicarius et Praefectus Apostolicus, Administrator Apostolicus.

Omnibus in suo territorio actu commorantibus, sive sint incolae aut advenae, sive peregrini aut vagi.

Actualis autem commoratio, ubi agatur de non subditis, requiritur tamquam conditio sine qua, adeo ut irritum et nullum ipso facto sit vetitum ab Ordinario loci latum contra delinquentem *actu* non commorantem intra fines dioecesis, esti causa iusta vetiti exsistat omnino et quidem culpa admissa fuerit seu ratio eiusdem ferendi posita sit in territorio dioecesis.

Et suis subditis etiam extra fines territorii, sive agatur de iis qui habent domicilium, sive de iis qui habent tantum quasi-domicilium in dioecesi, dummodo hoc vel illud non amiserint ad normam iuris (cc. 91-95).

Vetare possunt matrimonia, per verum et proprie dictum praeceptum, quod gravem per se obligationem in conscientia inducat.

In casu peculiari, i. e. in hac vel illa circumstantia, pro hac illave determinata persona, non vero *indeterminate* aut per *generale* praeceptum.

Sed ad tempus tantum, ideo neque in perpetuum neque ad tempus indefinitum.

Iusta de causa eaque perdurante, quae causa iusta debet esse gravis aut in se ipsa aut saltem ratione circumstantiarum, ex. gr. suspicio latentis alicuius impedimenti, scandalum removendum, timor discordiarum, et similia. Statim ac iusta causa cessat, etiam vetitum cessat, i. e. ab Ordinario loci revocandum est; imo attentis verbis « *eaque perdurante* », indubitanter putamus vetitum *obiective* seu *intrinsece* cessare *ipso iure*, sicuti lex quaelibet aut praeceptum intrinsece vim suam amittit, ubi primum causa iusta seu finis *adaequate* desit (7).

Hae omnes circumstantiae, singillatim et perspicue a legislatore recensitae de casu particulari, de tempore atque de causa iusta, requiruntur non solum ad liceitatem, verum etiam ad validitatem vetiti.

Num parochus vetare possit matrimonium, dicemus alibi (n. **331**).

(7) Suarez, *De legibus*, lib. VI, cap. 6 et 9.

Potest interdum *indirecte* impediri quominus matrimonium valide celebretur; v. g. si parochi et Ordinarius negent assistentiam et delegationem *legitime* ac *libere* recusent. Nonnisi ad breve tempus *licite* id fieri posset, peculiari quidem ac iusta de causa.

Demum dicitur: *vetito clausulam irritantem una Sedes Apostolica addere potest*, ut confirmetur catholica doctrina tot tantisque declarationibus S. Sedis iurisque expressis textibus enunciata, scil. R. Pontificem eumque solum posse ea de matrimonio statuere ac praecipere, quae eiusdem *valorem* directe aut indirecte afficiant.

63. Quaerunt DD., utrum Episcopi potestate constituendi impedimenta dirimentia careant *per se* ac *iure divino*, an potius quia R. Pontifex eam sibi reservavit.

Communior et certa videtur sententia, ius statuendi impedimenta dirimentia *ex iure divino* et *per se* non reservari *privative* R. Pontifici, ita ut, seclusa reservatione facta ab Apostolica Sede, Episcopi vi ordinariae iurisdictionis in foro externo, qua pollent ex auctoritate Romani Pontificis, *per se* possent eadem statuere pro sua quisque dioecesi (8).

Idque omnino tenendum, tum quia neque ex Sacra Scriptura neque ex Traditione neque ex ipsa rei natura liquet huiusmodi potestatem iure divino *exclusive* ad R. Pontificem per se pertinere, tum quia primis saeculis Episcopi eandem pro sua ordinaria iurisdictione de facto exercuerunt, ut scite probat Sanchez (9).

Verum ex disciplina iamdiu in Ecclesia recepta, Episcopi nequeunt impedimenta dirimentia statuere; quod iure inductum fuisse a Sede Apostolica, catholicus quisque non ambigit (10).

Ex dictis liquet praefatam quaestionem, de qua plura habes apud veteres, esse mere otiosam, quia iurisdictio Episcoporum ex suprema et universali R. Pontificis potestate dimanat, qui potest eam ampliare aut coarctare.

Quae disciplina expresse confirmata fuit per decretum S. C. Concilii 2 dec. 1628 ab Urbano VIII, 20 mart. 1629 approbatum (11).

64. Causae vero matrimoniales, nonnullis tamen exceptis (can. 1557, § 1, 1°), pertinent ad locorum Ordinarios, qui iure proprio possunt eas cognoscere ac definire in prima instantia (cfr. can. 1572, 1576, 1960 ss.).

(8) Sanchez, *loc. cit.* n. 10; Lugo, *Responsa moralia*, dub. 34, n. 6; Pirhing, *l. c* n. 149; S. Alph., *l. c.* n. 980; Pontius, *l. c.* cap. 1, n. 12; Bonacina, *l. c.* q. 3, punct. 1, n. 4; Palmieri, *l. c.* p. 306; De Angelis, *Praelectiones iuris canonici*, lib. IV, tit. I, n. 15; Santi, *l. c.* p. 42 s.; Wernz, *l. c.* n. 63.

(9) *Loc. cit.* n. 9.

(10) Hac de re fuse atque erudite disserit Devoti (*l. c.* §§ 118-121), potestatem R. Pontificis egregie vindicans contra praetensum Episcoporum ius *violatum*. Nulla profecto habetur violatio.

(11) Cfr. Bened. XIV, *op. cit.* lib. XII, cap. 5, n. 9 ss.

65. *« Praeter Romanum Pontificem, nemo potest impedimenta iuris ecclesiastici sive impedientia sive dirimentia abrogare, aut illis derogare »* (can. 1040).

Omnibus constat, leges ecclesiasticas auferri non posse nisi per competentem legislatorem ecclesiasticum (12); atqui impedimenta sive impedientia sive dirimentia iure ecclesiastico statuit unus R. Pontifex; ergo ipse solus est Superior competens ad ea quomodolibet auferenda.

Dicimus *quomodolibet*, quia impedimenta auferri possunt, ut omnis alia lex, sive abrogatione sive derogatione.

Totalis legis revocatio facta a competente Superiore vocatur *abrogatio; partialis* legis revocatio dicitur *derogatio.*

Accedunt *subrogatio* et *obrogatio;* ea est additio ad legem iam exsistentem; haec ablatio legis lege contraria, iuxta illud iurisconsulti Pauli: « obrogare est legis prioris infirmandae causa legem aliam ferre ».

Articulus IX.

Quinam teneantur legibus matrimonialibus Ecclesiae.

66. Catholici, haeretici, schismatici et apostatae. — 1. Leges matrimoniales Ecclesiae *obligant* omnes et singulos *baptizatos*, non solum catholicos, sed etiam haereticos et schismaticos, nisi Ecclesia positive voluerit et expresse declaraverit eos quibusdam legibus non obstringi. Eiusmodi exceptio revera exsistit quoad impedimentum disparitatis cultus aliquo sub respectu (can. 1070) et formam celebrationis matrimonii (can. 1099, § 2), quam « acatholici sive baptizati sive non baptizati, si inter se contrahant » servare non tenentur, dummodo ne agatur de apostatis.

2. Quod omnes leges matrimoniales, eis tantum exceptis quas modo memoravimus, obligent etiam haereticos et schismaticos, hodie certissimum est. Dicimus *hodie*, quia anteactis temporibus gravis fuit controversia inter Doctores, utrum Ecclesia de facto vellet impedimentis canonicis matrimonii ligare etiam haereticos et schismaticos.

Non defuerunt scriptores magnae notae, ex. gr. *Pichler* (1) et *Schmalzgrueber* (2), qui opinati sunt haereticos non obstringi, saltem de facto ex intentione Ecclesiae, impedimentis matrimonialibus iuris ecclesiastici.

(12) Suarez, *l. c.* cap. 25 ss.; Reiffenst., lib. I, tit. 2, n. 484.

---

(1) *Loc cit.* n. 98.
(2) *Loc. cit.* n. 378 ss.

Hanc sententiam plerique theologi et canonistae merito reiiciebant, praesertim post Bened. XIV Const. « *Singulari nobis* », 9 febr. 1749, « *Ad tuas manus* », 8 aug. 1748, « *Magnae nobis* », 29 iun. 1748, et rescriptum Pii VI ad Card. de Frankenberg Archiep. Mechlinien. Episcoposque Belg. 13 iul. 1792, atque Litt. Apost. Pii VII « *Etsi fraternitatis* » ad Archiep. Mogunt. 8 aug. 1803 (3).

S. C. Concilii pluries nulla declaravit coniugia haereticorum contra leges Ecclesiae inita, ex. gr. die 26 sept. 1602, d. 19 ian. 1605, d. 2 aug. 1725.

Prostat enim ad rem eiusdem S. C. responsum ad Ep. Rosnavien., 20 aug. 1780.

Accedit alia praxis S. Sedis hanc doctrinam aperte confirmans. Cum haereticis conversis solet Sedes Apostolica dispensare super impedimentis iuris ecclesiastici, quod nullatenus ex adverso agit cum infidelibus fidem christianam suscipientibus; quae agendi ratio luculenter ostendit ex mente Sedis Apostolicae haereticos ligari impedimentis matrimonialibus (4).

Ratio vero theologica evidens omnino. Omnes valide baptizati in rebus ecclesiasticis subsunt ex Christi ordinatione potestati Ecclesiae, adeo ut neque ipsi privata sua voluntate possint se iurisdictioni ecclesiasticae subducere neque Ecclesia valeat eos *universaliter* atque *absolute* liberos et independentes declarare a potestate ecclesiastica.

Si exposita doctrina *verior* erat iure antiquo, iure novo *verissima* dicenda est, ex collatis cc. 12, 87, 1038, § 2, 1099, § 2, 1960.

Card. Gasparri merito concludit: « Id certissimum est ac illi AA. catholici, qui de hoc dubitant, nesciunt quid dicant » (5).

De dissidentibus orientalibus vide n. **68**.

67. Infideles. — 1. Certe ipsi non tenentur *directe* legibus matrimonialibus Ecclesiae, cum eius iurisdictioni subiecti non sint.

At *indirecte* nonnullis in casibus tenentur vel ipsi, scil.:

1º quando agitur de iis legibus, quae sunt declarationes iuris divini naturalis aut positivi, quaeque ab Ecclesia tamquam huius iuris infallibili interprete feruntur, quo in casu tenentur non vi potestatis ecclesiasticae, sed vi iuris divini;

2º quando infidelis matrimonium contrahit cum fideli; tunc enim ratione connexionis ipsemet infidelis indirecte subest Ecclesiae

(3) Rosset, *loc. cit.* n. 781 ss.; Santi, *l. c.* n. 122; Gasparri, *loc cit.* n. 307 ss.; Wernz, *l. c.* n. 66; Noldin, *l. c.* n. 516.
(4) Facultates quinquennales a S. C. de Prop. Fide olim Episcopis concedi solitae sub n. 3 haec tradunt: « dispensandi... cum haereticis conversis etiam in 2. simplici et mixto, dummodo nullo modo attingat 1 um ».
(5) *De matrimonio*, n. 257, ed. post Codicem.

iurisdictioni, eo ipso quod fidelis tenetur ad catholicam matrimonii formam servandam (can. 1099, § 1, 2°);

3° quando alteruter ex coniugibus infidelibus convertitur ad fidem, eius matrimonium per dispensationem R. Pontificis solvi potest, ideoque matrimonium et, consequenter, ipse coniux infidelis, Ecclesiae indirecte subiicitur ratione coniugis fidelis;

4° ratione connexionis causarum infidelis indirecte subest potestati ecclesiasticae in causis matrimonialibus (6);

5° ratione individuitatis, ut aiunt, matrimonialis contractus: si pars non baptizata sit quidem habilis, sed contrahere velit cum persona baptizata iure canonico inhabili (sive haec talis sit ratione impedimenti sibi omnino proprii, ex. gr. voti aut aetatis, sive ratione alicuius impedimenti quo ligetur quoad partem non baptizatam, ex. gr. ratione disparitatis cultus), *indirecte* ipsa quoque fit inhabilis, quia matrimonium non potest *claudicare*, ut dicitur, nempe non potest esse validum ex una parte et invalidum ex altera.

2. Quid dicendum, si pars *fidelis* sit quidem habilis, sed matrimonium contrahere velit cum *infideli*, qui iure civili est inhabilis, puta ob impedimentum aetatis?

Nonnulli opinantur, in tali casu partem fidelem communicare suam habilitatem cum infideli, i. e. civile impedimentum cessare. Ratio est, aiunt, quia adest conflictus inter legem civilem et ecclesiasticam; atqui in conflictu Ecclesia, utpote societas superior, debet praevalere (7).

Alii dicunt, Ecclesiam in isto casu habere competentiam quoad partem etiam infidelem ad permittendum matrimonium; idque tum ratione partis fidelis, tum ratione materiae, seu rei natura sua sacrae et religiosae (8).

Alii tenent, impedimentum civile vim suam servare, directe quidem, seu ratione subiectionis, quoad partem infidelem, indirecte, i. e. ratione connexionis, quoad partem fidelem (9).

Tertia sententia reiicienda est (10), ob rationes ab aliis sententiis propositas.

Prima vix differt a secunda. Itaque standum omnino pro valore

(6) Cfr. Bened. XIV Const. « *Singulari Nobis* » 9 febbr. 1749; Wernz, *l. c.* n. 65; Santi, *l. c.* n. 121.

(7) Resemans, *op. cit.*, p. 2; De Smet, n. 438; Wernz-Vidal, n. 52. Cfr. Onclin, *De regimine matrimonii fidelem inter et infidelem*, in *Ephem. th. Lovan.* 1933, 47 ss.

(8) Gasparri, *l. c.* n. 306 (ed. 3ª), ubi recedit a sententia opposita cui prius (in 1ª et 2ª ed. n. 297) calculum adiecerat. Cfr. etiam Wernz, *l. c.* n. 69. *Scholion.*

(9) Vlaming, *l. c.* n. 195; De Becker, p. 25; Gasparri, n. 256, ed. post Codicem.

(10) Cfr. Bened. XIV Const. « *Singulari Nobis* », 9 febr. 1749, § 7.

matrimonii initi a parte fideli habili cum parte infideli impedimento civili irretita.

3. Infideles, ad religionem christianam conversi, liganturne *post baptismum* impedimentis iuris ecclesiastici?

Distinguimus; 1° procul dubio ligantur impedimentis quae baptismo *superveniunt*, quia, cum sint baptizati, ceteris fidelibus aequiparantur; 2° quod si impedimenta baptismum *antecedunt*, iterum distinguendum est inter impedimenta quae nituntur *vinculo naturali* eoque permanente, et impedimenta quae nituntur *vinculo iure mere ecclesiastico* constituto.

Si fundantur in *vinculo naturali*, ante baptismum exsistit quidem vinculum, at sine impedimento, quod, suscepto baptismo, statim oritur ex vinculo. Si *vinculo iure mere ecclesiastico* constituto nituntur impedimenta, et factum, ex quo vinculum illud derivatur, positum fuit *ante baptismum*, impedimentum non adest.

Vinculum naturale habetur in *consanguinitate*, ut declaravit S. C. de Prop. Fide die 23 aug. 1852 ad 2m.

Adest in *cognatione legali*, si haec post baptismum adhuc exsistat.

Non aderat olim in *publica honestate* (S. C. S. O., 26 sept. 1837), neque hodie, si matrimonium invalidum aut concubinatus *tempore baptismi* non amplius exsistit.

Nec adest *in crimine* (S. C. de Propag. Fide, 23 aug. 1852 ad 2m) et in *cognatione spirituali* (S. C. S. O., 16 sept. 1824 ad 2m); neque in *affinitate*, aliter ac iure antiquo, attento canone 97, § 1, quo mutatum est fundamentum huius impedimenti quod non amplius constituitur copula qua duo fiunt una caro (cfr. n. **538**).

Ad praxim quod spectat, ob oculos habendum est responsum S. O. die 18 dec. 1872 datum. Proposito dubio: « Utrum erret (Vicar. Apost.) retinendo inquietandos non esse illos neophytos qui matrimonium in infidelitate contraxerunt in iis gradibus in quibus Ecclesia dispensare solet », responsum fuit: « *Negative*: idque significetur per epistolam ».

68. Utrum dissidentes orientales subsint legibus matrimonialibus Ecclesiae latinae, an potius Ecclesiae orientalis sui ritus. — 1. Imprimis certum est Orientales *catholicos* proprio iure regi nec teneri praescriptis Codicis ad normam can. 1, nisi de iis agatur, quae ex ipsa rei natura etiam Orientales afficiant, aut expresse de iisdem mentio fiat, v. g. in can. 98, 756, 782, § 5, 851, 866 etc.

2. De orientalibus *dissidentibus* Codex expressam mentionem non facit. Idcirco quaestio dirimenda ex generalibus iuris principiis.

Quidam affirmant ut certum vel saltem ut probabilius, dissidentes orientales subiici legibus matrimonialibus Ecclesiae latinae (11).

Alii id negant (12).

Haec altera sententia praeferenda est, ob sequentes rationes.

1° Nullum est documentum pontificium, ex quo constet dissidentes orientales aequiparandos esse dissidentibus latinis atque iisdem subiici legibus. Immo contrarium constat. Nam Romani Pontifices pluries declararunt, dissidentes ad fidem catholicam redeuntes, suum ritum servare posse, nec cogendos esse ad ritum latinum suscipiendum (13).

2° Responsum datum a particulari Congregatione S. C. de Prop. Fide die 4 iun. 1631 — quo declaratum fuit orientales subiici apostolicis constitutionibus triplici tantum in casu (14) — respicit universos orientales sive catholicos sive schismaticos. Quae norma semper servata fuit atque servatur apud Romanae Curiae Dicasteria.

3° S. Congregatio S. Officii, interrogata an infantes a sacerdotibus schismaticis confirmati, denuo essent confirmandi, pluries respondit non expedire, nisi ageretur de promovendis ad ordines, vel ipsi confirmandi aut eorum parentes id postularent; quo in casu confirmationem administrandam esse secreto et sub condicione. Ita v. g. 5 iul. 1858, 1 mart. 1872, 2 april. 1879, 14 iun. 1885 (15).

Igitur ex mente S. Officii res est dubia, utrum dissidentes subsint disciplinae latinae necne.

4° Praxis S. Sedis id perspicue confirmare videtur. Nam, ubi agitur de reditu ad fidem catholicam dissidentium presbyterorum aut fidelium matrimonio iunctorum, numquam iudicium de valore huiusmodi nuptiarum ferri solet iuxta leges Ecclesiae latinae, sed iuxta disciplinam orientalem. Huc spectat potissimum praxis S. Officii, S. C. de Prop. Fide et hodie S. C. pro Ecclesia orientali.

3. Quaestio haud levis respicit eos orientales qui, post solutam unionem cum Ecclesia catholica, mutationes induxerunt circa suum ritum suamque disciplinam, ut de facto nonnulli fecerunt. Hoc in casu unice attendendus est ritus antiquus seu primaevus atque vetus disciplina, cum mutationes inductae, ob defectum legitimae et competentis auctoritatis, vi atque efficacia careant.

(11) Oesterle, in *Theol.-prakt. Quartalschrift*, 1937, p. 680 ss.; Dalpiaz, in *Apollinaris*, 1937, p. 457 ss.

(12) Hermann, in *Periodica*, 1938, pag. 7 ss.

(13) Cfr. Bened. XIV, Const. « *Demandatam* », § 3; Const. « *Allatae sunt* », § 18; Leonis XIII, Epist. Apost. « *Praeclara* », 20 iun. 1894.

(14) Cfr. litt. encycl. S. C. de Prop. Fide 5 nov. 1882; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1578.

(15) Cfr. Cappello, *De Sacramentis*, I, nn. 206, 842.

ARTICULUS X.

De potestate principum saecularium in matrimonium.

69. Potestas in matrimonium baptizatorum. — 1. Explorati iuris est principibus saecularibus nullam competere potestatem, directam aut indirectam, circa *valorem* et *honestatem* sponsalium ac matrimonii christianorum, ita ut neque impedimenta dirimentia vel mere impedientia statuere possint, neque causas matrimoniales cognoscere ac definire.

Id ex huc usque dictis de iure Ecclesiae *proprio*, *exclusivo* atque *independenti* (n. **56** ss.) sponte deducitur.

2. Non defuerunt errores circa potestatem Ecclesiae in fidelium matrimonia.

a) Novatores saeculi XVI dixerunt matrimonium considerandum non esse qua sacramentum, sed qua simplicem contractum ideoque Ecclesiae non competere potestatem in ipsum; omne vero ius, praesertim impedimenta statuendi, competere principibus saecularibus. His dein accesserunt M. A. De Dominis et Io. Launoy cum pluribus aliis Regalistis.

b) Iansenistae, praesertim in pseudo-synodo Pistoriensi, docuerunt « ad supremam civilem potestatem dumtaxat originarie spectare, contractui matrimonii apponere impedimenta eius generis, quae ipsum nullum reddunt dicunturque dirimentia », et nonnisi « supposito assensu vel conniventia principum potuisse Ecclesiam iuste constituere impedimenta dirimentia ipsum contractum matrimonii ».

c) Nonnulli DD. opinati sunt potestatem impedimenta dirimentia statuendi non soli Ecclesiae competere, sed etiam principi civili.

3. Conc. Trid. Sess. XXIV, can. 4 definivit contra reformatores: « *Si quis dixerit Ecclesiam non potuisse constituere impedimenta matrimonium dirimentia, a. sit* »; et can. 12: « *Si quis dixerit causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos, a. sit* ».

Plura sunt documenta S. Sedis, quae ius *proprium*, *exclusivum* atque *independens* Ecclesiae vindicant: ex. gr. Benedictus XIV Constit. « *Singulari Nobis* », 9 februarii 1749; respons. Sacrae Congr. de Propag. Fide, 1 april. 1816 (1); Pii VI Const. « *Auctorem fidei* », prop. 58-60; respons. S. C. S. O., 17 nov. 1835 et 12 ian. 1881; Pii IX Litt. Ap. ad reg. Sardiniae, 19 sept. 1852, et Syllab. prop. 68, 69, 74; Leo-

(1) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. I, n. 711, 842.

nis XIII Encycl. cit. « *Arcanum* » et Litt. Ap. ad Episc. prov. Venetae, 8 februarii 1893; Pii XI Encycl. « *Casti connubii* », 31 dec. 1930.

Accedunt cc. 1016, 1038, 1040, 1960 et 1961.

Prop. 68ª Syllab. ita sonat: « Ecclesia non habet potestatem impedimenta matrimonium dirimentia inducendi, *sed ea potestas civili auctoritati competit* a qua impedimenta exsistentia tollenda sunt ».

Prop. 69ª: « Ecclesia sequioribus saeculis dirimentia impedimenta inducere coepit, non iure proprio, *sed illo iure usa est, quod a civili potestate mutuata est* ».

Prop. 74ª: « *Causae matrimoniales et sponsalia suapte natura ad forum civile pertinent* ».

Leo XIII in Encycl. « *Arcanum* » ita *privative* vindicat Ecclesiae ius in matrimonium baptizatorum atque civilis potestatis competentiam excludit: « Igitur cum matrimonium sit sua vi, sua natura, sua sponte sacrum, *consentaneum est ut regatur ac temperetur non Principum imperio, sed divina auctoritate Ecclesiae*, quae rerum sacrarum sola habet magisterium. Deinde considerandа sacramenti dignitas est, cuius accessione matrimonia Christianorum evasere longe nobilissima. *De sacramentis autem statuere et praecipere ita ex voluntate Christi sola potest et debet Ecclesia, ut absonum sit plane potestatis eius vel minimam partem ad gubernatores rei civilis velle transferre* ».

In Litt. Ap. ad Episc. prov. Venet.: « Onde nasce, che appartengono *esclusivamente* alla Chiesa l'amministrazione dei Sacramenti; *ogni ingerenza dell'autorità politica nel contratto matrimoniale*, e non semplicemente nei suoi effetti, *è sacrilega usurpazione... Niun'altra potestà*, che quella a cui spetta siffatta amministrazione, *può e deve giudicare delle condizioni richieste per celebrare il matrimonio, dell'attitudine e della capacità dei contraenti e delle altre circostanze*, dalle quali dipende che il matrimonio si contragga *lecitamente e validamente* » (2).

4. Huc spectat ratio theologica pluries enunciata i. e. de elevatione ipsius contractus matrimonialis ad sacramenti dignitatem, ita ut ratio contractus a ratione sacramenti *realiter* non distinguatur, nec ideo alia ab alia seiungi aut separari ullo modo queat.

Non ideo tamen excluditur competentia Ecclesiae exclusiva, etsi forte matrimonium inter coniuges, quorum alteruter tantum sit baptizatus, initum fuerit (cfr. n. **59**).

5. Neque obiicias, matrimonium esse materiam *mixtam*, utpote quae natura sua refertur ad duplicem finem, temporalem scilicet et spiritualem; nam eo ipso quod contractus matrimonialis est natura sua sacer et religiosus ac praeterea pro baptizatis fuit evectus ad sacramenti dignitatem, matrimonium evasit materia mixta *supernaturalizata*, subducta proinde auctoritati civili et penitus Ecclesiae adiudicata, quippe quae *sola* est societas ad finem spiritualem et supernaturalem tendens curamque *exclusive* gerens de rebus ad eundem finem pertinentibus (3).

(2) Cfr. *Acta S. Sedis*, vol. XXV, p. 461 s.

6. Tradita doctrina de omnimoda incompetentia potestatis civilis in matrimonia christianorum respicit principes saeculares quoscumque sive fideles sive infideles. Quidam enim distinguentes inter principem fidelem et infidelem, huic tribuunt potestatem constituendi impedimenta etiam dirimentia pro suis subditis baptizatis, illi vero denegant (4).

Haec sententia, quam veteres etiam theologi et canonistae communius reiiciebant, duce praesertim Schmalzgr. (*l. c.*), nullo nititur solido fundamento; imo ratio manifesta contra eam pugnat. Nam si princeps fidelis est incompetens in sacramenta legis evangelicae, nonne a fortiori incompetens erit princeps infidelis?

Itaque ambigendum non est quin praefata opinio nedum improbabilis, sed omnino *erronea* dicenda sit.

7. Potestne princeps civilis iure proprio et nativo saltem impedimenta *impedientia* constituere? Tres dantur hac de re sententiae.

Prima tenet impedimenta a principe saeculari lata obligare *directe* fideles *vi legum civilium*.

Altera huiusmodi impedimentis *ex sese* vim obligandi non tribuit, sed illam *ex canonizatione Ecclesiae* repetit, quatenus fideles leges civiles servare iubentur.

Tertia denegat civili potestati ius directe statuendi impedimenta prohibentia proprie dicta, sed concedit, honestas praescriptiones civiles regulariter esse servandas, nisi ex iudicio auctoritatis ecclesiasticae aliquis casus particularis ab hac regula sit excipiendus.

Prima sententia, ut ex dictis manifesto colligitur, est erronea. Etiam secunda reiicienda est, quia nititur falso supposito. Factum enim *canonizationis* legum civilium ex parte Ecclesiae non exsistit.

Tertia sententia est vera, dummodo rite intelligatur secundum ea quae statim dicemus (nn. **70, 74**).

8. Quamvis civiles principes nequeant pro suis subditis baptizatis impedimenta constituere, quae *validitatem* aut *liceitatem* vinculi attingant, tamen

(3) Cfr. Cappello, *Instit. iur. publ. eccl.*, II, p. 233; Cavagnis, *Inst. iur. publ. eccl.*, vol. III, pag. 105 (Romae, 1883).

(4) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 3, n. 7; Schmalzgr., *l. c.* n. 368 s.; Laymann, *l. c.* cap. 1, n. 3; Pirhing, *l. c.* n. 151; Pontius, *l. c.* cap. 2, n. 3 ss.

in quibusdam circumstantiis et pro quibusdam subditis, v. g. pro militibus, publicis officialibus etc., possunt ratione boni publici aliquas conditiones praescribere ab iis implendas, qui volunt matrimonium inire, ex. gr. ut nuptias ineant certis regulis servatis ac de venia superioris.

Palam est 1° huiusmodi praescriptiones in tantum esse iustas et ideo servandas in quantum iuri divino (naturali et positivo) atque ecclesiastico nullo modo adversentur; 2° iudicium de iustitia seu honestate earumdem spectare ad Ecclesiam, utpote supremum moralitatis tribunal; 3° eatenus has praescriptiones posse admitti, quatenus *veram* et *proprie dictam obligationem in ordine ad matrimonium ineundum non inducant* coram Deo et Ecclesia, seclusa speciali conditione de coelibatu servando *sponte* suscepta; secus enim huiusmodi praescriptiones essent vera impedimenta, quod nullo pacto potest admitti; 4° *poenas* proprie dictas statui non posse contra eos qui valide et licite coram Ecclesia matrimonium celebrant non servatis praescriptionibus civilibus, excepta forte effectuum mere civilium privatione (cfr. n. **72**) - (5).

Hae praescriptiones a principe civili latae (idem dicas de iis quae forte statuuntur a patrefamilias quoad liberos suos) neque proprie neque improprie dici possunt impedimenta matrimonialia, quia reipsa *nec impediunt* coniugium *nec impedire possunt*.

Quare minime eos probamus auctores, qui eiusmodi praescriptiones saecularis auctoritatis impedimenta vocant: tum quia haec vox rei veritati non respondet, tum praesertim quia confusionem haud levem et erroris periculum in doctrina catholica exponenda inducere potest.

70. An princeps civilis possit subditis matrimonium vetare, praeviae inspectioni corporali eos subiicere, aut facultate generandi privare. — 1. Princeps nequit *simpliciter* et *absolute* vetare quominus subditi, iure divino et canonico habiles, matrimonium contrahant. Facultas nubendi sane oritur ab ipsa natura, et nemo citra scelus potest invitus cogi ad coelibatum profitendum.

Utrum valeat prohibere ne officiales, magistrae etc., *munere durante*, matrimonium contrahant, disputatur.

Quidam affirmant, si bonum publicum revera exigat, ut ipsi a matrimonio arceantur. Nam, aiunt, in tali casu nulla iniuria ipsis irrogatur, cum *sponte* suscipiant munus, quod secumfert obligationem non nubendi; ratio autem boni publici huiusmodi vetitum iustum et rationabile facit.

Alii negant, tum quia asserta ratio boni publici vix aut ne vix quidem exsistit, tum quia facile aperitur via scandalis et morum inhonestati.

(5) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 68 ss.

Alii utramque opinionem inter se conciliare conantur, quatenus censent principem prohibere posse matrimonium, non quidem in perpetuum, sed solum *ad tempus*, ac praeterea exigere posse observantiam quarumdam formalitatum et peculiarium conditionum in ordine ad matrimonii celebrationem. Haec sententia, rite intellecta iuxta doctrinam superius traditam, verior est eaque tenenda.

2. Status nequit exigere ut omnes et singuli nupturientes, ante matrimonium ineundum, inspectioni corporali se subiiciant, ut inde cognosci possint an impotentia aut morbo praesertim contagioso laborent necne.

Huiusmodi inspectio, ut patet, est natura sua maxime odiosa, gravibus manifestisque periculis obnoxia, nisi christianae modestiae regulae accurate serventur, interdum de se illicita et inhonesta. Hinc paucis resoluta manet quaestio de inspectione *prae-matrimoniali*. Haec pro omnibus et singulis nupturientibus nequit imponi a Statu; in certis casibus, ex causa proportionate gravi, debitis cautelis servatis, praecipi potest.

Solum in nonnullis determinatis casibus, v. g. si agitur de sponsis qui morbo contagioso, ut lue venerea, laboraverint idque certo et palam constet, praecipi potest, ut medicorum examini et curae se subiiciant, ante nuptiarum celebrationem.

3. Status *numquam* potest privare nupturientes facultate generandi, scil. organis ad generandum necessariis, ob motiva *eugenica*, oeconomica, moralia aliasve quascumque causas, ut liquet evidenter ex ipsa rei natura et expresse docet Pius XI in Encycl. « *Casti connubii* ». Accedit Decretum S. Officii diei 21 mart. 1931 (cfr. n. **376**). Homo sane non habet dominium sui corporis, sed usum tantum eumque licitum. Mutilatio alicuius membri seu organorum excisio tunc solum licita est, cum ad ipsam vitam et corporis integritatem servandam exigitur. Quare *iniustissima* foret civilis lex, quae certas personas chirurgicae operationi subiiceret, ex qua facultas generandi amitteretur. Huiusmodi lex lata est in Germania, 4 iul. 1933, quae vigere coepit die 1 ian. 1934 (6).

(6) Chirurgica operatio, qua facultas generandi aufertur, *sterilisatio* vel *castratio* aut *vasectomia* vocari solet. Sed, proprie et accurate loquendo, alia ab alia differt.

Testiculi enim et ovaria duplicem exercent functionem, nempe secretionem externam spermatis vel ovuli, et secretionem internam hormonorum sexualium. Castratione, non vero sterilisatione, aufertur partialiter vel totaliter interna secretio, ita ut inde notabiles oriantur physicae et psychicae scrutationes. Hoc sensu castratio exsistere potest etiam in mulieribus.

Sterilisatio producit sterilitatem (unde nomen), seu aufert potentiam generandi; dum castratio non tantum potentiam generandi, sed et coëundi aufert.

In *viri* operationes chirurgicae afficere possunt testiculos, canales deferentes vel organa copulativa.

Amputatio membri virilis seu eviratio radicalis, aut extirpatio penis et scroti cum testiculis, hodie scientifice non exercetur nisi in casu alicuius morbi.

Extirpatio testiculorum communius dicitur castratio vel melius orchidectomia.

Spermectomia est operatio qua totum funiculum spermaticum, scil. vas deferens cum systemate lymphatico et sanguineo ac texto nervoso vel secatur vel ligatur; cuius operationis

71. Potestas principis quoad effectus mere civiles matrimonii. — 1. Competentia principum saecularium respicit *effectus mere civiles* matrimonii etiam baptizatorum.

Quinam vero sunt effectus **mere civiles?** Ut probe id intelligatur, distingui debet inter effectus *inseparabiles* a matrimonii substantia, qui scil. ex coniugii essentia sponte profluunt atque *necessario* connectuntur, et effectus *separabiles* a matrimonii substantia, qui nempe, licet ex ipso coniugio oriantur, essentiales tamen seu connaturales minime sunt, et ideo separari possunt.

Ad effectus *inseparabiles* spectant mutua coniugum iura et officia, legitimitas prolis, ipsa patria potestas parentum in liberos quatenus oritur ex iure naturali eoque regitur, item filiorum iura et obligationes in parentes.

Ad effectus *separabiles* pertinent quantitas dotis, iura successionum sive coniugum sive liberorum quoad bona et privilegia civilia.

Quod hi posteriores effectus sint revera separabiles, aliter ac priores, cuique sedulo consideranti manifesto apparet. Quantitas enim dotis neque iure naturae determinatur neque rigorose necessaria est; item parentes debent quidem filiis praestare alimenta atque educationem regulariter statui ipsorum proportionatam, sed ius succedendi in privilegia civilia pendet a lege civili; item ius hereditatis quoad bona, servato iure naturae, lege civili regitur (7).

effectus physiologice iidem sunt ac castrationis. — Operatio, quae plerumque perficitur in solum vas deferens, specifice vocatur *sterilisatio* (vasoligatura, vasotomia, vasectomia).

In *femina* operatio chirurgica fieri potest in ovariis, in organis copulationis (vulva et vagina) vel in utero. Hinc auctores passim loquuntur de sterilisatione uterina, ovariali et tubaria.

Ad primam pertinet hysteroctomia seu excisio uteri, hysterocolpectomia seu excisio uteri et vaginae. Ad secundam pertinet ovariotomia seu ovariectomia, quae consistit in excisione ovariorum. Ad tertiam pertinet excisio tubarum.

Sterilisatio ovarialis, specifice sumpta, obtineri potest alia via, scil. amovendo ovaria e proprio loco eaque in alio loco includendo, ita ut communicatio cum tubis auferatur. Ad sterilisationem tubariam referuntur omnes interventus chirurgici, quibus tubae eo modo detorquentur a constitutione normali, ut concursus spermatis et ovuli impediatur. Ad huiusmodi methodos chirurgicas pertinent praesertim ligatura tubarum, recisio aut remotio e loco debito vel contusio tubarum, etc.

Effectus varii sunt. In viro, ex castratione praepuberali, generatim erectio et penetratio impossibiles redduntur et libido aufertur vel saltem valde minuitur, qui effectus minore gradu et frequentia occurrunt in castratione postpuberali. Sterilisatio stricte sumpta haud notabiliter influere videtur in vita sexuali sive in viro sive in femina. Unde plerique auctores admittunt sterilisatione libidinem non minui, sed potius, saltem in multis casibus, augeri.

Qui recentissime de hac re scripserunt, docent, ex medicorum iudicio atque experientia, difficilem esse, non tamen impossibilem restaurationem status normalis organi chirurgica operatione a rectis institutis iam deducti, tam in viro quam in femina.

Cfr. Naville, *Etude sur les castrations et les stérilisations*, in *Revue médicale de la Suisse Romande*, 1925, p. 613 ss.; De Gachteneere, *A propos de la loi allemande de stérilisation*, pag. 21 ss.; Martin, *La procréation et la stérilisation*, pag. 63 ss.; Mayer, *Gesetzliche Unfruchtbarmachung Geisteskranker*, Freiburg i. B., 1927.

(7) Cappello, *op. cit.* p. 243 s.; Cavagnis, *Instit. iur. publ. eccl.*, II, cap. 2, n. 184 ss.; De Angelis, *l. c.* n. 14; Gasparri, *l. c.* n. 287 s.

Effectus inseparabiles (temporales) dicuntur *civiles;* effectus separabiles (temporales) vocantur *mere civiles.*

2. Circa effectus *inseparabiles* potestas saecularis nihil potest, ut clare liquet ex dictis; sed omnino tenetur, eos recognoscere si matrimonium est *validum* coram Ecclesia, eos denegare si matrimonium est invalidum, idque etiam civili munire sanctione.

3. Quoad effectus *separabiles* matrimonii seu *mere civiles* princeps gaudet iure proprio. Dicimus *iure proprio*, quia huiusmodi effectus, cum sint natura sua temporales et separabiles a matrimonii substantia, spectant per se — cum nihil obstet ex parte materiae vel connexionis cum matrimonio — ad potestatem civilem.

Quae doctrina de competentia principis certa omnino est.

Leo XIII in cit. Encycl. « *Arcanum* » haec ad rem docet: « Item non ipsa (Ecclesia) ignorat neque diffitetur, sacramentum matrimonii, cum ad conservationem quoque et incrementum societatis humanae dirigatur, cognationem et necessitudinem habere cum rebus ipsis humanis, *quae matrimonium quidem consequuntur, sed in genere civili versantur: de quibus rebus iure decernunt et cognoscunt qui rei publicae praesunt* ».

Instr. S. C. de Prop. Fide a. 1883 (sine die et mense) - (8) sub n. 1 statuit: « De *effectibus* matrimonii *mere civilibus* potestas civilis iudicat ».

Codex vero expressis verbis id confirmat.

Can. 1016: « ... *Salva competentia civilis potestatis circa mere civiles eiusdem matrimonii effectus* ».

Can. 1961: « *Causae de effectibus matrimonii mere civilibus*, si principaliter agantur, *pertinent ad civilem magistratum* ad normam can. 1016 ».

Quae omnia confirmantur expresse a Pio XI in Encycl. « *Casti connubii* ».

4. Itaque civilis potestas potest:

1° effectus mere civiles matrimonii christianorum et multo magis infidelium suis legibus *ordinare*, si agatur de iis effectibus, qui nituntur ipso iure naturali, ut est, ex. gr., successio filiorum ab intestato in bona parentum (9); hoc in casu princeps *ordinare* quidem valet, non autem pro suo arbitrio concedere aut generaliter tollere;

2° effectus mere civiles *constituere*, si naturali ipso iure haud nitantur, ut sunt, ex. gr., *tituli honorifici* uxori et proli concedendi aut denegandi;

3° congruas poenas statuere in ordine ad eiusmodi effectus;

4° cognoscere ac definire causas de iisdem effectibus;

5° et generatim leges ferre de conditionibus sive antecedentibus

(8) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. II, n. 1587.

(9) Cfr. Schiffini, *l. c.* n. 350 s.; Meyer, *l. c.* n. 203 ss.; Vermeersch, *l. c.* n. 224 ss.

sive concomitantibus sive subsequentibus matrimonium, ut his effecti- bus gaudeant contrahentes, dummodo in his legibus servetur subordinatio Ecclesiae, quatenus nihil praecipiatur quod ipsa prohibet, aut prohibeatur vel spernatur quod ipsa iubet (10).

Exinde sequitur, civilem potestatem iure praescribere posse, ut matrimonium coram Ecclesia valide contractum referatur *in libros status civilis*, quos vocant, et haec adnotatio consideretur tamquam *legalis* probatio initi matrimonii. Quod si infra statutum tempus adnotatio non fiat, civilis auctoritas potest coniuges negligentes mulctis pecuniariis aliisque convenientibus poenis plectere; at, naviter attendendum, matrimonium valere censendum est, etiam pro effectibus civilibus, non a die adnotationis, sed a die celebrationis (11).

Princeps effectus civiles recognoscere *debet* coniugio coram Ecclesia valido et licito. Si matrimonium est validum, sed illicitum, potest effectus mere civiles denegare, salva tamen iustitia et Ecclesiae subordinatione.

72. Num Status punire possit ob non servatas praescriptiones civiles. — 1. Quando valide ac licite initum fuerit matrimonium, sed lex civilis servata non sit, potestne princeps punire parochum aliumve sacerdotem delegatum, testes et contrahentes?

Minister Ecclesiae i. e. *parochus* vel *sacerdos* delegatus certe puniri non potest, quia in exercitio ministerii ecclesiastici nullimode subiicitur civili potestati.

Quoad *testes* et *contrahentes*, distinguendum est inter ipsam *celebrationem* matrimonii et *omissionem* praescriptionum civilium, atque praeterea videndum an hae praescriptiones servari potuissent, necne, independenter ab ipsa substantia sine ulla iniuria erga Ecclesiam.

Propter *celebrationem* matrimonii indubitatum est testes vel contrahentes poenis mulctari non posse; neque ob solam *omissionem* praescriptionum civilium puniri possunt, quando hae praescriptiones absque iniuria in Ecclesiam observari nequeant independenter ab ipsa substantia.

Huc spectat ex. gr. lex de *praecedentia matrimonii civilis*, quae, ut dicemus alibi, est absurda et impia quam maxime; item prohibitio a principe statuta ne matrimonia conscientiae celebrentur, quae Ecclesia ob circumstantias exceptionales permittit aliquando, eaque iure habet ut plane iusta et honesta.

(10) Cavagnis, *l. c.* p. 118; Wernz, *l. c.* n. 82.
(11) De Angelis, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 288 s.; Wernz, *l. c.* n. 83.

Quando vero praescriptiones civiles servari possunt *sine ulla in Ecclesiam iniuria*, auctoritas civilis ob earumdem omissionem punire potest, salva iustitia, tam testes quam contrahentes.

2. Haec doctrina nullatenus confundenda est cum eorum (12) opinione, qui censent simpliciter et absolute principem saecularem animadvertere posse «*poenis saltem civilibus*» in christianos, qui legibus divinis et canonicis servatis matrimonium ineunt contra patrias leges. Nemo enim potest iure proprio infligere poenas, nisi sit competens ad praescribendum vel prohibendum; iamvero potestas civilis competens non est ad praescribendum vel prohibendum iure proprio *in re sacramentaria* (ne ratione quidem boni publici); ergo nec poenas hac in re infligere valet (13).

In nostra sententia, iuxta factas distinctiones, competentia principis est semper *in re mere civili*, dum e contra in praefata opinione, eo ipso quod ius tribuitur *simpliciter* et *absolute*, competentia est vel saltem potest esse *in re etiam sacramentaria*, si ex. gr. poenae ferantur ob *ipsam* matrimonii coram Ecclesia *celebrationem;* quod est prorsus negandum.

73. Num Status possit non recognoscere legitimitatem filiorum.— 1. Disputant DD., an Status possit denegare legitimitatem *civilem* filiis ex matrimonio *valido* et *licito* procreatis, v. g. si civiles praescriptiones servatae non fuerint; et consequenter an iisdem liberis denegare possit ius successionis in bona parentum. Ex huc usque dictis patet responsio.

Imprimis notandum est *legitimitatem* filiorum, iuxta communem et certam doctrinam (14), esse effectum *inseparabilem* matrimonii; proinde hic effectus, utpote inseparabilis a coniugii substantia, necessario agnosci debet a principe civili.

Praeterea denegatio in casu, ut iure conveniunt omnes DD., esset insipiens et crudelis, quia princeps puniret *directe* in filiis et quidem in re maximi momenti culpam parentum, qui leges civiles non servaverint, aut forte *nullam* eorundem culpam, si iusta de causa ex Ecclesiae iudicio id egerint.

2. Quoad successionem in bona parentum, censemus eandem,

(12) Cfr. Van de Burgt, *Tractatus de dispensationibus matrimonialibus*, p. 46 s.; Glovine, *De dispens. matrim.*, 1, p. 38.
(13) Wernz, *l. c.* n. 71.
(14) De Angelis, *l. c.*; Cavagnis, *l. c.* p. 117; Santi, *l. c.* n. 106; Cappello, *l. c.* p. 243; De Smet, *l. c.* n. 63; Wernz, *l. c.* n. 50.
Quidam recentiores aliter sentiunt; sed eorum opinio nullo iuris fundamento solido nititur, ideoque videtur omnino reiicienda.

saltem plene et absolute, denegari non posse filiis ex matrimonio valido et licito coram Ecclesia genitis; nam successio, quamvis a lege civili determinata, fundatur tamen in ipso iure naturae (n. **71**) quod ius profecto, utpote naturale, Status recognoscere debet, et ideo filiis *legitimis* successionem in bona parentum plene ac totaliter denegare nequit.

74. An et quonam titulo servandae sint praescriptiones civiles circa matrimonium. — Ita distinguendum:

1° Si huiusmodi leges sunt in se inhonestae, manifestum est observari non posse, nisi forte ad maiora mala vitanda, quo in casu tamen exquiri debet iudicium auctoritatis ecclesiasticae illudque sequendum;

2° Si honestae et validae sunt, i. e. si effectus mere civiles matrimonii attingant, servari debent *vi propria legum civilium*, nam intra ambitum suae competentiae princeps certissime potest ferre leges, quae in conscientia obligant.

3° Si vero leges civiles in se quidem honestae sint, sed invalidae, utpote quae excedunt competentiae limites, ex mente Ecclesiae *regulariter* servandae sunt, *non vi propria legum ipsarum*, quae, cum invalidae sint, ex se nequaquam obligare possunt, sed *propter caritatis praeceptum avertendi a se et a filiis gravia damna* (15).

Dicimus *regulariter*, quia in nonnullis casibus ob peculiares circumstantias matrimonium ex iudicio competentis auctoritatis ecclesiasticae potest, imo et aliquando debet celebrari etiam legibus patriis non servatis.

(15) Cfr. Bened. XIV Const. Litt. Ap. « *Redditae* » 17 sept. 1746; Leonis XIII Encycl. « *Arcanum* »; respons. S. C. S. O. 12 ian. 1881 ad Vic. Ap. Iamaicae.

Sequens dubium propositum fuerat: « La nuova proposta di legge sopra i matrimoni per la Giammaica non ha per anche forza di legge; quando l'avrà, le leggi della Chiesa ne saranno affette in certi punti... *Quaeritur*: 1. Dobbiamo noi osservare la clausola 4 (di detta legge) che proibisce i matrimoni celebrati altrimenti che sotto questa nuova legge? 2. La clausola 18 richiede al matrimonio delle persone sotto i ventun anno il consenso dei genitori, o dei legittimi tutori. Che deve fare il sacerdote dove giudichi che tal consenso sia negato irragionevolmente?... ».

S. Congregatio S. Officii die 12 ian. 1881 respondit: « Ad 1. Curandum a missionariis ut matrimonium contracturi observent praescriptiones etiam civiles, quae ad ordinem moralem, quoad effectus civiles matrimonii, conservandum conducant. Quod si contingat ut missionariorum monita nihil proficiant, vel specialis occurrat difficultas, res est ad Vic. Ap. deferenda, cuius erit iudicare utrum huiusmodi sit casus ut matrimonium permitti debeat, non obstantibus civilibus praescriptionibus. Ad 2. Provisum in praecedenti ». *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. II, n. 1545.

ARTICULUS XI.

De potestate principis civilis in matrimonium infidelium.

75. Status quaestionis. — 1. Omnes concedunt principem civilem circa matrimonia subditorum infidelium ea potestate gaudere, quam habet in matrimonia baptizatorum quoad effectus mere civiles.

2. Quaestio est eaque profecto gravissima, utrum, pro subditis infidelibus, valeat constituere impedimenta sive dirimentia sive impedientia et praefinire formam celebrationis sub poena nullitatis servandam.

Plures, praesertim inter recentiores, aut negant omnino, aut solam potestatem constituendi impedimenta impedientia principi adiudicant (1).

Antiqui theologi et canonistae fere omnes (2) ac recentiores plerique (3) affirmant principem pro suis subditis infidelibus posse impedimenta constituere seu impedientia seu etiam dirimentia, i. e. matrimonium moderari legibus in se honestis et rationabilibus.

Haec sententia, tum ex argumento intrinseco tum ex praxi S. Sedis eiusque explicitis declarationibus, nobis aliisque certa videtur.

76. Argumentum intrinsecum. — Argumentum intrinsecum ita exponi potest. Matrimonium infidelium regitur quidem iure divino naturali et positivo, sed cum hoc ius non determinet omnia et singula quae ad rectam eiusdem celebrationem spectant, necesse est accedant aliae positivae praescriptiones; unde videmus ab ipsa Ecclesia plures ferri leges ad rite ordinanda baptizatorum coniugia. Id enim postulat bonum publicum. Porro matrimonium infidelium non potest regi ac temperari positivis legibus ecclesiasticis, quia Ecclesia nulla in eos

(1) Perrone, *l. c.* p. 439 ss.; Liberatore, *Inst. eth.*, p. II, cap. 1, n. 4; Taparelli, *Saggio teoretico di diritto naturale*, n. 1113 ss.; Feije, *Dissertatio canonica de matrimoniis mixtis*, n. 67 ss.; Zigliara, *Summa philosophica*, vol. III, p. 207 s.; Lehmkuhl, *l. c.* n. 951, not. 1; Martin, *De matrimonio et potestate ipsum dirimendi Ecclesiae soli propria*, p. 23 ss.

(2) Sanchez, *l. c.* disp. 3; Schmalzgr., *l. c.* n. 367; Pirhing, *l. c.* n. 107; Fagnanus, Comm., cap. 1, *De sponsalibus*, n. 6; Henriquez, *l. c.* n. 4; Laymann, *l. c.*; Navarrus, *l. c.* cap. 22, n. 48; Gotti, *Theol. Schol.*, XIII, disp. 7, n. 27; Tournely, *De matr.*, q. 3, n. 3.

(3) Cavagnis, *l. c.* p. 106 ss.; Zitelli, *Apparatus iur. eccl.*, n. 356 (Romae, 1886); Rosset, *l. c.* n. 803 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 828; Berardi, *l. c.* vol. IV, n. 767; Sasse, *l. c.* p. 467 ss; D'Annibale, *l. c.* n. 294; Resemans, *De competentia civili in vinculum coniugale infidelium*, p. 55 ss. (Romae, 1887); Cappello, *l. c.* p. 244 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 290 ss.; Marc, *l. c.* n. 1997; Schiffini, *l. c.* n. 384 ss.; Génicot, *l. c.* n. 467; Noldin, *l. c.* n. 518; Santi-Leitner, *l. c.* tit. 1, n. 107; Vlaming, *Praelectiones iuris matrimonii ad normam Codicis iuris canonici*, I, n. 51.

gaudet potestate, iuxta illud Apostoli: «*Quid enim mihi de iis quae foris sunt iudicare?*» (4).

Itaque dicendum, vel 1° deesse potestatem quae ordinet infidelium matrimonia, vel 2° exsistere specialem auctoritatem ad id divinitus constitutam, distinctam equidem a civili ab eaque independentem, vel 3°, deficiente hac speciali auctoritate, ius moderandi matrimonia apud infideles principi competere.

Iam vero *primum* manifesto repugnat Dei infinitae bonitati et sapientiae; nam minus apte consuluisset civili societati, cuius maxime interest recta matrimoniorum ordinatio; *alterum* reipsa locum non habet, quia de facto ante et extra Ecclesiam specialis auctoritas competens a civili distincta atque ab ea independens non exsistit.

Manet igitur necessario *tertium;* nam alia hypothesis fingi nequit. Dicimus *necessario*, quia res humanae subiiciuntur ordinationi legis divinae et etiam potestatis civilis, *in iis quae eius intersunt*, si specialis desit a Deo constituta auctoritas. Atqui, cum ex una parte certissimum sit matrimonium maxime interesse societatis civilis, utpote quod directe, quamvis secundario, referatur ad bonum sociale, et cum ex alia parte item certissimum sit deesse specialem auctoritatem a Deo constitutam, sponte sequitur civilem potestatem ratione boni publici posse ac debere matrimonium positivis praescriptionibus ordinare.

77. Documenta S. Sedis. — Haec sunt praecipua documenta S. Sedis.

1° Instructio S. C. S. O., 29 oct. 1739, haec habet: «E perchè il matrimonio legittimo porta seco per condizione, o circostanza necessaria, l'indissolubilità... perciò solo la morte può render sciolto un tal matrimonio. Dunque se Tizio si è congiunto in legittimo matrimonio con Berta nello stato d'infedeltà *con quelle solennità, che secondo le leggi ed usi comuni della Cina* dichiarano il contratto vero e legittimo matrimonio, resta sempre vivo il vincolo fra essi, se la morte di alcuni di essi non lo scioglie» (5).

(4) I *Cor.* v, 12.

(5) Wernz (*l. c.* n. 81, not. 209) censet hanc Instr. «multo minorem vim probandi... habere», et putat verba «*con quelle solennità*» optimam accipere interpretationem, «si referantur ad *signa*, ex quibus apud paganos constet de *intentione* verum celebrandi matrimonium».

Plane convenimus cum clariss. canonista, S. Congreg. ex professo nihil statuere de *nullitate* matrimonii; tamen debita cum reverentia admittere non possumus eius conclusionem. Etenim dato etiam quod nomine *solemnitatum* intelligenda sint *signa*, haec, ut evidentissime liquet ex verbis quae sequuntur, non sunt signa *iure naturae requisita* (quo iure, ceu palam est, verba, nutus, signa *quaelibet* sufficiunt consensum exprimentia), sed contra sunt signa *specialia iure positivo* seu scripto seu consuetudinario requisita, quae *formam celebrationis* matrimonii respiciunt; ideo stat conclusio, apud infideles *positivas* praescriptiones *legitime* condi posse quae matrimonii *valorem* attingant.

2° Eidem Congregationi sequens dubium propositum fuit: «In istis missionibus saepe evenit, ut minor fratris sui maioris defuncti uxorem ducat, et postea convertatur. Difficillime separari possunt propter prolem suam iam susceptam, vel periculum ne avertantur a fide. Ipsorum matrimonium invalidum esse videtur, utpote omnino a lege civili prohibitum etiam sub poena mortis. Verum post baptismum ad convalidandum eorum matrimonium, satisne est ut tantummodo suum renovent consensum?».

S. O., die 20 sept. 1854 reposuit: «Praevia dispensatione disparitatis cultus, et primi affinitatis gradus per facultates quibus missionarii gaudent, consensum esse renovandum. Quod si superventura mala deprehendantur, relinquendos esse in bona fide». Quamvis ex hoc responso argumentum *peremptorium*, ut concedimus, peti nequeat ad controversiam dirimendam, tamen S. Congreg. de facto censuit matrimonium habendum esse tamquam invalidum ob impedimentum civile affinitatis; proinde argumentum certe validissimum inde colligitur pro nostra sententia.

3° Instr. S. C. de Prop. Fide, 5 dec. 1631, quae ad missionarios in Indiis missa fuit, sententiam theologorum circa facultatem dispensandi cum Indiis polygamis hisce verbis refert: «Indi polygami, qui cum omnibus mulieribus suis convertuntur ad fidem et baptizantur, tenentur dimittere omnes uxores praeter primam, quae sola est vera uxor, si in illius matrimonio nullum intervenit impedimentum iuris naturalis vel positivi conditi ab eorum Principe» (6).

4° Praeterea hoc dubium pro opportuna resolutione propositum fuit eidem S. C. de Prop. Fide: «Vir infidelis qui cum muliere infideli matrimonium inierat, omissa quadam caeremonia, cuius omissio iuxta Tunkini regestas censetur matrimonii impedimentum dirimens, ab ea muliere discessit et aliam uxorem christianam duxit; christianam ipse fidem amplectens, baptismum petit. Teneturne primam ab eo derelictam coniugem interpellare, an et ipsa Christi fidem profiteri, et cum eo redire velit, an saltem pacifice cum eo et absque Creatoris contumelia cohabitare consentiat? Si christiana fieri, aut saltem cum praefato viro pacifice cohabitare consentiat illa mulier, teneturne ad illam redire? Si cum priore hac coniuge, facta christiana, reconcilietur, et stet inter ambos verum ac legitimum matrimonium, debetne ab iis renovari consensus? Uno verbo, *impedimentum dirimens a Principe infideli*

(6) Auctores communiter allegant cum Gasparri (*l. c.* n. 296) hanc Instruct. sub die 8 oct. 1631; sed non recte. Nam dubia fuerunt quidem considerata et resoluta in Congregatione particulari habita die 8 oct. 1631, sed Instructio revera est diei 5 dec. 1631, ut liquet ex *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. I, n. 71.

sancitum, aut apud gentem infidelem antiqua et communi invectum consuetudine, redditne irrita et invalida matrimonia inter viros et mulieres infideles *cum tali impedimento contracta?* ».

S. Congreg. die 27 iun. 1820 respondit: « Esse nullum primum et secundum matrimonium; non esse hinc locum interpellationi, sed esse locum novo matrimonio, servatis servandis; et detur instructio » (7).

Primum matrimonium *nullum* declaratum fuit praecise *ob impedimentum dirimens civile*, alterum ob impedimentum disparitatis cultus. Haec declaratio S. Congregationis eo maiorem habet vim, quod lata fuerit pro *nullitate* matrimonii cum expresso addito « *esse locum novo matrimonio* », et quidem, ut patet ex specie facti, quod ipsa *quaestio iuris* de vi et efficacia *legum civilium* fuerit proposita ac resoluta.

Nonnulli auctores vim huius responsi elidere conantur, dicendo S. Congreg. dedisse *practicam decisionem*. Sed *practica decisio* i. e. declaratio nullitatis matrimonii cum plena libertate *alias* nuptias ineundi nec datur nec dari potest sine *certa probatione iuris et facti;* secus gravissime violaretur ius divinum de impedimento ligaminis (8).

5° Missionarii in locis infidelium, ad praxim quod spectat, habent ut valida coniugia inita iuxta leges civiles, ut invalida ea quae celebrata fuerint non servatis praescriptionibus iure civili ad valorem requisitis. Huiusmodi praxis constans et communis vel explicitam vel saltem tacitam approbationem S. Sedis supponit (9).

(7) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. I, n. 744.

(8) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 80, not. 208.

Instructio, quam responsio citata memorat, concinnata fuit iussu S. Congregationis a Rev. D. Aloisio Frezza Consultore (postea Cardinali) atque E.morum PP. approbationi exhibita in Congregatione particulari pro Sinis mense septembri anni 1821 una cum quadam alia Instructione, et propositum dubium: « Se, oppure con quali modificazioni dar corso alle due istruzioni, ecc. ». At responsio E.morum PP. desideratur in Actis.

In praefata Instructione statuitur principium generale illudque ponitur tamquam ratio quaestionis resolvendae, posse principem vel consuetudinem apponere matrimonio infidelium impedimenta dirimentia.

« Sed cum res sit de infidelium coniugio, ratio sacramenti quae christianorum matrimonium Ecclesiae ordinationi subiicit, plane cessat, nec enim non regenerati salutaribus baptismatis aquis, sacramentorum capaces sunt, nec iis qui foris sunt leges suas edicit Ecclesia. Quare licet inter infideles verum sit matrimonium, *illud tamen ad naturae et communitatis officium referri tantummodo potest*, ac proinde *a iure naturali et civili plane est moderandum*. Sequitur hinc *Principes saeculares*, sive fideles sive infideles, *plenissimam potestatem retinere in matrimonia subditorum infidelium*, ut scilicet, *appositis impedimentis*, quae iuri naturali ac divino adversa non sint, eadem non solum quod ad civiles effectus, *sed etiam quod ad coniugale vinculum penitus rescindant*.

« Qui enim ob reipublicae bonum suis legibus ad legitimitatem validitatemque ceterorum contractuum formam quandam et solemnitatem praescribere possunt, cur id in matrimoniali infidelium subditorum contractu efficere nequeant, ratio non est; et quod de lege Principis saecularis hoc in casu dicitur, intellige etiam de legitima consuetudine, quae vim legis in subditos infideles adepta est. His ergo constitutis, iam vides quid sentiendum sit de matrimonio a viro infideli cum muliere infideli inito non servata ea *caeremonia* seu forma ac solemnitate, quae, sicut asseris, ad eius validitatem iuxta Tunkini regni leges erat servanda... ». *Collect. S. C. de Prop. Fide*, *l. c.* not. 1.

(9) Cfr. Cavagnis, *l. c.* p. 107; Gasparri, *l. c.* n. 284; Wernz, *l. c.* n. 81.

Leges matrimoniales a saeculari principe sive fideli sive infideli latae pro suis subditis non baptizatis debent esse, ut omnes aliae leges, *in se honestae* scil. iuri divino non adversae, *rationabiles, possibiles* et *utiles* nempe vere conducere debent ad bonum commune; secus manifestum est eas non valere.

Ad rem prostat S. C. de Pr. Fide responsio a. 1674 (sine mense et die). P. Navarette missionariis in Synis haec exponebat: « Circa matrimonia illorum regnorum an valida sint vel non, varietas non parva reperitur in missionariis: de Synarum autem coniugiis alii affirmant, aliis vero negant. Philosophus Confucius quinque impedimenta matrimonium dirimentia suae scholae observanda reliquit: 1° si mulier loquax exstiterit; 2° si ei lepra accesserit; 3° si sterilis fuerit; 4° si forte res domestica suffurata fuerit; 5° si soceris suis inobediens fuerit. Horum singulis evenientibus, integrum est viro coniugium rescindere, concessa quoque foeminae libertate ad novum cum altero coniugium. Quaeritur an praefata impedimenta praeiudicent indissolubilitati matrimonii ».

Qualificatores S. Officii reposuerunt: « Illa impedimenta, quae narrantur, non sunt dirimentia » (10).

78. Leges a principe latae debent esse honestae et rationabiles. — Quaenam leges matrimoniales *irritantes* apud infideles haberi debent tamquam honestae et rationabiles?

Regula certa pro omnibus et singulis casibus statui nequit: huc spectant generalia iuris principia. Talis erit, ex. gr., lex, quae praescribit matrimonium in forma publica esse ineundum, metum gravem externum iniuste incussum illud irritare, impuberes coniugii celebrandi esse incapaces. Item honesta et rationabilis erit lex civilis si pro infidelibus ea statuat impedimenta dirimentia, quae Ecclesia pro christianis tulit, excepta tamen disparitate cultus, quippe quae in casu non esset impedimentum rationabile, quia aliud profecto est, vetari matrimonium inter catholicum et infidelem, et aliud inter infidelem et catholicum (11).

Utrum autem principes saeculares revera condiderint leges matrimonia *irritantes*, quibus etiam in conscientia et coram Deo coniugia hominum non baptizatorum ex. gr. Hebraeorum *dirimantur*, an potius leges simpliciter *prohibentes* aut mere *poenales* tulerint, est *quaestio facti* quae in singulis Statibus resolvi debet iuxta Codicem civilem ibidem vigentem (12).

(10) *Collect. Const. S. Sedis* (Paris), n. 848.

(11) Gasparri, *l. c.* n. 304; Wernz, *l. c.* n. 79.

(12) Cfr. *S. C. de Prop. Fide*, 23 iun. 1830; S. C. S. O., 20 sept. 1854; Wernz, *l. c.* n. 75.

79. Quonam iure princeps leges ferat in re matrimoniali. — Vindicata principis potestate leges matrimoniales condendi, quae ipsum etiam coniugii valorem attingant, superest paucis verbis resolvenda quaestio de *titulo* seu de *iure* quo huiusmodi potestas exercetur.

Quidam dicunt ideo principem matrimonium infidelium moderari posse, quia apud eos coniugium est contractus mere civilis, et sicut princeps positivis praescriptionibus ordinat quoscumque contractus civiles, ita a paritate eodemque iure ordinat matrimonium (13).

Alii censent, ideo ad principem spectare, quia, ubi agitur de infidelibus, ipsi competit cura religionis naturalis (14); alii putant *iure* solum *devolutivo* praefatam potestatem ad principes civiles spectare (15).

Prior sententia falso nititur supposito, ut luculenter constat ex iis quae diximus de natura contractus matrimonialis (n. **23** ss.). Matrimonium enim non est contractus *mere civilis*, sed plane *singularis suique generis;* proinde ceteris contractibus nullo pacto aequiparari potest.

Altera sententia vel tenet iure *proprio* et *absoluto* principi competere curam religionis naturalis atque ideo etiam matrimonii, vel solum iure quodam *devolutivo* et *hypothetico*.

Si *primum*, admittenda non est, quia potestas civilis seu politica *proprie* et *per se* ordinatur ad bonum commune *temporale;* quocirca iure *proprio* et *absoluto* rem religiosam moderari nequit, nec consequenter matrimonium, cum sit « *sua vi, sua natura, sua sponte sacrum* ».

Si alterum, a tertia sententia non differt, quae verissima nobis est. Nam, posito quod in matrimonio inest « *sacrum et religiosum quiddam*, non adventitium sed *ingenitum*, non ab hominibus acceptum, sed *natura insitum* », ita ut coniugium apud fideles quoque sit « *sua vi, sua natura, sua sponte sacrum* » (16), certissime matrimonii ordinatio iure proprio et nativo pertinet ad potestatem religiosam, quippe quae sola est competens.

Sed cum haec potestas religiosa distincta a civili apud infideles non exsistat ante Ecclesiam Christi vel extra illam, et cum aliunde civilis societatis maxime intersit coniugia positivis legibus moderari, princeps ipse, deficiente speciali potestate religiosa legitime constituta, leges matrimoniales ratione boni publici condit iure devolutivo equidem et hypothetico.

(13) Schmalzgr., *l. c.* n. 367; cfr. etiam Sanchez, *l. c.* n. 2, 8; S. Alph., *l. c.* n. 981.
(14) Cfr. Schiffini, *l. c.* n. 389, 507, 510; Suarez, *De leg.*, lib. III, cap. 12, n. 9; lib. IV, cap. 2, n. 3, cap. 11, n. 10.
(15) Cavagnis, *l. c.*; Cappello, *l. c.* p. 245; Gasparri, *l. c.* n. 305.
(16) Leo XIII, Encycl. « *Arcanum* ».

Dicitur *devolutivum*, quia *per se* huiusmodi ius competeret *speciali* potestati *religiosae*, si exsisteret, et nonnisi *ea deficiente* transit in auctoritatem civilem; dicitur *hypotheticum*, quia, uti patet, fundatur in hypothesi qua deficiat potestas religiosa independens.

80. Solutio difficultatum sententiae oppositae. — 1. Rite exposito et intellecto argumento intrinseco huius sententiae, facile referri possunt rationes quibus innituntur ii auctores, qui negant principis competentiam in contractum matrimonialem (17).

2. Dubia quae P. Perrone (l. c.) suo tempore movebat de exsistentia decisionum S. Sedis, hodie post reperta et publicata documenta non amplius sustineri possunt; nec dubitamus quin ipsemet Perrone (idem dicas de PP. Liberatore et Taparelli) expositam doctrinam amplexus secutusque esset, si praefata S. Sedis documenta *certo* cognovisset.

3. Quod attinet ad auctoritatem S. Thomae, quem sibi favere sententia negans contendit, haec supersunt animadvertenda: 1° certum est Angelicum *nullibi* denegare principi civili potestatem in coniugia infidelium; 2° item certum est fere omnes textus, ad quos provocabant antiquiores patroni, non esse ad rem, vel quia S. Thomas loquitur de matrimonio *fidelium* (IV D. 12, q. 2, a. 2 ad 4; *Quodl.* V, a. 15 ad 1), vel quia quaestionem de principis competentia in matrimonium nec directe nec indirecte reipsa attingit (2-2, q. 104, a. 5), ut recentiores patroni, re melius perpensa, fateri coguntur; 3° demum certum est haberi nonnullos textus, qui aperte favent sententiae affirmanti i. e. doctrinae a nobis traditae.

Sane in *Summ. contra Gent.* (18) haec scribit Angelicus: « Considerandum quod, quando aliquid ad diversos fines ordinatur, indiget habere diversa dirigentia in finem, quia finis est proportionatus agenti. Generatio autem humana ad multa ordinatur, scil. ad perpetuitatem speciei et ad perpetuitatem alicuius boni politici, puta populi in aliqua civitate... Unde oportet, quod huiusmodi generatio a diversis dirigatur. In quantum enim est ordinata ad bonum naturae, quod est perpetuitas speciei, dirigitur in finem a natura inclinante in hunc finem et sic dicitur esse naturae officium. *In quantum vero ordinatur ad bonum politicum, subiacet ordinationi civilis legis.* In quantum autem ordinatur ad bonum Ecclesiae, oportet quod subiaceat regimini ecclesiastico ». Nonne clara et explicita omnino sunt verba « *in quantum* (matrimonium) *ordinatur ad bonum politicum, subiacet ordina-*

(17) Cfr. Cavagnis, *l. c.* p. 108 ss.; Cappello, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 289 ss.; Wernz, *l. c.* n. 77, not. 201; Billot, *l. c.* p. 428 ss.; Perrone, *l. c.* p. 440 ss.
(18) Lib. 4, cap. 78.

tioni civilis legis »? Equidem verum est adversarios alio sensu explicare atque interpretari huiusmodi verba; at, absit irreverentia, eorum argumentatio solida non videtur.

Et alibi (19): « Matrimonium, in quantum est in officium naturae, statuitur lege naturae; in quantum est sacramentum, statuitur iure divino; *in quantum est in officium communitatis, statuitur lege civili.* Et ideo *ex qualibet dictarum legum potest aliqua persona effici ad matrimonium contrahendum illegitima* ».

Quibus verbis D. Thomas *expresse* tribuit civili auctoritati *competentiam in matrimonium*, ut certo certius apparet; hinc ipsimet patroni adversae opinionis concedunt, S. Doctorem adiudicare principi ius saltem constituendi impedimenta impedientia (20).

Sed, aiunt, « *subiacere legi civili*, esse personam *illegitimam*, nondum necessario dicit fieri *inhabilem ad contrahendum. Illegitimus* contractus est, atque *illegitime* contrahens, quando quis contrahit *illicite*, sive valide sive invalide » (21).

At, salva reverentia, huiusmodi argumentatio minus congruit cum regulis hermeneuticis; nam vox « *illegitima* » refertur ad legem sive *civilem* sive *ecclesiasticam* sive *naturalem*, et ideo *eodem sensu* accipi debet ut ipsissima verba omnino suadent. Atqui ex lege naturae et Ecclesiae aliqua persona, iuxta S. Thomam, efficitur *illegitima* i. e. *inhabilis* ad matrimonium contrahendum; ergo a paritate etiam ex *lege civili* aliqua persona efficitur *illegitima* i. e. *inhabilis*, si matrimonium non est sacramentum, quia S. Doctor in textu citato loquitur de coniugio in genere, tam fidelium scil. quam infidelium.

Dicimus *si matrimonium non est sacramentum*, ne fortasse concludas ex mente S. Thomae matrimonium baptizatorum subiici civili auctoritati, quod falsum plane est; nam hac de re ita diserte mentem suam Angelicus declarat: « Prohibitio legis humanae non sufficeret ad impedimentum matrimonii, *nisi interveniret Ecclesiae auctoritas*, quae etiam interdicit » (22).

Insuper quaerit S. Thomas « *Utrum inter infideles possit esse matrimonium* » et inter alias difficultates hanc quoque tertio loco ponit: « 3° Praeterea sicut inter fidelem et infidelem est disparitas cultus, ita interdum inter duos infideles, ut si unus sit Gentilis et alter Iudaeus. Sed disparitas cultus impedit matrimonium, ut dictum est. Ergo ad minus inter infideles, qui habent cultum disparem, non potest esse verum matrimonium ».

Et respondet: « Ad tertium dicendum, quod inter infideles est matrimonium, ut dictum est, prout matrimonium est in officium naturae. Ea autem quae pertinent ad legem naturae, *sunt determinabilia per ius positivum:* et ideo *si prohibetur ab aliquo iure positivo apud eos infideles contrahere matrimonium cum infidelibus alterius ritus*, disparitas cultus *impedit matrimonium inter eos.* Ex *iure* enim *divino non prohibentur:* quia apud Deum non differt qualitercumque aliquis a fide deviet, quantum ad hoc quod est a gratia alienum esse; similiter *nec aliquo Ecclesiae statuto*, quae non habet de iis, qui foris sunt, iudicare » (23).

(19) *Suppl.* q. 50, art. un., ad 4.
(20) Lehmkuhl, in opere postumo cit. S. B. Basse, *Inst. theol. de sacramentis Eccl.*, II, n. 468.
(21) Lehmkuhl, *l. c.*
(22) *Loc. cit.* q. 57, a. 2, ad 2; cfr. etiam q. 54, a. 4, ad 2.

Igitur indubitatum est, ex usu loquendi S. Doctoris tum in hoc ipso tum in aliis articulis, illud *impedit matrimonium* significare impedimentum non solum impediens, sed etiam dirimens (24).

81. An et quaenam potestas competat principi civili quoad sponsalia, separationem coniugum, solutionem vinculi et declarationem nullitatis matrimonii. — 1. Certe auctoritas civilis nihil potest, salva competentia circa effectus mere civiles ad normam can. 1016, quoad matrimonium *baptizatorum* sive utraque sive alterutra pars sit haeretica vel schismatica et matrimonium fuerit celebratum sine ulla forma canonica ex praescripto can. 1099, § 2. Cfr. n. **702.**

Quaestio proinde respicit dumtaxat matrimonium inter infideles seu *non baptizatos*, v. g. inter duos hebraeos aut paganos, initum.

2. Circa promissionem matrimonii sive unilateralem sive bilateralem seu sponsalitiam, princeps civilis potest, ad valorem eiusdem, praefinire formam, ex. gr. scripturam privatam aut publicam; concedere actionem ad petendam matrimonii celebrationem, necne; statuere causas, quae solutioni huiusmodi promissionis dent locum; cognoscere ac definire iudicialiter causas circa eandem promissionem, salva, ut patet, iustitia et aequitate seu lege divina.

3. Si matrimonium *valide* iam fuerit celebratum, princeps civilis *numquam* potest illud solvere, cum ex iure ipso divino sit indissolubile. Ne in casu quidem quod manserit inconsummatum, auctoritas civilis valet illud solvere seu dispensare, perinde ac facit R. Pontifex. Ratio sane evidens: Papa dispensat ex potestate *vicaria* seu *divina* eaque tantum, quae profecto principi civili non competit.

Nec posset princeps antecedenter statuere, ut, verificata inconsummatione matrimonii, locus esset solutioni aut dispensationi; nam

(23) IV D. 39, a. 2, ad 3.
(24) Sanchez, *l. c.* n. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 367.

talis praescriptio manifeste opponeretur iuri divino seu indissolubilitati coniugii, ideoque est natura sua nulla et irrita.

4. Circa causam nullitatis matrimonii, utrum civilis auctoritas valeat eam cognoscere ac definire, opportunae distinctiones sunt faciendae:

1° Si validitas matrimonii impugnetur ob non servatas sollemnitates civiles *ad valorem* requisitas, v. g. si non fuerit celebratum coram magistratu civili competenti, princeps declarare potest huiusmodi matrimonium ex lege civili vi et efficacia carere.

2° Idem dicendum, si forte impugnetur ob impedimentum *dirimens* a lege civili statutum, et certo constet de exsistentia impedimenti et de defectu dispensationis super eodem.

3° Si valor matrimonii impugnetur ob impedimentum iuris divini sive naturalis sive positivi, v. g. propter impotentiam aut ligamen, quod est omnino *certum*, princeps civilis potest declarare nullitatem huiusmodi matrimonii.

4° Si matrimonium accusatur ob metum, et hic ex lege civili reddat illud nullum et irritum, civilis auctoritas, exsistentia metus rite comprobata, tale matrimonium esse invalidum declarare potest.

Si contra lex civilis nihil expresse diceret de metu quoad valorem matrimonii, hoc non posset declarari nullum, quia disputatur utrum ipso iure divino seu naturali coniugium ex metu gravi et iniuste incusso sit irritum necne (cfr. n. **610**). Proinde princeps abstinere debet, ne forte violet ius naturale, declarando nullum matrimonium, quod revera validum atque indissolubile est.

Eadem regula applicanda est, quoties impedimentum iuris divini, naturalis vel positivi, sit *dubium*, v. g. impotentia, ligamen, consanguinitas in primo gradu lineae collateralis.

5° Si validitas matrimonii impugnetur propter conditionem contra eiusdem substantiam positam, vel propter defectum consensus eiusve simulationem, auctoritas civilis, speculative et absolute loquendo, potest huiusmodi causam matrimonialem cognoscere ac definire. Sed cum agatur de re, quae intime connectitur cum foro conscientiae et hoc plane effugiat civilem competentiam, fatendum, in praedicta hypothesi, vix posse iuridice comprobari omnimoda certitudine, in foro civili, nullitatem matrimonii.

Proinde, in praxi, sententia nullitatis matrimonii lata a civili magistratu ex praefato capite, cautissime esset accipienda; et si deinceps uterque vel alteruter coniux converteretur ad fidem catholicam et vellet novas nuptias contrahere, res denuo accuratissime foret examinanda, aut recurrendum ad S. Sedem (nisi esset applicandum privilegium Paulinum) pro solutione vinculi naturalis ad cautelam.

CAPUT II.

DE PROMISSIONE MATRIMONII

ARTICULUS I.

De natura promissionis matrimonialis.

82. Divisio et notio. — 1. Promissio matrimonii potest esse *unilateralis* et *bilateralis*. Haec dicitur proprie *sponsalitia*, et venit nomine *sponsalium*.

2. Si vis nominis spectetur, sponsalia a *spondendo* (1) dicuntur, nam moris fuit veteribus stipulari et spondere sibi uxores futuras teste Ulpiano (*lib. singul. de Sponsalibus*) - (2); unde et sponsi sponsaeque appellatio nata est, ut monet Florentinus (*lib.* 3 *Institutionum*) - (3).

Apud Latinos, nempe, sponsalia contrahi solebant per stipulationem, id est per interrogationem - «*spondesne*» -, et promissionem - «*spondeo*» - factas inter eum, qui daturus erat aliquam puellam in uxorem, et inter eum, qui erat accepturus (4). Hinc quae spondebatur, *sponsa*, cui spondebatur, *sponsus*, qui spondebat, *sponsor*, dies quo spondebatur, *sponsalis*, contractus promissarius, *sponsalia* appellabatur (5).

Hoc ius sponsalium observatum dicit Servitius Sulpitius in libro quem scripsit *de dotibus*, ad id tempus quo *civitas* universo Latio lege Iulia lata est.

3. Voces *sponsalia*, *sponsus*, *sponsa* extenduntur in materia favorabili, nisi aliud constet, ad *matrimonium*, *maritum*, *uxorem*, non vero in materia odiosa aut indifferenti; vicissim vocabula *matri-*

(1) Quidam *spondeo* a *sponte* dictum putant, quod spondere dicatur qui sponte, id est voluntate promittit. Hanc sententiam tenent Vecchiotti, *l. c.* p. 65; Gasparri, *l. c.* n. 51 et alii. At non satis id constat.

Plures dictum censent a σπονδή, libamen, item foedus quod a σπένδω, libo: quod in foederibus et pactionibus libamina Diis offerebantur. Cfr. Forcellini, v. *Spondeo*.

(2) L. 2, D. *de sponsalibus*, XXIII, 1.

(3) L. 3, D. *l. c.* Cfr. Voet, *op. cit.* lib. XXIII, tit. I, n. 1; Pothier, *Le Pandette di Giustiniano*, vol. II, p. 1083.

(4) Gell. lib. IV, *Noct. attic.*, cap. 4; Sanchez, *l. c.* n. 1; Devoti, lib. II, sect. 8, n. 109.

(5) Pothier (*l. c.*) haec habet: «Di qua nasce la distinzione fra le *Sperate*, le *Patteggiate* e le *Promesse*, distinzione che viene da Gronovio, sopra Gellio, spiegato nella seguente maniera: Una fanciulla chiamavasi da prima *Sperata*; quando era conchiuso il partito dicevasi *Patteggiata*; e quando erano intervenute le stipulazioni, dicevasi *Promessa* o *Sposa*». Cfr. l. 7, C. *de donat. ante nupt.*

monium, maritus, uxor, nisi aliud constet, extenduntur in materia favorabili *ad sponsalia, sponsum* et *sponsam,* non autem in odiosa vel indifferenti.

Ita ex iure antiquo (6); quod etiam in iure novo locum habere censemus. At iure novo, aliter ac iure Decretalium (7), censemus nomine *sponsalium* non amplius intelligi posse matrimonium ratum et non consummatum, vel matrimonium in genere. Quare divisio sponsalium in sponsalia *de praesenti* et sponsalia *de futuro,* a non paucis auctoribus iam pridem improbata, in posterum omnino relinquenda est.

83. Conceptus promissionis sponsalitiae. — Sponsalia communiter definiri solent: *Mutua futuri matrimonii promissio* (8).

Enucleatius autem nos ita definimus: *Futuri matrimonii promissio vera, mutua, deliberate ac libere facta, legali forma, i. e. per scripturam rite expressa, inter personas determinatas et de iure ad contrahendum habiles.*

Dicitur 1° **futuri matrimonii,** ut indicetur obiectum circa quod ex ipsa rei natura contractus sponsalitius versatur.

Dicitur 2° **promissio,** seu **fidei obligatio** alteri facta de re quapiam bona ac possibili (9), i. e., in casu nostro, de matrimonio contrahendo. Proinde non sufficit simplex propositum (10) vel desiderium aut negotiatio de futuro matrimonio, sed requiritur promissio proprie dicta, scil. contractus quo quis sese obligat erga alterum ad nuptias ineundas (11). Acceptatio, uti palam est, implicite continetur in ipsa repromissione.

(6) Sanchez, *l. c.* n. 2; Gasparri, *l. c*

(7) Cfr. ex. gr. cap. 13, *De praesumptionibus,* cap. 2 et ult. *De sponsa duorum,* cap. 22, 31, *De sponsalibus.*

(8) Florentinus (lib. 3 *Instit.*) definit sponsalia « *mentio et repromissio nuptiarum futurarum* » L. 1, D. *de sponsalibus,* XXIII, 1. Mommsen apud Wernz (*l. c.* nota 13) non « *mentio* », sed « *conventio* » putat esse legendum. Num recte? Sub iudice quaestionem relinquimus. Id unum iuvabit animadvertisse, scil. canonistas ac iurisconsultos vix non omnes definitionem prout supra, referre. Idcirca nonnisi caute videtur immutanda.

Iuxta Nicolaum I, ad consult. Bulgarorum (a. 866), *sponsalia futurarum sunt nuptiarum promissa foedera.* Cfr. c. 3, C. XXX, q. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 9. Quibus verbis definitio iuris romani probatur.

(9) Lessius, *De iust. et iur.,* lib. II, cap. 18, n. 1.

(10) Propositum et promissio in hoc differunt, quod « propositum etiam exterius expressum, solum est voluntas praesens aliquid postea faciendi, nulla sibi ad hoc nova obligatione imposita: unde licet alioquin propositum sit de re aliunde sub peccato debita, quale est propositum non peccandi, quod poenitens in confessione habet, non tamen affert obligationem novam, quia proponens non intendit sibi aliquam turpitudinem adiicere contra aliquam virtutem, si propositum non observet. Promittens vero non solum explicat propositum faciendi, sed intendit se aliquo modo ligare, ita ut si promissum non observet, id opponatur contra aliquam virtutem sive fidelitatis sive iustitiae ». Lugo, *De iustitia et iure,* disp. XXIII, n. 1.

(11) Sanchez, *l. c.* disp. 5, n. 12 ss.; Schmalgr., *l. c.* n. 49; Gasparri, *l. c.* n. 2; Wernz, *l. c.* n. 98, III; De Smet, *l. c.* n. 45.

Dicitur 3° **vera,** ut excludatur promissio simulata seu ficta, neque facta sine intentione se obligandi. In foro externo, donec contrarium probetur, promissio semper habetur ut vera et valida; in foro interno ficta promissio nullam parit obligationem.

At si ex huiusmodi simulata promissione alteri parti damnum obvenerit, ficte promittens tenetur illud reparare. Quod si nonnisi per matrimonium reparari queat (hoc plerumque, sed non semper, admittendum est), debet ex iustitia nuptias inire, non quidem vi contractus, cum nullus sit, sed ratione damni iniuste illati reparandi.

Qui matrimonium promittit *cum animo se obligandi,* at *sine voluntate susceptam obligationem adimplendi,* sponsalia valide init, nam simulatio seu fictio proprie dicta, in ordine ad contractus, tunc solum habetur, cum deest intentio sese obligandi. Idque valet, etiam si promissio fuerit iuramento firmata (12).

Dicitur 4° **mutua,** quia sponsalia sunt in genere contractuum bilateralium, ita ut promissio intuitu repromissionis requiratur, et repromissio ratione promissionis; aliter non sponsalia, sed simplex contractus promissionis erit, i. e. promissio unilateralis, quae definiri potest: contractus quo unus erga alterum se obligat ad celebrandum cum ipso matrimonium, quin hic erga alium ullam suscipiat obligationem.

At, cum sponsalitius contractus sit onerosus suaque natura reciprocus, adnexam habet implicite hanc conditionem: *si tu repromiseris;* ita ut si una pars promittat et altera non promittat, neutra obligetur, nisi constet promissionem fuisse absolutam et gratuitam.

Quo in casu, non vi sponsalium, sed simplicis promissionis, dummodo acceptatae et scripto rite expressae (can. 1017, § 1), pars promittens teneretur.

Iure, quo nunc regimur, non sufficit ad valorem sponsalium, secus ac antea (13), repromissio *implicita* quae continetur in acceptatione vel quae colligitur ex aliqua circumstantia, ex. gr. si mulier ceteroquin honesta, post acceptatam matrimonii promissionem, permittat deflorationem. Nunc, ut validus sit contractus sponsalitius, requiritur omnino repromissio explicita, scil. exprimenda in ipsa scriptura legali forma subsignanda.

Cum ius novum exigat scripturam et subsignationem partium, manifestum est quamplura dubia et quaestiones, quae in iure antiquo

(12) Sanchez, *l. c.* disp. 9, n. 9; Lessius, *l. c.* n. 81; Sporer, part. IV, cap. 1, n. 154 s.; Mazzotta, tract. VII, disp. 2, qu. 1, cap. 2, § 1 Salmant., tract. IX, cap. 1, n. 28; S. Alph., *l. c.* n. 833; Santi, *l. c.* n. 3; Wernz, *l. c.* n. 97, II.

(13) Reiffenst., *l. c.* n. 67 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 45; Santi, *l. c.* n. 12; Gasparri, *l. c.* n. 2, 6; Wernz, *l. c.* III.

habebantur, plane evanescere, ex. gr. de sponsalibus initis a parentibus nomine filiorum praesentium et tacentium, vel absentium et ignorantium ac postea ratihabentium; de annuli subarrhatione, de muneribus iocalibus aliisque signis, e quibus iure antiquo promissio aut repromissio sponsalitia colligebatur (14) - (Cfr. n. **101**).

Dicitur 5° **deliberate** *ac* **libere facta,** quia sponsalia gravem obligationem important, quam nemo sibi imponere censetur, nisi ex perfecta cognitione et pleno consensu. Proinde sponsalia exigunt necessario in promittente tum plenam cognitionem obligationis tum perfectam voluntatem se obligandi.

Porro ad valorem contractus sponsalitii ea deliberatio et advertentia necessaria est ac sufficit, quae requiritur et sufficit ad peccatum mortale in ceteris actibus. Ita communiter auctores (15).

At, debita cum reverentia, huic opinioni subscribere non possumus. Quod requiratur *saltem* ea deliberatio et advertentia, quae necessaria est ad culpam lethalem constituendam, certissimum est; quod autem eiusmodi deliberatio et advertentia *sufficiat*, valde dubitamus. Sane ad validitatem sponsalium necesse omnino est, vir ac mulier cognoscant *quid importet promissio sponsalitia*, et ideo *quid sit matrimonium*.

Porro ad id non sufficit quaecumque mentis discretio, sed opus est pleniore cognitione seu satis evoluto rationis usu, teste experientia. Quisnam ex. gr. putabit puerulos, saltem *communiter* loquendo, primum accedentes ad sacram Synaxim, cognoscere quid importet promissio sponsalitia, eamque ordinari ad matrimonium et hoc esse societatem permanentem inter virum et mulierem ad filios procreandos? (cfr. can. 1082, § 1). Et nihilominus censentur capaces peccandi mortaliter. Huc spectant quae infra (n. **87**) dicemus.

Exinde sequitur nulla esse sponsalia, quae fiunt motu primo-primo aut motu secundo-primo, cum nulla habeatur advertentia aut insufficiens ad culpam lethalem. E contra valida sunt ordinarie sponsalia, quae ineuntur impellente aliqua animi perturbatione, ex. gr. ira aut amore, quia in eo animi motu quis agit quidem sine consilio et prudentia, non tamen sine advertentia et deliberatione, saltem generatim loquendo, quae satis est ad peccatum grave.

In foro externo advertentia et deliberatio requisita semper praesumitur, donec contrarium probetur.

(14) Sanchez, disp. 6, 7, 22, 23; Schmalzgr., *l. c.* n. 58 ss.; S. Alph., *l. c.* nn. 838, 839, 842, 843; Ball.-Palm., *l. c.* n. 46 ss.; Santi, *l. c.* n. 24 s.; Wernz, *l. c.* n. 97, II, not. 65.

(15) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 16, n. 16; Diana, *De matrim.*, qu. 1, punct. 1, n. 3; Schmalzgr., *l. c.* n. 18; S. Alph., *l. c.* n. 831; Ball.-Palm., *l. c.* n. 91; Gasparri, *l. c.* n. 68; Vlaming, *l. c.* n. 88.

De sponsalibus ex errore vel metu initis, infra erit sermo (n. **98**).

Dicitur 6° **legali forma i. e. per scripturam rite expressa,** quia, dum iure antiquo poterat quocunque sensibili signo fides sponsalitia manifestari rataque haberi, contra, ex praescripto can. 1017, ad validitatem sponsalium requiritur scriptura rite subsignata, ut suo loco dicetur (cfr. n. **89** ss.).

Dicitur 7° **inter personas determinatas,** quia contractus sponsalitius est inchoatio matrimonii, quod cum una eaque certa ac determinata persona iniri debet.

Dicitur 8° **de iure ad contrahendum habiles,** quia eae tantum personae possunt sponsalia contrahere, quae matrimonium validum et licitum celebrare valent. Nemo enim potest sese obligare ad id quod implere nequit, sive quia nullus esset actus, sive quia esset illicitus. Porro necesse non est ut haec habilitas sit in praesenti; sufficit ut exsistat in futuro, scil. satis est ut persona capacitatem habeat, qua habilis aliquando fiat ad matrimonium contrahendum (16).

Qua de re, ut canonica doctrina probe intelligatur, varios casus, ad praxim praesertim quod spectat, exposuisse iuvabit.

84. Varii casus. — 1° Si partes hic et nunc sunt inhabiles ad nuptias ineundas ob causam *temporaneam* quae certo tempore cessabit, ex. gr. si sollemni nuptiarum celebrationi obstet tempus vetitum (c. 1108, § 2), ita distinguendum: vel partes intendunt matrimonium contrahere post causae cessationem (quod semper in praxi, nisi aliud certo constet, intendisse censentur), vel intendunt nuptias sollemniter celebrare ante cessationem. In priori casu, sponsalia sunt valida; in altero casu, nulla.

DD. disputant utrum valida sint sponsalia inita inter raptorem et raptam sub illius potestate adhuc constitutam. Nonnulli (17) negant validitatem. Plures (18), quorum sententiam probabiliorem appellat S. Alphonsus (19), affirmant, quia, ut ipsi aiunt, sponsalia minorem libertatem requirunt quam matrimonium, eo quod rescindibilia sunt. Haec ratio, nostro iudicio, sat efficax non videtur ideoque, praesertim iure novo attento, sponsalia in casu nulla esse opinamur.

2° Sponsalia contracta inter partem liberam et partem coniugatam, vel inter duas partes coniugatas de matrimonio ineundo post

(16) Ball.-Palm., *l. c.* n. 58; Gasparri, *l. c.* n. 60 ss.; Wernz, *l. c.* n. 92.

(17) Sanchez, *l. c.* disp. 7, n. 17; Salmant., tract. IX, cap. 12, n. 154; Bonacina, *l. c.* qu. IV, punct. 18, n. 10; Dicastillus, disp. 7, dub. 58, n. 682, cum aliis.

(18) Lacroix, lib. VI, part. 3, n. 54; Holtzmann, *De matrim.*, n. 271; Pichler, *l. c.* tit. 1, n. 122; Wiestner, *Instit. canon.*, lib. V, tit. 17, art. 1, n. 15 et alii.

(19) *Loc. cit.*, n. 110.

mortem respectivorum coniugum, sunt nulla, utpote contra bonos mores (20).

3º Invalida sunt sponsalia inita a filiisfamilias parentibus *ex rationabili causa* invitis, quia matrimonium in hoc casu est illicitum; ad rem autem illicitam nulla est obligatio. Quod si parentes *sine iusta causa* dissentiant, sponsalia non solum valida, sed etiam licita sunt.

Ex omnium DD. sententia parentes iuste dissentiunt, si matrimonium cedat in familiae dedecus aut ex eo gravia scandala vel dissensiones oritura praevideantur. Utrum iuste dissentiant ob disparitatem conditionis utriusque sponsi sive ex nobilitate sive ex divitiis, auctores non conveniunt. Quaenam sit doctrina tenenda, ex illico dicendis sub n. 4º perspicue patebit.

An filii exquirere teneantur consensum vel saltem consilium parentum pro ineundis sponsalibus, videbimus infra.

4º Item sponsalia sunt nulla, si matrimonium celebrari nequeat sine rixis vel odio consanguineorum; vel si vergat in grave dedecus familiae unius partis; et generatim quoties, ob notabilem partium disparitatem aliamve causam, scandala vel iurgia aut infelices exitus e nuptiis sint oritura (21). Urget enim in casu praeceptum caritatis. At, cum caritas non obliget cum gravi incommodo, sponsalia sunt valida si pars nequeat sine gravi incommodo matrimonium praetermittere (22).

5º Demum irrita sunt sponsalia, si partes conveniant de matrimonio ineundo sine caeremoniis ab Ecclesia praescriptis, aut sine praevia absolutione a censuris, vel sine peccatorum confessione et SS. Eucharistiae receptione. In his enim similibusque casibus matrimonium est per accidens illicitum, ideoque ipsa sponsalia sunt illicita, et consequenter nulla (23).

85. Utrum valeat promissio matrimonialis, si obstet canonicum impedimentum. — Videndum est an dispensatio sit possibilis, necne.

1. Si dispensatio est *impossibilis*, vel quia super eo impedimento R. Pontifex non potest, aut non solet dispensare, vel quia deest causa dispensationis, manifestum est sponsalia esse nulla ac irrita omnino.

2. Si dispensatio est *possibilis*, ita distinguendum: vel utraque vel alterutra pars in sponsalibus ineundis cognoscebat impedimentum,

(20) Gasparri, *l. c.* n. 62.
(21) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 849 ss.
(22) Sanchez, *l. c.* disp. 14, n. 3; Laymann, *l. c.* part. I, cap. 1, n. 14; Sporer, *l. c.* cap. 1, n. 203; Gasparri, *l. c.*; D'Annibale, *l. c.* § 369, not. 3.
(23) Santi, *l. c.* tit. V, n. 26 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 64.

necne; vel, eo cognito, sponsalia inita fuerunt sub expressa conditione *si Superior dispensaverit*, aut minus.

Si utraque vel alterutra pars impedimentum ignorabat, sponsalia sunt nulla, et neutra tenetur dispensationem petere aut uti dispensatione forte impetrata ab aliis vel a parte impedimenti conscia (24).

Si notum erat impedimentum utrique vel alterutri parti, et conditio *si Superior dispensaverit* nequaquam apposita fuerit sponsalibus ineundis, eadem certe irrita sunt.

Si e contra sub praefata conditione inita fuerint, celebris est apud auctores controversia. Nota, omnes concedere, huiusmodi sponsalia, si ante impletam conditionem valida non fuissent, valida fieri ubi, dispensatione obtenta, consensus debita forma renovetur. Itaque huc recidit quaestio, num sponsalia ita sint radicaliter nulla, ut, etiam obtenta dispensatione, in sua nullitate permaneant, nisi consensus renovetur; vel potius iam ab initio valeant tamquam sponsalia conditionata et accedente dispensatione pure et simpliciter valida fiant, quin opus sit renovatione consensus (25).

Plures auctores censent sponsalia in casu valere et, obtenta dispensatione, pura et absoluta evadere absque consensus renovatione (26), quia, aiunt, conditio est possibilis et licita.

Alii putant esse invalida, quia conditio habenda est iure impossibilis, et res quae in praesenti promittitur est illicita (27).

Licet, perpensis argumentis ex natura rei petitis, prior sententia videatur probabilior, tamen ius positivum est attendendum eiusque authentica interpretatio ex parte S. Sedis.

S. C. Concilii pluries declaravit sponsalia in casu invalida esse et nullius roboris, ex. gr. in *Brugnaten. Sponsalium*, 27 iun. an. 1709, *Ianuen. Sponsalium*, 12 dec. 1733, *Sypontina Resol. sponsalium*, 22 maii 1857, *Benev. Sponsalium*, 27 nov. 1858 (28).

Eadem S. C. die 2 oct. 1857 sequentem edidit declarationem: « Decernit (S. C.) talia sponsalia (i. e. inita sub conditione: *si R. P. dispensaverit*) *nulla esse omnino*, etsi agatur de consanguinea violata, cui etiam sit facta

(24) Lugo, *De iust. et iure*, disp. XII, n. 54; D'Annibale, *l. c.* n. 372; Gasparri, *l. c.* n. 63.
(25) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 102; Wernz, *l. c.* n. 95.
(26) Schmalzgr., *l. c.* n. 78; Reiffenst., *l. c.* n. 25; Lugo, *l. c.* n. 53; Santi, *l. c.* disp. V, n. 12; Pontius, *l. c.* cap. 7, n. 1; S. Alph., *l. c.* n. 843 et 849; D'Annibale, *l. c.* n. 372; Vecchiotti, *l. c.* § 57; Ball.-Palm., *l. c.* n. 96 s.; Gasparri, *l. c.* n. 104.
(27) *Acta S. Sedis*, I, p. 121 ss.: Barbosa, *Collect. in Decret.*, lib. IV, tit. 5, cap. 5, n. 11, qui decem auctores citat in favorem huius sententiae; Diana, *l. c.* tract. 4, resol. 290; Card. De Luca, *Theatr. verit. et iust. in discursu 7 de matrimonio*; Giraldi, *Expos. iur. pontif.*, part. II, sect. 122; Van de Burgt, *l. c.* p. 312, 321; Baugen, *Instr. pract. de sponsalibus et matrimonio*, I, p. 4; Giovine, *l. c.* p. 306; Santi, *l. c.* n. 32; Lehmkuhl, *l. c.* n. 840; Wernz, *l. c.* n. 95 s.
(28) Cfr. *Thesaurum Resolut. S. C. C.*, tom. VI, ann. 1733-1734, fol. 205 ss.; *Acta S. Sedis*, vol. I, p. 75 ss., 121 ss.

promissio dispensationis obtinendae, et ideo, obtenta dispensatione, *necessarium esse novum consensum*, et interim *utrique contrahenti liberum esse alia inire sponsalia*, etsi non sit secundum honestatem (i. e. aequitatem seu decentiam, non vero iustitiam) promissis deficere » (cfr. n. **131**).

86. Num aetas septennii sufficiat ad valide ineundam promissionem matrimonialem. — Iure antiquo auctores communiter affirmabant, innixi praesertim cap. 4, 5, 13, X, *de desponsatione impub.* IV, 5, et cap. un. eiusd. tit. in 6° (29).

Attento iure novo, censemus non amplius sufficere ad valorem sponsalium septennium completum, sed omnino requiri in promittente aetatem pubertatis, ob has rationes: 1° quia praefati textus iuris aliique, quibus DD. innitebantur, nunc, uti palam est, allegari nequeunt; ideoque corruit ab imis fundamentum sententiae affirmantis; 2° quia impuberes considerantur a iure debita mentis discretione destituti in ordine ad actus iuridicos (30); 3° quia can. 1023, § 2 expresse decernit publicationes matrimoniorum, praeterquam in propria paroecia, ibi solum esse faciendas arbitrio Ordinarii, ubi pars commorata sit per sex menses *post adeptam pubertatem*.

Iamvero publicationes ideo praecise fiunt ut probetur status libertatis sponsorum; proinde, iuxta citatum canonem, impuberes *ex hoc capite* censentur liberi, scil. nullo sponsalitio contractu valido devincti.

Matrimonium ab impuberibus inter se vel cum pubere celebratum, quamvis esset invalidum ob aetatis impedimentum, tamen ex veteris iuris interpretatione censebatur habere vim sponsalium (31).

Haec praescriptio iuris antiqui penitus abolita censenda est ex can. 1017, qui ad formam substantialem sponsalium requirit scripturam.

87. Num amentes, dementes, furiosi, ebrii, surdi, caeci et muti possint sponsalia inire. — 1. Responsio liquet ex doctrina superius tradita (n. **83**, 5°), scil. ad valorem sponsalium eam *saltem* requiri discretionem iudicii et libertatem voluntatis, quae ad peccatum mortale est necessaria. Proinde **amentes, furiosi** aliique ita mente capti ut graviter peccare non censeantur, sponsalia contrahere nequeunt.

(29) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 16, n. 10 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 14; Gasparri, *l. c.* n. 68; Rosset, *l. c.* p. 856; Wernz, *l. c.* n. 93, IV.
(30) Cfr. ex. gr. cc. 167, § 1, n. 2; 1224, n. 1; 1757, § 1; 2230.
(31) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 20, n. 2, et disp. 21, n. 2; Salmant., *l. c.* cap. 1, n. 51; Reiffenst., *l. c.* tit. 2, n. 18 s.; Schmalzgr., *l. c.* tit. 3, n. 61; Gasparri, *l. c.* n. 504, 722; Santi, *l. c.* tit. 2, n. 9 ss.; Wernz, *l. c.* n. 326.

Quod si *lucida* habeant *intervalla*, eo tempore, sponsalia, saltem valide (32), contrahi posse, communius DD. affirmant (33).

At, debita cum reverentia, recedendum esse arbitramur ab hac doctrina, nam sponsalia in casu sunt illicita et illicitum quidem foret matrimonium (34), ut ipsimet, saltem plerique, patroni contrariae sententiae admittunt. Si nuptiae sint illicitae et illicita quoque sponsalia, nonne haec, ex tradita et ab omnibus recepta doctrina (n. **84**, 8°, **85**), invalida dici debent?

Id tamen de amentia perpetua dictum volumus; etenim si *temporanea* esset, idque certo constaret ex peritorum iudicio, contractus sponsalitius, iuxta nonnullos, sustineri posset; at practice standum est pro nullitate, dementia cognita.

2. **Dementes** proprie dicuntur, qui circa unam tantum vel alteram rem insaniunt. Factum est certissimum pluribus exemplis comprobatum, dari huiusmodi mentecaptos, qui in omnibus ratione pollent, una vel altera re excepta (35).

Certum est dementes in his quae ad ipsorum dementiam pertinent, aequiparari amentibus. Utrum vero capaces sint sponsalia ineundi, cum in aliis omnibus ratione polleant, controvertitur. Sanchez (36) argumentis utriusque sententiae expositis, affirmativam veriorem habet. Practice sententiae oppositae potius adhaeremus.

3. **Ebrii perfecte** aequiparantur amentibus, cum usu rationis careant; ideoque sponsalia invalide contrahunt. Si ebrietas non sit perfecta, videndum est num et quanta sit eorumdem mentis discretio, iuxta ea quae modo diximus.

De *somnambulis* idem est dicendum ac de ebriis perfecte (37).

4. **Surdi** vel **muti,** quamvis tales a nativitate, certe possunt sponsalia inire, cum nullo iure prohibeantur et debitam mentis discretionem ceteroquin habere queant.

Surdi et muti simul a nativitate, si instituti sint, sponsalia contrahere valent; sin minus, non convenit inter DD. (38).

Attento iure seu canonico seu civili, *per se* inhabiles non esse putamus ad contractus ineundos et ideo ad contrahenda etiam sponsalia.

Surdi et muti et caeci simul a nativitate infantibus accensentur.

(32) Wernz, *l. c.* n. 93, I.
(33) Sanchez, *l. c.* disp. 8, n. 3 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 14.
(34) Sanchez, *l. c.* n. 18; Schmalzgr., *l. c.*; Pirhing, *l. c.* n. 40; Gasparri, *l. c.* n. 779.
(35) Cfr. Zacchia, *Quaestiones medico-legales*, lib. 2, tit. 2, q. 3, n. 18 et 30; Foderi, *Medicina legal.*, p. 1, c. 4, sez. 1; D'Annibale, *l. c.* n. 30.
(36) *Loc. cit.* n. 22 s.
(37) Cfr. De Lugo, *De Sacram.*, in gen., disp. VIII, n. 100 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 781.
(38) Cfr. D'Annibale, *l. c.* n. 31; Gasparri, *l. c.* n. 780; Wernz, *l. c.* lib. III.

Proinde, saltem ordinarie, ad sponsalia ineunda sunt inhabiles. At pro casibus extraordinariis, praesertim iuxta recentiora experimenta et progressus nostra aetate factos in iisdem instruendis, *absolute* inhabiles dici nequeunt (39).

Articulus II.

De forma promissionis matrimonialis.

88. Conditiones requisitae. — Tres conditiones requiruntur ad formam legitimam promissionis matrimonii: 1° *ut contrahatur per scripturam;* 2° *ut apponatur data,* seu *indicetur dies, mensis et annus;* 3° *ut scriptura debite subsignetur.*

Haec forma requiritur ad valorem promissionis sive unilateralis sive bilateralis seu sponsalitiae, ita quidem ut, aliter facta, invalida omnino (1) ac nullius roboris utraque sit tam in foro externo quam in foro interno (can. 1017, § 3). Quare nulla oritur obligatio fidelitatis vel iustitiae ex huiusmodi promissione.

89. Promissio fieri debet per scripturam. — Haec sunt notanda:

a) Necesse non est, ut partes ipsae scripturam conficiant; quilibet valet eandem conficere;

b) Adhiberi potest etiam formula typis impressa aut lithographice aliave ratione confecta;

c) Si promissio fiat sub conditione, vel tempus addatur ad finiendam obligationem, haec necessario exprimenda sunt in ipsa scriptura, quia pertinent ad valorem promissionis.

90. Apponenda est data, seu dies, mensis et annus indicari debent. — Haec animadvertas:

a) Quamvis Codex nihil dicat de *data*, attenta tamen responsione affirmativa S. C. Concilii, 27 iul. 1908, ad II, tenendum omnino est eam requiri. Nam responsiones datae a praefata S. Congreg. ad

(39) Wernz, *l. c.*; Olfers, *Pastoralmedicin*, p. 16.

(1) Quaeri potest num invalida sit etiam promissio informis *sponsalium*. Cum lex de sola promissione *matrimonii* loquatur, existimamus eam iure positivo validam esse; at certe nulla ex ea oritur obligatio in foro externo. Accedit quod lex irritans stricte interpretanda est (can. 19).

Licet informis promissio matrimonii invalida sit, licita tamen est, secluso dolo seu fraude. Finis enim a legislatore intentus satis obtinetur sola irritatione promissionis informis, quin accedat prohibitio. Cfr. Wouters, *De forma sponsalium et matrimonii*, p. 10 (ed. 5ª).

quaedam dubia dirimenda circa interpretationem Decreti « *Ne temere* », 2 aug. 1907, quo forma substantialis sponsalium determinata fuit, prout nunc in Codice confirmata exsistit, certo certius, iuxta cc. 6, 2° et 23, omnem vim suam retinent quoad novum ius interpretandum.

b) Data indicari potest sive *expresse*, scil. per appositionem diei et mensis ac anni, sive *aequivalenter*, ex. gr. *in festo Assumptionis B. M. V. vel Omnium Sanctorum talis anni*, etc.

c) Appositio datae *falsae* obstat valori contractus, quia revera data non ponitur. At si appositio falsae datae errori involuntario sit adscribenda, et vera data ex contextu erui *certo* possit, dubitandum non est de valore sponsalium (2).

d) Dubitatur, utrum *adscriptio loci, in quo promissio fit*, ad valorem requiratur. Pro sententia affirmante militat primum, quod consuetudo subscriptionem datae ita interpretatur, ut etiam locus apponatur. Dein, ubi agitur de promissione subsignata a parocho vel ab Ordinario, appositio loci valde confert ad naturam documenti, quod valorem promissionis firmiter probare possit; siquidem ut praedicti valide subsignent, requiritur, ut id in loco *territorii sui* peragant (3).

Haec argumenta sunt profecto valida, sed nullatenus peremptoria. Nam consuetudo subscriptionem datae sic quidem interpretatur, ut etiam locus indicetur, at non ad validitatem, fatentibus passim iurisperitis quoad valorem, ex. gr., testamenti, contractus, etc.

Praeterea appositio loci perutilis quidem est, ut facilius dignoscatur num parochus vel loci Ordinarius in *territorio suo* subsignaverint, necne; sed eiusmodi adscriptio loci non est medium unicum et omnino necessarium ad id cognoscendum, quia datae appositio satis est, ut, dubio exorto, cognosci possit sive per testes sive alio modo *ubinam* a parocho vel loci Ordinario *tali die, mense et anno* subsignata fuerit scriptura sponsalium. Proinde argumentum, ob analogiam, desumptum ex can. 1894, 4° non valeret.

Quare tenendum appositionem loci, donec aliud authentice declaratum fuerit, ad validitatem non requiri. At practice ea nunquam omittatur.

91. Scriptura debite subsignanda est. — Itaque:

a) Scriptura subsignari debet tum *a partibus*, tum *a parocho* vel *loci Ordinario* aut *a duobus testibus*. Quocirca triplex modus indicatur: subsignatio a partibus una cum parocho facta - subsignatio a partibus una cum loci Ordinario - subsignatio a partibus una cum duobus testibus.

(2) Cfr. Wouters, *l. c.* p. 4; Vlaming, *l. c.* n. 94.
(3) Cfr. Wouters, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 94, *b*.

b) Si utraque vel alterutra pars *nesciat* aut *nequeat* scribere, ad validitatem id in ipsa scriptura annotari et alius testis adhiberi debet, qui cum parocho vel Ordinario aut aliis testibus subsignet. Hinc duplex alia conditio ad valorem scripturae hoc in casu requiritur.

Nescit scribere, qui litteras ignorat; *nequit* scribere, qui physice a scribendo impeditur, puta quia caret manu aut morbo aliquo laborat.

Non requiritur, nec satis est, ut pars, quae nescit au nequit scribere, signum apponat pro nomine et cognomine.

Sufficit ut *unus* testis addatur, sive utraque sive alterutra pars scribere nesciat aut nequeat.

Pars quae scribere valet, teneturne ad subsignandum? Controvertitur. In praxi curandum ut semper subsignet.

c) Qui manu aliena ductus nomen apponit, valide subsignat? Ita distinguendum: vel ita iuvatur, ut ipsemet causa principalis exsistat, necne. Si primum, sponsalia sunt valida; si alterum, non.

d) Invalide subsignat, qui utitur instrumento, quod nomen ad similitudinem characteris insculptum refert, aut qui utitur machina scribendi; haec sane ratio subsignandi omni signo authenticitatis destituitur, nec est vera ac proprie dicta subsignatio iuxta communem usum atque aestimationem hominum.

e) Parochus et loci Ordinarius (cfr. n. **92** s.) tenetur scripturam subsignare, qua testis auctorizabilis, *intra proprium territorium;* non requiritur ut sit *proprius* utriusque vel alterutrius sponsi parochus vel Ordinarius; requiritur et sufficit tam ad validitatem quam ad liceitatem, ut sit parochus vel Ordinarius loci, in quo scripturam subsignat (4).

f) Parochus et loci Ordinarius nequeunt alteri, puta vicario aut cancellario, facultatem tribuere, ut sponsalitiam promissionem subsignet tamquam testis auctorizabilis (5). Ratio diversitatis inter matrimonium et sponsalia, est tum quia sponsalia non sunt stricte necessaria, tum praesertim quia loco parochi vel Ordinarii testes subsignare valent.

g) Partes debent subsignare scripturam *unico contextu* cum parocho vel Ordinario aut testibus, i. e. necesse est ut singuli praesentes sint omnibus aliis subsignantibus (6).

92. Quinam veniant nomine Ordinarii loci et parochi. — 1. Nomine **Ordinarii loci** intelliguntur, praeter R. Pontificem, pro suo quisque territorio Episcopus residentialis, Abbas vel Praelatus *nullius*, Vicarius Generalis, Administrator, Vicarius et Praefectus Apostolicus, itemque ii (ex. gr. Vicarius Capitularis, Capitulum ante eius electionem) qui praedictis deficientibus interim ex iuris praescripto aut ex probatis constitutionibus succedunt in regimine (can. 198, § 1).

(4) S. C. C., 28 mart. 1908, ad VII.
(5) S. C. C., 28 mart. 1908, ad VI.
(6) S. C. C., 27 iul. 1908, ad I.

2. Nomine **parochi** venit:

1° *Parochus proprie dictus*, scil. sacerdos, cui paroecia collata sit in titulum cum cura animarum sub Ordinarii loci auctoritate exercenda (c. 451, § 1).

2° *Quasi-parochus*, i. e. qui quasi-paroeciam seu partem vicariatus apostolici aut praefecturae apostolicae regit (can. 216, § 3, 451, § 2, 1°).

3° *Vicarius actualis*, qui vices supplet personae moralis, cui cura habitualis incumbit (can. 471, § 4).

4° *Vicarius oeconomus*, qui regimen paroeciae vacantis suscipit, ad normam can. 472.

5° *Vicarius substitutus*, qui in omnibus *locum tenet parochi absentis ultra hebdomadam*, ab Ordinario approbatus (can. 465, § 4, et can. 474); non vero sacerdos, qui locum tenet parochi ad brevius tempus discedentis.

6° *Vicarius substitutus*, qui in omnibus locum tenet parochi ultra hebdomadam absentis, in casu urgenti sine approbatione Ordinarii electus (Pontif. Comm. C. I. C. interpr., 13 mart. 1921, II).

7° *Vicarius substitutus*, qui ab Ordinario designatur et *vices tenet parochi ex sententia iudiciali beneficio privati*, S. Sedem adeuntis; nisi Ordinarius forte exceperit quae pertinent ad sponsalia et matrimonia (can. 474, 1923, § 2).

8° *Vicarius cooperator* (primus aut munere antiquior) vel *parochus vicinior*, item *domus Superior*, qui ante oeconomi constitutionem regimen paroeciae interim assumit, nisi aliter provisum fuerit (can. 472, 2°).

9° Num etiam *vicarius adiutor* (can. 475)? Videndum, utrum *in omnibus* suppleat parochi vicem, an potius *ex parte* dumtaxat. In priori casu, iura omnia et officia ipsi competunt parochorum propria, excepta Missae applicatione pro populo, et ideo coram eo possunt celebrari sponsalia; in altero casu, cum iura et obligationes desumantur ex litteris deputationis, videre oportet num animarum cura in iis quae ad materiam matrimonialem pertinent, ipsi competat necne. Si primum, valide recipit contractum sponsalitium; si alterum, non.

Vicarii cooperatores (can. 476), etsi forte vel ex statutis dioecesanis vel ex litteris Ordinarii aut ex parochi commissione, possint valide matrimoniis

assistere nihilominus promissiones matrimoniales nequeunt *qua tales* recipere. Ratio est quia, si id possent, nonnisi *ex delegatione* Ordinarii loci vel parochi hanc facultatem haberent. Sed eiusmodi delegatio in ordine ad sponsalia non admittitur ex responsione S. C. Concilii, 28 mart. 1908, supra relata; ergo. Nec profecto est ulla necessitas.

10° Circa *cappellanos militum* sive maiores sive minores standum est peculiaribus S. Sedis praescriptis, e quibus eruitur, an plena potestas paroecialis ipsis competat necne (can. 451, §§ 2, 3).

11° *Cappellanus vel rector pii loci cuiusvis generis a paroeciali cura exempti*, dummodo plena potestas paroecialis ipsi commissa sit, *sed quoad personas tantum ei concreditas et in loco cui praeest*, non alibi (7), valide subsignat.

Potestas pertinet *exclusive* ad rectorem, si locus est omnino exemptus; secus cumulativa est cum parocho loci (cfr. can. 464, § 2).

Generatim potestas eorum est cumulativa cum potestate Ordinarii loci et parochi.

93. Notanda. — 1° Parochus, qui cum alio vel aliis parochis territorium habet commune, licet non pro omnibus incolis, sed pro determinato coetu personarum tantum sit constitutus, v. g. pro fidelibus talis idiomatis vel nationis (can. 216, § 4), certe promissiones matrimoniales *omnium* incolarum valide subsignat eorumque matrimoniis valide assistit *intra territorium*, quod ipsi cum aliis commune certe est (8).

2° Qui in territorio aliis parochis assignato nonnullas personas vel familias sibi subditas habet, potest in toto territorio alieno promissiones matrimoniales *subditorum* (non autem aliorum) subsignare ac matrimoniis interesse (9). Hanc potestatem ipsis cumulativam esse cum parocho loci opinamur, nisi aliud expresse cautum fuerit a Sede Apostolica, ex. gr. pro locis Indiarum Orientalium (10). De hac quaestione suo loco redibit sermo.

3° Parochus *putativus*, si communiter pro parocho habetur, valide subsignat promissionem matrimonii, supplente Ecclesia (cfr. can. 209).

4° Parochus *nondum adeptus possessionem beneficii* potestne valide promissioni matrimoniali interesse? Affirmat Wouters (11)

(7) S. C. C., 1 febr. 1908, ad X.
(8) S. C. C., 1 febr. 1908, ad VIII.
(9) S. C. C., 1 febr. 1908, ad IX.
(10) S. C. de Sacram., 2 iun. 1910.
(11) *Op. cit.*, p. 8. Negat Chelodi, *Ius matrimoniale iuxta Codicem iuris canonici*, n. 17 (ed. 3).

cum nonnullis. At verius negandum, attento praescripto cc. 334, § 2, 461, 1095, § 1, 1°, 1472.

5° Item controvertitur de parocho per sententiam excommunicato vel interdicto aut suspenso ab officio vel tali declarato. Idem Wouters (l. c.) aliique affirmant. Quid tenendum? Ante sententiam condemnatoriam vel declaratoriam parochus excommunicatus vel suspensus aut interdictus valide procul dubio subsignat promissionem matrimonii; post sententiam autem, parochus *suspensus ab officio* invalide subsignat, attento cc. 2279, § 1, 2284.

Num excommunicatus vel interdictus, post sententiam, excludatur, ex analogia can. 1095, non constat. Cum simus in odiosis et ratio paritatis cum matrimonio non urgeat, videtur negandum (cfr. c. 19).

6° Expedit ut promissio matrimonialis alta voce legatur ante subsignationem, sicuti in aliis contractibus fert communis usus. Item expedit ut scriptura asservetur apud parochum vel loci Ordinarium, qui illam subsignaverit, et utrique parti exemplar tradatur.

94. Quinam testes admittantur in promissione matrimoniali. — Cum nulla expresse facta fuerit immutatio quoad testes, standum est iuri antiquo, ex quo nullae positivae qualitates requirebantur, praeter eas, quas ipsum naturae ius in testibus requirit. Proinde omnes ad validitatem admittuntur, qui materialiter seu de facti exsistentia testari valent, scil. viri et mulieres, maiores natu et minores, extranei et propinqui, censura irretiti, apostatae, haeretici, schismatici et infideles.

Sed apostatae, haeretici, schismatici omnesque censura adstricti, quamvis valide, illicite tamen adhibentur ut testes, nisi causa iusta eaque per se gravis excuset (12). Sane S. C., die 19 aug. 1891, declaravit heterodoxos « non esse adhibendos » ut testes in catholicorum matrimoniis (idque valet a paritate pro sponsalibus); « posse tamen ab Ordinario tolerari ex gravi causa, dummodo non adsit scandalum ».

95. Quinam teneantur praedicta forma. — Traditam superius formam in promissione matrimoniali ineunda servare tenentur omnes et soli Christifideles *ritus latini* (cfr. can. 1), verius etiam haeretici et schismatici. Codex huic formae subiectos non indicat expresse, nec quemquam eximit, ut in can. 1099, ubi a servanda forma celebrationis matrimonii eximuntur acatholici inter se contrahentes.

Etiam in decreto « *Ne temere* » iidem ab hac sponsalium forma

(12) Cfr. Sanchez, disp. 41, n. 5; Bonacina, *l. c.* qu. 2, punct. 8, n. 46 ss.; Laymann, *l. c.* tract. 5, part. 2, cap. 4, n. 6; S. Alph., *l. c.* n. 1085.

eximebantur; sed Codex eam exemptionem non repetit, idque, facta comparatione art. XI illius decreti cum can. 1099, data opera; forsan quia specialis ratio, quae valet pro exemptione a forma celebrationis matrimonii, scil. concubinatus praecavendi, hic urgeri non potest (13). Sententia tamen affirmans acatholicos baptizatos non teneri forma praedicta, probabilitate minime caret.

96. An promissio matrimonialis fieri possit per procuratorem et per epistolam. — 1. Quidam negant, sponsalia contrahi posse per procuratorem (14). Verius affirmative respondendum, quia ex communi DD. sententia procurator semper admittitur, quandocumque a iure non excludatur expresse. Porro nullibi Codex procuratorem excludit expresse, imo neque implicite; ergo (cfr. cc. 6, 4°, 23). Praeterea, nisi hoc admitteretur, non foret provisum promissioni ineundae ab iis, qui inter se congredi nequeunt.

Necesse non est ut procurator ad sponsalia eodem modo constituatur ac procurator ad matrimonium, nempe ad normam can. 1089 (15).

Requiritur et sufficit ut sit mandatum speciale ad contrahendum cum certa persona, ut de eo certo constet et non sit revocatum. Expedit tamen practice ut serventur normae a can. 1089 praescriptae.

2. Promissio *unilateralis* fieri quidem potest per epistolam rite subsignatam coram parocho vel loci Ordinario aut duobus testibus, non autem promissio *bilateralis* seu *sponsalitia*, uti manifestum est. Epistola enim est natura sua actus unilateralis, et quamvis ex parte seu viri seu mulieris habeatur eiusmodi promissio unilateralis per epistolam facta, tamen verus contractus sponsalitius nondum est, nisi accedat scriptura, legali forma subsignata, quae utriusque partis consensum referat.

Nec sufficit, ut nonnulli commentatores Decreti «*Ne temere*» putabant (16), quod scriptura ab una parte cum parocho aut loci Ordinario vel testibus subsignata remittatur ad alteram partem, quae vicissim cum parocho aut Ordinario vel testibus subscribat. Partes enim, ex cit. respons. S. C. Concilii 27 iul. 1908 ad I, debent, ad validitatem, subscribere *unico contextu* cum parocho seu loci Ordinario vel testibus (cfr. n. **91**).

(13) Cfr. Wouters, *l. c.* p. 11; Vlaming, *l. c.* n. 95.
(14) Pighi, *l. c.* n. 12, 3°.
(15) Ojetti, *In ius antepianum et pianum ex Decreto «Ne temere»*, Romae, 1908, n. 44; Gennari, *Breve commento della nuova disciplina sugli sponsali e sul matrimonio* p. 18 (ed. 3); Alberti, *Comment. in recens decretum S. C. C. de sponsalibus et matrimonio*, p. 18; Wouters, *op. cit.* pag. 8; Chelodi, *l. c.* n. 17; Vlaming, *l. c.* n. 100.
(16) De Smet, *Collationes Brugenses*, XIII, pag. 57; Boudinhon, *Le mariage et les fiançailles*, n. 39, aliique.

97. Notiones historicae. — 1. In iure romano hoc principium vigebat: «*Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalitia*» (fr. 4, D. 23, 1). Ecclesia, quamvis interdum sponsalibus peculiari ritu benediceret, tamen valida semper habuit sponsalia etiam privatim, absque ulla sollemnitate, inita.

2. Conc. Trid. praescripsit quidem formam substantialem pro celebratione matrimonii, et nihil statuit pro sponsalibus ineundis.

3. In Hispania, ex consuetudine per legem Caroli III (2 april. 1803) introducta, et a S. C. Concilii haud semel approbata, praesertim die 31 ianuar. 1880, vigebat ius speciale, ex quo sponsalia contrahebantur per scripturam publicam a notario subsignatam.

S. C. pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis, 1 ian. 1900, hoc ius de mandato SS.mi ad omnes regiones Americae Latinae extendit, postulantibus Episcopis in Concilio plenario congregatis.

4. Demum Pius X per decretum «*Ne temere*» S. C. Concilii, 2 aug. 1907, quod vim habuit inde a die 19 april. 1908, formam substantialem statuit ad valida sponsalia ineunda. Praescripta huius decreti fere ex integro nunc habentur in Codice.

5. Triplex est praecipuum discrimen a iure antecedenti: *a*) Codex idem statuit de promissione unilaterali et bilaterali; *b*) decretum «*Ne temere*» obligabat expresse tantum catholicos, i. e. in Ecclesia catholica baptizatos et ad eam ex haeresi aut schismate conversos, licet sive hi sive illi ab eadem postea defecissent; e contra, Codex (can. 1017) hanc limitationem non habet (cfr. n. **95**); *c*) actio ad petendam matrimonii celebrationem non datur; vide n. **109**.

Articulus III.

De promissione facta ex errore, vi et metu, sub conditione, modo, demonstratione et causa.

98. An et quando error, vis ac metus promissionem matrimonialem irritent. — 1. Si error est *substantialis*, i. e. si versetur circa ipsam personam aut in personam redundet, sponsalia sunt nulla et irrita.

Si error est *accidentalis*, nempe versetur circa meram personae qualitatem, sive concomitans sit sive det causam contractui, sponsalia valent, dummodo ne agatur de errore circa conditionem servilem alterius partis aut qualitatem accidentalem positam tamquam conditionem sine qua non.

Error mere concomitans dicitur, si, cognita veritate, contractus nihilominus initus fuisset; secus dicitur causam dare contractui, quatenus rei veritate agnita, contractus initus non fuisset.

Eiusmodi error accidentalis, si de re notabili sit et causam contractui dederit, parti in errorem inductae dat ius recedendi a pro-

missione sponsalitia, seu rescindibilia reddit sponsalia; aliter dicendum, si error sit de re nullius vel parvi momenti, aut si fuerit mere concomitans (1).

2. Sponsalia sub influxu vis seu per vim absolutam inita, ipso iure sunt nulla, quia deest libertas.

3. Ad **metum** vero quod attinet, haec sunt tenenda:

1° Metus, qui usum rationis et libertatis plane tollit, ex ipsa rei natura promissionem matrimonialem reddit invalidam;

2° Metus gravis ab intrinseco, et metus gravis ab extrinseco iuste et non directe in ordine ad sponsalia contrahenda incussus, ea non irritat;

3° Num metus gravis ab extrinseco et iniuste ac directe incussus ad sponsalitium contractum ineundum, illum invalidet necne, controvertitur. Plures auctores negant (2), putantes sponsalia in casu esse tantum rescindibilia. Plerique autem, seu veteres seu recentes, affirmant contractum sponsalitium invalidum esse (3).

Hanc alteram sententiam, mature perpensis rationibus utrimque allatis, longe probabiliorem putamus eamque tenemus. Sane, cum can. 1087, § 1 invalidum declaret « matrimonium initum ob vim vel metum gravem ab extrinseco et iniuste incussum, a quo ut quis se liberet, eligere cogatur matrimonium » sequitur, partem, quae metum sit passa, ad eiusmodi matrimonium, utpote nullum, sese obligare non posse, ideoque sponsalia in eo rerum statu inita, esse invalida.

Eo ipso quod lex nullum explicite declarat matrimonium ob metum initum, saltem implicite declarare videtur, nulla etiam sponsalia sub tali metu contracta. Nonne ex omnium sententia sponsalia irrita sunt, quoties matrimonium valide ac licite nequit celebrari, ut supra exposuimus? Qua doctrina admissa, vix concipi potest quomodo prior sententia conciliari possit cum memorato principio passim ab auctoribus tradito, quamvis iisdem concedendum sit, rationes adductas pro matrimonio, non adaequate valere pro sponsalibus.

4° Metus levis, dans causam contractui, irritatne promissionem, vel saltem rescindibilem reddit?

Iure antiquo nonnulli auctores (4) affirmabant sponsalia esse nulla;

(1) S. C. C. in causa *Tarentina*, 3 oct. 1705; Gasparri, *l. c.* n. 67; Wernz, *l. c.* n. 97.

(2) Schmalzgr., *l. c.* n. 427; Pirhing, *l. c.* n. 21; Santi, *l. c.* n. 10; Noldin, *l. c.* n. 531; Wernz, *l. c.*

(3) Sanchez, disp. 19, n. 3, disp. 21, n. 3; Pontius, *l. c.* cap. 6, n. 13; Laymann, lib. III, tract. 4, cap. 6, n. 3; Bonacina, *l. c.* quaest. I, punct. 9, n. 6; Salmant., tract. IX, cap. 1, n. 62, 66; S. Alph., *l. c.* n. 844; Feije, *l. c.* n. 390; Gasparri, *l. c.* n. 73; Gury-Ball., II, n. 724, nota 6; D'Annibale, *l. c.* n. 371; Marc, *l. c.* n. 1950; Lehmkuhl, *l. c.* n. 838.

(4) Cfr. S. Alph., *l. c.* quaer. 2°; Gury-Ball., *l. c.*; Lehmkuhl, *l. c.*

at communior et probabilior sententia negabat, solum admittens in casu contractus sponsalitii rescindibilitatem. Attento iure novo, scil. praescripto can. 1087, § 2, ob rationem allatam in praecedenti quaestione, et praesertim attento can. 103, § 2, dubitandum non est quin *per se* valida sint sponsalia.

At huiusmodi sponsalia sunt rescindibilia. Etenim, cum metus dederit causam contractui, ita ut alias initus non fuisset, incutiens metum tenetur contractum rescindere; et sicut ille debet relaxare fidem iniuste per tale metum extortam, sic pars, quae metum est passa, fidem datam revocare potest (5).

99. Num valida sit promissio facta sub conditione, modo, demonstratione et causa. — 1. Certum est sponsalia, cum sint verus contractus rescindibilis, posse **sub conditione**, sive suspensiva sive resolutiva, iniri; sequuntur enim naturam ceterorum contractuum rescindibilium.

2. Quocirca applicanda venit sponsalibus doctrina, generatim loquendo, quam tradunt auctores de variis conditionibus in ordine ad contractus. Conditio proprie dicta est circumstantia actui adiecta ex qua pendet consensus, prout nempe suspenditur vel revocatur.

1° Si conditio est *de praesenti*, sponsalia sunt statim valida vel invalida, prout conditio verificatur, necne.

2° Si conditio est de futuro *necessario*, statim valent, nisi ex circumstantiis constet fuisse iocosa, uti probabiliter supponendum est.

3° Si conditio est de futuro *impossibili*, non valent, nisi probetur conditionem fuisse ioco appositam, scil. partes voluisse inire vera sponsalia.

4° Si conditio est de futuro *contingenti resolutiva*, sponsalia statim valent, sed conditione verificata, fiunt nulla.

5° Si est de futuro contingenti *suspensiva* et quidem *honesta*, sponsalia in suspenso manent, donec verificetur conditio, qua adimpleta, ipso iure evadunt pura et absoluta, quin requiratur novus consensus.

Ex huiusmodi autem sponsalibus oritur obligatio exspectandi adimplementum conditionis appositae, ita ut pars recedens sine iusta causa aut impediens verificationem conditionis, peccet, et posteriora quaevis sponsalia, prioribus nondum solutis, invalida sint. Conditione non adimpleta, contractus sponsalitius plane evanescit, nisi

(5) Cfr. Lugo, *l. c.* n. 134, 138; Azor, part. III, lib. IV, cap. 23, qu. 5; Sanchez, disp. 19, n. 6; Lacroix, lib. VI, part. 3, n. 105.

conditio fuerit expresse vel tacite revocata, ex. gr. copula carnali, aut nisi verificationem una pars culpabiliter impedierit.

6º Si est *suspensiva inhonesta*, certe nulla inde enascitur obligatio exspectandi eventum, et multo minus curandi adimplementum conditionis, ita ut utrique parti liceat resilire et contrahere cum tertia persona; num vero conditione verificata sponsalia sint valida vel non, controvertitur.

Negativae sententiae, quam egregie tuetur Sanchez (6) adhaeremus, contra Reiffenst. (7), Pontium (8), De Angelis (9) et alios. Ratio, quia contractus sub conditione turpi initi *ante* impletam conditionem sunt nullius roboris.

Proinde ex huiusmodi contractibus *nulla oritur obligatio*, ne in suspensivo quidem, ut fit in contractibus conditionatis honestis. Quomodo vero *post* impletam conditionem, contractus, qui ab initio erat nullus et non solum *suspensus*, fiat *qua talis* validus, intelligi nequit.

Neque huc recidit quaestio, ut plures affirmare videntur, de contractu *in genere* sub inhonesta conditione inito, qui impleta conditione *firmari* communius dicitur. Contractus ab initio *nullus* non firmatur nec firmari potest *ex se* i. e. vi eiusdem operis praestationis; sed *novus* supervenit *contractus*, quatenus ipsa praestatio illius operis, spectatis circumstantiis, involvit contractum *realem* et *innominatum* « *facio ut des* » (10).

Quare si *novus* habetur *contractus*, hic profecto, cum agatur in casu nostro *de contractu sponsalitio*, iniri debet *legitima forma servata*; idque sub poena nullitatis.

Hinc resolvenda quaestio. Si Titius promittit matrimonium puellae ea conditione ut cum ipsa peccet, teneturne eam ducere? Si promissio non habet requisita can. 1017, non valet, et ideo *ratione promissionis* Titius certe non tenetur; si promissio habet huiusmodi requisita, non valet *ex se* impleta conditione, nisi *nova* promissio *legitime* fiat.

Num vero post impletam conditionem i. e. ex contractu innominato, de quo supra, adsit obligatio ineundi matrimonium necne, controvertitur.

(6) *Loc cit.* disp. 17.
(7) *Loc. cit.* tit. V, n. 58.
(8) *Loc. cit.* n. 5.
(9) *Loc. cit.*, tit. V, n. 4.
(10) Cfr. Lehmkuhl, I, n. 1249; Marrès, *De iustitia*, lib. III, n. 158.
Vlaming. (*l. c.* n. 104) nobiscum consentit, sed addit: « Hinc, licet per impletam conditionem ipsa sponsalia firmari non admittam, admitto tamen, ex eadem in talibus adiunctis oriri *ius ad matrimonium*, idque e *contractu innominato* « *do ut des* » vel « *facio ut des* ». Sed hic contractus, in foro, *saltem* externo, Ecclesiae urgeri nequit ». Id nullo pacto potest admitti, quia *verus* contractus, ex quo oriatur *ius ad matrimonium*, iniri debet *secundum formam rite praescriptam*, et non alio quovis modo.

Plerique DD. affirmant cum S. Alphonso (11); nonnulli negant (12). Sed adhuc in hac sententia adesse potest obligatio reparandi damnum, quod plerumque nonnisi per matrimonium fieri poterit.

7º Si est *suspensiva contra substantiam* sive *promissionis* (ex. gr.: *dummodo mihi liceat recedere quotiescumque voluero*), vel *matrimonii* (ex. gr.: *dummodo prolis generationem vites*), sponsalia sunt nulla ex ipsa rei natura.

Cum legislator optimo sane consilio formam substantialem sponsalium determinaverit, ut infra dicetur, in praxi eae tantum sunt attendendae conditiones quae in scriptura rite subsignata appositae fuerint; ceterae ut nullae habendae sunt.

100. 1. **Modus** est *adiectio indicans onus aliquod, quod post contractum perfectum obligare volumus contrahentem.*

Exprimi solet per particulam *ut*, ex. gr. *Promitto matrimonium ut tu mihi munus procures.*

Modus natura sua actum non suspendit, et in hoc praecise a conditione differt, quae illum, contra, suspendit. Si turpis vel impossibilis est modus, pro non adiecto habetur (13). Si est licitus et honestus, pars, quae modum promisit, obligationi satisfacere tenetur; et altera pars habet ius eam urgendi, atque etiam, si non fuerit satisfactum, resiliendi a sponsalibus.

Interdum iisdem verbis, quibus conditio, significatur, interdum cum ipsa conditione confunditur (14). Quo in casu, applicandae sunt regulae conditionis.

2. **Demonstratio** tunc habetur, quando exprimitur aliqua qualitas, qua determinatur vel demonstratur persona cum qua contrahitur, ex. gr. *Promitto matrimonium tibi, quae dives es et primogenita.*

Demonstratio per se non influit in valorem sponsalium, ita ut haec valeant independenter ab ipsa, etiamsi falsa sint ea omnia, quae in demonstratione fuerint expressa; dummodo tamen in casu non adsit error personae.

3. **Causa** habetur, quando significatur motivum contrahendi, ex gr. *Promitto matrimonium tibi, quia dives es, pulchra et virgo.* Sponsalia semper valida sunt, licet causa sit falsa seu non verificata, nisi forte habeatur error irritans. Id certum est apud omnes.

(11) Lib. III, n. 642.
(12) Cfr. Collet, *De iust. et iure*, p. IV, cap. I, art. 4; Bucceroni, II, n. 950 (ed. 5a); Ferreres, I, n. 867; II, n. 938 (ed. 3a post Codicem).
(13) Reiffenst., *l. c.* n. 63; Schmalzgr., *l. c.* n. 137.
(14) Schmalzgr., *l. c.* n. 140.

Non raro etiam demonstratio et causa sunt verae conditiones, quod non solum ex verbis, sed praesertim ex circumstantiis iudicandum est in foro externo (15).

101. Num iure novo haberi possint sponsalia praesumpta. — 1. In iure antiquo praesumebatur consensus sponsalitius in hisce casibus:

a) Si sponsalia a patre vel matre pro filiis praesentibus et tacentibus, celebrabantur, aut, his absentibus, postea aliquo signo rata habebantur (16).

b) Si impubes celebrabat matrimonium, ratione suae aetatis invalidum, eius consensus, invalidus qua matrimonialis, censebatur validus qua sponsalitius (17).

c) Si mulier honesta, ac praesertim virgo, facta sibi promissione matrimonii ex parte viri, huic corporis sui copiam faciebat, copula admissa habebatur ut repromissio ex parte mulieris (18).

2. Can. 1017 formam publicam cum *expressa* voluntate contrahentium ad valorem requirit; proinde quaelibet sponsalia *mere praesumpta* penitus abrogat.

Articulus IV.

De iuramento, poenis, arrhis et donationibus.

102. An iuramentum additum promissioni per se irritae eam validam reddat. — Iuramentum in contractu sponsalitio non requiritur. At certe addi potest, sicuti in quolibet contractu, ad factam promissionem confirmandam.

Quo in casu iuramentum est accessorium et ideo sequitur naturam ipsius contractus sponsalitii (1). Proinde si usque ab initio sponsalia erant nulla, accedente iuramento, nequaquam valida fiunt; si erant valida et iusta de causa dissolvantur, cessat eo ipso etiam obligatio iuramenti, quia «iuramentum promissorium sequitur naturam et conditiones actus cui adiicitur» (can. 1318, § 1) - (2).

Excipe si iurantes *expresse* intenderent se obligare *independenter* ab obligatione promissionis, quia tunc iuramentum esset principale, et non accessorium.

(15) Cfr. Schmalzgr., *l. c.*; Reiffenst., *l. c.* n. 65.
(16) Cfr. cap. 1, 4, 11, X, *de despons. impub.* IV, 2.
(17) C. un. *de despons. impub.* (IV, 2) in 6; c. 14, eod. tit. IV, 2.
(18) S. C. C., *Melphicten.*, 26 iun. 1841, 9 sept. 1843. Cfr. Sanchez, *l. c.*; Santi, *l. c.* n. 21.

(1) Can. 1318, § 1, Cfr. Ferreres, *l. c.* n. 932; Vlaming, *l. c.* n. 107; Wouters, *l. c.* p. 10.
(2) Cfr. Lugo, *l. c.* disp. XXII, sect. 8; Santi, *l. c.* n. 34; Wernz, *l. c.* n. 99, Scholion V.

103. An poenae, arrhae in sponsalibus admittantur. — 1. Quaevis conventio de **poena** persolvenda, si una pars a sponsalibus resiliat sive ob *iustam* sive ob *iniustam* causam, est non solum illicita, sed etiam invalida, ex omnium DD. sententia. Ratio est, quia pactio hisce verbis inita extenderetur etiam ad recessum iustum et esset contraria aequitati naturali et libertati quam exigit ius canonicum in matrimonio contrahendo.

2. Si pactio promissoria de poena conventionali solvenda restringatur ad partem *iniuste* resilientem, controvertitur inter auctores num sit licita et valida, vel potius illicita et invalida.

Nonnulli (3) putant validam et licitam esse poenam contra *iniuste* resilientem. Alii negant (4), innixi praesertim *cap.* 29 *De sponsal.*, ubi Gregorius IX improbat quamcumque poenae stipulationem in contractu sponsalitio.

Prior sententia, saltem iure novo attento et speculative loquendo, probabilior videtur. At in praxi ob contrariae sententiae veram solidamque probabilitatem obligatio solvendi poenam urgenda non est neque in foro interno neque in foro externo (5).

104. Nomine **arrhae** venit res mobilis vel immobilis sibi invicem a sponsis eorumve parentibus tradita, in *signum* contractus sponsalitii et matrimonii contrahendi *pignus*, sub ea lege ut qui sine iusta causa recedit a sponsalibus, id quod dedit amittat, et quod accepit, restituat.

Per se, matrimonio celebrato, arrha sicut pignus in aliis contractibus, restituitur ei qui illam tradidit; vel saltem repeti potest. At fere apud omnes gentes moribus receptum est ut arrhae, secuto coniugio, non restituantur, ita ut considerentur tamquam sponsalitiae donationes (6).

Arrhae distinguuntur a *iocalibus* aliisque *donationibus*, quae non fiunt in signum affectus, et ideo *per se* non urget obligatio res acceptas restituendi, si matrimonium non celebretur, dummodo *absolute* factae fuerint.

Sed *generatim* huiusmodi donationes praesumuntur *conditionatae*,

(3) Schmalzgr., *l. c.* n. 140; Reiffenst., *l. c.* n. 188; Ball.-Palm., *l. c.* n. 226 s.; Rosset, *l. c.* n. 881; Gasparri, *l. c.* n. 113; Lehmkuhl, *l. c.* n. 848.
(4) Sanchez, *l. c.* disp. 30, n. 2; Pirhing, *l. c.* n. 23; Santi, *l. c.* n. 28 ss.; Wernz, *l. c.* n. 99, Scholion VI.
(5) Schmalzgr., *l. c.*; Gasparri, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 888. Codices civiles — Ital., Gall., Austr., Germ., Hisp. aliique — non admittunt *poenas* in sponsalibus ineundis. Idem dicas de *arrhis* proprie dictis.
(6) Cfr. Reiffenst., *l. c.* n. 180; Schmalzgr., *l. c.* n. 126; Pirhing, *l. c.* n. 25; Gasparri, *l. c.* n. 109.

nisi contrarium probetur, et ideo, matrimonio non secuto, restituendae sunt parti inculpabili.

Quod arrhae in sponsalibus locum habere possint, communis certaque est auctorum doctrina. Porro discriminis ratio inter arrham et poenam ea est, « quod homines in promissionibus *futuro* tempore *implendis* facile sint nimis liberales, in donis *statim* tradendis maturiori utantur consilio » (7).

Disputant DD. utrum ius romanum de duplicatis arrhis solvendis ab eo qui iniuste resiliat, etiam lege canonica sit servandum. Cum plane obsoleverit ius romanum et unice lex canonica sit nunc sequenda, negativam sententiam ut certam habemus.

4. Stipulatio de arrhis in duplum, triplum etc. solvendis a parte iniuste recedente, habet rationem poenae ideoque huc recidit quaestio, de qua supra (n. **103**) - (8).

Articulus V.

De opportunitate promissionis matrimonialis ac de dubio circa eius valorem.

105. Num sponsalia sint necessario praemittenda matrimonio. — 1. Certum est sponsalia non necessario requiri ad valide ac licite matrimonium contrahendum. Nulla profecto habetur obligatio neque ex natura rei neque ex iure communi. Hinc nil vetat quominus vir et femina ex rationabili causa directe et immediate contrahant matrimonium sine praevio contractu sponsalitio (1).

2. Licet non necessarius, valde conveniens tamen est contractus sponsalitius ante nuptiarum celebrationem, ob has praesertim rationes: *a*) ut futurum matrimonium interim denuntiari possit, et sic inquiri num aliquod impedimentum inter sponsos adsit; *b*) ut sponsi opportunitatem habeant mores suos atque indolem explorandi; cum enim matrimonii contractus inducat vinculum perpetuum et indissolubile, summa circumspectione ac matura deliberatione procedendum est, ne dispares

(7) Wernz, *l. c.*; cfr. etiam Schmalzgr., *l. c.* n. 126 s.; Santi, *l. c.* n. 30.

(8) Codex Ital. statuit: « Qualunque donazione fatta in riguardo di futuro matrimonio è senza effetto, se il matrimonio non segue ».

« Lo stesso ha luogo se il matrimonio è annullato; ma la donazione in quanto riguarda i figli rimane efficace nei casi espressi nell'art. 116, e sono pur salvi i diritti acquistati dai terzi nel tempo intermedio » (art. 1068). Iurisprudentia excludit donationes *manuales*.

Cfr. etiam Cod. Gall. art. 1088; Cod. Germ. § 1301; Cod. Austr. § 1247; Cod. Hisp. art. 94.

---

(1) Schmalzgr., *l. c.* n. 11; Ball.-Palm., *l. c.* n. 4; Wernz, *l. c.* n. 90.

moribus coniungantur atque ita infelix sit matrimonii exitus; *c*) ut sponsi ea parare valeant, quae ad vitam coniugalem sunt necessaria; *d*) ut consilium et consensum parentum exquiri et obtineri possit (2).

106. Dubium de valore promissionis. — Cum sponsalia matrimonii libertatem aliquo modo coarctent, quoties habetur dubium probabile et positivum, sive iuris sive facti, de eorumdem valore semper pro libertate diiudicandum est.

Id manifesto liquet ex iuris principiis atque ex communi DD. sententia, pluribus decisionibus S. C. Concilii et Rotae Rom. confirmata, signanter *in Ferrarien. sponsalium* 18 *martii* 1748, § 2 *coram Bussio, in Pampilonen. sponsalium* 28 *iun.* 1754, § 3 *et* 25 *nov. eiusd. anni*, § 1 *coram Borul* (3).

Articulus VI.

De effectibus promissionis matrimonialis.

107. Effectus in genere. — 1. Effectus proprii et essentiales promissionis sponsalitiae sunt sequentes: 1° obligatio ineundi matrimonium; 2° obligatio sponsalitiam conversationem agendi cum sponso vel sponsa; 3° obligatio vitandi conversationem sponsalitiam, praesertim actus luxuriosos, cum tertio; 4° inhabilitas valide contrahendi sponsalia cum alio; 5° prohibitio licite contrahendi matrimonium cum tertio.

2. Primus effectus est *obligatio ex iustitia in utroque sponso ad matrimonium suo tempore contrahendum.* Sponsalia enim sunt verus et proprius contractus bilateralis; porro ex quolibet contractu bilaterali oritur ipso naturae iure *obligatio*, et quidem *iustitiae*; quae obligatio, ut communiter docent auctores, gravis est, quia agitur de materia gravi (1).

Ista obligatio oritur etiam ex valida promissione unilaterali.

Hinc qui sine iusta causa resilit, lethale peccatum committit, et praeterea tenetur resarcire damnum quod forte alia pars exinde patiatur. Si vero sponsalia fuerint iurata, tunc obligant sub gravi etiam

(2) Schmalzgr., *l. c.* n. 10 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 5; Rosset, *l. c.* n. 822; Gasparri, *l. c.* n. 58; Wernz, *l. c.* n. 91.

(3) Cfr. Folium S. C. C. in *Romana* seu *Comensi sponsalium*, 24 *nov.* 1781, apud Gasparri, *l. c.*; *Monitore ecclesiastico*, vol. I, p. 185; Berardi, *Praxis confessariorum*, IV, n. 745 (ed. 3ª).

---

(1) Sanchez, *l. c.* disp. 27, n. 2; Schmalzgr., *l. c.* n. 81; S. Alph., *l. c.* n. 845; Ball.-Palm., *l. c.* n. 123 ss.; Wernz, *l. c.* n. 100.

ex religione, ita ut iniuste resiliens duplex mortale peccatum patret, aliud contra iustitiam, aliud contra religionem.

Obligatio contrahendi *suo tempore* matrimonium secumfert, quod nuptiae, si tempus praefinitum fuerit, celebrentur statuto tempore; si autem non fuerit praefinitum, tunc celebrentur, quando una pars rationabiliter postulat sive *explicite* sive *implicite*. Idque affirmandum ut componatur dissensus, potius apparens, DD. (2).

Ex praefata obligatione matrimonii ineundi sequitur, sponsos teneri et quidem sub gravi per se ad omittenda omnia, quae futurum matrimonium impedire vel difficilius reddere possunt, et ideo ad ea omittenda, quae parti innocenti causam resiliendi praebent.

Cum autem obligationes et iura sint relativa, manifesto patet e sponsalibus competere utrique parti et ius et obligationem ad matrimonium; ius, inquam, relativum obligationi alterius, et obligatio relativa iuri alius (3).

DD. unanimiter docent curandum omnino esse, praesertim parentibus, parochis et confessariis, ut, post inita sponsalia, matrimonium quamprimum contrahatur, idque ad fornicationis periculum vitandum.

3. Alter effectus est *obligatio sponsalitiam conversationem agendi cum sponso vel sponsa*. Ad hunc effectum quod attinet, vide n. **139** ss.

4. Tertius effectus est *obligatio vitandi conversationem sponsalitiam, praesertim actus luxuriosos, cum tertio*.

Cum utraque pars teneatur vi sponsalium tradere per matrimonium corpus suum alteri, quaerunt DD. an sponsi, cum tertia persona carnale commercium habentes, committant, praeter peccatum contra castitatem, aliud peccatum specie distinctum contra iustitiam.

Nonnulli dicunt circumstantiam sponsalium mutare speciem fornicationis in utroque, et quidem graviter; alii leviter tantum; alii graviter in sponsa, et leviter in sponso; demum, iuxta alios, eiusmodi circumstantia est mere aggravans, non autem speciem mutans (4).

Sententia, quae negat haberi peccatum specie distinctum, vere probabilis est, ut communiter docent TT. cum S. Alph. (l. c.); quare necesse non est, ut poenitens circumstantiam sponsalium declaret, neque ut confessarius de ea interroget.

5. Quartus effectus est *invaliditas promissionis matrimonialis*, quae cum alia persona ineatur contra fidem priorum. Sponsalia posteriora

(2) Cfr. S. Alph., *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 126 ss.
(3) Sanchez, *l. c.* disp. 28, n. 2; Schmalzgr., *l. c.* n. 82; Gasparri, *l. c.* n. 116.
(4) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 2, n. 6 s.; Lugo, *De sacram. Poenit.*, disp. XVI, n. 176; Bonacina, *l. c.* qu. I, punct. 10, n. 13; Laymann, *l. c.* part. I, cap. 1, n. 6; Salmant., tract. IX, cap. 1, n. 9; S. Alph., *l. c.* n. 847.

invalida omnino esse, licet iurata sint aut copula etiam accesserit, indubitatum est. Ratio, quia sunt de re plane illicita (5).

Quidam DD. censent (6) sponsalia posteriora iuramento firmata incipere valere, prioribus dissolutis. Id manifesto falsum est. Nam sponsalia postea inita sunt ipso iure nulla et irrita iam ab initio; unde solutis prioribus, nequeunt valere i. e. inducere obligationem, qua natura sua sunt destituta.

Item nonnulli putant (7) sponsum, qui cum alia puella priorum sponsalium haud conscia sponsalia inierit eamque defloraverit, teneri ad eam ducendam, priore relicta; qua ex doctrina quidam inferunt, saltem in hoc casu posteriora sponsalia, iuxta praefatos auctores, valere. At immerito plane. Sane aliud est inquirere de sponsalium valore, et aliud quaerere num, ratione damni reparandi, matrimonium sit contrahendum cum altera puella, potiusquam cum prima, ea tamen consentiente.

Certum est secundam promissionem sponsalitiam esse invalidam; certum pariter est, attento praesertim can. 1017, § 3, sponsum *per se* teneri cum prima contrahere, etiamsi adfuerit copula cum secunda. Quod etiam iure antiquo communius et probabilius, teste S. Alph. (l. c.), affirmabatur (8).

Indubitatum est, sponsam iuri suo cedere posse et forte ad id ex caritate teneri in favorem puellae defloratae, si haec ob spem futuri matrimonii in copulam consenserit et ex ea gravida evaserit, nec alia ratione, omnibus perpensis, damnum ei illatum resarciri queat.

Hoc in casu sponsus tenetur quidem ducere puellam, cùm qua peccavit, at non vi sponsalium, quae nulla sunt, sed ratione damni reparandi. Quod si puella, conscia priorum sponsalium, alium cum iuvene inierit contractum sponsalitium et ob spem nuptiarum in deflorationem consenserit, iuvenis non tenetur eam ducere, licet sponsa iuri suo sponte renuntiaverit. Ratio, quia puella deflorata nullam iniuriam est passa, cum sciens et volens egerit. Cfr. n. **126** ss.

6. Quintus sponsalium effectus est *obstaculum* seu improprie dictum *impedimentum*, non tamen canonicum, quod reddit illicitum, non tamen invalidum, matrimonium cum tertia persona, ut ex ipsa natura validae promissionis liquet (9).

(5) Sanchez, *l. c.* disp. 49 s.; Schmalzgr., *l. c.* 85; Bonacina, *l. c.* punct. 5, n. 7 ss.; Laymann, *l. c.* tract. X, part. I, cap. 1, n. 5; Lacroix, *l. c.* part. III, n. 74; S. Alph., *l. c.* n. 848; Wernz, *l. c.* n. 102.
(6) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 50, n. 5.
(7) Cfr. S. Alph., *l. c.*
(8) Sanchez, *l. c.* n. 5; Bonacina, *l. c.* n. 8; Elbel, *De matrim.*, n. 9.
(9) Feije, *l. c.* n. 556 s.; Gasparri, *l. c.* n. 119; Wernz, *l. c.* n. 102.

108. Impedimentum publicae honestatis e sponsalibus ortum. — Iure antiquo e sponsalibus oriebatur etiam impedimentum dirimens *publicae honestatis* inter alterutram partem et consanguineos alterius partis in primo gradu. Hodie, e contra, nonnisi ex matrimonio invalido, sive consummato sive non, et ex publico vel notorio concubinatu oritur *publica honestas* (c. 1078), ut dicetur suo loco.

109. Immutatio maximi momenti iure novo inducta. — 1. Ex matrimonii promissione, licet valida sit nec ulla iusta causa ab eadem implenda excuset, non datur actio ad petendam matrimonii celebrationem; sed solum datur actio ad reparationem damnorum, si quae debeatur (can. 1017, § 3).

Itaque pars laesa non potest amplius urgere exsecutionem promissionis sponsalitiae aut prohibere matrimonium alterius partis cum tertia persona, per impedimentum quod *Nihil transeat* a pragmaticis appellatur (10).

Hac in re Ecclesia accedit, quantum fieri potest, ad codices civiles, qui vel sponsalia non admittunt vel, ut plurimum, iisdem non tribuunt vim ad impediendum matrimonium cum tertia persona, sed tantum permittunt, ut ex damno orto compensatio postuletur (11).

At ratio praecipua immutationis inductae est, ut a matrimonii celebratione quaelibet coactionis species prorsus amoveatur. Matrimonium enim sine plena libertate initum sortiri solet infelicem exitum, quatenus saepius abest mutua coniugum dilectio, tranquillitas et pax familiae, atque non raro ipsa quoque fides maritalis.

2. Quamvis negetur *actio* ad petendam celebrationem matrimonii, i. e. *ius persequendi in iudicio quod debetur*, manet tamen obligatio

(10) Gasparri, *l. c.*; Sebastianelli, *l. c.* p. 31; Wernz, *l. c.* n. 125.

(11) Codex civilis vetus Italiae haec statuit: « Art. 53. La promessa scambievole di futuro matrimonio non produce obbligazione legale di contrarlo, nè di eseguire ciò che si fosse convenuto per caso di non adempimento della medesima.

« Art. 54. Se la promessa fu fatta per atto pubblico o per scrittura privata da chi sia maggiore di età, o dal minore autorizzato dalle persone, il concorso delle quali è necessario per la celebrazione del matrimonio, oppure consta dalle pubblicazioni ordinate dall'uffiziale dello stato civile, il promettente che ricusi di eseguirla senza giusto motivo è obbligato a risarcire l'altra parte delle spese fatte per causa del promesso matrimonio. La domanda però non è più ammessa dopo un anno dal giorno in cui la promessa dovea essere eseguita ». Eadem habentur in Codice novo.

Codices *Austriae* (§§ 45, 46), *Hispaniae* (art. 43, 44), *Hungariae* (§§ 1-3) et *Germaniae* (§§ 1297, 1298) concordant quoad substantiam cum Codice Italiae. Quamvis *Galliae* Codex sileat de sponsalibus, tamen scriptores, qui art. 172 eiusd. Cod. interpretantur, dicunt a lege gallica non excludi penitus sponsalia neque actionem ad resarcienda damna (Gousset, *Le Code civil commenté*, in nota ad art. 172; Allègre, *Le Code civil commenté*, lib. I, tit. V, *Préliminaires*).

Non desunt Codices (ex. gr. Helvetiae) qui ipsam actionem civilem negant ad damna resarcienda. Cfr. Melata, *De potestate qua matrimonium regitur et de iure matrimoniali civili apud praecipuas nationes*, p. 52 ss.; Wernz, l. c. n. 126, 560; Chelodi, *l. c.* n. 18.

matrimonii ineundi, quae ex ipsa promissione valide facta oritur, ut statim explicabitur. Ista obligatio standi promissis practice nonnisi in conscientia est ordinanda et urgenda, iuxta normas a theologia morali traditas.

110. An et quaenam obligatio oriatur ex valida promissione matrimonii. — I. Can. 1017, § 3 statuit: « *Ex matrimonii promissione licet valida sit nec ulla iusta causa ab eadem implenda excuset, non datur actio ad petendam matrimonii celebrationem; datur tamen ad reparationem damnorum, si qua debeatur* ».

Quibus verbis attentis, nonnulli censent, ex iure Codicis, promissioni matrimoniali, licet validae et sollemniter initae, sublatam esse vim producendi conscientiae obligationem certam et absolutam ad matrimonium contrahendum, ita ut asserant huiusmodi promissionem *aut* nullam parere obligationem, aut solam obligationem *disiunctivam*, scil. *vel* ad contrahendum *vel* ad damna reparanda (12).

111. II. Praefata opinio, si res accurate perpendatur atque ad trutinam revocentur rationes quibus eiusdem patroni nituntur, sustineri nequit. Sane:

1. Can. 1017, § 3 loquitur de *promissione*, et quidem *valida*. Porro effectus proprius, immediatus et essentialis, qui *per se* et non per accidens oritur ex quacumque promissione, est *obligatio*, ea quidem obligatio, ad quam refertur ipsa mens atque voluntas promittentis. Quae obligatio, cum sit effectus *proprius, immediatus et essentialis* cuiuslibet promissionis, ita necessario profluit ex ea, ut si forte desit obligatio, eo ipso evanescat ipse conceptus promissionis.

Omnes classici auctores concorditer id affirmant.

(12) Cfr. Claeys-Bouuaert, in *Ius Pontificium*, an. 1931, fasc. III, pag. 125 ss.; Vlaming, n. 113; Wernz-Vidal, n. 96 s.

Valde mirandum profecto, quod in iure antiquo sponsalia etiam privatim et occulte inita obligationem iuridicam contrahendi matrimonium inducebant; hodie, contra, tanta sollemnitate inita, i. e. cum scriptura subsignata ab Ordinario loci vel a Parocho etc., huiusmodi obligationem minime gignunt!

In primo schemate Codicis an. 1913 (can. 295), item in altero schemate an. 1915 (can. 1019) nulla peculiaris forma praefinita erat ad valorem promissionis matrimonii. Quod, iuridice loquendo, congruentius erat.

Praeterea citatus can. 295 statuebat: « Ex promissione matrimonii sive unilaterali sive bilaterali, seu ex sponsalibus, *nulla enascitur pro foro externo iuridica obbligatio contrahendi matrimonium*, salvo iure exigendi reparationem damnorum, si quae debeantur ».

Can. 1019 ita disciplinam enuntiabat: « Ex promissione matrimonii sive unilaterali sive bilaterali, seu ex sponsalibus, *nulla urgeri potest obligatio contrahendi matrimonium*, salvo iure exigendi reparationem damnorum, si quae debeantur ».

Textus utriusque canonis praeferendus est textui can. 1017 Codicis hodie vigentis, atque optandum ut in posterum disciplina mutetur, seu peculiares sollemnitates ad promissionem matrimonii haud exigantur.

S. Thomas ait: «Secundum honestatem ex *qualibet* promissione homo homini obligatur, et haec est obligatio iuris naturalis» (13).

Molina docet: «Illud ante omnia observandum, longe diversa esse, aliquem habere propositum voluntatemne deliberatam ac firmam quippiam in gratiam alicuius faciendi... et aliquem ex sua liberalitate seipsum propria voluntate astringere ad quippiam faciendum... Primum namque non est promissio neque ullam inducit obligationem id implendi, ut ex se manifestum est... Secundum vero est promissio atque si acceptetur, adsintque ceterae circumstantiae ad id necessariae, de quibus infra dicetur, *semper inducit obligationem*» (14).

Lessius dicit: «Promissio simplex est deliberata et spontanea *fidei obligatio*, facta alteri de re quapiam bona et possibili» (15).

Dominicus Soto affirmat: «Promissio *ex natura sua* parit obligationem» (16).

Castropalao asserit: «Promissio ex communi omnium sententia est *datio fidei* libera et spontanea de re licita... Ea vero manifestatio non est tantum de voluntate concepta promissum exsequendi, sed de *obligatione fidei*, seu fidelitatis pro illius executione suscepta, *alioquin non esset promissio*, sed propositum» (17).

Gabriel a S. Vincentio ait: «Promissio *parit obligationem* in foro conscientiae, modo sit de re licita, honesta et possibili» (18).

Quod attinet, in specie, ad promissionem sponsalitiam, unius alteriusve praeclarissimi auctoris testimonium afferre satis est.

Schmalzgrueber, loquens de effectibus praedictae promissionis, dicit: «Effectus triplex refertur. Primus est *obligatio* inde orta... Estque *obligatio* ista non tantum fidelitatis, sed etiam iustitiae, qualem inducit *omnis promissio* mutua et onerosa» (19).

Pirhing docet: «Sponsalia obligant ex iustitia sub culpa lethali ad matrimonium contrahendum: est communis sententia» (20).

Sanchez scite haec tradit: «Iam de *obligatione* ex ipsis (sponsalibus) consurgenti disputandum est. Haec autem potest oriri vel *ab intrinseco*, ratione praecepti naturalis obligantis ad fidem servandam, et de hac obligatione erit sermo hac disputatione et sequenti, vel *ab extrinseco*, et hoc vel ratione coactionis iudicialis, quia iudex cogit, vel conventionalis, quia ex partium poena per fidem frangentem solvenda, adiecta est... Tamquam certum tenendum est obligare sub culpa lethali sponsalia» (21).

(13) *Summ. theol.* 2-2, q. 88, a. 3 ad 1.
(14) *De iustitia et iure*, tract. II, disp. 262, n. 1 s.
(15) *De iustitia et iure*, lib. II, cap. 18, dub. 1.
(16) *De iustitia et iure*, lib. VII, q. 1, art. 2.
(17) *De iustitia et iure*, disp. 2, punct. 1, n. 1.
(18) *De iustitia et iure*, disp. 17, q. 1, n. 4.
(19) *Ius ecclesiasticum universum*, lib. V, tit. 1, n. 80.
(20) *Ius canonicum*, lib. IV, tit. 1, n. 15.
(21) *De matrimonio*, lib. I, disp. 27, n. 1.

Itaque ex dictis haec uti certa atque indubitata retinenda: *a*) omnis promissio parit obligationem; *b*) quae obligatio ita necessario ex promissione oritur, ut haec sine illa nullatenus concipi queat; *c*) huiusmodi obligatio ex ipsa natura promissionis seu *ab intrinseco*, ut egregie animadvertit clarissimus Sanchez (l. c.), profluit.

Quare obligatio, eo ipso quod ex natura promissionis sive ab intrinseco derivatur, *semper* et *necessario* respicit *qua talis* obiectum eiusdem promissionis. Porro obiectum sponsalium est matrimonium. Igitur ex promissione sponsalitia oritur *semper* et *necessario* obligatio, quae directe et immediate respicit eiusdem obiectum, scil. matrimonium, sive accedant aut superveniant ab extrinseco aliae obligationes sive non.

2. Obligatio reparandi damna non procedit directe et immediate ex promissione matrimoniali, neque ex ea *per se*, sed solum *per accidens* gignitur. Causa enim proxima et radix immediata huiusmodi obligationis est *damnificatio*, non autem promissio sponsalitia, quae in ordine ad illam iure dici haberique potest tamquam mera occasio.

Ergo, praeter hanc obligationem — quae *per accidens* oritur, et non est effectus proprius et essentialis promissionis, — debet necessario admitti alius effectus, qui *per se* ac immediate profluat sitque de substantia ipsius promissionis.

3. Tunc habetur obligatio *alternativa*, cum facultas seu optio datur eligendi unum aut alterum, nempe faciendi vel praestandi hoc aut aliud. Quare duo termini necessarii omnino sunt, ita ut, uno vel altero deficiente, eo ipso cesset *alternativa*.

Porro obligatio resarciendi damna non semper adest, sed tantum in casu quo revera damna, occasione promissionis matrimonialis, habita fuerint. Quod perspicue supponit ipse Codex dum statuit: «Datur tamen (actio) ad reparationem damnorum, *si qua debeatur*» (can. 1017, § 3).

Igitur, si damna desint, nulla exsistit obligatio eadem reparandi, ac propterea *alternativa* in casu non datur, immo excludenda est ex ipsa rei natura. Tunc *vel* nulla erit obligatio promissionis sponsalitiae, *vel* necessario ea admittenda, quae ab intrinseco profluit ipsumque matrimonium ineundum, tamquam obiectum proprium, respicit. Si vero in hoc casu oritur obligatio, cur in altero casu pariter non gignitur? Promissio quippe est eadem, eadem eiusdem natura: idem consequenter debet esse effectus ex illa sponte necessarioque manans.

4. Obligatio reparandi damna, si forte ex dolo vel fraude seu

culpa Titii obvenerint, ipsi incumbit erga partem laesam in casu quo sponsalia valide inita non fuerint ob sollemnitates a iure praescriptas non servatas, de quibus in can. 1017, §§ 1 et 2. Proinde onus resarciendi damna non est effectus necessarius et essentialis promissionis sponsalitiae, utpote qui interdum haberi potest etiam independenter a vi atque efficacia eiusdem promissionis. Inde sponte consequitur, huiusmodi obligationem reparandi damna, cum sit natura sua *separabilis* ab exsistentia et valore promissionis matrimonialis, coniungi et aequiparari non posse tamquam *alternativa* alteri obligationi, quae nullo pacto separari potest a vera valideque inita coniugii promissione.

5. Id plane confirmat responsum Pontificiae Commissionis Codicis 2-3 iunii 1918, ad IV, n. 2.

Proposito dubio: « Utrum actio reparationis damnorum, de qua in can. 1017, § 3, pertineat ad forum ecclesiasticum, an ad civile »; responsum fuit: « Actionem reparationis damnorum, de qua in canone 1017, § 3, esse mixti fori » (22).

Si ista actio est *mixti fori*, ita ut etiam iudex laicus possit legitime de ea videre, palam est, agi de obligatione, quae separabilis est ab exsistentia et valore sponsalium; secus magistratus civilis suam auctoritatem exercere quoque, directe aut saltem indirecte, in ipsam promissionem sponsalitiam ad normam sacrorum canonum initam. Porro neminem latet, sponsalia, uti matrimonium, penitus effugere competentiam iudicis laici, ubi agitur de baptizatis.

6. Verba can. 1017, § 3: « licet valida sit (promissio) *nec ulla iusta causa ab eadem implenda excuset* », traditam doctrinam luculenter confirmant.

Imprimis *excusatio*, ut passim tradunt theologi et canonistae, est peculiaris circumstantia quae eximit a lege, ab onere, seu ab aliqua obligatione. Ubi deest obligatio aliquid faciendi, praestandi vel omittendi, opus non est excusatione. Praeterea *impletio* respicit, proprie loquendo, ipsam obligationem praestandam vel omittendam, ita ut, hac deficiente, eidem iuridice locus non sit. Demum *causa* et quidem *iusta* eatenus requiritur, quatenus agatur de vera obligatione positiva aut negativa; secus, ubi desit obligatio, nulla causa requiritur ad hoc ut quis libere agat.

Proinde relata verba: « *nec ulla iusta causa ab eadem* (promissione) *implenda excuset* », evidenter supponunt agi de vera obligatione implenda.

(22) *Acta Apost. Sedis*, X, pag. 345.

112. Confutatio argumentorum. — Quae huc usque dicta sunt, manifeste confirmantur ex refutatione argumentorum, quibus nituntur patroni memoratae opinionis.

1. Dicunt: « Ecclesia potest auferre obligationem naturalem. In casu, ipsa statuit ex promissione sponsalitia oriri dumtaxat obligationem *alternativam* ».

Resp. Ecclesia potest quidem auferre obligationem conscientiae seu naturalem, ut ipsa quoque auctoritas civilis, quatenus *irritet* promissionem eamque decernat nullum effectum sortiri in foro tam externo quam interno, nisi certa ac peculiaris forma praefinita in ea ineunda adhibeatur; sed nequit habere promissionem ut *validam* simulque impedire quominus ex ea proprius et necessarius effectus sequatur. Si, hypothetice loquimur, id fieret, manifesta haberetur contradictio.

2. Addunt: « Eo ipso quod ex matrimonii promissione, quamvis valida sit nec ulla iusta causa ab ea implenda excuset, non datur actio ad petendam matrimonii celebrationem, excluditur obligatio in ordine ad matrimonium. Obligationi enim correspondet ius: ius autem munitur actione ».

Resp. Imprimis animadvertendum, ius non semper et necessario actione muniri. Quare can. 1667 statuit: « Quodlibet ius non solum actione munitur, *nisi aliud expresse cautum sit*, sed etiam exceptione... ». Ergo, ex perspicuo et expresso Codicis praescripto, dantur exceptiones.

Praeterea distinguendum inter officia mere ethica seu moralia et officia iuridica. Haec legitime urgeri possunt, adhibita quoque coactione; non item illa (23).

Demum plures sunt obligationes naturales, tam in foro civili quam in foro canonico, quae nequeunt vi urgeri ideoque actione non muniuntur. Id etiam in iure romano. V. g. ex l. *Iuris gentium*, § *Sed cum nulla, ff. de pactis*, nuda pactio iuridicam obligationem non parit.

In iure italico, ex art. 1802 Codicis civilis antiqui: « la legge non accorda azione veruna pel pagamento di un debito di giuoco o di scommessa ». Doctrina autem et iurisprudentia concorditer affirmant: « Le perdite al giuoco dànno luogo ad obligazioni *naturali* (art. 1804), ma non mai ad

(23) Cfr. Meyer, *Institutiones iuris naturalis*, I, n. 451; Schiffini, *Disputationes philosophiae moralis*, I, n. 200 ss.; Cathrein, *Philosophia moralis*, n. 304 ss.; Cappello, *Summa iuris publici ecclesiastici*, n. 30.

obligazioni *civili*, nemmeno se tradotte in forma di vaglia cambiari, o di contratti notarili con garanzia ipotecaria » (24). Idem habet novus Codex.

Item art. 1300 eiusdem Codicis statuit: « Le *azioni* di nullità o di rescissione di un contratto durato per cinque anni... ». Et art. 1518: « Non promovendo il venditore l'*azione* di riscatto nel termine convenuto, il proprietario rimane proprietario irrevocabile ». In utroque casu, concors doctrina atque iurisprudentia tenet, denegata actione post temporis lapsum, non ideo exstingui obligationes *naturales*.

Porro, cum Codex canonizet, ut aiunt, leges civiles de contractibus tam in genere quam in specie, sive nominatis sive innominatis, ac de solutionibus (can. 1529), quae modo diximus ex iure italico, valent quoque in foro canonico.

Igitur confundenda minime est obligatio iuridica, actione iudiciali munita, cum obligatione morali sive conscientiae: ista quippe etiam sine illa optime exsistere potest.

3. « Verba can. 1017, § 3, aiunt, quae excludunt actionem ad petendam celebrationem matrimonii, ita videntur intelligenda, ut non solum actio iudicialis, sed quaevis alia obligatio exclusa maneat ».

Resp. Si hoc verum esset, actum iam foret de obligatione *alternativa*. Adversarii illud affirmantes, in evidentem contradictionem se ultro coniicere videntur; nam, eo admisso, ex sponsalibus una tantum sequeretur obligatio, scil. damna resarciendi.

Nullus est textus Codicis, nullus textus iuris antiqui, nullus auctor iuris civilis et canonici, qui dicat nomine « *actionis* » significari quamcumque obligationem. Contra, tam in lege civili quam in lege canonica, ex communi loquendi usu iurisperitorum et canonistarum, vocabulum « *actionis* » usurpatur semper et unice ad significandam actionem *iudicialem*. Adversarii in favorem praedictae assertionis nec textum iuris allegant nec ullum Doctorum testimonium; neque profecto allegare valent, cum desint omnino. Quibus positis, quo iure et titulo illud affirmare possint, percipere non valemus.

Ceterum verba can. 1017, § 3 adeo sunt clara atque explicita, ut ne levissimum quidem supersit dubium. Dicitur sane: « *Non datur actio ad petendam matrimonii celebrationem; datur tamen ad reparationem damnorum, si qua debeatur* ».

Actio, quae datur ad reparationem damnorum, eadem est ac illa de qua sermo fit in priore parte propositionis, ut evidenter liquet ex ipso textu canonis. « Datur (*quid?* illa utique *actio*, paulo

(24) Cfr. *Giurisprudenza italiana*, an. 1886, II, 713; *Monitore Tribunali*, a. 1886, 908.

antea memorata) ad reparationem damnorum ». Porro ista actio, *mixti* quidem *fori*, certissime est *iudicialis;* ergo talis dici debet etiam actio ad petendam matrimonii celebrationem, de qua in priore parte propositionis et ad quam se refert explicito altera propositionis pars.

4. Dicitur: « Recursus extraiudicialis viam de se sternit ad recursum iudicialem. Hoc reiecto, ille sponte fit illusorius et inutilis. Positive exclusa fori externi actione, vix concipitur voluisse legislatorem servare et asserere determinatam obligationem in conscientia ».

Resp. Complura hisce verbis asseruntur, quae aut mere gratuito affirmantur, aut quae congrua indigent explicatione.

Falsum est recursum extraiudicialem viam « *de se* » sternere ad recursum iudicialem. Multa sunt, quae proponi ac pertractari possunt et debent in via disciplinari seu administrativa, non autem in via iudiciali (cfr. can. 250, § 5, 251, § 1, 257, § 3, 345, 1601, 2146, § 1, etc.).

Item falsum est, quod, reiecto recursu iudiciali, fiat « *illusorius* et *inutilis* » recursus extraiudicialis. Hoc in genere dictum volumus, ut adversarii ipsi in genere loquuntur. Confessarius quippe, parochus, Ordinarius serio *monere* possunt et debent partem reluctantem nullaque iusta causa excusatam ad suam obligationem implendam. Quae *monitio* maximi facienda est eaque, ubi agitur praesertim de fidelibus piis ac timoratis, vim et efficaciam plane sortitur.

Etiam ante Codicem, licet daretur actio ad petendam celebrationem matrimonii ideoque recursus iudicialis, nihilominus *monitioni*, practice, potissimum locus erat. Sane Lucius III Episcopo Rapalensi rescribit: « Cum libera debeant esse matrimonia, *monenda* (sponsa) est potius quam cogenda, cum coactiones difficiles soleant exitus frequenter habere » (c. 17, X, *de sponsalibus*, IV, 1).

Quare *Card. Gasparri* merito docet: « Omissis variis canonistarum sententiis, haec oppositio facile conciliatur, si dicas iudicem ecclesiasticum *monere* potius quam cogere debere sponsam resilientem, si difficiles exitus ex hac coactione timeantur, *qui profecto de regula generali timeri debent* » (25).

Item *Wernz*, attenta praxi S. Sedis ipsaque rei natura perspecta, affirmat partem reluctantem, etiam facto recursu ad iudicem ecclesiasticum, cogi non posse; ideoque, saltem post aliquod tempus, eiusdem matrimonium cum tertia persona non esse impediendum. « Cum in perpetuum, ait, prohibitio novi contractus matrimonialis sustineri non possit, nec parti absolute invitae coniux sit obtrudendus cum evidenti periculo infelicis matrimonii, post aliquod tempus *matrimonium cum tertia persona est permittendum* » (26).

(25) *De matrimonio*, I, n. 70.
(26) *Ius Decretalium*, IV, n. 125.

In causa *Pistorien.*, *Sponsalium super dispensatione*, penes S. C. Concilii acta ac definita die 7 iunii 1856, id iure asseritur: « Ceterum non tam facile ad coactionem deveniendum esse, etiamsi de sponsalibus *indubitanter* constet, *receptum apud omnes est*, quia coactiones difficiles solent exitus habere... a quibus eapropter, in irritum iam cessis *monitionibus*, abstinendum ».

Igitur, *practice* loquendo, vix datur discrimen inter ius antiquum et novum. Olim, non obstante actione iudiciali, facienda erat *monitio* et per eam, non autem per coactionem, pars invita inducenda erat ad implendam promissionem sponsalitiam valide initam; hodie, exclusa actione iudiciali, eadem *monitio* fieri potest, et interdum debet, vel a parocho vel ab Ordinario aliave prudenti persona in foro externo, aut a confessario in foro sacramentali.

5. Dicitur: « Obligatio omnis quae in determinatae personae favorem adimplenda est, supponit exsistentiam iuris apud hanc personam exsistentis. Omne autem ius, obligationi correlativum, in foro externo urgeri et exigi potest ».

Resp. Id minus recte asseritur, ut manifesto liquet ex supra dictis. Titius, v. g., serio promittit mihi daturum librum, quam promissionem ego libenter accepto. Ex hac promissione libere facta et acceptata, oritur ex parte Titii obligatio mihi librum dandi. Sed, mutato animo nullaque causa excusante, Titius renuit promissioni satisfacere. Possumne adire magistratum ecclesiasticum et, actione iudiciali instituta, adigere Titium ad obligationem implendam? Nequaquam. Id valet non solum de promissione unilaterali, sed etiam per se de promissione bilaterali sive mutua.

Ergo non omnis obligatio facta in favorem alicuius determinatae personae secumfert ius obnoxium coactioni, ita ut inde fiat locus actioni iudiciali.

6. « In graves angustias et illogicas sequelas, aiunt, caderet parochus qui, post declaratam alicui in foro interno sacramentali vel extra-sacramentali gravem obligationem ineundi determinatum matrimonium, eundem, praecepti sui contemptorem, admittere deberet, ad alias nuptias celebrandas ».

Resp. Id *practice* verificabatur etiam ante Codicem, ut supra animadversum fuit in responsione ad IV. Immo graviores angustiae et sequelae habebantur. Nam, post factum iam recursum ad iudicem ecclesiasticum contra partem reluctantem, haec, saltem post aliquod tempus, admittebatur ad matrimonium celebrandum cum tertia persona, parocho inutiliter monente, non obstante actione iudiciali rite instituta.

Porro si ante Codicem aderant huiusmodi « graves angustiae et illogicae sequelae », et nihilominus admittebatur obligatio ex sponsalibus orta, cur hodie, ob assertas angustias et sequelas, eadem obligatio erit deneganda?

7. « Finis, addunt Patroni, et circumstantiae legis ostendunt, ex promissione matrimonii nullam oriri obligationem. Nam disciplina codicis longe mitior est disciplina antiqua, cum sublatum sit impedimentum publicae honestatis ex sponsalibus ortum, atque invalida declarata sint sponsalia privatim inita. Praeterea omnis efficacia ligandi conscientiam in ordine ad matrimonium, per prius Codicis schema auferebatur ».

Resp. Ex fine et circumstantiis legis nihil eruitur in favorem adversariorum.

Ultro concedimus disciplinam Codicis longe esse mitiorem disciplina praecedenti. Quidnam inde sequitur? Nihil profecto. Verum est, invalida hodie esse sponsalia inita sine sollemnitatibus, de quibus in can. 1017, §§ 1 et 2. Sed quaestio, de qua nunc agitur, respicit promissionem matrimonii *validam* eamque tantum.

Falsum est, iuxta Codicis schema, omnem efficaciam ligandi conscientiam in ordine ad matrimonium promissioni matrimoniali sublatam fuisse, ut immerito asserit etiam quidam recens auctor (27).

Verba schematum supra in nota 12 relata sunt. Quae verba nullatenus excludunt obligationem conscientiae, sed tantum excludunt obligationem *iuridicam* pro foro externo, vel iuxta alterum schema declarant hanc obligationem « *urgeri* » non posse, scil. exigi externa coactione, iudicis ministerio implorato. Idem quippe est, iuridice loquendo, dicere: *obligatio urgeri nequit*, ac dicere, *non datur actio ad petendam*, in casu, *matrimonii celebrationem*.

8. Lex, aiunt, potest, propter boni communis motivum, libertatis privatae dominium limitare, « submittendo quosdam contractus certis conditionibus eorumque effectus restringendo » (28).

Resp. Aliud est *restringere* effectus promissionis sive contractus, aliud *auferre* penitus; item aliud est subiicere contractum certis conditionibus, aliud denegare eidem contractui, valide inito ad normam iuris, vim et efficaciam.

Nemo diffitetur legem posse, ratione boni communis, coarctare hominum libertatem, subiicere contractus ineundos certis conditionibus, denegare iisdem obligationem urgendam in foro externo, ipsa manente in foro interno; ac demum auferre quamcumque vim seu

(27) Cfr. *Ius Pontificium*, 1931, fasc. 3, pag. 131.
(28) Cfr. *Ius Pontificium*, l. c. pag. 132.

obligationem tam in foro externo quam in foro interno, quatenus praefata negotia nulla et irrita declaret.

Cardo quaestionis, de qua nunc, alius omnino est. Quaeritur nempe, utrum lex possit declarare *validum* certum negotium vel contractum sive, in casu, promissionem matrimonialem, et, non obstante eiusdem *validitate* ab ipsa lege admissa et firmata, decernere, ex tali negotio (contractu, promissione) nullum directe et immediate oriri effectum seu obligationem.

113. Conclusiones. — Ex dictis istae conclusiones sponte sequuntur:

1° Effectus proprius, immediatus et essentialis cuiuslibet promissionis validae est obligatio, quippe quae ab intrinseco atque ex ipsa eius natura necessario profluit.

2° Promissio matrimonii *valida*, utpote ad normam iuris inita, *necessario* et *per se*, eo ipso quod est *valida*, gignit obligationem, scilicet effectum proprium immediatum et essentialem.

3° Lex nequit mutare conceptum et naturam negotiorum eorumque effectus essentiales, illis manentibus, auferre. Quare legislator potest quidem declarare nulla et irrita sponsalia, v. g. sine scriptura inita, ac *propterea* iisdem auferre quamcumque obligationem in foro externo et in foro conscientiae; sed nequit ea expresse ut *valida* recognoscere et, non obstante eorumdem *validitate*, effectum proprium et essentialem, scil. obligationem, ipsis denegare; secus legislator in manifestam contradictionem incidere videretur.

4° Praefata obligatio, quae oritur ex *valida* matrimonii promissione, non potest esse sola obligatio reparandi damna: *tum* quia damna non semper habentur resarcienda, *tum* quia iste effectus non oritur directe et immediate ex ipsa natura promissionis *qua talis*, sed contra profluit ex damnificatione, ideoque non est *per se*, at solum *per accidens*.

5° Parum interest ad iuris quaestionem praecise quod attinet, utrum obligatio sit iustitiae an fidelitatis, gravis an levis: id interest potissimum, scil. ut, posita aliqua obligatione, salvetur genuina notio promissionis *validae*.

Nota. — Card. Gasparri ne memorat quidem obligationem alternativam et absolute ait: « Post Codicis promulgationem promissio matrimonialis sive unilateralis sive sponsalitia est sollemnis promissio utrinque facta et acceptata, *quae utrique parti parit levem obligationem cum relativo iure ex virtute fidelitatis, ad matrimonium contrahendum* » (29).

(29) (*Op. cit.*, I, n. 101, ed. post Codicem).
Notandum, plures theologos docere, peccare mortaliter, et quidem contra iustitiam com-

6° Si promissio est *valida* et *bilateralis* seu sponsalitia proprie dicta, probabilius obligatio in foro interno est gravis atque iustitiae, principiis theologicis consideratis (n. **107**, 2).

7° Opinio quae asserit aut nullam aut tantum alternativam oriri obligationem en valida promissione, iuridico fundamento, mature omnibus perpensis, carere dicenda est.

114. Nonnulla speciatim animadvertenda de promissione. — 1. Non solum excluditur actio ad petendam *directe* et *immediate* celebrationem matrimonii, sed etiam quaelibet alia actio, ex qua alteruter sponsus inducatur ad matrimonium celebrandum; ita ut, quacumque alia penitus exclusa, una remaneat actio, scil. de reparatione damnorum. Qua proposita, ex eadem ratione sequitur matrimonium non esse suspendendum, secus, ut palam est, eiusmodi actio indirecte et mediate respiceret ipsam matrimonii celebrationem, quod legislator omnino exclusum voluit.

Id expresse confirmatur declaratione Pontificiae Commissionis Codicis. Proposito enim dubio: « Si quis reclamet ius suum ex sponsalibus valide contractis contra partem inituram matrimonium cum alio, matrimonium eritne suspendendum usque dum factum fuerit de iusta causa dispensationis (putamus legendum, *dissolutionis*) priorum sponsalium et de damnorum reparatione, si qua debeatur? » — in plenariis coetibus dierum 2-3 iunii 1918 ad dub. IV, n. 1, responsum fuit: « *Negative* seu non amplius admitti actionem de iusta causa dissolutionis sponsalium; actionem vero reparationis damnorum non suspendere matrimonii celebrationem » (30).

Eadem Pontificia Commissio interrogata « utrum actio reparationis damnorum, de qua in can. 1017, § 3, pertineat ad forum ecclesiasticum, an ad civile »; — in plenariis coetibus 2-3 iunii 1918 ad dubium IV, n. 2, respondit: « Actionem reparationis damnorum, de qua in can. 1017, § 3, esse mixti fori ».

Ratio responsionis evidens est. Agitur in casu de materia natura sua mixta, ut etiam iure antiquo DD. communiter docebant (31); porro materiam mixtam ad utrumque forum spectare compertissimum est seu iure vetere seu iure novo (can. 1554, § 2); et datur locus praeventioni.

mutativam, eum, qui promissionem veram in re gravi non implet. Ita v. g. S. Antoninus (*Summ. theol.* part. II, tit. 10, cap. 1, § 4), Dom. Soto (*De iust. et iure*, lib. VI, q. 2, art. 1, ad. 1), Billuart (*De contract.* diss. 2, art. 1, § 2), et alii.

Plerique censent gravitatem obligationis pendere ex intentione promittentis, quatenus hic potest se obligare ex iustitia vel ex fidelitate, sub mortali in materia gravi vel sub levi tantum. Ita Lugo (*De iust. et iure*, disp. 23, n. 90), Molina (*De iust. et iure*, disp. 262, n. 11) aliique. Cfr. etiam S. Alph. lib. IV, n. 720.

(30) *Acta Apost. Sedis*, vol. X, n. 8, p. 345.
(31) Gasparri, *l. c.* n. 1163; Wernz, *l. c.* n. 82, 121.

Proinde parti laesae facultas est adeundi pro lubitu iudicem ecclesiasticum aut civilem, ita tamen ut si causa ad forum ecclesiasticum deducta, eam deferat ad iudicem saecularem, congruis poenis puniri possit ad normam can. 2222 et privetur iure contra eandem personam de eadem re et de connexis causam agendi in foro ecclesiastico (can. 1554).

2. Attenta regula generali, quam de iniusta damnificatione tradunt theologi, obligatio reparandi damna urget *sub gravi* vel *sub levi*, prout grave aut leve fuerit damnum illatum. Si damnificatio *certa* sit et *culpa theologica* adfuerit, compensatio, etiam ante iudicis sententiam, ex privata partis innocentis petitione facienda est; secus, nonnisi post sententiam iudicis.

Inter damna, de quibus in casu, recensendae sunt expensae ratione itineris factae, pro vestibus nuptialibus acquirendis, pro domo locanda. Utrum donationes manuales sint computandae, et consequenter restituendae, necne, controvertitur. Cum agatur de actione mixti fori, practice attendenda est lex quoque civilis (cfr. n. **137**).

3. Ulterius quaesitum fuit: « Vis novi Codicis estne retroactiva in his, quae modificantur circa *sponsalia* et impedimenta tam impedientia quam dirimentia matrimonium, ita ut quodlibet ius acquisitum vigore sponsalium validorum, nullimode possit reclamari, nisi in quantum novus Codex concedit, et contracta impedimenta, modificata a novo Codice, nulla dispensatione indigeant? » (cc. 4, 10).

Pontificia Commissio Codicis 2-3 iunii 1918 respondit: « Codici, etiam quoad sponsalia et impedimenta, non esse vim retroactivam: sponsalia autem et matrimonia regi iure vigenti quando contracta sunt vel contrahentur, salvo tamen, quoad actionem ex sponsalibus, can. 1017, § 3 ».

Quare sponsalia inita sine scriptura ante diem 19 maii 1918, sunt quidem valida, at ex ipsis non oritur actio ad petendam matrimonii celebrationem.

115. An et quinam effectus oriantur ex promissione unilaterali et ex promissione informi (Cfr. n. **107**). — 1. Memoratos effectus *per se* parit etiam promissio **unilateralis.** Seclusa contraria promittentis voluntate, haec promissio, utpote mere gratuita, nonnisi *ex fidelitate* obligat, et ideo *sub levi.*

Ita communius et verius Doctores (32). Diximus: *seclusa voluntaria promittentis voluntate,* quia ex intentione promittentis pendet num velit se obligare virtute fidelitatis aut iustitiae.

(32) Lugo, *De iust. et iure*, disp. 23, n. 90; Sporer, tract. 6, cap. 2, n. 60; S. Alph., lib. III, n. 720; Ball.-Palm., tract. 8, part. III, cap. 2, n. 121 ss.; Cappello, *Tractatus canonico-moralis de Sacramentis iuxta Codicem iuris canonici*, 1, n. 697.

Obligatio autem ex iustitia *per se* est gravis in materia gravi, qualis profecto in casu nostro esset matrimonium contrahendum, nisi promittens se obligare sub levi tantum intenderit.

Promissio, quae fit per testes vel scripturam publicam, ut notant DD., *praesumitur* semper inducere gravem obligationem iustitiae.

2. Promissio **informis,** i. e. sine formalitatibus a iure praescriptis facta, est invalida non solum in foro externo, sed etiam in foro interno, adeo *ut nulla prorsus obligatio ex ea oriatur.* Neque difficultas in hoc habetur, quia lex humana nedum potest alicui contractui actionem in foro externo denegare, sed ipsam quoque obligationem naturalem auferre valet (33).

Ex *informi* promissione sola et qua tali ne obligatio quidem reparandi damna oritur per se, nisi iniustitia revera commissa fuerit, v. g. per vim, dolum vel fraudem.

ARTICULUS VII.

De promissionis matrimonialis solutione.

116. Solutio in genere. — 1. Sponsalia sunt ex ipsa natura sua contractus *rescindibilis,* aliter ac matrimonium. Solvuntur vero aut *ex utraque parte,* aut *ex una parte tantum* i. e. *per recessum unius partis,* quatenus haec ius habet recedendi a contractu sponsalitio, altero obligato remanente (1). Porro variae sunt causae, nobis singulae exponendae, quae dissolvunt sponsalia sive ex utraque parte sive ex una parte tantum.

2. Quae dicuntur de promissione bilaterali, a fortiori applicantur promissioni unilaterali.

117. Mutuus consensus. — 1. Certum est promissionem sponsalitiam dissolvi posse *mutuo consensu* (2), nam « *omnis res per quascumque causas nascitur per easdem et dissolvitur* » ex reg. 1ª iuris,

(33) Cfr. Suarez, *De legibus*, lib. V, cap. 19 s., cap. 31 s.; Lugo, *De iust. et iure*, disp. 22, n. 55 ss.; Vermeersch, *De iustitia*, n. 326; Van Gestel, *De iustitia et lege civili*, n. 65.

(1) Sanchez, *l. c.* disp. 46 ss.; Schmalzgr., *l. c.* tit. IV, 30 ss.; Bonacina, *l. c.* qu. I, punct. 5 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 258 ss.; Santi, *l. c.* n. 43; Wernz, *l. c.* n. 110, 115.

(2) Sanchez, *l. c.* disp. 52, n. 2; S. Alph. *l. c.* n. 855; Ball.-Palm., *l. c.* n. 275; Santi, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 126.

scil. obligationes, quae mutua voluntate contrahuntur, possunt contraria voluntate dissolvi, nisi vinculum indissolubile, ut ex contractu matrimoniali, ortum sit.

Id valet etiam de sponsalibus iuramento firmatis, sive iusiurandum emissum principaliter fuerit in confirmationem fidei datae favore alterius personae, sive principaliter fuerit emissum in honorem Dei.

Haec doctrina certa videtur non solum quoad primam hypothesim, de qua apud DD. nulla est controversia, sed etiam (nonnulli negant, alii dubitant) - (3) quoad alteram, attenta regula 42ª iuris in 6º « *Accessoriam naturam sequi congruit principalis* », et attento can. 1318, § 1 (4).

2. Iure antiquo (5), impuberes *mutuo consensu* a sponsalibus recedere non poterant *ante adeptam pubertatem;* adepta pubertate vero unaquaeque pars, saltem intra triduum a die cogniti privilegii computandum, poterat, non exspectata pubertate alterius, a sponsalibus libere resilire, nisi forte, iuxta probabilem sententiam, ab impuberibus pubertati proximis iurata fuissent.

Quoad sponsalia impuberum *iureiurando firmata* tres aderant DD. sententiae. Nonnulli putabant quoscumque impuberes recedere posse a sponsalibus etiam iuratis, pubertate adepta; alii, contra, censebant impuberes omnes a sponsalibus iuratis non amplius posse libere resilire; alii ius recedendi a sponsalibus iuratis iis tantum negabant impuberibus, qui pubertati ita erant proximi, ut malitia aetatem suppleret (6).

Hoc ius speciale penitus abrogatum manet iure novo, ita ut quaelibet controversia, quae olim acriter effervebat inter auctores, omnino cessaverit.

118. Conditio resolutiva. — 1. Necesse est, 1º ut haec conditio fuerit *ab initio* sponsalibus addita — 2º ut sit vere proprieque *resolutoria* promissionis sponsalitiae, non autem mere suspensiva. Huc spectant quae supra tradidimus (n. **99**).

Utrum vero sit resolutiva, i. e. actum rescindat, verificato eventu, an potius suspensiva, i. e. actum suspendat usque ad eventum, id pendet ab intentione contrahentis, iuxta regulam: « *voluntas regit conditiones* ». In dubio conditio intelligitur suspensiva (7).

(3) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 6; Gasparri, *l. c.*; Santi, *l. c.* n. 44.

(4) Cfr. Sanchez, *l. c.*; Schmalzgr., *l. c.* n. 158; S. Alph., *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 248; D'Annibale, *l. c.* n. 377.

(5) Cfr. cc. 7, 8, 10, X, *de despons. impub.*, IV, 2.

(6) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 21 ss.; Schmalzgr., *l. c.* tit. 2, n. 39 ss; S. Alph., *l. c.* n. 856; Ball.-Palm., *l. c.* n. 286; Gasparri, *l. c.* n. 128; Wernz, *l. c.* nota 130.

(7) Reiffenst., *l. c.* tit. V, n. 9; Schmalzgr., *l. c.* tit. V, n. 18; D'Annibale, *l. c.* I, n. 41

2. Ut liberi evadant sponsi, eventu verificato, oportet, conditio resolutiva fuerit mutuo consensu ab utraque parte addita, vel, si ab una tantum, consensus alterius accesserit; et praeterea, verificatio conditionis neutri parti sit imputanda; secus enim pars innocens haberet quidem ius resiliendi, non vero alia.

119. Electio status perfectioris. — 1. Sponsalia ineuntur cum clausula: *nisi perfectiorem statum elegerim* (8).

Quae clausula, seu expresse seu tacite, ita est adnexa contractui sponsalitio, ut si forte excluderetur a contrahentibus, eiusmodi exclusio foret nulla et irrita, utpote illicita i. e. contra ipsum naturae ius.

2. Perfectiorem statum suscipere quis potest multiplici modo, scil.: 1º per *sollemnem* professionem in religione legitime emissam; 2º per professionem *simplicem*, sive perpetuam sive temporariam, ea non excepta, quae ad normam can. 574, § 1 est praemittenda votis perpetuis; 3º per susceptionem status clericalis; 4º per votum castitatis perfectae, virginitatis, non nubendi, suscipiendi ordines sacros et amplectendi statum religiosum.

Quod etiam vi huius voti ab uno ex sponsis rite nuncupati, sponsalia dissolvantur (in foro interno; in foro externo de voto constare debet), indubitanter putamus, attento can. 1058, § 1.

At nonnulla, claritatis gratia, sunt addenda, ut dubia et quaestiones, praesertim apud veteres DD. agitatas, resolvamus.

3. Eo ipso quod una pars manifestat alteri resolutionem amplectendi statum perfectiorem, etiam secluso voto, censetur renuntiare iuri suo, et ita altera pars libera est, quae tamen, si velit, potest exspectare donec propositum fuerit exsecutioni demandatum. Quod si haec executio defuerit, pars tenetur, si alia petat, fidem sponsalitiam servare.

Suscepto autem statu perfectiore, videndum est, num eiusmodi status sit natura sua *perpetuus*, vel *temporaneus*.

Si est *perpetuus*, sponsalia, etiam iuieiurando firmata, solvuntur ex utraque parte seu penitus exstinguitur obligatio nec postea reviviscit, ita ut, puta, religiosus sollemniter professus, obtento saecularizationis indulto, et ideo a votis liberatus (cfr. can. 640, § 1, 2º), priorem sponsam in uxorem ducere minime teneatur.

Si est *temporaneus*, obligatio sponsalitia non cessat omnino, sed,

(8) Sanchez, *l. c.* disp. 42, n. 2 ss.; Schmalzgr., *l. c.* tit. VI, n. 69; Reiffenst., *l. c.* n. 224; Bonacina, *l. c.* q. I, punct. 5; S. Alph., *l. c.* n. 869 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 335 ss.; Sebastianelli, *l. c.* n. 24; Gasparri, *l. c.* n. 144 ss.; Wernz, *l. c.* n. 113; Noldin, *l. c.* n. 548.

transacto tempore, reviviscit; hinc si sponsus, post expletam professionem temporariam, ad saeculum redeat, potest ab alia parte adhuc libera obligari ad fidem datam adimplendam. Ita communius auctores (9).

At, debita cum reverentia, putamus etiam in hoc casu, saltem probabiliter, sponsalia ex utraque parte dissolvi. Nam licet status susceptus natura sua sit temporaneus, ex. gr. si quis religionem ingrediatur in qua vota tantum temporaria nuncupantur, unoquoque triennio aut quinquennio renovanda, tamen habetur de facto vera ac notabilis circumstantiarum mutatio, directe quidem ex parte unius, indirecte ex parte alterius, quae si ab initio cognita fuisset, sponsalia non fuissent inita.

Porro hanc notabilem mutationem supervenientem esse causam legitimam dissolutionis sponsalium, convenit inter DD., ut videbimus infra. Ergo. Eo vel magis quod quisque censetur, imo *per se* debet ingredi religionem cum voluntate in ea perpetuo perseverandi, et ideo, si agatur de congregatione in qua vota temporaria emittantur statis temporibus renovanda, ingredi debet cum intentione eadem renovandi elapso tempore.

Quocirca, relicta communiore sententia, censemus, praesertim attenta disciplina Ecclesiae per ius novum inducta, sponsalia dissolvi per professionem *in qualibet religione* (can. 488, n. 1°) legitime emissam.

120. Quaerunt DD. utrum sponsalia solvantur per ipsum *ingressum* in religionem, an potius id fiat solum, quando *emissa fuerit votorum professio.* Iuxta sententiam, quam veriorem habemus (etsi, non latet, communior neget), vinculum sponsalitium ex parte utriusque solvitur *in ipso ingressu*, quin necessaria sit professio sollemnis (controversia enim veterum auctorum respicit professionem sollemnem; idem vero dicas, nostro iudicio, etiam de simplici) vel simplex saltem perpetua, adeo ut si e tyrocinio sodalis exeat ante emissam professionem, non teneatur ad matrimonium nec alia pars habeat ius exspectandi et exigendi nuptias (10).

Ratio est, quia is qui ex amore status perfectioris religionem ingreditur, in qua vota perpetua, sollemnia vel simplicia, nuncupantur, *statum* assumit *ex se perpetuo incompossibilem* cum matrimonio; nam, supposita recta intentione suscipiendi statum religiosum et, per consequens, vota perpetua nuncupandi, eo ipso, solutus a vinculo matrimoniali, divino servitio quoad vixerit se mancipat.

Hinc necessaria omnino est bona fides i. e. sincera voluntas statum perfectiorem amplectendi; palam enim est, sponsalia non dissolvi si quis religionem ingrediatur ut a sponsalitia obligatione se eximat et cum animo ad saeculum redeundi, iuxta illud: «*fraus nemini patrocinari debet*».

Quod si, ante emissam professionem, e tyrocinio egrediatur, id *per accidens*, utpote *praeter intentionem*, supposita voluntate de qua supra, contingit; porro ex noto iuris principio, non quod per accidens et praeter intentionem contingit, attendi debet, sed quod *per se* et *communiter* accidit.

(9) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 146; Sebastianelli, *l. c.*

(10) Cfr. Sanchez, *l. c.*; Bonacina, *l. c.* n. 2; S. Alph., *l. c.* n. 870; Ball.-Palm. *l. c.* n. 340 ss., qui scitissime hac de re disserit more suo.

Item DD. quaerunt, an per susceptionem ordinum minorum sponsalia dissolvantur.

Sententia communior negat cum S. Alphonso (11). Ob mutatam Ecclesiae disciplinam, tenenda sententia affirmativa. Sane ratio, quam affert S. Alphonsus (l. c.) quamque ex eo patroni eiusdem sententiae tradunt, non solum hodie amplius non valet, sed aperte canonicis legibus adversatur. «Ratio — en ipsissima verba S. Doctoris, — quia revera status ordinum minorum *per se non est incompossibilis cum matrimonio; cum quis bene possit fieri clericus coniugatus*, ut patet ex *cap.* 1 *et* 2 *de cleric. coniug.*».

Sed, contra, can. 973, § 1 statuit: «Prima tonsura et ordines *illis tantum conferendi sunt, qui propositum habeant ascendendi ad presbyteratum* et quos merito coniicere liceat aliquando dignos futuros esse presbyteros».

Et can. 132, § 2 decernit: «Clerici minores possunt quidem nuptias inire, *sed*, nisi matrimonium fuerit nullum vi aut metu eisdem incusso, *ipso iure e statu clericali decidunt*».

Itaque ex iure novo evidentissime constat *statum matrimonialem per se et natura sua incompossibilem esse cum statu clericali;* ideo corruit fundamentum sententiae negantis.

Non solum per susceptionem ordinum minorum, et etiam primae tonsurae, ut liquet ex cit. can. 973, § 1, sponsalia dissolvuntur, sed attento can. 1363, § 1, censemus eadem solvi per ipsum quoque *ingressum* in Seminarium, dummodo cum recta intentione i. e. Deo vocante habitum clericalem quis sumpserit.

Sane ii tantum dicuntur in Seminarium ab Ordinario admittendi «quorum *indoles et voluntas spem afferant eos cum fructu ecclesiasticis ministeriis perpetuo inservituros*».

(11) *Loc. cit.* n. 872, dub. 2; Sanchez, disp. 47, n. 1; Salmanticenses, tract. IX, cap. 2, n. 25.

Vox «*perpetuo*», non casu, sed consulto a legislatore adhibita, quaestionem dirimere omnino videtur iuxta doctrinam a nobis expositam.

121. An votum ingrediendi religionem, castitatis servandae vel suscipiendi Ordines solvat sponsalia etiam ex parte voventis. — 1. S. Alphonsus (12) ita distinguit: votum ingrediendi solum religionem solvit sponsalia ex parte alterius, non autem ex parte voventis, quippe qui si forte dein egrediatur, fidem sponsalitiam servare debeat; votum, contra, non tantum ingrediendi, sed etiam profitendi, sponsalia ex parte utriusque dissolvit.

Haec distinctio inter votum ingrediendi solum religionem et votum cum ingrediendi tum profitendi, non videtur admittenda, attento praesertim iure novo (13).

Sane vel quis vult *sincere* suscipere perfectiorem statum per ingressum in religionem, vel non. Si primum, debet necessario habere intentionem *explicitam* vel *implicitam* emittendi etiam vota; si alterum, deest recta intentio et ideo, seclusa explicite voluntate profitendi, sponsalia certe non solvuntur, quia verum propriumque votum ingrediendi religionem non habetur.

2. Quoad «votum servandae castitatis vel suscipiendi ordines sacros» (idem dicas, nostro iudicio, de voto virginitatis, non nubendi, suscipiendi primam tonsuram et ordines minores, seu statum clericalem amplectendi), *S. Alphonsus* (14) duplicem refert sententiam, et utramque probabilem dicit.

Longe probabilior ex dictis videtur eorum doctrina, qui putant sponsalia ex parte utriusque solvi (15), dummodo bona fide votum fuerit emissum; nam si quis ideo voveat, ut fidem sponsalitiam solvat ac dein, obtenta dispensatione a voto, possit aliam ducere, minime liberatur (16).

S. Alphonsus ex Pitonio (ex quo alii quoque eam allegant, ex. gr. Rosset, Marc, Ninzatti) refert decisionem S. C. Concilii in causa *Bamberg.* 5 mart. 1701, «ubi dictum fuit — sunt verba Ligorii — votum castitatis aut suscipiendi sacros ordines per electionem melioris status irritare sponsalia, etiam iuramento firmata».

(12) *Loc. cit.* n. 873, III.
(13) Cfr. cc. 448, 1°, 538, 543, 565.
(14) *Loc. cit.* dub. 1°.
(15) Suarez, *De relig.*, tract. VI, lib. II, cap. 4, n. 13; Bonacina, *l. c.* n. 13 et 20; Pontius, lib. XII, cap. 12, n. 3; Azor, p. I, lib. XI, cap. 22, qu. 10; Diana, *l. c.* tract. IV, resol. 208; S. Thomas, *Suppl.*, q. 53, a. 1 ad 1; Salmanticenses, tract. IX, cap. 2, n. 35.
(16) Ball.-Palm., *l. c.* n. 336 ss., 350 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 148.

Decisio S. C. C. alio spectat, seu non est ad rem; agit enim de sponsalibus contractis post emissum iuramentum suscipiendi ordines sacros et iam mutuo consensu solutis (17).

3. In foro externo, ut omnibus liquet, sponsalia non censentur soluta ob votum privatim emissum, nisi de eo constet.

Disputant DD., utrum peccet sponsus, qui, inscia vel invita sponsa, sacros ordines suscipit (18). Sententia negativa verior est, quia contractui sponsalium, ut supra adnotavimus, semper inest haec tacita conditio: «*nisi meliorem et perfectiorem statum eligere malim*».

Eadem ratione opinamur non peccare sponsum, qui, inscia, vel invita sponsa, Seminarium ingrediatur i. e. habitum clericalem suscipiat ex animo se divino servitio mancipandi, aut votum perfectioris status amplectendi emittat.

122. An et quaenam obligatio urgeat in casu deflorationis. — 1. Licet unaquaeque pars, non obstantibus sponsalibus, possit tuta conscientia statum perfectiorem eligere, qui tamen rem habuerit cum puella *sub formali promissione nuptiarum*, aut *stuprum commiserit*, et *damnum sola matrimonii celebratione reparari queat*, prohibetur statum perfectiorem suscipere iuxta communem Doctorum sententiam (19). Ratio, quia urget in casu obligatio matrimonii ineundi (Cfr. n. **99**, 6°).

2. Si vir, voto castitatis vel religionis iam emisso, puellam defloraverit sub matrimonii promissione, tenetur eam in uxorem ducere?

Ita videtur distinguendum: vel puella ignorabat votum quo vir erat obstrictus, aut non. Si primum, deflorator tenetur probabilius ad matrimonium contrahendum, modo aliter nequeat damnum illatum resarcire; nec desunt auctores, qui censent tunc necessariam non esse dispensationem a voto, ut nuptiae licite celebrentur (20).

Si alterum, verius non tenetur deflorator ad matrimonium ineundum; puella enim sibi imputet damnum, cum voti conscia fuerit (21);

(17) Cfr. Giovine, *l. c.* p. 253; Vecchiotti, *l. c.* § 66; Wernz, *l. c.* n. 113, nota 138.
(18) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 3; Lacroix, *l. c.* n. 200; Salmant., *l. c.* n. 36; S. Alph., *l. c.* n. 871; Ball.-Palm., *l. c.* n. 336.
(19) Lessius, *l. c.* cap. 10, n. 32; Sanchez, *l. c.* disp. 45, n. 3; Lugo, *l. c.* disp. XII, n. 42; Lacroix, lib. III, part. II, n. 320; Sporer, part. IV, cap. 3, n. 601; Bonacina, disp. IV, *de 2 praecepto decal.*, q. 2, punct. 5, n. 16; S. Alph., III, n. 649, VI, n. 874, dub. 2°.
(20) Lessius, *l. c.* n. 34; Sporer, *l. c.*; Tamburini, *Theol. mor.*, lib. VII, cap. 5, § 3, n. 36; Trullench, *Opus morale*, lib. VII, cap. 9, dub. 4, n. 3.
(21) Lessius, *o. c.*; Sanchez, *l. c.* n. 45.

nisi, iuxta quosdam, expressis aut aequivalentibus verbis promiserit vir dispensationem se impetraturum (22).

123. Impedimentum superveniens. — 1. Sermo est de quolibet impedimento, sive dirimens sit sive mere impediens, ex quo nuptiae *impossibiles* fiunt, utpote invalidae aut saltem illicitae. Excipiuntur tamen, uti palam est, ea impedimenta (professio, ordo sacer et votum) quae ad *susceptionem status perfectioris* spectant; de quibus iam vidimus.

2. Si impedimentum est perpetuum et indispensabile ex iure divino (ex. gr. impotentia et ligamen) aut ex iure ecclesiastico, quatenus Ecclesia dispensare non solet (ex. gr. affinitas in linea recta, matrimonio consummato), sponsalia ipso facto dissolvuntur ex parte utriusque, at si e culpa unius ortum sit impedimentum, pars innocens habet ius ad compensationem (23).

3. Controvertitur, an per matrimonium ab una parte contractum cum tertia persona, ita *absolute* exstinguatur obligatio sponsalium, ut, soluto inde matrimonio, non amplius reviviscat. Certum est partem, quae nuptias inivit, ius suum penitus amisisse, et ideo aliam esse liberam omnino; item certum est obligationem sponsalitiam urgeri non posse, matrimonio durante, cum hoc illicitum quidem, sed validum fuerit.

Plures censent sponsalium obligationem non exstingui per nuptias cum tertia persona celebratas, sed solum suspendi, ita ut, iisdem solutis seu obice remoto, urgeri queat ab alia parte quae exspectare voluerit quaeque iuri suo, seu explicite seu implicite i. e. per aliquod factum, non renuntiaverit (24).

Plerique docent vinculum priorum sponsalium *plene* et *absolute* cessare, ideoque, matrimonio soluto, nullatenus reviviscere (25). Hanc sententiam — quamvis alia probabilior videatur *S. Alphonso* (l. c.) — verior et vix non certa videtur, ex huc usque traditis.

Sane 1° matrimonium inducit natura sua statum *perpetuum* et vinculum indissolubile, contrarium equidem per se ac necessario

(22) Lugo, *l. c.* n. 50.
(23) Ball.-Palm., *l. c.* n. 289 ss.; Wernz, *l. c.* n. 112; Feije, *l. c.* n. 565.
(24) Pontius, *l. c.* cap. 13, n. 4; Coninck, disp. XXIII, n. 32; Roncaglia, *l. c.* cap. 3, q. 6, resp. 1; S. Alph., *l. c.* n. 875; Marc, *l. c.* n. 1958; De Angelis, *l. c.* n. 6; Rosset, *l. c.* n. 1020.
(25) Sanchez, disp. 48, n. 3; Laymann, lib. V, tract. 10, part. I, cap. 2, n. 22; Escobar, *Universae theol. mor. disquisit.*, lib. XXIV, n. 241; Becanus, *l. c.* cap. 24, q. 24; Rodriguez, *Summa casuum conscientiae*, part. I, cap. 243, n. 8; Paludanus, *l. c.* dist. 28, q. 1, a. 1, concl. 4; S. Bonaventura, in 3 dist. 39, a. 2, q. 2, i. f.; Filliuccius, *l. c.* tract. X, part. I, cap. 8, n. 272; Henriquez, lib. XI, cap. 14, n. 2; Génicot, *l. c.* n. 446; Santi, *l. c.* n. 47; D'Annibale, *l. c.* n. 378; Ball.-Palm., *l. c.* n. 272; Wernz, *l. c.* n. 114; Sebastianelli, *l. c.* n. 25; Lehmkuhl, *l. c.* n. 853.

statui mere *inchoato* et vinculo *dissolubili* sponsalium; proinde, cum agatur (sedulo attendas) de vinculo et statu *in eodem genere* causarum matrimonialium et unum alterum excludat, videtur prorsus exstingui obligatio ex prioribus sponsalibus orta; 2° indecens omnino atque inhonestum est, coniuge stante matrimonio obligatum esse tertiae personae in eodem obiecto, i. e. ad nuptias cum ipsa celebrandas; 3° contra bonos mores est, quod obligatio prioris contractus sponsalitii durante matrimonio perduret et eo soluto reviviscat.

Nam alia pars quae iuri suo non renunciavit ac ideo exspectat, profecto cupit illud assequi, et exinde mortem coniugis compartis suae desiderat; porro neminem latet, bonis moribus prorsus adversari, proximi mortem desiderare.

Haec sententia in praxi tenenda, praesertim ratione boni publici i. e. morum honestatis tuendae et pacis familiarum procurandae. Idque valet sive matrimonium sit ratum et consummatum, sive ratum tantum; item sive bona sive etiam mala fide contractum, cum eaedem rationes allatae pro utroque casu aeque militent.

Rationes vero, quibus innititur contraria opinio, uti videre est apud S. Ligorium (l. c.) vel non sunt ad rem (ex. gr. argumentum ex cap. 22, 31, X, *de spons. et matr.* IV, et ex cap. 1, X, *de spons. duor.* VI, 4, nec non ex leg. 15 C. *de rei vindic.* petitum) - (26) vel sunt infirmae et ideo non concludentes (27).

Accedit, ceteris omissis, quod ius vetus de hac re abrogatum est.

124. Per matrimonium civile, ut aiunt, solviturne vinculum priorum sponsalium? *Negative* per se respondendum. Omnes probe sciunt non esse verum matrimonium, ut dicemus suo loco, sed meram caeremoniam, quae ad statum coniugalem, si excipias effectus mere civiles, nihil confert nullumque vinculum inducit.

Id pluribus decisionibus S. C. Concilii confirmatur, signanter in *Bellunen.* 20 aug. 1887, in *Ostunen.* 10 sept. 1887 et in *Melevitana* 25 iul. 1896.

At pars derelicta libera manet, seu ius resiliendi habet, prout infra declarabitur (n. **126**).

125. Quando agitur de impedimento natura sua quidem *perpetuo*, sed *dispensabili*, ita distinguendum:

a) Si non proveniat ex culpa sponsorum puta quia factum alterutrius vel utriusque bona fide est positum, vel a tertia persona, sponsalia cessant pro utraque parte.

(26) Ipse P. Gaudé C. SS. R. in notis ad *Theol. mor.* S. Alphonsi (*l. c.* nota *e*) sincere fatetur: « *Non video quid lex ista ad rem faciat praesentem* ».
(27) Cfr. Ball.-Palm., *l. c.* n. 266 ss.; Wernz, *l. c.* not. 141.

b) Idem dicas, si ex facto culpabili utriusque oriatur impedimentum; nam in hoc casu mutuum ius uterque amittit.

c) Si ex culpa unius tantum enascatur, pars innocens ipso facto libera evadit ab obligatione sponsalitia; alia pars vero tenetur adhuc sponsalibus ne ex suo delicto commodum reportet, et debet petere dispensationem vel oblatam acceptare (dummodo pars innocens id velit), etiam cum incommodo gravi, sed non cum magna impensa et longa mora (28), nisi forte sponsus puellam defloraverit et matrimonii tantum celebratione damnum illatum reparare queat (29).

Si impedimentum est *temporaneum*, item distinguendum: *a*) quando ex culpa sponsorum non oritur in neutra parte obligatio cessat, sed solum suspenditur; *b*) quando ex culpa utriusque nascitur, sponsalia dissolvuntur, i. e. utraque pars iure suo privatur; *c*) quando ex culpa unius, pars innocens libera manet, non alia, quae proinde potest adigi ad fidem sponsalitiam servandam, ubi impedimentum cessaverit.

126. Violatio fidei sponsalitiae. — 1. Omnibus compertum est ob violatam fidem sponsalium parti innocenti ius esse resiliendi; nam ex reg. 75 iuris in 6° « *frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, cui fidem a se praestitam servare recusat* ».

Haec violatio fidei sponsalitiae verificatur: 1° si una pars matrimonium non contrahat tempore statuto, aut nimis differat matrimonii celebrationem; 2° si cum tertia persona sponsalia contrahit, aut matrimonium etiam civile tantum promittit, vel, a fortiori, init; 3° si mala fide inducit impedimentum matrimonio contrahendo; 4° si rem habet cum alia persona (30).

De matrimonio inito cum tertia persona et de impedimento mala fide indulto iam diximus (cfr. n. **123**). Pretium operae erit alios quoque casus breviter saltem attingere.

2. *Si una pars matrimonium non contrahat tempore statuto*, videndum est num tempus determinatum fuerit ad finiendam obligationem, vel solum ad eam urgendam. In priore hypothesi sponsalia, elapso termino, ipso iure solvuntur pro utraque parte; in altera hypothesi, neutra pars liberatur, dummodo nulla sit culpa; quod si una pars absque legitima causa differat matrimonii celebrationem ultra tempus praefinitum, pars innocens recedere potest.

(28) Sanchez, disp. 56, n. 4; S. Alph., *l. c.* n. 868; D'Annibale, *l. c.* n. 378.
(29) Bonacina, *l. c.* qu. 2, punct. 2, art. 7, n. 3; Sporer, *l. c.* cap. 1, n. 277; Ball.-Palm., *l. c.* n. 290 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 155; Wernz, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 979 ss.
(30) Santi, *l. c.* n. 52 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 155; Noldin, *l. c.* n. 550.

Quaenam est regula ut distingui possit num tempus adiectum fuerit ad finiendam obligationem, an potius ad eam urgendam? In foro interno res ex mente contrahentis definiri debet; pro foro externo id colligendum est ex verbis contrahentium, et si verba sint ambigua, causae et motiva ob quae terminus fuit assignatus inspicienda sunt (31).

3. *Si, nullo statuto tempore, una pars nimiam moram faciat matrimonii ineundi*, sic distinguas: vel culpabiliter differt vel non, ad breve aut ad longum tempus. Si *culpabiliter* differt, quaecumque sit mora, alia pars recedere potest; idem dicas si mora sit quidem inculpabilis, at ad *longum* tempus; tunc enim habetur notabilis rerum mutatio quae resiliendi ius tribuit. Si mora inculpabilis ad *breve* tempus est, utraque pars sponsalibus tenetur.

Hac distinctione inter se conciliantur variae sententiae DD., quorum tamen haud pauci minus accurate et perspicue loquuntur (32).

Si quaeras quodnam temporis spatium breve aut longum sit, seu quanto tempore exspectare debeat alia pars, respondemus id regula certa et fixa definiri non posse, sed varias rerum et locorum ac personarum circumstantias esse perpendendas. In praxi iudicio boni viri standum est, praesertim Ordinarii et parochi in foro externo, confessarii in foro interno (33).

Generatim loquendo, haec regula assignari potest: tempus infra semestre, breve est; semestre et ultra, longum. Idque saltem implicite confirmari putamus declaratione S. C. Concilii *in Mediolanen.* 2 oct. 1723.

127. Auctores inter causas dissolutionis sponsalium ex parte unius recensent etiam ex cap. 5, X, *de spons. et matr.* 4, 1 discessum alterutrius, quatenus una pars, alia inscia aut invita, vel domicilium alibi figat, vel in longinquam regionem se conferat brevi non reditura, sive id peragat ex causa utili et necessaria sive ex libera sua voluntate (34).

Iure novo *discessus* debetne haberi, ut antea, tamquam causa legitima dissolutionis sponsalium? Procul dubio; non quatenus cap. 5, X, *de spons. et matr.* 4, 1, adhuc vigeat, sed quatenus di-

(31) Schmalzgr., *l. c.* n. 196; Coninck, *l. c.* disp. XXIII, dub. 6, n. 42.
(32) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 63, n. 7; Pontius, *l. c.* cap. 16, n. 4; Bonacina, *l. c.* punct. 6, n. 6; Laymann, *l. c.* cap. 12, n. 17; Salmant., *l. c.* cap. 2, n. 57; S. Alph., *l. c.* n. 868; D'Annibale, *l. c.* n. 376.
(33) Gasparri, *l. c.* n. 120; D'Annibale, *l. c.*
(34) Cfr. Bened. XIV, *Quaestiones canonicae*, quaest. 350; Sanchez, *l. c.* disp. 54, n. 6; Schmalzgr., *l. c.* n. 201; Laymann, *l. c.* n. 13; S. Alph., *l. c.* n. 866; Ball.-Palm., *l. c.* n. 315 ss.; Santi, *l. c.* n. 52.

scessus unius partis inducit reipsa notabilem rerum mutationem, qua alia pars tenetur ad domicilium transferre, vel diu exspectare reditum alterius, cum gravi incommodo et periculo amittendi occasionem aliarum nuptiarum.

128. *Si cum tertia persona ineantur sponsalia,* haec, ut patet, sunt illicita et invalida, quamvis iuramento firmata. Pars, quae fidem datam violavit, obligatione priorum sponsalium certe tenetur; pars innocens, contra, libera ipso facto evadit (35).

129. Ad *fornicationem quod spectat cum tertia persona commissam,* plura sunt attendenda.

1. Si crimen fornicationis fuit commissum *ante sponsalia,* distinguendus est duplex casus, scil. an fornicatio fuerit ab altera parte *cognita,* an *non.* Si primum, sponsalibus haud nocet, quia alia pars censetur quemlibet defectum condonare; si alterum, tam sponsus quam sponsa, ut indubitanter putamus contra veteres auctores, potest, si velit, cognito crimine post sponsalia iam inita, ab iisdem resilire.

Sane obligatio sponsalitia praesumitur suscepta sub hac conditione: «dummodo res se habeant quemadmodum apparent»; iamvero unus ex contrahentibus honestus in casu apparuisset, dum reipsa criminosus fuisset. Porro id valet, ut diximus, non solum pro sponso, sed etiam *pro sponsa,* cum eadem profecto militet ratio. Nonne ipsimet auctores, qui sponsae denegant ius recedendi, docent sponsalia dissolvi «si *notabilis mutatio* accidat vel *detegatur, quae si a principio cognita fuisset, a sponsalibus deteruisset*»? (36).

Atqui si mulier, cognita fornicatione viri, nullatenus cum eodem sponsalia contraxisset, curnam, crimine detecto, ius resiliendi ipsi denegatur ab iis equidem DD., qui enunciatum principium tradunt? Sponsus resilire valet, quamvis sponsa violenter passa fuerit deflorationem. Communis et certa sententia.

2. Si fornicatio commissa fuerit *post sponsalia,* pars innocens, sive sponsus sive etiam sponsa, ut pro certo habemus contra quosdam auctores, recedere potest ob violatam fidem sponsalitiam. Ratio, quia pari iure censentur quoad fidem sponsalitiam (37).

(35) Sanchez, *l. c.* disp. 49, n. 2; Gasparri, *l. c.* n. 130; Noldin, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 115; Génicot, *l. c.* 447, 3°.

(36) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 863; Sanchez, *l. c.* disp. 63, n. 2; Pontius, *l. c.* cap. 17, n. 2; Salmant., *l. c.* cap. 2, n. 63.

(37) Schmalzgr., *l. c.* n. 176 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 298; D'Annibale, *l. c.* n. 378; *l. c.* n. 115, not. 142.

Ut supra animadvertimus, sponso ius est resiliendi etiamsi invita omnino sponsa oppressa fuerit, non quidem in hoc casu ob fidem violatam, cum defuerit consensus et ideo culpa, sed propter notabilem mutationem quae ex defloratione supervenit.

3. Si utraque pars crimen fornicationis commiserit, nonnulli censent neutri ius esse resiliendi, quia «paria delicta mutua compensatione tolluntur» (38); alii putant pro utraque parte solvi sponsalia, quia in servanda fide eodem iure utraque utitur, seu, fide mutuo violata, frustra alia ab alia sibi fidem servari, postulat ex cit. reg. 75 iuris in 6° (39).

Alii docent solvi ex parte viri, non autem mulieris, quia, aiunt, in hoc non daretur aequa compensatio, cum longe turpior sit fornicatio sponsae quam sponsi (40).

Haec sententia dicitur a *S. Alphonso* (l. c.) probabilior et communis (rectius communior); at secunda est verior et in praxi tenenda. Eam iure sequuntur plerique theologi et canonistae recentiores (41).

Nec valet allata ratio tertiae sententiae, quia, ut scite animadvertunt D'Annibale et Wernz (l. c.), non *sola turpitudo* est attendenda in fornicatione sponsorum, sed etiam *violata fides,* in qua servanda *uterque* sponsus *eodem iure* utitur. Verum equidem est, non dari aequam compensationem; nam si mulier fornicetur, sponsalia solvuntur ex duplici capite, quia vilior facta est, et quia fidem datam violavit; si fornicetur vir, sponsalia solvuntur ex uno capite tantum, idest ex altero, sed reipsa solvuntur.

4. Si sponsa tactus impudicos cum tertia persona admiserit, sponsus potest certe resilire. Communis doctrina est. Num id ipsum sponsae liceat, si sponsus hos tactus cum alia habuerit, controvertitur. Communior sententia negat (42).

Sed verius est etiam mulierem posse a sponsalibus recedere, idque contra veteres praesertim auctores omnino tenendum arbitramur ob publicam morum honestatem (43).

(38) Bonacina, *l. c.* punct. 8, n. 6; Viva, *l. c.* q. 2, a. 2, n. 3; Paludanus, in IV, dist. 27, q. 1, a. 3, ad 1, concl. 1, v. *Quarto*; Perez, *De sancto matrimonii sacramento,* disp. IX, sect. 16, n. 2.

(39) Palaus, *l. c.* disp. I, punct. 25, n. 10; Brouwer, *De iur. connub.,* lib. I, cap. 25, n. 13; Schmalzgr., *l. c.* n. 167; Wiestner, *Institutiones canonicae,* lib. IV, tit. 1, n. 106.

(40) Sanchez, *l. c.* disp. 55, n. 9; Pontius, lib. XII, cap. 17, n. 3; Laymann, *l. c.* tract. X, part. 1, cap. 2, n. 12; Pirhing, *l. c.* n. 62; Sporer, *l. c.* n. 271; S. Alph., *l. c.* n. 862; Coninck, *l. c.* disp. XXIII, dub. 7, n. 63, Salmant., *l. c.* cap. 2, n. 84.

(41) D'Annibale, *l. c.* n. 378, nota 5; Wernz, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 113; Sebastianelli, *l. c.* n. 27; Berardi, *l. c.* n. 756; Noldin, *l. c.*

(42) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 5; Coninck, *l. c.* dub. 7, n. 56; Salmant., *l. c.* n. 80; Busembaum apud S. Alph., *l. c.* n. 860; Ball.-Palm., *l. c.* n. 303.

(43) Berardi, *l. c.*; Wernz, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1037.

5. Doctores antiqui sub hoc titulo recensent quoque fornicationem *spiritualem* (44), quae parti innocenti procul dubio tribuit ius resiliendi; at melius vel ad impedimentum impediens, de quo supra, vel ad notabilem mutationem, de qua statim, reducitur.

130. Notabilis rerum mutatio. — 1. Haec mutatio est quaedam circumstantia seu defectus, generatim loquendo, qui aut sponsalibus de facto supervenit vel ante sponsalia iam exsistens postea innotescit.

Si notabilis mutatio supervenit, obligatio manet (at non semper, ut infra dicetur) pro parte, quae mutationem passa est, non vero pro alia parte. Etenim obligatio praesumitur suscepta cum implicita conditione «*si res ita permanent quemadmodum sunt tempore contractus*».

Quod si mutatio praecesserit, sponsalia dissolvuntur ob aliud principium, quatenus scil. praesumuntur contracta sub tacita conditione «*si res ita sint quomodo apparent*».

2. Requiritur et sufficit *quaelibet* mutatio *notabilis*, gravis equidem momenti per se, non absolute, tamen sed relative consideranda, idest omnibus circumstantiis mature perpensis.

Porro quaenam in praxi talis est habenda? En regula a DD. tradita: sponsalia solvuntur si ea mutatione ab initio exsistente vel cognita, inita non fuissent (45). Num vero sponsalia contracta fuissent necne, in foro interno quisque iudicet ex propria conscientia, seclusa tamen hallucinatione; in foro externo aestimationi boni viri id relinquitur. Etiam in foro conscientiae expedit ut res confessarii vel parochi aliusve prudentis viri iudicio remittatur.

3. Haec superveniens mutatio vel cognitio contingere potest in bonis *animi*, *corporis*, *status* et *fortunae*.

1° **In bonis animi**; ex. gr. si sponsus fiat haereticus, schismaticus, apostata; si appareat crudelis, turbulentus, ebriosus, aleator, prodigus, infamis ob furtum, homicidium aliudve grave delictum commissum aut vere suspectum; item si adscriptus societati secretae dignoscatur aut liberalismi principiis imbutus, et etiam, ut pro certo habemus, si blasphemiae vitium contraxerit vel religionis exercitium dereliquerit.

Ad mutationem *in bonis animi* revocandum est etiam odium seu gravis aversio inter sponsos (46).

(44) Sanchez, *l. c.* disp. 55, n. 3; Busembaum apud S Alph., *l. c.*; Palaus, *l. c.* punct. 25, n. 11; Ball.-Palm., *l. c.* n. 297.
(45) Sanchez, *l. c.* disp. 63, n. 2; Schmalzgr., *l. c.* n. 185; Pontius, *l. c.*; Palaus, *l. c.* punct. 29, n. 1; Salmant., *l. c.* n. 63; S. Alph., *l. c.* n. 863; D'Annibale, *l. c.*; Santi, *l. c.* n. 60 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 136 ss.; Wernz, *l. c.* n. 116.
(46) S. C. C. *Nullius Ferentilli*, 20 maii 1852.

2° **In bonis corporis**; v. gr. si alterutra pars in gravem morbum incidat, aut notabilem mutilationem (puta si pedem, manum, oculum, nasum, aures amittat), vel deformitatem patiatur, quae multo facilius erit notabilis in sponsa quam in sponso, aut corporis debilitate ita laboret, ut inepta sit ad officium acquirendum pro familiae sustentatione necessarium, et generatim ad officia vitae coniugalis rite obeunda.

Controvertitur, an sufficiat impossibilitas lactandi, foetor narium vel oris arte medica non superabilis et alii id genus defectus. Affirmandum censemus, quia reipsa occurrit mutatio gravis momenti (47).

3° **In bonis status et fortunae**; ex. gr. si pars ex honesta conditione in paupertatem labatur, quae praevideri non poterat; si debitis oneretur; si deprehendatur ignobilis, qui putabatur ex nobili stirpe natus; si sponsa eiusque parentes nolint aut nequeant dotem promissam dare; si prudens timor occurrat amittendae hereditatis (48).

Si uterque pauperior notabiliter factus sit, utrique competit facultas resiliendi; si unus tantum, hic certe matrimonium urgere nequit, alter, contra, potest, dummodo tamen coniugii onera solus sustinere valeat.

Si utraque pars ditior evaserit, neutri per se licet recedere; si una tantum, communior sententia est sponsalia non solvi ex parte eius; sed contrariae sententiae plures, praesertim recentiores (49), adhaerent aut probabilem eam habent, ipsaque nobis verior videtur ex ipso principio a DD. communiter admisso, quia scil. notabilis mutatio facta revera est inter sponsum et sponsam, et quidem tanta ut, si ab initio adfuisset, sponsalia non essent contracta.

Idem dicas si una pars ditiorem invenerit, aut nobilitate vel dignitate fuerit aucta.

130bis. Non requiritur plerumque *certitudo* mutationis, sed *prudens suspicio* sufficit, uti liquet ex dictis, nam cum ea suspicione contractus sponsalitius a principio initus non fuisset (50). Ita communiter DD.

Interdum mutationes dant ius resiliendi utrique parti, interdum vero uni parti solum, secundum quod utrique vel uni tantum *graviter intersit* ab illo matrimonio abstinere. Haec regula in praxi sedulo attendenda est praesertim confessariis et parochis.

(47) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 189; Génicot, *l. c.* n. 447, II; Berardi, *l. c.*
(48) Wernz, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 137; Vlaming, *l. c.* n. 122.
(49) Ball.-Palm., *l. c.* n. 359 ss., et ad Gury, II, n. 731; D'Annibale, *l. c.* nota 12; De Angelis, *l. c.*; Berardi, *l. c.*; Génicot, *l. c.*; Bucceroni, *Instit. theol. mor.*, II, n. 971; Noldin, *l. c.* n. 552; Gasparri, *l. c.*; Wernz, *l. c.* nota 150.
(50) Schmalzgr., *l. c.* n. 191; S. Aph., *l. c.* n. 878.

Si sponsus, cognito defectu et iure recedendi, non resiliat, sed manifesta signa praebeat perseverandi in contractu sponsalitio (ex. gr. si copulam cum sponsa habeat), tunc sponsalia firmantur, quia eo ipso censetur iuri suo renunciasse. At si a sponsalibus expresse resiluisset, huiusmodi signa *ex se* valorem non haberent (51).

131. *Pars laborans defectu aliquo teneturne in conscientia illum manifestare ante sponsalia, vel iisdem iam initis, ante matrimonium?* En responsio:

1º Defectus, qui matrimonium reddunt invalidum, omnes sub gravi manifestandi sunt, aut a nuptiis abstinendum. Eiusmodi defectus reduci possunt ad duplex hoc genus: vel sunt defectus, quorum absentiam alter exigit *tamquam conditionem sine qua non*, ex. gr. si es virgo, si mulierem non cognovisti; vel sunt defectus, qui *impedimenta dirimentia* constituunt.

2º Defectus, qui matrimonium efficiunt alteri parti damnosum vel notabiliter difficilius, item sub gravi sunt omnes manifestandi. Eiusmodi defectus praesertim sunt: lues venerea, morbus comitialis et generatim quilibet morbus contagiosus, sterilitas, status viduitatis, gravis infamia personae aut familiae, alia religio, etc.

3º Defectus, qui non perniciosas, sed solum minus appetibiles reddunt nuptias, licite *per se* occultari possunt. Est communis doctrina (52).

Ratio, quia nemo tenetur pandere suum defectum cum propria infamia, si non laedit ius grave alterius; licet enim sponsus, cognito defectu, habeat ius resiliendi, opponendo exceptionem propter talem defectum, tamen, donec ipse exceptionem non opponat, alia pars matrimonium urgere potest.

Huiusmodi defectus sunt: paupertas, ignobilitas, deformitas, indoles aspera, etc.

Diximus tales defectus licite *per se* occultari posse; *per accidens* vero datur ex caritate obligatio illos revelandi, aut abstinendi a coniugio quoties timendum sit, ne post nuptias celebratas res palam fiat et exinde oriatur infaustum matrimonium.

132. Huc recidit quaestio de fornicatione manifestanda necne. Sponsus non tenetur pandere crimen fornicationis, etsi forte, ut putamus saltem pro-

(51) Sanchez, *l. c.* disp. 66; Berardi, *l. c.* n. 753.
(52) Sanchez, lib. VI, disp. 27, n. 9; Sporer, part. IV, cap. 1, n. 286; Pontius, *l. c.* cap. 18, resol. 287; Lacroix, part. III, n. 182 ss.; Roncaglia, tract. XXI, q. 1, cap. 3, q. 12; Salmant., *l. c.* cap. 2, n. 97; S. Alph., *l. c.* n. 865; Ball.-Palm., *l. c.* n. 314.

babiliter, prolem ex ea habuerit. Neque sponsa ad id tenetur. Unde interrogata a sponso an fuerit ab alio cognita, potest dissimulare et negare per restrictionem mentalem, atque etiam uti artificio quo impediat ne vir dein deprehendat esse corruptam.

Excipitur tamen duplex casus: 1º quando mulier ex concubitu cum alio viro praegnans sit, quia tunc adest periculum damni sponsi, nempe quod prolem alienam alere debeat; 2º quando mulier praevidet, defectum proditum iri post matrimonium et graves inde discordias orituras, quia tunc ex caritate tenetur haec incommoda praecavere (53).

Cum autem obligatio in casu sit ex caritate et haec non urgeat cum grave incommodo, ut recte monet S. Alphonsus (l. c.), mulier non tenetur defectum revelare, si grave incommodum subire debeat, «nimirum vel se infamandi vel remanendi semper innupta».

133. Infelix futuri matrimonii exitus. — 1. Contingere non raro potest quod nulla adsit revera mutatio *ex parte sponsorum* in bonis animi vel corporis aut fortunae, et nihilominus merito timeatur nuptias celebrandas infaustum exitum habituras; ex. gr. si graves praevideantur inimicitiae inter parentes vel consanguineos sponsorum, odia vel rixae inter familias et familias aliaque id genus incommoda.

Quidnam iuris in casu?

2. Regula ob oculos usque habenda haec est: sponsalia licite solvi possunt, quoties, omnibus circumstantiis sedulo perpensis, praevidetur matrimonium a sponsis celebrandum *infelicem exitum* esse habiturum (54). Tunc enim urget et praevalet caritatis praeceptum in bonum sponsorum ac familiarum, nec non ratio forte scandali vitandi et publicae morum honestatis tuendae.

134. Parentum dissensus estne iusta causa resiliendi a promissione matrimonii?

Si dissensus est *iustus* et *rationabilis*, sponsi non solum possunt sed tenentur resilire, ut omnibus liquet. Quod si *iniustus* et *irrationabilis* sit, ita distinguendum: vel ex dissensu grave damnum praevidetur futurum sponsis ante aut post matrimonium celebratum, vel non. Si primum, possunt et ex caritate debent recedere, dummodo grave incommodum exinde non patiantur; si alterum, nec tenentur nec possunt per se resilire.

(53) S. Alph., *l. c.*; Sporer, *l. c.*; Lacroix, *l. c.* n. 183 s.; Pontius, *l. c.* n. 6; Sanchez, *l. c.* n. 10; Palaus, *l. c.* disp. 1, punct. 30, n. 3; Ball.- Palm., *l. c.*; Noldin, *l. c.*, qui nimius videtur in urgenda criminis manifestatione.
(54) Wernz, *l. c.* n. 17; Noldin, *l. c.* n. 552, Nota; Vlaming, *l. c.* n. 122.

Tradita doctrina quamplurimis firmatur S. C. Concilii decisionibus, signanter *in Forolivien.* 29 novembris 1783, *in Melphicten.* 26 iun. 1841, *in Neapolitana* 28 aug. 1852.

135. Dispensatio R. Pontificis. — I. Attento iure *antiquo*, haec dicenda sunt: 1º Sponsalia valide ab initio contracta, quando nulla ex causis expositis occurrat, sufficiens ad eorumdem dissolutionem, rescindi possunt ex causa iusta a R. Pontifice etiam alia parte invita. Quod R. P. competat haec dispensandi potestas, certa omnino est doctrina.

Sane: *a*) de facto dispensat, et quando agitur de R. P. personam publicam gerente, valet illatio a facto ad ius; *b*) si potest dispensare super matrimonio rato, a fortiori poterit a sponsalibus ex reg. 53 iuris in 6º: «*cui licet quod est plus, licet utique quod est minus*»; *c*) R. P. utpote authenticus interpres iuris naturalis ac supremus in Ecclesia moderator ex iusta causa auferre valet ius quaesitum, et authentice declarare hanc vel illam obligationem iustitiae ob mutatas circumstantias non amplius urgere (55).

Censemus R. Pontificem dispensare vi potestatis *vicariae*, seu non directe ac praecise auferendo obligationem legis naturalis, sed mediante aliqua remissione, quae fit ex parte materiae. Proinde non est *proprie* vera *dispensatio* iuris naturalis, sed ideo vocatur dispensatio, quia fit per quandam remissionem ex potestate iurisdictionis.

Idem dicas, uti palam est, de qualibet dispensatione (quae non est proprie dicta) in lege divina sive naturali sive positiva (56).

2º Episcopi aliique Praelati Papa inferiores hac potestate per se carent; ratio, quia hic agitur de relaxatione iuris naturalis, quae competit uni Principi supremo in societate, i. e. Summo Pontifici (57).

In causis sponsalium Episcopis id unum licet, scil. iudicare num validus fuerit contractus sponsalitius, num ex utraque parte solutus, num ex una parte rescindibilis; at vinculum sponsalium subsistens nullo pacto solvere possunt.

3º R. Pontifex nonnisi *ex causa iusta* dispensare valet, secus

(55) Schmalzgr., *l. c.* n. 154, tit. IV, n. 49 ss.; Sanchez, *l. c.* disp. 61; Giovine, *l. c.* p. 323; De Angelis, *l. c.*; Santi, *l. c.* n. 65; Gasparri, *l. c.* n. 158 ss.; Wernz, *l. c.* n. 118.

(56) Cfr. Suarez, *De legibus*, lib. II, cap. 14; lib. X, cap. 6; *De virt. et stat. relig.*, tract. VI, lib. 6, cap. 9, tract. VII; lib. 6, cap. 16; Schmalzgr., lib. I, tit. 2 *de const.* n. 56 s.

Quae habet Vlaming (*l. c.* n. 127), nimis absolute dicta videntur, cum AA. et numero et auctoritate graves aliter sentiant.

(57) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 3; Schmalzgr., *l. c.* n. 53.

non solum illicite, sed etiam invalide ageret; dispensat enim in iure naturali.

Porro quaenam censetur causa iusta? In genere causa est iusta, si, omnibus consideratis, maiora bona ex dispensatione, quam ex adimplemento fidei sponsalitiae praevidentur.

4º Haec dispensatio praesertim conceditur quando quis, priore sponsa relicta, cum alia civile matrimonium contrahit aut in concubinatu vivit et postea cum hac matrimonium coram Ecclesia inire petit, iuri suo illa renuntiare nolente (58).

Non conceditur dispensatio nisi cum onere consulendi indemnitati partis laesae, seu reparandi damna, si qua ex sponsalibus orta sint.

II. Iure *novo* cum obligatio sponsalium foro *interno* seu *conscientiae* reservetur (n. **109**), vix locum habet dispensatio. Quare mirum non est Codicem, in canonibus de cognoscendis et definiendis causis matrimonialibus (cc. 1960-1992), nihil prorsus tradere de causis sponsalitiis.

136. An promissio matrimonialis, exsistente iusta causa, possit privata auctoritate solvi. — 1. Si causa solutionis est certa, licet, imo etiam si vere probabilis est. Hinc convenire non possumus cum *Santi* (59) aliisque DD., qui docent requiri *plenam* causae probationem, praeterquam si causa proveniat ex impedimento sive dirimente sive impediente; et eo minus convenire nobis licet cum Sebastianelli, qui (60), contra communem doctrinam, docet expositas causas non dissolvere contractum sponsalitium, «nisi coram iudice allegentur et probentur» (61).

Obligatio enim recurrendi ad iudicem ecclesiasticum, antequam a sponsalibus recedatur, non eruitur ex iure positivo neque ex iure naturali. Non ex iure positivo, inquam, quia reipsa lex non adest; non ex iure naturali, quia pars recedens utitur iure suo, cum sub hac conditione sese obligaverit: *nisi iusta causa resiliendi accedat* (62).

Hodie, post novam inductam disciplinam, potiore ratione id

(58) S. C. C. *in Bellune.*, 20 aug. 1887; *in Ostunen.*, 10 sept. 1887; *in Melevitana*, 25 iul. 1896; cfr. De Angelis, *l. c.*; Santi, *l. c.*

(59) *Loc. cit.* n. 67.

(60) *Loc. cit.* n. 30.

(61) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 69, n. 7 ss.; disp. 73, n. 2; Lacroix, *l. c.* n. 215; Palaus, *l. c.* punct. 32, n. 8; Viva, *l. c.* q. 2, a. 9, n. 1; Salmant., *l. c.* cap. 2, n. 108; S. Alph., *l. c.* n. 378; Schmalzgr., *l. c.* n. 215 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 378; Génicot, *l. c.* III.

(62) Sanchez, *l. c.* disp. 69, n. 3; Navarrus, *l. c.* cap. 22, n. 28; Pontius, *l. c.* cap. 18, n. 8; Salmant., *l. c.* n. 100.

affirmandum est. Quaestio de obligatione sponsalium hodie pertinet potissimum, sed non exclusive, ad confessarium (63).

2. Duplici tamen in casu suaderi potest recursus ad Superiorem ecclesiasticum: 1° ut vitetur scandalum, quod interdum oriri potest, si sponsalia sint *publica*, causa vero occulta; at si causa probari nequeat coram Superiore, ex. gr. fornicatio sponsae, pars innocens recedere valet propria auctoritate, modo ei constet de patrato delicto, quin Superioris iudicio opus sit (64); 2° item si quaestio iuris vel facti de causa resiliendi est dubia, quia ob causam dubiam, alter privari nequit iure quod possidet.

Hoc est principium ob oculos semper habendum: ut promissio in foro externo pro soluta habeatur, eius solutio debet legitime probari.

Consentiunt Doctores, unum testem, dummodo sit fide dignus et ex certa scientia testetur, sufficere in foro conscientiae ad habendam certitudinem vel solidam probabilitatem de causa recedendi (65). A fortiori sufficit publica fama. Quoad forum externum, suo loco dicetur.

In praxi nunquam aut perquam raro fit recursus ad Superiorem ecclesiasticum, neque id plerumque necessarium vel opportunum videtur; et ideo sponsi *cogendi non sunt* ut loci Ordinarium adeant.

Hoc praesertim iure novo dicendum, attento praescripto can. 1017, § 3.

Quandoque statuto provinciali vel dioecesano olim prohibebatur ne sponsalia sine iudicis interventu solverentur (66). Eiusmodi statuta iure novo sustineri nequeunt.

137. Reparatio damnorum et compensatio expensarum. — 1. Qui sine iusta causa a contractu sponsalium recedit, tenetur resarcire expensas et reparare damnum quod alteri parti ex discessu obvenit; idem dicas de eo qui iustam resiliendi causam aut malitiose [secus, si non malitiose, ut putamus contra quosdam (67)] celavit aut culpabiliter adduxit.

(63) Pighi (*De sacramento matrimonii*, p. 11, 8°, Veronae, 1919) minus recte dicit quaestionem de effectibus sponsalium *unice* spectare ad confessarium. Nonne de obligatione *naturali* iustitiae videre potest in foro interno extra-sacramentali, ex. gr., etiam parochus? Nonne in foro quoque externo iudicium privatum ferri potest de exsistentia obligationis naturalis, de eius vi, de effectibus etc.? Ex eo quod non datur actio in foro *externo* ad urgendam aliquam obligationem naturalem, non sequitur hanc obligationem plane effugere forum externum et reservari *exclusive* foro interno et quidem sacramentali.

(64) Sanchez, *l. c.* n. 7; Paludanus, *l. c.* dist. XXVII, q. 1, a. 4, concl. 4; S. Alph., *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 380.

(65) Sanchez, *l. c.* disp. 73, n. 2; Lacroix, *l. c.*; Schmalzgr., *l. c.* n. 220; Ball.-Palm., *l. c.* n. 386.

(66) Rosset, *l. c.* n. 1077; Génicot, *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 553.

(67) Cfr. Cappello, *Theol. past.*, p. 227 ss.

Damnum sive positivum sive etiam negativum *per se* reparandum est.

2. Quoad huiusmodi obligationem resarciendi expensas et damna reparandi, attendendae et applicandae sunt normae a theologis traditae de restitutionis onere.

3. Si recedat sponsa, satis est ordinarie, ut sponso reparetur damnum positive illatum, quia vir facilius aliam mulierem invenit; si recedat sponsus, plena damnorum reparatio plerumque non habetur, nisi sponsae forte defloratae congrua etiam dos praebeatur. Cfr. n. **109** s.

138. Regula practica pro confessario et parocho. — 1. Ex huc usque dictis de variis causis, quibus obligatio sponsalium exstinguitur, manifesto liquet partem resilientem facile a culpa excusari, quia vix non erit aliqua iusta causa resiliendi; et ideo perquam raro imo fere nunquam in praxi confessarius vel parochus obligationem sponsalitiam urgeant.

Contra severiores quosdam DD. sufficit allegare verba quae leguntur in folio S. C. C. *in Nullius Ferentilli Sponsalium* 29 maii 1852: «Imo, si non intercesserit iuramentum, *etiam ex levi et levissima causa* (intellige, absolute, non autem relative) *ab iis* (sponsalibus) *resilire permittitur*, uti cum communi doctorum sententia docet S. Congr. *in Calaritana Sponsalium* 8 maii 1824, § Itaque» (68).

2. Confessarius ita se gerat cum parte resiliente: *a*) interroget eam, num valide sponsalia inierit; *b*) si affirmative, inquirat de causis, propter quas servare non vult factam promissionem; *c*) si exsistat aliqua causa resiliendi, declaret id licite fieri posse, ne forte pars in conscientia erronea versetur; *d*) si causa *nulla* omnino exsistat, conetur imprimis ei suadere, ut stet promissioni; si renuat, ipsi suadeat ut amice rem componat cum alia parte, et ulterius interroget an damna obvenerint parti ex sponsalibus, et, si affirmative, an compensare ea velit; *e*) si resiliens animo paratus sit, ut id agat, absolvi potest et per se debet; secus, non.

Quoad partem derelictam ita se gerat confessarius: *a*) suaviter eam inducat, ut renuntiet iuri suo ex motivo caritatis, ad vitandum scil. peccatum in parte resiliente; *b*) si damna passa fuerit ex contractu sponsalitio, moneat, haec compensanda esse et ideo iuste exigi; ei omnino suadeat, ut damnorum

(68) *Causae selectae in Congregatione Cardinalium Concilii Tridentini interpretum propositae per summaria precum ab anno* 1823 *usque ad annum* 1869, n. 517, p. 882.

compensatione contenta sit; c) si damna passa non fuerit, aut, reiecta eorum reparatione, nolit iuri suo renunciare, significet, matrimonium, si forte celebraretur, infelicem exitum sortiturum fore, et ideo ex motivo caritatis erga se ipsam et alios sponte esse renunciandum; addat, huiusmodi infelicem exitum probabiliter, etsi non certo praevisum, causam iustam resiliendi constituere pro alia parte.

3. Parochus, generatim loquendo, eodem modo se gerat ac confessarius.

Articulus VIII.

Quaenam sint licita et quaenam illicita sponsis.

139. Quaenam sint licita sponsis. — I. Licita sunt inter sponsos signa amoris et benevolentiae, quae communiter exhiberi solent, ut honesta oscula, amplexus, tactus, colloquia, etc. Neque tenentur ab huiusmodi signis abstinere ob motus carnales vel pollutionem quae, praeter intentionem, ex iis sequatur, dummodo absit periculum proximum consensus: datur enim causa iusta ob quam pravus effectus indirecte permittatur (1).

Hortandi sunt vehementer sponsi, ut castissime se gerant, iis omnibus omissis quae occasionem praebeant motibus carnalibus et pollutioni, etsi praeter intentionem. Cfr. n. **143**.

140. II. Item, iuxta plures, licitum est *per se* sponsis *desiderare* copulam *futuram*, quia in hac hypothesi desiderium refertur ad tempus, quo contractum erit matrimonium, et ideo ad obiectum in se licitum.

Ob eanden rationem, ipsis licet, aiunt, *sibi complacere* de copula *futura* i. e. de ea delectari, dummodo haec delectatio sit mere *intellectualis* seu *rationalis*, ut vocant, et absit periculum consensus turpis et pollutionis (2).

Diximus sponsis id licere *per se*. Ad praxim vero quod attinet, seu *per accidens* res periculo, et quidem gravi, non caret, nam eiusmodi desiderium vel complacentia facile sensum venereum excitat; *ideoque sponsi abstineant omnino*.

(1) Cfr. S. Alph., VI, n. 584; Salmant., *l. c.* cap. 15, n. 91; Sanchez, lib. IX, disp. 46, n. 47 ss.; Ball.-Palm., tract. VI, sect. VI, *De sexto et nono praecepto Decalogi*, n. 64; Génicot, I, n. 410, VII.

(2) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 47; Noldin, *De sexto praecepto et usu matrimonii* (Oeniponte, 1921), n. 7 ss.; Alberti, *De sexto et nono Decalogi praecepto et de usu matrimonii* (Romae, 1914), p. 133; Vermeersch, *De castitate et vitiis oppositis*, p. 126.

141. Quaenam sint illicita sponsis. — 1. Certissimum est copulam carnalem et veneream delectationem, etsi incompletam, in sponsis aeque grave peccatum esse atque in solutis; et ideo, uti patet, illicita sunt ipsis desideria et complacentiae circa copulam, quae referatur ad tempus, quod matrimonii celebrationem praecedit.

2. Delectatio *sensualis* aut *sensibilis* licetne sponsis? Quaestio est eaque gravis inter DD. Disputant scil. theologi an sponsi peccent, lethaliter aut venialiter, si delectationem vel sensibilem (sensitivam, ut aliis placet) *intendant* quae ex osculis vel tactibus *non impudicis* provenit.

Dicitur *intendant* i. e. si praecise huiusmodi actus ponant eo fine ut voluptatem sibi procurent; si enim delectatio praeter intentionem sequeretur nullum per se esset peccatum. Dicitur osculis vel tactibus *non impudicis*, quia, oscula, amplexus, tactus quilibet *impudici*, prohibentur sponsis, ut palam est, aeque ac solutis.

Quatuor sunt theologorum sententiae. Nonnulli censent sponsos *graviter* peccare si voluptatem *sensualem* intendant; alii dicunt eos peccare quidem at *leviter* tantum; alii putant haberi culpam, etiamsi intendatur delectatio *mere sensibilis* (*sensitiva*, iuxta quosdam); alii demum opinantur nullum esse peccatum, secluso periculo proximo copulae vel consensus in eam aut pollutionis.

142. Ut probe cognoscatur status quaestonis et exinde pateat quaenam doctrina sit tenenda, haec ante oculos habeas:

I. Aliud est speculative loqui et aliud practice; porro in re praesertim venerea facile contingere potest ut aliqua actio theorice seu speculative licita sit, at in praxi, attenta maxima hominum proclivitate ad turpia ob corruptam naturam, periculosa sit et ideo vitanda, non quidem ex sui natura, sed solum ratione periculi.

II. Quidam ex theologis propositam quaestionem mere speculative considerant; quidam, contra, practice. Hinc dissensio inter eos; quae, ut patet, praefata distinctione sponte corruit.

III. Inter delectationem veneream (proprie carnalem, libidinosam), sensualem (sensibilem carnalem), sensibilem (pure sensibilem), intellectualem (rationalem), datur magnum imo miaximum discrimen. Atqui non constat de quanam praecise delectatione sponsis licita loquantur DD. Et haec videtur ratio praecipua dissensionis.

IV. Theologi fere omnes doctrinam *S. Alphonsi* referunt, qui, sedulo animadvertas, duas tantum allegat sententias, et loquitur de sola voluptate *carnali*, improprie dicta, seu non libidinosa, uti manifesto patet ex toto contextu.

En verba Sancti Doctoris (3): « Duplex adest sententia: Prima sententia, quam tenent Sanchez (4), ac Salmanticenses (5), cum Aversa (6), Diana et Azor (7), dicit esse tantum venialia, *licet intendatur delectatio carnalis*, et adsit commotio spirituum genitalium, dummodo non sit magna, et absit periculum pollutionis vel consensus in copulam... Secunda sententia, longe probabilior et omnino sequenda, quam tenent Lessius (8), Mazzotta, Roncaglia, Concina, Bonacina cum Henriquez et Rebello (9), Lacroix (10) cum Mendo et aliis, ac Viva cum Suarez (11), Perez (12), et Hurtado (13), docet

(3) *Loc. cit.* n. 854.

(4) Sedulo animadvertas, auctores non satis recte a S. Alphonso citari. Sanchez (lib. IX, disp. 46, n. 48 s.) non loquitur de venerea delectatione proprie dicta. En ipsius verba (*l. c.*): « Atque haec conclusio vera est, quamvis sponsi intendant *eam delectationem sensitivam, quae ex ipsis amplexibus oritur...* ».

(5) Neque Salmanticenses (*l. c.* cap. 15, n. 91) loquuntur expresse de carnali seu venerea delectatione, at solum generaliter de *voluptate*. « Ultima — aiunt — difficultas est, utrum inter sponsos de futuro sint licita oscula, amplexus, tactus...? Respondetur, quod si tales actus *ob captandam voluptatem fiant, erunt peccata venialia...* Si ob signum amoris, nullum erit peccatum ».

(6) Idem dicas de Aversa (*Sacra Theologia cum Doctore Angelico*, etc. q. 21, sect. 8, v. *Duodecimo*) ac de Diana (*l. c.* tract. XVII, resol. 6).

(7) Azor (*Inst. Mor.* P. III, lib. III, cap. 25, *quaer.* 2 et 3) haec habet: « oscula, amplexus et tactus... inter sponsos... *solum simpliciter ob delectationem sensus...* dicendum est, inter eos istiusmodi, quae diximus, oscula, amplexus et tactus, non libidinosos, esse licitos... *Et ratio est, quoniam ista inter eos sunt signa amoris confirmatoria sponsalium contractorum* ». Ergo non loquitur Azor de voluptate *carnali* seu *libidinosa*, sed tantum de *sensus delectatione*, i. e. de ea quae fit « *simpliciter absque ulla mala intentione* » quibus verbis manifesto reiicit voluptatem carnalem seu libidinosam, quippe quae, ut innuit idem auctor (*l. c.* v. *Obiicies*), *malam intentionem* supponit.

(8) Lessius (*l. c.* lib. IV, cap. 3, n. 58) oppositum tradit, docens oscula etc. sponsis licere ob delectationem sensibilem seu sensitivam. « Sponsis — inquit — de futuro conceditur *ea voluptas quae praecise ex osculo et contactu manus vel faciei percipitur*, ita ut ne venialiter quidem in ea peccent ».

(9) Rebello (*De obligationibus iustitiae, religionis et charitatis*, part. II, lib. III, q. 19, sect. 2) loquitur de *delectatione libidinosa*, seu de osculis etc., *per quae inchoatur voluptas venerea*. Hanc sponsis illicitam esse, extra controversiam est.

(10) Lacroix (lib. III, part. I, n. 894) haec perspicue tradit: « Auctores plures quam 20, partim cum Filliuc., *tract.* 20 *a n.* 176, partim alii plures apud Mendo *d.* 5, *n.* 89 *et* 90, dicunt non esse mortale *velle delectationem tantum sensibilem*, quae oritur in osculis vel tactibus: 1. Quia per se non est mala, alioquin numquam liceret, ne quidem ex urbanitate more patriae, vel necessitate... 2. Quia si sistatur in illa delectatione sensibili, non additur ullus finis mortaliter malus. 3. Quia hic nulla est proprie libido, vel luxuria... *Haec sententia est saltem speculative probabilis, et etiam practice* respectu illius, cui post quaesitam et admissam talem delectationem sensibilem, per se loquendo, non est periculum proximum delectationis venereae...». Ergo iuxta Croix « *haec sententia est saltem speculative probabilis et etiam practice* », si desit periculum *proximum* delectationis venereae. Dein merito addit (*l. c.*): « quandiu sumus in hoc mortali corpore, non videtur moraliter possibile, ut cum tali delectatione sensibili deliberate quaesita et admissa non adsit periculum *proximum* delectationis venereae; hinc Mendo *num.* 93 et Spor. *in Tyrocin. Sacr.* part. 4, n. 531 recte dicunt hanc sententiam *regulariter* non esse *practice* probabilem ».

Quae auctoris conclusio plane concordat cum nostra doctrina inferius exponenda.

(11) Suarez, *De Peccat.*, disp. 5, sect. 7, n. 12 nihil habet quod faciat ad rem.

(12) Perez (*l. c.* disp. 8, sect. 6, n. 7) de gravi damnat libidinosam delectationem, quae est quaedam inchoatio copulae, delectationem vero perceptam ex osculis i. e. sensibilem (*l. c.* n. 4) sponsis ceu licitam concedit.

(13) Gaspar Hurtado (*De Matr.*, disp. 10, diffic. 1ª, n. 48) loquitur de tactibus *libidinosis* inter sponsos quos dicit esse mortales.

Hanc doctrinam, certam apud omnes theologos, nullo pacto esse ad rem, quisque videt. Quaestio enim, ut utamur ipsissimis verbis S. Alphonsi, ita enunciatur: « An inter sponsos sint peccata mortalia oscula et tactus *pudici*, si fiant ad captandam voluptatem? (dicitur: *pudici*; nam certum est *impudicos* esse lethalia) ».

tales actus prohibitos esse sponsis eodem modo quo vetantur omnino solutis. — Ratio, quia sponsus ratione sponsalium nullum acquirit ius ad corpus sponsae: et si forte aliquale ius acquirit per sponsalia, quia tamen non est perfecte dominus rei, non potest re illa uti, ne imperfecte quidem... Praeterea, cum sponsis non liceat copula, nec licent tales actus, qui tantum ad copulam sunt ordinati ».

Dein idem S. Doctor considerat quaestionem, ex doctrina quorundam theologorum, etiam relate ad *sensitivam* delectationem, sed *practice* tantum, non vero speculative. Ita sane prosequitur: « Id autem quod dicunt Busembaum... et Lessius cum Navarro, Toleto, Caietano etc., nempe quod sponsis liceant tactus pudici, si intendant delectationem tantum sensitivam, secus vero si veneream: recte aiunt Roncaglia et Croix *non esse practice* (ideo *speculative*, aliter dicendum) *probabile*; quia *ordinarie* (secus, igitur, si revera abesset periculum) semper aderit certum periculum consentiendi in delectationem veneream, cum sensitiva tam coniunctam ».

Itaque ex doctrina *S. Alphonsi* duo colliguntur: *a*) sponsis prohiberi oscula et tactus pudicos, si fiant ad captandam delectationem carnalem seu veneream; *b*) *practice* huiusmodi actus etiam vetari si sola delectatio sensitiva, seclusa venerea, intendatur.

In hac re severius procedant parochus et confessarius.

143. Quaenam sit vera doctrina iuxta principia theologiae moralis omnino sequenda.

I. Delectatio *venerea* (proprie carnalis, libidinosa) prohibetur sponsis aeque ac solutis; quocirca graviter peccant si eam *intendant* per oscula aut amplexus vel tactus, licet non impudicos.

II. Delectatio *sensualis* (sensibilis carnalis), utpote *radicaliter mala* ex tradita definitione, item vetatur sponsis aeque ac solutis; et cum sit *directe* quaesita seu intenta non potest cohonestari ex mutuis amoris et benevolentiae signis, ceteroquin inter sponsos permissis, quia ipsa intentio quae fertur in voluptatem sensualem est mala.

III. Delectatio *sensibilis* (pure sensibilis, sensitiva), cum ex data notione sit de se indifferens, et non radicaliter mala ut sensualis, neque sponsis neque solutis *per se* prohibetur; solum *per accidens* vetatur i. e. ratione periculi, quatenus potest coniungi cum voluptate sensuali et libidinosa, seu in eandem converti. Id *speculative* et *per se* indubitatum est.

Hinc rectissime *Viva* (14) ad prop. 40, ex proscriptis ab Alexandro VII (quae damnata propositio, obiter dicimus, huc non spectat, ut notat ipse

(14) *Loc. cit.* n. 18, 20.

Viva) ait: « Oscula et tactus de se sunt indifferentia; verum tactus et oscula, quae ob delectationem carnalem exercentur, non sunt indifferentia, sed mortaliter mala... Sunt autem mortaliter mala, *non propter delectationem sensibilem*, quae naturaliter percipitur ex contactu rei organo sensus proportionatae, *sed propter delectationem sensualem et veneream*, quae suapte natura ad copulam ordinatur...

« Delectatio *sensibilis* et tactiva, ut tactiva, *non est mala;* at osculum habitum ob delectationem *carnalem* de se est malum; et ideo delectatio venerea, quae non consequitur ex osculo secundum se, *sed ex tali osculo*, est etiam mala. Quare delectatio quoties continet se intra limites sui obiecti, ab illo sumit suam bonitatem aut malitiam; quando vero transit ad aliam delectationis speciem, nempe luxuriae ad copulam ordinatae, tunc malitiam suam sumit ab illa specie, ad quam transit ».

IV. At in praxi huiusmodi periculum vix abest; nam ex osculo vel amplexu mulieris, non equidem in signum amoris aut benevolentiae habito, *sed praecise ad voluptatem captandam*, delectatio mere sensibilis ordinarie non habetur, sed, contra, delectatio sensualis, quin et venerea. Quocirca, *practice* loquendo, tenenda omnino est sententia negativa, quia, ut recte ait *S. Alphonsus* (l. c.), « in materia tam labili moraliter est impossibile in talibus actibus, voluptatis causa habitis, se continere a non labendo in pollutionem vel copulae consensum ».

CAPUT III.

DE IIS QUAE MATRIMONII CELEBRATIONI PRAEMITTI DEBENT

144. Antequam matrimonium celebretur, constare debet nihil eius validae ac licitae celebrationi obsistere (can. 1019, § 1), uti palam est.

Itaque nonnulla sunt necessario praemittenda, scil.: 1° examen de *statu libero* sponsorum; 2° *publicationes* matrimoniales; 3° sponsorum *instructio* et *praeparatio*. De his loquemur distinctis articulis.

ARTICULUS I.

Examen de statu libero.

145. Quid sit status liber. — 1. *Status liber* sponsorum est eorum libertas seu immunitas ab iis omnibus quae in foro externo *validae* ac *licitae* matrimonii celebrationi obstare possent, praesertim immunitas ab omni matrimonii impedimento (1).

2. Hinc can. 1019, § 1 disertis verbis statuit: « *Antequam matrimonium celebretur, constare debet nihil eius validae ac licitae celebrationi obsistere* ».

Id autem *constare* dicitur, cuius scientia habetur non ex coniecturis aut ex argumentis mere negativis, sed ex positivis, et moraliter certis, quod proinde *probationibus* a iure requisitis (cfr. can. 1097, § 1, 1°) fulcitur.

146. Obligatio parochi. — 1. Parochus tum *vi officii* tum *lege positiva* Ecclesiae examen de statu libero nupturientium instituere tenetur (2).

2. Obligatio urget profecto *sub gravi*. Ab eo instituendo nulla causa excusat, adeo ut etiam in casu necessitatis, ex. gr. in periculo mortis, *utcumque* i. e. meliori quo fieri possit modo, prout circumstantiae ferunt, instituendum sit.

Quare S. C. de disciplina Sacramentorum in sua Instructione die 4 iul. 1921 ad locorum Ordinarios data (3), haec rectissime habet: « Ordinarii in parochorum memoriam revocare satagant *haud licere* ipsis adstare matrimonio, ne praetextu quidem et intentione avertendi fideles a turpi concubinatu, aut praecavendi scandalum coniugii, quod vocant, civilis, *nisi constituto sibi legitime de libero statu contrahentium*, servatis de iure servandis... » (4).

Attendenda quoque est Instructio eiusdem S. Congregationis diei 29 iun. 1941 (n. **183**).

147. Quomodo sint colligendae probationes status liberi.— 1. Status liber contrahentium comprobatur: 1° ex *testimonio baptismi*, quod continet peculiares adnotationes ad normam can. 470, § 2 in libro baptizatorum factas (n. **149**, ad VI); 2° ex diligenti parochi

(1) Berardi, *Theol. Past.*, n. 309 (ed. III); Ojetti, *op. cit.* v. *Status liber*, n. 3813; Wernz, *l. c.* n. 133; Vlaming, *l. c.* n. 130; Gasparri, *l. c.* n. 172.

(2) Cfr. Bened. XIV, Const. « *Etsi minime* », 7 febr. 1742, § 14; Const. « *Nimiam licentiam* », 18 maii 1743, § 10; Wernz, *l. c.* n. 129 s.; Noldin, *l. c.* n. 550.

(3) Cfr. etiam Instr. eiusdem S. C. 6 mart. 1911; *Acta Apost. Sedis*, vol. III, p. 102.

(4) Cfr. *Acta Apost. Sedis*, vol. XIII, p. 348.

investigatione, quae respicit praesertim sponsorum *examen* (n. **151** ss.); 3º ex matrimonii *denuntiatione* (n. **160** ss.).

2. Quo securius testimonium de statu libero a parocho nupturientium habeatur, parochus hoc documentum petat vel transmittat per cancellariam Ordinarii loci (5).

3. Nullum iudicialem processum requirunt aut interventum defensoris vinculi, sed ab Ordinario ipso, vel a *parocho*, consulto Ordinario, resolvendi sunt sequentes casus in praevia investigatione ad matrimonii celebrationem:

1º Si duo catholici, in loco certe antehac obnoxio cap. *Tametsi* Conc. Trid., vel post Decretum « *Ne temere* », matrimonium civile tantum inierunt, omisso ritu ecclesiastico, et, obtento civili divortio, novum in Ecclesia inire student matrimonium vel novum matrimonium, civiliter initum, in foro Ecclesiae convalidare.

2º Si pars catholica, quae cum acatholica, spretis Ecclesiae legibus, in templo sectae protestanticae (in loco certe antehac obnoxio cap. *Tametsi* Conc. Trid., et ubi Benedictina declaratio extensa non est, vel post Decretum « *Ne temere* ») matrimonium contraxit, obtento civili divortio, in facie Ecclesiae novum matrimonium cum catholico consorte inire vult.

3º Si apostatae a fide catholica, qui in apostasia civiliter vel ritu alieno se iunxerunt, obtento civili divortio, poenitentes ad Ecclesiam redire et cum parte catholica novas nuptias in Ecclesia celebrare desiderant (6).

Ratio cur non requiratur iudicialis processus vel interventus defensoris vinculi evidens est. Nullitas matrimonii in praedictis casibus ita est clara et manifesta, ut omne dubium absit profecto. Probata facti veritate, statim concludendum, matrimonium *verum* numquam exstitisse ideoque ex hoc capite plane constare de libero statu nupturientium.

148. Testimonium baptismi (7). — 1. Sponsi ad sacramentum matrimonii celebrandum in facie Ecclesiae admitti nequeunt, nisi *valide* sint *baptizati*, cum *validum* baptisma sit omnino *necessarium* ad cetera sacramenta suscipienda, ut fides aperte docet.

Excipitur casus de matrimonio inter partem baptizatam et partem infidelem, obtenta dispensatione super impedimento disparitatis cultus (cfr. n. **149**, ad VIII).

(5) Instr. S. C. *de Sacram.*, 4 iul. 1921, n. 3.
(6) Pontif. Comm. C. I. C. interpr., 16 oct. 1919, n. 17.
(7) Gasparri, *l. c.* n. 167; Wernz, *l. c.* n. 133; Aichner, *l. c.* § 191, n. 3; Chelodi, *op. cit.* n. 21.

Quocirca in primis constare debet *de valido baptismate utriusque contrahentis* (can. 1021, § 1). De *valido*, inquam, nam si certo constet aut nunquam fuisse collatum aut invalide, baptismum est conferendum absolute, etiam praecisione facta a matrimonii celebratione; sin autem dubitetur de collatione aut de valore, accuratum examen institui debet, ut rei veritas, quoad fieri possit, attingi queat; quodsi, investigatione rite peracta, dubium positivum, etsi tenuissimum (8), adhuc supersit, baptisma est sub conditione iterandum. Res tamen semper, ubi tempus suppetat, deferri debet ad loci Ordinarium.

2. Fides seu testimonium baptismatis eruendum est ex libro paroeciali baptizatorum (cc. 470, § 1, 777, § 1). Alia probatio non admittitur pro matrimonio ineundo, si authenticum testimonium haberi potest. Id liquet sive ex ipsa rei natura, sive ex iuris principiis. Diximus *si authenticum testimonium haberi potest*, nam si liber paroecialis baptizatorum non amplius exsistat, puta quia igne perierit, aut si necessitas urgeat, *alio modo* probari potest et debet baptismatis susceptio.

3. In periculo mortis, deficiente alia probatione, sufficit affirmatio *iurata* contrahentium, se baptizatos fuisse (can. 1019, § 2); et extra periculum mortis, si desit authenticum testimonium ex parochiali libro baptizatorum desumptum, satis est *unus testis* omni exceptione maior i. e. fide dignus, vel *ipsius baptizati iusiurandum, si ipse in adulta aetate baptismum receperit* (can. 779) - (9).

4. Aliae probationes *aequivalentes* admittunturne, si ceterae desint? Procul dubio. Huiusmodi sunt, ex. gr., testimonia confirmationis et primae communionis. Cfr. tamen n. **149**, ad VII.

5. Testimonium baptismi, aliter ac iure *communi* antiquo (10), hodie ex inducta immutatione quoad processum pro statu libero sponsorum comprobandum, *tunc* solum parochus exigere tenetur, *quando baptismus non fuerit collatus in ipso suo territorio* (can. 1021, § 1). Ratio evidens est. Ex libris enim parochialibus, aut fortasse iis deficientibus ex alia aequivalenti probatione, parochus certo dignoscit an nupturientes, parochiani equidem, sint baptizati necne.

Iure *communi* antiquo ideo testimonium baptismi erat necessarium, etiam quando agebatur de nupturientibus *parochianis*, quia loci Ordinarius licentiam procedendi ad publicationes matrimoniales non concedebat, nisi postquam recepisset praefatum testimonium (11).

(8) Cfr. Cappello, *De sacramentis*, I, n. 27.
(9) S. C. S. Off., 5 ian. 1724; 18 mart. 1896, ad 1; S. C. C., *Nullius Orbetelli*, 6 iun. 1662; *Brixien.*, 11 febr. 1797; S. C. de Prop. Fide, *Instr. ad Vic. Ap. Indiar. Orient.*, 8 sept. 1869, n. 43.
(10) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 133; Gasparri, *l. c.* n. 167 ss.
(11) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 170; Wernz, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1138 ss.

149. Nonnullae quaestiones. — Quaeri potest:

1º An sub gravi vel sub levi tantum teneatur parochus baptismi testimonium exigere.

2º An huiusmodi testimonium tunc quoque sit necessarium, quando certissime parocho constet de recepto a contrahentibus baptismo, puta si in alia paroecia degens ipsemet utramque vel alterutram partem baptizaverit.

3º Utrum baptismi testimonium sit *de verbo ad verbum* transcribendum e parochiali baptizatorum libro.

4º An parochus exigere possit aliquam taxam pro dando hoc testimonio.

5º An sit recognoscendum a Curia episcopali.

6º An et quanam ratione testimonium baptismi statui libero sponsorum probando inserviat.

7º An debeat esse *recens*.

8º Num etiam pars *acatholica* testimonium baptismi exhibere teneatur.

Ad I. Parochus tenetur certe exigere sub gravi testimonium baptismi, quando nupturientes nulla ratione cognoscit, i. e. quando *ignorat* num sint baptizati, necne.

Etiam extra hunc casum putamus legem sub gravi obligare, *per se* et *generatim* loquendo, quia agitur de re suapte natura gravi; attamen in casibus particularibus facile admittimus, parochum, dummodo aliunde ei constet de validi baptismi collatione, venialiter dumtaxat peccare, imo ne venialiter quidem, si iusta causa excusetur.

Ad II. Testimonium tunc quoque per se est necessarium, quando parocho certissime constet de recepto a contrahentibus baptismo. Hoc sensu profecto intelligi debet praescriptum can. 1021, § 1. Etenim explorati iuris est, obligationem legis non cessare, etsi in aliquo casu particulari eiusdem ratio cesset (cfr. can. 21).

Ad III. Quidam auctores docent requiri *ad validitatem* ut testimonium *de verbo ad verbum* sit transcriptum e libro parochiali (12). At certum plane est quamlibet testimonii formulam sufficere, modo ex sigillo et subsignatione parochi constet de eiusdem authenticitate.

In praxi ea quisque utatur formula quae in propria dioecesi in usu est sive ex legitima consuetudine sive ex praescripto synodali aut Episcopi statuto. Deficiente autem peculiari formula ab

(12) Cfr. Barbosa, *De off. et potest. parochi*, part. I, cap. 7, n. 21; Lucidi, *op. cit.*, vol. I, n. 248.

auctoritate ecclesiastica praescripta, melius semper est ut fides *de verbo ad verbum* transcribatur ex libris parochialibus (13).

Ad IV. Parochus exigere potest modicam taxam, si recognita et approbata ea fuerit ad normam can. 1507; secus, nihil *per se* exigere valet (14), exceptis fortasse expensis transmissionis testimonii per tabellarios publicos (ital. *spese di posta*).

Ad V. Iure communi procul dubio necesse non est ut testimonium recognoscatur a Curia episcopali. At si ad aliam dioecesim mittendum sit, expedit summopere ut recognitio accedat ex parte Curiae episcopalis (cfr. n. **147**, 2). Si quaeras utrum Episcopus id praecipere valeat, affirmative respondemus, non tamen *sub poena nullitatis*, quatenus secus tamquam non authenticum habendum sit testimonium (15).

Ad VI. Cum vi can. 470, § 2 in libris baptizatorum adnotari quoque debeat si baptizatus matrimonium contraxerit, aut sacrum subdiaconatus ordinem susceperit, vel professionem sollemnem emiserit, et ex canone 1988 num matrimonium sententia iudicis ecclesiastici fuerit nullum declaratum, cumque vi can. 470, § 2 hae adnotationes in documentum accepti baptismatis sint referendae, manifesto apparet huiusmodi documentum maxime conferre ad probandum statum liberum sponsorum. Ex eo enim cognoscuntur, si forte exstent, impedimenta ligaminis, ordinis sacri et sollemnis professionis religiosae.

Ad VII. Testimonium baptismi debet esse *recens*, ita ut nullatenus *per se* sufficiat editum a multo tempore, ex. gr. a prima Communione. Huiusmodi enim documentum inservit, ut dictum fuit in resp. ad VI, ad probandum statum liberum; sed libertas status nupturientium nonnisi ex *ultimis* adnotationibus erui potest. Hinc est quod nonnullae synodi testimonium trimestri non antiquius postulant (16).

Ad VIII. Etiam a parte *acatholica* baptizata (17), ubi agitur de matrimonio cum ea ineundo ex dispensatione super impedimento mixtae religionis, parochus exigere debet testimonium baptismi. Ratio evidens est. Quapropter can. 1021, § 1 excludit huius testimonii necessitatem *tantummodo* quando agitur de nuptiis contra-

(13) Cfr. Cappello, *De sacramentis*, I, n. 190.

(14) S. C. Episc. et Regul. *Caven.* sub die 3 iun. 1604 rescripsit, *nihil pro huiusmodi fide recipi posse*, quia, iuxta exposita, fieri solebat gratis; et ideo iure responsum fuit gratis esse faciendam attestationem seu fidem. Cfr. Barbosa, *l. c.* n. 19.

(15) Cfr. Cappello, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 169.

(16) Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 142; Wernz, *l. c.* n. 133.

(17) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 170; Chelodi, *op. cit.* n. 21, not. 2; Cerato, *op. cit.* p. 2; Vlaming, *l. c.* n. 140.

hendis cum dispensatione ab impedimento disparitatis cultus, quo in casu sola pars catholica testimonium baptismale exhibere debet.

Cum documentum in praedicta hypothesi requiratur dumtaxat ad probandum baptismum, sufficit, aliter ac quoad catholicos, etiam antiquum.

150. An requiratur etiam testimonium confirmationis. — 1. Iure communi antiquo confirmatio non erat necessaria pro matrimonio contrahendo; verum consuetudine aut lege dioecesana in pluribus dioecesibus receptum erat ut matrimonium nonnisi confirmatis permitteretur. Et merito quidem; nam finis primarius coniugii est proles suscipienda et educanda ad cultum Dei. Porro maxime decet, eos in fide esse confirmatos qui prolem suscipiunt et educant ad cultum Dei.

2. Iure novo praevia confirmatio requiritur ex praescripto canonis 1021, § 2: « *Catholici qui sacramentum confirmationis nondum receperunt, illud, antequam ad matrimonium admittantur, recipiant, si id possint sine gravi incommodo* ».

Haec obligatio (18), ut aperte liquet ex ipsis verbis, respicit *catholicos* tantum; et ratio est manifesta. Quaelibet causa iusta excusat, ex. gr. si Episcopus desit aut pars confirmanda nequeat illum adire sine incommodo notabili (ratione expensarum, infirmae valetudinis, etc.), et matrimonium differri non possit.

Episcopus valetne dispensare? Potest quidem omnibus circumstantiis mature perpensis, diiudicare num causa sit iusta necne, sufficiens vel non, num etiam, nulla exsistente legitima causa, matrimonium permitti possit ac debeat ad maiora mala vitanda, si pars detrectet sacramentum confirmationis recipere; at *proprie* dispensare non valet, tum quia agitur de obligatione quae *lato saltem sensu* nititur ipso iure divino, tum quia ex can. 81 eruendum est, an et quaenam facultas dispensandi competat Episcopo.

3. Praeter baptismi testimonium necesse non est ut exhibeatur quoque testimonium confirmationis ex libro paroeciali confirmatorum transcribendum; tum quia can. 1021, § 1 loquitur expresse de *solo* testimonio *baptismi*, tum quia vi can. 470, § 2 in libro baptizatorum adnotari debet si baptizatus confirmationem receperit, et vi eiusdem canonis haec adnotatio, una cum aliis, in documentum accepti baptismatis semper referenda est. Hac de causa, ut opinamur, Codex nihil diserte dicit de testimonio confirmationis.

(18) Dubitari non potest, quin agatur de vera obligatione, quia can. 1021, § 2 dicit « *recipiant* », et nonnisi incommodum *grave* excusare declarat. Unde nobis minus probantur verba, quae habent Chelodi (*op. cit.* n. 21) et Noldin (*l. c.* n. 550), utpote quae praedictam obligationem denegare videntur.

Articulus II.

De investigatione a parocho facienda.

151. Inquisitio praevia (1). — 1. « *Parochus cui ius est assistendi matrimonio, opportuno antea tempore, diligenter investiget num matrimonio contrahendo aliquid obstet* » (can. 1020, § 1). Haec investigatio in eo consistit, ut parochus sedulo inquirat num aliquid sive *validae* sive *licitae* matrimonii *celebrationi* obsistat.

Huc spectat Instructio S. C. de Sacramentis, 29 iunii 1941, « de normis a parocho servandis in peragendis canonicis investigationibus, antequam nupturientes ad matrimonium ineundum admittant ». Cfr. n. **183**.

In primis de baptismo constare debet; quocirca si uterque vel alteruter nupturiens non sit parochianus, testimonium baptismi (de confirmatione vide n. **150**) parochus ante omnia exigat (n. **148** ss.).

Praeter hoc testimonium, alia quoque pro diversis casibus exigere debet parochus, scil. testimonium ex. gr. *obitus* prioris coniugis, documentum authenticum *solutionis* matrimonii *rati* et non consummati a Sede Apostolica concessae, vel *declarationis nullitatis* praecedentis matrimonii legitime pronuntiatae, aut *sollemnis professionis* religiosae alterius coniugis una cum declaratione iudicis ecclesiastici de matrimonio non consummato.

2. Investigatio peragenda est « *opportuno antea tempore* », i. ei ante matrimonii celebrationem. Tempus autem opportunum, generatim loquendo, illud est, quod antecedit proclamationes. Quods. antea locum non habuerit inquisitio, quamprimum, publicationibus iam inceptis, fieri debet.

3. Apud nupturientes *primario* facienda est investigatio, tum quia ipsi generatim melius cognoscunt quam ceteri ea quae forte obstent validae ac licitae sui matrimonii celebrationi, tum quia circa quaedam, ex gr. circa consensum libere praestandum, ipsi soli respondere valent. Hinc *examen sponsorum*, de quo infra (n. **152**).

Secundario et *suppletorie* investigandum erit interdum etiam apud alios, ubi parochus opportunum id existimaverit ad aliquam notitiam sibi procurandam (2).

(1) Cfr. Bened. XIV, Const. « *Etsi minime* », 7 febr. 1742, § 14; Const. « *Nimiam licentiam* », 18 maii 1743, § 10; Noldin, *l. c.* n. 550; Gasparri, *l. c.* n. 186 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1138 s.; Wernz, *l. c.* n. 129 ss.

(2) Gasparri, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 136; Chelodi, *op. cit.* n. 21.

4. Investigatio fieri debet:

1° Circa **domicilium** vel **quasi-domicilium** aut **menstruam commorationem** sponsorum.

2° Circa **paroecias,** in quibus matrimonium sit de iure *denuntiandum.*

3° Circa **qualitates** nupturientium: *a*) utrum sint *sui iuris,* an *minores* ideoque parentum vel tutorum potestati obnoxii; *b*) an uterque sit *catholicus,* nec iis accensendus de quibus can. 1065 et 1066 (cfr. n. **330** ss.); *c*) an forte uterque vel alteruter *aliud matrimonium contraxerit,* quo in casu num certo constet huiusmodi matrimonium esse solutum; *d*) an uterque vel alteruter sit *vagus;* tunc ad matrimonium procedi non potest nisi *de licentia Ordinarii* (n. **182**); *e*) an uterque vel alteruter sit *emigrans,* quo in casu parochus assistere nequit matrimonio, *inconsulto Ordinario; f*) utrum sponsi *idonei* et *parati* sint ad servandas formalitates, a iure civili praescriptas (cfr. n. **74**).

4° Circa animi **libertatem, immunitatem** *ab impedimentis* et **scientiam** *de rebus fidei.* De his n. **152.**

5. Eiusmodi obligatio urget certe *sub gravi,* cum agatur de re gravi, imo gravissima, neque cessat ob rationem superius allatam, etsi parochus certus moraliter sit nihil obstare validae et licitae matrimonii celebrationi.

6. Investigatio facienda est ab illo parocho, cui *ius est assistendi matrimonio,* i. e. in cuius paroecia utraque vel alterutra pars habet domicilium vel quasi-domicilium vel menstruam commorationem, aut, si agitur de vago, actualem commorationem. Quod si nupturientes ad diversam paroeciam pertinent, uterque parochus ius et officium investigandi habet. Expedit tamen ut investigatio fiat a parocho, qui matrimonio assistit, quique, nisi iusta causa excuset, est parochus sponsae (can. 1097, § 2).

Interdum parochus sponsi, de consensu parochi sponsae, examen instituit omniaque peragit quae necessaria sunt ad statum libertatis probandum. Si sponsus nequeat se conferre in paroeciam sponsae ad examen peragendum, illius parochus, petente parocho sponsae, examen instituet eiusque testimonium ad parochum sponsae transmittet (3).

Ius et officium investigandi competit parocho, etiamsi alteri sacerdoti licentia assistendi matrimonio concedatur, nisi una cum licentia assistendi ipsa quoque investigatio facienda committatur.

(3) Cfr. Feije, *l. c.* n. 253; Aichner, *l. c.* § 165; Van de Burgt, *l. c.* p. 353 s.; Noldin, *l. c.* n. 550, 2.

Nam eiusmodi investigationem decet quidem fieri a parocho per se ipsum, multiplici ex capite, nisi causa iusta aliud forte suadeat, sed lex nullatenus prohibet quominus etiam per alium interdum fiat, cum non agatur de obligatione stricte *personali.*

152. Examen sponsorum (4). — « *Tum sponsum tum sponsam etiam seorsum et caute interroget* (parochus) *num aliquo detineatur impedimento, an consensus libere, praesertim mulier, praestent, et an in doctrina christiana sufficienter instructi sint, nisi ob personarum qualitatem haec ultima interrogatio inutilis appareat* » (can. 1020, § 2).

Haec interrogatio seu examen sponsorum tria ex iuris praescripto respicere debet, scil. 1° *impedimenta;* 2° *consensum;* 3° *instructionem religiosam.*

1° Quoad **impedimenta,** parochus interroget non solum de *publicis,* ex. gr. ligaminis, consanguinitatis, affinitatis et cognationis spiritualis, sed etiam de *occultis* (imo potissimum de his, quia publica facilius parocho innotescere possunt aliunde), ex. gr. impotentiae, voti, criminis, etc.; at de his nonnisi seorsum, caste et caute (cfr. n. **153**) - (5).

Certum est sponsos teneri et quidem *sub gravi* ad manifestanda impedimenta occulta etiam diffamantia, nisi dispensationem iam obtinuerint pro foro conscientiae, aut nisi velint a matrimonio desistere. Agitur sane de periculo animae; iam vero quotiescumque animae periculum vertitur, omnes theologi et canonistae docent gravem adesse obligationem revelandi (6).

At, si agitur de impedimento occulto diffamante, necesse non est ut reveletur parocho; sufficit ut manifestetur, pro foro tantum interno, confessario, qui, reticito nomine, recurrat ad S. Poenitentiariam.

Si sponsus aliquod impedimentum occultum manifestet parocho, non ideo ex tali revelatione illud publicum evadit, quia panditur in foro interno; idque sedulo attendendum, nam si dispensatio peti debeat a Sede Apostolica, adeunda est S. Poenitentiaria, non autem S. C. de disciplina Sacramentorum.

2° Quoad **consensum,** parochus interroget an sponte ac libenter in matrimonium vicissim coniungantur, vel potius ex metu aut vi, vel saltem ex precibus importunis vel suasione alicuius. Haec inter-

(4) Sanchez, *l. c.* lib. III, disp. 38; Schmalzgr., *l. c.* tit. 3, n. 59; Gasparri *l. c.* n. 186 ss.; Berardi, *Theol. past.*, n. 304 ss. (edit. III); Wernz, *l. c.* n. 130; Chelodi, *l. c.* n. 21.
(5) Gasparri, *l. c.* n. 190; Wernz, *l. c.*
(6) Sanchez, *l. c.* disp. 14, n. 2 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 59 s.

rogatio de libertate consensus praesertim cum muliere fieri debet, quippe quae, ut omnibus constat, facilius et frequentius, teste experientia, metum seu moralem coactionem patitur. Ubi agatur de filiisfamilias exquirat etiam, num parentes consentiant matrimonii celebrationi, necne.

3° Quoad **instructionem religiosam,** interroget an *rudimenta* fidei et *obligationes* status matrimonialis sufficienter cognoscant (7); nempe 1° an sciant matrimonium esse sacramentum a Christo D. institutum, et esse recipiendum in gratia Dei; 2° an sciant praecipua fidei mysteria, symbolum Apostolicum, orationem dominicalem, salutationem angelicam, actus fidei, spei, caritatis et contritionis, sacramenta, praecepta decalogi atque Ecclesiae.

Haec autem scire debent non solum ex lege ecclesiastica, sed ex ipsa quoque lege divina, nam vir et mulier matrimonium contrahentes recipiunt sacramentum vivorum et filios suos rudimenta fidei docere debent. Quomodo vero liberos docere poterunt, si ea ignorent ipsimet?

Si agitur de iis qui hebetis sunt ingenii et exilis memoriae parochus prae oculis habeat verba Benedicti XIV: « Quandoque evenire (potest) ut quis praecipua fidei nostrae mysteria et sciat et credat, cetera pariter, quae necessitate praecepti sunt addiscenda, aliquo saltem rudi modo perceperit, sed quia hebetis est ingenii et exilis memoriae post omnem adhibitam diligentiam illa memoria retinere et recitare non valeat; *in hoc autem rerum statu non debet perpetuo arceri a matrimonio,* quod est institutum in officium naturae et propterea nemini sine propria culpa est negandum, *sed curabit parochus, ut, qui eo memoriae defectu laborat, frequenter audiat, quae semel crasse didicit, ne ab eius mente penitus elabantur* » (8). Cfr. n. 156.

4° Interrogatio circa doctrinam christianam (non circa alia) potest in aliquo casu particulari omitti, utpote omnino inutilis, quando scil. parochus certo scit sponsos esse satis instructos. Hinc singulis in casibus variae circumstantiae sunt considerandae, praesertim vero est attendenda *qualitas* nupturientium i. e. officium, gradus, mores etc., ut parochus prudens ac moraliter certum iudicium sibi efformare queat de sponsorum sufficienti instructione.

5° Uterque contrahens interrogetur etiam, an sit dispositus ad matrimonium civile, ut aiunt, celebrandum.

(7) Cfr. Bened. XIV Const. « *Etsi minime* », 7 febbr. 1742, § 11; *De Synodo dioec.*, lib. VIII, cap. 14; Van de Burgt, *l. c.* p. 289 s.; Rosset, *l. c.* n. 1127 s.
(8) *De Synodo dioec.*, lib. VIII, cap. 14, n. 6.

153. Quomodo examen sit peragendum. — 1. Examen peragendum est in Italia iuxta formulam traditam a S. Congregatione de Sacramentis die 1 iul. 1929 (*A. A. S.*, XXI, p. 370 ss.) et alias eiusdem S. Congr. praescriptiones. Cfr. n. **151**.

2. Sponsi *simul praesentes* interrogari possunt de impedimentis publicis et nullam infamiam vel ruborem afferentibus; de occultis vero et de aliis adiunctis, quae forte ruborem afferunt, interrogandi sunt *seorsum* et *caute* i. e. distincte ac separatim summaque prudentia et circumspectione, prout ipsa rei natura postulat. Mulier interrogetur in loco honesto et aperto omnino ostio, et, quoad fieri potest, in propinquorum conspectu, quin tamen ipsi aliquid audiant.

Caveat parochus ne ullum verbum ex ore excidat, quod fidelium auribus indignum esse videatur, aut pias mentes laedere aut risum movere queat (9). Ut omnia rite procedant adamussim serventur saluberrima monita quae de hac re tradunt S. Carolus et S. Franciscus Salesius (10).

3. Necesse ne est, ut parochus habeat peculiarem librum, in quo referat huius examinis exitum? Certe ad id non tenetur; expedit tamen, saltem in nonnullis casibus, ut hoc fiat.

4. Forma seu modus perficiendi tum praeviam investigationem tum interrogationes seu examen sponsorum, iure communi non determinatur. Sed « *Ordinarii loci est peculiares normas pro huiusmodi parochi investigatione dare* » (can. 1020, § 3).

Parochus itaque normas, quas suo prudenti iudicio Episcopus hac de re statuerit, adamussim servet. Regulae statutae pro Italia, de quibus supra (n. 1), optime servari possunt etiam alibi.

154. Quid faciendum in casu comperti impedimenti. — 1. Si parochus ex peracta investigatione comperiat matrimonio obstare impedimentum, super quo R. Pontifex non potest aut non solet dispensare, de hoc statim monere debet sponsos, et etiam, si circumstantiae id suadeant, eorum parentes, ut nulla interiecta mora a matrimonio plane desistatur. Sin autem impedimentum publicum aut occultum est dispensabile, quomodo sese gerere debeat parochus, dicemus infra (n. **178**).

2. Quodsi e *sacramentali* confessione parochus intellexerit impedimentum ab uno contrahentium, illum serio monere debet, ut vel a

(9) Cfr. Catech. Rom. *De Sacram. matrimonii*, n. 33; Bened. XIV, Const. « *Nimiam licentiam* », 23 maii 1743.
(10) Act. IV, *Instructio matrimonii*; *Filotea*, p. 3, cap. 38 s.

nuptiis ineundis desistat vel a legitimo Superiore dispensationem petat; et si monitionem contemnat, eum inabsolutum dimittere tenetur tamquam indispositum. Si tamen ille matrimonium contrahere velit, assistentiam suam ei denegare non potest (11). Ratio, quia notitiae in confessione acceptae, ad actus exteriores nullus est usus, ne poenitentiae sacramentum, ad aeternam salutem divinitus institutum, fidelibus onerosum atque odiosum reddatur.

Si parochus ex inadvertentia aut etiam ex culpa omiserit monitionem, non tenetur, confessione sacramentali expleta, petere licentiam a poenitente, ut eum moneat extra confessionem, quoties sine scandalo aut notabili incommodo eiusmodi licentia peti nequeat; secus, tenetur. In praxi autem poenitentes vix non semper aegre ferunt eam licentiam peti, ac peccati confessi memoriam refricari; volunt enim peccata omnino excidisse memoria (12); unde opinamur nunquam aut fere nunquam parochum teneri ad huiusmodi facultatem exquirendam.

155. Num parochus possit sponsos ignaros doctrinae christianae a matrimonio respuere. — Quaerunt Doctores utrum parochus possit sponsos, qui fidei rudimenta scitu necessaria ignorant, ad matrimonium celebrandum non admittere. Nonnulli cum *Sanchez* (13) negant, quia parochi non est impedimenta matrimonii constituere, et huiusmodi ignorantia ab Ecclesia non habetur tamquam impedimentum.

Alii docent sive Ordinarium sive parochum posse *ad tempus* arcere a matrimonio sponsos ignorantes rudimenta fidei, *donec* necessariam sibi cognitionem comparaverint, quia hac prohibitione non constituitur *novum* quoddam et *perpetuum impedimentum* impediens, sed solum *vetitum* fertur ob rationabilem causam ad *breve tempus* duraturum, quod, aiunt, certe ferri potest (14). Nam, dicunt, cognitio rudimentorum fidei requiritur ex lege ecclesiastica et divina; proinde sponsi ea ignorantes, nonnisi *illicite* contraherent matrimonium; atqui parochus habet ius et officium consulendi validae ac licitae coniugorum celebrationi; ergo non solum potest, sed omnino tenetur praefatos sponsos a matrimonio arcere.

Hodie quaestio *authentice* resoluta est. Proposito enim dubio: « Si sponsa vel sponsus inveniantur ignari doctrinae christianae, eritne locus eos respuendi a matrimonio, vel differendi matrimonium usque

(11) Sanchez, *l. c.* disp. 16, n. 4; Coninck, *l. c.* disp. 25, n. 70; Schmalzgr., *l. c.* n. 68.
(12) S. Thom. in IV, D. 21, q. 3, a. 1, q. 1 ad 3; Sanchez, *l. c.* n. 6; Schmalzgr., *l. c.* n. 69.
(13) *Loc. cit.* disp. 15, n. 19.
(14) Barth. a Ledesma, *De matrim.*, dub. 21, sol. 1338; Vega, *op. cit.* lib. III, cas. 211; Rosset, *l. c.* n. 1133; Wernz, *l. c.* n. 131.

ad instructionem? ». Pontif. Comm. ad Codicis canones authentice interpretandos, die 2-3 iun. 1918, IV, 3, respondit: « Parochus servet praescriptum can. 1020, § 2; et dum ea peragit quae Codex peragenda praescribit, sponsos ignorantes sedulo edoceat prima saltem doctrinae christianae elementa: quodsi renuant, non est locus eos respuendi a matrimonio ad normam can. 1066 » (15).

Quare si sponsi ob pravam voluntatem renuant sibi comparare cognitionem doctrinae christianae necessariam, simulque instent ut admittantur ad matrimonium celebrandum, parochus summa prudentia et caritate moneat sponsos de gravi obligatione qua tenentur, eisque omnium virium contentione suadere conetur ut matrimonium differant, donec didicerint quae scitu necessaria sunt. Quod si omnino detrectent, matrimonium nec potest nec debet impediri.

156. Quomodo procedendum in mortis periculo. — In periculo mortis, si aliae probationes haberi nequeant, sufficit, nisi contraria adsint indicia (*positiva* quidem seu quae prudens et rationabile dubium inducant; aliter enim sunt omnino spernenda), affirmatio iurata sponsorum, se non solum baptizatos fuisse, sed etiam nullo detineri impedimento (c. 1019, § 2).

Quamvis ex iuris praescripto necesse absolute non sit ut huiusmodi iuramentum coram testibus emittatur et scripto consignetur, maxime tamen expedit ita fieri, ut parochus aliusve sacerdos matrimonio assistens se recte egisse *in foro externo* probare queat.

157. Num testium examen pro statu libero comprobando iure novo adhuc vigeat. — 1. Iure **antiquo** *communi*, fideles generatim ad matrimonium non admittebantur nisi libertas nupturientium probata fuisset per quemdam *processum*. Qui processus, praeter testimonium baptismatis, et alicubi etiam confirmationis ex iure particulari, haec complectebatur: 1° duo testes deponebant in forma praescripta coram Ordinario, vel eius delegato, ex. gr. vicario foraneo, de libertate status; 2° parochus inquirebat num aliquod exsisteret impedimentum; 3° deinde matrimoniales publicationes locum habebant. Quibus omnibus expletis, si nihil obstabat, loci Ordinarius concedebat parocho licentiam assistendi matrimonio (16).

(15) Hinc minus recte videtur loqui Chelodi (*op. cit.* n. 22), qui dicit: « Etiam in hoc habetur *moderatio* iuris antiqui: hactenus enim huiusmodi persona erat a nuptiis respuenda ». Nullus textus iuris id praecipiebat, secus controversia non fuisset inter DD.
(16) Cfr. Decr. « *Cum alias* » S. Off., iussu Clementis X die 21 aug. 1670 datum; Instr. S. O. 24 febr. 1847, 29 aug. 1890; Gasparri, *l. c.* n. 172; Rosset, *l. c.* n. 1117; Wernz, *l. c.* n. 133; De Becker, *l. c.* p. 272; Sebastianelli, *l. c.* n. 31.

Diximus *iure antiquo communi*, quia extra dioeceses Status pontificii et alias nonnullas, praesertim Italiae meridionalis, lex de examine testium de facto non observabatur, vel quia nunquam recepta fuerat, vel quia in desuetudine abierat.

Libertas status, praeter parochi inquisitionem et matrimoniales publicationes, probari solebat per iuratam sponsorum affirmationem vel testimonium parochi; imo pluribus in locis, ex. gr. in Gallia et etiam in quibusdam Italiae dioecesibus, lex de textium examine nihilo supplebatur, et solum habebantur inquisitio parochi ac publicationes (17).

2. Iure **novo,** examen testium pro status libertate probanda non exigitur, neque opus est licentia Ordinarii, excepto matrimonio vagorum, ut parochus nuptiis assistat, nam ex Codice ipse omnia peragit sine Ordinarii interventu, nisi peculiares circumstantiae occurrant. Itaque ius vetus hac in re plane mutatum est. Cfr. cc. 1023, 1030, 1031, 1032.

Tamen ad Italiam quod attinet, Instructio S. C. de Sacramentis citata, 1 iul. 1929, inter varias formas adhibet etiam formam circa «esame dei testimoni per la prova di stato libero dei fidanzati» (mod. II; *A. A. S.*, XXI, p. 372 s.).

Quae forma non est praeceptiva, sed directiva tantum.

158. An Episcopus praescribere valeat examen, aut sibi reservare ius concedendi licentiam matrimoniis assistendi.

Ita distinguendum:

1° Ubi viget consuetudo de examine testium et de licentia Ordinarii loci praevie requirenda, ea profecto retineri potest ad normam can. 5.

2° Ubi huiusmodi consuetudo non viget, Ordinarius nequit lege dioecesana aut praecepto generali statuere ut examen testium semper fiat, aut sibi reservare universim facultatem permittendi celebrationem matrimonii.

3° Si dubium forte occurrat aut iusta causa accedat, in casibus particularibus, utrumque profecto praescribere valet Ordinarius, quia prudenti eius iudicio a supremo legislatore demandatur solutio dubiorum et casuum particularium, praesertim quando S. Sedes adiri nequit (cfr. cc. 81, 1023).

(17) Feije, *l. c.* n. 61; Gasparri, *l. c.* n. 185; Van de Burgt, *l. c.* p. 354 s.

159. Num sufficiat testimonium auctoritatis civilis ad comprobandum liberum sponsorum statum. — 1. Iure *antiquo* nonnulli auctores, praesertim *Bouix* (18), contendebant testimonium status liberi pro matrimonio civili vel testimonium ipsius matrimonii civilis satis probare etiam liberum statum sponsorum in ordine ad verum seu religiosum matrimonium ineundum. «Ad eiusmodi autem civilem contractum — ait *Bouix* (19) — non admittuntur nisi ii de quorum statu libero constat; et ne fraus in ea re fieret, satis providit saecularis potestas. Unde quando celebrato illo contractu civili, partes ad Ecclesiam ad contrahendum verum matrimonium accedunt, *iam satis constat de earum libero ad contrahendum statu*».

Sed S. O., 2 april. 1873, hanc opinionem expresse reprobavit. Sequens enim dubium propositum fuerat: «5. Per ultimo persone degnissime di fede anche ecclesiastiche assicurano che in Francia è moralmente impossibile che un matrimonio si celebri in Chiesa, se prima non abbia avuto luogo il matrimonio civile dinanzi al *maire* del luogo. Pei francesi (hoc dicas profecto eadem ratione etiam de ceteris gentibus) adunque basterebbe l'attestato del *maire*, oppure si richiederebbe egualmente quello dell'autorità ecclesiastica?».

S. O., die 2 april. 1873, reposuit: «Ad 5. Ad 1. partem, *negative;* ad 2. partem, *affirmative*» (20).

2. Procul dubio id quoque valet iure *novo*. Sententia affirmans nititur supposito evidenter falso, supponit nempe legem civilem adamussim convenire cum lege ecclesiastica. Porro hoc falsum esse, satis superque constat. Nam codices civiles passim multa impedimenta canonica reiiciunt et vicissim in pluribus casibus divortium perperam admittunt.

Imo, dato etiam et non concesso quod ex civilis auctoritatis testimonio constaret de libero sponsorum statu, aequum non esset, saltem de regula generali, ecclesiasticam disciplinam niti lege civili (21).

ARTICULUS III.

De proclamationibus matrimonialibus.

160. Notio et origo proclamationum. — 1. Proclamationes (denunciationes, publicationes, banni seu banna) sunt publicae admonitiones, quae praemittuntur matrimonio contrahendo in eum finem,

(18) *De iudiciis*, vol. II, p. 465.
(19) *Loc. cit.*, n. IV.
(20) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. II, n. 1399.
(21) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 185; Wernz, *l. c.* not. 11; Rosset, *l. c.* n. 1123 s.

ut si quis cognoscat aliquod impedimentum canonicum exsistere inter sponsos, illud intra terminum competentem parocho aut Ordinario manifestet.

2. Ex pluribus documentis historicis scimus, iam antiquitus morem fuisse, ut presbyteri diligenter inquirerent an impedimentum aliquod exstaret inter eos, qui contracturi essent matrimonium (1). Nonnullis autem in dioecesibus, praesertim in Gallia, consuetudo invaluerat proclamandi in Ecclesia futurum matrimonium inter determinatas personas, ut fideles notitiam habentes alicuius impedimenti, illud Ecclesiae revelarent.

Primum vestigium proclamationum invenitur in Synodo Ratisbonensi saeculo VIII. Hae proclamationes proprio nomine appellatae sunt *banna* scil. publica edicta (2).

3. Concilium Later. IV a. 1215 (c. 3, X, de clandestina desponsatione, IV, 3) consuetudinem praedictam de bannis nuptialibus ratam habuit et confirmavit eamque ad universam Ecclesiam extendit, ita ut in *legem generalem* translata fuerit eiusmodi consuetudo, simul vero accuratius determinata et peculiaribus poenis communita (3).

Concilium Trid. (4) legem Lateranensem melius determinavit, expresse statuens, proclamationes faciendas esse ter a proprio contrahentium parocho, tribus continuis diebus festis, inter Missarum sollemnia. Ubi Tridentinum non fuit promulgatum, vim suam retinuit lex bannorum Lateranensis, ut liquet ex iuris principiis ac diserte docet Bened. XIV in cit. Epistola, § « *Constat igitur* ».

4. Codex (cc. 1022-1030) legem Tridentinam fere iisdem verbis innovat atque accuratius circumscribit, nonnullis opportune inductis mutationibus, ut ex dicendis patebit.

161. Obligatio ac vis proclamationum (5). — 1. Publicationes matrimoniales sunt faciendae *sub gravi*, cum agatur de lege generali

(1) Cfr. Freisen, *l. c.* n. 138; Wernz, *l. c.* p. 135, not. 13; Gasparri, *l. c.* n. 195.

(2) Cfr. Bened. XIV Epist. « *Paucis abhinc hebdomadis* », 19 mart. 1758, ad Archiep. Goanum; Ducange, *Glossar.* v. *Bannus, Bannum.*

(3) Sanchez, *l. c.* lib. III, disp. 6; Schmalzgr., *l. c.* tit. 3, n. 1 ss.; Santi, *l. c.* tit. 3, n. 2 ss.; Wernz, *l. c.* n. 135.

(4) Sess. XXIV, cap. 1 *De reform. matrim.*

(5) Quoad *ius civile* haec teneas:

1° Proclamationes matrimoniales etiam a *iure civili* exiguntur.

2° Codex *Ital.* (art. 70-78) iubet duas proclamationes matrimonio praemitti, quarum omissio non officit validitati, sed gravibus poenis punitur (art. 123). Fieri debent in aede communitatis loci vel locorum ubi uterque sponsus commoratur, et si nondum ab anno etiam in loco praecedentis commorationis: duabus dominicis successivis; ab officiali status civilis: per hebdomadam intercedentem et per tres dies subsequentes manent affixae; quarto die

in re gravi. Haec iure antiquo erat sententia communissima DD. (6); talis quoque censeri debet iure novo. Qua in re tamen, ut certa ab incertis secernantur, ita distinguendum est: *a*) omittere omnes tres publicationes sine Ordinarii loci venia, extra casum necessitatis, est *certe* peccatum mortale; *b*) omittere duas, item *probabilius* est peccatum lethale; *c*) omittere una tantum, *probabiliter* est veniale (7).

Sententia, quae tenet esse peccatum veniale omittere etiam duas publicationes, dummodo moraliter constet non adesse impedimentum (8), nobis vere probabilis videtur; e contra, probabilem, saltem practice loquendo, non habemus eam opinionem, quae tenet (9) parochum non peccare, si, petita publicationum remissione eaque ab Ordinario irrationabiliter denegata, matrimonio assistat praetermissis proclamationibus.

Haec opinio improbabilis nobis est, *saltem practice loquendo*, quia non parochus, sed Ordinarius est iudex in foro externo, cuius arbitrio ac iudicio relinquitur, an causa allegata sit iusta necne, sufficiens vel non pro dispensatione concedenda.

2. Lex de bannis nuptialibus obligat, etiamsi parochus aliunde sciat nullum obstare matrimonio impedimentum; nam lex, quae fundatur in *praesumptione communis periculi*, non cessat, etiamsi *in casu particulari* praesumptio non verificetur (can. 21).

3. Publicationes fieri debent pro omnibus matrimoniis, licet nupturientes sint servi seu mancipia, ut declaravit S. C. de Prop. Fide, 1 april. 1816 (10).

nuptiae celebrari possunt. Iterari debent elapsis 180 diebus. Dispensatio conceditur ab altera ex causa gravi.

3° Codex *Helv.* (art. 105-114) statuit proclamationes fieri per affixionem quae durat *decem* dies; valent per *sex* menses.

4° Codex *Gall.* (art. 63 ss., 166 ss.) eadem habet ac Codex *Ital.* sed fiunt per simplicem affixionem.

5° Codex *Germ.* (§ 1316) et lex 6 febr. 1875 (§§ 45-49); denuntiatio fit ad liceitatem, per affixionem, ab officiali status civilis; durat *quatuordecim* dies; valet per *sex* menses.

6° Codex *Austr.* (§§ 69, 74): omissio *omnium* publicationum, etiam pro uno sponso officit *validitati* matrimonii, at solum ad instantiam partis (§ 94); omissio *unius* vel *duarum* poenas parocho et nupturientibus secumfert (Cod. poenal. § 507). Faciendae sunt tribus diebus dominicis aut festis a parocho domicilii vel commorationis utriusque sponsi, in ecclesia. Si nupturientes a 6 hebdomadibus ibi non habitant, publicationes fieri debent etiam ubi ultimo saltem per 6 hebdomadas fuerunt. Post 6 menses repetendae sunt; non tamen ad validitatem. Dispensatio conceditur ab auctoritate politica primi gradus super duabus, secundi gradus super omnibus, ex causis canonicis aequivalentibus.

(6) Cfr. Sanchez, lib. III, disp. 5, n. 6; Schmalzgr., *l. c.* n. 6; S. Alph., *l. c.* n. 990; Lehmkuhl, *l. c.* n. 861; Gasparri, *l. c.* n. 198.

(7) Sanchez, *l. c.* n. 7; S. Alph., *l. c.*; Lehmkuhl, *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 551; Génicot, *l. c.* n. 448; Ferreres, *l. c.* n. 943, quaer. 8°.

(8) Salmant., *l. c.* cap. 8, n. 78; Trullench, *l. c.* cap. 6, dub. 8 n. 3; Rebellus, part. 2, lib. 2, q. 7, n. 10; D'Annibale, *l. c.* n. 453; Génicot, *l. c.* n. 448.

(9) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 44; Sanchez, *l. c.* disp. 10, n. 29 s.; Reiffenst., *l. c.* tit. 3, n. 46; Gasparri, *l. c.*

(10) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. I, n. 710.

162. Quando publicationes omittendae sint. — 1. Omitti debent in matrimoniis quae contrahuntur cum dispensatione ab impedimento disparitatis cultus aut mixtae religionis, nisi loci Ordinarius pro sua prudentia, remoto scandalo, eas permittere opportunum duxerit, dummodo apostolica dispensatio praecesserit et mentio omittatur religionis partis non catholicae (can. 1026).

Ex praescripto huius canonis manifeste colligitur, in praefatis matrimoniis publicationes *prohiberi*, ideoque non solum possunt, sed debent omnino per se omitti. Ratio est, quia exinde fideles scandalum aut admirationem paterentur, et salutaris horror erga haec matrimonia imminueretur.

Iure antiquo lex *generalis* de bannis omittendis non habebatur; verum prohibitio quaedam plus vel minus explicita eas faciendi ex pluribus S. Sedis documentis colligebatur (11). Quae iuris dispositio *nunc* adeo rigorosa est, ut publicationes nonnisi *ex Ordinarii permissione* fieri possint, et quidem remoto scandalo et nulla facta mentione religionis partis non catholicae. Haec omnia sunt *praeceptive* servanda.

2. Item denuntiationes sunt omittendae in *matrimoniis conscientiae* (can. 1104).

3. Praeterea lex bannorum non urget: 1° *in casu necessitatis*, quando scil. matrimonium differri nequit sine gravi incommodo nec suppetit tempus recurrendi ad Episcopum pro dispensatione; idque locum habet non solum in periculo mortis, sed etiam in aliis casibus, quamvis rarissime, ex. gr. si scandalum aut infamia oriatur ex dilato matrimonio, si duo iam maritaliter vivunt vel civiliter quoque iuncti sunt, qui nunc matrimonium in facie Ecclesiae contrahere velint, sed uterque vel saltem una pars redire nolit, post petitam dispensationem (12); 2° *in matrimoniis principum* ex usu universali, ut iure antiquo communiter docebant auctores; quia eorum genus adeo notum est, ut impedimentum, si quod obstet, facile cognosci possit (13).

Hoc valet etiam iure novo, saltem si agitur de iis qui supremum tenent populorum principatum horumque filiis ac filiabus eisve quibus ius est proxime succedendi in principatum.

163. Quaestiones. — 1. Banna nuptialia possuntne suppleri per publicationes factas a civili magistratu pro matrimonio civili?

(11) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 508 s.; Wernz, *l. c.* n. 136.
(12) Sanchez, *l. c.* disp. 11, n. 25 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1007; Rosset, *l. c.* n. 1176; Génicot, *l. c.* n. 38; Gasparri, *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 551, 2.
(13) Scavini, *Theol. Mor.*, III, n. 897 (ed. XIV); Berardi, *Theol. mor.*, V, n. 1007; Sebastianelli, *l. c.*

Minime. Nam hae publicationes sunt ex sese insufficientes ad scopum Ecclesiae obtinendum, eo quod leges civiles complura impedimenta canonica non agnoscunt.

Id confirmatur expressa Sanctae Sedis declaratione. Vicarius Apost. Iamaicae sequens dubium proposuit Sacrae Congregationi Sancti Officii: «Secondo la clausola 17 (della nuova legge proposta) si richiede che il ministro religioso, deputato officiale in ordine ai matrimonii, faccia le pubblicazioni in tre volte, ossia domeniche successive durante gli officii del mattino e della sera. Ora fuori di Kington vi è appena nell'isola una cappella in cui si celebrano gli officii domenicali non più di una volta al mese. Possono i fedeli fuori di Kington procurarsi un attestato delle pubblicazioni dell'officiale civile? e può il sacerdote valersi di tale attestato in luogo delle pubblicazioni fatte in chiesa?».

Sacra Congr. die 12 ian. 1881 reposuit: «Nihil obstare, quominus fideles postulent testimonium ab officiali civili, sed huiusmodi testimonium per se non sufficit, ut ad matrimonii celebrationem fideles admittantur a missionario, qui quoad publicationes se gerat iuxta leges Ecclesiae» (14).

2. Concilium Trid. (l. c.) pro casu in quo probabilis sit suspicio matrimonium malitiose impediri posse, si omnes tres publicationes fiant, sequens suggerit remedium, scil. ut una tantum publicatio fiat, vel ut interim matrimonium celebretur, et deinde ante eius consummationem tres publicationes peragantur.

Haec dispositio Tridentina valetne etiam iure novo? Quoad *primam* partem, nempe ut una tantum fiat publicatio, certe valet, non quatenus vim suam adhuc servet Tridentina lex aut quatenus praefatam dispositionem Codex expresse confirmaverit, sed solum ex generali principio supra enunciato, scil. quod lex bannorum utpote humana non obligat cum gravi incommodo.

Quoad *alteram* partem vero, certum est dispositionem Tridentinam penitus abrogatam fuisse, tum quia ex iuris novi praescripto publicationes, matrimonio iam celebrato, nunquam sunt faciendae, tum quia utrique coniugi «*ab ipso matrimonii initio*» aequum ius et officium est quod attinet ad actus proprios vitae coniugalis, i. e. quoad matrimonii consummationem (can. 1111).

164. A quonam sint faciendae proclamationes. — 1. Tum iure antiquo tum iure novo publicationes peragendae sunt a parocho

(14) Gasparri et ex eo complures citant hanc declarationem sub die 12 maii 1881, dum e contra est diei 12 ian. 1881. Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. II, n. 1545.

proprio contrahentium. Can. 1023, § 1 expressis verbis id statuit: « *Matrimoniorum publicationes fieri debent a parocho proprio* ».

2. Parochus *proprius* est parochus loci in quo sponsi habent domicilium vel quasi-domicilium (can. 94, § 1).

Porro domicilium acquiritur commoratione in aliqua paroecia, quae vel coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet, vel sit protracta ad decennium completum (can. 92, § 1). Quasi-domicilium acquiritur commoratione in aliqua paroecia, quae vel coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem ad maiorem anni partem, si nihil inde avocet, vel sit reapse protracta ad maiorem anni partem (can. cit. § 2).

Domicilium vel quasi-domicilium in paroecia aut quasi-paroecia dicitur *paroeciale;* in dioecesi, vicariatu, praefectura, non autem in paroecia aut quasi-paroecia, *dioecesanum* (can. cit. § 3).

Minor retinet domicilium illius cuius potestati subiicitur; post septennium expletum, minor potest quasi-domicilium proprium obtinere (can 93, §§ 1, 2). Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi (can. 95).

Parochus *proprius* vagi et illius quoque qui non habet nisi dioecesanum domicilium vel quasi-domicilium, est parochus loci in quo *actu* commorantur (can. 94, §§ 2, 3).

3. Exinde patet publicationes esse peragendas in paroecia vel paroeciis ubi nupturientes habent domicilium aut quasi-domicilium. Itaque:

1º Si uterque sponsus ad eandem paroeciam pertinet, et in ea tantum domicilium vel quasi-domicilium habet, in ea solum publicationes fieri debent, salvo praescripto can. 1023, § 2, de quo infra;

2º si sponsi ad paroeciam diversam pertinent, publicationes peragendae sunt in utraque paroecia;

3º si sponsus, uterque vel alteruter, in una paroecia habeat domicilium et in alia quasi-domicilium, proclamationes fieri debent in utraque paroecia;

4º si domicilium vel quasi-domicilium pars dereliquit *ante pubertatem*, non est necesse ut publicationes in ea paroecia fiant; idcirco in loco *originis*, unde pars *ante pubertatem* discessit, denuntiationes non sunt faciendae;

5º si uterque vel alteruter sponsus *a brevissimo tempore* domicilium vel quasi-domicilium acquisierit in aliqua paroecia, publicationes ibi fieri debent, quia parochus est vere proprius;

6º in paroecia *actualis* vel *menstruae commorationis*, secluso,

uti patet, animo ibi perpetuo manendi vel saltem ad maiorem anni partem, opus non est ut fiant proclamationes;

7º at si agitur de vago aut etiam de eo qui non habet nisi dioecesanum domicilium vel quasi-domicilium, proclamationes fieri debent a parocho loci, ubi nuptiarum tempore hi commorantur;

8º proclamationes pro *minoribus* faciendae sunt tum in loco ubi parentes vel tutores degunt i. e. in domicilio iuris vel necessario, tum in quasi-domicilio, si hoc habeant;

9º pro *militibus*, generatim, fieri debent: *a*) in loco ubi sunt in praesidiis; *b*) in domicilio parentum, si sint *minores;* si autem sint *maiores*, in loco ubi residebant ante militiam susceptam; quia aliud non acquisierunt domicilium.

4. Si pars alio in loco, i. e. extra domicilium aut quasi-domicilium, *per sex menses* commorata sit *post adeptam pubertatem*, scil. sponsus post decimum quartum aetatis annum, sponsa post duodecimum annum completum (c. 88, § 2), parochus debet rem exponere Ordinario, qui pro sua prudentia vel publicationes inibi faciendas exigere tenetur, vel alias probationes seu coniecturas super status libertate colligendas praescribere; si vero aliqua sit suspicio de contracto impedimento, parochus etiam *pro breviore commoratione* debet Ordinarium consulere, qui matrimonium permittere nequit, nisi prius suspicio vel per publicationes vel per alias probationes seu coniecturas removeatur (can. 1023, §§ 2, 3).

Attento huius canonis praescripto, indubitanter putamus Ordinarium *praescribere* non posse, aliter ac antea, publicationes faciendas, *seclusa suspicione de contracto impedimento*, pro commoratione *infra semestre*, neque pro commoratione *ante adeptam pubertatem*.

5. « Si pars post adeptam pubertatem plusquam per sex menses commorata fuerit in longissimis et dissitis oris, a quibus ut habeatur regularis attestatio libertatis status longius tempus requiritur, cum tamen urgeat celebratio matrimonii, sufficitne in casu ad certiorandam libertatem status iuramentum partis cum testimonio duorum, vel, si non possint haberi duo, saltem unius, qui secum commorati fuerint illis in regionibus? ».

Pontificia Commissio Codicis, 2-3 iunii 1918, n. IV, 4, reposuit: « Rem remitti prudenti iudicio Ordinarii, qui alias probationes, non excluso iuramento suppletorio, praescribere potest ad normam c. 1023, § 2 ».

Quae iure antiquo DD. tradebant de bannis quoad matrimonia vagorum (15), hodie amplius non valent.

(15) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 25, n. 8 ss.; Sebastianelli, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1116; Feije, *l. c.* n. 251; Wernz, *l. c.* n. 139, V.

6. Parochus potest publicationes facere sive per se sive per alium, et quidem non solum per *sacerdotem*, ut pro certo habemus contra adnotatorem Ferraris (16), sed etiam per *clericum*, imo de rigore iuris per *laicum* quoque; verum id minus convenit, uti palam est, nisi iusta causa excuset vel consuetudo legitima id permittat.

7. Publica matrimoniorum denuntiatio est *verum* et *proprium ius parochiale*, i. e. *functio parocho reservata* (can. 462, 4°). Pro huiusmodi denuntiatione parochus iure antiquo poterat percipere moderatum emolumentum (17). Non dubitamus quin etiam iure novo id possit, dummodo tale emolumentum vel probata consuetudine vel legitima taxatione ad normam can. 1507 (18) recognitum sit (cfr. can. 463, § 1).

165. Tempus, locus et forma proclamationum. — « *Publicationes fiant tribus continuis dominicis aliisque festis de praecepto in ecclesia inter Missarum sollemnia, aut inter alia divina officia ad quae frequens populus accedat* » (can. 1024).

Dicitur 1° **tribus,** ut significetur nec plures nec pauciores per se esse peragendas publicationes. Ordinarius loci potest quidem dispensare super una vel altera publicatione, at permittere nequit ut eodem die tres vel duae fiant, etsi forte causa gravis intercedat, qua occurrente, fit locus potius dispensationi super iisdem.

Dicitur 2° **continuis,** quatenus dies festi ita sibi succedere debent, ut saltem alius dies festus non interponatur, licet forte omnes tres dies festi ferialibus diebus seiungantur.

Quaerunt DD. 1° an et quale peccatum sit interceptio unius vel alterius diei aut plurium; 2° an publicationes fieri possint tribus diebus festis sibi *immediate* succedentibus; 3° an publicationes fieri possint tempore feriato, aut in praecipuis anni sollemnitatibus, ex. gr. Paschatis, Epiphaniae, Nativitatis Domini etc.

Ad 1. Si proclamationes fiant tribus diebus festivis *discontinuis* modo *plures* dies festi non intercedant, parochus certe non peccat graviter (19), quia finis legis adhuc attingitur. Num vero peccet venialiter si unus tantum vel alter dies interponatur, controvertitur. Quidam, ex. gr. S. Alphonsus (20),

(16) *Bibliotheca* etc. v. *Denuntiationes*, n. 24.
(17) Gasparri, *l. c.* n. 205; Wernz, *l. c.* n. 137.
(18) Can. 1507, § 1, haec statuit: « Salvo praescripto can. 1056 et can. 1234, praefinire
taxas pro variis actibus iurisdictionis voluntariae vel pro exsecutione rescriptorum Sedis
Apostolicae vel *occasione ministrationis Sacramentorum* vel Sacramentalium, in tota eccle-
siastica provincia solvendas, est Concilii provincialis aut conventus Episcoporum provinciae;
sed nulla vi praefinitio eiusmodi poll t, nisi prius a Sede Apostolica approbata fuerit ».
(19) Sanchez, *l. c.* disp. 5, n. 8; Bonacina, *l. c.* p. 6, n. 113; S. Alph., *l. c.* n. 992.
(20) *Loc. cit.* Cfr. Sanchez, *l. c.*; Bonacina, *l. c.* n. 130.

censent parochum leviter peccare; alii eum a culpa etiam veniali excusant (21), quorum sententia verior nobis est.

Sin autem *plures* dies festi *intercedant*, nonnulli putant esse peccatum mortale (22); at opinamur nonnisi culpam venialem committi, quia non videtur gravis transgressio, cum fini a legislatore intento iam satisfiat.

Ad 2. De rigore iuris publicationes fieri possunt etiam tribus diebus festis sibi *immediate* succedentibus, eo ipso quod nullatenus id vetat; expedit tamen ut saltem inter proclamationes unus vel alter dies ferialis intercedat, ne fidelibus desit tempus impedimenta revelandi, si qua obstent matrimonio.

Ceterum iure quo nunc utimur (cfr. can. 1247), tres dies festi *immediati* nunquam occurrunt, nisi forte eiusmodi dies festi per modum actus ab Ordinariis locorum fuerint indicti ad normam can. 1244, § 2.

Ad 3. Dubitandum non est quin tempore feriato, nec non in praecipuis etiam anni sollemnitatibus, matrimonia publicari possint, cum Codex iuris canonici nullibi id prohibeat. Hinc quoad *particulares* consuetudines, quae cavent ne publicationes fiant tempore clauso aut summis quibusdam festis, videndum est, ad normam can. 5, num sit centenariae et immemorabiles necne, num ab Ordinariis toleratae vel non. Si non sunt centenariae et immemorabiles a die 19 maii 1918 suppressae omnes fuerunt, ideoque nullam prorsus vim habent; si sunt centenariae et immemorabiles atque a loci Ordinario toleratae, servari possunt; quod si toleratae non sint ab Ordinario, qualibet vi carent.

Dicitur 3° **diebus dominicis aliisque festis de praecepto,** ut excludantur sive dies feriales sive festa devotionis aut suppressa. Quod attinet ad dies *festos de praecepto*, nunc standum plane est can. 1247. Iure antiquo auctores communiter docebant Episcopum permittere posse, ut festis quoque suppressis publicationes fierent, modo iis diebus sacrae functiones haberentur cum populi concursu; quam licentiam, iuxta DD., Episcopus concedere poterat vel in singulis casibus particularibus, vel semel pro semper in Statutis dioecesanis (23).

Iure novo omnino negandum id permitti posse ab Episcopo per legem seu statutum dioecesanum, nam Codex expresse loquitur de diebus *dominicis* aliisque festis *de praecepto*, aliter ac Trid. Concilium (l. c.), quod statuerat simpliciter publicationes esse peragendas « tribus continuis diebus *festivis* » (24).

(21) Diana, part. III, tract. 4, resol. 236; Villalobos, *Summa* etc., part. I, tract. 13, diff. 24,
n. 3; Reginaldus, *Praxis fori poenitentialis*, lib. 21, n. 226, aliique plures praesertim recentiores.
(22) Ferraris, *l. c.* v. *Matrimonium*, n. 14; Bangen, *l. c.*, II, p. 43.
(23) Zitelli, *l. c.* p. 370; Rosset, *l. c.* n. 1112; Wernz, *l. c.* n. 138; Santi-Leitner, lib. IV,
tit. 3, n. 9. Cfr. Instr. S. C. C. 5 iul. 1780 ad Episcop. Brunen., et aliam diei 19 april. 1823
ad Episcop. Tudertin.
(24) Quare minus recte Pighi (*l. c.* n. 27) contra praescriptum canonis 1024, id habet:
« Ita, si quodam die non festivo habeatur maior populi concursus quam die festivo, licebit
illo potiusquam isto proclamationes fieri ».

Proinde attento praescripto can. 81, Ordinarii locorum nequeunt per leges seu statuta generalia indulgere ut proclamationes fiant diebus festivis suppressis et eo minus ferialibus; sed cum possint in casibus particularibus dispensare ex legitima causa a publicationibus, valent quoque, ut pro certo habemus, *in iisdem rerum adiunctis* scil. in casibus particularibus et ex legitima causa permittere ut publicationes peragantur diebus festis suppressis imo et ferialibus, nam *qui potest plus, potest etiam minus*, iuxta notum adagium Doctorum.

Dicitur 4° **in ecclesia;** qua voce proprie intelligi debet ecclesia *paroecialis*, quia in ea equidem tenetur *per se* parochus, cuius est matrimonia ineunda denuntiare, Sacrum pro populo facere divinaque officia celebrare. At improbandus non est parochus qui in alia ecclesia publicationes iusta de causa peragat, modo habeatur populi concursus. Ratio, quia finis legis reapse obtinetur, nec adest legis ecclesiasticae vera transgressio, cum expresse minime statuat nuptias in ecclesia *paroeciali* esse denuntiandas.

Imo si in alia ecclesia (aut oratorio publico) magnus eo die esset fidelium concursus, et in ecclesia parochiali nullus, expedit publicationes fieri in illa potius quam in hac ecclesia, ut merito docent DD.

Praeterea plures censent denuntiationes fieri posse extra ecclesiam tempore magni concursus, ex. gr. ob processionem, concionem etc., quia finis legis obtinetur (25), et quidem licite omnino, ut arbitramur, si adsit aliqua causa iusta.

Dicitur 5° **inter Missarum sollemnia,** quatenus matrimonia denuntiari debent intra Missam parochialem aut conventualem, ad normam can. 415, § 2, 3°, et etiam, ut indubitanter putamus, intra aliam Missam sive cantatam sive a fortiori sollemnem (ex. gr. si exterior sollemnitas in dominicam sit translata), pro maiore commoditate et populi frequentia.

Dicitur 6° **aut inter alia divina officia ad quae populus frequens accedat,** ut authentice dirimatur quaestio quae iure antiquo inter auctores erat. Disputabant enim, utrum publicationes fieri possent tempore vespertini officii vel concionis aut processionis; utrum ad id esset necessaria, necne, Episcopi licentia (26). Suprema sua auctoritate legislator controversiae finem dedit, decernens matrimonia publicari posse etiam *inter alia divina officia*, quorum nomine intelligi

(25) Sanchez, *l. c.* disp. 6, n. 9; Laymann, *l. c.*, tract. 10, part. 2, cap. 2, cap. 4, n. 10: Barbosa, in Trid. Sess. 24, cap. 1, n. 24; S. Alph., *l. c.* n. 991.

(26) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 10; Barbosa, alleg. 32, n. 15; S. Alph., *l. c.*; Scavini, *l. c.* n. 895; Santi-Leitner, *l. c.* n. 10.

debent vesperae, processiones, benedictiones sollemnes, sacrae conciones, expositio SS. Sacramenti una cum benedictione, pia exercitia novendialia etc. (27).

166. Affixio ad valvas ecclesiae. — « *Potest loci Ordinarius pro suo territorio publicationibus substituere publicam, ad valvas ecclesiae paroecialis, aliusve ecclesiae, affixionem nominum contrahentium per spatium saltem octo dierum, ita tamen ut, hoc spatio, duo dies festi de praecepto comprehendantur* » (can. 1025).

Quatuor conditiones requiruntur ut fiat locus huic iuris praescripto, scil.:

1° ut *pro suo territorio* Ordinarius id permittat, non autem ex. gr. quoad publicationes in aliena dioecesi faciendas;

2° ut affixio fiat ad valvas vel *ecclesiae paroecialis* vel alius ecclesiae, quae tamen exsistat intra fines paroeciae; non excluditur ecclesia cathedralis, collegiata vel regularis; ecclesiae aequiparatur oratorium publicum;

3° ut nomina nupturientium exposita maneant ad valvas ecclesiae *saltem* per octo dies, et quidem *per se* a prima Missa matutina usque ad ultimum liturgicum officium vespertinum, iuxta respons. S. C. Concilii 29 mart. 1908 (28), quae dioecesi Parisiensi concesserat eiusmodi substitutionem; diximus *per se*, quia prudenti Ordinarii arbitrio id remittitur, attentis circumstantiis temporum et locorum;

4° ut spatio octo vel plurium dierum, quo schedulae manent affixae, duo occurrant dies festi de praecepto (29).

167. Forma. — 1. Iure communi determinata non est formula publicationum; ideoque tum ex ipsa rei natura, tum ex Ritualibus ac legitimis consuetudinibus eruenda est.

Rituale Rom. (30) hanc formulam exhibet: « *Notum sit omnibus hic praesentibus, quod N. vir, et N. mulier, ex tali, vel tali familia, et parochia, Deo adiuvante, intendunt inter se contrahere matrimonium. Proinde admonemus omnes et singulos, ut si quis noverit aliquod consanguinitatis, vel affinitatis,*

(27) Suspensio ferendae sententiae, lata a Concilio Lateran. contra sacerdotem qui neglectis publicationibus matrimonio assisteret (quae a Concilio Trident. sublata non fuit), hodie non amplius viget ex can. 6, 5°.

(28) *Acta S. Sedis*, vol. XLI (1908), p. 246.

(29) Cerato (*l. c.* n. 17) denegat, sine ulla profecto ratione (verba enim can. 1025 adeo sunt clara et explicita, ut omne dubium auferant), Vicario Capitulari ius substituendi publicationibus publicam affixionem ad valvas ecclesiae.

(30) Tit. VII, cap. I, n. 3.

aut cognationis spiritualis, vel quodvis aliud impedimentum inter eos esse, quod matrimonium contrahendum invicem impediat, illud quamprimum nobis denuntiare debeat; et hoc admonemus primo, si fuerit prima; vel *secundo,* si fuerit secunda; vel *tertio,* si fuerit tertia denuntiatio ».

Haec forma, ut omnibus constat, non est praeceptiva.

2. Publicationes fieri debent sermone *vulgari,* clara et intelligibili voce; accurate exprimendum est, *quinam sint nupturientes* secundum *nomen, cognomen, domicilium, parentes aliaque adiuncta,* ita ut fideles probe eos dignoscere valeant; praeterea, secundum formulam Ritualis Rom., exprimenda est *obligatio fidelium* quamprimum denuntiandi parocho impedimenta sibi nota; quocirca oportet indicetur, *num* sit *prima* vel *secunda* vel *tertia* publicatio, num ab una aut altera *dispensatio* obtenta fuerit. Haec, quae Rituale Rom. optime habet, adeo sunt rei naturae consentanea ac fini intento conformia ut in praxi servanda adamussim videantur.

3. In proclamationibus faciendis omitti debent, quae ex mandato Ecclesiae sunt omittenda, ex. gr. de religione partis non catholicae (can. 1026), si forte ex Ordinarii permissione matrimonia mixta publicentur, aut quae in sponsorum dedecus vergant, ex. gr. illegitimi natales, vel aliquo modo odiosa sunt, v. g. ut quidam aiunt, aetas senilis (31).

168. Dispensatio a proclamationibus. — 1. Praeter Rom. Pontificem, dispensare valent super matrimonialibus publicationibus *proprius* loci Ordinarius. « *Loci Ordinarius proprius pro suo prudenti iudicio potest ex legitima causa a publicationibus etiam in aliena dioecesi faciendis dispensare* » (can. 1028, § 1).

Quod nomine *Ordinarii loci* iure quo nunc regimur veniant quoque Abbas vel Praelatus *nullius* et Vicarius Generalis, compertissimum est (cfr. can. 198, § 1); quare obsoleta dici debet controversia quae hac de re apud veteres DD. agitabatur (32).

2. Haec dispensandi facultas utpote *ordinaria* potest alteri delegari (can. 199, § 1); proinde sive vicariis foraneis sive parochis aliisve sacerdotibus eiusmodi potestatem Ordinarius loci committere valet, servatis de iure servandis.

3. Ut Ordinarius possit dispensare super bannis requiritur omnino *causa legitima,* non solum ad liceitatem, sed etiam ad validitatem

(31) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 203; Santi, *l. c.* tit. 3, n. 10; Wernz, *l. c.* n. 140.

(32) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 7, n. 9 s.; Schmalzgr., *l. c.* n. 25 ss.; Giovine, *l. c.* I, p. 658; Feije, *l. c.* n. 265; Santi, *l. c.* n. 11; De Angelis, *l. c.* tit. 3, n. 3.

(can. 84, § 1); agitur enim de iure *communi* i. e. de lege Superioris, a qua Ordinarius nonnisi ut *inferior* dispensat.

Aliquando Ordinarius potest, quin teneatur, dispensationem concedere; aliquando potest ac tenetur; aliquando nec tenetur neque potest; idque dicendum, prout causa revera exsistit necne, prout levis vel gravis aut gravissima ea sit. Ut diiudicetur num causa sit *sufficiens* pro dispensatione concedenda, non solum considerari debet eadem causa in se ipsa, an maior vel minor sit, sed praeterea inspiciendum quoque est, utrum moralis certitudo, an sola probabilitas maior minorve habeatur de nullius impedimenti exsistentia.

Certum est maiorem causam requiri pro tribus dispensandis proclamationibus quam duabus, item maiorem pro duabus quam pro una.

Iuxta *Card. D'Annibale,* quem plures sequuntur recentiores DD., « Ordinariis non permittitur dispensare pro lubitu, sed ab *una* ex *iusta,* a *duabus* ex gravi, ab *omnibus* ex *urgentissima* causa » (33). Hodie, attenta disciplina mitiore inducta, causa urgentissima non requiritur.

Si certo constet nullum adesse impedimentum, non requiritur semper et necessario causa gravis ut a duabus vel etiam a tribus publicationibus dispensari possit; quaelibet causa rationabilis, imo vel ipsa nupturientium petitio interdum est causa sufficiens (34). Licet in casu non cesset lex, cessat tamen finis, qui dat causam iustam dispensandi in lege. Si e contra dubitetur *positive* de exsistentia alicuius impedimenti, ne ex causa quidem *gravissima* potest Ordinarius *per se* dispensationem concedere super omnibus publicationibus.

Extra hunc duplicem casum, scil. quando deest ex una parte certitudo de absentia impedimenti et ex alia parte dubium positivum de eiusdem exsistentia, variae sunt causae quae passim a DD. assignantur.

Praecipuae hae sunt:

1º si praevideatur matrimonium ex malitia posse impediri;

2º si, dilato matrimonio, una pars iniuste resiliat cum notabili alterius partis damno;

3º si periculum sit scandali vel infamiae;

4º si dilatio matrimonii secumferat periculum gravis damni spiritualis i. e. in bonis animae, ex. gr. periculum incontinentiae;

5º si praevideatur fore ut, matrimonio dilato, oriantur iurgia, quaestiones, dissidia etc. inter consanguineos vel familias;

(33) *Loc. cit.* n. 453, not. 7; Wernz, *l. c.* n. 142.

(34) Schmalzgr., *l. c.* n. 35; S. Alph., *l. c.* n. 1006; Sanchez, *l. c.* disp. 9, n. 3 ss.; Bonacina, *l. c.* punct. 6, n. 7.

6° si adsit periculum gravis damni temporalis;

7° si praevideatur gravis erubescentia seu pudor contrahentium ex matrimonio publice in ecclesia divulgato, ex. gr. si senex cum puella, nobilis cum plebeia sit copulandus;

8° a fortiori si tempus urgeat, ex. gr. si uterque vel alteruter sponsus statim in longinqua proficisci debeat, vel si agitur de moribundo;

9° si matrimonium in facie Ecclesiae iam celebratum, postea ob repertum latens impedimentum, renovato consensu, sit revalidandum (35).

4. Si quaeras, quandonam Ordinarius *possit* dispensationem concedere, et quandonam *teneatur*, haec est regula a DD. communiter tradita: si dispensatio est necessaria ad vitandum grave damnum commune vel privatum, sive spirituale sive temporale, aut, quamvis non necessaria, tamen *vere utilis* est i. e. conducat ad notabile bonum spirituale vel temporale, tam commune quam privatum, Ordinarius *debet* dispensare; secus, non tenetur, sed *potest*, modo una aliave ex memoratis iustis causis occurrat (36).

169. 5. « *Si plures sint Ordinarii proprii, ille ius habet dispensandi, in cuius dioecesi matrimonium celebratur; quod si matrimonium extra proprias ineatur dioeceses, quilibet Ordinarius proprius dispensare potest* » (can. 1028, § 2). Hoc iuris praescripto solvitur quaestio quae iure antiquo erat penes auctores.

Duplex principium seu regula statuitur, ubi plures sint Ordinarii proprii ratione domicilii vel quasi-domicilii utriusque vel alterius partis: si matrimonium contrahitur in dioecesi *propria*, solus Ordinarius *dioecesanus* potest dispensare; si matrimonium non celebratur in propria dioecesi, sed *alibi*, quilibet Ordinarius *proprius* dispensationem concedere valet.

Num utrumque vel alterutrum sub poena nullitatis requiratur, controvertitur. Longe verius negandum (arg. ex can. 11).

170. 6. Dispensatio **gratis** omnino est concedenda, non obstante qualibet consuetudine contraria, quae tamquam corruptela haberi

(35) Sanchez, *l. c.* n. 3 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 33 ss.; Barbosa, *De potest. Episc.*, alleg. 32, n. 40 ss.; Pirhing, *l. c.* tit. 3, n. 29; S. Alph., *l. c.* n. 1005; Reiffenst., *l. c.* tit. 3, n. 19 ss.

De Smet (*l. c.* n. 62) haec habet: « Inter causas a lege (proclamationum) deobligantes, a iure vel a consuetudine admittitur: 1° casus urgentis necessitatis matrimonii celebrandi... Quo casu, si convaluerit infirmus, *res ad Episcopum deferatur, qui*, pro suo prudenti iudicio, vel *iubeat* ad tramites Conc. Trid., *banna proclamari ante matrimonii consummationem*, vel potius simpliciter super illis dispenset ».

Haec doctrina *hodie* admittenda non est. Sane praescriptum Conc. Trid. (Sess. XXIV, cap. 1 *de reform. matrim.*) non amplius viget; matrimonio autem celebrato, lex publicationum non urget, ideoque dispensatio necessaria non est.

(36) Sanchez, *l. c.* disp. 10, n. 5 s.; Schmalzgr., *l. c.* n. 49; Barbosa, *l. c.* n. 51; Bonacina, *l. c.*; S. Alph., *l. c.* n. 1005.

debet ideoque eliminanda prorsus, nisi speciale indultum a Sancta Sede obtentum fuerit. Excipitur tantummodo *modica* merces seu praestatio ex titulo expensarum cancellariae, determinanda iuxta usum vel dioecesanum statutum ad normam can. 1057, § 1 (37).

Si nupturientes sint vere pauperes, etiam haec modica praestatio condonanda est.

Articulus IV.

De obligatione revelandi impedimenta.

171. Quinam et quonam iure teneantur impedimenta manifestare. — 1. Omnes fideles, cuiuscumque sint aetatis, sexus, conditionis, paroeciae vel dioecesis, tenentur manifestare parocho aut loci Ordinario impedimenta quae matrimonii celebrationi obstant, sive dirimentia sive impedientia, sive publica sive occulta, dummodo vel *certa* vel saltem *vere probabilis* eorum *notitia* habeatur. Equidem publicationum finis est impediendi matrimonia invalida et illicita, qui finis ab Ecclesia intentus necessario importat, fideles teneri ad removenda, quantum possunt, obstacula quae validae ac licitae nuptiarum celebrationi opponuntur.

2. Haec obligatio urget *sub gravi* et *quam primum*, nisi causa gravis excuset, ac eos quoque tenet, qui impedimenta cognoscunt sub secreto naturali vel promisso, *etiamsi iuramento nemini ea revelandi promissio firmata fuerit*, iuxta communem DD. sententiam (1).

De secreto *commisso* vel *officii*, vide n. **173**.

Ratio est, quia secretum naturale vel promissum, licet iureiurando firmatum, nequit obligare in damnum proximi et in sacramenti irreverentiam.

Quod autem ex matrimonio invalide aut illicite inito oriatur proximi damnum et sacramenti irreverentia, manifestum est. Nam si uterque contrahens versatur in bona fide, reticentia utrique nocet, dum nulliter contrahunt; si unus in mala fide est, alter in bona, hic graviter decipitur, nisi impedimentum reveletur; si uterque in mala fide est, saltem sacramento

(37) Cfr. hac de re Conc. Trid. sess. XXV, cap. 28 *de ref.*; Taxa Innocentiana sive Instr. ab Innocentio XI approb., 8 oct. 1678, una cum decreto S. C. O. 10 ian. 1896; S. C. de Prop. Fide 12 febr. 1821 ad Episc. Hiberniae.

(1) S. Thom., *Summa theol.*, 2-2, q. 7, a. 1 ad 2; Sanchez, *l. c.* disp. 13, n. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 55 ss.; Barbosa, *l. c.* n. 25; Reiffenst. *l. c.* n. 49; S. Alph., *l. c.* n. 894; Génicot, *l. c.* n. 452 ss.; Noldin, *l. c.* n. 554; Lehmkuhl, *l. c.* n. 867.

iniuria irrogatur. Si agitur de impedimento mere impediente, plerumque aderit irreverentia sacramenti ac damnum spirituale contrahentium, et aliquando etiam tertii, ex. gr. si agatur de sponsalibus antea initis.

Hoc valet etiam si impedimentum extra confessionem sit revelatum *sub sigillo confessionis*, ut aiunt, quia reipsa est secretum mere naturale (2).

3. Tum *ex iure divino et naturali* tum *ex lege positiva Ecclesiae* oritur obligatio revelandi impedimenta: *ex iure divino et naturali*, quatenus tenemur impedire sive irreverentiam sacramenti sive peccata aliaque mala proximi, quae, uti palam est, ex matrimonio illicito et eo magis ex invalido orirentur; *ex lege positiva Ecclesiae*, quatenus ipso bannorum praecepto Ecclesia mandat ut fideles, habita notitia matrimonii celebrandi, manifestent impedimenta, si quae norint.

4. Urget obligatio etiam si *solus* ea cognoscas neque valeas iuridice probare; revelatio enim non eo tendit ut aliquis reus damnetur, sed tantummodo ut malum proximi et irreverentia sacramenti praecaveatur. Haec sententia contra veteres quosdam (3) tamquam certa omnino tenenda est.

5. Etsi dispensatio ab omnibus publicationibus fuerit concessa, nihilominus impedimenta, si qua agnoscantur, revelari debent.

172. 6. Matrimonio iam celebrato, *potestne* quis ac *tenetur* impedimenta manifestare? Quod *possit*, certum est, attento praescripto can. 1971, § 2. Num *teneatur*, dispiciendum est, an impedimentum adhuc exsistat necne, an publicum vel occultum sit. Si impedimentum non amplius existat seu quavis ratione seu causa cessaverit, facile patet deesse obligationem revelandi. Si exsistat et *publicum* sit, per se urget obligatio illud manifestandi, nisi una aliave ex infra iustis causis (n. **173**) excuset.

Si vero sit *occultum*, distinguendum est: vel constat *certo* dispensationem non fuisse obtentam super illo impedimento, vel id non constat. In hoc altero casu, censemus obligationem non urgere, quia merito supponi debet sponsos impetrasse dispensationem sicque matrimonium valide et licite inivisse, iuxta notam iuris regulam. Aliud sane est loqui de matrimonio celebrando, et aliud est loqui de matrimonio iam celebrato. In priore casu, i. e. quando *certo* constat impedimentum revera existere et super eo dispensationem non fuisse impetratam, urget obligatio revelandi.

(2) Sanchez, *l. c.* disp. 14, n. 6; Schmalzgr., *l. c.* n. 56.
(3) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 995.

173. Quandonam cesset obligatio revelandi impedimenta. — 1. Si ex manifestatione impedimenti oritur grave damnum *spirituale*, ex. gr. scandalum, non solum potest, sed *debet* prorsus omitti revelatio. Quod valet etiam si *probabiliter* tantum, non autem certo, praevideatur fore ut revelatio pariat grave apud alios scandalum. Num et quando adsit scandalum, ex rerum et personarum adiunctis, praesertim ex causa impedimenti eruendum est.

2. Idem dicas si revelatio secumferat grave damnum *publicum*, licet temporale, aut periculum gravis damni publici. Ex hoc capite nec tenentur nec possunt manifestare impedimenta, qui ea noverint ratione *officii* (de *sacramentali* secreto non loquimur, quod, uti constat, adeo rigorosum est ut *nunquam*, ne ad mortem quidem vitandam, revelari queat), i. e. in exercitio muneris, professionis, ministerii: tales sunt medici, obstetrices, advocati, publici officiales, notarii, parochi.

Eiusmodi secretum *officii* valde rigorosum est, cum non solum in bonum privatum, sed in ipsum societatis bonum servari debeat, eo profecto fine ut quisque plena fiducia adire possit personas, *publico munere* fungentes, eisque, sine timore revelationis, omnia sincere pandere, etiam res occultas et omnino secretas, ea quidem lege ut alto silentio premantur. Hinc patet, ex quasi-contractu teneri personas publicas ad secretum servandum, et ideo huius revelationem nedum cedere in damnum privatum, sed in detrimentum quoque totius societatis.

At si praefatae personae impedimenta cognoscant aliunde, non autem ex munere seu professione, debent certe ea revelare sicuti omnes alii; excipitur tamen, si forte ex revelatione suspicio violati secreti officii inpopulo ingeratur; quo in casu, ratione boni publici, cessat obligatio manifestandi.

3. Disputant DD. utrum excipiendum sit etiam secretum *commissum*. Plures negant, quia «secreta commissa manifestanda sunt, ubi vergunt in damnum publicum, aut in praeiudicium personae tertiae. Hoc autem secretum est huiusmodi» (4). Alii affirmant, quia bonum commune, quod exigit secretum commissum, praeferendum est bono, quod sequitur ex impedimenti manifestatione (5). Dissensus auctorum ex eo praesertim derivandus est, quod non omnes unam eandemque notionem secreti commissi tradunt.

Alii enim secretum *officii* intelligunt; alii secretum quodcumque

(4) Schmalzgr., *l. c.* n. 55; Sanchez, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1148; Ball.-Palm., *l. c.* n. 905; Génicot, *l. c.* n. 453.
(5) Lehmkuhl, *l. c.* n. 868; Wernz, *l. c.*

consilii; alii magis proprie secretum alteri manifestatum sub expressa silentii conditione.

Si nomine secreti commissi intelligitur secretum *officii* seu *professionale*, huc spectat doctrina iam exposita, i. e. impedimenta non esse revelanda; si vero intelligitur secretum quodcumque *consilii*, ita distinguendum: vel persona, quam quis adit consilii petendi causa est *publica*, et quidem ratione muneris publici petitur consilium, et tunc habetur verum et proprie dictum secretum officii, de quo supra; vel persona est *privata*, aut, si publica, nonnisi *tamquam privata* interrogatur, puta si agitur de re quae nullimode pertinet ad eiusdem munus vel professionem.

Quo in casu impedimentum est revelandum, quia solius personae petentis consilium interest secretum servari, aliter ac in alia hypothesi, ideoque bonum privatum cedere debet bono publico, quod ex revelatione impedimenti profluit.

Si vero secreti commissi nomine intelligitur secretum alteri manifestatum *sub expressa silentii conditione*, impedimentum est revelandum, tum quia bonum publicum praevalet bono privato, tum quia reapse hanc clausulam tacite promissio continet, i. e. *si potero sine gravi incommodo, si aliud non exigat bonum publicum* etc.

Ex dictis manifesto eruitur alios quoque sacerdotes, praeter parochum, qui *ratione sacri ministerii* notitiam alicuius impedimenti acceperint, obligatione illud revelandi non teneri; ratio est, quia etiam in hoc casu habetur secretum officii, ut, congrua congruis referendo, constat ex praescripto can. 1755, § 2, 1°.

4. Cessat obligatio etiam propter damnum grave, quod *sibi suisque* ex revelatione imminere prudenter quis credit, i. e. ob damnum grave *privatum* sive ipsius *revelantis* sive *suorum*, nempe consanguineorum et affinium. Etenim neque caritatis praeceptum neque positiva lex ecclesiastica obligat cum gravi incommodo, ut omnibus constat.

Non convenit inter DD. an excuset damnum grave *tertiae personae* ex revelatione imminens. Quidam negant (6); alii affirmant (7). Attenta communi doctrina theologorum de obligatione damni tertiae personae vitandi, haec altera sententia verior nobis est. Tamen omnes admittunt dedecus aliudve incommodum ipsis sponsis proveniens ex revelatione, non excusare.

174. 5. Cessat obligatio quando impedimenti revelatio foret inutilis.

(6) Gasparri, *l. c.* n. 177; Lehmkuhl, *l. c.* et Wernz, *l. c.* n. 143, hanc sententiam sequi videntur.

(7) Schmalzgr., *l. c.* n. 53; Ball.-Palm., *l. c.* n. 806; Génicot, *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 554, 3.

Quo ex capite excusantur:

1° Qui aliter matrimonium invalidum aut illicitum impedire possunt, ex. gr. admonendo sponsos ut a nuptiis desistant, vel dispensationem obtineant.

2° Qui notitiam impedimenti habuerunt a persona non digna fide; licet eiusmodi notitia satis non sit ad matrimonium impediendum, melius tamen est, ut impedimentum reveletur, quia praefata notitia aliis forte indiciis corroborari poterit.

Plures dicunt eum excusari, qui impedimentum noverit ex auditu, sed non recordetur a quo. « Certum est 3°. Quod si noveris impedimentum *ex auditu*, sed non recordaris a quo... non teneris denuntiare ». Ita Ligorius (8) quem non pauci DD. iisdem fere verbis sequuntur.

Rectius distinguendum est: si audieris a persona fide digna, quamvis non recorderis *a quo* notitiam acceperis, urget obligatio revelandi; secus, si audieris a persona fide non digna, aut non recorderis vel dubites num sit fide digna necne, vel audieris ab eo qui nihil certi sciebat (9). Etiam in hoc casu, ut supra diximus, consultius erit impedimentum revelare.

3° Qui certo vel prudenter existiment, se nihil profuturos revelando, et multo magis si putent revelationem obfuturam bona fide contrahentibus (10).

4° Qui cognoscunt impedimentum occultum, ex. gr. impedimentum criminis, simulque vero sciunt dispensationem pro foro conscientiae obtentam fuisse. Iure antiquo auctores communiter docebant, obligationem revelandi urgere, « si adesset publica fama de impedimento, et dispensatio esset occulta » (11).

Non obstante praescripto can. 1047, quo statuitur dispensationem pro foro interno non sacramentali concessa valere quoque pro foro externo, si occultum impedimentum postea publicum evadat, censemus idipsum iure novo esse dicendum ex praescripto can. 1031, § 2, 2°.

(8) *Loc. cit.*; Gasparri, *l. c.* n. 224.
(9) Sanchez, *l. c.*; Schmalzgr., *l. c.* n. 58.
(10) Ball.-Palm., *l. c.* n. 806.
(11) Sanchez, *l. c.* disp. 14, n. 4; S. Alph., *l. c.*; Gasparri, *l. c.*

ARTICULUS V.

Quomodo parochus sese gerere debeat si aliquod impedimentum detegatur.

175. Impedimentum dubium. — « *Exorto dubio de exsistentia alicuius impedimenti:*

1° *Parochus rem accuratius investiget, interrogando sub iuramento duos saltem testes fide dignos, dummodo ne agatur de impedimento ex cuius notitia infamia partibus oriatur, et, si necesse fuerit ipsas quoque partes* » (can. 1031, § 1, 1°).

Eiusmodi parochi obligatio novas investigationes easque accuratiores peragendi urget *sub gravi*. Quamvis can. dicat: « ... investiget, *interrogando* etc. », pro certo habemus interrogationem testium non esse a legislatore praeceptam ut *unicum* medium atque *exclusivum*, sed solum tamquam ordinarium et magis accommodatum, ita ut parochus pro rerum ac personarum adiunctis etiam aliis uti valeat ad veritatem detegendam; idque praesertim locum habet, si testes desint aut nolint deponere aut agatur de re quae cedat in partium infamiam.

Aliter ac iure antiquo, parochus potest interrogare *sub iuramento* testes, quin speciali facultate opus habeat; nam facultas ad id, attentis relatis verbis, a iure communi nunc ipsi tribuitur. Ratio, cur testes interrogandi non sint, quando agitur de impedimento ex cuius notitia infamia partibus oriatur, est quia, stante dubio, partes integrum adhuc retinent ius ad propriam famam, donec *certo* constet de exsistentia impedimenti.

176. « 2° *Publicationes peragat vel perficiat* (parochus), *si dubium ortum sit ante inceptas vel expletas publicationes* » (can. 1031, § 1, 2°). Hoc iuris praescripto solvitur quaestio, quae olim apud auctores agitabatur. Ideo publicationes dicuntur merito peragendae aut perficiendae, quia merum dubium nequit destruere ius certum nupturientium in ordine ad matrimonium.

177. « 3° *Matrimonio ne assistat, inconsulto Ordinario, si dubium adhuc superesse prudenter iudicaverit* » (can. 1031, § 1, 3°).

Parochus maturo consilio perpendere debet testium depositiones aliaque indicia, ut diiudicare valeat utrum dubium exortum de exsistentia impedimenti careat fundamento an non.

Si noverit illud carere fundamento i. e. aut plane evanescere aut mere negativum esse, tuto procedere potest ad matrimonii celebrationem; contra, si *prudenti* iudicio existimet dubium *solido niti fundamento* atque ut *tale* adhuc superesse postquam accuratius investigaverit, nequit matrimonio assistere, sed tenetur rem totam ad Ordinarium deferre, cuius erit vel novas investigationes faciendas praescribere aut, omnibus sedulo consideratis circumstantiis, nuptiarum celebrationem permittere.

178. Impedimentum certum. — « *Detecto impedimento certo:*

1° *Si impedimentum sit occultum, parochus publicationes peragat vel absolvat, et rem deferat, reticens nomina, ad loci Ordinarium vel ad Sacram Poenitentiariam.*

2° *Si sit publicum et detegatur ante inceptas publicationes, parochus ulterius ne procedat, donec impedimentum removeatur, etsi dispensationem pro foro conscientiae tantum obtentam norit; si detegatur post primam aut secundam publicationem, parochus publicationes perficiat, et rem ad Ordinarium deferat* » (can. 1031, § 2).

Itaque, ubi impedimentum *certum* detegatur, videndum, num sit *occultum* vel *publicum*. Si **occultum,** publicationes *semper* fieri debent, i. e. vel peragi vel absolvi, prout inceptae iam sint, aut non; interim vero, reticitis nominibus, parochus recurrere tenetur vel ad loci Ordinarium vel ad S. Poenitentiariam pro dispensatione obtinenda.

Si **publicum,** distinguendum, num ante vel post inceptas publicationes detegatur: si impedimentum detegitur *ante inceptas publicationes*, parochus eas peragere nequit, donec petita et impetrata fuerit super *publico* impedimento detecto necessaria dispensatio, licet pro foro conscientiae, eoque tantum, obtenta iam sit dispensatio.

Si vero impedimentum detegitur *post primam aut secundam publicationem*, parochus absolvere debet proclamationes, et rem ad loci Ordinarium illico deferre, qui aut ipse dispensabit, si rerum adiuncta concurrant de quibus in can. 1045, § 1 (cfr. n. **233**), vel forte speciali facultate polleat, aut, secus, dispensationem a Sede Apostolica impetrabit.

179. Quaeri solet a DD. an parochus vel Ordinarius, qui solus impedimentum noverit, teneatur matrimonium impedire. Haec sunt tenenda:

1° Si parochus vel Ordinarius impedimentum noverit ex confessione sacramentali, certo certius est nec teneri nec posse citra

gravissimum scelus uti notitia habita in confessione ad matrimonium impediendum.

Si illud ex confessione ipsius sponsi *ignorantis* didicerit, et *timeat admonitionem non esse profuturam*, et matrimonium *sine gravi scandalo impediri non possit*, eum in sua bona fide relinquere satius est (1).

2º Si ratione tantum ministerii sacri impedimentum sciat ideoque *secreto officii*, quod vocant, obligetur, ex alibi dictis (n. **173**), censemus nuptias impedire non posse, eo ipso quod eiusmodi secretum, in bonum commune societatis institutum, strictius urgeat quam ipsamet obligatio impedimenta matrimonialia revelandi.

3º Si ex alio fonte parochus vel Ordinarius notitiam alicuius impedimenti acceperit, iuxta communiorem theologorum et canonistarum sententiam, tenetur matrimonium impedire, et quidem sive impedimentum sit publicum sive occultum, sive publice petat nupturiens sive occulte (2).

Plures auctores de hac re non satis clare loqui videntur: aliud sane est quaerere an parochus vel Ordinarius possit ac teneatur notitia impedimenti, licet occulti, *exterius* uti eamque partibus opponere atque aliis indiciis corroborandam curare; et aliud profecto est quaerere num *absolute* i. e. in perpetuum per se impediri possit matrimonium, ob *solam* notitiam impedimenti ex parte parochi vel Ordinarii, *si reapse impedimenti exsistentia in foro externo probari nequeat*. Primum concedendum, alterum negandum (3).

Ordinarius in priore casu potest matrimonium vetare, sed *ad tempus* tantum, non autem absolute et simpliciter, ad normam can 1039, § 1. Quod per se parocho non competit.

Articulus VI.

De officio parochi post peractas publicationes.

180. Testimonium de peractis publicationibus. — 1. Si matrimonium in alia paroecia sit celebrandum, parochus *litteras testimoniales* de bannis rite publicatis mittere debet ad parochum, qui

(1) Sanchez, lib. II, disp. 38, n. 6; Bonacina, *l. c.*; De Iustis, I, 6, 441; D'Annibale, *l. c.* n. 454, not. 16.

(2) Sanchez, *l. c.* disp. 15, n. 11; Schmalzgr., *l. c.* n. 62 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1002; Coninck, *l. c.* disp. 27, n. 67; Salmant., *l. c.* cap. 8, n. 104; Roncaglia, *l. c.* q. 3, cap. 3, q. 7, resp. 2.

(3) Quare nobis non placent, utpote vel erronea vel saltem obscura, verba Chelodi (*l. c.* p. 27): « Ad *impediendum* matrimonium *sufficere* famam bene fundatam aut depositionem *unius* testis *haud dubium* ».

matrimonio assistet. In praefatis litteris seu testimonio indicanda sunt nomina, cognomina, professio, domicilium sponsorum, nomina et cognomina parentum, dies publicationum, ecclesia in qua factae sunt, dispensatio, si quae obtenta fuit ab una vel altera publicatione, demum absentia denuntiationis cuiusque impedimenti. Formula huius testimonii habetur in omnibus paroeciis (1).

Can. 1029 haec ad rem statuit: « *Si alius parochus investigationem aut publicationes peregerit, de harum exitu statim per authenticum documentum certiorem reddat parochum, qui matrimonio assistere debet* ».

2. Ut documentum iuridice *authenticum* dici queat, necesse est a parocho sit rite subscriptum ac paroeciali sigillo munitum. Quod vero sit etiam subsignatum et ratum habitum ab Ordinario, si matrimonium celebretur extra dioecesim, atque recognitum ab Ordinario loci, in quo nuptiae ineuntur, iure *communi* id non requiritur; at iure *particulari* i. e. lege seu statuto dioecesano potest, non tamen sub poena nullitatis, requiri; imo, nisi urgeat necessitas, expedit ut in praxi id servetur, etiamsi forte desit peculiaris lex dioecesana.

Tenendum omnino, contra quosdam auctores seu veteres seu recentes, lege seu statuto dioecesano praescribi non posse ut alias documentum tamquam authenticum neque sit neque habeatur. Ratio, quia eiusmodi praescriptum foret contra ius commune. Dispositiones proinde, si quae sint, synodales vel episcopales non *validitatem*, sed solum *liceitatem* litterarum testimonialium attingunt.

3. Si testimonium proclamationum in alia paroecia factarum opportuno tempore ad parochum matrimonii non perveniat, quidnam faciendum si iam instet nec retardari possit dies matrimonii?

Parochus adeat, si fieri possit, Ordinarium. Sin autem, ipsi fas erit epikeiam facere et, testimonio diutius non exspectato, matrimonio assistere, dummodo tamen de statu libero contrahentium moralem certitudinem habeat (2).

181. Quando, absolutis proclamationibus, matrimonium sit celebrandum. — 1. Aliter ac iure antiquo communi, hodie parochus, peractis investigationibus et publicationibus nulloque detecto impedimento, matrimonio assistere potest, quin opus sit licentia Ordi-

(1) Gasparri, *l. c.* n. 236 ss.; Wernz, *l. c.* n. 147; Vlaming, *l. c.* n. 176.

(2) Van de Burgt, *l. c.* n. 404; Vlaming, *l. c.* n. 177.

narii, ad quem idcirco non tenetur amplius remittere interrogationes testium scripto commissas et folium publicationum peractarum, ut inde ab eodem Ordinario facultatem obtineat procedendi ad matrimonii celebrationem.

Sane can. 1031, § 3 decernit: « *Demum si nullum detectum fuerit impedimentum, nec dubium nec certum, parochus, expletis publicationibus, ad matrimonii celebrationem partes admittat* ».

2. Tamen parochus, post investigationes et publicationes peractas, non potest *statim* matrimonio assistere, sed necesse est, *a*) ut antea omnia documenta necessaria receperit, ex. gr. litteras testimoniales de publicationibus in alia paroecia factis, vel rescriptum concessae dispensationis; *b*) praeterea, nisi causa rationabilis excuset, *post tres dies* ab ultima proclamatione, non ante, matrimonio assistere potest. Sane can. 1030, § 1 statuit:

« *Peractis investigationibus et publicationibus, parochus matrimonio ne assistat, antequam omnia documenta necessaria receperit, et praeterea, nisi rationabilis causa aliud postulet, tres dies decurrerint ab ultima publicatione* ». Dicitur *rationabilis* causa; ideo quaelibet causa, etiam levis, excusat, ut palam est.

182. « *Matrimonio vagorum de quibus in can.* 91, *parochus, excepto casu necessitatis, nunquam assistat, nisi, re ad loci Ordinarium vel ad sacerdotem ab eo delegatum delata, licentiam assistendi obtinuerit* » (can. 1032).

Ratio, quia, cum agatur de iis qui neque domicilium neque quasi-domicilium habeant, utpote huc illucque vagantes summa prudentia et circumspectione opus est, eo quod valde difficilius quam in casibus ordinariis detegi possunt impedimenta, si qua matrimonio obstent. Ideo oportet rem deferre ad loci Ordinarium vel ad sacerdotem ab eo delegatum, cuius erit necessarias probationes super status libertate colligendas praescribere; et nonnisi de eius licentia potest parochus huiusmodi vagorum matrimoniis assistere.

Hoc iuris praescriptum videtur sub gravi per se obligare.

Si agitur de iis fidelibus, qui in exteras dissitasque regiones ex Europa demigraverint, parochus, excepto casu necessitatis seu potissimum periculo mortis, nequit eorum nuptiis assistere, inconsulto Ordinario loci (3).

(3) Instr. S. C. *de Sacram.* 4 iul. 1921, n. 4; *Acta Ap. Sedis*, vol. XIII, pag. 349.

183. Quando publicationes sint repetendae. — 1. Rituale Rom. (ed. ante Codicem) statuebat: « Si vero infra duos menses post factas denuntiationes matrimonium non contrahatur, denuntiationes repetantur, nisi aliter Episcopo videatur » (4). Quaedam statuta dioecesana publicationes iterandas praescribebant post trimestre; quaedam, post semestre; alia, post annum (5).

2. Iure quo nunc utimur, denuntiationes sunt repetendae, si *intra semestre* matrimonium non fuerit celebratum, dummodo prudenti suo iudicio aliter Ordinarius non existimaverit.

Sane can. 1030, § 2 statuit: « Si intra sex menses matrimonium contractum non fuerit, publicationes repetantur, nisi aliud loci Ordinario videatur ». Ex verbis « *nisi aliud loci Ordinario videatur* » liquet id arbitrio Ordinarii plane relinqui, quin peculiaris causa, gravis aut levis, requiratur. Nisi *prudens* suspicio habeatur de exsistentia alicuius impedimenti, Ordinarius iure indulgere valet ut proclamationes, elapso semestri, omittantur.

183bis. Instructio S. C. de Sacramentis diei 29 iun. 1941. — Normae praecipuae sunt istae:

1º Si parochi nupturientium sunt diversae dioecesis, transmissio documentorum fiat semper per tramitem cancellariae Curiae episcopalis dioecesis sponsi; aut vice versa, si matrimonio assistat parochus sponsi.

2º Valde optandum, ut parochus licentiam suae Curiae, quam *Nihil obstat* dicitur, obtineat; id praecipitur, si nupturientium parochi sint diversae dioecesis.

3º Curia episcopalis, antequam concedat licentiam *Nihil obstat*, exigat ut parochus opportuno tempore omnia documenta praematrimonialia exhibeat.

4º Examen *personaliter* a parocho peragendum est, nisi iusta causa excusetur.

5º Documentum confirmationis requiritur (saltem probabilius).

6º Pro impetranda dispensatione a S. Sede super impedimento consanguinitatis et affinitatis, in precibus addatur *arbor genealogica*.

7º Res prudenti Episcopi iudicio remittitur circa interrogationes de intentione vel conditione suspensiva vel irritativa. Quoad condi-

(4) Tit. VII, cap. 1, n. 11.
(5) Scavini, *l. c.* n. 896; Baungen, *l. c.* p. 74; Gasparri, *l. c.* n. 194; Noldin, *l. c.* 639, 2, (ed. VIII).

tionem *licitam* de praeterito, praesenti vel futuro, parochus Ordinarium consulat eiusque mandatis pareat.

8º Intra singula semestria vel saltem non ultra annum, Ordinarii personaliter vel per idoneas personas ecclesiasticas inspiciant regesta paroecialia matrimoniorum et baptizatorum, utrum omnia et accurate peracta fuerint.

9º Singulis annis Ordinarii certiorem facere debent S. C. de Sacramentis de observantia istorum praescriptorum ac de peractis visitationibus.

Articulus VII.

De parochi instructione ad sponsos et de sacramentis ab his suscipiendis.

184. Parochi instructio ad sponsos. — 1. « *Ne omittat parochus, secundum diversam personarum conditionem, sponsos docere sanctitatem sacramenti matrimonii, mutuas coniugum obligationes et obligationes parentum erga prolem* » (can. 1033).

Eiusmodi instructio duo respicere debet: *a*) quomodo sponsi ad sacramentum matrimonii pie suscipiendum sese convenienter praeparare teneantur; *b*) quomodo in matrimonio recte et christiane conversari debeant. Confundenda non est cum examine de impedimentis et de fidei rudimentis; est enim positiva atque specialis instructio ab examine prorsus distincta, quam parochus *proprius* peragere debet.

In ea explicabit et inculcabit coniugum obligationes, mutuum amorem, mutuam fidelitatem, viri protectionem erga mulierem, mulieris subiectionem erga virum, honestatem actus coniugalis, mutuam obligationem reddendi debitum, omnium actuum, qui referuntur ad prolis generationem, liceitatem, non aliorum, et in dubio obligationem consulendi parentes aut confessarium. Obligationes quoque parentum in filios explicabit et gravibus verbis inculcabit, baptismum quamprimum administrandum, christianam educationem tradendam ab eorum teneris annis, curam moralem et physicam habendam (1).

2. Haec instructio diligenter fieri debet, at *summa prudentia*, ne verbum ullum ex ore parochi excidat, quod fidelium auribus indignum esse videatur aut pias mentes quoquo modo laedat. Hinc non obiter et perfunctorie, nec seorsim atque ad aurem, ut dicitur,

(1) Gasparri, *l. c.* n. 196; Scavini, *l. c.* n. 1038; Wernz, *l. c.* n. 132; Vlaming, *l. c.* n. 178 s.

sive sponsum sive sponsam parochus instruat et adhortetur, sed, generatim, utrumque simul, vel, praesertim ad sponsam quod spectat, saltem aliis praesentibus et audientibus.

Praxis reservandi *sacramentali confessioni* sponsorum instructionem hanc de sanctitate matrimonii et coniugum obligationibus non est conformis naturae iudicii in tribunali poenitentiae exercendi neque disertis verbis relati canonis; ideoque minus probanda.

3. Praefata instructio habenda non est simul cum examine sponsorum, nec, ut diximus, in confessionali occasione confessionis sponsorum, sed vel brevi ante, vel saltem brevi post nuptiarum celebrationem (2). Verba « *secundum diversam personarum conditionem* » aperto significant, prudenti parochi arbitrio relinqui, num hac vel illa forma hac illave ratione sponsi sint instruendi, pro diversa equidem eorumdem conditione. Quocirca si certo constet sponsos sufficienter esse instructos, satis est eos adhortari ad obligationes rite adimplendas.

4. Haec instructio fiat ab ipso parocho, qui maiore auctoritate quam cooperatores gaudet, habita ratione errorum et vitiorum, quae hodie — heu nimis! — grassantur, praesertim circa usum matrimonii et sobolis educationem. Si parochus noverit sponsos officii coniugalis prorsus ignaros, eos potius remittat, hac in re erudiendos, ad probos consanguineos coniugatos (3).

5. Si quaeras an parochus teneatur sub gravi vel sub levi huiusmodi instructionem agere, et an licite in aliquo casu particulari possit eam omittere, respondemus: 1º si constat sponsos nullatenus esse instructos, per se debet sub gravi parochus eos instruere; secus, sub levi, saltem si commode instructio haberi queat; 2º in aliquo casu particulari potest iusta de causa licite omitti haec instructio; expedit tamen ut parochus paucissimis saltem verbis semper sponsos adhortetur ad mutuum amorem, ad patientiam, ad christianam sobolis educationem etc.

185. Sacramenta a sponsis recipienda. — 1. Concilium Tridentinum (4) haec ad rem habet: « Postremo sancta synodus coniuges hortatur, ut antequam contrahant, vel saltem triduo ante matrimonii consummationem sua peccata diligenter confiteantur, et ad sanctissimum Eucharistiae sacramentum pie accedant ».

Can. 1033 statuit: « *Eosdemque* (sponsos) *vehementer adhortetur*

(2) Cfr. Noldin, *l. c.* n. 550, 6 (ed. XIV, post Codicem); Aertnys, *l. c.* n. 515; Vlaming, *l. c.* n. 180; Chelodi, *l. c.* n. 23.

(3) Cfr. Berardi, *Theologia Pastoralis*, n. 306 s. (ed. III); Chelodi, *l. c.*; Krick, *Das Brautexamen*, p. 5 ss.; Leitner, *l. c.* p. 528 ss.

(4) Sess. XXIV, cap. 1 *de reform. matr.* Cfr. etiam *Rituale Rom.*, tit. VII, cap. 1, n. 17.

(parochus) *ut ante matrimonii celebrationem sua peccata diligenter confiteantur, et sanctissimam Eucharistiam pie recipiant*».

Quibus ex verbis tria manifeste deducuntur, scil. 1° agi *de consilio*, non autem de praecepto; 2° sacramenta esse recipienda *ante matrimonii celebrationem*, non vero, ut habebat Concilium Trid., saltem triduo ante matrimonii consummationem; 3° sponsos tum ad *sacramentalem confessionem* tum ad *sacram communionem* vehementer a parocho esse adhortandos.

Verba «*ante matrimonii celebrationem*» referenda sunt ad sacramentalem confessionem. Hinc putamus, non solum sufficere, sed commendari etiam posse, nupturientes infra ipsam Missam «pro sponsis» S. Communionem recipere.

2. Matrimonium, ut omnibus constat, est sacramentum *vivorum*; proinde si sponsi in statu peccati mortalis sint, *iure divino* debent prius iustificari; secus sacrilegium committerent. Porro ad iustificationem obtinendam sufficit per se actus contritionis perfectae; at in praxi semper suadenda est confessio sacramentalis, utpote certior atque securior.

Si agitur de peccatore *publico*, ex. gr. de eo qui in notorio concubinatu vivit, sacramentalis confessio *de praecepto* requiritur, quippe quae necessaria in casu est ad scandalum reparandum (5).

3. Confessio generalis i. e. totius anteactae vitae est a parocho pro sua prudentia sponsis consulenda, sed minime imponi potest. Hinc statuta dioecesana, quae videntur praescribere confessionem generalem tamquam obligatoriam, vel sunt benigne interpretanda, quatenus nonnisi consilium seu adhortationem exprimant, vel, secus, corrigenda sunt.

Item communio ipso matrimonii die est quidem inculcanda, et nullatenus imponenda; sponsi enim possunt sacramenta recipere pridie aut triduo vel etiam, uti moris est alicubi, octiduo ante matrimonii celebrationem; imo expedit ut sacramentalis confessio fiat aliquo tempore ante nuptiarum celebrationem, quia si aliquod fortasse deprehendatur occultum impedimentum, facilius potest removeri.

Nonnulla dioecesana statuta praecipiunt pure et simpliciter confessionem sacramentalem ante matrimonium faciendam (6). Attento iure communi, hodie vigente, possuntne statuta dioecesana absolute praecipere communionem et confessionem? Sacra communio non potest stricto sensu *praecipi*; idem dicendum de sacramentali confessione, quia Codex dicit tantum «*vehementer adhortetur*». Ceterum statuta dioecesana, si loquuntur de communione et confessione, intelligenda sunt de adhortatione et consilio, non autem de vero praecepto.

(5) S. Alph., *l. c.* n. 54; Cappello, *Tract. canon.-mor. de Sacramentis*, I, n. 74 ss.
(6) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 243; Chelodi, *l. c.* n. 23.

ARTICULUS VIII.

De consensu parentum quoad filiorum matrimonium.

186. Num consensus parentum vel tutorum sit necessarius. — 1. Certissimum est consensum parentum vel tutorum necessarium non esse ad *validitatem* matrimonii, quod filiifamilias sive maiores sive etiam minores ineunt. Id manifesto liquet ex *Concilio Trid.* (1): «Tametsi dubitandum non est, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, rata et vera esse matrimonia, quamdiu Ecclesia ea irrita non fecit, et proinde iure damnandi sunt illi, ut eos sancta Synodus anathemate damnat, qui ea vera ac rata esse negant, *quique falso affirmant, matrimonia a filiisfamilias sine consensu parentum contracta, irrita esse, et parentes ea rata vel irrita facere posse...*».

Idque clare, licet implicite, eruitur ex cc. 1016, 1034, 1058-1066, 1067-1080.

Si matrimonium a filiisfamilias initum, insciis aut invitis parentibus, esset invalidum, eiusdem invaliditas non aliunde foret derivanda quam ex iure divino, seu naturali seu positivo, aut ex iure canonico (loquimur heic, nota, de matrimonio fidelium tantum). Atqui nec ius divinum neque ius canonicum irrita declarat matrimonia a filiisfamilias sine consensu parentum contracta. Ergo.

Porro ratio gravissima haec est: in iis quae ad status electionem pertinent, quivis liber, et sui iuris est, neque ab arbitrio alterius pendet; quod maxime locum habet in statu matrimonii, quia *gravia* onera eaque *perpetua* secumfert, cum vinculum matrimoniale sit indissolubile: unde non debet eius electio pendere ab aliorum arbitrio, sed solum a libera eorum voluntate, qui sponte huiusmodi statum suscipiunt seque tali vinculo obstringunt (2).

2. Itaque doctrina catholica est, nuptias, quas forte filiifamilias celebraverint, insciis aut invitis parentibus, etsi eorum dissensus fuerit rationabilis et gravi vel gravissima de causa positus, validas omnino esse (3).

(1) Sess. XXIV, cap. 1 *de reform. matr.*
(2) Sanchez, lib. III, disp. 22, n. 3; Schmalzgr., *l. c.* part. II, tit. II, *De despons. impub.*, n. 71.
(3) Cfr. S. C. C. *Olomucen.* 14 mart. 1772; *Praemislien.* 18 iul. 1778; *Melevitana*, 24 mart. 1824; *Gratianopolitana*, 3 april. 1841.

Non convenit inter DD. catholicos, utrum iure antiquo, i. e. ante Conc. Trid., eiusmodi matrimonia fuerint valida necne. Ratio dubitandi est, quia plures textus iuris civilis (4) videntur requirere consensum parentum ad nuptiarum validitatem. Consulto dicimus *videntur;* nam interpretes non pauci iique graves ex. gr. Cujacius (5), Constan., Germon. et Hothoman. apud Schmalzgr. (6), Gonzales (7) et alii putant, in praefatis textibus iuris civilis nuptias, sine consensu parentum initas, dici iniustas seu *non iustas*, quatenus illicitae sint, non vero quatenus certo invalidae.

Communior sententia et vera tenet, iure antiquo canonico consensum parentum non fuisse necessarium ad *valorem* matrimonii filiifamilias, non solum quia ius civile in foro canonico nullam vim habebat, sed praesertim quia nulla unquam lata fuit lex ecclesiastica huiusmodi matrimonia irritans (8).

3. Quamvis parentum consensus non requiratur ad nuptiarum validitatem, necessarius tamen est, saltem generatim loquendo, ad earumdem honestatem.

Qua in re, sepositis variis sententiis a *S. Alphonso* (9) relatis, qui non satis accurate Doctores allegat eisque unam vel aliam ex quatuor propositis sententiis tribuit (10), ad gradum culpae quod attinet, inspiciendum est, num filiusfamilias matrimonium contrahat, parentibus inconsultis, vel consultis quidem, sed contra ipsorum voluntatem; num iustam ob causam id agat, vel non.

4. Si filius insciis parentibus nuptias ineat, iuxta communiorem et probabiliorem sententiam, graviter *per se* peccat, *nisi iusta causa excusetur.* Ratio, quia in re tam ardua valde imprudenter agit, cum, parentum consilio neglecto, se periculo errandi exponat in negotio maximi momenti; praeterea vix non semper parentum interest scire, an, et quanam cum persona liberi matrimonium contrahere intendant (11).

Quod si filius *ex iusta causa* nuptias ineat, parentibus inconsultis, non peccat, ut communiter et rectissime docent auctores; ex. gr. si versetur extra domum paternam et nequeat eos interpellare aut matrimonium differre, si certo sciat parentes iniuste obstare matrimonii celebrationi, etc. Si causa esset quidem in se

(4) D. 23, 2, *de ritu nupt.* L. 2, 3, 18, 35; *Inst.* 1, 10, *de nupt. pr.*; C. 5, 4 eod. L. 7, 12.
(5) *Op. cit.* lib. III, cap. 5.
(6) *Loc cit.* n. 73.
(7) Lib. IV *Decret.*, tit. 2, cap. *Tua*, n. 8.
(8) S. Bellarminus, lib. I *de matrim.*, cap. 19 s.; Sanchez, *l. c.*; Azor, p. I, lib. V, c. 20; Laymann, *l. c.* c. 1, n. 14; Fagnanus, *l. c.* tit. 2, cap. *Tua*, n. 21; Schmalzgr., *l. c.* n. 75.
(9) *Loc. cit.*, n. 849, quaer. 1°.
(10) Cfr. P. Gaudé, *Theol. Mor. S. Alph.*, l. c. n. 849, not. b, c, d, e, h, i, l, n, o, p.
(11) Sanchez, *l. c.* disp. 23, n. 10; Viva, *De matr.* q. 4, a. 2, n. 5; Bonacina, *l. c.* q. 4, punct. 17, n. 25; S. Alph., *l. c.*; Fagnanus, *l. c.* n. 13; Schmalzgr., *l. c.* n. 77; Ball.-Palm., *l. c.* n. 190 ss.

iusta, sed non sufficiens ad filium omnino excusandum, utpote levis, venialiter peccaret, nisi bona fides, facile tunc admittenda, eum excusaret.

5. Filius, qui parentes certiores fecerit de matrimonio ineundo eorumque consilium hac in re exquisierit, teneturne illud sequi? Plures DD. non satis distinguunt inter *consilium* et *consensum*; inde varietas opinionum, quae theologicam doctrinam valde implexam atque obscuram reddunt.

Ubi agitur de mero *consilio* parentum, filiusfamilias certe non tenetur sub gravi illud amplecti, imo *per se* ne sub levi quidem, praecise quia sermo est de *consilio*, non autem de praecepto, cuius tantum transgressio, minime vero consilii, culpam secumfert. *Per accidens* potest adesse peccatum, ex. gr. si *ex contemptu* seu *irreverentia* in parentes, horum consilium filius spernat, si *irrationabiliter* quavis de causa (puta, ex ira, praesumptione, invidia etc.) illud non sequatur; quo in casu, uti patet, ex alio capite habetur culpa.

6. Si vero contra *expressam* parentum *voluntatem*, i. e. *ipsis invitis*, filius matrimonium ineat, item distinguendum est: vel parentes habent iustam causam contradicendi, vel non. In *priori* casu, filius lethaliter per se peccat, quia pietatem laedit in re gravi, cum reapse gravis inde iustaque oriatur offensio parentum, tum quia, saltem plerumque, caritatem quoque erga se ipsum violat, quatenus in periculum gravis damni sese coniicit; at, nisi id praevisum fuerit, culpa abest.

Attamen si causa dissensus ex parte parentum sit levis tantum, certum est filium in casu venialiter, non autem mortaliter, peccare; nam, licet gravitas culpae non sit commensuranda solum ex rei natura, sed etiam atque praesertim ex eventu i. e. ex sequuta parentum offensione, nihilominus ab ipsa rei natura praescindi non posse facile patet. Quo ex principio sequitur, tunc quoque leviter peccare filium, secluso contemptu et irreverentia obiective gravi, cum parentes nonnisi *levem* offensionem patiuntur, puta ex animi indole, ob matrimonium ipsis invitis celebratum.

Hoc sensu profecto intelligenda est doctrina, quam scite tradunt Sanchez (12), Schmalzgr. (13), S. Alphonsus (l. c.), Ball.-Palm. (14) aliique.

187. Quid in praxi sit attendendum. — 1. In praxi vero ut dignoscas num filiusfamilias revera peccet, necne, non modo inspicere

(12) *Loc. cit.* n. 3 ss.
(13) *Loc. cit.* n. 78.
(14) *Loc. cit.* n. 193.

debes an iusta causa sit ex parte parentum, sed etiam an causa legitima habeatur ex parte filii; quod non satis animadvertisse videntur plures theologi et canonistae, qui, parentibus invitis iustam ob causam, statim concludunt filium peccare et quidem graviter profecto. Non recte; nam parentes possunt habere causam *obiective* iustam, imo et iustissimam contradicendi, ex. gr. damnum familiae vitandum, simulque vero ipsemet filiusfamilias potest habere causam legitimam matrimonii ineundi, puta, si nequeat celebrationem nuptiarum omittere aut differre sine gravi incommodo, ex. gr. sine periculo incontinentiae. Tunc filius procul dubio valet matrimonium contrahere, parentibus invitis, ubi agitur de gravi damno vitando, maxime spirituali. Neque filius tenetur huiusmodi causam parentibus manifestare, quoties ea in infamiam sui ipsius aut dedecus cedat, ex. gr. sponsae deflorationem vel incontinentiae periculum.

Itaque, ut paucis rem absolvamus, necesse est causam a parentibus allegatam non solum esse iustam *obiective* et *absolute* scil. in se ipsa, verum etiam *relative*, omnibus nempe attentis circumstantiis quae ad personam filiifamilias referuntur; secus parentum dissensus foret iniustus; de qua hypothesi statim erit sermo.

2. In altero casu, i. e. cum parentes *nullam habent iustam causam* non consentiendi matrimonio, vel contradicendi, filii *licite* possunt, ipsis invitis, nuptias inire. Haec est communis et omnino certa doctrina apud omnes theologos et canonistas (15).

Porro quaenam censeri debent *iustae* causae, et quaenam *iniustae?* Parentes *iniuste* agere censentur: *a*) si filium a coniugio prohibeant sine causa rationabili; *b*) si causa maioris dotis mulierem indignam dare velint filio; *c*) si velint tradere filio mulierem aegram, impudentem, aut conditionis asperae, silvestris etc., cum qua filius non speret se posse in pace vivere; *d*) si ideo iustum impediant matrimonium filii, quia aliam uxorem volunt ei tradere contra eius voluntatem; *e*) si absque rationabili causa filium ab aliquo matrimonio impediant, aut nimis negligentes sint in tradenda ipsi uxore, adeo ut filius annum 25 iam excesserit; *f*) si aspere tractent filium et plus iusto opprimant, ex. gr. laboribus, et filius velit matrimonium inire seque a parentum potestate subducere, ut eorum vexationem effugiat (16).

188. Quaerunt DD. an filius teneatur obedire patri praecipienti, ut matrimonium contrahat. Communis sententia negat; et rectis-

(15) Cfr. praesertim Sanchez, *l. c.* n. 10; Bossius, *De effectibus contractus matrimonii*, cap. 11, n. 83; Reiffenst., *l. c.* n. 25; Laymann, *l. c.* n. 14; Schmalzgr., *l. c.* n. 79; S. Alph., *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 194 s.

(16) S. Bellarminus, *l. c.* prop. 3; Sporer, *l. c* n. 23; Bossius, *l. c.* n. 69; S. Alph., *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 195.

sime profecto. Nam, ut egregie habet *S. Thomas* (17), *inferior obedire non tenetur superiori suo, si ei aliquid praecipiat, in quo illi non subditur;* porro eiusmodi est, quod *ad naturam corporis pertinet*, puta in eo quod pertinet ad hominis sustentationem et prolis generationem; «unde non tenentur nec servi dominis, *nec filii parentibus obedire de matrimonio contrahendo* vel virginitate servanda» (18).

Plures addunt, teneri filium obedire, si matrimonium valde referat ad tollenda gravia dissidia, vel ad sublevandam gravem necessitatem parentum, non iam vigore praecepti, sed ex virtute pietatis, qua filius tenetur subvenire parentibus in necessitate (19).

Id nonnisi *cum aliqua limitatione* admittendum est, scil. inspici debet, num celebratio matrimonii importet pro filio grave incommodum, necne; nam caritatis praeceptum, ubi agitur de dissidiis tollendis, cum gravi incommodo non obligat, ut omnibus constat. Item, si agitur de sublevanda parentum gravi necessitate, videndum an filiusfamilias possit nuptias inire sine *gravi* suo incommodo, seu temporali seu praesertim spirituali; pietas enim non obligat cum tanto incommodo ex communi theologorum doctrina (20).

189. Praeterea quaeri solet a nonnullis DD., an filius teneatur obedire parentibus, si praecipiant ut aliquam ducat mulierem a qua ipse abhorret. Eadem ac in casu praecedenti danda est responsio; addimus, semper aut fere semper infelicem exitum sortiri huiusmodi matrimonium, *eo ipso quod de muliere* agitur *a qua filius abhorret*. Dicendum, nunquam in praxi filium teneri parentibus obedire, si praevideat fore ut in matrimonio cum tali muliere inito nequeat recte conversari (21).

Ob oculos habeatur doctrina *D. Thomae:* «Cum matrimonium sit quasi servitus quaedam, pater non potest cogere filium ad matrimonium per praeceptum... sed potest eum inducere ex rationabili causa; et tunc, sicut se

(17) *Summa theol.* 2-2, q. 104, a. 5.

(18) Cfr. S. Bonav. in IV D. 29, a. 1, q. 3; Sanchez, *l. c.* n. 3; Schmalzgr., *l. c.*; S. Alph., *l. c.* n. 850; Lacroix, *l. c.* n. 570.

(19) Cfr. S. Alph., *l. c.*

(20) S. Alph., lib. III, n. 333 ss.; S. Thom., 2-2, q. 101, a. 1; Ball.-Palm., vol. II, n. 7; Génicot, I, n. 346.

(21) S. Alphonsus, quem passim auctores sequuntur, duas quaestiones expositas simul iungit atque proponit (*l. c.*), quaerens «An teneatur filius obedire patri praecipienti ut matrimonium contrahat, vel ut aliquam ducat mulierem a qua filius abhorret». Et respondet: «*Communis* est sententia negans... *Communiter* tamen dicunt...», et citat complures theologos, qui tamen non recte allegantur. Nam, ut utamur verbis ipsius P. Gaudé C. SS. R. in notis ad *Theol. Mor. S. Alph.* (n. 850, nota c), «ex auctoribus hic citatis *plerique* omittunt casum quo filius abhorreat a muliere quae sibi proponitur».

habet filius ad causam illam, ita se habet ad praeceptum patris; ut si illa causa cogat de necessitate vel de honestate, et praeceptum similiter cogat; alias non » (22).

Qua ex doctrina rite intellecta tria principia colligi possunt quaeque ad rem nostram optime faciunt, scil.: 1° patrem non posse arbitrio suo filium cogere per praeceptum ad matrimonium; 2° posse eum inducere *ob rationabilem causam*; 3° hoc in casu, filium teneri directe et immediate non vi praecepti, sed vi *causae rationabilis* exsistentis, quatenus secundum rectam rationem quisque agere debet (23). Itaque tota quaestio est, ut supra fuit animadversum, an, omnibus circumstantiis perpensis sive parentum sive filiifamilias, « *causa cogat de necessitate vel de honestate* », i. e. an causa sit vere *rationabilis* nedum absolute et speculative, verum etiam *relative* et *practice*.

190. Quod spectat vero ad causas, propter quas parentes *iuste* sint inviti circa filiorum nuptias, in controversiam maxime vocatur *conditionis disparitas*. Plura de hac quaestione habent DD. (24).

In primis videndum est, an posita conditionis disparitate, oriatur ex matrimonio *dedecus* familiae aut *scandalum* vel *odium* aliudve damnum, necne. *Si secundum*, i. e. si ea non oriantur incommoda, causa non est iusta; disparitas enim conditionis, secluso dedecore familiae, vel scandalo etc., nullatenus prohibet quominus *licite* matrimonium celebretur.

Si *primum*, distinguendum: vel matrimonii celebratio omitti potest sine gravi incommodo ex parte filiifamilias, ut alibi diximus (n. 187), vel non: in priori casu, urgente praecepto iustitiae et caritatis, nuptiae iniri nequeunt; secus, in altero casu, cum huiusmodi praeceptum minime obliget tanto cum incommodo, maxime spirituali, i. e. quando salus animae periclitatur, puta ob incontinentiae periculum (25).

Idem dicas de familiae dedecore aliove damno, quod oriatur non *ex conditionis disparitate*, de qua agunt communiter DD., sed etiam — idque frequentius in praxi contingere potest — *ex mala fama* sive familiae sive sponsi aut sponsae, ex. gr. ob crimen admissum, ob vitium luxuriae vel blasphemiae, ob officia vitae christianae neglecta etc.

(22) In IV, D. 29, q. unic., a. 4.
(23) S. Bellarminus, *l. c.*; Sotus, *l. c.* dist. 29, q. 1, a. 4, concl. 3.
(24) Cfr. Sanchez, lib. 1, disp. 14, n. 2 ss.; Gutierrez, *Can. Quaest.* lib. I, cap. 20, n. 13 et 17; Sporer, *l. c.* n. 203; Schmalzgr., *l. c.* n. 84; S. Alph., *l. c.* n. 851; Ball.-Palm., *l. c.*
(25) Cfr. Sanchez, lib. IV, disp. 23, n. 10; Escobar, *De matrim.*, dub. 175, n. 723; Sal- ... cap. 6, n. 23; Palaus, *l. c.* disp. 2, punct. 12, n. 9; Gutierrez, *l. c.* cap. 79, n. 20.

Parentes, qui absque causa liberorum matrimonia impediunt, et multo magis qui eos ad certa matrimonia invitos cogunt, procul dubio graviter peccant, tum propter scandalum et malos exitus, qui ex eiusmodi nuptiis sequuntur, tum quia liberos privant iure suo, quod ab ipsa natura habent circa status electionem (26).

Concilium Tridentinum (27) sub anathematis poena, ipso facto incurrenda, prohibuit ne domini et magistratus quovis modo, directe vel indirecte, subditos suos vel quoscumque alios cogerent ad matrimonia ineunda. Haec poena iure novo sublata est.

191. Quid parocho servandum quoad nuptias filiorumfamilias minorum. — Can. 1034 haec statuit: « *Parochus graviter filiosfamilias minores hortetur ne nuptias ineant, insciis aut rationabiliter invitis parentibus; quod si abnuerint, eorum matrimonio ne assistat, nisi consulto prius loci Ordinario* ».

1. Sermo est de **filiisfamilias minoribus.** Dicuntur *filiifamilias* qui adhuc subsunt parentum potestati; dicuntur *minores* qui vicesimum primum aetatis annum nondum expleverunt (can. 88, § 1). Si quis, servatis servandis, legitime emancipatus fuerit, non amplius iure est filiusfamilias eumque proinde non respicit hoc praescriptum.

2. Iudicium, num parentes *rationabiliter* necne, sint inviti, prudenti aestimationi parochi, confessarii, boni viri relinquitur, qui omnes circumstantias circa statum familiarum, circa indolem et affectum personarum, circa damna forte oritura ex matrimonio celebrato aut omisso, etc., probe cognoscere debent easque maturo consilio perpendere.

3. Si unus consentiat, alter vero dissentiat quidnam dicendum? Si pater consentiat matrimonium celebrari potest, tum quia potestas patria ipsi primario competit, tum quia incommoda, quae vitari debent, ex eius reluctantia vix non semper oriuntur, attento praesertim iure civili. Si mater, patre invito, consentiat, nuptiae ob allatas rationes iniri nequeunt, Ordinario loci inconsulto. Patre vero defuncto, matris consensus certe opus est.

Quaeri potest an, deficientibus parentibus, requiratur consensus *tutorum* ... matri-
vel *avi* et *aviae*. Expedit quidem, ut in hoc casu ii certiores fiant de matri-

(26) Schmalzgr., *l. c.* n. 90; S. Alph., lib. III, n. 335; Sporer, tract. 3, cap. 5, n. 20 ss.; Elbel, *Theol. mor. per modum conferentiarum*, conf. 19 (de 4° praec.), n. 538; Lehmkuhl, I, n. 948.
(27) Sess. XXIV, cap. 9 *de reform. matrim.*; cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 22, n. 9; Gutierrez, *l. c.* cap. 19; Bonacina, *l. c.* q. 3, punct. 8, n. 34; et q. 4, punct. 17, n. 26; Barbosa, in Trid. Sess. XXIV, cap. 9, n. 9; Schmalzgr., *l. c.* n. 90 ss.

monio ineundo, qui parentum locum tenent, eorumque consensus exquiratur; at id iure canonico requiri, negandum omnino.

Licet *maior* iam sit, qui ad normam can. cit. expleverit vicesimum primum aetatis annum, ideoque huic praescripto non subsit, tamen si lex civilis exigat consensum parentum etiam pro filiis maioribus, determinatam quamdam aetatem nondum assecutis, procul dubio parocho haec circumstantia attendenda est, ne caeremonia civilis omittatur indeque damna haud levia profluant, ut suo loco dicemus.

192. Parochus, adhortationibus incassum factis, nequit matrimonio assistere, si nupturientium parentes inscii sint aut rationabiliter inviti. Id sub gravi *per se* urget. Tenetur loci Ordinarium consulere, cuius erit, omnibus circumstantiis sedulo pensatis, matrimonii celebrationem permittere aut prohibere *ad tempus*, prout in Domino magis expedire iudicaverit. Quod possit prohibere *ad tempus* i. e. donec iusta causa perduret, in casu nostro donec parentes certiores facti nuptiis filiifamilias consentiant, clare eruitur ex praescripto can. 1039, § 1.

Si vero ex matrimonii prohibitione gravia oriantur incommoda, ex. gr. periculum scandali seu concubinatus, Ordinarius pro sua prudentia, re mature perpensa, diiudicet num ratione maioris mali vitandi — quod non raro contingere potest — consultius sit permittere celebrationem nuptiarum, necne, insciis aut invitis parentibus. Ipsamet enim naturae lex non solum permittit, sed praecipit, ut e duobus malis minus eligatur, cum utrumque vitari nequit.

193. Ius civile. — 1° Lex *Ital.* (cfr. art. 3 legis 27 maii 1929): minores, seu infra 21 annos, indigent assensu parentum vel tutorum. Si parentes inter se dissentiant, praevalet pater. Mortuo vel impedito alterutro, alterius consensus sufficit. Deficiente utroque parente, consensus avorum requiritur, sed solum pro minore 21 an., et si nec avi habeantur, consilii familiae. Matrimonium initum absque consensu est *impugnabile* intra sex menses a notitia habita celebrationis vel ab adepta maiore aetate.

Milites activi indigent consensu ministri pro bello; officiales consensu regis; milites, qui habent licentiam illimitatam, non indigent consensu, sed libere possunt matrimonium contrahere.

2° Codex *Austr.* (§§ 49-53, 172, 1222, 1231): minores (et eis aequiparati) nequeunt valide nuptias inire sine consensu patris vel tutoris et iudicis. Tamen validitas non impugnatur ex officio (§ 96).

3° Codex *Gall.* (art. 148-160, 182-183): ad validitatem matrimonii requiritur consensus parentum vel consilii familiae.

4° Cod. *Helv.* (art. 98-99): consensus ad valorem necessarius est. Matrimonium, sine huiusmodi consensu celebratum, *impugnari* potest a parentibus vel a tutore, non tamen si pars iam maior aut mulier gravida facta est (art. 128).

5° Cod. *Germ.* (§§ 1304-1306): consensus requiritur tantum ad liceitatem, ita ut matrimonium ex eius defectu impugnari minime possit.

6° Cod. *Hisp.* (art. 45-47): item, ut iure germanico, nonnisi ad liceitatem nuptiarum exigitur consensus.

CAPUT IV.

DE IMPEDIMENTIS IN GENERE, DE MALITIA FORNICATIONIS COMMISSA A PERSONIS IMPEDIMENTO OBNOXIIS

ARTICULUS I.

De impedimentis in genere.

194. Principium. — « *Omnes possunt matrimonium contrahere, qui iure non prohibentur* » (can. 1035).

1. Quidam prohibentur iure *divino* et quidam iure *humano* (scil. *ecclesiastico* quoad fideles, et *civili* quoad infideles, iuxta superius dicta n. 75 ss.); et prohiberi possunt vel *simpliciter*, ex. gr. impotentes absolute, vel *temporanee*, ex. gr. mas ante decimum sextum aetatis annum, vel *particulariter* i. e. cum hac vel illa persona, ex. gr. consobrini.

2. Ius sive divinum sive humanum dupliciter arcere potest a coniugio: vel quatenus matrimonium forte initum reddat invalidum, vel quatenus reddat illicitum tantum. Hinc ius est *irritans* vel *prohibens*, prout reddit personam inhabilem omnino et incapacem ad contrahendum, aut solummodo vetat Titio, ne sua capacitate contrahendi utatur. Porro coniugium contra legem initum est quidem illicitum, sed validum, nisi lex habeat clausulam irritantem, quia in iure canonico receptum est principium: actus contra ius est illicitus, sed validus, nisi clausula irritante ius munitum sit (1).

3. Quinam possint constituere impedimenta, vide n. 62 ss.

(1) Sanchez, lib. VII, disp. 2; Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. XII, cap. 5, n. 3; Gasparri, *l. c.* n. 254; Wernz, *l. c.* n. 215.

195. Notio impedimenti. — Sensu *lato* et *improprio* impedimentum est quidquid, iure divino vel humano, sive externe sive interne, valori aut liceitati matrimonii obstat. Quo sensu etiam vitium mentis, status peccati, defectus formae, etc. nomine impedimenti veniunt.

Sensu **stricto** et **proprio** ad normam Codicis impedimentum matrimoniale definiri potest: *Circumstantia externa, iure divino vel humano inducta, quae personam aut inhabilem facit ad matrimonium, aut arcet ab eo licite contrahendo.*

Dicitur: *circumstantia externa,* quia est quid extrinsecum et superveniens.

Dicitur: *iure divino vel humano inducta,* ut significetur duplex fons sive auctor impedimentorum.

Dicitur: *quae personam inhabilem facit aut arcet,* quia agitur de circumstantia quae directe et immediate respicit personam.

Dicitur: *quae personam inhabilem facit ad matrimonium aut arcet ab eo licite contrahendo,* quia ista circumstantia refertur ad matrimonium, non autem ad cetera iuridica, simulque duplex impedimentorum genus indicatur.

Impedimentum *directe* afficit matrimonium prout est *contractus,* non vero prout est *sacramentum;* ideoque pars arcetur immediate a contractu, et consequenter a sacramento (2). Quare impedimentum non est v. g. peccatum mortale nec defectus debitae intentionis suscipiendi sacramentum (3).

Ante Codicem, impedimenta in tres classes dividebantur: ex parte *formae,* ex parte *consensus* et ex parte *personae.* Codex nonnisi impedimenta *ex parte personae,* qua impedimenta stricte dicta, agnoscit. Idque merito omnino, ut iure antiquo monebat *Card. D'Annibale* (4). Quare improbandi sunt AA., qui, edito Codice, adhuc retinent veterem impedimentorum divisionem, recensentes inter ea, ex. gr. errorem, metum etc. cum aliis.

Proinde impedimenta matrimonialia afficiunt *directe* et *immediate* ipsam *personam* contrahentium, quatenus eandem *inhabilem* reddunt ad contrahendum si sunt dirimentia, vel simpliciter prohibent si

(2) Cfr. Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 354; Ball.-Palm., VI, n. 532; Lehmkuhl, *l. c.* n. 941; Noldin, *l. c.* n. 556; Gasparri, *l. c.* n. 255; Chelodi, *l. c.* n. 34.

(3) D'Annibale, III, n. 428; Wernz, *l. c.* n. 215; Gasparri, *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 556; Chelodi, *l. c.*; Lehmkuhl, II, n. 941.

(4) *Loc cit.,* n. 429; Ball.-Palm., *l. c.* n. 600; Gasparri, *l. c.* n. 256.

In textu facultatum quinquennalium sub n. 4 datur facultas « sanandi in radice matrimonia nulliter contracta ob aliquod *impedimentum* iuris ecclesiastici etc. ». Impedimentum in casu accipiendum est sensu stricto, seu proprio, non autem lato ad normam can. 1371, § 1, ut declaravit S. C. de Sacramentis, 10 mart. 1937. Ceterum, vix datur impedimentum sensu lato iuris ecclesiastici.

sunt impedientia. Exinde sequitur impedimenta dirimentia recidere in leges inhabilitantes.

Cum vero inhabilitas in iure intelligatur radicalis ad actum, patet sola impedimenta *dirimentia* proprie recidere in leges inhabilitantes.

196. Divisio. — Impedimenta matrimonialia dividuntur (5):

1º Ratione **originis** seu *auctoris* in impedimenta *iuris divini,* sive naturalis sive positivi, et *iuris humani,* i. e. *ecclesiastici* pro *baptizatis, civilis* pro *infidelibus.* Agentes de singulis, videbimus quaenam sint impedimenta iuris divini naturalis et positivi, et quaenam iuris humani.

2º Ratione **effectus** in impedimenta *dirimentia* et mere *prohibentia.* « Impedimentum *impediens* continet gravem prohibitionem contrahendi matrimonium; quod tamen irritum non redditur si, non obstante impedimento, contrahatur. Impedimentum *dirimens* et graviter prohibet matrimonium contrahendum, et impedit quominus valide contrahatur » (can. 1036, §§ 1, 2).

Quare impedimentum dicitur *dirimens,* non quia matrimonium *validum* dirimat i. e. solvat, sed quia obstat, ne matrimonium attentatum *valide* ineatur.

3º Ratione **ambitus** seu *extensionis* in *absoluta* et *relativa,* prout matrimonium impediunt cum *quacumque* persona vel cum *certis* tantum determinatis personis.

4º Ratione **notitiae** seu *divulgationis* in *publica* et *occulta.* « Publicum censetur impedimentum quod probari in foro externo potest; secus est occultum » (can. 1037). Infra addemus nonnulla (n. **200**).

5º Ratione **durationis** in *perpetua* et *temporanea,* prout cessant post aliquod tempus, aut manent de se usque ad finem vitae (6).

6º Ratione gradus **cognitionis** in *certa* et *dubia,* prout dubium prudens vel excluditur vel admittitur. Dubium vero potest esse *iuris* tantum, aut *facti* tantum, aut *iuris* et *facti;* dubium iuris versari potest circa ius *divinum* et *humanum* (7).

(5) Sanchez, *l. c.* disp. 52; Feije, *l. c.* n. 77 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2729; Gasparri, *l. c.* n. 257 ss.; Wernz, *l. c.* n. 216.

(6) Quidam, ratione *temporis,* dividunt in *antecedentia* et *supervenientia.* At minus recte, quia impedimenta proprie dicta respiciunt matrimonium *in fieri,* quatenus obstant seu validae seu licitae *celebrationi;* ideoque omnia sunt antecedentia. Quae vero superveniant, item nonnisi improprie dicuntur impedimenta, cum *usum* matrimonii respiciant non autem ipsum vinculum. Cfr. Feije, *l. c.* n. 84; Wernz, *l. c.* not. 7.

(7) Quidam Auctores veteres ratione *iuris accusandi* vinculum matrimoniale, dividunt etiam in impedimenta *iuris privati* ed impedimenta *iuris publici* prout principaliter ob pri-

7° Ratione **possibilitatis dispensandi** in *dispensabilia* et *indispensabilia.* Ea sunt, in quibus Ecclesia dispensare *potest* et *de facto* dispensat; haec, super quibus *non potest* dispensare aut saltem *de facto non dispensat.*

8° Ratione **ordinis** in *correlativa* et *non correlativa,* prout referuntur ad unam tantum partem, v. g. votum, vel ad utramque, ut consanguinitas.

9° Ratione **gradus,** item in ordine praesertim ad dispensationem, in impedimenta *gradus minoris* et *maioris* (can. 1042). De his infra (n. **206**).

10° Demum impedimentum dividitur in *unicum* sive *simplex* et *multiplex* (cfr. n. **232,** not. 1).

197. Quaenam sit vis impedimenti. — 1. Impedimentum *dirimens* duo importat: *a*) *prohibet* matrimonium, et quidem *sub gravi,* seu *illicitum* facit; *b*) et *irritum* quoque reddit seu nullius valoris. Impedimentum mere *prohibens* unum importat, scil. *vetat sub gravi* ne matrimonium contrahatur.

2. « Quamquam impedimentum ex una tantum parte se habet, matrimonium tamen reddit aut illicitum aut invalidum » (can. 1036, § 3); idque, fac sedulo attendas, pro utraque parte.

3. At si matrimonium prohibetur non ob impedimentum canonicum, sed alia ratione seu lege, ex. gr. lege positiva divina de statu gratiae sanctificantis, per se illicitum fit tantum parti, quae hanc legem violat.

198. Quaedam notanda. — In iure civili aliae sunt conditiones ad *exsistentiam* actus, aliae ad eius *validitatem.* Priores dicuntur essentiales. Hinc actus *exsistens* et *non exsistens, exsistens* et *validus,* ***exsistens*** et ***invalidus.***

Actus exsistens et invalidus producit omnes **effectus** iuridicos, donec impugnetur et invalidus pronuntietur, intra legitimum tempus, a magistratu competente. Actus non existens nullum parit effectum, et semper potest eiusdem non exsistentiae postulari declaratio.

Impedimenta matrimonialia etiam dirimentia reddunt coniugium exsistens at invalidum. Defectus formae efficit illud non exsistens; item vitia consensus.

vatam utilitatem sunt constituta, vel potius propter bonum commune et publicam matrimonii honestatem, et consequenter prout ius accusandi matrimonium ex aliquo capite invalidum reservatur solis coniugibus, vel contra illud etiam iudex ex officio aut promotor fiscalis aliique actores legitimi per accusationem procedere valent. Cfr. Feije, *l. c.* n. 85; Wernz, *l. c.* n. 216, VII.

Haec divisio vix hodie habet locum (excepto forte quoad impedimentum impotentiae *occultae*), attento can. 1971, seu inspecta nova impedimentorum divisione per Codicem inducta.

In iure canonico distinctio praedicta deest, proprie loquendo. Vestigium reperitur in can. 1680. Matrimonium dicitur promiscue *nullum, irritum, invalidum.* Quoad impugnationem applicantur eaedem normae; item *per se* quoad effectus iuridicus.

198bis. Num ignorantia vel error excuset ab impedimentis (8). — 1. Ignorantia non excusat ab impedimentis *dirimentibus,* cum validitas nullatenus pendeat a cognitione vel conscientia nupturientium. Quare sive *sciens* sive *inscius* quis, impedimento dirimente irretitus, contrahat, invalide contrahit.

Ratio est, quia « *nulla ignorantia legum irritantium aut inhabilitantium ab iisdem excusat, nisi aliud expresse dicatur* » (can. 16, § 1); atqui nullum impedimentum matrimoniale expresse excipitur ab hac regula; ergo. Idque, attento responso S. Off., 11 mart. a. 1868, ad Vic. Apost. Iaponiae, etiamsi ignorantia esset *communis* et *omnino invincibilis.*

Neque excusat ignorantia ab impedimentis *impedientibus,* ob eandem rationem: urget enim bonum publicum.

2. Ignorantia, dummodo ne culpabilis sit, excusat a peccato; nam, ut omnibus constat, illiceitas alicuius actus pendet formaliter a conscientia agentis. Proinde qui *inscius* contrahit cum impedimento dirimente, invalide sed licite contrahit; qui contrahit cum impedimento mere impediente, et valide et licite contrahit.

3. Quod dicitur de ignorantia, valet de *errore,* scil. de falso iudicio; v. g. si quis censeat esse impedimentum affinitatis, dum revera est publica honestas, si existimet haberi impedimentum, dum nullum exsistit.

199. An lex seu impedimentum cesset ob impossibilitatem seu gravissimum incommodum. — 1. Quaerunt DD. an ligentur impedimentis matrimonialibus ii qui ex una parte nequeunt sine gravi incommodo matrimonium praetermittere aut differre, ex altera vero versantur in impossibilitate petendi vel obtinendi dispensationem.

Quidam negant absolute; alii distinguunt inter impedimenta impedientia et dirimentia, et dicunt neutra impedimenta cessare *in casibus particularibus;* in casu *communis* necessitatis, ex. gr. tempore persecutionis vel perturbationis in aliquo regno, cessare tantum impedimenta prohibentia; alii etiam de dirimentibus id affirmant (9).

2. Haec, nostra sententia, tenenda: *a*) ob simplicem *impossibilitatem,* nisi concurrat simul gravis necessitas, lex seu impedimentum non cessat; *b*) si finis legis cesset solum *negative* in casu particulari, lex certissime adhuc urget (cfr. can. 21); *c*) si finis legis cesset *con-*

(8) Cfr. Suarez, *De legibus,* lib. VII, cap. 19, n. 16; D'Annibale, I, nn. 216-429; Gasparri, *l. c.* n. 310; Chelodi, *l. c.* n. 37; Vlaming, *l. c.* n. 196; Pighi, *l. c.* n. 67; Arregui, *Summarium theol. mor.,* n. 731, 2° (ed. 5ª).

(9) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 311; De Becker, *op. cit.,* p. 230 s.; S. Alph., VI, n. 613; Sanchez, lib. II, disp. 40, n. 7; Gasparri, *l. c.* n. 311; Feije, *l. c.* n. 644 ss.; Pighi, IV, n. 497.

trarie pro communitate, i. e. si damnum commune inde sequatur, lex non urget, quia merito censetur suspendi ex benigna mentis legislatoris interpretatione; *d*) si in aliquo casu particulari, lex vergeret in detrimentum animarum, ex. gr. si concubinarius moribundus, qui ligatur impedimento impediente, nequit petere dispensationem ut nuptias licite ineat, versetur in periculo proximo peccandi et ideo amittendi vitam aeternam, pro certo tenemus legem ecclesiasticam non urgere; *e*) idem, saltem probabiliter, affirmamus etiam de impedimento dirimente (10).

Hinc si in aliqua regione infidelium ita pauci essent christiani, ut non possent inter se matrimonia contrahere, et propter distantiam locorum aliasve circumstantias non possent dispensationem petere super disparitate cultus, hoc impedimento christiani, saltem probabiliter, non tenerentur (11). Cfr. n. **425**.

Nihil profecto, contra hanc doctrinam, erui potest ex Instr. S. Officii, 18 dec. 1872, ad Vic. Apost. Oceaniae Central., in qua conceditur, *antecedenter* facultas extraordinaria dispensandi super impedimento disparitatis cultus (12).

Item si, matrimonio iam inito, detegatur impedimentum dirimens, et mulier, quae sola conscia est impedimenti, cogatur ad debitum reddendum, urgente periculo gravissimi mali, v. g. mortis, vulnerationis, scandali, etc., probabiliter cessat impedimentum iuris ecclesiastici in quo saltem pro foro interno soleat Ecclesia dispensare. Quam primum tamen dispensatio, saltem ad cautelam, petenda est (13).

3. Huc spectat amplissima potestas seu declaratio recentissime data a S. Sede.

Proposito dubio: « An fideles in terra Sinarum a communistis occupata, impedimentis ab Ecclesia statutis, imprimis aetatis et cultus disparitatis, teneantur, si debitam dispensationem vel omnino non, vel nonnisi cum gravissimo incommodo petere, neque a matrimonio contrahendo abstinere vel illud differre possint »; S. Off. die 27 ian. 1949 ad Episcopum de Kinghsien respondit: « In expositis circumstantiis, matrimonia sine forma canonica et cum quovis impedimento iuris ecclesiastici a quo Ecclesia dispensare solet, habenda esse uti valida » (14).

Amplissima facultas respicit conditiones omnino extraordinarias, in quibus versantur fideles in Sinis, eaque tamdiu durabit, quamdiu conditiones huiusmodi permanebunt. Libertas refertur ad formam canonicam sive ordinariam sive extraordinariam, atque ad omnia impedimenta iuris ecclesiastici, excepto sacro presbyteratu et affinitate in linea recta, matrimonio consummato (15).

(10) Cfr. Ball.-Palm., I, n. 318; Génicot, II, n. 523; Vlaming, *l. c.* n. 198.

(11) Gasparri, *l. c.* n. 711; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 1, n. 178; Noldin, I, n. 199; Pighi, *l. c.* n. 497.

(12) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1392.

(13) Cfr. S. Alph., VI, n. 613; Ball.-Palm., VI, n. 309; Lehmkuhl, II, n. 1051; Arregui, *l. c.* n. 713; Génicot, *l. c.* n. 523.

(14) Cfr. *China Missionary*, 4 april. 1949, p. 417.

(15) Cfr. can. 1043.

200. Nonnulla de impedimento occulto et publico. — 1. Impedimentum potest esse **publicum** vel *a*) *natura sua* (consanguinitas, affinitas, publica honestas, cognatio spiritualis et legalis, ordo sacer, professio, disparitas cultus) si nititur facto de se publico, vel *b*) *propter circumstantias* (ex. gr. impedimentum criminis), si factum est quidem natura sua occultum, sed iam divulgatum aut saltem ita cognoscitur, ut divulgatio probabilis sit et possibilis inde evadat probatio in foro externo.

Omne impedimentum *notorium* est publicum, sed non vicissim omne *publicum* est notorium (cfr. can. 2197). Hinc praecipuum elementum, quod attenditur in *publico* impedimento, non est notitia seu divulgatio qua talis, sed *probatio in foro externo* possibilis. Quare publicum est etiam impedimentum cognitum a duobus testibus fide dignis, vel etiam ab uno tantum, v. g. a teste qualificato, qui illud probare *legitime* valeat in foro externo. Cfr. n. **201**.

2. Impedimentum **occultum** opponitur *publico;* hinc si et quamdiu probari nequit in foro externo, est occultum, etsi forte *natura sua* sit publicum. Verba enim can. 1037 nullam admittunt dubitationem (16). Quare non repugnat impedimentum, quod hodie est occultum, cras fieri publicum; item modo publicum, postea fieri occultum.

Divisio impedimenti in *omnino occultum* (quod, praeter confessarium et nupturientes, nemo cognoscit, ita ut ne per duos quidem testes aut alio modo probari possit) et *simpliciter occultum* (quod paucis tantum discretisque personis est notum (17), adeo ut divulgationis periculum non adsit), hodie non est attendenda (nisi agatur de dispensatione obtinenda a S. Poenitentiaria; cfr. n. **227**, 4°), cum ad normam can. 1037 illud dumtaxat impedimentum sit occultum, quod in iure antiquo a DD. *omnino occultum* passim dicebatur.

3. Impedimentum potest esse **materialiter publicum** et **formaliter occultum,** si cognoscitur factum, sed ignoratur ex tali facto oriri impedimentum; ex. gr. si notum est crimen i. e. adulterium cum promissione matrimonii, sed nescitur huiusmodi factum criminosum constituere impedimentum dirimens matrimonium.

Hoc impedimentum, attenta veteri disciplina verius publicum erat (18); attento cit. can. 1037 certissime publicum est, cum, posita facti publicitate, in foro externo probari possit.

(16) Id ne a iure quidem antiquo erat omnino alienum. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 613, not. 35 36; Leitner, *l. c.* p. 387; Feije, *l. c.* nn. 604, 605, 625, 636.

Quidnam (Triebs, I, p. 146) censet rationem impedimenti publici vel occulti quae in can. 1037 traditur, habendam esse tantum in iis casibus, in quibus agitur de matrimonio convalidando (can. 1135). Quod non videtur admittendum, cum finis a legislatore intentus, ubi de proclamationibus aut dispensationibus agitur, etiam in aliis casibus optime obtineri queat.

(17) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 216, V; Gasparri, *l. c.* n. 260; Santi-Leitner, IV, App. I, n. 17; Lehmkuhl, *l. c.* nn. 1014, 1047; Sebastianelli, II, pag. 51.

(18) Bened. XIV, *Inst. eccl.* 87, n. 48; Santi-Leitner, App. ad lib. IV, n. 180; Gasparri, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 2736; Feije, *l. c.* n. 94; Wernz, *l. c.* not. 10.

Haec tradita in praecedentibus editionibus, authentice confirmata sunt a Pontif. Comm. Codicis, 25 iun. 1932.

Nam in conceptu impedimenti *occulti* et *publici* consideratur *factum* in se ipso, non autem scientia nupturientium vel aliorum. Quare necesse non est, ut huiusmodi factum agnoscatur formaliter *qua impedimentum matrimoniale*. V. g. omnes sciunt Titium munere patrini functum esse erga Caiam; ignorant tamen inde oriri impedimentum dirimens cognationis spiritualis. Cum factum sit publicum et in foro externo probari queat, etiam impedimentum censetur publicum ad normam can. 1037.

At si factum, quod impedimentum inducit, ex parte tantum, non autem secundum omnia elementa, quae ad constituendum impedimentum requiruntur, notum sit, impedimentum censetur occultum. Ex. gr. si cognoscitur quidem factum *occisionis*, sed omnes putent *fortuito* esse patratum, crimen est occultum, ideoque impedimentum *ut impedimentum* manet occultum.

4. Distinctio inter impedimentum *publicum* et *occultum* attenditur praesertim in ordine ad dispensationem.

201. Quomodo probetur exsistentia impedimenti. — 1. In foro interno sacramentali probatur ex confessione poenitentis, cum ipsi credendum sit sive pro se sive contra se loquenti. Ita omnes DD.

2. In foro externo extra-sacramentali probatur tum confessione partium, etiam unius, vel testium, saltem duorum, tum scriptura aliisque modis a iure admissis.

3. In foro externo plures admittuntur *probationes: a*) probatio *per confessionem partium* (cfr. can. 1750); *b*) probatio *per testes* (cc. 1094, 1098, 1103, § 3, 1105, 1969, 3º, 1974, 1975, 1983); *c*) probatio *per peritos* (cc. 1976-1982); *d*) probatio *per instrumenta* seu publica seu privata (cf. cc. 1813-1818); *e*) probatio *per iusiurandum* (cc. 1829-1831, 1833, 1834, 1862); *f*) probatio *per praesumptionem* (cc. 1825-1829).

Probatio non semper requiritur. Nam ex c. 1747 probatione non indigent: *a*) facta notoria ad normam can. 2197, nn. 2, 3, scil. notoria notorietate iuris vel facti; tamen argumenta praesto sint oportet, ut inde constet de notorietate; *b*) quae praesumuntur ab ipsa lege (ex. gr. internus animi consensus semper *praesumitur* conformis verbis vel signis in celebrando matrimonio adhibitis, ex can. 1086, § 2; item matrimonium, quod, utroque coniuge vivente, non fuerit accusatum, post mortem alterutrius vel utriusque coniugis ita praesumitur validum fuisse ut, contra hanc praesumptionem non admittatur probatio, nisi incidenter oriatur quaestio, ex can. 1972); *c*) facta ab uno ex contendentibus asserta et ab altero admissa, nisi a iure probatio nihilominus exigatur. De hac probatione redibit sermo in cap. *De causis matrimonialibus*.

202. 4. Quoad impedimentum *dubium* haec in specie sunt notanda:

a) In dubio **iuris ecclesiastici** impedimentum non urget (can. 15). Haec doctrina olim erat communis et moraliter certa ac tuta (17); hodie ex Codice certissima est. Parochus tamen, ubi agitur de tali impedimento dubio, antequam assistat matrimonio, recurrat, si tempus suppetit, ad Ordinarium, quia fortasse falso existimat esse dubium iuris. Ordinarius autem, si vere de huiusmodi dubio agatur, declaret procedi posse ad matrimonii celebrationem. Hinc axioma: *impedimentum dubium est impedimentum nullum*.

b) In dubio **facti,** ex. gr. si dubitetur num Titius et Sempronia sint consanguinei in tertio gradu lineae collateralis, impedimentum urget. Iure antiquo res erat incerta: alii affirmabant, alii negabant (18). At Ordinarius ex cit. can. 15 potest super eo dispensare, dummodo agatur de impedimento super quo Romanus Pontifex solet dispensare (cfr. n. **224**).

c) In dubio **iuris ecclesiastici et facti simul** impedimentum non urget, quia praedictum axioma a fortiori valet.

d) In dubio **iuris divini** ita distinguendum: 1º si dubium respicit *impotentiam*, ex. gr. num talis defectus organismi aut operatio chirurgica (puta vasectomia vel uteri et ovariorum excisio) secumferat impotentiam an simplicem sterilitatem, impedimentum non urget i. e. matrimonium non est impediendum (can. 1068, § 2); 2º si dubium respicit consanguinitatem in linea recta aut in primo gradu lineae collateralis, coniugium celebrari nequit.

e) In dubio **facti** circa impedimentum iuris **divini** (naturalis et positivi) item distinguendum: 1º si agitur de impotentia, ex. gr. si dubitetur num mulier careat vagina aut mas testiculis, impedimentum non urget seu matrimonium non est impediendum (c. 1068, § 2); 2º si agitur de alio impedimento (consanguinitatis vel ligaminis), ex. gr. utrum Caius et Titia sint consanguinei in primo gradu lineae collateralis, impedimentum urget; vel si dubitetur de exsistentia et valore prioris matrimonii i. e. num sit vere irritum aut solutum, secundae nuptiae nequeunt celebrari (can. 1069, § 2).

f) In dubio **iuris et facti** (quoad impedimentum iuris divini), pariter distinguendum: 1º si agitur de impotentia, coniugium non potest impediri, ut liquet ex supra dictis; 2º si agitur de alio impedimento, ex. gr. num Titius et Sempronia sint consanguinei in primo gradu lineae collateralis, matrimonium nequit iniri, etiam

(17) Sanchez, lib. VIII, disp. 6, n. 18; S. Alph., *l. c.* n. 901; D'Annibale, *l. c.* n. 447; Rosset, *l. c.* n. 2429; Gasparri, *l. c.* n. 262; Ojetti, *op. cit.* v. *Impedimenta matrimonii*, n. 2371.

(18) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 902; Sanchez, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 216, not. 13.

inter infideles, quamvis contractum sustineatur, donec probetur consanguinitas. Qua probata, si coniuges sunt ambo infideles, matrimonium adhuc sustinetur, iuxta nonnullos, quia factum est quidem certum, sed ius divinum est dubium; alii tamen negant. De hac re suo loco (n. **558**).

Si ambo sunt fideles, aut unus fidelis et alter infidelis, etiam post obtentam dispensationem super impedimento disparitatis cultus, matrimonium debet dici nullum, quia si ius divinum est dubium, ius ecclesiasticum est certum, in quo R. Pontifex nunquam dispensat (19).

203. An et quale peccatum sit matrimonium scienter celebrare cum impedimento. — 1. Peccatum *per se* est grave, sive impedimentum sit impediens, sive a fortiori sit dirimens, ut communiter docent AA., et manifeste eruitur ex can. 1036. Culpa adest, etsi ex una parte tantum se habeat impedimentum.

Per accidens excusari possunt contrahentes, ratione scandali aut gravis damni vitandi.

2. Controvertitur, utrum in casu committatur quoque reatus sacrilegii, quasi sacramentum simuletur. Communius et verius DD. negant, quia non est vera *simulatio* sacramenti (20).

204. An et quale peccatum sit inire matrimonium cum dubio circa impedimentum dirimens. — 1. Ex dictis haec regula generalis statui potest: quoties matrimonium prohibetur, toties *per se* vetatur sub gravi. Agitur enim de re gravissimi momenti.

2. Sedulo animadvertas, non licere de probabilitate speculativa ad practicam transire, seu applicari non posse systema probabilismi. Non agitur enim de dubia *liceitate* actus, sed de dubio *valore* eiusdem, a quo pendet quod vita ducatur concubinaria necne. Quidam illiceitatem eruunt ex periculo irreverentiae irrogandae sacramento, scil. ex periculo nulliter usurpandi materiam et formam. At minus recte, quia, ceteris omissis, sacramentum proxime et directe non attingitur, cum materia et forma incipiant dumtaxat exsistere posito contractu valido (21).

3. Circa *usum* matrimonii dubie validi, dicemus suo loco (n. **812**).

205. Quot et quaenam sint impedimenta matrimonialia. — 1. Iure antiquo nonnulli DD. enumerabant 14 impedimenta dirimentia,

(19) Wernz, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 271; Rosset, *l. c.* nn. 2324 ss., 2426 ss.; Ojetti, *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 557; Ball.-Palm., *l. c.* n. 600.

(20) Cfr. Sanchez, lib. 1, disp. 11; Coninck, disp. 28, n. 27 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2805 s.; Gasparri, *l. c.* n. 312; Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 79.

(21) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 901; Ball.-Palm., *l. c.* n. 600; De Smet, *l. c.* n. 240.

alii 16 vel 17, alii 19. Impedimenta impedientia iuxta quosdam erant 2 vel 4 aut 5 vel 6, iuxta alios erant 9 vel 11 (22).

2. Iuxta Codicem, impedimenta canonica **impedientia** sunt: *votum, mixta religio* et *cognatio legalis*, si haec ex lege civili sit impediens.

Impedimenta **dirimentia** sunt 12 vel 13, scil.: *aetas, impotentia, vinculum, disparitas cultus, ordo sacer, professio religiosa sollemnis, raptus, crimen, consanguinitas, affinitas, publica honestas, cognatio spiritualis* et *cognatio legalis*, si haec ex lege civili sit impedimentum dirimens.

Ubi adoptio civiliter non agnoscitur aut ex ea nullum impedimentum oritur, tunc ex iure canonico cognatio legalis non est impedimentum matrimoniale nec impediens nec dirimens.

Error, conditio, metus, clandestinitas, quae olim inter impedimenta adnumerabantur, hodie inter *vitia* vel *defectus*, qui opponuntur *consensui* aut *formae* rectissime recensentur.

Vetitum Ecclesiae et *tempus feriatum*, quae in iure antiquo erant impedimenta impedientia, adhuc ex parte retinentur (cfr. n. **62**, 3°), at non qua impedimenta matrimonialia. Idem dicas de promissione matrimonii (cfr. n. **83** ss.).

206. Impedimenta gradus minoris et maioris. — 1. Impedimenta *gradus* **minoris** sunt: 1° consanguinitas in tertio gradu lineae collateralis; 2° affinitas in secundo gradu lineae collateralis; 3° publica honestas in secundo gradu; 4° cognatio spiritualis; 5° crimen ex adulterio cum promissione vel attentatione matrimonii etiam per civilem tantum actum (can. 1042, § 2).

2. Impedimenta **maioris** *gradus* alia sunt omnia (can. cit. § 3).

3. Quaeri potest num impedimenta *impedientia* sint gradus maioris vel minoris. Nihil *expresse* eruitur ex *Normis peculiaribus* (23) neque ex *Codice*. Putamus distinctionem praefatam, saltem *per se* et *primario*, respicere tantum impedimenta *dirimentia*; at opinamur, practice, impedimentum mixtae religionis habendum esse ut gradus maioris, ita ut non fiat locus praescripto can. 1054 (n. **277**, 5).

207. Num Codici sit vis retroactiva quoad impedimenta matrimonialia. — 1. Codex non habet vim retroactivam in his, quae

(22) Schmalzgr., *l. c.* tit. 2, n. 355 s.; Feije, *l. c.* n. 79, 548; Rosset, *l. c.* n. 1206; Wernz, *l. c.* n. 217; Lehmkuhl, *l. c.* n. 960; Pacati, *Tractatus dogmaticus, moralis et canonicus de matrimonio christiano*, Bergomi, 1906, p. 138.

(23) *Ordo servandus in S. Congregationibus, Tribunalibus, Officiis Romanae Curiae*, 29 sept. 1848; Pars II cap. VII, art. III, n. 19, 20. Cfr. Cappello, *De Curia Romana*, I, p. 499 ss.

immutantur circa impedimenta tum impedientia tum dirimentia: matrimonium enim regitur iure vigenti tempore celebrationis, ad normam can. 10 (24).

2. Quare matrimonia, si quae nulla sint ex capite impedimentorum a novo Codice abrogatorum, valida non evaserunt ipsa promulgatione novi Codicis, sed etiam post dictam promulgationem indigent convalidatione simplici aut sanatione in radice, ad normam cc. 1133-1141, uti suo loco dicetur (25). Ratio, quia ex noto iuris principio actus, semel infectus, *de se* non fit validus.

Proinde si Titius pluribus adhinc annis matrimonium celebravit, nulla petita et obtenta dispensatione, cum Caia consanguinea in quarto gradu lineae collateralis, coniugium, sicuti ab initio, manet invalidum etiam post Codicem promulgatum, nisi fiat convalidatio simplex aut sanatio in radice. Idem dicas de nuptiis quae invalide celebratae fuerint ob impedimentum affinitatis ex copula illicita. In utroque casu tamen (quod valet etiam in ceteris), abrogato impedimento, nulla dispensatione opus est.

Si et quando opportunum visum fuerit, S. Sedes animarum bono consulet per sanationes, sicuti factum fuit a Pio X pro Germania (Const. «*Provida*») et postea pro Hungaria (S. C. Sacr. 23 febr. 1909), ac demum pro universa Ecclesia (S. Off. 3 iun. 1912).

Articulus II.

De cessatione impedimentorum.

208. Quinam possit impedimenta abrogare aut eis derogare. — 1. Nomine *abrogationis* venit totalis legis revocatio directe a competente Superiore facta; *derogatio* est partialis legis revocatio; *subrogatio* est additio ad legem iam exsistentem; *obrogatio* habetur, si lex lege contraria tollitur (1).

2. «*Praeter Romanum Pontificem, nemo potest impedimenta iuris ecclesiastici sive impedientia sive dirimentia abrogare, aut illis derogare*» (can. 1040).

Proinde quavis potestate carent omnes alii Praelati Papa inferiores, etiam Episcopi collective sumpti i. e. Concilium provinciale

(24) Pontif. Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos, 2-3 iun. 1918, IV, n. 6.

(25) Pontif. Commissio, 2-3 iun. 1918, IV, n. 7.

(1) Suarez, *De legibus*, lib. VI, cap. 6 ss.; Schmalzgr., lib. I, tit. 2, n. 51 ss.; Reiffenstuel, lib. I, tit. 2, n. 480 ss.; Wernz, I, n. 117 s.; Ball.-Palm., *l. c.* I, n. 461.

vel plenarium. Ratio est evidens: agitur de lege Superioris seu R. Pontificis, quae a nullo inferiore tolli potest.

3. Abrogatio vel derogatio fieri potest per modum legis sive universalis sive particularis, quae debet esse legitime promulgata ad normam can. 9 aliisque conditionibus vestita.

209. Num consuetudo inducere vel abrogare possit impedimenta eisve derogare. — 1. «*Consuetudo novum impedimentum inducens aut impedimentis exsistentibus contraria reprobatur*» (can. 1041). Sicuti consuetudine induci nequeunt nova impedimenta, ita exsistentia tolli non possunt.

2. Quoad impedimenta *iuris divini*, sive naturalis sive positivi, res est apertissima. Siquidem consuetudo debet esse honesta seu rationabilis; atqui eo ipso quod iuri divino adversatur, irrationabilis est (cfr. can. 27); ergo.

3. Quoad impedimenta *iuris ecclesiastici*, non quaelibet consuetudo contraria potest dici *ex se* et *intrinsece* irrationabilis. Sane in iure antiquo quaedam impedimenta, ex. gr. disparitas cultus, inducta fuerunt vi consuetudinis (cfr. n. **427**), quae hodie (can. 1041) tamquam irrationabilis reprobatur; porro si fuisset irrationabilis *ex se* et *intrinsece*, numquam potuisset vim legis obtinere sicque verum inducere impedimentum. Quare dicendum, consuetudinem reprobari tamquam irrationabilem *extrinsece*, i. e. ob consectaria sat periculosa, quae, consuetudine admissa, orirentur.

4. Verba can. 1041 ita sunt intelligenda, ut excludatur *omnis* consuetudo contraria seu *praesens* seu *futura*, etiam centenaria et immemorabilis. Excluditur *praesens* ex reprobatione, attento can. 5; impeditur *futura* item ex reprobatione seu ex defectu rationabilitatis, quia «consuetudo quae in iure expresse reprobatur, non est rationabilis» (can. 27, § 2).

Articulus III.

De speciali malitia fornicationis admissae inter personas impedimento obnoxias.

210. An et quando adsit specialis malitia. — 1. Si impedimentum inducitur ob *inordinationem* specialem, oppositam nempe speciali virtuti aut alicui generali virtuti sed speciali modo, quae *ipsam copulam* afficiat, censetur contrahi in fornicatione specialis malitia,

distincta a specie luxuriae. Huiusmodi sunt impedimenta consanguinitatis, affinitatis, cognationis spiritualis et legalis, voti, Ordinis sacri et ligaminis.

Alia tamen, et quidem omnino diversa, est malitia quae oritur ex violatione voti et Ordinis sacri, alia quae derivatur ex ligamine, alia demum quae oritur ex fornicatione commissa inter personas aliis impedimentis detentas. In priore casu habetur malitia *sacrilegii*, in altero *iniustitiae*, in tertio *incestus* vel *proprie dicti*, si agitur de consanguinitate et affinitate, vel *improprie dicti*, si agitur de cognatione spirituali et legali.

Nonnulli, ex. gr. *De Smet* (1), addunt etiam impotentiam. Sed minus proprie; quia sive utraque pars sive alterutra sit impotens, vera fornicatio apta ad generationem nequit haberi, sed tantum pollutio aut tactus impudicus, qui *specialem* malitiam, distinctam a specie luxuriae, minime contrahit ex impotentia eaque sola.

2. Si impedimentum statutum sit *ob aliud motivum*, scil. vel in poenam criminis vel ob inordinationem afficientem non copulam ipsam, sed cohabitationem potius et vitae societatem, specialis malitia non inducitur. Huiusmodi sunt impedimenta criminis, raptus, aetatis, mixtae religionis et disparitatis cultus (2).

3. Sublato impedimento, cessat eo ipso etiam specialis malitia quae alias oriebatur. Ex. gr., ante Codicem copula habita inter consanguineos in quarto gradu, inter affines in quarto et tertio erat incestus; hodie non, cum utrumque impedimentum reductum fuerit. Idem dicas de cognatione spirituali.

211. An incestus cum consanguineis differat specie ab incestu cum affinibus. — 1. Plures (3) affirmant, quia, licet omnes incestus eandem reverentiam debitam sanguini offendant « diversa tamen difformitate eam laedit incestus cum consanguineis, quam incestus

(1) *Loc. cit.*, n. 241, ed. 2ª.

(2) Nonnulli putant, incestum haberi quoque inter personas impedimento publicae honestatis ligatas. Idque praesertim iure novo, si carnalis copula locum habeat, ex qua iure praecedenti oriebatur affinitas. Indubium est, practice, incestum proprie dictum non haberi, ut patet ex ipsa notione. Definitur enim incestus: concubitus cum consanguineis vel affinibus intra gradus ab Ecclesia prohibitos. S. Alph. III, n. 448; Génicot, *l. c.* n. 393; Ojetti, *l. c.* v. *Incestus*, n. 2438; Noldin, *De sexto praecepto et de usu matrimonii*, n. 22; Lehmkuhl, I, 1050; Ball.-Palm., II, n. 116 ss. Tota sane res ex positiva Ecclesiae dispositione pendet.

At non negamus, copulam inter huiusmodi personas quandam specialem indecentiam habere, quae tamen nullatenus in confessione necessario aperienda est.

(3) Lessius, lib. IV, cap. 3, n. 79; Salmant., tract. 26, de 6° praec., cap. 5, n. 28 ss.; Roncaglia, tract. 12, de 6° praec., cap. 5, q. 2.

cum affinibus ». Nam coniunctio inter consanguineos provenit ex vinculo intrinseco, scil. ab identitate eiusdem sanguinis per generationem accepti; inter affines autem coniunctio provenit ex vinculo extrinseco, scil. ex matrimonio (4).

Alii communius et verius negant cum *Angelico* (5), quia, dicunt, nonnisi materialiter se habet quod coniunctio oriatur ex generatione aut ex matrimonio, cum ex eodem motivo prohibeatur copula cum consanguineis ac cum affinibus (6).

2. Eo ipso quod incestus cum consanguineis specie non differt ab incestu cum affinibus, nec poenitens tenetur explicare nec confessarius interrogare undenam incestus oriatur.

212. Num omnes incestus inter consanguineos vel affines sint eiusdem speciei. — 1. Quidam dicunt omnes incestus inter consanguineos esse diversae speciei, quia, aiunt, specialis reverentia adest inter unum et alium gradum (7).

Alii docent solum incestum cum consanguineis in primo gradu lineae rectae et collateralis specie differre a ceteris gradibus (8).

Alii tenent omnes incestus inter consanguineos, excepto tantum *primo* gradu in linea *recta* esse eiusdem speciei (9).

Iuxta *S. Alph.* (l. c.), prima sententia est minus probabilis, secunda et tertia aeque probabiles videntur. At nonnullis tertia probabilior est (10).

Demum nonnulli putant, incestum ne in *primo* quidem gradu lineae *rectae* differre a ceteris gradibus (11).

2. Incestus cum affinibus, *extra primum gradum*, commune est inter DD. esse eiusdem speciei. Quare, dicunt, excipiendus est tantum primus gradus, scil. inter privignum et novercam, inter vitricum et

(4) Cfr. S. Alph., lib. III, n. 449, lib. VI, n. 469; Salmant., *l. c.*

(5) *Summ. theol.*, 2-2, q. 154, a. 9, ad 2; Lugo, *De Poenit.*, disp. 16, nn. 313, 316; Sanchez, lib. VII, disp. 67, n. 7 s.; Sotus, in IV, D. 18, q. 2, a. 4, concl. 7, arg. 7; Cajetanus, in 2-2, q. 154, a. 9, v. *Ad 2 obiect.*; S. Alph., *l. c.*; Ball.-Palm tract., VI, sect. 6, *de sexto et nono praecepto*, dub. 2, n. 1016 ss.; D'Annibale, II, n. 69.

(6) Lugo, *l. c.* n. 316; Ball.-Palm., *l. c.* n. 1018; Noldin, *l. c.*; Lehmkuhl, I, n. 1050, 4; Génicot, I, n. 393.

(7) Navarrus, *Man.* cap. 7, n. 4; cfr. Salmant., *l. c.* n. 33, et S. Alph., lib. VI, n. 470. S. Doctor citat pro hac sententia etiam Angelicum et Vasquez. Sed immerito, quia nec S. Thomas (2-2, *q.* 154, *a.* 9, *corp. et ad* 3) nec Vasquez (*q.* 91, *a.* 1, *dub.* 4, *n.* 15 s.) eam tenet, ut quisque videre potest.

(8) Lugo, *l. c.* n. 413; Lessius, lib. IV, cap. 3, n. 79; Salmant., *l. c.* n. 28 et 36; Lacroix, lib. VI, part. 2, n. 1074; Roncaglia, tract. 12, *de sexto praec.*, cap. 5, q. 2, n. 80.

(9) Cfr. S. Alph., *l. c.* Plures AA., ex. gr. Bonacina, Tamburini, Megalius et alii, citantur a S. Doctore pro hac sententia; sed non recte.

(10) Cfr. S. Thom., *l. c.* ad 3; D'Annibale, *l. c.* not. 58.

(11) Cfr. Suarez, *De Poenit.*, disp. 22, sect. 3, n. 12; Diana, tom. I, tract. VII, resp. 107; Ball.-Palm., V, n. 210; Noldin, *l. c.* n. 22.

privignam, inter socerum et nurum, inter socrum et generum. Ratio, quia debitum reverentiae, quod est motivum speciale prohibendi congressum parentum cum filiis, est etiam motivum prohibendi istas commixtiones (12).

At vere probabile est, incestum inter affines ne in *primo* quidem gradu lineae *rectae* specie differre (13).

3. Stante probabilitate sententiarum, nulla est obligatio ex parte poenitentis manifestandi et ex parte confessarii interrogandi num agatur de incestu, ex. gr., in primo aut secundo vel tertio consanguinitatis gradu lineae collateralis, in primo aut secundo gradu affinitatis lineae obliquae aut rectae (14).

213. An incestus inter cognatos spirituales et legales sit diversae speciei ac inter consanguineos et affines, et num explicandi sint diversi gradus cognationis spiritualis et legalis. — 1. Copula inter cognatos spirituales non est incestus sensu stricto et proprio, sed potius, ut utamur verbis *D. Thomae* (15), est *sacrilegium ad modum incestus;* item copula inter cognatos legales nonnisi lato sensu dici potest incestus (16).

2. Negari tamen non potest, violationem talis cognationis per actum luxuriae habere specialem deformitatem. Quae deformitas, ut supra innuimus (n. **210**), eatenus admittenda est, quatenus illa cognatio constituat impedimentum matrimoniale. Quare violatio cognationis spiritualis quae oritur ex confirmatione et quae hodie non est impedimentum (17), nequit dici *sacrilegium ad modum incestus* seu specialem deformitatem non induit. Item, cum restricta fuerit cognatio spiritualis, quae oritur ex baptismo (18), restringendum quoque est praefatum sacrilegium.

Ubi cognatio legalis constituit impedimentum mere *impediens*, habeturne specialis deformitas, de qua supra, i. e. incestus lato sensu? Quod ex copula habita inter personas tali cognatione devinctas oriatur specialis deformitas,

(12) Lugo, *l. c.*: S. Alph., lib. III, n. 449, lib. VI, n. 369; Salmant., *l. c.* n. 31; Ball.-Palm., *l. c.* n. 1018.

(13) Lugo, *De poenitentia*, disp. 16, n. 316; D'Annibale, II, n. 69, not. 58; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1050, 4.

(14) Haud sine ratione Lehmkuhl (*l. c.*) putat, in primo gradu lineae rectae etiam differre peccatum, prout aut parens filium vel filiam, aut filius parentem induxerit; haec enim seductionis malitia longe alia est, prout a parente vel a filio committitur, utpote diversis pietatis officiis directe opposita.

(15) *Summ. theol.*, 2-2, q. 154, a. 10, ad 2.

(16) Lessius, lib. IV, cap. 3, disp. 11, n. 73; Sanchez, lib. VII, disp. 5, n. 9; Salmant., tract. 26, cap. 5, n. 39.

(17) Cfr. can. 1079; Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 218.

(18) Cfr. cc. 768, 1079; Cappello, *op. cit.*, I, n. 185.

certum est; num vero haec deformitas sit gravis ideoque in confessione necessario exprimenda, dubitari potest, attenta doctrina veterum AA.

Copula carnalis inter cognatos spirituales et legales est diversae speciei ac inter consanguineos et affines, ut passim affirmant DD. (19).

3. Probabilius non sunt explicandi diversi gradus cognationis spiritualis et legalis, quos copula attigerit; quia est semper peccatum contra eandem reverentiam debitam personis ratione sacramenti vel adoptionis (20). Haec sententia est practice certa. Huc spectant quae diximus n. **212**, 3 (21).

214. An specialis malitia, de qua supra, maneat fornicationi adnexa, post obtentam dispensationem ad matrimonium contrahendum. — 1. Quidam probabiliter affirmant (22), quia, dicunt, impedimentum non censetur auferri per dispensationem, nisi in ordine ad matrimonium ineundum, non vero quoad copulam fornicariam.

Alii rectius negant (23), quia dispensatio non concedit quidem fornicationem, sed tollit prohibitionem matrimonii; ubi autem matrimonium non est vetitum, ibi non est incestus; ergo, cessante matrimonii prohibitione, cessat, tamquam accessoria, prohibitio *specifica* fornicationis (24).

2. Quare *practice*, stante dubio, non sunt habendi ut incestuosi sponsi consanguinei, affines, etc., qui, post concessam et fulminatam dispensationem, fornicantur ante matrimonium; neque incurrunt reservationem incestus, si alicubi hoc peccatum sit reservatum.

(19) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 10; S. Alph., lib. III, n. 450; Salmant., *l. c.* n. 41; Génicot, I n. 393; Lehmkuhl, I, n. 1050, 3.

(20) Lacroix, *l. c.* n. 1078; S. Alph., *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 1021.

(21) Utrum sodomia, imo omnes tactus impudici inter consanguineos vel affines sint incestus, vide Lacroix, *l. c.* n. 1082; Roncaglia, *tract.* 12, *cap. ult.*, *q.* 2; Lugo, *l. c.* n. 345 ss.; S. Alph., nn. 453, 469.

Qua de re, paucis, doctrina tenenda haec est; malitia incestus non solum peccatis luxuriae, quae iuxta naturam fiunt et complentur, contrahitur, sed etiam iis actionibus, quae vel imperfectae sunt, vel fortasse contra naturam committuntur.

(22) Major, in 4, dist. 40, q. 2, v. *Secundo princip. arguitur*, propos. 8; Gallego, *De cognat. spirit.*, cap. 24, n. 17. Cfr. Lacroix, *l. c.* n. 1077.

(23) Sanchez, *l. c.* disp. 67, n. 9; Lugo, *De iust. et iure*, disp. 3, n. 133; Cajetanus, *Summ.*, v. *Incestus*.

(24) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 452; Noldin, *l. c.* n. 21; Lehmkuhl, I, n. 1050.

CAPUT V.

DE DISPENSATIONIBUS

ARTICULUS I.

De dispensatione in genere.

215. Notio. — 1. Dispensatio est relaxatio legis in casu speciali (cfr. can. 80). Quare dispensatio in re matrimoniali, generatim inspecta, est relaxatio legis respicientis publicationes vel impedimenta aut formam celebrationis matrimonii in casu particulari, ab eo facta qui potestatem habet.

Frequentius respicit impedimenta matrimonialia, et potest definiri: *Relaxatio impedimenti ecclesiastici seu legis irritantis vel prohibentis matrimonium, facta, in casu particulari, a legislatore sive per se sive per alium, cui potestatem ipse legislator concesserit.* Hinc manifesto patet dispensationem exerceri per actum iurisdictionis.

2. Differt dispensatio: *a*) ab *abrogatione* legis, qua lex pro tota Ecclesia et ex toto tollitur; *b*) a *derogatione*, qua tollitur quidem pro tota Ecclesia, sed ex parte tantum; *c*) a *privilegio*, quod est lex privata aliquem favorem concedens; *d*) a *licentia*, quae non est contra legem, quasi nempe eximat quempiam a lege, sed potius est legi consentanea; nam ponit conditionem ab ipsa lege requisitam, ne quid fiat sine venia superioris; *e*) a *permissione* proprie dicta, quae nullam supponit legem prohibentem; *f*) ab *absolutione* sive peccati sive censurae, quia per hanc lex potius impletur, quam relaxatur; *g*) a *declaratione*, quae nullam requirit potestatem iurisdictionis, et datur ex. gr. a doctore vel a medico; *h*) ab *irritatione* proprie dicta seu directa, quae supponit potestatem dominativam seu dominium in voluntatem alterius (1).

216. Ratio dispensationis. — *S. Thomas* (2) rationem ita egregie declarat: « Contingit quandoque quod aliquod praeceptum, quod est ad commodum multitudinis ut in pluribus, non est conveniens huic personae, vel in hoc casu, quia vel per hoc impediretur aliquid melius, vel etiam induceretur aliquod malum, sicut ex supra dictis patet (quaestio 40, artic. 6).

(1) Suarez, lib. VI, cap. 10, n. 9 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 56 s.; D'Annibale, I, n. 230 ss.; Ball.-Palm., I, n. 393.
(2) *Summa theol.*, 1-2, q. 97, a. 4.

« Periculosum autem esset ut hoc iudicio cuiuslibet committeretur, nisi forte propter evidens et subitum periculum, ut supra dictum est (ibid.); et ideo ille qui habet regere multitudinem, habet potestatem dispensandi in lege humana, quae suae auctoritati innititur; ut scilicet in personis vel in casibus in quibus lex deficit, licentiam tribuat ut praeceptum legis non servetur » (3).

217. An aliqua causa requiratur ad dispensandum. — 1. Ut quis **valide** dispenset in lege sua, nulla causa requiritur; ut dispenset in lege *non sua* i. e. Superioris, causa necessaria est (cfr. can. 84, § 1).

Ratio *primi*, quia obligationis vinculum pendet a legislatoris voluntate; quare cessante voluntate, cessat ipsa obligatio, utpote effectus eiusdem; nam voluntas legislatoris est causa obligationis, haec vero effectus ex ea profluens. Proinde si cessat causa, cessat eo ipso etiam effectus. Valida est dispensatio, etiamsi legislator vinculo iuramenti aut voti se obligasset ad non dispensandum; nam haec vincula dispensationem reddunt illicitam in materia religionis, sed potestatem dispensandi non tollunt (4).

Ratio *secundi*, quia inferior non censetur dominus, sed tantum administrator; porro administratori non conceditur potestas dispensandi sine causa, non secus ac bonorum administratori non fit potestas donandi (5).

Idcirco qui sine causa dispensat ex potestate delegata, semper invalide dispensat; et cum R. Pontifex tantum constituere valeat impedimenta matrimonialia (n. **62**), omnes Papa inferiores dispensantes sine causa, invalide dispensant.

218. 2. Ut **licita** sit dispensatio concessa sive a Superiore sive ab inferiore, requiritur aliqua causa iusta et rationabilis (cfr. can. 84). Ratio, quia potestas iurisdictionis debet *iuste* seu *recte* exerceri, i. e. in bonum et non in damnum communitatis. Porro ubi dispensetur sine causa, ponitur inaequalitas inter subditos, vitium acceptionis personarum ostenditur, ansa praebetur querelis eorum, qui citra ullam causam discriminis se onere legis devinctos, alios vero exemptos vident (6).

Non solum is qui dispensat sine causa peccat, sed etiam qui in

(3) Cfr. Suarez, *l. c.* cap. 10; Ball.-Palm., *l. c.* n. 397; D'Annibale, *l. c.* n. 231.
(4) Salmant., *de Leg.* cap. 5, n. 64; Ball.-Palm., *l. c.* n. 393; Lehmkuhl, I, n. 255.
(5) Suarez, lib. VI, cap. 18 s.; Schmalzgr., *l. c.* n. 12; Sanchez, lib. VIII, cap. 18, n. 7; S. Alph. I, n. 178 ss.
(6) Cfr. S. Thom., *l. c.*; Suarez, *l. c.* cap. 18 s.; S. Alph., *Homo Apost.* tract. 2, n. 46; Laymann, lib. I, tract. 4, c. 22, n. 13.

tali casu petit, quia inducit dispensatorem ad rem illicitam; peccat profecto eodem peccati genere in petendo, ac dispensator in concedendo.

3. Dispensare sine causa ab impedimentis matrimonialibus, *per se* grave est; et quidem culpa plus vel minus est gravis pro varietate impedimentorum et, si agitur de cognatione, pro diversitate lineae et gradus.

4. Qui utitur dispensatione sine causa concessa, non peccat, etsi forte peccaverit in ea petenda, dummodo tamen absit scandalum. Ita communius et rectius DD. (7).

219. 5. In **dubio** de sufficientia causae dispensatio licite petitur et licite ac valide concedi potest (can. 84, § 2). Aliter dicendum, si dubium sit, an ulla exsistat causa (8); idque praesertim debet dici, si dispensatio concedatur ab inferiore.

Si dubitetur, num causa allegata fuerit *motiva* an *impulsiva*, num *vera* an *falsa*, *sufficiens* an *non*, dispensatio semper habenda est ut valida: in dubio enim standum est pro valore actus (9).

6. Cessante causa dispensationis, cessatne ipsa dispensatio? Ita distinguendum: Si causa cesset *ante* concessionem vel executionem dispensationis, haec profecto cessat, salvo praescripto respiciente dispensationem ab impedimentis *gradus minoris* (cfr. nn. **206**, **277**).

Si cesset *post* concessionem in forma gratiosa vel executionem dispensationis, etsi ante celebrationem matrimonii, dispensatio non cessat. Ratio, quia per dispensationem tollitur omnino impedimentum seu lex relaxatur; et quidem absolute, cum eiusmodi dispensatio non habeat tractum successivum. Quare obligatio legis iam exstincta nullatenus reviviscit, si *postea* causa cesset.

De hac re iure antiquo disputabatur (10); at longe communior et vix non certa sententia, praesertim AA. recentiorum, erat, dispensationem in casu non cessare. Quae sententia hodie certa est. Cfr. cc. 38, 86; n. **280**, 4.

De causis in specie, vide n. **259** ss.

220. Divisio. — Dispensatio matrimonialis dividitur:

1. In dispensationem *pro foro* **externo** et *pro foro* **interno** sive

(7) Suarez, *l. c.* cap. 19, n. 13 s.; Laymann, lib. I, tract. 4, cap. 22, n. 13; Salmant., *l. c.* cap. 5, n. 76; S. Alph., *l. c.* n. 178; Ball.-Palm., *l. c.* n. 395.

(8) S. Alph., *l. c.* n. 178 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 396; Lehmkuhl, *l. c.* n. 256.

(9) Cfr. can. 84, § 2; S. Alph., I, n. 180 ss.; VI, n. 1133; Sanchez, lib. VIII, disp. 21, nn. 20-25; Salmant., tract. 9, cap. 14, n. 37; Lehmkuhl, I, n. 255 s.

(10) Cfr. Suarez, *De legibus*, lib. VI, cap. 20, n. 15; Sanchez, lib. VIII, disp. 30, n. 14; S. Alph., I, 196, VI, n. 1132; Salmant., *l. c.* n. 29.

sacramentali sive *non sacramentali;* haec super impedimento occulto conceditur, illa super impedimento publico.

Concessa *in foro externo* valet etiam pro foro interno seu in conscientia; concessa *in foro interno* valet pro tali foro seu in conscientia. Sed matrimonium est validum, quamvis impedimentum postea fiat publicum, neque (can. 1047) *nova* dispensatio petenda est pro foro *externo*, nisi aliud expresse caveatur in rescripto dispensationis. Nova dispensatio semper necessaria est, quando prior concessa fuerit tantum in foro interno sacramentali (can. 202, 1047; cfr. nn. **242**, **243**) - (11).

2. In dispensationem concessam in forma **gratiosa,** quando directe ipsi oratori tribuitur et ad eum dirigitur, et in forma **commissoria,** quando non ipsi oratori conceditur, sed exsequenda committitur vel Episcopo aut confessario aliive sacerdoti.

A S. Sede dispensationes matrimoniales nonnisi in forma commissoria concedi solent. Parochus, sacerdos qui assistit ad normam can. 1098, n. 2, et confessarius dispensant in forma gratiosa (cfr. cc. 1044, 1045, 1046). Ordinarius pro diversitate casuum et circumstantiarum dispensat sive in forma gratiosa sive in forma commissoria (cfr. cc. 1043-1045).

3. In dispensationem datam: 1° in *forma* **nobilium,** cum maiore componenda, si oratores sint principes seu nobiles; 2° in *forma* **communi,** cum minore componenda, si oratores divites quidem sint, ut ex reditibus possessionum suarum pro conditione sui status vivere possint, sed nobiles non sint; 3° in *forma* **pauperum,** sine componenda, si oratores sint miserabiles aut vere pauperes aut fere pauperes.

Haec divisio, uti patet, desumitur ex taxis et componendis occasione dispensationum solvendis. Num et quaenam taxae hodie vigeant, dicetur infra (n. **289**).

4. In dispensationem **pontificiam,** quae datur a R. Pontifice sive per se immediate sive per alios, ex. gr. a S. Poenitentiaria, a S. Officio et a S. C. de disciplina Sacramentorum, et **non pontificiam,** quae datur ab Ordinario, a parocho, a confessario, a sacerdote.

5. In dispensationem **debitam** seu *necessariam*, si causa ita sit

(11) AA. passim sumunt promiscue verba *pro* et *in* foro externo vel interno. At proprie loquendo datur discrimen idque non leve. Verba *pro foro externo vel interno* denotant *valorem* seu *vim* dispensationis, i. e. num *valeat* dispensatio (item absolutio) quoad forum *externum* seu utrumque; vel solum quoad forum *conscientiae*; verba, e contrario, *in foro externo vel interno* indicant *modum* quo dispensatio (aut absolutio) datur, i. e. num *clam* vel *palam*, *demonstrative* necne. Ideo autem huiusmodi verba promiscue usurpantur, quia dispensatio (vel absolutio) concessa *in* foro externo, valet *pro* foro externo, et concessa *in* foro interno, valet *pro* foro interno.

gravis ut evidens necessitas vel utilitas exigat eiusdem concessionem, et **non debitam,** seu mere *gratiosam,* si possit ex prudenti Superioris iudicio concedi et non concedi, i. e. si concessio habeat rationem gratiae (12).

6. In dispensationem ad matrimonium **contrahendum** et ad matrimonium iam contractum **revalidandum.**

221. Notae historicae. — 1. Prioribus Ecclesiae saeculis nulla vestigia apparent dispensationum super impedimentis matrimonialibus. Hinc omnes historici docent dispensationes in legibus matrimonialibus serius occurrere quam in aliis legibus ecclesiasticis.

Prima exempla, quae afferri solent, continent potius vel *privilegia* pro particularibus populis vel *sanationes* quoad matrimonia illegitime contracta contra leges ecclesiasticas. Ita, ex. gr., Gregorius M., saeculo VI, indulsit Anglis recens conversis ut in tertia et quarta generatione nuptias contrahere possent (13); idem dicendum de favore concesso Germanis a Gregorio II.

Huc spectant can. 30 Conc. Epaon. (an. 517), c. 10 Conc. Aurel. (an. 538) et c. 1 Conc. Vermer. (an. 753), quibus primae dispensationes seu sanationes datae fuerunt ad convalidanda vel ratificanda coniugia contra ius ecclesiasticum celebrata.

2. In casibus *particularibus* dispensationes *post contractum matrimonium* concessae primum fuerunt saeculo XI.

Victor II videtur primus huiusmodi dispensationem an. 1055 concessisse. Nicolaus II (an. 1058-1061) Guilelmo, duci Normanniae, permisit ut maneret in matrimonio contracto cum cognata non obstante vetito Leonis IX; item Paschalis II (an. 1099-1118) indulsit ut Philippus II, rex Galliae, permaneret in coniugio inito cum Bertrada sibi consanguinea in sexto attingente tertium gradum (14).

3. Prima dispensatio in ordine *ad matrimonium contrahendum* videtur a Lucio III an. 1181 concessa Ioanni, filio Henrici Angliae regis, ut nuptias legitime contrahere posset cum consanguinea. Innocentius III (an. 1198-1216) eandem dispensationem concessit an. 1209 Ottoni IV, regi Germaniae (15).

(12) Suarez, *l. c.* cap. 18, n. 19; Sanchez, lib. III, disp. 10, n. 3; Diana, to. III, tract. 2, resol. 15, n. 6.

(13) Cfr. c. 20, C. XXXV; Wernz, IV, n. 409, not. 40, n. 610.

(14) Riganti, in Reg. 49 Canc. Apost., n. 60; Thomassinus, *op. cit.*, part. II, lib. 3, cap. 29, n. 10; Wernz, *l. c.* n. 610; Gasparri, *l. c.* n. 321.

(15) Riganti, *l. c.* n. 9, et reg. 50, n. 117; Freisen, *Geschichte des can. Eherechts*, Tubingen, 1888, p. 709 ss., 879 ss.; Wernz, *l. c.* not. 21.

Medio aevo praxis dispensationum ita evoluta est, ut Conc. Trid. necessarium duxerit modum in hac re imponere: «In contrahendis matrimoniis vel nulla omnino detur dispensatio, vel raro, idque ex causa et gratis concedatur» (16).

Processu temporum Ecclesia magis magisque humanae infirmitati indulsit, et Episcopis amplae facultates concessae fuerunt. Tandem in Codice notabilis mutatio ambitus impedimentorum inducta est, et facultates amplissimae datae sunt Ordinariis, parochis, confessariis et sacerdotibus qui ad normam can. 1098, n. 2 assistant, dispensandi super impedimentis matrimonialibus.

ARTICULUS II.

De potestate R. Pontificis dispensandi super impedimentis matrimonialibus.

222. Principium. — Cum dispensatio matrimonialis sit relaxatio legis irritantis vel prohibentis matrimonium in casu particulari, manifesto patet ab eo tantum posse concedi, qui legem illam prohibentem vel irritantem tulit, aut qui ab ipso conditore legis specialem accepit facultatem dispensandi.

Ex disciplina nunc vigente ius constituendi impedimenta matrimonialia impedientia vel dirimentia per modum legis sive universalis sive particularis competit privative R. Pontifici; quare ad ipsum solum pertinet potestas, plena equidem, universalis ac suprema, dispensandi ab omnibus impedimentis iuris ecclesiastici; ceteri vero, scil.

Episcopi, parochi, confessarii aliique sacerdotes universi, nequeunt «*in eisdem dispensare, nisi iure communi vel speciali indulto a Sede Apostolica haec potestas concessa fuerit*» (cc. 1038, § 2, 1040) - (1).

223. Num R. Pontifex dispensare valeat super impedimentis iuris divini. — 1. Si agitur de iure divino sive naturali sive positivo *absoluto*, quod scil. ab humana voluntate nullo modo dependet, Papa dispensare nequit. Ratio est manifesta. Quare non potest

(16) Sess. XXIV, cap. 5 *de reform. matr.*

---

(1) Falsae omnino, a S. Sede merito reprobatae, sunt theoriae Gallicanorum, Febronianorum et Pistoriensium, qui dicunt *iure proprio* Episcopos posse dispensare super impedimentis matrimonialibus.

Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. IX, cap. 2; Rosset, *l. c.* n. 2367; Wernz, *l. c.* n. 616; Gasparri, *l. c.* n. 434; Zitelli, *De dispensationibus matrimonialibus*, p. 45 s.; Feije, *l. c.* n. 633.

dispensationem concedere super impedimento impotentiae, ligaminis ex matrimonio consummato fidelium, consanguinitatis in primo gradu lineae rectae.

Nec valet dispensare circa ea quae *consensum* matrimonialem respiciunt, ex. gr. in casu carentiae sufficientis usus rationis, erroris substantialis, vis, conditionis non verificatae aut contra matrimonii substantiam appositae, simulati consensus. Si agitur de iure divino *conditionato*, quod nempe ab *humana voluntate* pendet, dispensare (improprie, ut infra dicetur) potest, ex. gr. in votis, iuramentis, sponsalibus, matrimonio rato (2).

2. Ut id probe intelligatur, haec sunt notanda. Inter praecepta iuris naturalis, quaedam sunt, quae *immediate* in suis materiis obligant, independenter a praevio voluntatis humanae consensu, ut ex. gr. praeceptum religionis in Deum, pietatis erga parentes, non mentiendi, non infamandi etc. Alia vero sunt, quae versantur circa pacta, conventiones aut obligationes, quae per *humanam voluntatem* introducuntur; huiusmodi sunt praecepta de servandis humanis promissionibus, de contractibus et de iuribus, quae ex illis oriuntur.

Porro praecepta, quae in sua obligatione pendent a praecedenti consensu voluntatis humanae, nequeunt dispensari *directe*, auferendo praecise obligationem legis naturalis, quasi ex. gr. cesset obligatio servandi fidem; nam intrinseca honestas nunquam auferri aut violari potest. Dispensari possunt *indirecte*, scil. mediante aliqua remissione, quae sit ex parte materiae; etenim contra legem naturalem non est mutari materiam, cum id pendeat a mutatione voluntatis, facta autem eiusmodi mutatione, obligatio per se cessat, ut ex. gr. dum quis remittit promissionem sibi ab alio factam matrimonii (3).

Tamen cum dispensatio proprie sit relaxatio iuris, in rigore heic non adest *vera* dispensatio iuris naturalis, quae potius dicenda foret dispensatio *facti*, quam *iuris* (4). Itaque proprie loquendo, non dispensatur in lege naturali formaliter, sed aufertur et mutatur materia legis naturalis et sic cessat eius obligatio.

(2) Suarez, *De legibus*, lib. II, cap. 14, lib. VI, cap. 10; *De virt. et statu relig.*, tract. 6, lib. VI, cap. 9; Sanchez, lib. VIII, disp. 6; Schmalzgrueber, lib. IV, tit. 16, n. 64 ss.; Bened. XIV, *op. cit.*, lib. XIII, cap. 21, n. 7.

S. Alph., (lib. VI, n. 1120) docet « posse Papam in aliquo casu urgentissimae necessitatis declarare esse validum matrimonium non obstante impedimento, quod *probabiliter* de iure naturali illi obstat, prout de facto declaravit Clemens XI ».

Hic Pontifex non edit declarationem *validitatis* matrimonii stante vera *probabilitate* in favorem impedimenti iuris naturalis, sed tantum a consensus *renovatione* solo iure ecclesiastico requisita dispensavit. Hinc patet rem esse omnino diversam. Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2329; Wernz, *l. c.* n. 612, not. 29.

(3) Suarez, *De legibus*, lib. II, cap. 14, n. 6 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 412 s.

(4) Suarez, *l. c.* n. 22; Ball.-Palm., *l. c.* n. 413; Lehmkuhl, I, n. 258.

« Etenim lex naturalis est in praesenti, ut vota Deo reddantur; haec autem lex sicut non incipit obligare, nisi postquam fit votum, ita non conservat (ut ita dicam) obligationem nisi durante voto; et ideo si votum auferatur, cessabit obligatio legis sine dispensatione in illa. Hoc itaque fit per dispensationem, quod illustrari cum S. Thoma potest exemplo legis humanae. Nam pari modo lex naturalis dictat, servandam esse legem humanam; si tamen lex humana vel simpliciter vel in casu quopiam auferatur, iam lex naturalis non obligabit, licet in ea nulla fiat dispensatio... In voti ablatione concurrit Pontifex sive Praelatus ex parte Dei, remittendo obligationem Deo factam et declarando sibi esse placitum, ut votum non servetur; nam alia ratione non posset obligatio auferri aut pactum resolvi.

« Hoc autem modo fieri dissolutionem pacti et obligationem exstingui, facile intelligitur. Nam etiam inter homines hoc modo tolluntur obligationes promissionum et rex posset committere officiali suo, ut promissiones sibi factas relaxaret vel componeret. Ita ergo intelligere possumus fecisse Deum. Et tunc non dispensatur in iure divino, prout significat legem naturalem, in qua formaliter et proprie dispensanda involvitur repugnantia contra naturalem honestatem; sed est dispensatio in iure divino per votum acquisito, quod suo modo ad quoddam factum pertinet, quatenus ius dicit ad debitum vel ut dicit dominium. Quo modo possunt homines dici dispensatores iurium seu bonorum Dei... Nam si possunt remittere peccata, quibus homo maxime efficitur debitor Dei, quid mirum, si possint remittere debita promissionum Deo factarum? Hoc igitur modo votum mutare non est contra legem naturalem reddendi vota; quia lex ista solum exigit immutabilitatem in voluntate promittentis sine consensu promissarii, non autem illo consentiente vel iuri suo cedente per se aut per suum vicarium » (5).

Idem dicas de *iuramento*. Quoad sponsalia et generatim quoad iura aliis quaesita, dispensatio improprie dicta ita explicatur. Omnis contractus humanus et omne vinculum obligationis inter homines, quod mutuo consensu perficitur, praecise stando in ratione vinculi, non est ita natura sua insolubile, ut saltem per potestatem publicam et maxime supernaturaliter concessam, ex iusta causa dissolvi non possit. Et ita etiam ius civile ratione boni publici contractus quosdam vel ipso facto irritos declarat, vel solvi posse etiam sine consensu eorum, quorum interest, constituit (6).

Eodem modo explicatur, iuxta nonnullos, solutio seu dispensatio in matrimonio rato (7).

(5) Suarez, *De virt. et statu relig.*, lib. VI, cap. 9, n. 9 ss. Cfr. etiam S. Thom., 2-2, q. 88, art. 12, ad 3; Lugo, *De iust. et iure*, disp. 22, sect. 1, n. 2, disp. 23, sect. 1, n. 14, disp. 24, sect. 13, n. 30 ss.

(6) Suarez, *l. c.* cap. 16, n. 12.

(7) « Eiusdem generis est secundum exemplum de matrimonio rato: nam etiam ibi obligationi naturali substernitur contractus humanus, ratione cuius potest in illo dispensari. Quod si instas: quia lex naturalis praecipit, ut vinculum illud sit indissolubile. Respondeo, non

3. In praefatis casibus R. Pontifex dispensat ex potestate *vicaria*, atque ad *valorem* dispensationis vera et sufficiens causa requiritur. Inferior enim in lege Superioris nequit sine causa dispensare, seu ius tertii ne a Papa quidem potest tolli sine iusta causa (8). Fusius de hac re alibi (n. 762).

224. Num R. Pontifex dispenset super omnibus impedimentis iuris ecclesiastici. — 1. Quaestio est de *facto*, et non de *iure*, ut quisque intelligit. Quamvis dispensare *valeat*, in nonnullis tamen *nunquam* dispensat, in quibusdam *rarissime* et in casibus omnino extraordinariis, praesertim quoad matrimonium *contrahendum*.

2. Ut brevi conspectu pateat an et quando R. Pontifex possit et soleat dispensare super impedimentis matrimonialibus, haec sunt attendenda:

1º *Nequit dispensare* R. Pontifex in impedimentis *iuris naturalis*, ut certe est consanguinitas in primo gradu lineae rectae, impotentia antecedens et perpetua, etc. — Idem dicendum de impedimentis *iuris divini positivi*, puta ligaminis quatenus excludit pluralitatem uxorum, vel omnimodam matrimonii indissolubilitatem praecipit.

2º *Nunquam dispensat* in impedimentis de quibus controvertitur num sint iuris naturae, ex. gr. in primo gradu consanguinitatis lineae collateralis.

3º *Nunquam dispensat* in nonnullis impedimentis *iuris ecclesiastici*, scil. super episcopatu, et, extra periculum mortis, in crimine coniugicidii *publico*.

4º *Rarissime et ex causa gravissima dispensat* in primo gradu

ita hoc praecipere naturalem legem, ut absolute sit intrinsece malum contractum illum dissolvi; nam hoc non ostenditur sufficienter ex principiis naturalibus, sed solum ut dissolvi non possit privata auctoritate, et voluntate contrahentium, quia talis dissolutio non fit sine aliquo praeiudicio communitatis, seu ipsius naturae conservandae, cui per tale vinculum fuit aliquo modo ius acquisitum, et ideo dissolvi non potest privata auctoritate: contra quam naturalem legem non fit, quando dispensatur auctoritate publica, et ita nulla dispensatio in proprio iure naturali praeceptivo ibi intervenit. Quod autem id fieri possit auctoritate publica, non est contrarium, imo consentaneum ipsi naturae, quia natura ipsa (ut sic dicam) potest cedere iuri suo propter aliud bonum maius, quod in suum etiam commodum redundat. Et quia administratio eorum iurium, quae ad commune bonum naturae pertinent, commissa est potestati gerenti curam reipublicae, ideo non est contra naturale ius, quod talis actus auctoritate publica dissolvatur ».

Ita egregie Suarez, *De legibus*, lib. II, cap. 14, n. 20. Et cum matrimonium sit sacramentum haec dispensandi potestas suo iure ad ecclesiasticam auctoritatem, scil. ad R. Pontificem pertinet, qui in casu dum dispensat, non iuris divini obligationem relaxat, sed uti Superior ob maius bonum decernit, ex Dei permissione, non expedire, ut vinculum per contractum inductum perseveret.

(8) Sanchez, lib. VII, disp. 61, n. 2; Suarez, *l. c.*; Schmalzgr., *l. c.* n. 59 ss.; Lugo, *l. c.*; Lehmkuhl, I, n. 258; Génicot, I, n. 138.

affinitatis lineae rectae, matrimonio consummato, in raptu (9), et in sacro presbyteratus ordine.

5º *Raro et ex gravi causa dispensat* in impedimento criminis, utroque vel alterutro machinante homicidium, si machinatio est occulta; in impedimento disparitatis cultus, saltem extra loca missionum ubi pauci adsunt fideles; in impedimento aetatis quatenus ad solum ius ecclesiasticum pertinet; in impedimento ordinis sacri et professionis sollemnis.

6º *Crebrius et ob causas minus graves dispensat* super ceteris impedimentis iuris ecclesiastici.

225. Organa quibus R. Pontifex utitur pro dispensationibus concedendis. — Pro foro *externo* utitur *S. C. S. Officii*, *S. C. de disciplina Sacramentorum*, *S. C. de Prop. Fide* et *S. C. pro Ecclesia Orientali;* pro foro *interno* utitur *S. Poenitentiaria*.

226. I. **S. Congregatio S. Officii** dispensat super impedimentis *disparitatis cultus* et *mixtae religionis*.

Quaelibet quaestio circa matrimonia mixta pertinet exclusive ad S. C. S. Officii, salva huic Congregationi potestate, si ita censeat et casus ferat, quaestionem ipsam remittendi ad aliud S. Sedis Officium (10). Proinde, si cum impedimentis disparitatis cultus et mixtae religionis alia forte concurrant, ab his quoque S. Off. dispensat (cfr. can. 247, § 3).

II. **S. Congregatio de Sacramentis** dispensat in *ceteris omnibus*, praeter duo memorata, et quidem *pro universa Ecclesia*, exceptis Orientalibus; dispensat quoque super matrimonio rato (can. 249, §§ 2, 3).

III. **S. Congregatio de Prop. Fide** dispensat super omnibus impedimentis, salvo iure S. Officii, sed tantum pro locis missionum. Ex peculiari facultate R. Pontificis S. C. de Prop. Fide (item S. C. pro Ecclesia Orientali) dispensat etiam super impedimentis mixtae religionis et disparitatis cultus.

(9) Hoc impedimentum, aliter ac iure antiquo (cfr. Wernz, *l. c.* n. 438; Gasparri, *l. c.* n. 796; Feije, *l. c.* n. 684; Aichner, *l. c.* § 186, 4, et alii passim), non amplius *hodie* dici potest de facto *indispensabile*, cum nostra hac aetate dispensatum fuerit in casibus extraordinariis, uti suo loco dicemus.

Nonnulli A. A., etiam recentissimi (cfr. Arregui, *l. c.* n. 732), docent Ecclesiam *non dispensare* super impedimento raptus. Quod falsum profecto est. Non desunt enim exempla, quibus S. Sedes dedit facultatem *dispensandi* ab impedimento raptus, licet mulier *loco tuto nondum esset reddita*, dummodo *libere* in matrimonium consentiret. S. C. de Prop. Fide, 31 ian. 1796; Instr. S. Off. 16 febr. 1901 ad Episcopos Albaniae. Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, nn. 1268, 2101.

Facultas, de qua cc. 1043-1045, certe etiam hoc impedimentum respicit.

(10) Cfr. declar. S. C. Consist. 21 ian. 1910; resp. Pontif. Comm. Cod. 18 ian. 1928.

IV. **S. Congregatio pro Ecclesia Orientali** dispensat, licet una tantum pars sit ritus orientalis, in omnibus impedimentis, salvo iure S. Officii (can. 257). Si alterutra pars pertinet ad ritum orientalem, semper adeunda est ista Congregatio.

V. **S. Congregatio de Religiosis** dispensationem concedit a voto castitatis seu a professione religiosa pro sodalibus religiosis ceterisque aequiparatis.

227. VI. **S. Poenitentiaria** dispensat *in omnibus impedimentis*, sed solum *pro foro interno* sive *sacramentali* sive *non sacramentali* (can. 258).

1° Dispensatio pro foro interno tantum non conceditur, quando impedimentum est *natura sua publicum* vel ita *de iure* aut *de facto notum*, ut possit in multorum cognitionem venire. Tamen conceditur (arg. ex can. 1047) etiam cum non est occultum sensu can. 1037, sed notum paucis et discretis personis, ex. gr. duobus vel tribus, quatuor vel quinque etc. pro qualitate loci, et abest probabile periculum divulgationis (11).

2° Si *publicum* impedimentum concurrat cum *occulto*, a primo, altero reticito, petenda est dispensatio a S. C. de disciplina Sacramentorum; ab altero, mentione facta de primo, sed reticitis nominibus, a S. Poenitentiaria. Disputatur, num ad valorem dispensationis mentio fieri debeat; verius hodie negandum.

3° Num et quando dispensatio sit adnotanda; item num et quando dispensatio concessa in foro interno valeat quoque pro foro externo, vide n. **242** s.

4° Quamvis nunc impedimenta, quae probari possunt in foro externo, dicantur generatim publica (can. 1037), non videtur tamen immutatus ambitus competentiae S. Poenitentiariae (12).

Quare, donec authentice aliud declaratum fuerit, adhuc dispensare potest: 1) in *contrahendis* matrimoniis super impedimento occulto eo sensu, quam modo (n. 1°) indicavimus, criminis, voti et consanguinitatis si haec ex occulta copula illicita oriatur; 2) in *contractis*, praeterea, in secundo et tertio gradu consanguinitatis (item ex occulta copula illicita), et «in secundo puro consanguinitatis (hodie, mutata affinitatis natura, non amplius attendenda est copula), si impedimentum saltem per decennium duraverit occultum» et «si oratores simul publice contraxerint et convixerint et uti coniuges legitimi reputati fuerint»; demum in occulta cognatione spirituali (13).

(11) Gasparri, *l. c.* n. 260; Wernz, *l. c.* n. 613, not. 36; Chelodi, *l. c.* n. 40; Lehmkuhl, II, nn. 1014, 1047.

(12) Cfr. Lehmkuhl, II, n. 1047, 4; Leitner, *l. c.* p. 410 s.; Chelodi, *l. c.*

(13) Bened. XIV, Const. «*Pastor bonus*», 13 april. 1744, §§ 39-46; *Inst. Eccl.* 87, n. 11; Feije, *l. c.* n. 606; Gasparri, *l. c.* n. 331; Wernz, *l. c.* n. 613, not. 35 s.

228. Facultas dispensandi, Sede Apostolica vacante. — De facultate qua gaudent, *Sede vacante*, SS. Congregationes et S. Poenitentiaria haec teneas:

1° Sacrae Congregationes (S. Off., S. C. de Sacram., S. C. de Prop. Fide et S. C. pro Ecclesia Orient.) dispensant modo solito, quia «facultates quae ipsis per Litteras Apostolicas attributae sunt, et proinde tamquam *ordinariae* atque ipsarum Congregationum *propriae* censentur, ex morte R. Pontificis non exstinguuntur» (14).

Additur in cit. Pii XII Const. (n. 27): «Volumus tamen ut his facultatibus ordinariis Sacrae Congregationes solummodo in iis gratiis concedendis, *quae minoris momenti sunt*, libere, pro rei opportunitate, utantur. In iis vero expediendis definiendisque negotiis, *quae graviora vel controversa esse videntur*, illud statuimus ut, si res talis sit, quae in aliud tempus differri valeat, futuro Pontifici reservetur omnino; sin autem nullam admittat moram, tunc S. Collegio concedimus ut committere possit negotium Praefecto et aliquot aliis Cardinalibus eius Congregationis ad quam Pontifex illud examinandum verisimiliter commisisset, qui, negotio accurate discusso, ea desuper decernere possint, *per modum tamen provisionis*, donec eligatur Pontifex, quae, iuxta datam sibi a Domino prudentiam, iuribus et rationibus ecclesiasticis custodiendis ac tuendis apta et consentanea censuerint».

Hodie, abrogata Const. Pii X, de qua in can. 241 et quae refertur in fine Codicis, viget Pii XII Const. «*Vacantis Apostolicae Sedis*», 8 dec. 1945 (*A. A. S.*, XXXVIII, p. 65 ss.).

At nullam habent potestatem in iis, quae Sede plena facere et expedire non possunt nisi *facto verbo cum SSmo* vel *ex audientia SSmi* vel *vigore specialium et extraordinariarum facultatum*; ideoque in his dispensationes concedere nequeunt (15).

2° S. Poenitentiaria amplissima gaudet potestate (16). Nam eas quoque dispensationes concedere valet pro foro interno, quas Sede plena concedere nequit.

Ex Const. «*Quae divinitus*» Pii XI, 25 mart. 1935, potestas S. Poenitentiariae non minuitur, sed potius augetur, attentis praesertim iis quae traduntur sub n. 6 et 12 (17).

229. Notae historicae. — Ante reformationem Curiae Romanae (3 nov. 1908) inductam per Pii X Const. «*Sapienti consilio*», 29 iun.

(14) Pius XII, Const. «*Vacantis Apostolicae Sedis*», 8 dec. 1945, n. 26. Cfr. Cappello, *De Curia Romana*, vol. II, p. 82.

(15) Pius XII, cit. Const., n. 25.

(16) Bened. XIV, Const. «*Pastor bonus*», §§ 51-55; Pius XI, Const. «*Quae divinitus*», 25 mart. 1935, n. 12; Pius XII, Const. «*Vacantis Apostolicae Sedis*», 8 dec. 1945, n. 17.

(17) Cfr. Cappello, *op. cit.*, vol. I, p. 358.

a. 1908, dispensationes concedebantur a Dataria Apostolica, a S. Officio, a S. Poenitentiaria, a Secretaria Brevium, a S. C. pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis et a S. C. de Prop. Fide (18).

1º Dataria Apostolica dispensabat super impedimentis publicis: *a)* si oratores non erant pauperes vel quasi-pauperes; *b)* pro Lusitania et Hispania, etiam si oratores erant pauperes aut quasi-pauperes; *c)* pro pauperibus et quasi-pauperibus aliorum locorum, si deerat attestatio Ordinarii super paupertate et oblatio fiebat supra taxam Poenitentiariae.

2º S. C. S. Officii dispensabat, ut hodie, quoad matrimonia mixta; at non iure exclusivo.

3º S. Poenitentiaria *iure nativo* dispensabat omnes in foro interno; *ex speciali concessione*, post Urbem a Galliis captam an. 1798, in foro externo pauperes et quasi-pauperes tantum (19).

4º Secretaria Brevium dispensationes concedebat principibus et regibus.

5º S. C. pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis non dispensationes, sed indulta tribuebat, facto verbo singulis vicibus cum SSmo, pro locis quae ab ipsa dependebant (20).

6º S. C. de Propaganda Fide indulta pro concedendis dispensationibus vel dispensationes ipsas in casibus particularibus ordinarie elargiebatur pro locis missionum, et indulta etiam pro aliis locis, excepto imperio Russico quoad impedimentum mixtae religionis (21).

Articulus III.

De potestate dispensandi Ordinariorum.

230. Potestas in genere. — 1. Duplici potestate, scil. *ordinaria* et *delegata*, loci Ordinarius dispensare potest.

2. Potestate *ordinaria* Episcopus (Vicarius Generalis, Vicarius Capitularis, Administrator Apostolicus, Abbas vel Praelatus *nullius*, Vicarius et Praefectus Apostolicus, Capitulum cathedrale ante electionem Vicarii Capitularis) seu loci Ordinarius dispensare potest:

1º In casibus de quibus in can. 1043 et 1045 (cfr. nn. **231, 232**).

(18) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 613; Gasparri, *l. c.* n. 324 ss.; Santi-Leitner, IV, App. n. 19.
(19) Gasparri, *l. c.* n. 323 ss.; Wernz, *l. c.* n. 613; Santi-Leitner, *l. c.*; Chelodi, *l. c.* n. 40.
(20) Eiusmodi loca erant praesertim America Latina, dioeceses imperio Russico subiectae, territoria iurispatronatus regis Lusitaniae in Asia et in Africa subiecta. Cfr. Cappello, *op. cit.* vol. I, p. 345.
(21) Wernz, *l. c.* III; Van de Burgt, *l. c.* n. 9 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 323.

2º In *bannis* seu *publicationibus*, ut suo loco diximus (n. **168**).

3º In *dubio facti*, dummodo agatur de impedimentis, in quibus R. Pontifex *solet* dispensare (c. 15).

4º In impedimento voti, ut infra dicemus (n. **305**, 3).

231. Potestas dispensandi in periculo mortis. — 1. *Urgente mortis periculo*, ad consulendum conscientiae, et, si casus ferat, legitimationi prolis, Ordinarius loci dispensare potest tum super *forma celebrationis matrimonii*, tum super *omnibus* et *singulis* impedimentis iuris ecclesiastici, sive *publicis* sive *occultis*, etiam multiplicibus (1), exceptis impedimentis *sacri presbyteratus ordinis* (a fortiori episcopatus), *affinitatis in linea recta*, consummato matrimonio; et quidem dispensare valet proprios subditos ubique commorantes et omnes in proprio territorio actu degentes, nempe etiam vagos et peregrinos; dispensatio concedi debet remoto scandalo, et, si detur super cultus disparitate aut mixta religione, praestitis consuetis cautionibus (c. 1043).

Affinitas in casu excluditur, quia, posita consummatione, vinculum firmius est ac maior indecentia, et potest interdum impedimentum consanguinitatis in linea recta simul exsistere.

2. Plura sunt animadvertenda:

a) *Periculum* mortis (non *articulus*) significat illud rerum discrimen, in quo cum quis constitutus est, ipsum et superesse et occumbere posse, utrumque est vere graviterque probabile (2).

b) Ex qualibet causa sive intrinseca sive extrinseca oriri potest, scil. ex morbo, pugna, puerperio (intelligas partum experientia difficilem, et generatim primum partum), operatione chirurgica, extremo supplicio, etc. (3). Periculum *moraliter* aestimari debet.

c) Locus est dispensationi, etsi in periculo mortis versetur pars, quae non ligatur directe impedimento; v. g. si puella aegrotet, quae cum subdiacono bene valente sit civili, ut aiunt, foedere coniuncta, aut in concubinatu cum eodem vivat (4). Item fit locus dispensandi facultati, quamvis non agatur de concubinariis vel de copulatis civili, quod vocant, matrimonio (5).

(1) Habetur *multiplicitas*: 1º si *idem* impedimentum, ex. gr. consanguinitas vel affinitas, oritur ex multiplici stipite; 2º si plures species concurrunt *eiusdem* impedimenti, ex. gr. si exsistit impedimentum criminis ex duplici vel triplici capite. Si concurrunt *diversa* impedimenta, ex. gr. consanguinitas et affinitas, iure hodierno, aliter ac olim, non habetur *multiplicitas* specifice sumpta.
(2) D'Annibale, I, n. 38; Cappello, *De censuris*, n. 114.
(3) Cfr. Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 471, 2º.
(4) S. C. S. Off. 1 iul. 1891.
(5) S. C. de Sacramentis, 13-15 aug. 1909; *Acta Apost. Sedis*, vol. I, p. 656. Hinc corrigenda sunt quae habet Pighi (*l. c.* n. 90, 2º): « Dispensare nequit Ordinarius vel parochus cum iis, qui in concubinatu vixerunt, at in eo nunc non vivunt saltem aequivalenter ».

d) Duae causae indicantur: « *ad consulendum conscientiae et, si casus ferat, legitimationi prolis* » (can. 1043). Alterutra sufficit, disiunctive sumpta; requiritur autem ad validitatem dispensationis.

Consulitur conscientiae, cum tollitur peccatum vel occasio proxima peccati aut magna tentatio; nec refert an ex luxuria vel odio aut alia qualibet causa oriatur; item cum damnum illatum plenius reparatur, aut fama melius restituitur, aut odium tollitur, etc. Occasio vel periculum peccati ex qualibet materia oriri potest, non solum ex re luxuriae. Causa ista sensu et forte latissimo accipienda.

Consulitur legitimationi prolis sive iam natae sive nasciturae quae ipsa celebratione matrimonii legitimatur, sive sit naturalis sive incestuosa sive etiam, ut quidam opinantur, adulterina vel sacrilega (6).

Sententia, quae tenet dispensari non posse intuitu prolis adulterinae vel sacrilegae, est longe communior et certe probabilior, attento praescripto can. 1051, 1114 et 1116 ac responso S. Off. 8 iul. 1903 (7). At neque ex citatis canonibus neque ex resp. S. Off. *peremptorium* argumentum deducitur ideoque res videtur *dubia*. Proinde, cum agatur de periculo mortis et quidem de maximo bono prolis per legitimationem obtinendo, quidam censent, donec S. Sedes aliud declaraverit, hanc sententiam tuto retineri posse. Quod nequit admitti, nisi debita facta distinctione.

Si proles sit sacrilega ex eo quod utraque vel alterutra pars erat ligata vinculo professionis religiosae *simplicis*, sententia quae affirmat huiusmodi prolem posse legitimari certa videtur. Item solide probabilis videtur, si agitur de prole sacrilega ob impedimentum subdiaconatus vel diaconatus aut sollemnis professionis religiosae, quia S. Sedes rescriptum legitimationis interdum concedit pro sacrilega prole. Dum illud non concedit ubi agitur de *adulterina*; ideoque tenendum istam legitimari non posse.

e) Dispensatio concedi potest tum pro foro interno tum pro foro externo. Si *publicum* sit impedimentum, ut scandalum vitetur, danda est *publice, coram testibus* (nisi dispensetur etiam super forma), in libro matrimoniorum *adnotanda*. Alia quoque ex iure naturali, erunt forte necessaria. Si *occultum*, dispensandum est *in foro interno* sive sacramentali sive non sacramentali; si dispensatio concessa fuerit in foro interno *non sacramentali*, in *secreto libro* Curiae *adnotanda est*.

f) Si dispensetur super impedimentis mixtae religionis vel disparitatis cultus, *consuetae cautiones* (n. **310**) praestari debent. Quod

(6) Cfr. Van de Burgt, *op. cit.*, p. 290; Wouters, *Commentarius in decretum « Ne temere » de sponsalibus et matrimonio*, pag. 62; Chelodi, *l. c.* n. 41; Ojetti, *In ius antepianum et pianum ex decreto « Ne temere »*, n. 116; Leitner, *l. c.* p. 304; Ferreres, III, n. 952.

(7) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, III, n. 2171.

si desit omnino tempus praestandi formaliter cautiones, lex ecclesiastica non urget, ideoque standum est pro valore matrimonii.

Num *his absolute denegatis* vel *nullimode requisitis*, valida sit dispensatio controvertitur (8). Quidam censent validam esse, positis conditionibus iure divino requisitis, quia non videtur Ecclesia urgere sub poena nullitatis observantiam legis canonicae in periculo mortis, ob damna gravissima quae secus forte obvenirent fidelibus.

Attento decreto S. Officii diei 14 ian. 1932, *de cautionibus in mixtis nuptiis praestandis*, dicendum dispensationem, speculative loquendo, esse invalidam (9). Aliter, si aequivalenter seu aliqua ratione praestitae vel requisitae fuerint.

g) In facultate dispensandi comprehenduntur impedimenta *multiplicia*, et nulla *cumulatio* excluditur.

h) Ordinarius dispensare valet etiam si tempus forte suppetat recurrendi ad S. Sedem, quia in canone 1043, aliter ac in can. 1045, nulla fit mentio de huiusmodi recursu. Nec deest profecto ratio: nam in mortis periculo recursus ad S. Sedem est semper aut fere semper impossibilis aut saltem valde difficilis. Neque obstat vox *urgens*, ex textu et contextu.

i) Haec potestas dispensandi est ordinaria, et ideo potest delegari etiam habitualiter (can. 199, § 1); exerceri potest tum in foro externo tum in foro interno (can. 202); est late interpretanda (can. 200, § 1).

l) Tam ampla potestas non comprehendit tamen facultatem *sanandi* matrimonia *in radice*, ad normam cc. 1138-1141. Cf. tamen n. **855**.

232. Facultas dispensandi extra mortis periculum, cum omnia sunt parata ad nuptias. — Ordinarius loci dispensare valet super iisdem impedimentis, ac in periculo mortis, et sub iisdem clausulis, quoties impedimentum detegatur, *cum omnia sunt parata ad nuptias*, nec matrimonium, sine probabili gravis mali periculo, differri possit usque dum a S. Sede dispensatio obtineatur (c. 1045, § 1).

Itaque consulitur optime conscientiis fidelium et finem obtinet gravissima quaestio.

Quomodo intelligenda sunt verba: « cum iam omnia sunt parata ad nuptias » can. 1045, § 1?

1. Nonnulli censent haec verba non significare *conditionem* proprie

(8) Affirmant, ex gr., Pighi, *op. cit.*, n. 90, 6° et Cerato, *op. cit.*, p. 47.

(9) *A. A. S.* XXIV, 25. Cfr. Cappello, in *Periodica*, 1932, p. 45.

dictam, sed solum circumstantiam facti seu peculiaria adiuncta, in quibus verificari solet casus gravis et urgentis necessitatis (10).

Alii putant praedicta verba indicare quidem condicionem *sine qua non*, sed esse late accipienda. V. g. *De Smet* ait: « Ad hoc autem ut omnia censeantur ad nuptias parata, *sufficit* ut dies fuerit statutus, *aut* invitationes sint missae, *aut* banna coeperint proclamari » (11).

2. Imprimis nonnulla sunt animadvertenda.

1º Praescriptum can. 1045, § 1 est procul dubio *late* interpretandum, quatenus opus non est, ut impedimentum antea omnes latuerit et postea cognoscatur cum iam omnia sunt parata ad nuptias; sed sufficit ut, licet aliis antea innotuerit, ad loci Ordinarii (vel parochi aliorumve) notitiam solum revera perveniat, cum omnia parata sunt ad nuptias. Ita Pontificia Commissio Codicis, 1 mart. 1921 (12).

2º Aliud est quaerere utrum in praefatis adiunctis, de quibus v. g. loquitur De Smet, scil. quando dies matrimonii fuerit iam statutus, vel invitationes missae sint, aut banna coeperint proclamari, Ordinarius valeat dispensare super aliquo impedimento matrimoniali vi can. 1045, § 1, et aliud est quaerere utrum in iis adiunctis verificentur reapse verba: « *cum omnia sunt parata ad nuptias* ».

3º Proinde aliud est dicere, quod in praedictis et similibus circumstantiis Ordinarius valet dispensare ex praescripto can. 1045, § 1, aliud sane dicere, quod in iis circumstantiis verificetur re vera clausula praefata: « *cum omnia sunt parata ad nuptias* ».

Primum ultro admittimus; num etiam alterum, ex dicendis patebit.

4º Praeterea aliud est asserere, praedicta verba significare conditionem *sine qua non*, adeo ut facultas dispensandi super impedimentis matrimonialibus non competat Ordinariis aliisve, si re vera omnia non sint parata ad nuptias, aliud dicere, ea verba indicare peculiarem conditionem latiore sensu acceptam, quatenus non sit conditio *sine qua non*.

3. Sententia, quae tenet verba can. 1045, § 1: « *cum iam omnia sunt parata ad nuptias* » ita esse interpretanda, ut verificata censeantur, si tantum *vel* dies matrimonii ineundi fuerit statutus, *vel* invitationes sint missae, *vel* banna coeperint proclamari, aut alia eiusmodi circumstantia acciderit, non videtur admittenda.

Sane:

1º Obstat verborum sensus obvius et perspicuus. Prima enim regula interpretationis haec est, nimirum ut *verba accipiantur prout sonant*. Notis-

(10) Cfr. *Monitore eccl.*, serie 4, vol. VII, anno 1925, pag. 297 ss.
(11) De Smet, *De sponsalibus et matrimonio*, n. 65, nota 2.
(12) *Acta Apost. Sedis*, XIII, pag. 178.

simum quippe est iuris axioma: « *Verba clara non admittunt interpretationem, neque voluntatis coniecturam* » (13).

Porro verba: « *cum omnia sunt parata ad nuptias* » clara et perspicua sunt, ut cuique legenti vel audienti patet.

Quando v. g. dicitur, *omnia esse parata* ad iter aggrediendum, ad prandium faciendum, ad sacram functionem peragendam, quisque statim intelligit quinam sit huiusmodi verborum sensus.

2º Can. 1045, § 1 non requirit, ut praecesserit *quaedam* praeparatio, seu ut *quaedam* tantum aut *nonnulla* parata sint, nec eo minus ut *unum* vel *alterum* dumtaxat paratum sit; sed expresse ac diserte postulat, ut « *omnia* » (nota verbum) sint parata. Palam est, *omnia* non esse idem ac *unum* vel *alterum*. Idcirco praedicta interpretatio apertissimis verbis canonis opponitur.

3º Huc spectant notissima iuris axiomata: « *Verba debent intelligi cum effectu...* »; « *Verba debent aliquid operari, et non debent esse superflua* »; « *Verbum quodcumque, etiam minimum, debet operari* »; « *Verbum nullum in dispositione hominis debet esse superabundans et sine ministerio operandi* » (14).

Vox « *omnia* », a legislatore adhibita, cur, admissa illa sententia, vel praetermittitur, vel in sensum omnino restrictivum, nimirum ad significandam *unam* aut *aliam* rem dumtaxat, usurpatur? Quonam iure id fieri possit, percipere non valemus.

4º In relatis canonis verbis tria expresse indicantur: *a*) *matrimonium* celebrandum; *b*) *res paratae* ad illud; *c*) et quidem *omnes* res paratae, scil. « *cum omnia sunt parata* ».

Porro quis dicet, *omnia* esse parata ad prandium, tantum si dies et hora eiusdem praefinita fuerint? Quis dicet, *omnia* esse parata ad iter aggrediendum, si dies dumtaxat discessus statutus fuerit? Quis iterum dicet, *omnia* esse parata ad Missae celebrationem, si presbyter deliberaverit se tali die, v. g. post mensem, esse Sacrum facturum? Et sic deinceps.

Haec applicentur casui nostro. Interpretatio, qua verba « cum *omnia* sunt parata ad nuptias » intelliguntur de *una* tantum aut *alia* re, clarissimis et expressis canonis verbis atque communi hominum loquendi usui manifeste adversatur.

5º Circumstantia quod « dies fuerit statutus » vix non semper, explicite aut implicite, verificatur, quando petitur dispensatio in vim can. 1045. Nam eatenus ea concedi potest, quatenus matrimonium nequeat differri usque dum a S. Sede dispensatio obtineatur. Quae temporis supputatio necessario supponit diem matrimonii ineundi iam praefinitum; secus non verificatur casus *urgens*.

Si vero antea dies statutus non fuerit, nihil prohibet quominus praefiniatur *hic et nunc* ex superveniente aliqua gravi causa urgenti; quo etiam

(13) Barbosa, *Axiomata iuris frequentiora*, axioma 222, n. 10 ss.
(14) Barbosa, *Axiomata iuris usufrequentiora*, axioma 222, n. 10 ss.; Mascardus, *Conclusiones probationum* etc., concl. 595.

in casu, cum agitur de dispensatione petenda et concedenda, illa circumstantia iam verificata exsistit.

Quare, admissa ea sententia, relata verba can. 1045, § 1 clausulam inutilem omnino aut fere supervacaneam exprimerent, posita ex verbis sequentibus eiusdem canonis exsistentia gravis et urgentis necessitatis.

6° Circumstantia quod invitationes sint factae necne, quod dies talis vel talis fuerit a nupturientibus eorumve familiis expresse statutus vel non, *legislatoris nihil interesse videtur,* dummodo *a*) agatur de matrimonio celebrando, et *b*) hoc matrimonium nequeat differri, sine periculo gravis damni, usque dum obtineatur dispensatio a S. Sede. *Haec,* non illa, *interesse unice videntur legislatoris,* eius mente perspecta et fine totius legis probe considerato.

7° Verba can. 1045, § 1: «*cum iam omnia sunt parata ad nuptias*» passim occurrunt apud veteres theologos et canonistas (15).

Porro, iuxta omnes Doctores, ea verba *a*) respiciunt aut *immediatam* omnino aut *fere immediatam* matrimonii celebrationem; *b*) referuntur aut unice aut praesertim ad ea quae in ordine ad matrimonium parari debent ex praescripto Ecclesiae; *c*) supponunt re vera *omnia,* saltem moraliter, esse iam parata.

Proinde, ad normam can. 6, 2°, nonne illa verba aestimanda sunt «ex veteris iuris auctoritate, atque ideo ex receptis apud probatos auctores interpretationibus»?

233. Doctrina tenenda. — Omnibus mature perpensis, sententia verior haec est:

1° Verba can. 1045, § 1: «*cum iam omnia sunt parata ad nuptias*», non exprimunt conditionem *sine qua non.*

2° Praescriptum can. 1045 ita est intelligendum, ut respiciat omnes casus *gravis* et *urgentis necessitatis,* qui occurrere possunt *extra mortis periculum.* Nam sapientissimus optimusque Legislator provide consulere voluit in Codice omnibus et singulis casibus verae et urgentis necessitatis. Hoc in genere atque universim traditur in can. 81; in specie quoad irregularitates in can. 990, § 2, quoad absolutionem a peccatis et censuris in can. 882, 2252 et 2254.

Idem dicas de matrimonio. In can. 1043 consideratur gravis et urgens necessitas, quae habetur *in periculo mortis;* in can. 1045, attenditur gravis et urgens necessitas *extra periculum mortis.*

3° Ut supra diximus, in lege interpretanda imprimis ac necessario *mens* et *voluntas* legislatoris spectari debet. Porro ex textu et contextu Codicis evidenter patet R. Pontificem pro sua sapientia et

(15) Sanchez, *De matrimonio,* lib. II, disp. 40, n. 7; Gonzales, *Comment. perpetua* etc; lib. IV, tit. 14, cap. 6, n. 2; Schmalzgrueber, lib. IV, tit. 16, n. 84; S. Alph., lib. VI, n. 1122. Gasparri, *De matrimonio,* I, n. 409, etc.

benignitate consulere voluisse conscientiae et necessitati fidelium, praesertim ad removendum scandalum, infamiam, aliudve grave damnum. Unde si Ordinarius, urgente gravi causa imo interdum gravissima, non posset dispensare in vim can. 1045, § 1, cum omnia non sunt parata ad nuptias, legislatio de re matrimoniali valde imperfecta dicenda foret, eo ipso quod pluribus casibus urgentis necessitatis non esset provisum. Sed illud excludendum est *a priori* ne manifesta iniuria legislatori irrogetur. Ergo.

4° Si praedicta verba accipienda essent tanquam condicio *sine qua non,* sed lato aut latiore aut latissimo sensu, iuxta sententiam supra expositam, sequeretur hoc maximum inconveniens, nimirum quod *valor* matrimoniorum penderet ex clausula, quae ex ipsa lege admitteret *latam* vel *latiorem* vel *latissimam* interpretationem. Quod inconveniens iuridice omnino excludendum est.

5° Verba «*cum omnia sunt parata ad nuptias*», ut supra animadversum est, passim occurrunt apud antiquos theologos et canonistas, qui ea accipiunt ut exprimentia circumstantiam peculiarem facti, *exempli gratia* relatam, non vero tanquam condicionem *sine qua non.*

S. Alphonsus (l. c.) censet Episcopum posse dispensare super impedimento dirimente, «dummodo vera urgeat necessitas, *puta* si alias immineat periculum mortis, *vel* si matrimonium sit necessarium ad legitimandas proles... *vel* si mulier... *parata esset ad nuptias tali die contrahere...*».

Item *Schmalzgrueber:* «Ut tamen tali casu dispenset rite Episcopus, requiritur: 1. ut sit maxima et urgentissima necessitas, qualis *ex. gr.* foret casus, quo aliquis morti proximus ad legitimandas proles cum earum matre vellet contrahere matrimonium, et id propter intercedens impedimentum dirimens occultum sine dispensatione non posset; *vel* quando ante contractum nuptialem, et *omnibus ad hunc paratis,* sponsorum alter in confessione sacramentali detegit impedimentum dirimens occultum...» (16).

Pariter *Sanchez:* «Et ausim dicere... posse Episcopum dispensare aliquando in impedimento matrimonium dirimenti antequam matrimonium contrahatur, quando urgentissima necessitas id postularet. *Exemplum sit:* accedit mulier mane fassura, et reperitur habens impedimentum dirimens... et *sunt omnia iam parata ad nuptias vespere celebrandas...*» (17).

Gonzales docet: «Potest Episcopus dispensare ante matrimonium contractum, quando urget gravis necessitas *ut si quis* morti proximus vellet ducere feminam, quam violavit... *vel* si iam *sint parata omnia ad nuptias*» (18).

Gasparri ait: «*DD. rei explicandae gratia duo exempla afferunt:* si ageretur de matrimonio in articulo mortis ineundo ad prolem legitimandam,

(16) Lib. IV, tit. 16, n. 84.
(17) *De matrimonio,* lib. II, disp. 40, n. 7.
(18) *Commentaria perpetua* etc., lib. IV, tit. 14, cap. 6 n. 2.

vel reparandum honorem mulieris...; item *si parata essent omnia ad matrimonium...* » (19).

6° Si admittitur haec sententia, ex una parte excluditur ea interpretatio, quae opponitur obvio et perspicuo verborum sensui et communi hominum loquendi usui, ut supra diximus; ex alia parte vero consulitur omnibus et singulis casibus *verae* et *urgentis necessitatis* extra periculum mortis occurrentibus; ac demum legislatio de re matrimoniali accurate perfecteque concinnata apparet.

Si haec sententia non admittitur, sed alia, complura adsunt incommoda memorata eaque gravia, quin dicamus gravissima.

234. Conclusio. — Ex huc usque dictis concludendum: verba « *cum iam omnia sunt parata ad nuptias* » can. 1045, § 1, non significant conditionem *sine qua non*, ut fiat locus facultati dispensandi, sed exprimunt peculiarem facti circumstantiam; idcirco non habent sensum *exclusivum*, sed indicativum, quatenus indicant peculiaria adiuncta, in quibus verificari solet casus gravis et urgentis necessitatis, seu his verbis aequivalent: « Possunt locorum Ordinarii... extra mortis periculum, *in quolibet casu gravis et urgentis necessitatis*, dispensationem concedere... ». Cfr. n. 235.

234bis. Explicatio et usus facultatis. — Haec animadvertenda sunt:

1° Facultas respicit omnia et singula impedimenta, praeter duo excepta, sive impedientia sive dirimentia, sive occulta sive publica.

2° Clausula « *quoties impedimentum detegatur...* » non debet intelligi stricto sensu, scilicet quod impedimentum antea omnino ignotum fuerit et tunc resciatur, sed eo sensu intelligenda est quod, licet antea cognitum, tunc solum ad notitiam Ordinarii vel parochi sit delatum (20).

3° Nequit dispensari super *forma celebrationis matrimonii*, quia de hac silet omnino Codex; neque secus, ac in periculo mortis, urget ratio. Contraria opinio (21) quavis caret probabilitate.

4° Sufficit periculum *probabile*, quin certum aut quasi certum requiratur, moraliter aestimandum.

5° Malum *grave* potest esse sive spirituale sive etiam temporale, sive proprium sive alienum: eiusmodi esset, v. gr., scandalum,

(19) *De matrimonio*, I, n. 409.
(20) Pontificia Commissio Codicis, 1 mart. 1921, ad IV.
(21) De Smet, n. 764, not. 2.

infamia, poena subeunda, notabile damnum patrimoniale, periculum concubinatus, graves rixae, iurgia, etc.

6° Nemo tenetur recurrere ad S. Sedem per *telegraphum* vel *telephonium* (22); personaliter potest, sed non tenetur. Proinde supputari debet tempus requisitum pro mittendis et recipiendis litteris, quod varium est pro diversitate regionum. Pro Italia, generatim, requiruntur 15 dies; pro aliis Europae nationibus 20-30; pro regionibus ultramarinis 40-50. Sepositis scrupulis et anxietatibus quibuslibet, tempus moraliter aestimari debet.

7° Dispensatio concedi potest ab Ordinario (a parocho, etc.) licet *mala fide* nupturientes rem ad eiusmodi discrimen adduxerint. Ratio, quia Codex nullatenus distinguit; praeterea finis concessionis non est tantum bonum nupturientium, sed etiam, imo praesertim, vitatio mali publici, scandali etc. Casus esset, ex. gr., si nupturientes, iam conscii impedimenti, huius revelationem ad vigiliam matrimonii distulissent (23).

8° Locus fit facultati dispensandi non solum si recursus sit impossibilis, sed etiam si valde difficilis sit (24).

9° Ubi agitur de impedimentis mixtae religionis et disparitatis cultus, cautiones exigendae sunt ad valorem dispensationis.

10° Potestas est *ordinaria*, latae interpretationis; potest delegari etiam habitualiter (cc. 199, § 1, 200, § 1), et exerceri pro utroque foro (can. 202).

Opinio quae tenet hanc potestatem non esse *ordinariam* (25) nullatenus sustineri posse videtur. Sane:

α) Verba can. 197, § 1 sunt *clara* et *perspicua*: « Potestas *ordinaria* ea est quae *ipso iure adnexa est officio* ». Atqui potestas dispensandi in casu adnexa est ipso iure Codicis officio Ordinariorum; ergo secundum terminologiam Codicis, attento obvio verborum sensu, ordinaria est.

β) Distinctio inter potestatem, quae ex ipsa natura officii profluat sitque *essentialis* quodammodo et *connaturalis*, ac illam potestatem, quae ad naturam officii non pertineat, ita ut illa quidem sit dicenda ordinaria, haec autem delegata a iure, caret iuridico fundamento seu *gratis* asseritur, cum

(22) Litt. Secr. Status, 10 dec. 1891; S. C. S. Off. 14 aug. 1892.
(23) Quidam negant (cfr. Wernz-Vidal, n. 413, not. 59), quia « fraus sua nemini patrocinari debet ». At nonne dispensatio conceditur ad vitandum periculum *concubinatus* vel *matrimonii civilis*, seu propter motivum quod *unice culpae nupturientium tribuendum est?* Si hoc est verum, uti verissimum profecto, nulla est ratio, cur negetur facultas dispensandi in bonum publicum, licet adfuerit culpa ex parte nupturientium. Praeterea dispensatio est semper necessaria, nec sponsorum interest, num a S. Sede an ab Ordinario concedatur.
(24) Cfr. S. C. Consist. 25 april. 1918, 2 aug. 1918.
(25) Cfr. Ojetti, *De natura potestatis Ordinariorum secundum Codicem*, in *Gregorianum* 1925, p. 436 ss.

hodie adamussim standum sit praescripto can. 197, ubi nullum vestigium reperitur huiusmodi distinctionis.

γ) Codex procul dubio mutavit seu extendit conceptum potestatis ordinariae, quia can. 197, § 2 expresse memorat potestatem ordinariam sive *propriam* sive *vicariam*. Atqui in iure antiquo potestas *vicaria* non erat, proprie loquendo, nec dici poterat *ordinaria*. Ergo.

δ) Ex can. 873, § 1 «*ordinaria* iurisdictione ad confessiones excipiendas pro universa Ecclesia... potiuntur S. R. E. Cardinales». Huiusmodi potestas non est profecto de essentia Cardinalatus (ante Codicem ordo presbyteralis non erat necessarius, et sine potestate presbyterali confessiones nequeunt iure divino valide excipi; Codex nullatenus mutavit ipsam essentiam Cardinalatus vi can. 232, § 1), sed competit tantum *ratione privilegii* (cfr. can. 239, § 1, 1°), et nihilominus *expresse* dicitur ab ipso Codice «*ordinaria*».

Ergo concludendum, potestatem ordinariam non esse illam dumtaxat, quae pertinet ad naturam seu essentiam officii, sed eam omnem, quae ipso iure adnexa est officio.

11° Vi facultatis a can. 1045, § 1 concessae, cessavit, igitur, casus *perplexus*, de quo complures quaestiones et difficultates exsistebant in iure antiquo (26).

12° Ordinarius loci *memorata dispensandi potestate* gaudet etiam *pro convalidatione matrimonii iam contracti*, si probabile periculum gravis damni sit in mora nec tempus suppetat recurrendi ad S. Sedem (can. 1045, § 2). Grave damnum, praesertim, erit periculum incontinentiae, si nempe coniuges nec sine scandalo vel infamia separari nec sine periculo peccandi cohabitare possint. Quod periculum, uti patet, vix in praxi abest. Huc omnia spectant quae modo diximus (n. **233**).

13° Si dispensatio petita *iam* fuerit a S. Sede, et *nondum* pervenerit, potestne Ordinarius dispensare?

Si conditiones expressae in can. 1045, § 1 verificentur, certe potest dispensare (27); si forte, iuxta sententiam quorumdam, singulae non verificentur, et *gravis* causa revera *urgeat* ut matrimonium celebretur, item dispensare valet ad normam cit. can. 1045, § 1, vel, iuxta alios, ad normam can. 81. Idem dicendum, si dispensatio *nondum* petita fuerit a S. Sede nec suppetat tempus ad eam recurrendi, et *urgeat vera necessitas nuptias ineundi*.

(26) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. IX, cap. 2, n. 1 ss.; S. Alph., VI, n. 613; Feije, *l. c.* n. 640 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 246 ss.; Wernz, *l. c.* n. 619; Ojetti, *op cit.* v. *Impedimenta matrimonii*, n. 2386; Pacati, *op. cit.*, p. 182.

(27) Cfr. Gasparri, I, n. 403, ed. post Codicem.

14° Si Ordinarius dispensaverit dubitans de exsistentia vel ambitu suae potestatis, dispensatio valet, dummodo dubium fuerit positivum et probabile (cfr. n. **256**, 2).

235. Relatio inter can. 81 et can. 1045, §§ 1 et 2. — Quidam censent can. 1045, §§ 1 et 2 auferre potestatem concessam in can. 81 seu illam penitus absorbere ad rem matrimonialem quod attinet, ita ut ille canon sit veluti *species*, hic autem *genus*, ac proinde applicandum principium: *generi per speciem derogatur.*

Alii tenent, utrumque canonem suam vim atque efficaciam servare, independenter quidem alterum ab altero. Quare affirmant can. 81 sub uno respectu latius patere quam can. 1045; sub alio respectu, contra, latius patere can. 1045, quatenus hic facultatem tribuit dispensandi super omnibus impedimentis iuris ecclesiastici, duobus tantum exceptis.

Ista sententia uti certa retinenda, ad eiusque intelligentiam haec videntur accuratius notanda:

1° Can. 81 respicit universas leges pontificias, dum can. 1045 refertur tantum ad facultatem dispensandi super impedimentis matrimonialibus.

2° Can. 1045 latius patet quam can. 81, quatenus hic loquitur de dispensatione «quae a Sede Apostolica concedi *solet*», dum can. 1045 respicit quoque dispensationes, quae concedi non solent, ex. gr. super impedimento *publico* criminis, utraque vel alterutra parte machinante. Praeterea can. 81 respicit tantum Ordinarium, dum can. 1045 etiam parochum, sacerdotem etc.

3° Si can. 1045 intelligitur iuxta doctrinam supra expositam (n. **223**), quatenus respiciat quemlibet casum gravis et urgentis necessitatis, profecto continet et refert potestatem, ad rem matrimonialem quod attinet, in can. 81 concessam; dum e contra si verba praedicti can. 1045, § 1 «*quoties impedimentum detegatur, cum iam omnia sunt parata ad nuptias*» ita sumantur ut peculiares conditiones necessariae sint ad usum huiusmodi facultatis dispensandi, procul dubio talis facultas strictior est ea, de qua in can. 81, qui postulat tantum ut «*difficilis sit recursus ad Sanctam Sedem et simul in mora sit periculum gravis damni*, et de dispensatione agatur, quae a Sede Apostolica concedi solet»; quo sub respectu, proinde, latius pateret can. 81.

4° Cum verba can. 1045 omnino videantur intelligenda eo sensu quem supra exposuimus, concludendum, facultatem dispensandi concessam a can. 81 plene contineri ad impedimenta matrimonialia

quod spectat, in can. 1045; ita tamen ut uterque canon suum valorem et efficaciam distincte ac separatim servet. Hinc declaratum fuit (Pontif. Comm. Codicis, 27 iul. 1942) Ordinarium ex can. 81 dispensare posse, *etiamsi omnia ad nuptias parata non sint;* quae responsio quaestionem facti resolvit, non autem iuris, ideoque traditae doctrinae minime adversatur, sed favet, cum profecto dispensatio concedi queat etiam in casu quo de facto omnia parata non sint et urgeat necessitas.

236. Potestas delegata. — Ordinarii locorum aliquando a S. Sede obtinent etiam *indulta* specialia pro regionum diversitate, ita ut iure quoque *delegato* dispensare valeant super impedimentis matrimonialibus. Hodie eiusmodi indulta — cum potestas iure communi concessa amplissima sit — sunt valde limitata. Singulis in casibus videndum, *an* et *quaenam facultates speciales* tributae fuerint Ordinariis.

1° S. C. S. Officii concedit facultatem dispensandi *ad tempus* vel *in numeratis casibus*, puta 10 aut 20, super mixta religione, et in locis missionum etiam super disparitate cultus.

2° S. C. Consistorialis, ante Codicem, tribuebat speciales facultates, quas hodie non amplius concedit universim. Ordinarii, quibus ob peculiares suae dioecesis conditiones non sufficiunt facultates iuris communis, possunt obtinere indultum speciale (28).

(28) S. C. Consist. de mandato SSmi, die 25 april. 1918, sequens edidit decretum: « Circa dispensationes matrimoniales, quamvis vi canonum 1043-1045 Ordinarii (locorum) opportunas dispensationes largiri queant *urgente mortis periculo* et *quoties impedimentum detegatur, cum iam omnia sint parata ad nuptias, nec matrimonium sine probabili gravis mali periculo differri possit*, nihilominus SSmus Dominus, attentis temporum et locorum adiunctis, haec ulterius indulgenda decrevit:

« *a*) ut locorum Ordinarii in America, in Insulis Philippinis, in Indiis Orientalibus, in Africa extra Mediterranei maris oras et in Russia, *per quinquennium* a die 18 maii huius anni dispensare valeant ab impedimentis minoris gradus, quae recensentur in can. 1042, servatis regulis in eo Codicis capite statutis: itemque ut matrimonia nulliter contracta ob aliquod eiusdem minoris gradus impedimentum, in radice sanare queant, iuxta regulas in capite XI, tit. VII, lib. III Codicis *de convalidatione matrimonii* positas, monita parte impedimenti conscia de sanationis effectu;

« *b*) ut iidem locorum Ordinarii dispensare pariter *per quinquennium* valeant ab impedimentis maioris gradus, sive publicis sive occultis, etiam multiplicibus, iuris tamen ecclesiastici (exceptis impedimentis provenientibus ex sacro presbyteratus ordine et ex affinitate in linea recta consummato matrimonio), necnon ab impedimento impediente mixtae religionis, si petitio dispensationis ad S. Sedem missa sit et urgens necessitas dispensandi supervenerit pendente recursu. Concedendo tamen hisce in casibus dispensationes, Ordinarius prae oculis semper habeat regulas statutas in Codice, lib. III, tit. VII, cap. 2, 3 et 4, circa impedimenta in genere et in specie itemque clausulas apponi solitas in matrimoniis cum hebraeis et mahumetanis; nec dispensationem concedat, nisi caverit de plena earum omnium observantia iuxta sacrorum canonum praescriptiones et iuribus S. Congregationis de disciplina Sacramentorum circa taxarum solutionem consulat;

« *c*) ut Ordinarii Galliae, trium regnorum Magnae Britanniae, Germaniae, Austriae et

Facultates *pro foro externo* Ordinarii, ante reformationem Curiae (3 nov. 1908), obtinebant a S. C. de Prop. Fide, dein a S. C. Consistoriali, interdum a S. C. de Sacramentis. Decreto S. C. Consist. 25 april. 1918 omnes facultates *fori externi* (non vero facultates pro foro interno a S. Poenitentiaria datae) salvis quibusdam exceptionibus temporaneis (cfr. n. 2°, not. 14) abrogatae sunt, inde a die (19 maii 1918) quo Codex coepit vigere.

3° S. C. de disciplina Sacramentorum propter iustam causam concedit etiam hodie Ordinariis locorum speciales dispensandi facultates.

4° Sacra Poenitentiaria *pro foro interno tantum* tribuit specialem facultatem dispensandi « in matrimoniis iam contractis super impedimenta occulta criminis ex adulterio cum fide data, absque ulla tamen machinatione; monitis coniugibus de necessaria secreta inter sese tantum, id est sine interventu parochi seu testium, renovatione consensus, atque iniuncta gravi et diuturna poenitentia salutari » (29).

5° S. C. de Prop. Fide, pro locis missionum, amplas facultates Ordinariis locorum communicare consuevit et hodie quoque communicat (30).

6° R. Pontifex, ordinarie per Secretariam Status vel S. C. Consistorialem, facultates speciales, etiam quoad matrimonia, concedit Nuntiis, Internuntiis et Delegatis Apostolicis, de quibus in can. 267 (31).

De usu potestatis tum ordinariae tum delegatae vide num. **244** ss.

Poloniae, durante bello, quoties aditus ad S. Sedem difficilis aut impossibilis saltem per mensem praevideatur, iisdem facultatibus uti possint quae supra sub litteris *a* et *b* recensentur.

« Praesentibus valituris de mandato SSmi, contrariis quibuslibet minime obstantibus ».

Ordinariis, de quibus sub littera *a*, die 2 augusti 1918, SSmus Dominus, eorum postulationibus annuens, concessit, ut sub eadem conditione ac Ordinarii, de quibus in littera *c*, dispensationes recensitas sub *b* elargiri possent. *Decr. S. C. Consist. 2 aug.* 1918.

(29) Ita ex *Pagella* S. Poenitentiariae, quae etiam hodie post Codicem nonnullis confessariis conceditur, sub. n. VI.

(30) Cfr. Vermeersch-Creusen, *Epitome*, App. II, n. 716 ss.; sub titulo « *Formulae facultatum quas S. C. de Prop. Fide Ordinariis in terris missionum procurat* ».

(31) Cfr. Vermeersch-Creusen, *op. cit.*, App. I, n. 715, sub titulo: « *Index facultatum quas pro locis missionis suae, Nuntiis, Internuntiis et Delegatis Apostolicis penes Civitates, seu Nationes post Codicis iuris canonici publicationem tribuere SSmus Dominus Noster decrevit, ceteris abrogatis* »; Arregui, *Summarium theol. mor.* App. p. 587 ss. (ed. 5ª).

ARTICULUS IV.

De potestate dispensandi quae competit parocho, confessario aliive sacerdoti.

237. Potestas parochi. — 1. *Urgente mortis periculo*, quando tempus non suppetit recurrendi ad S. Sedem ac ne ad loci quidem Ordinarium, **parochus** (cuius nomine intelliguntur omnes illi, de quibus in n. **92**, 2), *eadem facultate dispensandi* pollet *ac ipse Ordinarius, sub iisdem clausulis et conditionibus* (can. 1044).

Quare dispensat super *forma* matrimonii et *super omnibus ac singulis impedimentis*, duobus tantum exceptis, sive occultis sive publicis, etiam multiplicibus; dispensat proprios subditos *ubique* commorantes et omnes in proprio territorio *actu* degentes.

Huc spectant quae de Ordinario diximus (n. **232**).

Si parochus *scripto* vel *personaliter*, sine gravi incommodo, recurrere valeat ad Ordinarium, *semper* ad id tenetur; secus dispensatio — dummodo *certo* constaret, quod vix practice verificari dicendum, de possibilitate recursus obiective et subiective — foret nulla.

2. **Nuptiis imminentibus,** nempe quoties impedimentum detegatur, *cum omnia sunt parata ad nuptias, nec matrimonium differri possit sine probabili periculo gravis damni*, parochus dispensare valet *ab omnibus impedimentis* (non super forma), duobus exceptis, sed solum *in casibus occultis*, in quibus *ne loci quidem Ordinarius adiri possit*, vel *nonnisi cum periculo violationis secreti* (can. 1045, § 3).

a) Quoad periculum probabile gravis damni, vide n. **234**bis.

b) Pro recursu ad Ordinarium, supputatur generatim tempus requisitum pro mittendis et recipiendis litteris.

Pontificia Commissio Codicis die 12 nov. 1922 declaravit, «censendum esse Ordinarium adiri non posse, si nonnisi per telegraphum vel telephonum ad eum recurri possit». Quare *non tenetur* quis recurrere per telegraphum vel telephonum, aut ope radii, nec uti speciali medio, v. g. via ferrea aut aërea, ad obtinendam dispensationem.

De aliis vehiculis, ex. gr. de curru *automobili*, de vehiculo *bicicletta* aut *motocicletta* nuncupato, videndum num, attentis peculiaribus loci et personae adiunctis, inter media *ordinaria*, an *extraordinaria* recensendi sint. Generatim habentur ut media potius extraordinaria, licet interdum haberi possint ac debeant ut ordinaria. Lex nonnisi casus *ordinarie* et *communiter* contingentes respicit. At quamvis non teneatur, optime tamen *potest* quis hisce mediis uti.

c) Conditio necessaria ad usum potestatis est, ut loci Ordinarius adiri nequeat vel ob temporis angustiam aliamve causam quamcumque vel ob periculum violandi secretum.

Eiusmodi periculum oriri potest tum ex ipsa rei natura, tum ex malitia hominum, tum ex variis circumstantiis; et respicere potest non solum secretum sacramentale, ubi agitur de confessario, sed etiam secretum consilii seu officii, si agitur de impedimento occulto, cuius revelatio cederet in infamiam nupturientium, v. g. de occulto impedimento criminis. Contrahentes enim non tenentur se ipsos prodere, cum impedimentum est *natura sua* et *de facto* seu *formaliter* et *materialiter occultum;* nec urget in casu obligatio adnotationis.

Aliter dicendum, si nupturientes sponte consentiant ut impedimentum reveletur Ordinario in foro interno. Item si publicum natura sua sit impedimentum, licet de facto occultum; quo in casu dispensatio adnotanda est in libro secreto Curiae vel, si urget obligatio secreti etiam quoad Ordinarium, in libro S. Poenitentiariae (cfr. n. **242**, 4°).

Periculum revelationis aliquando oriri potest ex publicis tabellionibus seu ex modo mittendi recipiendique litteras, si nempe fundata suspicio adsit, easdem reserari et legi. Haec omnia sunt moraliter aestimanda.

Nonnulli dubitant, utrum agatur in casu etiam de secreto servando erga *ipsum Ordinarium*. At nulla profecto est ratio dubitandi: 1° Codex nullatenus distinguit inter Ordinarium et alios; 2° haec facultas est latae interpretationis; 3° interdum dari possunt gravissimae rationes ad servandum secretum erga ipsum Ordinarium, ex. gr. si sponsi sint eius consanguinei vel affines et agatur de re infamante; 4° id confirmat praxis S. Poenitentiariae (n. **242**, 4°).

Proinde sententia affirmativa ut practice certa retineri potest.

d) Pontificia Commissio Codicis die 28 dec. 1927 authentice declaravit verba «*in casibus occultis*» ita esse intelligenda, ut dispensatio concedi possit non solum cum impedimenta sunt natura sua et de facto occulta, sed etiam cum natura sua sunt publica at de facto occulta. Hinc solutae manent quaestiones, inter Codicis commentatores antea disputatae.

Ex hoc principio hodie omnino certo sequitur omnia impedimenta quomodolibet «*de facto occulta*» posse dispensari, licet forte olim de facto publica fuerint aut in posterum publica fieri possint.

Cum impedimenta sint occulta, parochus dispensat in foro interno non sacramentali; dispensatio vero adnotari debet in libro secreto Curiae. Vide n. **242**.

e) An sacerdos a parocho *delegatus* ad assistendum matrimonio, gaudeat hac dispensandi potestate, controvertitur.

Nonnulli affirmant, attento can. 200, § 1, cum in casu delegatus nequeat valide et licite assistere, *nisi prius dispensatio concessa fuerit;* idcirco, aiunt, assistentia ipsaque delegatio, sine praefata facultate, foret inutilis prorsus.

Alii negant, quia non agitur de vera et proprie dicta *delegatione*, de qua in can. 200, § 1.

Sententia affirmativa praeferenda est (1).

f) Haec potestas est *ordinaria* (cfr. n. **234bis**) et late interpretanda (cfr. cc. 199, § 1, 200, § 1, 202). Potest delegari.

3. In casu **gravissimae necessitatis,** si recursus ad S. Sedem vel saltem ad Episcopum sit impossibilis, potestne parochus dispensare in *publico* impedimento matrimoniali aut declarare Ecclesiam, attentis circumstantiis, legem suam non urgere?

Res valde dubia est. Putamus parochum dispensare **non** posse, perspecto can. 83; at improbare non audemus, si in praefatis adiunctis matrimonio assistat, ob epikeiam aut suppositam cessationem impedimenti (2). Quamprimum recurrendum est ad legitimum Superiorem, ut valor matrimonii certus omnino fiat. Cfr. n. **199.**

4. *Pro* **convalidatione** *matrimonii iam contracti*, parochus pollet, *in iisdem rerum adiunctis et sub iisdem clausulis et conditionibus*, eadem facultate dispensandi ac supra n. **236,** 2° (can. 1045, §§ 2, 3). Quare omnia quae diximus, huc spectant.

In matrimonii *convalidatione* parochus renovationem consensus curabit, ad normam cc. 1133-1136, de qua suo loco.

238. Potestas confessarii. — 1. Sive *urgente mortis periculo* sive *imminentibus nuptiis*, tam *pro matrimonii celebratione* quam *pro convalidatione matrimonii iam contracti*, **confessarius** habet eandem potestatem dispensandi ac parochus, sed *tantum pro foro interno in actu sacramentalis confessionis* (canones 1004, 1045).

2. Urgente periculo mortis, *quilibet sacerdos* (etsi non approbatus

(1) Quidam censent nomine *parochi* hic venire etiam sacerdotem delegatum, argumento ex can. 1098, 2° desumpto (Oesterle, in *Linzer Q. Schrift.* 1932, 794 ss.; Chelodi, n. 44). Hoc non videtur admittendum, tum quia vox *parochi* iuxta obvium sensum ad normam can. 451 sumenda est (can. 18); tum quia can. 1044 consulto distinguit inter parochum, sacerdotem et confessarium; tum denique, quia can. 1098 respicit casus extraordinarios et peculiares, dum casus sacerdotis delegati verificari potest, quando ipsemet parochus praesens est aut facile adiri potest.

(2) Gennari, *Consult. mor.* cons. 127; *Monit. eccles.* XVIII, p. 137, n. 26; Ojetti, *op. cit.* v. *Impedimenta matrimonii*, n. 2386; Gasparri, *l. c.* n. 247 ss.

ad confessiones audiendas, et licet alii adsint sacerdotes approbati) est de iure *confessarius* (can. 882).

Fit locus dispensationi etiamsi confessio sit nulla aut absolutio non detur (3).

Quae de parocho diximus (n. **236** s.), confessario applicentur.

3. Confessarius potest profecto dispensare super impedimentis natura et facto occultis. Utrum autem dispensare valeat super impedimentis natura sua *publicis*, sed facto *occultis*, aut natura sua occultis sed facto publicis, controvertitur.

Quidam negant; quia, aiunt, dispensatio a confessario concedi potest dumtaxat in foro sacramentali ideoque, cum agatur de impedimentis natura sua publicis, licet de facto occultis, in foro extrasacramentali huiusmodi dispensatio nihil prodest, ita ut haberetur conflictus isque *necessarius* inter forum internum et externum, quatenus matrimonium esset validum in foro sacramentali et invalidum in foro extra-sacramentali, deficiente medio probationis validitatis illius, et possent coniuges novas nuptias in foro externo inire. Quare, addunt, conscientiis fidelium satis consultum non esset, imo contrarium foret dicendum.

Alii affirmant, tum quia ex Codice «*eadem* dispensandi *facultate* pollet tum *parochus*... tum *confessarius*» (can. 1044, 1045, § 3), tum quia responsum Pontificiae Commissionis Codicis diei 28 dec. an. 1927 non distinguit inter parochum et confessarium. Conflictus autem inter forum internum et externum, addunt, verificabatur etiam ante Codicem, imo hodie quoque verificari potest, ex. gr. si obtineatur dispensatio super impedimento dirimente in foro sacramentali in eoque foro matrimonium sit validum, et in foro externo nullatenus constet de eiusdem valore.

Iuxta alios, confessarius potest quidem dispensare, sed exigere debet a poenitente — etiam sub poena denegatae absolutionis ac ipsius dispensationis, praesertim si fraudem legis timet — permissionem communicandi dispensationem Ordinario vel S. Poenitentiariae, ut ea in libro secreto adnotetur. Ita, addunt, conflictus inter forum sacramentale et extra-sacramentale tollitur, quia, ubi impedimentum in foro externo divulgetur aut quomodocumque ratio boni publici postulet, concessa dispensatio ideoque et matrimonii validitas nota fit.

Alii censent confessarium dispensare posse, quoties agatur de impedimentis occultis ad normam can. 1037 seu quae in foro externo

(3) *S. Poenit.* 19 maii 1834, 4 ian. 1839.

probari nequeant, vel quando agatur de impedimentis occultis de facto, etsi natura sua publicis, dummodo ea numquam divulgatum iri prudenter aestimetur, omnibus circumstantiis perpensis, nec ullum inde scandalum aliudve damnum oriturum praevideatur.

Haec sententia, istis limitibus circumscripta, praeferenda est, utpote quae ex una parte consulit fidelium conscientiae, ex alia difficultates et conflictum inter forum internum et externum, quantum fieri potest, optime devitat. Quae sententia concordat cum priore, eam tamen accuratius exponit aptiusque intra certos limites merito coarctat (4).

In iisdem rerum adiunctis, de quibus supra, scil. si nullum adsit scandalum vel damnum spirituale simulque urgens bonum animae postulet dispensationem, censemus saltem probabiliter confessario facultatem dispensandi competere etiam super impedimentis de facto publicis, sed tantum in actu confessionis et pro foro sacramentali.

4. Quod attinet ad secundam sententiam, haec animadvertenda:

a) Asserta facultas sine ulla restrictione accepta videtur *inutilis* et *noxia*, quia, cum agatur de impedimento *publico*, confessarius potest et debet agere *qua sacerdos* in foro extra-sacramentali.

b) Confessarius potest quidem obligare poenitentem ad sibi manifestandum *publicum* impedimentum *extra confessionem*, qua *parocho* vel *sacerdoti*, ut dispensatio detur in foro *non sacramentali* (cfr. can. 1098, 2°; n. **239**). Sed minime exigere valet a poenitente licentiam loquendi de auditis in confessione, i. e. revelandi secretum sacramentale, ita ut, aliter ac de recursu ad Superiorem pro facultate absolvendi a reservatis, manifestatio fiat in foro extra-sacramentali in eoque sit aestimanda.

c) Ceterum revelatio utcumque facta a confessario *qua tali*, etiam de licentia poenitentis, in foro *externo* non esset attendenda ad normam canonis 1757, § 3, 2°.

Imo huiusmodi revelatio foret plane inutilis, quia confessarius *qua talis* potest dispensare tantum « pro foro *interno* in actu sacramentalis confessionis », ut expresse habet can. 1044. Proinde dispensatio valet dumtaxat pro foro interno, et quidem sacramentali, ita ut si forte manifestetur dispensatio vel a poenitente vel a confessario, de licentia poenitentis, non ideo vim et efficaciam illa obtinet in foro externo.

Nec quidquam, ut nonnullis videtur, erui potest in contrarium ex praxi S. Poenitentiariae, quae interdum concedit dispensationem valituram quoque pro foro interno extra-sacramentali, imo et pro foro externo, facta obligatione adnotandi dispensationem in peculiari libro Curiae, nomine et loco

(4) Cfr. Gasparri, n. 398, ed. post Codicem; Wernz-Vidal, n. 423; Chelodi, n. 43; Rossi, n. 98 ss.

expressis. Inde nihil deduci potest. Nam S. Poenitentiaria habet facultatem dispensandi in foro interno tam sacramentali quam extra-sacramentali (cfr. can. 258). Ubi vero dispensationes elargitur in foro *externo* valituras, id nonnisi « de speciali et expressa facultate Summi Pontificis » facit.

5. Confessario haec practice sunt attendenda:

1° Si *publicum* impedimentum noverit in confessione, poenitentem remittat ad parochum vel, si casus ferat, ipse extra confessionem agat non qua confessarius, sed *qua parochus vel sacerdos* de quo in can. 1098, 2° (n. **239**), atque ita dispensationem pro foro externo vel interno non sacramentali concedere valet.

2° Eadem ratione procedat, si forte impedimentum sit natura sua publicum at de facto occultum, et non verificentur conditiones a quarta sententia requisitae, quam praeferendam diximus.

3° Si verificentur praefatae conditiones, potest dispensationem concedere in foro interno sacramentali.

4° Quomodo sint intelligenda verba can. 1044 « in actu sacramentalis confessionis », vide n. **287**.

6. Potestas confessarii, *qua talis*, non est ordinaria, quia munus confessarii non est officium stricte dictum (cfr. cc. 145, § 1, 197, § 1): est potestas delegata ab ipso iure.

239. Potestas sacerdotis qui matrimonio assistit ad normam canonis 1098, 2°. — Eadem facultate pollet ac parochus, iisdem quidem sub conditionibus et clausulis (cc. 1044, 1045, § 3).

Quare omnia quae de parocho dicta sunt (n. **236**), pro tali sacerdote quoque valent. Hoc tamen datur discrimen: potestas parochi est ordinaria et delegabilis, dum potestas sacerdotis est delegata a iure et nequit delegari.

240. Potestas delegata parochi, confessarii etc. — Sicuti Ordinarii locorum *specialem* facultatem habere possunt dispensandi *iure delegato* super impedimentis matrimonialibus, ita etiam parochus, confessarius aliusve sacerdos obtinet aliquando peculiarem facultatem vel immediate a S. Sede, ex. gr. pagellam S. Poenitentiariae, vel, frequentius, a suis Ordinariis si speciali indulto gaudeant (5).

Ad usum quod attinet eiusmodi facultatis delegatae, vide n. **245** ss.

(5) Cfr. Ferreres, *l. c.* n. 954; Génicot, *l. c.* n. 523; Wernz, *l. c.* n. 626.

Articulus V.

De adnotatione concessae dispensationis.

241. Dispensatio concessa in foro externo. — « *Parochus aut sacerdos de quo in canone* 1044 (cfr. n. **237**), *de concessa dispensatione pro foro externo Ordinarium loci statim certiorem faciat; eaque adnotetur in libro matrimoniorum* » (can. 1046).

Haec, claritatis gratia, animadvertenda sunt:

1° Dispensatio respicit in casu impedimenta publica, eo ipso quod concessa est *pro foro externo;* quae sic data valet etiam pro foro interno.

2° Obligatio certiorem faciendi Ordinarium loci est gravis; non urget tamen sub poena nullitatis concessae dispensationis.

3° Vox *statim* ita intelligi debet, ut infra duos vel tres dies, nisi causa iusta excuset, Ordinarius certior fiat.

4° Ratio obligationis est quia agitur de re gravissima. Ne abusus irrepant aliaque haud levia incommoda Ordinarius prudenti suo iudicio videre debet, num *causa* pro dispensatione concedenda *adfuerit*, num *conditiones* et *clausulae* a iure requisitae *servatae fuerint* num *scandalum remotum fuerit* etc.

5° Adnotatio fieri debet in libro *paroeciali* matrimoniorum.

242. Dispensatio concessa in foro interno non sacramentali. — « *Nisi aliud ferat S. Poenitentiariae rescriptum, dispensatio in foro interno non sacramentali concessa super impedimento occulto adnotetur in libro diligenter in secreto Curiae archivo de quo in can.* 379 *asservando, nec alia dispensatio pro foro externo est necessaria, etsi postea occultum impedimentum publicum evaserit* » (can. 1047).

Haec notanda: 1° Agitur de dispensatione quacumque et quomodolibet concessa sive a S. Poenitentiaria, sive ab Ordinario loci, sive a Parocho, sive a sacerdote de quo in can. 1098, 2° (cfr. n. **239**).

Quod praescriptum huius canonis non sit intelligendum de sola dispensatione a S. Poenitentiaria obtenta, ex hisce rationibus evincitur: *a*) in priore schemate Codicis verba « *nisi aliud ferat S. Poenitentiariae rescriptum* » deerant; ratio vero cur addita fuerint, statim (n. 4°) dicetur; *b*) non datur discrimen, ad effectus iuridicos quod attinet, inter dispensationem a S. Poenitentiaria vel ab alio quocumque concessam; unde ratio quae militat pro

dispensatione obtenta a S. Poenitentiaria, militat quoque pro qualibet alia dispensatione fori extra-sacramentalis; *c*) legislator conflictum inter forum internum et externum, quantum fieri potest, auferre intendit, et merito quidem, ad complura incommoda practice tollenda; sed, nisi admittatur dicta interpretatio, conflictus nec tollitur nec minuitur.

2° Dispensatio respicere potest impedimenta tum *formaliter et materialiter occulta,* tum *materialiter publica* et *formaliter occulta* seu natura sua publica et occulta de facto.

3° Adnotatio urget sub gravi; facienda est non in libro consueto matrimoniorum, sed in libro peculiari qui asservatur in secreto Curiae archivo (1).

4° Ratio, cur apposita sint verba « *nisi aliud ferat S. Poenitentiariae rescriptum* », est, quia dispensatio concessa ab hoc S. Tribunali in foro interno non sacramentali adnotatur in libro *secreto* eiusdem, ubi propter peculiares causas notitia datae dispensationis nequeat Episcopo manifestari (2).

In praefato libro qui asservatur in secreto archivo S. Poenitentiariae adnotari potest etiam dispensatio concessa a parocho vel a sacerdote assistente, si *vera* et *gravia motiva* prohibent quominus Ordinario loci res significetur. Parochus vel sacerdos assistens in tali casu exquirat a S. Poenit. mandata et instructiones, eisque omnino stet.

5° Quamvis dispensatio concessa sit *in foro interno,* tamen data censetur *pro utroque foro;* ideo alia dispensatio non est necessaria pro foro externo, licet occultum impedimentum dein publicum fiat. Sufficit in casu palam declarare matrimonium esse validum ob concessam iam antea dispensationem.

243. Dispensatio concessa in foro interno sacramentali. — Haec nullatenus potest adnotari. Obstat enim secretum sacramentale, quod nullo in casu nullaque ratione licet revelare, ut omnibus constat. Dispensatio datur *tantum pro foro interno;* quare *alia pro foro externo* requiritur, si occultum impedimentum publicum evaserit.

(1) « Habeant praeterea Episcopi aliud archivum secretum vel saltem in communi archivo armarium seu scrinium omnino clausum et obseratum, quod de loco amoveri nequeat. In eo scripturae secreto servandae cautissime custodiantur... Hoc archivum vel armarium duabus clavibus inter se diversis aperiatur, quarum altera apud Episcopum vel Administratorem Apostolicum, altera apud Vicarium Generalem vel, eo deficiente, Curiae cancellarium asservetur. Episcopus vel Administrator Apostolicus, repetita altera clave, ipse solus, nemine adstante, archivum vel armarium secretum, ubi opus fuerit, aperire et inspicere potest, quod deinde utraque clavi iterum claudatur » (can. 379, §§ 1, 3, 4).

(2) Cfr. *Monitore eccl.*, l. c., p. 65, in nota; *Nouvelle Revue théologique*, l. c. p. 266.

Quidam censent (3) dispensationem pro foro externo non requiri, si quovis modo cognoscatur, etiam ex confessario qui rem de venia poenitentis manifestaverit, dispensatum fuisse in foro sacramentali. Haec sententia non est admittenda, attenta praxi S. Poenitentiariae; quia dispensatio concessa pro foro sacramentali nullatenus valet pro foro externo, et confessarii attestatio nihil prodest ac rei naturam minime mutat.

ARTICULUS VI.

De usu potestatis ordinariae et delegatae.

244. Normae generales (1). — 1. Potestas iurisdictionis *ordinaria* et *ad universitatem negotiorum delegata*, late interpretanda est; alia quaelibet stricte; cui delegata est potestas, ea quoque intelligitur concessa, sine quibus eadem exerceri non posset (c. 200, § 1).

2. Potestas *ordinaria* potest alteri ex toto vel ex parte delegari, nisi aliud expresse iure caveatur. Etiam potestas iurisdictionis *a S. Sede delegata* potest subdelegari sive ad actum sive etiam habitualiter, nisi electa fuerit industria personae (scil. talis *determinata* persona electa sit intuitu *qualitatum specialium*, puta, *peculiaris* doctrinae vel pietatis aut experientiae etc.) vel subdelegatio prohibita.

Potestas delegata ad universitatem causarum ab eo qui infra R. Pontificem habet ordinariam potestatem, ex. gr. ab Episcopo, potest in singulis casibus subdelegari.

In aliis casibus potestas delegata *potest subdelegari* tantummodo *ex concessione expresse facta*. Nulla subdelegata potestas potest iterum subdelegari, nisi id *expresse* concessum fuerit (can. 199).

3. Potestas iurisdictionis sive ordinaria sive delegata in solos subditos directe exerceri potest. Hanc potestatem *voluntariam* seu *non-iudicialem*, cuiusmodi est potestas dispensandi, quis exercere valet etiam in proprium commodum, aut *extra territorium exsistens*, aut *in subditum e territorio absentem* (can. 201, §§ 1, 3).

4. Actus potestatis iurisdictionis sive ordinariae sive delegatae collatae pro foro externo, valet quoque pro interno, non autem e converso. Potestas collata pro foro interno exerceri potest etiam in foro interno extra-sacramentali, nisi sacramentale exigatur. Si forum, pro quo potestas data est, expressum non fuerit, potestas intelligitur concessa pro utroque foro, nisi ex ipsa rei natura aliud constet (can. 202).

(3) Cfr. De Smet, n. 738, nota.

(1) Schmalzgr., lib. I, tit. 28, n. 11 ss.; Reiffenst., lib. I, tit. 28, n. 17 ss.; Sanchez, lib. III, disp. 36; Salmant., tract. 18, cap. 1, n. 68 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 447 ss.

5. Potestas ordinaria, ex. gr. parochi vel Episcopi, non exstinguitur resoluto iure concedentis officium cui adnexa est; sed cessat, amisso officio (can. 208). Hoc autem amittitur renuntiatione, privatione, amotione, translatione, lapsu temporis praefiniti; si quovis modo resolvatur ius Superioris a quo fuerat concessum, officium ecclesiasticum non amittitur, nisi lex aliud caveat aut nisi in concessione habeatur clausula: *ad beneplacitum nostrum*, vel alia aequipollens (can. 183).

Facultas habitualis ad *certum numerum casuum* hodie considerari debet, attento can. 66, § 1, ut indultum *generale* (2).

De potestate delegata vide n. **245** ss.

245. Nonnulla in specie de indulto seu facultate delegata. — 1. Indultum potest esse **generale** et **particulare** (alii vocant *speciale*, alii *peculiare*). Dicitur *particulare* si est concessum pro *uno* vel *altero* casu aut pro *paucis determinatis personis;* secus, *generale*. Illud est natura sua temporaneum, hoc sive perpetuum sive temporaneum, ex. gr. ad triennium, ad quinquennium etc.

2. Facultates **habituales** quae conceduntur vel in perpetuum vel ad praefinitum tempus aut certum numerum casuum, accensentur privilegiis praeter ius.

Nisi in earum concessione electa fuerit industria personae aut aliud expresse cautum sit, *facultates habituales, Episcopo* (Abbati vel Praelato *nullius*, Praefecto Apost. etc. - cfr. can. 198, § 1) *ab Apostolica Sede concessae, non evanescunt resoluto iure* (puta obitu, translatione, renuntiatione etc.) *Ordinarii cui concessae sunt*, etiamsi ipse eas exsequi coeperit, *sed transeunt ad Ordinarios qui ipsi in regimine succedunt;* item *concessae Episcopo competunt quoque Vicario Generali* (can. 66, §§ 1, 2).

3. Concessa facultas secumfert alias quoque potestates, quae ad illius usum necessariae sunt; *quare in facultate dispensandi includitur etiam potestas absolvendi a poenis ecclesiasticis*, si quae forte obstent, sed ad effectum dumtaxat dispensationis consequendae (can. 66, § 3). Hodie tamen, aliter ac iure antiquo, rarissime huiusmodi absolutio necessaria est, attento praescripto can. 36, § 2.

246. Quando incipiat valere indultum, quomodo interpretandum et applicandum.

1. Indultum incipitne valere *a tempore datae* an potius *a tempore praesentatae*, ut aiunt? Iure antiquo DD. ita distinguebant. Si ipse indultarius, vel tertia persona de eius mandato, aut saltem eo conscio, indultum

(2) Aliter Chelodi, *l. c.* n. 43, p. 42, not. 2. Sed immerito. Cfr. Vermeersch-Creusen, *Epitome I. C.*, n. 154.

petiit, indultum statim *per se* valet *a tempore datae* (3). Si motu proprio conceditur indultum vel ad petitionem tertiae personae, inscio indultario, indultum, iuxta communiorem sententiam, non valet nisi *a tempore praesentatae*, seu quando eidem indultario directe exhibitum fuerit et ab eodem acceptatum (4).

Iure novo, nisi aliud ex ipsius indulti tenore constet, attentis cc. 37 et 38, putamus *a die* seu *a momento datae* valere in utroque casu; nisi tamen, ubi agitur de indulto impetrato praeter assensum indultarii, ex appositis clausulis requiratur eius acceptatio; quo in casu, ut palam est, solum a momento praesentationis et acceptationis indultum valere incipit (cfr. can. 37). Quare, extra hanc hypothesim, si concessum est indultum, ex. gr., die 4 aprilis, et receptum die 10 eiusdem mensis, sex illis diebus intermediis indultarius valide eodem utitur, quamvis illicite, ignorans concessionem; secus, in altero casu.

247. 2. Ulterius quaeri potest, a quanam die decurrere incipiat tempus in indulto praefixum, ex. gr. si concessum fuerit ad triennium vel quinquennium etc., ita ut cognosci valeat quandonam praecise finiatur tempus obtentae facultatis.

S. C. de Prop. Fide ad dubium: « An initium quindennii (5), ad quod conceduntur facultates, desumendum sit a die *datae* illarum, an a die quo ipsae perveniunt ad dioecesim et ad manus Episcopi, cui conceduntur »; die 22 ian. 1759 respondit: « esse computandum a die receptionis, et non a die datae ».

Aliquando in ipso indulto dicitur tempus supputandum esse a die *datae*, interdum a die receptionis. Si nihil expresse dicatur, opinamur idem esse dicendum ac de tempore quo indultum incipit valere (n. **246**).

3. Iuxta genuinum sensum indulti, proprietatem verborum et stylum Curiae, seclusa quavis extensione aut analogia, *interpretatio* et *applicatio* facultatis delegatae facienda est (cfr. cc. 18, 49, 67) - (6).

4. Si petitio dispensationis ad S. Sedem missa est, loci Ordinarius sua facultate *delegata* (nota verbum) *uti nequit*, nisi superveniat gravis urgensque causa. Tunc dispensatio danda quidem est, sed

(3) Salmant., tract. 18, cap. 1, n. 69; D'Annibale, I, n. 225, not. 25.
S. C. de Prop. Fide, 2 april. 1640, 13 aug. 1670, 22 ian. 1759, declaravit initium quinquennii pro Vicariis Apostolicis non esse desumendum a die datae facultatum, sed a die, quo ipsae perveniunt ad dioecesim et ad manus Vicarii, cui conceduntur. Cfr. Ojetti, *op. cit.* v. *Facultates quinquennales*, n. 2169.

(4) Sanchez, lib. III, disp. 36; Salmant., *l. c.* n. 64 s.; Engel, lib. IV, tit. 3, n. 17 ss.; D'Annibale, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 448.

(5) Ita *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 412. Zitelli, *op. cit.*, p. 48, in nota; Gasparri, *l. c.* n. 457. Legendum videtur quinquennium. Ex stylo Datariae quindennium certam portionem redituum significat.

(6) Cfr. Feije, *l. c.* n. 630; Giovine, I, p. 173; Wernz, *l. c.* n. 622; Rosset, *l. c.* n. 2471.

statim S. Congregatio competens de re moneri debet (cc. 204, § 2, 1048).

5. Potestas dispensandi *reges ac regiae stirpis principes* uni Sedi Apostolicae reservatur, ideoque in facultatibus cuilibet et quavis forma concessis non est comprehensa (7). Sane huiusmodi negotium inter *causas maiores* (can. 220) recensetur.

248. Quid si impedimentum sit multiplex aut plura concurrant impedimenta. 1. « In matrimoniis sive *contractis* sive *contrahendis*, qui gaudet indulto *generali* dispensandi super certo quodam impedimento, potest, *nisi in ipso indulto aliud expresse praescribatur*, super eo dispensare etiamsi idem impedimentum multiplex sit (cfr. num. **231**, not. 1).

« Qui habet indultum *generale* dispensandi super *pluribus diversae speciei* (ex. gr. consanguinitatis in secundo gradu, affinitatis in secundo gradu et publicae honestatis) *impedimentis*, sive dirimentibus sive impedientibus, potest dispensare super iisdem impedimentis, *etiam publicis* (dummodo generalis facultas concessa sit super *publicis*) in uno eodemque casu occurrentibus » (can. 1049, §§ 1, 2).

Quare intra ambitum *cuiusque facultatis* nullis limitibus *cumulatio* coarctatur, sive unum impedimentum sit multiplex, sive plura concurrant, publica vel occulta, dirimentia vel impedientia, tum in matrimonio contracto tum in contrahendo. Exceptiones non admittuntur, nisi *expresse* statutae fuerint. Si *diversis facultatibus* utendum sit, *cumulatio* est permissa ubi cum impedimento natura sua publico concurrat impedimentum occultum seu fori interni.

Haec omnia intelligi debent non solum de Ordinario, sed etiam de quolibet alio sacerdote, qui *generale* indultum dispensandi obtinuerit.

249. 2. « Si quando cum impedimento seu impedimentis *publicis*, super quibus ex indulto dispensare quis potest, *concurrat aliud impedimentum*, super quo dispensare nequeat, *pro omnibus Sedes Apostolica adiri debet;* si tamen impedimentum seu impedimenta, super quibus dispensare potest, comperiantur *post impetratam a S. Sede dispensationem*, suis facultatibus uti poterit » (can. 1050).

a) Indultum, de quo in casu, potest esse generale et particulare;

b) Sermo est de impedimentis *publicis*, non autem de occultis, i. e. de iis impedimentis super quibus dispensandum est *in foro externo;* quare si occulta sint, et Ordinarius aut confessarius polleat facultate dispensandi, ea certe uti valet;

(7) S. C. de Sacramentis, 7 mart. 1910; *Acta Apost. Sedis*, II, p. 147.

c) Indultum non suspenditur sub poena nullitatis;

d) Ut quis uti valeat suo indulto, non sufficit quod impedimentum comperiatur post *petitam* dispensationem a S. Sede, sed requiritur omnino quod haec iam *impetrata* seu *obtenta* sit (8).

250. Quaedam normae peculiariter attendendae in dispensatione concedenda. — 1. Indultarius, qui dispensationem concedit ex facultate obtenta a Sede Apostolica, servare debet stylum et omnes regulas Curiae Romanae, ut expresse declaravit, ex. gr., Benedictus XIV per organum S. C. S. Officii in responsione ad Archiep. Turonen. die 26 septembris 1754 data.

S. C. de Prop. Fide in Instructione diei 9 maii 1877 *super dispensationibus matrimonialibus* et S. Poenitentiaria in respons. diei 1 iunii 1858. Proposito enim dubio: « 1° An Episcopus, quando vi specialis cuiusdam indulti apostolici in aliquo impedimento matrimonium dirimente dispensat, necessario et ad valorem dispensationis sequi debeat easdem illas regulas, quas in Curia Romana observant, ubi ipse Summus Pontifex in eodem gradu iisdemque impedimenti gradibus dispensat... »; S. Poenitentiaria die 1 iunii 1858 reposuit: « *Affirmative* ».

Quare delegatus dispensare nequit, nisi ob causam canonicam, quae iuxta praxim S. Sedis motiva est, et habere debet tamquam mere impulsivam vel inefficacem eam causam, quae talis est in praxi Romanae Curiae; secus illicite et invalide dispensat, si causa canonica revera non exsistat (cfr. n. **172**); illicite, sed valide, si causa canonica vere adsit, licet ipse putet non exsistere (9).

Num indultarius admittere valeat preces *verbales* ad petendam dispensationem, vel potius *scriptae* requirantur; num dispensatio in scriptis tantum sit concedenda; num praevia absolutio a censuris sit necessaria pro validitate dispensationis, vide nn. **272, 280** ss.

Si clausulae seu conditiones appositae fuerint in indulto, sedulo dispiciendum est, utrum sint *substantiales* seu *irritantes* necne. Porro conditiones in rescriptis tunc tantum essentiales pro eorundem validitate censentur, cum per particulas *si, dummodo*, vel aliam eiusdem significationis exprimuntur (can. 39).

Dispensatio *informis*, concessa ab indultario iuxta consuetas facultates apostolicas, est illicita quidem, sed valida; ex gr. « si tenor facultatis a S. Sede delegatae vel tempus *ad quod* expressa non sint, aut telegraphice paucis verbis vel oretenus data sit » (10), dummodo causa canonica adsit et clausulae substantiales serventur.

(8) Ius antiquum optimo consilio mutatum est. Cfr. Gasparri, *l. c.* nn. 386, 469.

(9) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 459; Rosset, *l. c.* n. 2469; Wernz, *l. c.* n. 622, III.

(10) S. C. S. Off., 11 febr. 1804, 19 iunii 1875; S. C. de Prop. Fide, 3 iun. 1853, ad Vic. Apost. Mayssourii; 22 nov. 1860, ad Vic. Apost. Tunkini Centralis; 26 ian. 1877, ad Episc. Natcheten.

Proinde valida est, quamvis illicita, dispensatio in qua, contra indulti praeceptum, expresse declaratum non sit illam concedi ab indultario tamquam a Sedis Apostolicae delegato, nisi clausula irritans — quae tamen non solet apponi — statuta fuerit (11).

251. 2. Indultum dispensandi *cum pauperibus* vel *cum fere pauperibus* non valet nisi pro iis qui pauperes sunt revera in sensu canonico (n. **289**) - (12). Hodie, mutata disciplina, huiusmodi indultum concedi non solet.

3. Ubi agitur de indulto dispensandi quoad matrimonia *praeterita* cum iis qui ab haeresi vel infidelitate convertuntur ad fidem catholicam, nomine matrimonii *praeteriti* intelligenda est non coniunctio quaecumque etiam fornicaria, sed ea tantummodo quae iuxta mores regionum vel infidelium vel haereticorum *formam habeat et figuram matrimonii* ac revera *pro legitimo matrimonio* habeatur, quae tamen irrita est ob ecclesiasticum impedimentum. Facultas autem dispensandi valet tam si una tantum, quam si utraque pars convertatur ad fidem (13).

Per verba: *qui ab infidelitate convertuntur ad fidem catholicam*, intelliguntur non solum ii qui paulo ante baptismum susceperunt, sed etiam eorum filii, quamvis in infantia baptizati fuerint, ac *mixti* seu *mixtitii*, exclusis *quarteronibus* et *pucuellibus*, ut docet Benedictus XIV in Const. « *Venerabilis* », 27 ian. 1757, et prius speciatim docuerat Alexander VIII in Const. « *Animarum saluti* », 30 mart. 1690.

Quoad privilegium dispensandi cum Indis et Nigritis (cfr. Const. « *Trans Oceanum* » Leonis XIII, 18 apr. 1897), declaratum fuit a S. C. Negot. Eccl. Extr., 24 maii 1898, *ex audientia SSmi:* « Sub nomine *Indorum* et *Nigritarum*, praeter ipsos Indos et Nigritas, comprehendi etiam eos, qui ex Indo aut Nigrita et muliere Europaea (vel europaei sanguinis) nec non qui ex Europaeo viro et Indica vel Nigrita muliere sunt progeniti, ideoque *Mixti*, *Mixtitii* vel *Mulati* vocantur, et absolutam medietatem sanguinis europaei habent. Non autem comprehendi eos, qui originem ab Indis vel Nigritis ducunt per avum tantum vel aviam, quique *Quarterones* dicuntur, utpote quartam solummodo partem sanguinis indici vel nigritae habentes; et multo minus qui per proavum vel proaviam dumtaxat ab Indis vel Nigritis originem trahunt, et vulgo *Puchueles* seu *Pucuelles* vocantur.

(11) Rosset, *l. c.* n. 2463; D'Annibale, III, n. 503, not. 18; Gasparri, *l. c.* n. 459; Ferreres, *l. c.* n. 954, 5°.

(12) S. C. Concilii, 26 april. 1873; Gasparri, *l. c.* n. 451.

(13) S. C. S. Off., 3 mart. 1825 ad Archiep. Quebecen.

« Insuper *Indorum* et *Nigritarum* nomine intelligi etiam Africanos, Asiaticos et Oceanios, dummodo ex europaeo sanguine non sint, ac in America Latina commorentur, quamvis in ea nati non fuerint » (14).

252. 4. Ordinarius, qui gaudet facultate delegata dispensandi *cum suis dioecesanis* (15), potest dispensare super aliquo impedimento canonico etiam in casu quo una persona, impedimento ligata, est suae dioecesis, altera vero alienae, quia sublato impedimento ex una parte cum qua dispensare valet, etiam pars altera libera evadit, cum ligamen non amplius inter utramque partem exsistat (16).

Manifestum est, hoc non valere, quando impedimentum non est correlativum, sed ex una parte tantum se tenet, ex. gr., impedimentum voti; in hoc casu dispensatio nequit concedi, nisi is, qui voto ligatur, sit subditus vel peregrinus versans in territorio Ordinarii delegati (cfr. can. 1313, 1°); pariter in impedimento mixtae religionis vel disparitatis cultus, oportet, pars *catholica* sit subdita vel actu degat in territorio, quia dispensatio cadit *directe* in eam (17).

253. 5. Controvertitur num indultum dispensandi *super matrimoniis huc usque nulliter contractis* valeat, si matrimonium fuit nullum non solum ob impedimentum dirimens, sed etiam ob non servatam formam celebrationis. Si addatur in indulto, ut saepius fieri solet, clausula « *coram Ecclesia* », responsio negativa manifesta est; si expresse indultum id concedat, affirmativa responsio est evidens; secus videtur probabilius negandum.

Nam S. Poenitentiaria, die 28 mart. 1816, rescripsit: « In verbis *in matrimoniis huc usque nulliter initis* intelligi dumtaxat matrimonia nulliter contracta coram Ecclesia ».

Nisi aliud expresse in indulto caveatur, existimamus iure novo — antiquo iure, contrarium erat certum vel saltem probabilius, attenta declaratione S. C. S. Off. 22 dec. 1723 — indultarium dispensare posse cum suis subditis, qui mala fide i. e. cum scientia vel serio dubio impedimenti matrimonium contraxerunt.

6. Indultarius cavere debet, ne sua facultate utatur *ultra praefixum tempus*, vel *determinatum numerum casuum;* valet tamen dispensare, etiam tempore elapso, si res non est amplius integra, ex. gr. si

(14) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1965, in nota.

(15) Hodie, mutata disciplina, putamus indultum concedi ad normam cc. 1043, 1245 et 1313, ita ut indultarius dispensare valeat sive subditos sive ceteros omnes in proprio territorio actu degentes.

(16) S. Poenit. 4 sept. 1839, 13 mart. 1886; S. C. de Prop. Fide, 9 sept. 1861, ad Vic. Apost. Maduren.

(17) Cfr. S. C. S. Off., 30 iun. 1890; Rosset, *l. c.* n. 2464; Wernz, *l. c.* not. 104, IV.

iam inquisivit de causa dispensationis aut alium similem actum iurisdictionis posuit.

Si subdelegavit, et subdelegatus aliquid agere coepit, potest hic dispensationem concedere, secus non potest nec ipse nec subdelegans, quia subdelegando nihil reipsa exsequitur, sed tantum alteri opus exsequendum committit (18).

254. An dispensatio concessa ex inadvertentia, tempore elapso aut expleto numero casuum, valida sit. Sedulo distinguendum inter forum internum et externum. Si dispensatio super aliquo impedimento *pro foro interno* concessa fuerit ex inadvertentia, iam elapso tempore, vel exhausto casuum numero, valida est (can. 207, § 2); secus *per se* invalida dicenda. An idem valeat in casu ignorantiae vel erroris, non constat certo. Cfr. n. **256**.

255. Cessatio potestatis delegatae. — Potestas delegata dispensandi exstinguitur, 1° *expleto mandato;* 2° *elapso tempore aut exhausto numero casuum* pro quo concessa fuit; 3° *cessante* (totaliter) *causa finali delegationis;* 4° *revocatione delegantis* (etiam sine causa) delegato directe (sive oretenus sive scripto aut alio modo) intimata aut renuntiatione delegati delegandi directe intimata et ab eodem acceptata; 5° *resoluto iure delegantis, si id expresse in indulto statutum fuerit;* secus, non exstinguitur (can. 207, § 1) - (19).

Nonnulli addunt, ad normam can. 61, rescriptum delegationis cessare quoque si agatur de potestate alicui facta « concedendi *gratiam* peculiaribus personis » in rescripto expressis, et res adhuc sit integra. Putamus, heic locum non esse praescripto can. 61, tum quia, stricte et proprie loquendo, *dispensatio* distinguitur *a gratia*, ut clare eruitur ex ipso Codice (can. 36, § 2), tum quia, exsistente causa ad dispensandum requisita, nulla *per se* est solida ratio, cur uni personae concedatur *dispensatio*, alteri denegetur; quod profecto non valet de *gratia* proprie dicta.

256. An valida sit dispensatio iure ordinario vel delegato concessa ex errore aut in dubio. — 1. Si error est *communis*, dispensatio valet ex praescripto can. 209. Id locum habet, si, ex. gr., parochus vel Ordinarius sit *putativus*, i. e. careat iurisdictione utpote *vero* titulo destitutus, sed communi hominum aestimatione habeatur tamquam parochus vel Ordinarius. Si error, contra, est privatus, dispensatio *per se* invalida est. Idem dicas de ignorantia.

(18) Sanchez, l. c. disp. 28; De Iustis, lib. I, cap. 6, n. 270; D'Annibale, I, n. 77, not. 62; Gasparri, *l. c.* n. 456.

(19) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2469, 2644 s.; Feije, *l. c.* n. 632; Wernz, *l. c.* n. 622, V; Ojetti, *op. cit.* v. *Delegatio*, n. 1738.

2. Idem dicendum de dispensatione concessa in dubio *positivo* et *probabili*, scil. quod innititur solidis rationibus e quibus vera oritur probabilitas, sive dubium sit *iuris* sive *facti*, sive dispensatio detur *pro foro externo* sive *pro foro interno*. In utroque casu Ecclesia, intuitu boni publici, iurisdictionem supplet (cfr. can. 209).

ARTICULUS VII.

De causis dispensationum matrimonialium.

257. Divisio (1). — Praeter ea quae alibi exposuimus (n. **255** s.), nonnulla sunt addenda.

Causae dispensationum matrimonialium dividuntur:

1° In **canonicas** seu *ordinarias* et **non-canonicas;** dicuntur *canonicae*, quae ex stylo Curiae Romanae tamquam admissae pro dispensationibus matrimonialibus expresse referuntur; *non-canonicae* omnes aliae. Certum est etiam has causas admitti pro dispensatione obtinenda; imo non raro ex solis causis *non-canonicis* conceditur dispensatio.

2° In **honestas** et **inhonestas** seu *infamantes*. Dicuntur *honestae*, quae nec delicti nec infamiae notam habent; *inhonestae* (*famosae* aut *infamantes*), quae innituntur delicto vel infamiae oratorum. Ad concessionem dispensationis quod attinet, graviores sunt causae infamantes quam honestae. Causae infamantes sunt, ex. gr., legitimitas prolis, quae supponit copulam illicitam; suspecta familiaritas, quae impediri nequit; infamia mulieris orta ex suspicione, quod a consanguineo vel affini cognita sit.

3° In **motivas** et **impulsivas.** Causae *motivae* (*finales, principales*) vocantur, quae movent vel determinant Superiorem ad concedendam dispensationem; *impulsivae* simpliciter, quae impellunt quidem Superiorem, at non sufficiunt ad illum determinandum. Quaenam sint causae motivae et quaenam impulsivae tantum, determinari debet ex iure et stylo Curiae Romanae; idque varium est pro varietate impedimentorum (2).

Non omnes causae sunt eiusdem gravitatis, neque singulae

(1) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2604; Feije, *l. c.* n. 649 s.; Gasparri, *l. c.* n. 347 ss.; Zitelli, *op. cit.* p. 63 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 932 ss.; D'Annibale, III, n. 487.

(2) Quidam, ex. gr. Wernz (*l. c.* n. 628), dividunt etiam in causas *sufficientes*, quae solae ex sese suppeditant motivum iustum et proportionatum dispensationis legitimae, et in causas *insufficientes*, quae eiusmodi motivum non exhibent.

Haec divisio, uti patet, vix distinguitur a divisione causarum in *motivas* et *impellentes*. Idcirco consulto eam omittimus.

sufficiunt pro omnibus impedimentis, sed causae graviores pro impedimentis gravioribus vel proximioribus gradibus requiruntur. Cfr. n. **219**, 5, 6.

258. Documenta. — Ad matrimoniales dispensationes quod spectat, tria sunt praecipua documenta S. Sedis quae ob oculos haberi debent: 1° Instructio S. C. de Prop. Fide diei 9 maii 1877; 2° Formulae Apostolicae Datariae pro matrimonialibus dispensationibus, quae editae fuerunt an. 1901; 3° Praxis apostolicarum dispensationum super impedimentis matrimonialibus, quae publici iuris facta est an. 1902.

259. Causae canonicae communiores et potiores. — Instructio S. C. de Prop. Fide, 9 maii 1877, sequentes causas « *communiores potioresque* » (quibus verbis innuit alias quoque haberi) enumerat:

260. 1° « **Angustia loci** sive absoluta sive relativa (ratione tantum oratricis), cum scilicet in loco originis vel etiam domicilii cognatio feminae ita sit propagata, ut alium paris conditionis, cui nubat, invenire nequeat nisi consanguineum vel affinem; patriam vero deserere sit ei durum ».

a) Haec causa regulariter valet tantum pro muliere. Interdum etiam in viris attendi potest. Sic artifex, medicus etc., qui aegre in alium locum se conferre possint, neque in loco exiguo domicilii vel quasi-domicilii inveniant mulierem *paris conditionis*, possunt allegare *angustiam loci;* quae causa, praesertim cum alia coniuncta, puta patrimonii insufficientia, constituere potest causam motivam.

Si locus sit angustus pro utraque parte, id in supplici libello indicari potest hoc modo: angustia loci, ubi *oratores* nati sunt, vel angustia *locorum*, ubi oratores etc.

b) Nomine *loci* intelligi potest sive locus originis, sive locus domicilii, et etiam quasi-domicilii ad normam can. 90, 92, si mulier alibi non habeat domicilium, vel habeat quidem, sed in eo non habitet.

c) *Locus* hic non intelligitur paroecia, sed pagus vel coetus personarum qui ab aliis locis distet saltem uno miliari seu tertia fere leucae parte (1500 metris). Quare si suburbium est locus ab urbe distinctus (aliqua distantia requiritur) et proprium nomen habet, potest allegari angustia loci, dummodo ab urbe metris 1500 circiter distet vel paulo minus (3). Sufficit etiam minor distantia, si viae sint dirutae atque iter asperum (4).

(3) S. C. Concilii, 8 iul. 1876; Santi-Leitner, *l. c.* n. 41; Ball.-Palm., *l. c.* n. 993.

(4) S. C. Concilii, *Valven.*, 8 mart. 1884. Cum oppidum *Rocca Calascio* dioecesis Valvensis a populoso oppido *Calascio* distet 800 metr. circiter, dirutis viis, ita ut iter unius horae cum dimidio sit necessarium, sequens dubium propositum fuit: « Quando ambo sponsi incolunt

d) *Angustus* dicitur locus *absolute*, si foci in eo non sunt plusquam trecenti, sive incolae non sunt ultra 1500, ut declaravit Dataria Apostolica, die 30 aug. 1847, demptis acatholicis, non autem impiis et incredulis; *relative*, si, praeter indicatum casum, mulier virum paris conditionis non invenit.

e) *Vir paris conditionis*, scilicet aequalis genere, aetate, opibus, indole, ingenio, educatione religiosa, acceptus mulieri et parentibus, bonae famae et valetudinis, qui non habet filios ex praecedenti matrimonio, etc. (5).

f) *Invenire nequeat*, i. e. nemo paris conditionis eam nubilem per plures annos in uxorem petat. Hoc moraliter accipiendum est. Quare si duo vel tres paris conditionis se offerrent, qui tamen mulieri non placerent, angustia loci adhuc verificaretur, quia libertas matrimonii non debet adeo coarctari. Requiritur ut oratrix sit *honestae* familiae, secus virum paris conditionis semper inveniet. *Honestas* autem in casu attendenda est habito respectu praesertim ad mores, ad bonam aestimationem etc. (6).

Hinc admittenda non videntur quae habet *Gasparri* (l. c.) ex *De Iustis* (l. c., n. 134): «*Honesta* autem familia ea dicitur, quae artes viliores, aut mechanicas, non exercet». Id locum habet etiamsi oratrix virum aut viros paris conditionis eam in uxorem petentes prius recusaverit, causa adhuc verificatur, si nullum nunc invenire possit. Si recusavit praecise ad dispensationem postea obtinendam, idque in instantia expressum non est, dispensatio valet.

Necesse non est ut oratrix virum quaerat, nec decet profecto, sed sufficit ut vir paris conditionis non adsit, aut oratricem in uxorem non petat.

g) Angustia *loci* est causa minus gravis; gravior angustia *locorum*; adhuc gravior, si extra locum oratrix nubere nequeat sine peculiari difficultate, ex. gr. quia dos non sufficeret, vel in loco acatholicorum commorari deberet, etc. (7). Proinde haec causa sive simul cum aliis causis sive ex praedictis aucta circumstantiis sufficit etiam pro gradibus propinquioribus consanguinitatis.

h) Accensentur angustiae loci *difficultas* pro muliere inveniendi virum, ex. gr., propter bellum, servitium militare, pestem etc. Haec causa plerumque non valet pro viro qui sine incommodo feminam extraneam invenire potest; sed non est impossibile ut etiam pro viro verificetur, si, puta, pagus spatio unius alteriusve diei distet ab aliis, aut talis sit ut extraneae feminae ipsum adire nolint (8).

261. 2° **Aetas** *feminae* **superadulta,** si scilicet vigesimum quartum annum iam egressa, hactenus virum paris conditionis cui nubere

Roccam Calasii, pro obtinenda matrimoniali dispensatione potestne afferri pro causa *angustia loci*, quamvis Rocca Calasii non distet a Calasio mille passus? » S. C. C. in cit. *Valven.* reposuit: « Iuxta exposita, affirmative ».

(5) Sanchez, lib. IV, disp. 26, n. 23; De Iustis, *l. c.* n. 30; Gasparri, *l. c.* n. 356, in nota; Feije, *l. c.* n. 653.

(6) Feije, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 933.

(7) Gasparri, *l. c.*: Rosset, *l. c.* n. 2570; Ball.-Palm., *l. c.* n. 933.

(8) Cfr. Gasparri, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 2571.

possit, non invenit. Haec vero causa haud suffragatur viduae, quae ad alias nuptias convolare cupiat (9).

a) *Annus* vigesimus quartus debet esse completus; at supputatio non ita rigorose est facienda, iuxta praxim S. C. de Sacramentis, ut mathematice tempus sumendum sit.

b) De viro paris conditionis, vide n. **260**, *e*).

c) In verificatione causae non est necesse ut inspiciatur an mulier invenerit usque ad illud tempus virum paris conditionis; etiam si antea invenit talem virum et forte recusavit, causa verificatur; satis enim est quod certo constet de aetate superadulta et nunc haud inveniat (10). Si oratrix recusavit ad dispensationem obtinendam, et id in instantia reticitum fuit, dispensatio, ut supra diximus (n. **260**, *f*), valida est ex hodierna S. Sedis disciplina.

d) In hac causa non attenditur an locus excedat 300 focos, seu 1500 circiter incolas.

e) Haec causa ideo censetur gravis et sufficiens, ne mulier innupta maneat, maxime cum periculo peccandi aut cogatur nubere viro disparis conditionis. Gravior autem fit ex maiore feminae aetate et variis locorum ac personarum circumstantiis.

f) Si mulier annum vicesimum quartum egressa non est, haec causa allegari nequit; sed est causa sufficiens, imo gravis pro dispensatione obtinenda, si oratrix patre orbata est, gravior si matre, adhuc gravior si patre et matre.

g) Haec causa *per se* non sufficit pro vidua. At quo iunior ipsa est, eo maius incontinentiae periculum adest, quod est causa gravis dispensationis, et gravior, si additur *bonum prolis* (n. **264**, *d*). Ut olim a S. Poenitentiaria, ita etiam hodie admittitur *aetas florens* (25 an.), *aetas iunior* (30 an.) vel aetas provectior, si periculum est incontinentiae (11).

262. 3° «**Deficientia** *aut* **incompetentia dotis,** si nempe femina non habeat actu tantam dotem, ut extraneo aequalis conditionis, qui neque consanguineus neque affinis sit, nubere possit in proprio loco, in quo commoratur. Quae causa magis urget, si mulier penitus indotata exsistat, et consanguineus vel affinis eam in uxorem ducere, aut etiam convenienter ex integro dotare paratus sit ».

a) *Dos* heic late intelligenda est de bonis fortunae, quibus matrimonii onera sustineri possint, et non solum de dote stricte dicta, ubi viget systema dotale.

(9) Feije, *l. c.* n. 665; Ball.-Palm., *l. c.* n. 934; Zitelli, *op. cit.*, p. 63.

(10) S. Poenit. 5 april. 1902; De Iustis, lib. III, cap. 8, n. 30 s.; Giovine, I, p. 375 ss., II, p. 224 s.

(11) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 357, in nota; Rosset, *l. c.* n. 2575; Zitelli, *l. c.*

b) *Actu* haberi debet dos, ita ut certa spes *futurorum* bonorum hanc causam non excludat; ex. gr. si mulier habitura sit dotem post mortem parentum, si ii modo nolint aut nequeant dotare, quin in egestatem decidant, si quis promiserit eam dotare, sed oratrix nullum ius habeat ad illum cogendum (12). Idem est, si puella dotem renuntiavit ad alium finem etiam inhonestum quam ad obtinendam dispensationem (13).

Quod si renuntiavit praecise intuitu dispensationis obtinendae, idque in instantia expressum non fuit, dispensatio nihilominus valet (n. **260** s.).

c) Fieri potest, quod, spectata familia oratricis, dos sit sufficiens, sed consideratis eius qualitatibus, v. g. quia deformis, diffamata etc., revera insufficiens sit (14).

d) Causa pluribus modis exsistere potest, qui dicuntur: *propter insufficientiam dotis*, quando, hac non obstante, vir mulierem in uxorem ducere paratus est; *propter dotem cum augmento*, quando orator aliusve dotem insufficientem augere paratus est; *pro indotata*, quando orator paratus est mulierem indotatam ducere, vel ex integro dotare. Formula est diversa pro diversis modis (15).

Discrimen inter defectum dotis et insufficientiam eius spectat ad causam impulsivam, non finalem. Quare si dos sit tantum insufficiens, et oratrix dixerit simpliciter se carere dote, dispensatio valet (16).

Si dixerit *dolose* se *prorsus* esse sine dote, dispensatio iure antiquo censebatur invalida; hodie est certe valida, si agitur de impedimentis gradus minoris (cfr. n. **277**, 5), si de aliis, res est dubia ideoque standum est pro validitate, dummodo oratrix careat revera dote sufficienti. Si absque dolo id affirmaverit, dispensatio valet (17).

e) Petita dispensatione ob defectum dotis, praevia eiusdem constitutio tunc solum requiritur ad validitatem dispensationis, cum rescriptum expressam clausulam de ea constituenda contineat.

263. 4º «**Lites** *super successione bonorum iam* **exortae** vel *earumdem grave* aut **imminens periculum.** Si mulier gravem litem super successione bonorum magni momenti sustineat, neque adest alius, qui litem huiusmodi in se suscipiat, propriisque expensis prosequatur, praeter illum qui ipsam in uxorem ducere cupit, dispensatio concedi solet: interest enim reipublicae, ut lites exstinguantur. Huic proxime accedit alia causa, scilicet *dos litibus involuta*, cum nimirum mulier alio est destituta viro, cuius ope bona sua recuperare valeat».

(12) Sanchez, *l. c.* disp. 29, n. 25; Giovine, *l. c.* I, p. 373 ss., II, p. 211 ss.; De Iustis, *l. c.* cap. 3, n. 43; D'Annibale, III, n. 448, not. 4; Gasparri, *l. c.* n. 358, in nota.
(13) Sanchez, *l. c.* n. 26; D'Annibale, *l. c.*; De Iustis, *l. c.* n. 60; Feije, *l. c.* n. 657.
(14) Feije, *l. c.* n. 656; Gasparri, *l. c.*; Zitelli, *l. c.* p. 64.
(15) Feije, *l. c.* n. 600; Zitelli, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 935.
(16) S. C. C. 4 iul. 1722.
(17) Giovine, *l. c.*; Zitelli, *op. cit.* p. 64.

Haec causa est gravis, quia est tum ad succurrendum mulieri, ne dote destituatur, tum ad peccata et scandala plura quae ex litibus oriri solent impedienda. Quare quoad hanc causam verificandum est ab exsecutore utrum vere orator sit oratrici necessarius, sit peritus, sit aliunde sat potens ad succurrendum mulieri, quae, non inito matrimonio, destitueretur praesidio valde utili (18).

264. 5º «**Paupertas viduae,** quae numerosa prole sit onerata, et vir eam alere polliceatur. Sed quandoque remedio dispensationis succurritur viduae ea tantum de causa quod iunior sit, atque in periculo incontinentiae versetur».

a) Causa haec gravis est et ex adiunctis gravior fieri potest (19).

b) Dicitur *numerosa* proles, si filii sint tres saltem vel quatuor.

c) Si adsunt filii (etiam unus tantum) aliquando apponitur haec clausula: *et postquam dictus orator idonee caverit se dictis filiis, vel, dictis filiis et mulieri alimenta praestiturum.* Qualis cautio idonea sit, prudenti arbitrio et iudicio exsecutoris remittitur. Clausula non est ad validitatem, cum meram monitionem contineat (20). Hodie apponi non solet.

d) Causa haec dicitur etiam *pro bono prolis.* Huc spectant quae diximus n. **261.**

265. 6º «**Bonum pacis,** quo nomine veniunt nedum foedera inter regna et principes, sed etiam exstinctio gravium inimicitiarum, rixarum et odiorum civilium. Haec causa adducitur vel ad exstinguendas graves inimicitias, quae inter contrahentium consanguineos vel affines ortae sunt, quaeque matrimonii celebratione omnino componerentur, vel quando inter contrahentium consanguineos vel affines inimicitiae graves viguerint, et licet pax inter ipsos inita iam sit, celebratio tamen matrimonii ad ipsius pacis confirmationem maxime conduceret».

a) Haec causa, ex se gravis, gravior redditur ex qualitate oratorum, puta si nobiles, potentes, principes sint.

b) Vocatur etiam *propter inimicitias*, si graves inimicitiae ortae iam sint et per matrimonii celebrationem sedari queant; vel *pro confirmatione pacis*, si pax iam restituta, per matrimonium sit confirmanda; vel *propter lites*, si magna lis orta est sive inter oratores sive inter eorum consanguineos vel affines, antequam de matrimonio tractaretur, quae per matrimonium sit componenda. Etiam *periculum* inimicitiarum vel magnae litis potest esse causa dispensationis, ut passim notant DD. (21).

(18) *Praxis apostolicarum dispensationum*, n. 95; Feije, *l. c.* n. 600; Ball.-Palm., *l. c.*
(19) Zitelli, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 936.
(20) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 360, in nota; Zitelli, *l. c.* p. 64.
(21) Cfr. De Iustis, lib. III, cap. 4, n. 15; D'Annibale, *l. c.* n. 488; Ball.-Palm., *l. c.* n. 938; Zitelli, *op. cit.* p. 65.

266. 7° « *Nimia, suspecta, periculosa* **familiaritas,** *nec non* **cohabitatio** sub eodem tecto, quae facile impediri non possit ». Cum ratio dispensationis sit scandalum vitandum, requiritur ut haec familiaritas vel cohabitatio sub eodem tecto originem dederit suspicioni de turpi conversatione inter nupturientes.

8° « **Copula** cum consanguinea vel affini vel alia persona impedimento laborante praehabita, et *praegnantia*, ideoque *legitimatio prolis*, ut nempe consulatur bono prolis ipsius et honori mulieris, quae secus innupta maneret. Haec profecto una est ex urgentioribus causis ob quam etiam plebeis dari solet dispensatio ». Si copula, quae allegatur tamquam causa dispensationis, habita fuerit sub spe facilius obtinendi dispensationem, haec circumstantia, post decretum S. Officii diei 25 iun. 1885, non est amplius in supplicatione exprimenda.

a) Copula debet esse publica seu notoria, i. e. vel iam divulgata vel facile divulganda (22).

b) Si ex copula secuta sit praegnantia, causa dispensationis gravior est; at praegnantia non requiritur; sola copula sufficit.

c) Si agitur de matrimonio primum contrahendo, et adducatur *ut causa* illicitum commercium inter oratores, quidam dicunt, exponendum esse, an ab uno vel ab utroque *sub spe facilius obtinendi dispensationem* commercium illud habitum sit (23). Alii negant (24). Haec sententia, practice, certa est, tum perspecta mitiore disciplina hodie vigente, tum attenta declaratione S. Officii, 18 mart. 1891 (25).

d) Etiam periculum copulae potest esse causa plus vel minus gravis dispensationis, ut notant merito AA.

e) Copula *occulta* utiliter quandoque allegari potest ad corroborandum periculum incontinentiae, publici scandali etc. (26). At ubi agitur de dispensatione in foro *externo* petenda, nonnisi de consensu oratorum exprimatur, et quidem maxima cum prudentia et discretione.

9° « **Infamia mulieris** ex suspicione orta quod illa, suo consanguineo aut affini nimis familiaris, cognita sit ab eodem, licet suspicio sit falsa, cum, nempe, nisi matrimonium contrahatur, mulier graviter

(22) Cfr. Feije, *l. c.* n. 677; De Iustis, lib. I, cap. 7, n. 18 et lib. III, cap. 17, n. 1 ss.

(23) *Formulae*, etc., in suis annotationibus; *Praxis*, nn. 123, 153, 155; Bucceroni, II, n. 1038, 7°.

(24) Gasparri, *l. c.* n. 388, in nota; Génicot, *l. c.* n. 524; Marc, *l. c.* n. 2049; Zitelli, *l. c.*; *Monit. Eccl.*, XVI, p. 182.

(25) « Dispensationes matrimoniales super quovis impedimento, sive agatur de matrimoniis invalide contractis, sive de contrahendis, esse validas, etiamsi *copula* vel *consilium* et *intentio per eam facilius gratiam impetrandi reticita fuerint* ». *Collect. S. C. de Prop. Fide*, n. 1749.

(26) Zitelli, *op. cit.* p. 65; Gasparri, *l. c.* n. 363, not. 2.

diffamata vel innupta remaneret, vel disparis conditionis viro nubere deberet aut gravia damna orirentur ».

267. 10° « **Revalidatio matrimonii,** quod, bona fide et publice... contractum est; quia eius dissolutio vix fieri potest sine scandalo et gravi damno praesertim mulieris » (27).

11° « *Periculum matrimonii mixti* vel *coram acatholico ministro celebrandi* ». In casu habetur scandalum fidelium ac timor perversionis, maxime in regionibus, ubi haereses impune grassantur. Quae causa est iusta et gravis pro dispensatione concedenda (28).

12° « *Periculum incestuosi concubinatus* ». Ratio dispensationis est scandalum vitandum et discrimen aeternae salutis praecavendum.

13° « *Periculum matrimonii civilis*. Ex dictis consequitur probabile periculum, quod illi qui dispensationem petunt, ea non obtenta, matrimonium dumtaxat civile, ut aiunt, celebraturi sint, esse legitimam dispensandi causam ».

14° « *Remotio gravium scandalorum* »; sive haec immediate oriantur ex ipsis oratoribus sive ex aliis, ita tamen ut per matrimonii celebrationem penitus amoveantur.

15° « *Cessatio publici concubinatus* ». Haec causa gravior est periculo concubinatus. Etiam propter concubinatum *occultum* conceditur dispensatio.

16° « *Excellentia meritorum*, cum aliquis aut contra fidei catholicae hostes dimicatione, aut liberalitate erga Ecclesiam, aut doctrina, virtute aliove modo de religione sit optime meritus ».

a) Merita haec non debent necessario esse ipsorum oratorum. Allegari possunt etiam merita parentum vel progenitorum.

b) Pro varietate meritorum causa potest esse gravis, gravior et gravissima. Quae simpliciter gravis est, gravior fieri potest ex circumstantiis.

c) Etiam sola *familiarum honestas* seu morum probitas et sanctum vitae institutum potest esse causa sufficiens pro obtinenda dispensatione, imo et simplex *oratorum honestas*, si nempe oratores, praesertim vir, morum fideique tenaces sint, Dei et Ecclesiae leges fideliter observantes, ac integra bona existimatione gaudentes. Longe gravior causa est religio catholica conservanda oratorum vel familiarum, aut rationabilis et bene fundata spes conversionis oratoris vel oratricis, vel aliorum plurium, attenta oratorum qualitate (29).

(27) Rigor iuris antiqui (cfr. Conc. Trid., Sess. XXIV, cap. 5 *de ref. matr.*) iamdiu in praxi non amplius versatur. Hodie enim dispensatio conceditur etiamsi *mala fide* matrimonium celebratum fuerit. Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 365, n. 1; Wernz, *l. c.* n. 630, not. 158.

(28) S. C. S. Off., 14 aug. 1822; *Instr. S. C. de Prop. Fide*, 17 april. 1820, ad Archiep. Quebecen. Cfr. Feije, *l. c.* n. 666; Zitelli, *op. cit.* p. 66; Ball.-Palm., *l. c.* n. 942.

(29) *Praxis*, n. 110 s.; Gasparri, *l. c.* n. 371, not. 3; Feije, *l. c.* n. 672.

d) Causa gravis potest esse etiam *conservatio familiae illustris*. Dicuntur *illustres* vel *de illustri genere*, qui propria splendent vel progenitorum sanctitate, doctrina, iurisdictione et imperio, ex. gr. duces, comites, marchiones etc. *Ex principalioribus populi* seu *principales cives* dicuntur qui sunt potentes vel saltem valde divites (30).

e) Pariter *conservatio divitis familiae* seu *conservatio bonorum in divite familia* potest esse causa dispensationis (31).

268. Aliae causae. — 1. Dataria Apostolica in citatis formulis (cfr. n. **258**) admittit 28 causas honestas et famosas. Pleraeque cum causis iam enumeratis conveniunt.

Attentis hisce formulis ac diuturna praxi Curiae Romanae, sequentes causae addi debent:

1° Si *oratrix* alterutro vel utroque parente sit orbata; 2° si ex natalibus illegitimis orta sit; 3° si infirmitate, deformitate aut alio defectu detineatur; 4° si iam ab alio sit deflorata; 5° si *orator* sit infirmitate detentus; 6° si viduus sit prole oneratus cui quaerat bonam matrem, seu bonum prolis oratoris vidui; 7° si vir aut mulier adiutorio indigeat, ex. gr. ad rem familiarem gerendam; 8° si omnia sint iam parata ad nuptias; 9° propositum contrahendi divulgatum, vel pertinacia propositi; 10° boni mores utriusque oratoris; 11° convenientia matrimonii; 12° munificentia oratorum erga bonum publicum; 13° bonum parentum quando alterutrius vel utriusque pater vel mater indiget adiutorio; 14° mutuum auxilium in provecta aetate; 15° copiosior eleemosyna seu *componenda*, quam oratores solvant in opera pia; haec causa allegari nequit apud S. Poenitentiariam, neque apud Episcopum, etiam delegata facultate munitum.

2. Hae causae vocantur communius a DD. *non-canonicae* (32). Concedimus nonnullas esse *non-canonicas;* at simul putamus nonnullas ex memoratis esse habendas ut *canonicas*, tum quia implicite continentur in supra allegatis, tum quia praxis S. Sedis ut tales reipsa eas considerat.

3. Aliquando dispensatio conceditur «*sine causa*» (33), vel «*ex*

(30) *Praxis*, n. 103.

(31) *Praxis*, n. 104; Ball.-Palm., *l. c.* n. 943.

(32) Cfr. De Smet, *l. c.* n. 375; Noldin, *l. c.* n. 615; Tanquerey, *l. c.* n. 1187 s.; Chelodi, *l. c.* n. 56.

(33) Ad rem egregie Suarez (*De legibus*, lib. VI, cap. 18, n. 26): «Solum superest unum verbum addere de consuetudine concedendi aliquas dispensationes *sine causa*. Dici autem in primis potest, concedi quidem sine causa intrinseca, non tamen sine aliqua saltem extrinseca, considerata ex parte legislatoris ad ostendendam benignitatem suam vel misericordiam in tempore opportuno. Deinde dicitur, licet non antecedat causa, per ipsam *dispensationem et modum eius* consummari; nam quando datur dispensatio sine causa, imponitur aliqua satis-

certis rationabilibus causis, scilicet ob copiosiorem compositionem etc. »; item «*ex certis specialibus rationabilibus causis oratorum animos moventibus et Sanctitati Vestrae expositis*», nempe ob copulam vel actus inhonestos, quos propter oratorum honorem, attenta eorum qualitate, explicare non expedit (34).

Dispensationes ab impedimentis *gradus minoris* (cfr. n. **206**) conceduntur omnes *ex rationabilibus causis a S. Sede probatis;* sic vero concessae perinde valent ac si *ex motu proprio et ex certa scientia impertitae sint* (35). Dispensationes ita concessae interdum dicuntur dispensationes *sine causa*, non quia nulla adest causa, sed quia nulla determinata causa in rescripti tenore inseritur.

4. Si sufficientes adsunt causae *honestae*, omittantur in supplici libello causae inhonestae seu infamantes, praesertim occultae. Hodie, aliter ac iure antiquo, causae infamantes, quae *necessario* declarari debeant una cum causis honestis, non habentur.

269. Dispensatio super consanguinitate in primo gradu lineae collateralis mixto cum secundo. — S. Congregatio de Sacramentis, peculiari Instructione die 1 aug. 1931 ad universos locorum Ordinarios data, declaravit dispensationes super impedimento consanguinitatis in primo gradu lineae collateralis mixto cum secundo, non esse petendas nisi ob iustas et graves causas, quae uti legitimae ex stylo Curiae Romanae aestimantur, «prout sunt v. g. remotio notabilis scandali, compositio gravium quaestionum in successione bonorum, aut resolutio implexarum aut valde miserarum conditionum familiarum».

Praeterea id statuitur: «Probe animadvertant Exmi Episcopi, *huiusmodi preces semper esse saltem sua manu subscribendas et speciali modo commendandas*, quotiescumque nempe litteras commendatitias suis manibus exarare non valeant» (36).

factio vel mulcta in pium opus vel in aliam utilitatem Ecclesiae communem, per quod opus consurgit causa dispensationis, quae tunc fit per modum commutationis... v. gr. in eleemosynam aut contributionem aliquam in subsidium belli contra hostes Ecclesiae vel aliud simile pium opus ».

(34) *Praxis*, n. 132 s.; Wernz, *l. c.* n. 631, not. 159; Gasparri, *l. c.* n. 372; Zitelli, *op. cit.* p 66.

(35) *Ordo servandus* etc., Pars II, *Normae peculiares*, cap. VII, art. III, n. 21.

(36) *A. A. S.*, XXIII, 415.

ARTICULUS VIII.

De petitione dispensationum matrimonialium.

270. Quinam possint dispensationes matrimoniales petere. — 1. Omnes fideles possunt petere et obtinere matrimoniales dispensationes, licet sint censura irretiti. Excipiuntur dumtaxat excommunicati et personaliter interdicti (de suspensis non est cur loquamur) post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam, nisi in rescripto concessionis mentio de censura fiat (cc. 36, 2265, § 2, 2275, 3º, 2283).

Si condemnatoria vel declaratoria sententia lata fuerit a S. Sede, ex. gr. a S. C. S. Officii, Episcopus aliusve Praelatus infra R. Pontificem potestne, extra periculum mortis, valide dispensare?

Alii affirmant, alii negant. Verius ita distinguendum: *in foro interno* potestas sive ordinaria sive delegata non aufertur; *in foro externo* indecens et temerarium videtur, stante manuum appositione R. Pontificis, dispensare; at probabilius, facta mentione de censura, dispensatio, praesertim data ex potestate *ordinaria*, esset valida.

2. Nisi rescriptum mentionem de censura faciat, dispensatio in praefato casu est certe invalida attentis verbis can. 2265, § 2. Quare in facultate habituali dispensandi includitur etiam potestas absolvendi a censuris, sed solum ad effectum dispensationis consequendae (can. 66, § 3) - (1).

271. A quonam instituendus sit recursus et ad quemnam (2). — 1. Ipsi contrahentes per se vel per alios recurrere possunt ad legitimum Superiorem pro dispensatione obtinenda.

2. Dispensatio impetrari potest pro alio etiam praeter eius assensum. Id tamen fieri non solet, neque expedit, praesertim ubi agitur de dispensatione pro foro externo. Quamvis Titius possit ea non uti, tamen rescriptum seu dispensatio valet ante acceptationem, nisi aliud ex appositis clausulis appareat (can. 37).

3. Christifideli cuique patet aditus ad S. Sedis Dicasteria, servata rite forma praescripta, et facultas est cum iisdem agendi per se de suis negotiis (3).

(1) Cfr. Chelodi, n. 47; Wernz-Vidal, n. 440 ss.; Linneborn, p. 173.

(2) Wernz, *l. c.* n. 632; Gasparri, *l. c.* n. 374 ss.; Génicot, *l. c.* n. 526; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1031 ss.; Ojetti, *op. cit.* v. *Impedimenta matrimonii*, n. 2383; Pacati, *op. cit.* p. 183 ss.

(3) *Ordo servandus* etc. *Normae communes*, cap. 10, sect. 1, n. 1.

In praxi haec teneas:

a) Si agitur de *dispensatione apostolica* impetranda *pro foro externo*, recurrendum est *regulariter*, nomine oratorum, *mediante Ordinario*, quia praxis Curiae Romanae est ut *pro foro externo* nulla supplicatio recipiatur, nisi ab Ordinario confecta sit vel saltem litteris testimonialibus eius commendata. *Regulariter* Ordinarius ipse supplicem libellum conficit eumque ad S. Sedem transmittit. Parochus vero negotium Ordinario exponit, omnibus elementis indicatis, ab eoque postulat ut S. Sedis dispensationem obtinere dignetur (4). Cfr. n. **269.**

b) Si agitur de *dispensatione apostolica* impetranda *pro foro interno sacramentali*, recursus fit *per medium confessarium*, qui nomine oratorum directe dispensationem a S. Poenitentiaria petit; item *regulariter* de obtinenda dispensatione pro foro interno extra-sacramentali. Nihil prohibet quominus confessarius litteras suas tradat Ordinario, ut ipse velit eas Romam transmittere; potest etiam, reticitis tamen nominibus seu salvo sigillo sacramentali, negotium Ordinario committere, ut ipse supplicem libellum conficiat ad S. Poenitentiariam transmittendum.

At si quodcumque adsit periculum revelationis, i. e. si talia adiuncta concurrant, ut Ordinarius facile intelligeret pro quibusnam peteretur dispensatio, recursus, nisi poenitens expresse consentiat, fiat *directe* ad S. Sedem absque intermedio Ordinario, vel huius intermedio non adhibito nisi pro mera transmissione litterarum occlusarum. Hoc valet etiam in casu dispensationis pro foro interno extra-sacramentali, si impedimentum diffamaret petentem apud Ordinarium.

c) Si agitur de *dispensatione episcopali*, recursus fit regulariter per *parochum* pro foro externo, per *confessarium* pro foro interno, salvo semper sigillo.

d) Ex dictis consequitur tum parochum tum confessarium semper supplicationem dirigere posse ad Ordinarium, qui, si idonea facultate praeditus est, ipse dispensabit; secus, ad S. Sedem recurret.

4. Ad preces recipiendas competens est Ordinarius domicilii vel quasi-domicilii, pro vagis Ordinarius actualis commorationis; et, si agitur de matrimoniis mixtis, competens est unus Ordinarius partis *catholicae*.

5. Regulariter tamen preces exhibendae sunt Ordinario loci, ubi nupturientes commorantur; et si in diversa dioecesi commorentur, exhibeantur Ordinario *sponsae* per eiusdem parochum, coram quo matrimonium celebratur.

Nam ipse parochus sponsae debet *regulariter* supplicationem mittere ad Ordinarium vel ad S. Sedem. Dicimus *regulariter*, quia ad

(4) Feije, *l. c.* n. 686 s.; Wernz, *l. c.*; Zitelli, *op. cit.*, p. 67 ss.

parochum *sponsi* id *per se* spectat, quando impedimentum afficit directe sponsum dumtaxat vel ipse solus est catholicus.

6. Si sponsi sunt diversae dioecesis, opus non est ut dispensatio obtineatur ab *utroque* Episcopo, in casu quo *ex indulto speciali* uterque gaudeat facultate dispensandi. Sufficit dispensatio ab *uno* tantum concessa (5).

272. Quomodo petenda sit dispensatio. — 1. Dispensatio peti debet **nomine sponsorum,** non autem parochi vel confessarii; et quidem nomine *utriusque* sponsi, si uterque est catholicus et impedimentum est utrique commune; nomine *unius* partis tantum, si una pars dumtaxat est catholica, vel una tantum afficitur impedimento *absoluto*, ex. gr. voto, vel, si agitur de impedimento *relativo*, ex unius tantum delicto oritur, puta ex crimine occulto, una dumtaxat parte machinante.

Si utraque pars ligatur impedimento *absoluto*, nomine utriusque partis *distincta supplicatione* recurrendum est.

Tamen si impedimentum natura sua utramque partem afficit, ut consanguinitas vel affinitas, *ad valorem* sufficit ut una pars dispensationem petat et acceptet, quia una parte dispensata, eo ipso impedimentum aufertur etiam pro altera, licet dispensationem ignoraverit.

2. De rigore iuris necesse non est ut dispensatio postuletur et concedatur scripto. Si forte oretenus concessa fuerit, scripto consignetur ut eius notitia maneat. At regula est, ut sive petitio sive concessio dispensationis *per scripturam* fiat.

3. Ob varia incommoda quae e petitione facultatum *ope telegraphi* accidere possunt, Leo XIII per litteras Secretariae Status, 10 dec. 1891, vetuit ne SS. Congregationes *ordinarie* petitiones per hoc medium factas acciperent, eandemque regulam ab Ordinariis servari praecepit. Idem dicas, generatim loquendo, de usu *telephonii*, quamvis minora fortasse ex eo oriantur incommoda.

Quando urgeat necessitas obtinendae quamprimum dispensationis et alia media prorsus desint, non prohibentur Dicasteria Curiae Romanae vel Ordinarii benigne accipere petitiones telegrapho (vel telephonio) transmissas. Quo in casu debitae cautelae prudenter adhiberi debent, ut quantum fieri potest incommoda vitentur. Obligatio autem utendi eiusmodi medio *extraordinario* ne in casu

(5) Cfr. S. Off. 31 mart. 1872; S. C. de Prop. Fide, 19 sept. 1861; can. 1028. Contraria sententia (cfr. S. Alph., VI, n. 1142; Cont. Tournely, *de dispens.*, in specie, part. I, cap. 17, art. 3; Ferreres, II, n. 956) *hodie* probabilis amplius non est.

quidem urgentis necessitatis datur. Quod si periculum alicuius incommodi sit, abstinendum omnino.

Iuxta Instr. S. C. de Prop. Fide, 2 aug. 1901, non licet in huiusmodi recursu telegraphico omittere mentionem causae canonicae, aut supprimere « has enuntiationes et circumstantias, quas Instructio 9 maii 1877 omnino necessarias declarat » (n. **275**).

4. Olim apud Dicasteria Romana regulariter lingua latina, italica et gallica tantum admittebatur. Hodie, uti concludere licet ex *Normis peculiaribus* (6), hae linguae regulariter admittuntur: latina, italica, gallica, hispanica, anglica, germanica et lusitana. Ordinarii et viri ecclesiastici melius idiomate latino utuntur; nihilominus quamcumque ex recensitis linguis adhibere valent. Si vero agitur de recursu ad S. Poenitentiariam, quaelibet lingua adhiberi potest (7).

273. 5. In supplici libello breviter clare ac distincte indicentur nomen et cognomen oratorum, locus, dioecesis, causae dispensationis aliaque de iure vel de stylo Curiae exprimenda, de quibus infra (n. **275**).

In recursu ad S. Poenitentiariam (et etiam ad Ordinarium, si dispensatio petitur pro foro interno) nomen et cognomen oratoris omittatur, vocabulis *Titius* vel *Titia* aliisve substitutis. Nitide indicetur nomen et cognomen una cum loco ad quem responsum remitti debet. Si scribens velit quod rescriptum S. Poenitentiariae ad aliam personam transmittatur, id optime fieri potest; quo in casu orator hisce aut similibus verbis uti debet in supplici libello: *Dignetur Eminentia Vestra rescribere ad...* (nomen, cognomen et locus).

Supplicatio ad S. Poenitentiariam *interius* ita inscribitur: *Eminentissime Princeps* vel *Eminentissime Domine;* exterius: *All'Eminentissimo Cardinale Penitenziere Maggiore, Via della Conciliazione, Roma*, aut simpliciter: *Sacra Penitenzieria, Via della Conciliazione*, n. 34. *Roma*

Libellus supplex ad SS. Congregationes dirigi solet ad ipsum Papam ideoque interius sic inscribitur: *Beatissime Pater;* exterius: *All'Eminentissimo Cardinale Segretario del S. Officio, Palazzo del S. Officio, Roma; all'Eminentissimo Cardinale Prefetto della S. Congregazione dei Sacramenti, Palazzo di S. Callisto, Roma;* vel simpliciter: *Sacra Congregazione del S. Officio, Sacra Congregazione dei Sacramenti*, etc. (8).

(6) *Ordo servandus* etc. *Normae peculiares*, cap. 6, n. 5. Cfr. Cappello, *De Curia Romana*, I, p. 44.

(7) Cappello, *l. c.* p. 359; Monin, *De Curia Romana*, p. 193.

(8) Dispensationes a S. C. de Sacramentis plerumque expediuntur *per rescriptum*, subsignatum in gradibus *maioribus* a Card. Praefecto, Secretario contrasignante vel a vices geren-

Litterae ad Curiam mittendae varias inscriptiones, etiam lingua vernacula, exterius recipiunt; melius tamen italice inscribantur prout modo indicavimus.

6. Supplici libello pro dispensatione in foro *externo* super impedimentis consanguinitatis et affinitatis addatur *schema genealogicum* (cfr. n. **183bis**).

7. Si agitur de dispensatione quae, prudentiae causa, silentii secreto tegenda sit, Ordinariis curae erit scripta committere diligenter *occlusa*, etiamsi per suos procuratores ea transmittere velint (9).

S. Poenitentiaria pro confessariis, qui in recursu immediato ad S. Sedem quoad impedimentum occultum ministerio agentis utuntur, sequens monitum an. 1872 dedit: « Ceterum si opera alicuius procuratoris in alma Urbe uti velint, litteras *obsignatas* praelaudato Cardinali Poenitentiario Maiori tradendas suppressis nominibus ad ipsum procuratorem transmittere quidem poterunt, ast memoratos casus Sacrae Poenitentiariae proponendos numquam aut nullimode narrare seu manifestare audeant » (10).

8. Si agitur de impedimento consanguinitatis in primo gradu lineae collateralis mixto cum secundo, iuxta superius dicta (n. **269**), Ordinarius litteris *propria manu* exaratis rationes singulis in casibus explicare debet, vel saltem addere debet *specialem commendationem* pariter *propria manu* conscriptam (11).

9. Dispensatio *peti* dicitur *in forma ordinaria* et *in forma nobilium*, si oratores solvendae taxae impares non sunt; *in forma pauperum*, si oratores declarant se aut omnino aut ex parte impares esse.

Item dicitur *concedi* dispensatio *in forma ordinaria* et *nobilium*, quando exigitur taxa; *in forma pauperum*, quando vel nulla vel modica taxa imponitur (12).

Hodie, mutatis rerum adiunctis, non amplius praedicta observari solent.

274. An, denegata dispensatione, haec iterum peti possit. — 1. Si cui Ordinarius negaverit dispensationem, haec peti potest a Sancta Sede, etiam nulla denegationis facta mentione; contra, si Sancta

tibus; in gradibus *minoribus* signante Subsecretario, contraposita subsignatione amanuensis officialis. Tantummodo si in causis honestis occurrunt dispensationes (pro divitibus) *maio-ribus taxationibus obnoxiae*, haec documenta *in forma Brevis* expediuntur. Cfr. *Norm. pecul.* cap. 7, art. 3, n. 24.

Quidam putant *duplicem* subsignationem requiri *ad valorem* rescripti. Haec assertio caret iuridico fundamento.

(9) Litterae S. C. Consistorialis, 20 nov. 1908.

(10) Cfr. *Acta S. Sedis*, p. 208 s., vol. VII.

(11) *Praxis*, n. 11.

(12) Wernz, *l. c.* n. 613; Gasparri, *l. c.* n. 327; Zitelli, *op. cit.*, p. 69.

Sedes negaverit, non potest valide concedi ab Ordinario sine assensu S. Congregationis seu Officii quocum agi coeptum fuit (can. 43).

2. Si dispensatio denegata fuerit a S. Congregatione, potest ad *eandem* iterum recurri, quin memoretur repulsa prius habita.

Item si denegata fuerit sive ab Ordinario loci sive a S. Congregatione, potest *immediate* impetrari a R. Pontifice, nulla facta denegationis mentione.

3. Quidnam si R. Pontifex *vivae vocis oraculo* negaverit? Alii affirmant, valide fieri posse recursum ad Officia S. Sedis vel ad Ordinarium (13); alii negant (14).

Prior sententia certa videtur, tum quia invaliditas eatenus admitti debet, quatenus de ea certo constet, tum quia potestas ordinaria vel delegata iis tantum modis cessat, qui in iure expresse indicantur (cfr. cc. 44, 207, 208). Ergo per unius repulsam alteri iurisdictio, silente Codice, nullatenus adimitur.

4. Si dispensatio denegata (aliter, si fuerit tantum *petita*, vel concessio *dilata*) fuerit a *proprio* Ordinario, non potest recurri ad alium Ordinarium, nisi fiat mentio denegationis; facta vero mentione, Ordinarius dispensationem ne concedat, nisi habitis a priore Ordinario denegationis rationibus (can. 44, § 1). Neutrum sub poena nullitatis praecipitur.

Id statuitur ad tutandam Ordinarii *proprii* auctoritatem. Quare de gratia quam Ordinarius *alienus* negaverit, nihil dicitur. Proinde dicendum agi in can. 44, § 3 de Vicario Generali et Episcopo *unius eiusdem dioecesis*, ita ut dispensatio ab Episcopo *alieno* negata, a Vicario Generali *propriae* dioecesis, etiam omissa mentione denegationis, valide concedi possit.

5. Dispensatio a *Vicario Generali* denegata et postea, nulla facta huius denegationis mentione, ab *Episcopo* impetrata, invalida est; dispensatio vero ab Episcopo denegata nequit valide, etiam facta denegationis mentione, a Vicario Generali impetrari sine consensu Episcopi (can. 44, § 2).

275. Quaenam sint exprimenda in supplici libello ad S. Sedem pro foro externo. — Attenta Instructione S. C. de Prop. Fide, 9 maii 1877, sequentia sunt necessario exprimenda de stylo Curiae (cfr. can. 42, § 1):

1° **Nomen** et **cognomen** oratorum, utrumque distincte ac nitide, et sine ulla litterarum abbreviatione scribendum. Aetas, conditio

(13) Vermeersch-Creusen, *op. cit.* n. 106, cum aliis.

(14) Maroto, *Institutiones iuris canonici ad normam novi Codicis*, p. 261, not. 2.

oratorum et alia id genus *necessario* exprimi non debent, nisi forte ex alio capite id requiratur, ex. gr. si aetas ut causa dispensationis proponatur (15).

Num error in nomine *personae* obstet valori, vide n. **277**.

2° **Dioecesis** *domicilii* aut *quasi-domicilii* oratorum vel, si agitur de vagis, *actualis commorationis*, ad normam cc. 90-94, cuius loci Ordinarius litteras testimoniales dat vel supplicem libellum ad Sanctam Sedem transmittit (16).

Nomen *paroeciae* non est necessario indicandum, nec tunc quidem, cum angustia loci qua causa dispensationis allegatur.

Error in nomine *loci* non irritat dispensationem, dummodo sit mere materialis (cfr. n. **277**).

3° **Species** etiam *infima* **impedimenti,** an sit consanguinitas vel affinitas aut publica honestas; in impedimento criminis, utrum oriatur ex solo adulterio cum promissione vel attentatione matrimonii, aut ex coniugicidio cum promissione matrimonii, etc.

4° **Gradus** *consanguinitatis, affinitatis* vel *publicae honestatis*, item **linea,** an sit recta vel collateralis.

Invalidum est rescriptum, si pro gradu propinquiore indicetur remotior, quia ab hoc facilius quam ab illo dispensatur; contra, si pro gradu remotiore exprimatur propinquior, dispensatio valet (can. 1052). Si gradus sunt inaequales, non est necesse ad validitatem dispensationis ut propinquior indicetur, uti ex can. 96, § 3 manifesto deducitur.

5° **Numerus impedimentorum,** ex. gr. si adsit *duplex* aut *multiplex* consanguinitas vel affinitas, aut aliud impedimentum. Sane, attento can. 1050, in eodem libello exprimi debent *omnia impedimenta*, quae in casu occurrant, etiam *mere prohibentia*, dummodo, ut opinamur, sint *publica* et *super iisdem loci Ordinarius nequeat dispensare ex potestate ordinaria*. Eiusmodi potestas ordinaria, practice, respicit vota non reservata et impedimenta dubia dubio facti.

a) Si casus exponatur uti est, dispensatio valet, quamvis adsit error materialis in supputatione impedimentorum; ratio, quia ex casus narratione evidenter colligitur quotuplici impedimento oratores detineantur (17).

b) Hinc dispensatio esset invalida, etiam in impedimentis minoribus, si exprimeretur in petitione affinitas, ex. gr., pro consanguinitate et vice versa, etc., etiamsi ex errore inculpabili id fieret. Ratio est, quia Superior concedit dispensationem iuxta exposita in supplici libello, quae, cum de facto sint falsa, necessario nullam efficiunt dispensationem (18). Valida ex opposito esset dispensatio, si error inveniretur tantum in rescripto S. Sedis vel Ordinarii, puta ex culpa amanuensis.

c) Utrum omnia impedimenta, tam dirimentia quam impedientia, sint hodie ad valorem dispensationis exprimenda in *eadem* supplicatione et *simul* relaxanda, plures dubitant: tum quia longe mitior facta est disciplina canonica quoad impedimenta et dispensationes, tum quia sententiae neganti favere videtur praescriptum can. 1052.

d) Si quis petat *secundam* dispensationem in *eadem materia* post primam alias obtentam, debetne exprimere primam? Ita distinguendum: *affirmative*, si prima usus fuerit et agatur vel α) de *eodem castitatis voto*, quia posterior est quasi ampliatio prioris dispensationis et dispensatio nova, vel β) de *eodem crimine*, quia relapsus in idem crimen retrahit Superiorem a dispensando (19). Id sub poena nullitatis? Verius negandum, quia non constat de nullitate, cum ex fine legis ea nullatenus eruatur. In aliis casibus *negative* iuxta communem DD. sententiam (20).

e) Certe valida est dispensatio, etiam gradus maioris, vi clausulae «*ac aliis bona fide forsan reticitis... non obstantibus*» quae in *formulis* reformatis reperitur, si alia impedimenta: 1° *bona fide* reticeantur; et 2° non sint huiusmodi, quae *speciali* indigent *mentione*, nec 3° difficilioris per se dispensationis quam illud expositum in supplicatione (21).

f) Ubi agitur de impedimento consanguinitatis vel affinitatis, dispensatio valet «licet *reticitum fuerit* (sive bona sive mala fide, cum Codex nullatenus distinguat) *aliud impedimentum* eiusdem speciei in aequali vel inferiore gradû» (can. 1052).

6° **Religio** *oratorum*, si una pars esset acatholica (22). Gasparri (23) docet: «Si uterque vel alter est haereticus et reticitum fuit, D'Annibale (24) putat dispensationem valere, sed *fallitur omnino*, ut colligitur, aliis omissis, ex responso S. C. de Prop. Fide, die 24 nov. 1802» (25).

(15) Lehmkuhl (*l. c.* n. 1039, not. 1) nimis absolute dicit, in petenda dispensatione servandum esse morem vigentem, ut utriusque sponsi aetas *semper* notetur, sive aetas superadulta exsistat et pro causa dispensandi allegetur, sive non.

(16) Quae tradunt veteres AA. hodie, mutata per Codicem disciplina, non sunt attendenda.

(17) S. C. S. Off., 22 febr. 1899, ad 1.

(18) *Praxis*, n. 27.

(19) *Praxis*, n. 32.

(20) S. Alph., *l. c.* n. 1137; Wernz, *l. c.*; Ferreres, *l. c.* n. 965, qu. 8ª.

(21) *Praxis*, n. 28.

(22) S. C. de Prop. Fide, 24 nov. 1802. Cfr. Feije, *l. c.* n. 697 s.; Giovine, I, n. 184, 2; Wernz, *l. c.* n. 636.

(23) *Loc. cit.* n. 326, not. 1.

(24) P. III, n. 490, not. 19.

(25) Proposito dubio: «Se i Vescovi ed i Vicari Apostolici nei regni Britannici possano, in virtù delle facoltà ordinarie e straordinarie loro accordate dalla S. Sede, dispensare negli impedimenti di consanguineità e di affinità coi loro diocesani o sudditi, quando una parte dei contraenti sia cattolica, l'altra acattolica»; S. C. de Prop. Fide die 24 nov. 1802 respondit *negative*. Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, 1, n. 664.

Res, iure Codicis, non est omnino certa, cum clausula *irritans* expresse non reperiatur.

7° *Variae* **circumstantiae,** scil. an matrimonium sit contractum vel contrahendum; si iam contractum, an bona fide saltem ex parte unius, vel cum scientia impedimenti; an praemissis proclamationibus et iuxta formam legitimam. Mentio *matrimonii civilis* non est *per se* necessaria, nisi *adducatur ut causa motiva;* quo in casu putamus, contra nonnullos, intentionem qua initum fuerit, non esse necessario explicandam.

a) Quidam tenent circumstantiam, quod matrimonium contractum fuerit spe facilius dispensationem obtinendi, non esse exprimendam necessario ad validitatem dispensationis (26).

b) Hodie certum est, *consummationem* matrimonii non esse necessario exprimendam, nec malitiosam intentionem, qua fuerit consummatum, non solum si matrimonium non adducitur ut causa motiva dispensationis, sed etiam si ut talis causa allegatur (27).

c) An circumstantia raptus qui praecessit et purgatus fuit, exprimenda sit pro dispensationis validitate, controvertitur. Gasparri (28) dicit exprimendam esse, si dispensatio petitur a Dataria Apostolica (hodie, a S. C. de Sacram.), non vero si petitur a S. Poenitentiaria. Alii non distinguunt inter unam et aliam dispensationem. Alii demum negant, et forsan verius, necessitatem circumstantiae exprimendae (29).

d) Hodie ad valorem vel liceitatem dispensationis, necesse non est exprimere *copulam incestuosam* ab oratoribus habitam cum vel sine intentione ita facilius obtinendi dispensationem. Cfr. n. **266,** 8°.

8° Exprimendae sunt **causae** *proportionatae canonicae,* de quibus supra (n. **259** ss.), omittendo infamantes occultas et etiam publicas, si causae honestae adsint sufficientes.

9° **Status fortunae** *oratorum,* ut taxa solvenda determinari possit, vel ut dispensatio gratis concedatur, si oratores pauperes sint. Usus hunc statum indicandi varius est pro diversitate regionum. Cfr. n. **277,** 7.

10° **Schema genealogicum** ex parte S. Sedis non requiritur. Expedit illud addere; imo in pluribus dioecesibus praecipitur ut supplicationi in separato folio addatur. Huc spectat praescriptio de qua in Instr. S. C. de Sacram. 29 iunii 1941.

(26) Cfr. Feije, *l. c.* n. 713; Pompen, *Tractatus de dispensationibus et invalidatione matrimonii,* Amstelodami, 1897, p. 55, 141.

(27) Cfr. S. Off., 17 mart. 1891; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1035, 6, not. 3; Génicot, *l. c.* n. 527; Ferreres, *l. c.* n. 963. Vide n. 266, 8°.

(28) *Loc. cit.* n. 387, not. 1.

(29) Cfr. Wernz, *l. c.* not. 179.

276. Cetera quae respiciunt oratorum *familiam, conditionem, aetatem, qualitatem* etc. non sunt *per se* exprimenda *ad valorem.* Interdum *per accidens* exprimi debent, ratione causae invocatae, ex. gr. si allegetur ut causa status viduitatis oratricis vel aetas sponsae. Utiliter tamen pro variis adiunctis indicabuntur.

277. An valeat dispensatio si in supplici libello aut in rescripto contineatur error aut obreptio vel subreptio. — 1. *Error* in *nomine* oratorum, loci et rescribentis non invalidat dispensationem, si est *mere accidentalis,* ita quidem ut, iudicio Ordinarii, *constet omnino de identitate personae* (can. 47).

Huiusmodi error *mere accidentalis* verificatur in hisce casibus:

a) quando nomen simplex habetur pro *diminutivo,* v. g. Anna pro Annetta;

b) quando pro *duplici* nomine, quod alteruter e contrahentibus habet, unum tantum ponitur, ex. gr. pro Alphonso Maria solum nomen Alphonsus indicatur;

c) quando alteruter oratorum non cognomine, sed patris vel matris nomine baptismali exprimitur, ex. gr. Franciscus Alexandri vel Agnes Luciae quae nomina parentum ex arbore consanguinitatis sunt transcripta;

d) quando una alterave littera aut aliqua syllaba mutatur, ex. gr. pro Antonio legitur Autonio vel Antunio aut Antorio; item, quoad cognomen, v. gr. pro De Augustinis ponitur De Augustini vel De Angustinis; pariter, quoad locum, ex. gr. pro dioecesi Neapolitana legitur Naepolitana, pro Vicco ponitur Vico, etc. (30).

Iure antiquo error in nominibus non vitiabat rescriptum, si falsa nominatio respiciebat tantum *qualitatem* personae vel loci aut rei, dummodo de ipsa persona vel loco aut re constaret. Si vero respiciebat ipsam *personam, locum* aut *rem,* etsi certo constaret, disputabatur, num rescriptum valeret necne (31).

Iudicium Ordinarii, de quo in can. 47, non requiritur: si error est ita manifestus, ut nulla sit ratio dubitandi; item si agitur de rescripto pro foro sacramentali, et, generatim, de quocumque re-

(30) Cfr. Wernz, I, n. 152; Rosset, *l. c.* n. 2490; Santi-Leitner, *l. c.* App. n. 50; Noldin, *l. c.* n. 619.

(31) Cfr. Pirhing, lib. I, tit. 3, n. 113 s.; Schmalzgr., lib. I, tit. 3, n. 11 ss., lib. IV, tit. 16, n. 158 ss.; Wernz, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 381, in nota; Santi-Leitner, *l. c.*; Lehmkuhl, II, nn. 1027, 1036.

In praxi impetrari solebat a S. Poenitentiaria « specialis facultas convalidandi litteras dispensatorias super impedimentis matrimonialibus quae nullae fuerint ob errorem nominis vel cognominis contrahentium in matrimoniis tam contrahendis quam etiam in facie Ecclesiae iam contractis ».

scripto pro foro interno; tunc confessarius ipse seu executor diiudicare debet.

2. In supplici libello vitari omnino debet *subreptio* seu reticentia veri, et *obreptio* seu expositio falsi; idque sive ex fraude locum habeat, sive ex errore seu ignorantia aut inadvertentia inculpabili (cfr. can. 40) - (32). At non quaelibet subreptio vel obreptio irritat dispensationem.

3. Reticentia veri, seu subreptio, in supplici libello non obstat quominus rescriptum vim habeat ratumque sit, *dummodo expressa fuerint quae de stylo Curiae sunt ad validitatem exprimenda* (can. 42, § 1). Quaenam haec sint, statim dicemus.

4. *Error, obreptio* vel *subreptio* circa *causas* in dispensationibus *gradus* **maioris**, interdum invalidat, interdum non. Scil.

Si una tantum causa *motiva* affertur, et haec sit *falsa*, dispensatio non valet, quamvis una aut plures causae impulsivae sint verae.

Si una causa *motiva* affertur eaque *vera* est, dispensatio est valida, licet omnes causae impulsivae sint falsae (33).

Si plures afferuntur causae *motivae* et *impulsivae*, dispensatio valet, dummodo *una saltem causa motiva* sit *vera*.

Subreptio (aliter *obreptio*) non invalidat dispensationes *motu proprio* concessas (cfr. can. 45).

Levis quaedam exaggeratio causae, ceteroquin verae, dispensationem non irritat.

5. *Obreptio* vel *subreptio* circa causas, ubi agitur de impedimentis *gradus* **minoris** (cfr. num. **306**), dispensationem *numquam* invalidat, etsi unica causa finalis in precibus exposita falsa sit (can. 1054). Quare ad *validitatem* (non autem ad liceitatem) dispensationis satis est, ubi agitur de his impedimentis, ut ea tantum exprimantur in libello, quae pertinent ad *substantiam* actus.

Id valet pro dispensationibus concessis tum a S. Sede, tum ab Ordinario vel a parocho.

6. *Error, obreptio* vel *subreptio* circa **impedimenta** (cfr. n. **275,** 5º):

(32) In Codice nulla fit distinctio, ut antea, inter *bonam* et *malam* fidem seu *dolum* (fraudem, malitiam) et *ignorantiam* unde proveniat subreptio vel obreptio in precibus, nisi in dispensatione *irregularitatis* aliorumque impedimentorum *ordinationis* (can. 991, § 1) et in absolutione a censuris (can. 2249, § 2).

(33) Chelodi cum aliis haec habet: « Obreptio certissime habetur... etiam si ex pluribus impulsivis, quae simul constituunt motivum, *una* falsa sit » (*l. c.* n. 48).

Id nobis minus probatur. Aliud sane est loqui de rescripto in genere, et aliud profecto de dispensatione. Dispensatio super impedimentis *maioribus* non datur nisi ex causa motiva, sive canonica stricto sensu ea sit, sive non canonica; dispensatio super impedimentis *minoribus* nullo vitio obreptionis vel subreptionis irritatur. Ergo.

Si una species, etiam infima, impedimenti pro alia indicatur, ex. gr. affinitas pro consanguinitate, dispensatio non valet.

Si gradus remotior loco propinquioris exprimitur, v. gr. gradus tertius consanguinitatis pro secundo, secundus affinitatis pro primo, dispensatio non valet; aliter, si gradus propinquior loco remotioris indicatur, puta gradus secundus pro tertio (c. 1052).

Haec regula non videtur applicanda publicae honestati, tum ob silentium Codicis, tum propter difficultatem aeque gravem dispensandi in primo et secundo gradu lineae rectae.

Valet dispensatio, si reticitum fuerit aliud impedimentum *eiusdem speciei* (consanguinitatis, affinitatis, etc.) in gradu aequali vel inferiore.

Immo dispensatio impetrata pro certo et determinato impedimento valet etiam pro alio impedimento eiusdem speciei in aequali vel inferiori gradu, quod in supplici libello bona vel mala fide reticitum fuerit (34). Ista interpretatio, attentis verbis can. 1052 et communiore doctrina Commentatorum Codicis, vel extensiva dicenda est, vel saltem habenda ut legem dubiam explicans ideoque non valet retrorsum ad normam can. 15 et 17, § 2 (35).

Hodie dubitatur, num dispensatio sit invalida, si reticetur in mixto gradus propinquior qui est primus.

7. *Error* seu *obreptio* vel *subreptio* circa *conditionem, religionem, circumstantias* oratorum:

Error vel fraus circa *oeconomicam conditionem* oratorum non invalidat dispensationem (36).

Probabiliter, speculative loquendo, dispensatio est invalida, si reticetur *haeresis* compartis. Cfr. n. **275,** 5º et ss.

Si reticetur praecedens raptus iam purgatus, hodie dispensatio valet. Cfr. n. **275,** 7º, *c*).

278. Quaenam exprimenda sint in supplici libello ad S. Poenitentiariam seu pro foro interno. — 1. Si dispensatio petitur pro foro interno *sacramentali*, omnia sunt omittenda ex quibus oratores dignosci possint, scil: nomen et cognomen, fictitiis nominibus substitutis, uti Titius vel Titia, qualitas, aetas, conditio oeconomica, dioecesis etc. Quoad impedimenta, gradum, lineam, circumstantias exprimendas et causas, idem dicendum ac de dispensatione pro foro externo. At causae inhonestae etiam occultae facilius possunt hic exponi.

2. Ubi agitur de dispensatione pro foro interno *extra-sacramentali*,

(34) *Pontif. Comm. Cod.* 8 iul. 1948 (*A. A. S.* XL, 386).

(35) Cfr. Cappello, in *Periodica*, 1948, p. 292 ss.

(36) *Ordo servandus* etc. *Normae comm.*, cap. XI, n. 3.

tunc solum exprimi debent nomen et cognomen ac locus oratorum, quando ob peculiaria adiuncta dispensatio adnotanda est in libro secreto S. Poenitentiariae (cfr. n. **242**).

279. Quaenam sint exprimenda in supplici libello ad Ordinarium. — 1. In recursu pro foro *externo: a*) servari debet stylus Curiae ad *validitatem* dispensationis, quoad *substantialia; b*) quoad *cetera* ad *liceitatem*, si Ordinarius dispensat ex potestate delegata; *c*) secus, *ad convenientiam* tantum (37).

2. In recursu pro foro interno *sacramentali*, eadem valent quae supra diximus (n. **278**).

3. In recursu pro foro interno *extra-sacramentali*, nomen et cognomen oratorum ac locus exprimenda sunt, quia ex can. 1047 dispensatio in foro interno non sacramentali concessa adnotari debet in libro secreto Curiae et valet etiam pro foro externo si dein impedimentum occultum fiat publicum (cfr. n. **242**).

Articulus IX.

De modo concedendi et exsequendi dispensationes matrimoniales.

280. Modus concedendi dispensationem (1). — 1. Dispensationes vel in forma *gratiosa* vel in forma *commissoria* conceduntur.

In forma *gratiosa* dicuntur concedi, si Ordinarius vel S. Sedes dispensationem directe tribuit, et alteri mandatum dumtaxat iniungit cum dispensatis communicandi ex officio gratiam concessam; in forma *commissoria*, si alicui committitur, vel nudum ministerium exsequendi seu *fulminandi*, ut aiunt, dispensationem, vel totum negotium i. e. ipsa concessio dispensationis arbitrio executoris committitur (2).

Ex tenore rescripti patebit utrum committatur merum executionis ministerium, an concessio dispensationis prudenti arbitrio delegati relinquatur. Hinc patet dispensationes matrimoniales triplici diverso modo concedi posse. At *fere numquam* ultimo modo dispensatio conceditur, i. e. arbitrio delegati relinquitur concessio aut denegatio dispensationis.

2. Dispensatio in forma *gratiosa* valet a momento concessionis;

(37) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2786; D'Annibale, *l. c.* n. 503; Wernz, *l. c.* n. 638.

(1) Feije, *l. c.* n. 734; Rosset, *l. c.* n. 2765 s.; Wernz, *l. c.* n. 638; Gasparri, *l. c.* n. 392; Noldin, *l. c.* n. 621; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1043 ss.

(2) *Ordo servandus* etc. *Normae peculiares*, cap. III, n. 3 s.; can. 54.

in forma *commissoria* effectum non sortitur ante exsecutionem (can. 38). Si commissum fuerit *merum* exsecutionis *ministerium*, exsecutio rescripti non potest denegari. Cfr. infra n. 5.

Si concessio gratiae seu dispensationis exsecutori committatur, « ipsius est pro suo prudenti arbitrio et conscientia gratiam concedere vel denegare » (can. 54, § 2).

3. Dispensationes super impedimentis *occultis* concedi solent sive a S. Sede sive ab Ordinario in forma commissoria; super impedimentis *publicis*, a S. Sede in forma commissoria, ab Ordinario in forma gratiosa solent dari.

4. Forma, qua dispensatio conceditur, attendenda omnino est, ut de valore dispensationis diiudicari queat (3). Nam ut valida sit dispensatio, causae in supplici libello expositae verae esse debent *eo tempore, quo dispensatio proprie datur.*

Proinde si dispensatio conceditur in forma *commissoria*, causae verae esse debent *tempore exsecutionis;* si conceditur in forma *gratiosa*, contra, *tempore concessionis*, scil. eo momento quo rescriptum vel a S. Sede vel ab Ordinario conceditur (can. 41), i. e. eo momento quo litterae, quibus dispensatio datur, a Superiore subscribuntur. Hinc *data* naviter est attendenda. Generatim annus, mensis et dies consideratur, non *hora*, quae in rescriptis apponi non solet.

Rem exemplis explicemus. Titius et Caia consanguinei in secundo gradu lineae collateralis petunt dispensationem, et proponunt ut causas sive deficientiam dotis sive lites super bonorum successione. Neutra causa exsistit quando oratores supplicationem ad S. Sedem mittunt ab eaque dispensatio conceditur in forma commissoria. Interim ex repentino infortunio mulier dotem amittit et lites revera exoriuntur. Dispensatio valetne? Distinguendum: si id ante executionem rescripti accidat, valet; secus, non.

Item Petrus et Antonia petunt dispensationem super impedimento affinitatis in primo gradu lineae obliquae, exponentes, qua causam viduae paupertatem. Causa non adest, cum libellus supplicationis conficitur et ad S. Sedem vel ad Ordinarium mittitur. Interea evenit ut mulier in summam egestatem labatur ex quodam infelici eventu. Dispensatio conceditur, supponamus, in forma gratiosa. Valetne? Distinguendum: si oratrix egena facta est ante subsignationem rescripti, valet; secus non, etsi pauca tantum minuta a facta concessione decurrerint.

Demum Linus et Maria recurrunt pro dispensatione super impedimento publicae honestatis in primo gradu lineae rectae. Proponitur ut causa infamia mulieris, quae deest omnino. Dispensatio conceditur in forma commissoria. Post factam exsecutionem, matrimonio nondum celebrato, suspicio revera

(3) Schmalzgr., lib. IV, tit. 16, n. 222; Zitelli, *op. cit.* p. 95; Rosset, *l. c.; Gasparri, l. c.*, n. 423.

adest quod mulier sit cognita a viro; hic eius infamia oritur seu causa in libello exposita. Dispensatio valetne? Negative prorsus. Cfr. n. **219**.

281. An dispensatio denegari possit. — 1. Ordinarius, imo quilibet (parochus, confessarius etc.), cui commissum fuerit merum exsecutionis ministerium, ex praescripto can. 54, § 1, exsecutionem denegare *nequit*, nisi manifeste pateat rescriptum vitio obreptionis aut subreptionis nullum esse, vel in rescripto apponantur conditiones quas constat impletas non esse.

Alii ex cit. can. 54, § 1, addunt etiam casum de eo qui, iudicio exsecutoris, adeo videatur indignus dispensatione impetrata, ut haec offensioni aliorum futura esse videatur (4).

2. Quando agitur de matrimoniali *dispensatione* pro matrimonio *valide* et *licite* ineundo, nemo repellitur ob suam personalem indignitatem, dummodo in supplici libello afferatur causa iusta ad obtinendam dispensationem, quae ideo conceditur ut consulatur oratori conscientiae.

Can. 54, § 1 loquitur in genere de quolibet *rescripto*, quod continere potest non solum dispensationem, et quidem matrimonialem, sed *gratiam* quamcumque; et praecise «*gratiae concessio*» expressis verbis a canone memoratur.

3. Duplex discrimen viget inter dispensationes quae *pro foro externo* et eas quae *pro foro interno* conceduntur:

a) Dispensationes *pro foro externo* committuntur exsequendae *Ordinario*; concessae a S. Poenitentiaria *pro foro interno*, committuntur *confessario*, et litterae ita inscribi solent: «*Discreto viro confessario ex approbatis ab Ordinario et ab oratoribus* (*vel oratore*) *electo*»; vel, interdum simpliciter: «*Discreto viro confessario ex approbatis ab Ordinario*»; concessae ab Ordinario pro foro sacramentali, committuntur confessario; pro foro non sacramentali, vel confessario vel parocho aliive sacerdoti qui supplicationem transmisit (5).

b) Aliae sunt conditiones seu clausulae, sub quibus conceduntur dispensationes pro foro externo, et aliae, sub quibus dantur dispensationes pro foro interno.

282. Dispensatio ipso iure concessa. — Dispensatio concessa a S. Sede super matrimonio rato et non consummato vel facta permissio transitus ad alias nuptias ob praesumptam mortem coniugis, secumfert *semper*, etsi non expressam, dispensationem ab impedimento proveniente ex adulterio cum promissione vel attentatione matrimonii, si qua opus sit, non tamen dispensationem ab impedimento criminis coniugicidii utraque vel alterutra parte machinante (can. 1053).

(4) Pighi, *op. cit.*, n. 96; Cerato, *op. cit.* p. 62.
(5) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2647 s.; Gasparri, *l. c.* n. 432; Wernz, *l. c.* n. 639; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 530; Lehmkuhl, *l. c.* n. 621, 2.

Nova haec dispositio, ab Ecclesia benigne concessa in animarum bonum.

Fit locus dispensationi *ipso iure*, attentis circumstantiis communiter contingentibus in utroque memorato casu, si et quatenus opus sit, suumque effectum dispensatio sortitur, etsi forte nupturientes ne cogitent quidem de eadem aut recipere nolint.

282. Exsecutor dispensationum (6). — 1. Si agitur de dispensatione *pro foro* **externo** concessa *a S. Sede*, haec sunt notanda:

a) Dispensatio committitur Ordinario oratorum, eamque ille Ordinarius exsequi debet, qui litteras testimoniales dedit vel preces ad Sedem Apostolicam transmisit, etiamsi sponsi, quo tempore exsecutioni danda est dispensatio, *domicilio* vel *quasi-domicilio* illius dioecesis *relicto*, non amplius reversuri, in aliam dioecesim discesserint; quo in casu tamen monendus est, uti patet, Ordinarius loci ubi sponsi matrimonium contrahere cupiunt (can. 1055).

b) Dispensationes Episcopo seu Ordinario commissas, nisi aliud expresse cautum fuerit, exsequi potest Vicarius Generalis et sede vacante Capitulum ac Vicarius Capitularis (cc. 198, 368, § 2, 435).

c) Capitulum et Vicarius Capitularis exsequi valent etiam dispensationes expresse Episcopo vel eius Vicario Generali commissas et nondum exsecutioni mandatas, nisi, quod vix locum habet quoad dispensationes matrimoniales, electa fuerit industria personae; item dispensationes sede vacante Vicario Capitulari remissas exsequi potest Episcopus successor vel eius Vicarius Generalis (can. 58).

d) Exsecutor potest alium pro suo prudenti arbitrio sibi substituere, nisi substitutio prohibita fuerit, aut substituti persona praefinita. Haec limitatio locum non habet generatim in rescriptis dispensationum matrimonialium. Si tamen electa fuerit industria personae, exsecutori non licet alteri committere nisi actus praeparatorios, ex. gr. verificationem causarum (can. 57).

2. Si agitur de dispensatione *pro foro externo* concessa ab *Ordinario*,

(6) En exemplar dispensationis S. C. de Sacramentis:
«*Beatissime Pater*,
«N. N... e diocesi N... et N. N... e dioecesi eadem, matrimonium inire cupientes, humiliter postulant a Sanctitate Vestra dispensationem ab impedimento, quo ligantur (consanguinitatis in 2° lineae collateralis gradu), quod obstat, quominus legitime coniungantur».
«*Rescriptum.* — Sacra Congregatio de disciplina Sacramentorum, vigore facultatum a SSmo D. N. Pio Papa XI sibi tributarum, prae oculis habita causa, quae ad optatam gratiam impetrandam potissime affertur, hoc est (angustia loci)... et attentis expositis, Ordinario mulieris committit, ut, *si vera sunt exposita*, servatis canonicis praescriptionibus, dispensationem a memorato impedimento oratoribus benigne largiatur, quo nuptias prout desiderant contrahere valeant, contrariis quibuslibet minime obstantibus, erogata ab iis aliqua eleemosyna (erogatio eleemosynae praescribi solet, quando gratis dispensatur) iudicio eiusdem Ordinarii taxanda et applicanda.
«Datum Romae ex aedibus eiusdem S. Congreg., die... mart. 1922».

quae tamen rarissime conceditur in forma commissoria (cfr. n. **280**, 2, 3), idem generatim dicendum ac de exsecutore rescriptorum S. Sedis.

3. Si duplex dispensatio obtenta fuit, alia pro foro externo, alia pro interno, prius fulminari debet (non tamen ad validitatem) dispensatio pro foro externo, et deinde dispensatio pro foro interno.

283. 4. Si agitur de rescriptis S. Poenitentiariae seu de dispensatione *pro foro* **interno,** haec animadvertantur:

a) Exsecutor est quilibet confessarius ab Ordinario approbatus (cfr. n. **281**) et ab oratore electus (7). Parum refert utrum sit approbatus ad audiendas confessiones omnium christifidelium utriusque sexus, an, forte, virorum tantum, si dispensandus sit vir. Necesse est probabilius ut approbatus sit ab Ordinario loci, in quo dispensatio concedenda est.

b) Haec approbatio requiritur ad validitatem exsecutionis. At in periculo mortis omnis sacerdos, licet ad confessiones non approbatus, potest valide et licite absolvere quoslibet poenitentes a quibusvis peccatis et censuris (can. 882); quare tunc exsequi valet etiam rescriptum S. Poenitentiariae.

Si confessarius est excommunicatus, suspensus vel interdictus potestne exsequi rescriptum? Ita distinguendum: si caret iurisdictione, scil. post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam (cfr. cc. 2265, § 2, 2275, 3º, 2284), invalide audit confessiones, et ideo invalide etiam exsequitur dispensationem, cum non amplius haberi possit tamquam confessarius approbatus; si non caret iurisdictione, valide exsequitur rescriptum; licite vero aut illicite, prout licite vel non audit confessiones.

c) Potestne confessarius alium sibi substituere ad normam can. 57? Quidam affirmant (8). At non recte, ut videtur. Si agitur de dispensatione danda in foro interno sacramentali, confessarius *sine venia poenitentis* nequit alium sibi substituere: urget enim obligatio secreti. Si agitur de dispensatione danda in foro interno non sacramentali, idem generatim dicendum, item ob rationem secreti.

5. Dispensatio valet a *momento* exsecutionis (can. 38); unde matrimonium *valide* celebrari potest statim ac exsecutio facta est, etsi forte contrahentes eam factam esse ignorent (9). Cfr. n. **280**, 5.

(7) Confessarius responsionem a S. Poenitentiaria acceptam (quam sigillo munitam inveniet et cum hac aut simili inscriptione: *Discreto viro confessario ex approbatis ab Ordinario loci*) nequit ipse reserare sine poenitentis facultate, sed rupto exteriore involucro, quod ad ipsum dirigitur, eam poenitenti tradere *per se* debet, cuius erit eligere confessarium, quem velit ex approbatis, qui eam aperiet et exsecutioni mandabit.

(8) Cfr. Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 530.

(9) Quidam dicunt, fulminationem tollere impedimentum, *supposita petitione vel acceptatione ex parte contrahentium*. Cfr. Ferreres, *l. c.* n. 979, 5º. Hoc falsum omnino est, attento can. 37, nisi petitio vel acceptatio expresse requiratur ex clausulis appositis, quod tamen, ubi agitur de dispensatione matrimoniali, numquam exigi solet.

284. Clausulae quae apponuntur in rescriptis dispensationum (10). — 1. Aliae sunt **essentiales,** aliae **praeceptivae** tantum. Priores servari debent *sub poena nullitatis*, posteriores *sub praecepto* quidem, non tamen ad valorem dispensationis. Quare omnes clausulae sunt *obligatoriae*, vel ad validitatem vel saltem ad liceitatem. Olim plures erant, hodie pauciores apponi solent.

2. Eae tantum censentur essentiales, quae per particulas *si*, *dummodo* vel aliam eiusdem significationis exprimuntur (can. 39). Talis, iuxta Maroto (11) et alios, est clausula expressa per ablativum absolutum. Negat verius Vermeersch-Creusen (12) cum aliis. Nam haec clausula non semper conditionem essentialem exprimit; id ex ipsa rei natura vel ex stylo Curiae eruendum est (13).

285. S. Congregatio de disciplina Sacramentorum. — 1. Has quatuor clausulas praesertim apponere solet: 1º «*servatis canonicis praescriptionibus*», in quolibet rescripto ponitur, et est essentialis vel tantum praeceptiva, prout praescriptiones servandae dicantur ad valorem aut solum ad liceitatem; 2º «*si vera sunt exposita*», in omnibus rescriptis dispensationum super impedimentis *maioribus;* refertur ad personas dispensandas, impedimentum, causam motivam, varias clausulas, et cetera quae matrimonio forte possent obstare, atque essentialis est; 3º «*imposita oratoribus salutari poenitentia*», in rescripto pro impedimento criminis, et est simpliciter praeceptiva; 4º «*dummodo nullum scandalum intercedat*», item in solo rescripto pro impedimento criminis, et essentialis est.

Poenitentia est opus bonum quodcumque sive *pietatis*, ex. gr. oratio vel auditio Missae; sive *caritatis*, ex. gr. eleemosyna; sive *mortificationis*, ex. gr. ieiunium. *Salutaris* poenitentia ea dicitur quae est proportionata tum *quantitati* et *qualitati* delicti tum *facultati* delinquentis seu oratoris. Generatim loquendo debet esse *gravis* (14). Quaenam gravis aut levis censeatur, vide n. **287**, 6º.

Scandalum est vel *praecavendum* vel *removendum*. *Praecavendum*, si ex celebratione matrimonii oriretur in populo tunc primum, v. g. si crimen ab oratoribus commissum iam sit divulgatum; quo in casu matrimonium celebrandum erit secreto, et ad scandalum ex cohabitatione inde secutura avertendum, satis erit palam dicere oratores suae conscientiae consuluisse.

(10) Rosset, *l. c.* n. 2657 ss.; Zitelli, *op. cit.* p. 74 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 396 ss.; Wernz, *l. c.* n. 640, not. 209.

(11) *Institutiones iuris canonici ad normam novi Codicis*, Madrid, 1918, I, n. 285.

(12) *Op. cit.* n. 114.

(13) Cfr. D'Annibale, I, n. 76; III, nn. 500, 502; De Iustis, *op. cit.* lib. I, cap. 7, n. 197.

(14) S. Alph. VI, n. 515; Lehmkuhl, II, n. 463; Noldin, III, n. 300.

Scandalum *removendum*, si forte iam exsistat; quod fit praesertim per separationem sponsorum tempore ab Ordinario pro suo prudenti iudicio praefinito. Si id fieri nequeat, aliud medium eligi debet, quod aptum sit ad finem: ex. gr. sponsi coram populo et testibus declarent se detestari iniuriam commissam et paratos esse ad implendam poenitentiam impositam (15).

2. Aliae clausulae quae in rescriptis S. C. de Sacramentis interdum, pro diversitate casuum apponuntur, sunt istae:

1° *Decernendi ac declarandi legitimam prolem susceptam.* Haec clausula profecto nec validitatem nec liceitatem dispensationis super impedimento respicit, sed prolis tantum legitimationem. Solet apponi, quoties in precibus mentio fit de prole legitimanda. Qua clausula S. Congregatio exsecutori potestatem concedit prolem pontificia auctoritate legitimandi.

Proinde exsecutor duplicem actum ponere tenetur in rescripto exsecutioni mandando, scil. et dispensare et prolem ab oratoribus antea susceptam legitimare, secus ea illegitima manet. Si forte omiserit id agere exsecutor ob inadvertentiam aliamve causam, potest deinceps, durante suo officio, novum edere decretum, quo prolem legitimam declaret. Id ipsum praestare poterit eius successor in officio.

Legitimatio sortitur effectum ex decreto exsecutoris; unde si pars moriatur post emissum decretum et ante matrimonii celebrationem, proles manet legitimata; item si orator, emisso iam decreto, nequeat matrimonium contrahere *sine sua culpa;* probabilius etiam si ex propria culpa nolit orator nuptias celebrare. Vide n. **297.**

2° *Renovato consensu privatim coram parocho et testibus prudentibus.*

Haec clausula apponitur rescripto dispensationis, quando oratores bona fide matrimonium contraxerunt cum impedimento dirimente. Renovatio consensus vel iure ecclesiastico, vel ipso iure naturali necessaria est si ab initio consensus praestitus non fuit vel licet praestitus, postea fuit revocatus. Si praestitus iam fuerit consensus nec deinceps revocatus, Ecclesia dispensare valet ab eiusdem renovatione, ut videbimus loquentes de matrimonii convalidatione (n. **842**).

Dicitur *privatim* renovandus consensus, ne oriatur scandalum aliudve incommodum, quod facile oriri posset ex renovatione publice facta pro matrimonio quod fideles uti validum habent.

(15) S. Poenit. 12 april. 1889.

3° *Post baptismum ab oratore* (vel oratrice) *susceptum et haeresim eiuratam,* vel *postquam pars in sinum Ecclesiae catholicae recepta fuerit.*

Haec clausula essentialis est, quatenus S. C. de Sacramentis non intendit, nec profecto ex sua ordinaria competentia (can. 247, § 3, 249, § 1) valet dispensare cum illis qui catholici non sunt, ideoque alterutram praefatam clausulam adhibere solet in rescripto dispensationis, ubi ex supplici libello apparet oratorem invalide fuisse baptizatum in haeresi aut schismate, et propositum habere suscipiendi denuo baptismum, et haeresim vel schisma eiurandi.

4° *Dummodo nullum dubium subsit, quod coniux possit esse proles ab altero contrahentium genita.*

Haec clausula essentialis est, eaque ponitur in rescripto dispensationis super impedimentis affinitatis in linea recta et publicae honestatis.

286. S. C. S. Officii. — Has clausulas ponit: « *Dummodo* cautum omnino sit conditionibus ab Ecclesia praescriptis praesertim de amovendo a coniuge catholico perversionis periculo... ac de universa prole utriusque sexus in catholicae religionis sanctitate omnino educanda, et *dummodo* neque ante neque post matrimonium coram parocho catholico initum partes adeant ministrum acatholicum ».

Clausula respiciens cautiones est *essentialis;* item alia de non adeundo ministro acatholico, sed solum quatenus agitur de intentione *actuali* nupturientium. Si iam adierunt ministrum acatholicum, additur clausula *absolutionem a censuris* respiciens et *poenitentiam salutarem.* De hac vide n. **317.**

Absolutio a censuris est pro foro externo, et ideo concedi potest extra confessionem sive voce sive scripto, et valet etiam pro foro interno.

287. S. Poenitentiaria. — Sequentes clausulas apponere solet:

1° *Confessario legitime approbato et ab oratore electo, vel confessario ex approbatis a loci Ordinario ab ipso oratore electo.*

Haec inscriptio aut alia aequivalens solet apponi rescripto S. Poenitentiariae, quando dispensatio conceditur in forma commissoria. Ille solus confessarius, proinde, potest litteras S. Poenitentiariae clausas et obsignatas aperire atque dispensationem exsequi, qui in loco, ubi fit exsecutio litterarum, est approbatus ad confessiones audiendas, et cui ipse poenitens easdem litteras tradit.

Non attenditur dioecesis poenitentis, sed dioecesis seu locus ubi revera exsecutio litterarum fit, quatenus ibi exsecutor actu approbatus sit oportet ad confessiones audiendas, et quidem approbatus ad confessiones virorum vel mulierum, prout dispensatio sit pro viro aut muliere. Ista clausula seu conditio est ad valorem exsecutionis.

Si confessarius cui litterae traduntur, postquam eas aperuerit, comperit se aliquo ex requisitis carere, vel nolit electionem acceptare aut exsecutionem facere, orator easdem litteras alteri confessario tradere valet.

Si utraque pars, impedimenti conscia, dispensatione indigeat, utraque confessarium sibi eligere valet; quare post fulminatam dispensationem, prior confessarius debet reddere litteras, ut alter iisdem utatur.

2° « *Discretioni tuae committimus, quatenus, si ita sit* »; non ad valorem, sed tantum ad liceitatem tenetur confessarius, vi huius clausulae, inquirere, utrum vera sunt exposita. Fides poenitentibus adhibenda est, nisi confessarius certo sciat contrarium ex notitia extra confessionem accepta.

3° « *Audita prius sacramentali confessione* »; est clausula essentialis ideoque ad validitatem dispensationis necessaria est confessio. Tamen non requiritur absolutio. Hinc valida est dispensatio data post confessionem sacramentalem, quamvis absolutio differatur (16); imo licet poenitens invalide ac sacrilege confiteatur. At requiritur omnino accusatio seu confessio peccatorum quae *sacramentalis* sit (17).

Dispensatio manifestanda est *ante absolutionem*, et non post eam susceptam (18). Id tamen non ad valorem dispensationis. Si poenitens non est dispositus, confessarius, nisi urgeat necessitas, exsecutionem rescripti differat.

Huiusmodi rescriptum in *sacramentali confessione* eaque tantum debet exsecutioni mandari (19).

4° « *In actu sacramentalis confessionis* » vel « *in sacramentali confessione tantum* »; omnia huc spectant, quae modo diximus.

5° « *Sublata occasione peccandi* »; intelligitur, si occasio sit voluntaria, quae, de facto tolli debet; si vero necessaria, auferenda est saltem ex animo, eam ex proxima remotam reddendo per debita media.

6° « *Iniuncta salutari poenitentia* »; intelligitur poenitentia distincta a sacramentali. Determinari debet a confessario, iuxta conditionem, aetatem, sexum, vires poenitentis. Eiusmodi poenitentia

(16) S. Poenit. 19 maii 1834, 4 ian. 1839.
(17) S. Poenit. 4 ian. 1839.
(18) S. Poenit. 19 maii 1834.
(19) Bucceroni, II, n. 1046; Ferreres, II, n. 974; Wernz, *l. c.* not. 209, 8.

est quidem imponenda et acceptanda, sed non requiritur ad valorem, neque quoad iniunctionem, saltem probabilius (20), nec probabilissime quoad acceptationem, nec certe quoad intentionem implendi ipsamque impletionem (21).

Hinc valida profecto est dispensatio, si orator poenitentiam iam acceptatam sive ex oblivione sive ex prava voluntate non adimpleat; item si eam acceptat cum expressa intentione non adimplendi.

Interdum iniungenda praescribitur poenitentia *gravis et longa* seu *diuturna, gravis et valde diuturna, gravissima et perpetua.*

Censetur *gravis* ea quae respondet operi, quod sub gravi ab Ecclesia praecipitur, v. g. auditio Missae, vel quod sub gravi obligaret, si praeciperetur, aut quod peculiaribus attentis circumstantiis, notabile existimatur. *Levis*, contra, est v. g. recitatio quinque aut decem *Ave Maria*, vel etiam trium *Pater, Ave* et *Gloria*, etc.

Censetur *longa* seu *diuturna* poenitentia, quae vel per mensem singulis hebdomadis vel per hebdomadam singulis diebus vel per integrum diem pluribus vicibus.

Habetur ut *valde diuturna*, si peragenda est per semestre singulis mensibus vel per duos menses singulis hebdomadis vel per duas tresve hebdomadas singulis diebus (22). Regula certa non datur, nec ulla exsistit authentica declaratio S. Poenitentiariae: hinc AA. dissensus in tempore praefiniendo. Hodie, attento stylo S. Poenitentiariae, non datur discrimen inter poenitentiam *longam* et *diuturnam* ac *valde diuturnam*, cum istae voces promiscue plerumque usurpentur (23).

In praxi mitior opinio est tenenda. Dicitur *gravissima* et *perpetua*, si usque ad mortem seu ad tempus indefinitum peragenda sit. Haec non solet imponi. Si forte imposita fuerit, Titius post aliquot annos per se vel per confessarium recurrere potest ad S. Poenitentiariam, quae vel ex parte temperat vel ex integro eam remittit.

Poenitentia determinata in rescripto mutari nequit.

7° « *Dummodo impedimentum sit occultum* »; haec clausula est substantialis, cum exprimit limites competentiae S. Poenitentiariae.

8° « *Nullis super his testibus adhibitis aut litteris datis, sed praesentibus, post earum exsecutionem, sub poena excommunicationis latae sententiae, per te laceratis* (*combustis*) ». Est clausula praeceptiva.

Laceratio seu destructio sub gravi facienda est *infra triduum* post exsecutionem vel saltem post matrimonii celebrationem. Non urget obligatio,

(20) Gasparri, *l. c.* n. 409; Lehmkuhl, II, n. 1048, not.; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 532, 3°.
(21) S. Poenit. 25 feb. 1890; 14 sept. et 12 nov. 1891.
(22) Cfr. Noldin, *l. c.* n. 636, 4; Génicot-Salsmans, *l. c.*; Wernz, *l. c.* not. 210; Gasparri, *l. c.* n. 415.
(23) Cfr. Cappello, *Theol. past.* n. 242.

ante exsecutionem, etsi forte nulla de ea fiat mentio in rescripto; idem dicas si in litteris eiusmodi clausula apposita non fuerit (24). Omittitur enim si rescriptum suffragari debeat, ubi opus sit, pro utroque foro.

Licet tamen confessario exscriptum exemplar servare, ex. gr. instructionis causa, dummodo omnia omittat, ex quibus persona poenitentis cognosci possit. Excommunicatio est nemini reservata (25).

288. Si dispensatio concedatur a S. Poenitentiaria in forma *gratiosa*, eius litterae ita inscribi solent: *Rescriptum Sacrae Poenitentiariae Apostolicae.* Eas aperit is ad quem transmissae fuerunt. Nulla, ut patet, executione opus est, cum gratia iam facta sit. Clausulae in rescripto appositae fideliter ac religiosae servandae sunt.

289. Modus exsequendi dispensationes matrimoniales. — 1. Executor debet *prae manibus* habere rescriptum; secus exsecutio est *invalida*, etsi per litteras, telegraphum, telephonium etc., certam notitiam concessae dispensationis habuerit, nisi, quod raro fieri solet, notitia ex auctoritate rescribentis (S. Sedis vel Ordinarii) transmissa fuerit (can. 53). Quare, si dispensatio exsecutioni demandata sit, opus est, post acceptum originale documentum, nova dispensationis exsecutione (26). Idem dicendum si oratores, ante exsecutionem, nuptias ex errore celebraverint (27). Cfr. n. **280**, 2.

Si praesentatio rescripti differatur, dummodo aliud in eo expresse cautum non sit, valida est, quamvis fraudulenter ac dolose retardatio acciderit.

2. Executor omnes rescripti clausulas attente considerare eisque fideliter inhaerere tenetur. Nisi conditiones essentiales in litteris appositas impleverit ac substantialem procedendi formam servaverit, irrita est exsecutio (can. 55).

In dubio utrum haec illave clausula ad valorem requiratur, tutius procedat executor, omnes adamussim adimplendo, ne forte dispensatio periculo nullitatis exponatur. At in dubio standum est pro validitate actus seu dispensationis.

3. Inquirere debet num adhuc *preces veritate nitantur* (cfr. can. 40). Eiusmodi inquisitio seu verificatio causarum non est necessaria pro impedimentis gradus minoris (cfr. n. **206**). Informatio potest desumi ex documentis authenticis, ex testibus vel publica fama aut etiam ex oratorum examine extra-sacramentali.

(24) S. Alph., *l. c.* n. 1143; Ferreres, *l. c.* n. 974; Rosset, *l. c.* n. 2749 s.
(25) Cfr. Zitelli, *op. cit.* p. 92 s.; Gasparri, *l. c.* n. 421; Rosset, *l. c.*
(26) S. Poenit. 15 ian. 1894.
(27) S. Poenit. 27 iun. 1885.

Non requiritur forma iudicialis, nisi in ipso rescripto praescribatur (quae tamen fere numquam solet imponi) aut adsint contradictores. Ordinarius potest alium, v. g. parochum, delegare ad huiusmodi inquisitionem faciendam.

4. Verificatio causarum non pertinet ad valorem dispensationis. Proinde ea, bona vel mala fide, omissa, exsecutio erit illicita, sed valida, dummodo preces reipsa veritate nitantur (28).

5. Non requiritur nova et canonica verificatio, si exsecutor de causis dispensationis exactam informationem accepit ante porrectas preces S. Sedi pro obtinenda dispensatione (29), et a fortiori si tempore intermedio. Imo, si de precum veritate constet aliunde, ea interdum licite omitti potest.

In foro interno fides oratori habenda est (30).

6. Verba «*in utroque foro absolvas*» non sunt ita intelligenda, ut requiratur duplex absolutio separatim impertienda, una scilicet in foro externo et alia in foro interno; sed ita intelligi debent, ut requiratur et sufficiat una tantum absolutio in foro externo impertienda, quae valeat etiam pro interno (31).

7. Exsecutio dispensationis *pro foro externo* facienda est *scripto* (can. 56), non tamen ad validitatem; et mentio facultatis apostolicae ad liceitatem fieri debet (cfr. can. 1057). Ex causa gravi, interdum, exsecutio licite fit oretenus, vel per telegraphum aut telephonium. Dispensatio expressis verbis danda est, facta mentione impedimenti. Controvertitur num id ad valorem requiratur (32). Probabile est valere dispensationem, si tacite tantum ea detur, ex. gr. si exsecutor dicat *oratores matrimonium inire* posse.

8. Exsecutio dispensationis *pro foro interno sacramentali* facienda est *viva voce;* et quidem *in actu confessionis*, sive ante sive post absolutionem sacramentalem (33).

9. Exsecutio dispensationis *pro foro interno* fieri potest sive *in confessione* sive *extra*, quoties confessio expresse aut aequivalenter non praescribatur (cfr. can. 202); facienda est *oretenus* in foro interno *sacramentali;* in foro externo *extra-sacramentali*, item fit ge-

(28) Leo XIII 28 aug. 1885 (cfr. *Acta S. Sedis*, vol. XXVIII, p. 512), mutationem maximi momenti induxit quoad rescripta Datariae Apost. Clausulae enim: «*Si preces veritate niti repereris*», mandavit hanc substitui: «*Si vera sunt exposita*».
(29) S. Poenit. 27 april. 1886, ad III.
(30) Cfr. D'Annibale, I, n. 241; Bucceroni, I, n. 285; Maroto, *l. c.* n. 288.
(31) S. Poenit. 27 april. 1886, ad IV.
(32) Cfr. D'Annibale, III, n. 503; Giovine, I, p. 384; Gasparri, *l. c.* n. 427; Zitelli, *op. cit.* p. 103; Ferreres, *l. c.* n. 971.
(33) Noldin (*l. c.* n. 624, 7) dicit esse concedendam *post* absolutionem sacramentalem. Sed minus recte; nam ad validitatem dispensationis non requiritur absolutio sacramentalis, ut declaravit S. Poenitentiaria, 19 maii 1834, 4 ian. 1839. Cfr. n. 287, 2°.

neratim oretenus; at interdum fieri potest, iusta de causa, etiam *scripto*.

10. Episcopus dispensans *vi indulti* a S. Poenitentiaria pro foro conscientiae concessi, facultate sibi data, etiam extra confessionem sacramentalem, uti potest; sed in subdelegatione aliis confessariis facta stare omnino debet praefatae clausulae, scil. quod facultas in actu tantum sacramentalis confessionis a subdelegato exerceri possit.

11. Dispensatio, ut supra, expressis verbis danda est, cum mentione impedimenti et facultatis apostolicae (34). Nulla tamen determinata formula praecipitur.

Haec aut alia similis adhiberi potest: « *Et insuper, auctoritate apostolica mihi specialiter delegata, dispenso tecum super impedimento* (ex. gr. criminis neutro machinante) *ut, eo non obstante, matrimonium cum dicta muliere, servata legitima forma, contrahere et in eo manere libere possis et valeas: In nomine Patris* etc. »; vel, si agitur de matrimonio iam contracto: « ... *ut, eo non obstante, matrimonium denuo contrahere et in eo manere libere possis et valeas...* ».

In casu sanationis in radice dici potest: « *Matrimonium a te nulliter contractum in radice sano prolemque susceptam et suscipiendam legitimam fore declaro...* » (35).

12. Si impedimentum afficit *unam partem tantum*, ex. gr. votum castitatis, sufficit dispensare cum una parte.

Quod si impedimentum *utrique commune* est et *in utroque culpabile*, ex. gr. impedimentum criminis ex adulterio et mutua promissione vel attentatione matrimonii, utrique parti dispensatio impertienda est; quare utraque pars ad confitendum accedere et salutarem poenitentiam accipere debet, sive apud eundem confessarium sive apud duos diversos confessarios. Nam litterae S. Poenitentiariae, post confessionem unius partis, per alteram partem transmitti possunt, salvo sacramentali sigillo, ad alium confessarium (36).

Tamen, cum impedimentum sublatum quoad unam partem, etiam quoad alteram eo ipso maneat sublatum, valet dispensatio, licet cum una tantum exsecutioni mandetur (37).

13. Quidam dicunt *ad liceitatem* requiri, ut *unus* et *idem* confessarius dispensationem exsequatur erga *utrumque* poenitentem (38). Non constat de huiusmodi praecepto, et consequenter de peccato. Imo contrarium eruitur ex responsione S. Poenitentiariae, die 15 nov. 1778 data.

Ad dubium enim circa exsecutionem litterarum suarum, quibus committitur facultas dispensandi super occulto matrimonii impedimento cum duobus eiusdem impedimenti consciis, respondit « quod quamvis huiusmodi litterae dirigantur confessario per latores eligendo, *necessarium tamen non est, quod unus idemque confessarius ab utroque eligatur* ad eas litteras exsequendas; sed *potest unus confessarius ab uno ad id eligi, alter ab altero* ».

Si vero litterae alicui *determinato* confessario inscribuntur, huiusmodi transmissio fieri nequit; proinde si una pars hunc confessarium adire recusat, novae litterae cum *generica* inscriptione *per se* obtinendae sunt. At cum sufficiat ad validitatem exsecutio *unius* confessarii cum *alterutro* ex oratoribus, petitio novarum litterarum ex qualibet iusta causa omitti potest.

(34) Unde satis non esset, si diceretur: *Oratores possunt matrimonium contrahere*. Huiusmodi formula est illicita quidem, sed valida, etsi quidam dubitent.

(35) Cfr. Zitelli, *op. cit.* p. 104 ss.; Rosset, *l. c.*

(36) S. Poenit. 15 nov. 1778.

(37) S. Poenit. 7 febr. 1832.

(38) Pighi, *l. c.* n. 98, qu. 5ª; Ferreres, *l. c.* n. 976; Noldin, *l. c.* n. 624, 6.

14. Dispensationem super publico impedimento Ordinario oratorum commissam, exsequi debet Ordinarius qui litteras testimoniales dedit vel preces transmisit ad S. Sedem, licet sponsi, quo tempore exsecutioni danda est dispensatio, relicto illius dioecesis domicilio vel quasi-domicilio, in aliam dioecesim discesserint non amplius reversuri, monito tamen Ordinario loci ubi matrimonium contrahere cupiunt (can. 1055). Hoc non requiritur ad validitatem exsecutionis.

15. Si exsecutor quoquo modo *erraverit* in exsequenda dispensatione, potest, ideoque et debet, sententiam suam male latam reformare, seu iterum rescriptum exsecutioni mandare (can. 59).

Item si confessarius ab oratore electus minus bene munere suo functus est, quia, v. gr., dispensavit non legitimans prolem susceptam, orator adhuc potest litteris non laceratis uti aliumque confessarium adire (39).

289bis. Quando dispensatio sortiatur effectum, an acceptatio necessaria, quomodo exsecutio probanda. — 1. Dispensatio effectum sortitur, ubi concessa fuerit in forma *commissoria*, a momento quo Ordinarius seu exsecutor decretum exsecutionis subscribit. Attenditur non solum dies, sed hora seu momentum ipsum.

2. An requiratur *acceptatio* oratorum, disputatur. Verius negandum, nisi aliud expresse constet ex rescripto. Ceterum petitio ab iisdem facta, continet implicite etiam acceptationem dispensationis. Si forte ii pro quibus dispensatio petita est, positive et scienter sint inviti, praesumitur R. Pontificem nolle ut beneficium gratiae tribuatur nolentibus. Aliter dicendum, si constet de contraria voluntate dispensantis aut si alterutra pars acceptet dispensationem.

(39) Sanchez, lib. VII, disp. 27, n. 40; De Iustis, lib. I cap. 8, n. 120.

Matrimonium initum post executionem rite factam seu fulminationem, valet, quamvis partes eam ignoraverint; dum contractum ante illam, nullum est, licet partes existimaverint dispensationem revera fuisse fulminatam. Si dispensatio petita et obtenta fuerit, partibus insciis, dispensatio ad normam can. 27 valet ante acceptationem ab iisdem factam, nisi aliud constet ex appositis clausulis.

3. Rescriptum servari debet in archivo Curiae dioecesanae, et illic etiam adnotari debet notitia fulminationis. Decretum vero, quo dispensatio *fulminatur*, in archivo paroeciali servandum est.

4. Opus non est nova dispensatione, si sponsi desistant a matrimonio contrahendo postquam dispensatio iam exsecutioni mandata fuerit, et post notabile tempus, mutata iterum voluntate, nuptias celebrare velint. Ratio, quia nupturientes manent sempr dispensati, cum impedimentum, semel ablatum, numquam reviviscat.

Imo, si agitur de dispensatione S. Poenitentiariae, licet rescriptum dilaceratum fuerit *ante exsecutionem*, potest adhuc executioni mandari post multum temporis, quin opus sit novum impetrare (40).

5. An et quaenam taxa percipi possit ab exsecutore, vide n. **290**, 8.

290. Taxae. — 1. Dispensationes *pro foro interno* conceduntur *gratis* omnino.

2. *Pro foro externo* etiam post Const. « *Sapienti consilio* » vigere perrexerunt taxationes pro dispensationibus matrimonialibus penes *Datariam Apostolicam* et *S. Poenitentiariam* (41).

In causis dispensationis super *rato*, standum erat normis a S. C. Concilii servatis (42). Haec dispositio, uti liquet ex ipso titulo, erat *transitoria*.

Generatim S. Congregatio de Sacramentis exigit ut orator deponat penes arcam Secretariae eiusdem S. Congregationis summam saltem 1000 libell. Quod si orator paupertate laboret, praefata summa ex parte et aliquando etiam ex integro condonatur.

3. Taxa solvenda occasione dispensationis matrimonialis plura in se continet: 1° *taxam* stricte dictam; 2° *componendam;* 3° *agentiam;* 4° *expensas* pro tabellariis (ital. *spese di posta*).

Taxa stricte dicta est summa pro quolibet impedimento determinata, independenter a conditione oeconomica oratorum.

Componenda est summa pecuniae, ab oratoribus solvenda, proportionata tum eorum fortunae seu divitiis, tum naturae impedimenti,

(40) *Praxis*, n. 31; Ferreres, *l. c.* n. 965, 9°; Gasparri, *l. c.*
(41) *Ordo servandus* etc., *Normae communes*, cap. 11, n. 12.
(42) *Ordo servandus* etc., *l. c.* n. 12.

tum gravitati causae ob quam petitur dispensatio, quae pro arbitrio S. Sedis in pia opera impenditur; ideoque rationem habet eleemosynae.

Agentia est stipendium expeditoris et ab ipsa S. Congregatione statuitur.

Expensae solvuntur pro expeditione litterarum.

4. Si oratores sunt *divites*, solvere debent *taxam* et *componendam*, vel *summam* quae utrique correspondet; si sunt *quasi-pauperes*, exigitur *taxa aucta* 10 *lib.;* si sunt *pauperes*, solvitur *sola taxa; omnes* solvere tenentur *agentiam*, si opera *agentis* oratores vel Ordinarii usi fuerint, et *expensas* pro tabellariis.

Taxatio pro pauperibus et etiam agentis procuratio vel ex toto vel ex dimidio condonatur, salvis semper impensis pro tabellariis (43). Interdum talis condonatio conceditur etiam quasi-pauperibus.

5. Non facile est determinare quinam sint *pauperes* vel *quasi-pauperes*. Secundum veterem disciplinam, *extra Italiam* censentur *pauperes* illi, quorum bona propria, unde reditus stabiles percipere possint, non excedunt 3.000 lib. circiter; *fere* vel *quasi-pauperes* sunt, quorum bona propria reditus stabiles suppeditantia non superant circiter 10.000 lib.

Pauperes dicendi sunt etiam ii qui bona stabilia non possident et ex labore manuum et industria necessariam vitae sustentationem *more pauperum* sibi procurant.

Sedulo notandum, nonnisi per abusum verborum nostra aetate pauperibus adnumerari posse eos, qui *reditus fundatos* non habent, sed ex professione vel officio publico aut industria personali, v. g. medici, advocati, magistratus, mercatores etc., pingues habent reditus, unde *more divitum* vivere possunt (44).

In Italia habentur *pauperes*, qui ultra 1.600 lib. non possident; *quasi-pauperes*, quorum bona non excedunt 6.000 circiter lib. (45).

Hodie valor pecuniae est valde immutatus; ideoque non amplius est attendenda ea supputatio seu regula. Praeterea nulla videtur haberi hodie ratio discriminis inter Italiam et ceteras nationes.

In supputatione facienda, sumi debent quae ab utraque parte actu possidentur, detractis debitis aliisque oneribus. Ratio quoque habenda est hereditatis ad quam ius habeatur, et industriae seu officii lucrosi quod exercetur. Fortunae iure speratae pro medietate aestimari solent. Si una pars sit acatholica, catholicae tantum bona attenduntur.

Normae communes (46) hoc statuunt: « Ordinarii, secreto percon-

(43) *Ordo servandus* etc., *Normae communes*, cap. 11, n. 2.
(44) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 613, not. 38.
(45) Cfr. S. Off., seu Bened. XIV, 26 sept. 1754, ad Archiep. Turonen.; S. Poenit., 5 febr. 1900, 10 nov. 1900, 24 ian. 1904; Praxis Dat. Apost. n. 23 ss.; Wernz, *l. c.;* Gasparri, *l. c.* n. 333. ss.; *Monitore Eccl.*, vol. XVII, p. 132.
(46) *Ordo servandus* etc., *Normae communes*, cap. 11, n. 3.

tati parochos, quae revera sit oratorum conditio, significabunt in singulis casibus, agaturne *de paupere* aut *quasi-paupere*, ideoque competatne ipsis ius ad plenam aut dimidiam condonationem taxationis, onerata utriusque partis conscientia super expositorum veritate; contra quam si actum fuerit, *firma restat obligatio sarciendi quidquid iniuria sublatum sit* ».

Proinde si oratorum paupertas *falso allegata* fuerit *ad taxam vitandam*, dispensatio valet quidem, sed oratores tenentur *ex iustitia* S. Sedi debitam taxationem solvere.

6. S. Congregatio in multis regionibus acceptat *oblationes sponte factas*, etiam minores taxis. Et si nihil omnino solvere queant oratores, *gratis* dispensantur.

7. Praxis percipiendi aliquam taxam occasione dispensationum matrimonialium non adversatur Conc. Trid. (47) praecipienti ut gratis dispensetur. Nam illae tantum taxae prohibitae sunt, quae in lucrum dispensantium cedant, non autem illae quae in opera pia impendantur et quae simul rariores reddant dispensationes in gradibus propinquioribus consanguinitatis vel affinitatis (48).

Ad *modicam* aliquam praestationem *ex titulo expensarum cancellariae* divites tantum obligari possunt, non autem vere pauperes. Quare locorum Ordinarii eorumque officiales, *reprobata quavis contraria consuetudine*, nequeunt, *occasione* (quae profecto magis patet quam *ratio*) concessae dispensationis sive ex potestate ordinaria sive ex potestate delegata, ullum exigere emolumentum, nisi haec facultas a S. Sede *expresse* eis data fuerit; et si exegerint, *tenentur ad restitutionem* (can. 1056).

8. In rescripto dispensationis pontificiae indicatur non solum taxatio S. Sedi solvenda et remuneratio agenti debita, sed etiam pecuniae summa, cuius repetendae ius habet dioecesana Curia pro exsecutione. Ultra huiusmodi summam, nihil omnino exigi potest a Curia ne titulo quidem eleemosynae (49).

291. Legitimatio prolis vi dispensationis. — 1. Si nupturientes impedimento ligati, *tempestive* matrimonium contrahunt post obtentam dispensationem, proles nascitur legitima. Aliter dicendum de sobole quae vel nata iam est vel quae nascitur ante matrimonii celebrationem (cfr. c. 1116). Nonnisi per auctoritatem R. Pontificis ipsa legitimari potest. Quare in supplici libello mentio prolis facienda est. Tunc in rescripto dispensationis proles declaratur legitima, aut conceditur facultas eam legitimandi.

(47) Sess. XXIV, *de reform. matrim.* cap. 5.
(48) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 634; Rosset, *l. c.* n. 2477 s.; Feije, *l. c.* n. 690 ss.
(49) *Ordo servandus* etc., *Normae communes*, cap. 11, n. 1 ss.

2. Quae legitimatio duplici modo fit: *explicite* et *implicite*. *Explicite* quando R. Pontifex per rescriptum seu speciale decretum declarat expressis verbis prolem susceptam esse legitimam; *implicite* quando continetur in rescripto dispensationis matrimonialis, etsi nulla occurrat expressa mentio de prole eiusque legitimatione.

Can. 1051 haec habet: « Per dispensationem super impedimento dirimente concessam sive *ex potestate ordinaria* sive ex potestate legata *per indultum generale*, non vero per rescriptum *in casibus particularibus*, conceditur quoque *eo ipso* legitimatio prolis, si qua ex iis cum quibus dispensatur iam nata vel concepta fuerit, *excepta tamen adulterina et sacrilega* » (can. 1051).

3. Haec videntur opportune animadvertenda:

1º Dispensatio super impedimento dirimente potest concedi *vel* ex potestate ordinaria, *vel* ex potestate *per indultum generale* delegata, *vel* ex potestate delegata *per rescriptum in casu particulari* scil. in forma commissoria, pro casu particulari.

Si dispensatio conceditur prioribus duobus modis, nempe ex potestate ordinaria aut ex potestate delegata per indultum generale, legitimatio prolis habetur *ipso iure*, vi ipsius dispensationis rite concessae, quin necessaria sit expressa ac distincta petitio et concessio legitimationis; eaque locum habet, quamvis oratores vel dispensans ne cogitent quidem de prole legitimanda aut forte nolint.

Si dispensatio super impedimento dirimente conceditur in forma *commissoria* ex potestate delegata *in casu particulari* i. e. pro *certa* ac *determinata* persona, legitimatio non habetur vi ipsius dispensationis, sed vi specialis facultatis concessae a Superiore dispensante, quatenus hic tribuit facultatem tum dispensandi super impedimento tum legitimandi sobolem. Quare in supplici libello oratores mentionem facere debent de prole legitimanda.

2º Quoties dispensatio conceditur a S. Sede in forma *gratiosa* (quod raro contingit), toties habetur legitimatio *eo ipso* concessa, cum S. Sedes ex potestate *ordinaria* dispenset.

Idem dicendum si dispensatio concedatur ab Ordinario vel a parocho ex potestate *ordinaria*, v. g. in periculo mortis (cfr. n. **230** ss.), aut si datur ab iisdem aliisve sacerdotibus ex potestate delegata *per indultum generale*, sive perpetuum sive temporaneum, vel ad certum numerum casuum.

3º Dispensatio concessa in forma stricte *commissoria* sive a S. Sede sive ab Ordinario sive ab alio quocumque, non secumfert ipso iure prolis legitimationem. Executor in casu ea tantum pollet potestate, quae petita fuit in precibus, quaeque concessa reperitur in ipso rescripto.

Interdum S. Sedes addere solet, in rescripto particulari, facultatem, etsi petita non fuerit, declarandi legitimam prolem a sponsis forte iam procreatam.

4. Legitimatio locum habet a momento *exsecutionis* rescripti, si dispensatio concessa fuerit in forma commissoria, pro casu particulari; a momento ipsius *dispensationis*, si haec fuerit concessa ex potestate ordinaria aut delegata per indultum generale.

5. Si utraque vel alterutra pars moriatur post factam exsecutionem aut concessam dispensationem et ante matrimonii celebrationem, proles manet legitima. Ita iure antiquo (50); ita a fortiori iure novo.

Idem dicendum, si orator nequeat matrimonium contrahere *sine propria culpa*, v. g. quia impotens factus est aut prorsus mutata rerum condicio.

Quidnam, si pars recuset nuptias contrahere *ex sua culpa?* Quidam censent legitimationem carere vi et efficacia, cum fuerit concessa *intuitu matrimonii* (51). Videtur affirmandum omnino, si agitur de dispensatione concessa ex potestate ordinaria aut delegata per indultum generale, quia legitimatio habetur *ipso iure*, et semel habita, nulla est ratio cur cesset aut revocetur.

Item verius affirmandum, si agitur de legitimatione ex peculiari rescripto concessa, nisi forte idem rescriptum clausulam restrictivam expresse contineat: tum quia sacri canones favent maxime prolis legitimationi, tum quia semel concessa, legitimatio manet donec expresse revocetur a competente Superiore, tum quia ratio quod legitimationi locus fit solum *intuitu matrimonii*, non est nimis urgenda, secus applicanda foret in omni casu quo matrimonium revera non celebretur, cum semper legitimatio concedatur intuitu futuri matrimonii.

6. Non legitimatur proles *adulterina*, nempe suscepta utroque vel alterutro oratore vinculo matrimonii legato, nec proles *sacrilega*, idest suscepta alterutra parte ordine sacro ligata, aut utraque vel alterutra parte professione religiosa ligata (can. 1051).

Aliquando conceditur facultas declarandi legitimam huiusmodi prolem sacrilegam, praesertim si nata sit ex parentibus, quorum uterque vel alteruter simplici tantum professione religiosa ligabatur. Immo quidam merito censent prolem in casu postremo (scil. ubi agitur de professione simplici) legitimari *ipso iure*, seu de se esse legitimam, quin peculiaris actus requiratur, quia agitur de impedimento mere prohibente.

7. Legitimatio de qua hic fit sermo, ut patet, non est naturalis, sed *iuridica*, eaque proinde respicit effectus tantum canonicos.

(50) Gasparri, *l. c.* n. 403; Zitelli, *op. cit.* p. 80 s.; Wernz, *loc. cit.* n. 640, not. 214, 3.
(51) Gfr. Gasparri, n. 358, ed. post Codicem.

CAPUT VI.

DE IMPEDIMENTIS IMPEDIENTIBUS IN SPECIE (1)

ARTICULUS I.

De voto in genere.

292. Notio voti eiusque vis impediendi matrimonium. — « *Matrimonium impedit votum simplex virginitatis, castitatis perfectae, non nubendi, suscipiendi ordines sacros et amplectendi statum religiosum.*

« *Nullum votum simplex irritat matrimonium, nisi irritatio speciali Sedis Apostolicae praescripto pro aliquibus statuta fuerit* » (can. 1058, §§ 1, 2).

1. Votum est « *promissio deliberata ac libera Deo facta de bono possibili et meliore* » (can. 1307, § 1). Votum igitur non est simplex propositum seu voluntas aliquid faciendi, sed promissio, qua quis Deo se obligat ad aliquid. Promissionem vero praecedit vel certe comitatur propositum aliquid faciendi; propositum autem praeexigit aliquam deliberationem, quae comprehendit inquisitionem et iudicium rationis: hi actus, scil. deliberatio, propositum, promissio, per se simul esse possunt.

(1) Iure antiquo plura exsistebant impedimenta impedientia. Praecipua erant ista:

1° *Catechismus*, seu quaedam cognatio spiritualis. Qui pro infante respondebat, quando caeremoniae supplebantur post baptismum in necessitate collatum, quandam cognationem spiritualem contrahebat, sicut patrinus baptismi, et quidem in eisdem gradibus et cum iisdem personis (c. 5, X, *de cognatione spirituali*, IV, 11; c. 2, *de cognatione spirituali*, IV, 3, in VI°).

Hoc impedimentum erat mere impediens, et dicebatur *catechismus*, quia caeremoniae baptismi continent instructionem et professionem fidei christianae.

Impedimentum sublatum fuit a Conc. Trid. Sess. XXIV, *de reform. matrimonii*, cap. 2.

2° *Publica poenitentia*. Quamdiu quis publice poenitentiam agere tenebatur, matrimonium licite contrahere non poterat. Publica poenitentia a pluribus saeculis in Ecclesia cessavit prorsus. Cfr. Feije, n. 548; Clericatus, decis. XXXVII, n. 14 ss.

3° *Crimina*. Quaedam delicta graviora, praeter alias poenas, vetitum quoque secumferebant ineundi matrimonium cum quacumque persona. Huiusmodi crimina erant ista:

a) *Incestus*, seu actus carnalis patratus cum consanguineis aut affinibus;
b) *Raptus sponsae alienae* (c. 34, C. XXVII, q. 2);
c) *Uxoricidium* iniuste et privata auctoritate commissum (c. 5, D. XXXII, q. 2);
d) *Occisio presbyteri* (c. 2, X, *de poenitentiis et remissionibus*, V, 38);
e) *Malitiosa collatio baptismi* propriae sobolis eiusve *malitiosa susceptio*, scil. ad impediendam debiti redditionem (c. 5, C. XXX, q. 1);
f) Interfectio propriae prolis (c. 1, X, *de his qui filios occiderunt*, V, 10).

Impedimentum ex his criminibus ortum, iam ante Codicem cessaverat.

4° *Sponsalia*. Iure Codicis hoc impedimentum, ut supra animadversum fuit (n. 189), penitus cessavit.

Itaque ad votum tria necessario requiruntur: primo quidem deliberatio, secundo propositum voluntatis, tertio promissio, in qua perficitur ratio voti (2).

Votum est de bono *possibili*, utique ipsi voventi, *meliore*, facta comparatione cum bono ipsi opposito vel cum illius omissione, non autem cum quolibet alio bono in genere considerato.

Cum votum sit actus latriae, soli Deo fieri potest. Dum quis vovit aliquid Sanctis, sensus est, voveri id Deo in honorem simul Sanctorum, sicuti templa et altaria aedificantur Deo in eorundem honorem. Quare promissio facta alicui Sancto tantum, i. e. propter ipsum, et non Deo, non esset, licet sacra, proprie votum.

2. Votum dividitur:

a) In *publicum* et *privatum*, prout nomine Ecclesiae a legitimo Superiore ecclesiastico acceptatur, vel non.

Necesse tamen non est, ut *explicite* acceptetur; sufficit acceptatio implicita seu tacita, quae habetur ex constitutionibus legitime approbatis, etiam sine ullo interventu Superioris in actu emissionis votorum. Praeterea nomine legitimi Superioris recipientis intelligitur etiam Praelatus extraneus, ex. gr. Episcopus, eiusve delegatus, dummodo secundum constitutiones sit deputatus ad vota recipienda (3).

b) In *sollemne* et *simplex: sollemne*, si ab Ecclesia uti tale fuerit agnitum; secus, *simplex*.

c) In *reservatum* et *non reservatum*, prout eius dispensationem sola Sedes Apostolica concedere potest, vel non.

d) In *personale*, *reale* et *mixtum: personale*, quo actio voventis promittitur; *reale*, quo promittitur res aliqua; *mixtum*, quod personalis et realis naturam participat (can. 1308).

e) In *absolutum* et *conditionatum*, prout sub conditione elicitur, vel non.

f) In *perpetuum* et *temporarium*, prout ad certum tempus vel per totam vitam servandum promittitur.

Porro votum constituens impedimentum matrimoniale est sive publicum sive privatum, sive reservatum sive non reservatum, sive personale sive mixtum pro ea tamen parte solum in qua naturam personalis participat, sive absolutum sive conditionatum, sive perpetuum sive temporarium, cum Codex nullatenus distinguat. Quare excluditur tantum votum sollemne et, uti patet, reale. De voto *secreto* et *mere interno*, vide n. **296**.

(2) S. Thom., *Summa theol.*, 2-2, q. 88, a. 1; Suarez, *De virt. et stat. relig.* tract. VI, lib. I, cap. 1; Schmalzgr., lib. III, tit. 34, n. 3; Laymann, *de voto*, cap. 1, n. 6; Ball.-Palm., II, tract. VI, sect. 2, cap. 3, dub. 1, n. 602.

(3) Cfr. resp. Pontif. Comm. C. I. C. interpretando, 1 mart. 1921 ad III; *Acta Apost. Sedis*, XIII, p. 178.

3. Votum *simplex* nullo in casu inducit de iure *communi* impedimentum *dirimens*; de iure *particulari* nonnisi ex speciali praescripto S. Sedis, quod viget pro alumnis Societatis Iesu (cfr. n. **447**, 4).

4. Quinque vota expresse a Codice numerantur, quae impedimentum impediens constituunt, scil.: 1° votum *virginitatis;* 2° votum *castitatis perfectae;* 3° votum *non nubendi;* 4° votum *suscipiendi Ordines sacros;* 5° votum *amplectendi statum religiosum.*

293. Quinam possint vovere. — 1. « *Nisi iure prohibeantur, omnes congruenti rationis usu pollentes, sunt voti capaces* » (can. 1307, § 2).

Quinam censetur *congruens rationis usus?* Communiter dicitur sufficere usus rationis, qui satis est ad peccatum mortale.

Putamus cum Ball.-Palm., Lehmkuhl (4) et aliis, *usum rationis*, qui sufficit ad peccatum mortale, sufficere etiam ut quis *possit* in genere valide vovere; at non sufficere ad validitatem voti cuiusvis eam deliberationem, quae sufficit ad grave peccatum. Ratio est, quia ad culpam mortalem satis est confuse novisse gravitatem reatus, quo me astringo; e contra, ad assumendam obligationem non sufficit generalis notio obligationis, nisi menti deliberantis illae circumstantiae observentur, quae *ad prudentem deliberationem circa onus assumendum* sunt considerandae.

2. Quare non obligat votum factum cum ignorantia vel semiplena cognitione obligationis, quam inducit; neque votum emissum cum confusa seu generali tantum cognitione alicuius oneris, quod suscipitur. Sufficit tamen rei promissae cognitio *quoad substantiam*, quin necessaria sit eius consideratio quoad *omnes* circumstantias.

3. Neque ad valorem voti necessaria est diuturna et matura deliberatio. Requiritur et sufficit *perfecta* seu *plena deliberatio*, ea nempe rei et obligationis consideratio, quae ad actum vere et perfecte humanum necessaria est.

4. Vota ante septennium facta, irrita praesumuntur, nisi probabilissimae coniecturae suadeant sufficientem adfuisse rationis usum. E contrario post completum septennium praesumuntur valida, nisi probabilia indicia ostendant defuisse necessariam mentis discretionem (cfr. can. 88, § 3).

294. Num valeat votum ex metu vel errore aut ignorantia emissum. — « *Votum metu gravi et iniusto emissum ipso iure nullum est* » (can. 1307, § 3).

1. Iure antiquo disputabatur utrum metus *gravis* et *iniustus*

(4) Ball.-Palm., *l. c.* n. 605; Lehmkuhl, I, n. 577; Noldin, II, n. 208.

redderet invalida vota iure naturae aut saltem iure ecclesiastico. Omnes DD. tenebant, et rectissime profecto, metum non incussum directe vel indirecte (id explicabitur ubi erit sermo de metu quoad matrimonium, ad normam can. 1087, § 1) ad votum extorquendum, nullatenus ex se invalidare vota.

De metu gravi ab extrinseco et iniuste incusso, haec paucis erat AA. doctrina: quidam dicebant votum sub tali metu emissum validum esse; quidam ut probabilius habebant, esse invalidum saltem iure ecclesiastico (5); alii demum invalidum putabant iure divino (6).

Codex resolvit quaestionem, eo ipso quod dicit votum in casu esse nullum *ipso iure*. At vox *ius* intelligi debet solum de iure *ecclesiastico*, vel etiam de iure *divino naturali?* Remur, verba Codicis ita esse intelligenda, ut votum non tantum iure ecclesiastico sit nullum, sed iure quoque divino.

2. An irritetur votum ex metu *levi* ab extrinseco et iniuste incusso, controvertitur. Communius DD. negant, quia, aiunt, « non censetur causa rei tam gravis, prout est votum, levis metus, qui de facili reiici potest » (7). Plures affirmant, quia, dicunt, « ideo metus irritat votum, eo quod plenam consensus libertatem auferat: ergo metus quoque levis irritabit, quando eandem libertatem aufert, et causa est ut votum fiat » (8). Quae sententia vere probabilis est.

3. De *errore* vel *ignorantia* in voto, haec teneas. Invalidum est votum, si error vel ignorantia, licet concomitans, versetur circa substantiam rei utcumque, vel circa conditiones substantiales, aut circa finem sive motivum vovendi.

E contrario, validum est, si error, quamvis dederit causam voto, non versetur circa conditiones afficientes rei substantiam, sed solum circa accidentales, *nisi accidentia sint magni momenti*, ita ut voluntas reipsa noluisset votum facere, si illa praevisa fuissent. Ratio nullitatis est, quia deficit liber consensus, qui non fertur in incognitum (9).

(5) Sanchez, *Decal.* lib. IV, cap. 3, n. 12; Lessius, lib. II, cap. 40, n. 18; Navarrus, *Man.*, cap. 12, 52; Bonacina, disp. 4, *de 2° praec.*, q. 2, punct. 3, § 1, n. 5; Salmant., tract. 17, cap. 1, n. 164; S. Alph., lib. III, n. 197.

(6) Ball.-Palm., *l. c.* n. 609; Lehmkuhl, I, n. 579; Tanquerey, II, n. 968; Noldin, II, n. 214.

(7) S. Alph., *l. c.*; Sanchez, *l. c.* n. 24; Salmant., *l. c.* n. 161; Azor, part. 1, lib. 11, cap. 16, q. 6, et alii.

(8) Busemb. apud S. Alph., *l. c.*; Navarrus, *Man.*, cap. 22, n. 51; Ball.-Palm., *l. c.*; Noldin, *l. c.*; Lehmkuhl, *l. c.*, qui ait: « satis probabile videtur votum illud non valere, quando in solo conscientiae foro res agitur ». Id tenent alii plures apud Sanchez, *l. c.* n. 23, qui hanc sententiam probabilem dicit.

Ipse S. Alph. (*l. c.*) eam ut probabilem habet eo ipso quod non improbat, et oppositam nonnisi probabiliorem appellat.

(9) S. Alph., *l. c.* n. 198; Salmant., *l. c.* n. 168; Filliuccius, tract. 26, cap. 1, n. 18 ss.; Sanchez, *Decal.* lib. IV, cap. 2, n. 11; Ball.-Palm., *l. c.* n. 610; Lehmkuhl, *l. c.* n. 578; Reuter, II, 328.

In votis tamen, per quae vitae status assumitur (qualis est professio religiosa et matrimonium), nullus error votum invalidum facit, nisi versetur circa rei substantiam; secus enim grave reipublicae damnum et scandalum oriretur (10).

295. Quodnam votum impedimentum constituat. — Impedimentum matrimoniale oritur tantum ex voto *valido*, et quidem *certe* valido, ita ut in casibus supra memoratis impedimentum non exsistat, quoties nempe sententia vere probabilis tenet votum non valere. Tunc enim dubium est *iuris*, non facti, et ideo lex non urget ad normam can. 15 (cfr. n. **202**).

296. An votum secretum et mere internum constituat impedimentum. — 1. Ex voto *secreto*, quod verbo aut scripto aliove modo *exterius* manifestatum fuerit, certe oritur impedimentum. Ratio, quia lex ecclesiastica attingere potest actus externos, licet omnino occultos. In hoc casu, ut palam est, res pertinet ad forum internum, et ideo totum impedimenti negotium in solo foro conscientiae tractandum est.

2. Ex voto *mere interno* oriturne impedimentum?

Impedimentum *matrimoniale* proprie dictum non videtur oriri, si votum est mere internum, quia, licet Ecclesia attingere valeat actus internos (11), nihilominus non censetur legibus suis, quae matrimonium respiciunt, actum quidem *externum* et *publicum* natura sua, attingere velle votum mere internum. At huiusmodi votum profecto obstat quominus matrimonium *licite* contrahatur.

Si votum, quod prius erat mere internum, dein quomodocumque manifestetur, licet forte occultum maneat, procul dubio constituit impedimentum matrimoniale.

297. Utrum impedimentum voti sit iuris humani an divini et liget quoque acatholicos. — Cerato (12) haec habet: « Impedimentum voti est iuris *humano-divini*, quatenus ius reddendi vota divinum quidem est, sed procedit a voluntate voventis ». Quae verba non sunt satis clara, praesertim si ad rigorem iuris accipiantur. Sane considerari debet impedimentum *qua tale*, non *factum* ex quo ipsum procedit; secus, ex. gr., etiam affinitas quae oritur ex matrimonio

(10) Lugo, disp. 22, n. 88; Sanchez, *De matrim.*, lib. XX, disp. 9, n. 20; S. Alph., *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 611.

(11) Cfr. Cappello, *Summa iuris publici ecclesiastici*, n. 207 ss.

(12) *Op. cit.* pag. 69.

valido, publica honestas quae derivatur ex matrimonio invalido aut ex publico vel notorio concubinatu i. e. ex facto libera voluntate posito, etc., essent impedimenta iuris *humani* sensu praefato. Quod non solum alienum est a DD. locutione, sed etiam erroneum si voces *impedimentum* et *ius* sumantur prout sonant.

Quando quaeritur num aliquod impedimentum sit *iuris humani* vel *divini*, quaestio huc spectat: utrum ex *auctoritate* seu lege (nota verbum) humana an divina matrimonium prohibeatur. Porro in casu non lege vel auctoritate voventis, sed lege naturali et ecclesiastica vetatur matrimonium.

1. Impedimentum voti est iuris naturalis et ecclesiastici, quia utrumque ius *licitam* (13) matrimonii celebrationem impedit. Nam votum, de quo loquimur, *immediate* vel *mediate* opponitur matrimonio, quatenus inducit *obligationem incompatibilem* cum statu matrimoniali. De iure naturae matrimonium est illicitum, et nunquam erit invalidum; de iure ecclesiastico est illicitum, sed posset etiam fieri invalidum per legem irritantem.

2. Votum virginitatis, castitatis perfectae et caelibatus seu non nubendi opponitur *immediate* matrimonio, at diverso modo, ut declarabimus infra (cfr. n. **299** ss.); votum ingrediendi religionem et suscipiendi Ordines sacros opponitur matrimonio *mediate*, quatenus immediate assumitur tantum obligatio suscipiendi aliquem statum, qui ex se obligationem perfectae castitatis servandae importat (14).

An et quanam ratione peccet qui, voto non obstante, matrimonium contrahit, dicemus loquentes de singulis votis; item de iuribus et obligationibus coniugum circa *debitum* coniugale, si nuptiae celebratae fuerint cum tali voto (cfr. n. **299** ss.).

3. Quaeri potest, num etiam votum virginitatis, castitatis etc. emissum in aliqua congregatione seu instituto religioso *extra Ecclesiam catholicam*, sit impedimentum matrimoniale. Affirmative respondent nonnulli, tum quia Codex nullam hac in re exceptionem inducit, tum quia ipsi haeretici et schismatici tenentur impedimentis matrimonialibus idque, ad-

(13) Communius AA. (cfr. Gasparri, *l. c.* n. 477; Wernz, *l. c.* n. 566), ut probent votum non irritare matrimonium, sed impedire, hanc ex S. Thoma (IV, D. 38, q. 1, a. 2, q. 2) dant rationem. Per promissionem alicuius rei alteri factam, aiunt, quis non amittit dominium in rem ipsam, et ideo post votum homo adhuc dominus est corporis sui, et ita illicite quidem, sed valide potest illud alteri dare, in qua datione consistit matrimonii sacramentum, quod indissolubile est.

Haec ratio, licet pulchra, *peremptoria* tamen seu *decisiva* dici non potest, tum quia voto *simplici* (quod iuxta Angelicum non importat dominii translationem) R. P. potest tribuere vim *irritandi* (cfr. can. 1058, § 2), tum quia irritatio matrimonii post votum sollemne celebrati non est repetenda ex ipsa rei natura scil. ex translatione dominii iam facta, sed solum ex positiva Ecclesiae voluntate, ut dicemus loquentes de professione religiosa et voto sollemni.

(14) Wernz, *l. c.* n. 563 s.; Rosset, *l. c.* n. 1227.

dunt, confirmatur declaratione S. Poenit., 29 nov. 1842, de voto castitatis a protestante anglicano ante conversionem emisso (15).

Nobis res dubia videtur ideoque, practice, impedimentum *canonicum* non exsistit. Aliud sane est quod etiam haeretici et schismatici possint valida vota emittere et iisdem manentibus prohibeantur iure divino nuptias inire; et aliud profecto, quod Ecclesia recognoscat huiusmodi actum religionis atque exinde oriatur *verum impedimentum canonicum.*

298. Num voto simplici continentiae adaequetur quoad matrimonium impediendum iuramentum de eodem obiecto emissum. — 1. Plures AA. affirmant (16), quia in iure vota et iuramenta aequiparantur (cfr. can. 1320), et huic sententiae favere videtur S. C. Concilii in causa *Bambergensi*, 5 mart. 1701.

2. Rectius ita distinguendum: iure naturae certe matrimonium prohibetur, quamdiu iuramentum irritatione, dispensatione aliaque ratione legitima non cessaverit; num vero iure ecclesiastico oriatur ex iuramento impedimentum matrimoniale proprie dictum, aut negamus absolute aut saltem dubitamus; quare practice, stante dubio iuris, impedimentum deest (n. **202**).

Articulus II.

De quinque votis in specie.

299. Votum virginitatis. — 1. Virginitas duplici sensu accipitur, *materiali* et *formali*.

1º Sensu **materiali** denotat carnis integritatem, quae est bonum naturae omnibus, sive masculis sive feminis, a nativitate competens. Quo sub respectu femina, quae nunquam copulam carnalem admisit vel passa est, *virgo* dicitur, licet actibus luxuriae internis et externis solitariis contra castitatem graviter peccaverit. Ecclesia in feminis, quae velum virginitatis accipiunt, nonnisi hanc materialem seu physicam virginitatem exigit (1).

Hoc sensu accepta, uti patet, virginitas non est virtus.

(15) «Protestans votum castitatis nec non paupertatis et obedientiae emisit voce et scripto coram ministro anglicano; quaeritur utrum vim saltem voti simplicis et privati, aut veluti irritum omnino sit habendum in casu conversionis ad religionem catholicam. *R.* Votum, de quo in precibus, esse simplex, et voventem teneri ad observantiam voti si veram habuerit intentionem vovendi». Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 959; Gasparri, n. 426, ed. post Codicem docet matrimonium prohiberi potius iure divino, quam iure ecclesiastico.

(16) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 11, n. 6; lib. VIII, disp. 13; Giovine, I, p. 247 ss.; Wernz, *l. c.* n. 564.

---

(1) In consecratione virginum, quae velum virginitatis accipiunt, fit, iuxta *Pontificale Rom.* (*de benedict. et consecr. virginum*), interrogatio de vita, conscientia et *carnis integritate*. Huiusmodi consecratio virginum hodie fieri non solet.

2° Sensu **formali** significat firmum propositum abstinendi in subiecto nunquam corrupto a delectationibus venereis sive illicitis sive etiam licitis in matrimonio. Hoc sensu virginitas est virtus. Quare ad virtutem virginitatis duplex requiritur elementum: *materiale* et *formale*, unum *in mente* et alterum *in corpore* (2). Elementum *materiale*, exsistens *in corpore*, est *carnis integritas;* elementum *formale*, exsistens *in mente*, est *firmum propositum abstinendi a delectatione carnali* i. e. servandi castitatem virginalem.

3° Itaque virgo potest esse integra solo corpore, sola mente, corpore simul et mente. Quae integra est *solo corpore*, decorem et meritum virginitatis amisit coram Deo; coram Ecclesia habetur ut virgo, et tamquam talis consecrari potest. Quae integra est *sola mente*, honorem et meritum omne virginitatis coram Deo servat; non item coram Ecclesia, quae solum de externis iudicat. Quae integra est *corpore simul et mente*, sive coram Deo sive coram Ecclesia decorem et meritum virginitatis habet.

4° Quamvis virginitas sit utrique sexui communis, tamen mulieres tantum solent vocari virgines, quia ipsae solae donantur a natura virginitatis signaculo, quod est *hymen*, vaginae opertorium. Votum ad virginitatem essentialiter non requiritur; at plerumque propositum abstinendi a qualibet venerea delectatione voto firmatur. Hinc S. Thomas dicit: « Virginitas, secundum quod est virtus, importat propositum *voto* firmatum integritatis perpetuo servandae » (3).

Dicitur *perpetuo:* si enim quis abstinere velit ab omni venerea delectatione usque ad matrimonium, habetur quidem castitas, sed non proprie virtus virginitatis; quia virginitas neque re neque affectu conciliari potest cum violatione aut delectatione venerea, quam vult quis per matrimonii celebrationem, nisi intendat in eo servare integritatem (4).

Hoc voto addito habetur *status virginitatis.*

5° Virginitas *formalis* amittitur: *a*) per quodcumque peccatum mortale sive externum sive internum contra castitatem commissum; *b*) per intentionem nubendi, ita tamen ut habeatur voluntas non solum ineundi, sed etiam consummandi matrimonium; nam si quis matrimonium consummare non intendat, ut S. Pulcheria, virginitas integra manet. Virginitati enim non matrimonium, sed eius usus opponitur.

(2) Lessius, lib. IV, cap. 2, n. 97 ss.; Ball.-Palm., II, n. 1043 s.; Noldin, *De sexto praecepto et de usu matrimonii*, n. 3; Ojetti, v. *Virginitas*, n. 4102.
(3) *Summ. theol.*, 2-2, q. 152, art. 3, ad 4.
(4) Lessius, *l. c.* n. 97; Ball.-Palm., *l. c.* n. 1044.

Attamen sola voluntate ineundi et consummandi coniugium non concipitur *vulgo* amitti virginitas; quia manet corporis integritas ideoque ille status, qui communiter vocatur virginitas.

Virginitas *materialis*, qua virtus, amittitur per *voluntariam* violationem carnis.

Quae amissio *in viro* habetur per *voluntariam* effusionem seminis, quocumque modo fiat, sive solitarie sive per copulam; in *muliere* per *voluntariam* violationem claustri virginalis seu hymenis, item quocumque modo fiat, sive concubitu, sive alia actione peccaminosa.

Attamen in facie Ecclesiae mulier manet virgo, quamdiu claustrum virginitatis *per copulam* non fuerit violatum; et vir manet virgo, quamdiu *mulierem carnaliter non cognoverit.*

6° Virginitatis virtus non amittitur violatione carnis omnino involuntaria. Est communis et certa doctrina. Virtus enim est in anima et nonnisi actu voluntario amitti potest. Unde S. Augustinus dicit: « Ideo cum eis (concupiscentiis) non cedere inconcussa intentione persistit (animus) nec de ipso corpore perit castitas; quia eo sancte utendi perseverat voluntas et quantum in ipso est, etiam facultas » (5).

Quare per violationem carnis, quae involuntarie accidit ex. gr. in viro per seminis effusionem in somnis, et in femina per violentam oppressionem, virginitas non amittitur.

Num vero huiusmodi mulier vi oppressa, virgo adhuc *in sensu ecclesiastico* haberi debeat, non una est sententia. Alii affirmant (6). Huic sententiae favere videtur S. Thom. (l. c. art. 1, ad 3); alii negant (7).

Haec practice teneas: mulier vi oppressa censetur corrupta, si et quatenus non constet eam omnino invitam fuisse; si id certo probetur, etiam coram Ecclesia huiusmodi mulier censetur virgo.

7° Virginitas, quae amissa fuerit *formaliter tantum* (i. e. per voluntatem ineundi et consummandi matrimonium, et per quodcumque peccatum mortale luxuriae *non consummatae*) amissa est *reparabiliter;* manet enim integritas carnis, et ideo si virtus castitatis, per peccatum violata, reintegratur per poenitentiam, ipsa virginitas reintegratur.

Virginitas amissa *formaliter simul et materialiter* (scil. per actum voluntarium quo corporis integritas violatur, i. e. per copulam vel pollutionem voluntariam) amissa est *irreparabiliter*, quia sicuti uno peccato amittitur irreparabiliter *prima* innocentia, ita uno actu luxuriae consummatae irreparabiliter amittitur virginitas, quae subiectum carnis incorruptae significat (8).

(5) *De Civitate Dei*, lib. I, cap. 18.
(6) Lessius, *l. c.* n. 115.
(7) Cfr. Eschbach, *Disputationes physiol.-theol.*, disp. 5, cap. 2, art. 2 (Romae, 1901); Noldin, *l. c.* n. 4; Ojetti, *l. c.* n. 4104.
(8) Cfr. S. Thom., *l. c.*, art. 3, ad 3; Lessius, *l. c.* n. 121 s.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 1046; Noldin, *l. c.* n. 4. Quidam dicunt virginitatem amitti irreparabiliter etiam *per actus impudicos* voluntarie admissos *non consummatos*. Haec sententia non videtur admittenda, quia per huiusmodi actus non amittitur integritas corporis, qua manente, virginitas reparari potest.

2. Votum *virginitatis* stricte sumptum (9), in quantum scil. distinguitur a voto *castitatis* et *coelibatus*, pro obiecto *prohibito* habet *primum actum carnalem consummatum*, quo virginitas amittitur *formaliter et materialiter* eo modo, quem supra indicavimus (cfr. n. **299**, 1).

Qui tali voto obstrictus matrimonium contrahit, graviter peccat, tum quia voluntatem habet, ut supponitur, violandi votum per matrimonii consummationem, tum quia sibi impossibile reddit votum servare, cum debitum reddere teneatur, altero coniuge petente.

3. Matrimonio inito, vovens nequit *prima vice* debitum *petere*, quia directe contra votum ageret; post amissam virginitatem, potest petere, quia obiectum voti ita factum est impossibile, ut non amplius exsistat in rerum natura. At *reddere* debet *etiam prima vice*, quia alia pars nequit privari iure suo.

Ita communiter Doctores. Hodie, attento can. 1111, nonnulli censent, etiam prima vice voventi ius esse petendi debitum coniugale, ex dispensatione benigne ab Ecclesia concessa iam ab ipso matrimonii initio (10). De hac re suo loco (n. **737**).

4. Quae passim AA. olim tradebant de iure abstinendi a debiti redditione in primo bimestri, hodie, attento can. 1111, non amplius locum habent, ut dicemus loquentes de matrimonii effectibus.

5. Soluto quavis ratione matrimonio, vovens si virgo adhuc est, nequit inire aliud matrimonium; secus, potest.

300. Votum castitatis perfectae et votum non nubendi seu caelibatus. — 1. Castitas est virtus moralis, quae delectationem veneream vel *excludit omnino* vel *moderatur*, pro diverso statu, in quo quis reperitur. *Excludit omnino* pro eo, qui extra matrimonium vivit; *moderatur* pro eo, qui vivit in matrimonio.

Prior dicitur *perfecta*, et excludit proinde omnem delectationem carnalem, sive illicitam extra matrimonium, sive licitam in matrimonio; voveri potest a virgine, a viduo aut a vidua, a coniuge de consensu alterius partis. Posterior dicitur *imperfecta*, et excludit tantum delectationem illicitam, ideoque nonnisi a coniuge voveri potest, sive in perpetuum sive ad tempus, etiam sine consensu compartis.

Nomine voti *castitatis perfectae* intelligitur plerumque *castitas virginalis*, quae comprehendit etiam integritatem carnis (11).

2. Non est necesse, ut olim quidam asserebant (12), aliis merito negantibus (13), quod agatur de castitate perpetua; sufficit etiam votum temporarium.

3. Qui ligatus tali voto nuptias celebret, graviter peccat, quia habet voluntatem, consummando matrimonium, violandi votum, et se ponit in morali impossibilitate illud servandi.

4. Inito matrimonio, vovens non solum potest reddere, ut palam est, sed etiam petere valet, iuxta sententiam supra memoratam ex can. 1111 (cfr. n. **299**, 3).

5. Soluto primo coniugio, vovens nequit secundas nuptias inire, si votum fuerit perpetuum aut tempus voti nondum sit elapsum, et dispensatio obtenta non fuerit (14).

6. Obiectum voti non nubendi seu caelibatus est *matrimonii celebratio*. Quare si vovens nuptias init, grave sacrilegium committit, quia ponit actum directe voto oppositum et graviter prohibitum; e contrario, si ante matrimonii celebrationem peccat contra castitatem, votum non laedit.

7. Celebrato coniugio, potest petere et reddere debitum; nam hoc non est obiectum voti (15).

Soluto matrimonio, vovens superstes absque dispensatione *per se* novas nuptias licite celebrare nequit, si votum *absolute* et *in perpetuum* fuerit emissum (16).

301. Votum suscipiendi Ordines sacros. — 1. Qui obstrictus tali voto nuptias init, graviter peccat, quia sese exponit periculo proximo laedendi votum, cuius observantiam sibi saltem regulariter impossibilem reddit.

(9) Non raro dubitari potest, utrum quis nuncupaverit votum virginitatis, an castitatis, aut non nubendi seu caelibatus.

Ab ipsis voventibus aliquando haec vota confunduntur, et saepe accidit, ut qui dicit virginitatem, intelligat perfectam castitatem. Si constet de obiecto, quod vovens intendit, omne dubium cessat, et parum refert, quo nomine vovens suum votum appellet. « Obiectum voti aliquando desumi potest ex motivo vovendi; ex. gr. si Titia ex intentione declinandi onera matrimonialia vovit, praesumitur vovisse caelibatum, nisi aliud constet; si ex desiderio comparandi sibi specialem aureolam virginum vel ex amore eximiae pulcritudinis castitatis perfectae nunquam laesae, virginitatem presse sumptam; si ex amore ipsius virtutis puritatis, castitatem. Ipsa qualitas voventis attendi debet; nam si virginitatem iam amisit, patet castitatem vovisse ».

Votum virginitatis et castitatis practice semper includit votum non nubendi; votum castitatis in virgine includere votum virginitatis, palam est. Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2333; Gasparri, *l. c.* n. 482; Lehmkuhl, *l. c.* n. 947 s.

(10) Gasparri, n. 429 ss., ed. post Codicem.

(11) Noldin, *l. c.* n. 1 s.; Vermeersch, *De castitate et vitiis oppositis*, n. 36.

(12) Gasparri, *l. c.* n. 481.

(13) Wernz, *l. c.* n. 566, I.

(14) Sanchez, lib. IX, disp. 33, n. 5 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 6, n. 116 ss.; Feije, *l. c.* n. 559; Rosset, *l. c.* n. 119.

(15) Sanchez, *l. c.* n. 22; Schmalzgr., *l. c.* n. 114; Feije, *l. c.* n. 562; Gasparri, *l. c.* n. 479; Lehmkuhl, *l. c.* n. 947.

(16) Rosset, *l. c.* n. 1245; Feije, *l. c.*; Wernz, *l. c.* II.

2. Celebrato matrimonio, potest non solum reddere, sed etiam petere debitum, quia id non est contra votum (17).

3. Per matrimonii celebrationem, votum *non exstinguitur*, sed *per se* tantum suspenditur. Quare si vovens *liberetur* ab obligatione matrimonii vel per solutionem vinculi vel per legitimam separationem a toro et cohabitatione, tenetur voti obligationi satisfacere nisi obstet aliunde impedimentum, ex. gr. necessitas succurrendi proli aut inhabilitas ad Ordines sacros (18).

302. Votum amplectendi statum religiosum. — 1. Status religiosus definiri potest: stabilis in communi vivendi modus, quo fideles, praeter communia praecepta, evangelica quoque consilia servanda per vota obedientiae, castitatis et paupertatis suscipiunt, secundum constitutiones a competente auctoritate ecclesiastica approbatas (cfr. can. 487).

Quatuor igitur sunt necessaria ad statum religiosum constituendum: *a*) vita communis; *b*) et quidem stabilis; *c*) tria vota consueta, ita ut non sufficiat votum castitatis tantum aut obedientiae; *d*) approbatio auctoritatis ecclesiasticae. In iure antiquo magna erat DD. controversia (19).

2. Impedimentum oritur ex voto ingrediendi sive ordinem (seu religionem votorum sollemnium; cfr. can. 488, 2°) sive congregationem religiosam (i. e. religionem votorum simplicium; can. cit.), tam iuris pontificii quam dioecesani. Parum refert, utrum in ea perpetua an temporaria nuncupentur vota.

3. Vovens, ineundo matrimonium, graviter peccat, quia statum suscipit per se impossibilem cum observantia voti. Dicimus *ineundo matrimonium*; nam peccatum committitur *ipsa matrimonii celebratione*, non autem prima tantum consummatione matrimonii, ut quidam dicunt (20), saltem attento iure novo (can. 1111). Doctrina enim de bimestri pro ingressu in religionem (21), hodie non habet locum, ut supra dictum fuit (n. **299**, 4).

4. Inito coniugio, potest vovens petere, et a fortiori reddere, quia debitum coniugale non est contra tale votum.

5. Per solam matrimonii celebrationem votum non cessat; proinde si eius implementum fiat possibile, ut supra diximus (n. **301**), pars ad illud tenetur.

(17) Feije, *l. c.* n. 561; Lehmkuhl, *l. c.* n. 919; Wernz, *l. c.* III.
(18) Rosset, *l. c.* n. 1242; Noldin, *l. c.* n. 561; Wernz, *l. c.*
(19) Cfr. Suarez, *l. c.* tract. VII, lib. 1, cap. I; Bouix, *De iure regularium*, I, p. 4 s.; Biederlack, *De iure regularium*, p. 3 ss.; Vermeersch, *De religiosis institutis et personis*, p. 5.
(20) Cfr. Cerato, *op. cit.* p. 69.
(21) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 33, n. 14; Schmalzgr., *l. c.* n. 118; Feije, *l. c.* n. 560.

6. Quidnam de voto ingrediendi societatem sine votis publicis, de qua in can. 673 ss.? Profecto huc non spectat tale votum, ut patet ex ipsa verborum significatione. Tamen impedimentum haberi potest, si illud votum secumferat forte votum virginitatis, non nubendi etc.

303. An quodlibet votum impediat in foro externo et iuridice matrimonii celebrationem. — Votum *occultum* profecto nec impedit nec impedire valet matrimonii celebrationem in foro externo et iuridice, sed in foro conscientiae.

Idem dicendum de quocumque alio voto *privato*, licet forte notum sit parocho aliisve personis: agitur quippe de obligatione quae urget in foro conscientiae in eoque dumtaxat ordinanda est. Proinde parochus, ob huiusmodi votum *mere privatum*, nequit omittere publicationes matrimonii eiusque celebrationem in foro externo vetare.

Manet itaque solum votum *publicum* seu religiosum castitatis, emissum in religione rite approbata, cuius obligatio urget in foro *externo* ideoque etiam *iuridice* impedit matrimonii celebrationem.

304. An et quaenam poenae sint statutae contra eos, qui voto non obstante, matrimonium ineunt. — 1. *Professi* votorum simplicium *perpetuorum*, itemque *omnes* cum ipsis matrimonium etiam civiliter tantum contrahere *praesumentes*, incurrunt ipso facto in excommunicationem Ordinario reservatam (can. 2388, § 2) - (22).

2. Religiosi, quicumque ii sint, seu mares seu feminae, *attentantes* aut *contrahentes* matrimonium aut etiam vinculum, ut aiunt, civile, ipso facto habendi sunt tanquam *legitime dimissi* (can. 646, § 1, 3°).

3. Vir contrahit in praefato casu etiam *irregularitatem ex delicto*, quamvis ipse vel mulier nonnisi votis temporariis detineatur (canon 985, 3°).

305. Quotuplici modo cesset impedimentum voti. — 1. Cum votum ipsum, et quidem validum, constituat impedimentum, palam est, impedimentum cessare omnibus iis modis, quibus votum exstinguitur.

2. Votum cessat: *a*) *lapsu temporis* ad finiendam obligationem appositi; *b*) *mutatione substantiali materiae promissae*, qua voti exappositi; *b*) ... secutio facta est impossibilis aut inhonesta, ex. gr. si quis ab Or-

(22) Cfr. Cappello, *De Censuris*, etc., n. 135.

dinibus sacris vel a religione tanquam inhabilis repellitur; c) *deficiente conditione*, cui ex intentione voventis solutio voti fuit alligata; d) *cessante causa finali*, propter quam votum emissum est; e) *irritatione* directa (per indirectam irritationem *suspenditur* executio voti, non tollitur); f) *dispensatione* concessa a legitimo Superiore; g) *commutatione* legitime facta (can. 1311).

Qui potestatem *dominativam* (23) in voluntatem voventis (ex. gr. pater quoad filios impuberes Praelatus regularis quoad sodales religiosos) legitime exercet, potest eius vota valide semper irritare, et etiam licite ex iusta causa, ita ut nullo in casu postea reviviscat obligatio (can. 1312, § 1).

Qui habet potestatem non quidem in voluntatem voventis, sed *in voti materiam* (ex. gr. dominus vel herus quoad famulum aut opificem) potest voti obligationem tandiu suspendere, quandiu voti adimplementum sibi praeiudicium afferat (can. cit., § 2), seu, ut alii dicunt, valet votum indirecte irritare (24).

Opus voto non reservato promissum potest in melius vel in aequale bonum ab ipso vovente commutari; in minus bonum ab illo tantum cui est potestas dispensandi ad normam can. 1313 (can. 1314).

3. Quoad dispensationem nonnulla haec speciatim attendenda.

a) Vota *privata* Sedi Apostolicae reservata sunt tantummodo votum *perfectae ac perpetuae castitatis* et votum *ingrediendi in religionem votorum sollemnium* quae emissa fuerint *absolute* i. e. nec conditionata (ingrediar religionem, si convaluero) nec disiunctiva de materia reservata et non reservata (aut ieiunii aut religionis) et *post completum decimum octavum aetatis annum* (can. 1309). Si desit utraque vel alterutra conditio, votum non est reservatum.

Iure antiquo AA. docebant vota non esse reservata, nisi forent *perfecta*, scil. sub gravi obligantia, omnino *libera*, i. e. sine metu etiam levi emissa, *non poenalia* i. e. per modum poenae facta, et *certa* (25). Putamus id iure

(23) Potestas *dominativa*, universim sumpta, quae dicitur etiam domestica et oeconomica, ea est, quae competit Superiori cuiusque societatis (sive naturalis, ut est societas domestica, sive conventionalis, ut est Congregatio religiosa) imperandi, dirigendi et moderate puniendi subditos, in ordine ad finem societatis ipsius. Innititur iuri naturali, sive necessitati, qua omnis societas indiget Superiore, a quo regatur et gubernetur. Potestas *dominativa* differt omnino a potestate *iurisdictionis*. Haec enim est potestas publica regendi subditos; et si agatur de potestate *iurisdictionis ecclesiasticae*, est potestas clavium R. Pontifici commissa et ab eo in alios derivata.

Potestas *dominativa*, qua vota *directe* irritantur, non est potestas *domestica* vel *oeconomica*, sed ea quae *dominativa* dicitur *stricto sensu*; i. e. quae afficit directe et immediate ipsam voluntatem.

(24) Ball.-Palm., *l. c.* n. 665; Noldin, II, n. 228, 232; D'Annibale, III, n. 204.

(25) Cfr. S. Alph., lib. III, n. 258; Laymann, lib. IV, tract. 4, cap. 8, n. 8 ss.; Sanchez, lib. IV, disp. 40, n. 80 ss.; Noldin *l. c.* n. 238; Génicot, I, n. 329; Lehmkuhl, I, n. 627, 2.

etiam novo esse tenendum, ut probabilius quoad primum et secundum, ut certum quoad tertium et quartum.

b) Sunt quoque reservata vota *publica* seu *in religione* emissa, sive perpetua sive temporaria. *Dimissus* qui *perpetua* nuncupavit, manet ligatus; qui *temporaria*, statim liber evadit; *saecularizatus* ipso facto liberatur etiam *a perpetuis* (cc. 638, 640, § 1, 648, 669, 1309).

c) Vota non reservata possunt *iusta de causa*, sive publica sive privata (ex. gr. infirmitate aut detrimento voventis, bono communi) dispensare, dummodo dispensatio *ne laedat ius aliis quaesitum*: — 1° Loci Ordinarius (Episcopus, Vicarius Generalis etc.) quod attinet ad omnes suos subditos tam intra quam extra dioecesim atque etiam peregrinos; 2° Superior, sive maior sive minor seu localis, religionis clericalis exemptae (can. 1313). Iusta causa requiritur tum ad liceitatem, tum ad validitatem quoque dispensationis.

Ius *aliis quaesitum* duplici in casu contingit: in primis si votum, puta obedientiae vel perseverantiae, emissum est in aliqua *congregatione religiosa*, siquidem id fit per modum contractus onerosi; deinde si votum *principaliter* emissum est *in utilitatem hominis et ab eo acceptatum* (26).

d) Episcopus ex iure antiquo poterat dispensare coniugem a voto castitatis perpetuae, tum ante, tum post matrimonium emisso, in ordine ad petendum debitum. Ita passim DD. (27). Iure novo ita distinguendum: si periculum est in mora, dispensare valet; secus non (cfr. can. 81). Cui tamen dispensationi, iure Codicis, raro locus est.

Articulus III.

De impedimento mixtae religionis.

306. Natura huius impedimenti. — « *Severissime Ecclesia ubique prohibet, ne matrimonium ineatur inter duas personas baptizatas, quarum altera sit catholica, altera vero sectae haereticae seu schismaticae adscripta; quod si adsit perversionis periculum coniugis catholici et prolis, coniugium ipsa etiam lege divina vetatur* » (can. 1060).

a) Dicitur *severissime... Ecclesia prohibet*, ut significetur agi de prohibitione non solum gravi, sed gravissima, quia gravissima profecto oriuntur mala ex mixtis coniugiis (n. **307**).

b) Dicitur *ubique*, ut significetur hoc impedimentum vigere *in omnibus regionibus*, sicque expresse reiiciatur opinio eorum qui

(26) Cf. S. Alph., *l. c.* n. 255; Ball.-Palm., *l. c.* n. 706; Génicot, *l. c.* n. 329, IV; Lehmkuhl, *l. c.* n. 622.

(27) S. Alph., *l. c.* n. 258, et lib. VI, n. 986, 987; Ferreres, *loc. cit.* n. 418, 4°; Lehmkuhl, II, n. 832.

olim asserebant, praesertim in Germania, ex consuetudine alicubi vigente matrimonium esse licitum sine dispensatione (1). Ipse *S. Alph.* (2) hanc opinionem valde probabilem dixerat; quae tamen, etiam ante Codicem, tot tantisque attentis Sanctae Sedis documentis praesertim Const. « *Magnae nobis* » Bened. XIV, quavis probabilitate carebat (3).

Neque licita reddit mixta coniugia Ecclesiae tolerantia in aliquibus locis, quia agitur de tolerantia *coacta*, quatenus Ecclesia non reclamavit prudentiae causa ad maiora mala vitanda (4).

c) Dicitur *ne matrimonium ineatur inter duas personas baptizatas, quarum altera* etc., ut praecise indicetur notio huius impedimenti, et simul discrimen inter *mixtam religionem* et *disparitatem cultus*.

Mixta religio (ἡ διαφορὰ τοῦ δόγματος) est *diversitas religionis seu confessionis christianae* inter duas personas *baptizatas*, quarum una est *catholica*, altera *acatholica* falsae religioni seu sectae haereticae aut schismaticae adscripta. Impedimentum disparitatis cultus habetur *inter baptizatum* et *non baptizatum* (n. **410** ss.), et inducitur ex facto validi baptismi ab uno tantum coniuge suscepti; e contra mixta religio supponit baptismum validum in utroque coniuge et oritur ex facto quod una pars publice profitetur falsam religionem et falsae societati religiosae seu sectae est adscripta (5).

Quare si una pars sit catholica et altera, quae olim erat catholica, fidem abiecerit, quin sectae haereticae seu schismaticae se adscripserit, impedimentum *canonicum* non exsistit.

Num *personaliter* de haeresi damnati aequiparandi sint sectae adscriptis, iure antiquo controvertebatur. Ex textu canonis non constat. Quare, ad normam cc. 11, 15 et 19, negative respondemus, in ordine ad impedimentum mixtae religionis.

Huc veniunt sectae atheisticae adscripti. Pontif. Comm. Cod. 30 iul. 1934.

De communistis hodiernis disputatur. Si, ut supra, sectae atheisticae sunt adscripti, impedimentum profecto adest. Si huiusmodi adscriptio non habetur, impedimentum non exsistit ideoque dispensatio non requiritur. At si praedicti communistae profitentur doctrinam materialisticam et antichristianam, tam-

(1) Cfr. Feije, *l. c.* n. 567; Gasparri, *l. c.* n. 488; Wernz, *l. c.* n. 578.
(2) Lib. VI, n. 56.
(3) S. Off. in Instr. ad Arch. Corcyr., 3 ian. 1871, declaraverat: « Quamobrem, etsi iamdiu, ut affirmas, opinio istic inoleverit, licite posse mixtas iniri nuptias absque Sanctae Sedis dispensatione, haec tamen opinio qualibet non obstante consuetudine tolerari nequit, uti expresse docet s. m. Benedictus XIV, *De Synodo dioec.* lib. IX, cap. 3, n. 2 ». Cfr. Bened. XIV, Const. « *Magnae nobis* »; Gregor. XVI epist. ad Episc. Bavar. 27 maii 1832 et ad Episc. Hungar. 10 iun. 1840; S. C. S. Off. 18 mart. 1898, 12 april. 1899.
(4) Feije, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1741; Roskovány, *De matrimoniis mixtis*, II, p. 110 ss.; Gasparri, *l. c.*
(5) S. Off., 20 ian. 1867. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 574; Gasparri, *l. c.* n. 485; Rosset, *l. c.* n. 1740 ss.

quam apostatae a fide catholica habendi sunt ac propterea ipso facto incurrunt in excommunicationem speciali modo S. Sedi reservatam (6).

In matrimoniis istorum servanda sunt praescripta can. 1061 (ideoque cautiones urgendae), 1102, 1109, § 2 (7).

d) Dicitur *quod si adsit periculum* etc., ut significetur *an* et *quanam ratione* hoc impedimentum sit quoque *iuris divini* (cfr. n. **307**, 2).

307. Illiceitas. — 1. Huiusmodi matrimonia mixta Ecclesia semper detestata est et expresse prohibuit inde a Conc. oecum. Chalcedonen. (a. 451) c. 14, tum ob flagitiosam in divinis rebus communionem, tum ob fidelium scandalum, tum praesertim ob gravissima quae inducuntur pericula: perversionis pro parte catholica, pravae institutionis pro sobole, indifferentismi in negotio religionis, ac demum discordiae inter animos coniugum religione diversorum (8).

Leo XIII in Encycl. « *Arcanum* » ita egregie docet: « Illud etiam cavendum est, ne scil. coniugia facile appetantur cum alienis a catholico nomine; animos enim de disciplina religionis dissidentes vix sperari potest futuros esse quoad cetera concordes. Quinimmo ab eiusmodi coniugiis ex eo perspicitur maxime abhorrendum, quod occasionem praebent vetitae societati et communicationi rerum sacrarum, periculum religioni creant coniugis catholici, impedimento sunt bonae institutioni liberorum et persaepe animos impellunt, ut cunctarum religionum aequam habere rationem assuescant sublato veri falsique discrimine ».

2. Hinc manifeste patet mixta coniugia vetari non solum iure ecclesiastico, verum etiam iure divino naturali. Quare eiusmodi matrimonia nequeunt licite iniri, nisi cesset obligatio iuris divini. Haec autem cessat quando, per varias cautiones praestandas (n. **309** s.), remota redduntur pericula supra exposita et simul urget iusta et gravis causa coniugii celebrandi. Cessante vero prohibitione legis divinae, non ideo cessat prohibitio iuris ecclesiastici, quia mixta matrimonia ita *absolute* et *universaliter* vetantur *ex lege ecclesiastica* ut quamvis in casibus particularibus cesset, positis ponendis, prohibitio iuris divini, eo ipso tamen nullatenus sit sublatum vetitum ecclesiasticum; ideoque dispensatio *semper* requiritur (9).

(6) S. Off. 1 iul. 1949, ad IV (*A. A. S.*, XXXXI, 334).
(7) S. Off. 11 aug. 1949 (*A. A. S.* XXXXI, 427).
(8) Bened. XIV, Declar. pro Holland., 4 novembr. 1741 iunct. Const. « *Magnae nobis* », 29 iun. 1748; Litt. Ap. Pii VIII, 25 mart. 1830; Gregorii XVI, 30 april. 1841, 23 maii 1846; Encycl. Leonis XIII « *Arcanum* », 10 febr. 1880; Instr. Secret. Status, 15 nov. 1858; Instr. S. Off., 3 ian. 1871, 12 dec. 1888; decr. eiusdem S. C. S. Off., 13 ian. 1932.
(9) Feije, *l. c.* n. 568; Wernz *l. c.* n. 578; De Smet, *l. c.* n. 252; Gasparri, *l. c.* n. 487 s.

308. Dubium circa valorem baptismi. — « *Si pars tempore contracti matrimonii tanquam baptizata communiter habebatur aut eius* baptismus *erat* dubius, *standum est, ad normam can.* 1014, *pro valore matrimonii, donec* certo *probetur alteram partem baptizatam esse, alteram vero non baptizatam* » (can. 1070, § 2).

Ratio est, quia, iuxta principium seu axioma iuris in utraque schola receptum, valor alicuius actus sustineri debet, donec certo constet de eius invaliditate. Proinde baptismus *dubius* censetur *validus* in ordine *ad validitatem matrimonii;* idque non solum si dubium superveniat coniugio iam celebrato, *sed etiam si praecesserit,* ex. gr. si dubitatum fuerit de baptismo partis acatholicae et post investigationem diligenter factam adhuc manserit, aut solutio dubii visa non fuerit opportuna (10). Cfr. n. **416** ss.

309. Quaenam conditiones et cautiones requirantur pro dispensatione ab impedimento mixtae religionis. — « § 1. *Ecclesia super impedimento mixtae religionis non dispensat, nisi:*

« 1° *Urgeant iustae ac graves causae;*

« 2° *Cautionem praestiterit coniux acatholicus de amovendo a coniuge catholico perversionis periculo, et uterque coniux de universa prole catholice tantum baptizanda et educanda;*

« 3° *Moralis habeatur certitudo de cautionum implemento.*

« § 2. *Cautiones regulariter in scripto exigantur* » (can. 1061).

Plura sunt notanda ut probe intelligatur praescriptum huius canonis.

1. Si prohibitio *legis divinae* (n. **307**, 2) in casu particulari non cessaverit, matrimonium, stante impedimento mixtae religionis, nullatenus permittitur; nec dispensatio super huiusmodi impedimento, *quatenus nititur iure divino,* concedi potest a Romano Pontifice. Quare dispensatio necessario supponit et exigit ut praevie sublata fuerit prohibitio iuris divini, ita quidem ut partis catholicae et prolis perversionis *proximum* periculum cesset et fiat *remotum,* simulque *iusta* et *gravis causa* concurrat (11).

2. Proinde ut cesset prohibitio *legis divinae,* sequentes *conditiones* requiruntur, scil.: « ut exclusum sit a parte fideli quodlibet perversionis periculum, et universa proles utriusque sexus in sancta religione educetur, et suscipiatur a parte catholica onus curandi ut al-

(10) S. Off., 18 sept. 1890. Cfr Wernz., *l. c.* n. 506, 579.

(11) Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. VI, cap. 5, n. 4; lib. IX, cap. 3, n. 4 s.; Schmalzgr., *l. c.* n. 139 ss.; Wernz, *l. c.* n. 582; Ball.-Palm., VI, n. 713 ss.

Quidam (v. g. Wernz, *l. c.*, De Smet, *l. c.* et alii) memorant etiam *scandalum.* At positis cautionibus a iure requisitis ita ut *proximum* periculum perversionis fiat *remotum,* scandalum eo ipso removetur.

teram acatholicam (12) partem ad veram fidem unitatemque catholicam perducat » (13).

Hae conditiones « *iuri naturali ac divino requiruntur... et remitti seu dispensari nunquam possunt* », ut habet cit. Instr. S. Off., 3 ian. 1871.

3. Praefatae conditiones iure divino requisitae *in tuto* poni debent. Id autem fit per *cautiones* legitima forma praestandas seu *assecurationes* utriusque coniugis, e quibus moralis certitudo habeatur, conditiones essentiales ad exsecutionem demandatum iri. Nonnulli confundunt *conditiones* cum *cautionibus.* At reipsa distinguuntur omnino. Nam *conditiones* sunt *iuris divini; cautiones* sunt *iuris ecclesiastici,* et dici possunt media, quibus in tuto ponitur implementum conditionum.

310. Conditiones et cautiones in specie. — 1. Pars *acatholica* duplicem cautionem praestare debet, nempe:

a) ut excludat a parte catholica quodlibet perversionis periculum, quatenus plenam libertatem ei relinquat in officiis vitae christianae adimplendis, nec ullo modo sive directe sive indirecte eam a professione fidei catholicae amoveat;

b) ut *universa* proles, seu masculini seu feminei sexus, *catholice tantum baptizetur* et *educetur.* Dicitur *catholice tantum,* ut excludatur conventio vel factum quod proles baptizetur ritu sive catholico sive acatholico per ministrum haereticum vel schismaticum, sicuti alicubi mos est; praeterea quod soboles in *sola* religione catholica educetur, non autem aut simul aut successive in religione utriusque coniugis.

Pars *catholica* de una re solum praestare debet cautionem, scil. de *universa* prole catholice tantum baptizanda et educanda. Proles universa intelligitur *nascitura* post initum matrimonium (S. Off. 16 ian. 1941). At omnino curandum ut etiam proles forte iam nata catholice baptizetur et educetur.

2. Hodie ex praescripto can. 1061, aliter ac antea, non amplius requiritur, ut pars catholica cautionem praestet etiam de procuranda conversione coniugis acatholici (14); quamvis ex praecepto caritatis ad id omnino teneatur; nec praecipitur, ut cautio praestetur ab utro-

(12) *Collect. S. C. de Prop. Fide,* II, n. 1362, p. 42, ubi refertur haec Instructio, ex mendo typographico, habet catholicam.

(13) Instr. S. Off., 3 ian. 1871.

(14) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 585 s.; Gasparri, *l. c.* n. 496; De Smet. *l. c.* n. 254; Rosset, *l. c.* n. 1754 s.

Haec promissio ne ante Codicem quidem semper ab Ecclesia formaliter exigebatur. Ex. gr. in Borussia, obstante lege civili, non exigebatur, sed confessarius et parochus partem catholicam de illa obligatione monebant. Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 497; Ojetti, *op. cit.*, v. *Mixta matrimonia,* n. 2778.

que coniuge de non adeundo ante vel post matrimonium ministro acatholico qua tali, seu in quantum ministrum religiosum agit (15).

3. Non potest procedi ad dispensationem et matrimonii celebrationem nisi rite constet de observantia conditionum. Quare cautiones non solum iniungi, sed exigi omnino debent, et ita quidem sunt praestandae a nupturientibus, ut Superior ecclesiasticus non meram probabilitatem aut spem aliquam habeat, sed *moralem certitudinem* sive de cautionum sinceritate pro praesenti sive de earundem adimplemento pro futuro; nec ulla ratione fieri potest ut coniectura aut spes quae unice in bona voluntatis contrahentium dispositione fundatur, locum requisitarum cautionum tenere valeat (16).

4. Bona fides circa necessitatem observandi conditiones praefatas et praestandi cautiones non excusat, nec permittenda est. Proinde coniux de dictis conditionibus servandis omnino moneri debet; « neque ab huiusmodi faciendis admonitionibus et instructionibus propterea se excusari posset parochus, quia pars catholica in bona fide versatur, et quia cavendum est ne peccatum materiale fiat formale »: cum enim agatur de scandalo ac de periculo perversionis vitando, urget obligatio monendi proximum etiamsi versetur in ignorantia invincibili (17).

5. Cautiones ita sunt necessariae ut, etiam urgente periculo mortis, imponendae et exigendae sint (can. 1043), et quidem sub poena nullitatis ipsius dispensationis; nam, ut ait Decretum S. Officii 13 ian. 1932, « secus ipsa dispensatio sit prorsus *nulla* et *invalida* ».

6. Numquam permitti potest matrimonium, iisdem non praestitis? Si pars catholica sit bene disposita et saltem *implicite* praestet cautiones, quatenus serio spondeat se conditiones servaturam, licet pars acatholica illarum adimplementum promittere renuat, putamus posse dispensari in casu *urgentissimae* necessitatis, ex. gr. in periculo mortis, si aliter quam per matrimonii celebrationem, conscientiae aut forte etiam prolis legitimationi consuli nequeat, *dummodo*, quod absolute requiritur, *remotum factum fuerit perversionis periculum*. Sane S. Sedes declaravit tolerari posse, ut, quoties ex temporum, locorum ac personarum adiunctis matrimonium mixtum sine graviore discrimine nequeat impediri, celebretur, omissis licet necessariis cautionibus, coram catholico parocho potius quam coram ministro acatholico (18).

Id contingere posset etiam in casu *matrimonii convalidandi*, quod scil., non obstante partis acatholicae mala dispositione, coniugium permittatur

(15) Instr. Secret. Status 15 nov. 1858, iussu Pii IX ad omnes Episcopos missa.

(16) S. Off., 21 iul. 1881.

(17) Instr. S. Off., 3 ian. 1871; S. Alph., lib. II, n. 36; Lacroix, lib. II, n. 214; Ball.-Palm., II, n. 234; Noldin, II, n. 98; Lehmkuhl, I, n. 773.

(18) Cfr. S. Off., 12 april. 1899, 30 mart. 1938, 10 maii 1941; Roskovány, *l. c.* p. 818; De Becker, *l. c.* p. 242 s.

convalidari in gratiam partis catholicae bene dispositae et prolis legitimandae, dummodo, ut supra, remotum sit periculum perversionis.

Quod si *moralis certitudo* de bona voluntatis dispositione utriusque coniugis et consequenter de cessatione prohibitionis iuris divini oriatur, citra formalem promissionem seu cautionem, ex circumstantiis locorum et personarum, dispensatio aliquando conceditur, non quidem ab indultario ob clausulas in indulto semper appositas, sed a S. Sede.

Moralis enim certitudo multiplici ex capite oriri potest. Et quamvis modus ordinarius et suetus sit cautio praestanda, non repugnat tamen quod, iusta urgente causa, admittatur quoque alius modus (19). At si formalis promissio non sit moraliter impossibilis ob rationes extrinsecas, etiam in hoc casu ea exigitur, non obstante morali certitudine ex circumstantiis proveniente, ut nempe generalis Ecclesiae disciplina servetur et maior assecuratio habeatur (20).

311. Quomodo cautiones praestandae sint. — 1. Nulla *forma*, iuxta quam cautiones praestari debent, iure communi *determinata* est. Ea requiritur et sufficit quae certitudinem moralem parere valeat. Quare, absolute loquendo et per se, praestari possunt oretenus et scripto, explicite et *implicite*, formaliter et *aequivalenter*. Huc spectat resp. S. Off. 7 maii 1941. At *regulariter* cautiones *in scriptis* exigendae sunt (can. 1061, § 2); tum ut facilius de illis in foro externo constare possit, tum ut promissio maiorem vim ac firmitatem ex scriptura obtineat. Praeterea, quantum fieri possit, praestandae sunt explicite ac formalier.

2. Necesse non est, ut promissio iuramento firmetur.

Olim S. C. S. Officii in rescripto dispensationis pro matrimonio mixto inter partem catholicam et partem schismaticam, semper exigere solebat ut cautiones essent formales et iuratae. Huc spectat responsio eiusdem S. C., 17 febr. 1875: « *La condizione del giuramento* (da prestarsi nei matrimonii misti dalla parte eterodossa nel promettere le solite cauzioni) *è una prescrizione meramente ecclesiastica, dalla quale può talvolta prescindersi, se le circostanze lo consentono.* Che per farsi luogo alla dispensa nei matrimonii misti, è essenziale solamente la promessa delle solite cauzioni, la quale deve essere così seria, che il Vescovo riesca a formarsi la certezza morale, che sarà dal coniuge eterodosso osservata ed adempiuta fedelmente; *e dove egli o per le qualità del soggetto o per altre circostanze non potesse acquistare simile certezza, può a buon diritto domandare, che la promessa sia munita di giuramento* » (21).

(19) S. Off., 10 dec. 1902, ad 2. Cfr. n. 311, 10.

(20) Cfr. Feije, *l. c.* n. 568; Wernz, *l. c.* n. 587; Lehmkuhl, II, n. 943; Ojetti, *l. c.*

(21) Latine: « Conditio iuramenti (praestandi in matrimoniis mixtis a parte heterodoxa in promittendis consuetis cautionibus) est praescriptio mere ecclesiastica a qua aliquando abstinere licet, si circumstantiae id concedant, quia, ut dispensatio locum habeat in matrimoniis mixtis, sola est essentialis promissio consuetarum cautionum, quae ita seria esse debet,

3. Ordinarius loci exigere valet ut promissio iureiurando firmetur, quando, attentis omnibus circumstantiis, alias sibi comparare nequit moralem certitudinem de cautionum adimplemento; quod si ne per iuramentum quidem huiusmodi certitudinem acquirere valet, dispensationem concedere non potest. Si cautiones praestentur in scriptis, expedit ut scriptura conficiatur forma iure civili valida.

4. Promissio scripta in archivo paroeciali aut etiam in Curia episcopali servari solet. Curandum ut id omnino locum habeat.

5. Si alicubi specialia statuta vigeant, quibus determinatur *forma* cautionum — ex. gr. quod promissio scripta et iurata coram testibus et parocho aut etiam coram publico notario stipulari debeat — illis standum est. Ita iure antiquo (22); et etiam, ut indubitanter putamus, iure novo, quia huiusmodi statuta non sunt contra ius commune, sed *iuxta* vel *praeter*.

Interrogata S. Congr. S. Off. « *an sufficiat assertio partis catholicae sub iuramento data, partem acatholicam de conditionibus implendi sibi fidem praestitisse* », die 10 dec. 1902 respondit: « Ad. 2. *Per se et generatim negative*, et ad mentem. Mens est: Quod si in aliquo casu extraordinario talia concurrant adiuncta, ut Episcopus valeat sibi comparare moralem certitudinem tam de huiusmodi cautionum sinceritate pro praesenti, quam de earum adimplemento pro futuro, specialesque omnino adsint rationes impedientes ne consueto modo cautiones praestentur, ipsius conscientiae et prudentiae. Ceteroquin non obstante decreto regio, opportunae exhibeantur in scriptis cautiones, sicut hucusque factum est; *neque detur dispensatio nisi Episcopus moraliter certus sit eas impletum iri* ».

6. Cautiones praestandae sunt non solum ante matrimonium, sed tempestive ante ipsam petitionem et concessionem dispensationis, adeo ut, *per se* et *regulariter* loquendo, sint tamquam *conditio sine qua non* pro dispensatione impetranda et concedenda.

311[bis]. An sufficiant interdum cautiones aequipollentes vel implicitae aut tacitae. — 1. Cautiones *aequipollentes* habentur, quando pars catholica sincere manifestat firmum propositum faciendi ex parte sua quod facere potest, ut universa proles in fide catholica baptizetur et educetur. Si pars acatholica recusat idem propositum concipere et manifestare, non ideo praedictae cautiones aequipollentes destru-

ut Episcopus valeat sibi comparare moralem certitudinem, quod ab heterodoxo coniuge fideliter observabitur atque implebitur; et quando ipse sive ob subiecti qualitates sive ob alias circumstantias talem certitudinem acquirere non valeat, iure potest exigere ut iureiurando promissio firmetur ».

Cfr. Roskovány, *l. c.* p. 814 ss.

(22) Gasparri, *l. c.* n. 499; Wernz, *l. c.* n. 587, not. 32.

Acta et Decreta Conc. Amer. Lat. (n. 591) exigunt ut promissio sit iurata vel saltem scripta.

untur (23). Hinc patet huiusmodi cautiones probe distingui a cautionibus implicitis vel tacitis.

2. Cautiones aequipollentes tunc tantum habendae sunt ut sufficientes ad matrimonium cum parte pagana aut cum parte baptizata acatholica contrahendum, si, diligenter consideratis singulorum casuum conditionibus, moraliter certo constat, manifestatam sincere voluntatem partis catholicae de universa prole catholice baptizanda et educanda, effectum esse habituram.

3. « Usus facultatis dispensandi, sive ordinariae sive delegatae, invalidus dici nequit si utraque pars *saltem implicite* cautiones praestiterit, i. e. eos actus posuerit e quibus concludendum sit et in foro externo constare possit eam cognoscere obligationem adimplendi conditiones et manifestasse firmum propositum illi obligationi satisfaciendi » (24).

4. Cautiones *tacite* praestitae per se non sufficiunt, nisi, attentis peculiaribus circumstantiis, coincidant cum implicitis aut aequivalentibus (25).

312. Tempus et necessitas cautionum ad valorem dispensationis et matrimonii. — 1. Cautiones praestari debent, etiamsi lex civilis eas prohibeat. Sequens dubium propositum fuit S. C. S. Officii: « *Viget* in N... regionibus *decretum regium sub gravibus poenis prohibens quominus milites ullas cautiones praestent per litteras reversales, sive per iuramentum, sive per simplicem promissionem.* Quare ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus Ordinarius N. directionem certam hisce in casibus expostulat, et quidem quaerit: 1. *An ab impedimento mixtae religionis dispensari possit, si pars acatholica* (quaecumque *est*) *cautiones requisitas per litteras reversales, sive per iuramentum sive per promissionem saltem, omnimode recuset...* ».

S. Off. cit. resp. 10 dec. 1902 reposuit: « Ad 1. *Negative*, et detur Instructio 15 Novembris 1858 », scil. Instr. Secret. Status iussu Pii IX ad omnes Episcopos (26). Idque confirmat Decretum S. Officii diei 13 ian. 1932 et responsio die 7 maii 1941 data.

(23) S. Off. 30 mart. 1938 ad Delegatum Apostolicum in Japonia; 27 ian. 1949 ad Episcopum de Kinghsien.

(24) S. Off. 7 maii 1941 (*A. A. S.* XXXIII, 294).

(25) Cfr. Hürth, in *Periodica*, 1949, 193 s.

(26) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1169, II, n. 2155.

Ad civilem legem quod attinet, sequentes responsiones S. C. S. Officii ob oculos habeantur. Quidam Germaniae Episcopus haec dubia proposuerat:

« In dioecesi nostra lege civili (an. 1825) praescriptum est: 1° ne sponsi mixtae religionis quidquam de religione futurae prolis statuant, et si quid statuerint, lege illa id irritum declaratur; 2° deinde eadem lege civili sancitum est, ut liberi in religione patris educentur, et iisdem, nonnisi decimoquarto aetatis anno peracto, optio detur vel permanendi in religione patris, vel transeundi ad religionem matris, si proin pater est catholicus, proles a ministello prote-

2. Si Praelatus Papa inferior dispenset quin praestitae fuerint cautiones, dispensatio *extra periculum mortis* concessa est certe invalida, quoties eiusmodi cautiones exigi et obtineri poterant. Ratio, quia Sancta Sedes facultatem dispensandi non tribuit nisi sub hac conditione (27).

In periculo mortis, item invalida dicenda est, attento praesertim Decreto S. Officii 13 ian. 1932 (28), nisi forte verificentur peculiaria omnino adiuncta de quibus supra (n. **310**, 6).

3. Si cautiones praestentur sine intentione se obligandi easque implendi, dispensatio estne valida?

Variae distinctiones opportune faciendae:

1° Si cautiones *serio* praestentur et, matrimonio iam celebrato et dispensatione rite concessa, illae non impleantur, dispensatio profecto vim atque efficaciam non amittit. Matrimonium proinde, qua tale, manet licitum, et si ageretur de impedimento disparitatis cultus, validum et licitum.

2° Si cautiones praestentur *ficte*, et huiusmodi fictio appareat exterius, ita ut Superior dispensans eam cognoscat vel saltem *positive* dubitet, nullatenus potest dispensationem concedere. Si forte concederetur, dispensatio foret nulla et irrita, ideoque matrimonium nullum, si ageretur de impedimento disparitatis cultus. Haec dicta sint de Superiore infra R. Pontificem, qui non solet, sed potest, in praefata hypothesi, dispensare.

3° Si praestentur *ficte*, et quidem *exterius* talis fictio manifestetur verbis aut scripto, licet Superior, dispensans eam plane ignoret ac bona fide dispenset, dispensatio non valet quia cautiones revera praestitae non sunt

stantico baptizatur et deinceps in institutione religionis erroribus protestantium instituitur; ad utrumque parentes, licet forte inviti, vi adiguntur.

« His positis, quaeritur: 1° Utrum matrimonio mixto, si vir acatholicus sit, apud nos parochus benedictionem impertiri licite possit, si sponsi, non obstante lege civili mox allata, promittunt se prolem futuram in religione catholica educaturos;

« 2° Quibusnam censuris ecclesiasticis pars catholica subiicienda sit, si ipsius culpa promissio parocho facta de liberis catholice educandis non impleatur;

« 3° Quidnam Episcopo et parocho faciendum, si forte pars catholica ante annum decimumquartum aetatis liberorum moriatur, et proinde promissis suis stare non possit;

« 4° Quid de matrimonio iudicandum, quod sponsi mixtae religionis, eo quod parochus catholicus, propter defectum cautionis opportunae de catholica educatione prolis, illud benedicere aut litteras dimissoriales dare recusavit, coram ministello protestantico contraxere?...

« 5° Quid accurate et strictissime sumpta significat: *cautio opportuna?* ».

S. C. S. Officii die 30 iun. 1842, probante Gregorio XVI, respondit: « Ad 1. Negative.

« Ad 2. Prudentiae Episcopi id esse commissum, qui habita ratione adiunctorum omnium poterit urgere executionem meliori modo, quo expedire ei videbitur.

« Ad 3. Episcopis et parochis huiusmodi filios remanere commendatos, qui satagere debent pro viribus ut catholica fide imbuantur.

Ad 4. Quoad primam et secundam partem, recurrat in casibus particularibus.

Ad 5. Talem promissionem, quae, in pactum deducta, praebeat morale fundamentum de veritate executionis, ita ut prudenter huiusmodi executio exspectari possit ».

(27) Cfr. Bened. XIV Const. « *Magnae nobis* »; Pii VIII Breve « *Litteris altero* », 25 mart. 1830; Instr. Card. Albani 27 sept. 1830 et Instr. Card. Bernetti 12 sept. 1834; Instr. Secret. Status 15 nov. 1858; Instr. S. C. S. Off. 12 dec. 1888 ad Episc. orient.; S. C. S. Off. 16 april. 1890, 12 iun. 1912; Decretum eiusdem S. C. S. Off. 13 ian. 1932.

(28) Cfr. Cappello, *Periodica*, 1932, p. 101 ss.

et dispensatio nonnisi sub conditione earumdem concedi potest a Praelato infra Romanum Pontificem.

4° Si praestentur *ficte*, sed omnino occulte, ita ut nec dispensans nec alii illud cognoscant aut serio dubitent, dispensatio rite concessa valida censetur.

5° Si cautiones hic et nunc praestentur quidem serio, sed ante concessam dispensationem utraque vel alterutra pars *contrariam* voluntatem ostendat, dispensatio non potest concedi, ut supra ad n. 2° et 3° dictum est, eaque forte concessa invalida foret.

Difficultas gravis tunc verificatur in praedicta hypothesi, cum contraria voluntas manifestatur ante matrimonii celebrationem, sed post concessam iam dispensationem. Huius valor *dubius* videtur, ideoque applicandum principium generale ad matrimonii valorem quod attinet (si agitur de impedimento disparitatis cultus), vel recurrendum ad S. Sedem.

312bis. An Sedes Apostolica dispensare seu eximere valeat a cautionibus praestandis. — Cautiones considerandae sunt sub duplici respectu: in quantum referunt et urgent naturalem parentum obligationem baptizandi et educandi prolem in vera religione, et in quantum istam obligationem excedunt. Lex de cautionibus, quatenus excedit praedictam obligationem, est lex ecclesiastica, et qua talis relaxari potest: quatenus illam obligationem non excedit, procul dubio relaxari nequit, cum agatur de obligatione divino-naturali.

313. Cessatio et dispensatio impedimenti mixtae religionis. — 1. Hoc impedimentum quatenus tum iure divino tum iure ecclesiastico est constitutum, cessat *ipso facto* et *sine ulla dispensatione* per conversionem partis acatholicae quae *praecedat* matrimonii celebrationem.

2. In casibus particularibus potest cessare prohibitio *legis divinae*, et manere prohibitio *legis ecclesiasticae* (n. **309**). Ab hac certissime dispensari potest; at si prohibitio iuris divini non est sublata, dispensatio concedi nequit (cfr. n. **307** ss.).

3. Potestas dispensandi competit R. Pontifici, non autem Episcopis, nisi a S. Sede speciales facultates obtinuerint.

Conceditur dispensatio a S. C. S. Off. (can. 247, § 3) iure *proprio* et *exclusivo* etiam pro regionibus subiectis S. C. de Prop. Fide et S. C. pro Ecclesia Orientali (cfr. cc. 252, § 4; 257, § 2).

4. Locorum Ordinarii obtinere solent facultatem dispensandi vel *ad tempus* (triennium aut quinquennium) vel *ad certum numerum casuum urgentiorum* (10, 15, 20, 30, 50, 60).

5. In usu facultatum singulae clausulae servari debent, quae in formulis generalium indultorum vel in particularibus rescriptis praescribuntur.

Praecipua clausula haec est: « *Dummodo* cautum omnino sit con-

ditionibus ab Ecclesia praescriptis praesertim de amovendo a coniuge catholico perversionis periculo, de conversione coniugis acatholici pro viribus procuranda ac de universa prole utriusque sexus in catholicae religionis sanctitate omnino educanda, et *dummodo neque* ante neque post matrimonium coram parocho catholico initum, partes adeant ministrum acatholicum ». Haec clausula est *ad validitatem* dispensationis (29).

Alia clausula *praeceptiva* est ista: « Quod si praecesserit commercium carnale, si fieri poterit sine gravi damno, sponsi separentur aliquo tempore Ordinarii prudenti arbitrio ». Haec tamen clausula non semper apponitur.

Clausulae « *Exceptis Italis, de quibus non constat italicum domicilium omnino deseruisse* », et « *Intra fines suae dioecesis* » sublatae sunt (30).

Excluditur *cumulatio*, nisi expresse sit concessa, ex clausula « nec aliud obstet canonicum impedimentum ». Si desit haec clausula, non satis constat utrum cumulari possint facultates diversorum indultorum. Si indultum sit *generale*, affirmandum; si *particulare*, probabilius negandum quoad impedimenta *publica*, non autem quoad *occulta* (cfr. can. 1049, § 2).

6. Ordinarius *competens* ad concedendam dispensationem est Ordinarius partis catholicae (31).

314. Causae dispensationis. — 1. Debent esse **iustae** et **graves** (can. 1061, § 1, 1°). Quare causa *levis* non sufficit; *gravitas* autem causae intelligenda est relative, et non absolute tantum, seu ex omnibus circumstantiis locorum et personarum diiudicandum est, num sit legitima et sufficiens.

2. Attendi debet praesertim causa boni *publici*. Dicimus *praesertim*, quia non excluduntur absolute, ut nonnulli immerito opinati sunt, causae quae bonum *privatum* respiciunt.

Huiusmodi causae in specie sunt:

a) Bonum reipublicae christianae, ex. gr. si princeps acatholicus, adhibitis cautionibus, ducere velit catholicam, et inde magnum religionis catholicae commodum foret sperandum.

b) Si in aliqua regione catholici sunt pauci, et simul tuti ac liberi ad fidem profitendam, acatholici autem plurimi.

c) Promissio ab acatholico serio facta in scriptis vel coram testibus amplectendi catholicam fidem post initum matrimonium.

d) Si adsit probabilis spes, ut familia acatholica ad veram fidem inclinans per matrimonium mixtum ad Ecclesiam revertatur.

e) Si matrimonium mixtum sit unicum remedium, ut liberi iam ex alio matrimonio procreati in fide catholica educentur.

(29) S. Off. 21 iun. 1912.
(30) Rosset, *l. c.* n. 2496; Wernz, *l. c.* n. 584, not. 28.
(31) S. Off. 30 iun. 1892.

f) Si scandalum aut infamia ex praegnatione aut alia causa oritura vitari nequeat nisi per matrimonium mixtum (32).

3. Causae, quae commodum privatum respiciunt, sunt omnes illae quae solent allegari pro obtinenda dispensatione ab aliis impedimentis, ex. gr. aetas superadulta, angustia loci, incompetentia dotis, etc. Quamvis huiusmodi causae non facile per se sufficiant, earum tamen ratio haberi solet et debet, praesertim ubi aliae rerum circumstantiae concurrant, quibus illis pondus accrescat.

Si consideretur periculum perversionis partis catholicae, *per se* et *in genere* maior causa requiritur ut mulier catholica viro acatholico nubat, quam viceversa, quia mulier subdita est viro estque sexus debilioris et ideo periculum maius est; contrarium dicendum, si spectetur periculum malae educationis prolis, quae magis a matre quam a patre pendere solet (33).

4. Dispensatio sine iusta causa a R. Pontifice concessa, foret illicita, sed valida, quia, positis conditionibus iure divino requisitis, non urget nisi ius ecclesiasticum, a quo R. P. potest dispensare etiam sine causa; concessa ab Episcopo vi indulti esset etiam invalida (cfr. can. 84, § 1).

315. Pactum de filiorum baptismo et educatione. — 1. Nulla et irrita est sponsorum promissio unilateralis vel bilateralis seu conventio, ex qua soboles baptizetur ritu catholico et postea ritu acatholico per ministrum acatholicum vel schismaticum; vel soboles masculini sexus acatholice, soboles sexus feminei catholice baptizetur; vel filii educentur in religione patris, filiae in religione matris, aut universa proles in religione utriusque coniugis vel simul vel successive.

2. Idem dicas de quocumque simili pacto quo sobolis libertas in re tanti momenti laedatur et iniuria fidei catholicae irrogetur (34).

Dispensationes, quae a S. Sede concessae dicuntur, apocryphae sunt. Card. Albitius (35) refert in coniugio Henrichettae, sororis Ludovici XIII, regis Galliae, cum Carolo I, rege Angliae, inter conditiones quas uterque rex stipulatus fuerat et S. C. S. Officii admiserat, hanc fuisse: « Liberi, ex isto matrimonio orti, a matre in religione catholica usque ad annum aetatis decimum tertium alantur et instruantur » (36). Quidam AA. merito dubitant

(32) Zitelli, *op. cit.* p. 60; Bangen, *op. cit.* tit. 4, p. 20; De Smet, *l. c.* n. 255; Ball.-Palm., *l. c.* n. 721; Lehmkuhl, *l. c.* n. 942.
(33) Rosset, *l. c.* n. 1756; Gasparri, *l. c.* n. 504.
(34) Nonnulli veteres DD. putabant huiusmodi pactum afficere ipsam matrimonii substantiam illudque invalidum reddere. Id tamen, per se et generatim loquendo, verum non est. Cfr. Schmalzgr., *l. c.* tit. 6, n. 150.
(35) *De inconstantia in fide*, cap. 36, n. 218.
(36) Gasparri, *l. c.* n. 498.

num revera S. C. S. Officii eiusmodi conditionem admiserit, quia per catholicam filiorum educationem usque ad annum aetatis 13um non videtur satis consultum periculo perversionis amovendo.

316. Obligatio partis catholicae. — « *Coniux catholicus obligatione tenetur conversionem coniugis acatholici prudenter curandi* » (can. 1062).

1. Olim pars catholica emittere debebat formalem promissionem de curanda conversione coniugis catholici. Alicubi, ex. gr. in Borussia, obstante lege civili, non exigebatur; sed confessarius et parochus partem catholicam de illa obligatione monebant.

2. Distinguendum inter *promissionem* formalem et ipsam *obligationem;* sicque aufertur dissensus Doctorum. Promissio est de iure ecclesiastico, et ideo potest a competente auctoritate i. e. a R. Pontifice tolli, sicut reipsa nunc in Codice factum est. Obligatio est de iure divino; oritur enim ex praecepto caritatis.

3. Haec obligatio caritatis *per se* urget sub gravi, non tamen cum maximo aut notabili incommodo.

317. Prohibitio adeundi ministrum acatholicum. — 1. « *Etsi ab Ecclesia obtenta sit dispensatio super impedimento mixtae religionis, coniuges nequeunt, vel ante vel post matrimonium coram Ecclesia initum, adire quoque, sive per se sive per procuratorem, ministrum acatholicum uti sacris addictum, ad matrimonialem consensum praestandum vel renovandum* » (can. 1063, § 1).

Haec obligatio est gravissima, et quidem iuris divini, quod vetat omnino communicationem *in divinis* cum acatholicis. Nam, ut scite animadvertit Instruct. S. Officii 12 dec. 1888, n. 7, « *illicitum* ac *sacrilegum* est se sistere coram haeretico seu schismatico ministro... quoties ipse ut minister sacris addictus adsistat, et quasi parochi munere fungens; *nam pars catholica ritui haeretico aut schismatico se consociaret, ex quo vetita omnibus haberetur cum haereticis in eorum sacris communicatio* ».

Quare Ecclesia nullatenus dispensare potest. Prohibito huc praecise spectat, quod adeatur minister acatholicus *uti sacris addictus,* quia tunc tantum habetur communicatio in divinis iure divino vetita prorsus. Excluditur, uti patet, quaelibet communicatio, *a*) sive *ante* sive *post* matrimonium coram Ecclesia initum; *b*) *sive per se* sive *per procuratorem; c*) sive ad consensum *praestandum* sive ad eum *renovandum.*

Interrogata S. C. S. Officii « An permitti possit, ut ante vel post matrimonium pars catholica etiam coram ministello acatholico ad praestandum consensum matrimonialem se sistat, *si pars catholica in scriptis declaraverit mere passive se gerere et nullo modo ritui protestantico adhaerere velle* » die 10

dec. 1902, ad 3, reposuit: « *Negative*, et detur Instructio 17 febr. 1864, SS.mus approbavit » (37).

Tunc minister acatholicus aditur *uti sacris addictus*, cum *religiosam caeremoniam explet.* Idque semper videtur verificari quoties ille in templo aut vestibus sacris indutus coniuges recipit et alloquitur (38).

2. « *Si parochus certe noverit sponsos hanc legem violaturos esse vel iam violasse, eorum matrimonio ne assistat, nisi ex gravissimis causis, remoto scandalo et consulto prius Ordinario* » (can. cit. § 2).

Eiusmodi obligatio, qua tenetur parochus, urget sub gravi. Dicitur *nisi ex causis gravissimis,* ut significetur non sufficere causas graves seu ordinarias, sed requiri extraordinarias seu gravissimas. Dicitur *remoto scandalo,* quia id exigit ipsum ius divinum. Dicitur *consulto prius Ordinario,* quia in re tam gravi parochus, ne imprudenter agat, totum negotium communicare debet cum Episcopo illudque eius prudenti iudicio remittere, praesertim ad sufficientiam quod attinet causarum et scandali remotionem.

Si tempus non suppetat recurrendi ad Ordinarium, potestne parochus matrimonio assistere? Potest, si incommoda gravissima orirentur ex dilatione matrimonii; expedit tamen ut quamprimum certior fiat de re Ordinarius.

Si parochus certo sciat partes, non obstante monitione, adituras esse ministrum acatholicum uti sacris addictum, putamus cum Card. Gasparri (39) et aliis, parochum — dummodo id impediri nullatenus queat et periculum grave sit ne partes, praetermisso parocho, unum ministrum acatholicum adeant, et aliunde cautiones praestitae sint — assistere posse, remoto scandalo, quia haec assistentia non est intrinsece mala, et, ea negata, maiora mala sequerentur tam contrahentibus quam proli. In praxi, si casus occurrat, parochus consulat Ordinarium, hic vero, ubi tempus suppetat, Sedem Apostolicam (40).

(37) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, nn. 1247, 2155.
(38) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 518; Roskovány, *l. c.*, III, p. 311 ss.
(39) *Loc. cit.* n. 519.
(40) Praestat referre monita S. C. S. Off. in Instr. 12 dec. 1888, n. 8: « Sciant insuper animarum pastores, si interrogentur a contrahentibus vel si certe noverint eos adituros fore ministrum haereticum sacris addictum ad nuptialem consensum praestandum, *silere se non posse, sed monere eosdem debere sponsos de gravissimo peccato quod patrant.* Verumtamen, ad gravia praecavenda mala, si in aliquo peculiari casu sacerdos seu parochus non fuerit interpellatus a sponsis, an liceat necne adire ministrum haereticum vel schismaticum, et nulla fiat ab iisdem sponsis explicita declaratio de eodem adeundo, praevideat tamen eos forsan adituros ad matrimonialem praestandum vel renovandum consensum, atque insuper ex adiunctis in casu concurrentibus praevideat monitionem certo haud esse profuturam, imo nocituram, indeque peccatum materiale in formalem culpam vertendum: tunc sileat, remoto tamen scandalo, et dummodo aliae ab Ecclesia requisitae conditiones atque cautiones rite positae sint... Quod si sponsi ad parochum seu sacerdotem catholicum pro benedicendis nuptiis accedant, postquam eas coram ministro haeretico seu schismatico celebraverint, idque publice notum sit, vel ab ipsis sponsis notificetur, catholicus sacerdos huic matrimonio non intererit, nisi, servatis, uti supponitur, ceteroquin servandis, pars catholica facti poenitens praeviis salutaribus poenitentiis a patrata culpa absolutionem rite prius obtinuerit ».

318. 3. « *Non improbatur tamen quod, lege civili iubente, coniuges se sistant etiam coram ministro acatholico, officialis civilis tantum munere fungente, idque ad actum civilem dumtaxat explendum, effectuum civilium gratia* » (can. cit. § 3).

Huiusmodi actus nec intrinsece nec extrinsece *per se* est malus, quia nullam secumfert communicationem *in divinis* cum ministro acatholico, eo ipso quod hic aditur tantummodo *ut officialis civilis*, et quidem *ad actum civilem dumtaxat explendum*. Id tamen nonnisi *lege civili iubente* permittitur, i. e. in casu necessitatis; secus scandalum facile oriretur, necnon suspicio communicationis in divinis, periculum perversionis aliudve incommodum.

Deficiente praescripto civili, licetne parti catholicae se sistere coram ministro acatholico, si id omnino exigat alia pars aut urgeant haeretici seu schismatici? Si adsit vera necessitas, i. e. si coniux catholicus nequeat sine gravi damno aliter agere, indubitanter tenemus illud licitum esse, dummodo agatur de actu mere civili et absit scandalum (41).

Quaerunt DD., utrum liceat coniugibus adire ministrum acatholicum uti ministrum religiosum, *si nulla fiat religiosa caeremonia*, ex. gr. si minister *extra templum* et *sine vestibus sacris* sermonem habeat de iuribus et officiis, quin putet exinde coniugio ullam sanctitatem accedere, et quin etiam pars catholica intendat sacram facere caeremoniam, sed tantum comitati alterius respondere, sive hic forte sacrum ritum intendat, sive non (42).

Opinatur Card. Gasparri (l. c.) licere parti catholicae adire ministrum acatholicum in hisce rerum circumstantiis, quia non verificatur ratio prohibitionis. Quod profecto admitti potest, dummodo, ut supponitur, absit omnino scandalum et causa gravis exsistat.

319. An et quaenam poenae incurrantur ab iis qui matrimonium ineunt contra praescriptum huius canonis (1063), vide n. **321.**

320. Obligatio qua tenentur Ordinarii et alii pastores animarum. — « *Ordinarii aliique animarum pastores: 1° Fideles a mixtis nuptiis, quantum possunt, absterreant; 2° Si eas impedire non valeant, omni studio curent ne contra Dei et Ecclesiae leges contrahantur; 3° Mixtis nuptiis celebratis sive in proprio sive in alieno territorio, sedulo invigilent ut coniuges promissiones factas fideliter impleant* » (can. 1064) - (43).

Obligatio quoad singula haec capita est gravis profecto et urget tum ex motivo caritatis tum vi ipsius officii quo animarum pastores

(41) Cfr. Instr. S. Off. 12 dec. 1888, n. 7.
(42) Vecchiotti, *op. cit.* III, § 98; Gasparri, *l. c.* n. 518.
(43) S. Off. 12 dec. 1888; S. C. de Prop. Fide ad Archiepisc. Baltimoren. 25 iun. 1884; *De impedim. matrim.*, n. 119; Ball.-Palm., *l. c.* n. 717; Gasparri, *l. c.* n. 524; Noldin, *l. c.* n. 564, nota.

funguntur. Quanam ratione et quotuplici modo possint ac debeant eiusmodi obligationi satisfacere, ex variis circumstantiis locorum et personarum eruendum est.

De assistentia in mixtis nuptiis vide n. **715** s.

321. Poenae contra delinquentes circa matrimonia mixta (44). — 1. *Catholici*, qui matrimonium mixtum, etsi validum, *sine Ecclesiae dispensatione* inire *ausi fuerint*, ipso facto ab *actibus legitimis ecclesiasticis et Sacramentalibus* exclusi manent, donec ab Ordinario dispensationem obtinuerint (can. 2375).

Sola pars *catholica* plectitur hac poena vindicativa. Ratio est evidens. Excusat ignorantia quaelibet, etiam crassa et supina, non tamen affectata, et metus etiam levis (45).

Nomine actuum legitimorum ecclesiasticorum significatur: munus administratoris gerere bonorum ecclesiasticorum; partes agere iudicis, auditoris et relatoris, defensoris vinculi, promotoris iustitiae et fidei, notarii et cancellarii, cursoris et apparitoris, advocati et procuratoris in causis ecclesiasticis; munus patrini agere in sacramentis Baptismi et Confirmationis; suffragium ferre in electionibus ecclesiasticis; ius patronatus exercere (can. 2256, 2°). De Sacramentalibus, vide vol. I, n. **99** ss.

2. Subsunt excommunicationi latae sententiae Ordinario reservatae catholici, qui matrimonium ineunt coram ministro acatholico contra praescriptum canonis 1063, i. e. qui sive ante sive post matrimonium coram Ecclesia initum, *adeunt* quoque, aut per se aut per procuratorem, *ministrum acatholicum uti sacris addictum, ad consensum matrimonialem praestandum vel renovandum* (can. 2319, § 1, 1°).

Haec poena incurritur tantum a parte *catholica*, et quidem sive matrimonium celebretur ex dispensatione super impedimento mixtae religionis, sive celebretur sine ulla dispensatione (46).

3. Eadem excommunicatio eos tenet, qui matrimonio uniuntur cum pacto explicito vel implicito ut *omnis* vel *aliqua proles educetur extra catholicam Ecclesiam* (cqn. 2319, § 1, 2°). Censura, ut supra, plectitur solum pars catholica.

Pactum, explicitum vel implicitum, quavis forma ac ratione exprimi potest, seu scripto seu nudis verbis. Praecedere aut saltem concomitari debet

(44) Iure antiquo nuptias ineuntes coram ministro acatholico incurrebant excommunicationem *speciali modo* R. Pontifici reservatam. Post Const. « *Apostolicae Sedis* » (an. 1869) de exsistentia censurae dubitatum fuit ab ipsa S. C. S. Officii (decr. 4 april. 1871); at dein per authenticas declarationes omne dubium sublatum est (S. O. 17 mart. 1874; 18 maii 1892). Sed controversia perduravit inter DD., utrum censura esset in *credentes* vel in *fautores* haeresis.
(45) Cappello, *De censuris*, n. 20 s.
(46) Cfr. Cappello, *op. cit.* n. 125; Ferreres, II, n. 1265.

matrimonii celebrationem; quare excommunicationem non contrahunt coniuges, qui, nuptiis iam celebratis, inter se paciscuntur (47).

4. Hac poena tenentur etiam parentes vel parentum locum tenentes, qui *prolem scienter* tradunt *in religione acatholica* educandam.

5. Qui matrimonium ineunt cum huiusmodi pacto « explicito vel implicito ut omnis vel aliqua proles educetur extra catholicam Ecclesiam », sunt *suspecti de haeresi* (can. 2319, § 1, 2°), et ideo subsunt poenis, quibus suspecti de haeresi subiiciuntur, ad normam cc. 2315, 2316 (48).

322. Matrimonium inter partem catholicam et acatholicam sine dispensatione initum. — 1. Imprimis, uti patet, eiusmodi coniugium est gravissime illicitum, praesertim si desint conditiones iure divino requisitae. De valore, si obsit tantum mixtae religionis impedimentum et consensus rite praestitus fuerit, dubitari nequit.

2. Usus matrimonii ita celebrati non vetatur; nullum enim obstat impedimentum prohibens ne coniuges debitum petant ac reddant.

3. Quamvis formalis dispensatio ad *celebrandum* matrimonium mixtum non sit amplius necessaria, omnino tamen requiritur, ut etiam *post* matrimonium ita celebratum *satisfiat conditionibus ab Ecclesia praescriptis*, quatenus id a parte catholica fieri potest (49). Coniux catholicus non potest admitti ad sacramenta recipienda, nisi prius conscientiae suae consuluerit.

Ad rem Instructio Card. Lambruschini die 30 april. 1841 ad Episcopos Hungariae iussu Gregorii XVI data, haec habet: « Ceterum, quocumque demum modo mixta haec matrimonia, citra Ecclesiae dispensationem et necessarias cautiones, sive per passivam catholici parochi praesentiam, sive coram acatholico ministro contracta fuerint, illud Episcopis et parochis Sanctitas Sua magnopere commendat, *ut omni pastorali sollicitudine catholicum coniugem ad patratae culpae detestationem congruamque poenitentiam opportune conentur excitare, eumque solerter adducant ad obligationes implendas, quibus gravissime tenetur*, illam praesertim quae est de catholica universae prolis educatione impense curanda. Quae si ex voto contingant, adeoque *constet eum revera resipuisse, paratumque esse ad opportunam*, quoad valuerit, *scandali reparationem, tunc sane poterit ipse sacramentorum Ecclesiae particeps fieri*, quemadmodum respondens die 13 iul. 1782 archiepiscopo Mechliniensi s. m. Pius VI in rem adnotavit » (50).

(47) Cappello, *l. c.* n. 126.
(48) Cfr. Cappello, *l. c.* n. 71 ss.
(49) Wernz, *l. c.* n. 578; Lehmkuhl, n. 942 s.; Feije, *l. c.* n. 573.
(50) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 920 in nota.

Articulus IV.

De impedimento cognationis legalis.

323. Quid sit cognatio legalis, quid adoptio et quotuplex. — 1. Cognatio legalis est propinquitas personarum, quae oritur ex legitima adoptione. Dicitur *legalis*, quia primum a lege civili constituta est, quamvis postea a iure quoque canonico recepta sit. Adoptio vero est *actus legitimus, quo persona extranea in filium* vel nepotem *assumitur* (1).

2. Legalis cognatio, quae oritur ex adoptione, est institutum *iuris civilis* tantum. Fieri debet per actum publicum, secundum statutam formulam, certis servatis conditionibus tam pro adoptante quam pro adoptato. Proinde unice pendet a *lege civili* cuiusque nationis, tum quoad ipsam exsistentiam et naturam, tum quoad ambitum, effectus et formam, qua constituitur, regitur, et resolvitur.

3. *Iure romano* sola cognatio *legitima* omnes effectus civiles producebat. Per eam sane quis de familia erat, sub patria potestate constitutus. Filius vero unusquisque fiebat aut legitima nativitate, aut legitimatione, aut adoptione (2).

4. Ex adoptione oritur *triplex* cognatio legalis: 1° *paternitas legalis* inter adoptantem et adoptatum eiusque descendentes; 2° *fraternitas legalis* inter adoptatum et filios legitimos adoptantis; 3° *affinitas legalis* intes adoptantem et uxorem adoptati et vicissim inter adoptatum et uxorem adoptantis.

5. In *iure romano* duplex distinguitur adoptio (3), alia personae *sui iuris*, priscis temporibus per suffragium populi in comitiis facta, serius per decretum imperatoris, quae dicitur *adrogatio* vel *arrogatio;* alia personae *non sui iuris*, seu *filii-familias*, qui nempe adhuc esset sub patria potestate, per decretum magistratus, et dicitur *adoptio simplex* (*datio in adoptionem*).

(1) Cfr. § 1 Inst. *de adopt.* 1, 11; L. 1, D. h. t.; L. 1, § 4, D. *unde cogn.* 38, 8; L. 10, § 4. C. *de adopt.* 8, 48; S. Thom. in IV, D. 42, q. 2, a. 1; Sanchez, lib. VII, disp. 63, n. 1; Schmalzgr., lib. IV, tit. 12, n. 1 ss.; Wernz, *l. c.* n. 467; Gasparir, *l. c.* n. 851; Rosset, *l. c.* n. 1894; D'Annibale, I, n. 65.

Iure romano per adoptionem quis assumebatur non solum in filium, sed etiam in nepotem et pronepotem. Quod Codices moderni generatim non admittunt.

(2) Inst. 1, 9, *de patria potestate;* D. 1, 6, *de his qui sui vel alieni iuris;* C. 8, 47, *de patr. potest.;* C. 5, 27, *de natur. liberis et matrib. eorum, et ex quibus causis iustis eff.;* D. 1, 7, *de adopt. et emancip.;* Inst. 1, 11, *de adopt.;* C. 8, 48, eod.

(3) Adoptio, quaecumque sit, distinguenda prorsus est ab *alumnatu* et *unione prolis*. Alumnatus est, quo quis puerum (vel puellam) sub sua cura suscipit, ad eum nutriendum et educandum. Unio prolis in eo est, ut cum duo matrimonio uniuntur, quorum uterque vel alteruter ex praecedenti coniugio prolem suscepit, paciscuntur prolem iam susceptam eodem loco habendam esse ac quae ex novis nuptiis suscipienda erit, ut eodem scilicet iure successionis cum hac gaudeat. Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 35 s.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 635; Vecchiotti, III, § 94.

Utriusque effectus, *iure romano antiquo*, est ut adoptatus transeat in familiam et potestatem adoptantis ad instar filii naturalis et legitimi et fiat haeres ab intestato (4).

Iustinianus reliquit in suo statu *adrogationem*, sed mutavit *adoptionem* tum quoad *formam*, quam simpliciorem reddit, tum quoad *effectus*, quatenus per eam adoptatus non amplius transibat in familiam et potestatem adoptantis, at ius exinde habebat succedendi adoptanti ab intestato (5).

Quare *adrogatio* definiri potest: legitima assumptio personae extraneae *sui iuris* (6) in filium vel nepotem suprema auctoritate principis ita facta, ut adoptatus transeat in potestatem et familiam adoptantis et fiat ad instar filii naturalis et legitimi haeres necessarius tam ab intestato quam ex testamento.

Adoptio simplex definitur: legitima assumptio personae, *nondum sui iuris*, in filium vel nepotem inferiore auctoritate magistratus competentis ita facta, ut adoptatus non transeat in potestatem et familiam adoptantis nec fiat haeres *necessarius* in testamento sed tamen aliquod ius in haereditatem accipiat, i. e. ab intestato succedat (7).

Adrogatio vocari solet interdum *adoptio plena* vel *adoptio sensu stricto*; *adoptio simplex* dicitur *adoptio minus plena* sive *imperfecta*.

At nonnulli negant huiusmodi voces promiscue usurpari posse; nec, ut putamus, sine fundamento, attentis textibus iuris romani.

6. Ex *adoptione* oritur, iure romano, *impedimentum matrimonii*. Adoptio enim *filios* facit; hinc sicut naturalis cognatio prohibet nuptias inter personas tali vinculo coniunctas, pronum est ut cognatio quoque legalis matrimonium vetet. Impedimentum adest:

(4) Cfr. Laurin, *l. c.* p. 193 ss.; Arndts-Serafini, *l. c.* §§ 422 ss.; Scherer, *l. c.* p. 321.

(5) Cfr. § 1, I, 1, 11; fr. 1, 2, D. 1, 7; L. 10, C. 8, 48.

Ex iure romano ad adoptionem requirebatur, ut *adoptans* esset: 1° sui iuris et maior 25 annis (§ 4 Inst. I, 11, *de adopt.*); 2° masculus, sed ex speciali principis concessione etiam femina poterat adoptare (§ 10, Inst. h. t.; L. 5, Cod. h. t.); 3° non castratus (§ 9, Inst. h. t.); spadoni, e contrario, cuius impotentia generandi non habebatur ut manifesta et perpetua, ius erat adoptandi; 4° plena pubertate, i. e. 18 annis adoptando maior (§ 4, Inst. h. t.; L. 40, § 1, Cod. h. t.); 5° non minor 60 annis, nisi iustae causae accederent (L. 15, § 2, D. h. t.). Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 7 ss.; Arndts-Serafini, *l. c.* § 422 s.; Vidal, *Institutiones iuris civilis romani* n. 343.

Adrogandus 1° debebat esse sui iuris (L. 1, § 1, D. h. t.) sive masculus sive femina; postea etiam impuberes poterant adrogari per rescriptum principis (§ 3, Inst. h. t.); 2° filius illegitimus adoptantis, qui poterat legitimari, adoptari non permittebatur (L. 7, C. *de natural.* lib. V, 27), neque ille, qui semel iam fuerat adoptatus et postea emancipatus, secunda vice adrogari poterat (L. 37, § 1, D. h. t.). Cfr. Schmalzgr., *l. c.*; Arndts-Serafini, *l. c.* § 421 ss.; Vidal, *l. c.*

Quoad *formam* requirebatur: 1° interventus auctoritatis publicae vel per rescriptum principis vel per cognitionem magistratus competentis (§§ 1, 3, 8, Inst. h. t.; L. 2, 3, 4, 38, D. h. t.; L. 11, C. h. t.); 2° consensus vel saltem non contradictio adoptati (L. 5, 52, D. h. t.; L. 11, C. h. t.); 3° praesentia adoptati, quia per procuratorem fieri non poterat (L. 24, D. h. t.); 4° adoptio debebat esse absoluta et perpetua, non autem sub conditione vel ad tempus facta (L. 25, 34, D. h. t.).

Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 8 ss.; Arndts-Serafini, *l. c.* § 423 ss.; Scherer, *l. c.* p. 324; Vidal, *l. c.*; Laurin, *l. c.* p. 246.

(6) Interdum, sed valde raro, adrogatur ab ascendente paterno vel materno etiam persona (cognata) *alieni iuris* (non agnata). Cfr. Inst. I, 11; L. 10, C. 8, 48; Leitner, *l. c.* p. 270 s.; Wernz, *l. c.* n. 468, not. 9.

(7) Cfr. Inst. III, 10, *de acquisitione per arrog.*; Bened. XIV Const. « *Essendoci noto* », 21 dec. 1749; *De Synodo dioec.*, lib. IX, cap. 10, n. 4; Arndts-Serafini, *l. c.* §§ 425, 428.

1° inter adoptantem, adoptatum adoptatique descendentes (*paternitas legalis*);

2° inter adoptatum et filios adoptantis, sub eius potestate constitutos (*fraternitas legalis*);

3° inter adoptatum et uxorem adoptantis, inter adoptantem et uxorem adoptati (*affinitas legalis*) - (8).

7. Cognatio legalis orta ex *adoptione perfecta* seu *adrogatione* est certe apud Romanos impedimentum *dirimens*. Num etiam adoptio *minus plena* seu *imperfecta*, in iure post-iustinianeo, habeat vim *irritandi matrimonium*, controvertitur (9).

8. Impedimentum cognationis legalis iure romano est *perpetuum* in iis, inter quos paternitas et affinitas legalis exsistit, ita ut etiam soluta adoptione, adhuc maneat; est *temporaneum* in iis, inter quos fraternitas legalis exsistit, ita ut, soluta adoptione, impedimentum cesset (10).

Adoptio vero solvitur tum per emancipationem personae adoptatae aut filii (filiae) adoptantis, tum per mortem adoptantis (11).

324. Hodierna disciplina canonica. — 1. « *In iis regionibus ubi lege civili legalis cognatio, ex adoptione orta, nuptias reddit illicitas, iure quoque canonico matrimonium illicitum est* » (can. 1059). Proinde:

1° Codex legem civilem suam facit eamque, ut aiunt, canonizat. Ratio huius dispositionis est, ut abrogata fere ubique observantia iuris romani et substitutis apud singulas nationes Codicibus propriis, *certa norma* statuatur, quae moribus atque institutis patriis sit conformis.

2° Prout ergo ex *lege civili* cuiusque nationis cognatio legalis est impedimentum dirimens vel impediens aut nullum, etiam *iure canonico* erit *dirimens* vel *impediens* aut *nullum*.

3° Hinc ius civile singularum nationum sedulo attendendum est, tum quoad *exsistentiam* impedimenti, tum quoad *ambitum*, tum quoad *durationem*. Dispiciendum scil. in unaquaque natione, an codex civilis cognationem legalem impedimentum constituat; utrum dirimens vel impediens sit; inter quas personas vigeat; an sit perpetuum necne; si temporaneum, quando et quomodo cesset.

4° Impedimentum *formaliter* est ex lege canonica, et quidem unice atque exclusive, ita ut nulla vis et auctoritas dirimendi vel pro-

(8) Cfr. §§ 1, 2. Inst. *de nupt.*, I, 10; L. 17, 23, 55, D. *de ritu nupt.* XXIII, 2; c. 1, 5, 6, C. XXX, q. 2; Sanchez, *l. c.* disp. 63, n. 6 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 26; Laurin, *l. c.* p. 217 ss.

(9) Cfr. Laurin, *l. c.* p. 208 ss.; De Angelis, lib. IV, tit. 12, n. 1; Wernz, *l. c.* n. 469; Arndts-Serafini, *l. c.* §§ 425, 428; Scherer, *l. c.* p. 323 ss.

(10) Cfr. § 1. Inst. *de nupt.*, I, 10; L. 14, 55. D. *de ritu nupt.*, XXIII, 2.

(11) Cfr. § 2. Inst. *de nupt.*, I, 10; Inst. I, 12, *quibus modis ius patriae potestatis solvitur;* L. 17, 55. D. *de ritu nupt.*, XXIII, 2; Schmalzgr., *l. c.* n. 26 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1897 ss.

hibendi baptizatorum matrimonia sit tribuenda iuri civili, quod non-nisi *materiale* elementum suppeditat.

5º Cum legalis cognationis impedimentum ex canonica dispositione nitatur lege civili, manifesto liquet impedimentum mutari vel auferri, mutato ex legitima reipublicae auctoritate vel sublato iure civili.

II. Impedimentum cognationis legalis usque ad nostra tempora vigebat ut *impediens* in *Gallia, Germania, Hungaria, Helvetia, republica de Venezuela, Belgio, Luxemburgo et Romania.*

1º In *Gallia* (art. 348): *a*) inter adoptatem et adoptatum eiusque descendentes; *b*) inter diversos filios adoptivos eiusdem adoptantis; *c*) inter adoptatum et filios, quos postea habuerit adoptans; *d*) inter adoptatum et uxorem adoptantis, inter adoptantem et uxorem adoptati.

Impedimentum est *perpetuum* quoad *paternitatem* et *affinitatem legalem*, i. e. quoad personas *sub a*) et *d*); est *temporaneum* quoad *fraternitatem legalem* scil. quoad personas sub *b*) et *c*), quatenus impedimentum cessat statim ac filius adoptatus aut filii naturales emancipantur.

2º In *Germania*, solum inter adoptantem et adoptatum eiusque descendentes (filios legitimos, naturales, adoptivos). Impedimentum est *temporaneum*, i. e. durat quousque adoptio manet.

3º In *Hungaria: a*) inter adoptantem et adoptatum; *b*) inter adoptantem et uxorem adoptati, inter adoptatum et uxorem adoptantis; *c*) inter filios naturales, legitimos vel illegitimos, adoptantis et adoptati, atque uxorem eiusdem; *d*) inter filios naturales adoptati et uxorem adoptantis.

Impedimentum, soluta adoptione, illico cessat (12).

4º In *Helvetia* (art. 129, 200) viget: *a*) inter adoptantem et adoptatum; *b*) inter adoptantem et uxorem adoptati, inter adoptatum et uxorem adoptantis (13).

5º In *republica de Venezuela* (art. 73) adest impedimentum: *a*) inter adoptantem et adoptatum eiusque descendentes; *b*) inter diversos filios adoptivos eiusdem adoptantis; *c*) inter adoptatum et filios supervenientes adoptanti; *d*) inter adoptantem et coniugem adoptati, inter adoptatum et coniugem adoptantis. Est *temporaneum*, manet nempe quousque adoptio perdurat.

6º In *Belgio, Luxemburgo* et *Romania* viget idem ius ac in *Gallia* (n. 1º).

III. In quibusdam nationibus Europae et Americae legalis cognatio constituit impedimentum *dirimens*, de quo vide n. **569.**

IV. Apud alias nationes huiusmodi impedimentum *non exsistit*, vel quia institutum adoptionis a iure ignoratur, vel quia recepta adoptio matrimonium nec dirimit nec prohibet.

Non viget generatim impedimentum, neque ut impediens neque ut dirimens, in *Hollandia, Lusitania, Austria* (14), *Dania, Servia,*

(12) Lex de matrimonio, XXXI, an. 1894, § 18.

(13) Ita ex Codice Civili an. 1907, quod viget a die 1 ian. 1912. Antea ex lege 24 dec. 1874, impedimentum erat *dirimens*.

(14) In Austria exsistit quidem adoptionis institutum (§§ 179-185); at nullum exinde

Bulgaria, Montenegro, Bosnia et Herzegovina, Suecia, Norvegia, Anglia et generatim in eius quoque coloniis (non excepta ditione *Canadensi, Australia, India, Transwaal*), in republica *Aequatoris, Argentina, Costaricensi, S. Salvatoris, de Nicaragua, de Uruguay;* nec demum apud nationem *Chilensem* et *Mexicanam.*

V. In dubio utrum impedimentum *exsistat necne*, stante ex. gr. controversia inter civilistas et canonistas, *practice* tenendum est, impedimentum *non exsistere*. Item si dubitetur an sit *dirimens* aut *impediens*, mitius iudicandum, scil. impedimentum ut *mere impediens* habeatur, donec S. Sedes authenticam declarationem ediderit.

VI. Cognatio legalis *superveniens* nec solvit matrimonium, etsi ratum tantum (quod omnes concedunt), nec eiusdem usum impedit. Hinc si quis puellam accipiat in uxorem, et deinde adoptet in filium puta patrem puellae ipsius, iura coniugalia nullam iacturam patiuntur quoad petitionem ac redditionem debiti. Id, contra veteres quosdam, certum atque indubitatum est, cum nullus textus iuris seu antiqui seu novi usum matrimonii prohibeat ob cognationem legalem supervenientem (15).

VII. Si adoptio *non lege civili*, sed *solis populi moribus* introducta est, impedimentum non exsistit, licet forte quaedam cognatio legalis inde oriri existimetur. Ante Codicem, id certum erat ex responsione S. Off., data die 16 april. 1761.

Expositum fuerat: « In Bulgariae provincia mos est ut patresfamilias aliquando sibi in filios adoptent absque ulla iuris sollemnitate aliquos pueros vel puellas. Huiusmodi adoptati communiter inter catholicos ibi commorantes veluti filii legitimi reputantur, adeo ut in haereditatem etiam succedant. R. D. Roveranus missionarius... S. C. de Prop. Fide humiliter supplicavit ut declarare dignaretur an talis adoptio impedimentum pararet cognationis legalis. Eadem S. C. instantiam remisit ad S. C. S. Officii. Deinde in Congreg. Generali habita coram SSmo D. N. feria V, die 16 april. 1761, SSmus declaravit praefato in casu nullum exsistere impedimentum » (16).

Iure novo, a fortiori res extra controversiam est. Nam Codex expresse loquitur de *lege civili* (cc. 1059, 1080), et quidem de lege civili quae statuat cognationem legalem ex adoptione ortam impedire aut dirimere matrimonium.

325. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. *Ante Codicem* impedimentum cognationis legalis aut *dirimens* erat, aut *nullum;*

oritur impedimentum matrimonii. De recenti disciplina, vide Brunelli, *Divorzio e nullità di matrimonio negli Stati d'Europa*, Milano 1937, p. 93.

(15) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 19 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 24 s.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 625; Santi, *l. c.* n. 10.

(16) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, vol. I, n. 442.

mere impediens non exsistebat. *Post Codicem* habetur etiam impedimentum *impediens.*

2. *Ante Codicem* vigebat hoc principium: *Adoptio secumfert impedimentum dirimens, si facta ad terminos iuris romani.* Quare in tantum ex adoptione impedimentum matrimonii oriebatur, in quantum ea, *saltem quoad substantiam,* conveniret cum adoptione iuris romani. Ad hoc autem videbatur sufficere et requiri, ut adoptio fieret per actum publicum et adoptatus transiret in potestatem vel in familiam adoptantis, aut saltem arctam connexionem acquireret cum ista.

Post Codicem, relicto omnino iure romano, attenditur unice ius civile singularum nationum, sive discrepet illud a romana legislatione sive cum ipsa congruat.

3. *Ante Codicem,* si adoptio unius alteriusve gentis conveniret saltem quoad substantiam cum adoptione iuris romani, impedimentum erat, independenter a lege civili illius gentis, i. e. sive lex inter effectus adoptionis recenseret hoc impedimentum, sive non.

Post Codicem, in tantum exsistit impedimentum, in quantum lex civilis cuiusque nationis illud admittat.

4. *Ante Codicem* cognatio legalis erat impedimentum dirimens, quoad omnes nationes ubi vigebat, in hoc ambitu: *a)* in linea *recta* inter adoptantem et adoptatum eiusque descendentes qui adoptionis tempore sub paterna adoptati potestate erant constituti; *b)* in linea *collaterali* inter adoptatum et filios naturales *ac* legitimos adoptantis, *quamdiu* neuter emancipatus erat (17); *c)* in *affinitate* inter uxorem adoptantis et adoptatum atque inter adoptantem et uxorem adoptati (18).

Post Codicem ambitus non est unus ac idem pro omnibus nationibus. Varius profecto est pro diversitate legislationum, praesertim quoad fraternitatem.

5. *Ante Codicem* impedimentum erat *stabile* et *perpetuum,* excepto casu sub *b*), adeo ut, puta, eo sublato a lege civili, nihilominus adhuc *canonice* vigebat, manente adoptione ad terminos iuris romani.

(17) Nonnulli seu veteres seu recentes putabant impedimentum fraternitatis legalis exsistere etiam inter duos filios adoptatos *eiusdem* personae adoptantis. Cfr. D'Annibale, I, n. 65, not. 21; Sebastianelli, *l. c.* p. 88 s.; Gasparri, *l. c.* n. 860; Leitner, *l. c.* p. 272; Wernz, *l. c.* n. 473, not. 59.

Sed negativa sententia erat probabilior; nam, ut egregie (*l. c.*) animadvertit Wernz, « quamvis ratio intrinseca honestatis inter duos liberos adoptatos hoc impedimentum suadere videatur, tamen §§ 2, 3 Inst. *de nupt.*, I, 10; L. 23, D. h. t.; L. 17, D. *de rit. nupt.*, XXIII, 2, quibus illi auctores insistunt, id clare non probant, quia nullibi agitur *de duobus liberis adoptantis* inter se ». Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 63, n. 28; Schmalzgr., *l. c.* n. 31 ss.; Reiffenst., lib. IV, tit. 12, n. 8; Laurin, *l. c.* p. 222 ss.; Santi, *l. c.* n. 13; Scherer, *l. c.* p. 326 ss.

(18) Quare impedimentum cognationis legalis non exsistebat: *a)* inter adoptantem et matrem adoptati; *b)* inter adoptatem et filiae adoptivae *filiam*; *c)* inter adoptantem et filiam *illegitimam* filii adoptivi; *d)* inter filium illegitimum adoptantis et filiam adoptivam eiusdem adoptantis ac vicissim; *e)* inter filiam et filium *duorum fratrum* adoptivorum, et iuxta plures inter duos adoptivos *eiusdem* patris adoptantis.

Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 28 s.; Schmalzgr., *l. c.* n. 31 ss.; Wernz, *l. c.* n. 474; Laurin, *l. c.* p. 199 s.

Post Codicem, ex positiva legislatoris ecclesiastici voluntate, impedimentum pendet a lege civili eiusque mutationes sequitur.

326. Convenientia impedimenti. — Relatio peculiaris, quae vi adoptionis inter adoptatum et familiam adoptantis exsurgit, omnino suadet ne inter personas cognatione legali coniunctas matrimonium contrahatur. Personae enim, posita adoptione, sunt loco parentum, filiorum, fratrum. Hinc peculiaris oritur inter praefatas personas vitae consuetudo et familiaritas. Quae, ut pura et sancta servetur, a spe futuri matrimonii excludenda est (19).

S. Thomas rationem ita egregie exponit: « Lex divina illas personas praecipue e matrimonio exclusit, quas necesse est cohabitare, ne, ut Rabbi Moyses dicit, si ad eas liceret carnalis copula, facilis pateret concupiscentiae locus, ad quam reprimendam matrimonium est ordinatum; et quia filius adoptatus versatur in domo patris adoptantis, sicut filius naturalis, ideo legibus humanis prohibitum est inter tales matrimonium contrahi, et talis prohibitio est per Ecclesiam approbata, et inde habetur quod legalis cognatio matrimonium impediat » (20).

Ut patet, haec ratio non est nimis urgenda, quia non semper et necessario ex iure Codicis adoptio et relativa cognatio legalis constituit impedimentum.

327. Quomodo cesset impedimentum cognationis legalis. — 1. Imprimis cessat per dispensationem, cum sit iuris ecclesiastici tantum. In paternitate nonnisi aegre R. Pontifex dispensat (21); in affinitate ex gravi causa facilius dispensatur; in fraternitate adhuc facilius; at vix unquam opus est dispensatione super fraternitate legali, quia in promptu est solutio adoptionis per emancipationem (22).

2. Attento iure antiquo, impedimentum *in linea recta* et *ex affinitate legali* erat natura sua *perpetuum,* ita, ut, legitime soluta adoptione aut sublata patria potestate per emancipationem aliisque legitimis modis, nullatenus cessaret; e contra *in linea collaterali* seu fraternitate ipso iure exsistere desinebat, si adoptio per mortem patris vel per emancipationem adoptati solvebatur, seu quomodolibet cessabat patria potestas in filios naturales et legitimos (23).

(19) Cfr. Instr. S. Off. 16 april. 1761; Sanchez, *l. c.* n. 16; Gasparri, *l. c.* n. 851; Rosset, *l. c.* n, 1905; Wernz, *l. c.* n. 471; Santi, *l. c.* n. 4.

(20) In IV, D. 42, q. 2, a. 2.

(21) Cfr. De Iustis, lib. II, cap. 6, n. 51, p. 400; Ball.-Palm., *l. c.* n. 641; Wernz, *l. c.* n. 477; Laurin, *l. c.* p. 241 ss.

(22) Cfr. folium S. C. C. in *Hortana,* 26 sept. 1734; Gasparri, *l. c.* n. 870; Wernz, *l. c.*; Santi, *l. c.* n. 8; Ball.-Palm. *l. c.*; De Iustis, *l. c.* n. 51; Giovine, I, p. 400.

(23) Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. IX, cap. 10, n. 4; Schmalzgr., lib. IV, tit. 12, n. 10 ss.; Sanchez, *l. c.* n. 4; Rosset, *l. c.* n. 1902.

Patria potestas cessabat: *a)* morte naturali vel civili (deportatione, servitute) adoptantis; *b)* emancipatione filii (filiae) adoptati vel naturalis; *c)* privatione patriae potestatis ipso iure

Iure novo videndum est num iuxta legem civilem cuiusque nationis adoptio sit perpetua an temporanea, num coniugium prohibeatur durante adoptione tantum, an etiam ea soluta, sive in linea recta sive in linea collaterali seu fraternitate.

Si matrimonium vetetur *durante* dumtaxat *adoptione*, eo ipso quod haec solvitur per emancipationem aut alia qualibet ratione iuxta formam a lege civili praescriptam, cessat ipso iure etiam impedimentum canonicum cognationis legalis, ita ut valide et licite nuptiae celebrari queant sine ulla dispensatione. Quod si adoptio iure civili sit perpetua, aut matrimonium vetetur ea quoque soluta, impedimentum nonnisi per dispensationem tolli potest.

3. Palam est dispensationem *civilem* ab impedimento non suffragari in foro ecclesiastico, cum auctoritas civilis incompetens omnino sit in negotiis canonicis, praesertim in re sacramentali.

328. Num infideles teneantur impedimento cognationis legalis. — 1. Certe non ligantur *ante* baptismum, nisi ex speciali lege civili matrimonium prohibeatur ob adoptionem; quo in casu, uti patet, impedimentum relate ad infideles est mere civile, non autem canonicum.

2. *Post* baptismum tenentur impedimento canonico cognationis legalis, dummodo adoptio adhuc exsistat (24).

329. Notae historicae. — 1. Ex monumentis historicis non constat *quando* Ecclesia se iuri romano quoad legalem cognationem conformaverit; item an *de facto* tantum leges romanas servaverit prioribus saeculis, an potius easdem *canonizaverit* (25).

2. Certum est, per octo priora saecula nullum haberi documentum, ex quo liquido appareat Ecclesiam vere *canonizasse* ius romanum de adoptione quoad matrimonium etiam baptizatorum irritandum. Prima vice Nicolaus I (an. 866) commemorat « venerandas romanas leges » de hac re. Verba huius Pontificis, uti colligitur ex contextu (26), manifesto insinuant, Ecclesiam ius romanum saltem *generatim* ratum habuisse (27).

aut iudice interveniente, ex. gr. ob incestuosas nuptias adoptantis; *d*) et etiam secundum communiorem et veriorem sententiam, promotione filii ad certas dignitates.
Cfr. Inst. 1, 12, *quibus modis ius potest. solvitur;* D. 1, 7, *de adopt. et emanc.;* C. 8, 49, *de emanc. liber.;* C. 10, 31, *de decurion.* L. 66, § 1; Nov. 81, cap. 1, pr. et § 1, cap. 3; Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. IX, cap. 10, n. 4; Santi, *l. c.* n. 9; Vidal, *l. c.* n. 359 ss.
(24 Sanchez, lib. VII, disp. 63, n. 22; Schmalzgr., *l. c.* n. 23; Ball.-Palm., *l.c.* n. 625; Van de Burgt, *l. c.* p. 52; Feije, *l. c.* n. 436.
(25) Cfr. Laurin, *l. c.* p. 214 ss.; Freisen, *l. c.* p. 555 ss.; Scherer, *l. c.* p. 325 ss.
(26) Nicolaus I commemorat per transennam adoptionem in linea recta, ut inde argumentum a fortiori petat ad impedimentum cognationis spiritualis comprobandum. Quae argumentandi ratio fuisset inepta aut saltem debilis valde, nisi Ecclesia suas fecisset leges romanas. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 469.
(27) Cfr. c. 1, C. XXX, q. 3; Laurin, *l. c.* p. 215 ss.; Scherer, *l. c.* p. 322.
Quamvis Ecclesia totum rigorem iuris romani de conditionibus requisitis ad inducendam

3. Gratianus (28) impedimentum cognationis legalis supponit; item Rolandus (Alexander III), Petrus Lombardus aliique (29). Bernardus Papiensis primus disertis verbis doctrinam proponit asseritque impedimentum non solum prohibere nuptias, sed etiam *dirimere* (30). In Decretalibus Gregorii IX unicus textus legislativus habetur (31), quem S. Raymundus ex Breviario Bernardi Papiensis desumpsit.

4. Quidam canonistae, v. g. Durantis (32), putabant impedimentum esse mere impediens; alii cum Hostiensi (33) existimabant cognationem legalem toto ambitu iuris romani matrimonia irritare. Quare *ambitus* impedimenti nonnisi serius tum per canonistarum doctrinam, tum praesertim per consuetudinem et praxim Ecclesiae determinatus fuit (34).

5. Plura dubia et controversiae habebantur. Inde a saeculo XIII maxime agitata est quaestio, utrum sola adoptio *plena*, an etiam *minus plena* produceret impedimentum canonicum cognationis legalis ex iure Ecclesiae. Plures iique graves DD. utrique sententiae calculum adiiciebant (35).

Practice controversia ita solvebatur: videndum erat, in singulis civitatibus, an adoptio ibi adhibita saltem quoad substantiam congrueret cum adoptione iuris romani. Cum vero quaestionis decisio difficultate non careret, factum est, ut impedimentum tamquam dubium haberetur, nisi S. Sedes authenticam declarationem de eo edidisset.

Authentice declaratum fuerat, impedimentum induci per adoptionem iuxta Codicem *Gallicum* legitime factam (36); item per adoptionem secundum Codicem *Neapolitanum* peractam (37); non induci, e contrario, impedimentum per adoptionem factam secundum leges *Bulgariae* (38) et *Tunkini* (39).

cognationem legalem ut impedimentum canonicum non admiserit, nihilominus pacta mere privata non sufficiebant ad constituendam adoptionem, sed requirebatur sollemnitas iuris cum interventu auctoritatis publicae. Cfr. Laurin, *l. c.* p. 216 ss.; Esmein, *l. c.* I, p. 361.
S. C. Concilii die 2 iul. 1678 declaravit non inducere canonicum impedimentum adoptionem coram notario factam.
(28) Cfr. c. 5, C. XXX, q. 3.
(29) Roland., *l. c.* p. 146; Petrus Lomb., IV *Sent.* D. 42.
(30) *Summa Decretalium*, p. 161 ss.
(31) Cap. unic. X, IV, 12.
(32) *Loc. cit.*, n. 1. Cfr. Laurin, *l. c.* p. 217 ss.; Freisen, *l. c.;* Wernz, *l. c.* n. 469.
(33) *Summa*, h. t. n. 12.
(34) Cfr. Laurin. *l. c.;* Scherer, *l. c.* p. 325, not. 25, 26; Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. IX, cap. 10, n. 4 s.
(35) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 9; Schmalzgr., *l. c.* n. 19 s.; S. Alph., *l. c.* n. 1027, not. 1; Reifenst., *l. c.* n. 10; De Angelis, lib. IV, tit. 12, n. 1; Rosset, *l. c.* n. 1907 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 864 ss.; Santi, *l. c.* n. 11 ss.; Wernz, *l. c.* n. 472, not. 50; Ball.-Palm., *l. c.* n. 630 s.; D'Annibale, III, n. 433.
(36) S. Poenit., 17 maii 1826.
(37) S. Off., 23 febr. 1853.
(38) S. Off., 16 april. 1761 (non 1861, uti ex mendo typographico habet Gasparri, *l. c.* n. 865; et ex eo alii AA.).
(39) S. C. de Prop. Fide, 14 ian. 1802. Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, nn. 442, 661; Gasparri, *l. c.* n. 868; Ball.-Palm., *l. c.* n. 639; Santi, *l. c.* n. 15.

6. Codex praefatae controversiae finem nunc imponit totamque rei difficultatem aufert, cum legem civilem ut suam acceptet eique vim tribuat nuptias impediendi aut etiam dirimendi.

Articulus V.

De matrimonio cum indignis ratione peccati, censurae, etc.

330. Doctrina tenenda. — 1. « *Absterreantur quoque fideles a matrimonio contrahendo cum iis qui notorie aut catholicam fidem abiecerunt, etsi ad sectam acatholicam non transierint, aut societatibus ab Ecclesia damnatis adscripti sunt* » (can. 1065, § 1).

1° Imprimis absterreri debent fideles *ex officio* a parocho et loci Ordinario; dein *ex caritate* ab aliis quibuscumque, prout caritas postulat et prudentia suadet. Ex speciali motivo tenentur eiusmodi obligatione parentes quoad liberos et ii qui ipsorum vices gerunt. Haec obligatio *per se* est gravis.

Ratio, cur fideles absterrendi sunt ab huiusmodi coniugiis, est periculum perversionis pro coniuge catholico et pravae educationis pro sobole nascitura.

2° Indignitas seu delictum debet esse notorium notorietate facti (at non excluditur notorietas iuris, quae tamen rarius locum habere potest), i. e. requiritur ut defectio a fide catholica vel adscriptio societatibus damnatis publice nota sit. Eiusmodi defectio habetur per apostasiam vel haeresim. Si fieret transitus ad sectam acatholicam, locum haberet impedimentum mixtae religionis, de quo supra (n. **306** ss.).

3° Qui officia vitae christianae negligunt, modo a fide catholica notorie non recesserint, praescripto huius canonis haud comprehenduntur.

4° Societates ab Ecclesia damnatae sunt hae; 1° secta massonica; 2° societas carbonaria; 3° societas fenianorum; 4° societas nihilistica, atheistica et anarchica; 5° societas vere socialistica; 6° societas biblica; 7° societas clerico-liberalis; 8° societas neoprotestantica veterum catholicorum; 9° societas cuius finis est cadavera cremandi; 10° societas titulo appellata *Young Men's Christian Association*, contracto in siglam *Y. M. C. A.* (1); 11° associationes generatim quae contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates machinantur, aut fidem catholicam quomodolibet impugnant *ex fine* quem prosequuntur (2).

(1) S. Off. 5 nov. 1920; *Acta Apost. Sedis*, vol. XII, p. 595 ss.

5° Ex declaratione S. Officii, 11 aug. 1949, quoad matrimonia communistarum servari debent praescripta canonum 1065 et 1066 *A. A. S.* XXXXI, 427).

331. 2. « *Parochus praedictis nuptiis ne assistat, nisi consulto Ordinario, qui, inspectis omnibus rei adiunctis, ei permittere poterit ut matrimonio intersit, dummodo urgeat gravis causa et pro suo prudenti arbitrio Ordinarius iudicet satis cautum esse catholicae educationi universae prolis et remotioni periculi perversionis alterius coniugis* » (can. 1065, § 2).

Duo clare ac distincte praecipiuntur:

1° Parochus nequit assistere pro lubitu et arbitrio suo praefatis matrimoniis, sed tenetur Ordinarium consulere; idque, uti patet, sub gravi.

2° Ordinarius debet sedulo considerare omnes circumstantias, et tunc solum potest parocho permittere ut matrimonio assistat, quando urgeat gravis causa, ex. gr. infamia vitanda partis catholicae vel scandalum removendum, et simul cautum sit sive catholicae educationi universae prolis sive remotioni periculi perversionis quod ex tali matrimonio imminet alteri coniugi. Quae conditio requiritur ex ipso iure divino, ita ut, ea deficiente, Ordinarius nullatenus concedere valeat parocho licentiam assistendi matrimonio.

Si urgeat necessitas gravissima nec tempus suppetat recurrendi ad Ordinarium, parochus interesse potest praedictis nuptiis, dummodo provisum fuerit bono prolis et alterius partis. At ubi primum poterit, parochus certiorem faciat Ordinarium de inito matrimonio.

Forma seu modus quo catholicae educationi sobolis et remotioni periculi perversionis alius coniugis cavendum sit, non determinatur. Quare prudentiae et iudicio Ordinarii id relinquitur pro variis rerum adiunctis. Necesse est, ut moralis certitudo habeatur, et certo constet aliquo modo de praefata cautione.

332. 3. « *Si publicus peccator aut censura notorie innodatus prius ad sacramentalem confessionem accedere aut cum Ecclesia reconciliari recusaverit, parochus eius matrimonio ne assistat, nisi gravis urgeat causa, de qua, si fieri possit, consulat Ordinarium* » (can. 1066).

(2) Cfr. Cappello, *De censuris*, n. 105; Laurentius, *Inst. iur. eccl.*, n. 416; Ferreres, *l. c.* n. 1252.

Non sunt confundendae societates ab Ecclesia damnatae cum iis de quibus in can. 2335, quarum socii excommunicatione plectuntur S. Sedi simpliciter reservata.

1° Quinam sit *publicus* peccator, diximus alibi (3). Qui negligit officia vitae christianae, puta qui tempore paschali non satisfacit praecepto confessionis et communionis, practice haberi debet ut publicus peccator, dummodo *publice* id notum sit; secus non. Etiam censura publica seu interdictum personale (4) vel excommunicatio debet esse *notoria*.

Si agitur de peccatore publico, satis est ut accesserit ad sacramentalem confessionem, etsi ficte seu sacrilege confessus sit; si agitur de censura, requiritur reconciliatio cum Ecclesia. In utroque casu tamen opus est, ut *publice* constet de re vel per actum natura publicum, ex. gr. per accessum ad tribunal poenitentiae palam in ecclesia, vel per divulgationem.

Si peccator est occultus aut occulta censura innodatus, parochus quomodocumque notitiam indignitatis habuerit sive ex foro sacramentali sive ex foro interno extra-sacramentali, potest et debet assistere matrimonio (5). At privatim debet eum monere, ut consulat conscientiae suae. Nota discrimen: ubi agitur de peccatore *occulto*, confessio sacramentalis, stricte loquendo, est *de consilio* tantum (6), quia status gratiae acquiri potest per contritionem perfectam; ubi agitur de peccatore *publico* est *de praecepto*, ad scandalum scil. reparandum. In praxi semper suadendum est, ut confessio praemittatur.

2° Obligatio qua tenetur parochus relate ad *publicum* peccatorem aut *notorie* censuratum est gravis; ratio obligationis est, quia debet peccatum impedire tum ex praecepto caritatis tum ex munere ipso paroeciali.

3° Assistentia parochi non est intrinsece mala, ideoque ex causa iusta et proportionate gravi potest fieri licita. Porro quaenam censeri debet causa gravis?

S. Alph. (7) dicit: «Parochus excusari potest ad vitandam mortem, aut

(3) Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 70 ss.
Card. D'Annibale (II, n. 463) id habet: «Et si quidem indigni sunt ob censuram, non cogitur (parochus) eos matrimonio prohibere, nisi fuerint vitandi». Haec doctrina iure antiquo sustineri non poterat, attentis declarationibus S. Sedis; iure novo, a fortiori, sustineri nequit.
(4) Pighi (*l. c.* n. 34, 2°) id habet: «Per interdictum *habens rationem censurae* non prohibentur matrimonia: tamen non licet benedictio nuptiarum (Codex, can. 2271, n. 2°)». Id, debita cum reverentia, est falsum omnino. In can. 2271 est sermo de interdicto *locali*, quod non habet rationem censurae, sed *poenae vindicativae* (can. 2291, 1°). Interdictum *personale* impedit administrationem, confectionem et receptionem sacramentorum et sacramentalium sicuti excommunicatio (can. 2275, 2°).
(5) Cfr. Lugo, *De sacram. in gen.*, disp. 8, n. 206; Lacroix, lib. IV part. I, n. 147; Ball.-Palm., *l. c.* n. 736.
(6) Cfr. Cappello, *l. c.* n. 88; Gasparri, *l. c.* n. 243, 530.
(7) Lib. VI, n. 44.

alia graviora mala communitatis vel ipsorum contrahentium, puta ne ipsi perseverent in peccato». Alii probati DD. mala minus gravia excusare putant, ex. gr. si sponsi sunt civili matrimonio coniuncti, aut periculum est, ne illud ineant sine religioso; item si, omnibus perpensis, mala graviora sequerentur ex denegata assistentia (8).

4° Datur vera obligatio consulendi Ordinarium, *si fieri possit;* quae verba sunt intelligenda, ut recursus non solum omitti queat in casu extremae aut gravissimae necessitatis, sed etiam quando obstet gravis quaelibet causa, ex. gr. si notabile incommodum sit in mora seu probabile periculum gravis damni.

5° Si agitur de excommunicatis *vitandis* assistentia permitti non potest nisi in casu gravissimae necessitatis (9); item si agitur de excommunicatis vel interdictis per sententiam condemnatoriam vel declaratoriam gravior causa requiritur quam pro aliis.

6° Matrimonium generatim celebrandum erit *sine ritu religioso*, ad normam can. 1102, § 2, exclusa semper Missae celebratione (10).

333. An testes, qui cognoscunt indignitatem utriusque vel alterutrius contrahentis, licite matrimonio assistere possint. — 1. Si matrimonium celebratur, servatis servandis, *coram Ecclesia*, testes licite assistunt procul dubio, nec *per se* inquirere tenentur num omnia praescripta servata fuerint vel minus, quia eo ipso quod parochus assistit, iure supponitur ea servata fuisse, neque obligatio ipsis incumbit ulterius inquirendi (11).

2. Testes facilius quam parochus, uti patet, excusantur. Nam sola caritate, non autem ex officio tenentur impedire nupturientium sacrilegium. Quare minores rationes sufficiunt, ut ipsi sine peccato assistere valeant. S. Alphonsus (l. c.) ait: «Qui (testes) satis excusarentur a peccato, si assisterent coacti metu gravi».

334. An pars digna noscens alterius indignitatem, licite possit cum ea nuptias inire. — Card. *D'Annibale* (12) haec ad rem habet: «Huius sacramenti ministri ipsimet contrahentes invicem sunt, ipsi et subiecti: ideo uterque cavere debet, ne indigne suscipiat, ne indigne ministret, ne conferat indigno. *Ne suscipiat*, prout quodvis

(8) Lugo, *l. c.* n. 219 ss.; Gury-Ball., II, n. 769; Gasparri, *l. c.* n. 530. Cfr. S. Off. 21 aug. 1861, 30 ian 1876; S. C. de Propaganda Fide, 17 april. 1820; S. Poenit. 10 dec. 1860.
(9) Feije, *l. c.* n. 277; Gasparri, *l. c.* n. 536; Chelodi, *l. c.* n. 67.
(10) S. C. de Prop. Fide, 5 iul. 1878; S. Poenit. 10 dec. 1860; *A. S. S.*, I, 566; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1205.
(11) S. Alph., *l. c.* n. 54; D'Annibale, III, n. 463; Lehmkuhl, *l. c.* n. 888; Noldin, *l. c.* n. 567.
(12) *Loc. cit.* III, n. 462; Gasparri, *l. c.* n. 527

aliud vivorum sacramentum, et planum est; ac proinde ut nec censura aliqua impediatur, nec peccato letali... *Ne ministret indigne*, idest indignus ipse; verum quia non ministrat *ex officio*, et minister est quasi *per consequens*, a letali excusatur (13). Demum ne ministret *indigno:* hoc in cooperationem recidit, quam sola caritas vetat; cumque caritas non obliget cum incommodo gravi, sine quo vix, aut ne vix quidem quis abstinet a nuptiis, vix hoc nomine reprehendendus erit, aut ne vix quidem » (14).

Exinde patet ab omni culpa excusari partem dignam, si motivum aliquod ei sit coniugii ineundi.

De indignis ratione ignorantiae doctrinae christianae, vide n. **155** s.

CAPUT VII.

DE IMPEDIMENTIS DIRIMENTIBUS IN SPECIE

Articulus I.

De impedimento aetatis.

335. Aetas requisita. — « *Vir ante decimum sextum aetatis annum completum, mulier ante decimum quartum item completum, matrimonium validum inire non possunt* » (can. 1067, § 1) - (1).

« *Licet matrimonium post praedictam aetatem contractum validum sit, curent tamen animarum pastores ab eo avertere iuvenes ante aetatem, qua, secundum regionis receptos mores, matrimonium iniri solet* » (can. cit. § 2).

Haec adnotare praestat: 1º Attento can. 34, § 3, n. 3º, dies nativitatis non computatur, et tempus finitur expleto ultimo die eiusdem numeri. Ex. gr. si Titius natus est die 12 maii 1920, potest valide nuptias inire die 13 maii 1936.

2º Regula generalis est, ut aetas nupturientium desumatur ex libris paroecialibus, nisi manifeste constet de errore; quo in casu sive ex depositione parentum seu testium sive ex aliis authenticis documentis aetas erui potest.

(13) Cfr. Lugo, disp. 8, n. 204; Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 59 ss.

(14) Cfr. Lugo, *l. c.* n. 220 ss.; Lacroix, lib. IV, part. 1, n. 147; S. Alph., *l. c.* n. 55 s.

(1) Quoad ius antiquum, cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 92, n. 21, disp. 104; Van de Burgt, *l. c.*, p. 113 ss.; Giovine, I, p. 541 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1494; Wernz, *l. c.* n. 309 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 554 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 777 s.

3º Anni debent esse *omnino completi*, ita ut si desit etiam unus tantum dies, matrimonium invalide celebretur.

4º Ratio cur pastores animarum a nuptiis avertere debent iuvenes ante aetatem, qua, secundum regionis receptos mores, matrimonium iniri solet, multiplex est: tum ut consulatur sanitati coniugum et prolis quae regulariter vel infirma vel saltem debilis nascitur, tum ut maturum iudicium habeatur et constans animus ad formandam ac regendam familiam sufficiens, tum denique ut conditionibus patrimonialibus seu oeconomicis aptius sit provisum. Iusta de causa, puta ad vitandum scandalum vel infamiam aut periculum incontinentiae etc., matrimonium non solum potest, sed debet aliquando permitti, imo et consuli.

Recepti mores sive ex communi regionum usu, qui diversus profecto est, sive ex aetate a iure civili statuta — non tamen exclusive et generatim — dimetiendi erunt (2).

336. Natura et ratio impedimenti. — 1. Hoc impedimentum est *iuris naturalis* ante usum rationis in utraque parte requisitum ad matrimonialem consensum praestandum; est *iuris ecclesiastici tantum*, supposito praefato usu rationis sufficienti.

2. Iure naturali nulla aetas est praescripta ut quis valide nuptias inire queat; quare determinatio aetatis unice ex lege canonica repetenda est.

3. Actualis potentia generandi minime requiritur ad validitatem matrimonii; quia hoc facit partium *consensus* (non autem copula) inter personas iure habiles legitime manifestatus (can. 1081, § 1; cfr. nn. **7**, **23**). Hinc sive nupturientes sint apti, sive non, ad copulam carnalem, coniugium, posita mentis debita discretione, est semper validum iure naturae; et si adsit aetas canonica, est validum quoque iure ecclesiastico; at eiusmodi potentia praesumitur post pubertatem.

4. Ius antiquum declarabat irritum matrimonium *ante* utriusque partis *pubertatem*, scil. inter virum ante annum decimum quartum completum, et mulierem ante annum decimum secundum completum (3).

(2) Cfr. Chelodi, 68; Gasparri, 489 ss.; Wernz-Vidal, 206 ss.

(3) Acris exarserat olim controversia in scholis Sabinianorum et Proculianorum. Proculiani exsistimabant pubertatem ex annis, Cassiani et Sabiniani ex corporis habitu, uti testatur Ulpianus *in fragmentis*, tit. XI, § 28.

Primus Iustinianus videtur statuisse pubertatem quoad mares (quoad feminas iure antiquiore id cautum iam fuerat) ex annis esse dimetiendam (l. 3, C. *Quando tutores*), indecorosam

Ius novum confirmat vetus quoad supputationem pubertatis: «minor, si masculus, censetur pubes a decimoquarto, si femina a duodecimo anno completo» (can. 88, § 2). Ratio diversae aetatis in pubertate assignanda pro viris ac pro feminis inde petenda est, quod potentia generandi citius in feminis, quam in viris, et incipere et deficere solet. Haec pubertas dicitur *legalis* seu *iuridica*, et sedulo distingui debet a *naturali* seu *physiologica*, quae diverso tempore manifestatur, citius in regionibus meridionalibus, tardius in septentrionalibus et frigidis, citius in urbibus quam ruri, in hominibus studiis deditis quam manuali operi occupatis (4).

5. Quamvis post pubertatem praesumatur discretio iudicii ad consensum matrimonialem sufficiens (can. 1082, § 2), legislator ecclesiasticus tamen aetatem maturiorem statuit pro nuptiis ineundis, non solum ut plenior mentis discretio in contrahentibus exsistat et praesertim pubertas physiologica seu actualis potentia ad generandum, sed etiam ob alia motiva *moralia*, *socialia* et *hygienica* (5).

6. Mares aetatis anno *decimoquarto* communiter sperma secernere *incipiunt*, at nondum est prolificum seu spermatozoidis refertum; id contingit generatim circa decimum octavum annum. Quare vir ab anno 14 usque ad 18, mulier ab anno 12 usque ad 15, vel steriles sunt, vel generatim nonnisi debilem prolem gignunt (6).

Matura aetas in ordine ad generationem est pro mare an. 24 et pro femina an. 20. Potentia generandi deficit in muliere ab anno 45 ad 50. Dantur tamen nonnulli casus rarissimi, in quibus etiam sexagenariae, septuagenariae vel octogenariae generarunt (7). In viris potentia generandi gradatim minuitur ab an. 50; sed plures sunt, qui adhuc a. 70, et nonnulli etiam an. 80, 90 etc., cum iuniore coniuge generare possunt (8); at non sine prolis detrimento quod saepius habetur, cum adest notabilis inaequalitas in sponsorum aetate.

dicens disciplinam Cassianorum: scil. statuit masculos in iure haberi puberes an. XIV completo, feminas an. XII completo, quin necesse sit corpus inspicere.

Cfr. Berardi, *Comment. in ius eccl. univ.* III, dissert. IV, cap. 2.

Ecclesia hanc legislationem adoptavit.

Primum vestigium mutationis iuris romani in canonica disciplina reperitur apud Greg. VII (1073-1085) in c. 3 Comp. I, 4, 2.

Opposita sententia Nicolao Papae (858-867) tributa a Gratiano (c. un. C. 30, q. 2; 2. X, 4, X), apocrypha est.

(4) Lehmkuhl, *l. c.*, II, n. 979 s.; Gasparri, *l. c.* n. 547; Chelodi, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 319 s.

(5) Plato pro matrimonio ineundo exigebat an. 30; item Aegyptii; Aristoteles an. 37; Germani pro re turpi habebant ante an. 20 uxorem dignoscere, testibus Tacito (*De morib. Germ.*) et Caesare (*De bello gallico*, lib. VI). Lex Iulia et Papia an. 25 pro viris et an. 20 pro feminis praescribebat.

(6) Antonelli, *l. c.*; Eschbach, *Disp. phys.-theol.*, p. 34 ss.

(7) Topai, *op. cit.*, p. 76, nota; Ferreres, *l. c.*, II, n. 1001.

(8) Topai, *l. c.*, p. 75 s.

7. Matrimonia *in infidelitate contracta* diiudicari debent, ad valorem quod attinet, iuxta doctrinam superius expositam, scilicet connubium inter utramque partem infidelem, posita iudicii maturitate, valet ante pubertatem. Sequens dubium propositum fuit S. C. S. Officii: «Spesso i pagani maritano le loro figlie nella loro prima età di nove o dieci anni. La sposa resta in casa, finchè non sia giunta alla pubertà. Intanto i genitori sogliono mandarla di tanto in tanto a far visita allo sposo. Se non sopraggiungono dispute in famiglia, giunta all'età nubile, prende domicilio definitivamente in casa dello sposo. Si domanda se questi matrimoni siano validi, anche nel caso che la sposa non frequenti mai la casa dello sposo, e parli di prendere nuovo marito» (9).

S. Congregatio, die 5 aug. 1886, reposuit: «Detur decretum diei 10 dec. an. 1885, scilicet: Circa matrimonia impuberum contracta in infidelitate, sed non consummata ante conversionem, proposita sunt sequentia dubia: 1º Quando coniuges in infidelitate relicti, matrimonio nondum consummato, fidem amplecti nolunt, matrimonia eorum in infidelitate contracta haberi poterunt ut mera sponsalia de futuro pro coniuge ad fidem converso? 2º Quando contrahentes neophyti puberes sunt, ad eorumdem matrimonium dissolvendum, requiriturne duplex, aut nulla interpellatio, vel sufficit una, utrum videlicet velint baptizari?

«Resp. Ad 1m: dummodo constet nullum adfuisse impedimentum iuris naturalis vel divini, et praesertim contrahentes verum consensum praebuisse, non esse sponsalia, sed vera matrimonia.

«Ad 2m: quatenus huiusmodi matrimonia probentur irrita ob aliquod impedimentum iuris naturalis vel divini, et praesertim ob defectum veri consensus, non esse locum interpellationi: secus interpellationem esse faciendam, an velint baptizari, et quatenus negative, an saltem velint cohabitare absque iniuria Creatoris. In casibus autem particularibus, si occurrat gravis difficultas, recurrat ad S. Sedem».

8. Quod si unus e nupturientibus sit baptizatus et alter non, ita distinguendum: si impubes est fidelis et pubes infidelis, matrimonium est nullum, quia fidelis iure ecclesiastico est inhabilis: atqui ad validitatem coniugii requiritur habilitas utriusque partis simul; si pars fidelis canonicam aetatem sit adepta, et infidelis sit impubes, matrimonium probabilius est validum, posita iudicii discretione. Quamvis aetatis impedimentum latum sit etiam a principe civili, nuptiae nihilominus sunt validae, quia lex civilis non potest respicere nisi matrimonium suae potestati obnoxium, quod in casu non verificatur, ideoque habilitas partis fidelis aliam quoque reddit habilem, nisi obstet impedimentum iuris divini (n. **67**, 2) - (10).

(9) Latine: «Saepe pagani tradunt nuptui filias in prima earum aetate novem aut decem annorum. Sponsa domi manet usque dum pervenerit ad pubertatem. Interea genitores solent eam identidem mittere ad visendum sponsum. Si in familia non oriantur quaestiones, aetatem nubilem adepta, domicilium stabile in domo sponsi assumit. Quaeritur an haec matrimonia sint valida, etiam quando sponsa numquam domum sponsi frequentat, et de alio marito ducendo cogitat?».

(10) Feije, *l. c.* n. 531; Gasparri, *l. c.* n. 560; Wernz, *l. c.* n. 320 s.; Rosset, *l. c.* n. 1499 ss.

337. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. Iure vetere impedimentum aetatis (12-14 an.) *non erat absolutum*, sed tantum *conditionatum*, quatenus innitebatur *praesumptioni* tum defectus discretionis ad consensum matrimonialem requisitae, tum potentiae ad actum coniugalem. Quae praesumptio erat iuris tantum, et non iuris ac de iure, ita ut, ea sublata, cessaret impedimentum. Hinc clausula seu conditio: «*nisi malitia suppleat aetatem*».

Contra factum nulla admittebatur praesumptio. Opus erat tantummodo sententia *declaratoria* R. Pontificis vel Episcopi de *solo facto*, scil. de aptitudine animi et corporis ante annos legitimos pubertatis (11).

Hodie impedimentum est *absolutum*, et praefata exceptio — «*nisi malitia suppleat aetatem*» — est omnino sublata.

2. Matrimonia ratione impubertatis invalide celebrata, censebantur olim habere vim *sponsalium*, et producebant impedimentum publicae honestatis. Haec disciplina mutata fuit per Decr. «*Ne temere*» et dein per Codicem (can. 1017; cfr. n. **101**).

338. Quomodo cesset impedimentum aetatis. — 1. Duplici modo cessare potest: *lapsu temporis* et *dispensatione*. Ubi primum vir mulierve aetatem canonicam adipiscitur, sponte sua, ut palam est, impedimentum evanescit. At matrimonium iam contractum et ex illo capite invalidum non convalescit per canonicae aetatis adeptionem; necesse est ut *novus consensus*, praevia nullitatis notitia, emittatur, *idque in facie Ecclesiae*, si nullitas fuit publica, ad normam cc. 1133-1135.

2. R. Pontifex, supposita iudicii sufficienti discretione, dispensare valet super aetatis impedimento, seu quatenus est iuris ecclesiastici (12); deficiente iudicii maturitate, dispensare nequit, quia est iuris naturalis (13). Dispensatio rarissime conceditur. Non sufficit causa privata contrahentium, sed requiritur publica, ex. gr. pax alicuius regni vel civitatis, vel duarum familiarum sese maximo odio prosequentium (14). In periculo mortis dispensatio concedi potest etiam ob causam privatam.

(11) Cfr. Bened. XIV Const. «*Magnae nobis*», 29 iun. 1748; Schmalz., lib. IV, tit. 2, n. 53 s.; Reiffenst., lib. IV, tit. 2, n. 11; S. Alph., *l. c.* n. 1065; Ball.-Palm., *l. c.* n. 780; Giovine, *l. c.* p. 543; Feije, *l. c.* n. 531; Wernz, *l. c.* n. 322 ss.

(12) Cfr. Bened. XIV, Const. «*Magnae nobis*»; Rosset, *l. c.* n. 1510; Giovine, *l. c.* p. 542.

(13) Hefele (*op. cit.* to. V, p. 597) narrat Legatos R. P. dispensationem concessisse an. 1160, ut filius *septennis* regis Angliae cum filia *trienni* regis Galliae nuptias *sollemnes* celebraret. De veritate facti plures iique graves AA. dubitant. Si factum sit verum, ita intelligi debet, ut Legati nuptias a parentibus nomine filiorum initas probaverint et pro ratis habuerint *conditionaliter*, scil. sub conditione quod postea accederet proprius ac liber consensus sponsorum.

(14) Schmalzgr., lib IV, tit. 2, n. 50; De Iustis, lib. III, cap. 8, n. 53.

3. Concessa dispensatione, coniugibus interdicitur cohabitatio, propter periculum incontinentiae, usque dum ambo potentes evaserint. Cum enim actum coniugalem, ob corporis defectum, exercere nequeant, periculum proximum est ne saepius et variis modis contra castitatem peccent (15).

Ad rem facit responsio S. Off., 2 maii 1866. Proposito dubio: «Se possono coabitare e dormire insieme i fanciulli, ammogliati prima della pubertà nel paganesimo, secondo il costume cinese, e convertiti con tutta la famiglia al Cristianesimo» (16).

S. Congregatio respondit: «Christianos impuberes qui in infidelitate matrimonium contraxerunt, nisi in iisdem malitia, idest potentia, suppleat aetatem, separandos esse quoad torum, et si prudenter fieri poterit, a missionariis curandum ut etiam separentur quoad habitationem, iniuncto tamen onere vivendi maritaliter cum ad aetatem pubertatis pervenerint, dummodo huiusmodi matrimonia non probentur irrita ob aliquod impedimentum iuris naturalis vel divini et praesertim ob defectum veri consensus».

339. Ius civile. — 1. Lex *italica* 27 maii 1929 (art. 1) statuit aetatem an. 16 pro viro et 14 pro muliere.

2. Codex *gallicus* (art. 144-145, 184-186) requirit 18 annos pro viro, 15 pro muliere; dispensatio conceditur gravi de causa (art. 145).

3. Codex *austriacus* (§§ 21, 48) requirit pro utroque sexu 14 an. completos, usque ad ultimum diem inclusive.

4. Lex *hungarica* de matrimonio (§ 3) pro viro 18 an., pro femina 16 statuit; dispensatio sive ante sive post matrimonium conceditur (§ 63); actio ad nullitatem ex officio promoveri potest ante adeptam aetatem legitimam, serius, at solum infra annum, ab ipsa parte (§§ 56, 57, 65).

5. Codex *belgicus* (art. 144) praescribit 18 an. pro viris, 16 pro muliere. Rex potest dispensare ob graves rationes (art. 145).

6. Codex *germanicus* recens requirit pro viro an. 21 completos, pro muliere 16. Emancipati, qui habent consensum parentum, nuptias inire possunt post 18 an. completum. Potest dispensari. Impedimentum aetatis non facit matrimonium irritum, sed tantum *impugnabile*.

7. Codex *helveticus* (a. 96) statuit pro viro an. 20, pro femina 18. Dispensatio conceditur.

8. Codex *hispanicus* vetus (art. 75) praescribit pro mare 14 an., pro muliere 12. Hodie, post revolutionem, disciplina mutata est.

9. Eadem norma viget in *Anglia*, *Lusitania*, *Graecia*, exceptis insulis Ionicis, ubi pro pueris 16, in puellis 14 anni completi sunt necessarii.

(15) De Iustis, *l. c.* n. 55; Giovine, *l. c.* p. 545; Gasparri, *l. c.* n. 562.

(16) Latine: «An valeant cohabitare et simul dormire pueri uxorati ante pubertatem in religione pagana iuxta morem Synensium, et deinde conversi cum tota familia ad fidem».

10. In *Hollandia* aetas est 18 et 16 an. In *Russia* est 16 et 14 an., excepto Caucaso ubi viget norma 15 et 13 an. (17).

ARTICULUS II.

De impedimento impotentiae.

Vix est, quod moneamus, hanc materiam tractandam non esse nisi pura intentione et mente ad Deum saepius elevata, ne, dum notiones quis sibi necessarias comparare studet, in grave animae periculum coniiciatur.

340. Praemittenda. — 1. Hominis generatio fit per sexualem unionem viri et mulieris. In procreationis oeconomia duo sunt attendenda et distinguenda. In primis habetur *copula* seu actus, quo vir penetrat vaginam mulieris et semen in ea infundit: vir habet ad hoc *penem* seu *virgam erectibilem*, ut possit vaginam feminae penetrare, et *testiculos*, ad semen elaborandum, i. e. liquidum spermatozoidibus foecundantibus refertum, quod sperma deducitur per canalem deferentem ad vesciculas seminales et eiaculatur per virgam (veretrum, membrum virile) sub venereae excitationis influxu.

In muliere vero habetur canalis flaccidus ab exteriori parte ad interiora ducens, qui dicitur *vagina*, ad semen viri recipiendum.

Foecundatio fit per coniunctionem spermatozoidum cum ovulo femineo; scil. ex una parte spermatozoida, copula consummata, spontaneo motu vitali intimius penetrant corpus mulieris, et e vagina uterum seu matricem ingrediuntur, ad quam vagina praebet aditum; ex alia parte vero descendit e penetralibus mulieris ovulum foecundandum, procedens ab ovariis, i. e. a binis organis ovula conficientibus, et ex utroque latere uteri exsistentibus, ad uterum religatis ope duplicis conductus seu per *tubas fallopianas* et per has *tubas* spermatozoida usque ad *vesciculas Graaf ovariorum* permeant. Utriusque elementi coniunctio, scil. elementi activi seu *spermatozoidis* et elementi passivi seu *ovuli feminei*, producit foecundationem (1).

341. 2. In hominis generatione duplex actio distinguenda est: *humana* et *naturalis*. Prior consistit in penetratione membri virilis

(17) Quoad *Status Foed. Am. Sept.*, vide Alford, *Ius matrimoniale comparatum - Ius civile matrimoniale in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis cum iure canonico comparatum*, Romae 1937, vol. I, p. 56 ss. Cfr. Brunelli, *op. cit.* p. 85, 118, 142, 242.

---

(1) Cfr. Zacchia, *Quaestiones medico-legales*, lib. I, tit. 3, q. 3 ss.; Antonelli, *Medicina pastoralis*, I, n. 187 ss.; *De conceptu impotentiae et sterilitatis*, n. 25 ss.; Eschbach. *Disp. phys.-theol.*, p. 30 ss. (ed. 2a); Gasparri, *l. c.* n. 565 ss.; Vermeersch, *De castitate et de vitiis contrariis*, n. 7 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 265.

in vaginam et veri seminis effusione in eadem; altera, quae est fere unice mulieris, consistit in transitu spermatis ad interiora, descensu ovuli in uterum per tubas fallopianas, foecundatione ovuli maturi, evolutione foetus in utero, et partu.

Principium *activum* actionis *humanae* est vir, quatenus penetrat vas femineum et semen in eo effundit; *passivum* est femina, quatenus semen effusum recipit in vaginam et ovulum foecundandum exhibet. Actio humana dicitur *copula* vel *coitus*. Organa *humanae* actionis sunt *ex parte viri* testiculi semen verum efformantes et penis illum emittens; *ex parte mulieris* vagina recipiens. Elementum *activum* prolificum est *sperma;* elementum *passivum* prolificum est *ovulum* maturum. Organa actionis *naturae* sunt ovaria, tubae fallopianae et uterus.

Angelicus (2) dicit in humana generatione virum esse con-principium activum, quatenus agit, feminam con-principium passivum, quatenus recipit. Id verum est, dummodo ne excludatur actio mulieris, quae revera *active* concurrit per exhibitionem ovuli spermatozoidibus foecundandi (3).

342. Conceptus impotentiae et copulae. — 1. Nomine *impotentiae* venit generatim incapacitas viri aut mulieris ad copulam *coniugalem* (quae *perfecta* communiter a DD. vocari solet). Nonnullis vox *perfecta* minus probatur, et forte non immerito. Non sit tamen quaestio de nomine.

2. Ea copula solet dici *coniugalis* (seu *perfecta*) quae *de se* apta est ad sobolem procreandam, licet *per accidens* generatio non sequatur. Ita recte, re in abstracto considerata et perspecto fine. At, practice loquendo, videtur opportunius recedendum a praedicta notione. Finis copulae est quidem procreatio prolis, ad quam natura sua matrimonium ordinatur, sed praecise quia *finis* est, non videtur necessario exprimendus in notione copulae. Sola *actio humana* (exclusa actione *naturae*, quae *de se* impervia et occulta est) videtur exprimenda in definitione copulae. Porro huiusmodi actio constituitur et perficitur sola effusione veri seminis in vase muliebri.

Proinde copula *coniugalis* (seu *perfecta*, ut aiunt AA.) melius, nostro iudicio, definiri potest: *Actio qua semen verum effunditur modo naturali in vaginam mulieris.*

Quatuor ergo requiruntur et sufficiunt ad conceptum copulae:

(2) In IV, dist. 34, q. unic., art. 2, ad 6.

(3) Cfr. Antonelli, *l. c.;* Gasparri, *l. c.* n. 571; Vlaming, *l. c.*

Quae habet Jemolo (*Il matrimonio nel diritto canonico*, n. 43) de excludenda distinctione inter actionem humanam et actionem naturae, admitti nequeunt, cum ipse naturae ordo eam postulet.

Quae profert Antonelli (III, 481 ss.) cum aliis non sunt peremptoria nec validissima, eaque supponunt quae probatione adhuc indigent.

1° *effusio* seminis; hinc satis non est penetratio vaginae absque seminatione; haec erit potius tactus quidam impudicus, sed non vera copula; 2° *semen verum*, et non humor quicumque prout haberi potest etiam in eunuchis; 3° semen effundi et recipi debet *modo naturali*, scil per erectionem membri virilis et penetrationem vaginae; excluditur proinde foecundatio artificialis; 4° semen effundendum est *in vagina mulieris;* exclusus manet onanismus. Hac definitione admissa, clare intelligitur cur steriles sint capaces copulae; et obiectiones facile solvuntur.

Verum semen illud est, quod in *testiculis* conficitur; estque materia sanguinea a vasis superioribus ad testiculos delata, ibique cocta ac dealbata, ut generationis apta materia fiat.

Semen dicitur *verum*, licet sit destitutum spermatozoidibus aut haec mortua vel debilia sint. Ratio est, quia attenditur id quod exterius apparet et sensibus percipi valet. Cetera latent atque ad *naturae* actionem pertinent.

Interdum etiam castrati seu carentes testiculis possunt effundere aliquem humorem semini valde similem. Qui, si copulam habeant illumque in vaginam mulieris effundant, non ideo adest consummatio; non habetur sane *vera* copula *perfecta*. Aegrotantes, debiles, senes etc., eo ipso quod testiculis haud carent, verum semen efformare valent, licet minus perfectum seu minus coctum et dealbatum: ex quo fit ut capaces sint matrimonii ineundi et consummandi (4).

3. Ut poni possit huiusmodi copula, requiruntur in *viro:* 1° *virga* (membrum virile, penis, veretrum); 2° *unus saltem testiculus*, ad verum semen efformandum; 3° *erectibilitas* virgae; 4° *effusio* seminis.

In *femina* requiritur *vagina* quae careat arctitudine absoluta vel relativa, adeo ut penetrari a membro virili et semen effusum recipere possit.

4. Requiriturne perforatio vaginae seu penetratio membri virilis? Procul dubio. Id patet *a*) ex communi aut fere communi DD. sententia; *b*) ex constanti iurisprudentia S. C. Concilii et Sacrae Romanae Rotae; nam in causis nullitatis ob impotentiam, perforatio ut elementum essentiale copulae maritalis semper consideratur; *c*) ex ipsa ratione, quia effusio seminis extra vaginam mulieris i. e. sine ulla perforatione *per se* (nota verbum) est illicita, ideoque ius ad illam non potest esse obiectum formale contractus matrimonialis; *d*) ex can. 1068, § 1, qui expresse dicit impotentiam *relativam* esse impedimentum dirimens; id autem concipi nequit si excludatur perforatio. Vide resp. S. Officii 1 mart. 1941 (n. **382**).

(4) De hac re accurate disserit Zacchia, lib. IX, t. 10, q. 1, n. 10 ss. Cfr. S. R. R. 31 ian. 1911; 3 febr. 1916; 17 april. 1917; 14 iul. 1917; 4 iul. 1918; *Decis.* III, 5; VIII, 4, 101; IX, 16: X, 71.

Quare *per se* satis non est seminatio ad orificium vaginae, sine ulla perforatione. Contraria sententia admittenda non est. Cfr. n. **349**, 7, **382**.

Requiriturne *completa* perforatio? Quidam affirmant aut affirmare videntur (5); alii verius negant, tum quia etiam sine completa perforatione semen in vaginam mulieris modo naturali effundi et plena voluptas carnalis percipi potest; tum quia ex doctrina physiologorum quaelibet penetratio membri virilis, attento vitali motu spermatozoidum et vi attractiva vaginae, sufficiens est *per se* ad generationem. Dicendum igitur, eam perforationem requiri et sufficere, quae necessaria est ad effusionem seminis modo naturali habenda in vagina mulieris. Fatentibus peritis, id ex physica organorum constitutione maxime pendet.

5. Ex dictis liquet, ad conceptum copulae coniugalis seu perfectae duo requiri: 1° *penetrationem vaginae* modo naturali; 2° et *effusionem veri seminis in ea.*

343. Motu proprio « Cum frequenter » Sixti V. — Hic Pontifex Motu proprio « *Cum frequenter* », 27 iun. 1587, ad Episcopum Novariensem, Nuntium Sedis Apostolicae in regnis Hispaniarum, declaravit eunuchos et spadones *valide* matrimonium contrahere non posse.

« Cum frequenter, ait Pontifex, in istis regionibus eunuchi quidam et spadones qui utroque teste carent, et ideo *certum* ac *manifestum est eos verum semen emittere non posse*, quia impura carnis tentigine atque immundis complexibus cum mulieribus se commiscent et humorem forsan quemdam similem semini, licet ad generationem et ad matrimonii causam minime aptum, effundant, matrimonia cum mulieribus, praesertim hunc ipsum defectum scientibus contrahere praesumant, idque sibi licere pertinaciter contendant, et super hoc diversae lites et controversiae ad tuum et ecclesiasticum forum deducantur, requisivit a Nobis Fraternitas tua quid de huiusmodi connubiis sit statuendum.

« Nos igitur attendentes quod, secundum canonicas sanctiones et naturae rationem, qui frigidae naturae sunt et impotentes, iidem minime apti ad contrahenda matrimonia reputantur, quodque praedicti eunuchi aut spadones, quas tamquam uxores habere non possunt, easdem habere ut sorores nolunt, quia experientia docet tam ipsos, dum se potentes ad coeundum iactitant, quam mulieres quae eis nubunt, non ut caste vivant, sed ut carnaliter invicem coniungantur, prava et libidinosa intentione, sub praetextu et in figura matrimonii, turpes huiusmodi commixtiones affectare, quae, cum peccati et scandali occasionem praebeant, et in animarum damnationem tendant, sunt ab Ecclesia Dei prorsus exterminandae; et insuper considerantes quod ex spadonum huiusmodi et eunuchorum coniugiis nulla utilitas provenit, sed potius tentationum illecebrae ac incentiva libidinis oriuntur, eidem Fraternitati tuae per praesentes committimus et mandamus ut coniugia per di-

(5) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 342.

ctos et alios quoscumque eunuchos et spadones, utroque teste carentes, cum quibusvis mulieribus defectum praedictum sive ignorantibus sive etiam scientibus contrahi prohibeas, eosque ad matrimonia *quomodocumque* contrahenda inhabiles auctoritate Nostra declares, et tam locorum Ordinariis, ne huiusmodi coniunctiones de cetero fieri *quoquo modo permittant*, interdicas, quam eos etiam, qui sic de facto matrimonium contraxerint, separari cures, et matrimonia ipsa sic de facto contracta, *nulla irrita* et *invalida* esse decernas ».

Haec non est dispositio disciplinaris, sed authentica et infallibilis declaratio iuris divini naturalis, quae proinde valet pro omnibus, etiam pro infidelibus. Nihil novi ea inducit vel statuit.

Ratio, quae affertur, est haec, quia eunuchi et spadones « *verum semen* » emittere non possunt, cum careant utroque teste; idque affirmatur non ut probabile vel probabilius, sed ut « *certum* ac *manifestum* ».

Praeterea huiusmodi coniugia declarantur nulla et irrita, « *quomodocumque* », « *quoquo modo* » inita fuerint, licet ad caste vivendum, ad mutuum auxilium procurandum etc.

344. Impotentia coeundi, impotentia generandi, sterilitas. — 1. *Impotentia coeundi* est vitium naturale vel accidentale sive maris sive feminae impediens copulam maritalem.

Impotentia generandi (quae a nonnullis *sterilitas* dicitur), accuratius loquendo, est vitium naturale vel accidentale impediens quominus ex unione sexuali modo naturali peracta sequatur generatio. Huiusmodi impotentia habetur speciatim in muliere, quae careat ovariis (cfr. n. **353**), et in viro qui habeat spermatozoida haud prolifica.

Sterilitas, prout distinguitur ab impotentia coeundi et generandi, est vitium naturale vel accidentale viri aut mulieris, impediens quominus ex copula rite peracta sequatur *actu* generatio. Haec praesertim quoad senes verificatur. Cf. n. **345**, 2.

2. Gravis controversia est, utrum *impotentia generandi* constituat impedimentum dirimens necne. De hac quaestione nonnulla sedulo animadvertenda censemus:

1º Alius est conceptus impotentiae generandi apud civilistas, alius penes theologos et canonistas.

2º Item alius est iste conceptus apud veteres theologos et canonistas, alius apud recentiores. Quare caute et accurate accipienda sunt verba veterum Doctorum.

3º Interdum impotentia generandi sumitur aut formaliter aut aequivalenter pro impotentia coeundi. Quo in casu palam est, eandem

dirimens impedimentum constituere. Interdum, contra, sumitur pro sterilitate; tunc matrimonium non irritare, evidens est.

4º Num detur impotentia generandi, quae non sit reducenda vel ad impotentiam coeundi vel ad sterilitatem, non constat. Huc praecise spectat totus quaestionis cardo. Auctores qui affirmant impotentiam generandi irritare matrimonium, illud antecedenter et manifeste probare deberent. Quod revera non faciunt.

5º Iidem Auctores conceptum sterilitatis pervertunt. V. g. Antonelli ait: « Haec privatio generationis, *fortuita*, *accidentalis*, in coniugibus, aptis ceteroquin ad filios procreandos, constituit *sterilitatem*, quae matrimonium nec impedit nec dirimit. Ratio vero est, quia, ut matrimonium sit, non requiritur ut proles actualiter nascatur, sed *sufficit ut sit possibilis saltem in futuro* » (6).

Senes, v. g. nonagenarii, possunt valide inire matrimonium, attenta doctrina et praxi Ecclesiae. Porro huiusmodi coniuges nonagenarii prolem gignere nequeunt nec in praesenti nec eo minus in futuro; et nihilominus valide nuptias ineunt, quia ab Ecclesia habentur ut *steriles*, non autem ut impotentes. Quare ad conceptum sterilitatis nequaquam requiritur ut generatio possibilis sit « saltem in futuro ».

Idque manifesto confirmatur ex ipsa S. Scriptura, quae loquitur de coniugibus sterilitate laborantibus et prolem ab iisdem progenitam *peculiari* gratiae seu beneficio Dei expresse tribuit (7).

6º Argumenta, quibus nituntur praefati Auctores, sunt valde debilia; immo, si res mature spectetur, nihil probant (8). Sane, aiunt, matrimonium ordinatur ad prolis generationem. Hoc quidem verum est, sed profecto distinguendum inter *actualem* et *possibilem* generationem. Haec porro sufficit. Praeterea alia est incapacitas *per accidens* et *fortuito*, alia *per se* et *necessario*.

Quae omnia autem ipsi patroni sententiae oppositae ultro admittunt. Ergo nihil inde iure potest deduci.

7º Matrimonium est actus *externus*, *publicus*, *socialis*. Proinde ea quae substantiae matrimonii adversantur, debent esse *externa*, seu eiusmodi naturae ut in foro externo cognosci probarique possint. Porro num spermatozoida sint prolifica necne, num habeatur in viro aut in femina aliqua latens debilitas vel infirmitas circa organorum functiones, ita ut absit capacitas generandi, haec omnia natura sua nedum occulta, sed interna plane sunt: eaque, proinde, effugiunt saltem plerumque, probationem in foro externo.

(6) *Brevis synopsis historica circa evolutionem doctrinae de impotentia et sterilitate*, Romae 1932, p. 26 s.
(7) I Reg. I, 4 ss.; Luc. I, 18, 36.
(8) Cfr. Antonelli, *op. cit.* p. 6 ss.

Nec semper et necessario attendenda sunt in hac re *nova inventa* anatomiae et physiologiae, ut postulant adversarii. Secus consectaria plus minusve absurda vel saltem incongrua forent admittenda, nimirum: *a*) complura matrimonia, quae valida habita fuerunt per tot saecula usque ad *nova inventa* anatomica et physiologica, fuisse revera nulla et irrita; *b*) Ecclesiam, quae huiusmodi matrimonia permisit atque ut valida habuit, errasse per plura saecula; nec quidquam in contrarium erui potest ex Motu proprio Sixti V; *c*) semper dubitari posse de valore matrimoniorum, cum variae sint hypotheses et sententiae auctorum rei anatomicae et physiologicae, atque nova inventa deinceps proferri et excogitari possint.

8º Concludendum: impotentia generandi, quae dicitur, reducenda necessario videtur, proprie et accurate loquendo, interdum ad impotentiam coeundi, interdum ad sterilitatem stricte sumptam, ita ut, qua talis, seu prout distinguitur ab impotentia coeundi, nullatenus constituat impedimentum dirimens.

345. Sterilitas proprie dicta. — 1. Sterilitas, ut ex dictis, non excludit capacitatem copulae coniugalis, imo eam necessario supponit. Quare duo, iuxta omnes, requiruntur ad eiusdem notionem: 1º possibilitas unionis sexualis rite peractae et 2º impossibilitas generationis ob aliquod vitium.

Num *per se*, an solum *per accidens* generatio non sequatur, posita unione praedicta, controvertitur (9). Id pendet ex diverso conceptu sterilitatis.

2. Iuvenes ante plenam pubertatem, senes, quorum semen caret spermatozoidibus, mulieres post *menopausam* i. e. post cessatum fluxum menstruum (non statim, sed post duos vel tres circiter annos) generare nequeunt. Praeter aetatem, aliae sunt causae sterilitatis. In viro sunt praesertim diversi morbi, quibus testiculi afficiuntur; in muliere est potissimum mala affectio ovariorum aliorumque organorum generationi inservientium.

Hinc vir sterilis est, qui emittit semen destitutum spermatozoidibus aptis ad generationem *actu* habendam, vel quia testiculi morbo affecti sunt, vel quia nemaspermata mortua aut infirma sunt ob turbatam functionem testiculorum vel propter aegritudinem vesciculae seminalis aut prostatae (10). Mulier sterilis est, quae ovulum non suppeditat, vel quae ob vitium organi aut turbatas functiones nullum coniunctioni ovuli et spermatis locum dat,

(9) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 92, n. 7 ss., disp. 99, n. 37; Gasparri, *l. c.* n. 510; Wernz, *l. c.* n. 342; Noldin, *l. c.* n. 571; Lehmkuhl, II, n. 973; Ferreres, *l. c.* n. 1003, et *De vasectomia*, n. 104.

(10) Antonelli, II, n. 650; Vermeersch, *l. c.* n. 76.

vel cuius ovulum maturescere nequit. Causae sterilitatis longe frequentiores sunt apud mulierem quam apud virum (11).

3. Fac sedulo attendas, medicos alia uti terminologia et non raro de impotentia loqui, ubi in sensu canonico habetur tantum sterilitas; et dolendum profecto quod saepe theologi ob id in errorem adducti fuerint.

4. « *Sterilitas matrimonium nec dirimit nec impedit* » (can. 1068, § 3). Proinde ex hoc capite senes, etiam octogenarii et ultra, a nuptiis celebrandis non repelluntur.

346. Divisio impotentiae. — Sermo est de impotentia proprie dicta, secundum conceptum iam traditum. Dividitur:

1º In *certam* et *dubiam*, prout certo constat de ea, vel solum dubitatur.

2º In *antecedentem* et *subsequentem*, prout exsistit ante matrimonii celebrationem, vel supervenit matrimonio valide inito.

Saepius difficile est probare an impotentia antecedens vel subsequens sit. Regula haec est: si dubium oritur statim post initum matrimonium et attentatam consummationem, praesumitur antecedens; si oritur post diuturnum tempus, subsequens praesumitur. Onus probandi incumbit contrarium asserenti.

3º In *perpetuam* et *temporaneam*, prout mediis humanis licitis nec graviter periculosis tolli potest aut non. Quare perpetua est, quando tolli nequit sine *miraculo* vel medio *illicito* vel sine *probabili vitae periculo* aut *sine gravi damno salutis* (12); temporanea, quando cessat *lapsu temporis*, ex. gr. in impuberibus, vel *mediis licitis* et *sine probabili vitae periculo*, ex gr. per operationem chirurgicam seu ordinaria artis medicae subsidia, quamvis cum gravi quodam incommodo, vel per *media spiritualia absque miraculo* (13).

Quidam dubitant an perpetua sit impotentia, quae nonnisi per *gravem* operationem chirurgicam auferri potest. Ex dictis verius tenendum, esse temporaneam, dummodo chirurgica operatio fieri possit *sine probabili vitae periculo* et *sine gravi damno salutis* (14) - (Vide n. **360** ss.).

(11) Cfr. Antonelli, *l. c.* n. 661 ss.; Vermeersch, *l. c.*; Noldin, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 266.

(12) Communius DD. loquuntur solummodo de *probabili vitae periculo*. Nec sunt profecto improbandi; nam *probabile periculum vitae*, proprie sumptum secundum doctrinam medico-legalem, excludit *grave damnum salutis*. Sed ne ulla sit ratio dubitandi et accuratius tota doctrina tradatur, consulto de huiusmodi gravi damno expressam mentionem facimus. Cfr. Ball.-Palm., *l. c.* n. 867.

(13) Sanchez, lib. VII, disp. 93, n. 16 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1379; Gasparri, *l. c.* n. 591; Wernz, *l. c.* n. 343; Vecchiotti, *l. c.* § 104.

(14) Cfr. Rosset, *l. c.*; Eschbach, *Disp.* etc. p. 151 s.; Capellmann, *l. c.* p. 163.

Quaerunt DD. (15), an perpetuum censendum sit impedimentum, si impotentia tolli possit sine periculo mortis et sine gravi damno salutis, sed *non absque periculo gravis morbi.*

S. Alph. (l. c.), relata sententia affirmativa et negativa ita concludit: « Sed practice loquendo, ipsa non differt a prima...; quoties per incisionem gravis morbus timetur, subest moraliter etiam periculum mortis ». Generatim id verissimum est; at potest dari morbus gravis ratione doloris et diuturnitatis, ex quo periculum probabile mortis non sequatur. Ipse *Schmalzgr.* advertit « non omnem morbum, etiam gravem, inducere discrimen vitae » (16). Non sit quaestio de verbis. Periculum morbi perpetuam impotentiam affert vel non, prout inducit necne periculum mortis aut grave damnum salutis.

4° In *naturalem* et *accidentalem*, prout oritur ex vitio naturali et intrinseco corporis, vel ex causa extrinseca, scil. ex facto hominis, ex morbo vel infortunio, et etiam ex influxu daemonis seu ex maleficio (17). - Cfr. n. **365.**

5° In *absolutam* et *relativam*, prout exsistit relate ad omnes personas, vel solum relate ad personam determinatam; ex. gr. mulier quae habeat vaginam valde arctam, est impotens quoad virum habentem virgam satis evolutam, ita ut haec penetrare nequeat vas mulieris. In praxi non facile admittenda est impotentia *relativa* tamquam *perpetua,* quia saepius per artem medicam facile curari potest (18).

Possibilitas *moraliter* aestimari debet, scil omnibus circumstantiis sive locorum sive personarum consideratis. Hinc non repugnat quod in una regione, ubi desunt auxilia artis medicae, impotentia relativa ut perpetua habeatur, dum in alia regione aestimetur temporanea ob artis medicae auxilium.

6° In *organicam* (instrumentalem) et *functionalem,* prout impotentia provenit, necne, ex aliquo vitio corporis praesertim partium genitalium, interdum etiam ex nervorum systemate, vel potius ex mero vitio physiologico. Functionalis perquam raro admittenda est tamquam perpetua.

347. Impedimentum dirimens. — « *Impotentia antecedens et perpetua, sive ex parte viri, sive ex parte mulieris, sive alteri cognita sive non, sive absoluta sive relativa, matrimonium ipso naturae iure dirimit* » (can. 1068, § 1).

(15) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 1097; Sanchez, disp. 93, n. 18; Bonacina, q. 3, punct. 13, n. 5; S. Antoninus, part. 3, tit. 1, cap. 12, § 1.

(16) *Loc. cit.* n. 4.

(17) Eschbach, *l. c.* p. 145 ss.; Capellmann, *l. c.* p. 159; Antonelli, *De conceptu impotentiae*, etc., n. 16 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1457 s.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 869.

(18) Capellmann, *l. c.* p. 164; Wernz, *l. c.* not. 10; S. C. C. in casus, *Warsavien.* 27 aug. 1892, in *Act. S. Sedis*, vol. XXV, p. 542 ss.

1° Agitur de impotentia proprio et stricto sensu nuncupata, quae ex dictis ita definiri potest: incapacitas effundendi naturali modo semen in vaginam mulieris, vel brevius: incapacitas perficiendi copulam coniugalem.

2° Ut impotentia haec sit impedimentum dirimens, debet esse *antecedens* et *perpetua.* Quare *temporanea* et *subsequens* nullatenus dirimit nuptias. Num saltem prohibeat celebrationem matrimonii vel eius usum, vide nn. **366, 370.**

3° Ratio cur impotentia dirimat matrimonium *sive alteri cognita sit sive non,* manifesta est. Sane contractus matrimonialis consistit essentialiter in mutua traditione et acceptatione iuris ad copulam carnalem; porro pars impotens, eo ipso quod est talis, nequit tradere huiusmodi ius; ergo deest obiectum contractus matrimonialis, et ideo contractus ipse, deficiente obiecto, nullus est (19).

Hinc manifesto liquet cur impotentia sit impedimentum *iuris naturae.* Quod valet etiam ubi agitur de sola impotentia *relativa;* matrimonium enim est contractus inter duas personas determinatas; atqui si una ex illis saltem relative est impotens, non potest tradere ius in corpus prout aptum est ad actus suapte natura idoneos ad generationem. Deest profecto tum obiectum principale tum subiectum capax contractus matrimonialis; ergo ipse contractus est nullus et irritus.

Nonnulli veteres, ex. gr. Paludanus, Pontius et alii, putarunt impotentiam irritare matrimonium contrahendum solo iure positivo Ecclesiae. At contraria sententia, quam DD. communiter tenebant, etiam iure antiquo erat omnino certa (20).

4° Cum impotentia sit impedimentum iuris naturae, evidenter consequitur omnes homines etiam *non baptizatos* eo ligari, et R. Pontificem super tali impedimento dispensare haud posse.

348. Impotentia ex parte viri. — 1. Vir est impotens:

a) Si caret virga;

b) Si caret utroque testiculo, non autem uno tantum, ex natura aut operatione chirurgica;

(19) Nonnulli DD. antiqui, ex. gr. Magister Sententiarum, Pontius, Petrus Soto, Gotti et alii, docuerunt, impotentiam *utrimque cognitam* non dirimere matrimonium.

Ipse S. Thomas inter patronos huius sententiae adnumeratur, quia (in lib. IV, disp. 34, q. unic., art. 2 ad 4, et dist. 36, q. unic., art. 1 in corp.) habet quasdam locutiones satis obscuras. At videtur Angelicus benigne interpretandus. Probabile est, eum (*l. c.*) loqui non de obligatione orta ex matrimonio *valido*, sed de obligatione cohabitandi ut frater et soror aut saltem alimenta praebendi parti ob impotentiam relictae, si Titius *scienter* nuptias inivit cum Caia impotente. Cfr. Schmalzgr. *l. c.* n. 42; Wernz, *l. c.* n. 345, not. 37.

(20) Cfr. S. Thom. in IV, dist. 34, q. unic., art. 2 ad 1; Sanchez, lib. VII, disp. 98; Schmalzgr., *l. c.* n. 66; Feije, *l. c.* n. 539; Rosset, *l. c.* n. 1419; Ball.-Palm., VI, n. 870; Busembaum, apud S. Alphonsum, VI, n. 1095; Wernz, *l. c.* n. 345; Gasparri, *l. c.* n. 600; Lehmkuhl, *l. c.* n. 973 s.

c) Si laborat antecedenti, totali et perpetua atrophia utriusque testiculi (21);

d) Si habet defectum absolutum et perpetuum conductionis seminis sive ex morbo id proveniat sive ex chirurgica operatione (n. **375**);

e) Ille, cui meatus non in extremitate virgae, sed in medio aut imo peni aperitur, seu qui *epispadia* aut *hypospadia* laborans semen intra vas mulieris effundere nullatenus valet; at si ex mutatione situs in coeundo aut alio modo *licito* semen effundi possit intra vaginam, impedimentum deest;

f) Si habet virgam abnormiter magnam quae ingredi nequeat vaginam; impotentia est *relativa* tantum;

g) Si laborat totali anaphrodisia, quae consistit in absentia erectibilitatis ad copulam perficiendam; haec frigiditas multiplici ex causa oritur, praesertim ex infirmitate nervosa aut ex indifferentia erga uxorem aut ex timore sive incusso sive per autosuggestionem suscepto; veteres scriptores huiusmodi frigiditatem plerumque adscribebant *maleficiis* (n. **365**);

h) Qui laborat aphrodisia seu excessiva excitatione venerea, qua fit ut, prae nimio calore, semen ante copulam effundat.

2. Duo casus posteriores, quos passim veteres DD. recensent, raro, praesertim ultimus, impedimentum dirimens constituunt, cum plerumque anaphrodisia vel aphrodisia non sit *perpetua;* siquidem vel lapsu temporis vel ope artis medicae cessare possit, ut docent physiologi. Aliquando tamen anaphrodisia, ea praesertim quae ex morbo nervorum provenit, perpetua est, ideoque impedimentum vere constituit.

3. Ii, quibus ablata fuerit per operationem chirurgicam virga, possunt verum semen effundere, si, ut supponitur, testiculis non careant; sed illud *naturali modo* introducere in vaginam mulieris nequeunt, ideoque ex hoc capite sunt impotentes.

Qui carent testiculis ex operatione chirurgica post pubertatem peracta vaginam mulieris quandoque perforare valent, at verum semen conficere non amplius possunt; si carent a nativitate utroque testiculo, quod vix tamen locum habet, membrum virile erigere nequeunt ad copulam perficiendam. Castrati possunt esse verae seminationis capaces in primis copulationibus post

(21) Vir, cui penis totaliter est excisus, dicitur *eclomus;* qui penem erigere non valet, *frigidus;* qui utroque testiculo caret, sive a natura sive ex amputatione, *spado* vel *eunuchus.*
Interdum dicuntur *eunuchi*, qui carent totaliter membro virili; *spadones*, qui carent testiculis sive a natura sive ex operatione chirurgica; *castrati*, qui testiculis carent ex chirurgica abscissione. Hae voces non raro promiscue usurpantur.
A spadonibus distinguendi sunt *cryptorchidae*, qui testes habent in abdomine latentes et spermatis coniiciendi capaces sunt. Cfr. Forcellini, *Totius latinitatis lexicon*, v. *Eunuchus*, *Spado*; Eschbach. *op. cit.* pag. 195.

castrationem inde a pubertate factam, donec nempe evacuatae sint vesciculae seminales (22).

Iuxta plures, habetur impotentia si vagina adeo sit dilatata vel utcumque ita corrupta et male affecta ut viro nihil deserviat, et semen nec retinere nec ad uterum mittere valeat (23). Ex hoc capite vix impedimentum impotentiae admittendum est: in singulis casibus standum peritorum iudicio ad normam sacrorum canonum aestimato.

4. Absentia testiculorum non est confundenda cum *cryptorchidia*, quae habetur quando testiculi in parte corporis interiore occultantur, quaeque *per se* impedimentum non constituit.

Huc spectat alia quaestio: an impotens dicendus sit qui ad actum sexualem nequit pervenire, nisi adhibitis mediis aphrodisiacis, adeo vehementibus ut usum rationis actu intercipiant.

Si huiusmodi conditio physiologica vel psychica sit *perpetua*, quod perquam raro accidere videtur, censemus haberi impotentia, quia *de se* actus coniugalis ponendus est humano atque ordinario modo iuxta leges ab ipsa natura praefinitas, quin opus sit mediis aphrodisiacis, quae rationis usum omnino auferant.

Si, contra, praefata conditio non sit natura sua perpetua aut de eiusdem duratione dubitetur aut media adhibita non tollant usum rationis, impotentia proprie dicta abest.

Utrum in praedicta hypothesi verificetur consummatio matrimonii, vide n. **383**.

349. 5. Quaerunt DD. utrum impotens sit vir qui, ob parasthesiam sexualem, mediis insolitis opus habet ad se excitandum. Ita, nostro iudicio, respondendum est: si media ista sint in se honesta, vir certe non est impotens; si media sint inhonesta, *et iis tantum excitari possit*, vir, hac hypothesi admissa, est impotens; at indubitanter ex peritorum sententia dicendum, huiusmodi vitium non esse natura sua perpetuum et mediis quoque honestis tolli posse (24).

6. Nonnulli DD., praesertim veteres, dicunt moribundum, qui ita viribus sit destitutus, sine ulla quidem spe valetudinis recuperandae, ut nullatenus valeat actum coniugalem exercere, non posse valide matrimonium contrahere, cum ad copulam impotens sit perpetuo i. e. usque dum vivat.

Alii, e contrario, censent eum, qui versatur in extremo vitae agone absque ulla spe ut convalescat, posse coniugium valide inire, etsi laboret vera impotentia, quia, aiunt, capacitas coeundi in tali moribundo nequaquam est attendenda.

Utraque sententia est falsa. *Prima*, quia in casu non habetur vera impo-

(22) Antonelli, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 345, not. 34; Vlaming, *loc. cit.* n. 266 *bis*, not. 2.
(23) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 92, n. 11; Lacroix, *l. c.* n. 700; Berardi, *Theol. mor.*, V, n. 873.
(24) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 92, n. 6; Vermeersch, *l. c.* n. 74; Ball.-Palm., *l. c.* n. 869.

tentia sensu canonico; *secunda*, quia sive de contrahente moribundo agatur sive de non moribundo, subiectum et obiectum contractus matrimonialis idem semper est; quo deficiente, matrimonium natura sua nullum atque irritum est, ideoque ne moribundus quidem *vere* impotens valide contrahere potest.

7. Item quaeritur, an *impotens* habendus sit qui nonnisi ad orificium vaginae semen deponere valet. Quidam, v. g. D'Annibale (25) et Ballerini (26), negant, quia, dicunt, generatio non est absolute impossibilis ubi semen ad ostium vaginae applicari queat (27). Plerique affirmant (28), hisce praesertim rationibus:

1° Aliqua penetratio vaginae est necessaria. Sane ius canonicum in causis impotentiae vel inconsummationis matrimonii expresse requirit *corporis inspectionem* utriusque vel alterius coniugis per peritos faciendam, nisi ex adiunctis inutilis evidenter appareat (cc. 1976-1982), et praecise, quod attinet ad mulierem, inquirendum est de proportione, latitudine et arctitudine vaginae; porro, admissa contraria sententia, huiusmodi inspectio esset prorsus inutilis.

2° Praeterea capacitas consummandi matrimonium considerari debet non iuxta casus fortuitos et extraordinarios, sed iuxta modum consuetum et ordinarium a natura ipsa institutum, adeo ut generatio *per se* et non *per accidens* sequi possit; porro conceptionem in casu praefato rarissime contingere ipsi patroni oppositae sententiae admittunt. Cfr. nn. **343**, **381**, **383**.

Id tamen, aiunt, intelligendum est de impotentia *antecedenti*; nam si supervenit matrimonio valide contracto, copula tali modo peracta licita probabiliter erit.

Istae rationes, licet validae, concludentes tamen haud sunt; quia consummatio matrimonii non est confundenda cum potentia, nam quis potest penetrare vaginam mulieris etiamsi laboret impotentia, ac viceversa quis impotentia nullatenus laborans « nequit forte hic et nunc matrimonium consummare. Quibus mature perpensis, censemus in casu hypospadiae impotentiam esse *dubiam*, ideoque coniugium non impediendum, quoties vir modo *licito* semen ad orificium vaginae in eamque immittere effundere queat atque ita conceptio haberi possit ».

350. Quidnam de viro qui, ut aiunt, habet semen spermatozoidibus destitutum?

Si iste vir habet testiculos *normales*, profecto impotens dicendus non est. Idque indubitanter affirmandum, etsi peritus forte asserat semen carere spermatozoidibus.

Ratio multiplex: 1° quia exsistentia testiculorum *normalium* constituit, ex ipsa natura, argumentum certum et peremptorium, in casu, de impotentiae defectu iuxta canonicum conceptum; 2° quia capacitas aut incapacitas sexualis cognosci ac probari debet modo ordinario et consueto, ex iis nempe quae exterius apparent; 3° quia semen, examini subiiciendum, numquam turpi atque illicito prorsus modo, scil. per voluntariam eiusdem effusionem, haberi potest; si vero ope cuiusdam instrumenti e testiculis extrahitur, ut aiunt, huiusmodi medium est extraordinarium et insuetum plane, ideoque in casu non est attendendum, ipsa natura contra reclamante.

(25) *Op. cit.* III, n. 431, not. 10.

(26) *Loc. cit.* n. 873.

(27) Cfr. Vallisnieri, *Istoria della generazione dell'uomo*, part. I, cap. 3, n. 7, et part. II, cap. 13; Antonelli, *De conceptu impotentiae* etc., p. 52; Eschbach, *l. c.* p. 68 s.

(28) Wernz, *l. c.* n. 347; Noldin, *l. c.* n. 573, nota 1: Vermeersch, *l. c.* n. 72; Gasparri, *l. c.* n. 576; Scavini, III, n. 890. Cfr. etiam Sanchez, *l. c.* disp. 93, n. 15; S. Alph., *l. c.* n. 1096; Schmalzgr., *l. c.* n. 44.

Si vir non habet testiculos *normales*, accurate examen per peritos erit instituendum circa exsistentiam et activitatem functionalem eorundem: ea admissa, vir potens dicendus erit; ea exclusa, et quidem totaliter ac perpetuo, impotens dicendus.

351. Impotentia ex parte mulieris. — 1. Mulier est impotens:

a) Si totaliter caret vagina;

b) Si eam habet omnino occlusam seu ita impenetrabilem, ut nullo modo perforari queat;

c) Si vagina sit arcta absolute vel relative, ita quidem ut sine periculosa operatione tolli nequeat huiusmodi defectus naturalis, isque penetrationem membri excludat penitus.

2. Mulier censetur impotens, iuxta plures, si habet vaginam clausam, quamvis eius ostium apertum sit, vel si ita brevis sive dimidiata sit, ut membrum virile eam penetrare nequeat. Potentia enim coeundi includit ut *legitimo* et *naturali modo concupiscentia* viri et mulieris, per se, *sedetur:* idque fit penetratione et seminatione intra vas. Quare penetratio inchoata vel tentata non sufficit, quippe quae concupiscentiam potius acuit et irritat, quam exstinguit.

At, posita aliqua penetratione et seminatione *naturali modo* facta, necesse non est, praeterea, ut semen in vaginam effusum ad collum uteri modo ordinario sive normali pervenire valeat. Duo sane requiruntur et sufficiunt: penetratio vaginae per membrum virile et effusio *veri* seminis in ea, utraque modo *naturali* facta. Cetera spectant ad naturam et latent.

Quae doctrina tradita in praecedentibus editionibus confirmatur responsione Supremi Tribunalis Signaturae Apostolicae diei 27 iun. 1931. Facti species haec erat: Mulier N. vaginam habet sanam, sed retroversam ab utero ita ut possibilis esset penetratio membri virilis et effusio seminis in vaginam sed impossibilis transitus spermatis a vagina in uterum. Supremum Tribunal propositis dubiis: « 1° An constet de nullitate matrimonii in casu. Et quatenus negative; 2° An saltem constet de inconsummatione, ita ut consilium praeberi possit SSmo pro dispensatione a matrimonio rato et non consummato in casu », respondit: « *Negative ad utrumque*, seu nec de nullitate nec de inconsummatione matrimonii constare in casu ».

3. Plures dicunt mulierem esse impotentem, si nullatenus semen retinere queat, adeo ut *statim* post coitum illud e vagina *totaliter* effundat. Quod vitium tamen rarissime verificatur, et vix perpetuum dici potest. At, posita etiam perpetuitate, impotentia proprie dicta nonnisi dubia foret.

Iuxta quosdam impotens dicitur mulier, si vagina desinat in *saccum* seu occlusa sit in extremitate, aut desit uterus aut via ad eundem, vel aliud eiusmodi vitium adsit: quod verum tunc solum est, cum inde impossibilis revera evadat penetratio cum effusione seminis modo naturali.

4. Vaginismus, qui consistit in hyperaesthesia vulvae seu in vitio quo vagina contactum nullo modo aut difficillime tolerat, passim inter casus impotentiae ab AA. adnumeratur. Quod nonnulli merito negant, tum quia de se non est vitium perpetuum; tum quia mediis licitis sanari potest. Rarissime huiusmodi vitium est perpetuum et insanabile ex peritorum iudicio; quo in casu inducit certe impedimentum impotentiae (29).

352. Num absentia menstruationis in muliere sit signum impotentiae. — 1. Menstruatio est fluxus sanguinis, qui ad genitalia seu uterum abundantius fluit, statim ac decisio alicuius ovuli ex ovario urget, ut calore suo ad magnum ovulationis opus rite perficiendum concurrat. Posito huiusmodi affluxu, facile intelligitur organa erigi atque arteriolas uteri, nimis distentas, per poros aut scissuras guttatim sanguinem plus minusve copiosum exsudare, qui deinde per genitalia ad extra abit (30).

2. Hic sanguinis fluxus, qui singulis fere mensibus per duos vel tres circiter dies omnibus feminis, etiam castissimis virginibus, accidere solet, fluxus menstruus, purgatio menstrua dicitur. Incipit huiusmodi fluxus a pubertate et cessat plerumque anno aetatis circiter 45-50, quae aetas critica vocatur, quia mulieres tunc robustiores, saltem apparenter, fiunt.

3. Nonnulli dixerunt, defectum menstruationis esse signum impotentiae. Sed immerito prorsus. Licet enim menstruatio sit signum certum ovulationis et fere semper una alteram comitetur, absentia tamen menstrui non est signum certum impotentiae vel sterilitatis, tum quia multae feminae sine menstrua-

(29) Vlaming (*l. c.* n. 266 *bis*), loquens de casibus in quibus adest impotentia, dicit: « Huc tandem pertinet invincibilis unius copulantis ab altero *aversio*, undecumque ea proveniat, e. gr., ex odio, deformitate, halitu tetrum spirante, etc. ». Id nullo modo admitti potest, ut manifesto patet ex tradito conceptu impotentiae.

(30) Cfr. Duval. *Physiologie*, p. 10, n. 2°; Zacchias, lib. I, tit. 3, q. 3, n. 29 ss.

tionibus conceperunt, tum quia post diuturnam cessationem menstruorum, haec denuo multoties apparuerunt, testibus medicis (31).

353. Num mulier carens utero et ovariis impotens sit. — 1. Tria sunt praemittenda:

1° Mulier carere potest utero simul et ovariis, utroque ovario aut uno dumtaxat.

2° Si mulier caret *uno* tantum ovario, non est impotens, quia potest adhuc concipere; si, contra, *utroque* caret ovario, et quidem *perfecte* seu *totaliter*, nequit concipere, ut omnes admittunt et necessario admittere debent. Si caret utero, iuxta plures, videtur conceptionis capax, nempe conceptionis *extrauterinae;* id alii negant, quia, dicunt, deficiente utero, vagina semper ita suturatur, ut omnem communicationem impediat inter ipsam et ovaria, atque ideo inter spermatozoida et ovula feminae; unde omnis conceptio etiam extrauterina impossibilis fit (32).

3° Mulier huiusmodi defectu laborat vel a natura, vel frequentius ex operatione chirurgica.

2. Triplex operatio chirurgica hac in re attendenda est: operatio *porrensis*, *ovariectomia* et *hysterotomia*. Prior, ita nuncupata a doctore Porro, consistit in laparatomia, qua auferuntur omnino uterus et ambo ovaria. Mulier penitus castrata absolute incapax *per se* fit ad quamcumque pregnationem; potest tamen voluptatem ex copula percipere ac comparti reddere. *Ovariectomia* est ablatio totalis ovariorum per excisionem. *Hysterotomia* consistit in ablatione uteri, et dicitur *vaginalis* vel *abdominalis*, prout fit per vaginam vel per laparatomiam seu incisionem ventris.

Huiusmodi operationes tunc solum licitae sunt, ubi agitur de vita feminae salvanda aut de proximo vitae periculo avertendo, sicut quaelibet alia gravis mutilatio. Quare illicitum omnino est uterum vel ovaria excidere, dum sana sunt, ne mulier gravida fiat, etsi partus periculosus est (33).

354. 3. Mulier carens utero et ovariis estne impotens? Controvertitur. Quaestio est valde implexa, et nostra praesertim aetate vehementer agitata.

Affirmant Antonelli, Bucceroni, Marianus De Luca, Santi-Leitner, Casacca, Rosset, Noldin, Wernz, aliique (34).

(31) Zacchias, *l. c.* et lib. III, tit. I, q. 3, n. 20 ss.; Antonelli, *Medicina past.*, I, n. 100 ss., et III, n. 344; *De conceptu impotentiae et sterilitatis*, n. 103; Ferreres, II, n. 1009, quaer. 4°.

(32) Cfr. Antonelli, *De conceptu impotentiae*, n. 109 s.; Ferreres, *l. c.* n. 1007.

(33) Cfr. Lehmkuhl, I, n. 856; Génicot, *l. c.* n. 503; Noldin, II, n. 322; Villada, *l. c.* p. 267; Ferreres, *l. c.* n. 1009.

(34) Antonelli, *Medicina past.*, II, n. 536 ss.; *De conceptu impotentiae et sterilitatis relate ad matrimonium*, p. 10 ss.; *Pro conceptu impotentiae et sterilitatis ad matrimonium*. Animadversiones in opus P. Eschbach, *Disputationes* etc. p. 6 ss.; *De mulieris excisae impotentia ad matrimonium*, p. 3 ss.; Bucceroni, *Institutiones theol. mor.* IV, n. 958, cum nota p. 487 ss.;

Negant Gasparri, D'Annibale, Laurentius Berardi, Aertnys, Génicot, Ballerini, Elbel-Bierbaum, Eschbach, Saegmueller, Sebastianelli, De Smet, Ojetti, Hild, Ferreres, Tanquerey, Vermeersch aliique plures (35).

355. Argumenta prioris sententiae.

1º Matrimonium ordinatur ad prolis generationem ideoque ex ipsa sua natura exigit in contrahentibus capacitatem copulae *de se* aptae ad generationem. Sed copula cum muliere carente utero vel ovariis est inepta ad generationem. Ergo.

2º Quod requiritur ex parte viri, requirendum quoque est ex parte mulieris. Atqui vir, ut sit potens, debet veram seminationem facere. Ergo etiam mulier, ut sit potens, per suum ovulum ad commixtionem sanguinum concurrere debet.

3º Si desit spes prolis, finis primarius non amplius intendi potest. Sed finis secundarius vitandi incontinentiam sine primario non sufficit. Ergo.

4º Non datur paritas inter sterilitatem et carentiam uteri aut ovariorum. Nam in sterilibus ineptitudo ad generationem est *incerta* et *per accidens*, dum in feminis, quibus uterus vel ovaria excisa fuerint, est *certissima* et *per se*.

5º Mulier excisa aequiparatur eunucho. Sed hic est impotens. Ergo etiam mulier.

6º Matrimonium cum mulieribus excisis est contra bonos mores. Etenim *a*) coniuges fruerentur voluptate carnis absque ullo timore subeundi onus prolis; *b*) licita foret etiam copula sodomitica cum istis feminis; *c*) viri ex industria quaererent has mulieres; *d*) feminae ipsae, ad vitandum prolis periculum, sibi procurarent huiusmodi operationem.

7º S. Congregatio Concilii quater invalidum declaravit matrimonium cum muliere quae utero privata fuerat: in *Salernitana*, 9 aug. 1862; 21 mart. - 27 iun. 1863; in *Verulana*, 24 ian. - 22 iun. 1871; in *Albiganen.*, 17 aug. - 7 sept. 1895; in *Monasterien.*, 18 mart. - 16 dec. 1899 (36).

M. De Luca, in voto caus. *Monasterien.* 10 mart.-16 dec. 1899; Casacca, *De carentia ovariorum relate ad matrimonium*, Papiae, 1904; Rosset, *l. c.* n. 1408 ss.; Noldin, *l. c.* n. 571; Wernz, IV, n. 345, not. 34; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 15, n. 1, in nota.

(35) Gasparri, 522 ss. post Cod.; D'Annibale, III, n. 413, not. 6, ed. 3ª, quae est ultima auctoris; Laurentius, *Instit. iur. can.*, n. 619; Berardi, *Theol. mor.*, V, n. 883 ss.; *Praxis confess.* IV, n. 800 ss.; Ballerini, VI, n. 865; Elbel-Bierbaum, *Theol. mor.*, III, n. 270; Eschbach, *Disp.* etc. p. 14 ss., 35 ss.; *De novo quodam sterilitatis conceptu*, apud *Analecta eccl.*, X, p. 85 ss.; *De essentia impedimenti impotentiae*, ibid. XI, p. 269; Génicot, II, n. 503; Sebastianelli, II, n. 65; De Smet, *l. c.* n. 278; Ojetti, *op. cit.*, v. *Impotentia*, n. 2390 ss., ubi quaestio valde accurate atque erudite exponitur; Ferreres, *De vasectomia duplici, necnon de matrimonio mulieris excisae*, n. 253 ss. *Razón y Fe*, XXVI, p. 101 ss.; *Compendium theol. mor.*, II, n. 1005; Tanquerey, 1, Suppl., n. 6; Vermeersch, *l. c.* n. 59 ss., qui egregie disserit.

(36) Cfr. *Thesaurus Resol. S. C. Concilii*, vol. 121, 122, 130, 154, 158; Berardi, *op. cit.* n. 888 ss.; Ojetti, *l. c.* n. 2391 ss.; Ferreres, *l. c.* n. 1005.

356. Argumenta praecipua alterius sententiae.

1º Ad matrimonium valide ineundum non requiritur potentia generandi, sed sufficit potentia coeundi (n. **342** ss.). Atqui mulier carens utero et ovariis potest copulam coniugalem perficere. Ergo.

2º Finis matrimonii, licet secundarius, est etiam remedium concupiscentiae; porro licitum est inire matrimonium ob hunc finem, dummodo positive non sit exclusus finis primarius. Sed copula cum muliere praedicta apta est ad concupiscentiam sedandam. Ergo.

3º Matrimonium est contractus qui *natura sua* respicit ordinem *externum* et *socialem* quique a competente auctoritate humana (ecclesiastica quoad baptizatos, civili quoad infideles) regulari debet. Proinde cum auctoritas competens diiudicare debeat de exsistentia, validitate aut invaliditate matrimonii, sequitur impedimenta matrimonii talia esse debere, ut de eorum exsistentia constare possit *regulariter* et ex *communiter contingentibus*, scil. ut nitantur aliquo facto externo et modo ordinario regulariter cognoscibili.

Hinc est quod Ecclesia semper retinuit et adhuc retinet (cfr. can. 1976 ss.), copulam, qua partes fiunt una caro, esse factum *externum, iuridicis probationibus obnoxium.* Quare excludendus est defectus, qui *de via ordinaria* cognosci nequit. Atqui carentia uteri et ovariorum est *natura sua* occulta. Ergo.

4º Hac sententia admissa, optime intelligitur cur valida et licita sint matrimonia senum, licet steriles sint; item cur permittatur usus matrimonii iis qui nonnisi aspermaticum semen effundunt aut qui post coniugium mutilati sunt. Nec valet dicere cum patronis alterius sententiae, in senibus incerta esse ineptitudinem ad generationem; nam si decrepita aetas iam advenerit, sterilitas est certissima; et exempla quae in contrarium afferuntur, si vera sint, adeo sunt rara, ut veluti pro miraculis habeantur (37).

357. 5º Confirmatur sententia responsis S. Congr. S. Officii et S. C. de disciplina Sacramentorum:

a) Quaesitum est: « Num mulier N. N. *per utriusque ovarii excisi defectum* sterilis effecta, ad matrimonium ineundum permitti valeat et liceat necne? » Die 3 febr. 1887 S. Officium respondit: « *Re mature diuque perspecta, matrimonium mulieris*, de qua in casu, *non esse impediendum* ».

b) Proposito dubio: « Num mulier *N. N.*., cui operatione chirurgica *ablata sunt duo ovaria et uterus*, admitti possit ad matrimonium contrahen-

(37) Albertoni-Stefani, *Manuale di fisiologia umana*, pag. 128 ss. (ed. 2ª); Hofmann, *Trattato di medicina legale*, p. 220 ss. (ed. 3ª); Eschbach, *Casus de feminae impotentia discussus ac solutus*, pag. 19; Berardi, *l. c.* n. 895.

dum »; die 23 iul. 1890 responsum fuit a S. Officio: « *Re mature perpensa*, Em.mi D.ni Cardinales... decreverunt: *matrimonium non esse impediendum* ».

c) Item proposito dubio: « Utrum puella *N. N.*, cui *ovaria per operationem chirurgicam ablata sunt, quaeque* proinde, licet ceteroquin perfecta sit, *prolem concipere nequit*, matrimonium valide et legitime contrahere possit »; die 31 iul. 1895 S. Officium reposuit: « Detur responsum ut in *Rheginen.* (38), scilicet: Iuxta exposita matrimonium in casu non esse impediendum » (39).

d) S. Congregatio de disciplina Sacramentorum, simili proposito dubio, die 2 april. 1909 respondit: « *Omnibus mature perpensis*, Amplitudini tuae respondendum censuit (S. C.) prout sequitur: quatenus vera sint exposita, detur responsum S. C. S. Officii diei 23 iun. 1890 in causa *Quebecen.* scil.: Matrimonium non esse impediendum ». Hoc responsum in *Actis Apost. Sedis* publici iuris non est factum.

P. Ferreres (40), post sedulas inquisitiones peractas circa hunc casum, qui in Hispania praecise locum habuit, testatur plenam uteri et utriusque ovarii excisionem, ex medici declaratione, indubiam fuisse.

Quoad haec responsa tria sunt attendenda: 1° quamvis respiciant casus particulares, maximi tamen sunt momenti, quia data fuerunt « *re mature diuque perspecta* », « *omnibus mature perpensis* »; 2° responsum diei 31 iul. an 1895 est de muliere, quae, uti expresse dicit Archiep. Westmonasteriensis in dubio proposito, « *prolem concipere nequit* »; 3° immerito prorsus, ut liquet ex ipso responsionum tenore, Antonelli aliique dicunt, eas supponere, *posse* adhuc *per se* in illis casibus sequi generationem, quatenus perfecta et absoluta non fuisset uteri et ovariorum excisio atque absentia.

e) Accedit decisio lata die 27 iun. 1931 a Supremo Tribunali Signaturae Apostolicae, de qua supra (n. **351**, 2).

6° Ex dictis, aiunt patroni huius sententiae, facile diluuntur argumenta opinionis oppositae. Quod attinet ad decisiones S. C. Concilii (cfr. n. **355**, 7°), haec sedulo attendenda sunt: *a*) in quatuor causis a S. C. resolutis agebatur de muliere, quae toto apparatu genitali penitus carebat; *b*) in prima causa (*Salernitana*) deerat quoque va-

(38) Wernz (*l. c.* n. 345, not. 34) haec habet: « Quae explicatio videtur singulari modo confirmari ex novo responso S. C. Inq. a. 1902 dato, atque mihi ab Agente episcopali in Urbe communicato. Etenim cum novus iste casus excisionis ovariorum in S. C. Inq. propositus fuisset, antequam responsum daretur, a medico expetitum fuit, quanam ratione illa excisio facta esset. Qui cum respondisset de *perfecta* carentia organorum non *certo* constare, tum demum prodiit responsum: matrimonium in casu non esse impediendum ».
Tria sunt animadvertenda: 1° hoc responsum publici iuris non est factum, ideoque ex eo nil erui potest contra alia responsa eiusdem S. Congregationis, cuius mentem, cum publici iuris sint facta, manifeste ostendunt; 2° certo non constat de sensu praeciso petitionis ac de medici responsione; 3° non constat, responsum affirmativum *ideo* datum fuisse, quia perfecta carentia organorum certa non erat.

(39) Ita in *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1907. Quidam (Ojetti, *l. c.* n. 2421) putant legendum esse in *Regien.*, cum dubium praecise ab Episcopo Regiensi propositum referant. Sed ex *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1733 scimus, responsum diei 23 iulii (et non 23 iunii, ut nonnulli habent) 1890 datum fuisse in *Quebecen.*, et non in *Regien.* vel *Rheginen.*

(40) *Razón y Fe*, vol. XXVI, n. 1, p. 101.

gina; *c*) in secunda (*Verulana*) vagina erat nimis brevis et imperforabilis; *d*) in tertia (*Albiganensi*) maxima pars vaginae deleta erat; *e*) in quarta (*Monasteriensi*) vagina erat abnormalis, insufficiens ad copulam perficiendam (41).

Proinde sententiae nullitatis ob vitia vaginae latae fuerunt, uti concludere licet ex votis canonistarum.

358. Conclusio seu doctrina tenenda. — Omnibus mature perpensis, hisce capitibus conclusio statui potest:

1° Nullum argumentum allatum a patronis utriusque sententiae videtur *peremptorium* ac *decisivum*.

2° Decisiones SS. Congregationum Romanarum *authenticam* declarationem nullatenus constituunt, ideoque dubium iuris nequaquam dirimunt. Sane in casibus particularibus datae sunt, ac diversas explicationes admittunt.

3° Ex can. 1081, § 2 et ex verbis Pii XI in Encycl. « *Casti connubii* » efficax et concludens argumentum in favorem sententiae affirmantis mulierem in casu esse impotentem, iure deduci nequit.

4° Si ex operatione chirurgica ovaria excisa fuerint, non tamen *perfecte* et *totaliter*, mulier potens dicenda est.

Si ovaria *perfecte* et *totaliter* ablata sint per operationem chirurgicam, ac de huiusmodi ablatione *certo* constet, mulier, speculative loquendo, impotens dicenda videtur. In tali casu, sane, agitur de facto *externo*, scil. de operatione chirurgica, quod factum *via ordinaria* cognosci potest atque *iuridicis probationibus* subest. Proinde principium supra enuntiatum, in hac re semper prae oculis habendum (n. **344**, 7°; **356**, 3°), salvum et integrum manet.

Sed plena probatio iuridice haberi nequit, ut palam est, ex sola unius medici attestatione, nec semper et necessario in re tanti momenti ex duorum medicorum depositione, ad normam can. 1791, § 2. Quare, practice, de *totali* carentia uteri et ovariorum in muliere ex chirurgica operatione *raro*, imo *rarissime* constabit plena certitudine, in foro iudiciali.

5° Seclusa operatione chirurgica, mulier quae ex ipsa natura utero et ovariis carere dicitur, etiam *theoretice* habenda est ut potens, ex modo dictis. Sane: *a*) huiusmodi carentia est natura sua *occulta* et *interna; b*) *perfectus* et *totalis* defectus ovariorum vix admittendus videtur ex vitio naturae, ut plures periti in hac re ingenue fatentur; *c*) mulier, aliter quam eunuchus vel spado qui vitium organicum

(41) Cfr. Ferreres, *De vasectomia duplici, necnon de matrimonio mulieris excisae*, n. 269 ss.; Vermeersch, *l. c.* p. 55; Gasparri, n. 536, ed. post Codicem.

sui corporis probe cognoscere potest, carentiam uteri et ovariorum plane ignorat, nec tenetur examini corporali se subiicere; *d*) etsi defectus cognosceretur forte ex corporali inspectione mulieris facta a medico, maneret tamen natura sua semper et necessario *occultus* et *internus*, aliter ac chirurgica operatio quae de se externa et manifesta est.

6° Quidquid est de quaestione speculativa, *practice* in casu mulieris utero et ovariis destitutae matrimonium impediendum non est, cum, stante DD. dissensu, adsit *dubium iuris* ideoque libertas matrimonii ineundi (42).

359. An possit et expediat impedimentum matrimoniale constitui quoad mulierem utero et ovariis carentem. — 1. Quidam censent congruum esse, ut peculiare impedimentum statuatur, ex quo mulier carens utero et ovariis vetetur nuptias contrahere.

Alii opinantur id non expedire, imo ne ferri quidem posse huiusmodi impedimentum a R. Pontifice. Quidnam?

2. Papa valet profecto dubium iuris *authentice* dirimere ipseque solus (can. 1038, § 1), seu infallibiliter declarare utrum ex iure naturae mulier in casu sit impotens necne. Lata forte authentica declaratione de eiusdem impotentia, impedimentum dirimens matrimonium ex ipsa lege divina iam certo exsisteret, iure canonico firmandum ac muniendum.

Sine huiusmodi declaratione explicite aut implicite facta, impedimentum proprie dictum non potest constitui, cum nequeat tolli libertas matrimonii ineundi, quae ex iure naturae cuique competit. Aliud quippe est prohibere nuptias cum certis ac determinatis tantum personis, v. g. cum consanguineis, et aliud prohibere absolute seu cum omnibus. Ad summum ferri posset vetitum ne, inconsulta S. Sede, mulier excisa, nempe carens utero et ovariis, matrimonium contraheret.

360. Quaestiones. — 1. *An mulier, inepta ad copulam ob arctitudinem vaginae, teneatur pati incisionem?*

Nonnulli, ex. gr. Pontius (43), dicunt feminam nunquam teneri incisionem pati. Sententia « communissima et probabilior », ut ait

(42) P. Arendt viam novam, ac veluti mediam, tentavit solvendi hanc difficilem quaestionem (*Relectio analytica super controversia de impotentia feminae ad generandum*, Romae, 1912).

Ipse tenet, carentiam uteri et ovariorum non constituere *ex se* impedimentum impotentiae, sed matrimonium irritari *ex defectu consensus* si ante initum coniugium impotentia *per se* facile *cognoscibilis* fuerit.

Quomodo subiectiva cognitio mutare queat obiectivam rerum veritatem, non concipitur.

(43) Lib. II, cap. 62, n. 2; Palaus (1), Tract. 28, disp. 4, punct. 14, § 1, n. 9; Mazzotta, tract. 7, disp. 1, q. 2, cap. 12, § 2.

S. Alphonsus (44), dicit teneri feminam pati incisionem, etiam cum gravi molestia et dolore; non tamen cum periculo mortis vel gravis morbi (45). Ratio *primi* est, quia mulier ad id obligatur vi contractus; excisio enim necessaria est ad ius copulae quod in virum transtulit; qua traditione sese obligavit ad onera matrimonialia sustinenda etiam cum gravi molestia. Ratio *secundi*, quia nunquam censetur mulier voluisse se obligare ad tantum periculum subeundum; nec videtur ad tale onus obstringi vi contractus matrimonialis.

S. Doctor (l. c.) dicit valde probabile esse mulierem ob verecundiam non teneri incisionem pati, si haec fieri non posset nisi per manum chirurgi. Id iure affirmatur; sed non videtur dari paritas inter *virginem* et *coniugatam*, cum multo maior in ea, quam in hac, sit *ordinarie* verecundia.

Si mulier huiusmodi incisionem pati recuset, matrimonium estne validum? Verius affirmandum, quia impedimentum *obiective* considerari debet, ideoque valor matrimonii *ex ipsa rei natura* eruendus, potius quam ex animo nupturientis. Cfr. n. **346**, 3°.

Quidam tamen dubitant, ex. gr. Génicot (46). Practice, si coniuges separari velint, petenda est dispensatio super matrimonio rato et non consummato.

361. 2. *Si vir nequit copulam perficere cum muliere propter claustrum virginale, potestne femina ac tenetur pati scissuram claustri?*

Quod *possit* pati, commune est apud omnes cum S. Thoma (47). Utrum *teneatur*, controvertitur. Quidam negant (48), quia defectus in casu non est feminae, sed viri; porro mulier tradit, corpus aperiendum modo a natura instituto, non autem extraordinario; ergo tenetur uti remedio ut se aptam reddat. Plerique verius affirmant (49), quia talis reseratio fieri potest sine verecundia vel a viro vel ab ipsa muliere, et quidem sine molestia magna aut extraordinaria. Unde cum femina iam tradiderit viro ius ad copulam, tenetur hoc remedio uti, ut se aptam reddat illi, qui ob suam debilitatem alias coire nequit.

362. 3. *Si mulier, secluso periculo vitae et gravis morbi, non vult incisionem vel scissuram claustri pati, matrimonium estne validum?*

Matrimonium ut validum habendum est, quia ipsa rei natura at-

(44) Lib. VI, n. 1099.

(45) Lacroix, lib. VI, part. 3, n. 798; Sporer, part. 4, cap. 1, n. 128; Bonacina, q. 3, punct. 13, n. 7; Roncaglia, tract. 21, q. 4, cap. 6, q. 7; Sanchez, lib. VII, disp. 93, n. 32; Escobar, lib. 27, n. 508.

(46) *Loc. cit.* n. 504.

(47) *Suppl.*, q. 58, art. 1, ad 5.

(48) Pontius, *l. c.* cap. 62, n. 2; Palaus, *l. c.* n. 8; Petrus Ledesma, q. 58, art. 1; Gasp. Hurtadus, disp. 22, diff. 7, n. 24 ss.

(49) Sanchez, *loc. cit.*, n. 34; Vega, part. 2, cap. 34, cas. 109; Lopez, part. 2 *De matrim.*, cap. 52; S. Alph., *l. c.* n. 1100.

tendi debet, non autem voluntas mulieris; nam in tali casu impedimentum non est perpetuum (cfr. n. **346,** 3°), sed temporaneum (50).

In dubio utrum periculum vitae seu gravis morbi adsit necne, et ideo utrum impedimentum sit perpetuum vel non, matrimonium erit dubium; sed practice standum est pro eius valore.

363. 4. *Si mulier per operationem chirurgicam aut alio modo apta evaserit, valetne matrimonium?*

Si operatio fuit *vere periculosa*, matrimonium, quod iam ab initio nullum erat, non fit validum, nisi accedat renovatio consensus debita forma facienda. Ita communiter DD., et rectissime profecto (51).

Si operatio certe *sine periculo* facta est, matrimonium fuit et manet validum. Si dubitetur, utrum adfuerit periculum necne, matrimonium *per se* est dubium, at standum est pro eius valore (cfr. c. 1014); expedit tamen ad cautelam ut consensus renovetur (52).

Si aptitudo obtenta fuerint *medio illicito*, ita distinguendum: si obtineri potuisset etiam alio medio licito, seclusa operatione chirurgica cum periculo vitae, matrimonium fuit et est validum; si obtineri non potuisset nisi vel operatione valde periculosa vel medio illicito, coniugium fuit et manet invalidum; potest tamen *convalidari.*

364. 5. *An mulier, declarata matrimonii nullitate per sententiam iudicis ecclesiastici ob eius arctitudinem respectu viri, debeat ad illum redire, si postea cognita fuerit ab alio viro, et per frequentem usum coniugii evaserit apta primo?*

Quidam affirmant, ex. gr. Sotus, Hostiensis, Innocentius et alii apud Sanchez (53), quia, cum mulier apta primo viro reddita fuerit per usum coniugii cum secundo, « signum est quod bene poterat illi reddi apta aliquo modo... sine ullo periculo mortis ».

Plerique negant (54); nam ex eo quod mulier cognita fuit ab alio viro, non potest concludi quod cognosci potuerit etiam a primo viro. Quae sententia, admissa impotentia relativa perpetua, certa est. Id *per se* valet sive ex iudicis sententia sive ex privata auctoritate nullitas matrimonii pronunciata fuerit, dummodo *certo* constet ineptitudinem mulieris fuisse antecedentem et perpetuam.

(50) Sanchez, *l. c.* n. 12 ss.; Bonacina, *l. c.* punct. 13, n. 5; Henriquez, lib. 12, cap. 7, n. 9, cum communi.

(51) Sanchez, *loc. cit.*, n. 8 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 43 ss., n. 99 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1096; Rosset, *l. c.* n. 1393.

(52) Lehmkuhl, II, n. 976; Rosset, *l. c.* n. 1398 s.

(53) *Loc. cit.* disp. 93, n. 11; Sotus, in IV, dist. 24, q. un., art. 2; Hostiensis, *Summ.*, lib. 4, tit. *de frigid. et malef.*, n. 16; Innocentius, in cap. *Fraternitatis*, n. 1 ss.

(54) Sanchez, *l. c.* n. 12; S. Antoninus, part. 3, tit. 3, cap. 12, § 1; Abbas, in cap. *Fraternitatis*, n. 19; S. Alph., *l. c.* n. 1098.

Si, hypothetice loquimur, certo constaret sententiam a iudice ecclesiastico latam niti errore facti, scil. veram impotentiam defuisse, mulier etiam post transitum ad alias nuptias deberet redire ad primum virum, nisi fieret locus dispensationi super rato et non consummato.

365. Num impotentia oriri possit ex maleficio. — 1. Certum est Deum permittere posse diabolo, ut vim suam in homines exerceat etiam in re matrimoniali. Id aperto testantur sacrae Litterae (55), Concilia, ritualia, theologi et canonistae, ipsi quoque Romani Pontifices (56). Etiam contra maleficia suadebatur aut praescribebatur, ante matrimonii celebrationem, sacramentorum receptio.

2. Huiusmodi maleficia non facile sunt asserenda, et ex signis quae veteres DD. (57) indicare solent, plura a causis naturalibus, sine ulla ope daemonis, provenire possunt.

3. Impotentia, quae dicitur oriri e maleficio, nunquam est perpetua, quia nunquam *de facto* secumfert laesionem in organis corporis. Eatenus enim admittenda est generatim ut perpetua, quatenus aliquis defectus in organis exsistat (58).

366. An et quale peccatum sit matrimonium celebrare cum certa aut dubia impotentia. — 1. Si impotentia sit *certa* et solum *temporanea*, quae *brevi* tolli potest, *per se* nullum est peccatum.

2. Si certa sit et temporanea, sed *diu duratura*, pars impotentia laborans eatenus peccat, quatenus eam comparti non manifestat; secus, non. Et quidem dupliciter peccat: tum quia compartem decipit quoad qualitatem necessariam, tum quia incontinentiae periculo eam exponit.

3. Si *certa* sit et *perpetua*, gravissime peccat qui *sciens* matrimonium contrahit. Si una pars tantum cognoscit, altera decipitur, ideoque gravis iniuria ei infertur; si utraque cognoscit, et nihilominus nuptiae attentantur, utraque peccat.

367. 4. Si *dubia* sit impotentia, haec tenenda: *a*) dubium *negativum* est omnino spernendum; solum *positivum* seu *prudens* attendi debet; *b*) quisque praesumitur habilis ad matrimonium ineundum; quare impotentia ex certis aut saltem probabilibus indiciis asserenda est;

(55) *Tob.*, VI, 14 ss.; VII, 11 ss.

(56) Cfr. cap. 2, X, IV, 15; Greg. XV Const. « *Omnipotentis Dei* », 20 mart. 1623; S. Thom. *Suppl.* q. 58, art. 2; Sanchez, lib. VII, disp. 94; Schmalzgr., *l. c.* n. 14 ss.; Zacchias, lib. 3, tit. 1, q. 5, n. 42 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1457; Gasparri, *l. c.* n. 593.

(57) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 6; Schmalzgr., *l. c.* n. 18.

(58) Cfr. Eschbach, *l. c.* p. 147; Fije, *l. c.* n. 538; Wernz, *l. c.* n. 343, nota 9.

c) qui *dubitat* de sua potentia, non potest *licite* coniugium inire, nisi prius, diligenti investigatione, dubium deposuerit; secus exponit sacramentum periculo nullitatis et compartem periculo deceptionis; d) si, re diligenter investigata, dubium adhuc perdurat, positive dubitans potest licite matrimonium celebrare, monita tamen altera parte de dubio.

Id hodie expresse confirmatur can. 1068, § 2: « *Si impedimentum impotentiae dubium sit, sive dubio iuris sive dubio facti, matrimonium non est impediendum* » (cfr. n. **372**). Haec verba intelligi debent de impotentia sive absoluta sive relativa (59), non autem, ut quidam dicunt, de sola impotentia absoluta.

368. Matrimonium initum cum impotentia certa. — 1. Si impotentia est *antecedens* et *perpetua*, separatio quoad torum statim et privata etiam auctoritate facienda est; separatio quoad cohabitationem, item statim et privata auctoritate, fieri potest, secluso tamen scandalo; imo, si periculum peccandi adest, fieri debet. Ratio, quia matrimonium in casu est nullum et irritum. Si vero, ut plurimum, adest scandalum, separatio fieri nequit sine interventu auctoritatis ecclesiasticae.

Declaratio autem authentica nullitatis matrimonii et transitus ad alias nuptias haberi non potest nisi ex iudice ecclesiastico (60). Quare negotium ordinarie deferendum est ad iudicem ecclesiasticum; impedimentum rite probari debet; quo facto, iudex sententiam nullitatis matrimonii fert; partes separantur, et ea quae apta est aliud matrimonium inire valet (61).

2. Olim coniugibus permittebatur, ut simul cohabitarent tamquam frater et soror. Sixtus V per Const. « *Cum frequenter* », 27 iun. 1587, huiusmodi praxim improbavit iussitque coniuges impotentes separari; et recte quidem, quia semper adesse solet periculum incontinentiae.

At si coniugum separatio sit moraliter impossibilis, ex. gr. ubi lex civilis separationi obstet, permittitur cohabitatio ad modum fratris et sororis, dummodo absit periculum proximum peccandi. Ita S. C. C. in *Maurianen.*, 15 dec.

(59) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 103, n. 10; Palaus, *l. c.* disp. 4, punct. 11, § 7, n. 1; Mazzotta tract. 7, disp. 1, q. 2, cap. 12, § 2; Lacroix, *l. c.* n. 795; S. Alph., *l. c.* n. 1102; Lehmkuhl, *l. c.* n. 977; Noldin, *l. c.* n. 574; Vlaming, *l. c.* n. 274.

(60) S. Alph. dicit sponsos posse illico separari, etiam ex propria auctoritate, et addit (*l. c.* n. 1101): « Pars non laborans impedimento, potest etiam ad alias nuptias transire, ut dicunt Sanchez, et Salmant. cum Candido ».

Sanchez (disp. 97, n. 8), Salmant. (tract. 9, cap. 12, n. 135) et Candidus (dis. 28, art. 13, dub. 25) ne verbum quidem habent de hac re.

Sententia S. Doctoris recte intelligenda, cum ex iure positivo Ecclesiae matrimonium a competente auctoritate ecclesiastica tantum possit nullum declarari et transitus permitti ad alias nuptias.

(61) Cfr. c. Laudabilem, *De frig. et malef.* IV, 15.

1877, ad dubium: « Quaenam debeat esse agendi ratio Episcopi, parochi et confessarii erga impotentes, qui ea ratione separari nequeunt, quod eorum separationi obstat civilis Galliarum lex, quae impotentiae impedimentum non agnoscit »; respondit: « Vivant ut frater et soror: quodsi id fieri non possit sine peccati periculo, separentur omnino » (62).

369. 3. Si confessarius advertit coniuges in bona fide versari, scil. putare se in legitimo matrimonio vivere aut, cognito impedimento, sibi licere vitam agere ut fratri et sorori, et simul advertit impotentiam esse occultam, separationem vero moraliter impossibilem, potest eos in bona fide relinquere, imo ordinarie debet. Sin autem notoria sit impotentia, i. e. rumor adsit impedimenti exsistentis et suspicio vitae incontinentis, publicum scandalum ex tali consortio proveniens auferendum est.

Quare ad separationem et ad causam coram iudice agendam devenire debet. Itaque ubi rumor publicus habetur, res non a solo confessario in foro interno, sed a parocho in foro externo tractanda et per loci Ordinarium definienda est.

4. Cum impotentia sit antecedens et perpetua ideoque invalidum prorsus matrimonium, palam est putativis coniugibus nihil licere quoad actum coniugalem. Omnia quae vetantur solutis, ipsis quoque prohibentur.

370. 5. Si vero impotentia sit *antecedens*, sed *temporanea*, coniuges *per se* non sunt separandi, quia matrimonium valet.

Quoad usum matrimonii, haec teneas: a) si adest aliqua spes perficiendi actum coniugalem, possunt copulam tentare; b) si spes nulla sit, abstinere debent ab iis actibus, qui alterutrum periculo proximo pollutionis exponunt; c) licita habetur copula, si congressus perfici potest, quamvis desit veri seu prolifici seminis effusio; d) quando impossibile est, aut mulieri graviter damnosum perfectius coire, sufficit probabiliter ad liceitatem copulae ut vir possit semen effundere ad ostium vaginae; e) actus imperfecti, quos mutuo coniuges exercent rationabili ex causa, scil. ad fovendum amorem aut ad sedandam concupiscentiam, liciti sunt, secluso proximo periculo pollutionis (63).

371. 6. Si *consequens* sit seu *superveniens* impotentia, sive temporanea sive perpetua, matrimonium certe non solvitur. Quoad debitum coniugale, idem ac supra (n. **370**) dicendum.

(62) Cfr. *Acta S. Sedis*, X, p. 504 s. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 2078. S. Off., 8 mart. 1900, in casu impotentiae viri, qui ex operatione chirurgica utroque teste privatus fuerat, respondit: « ...Mens est, quod cum matrimonium, revalidari nequeat, putati coniuges illico separari deberent. Si vero hoc moraliter impossibile sit, dummodo absit periculum incontinentiae, adhibitis cautelis, sub eodem tecto cohabitent uti frater et soror ».

(63) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 102, n. 7; Reuter, IV, n. 559; Lacroix, *l. c.* n. 317; Lehmkuhl, *l. c.* n. 977.

Alberti (64), loquendo de impotentia subsequenti, distinguit inter impotentes temporaneos et perpetuos atque plus illis quam istis permittit. Haec distinctio non est admittenda, cum careat fundamento.

372. Matrimonium initum cum impotentia dubia. — 1. Matrimonium, stante dubio, habendum est ut validum ex noto iuris principio (cfr. can. 1014).

2. Quamvis forte culpabiliter initum sit, licet tamen coniugibus copulam attentare (licet semen extra vas effundatur), quamdiu aliqua spes potentiae habeatur, et alios actus exercere, quos supra memoravimus (n. **370**).

3. Si dubia impotentia sit in viro ex defectu erectionis qui repetitis conatibus paulatim corrigi speratur, aut in uxore ex vaginismo qui fortasse penetrationem admittet, vir conatus istos exercere poterit, dummodo meliore quo potest modo seminis introductionem procuret. Eiusmodi enim conatus habebunt rationem inchoatae copulae (65). Si mulier arctitudine vaginae laboret, quae facili operatione aperiri possit, licet coniugibus uti matrimonio, ante factam operationem, curando ut semen saltem ad ostium vaginae apponatur (cfr. n. **370**, *d*).

4. Coniuges tenentur apta remedia adhibere ad auferendam impotentiam. Possunt etiam ex iusta causa, uterque communi consensu vel alteruter (cfr. can. 1119), petere ad cautelam dissolutionem rati et non consummati, dummodo certo constet de inconsummatione. Dicitur *ad cautelam*, quia valor matrimonii in casu est dubius ob dubiam impotentiam. Interdum, remediis incassum adhibitis, separatio aut solutio peti debet, praesertim si usus matrimonii sit impossibilis et adsit periculum incontinentiae aut scandali (66).

373. Num hodie fiat locus triennali experimento. — 1. Antiquitus concedebatur coniugibus *triennalis experientia* seu *cohabitatio*, quo tempore poterant debitum petere ac reddere, ut hac ratione constaret, num revera adesset impotentia, necne (67).

Triennium computandum erat vel a sententia iudicis, qua huiusmodi experientia dabatur, vel a tentata copula, prout querela mox post matrimonium aut serius tantum mota fuisset. Elapso triennio, si de impotentia constabat, iudex de matrimonii nullitate sententiam ferebat, quae tamen in rem

(64) *Op. cit.* n. 121; cfr. Vermeersch, *l. c.* n. 230.
(65) Vermeersch, *l. c.*; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1064 s.
(66) Cfr. Noldin, *l. c.* n. 574; Vermeersch, *l. c.* n. 299; Lehmkuhl, *l. c.* n. 977 s.
(67) Cfr. cap. 5, 7, XIV, 15; Sanchez, *l. c.* disp. 108 ss.; Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. IX, cap. 10, n. 2; Schmalzgr, *l. c.* n. 80 ss.

iudicatam nunquam transibat, ita ut, potentia adveniente, matrimonium *per se* reintegrandum erat.

2. Experimentum triennalis cohabitationis ultima vice in *Forolivien.*, 20 sept. 1817, applicatum fuit, et in Istr. S. Off., 20 maii 1883, non amplius memoratur (68). Cum nulla de eo fiat mentio in Codice, ut omnino suppressum habendum est.

374. Probatio impotentiae et clausula vetans transitum ad alias nuptias. — 1. Valde difficilis est probatio impotentiae antecedentis et perpetuae, ideoque, praesertim hodie, rariores sunt declarationes *nullitatis* ob impotentiam. Alia via *frequentius* consulitur bono spirituali et temporali coniugum. Scil. si constet matrimonium non fuisse consummatum, ex iusta et gravi causa conceditur a S. Sede dispensatio super matrimonio rato et non consummato.

2. Si dispensatio concedatur ob impotentiam mere probabilem vel dubiam circa exsistentiam aut durationem, addi solet clausula ista: « *Vetito viro* (aut mulieri) *transitu ad alias nuptias, inconsulta S. Sede* ».

Quae clausula non habet vim irritandi: est prohibitio quae per se urget sub gravi, ideoque omnino servanda (69).

3. Diximus *frequentius* consuli per dispensationem super matrimonio rato et non consummato, quia interdum, etiam nostris diebus, fertur sententia nullitatis matrimonii *ex capite impotentiae.* Ita, ex. gr., Sacra R. Rota in causa N. N. (sub secreto) die 13 maii 1921, et in causa N. N. (sub secreto) die 6 dec. 1921, ut alias complures omittamus. Etiam in sententiis quae pronuntiant constare de matrimoniorum nullitate ob impotentiam, praesertim si relativa sit, addi solet praedicta clausula de vetito transitu ad novas nuptias, inconsulta competente auctoritate ecclesiastica.

375. Num ex vasectomia aut sterilizatione oriatur impedimentum impotentiae. — 1. *Vasectomia* est operatio chirurgica, quae consistit, *pro viro*, in hoc quod facta incisione per scrotum, resecatur aut ligatur canalis deferens semen a testiculis elaboratum ad vesiculas seminales, et ita semini abrumpitur via ad eiaculationem; *pro femina*, consistit in resecatione vel alligatione oviductus seu canalis ab ovariis ducentis ad matricem et ovula matura deferentis (70). Cfr. n. **70**.

(68) Feije, *l. c.* n. 544; Wernz, *l. c.* n. 351, not. 53; Périès, *l. c.* p. 74 s.
(69) Cfr. ex. gr. S. C. C. in *Isclana*, 9 septem. 1899; in *Cracovien.* 17 febr. 1900; in *Massilien.* 19 maii 1900.
(70) Proprie loquendo, dicitur *vasectomia*, si fiat in mare; *ooforectomia* vel *fallectomia*, si in femina, quia secatur tuba fallopiana. In viro operatio fit sine ulla difficultate, ut aiunt saltem plerique, et sine patientis periculo; in femina e contra operatio difficilior est, quia tubae fallopianae in profundo iacent, ita ut necesse sit ferro adaperire per chirurgum abdomen ipsum.

Sterilizatio interdum sumitur pro vasectomia; interdum, accuratius loquendo, ab eadem distinguitur, quatenus non peragitur per resecationem aut ligamen canalis deferentis semen, sed per incisionem aut alio modo.

Generatim quae dicuntur de vasectomia applicantur quoque sterilizationi, licet ex ista difficilius impotentia proprie dicta videatur asserenda.

De huiusmodi operatione magna fervet quaestio inter DD. et plura de ea scripta prodierunt, postquam in nonnullis Statibus ex confoederatis Americae septentrionalis et recentius in Germania lata est lex, qua ad hanc operationem subeundam obligantur quidam variis de causis, ex. gr. alcoolici, phthisi laborantes etc. (71).

2. Vir, qui hanc operationem passus est (72), *verum* semen emittere nequit, licet membrum erigere, vas mulieris penetrare in eoque liquidum quoddam seu humorem aliquem aquosum a glandula *prostata* secretum emittere etiam valeat, non secus ac possunt castrati in adulta aetate. Mulier non potest amplius ovulum ad foecundationem necessarium praestare.

376. 3. Quod haec operatio sit illicita, nobis certissimum est. Quare nec ex publica nec ex privata auctoritate fieri potest, nisi forte causa gravissimae infirmitatis ad salvandam vitam ipsius infirmi. Ratio, quia *a)* nemo potest renuntiare iuri quod sibi a natura datum est principaliter in bonum humani generis; *b)* societas nequit subditos suos privare illis iuribus, quae a natura habent, iure scil. disponendi de proprio corpore in ordine ad generationem, in quo a nemine pendent; *c)* vasectomia ex una parte reddit virum inhabilem ad matrimonium, ut statim dicemus, ideoque hic coniicitur in coactum coelibatum, et ex alia parte talis operatio tentationes contra castitatem auget, postquam minuat, eo quod vir ab abundantia seminis, quod testiculi elaborare pergunt, nullo modo exonerari possit; unde tales viri coniiciuntur in gravissimum periculum peccandi (73).

Hodie expressa de hac re habetur doctrina tradita a Pio XI in Encycl. « *Casti connubii* » et in Decreto S. Officii diei 21 mart. 1931 (*A. A. S.*, XXIII, 118 s.).

(71) Cfr. Gemelli, *De liceitate vasectomiae*, in « *Scuola Cattolica* », 1911, p. 396 ss.; Ferreres, *De vasectomia duplici*, etc., Madrid, 1913; *Compendium theol. mor.*, II, n. 1010 (ed. 3ª post Codicem); Eschbach, *De chirurgica operatione vasectomiae disquisitio physiologico-theologica* in « *Analect. eccl.* », sept.-oct. 1911; *De vasectomia - Breves animadversiones* in disputationem R. P. A. Gemelli, in « *Scuola Cattolica* », 1912, p. 243 ss.; Ojetti, *op. cit.* v. *Vasectomia*, n. 4040 ss.

(72) Intelligitur vasectomia *duplex* i. e. pro utroque ductu seu canali. Duo enim habentur ductus sive canales, unus pro unoquoque testiculo. Quare impotentia certe abesset, si unus tantum canalis secaretur.

(73) Cfr. Ferreres, *l. c.*; Ojetti, *l. c.* n. 4040; Eschbach *l. c.*; Antonelli, *Medicina past.*, II, n. 236; Righy, *De liceitate vasectomiae ad prolis defectivae generationem impediendum patratae*, in « *Americ. eccl. Review* », iul. 1910; Schmitt, *Vasectomia illicita*, in « *Americ. eccl. Review* », iun. 1911; Cappello, *De vasectomia*, in « *Scuola Cattolica* », 1912, p. 246 ss.; Gasparri, I, p. 467, ed. post Codicem.

377. 4. Mulier, quae passa est *vasectomiam* vel *sterilizationem*, censeri non debet impotens, iuxta ea quae diximus supra (n. **342**, 3).

E contra vir, praesertim si agitur de vasectomia, iuxta communiorem sententiam, impotens habendus est, quia verum semen emittere amplius non potest; ad hoc enim, ut vir sit potens, requiritur ut semen *verum* seu in testiculis elaboratum emittere in vas femineum possit (74).

Quidam negant virum esse impotentem, quia inter eunuchos seu carentes testiculis et vasectomiam passos non datur *vera* paritas. Nam illi privantur secretione interna qua energia copulandi cum effusione alitur, ita ut prius copula satiativa et dein ipsa copulae facultate destituantur; isti secretionem internam et capacitatem copulae satiativae servare dicuntur, cum aliquem humorem, licet aspermaticum, effundant. Sed, cum *verum* semen haberi nequeat, impotentia videtur certa, dummodo defectus *externus*, *apparens* et *cognoscibilis* sit.

378. 5. Admissa impotentia orta ex vasectomia vel sterilizatione, impedimentum dirimens eatenus adest, quatenus *antecedens* sit atque *perpetua*. Porro, iuxta plures, ex scientia physiologica et medica non constat de perpetuitate.

Quidam affirmant redintegrationem communicationis, post peractam vasectomiam, inter testiculos et canales deferentes semen, non solum fieri posse *sine periculo mortis*, sed esse omnino *facilem* et *obviam* (75).

Alii aliter sentiunt. Quare *iuris* quaestio pendet a quaestione *facti*, utrum scil. impotentia sit *perpetua* an *temporanea*, seu an redintegratio possibilis sit eaque facilis et obvia necne. Ille, de quo constat semen fuisse impotentem, probare debet, se factum esse potentem. Quae probatio nullam difficultatem praesefert; sicuti enim de operatione vasectomiae constat ex attestatione medici, illius qui eam passus est, et aliorum, ita de redintegratione constat ex testimonio earumdem personarum.

S. Officium declaravit matrimonium contrahi posse ab iis qui in Germania praedictam operationem ex impia lege civili passi sunt. Quae declaratio ex eo lata dicitur, quod non constat de perpetua incapacitate copulam perficiendi ac de impossibilitate redintegrationis.

(74) S. R. Rota decis. diei 29 iul. 1920 declaravit nullum matrimonium ob occlusionem canalis semen deferentis.

(75) Cfr. Cappello, *l. c.*; Gemelli, *De liceitate vasectomiae*, in « *Scuola Cattolica* », nov. 1911; Donovan, *De liceitate vasectomiae*, in « *Americ. eccl. Review* » april. 1910; *The Morality of the Operation of Vasectomie* in « *Americ. eccl. Review* », mai 1911; Philokanon, *The question of Vasotomy*, in « *Americ. eccl. Review* », nov. 1911.

379. Conclusio. — Ex dictis id *practice* tenendum:

a) Matrimonium initum post peractam vasectomiam ut validum haberi debet, si dubitetur de perpetuitate impotentiae, aut si defectus non sit *externus* et *cognoscibilis*.

b) In iisdem circumstantiis, matrimonium, cum certa nullatenus sit impotentia, impediri nequit; nemo enim privari potest iure suo *certo* ineundi coniugii, nisi *certo* constet esse impotentem.

c) Coniuges possunt actum matrimonialem exercere, si talis operatio fiat post nuptias valide initas.

Si enim vir, qui post contractum valide matrimonium privatur utroque testiculo, potest, iuxta plures Auctores (76), petere et reddere debitum, non videtur solida ratio cur in casu vasectomiae vetandus sit usus matrimonii.

380. Consummatio matrimonii. — 1. Consummatio supponit necessario matrimonium *validum*, quia consummari seu compleri nequit, quod non exsistit. Extra controversiam est, matrimonium ex eo consummari quod coniuges fiunt *una caro*, iuxta illud: « *Et erunt duo in carne una* » (77).

2. At *quandonam* coniuges fiant una caro, et *quid* ad id requiratur, controvertitur.

Quatuor sunt DD. sententiae. *Prima* dicit coniuges fieri unam carnem, cum ex foecundatione ovuli feminei per spermatozoida habetur *conceptio*.

Altera tenet non requiri conceptionem, sed solum unionem sexualem ita peractam, ut *concursus seminis virilis cum ovulo*, inspecta constitutione utriusque personae, *haberi possit;* quae sententia, uti patet, formaliter attendit ad prolem non actu conceptam sed possibilem.

Tertia censet ad consummationem matrimonii requiri et sufficere, ut « semen virile quacumque arte vel matrice feminea illud attrahente in vas femineum subintret » (78); quare, supposita validitate matrimonii, unio sexualis non requiritur; sufficit quaelibet introductio seminis mariti, etiam artificialis vel prodigiosa, in vas mulieris.

Quarta docet requiri et sufficere veram copulam, scil. effusionem veri seminis in vase mulieris modo naturali factam (79).

(76) Sanchez, lib. VII, disp. 102, n. 7; Schmalzgr., *l. c.* tit. 15, n. 32; Laymann, *l. c.* cap. 11, n. 3; D'Annibale, III, n. 470, not. 13; Génicot, II, n. 543, 4°; Noldin, *De sexto praecepto et de usu matrimonii*, n. 61; Berardi, *Praxis*, I, nn. 980, 984.

(77) *Gen.* II, 24; I *ad Cor.* VI, 16.

(78) Sanchez, *l. c.* disp. 64, n. 15, qui plures auctores pro hac sententia citat.

(79) Cfr. Sanchez, *loc. cit.*; Eschbach, *op. cit.* disp. 1, cap. 3, art. 1; Gasparri, *l. c.* n. 570; Antonelli, *De conceptu*, etc. n. 14; Ferreres, II, n. 1008; Wernz, *l. c.* n. 342, not. 4; Rosset, n. 1413 ss.

3. *Prima* sententia omnino reiicienda est, tum quia, ea admissa, steriles nunquam matrimonium consummarent, quod est inauditum et contra praxim Ecclesiae, quae eorum etiam matrimonia, posita copula perfecta, consummata habet; tum quia ex sacris canonibus ad consummationem matrimonii nullatenus conceptio exigitur, imo interdum excluditur (cfr. cc. 1015, § 2, et can. 1975-1982). Id confirmatur constanti iurisprudentia S. C. Concilii et S. R. Rotae.

Altera sententia nequit item admitti, quia generalis possibilitas conceptionis nihil efficit reipsa ad *praesentem* consummationem; matrimonium consummari non posset per copulam a sterilibus peractam (80).

Tertia, quatenus excludit necessitatem copulae, pariter reiicienda est: siquidem modus a natura institutus commixtionis seminum est coniunctio carnalis seu unio sexualis. Cfr. n. **342**.

Quarta est vera: *a*) quia, ut ait Angelicus, « vir et mulier efficiuntur in carnali copula una caro *per commixtionem seminum* » (81); ideo sola commixtio carnalis debito modo facta, sine respectu *actuali* ad prolem satis est; *b*) quia concordat cum doctrina veterum et recentiorum AA., qui merito dicunt *commixtionem seminum* vel *sanguinum* esse ipsam *copulam coniugalem* (82); *c*) quia difficultates evitat, quae adducuntur contra alias sententias. Cfr. resp. S. Off. 12 febr. 1941 (n. **382**).

381. Quaestiones. — I. *An matrimonium semper ut consummatum censeri debeat, quoties conceptio habita fuerit?*

Plures antiqui et nonnulli recentiores tenent conceptionem prolis esse certum et indubitatum signum consummationis matrimonii; sed, iuxta alios et numero et auctoritate graves, id *semper* verum non est, cum aliquando conceptio haberi possit etiam sine copula seu carnali commixtione. In foro externo, conceptione sequuta, matrimonium consummatum censetur.

Attamen ne in *foro* quidem *externo* seu *iudiciali* conceptio est *semper* ac *necessario* argumentum *peremptorium* ac *decisivum* consummationis matrimonii, ut liquet ex praxi etiam recenti S. R. Rotae. Quae, ex gr., in *Parisien.* duplici conformi sententia (17 aug. 1920 - 3 aug. 1921) censuit matrimonium consummatum non fuisse, licet factum conceptionis extra controversiam esset

(80) Cfr. Vermeersch, *l. c.* n. 82.

(81) In IV, dist. 41, art. 1, q. 4, ad 2; in I *ad Cor.*, cap. VI, 16.

(82) Veteres ignorabant exsistentiam *ovuli* in femina, ex quo per semen virile foecundato novus homo generatur. Aliquid tamen et a femina *active* praeberi plures saltem non ignorabant. Hinc illa locutio « *commixtio sanguinum* ».

Mirandum profecto ac dolendum quod Matthaeus a Coronata (*De matrimonio*, p. 378, nota 5) neque integre neque exacte textum nostrum referat, imo quod verba nobis tribuat quae nostra minime sunt, ut quisque suis oculis conspicere potest (Cappello, *De matrimonio*, n. 380). Quo iure id fieri queat, nescimus prorsus.

ex ipsius actricis confessione aliorumque testimoniis. In *Veronen.* 20 mart. 1926, coram Grazioli, matrimonium declaratum fuit non consummatum, licet mulier, laborans vaginismo, duos filios habuisset (83).

382. II. *An introductio membri virilis seu vaginae penetratio sit necessaria ad matrimonii consummationem?*

Aliqua introductio membri virilis seu vaginae penetratio est necessaria omnino, ut matrimonium vere et proprie consummetur. Ratio, quia coniuges fieri debent *una caro*, non quocumque modo, sed eo *tantum modo*, quem natura ipsa instituit et praecipit, seu *per copulam* ad quam matrimonium ordinatur. Porro ea requiritur et sufficit introductio membri virilis i. e. vaginae penetratio, quae requiritur et sufficit ad copulam veram habendam, iuxta notionem alibi traditam (cfr. nn. **343, 350**).

Opus non est perfecta ac totali penetratione vaginae; sufficit etiam partialis.

Haec sententia, quae tenet ad matrimonii consummationem requiri et sufficere vaginae penetrationem saltem partialem, theoretice vera certaque omnino est, ut liquet tum ex dictis nn. **343, 350,** tum ex his quoque rationibus:

1° Theologi et canonistae vocant passim matrimonium *consummatum* illud, quod *copula carnali* ita completum est, ut coniuges fiant una caro. Ita Angelicus, Suarez, S. Alphonsus, S. Antoninus, Lacroix, Diana, Sporer, Sanchez, Roncaglia, Salmanticenses, Laymann, S. Bonaventura, Scotus, Bonacina, Pontius, Schmalzgrueber, Reiffen-

(83) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 21, n. 2; lib. VII, disp. 99, n. 37; Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 228 s., tit. 13, n. 44; S. Antonin., 3 p., t. 1, c. 11; Sotus, in IV, D. 2, q. 1, n. 4; Corduba, *Summ.*, q. 178; Gasparri, *l. c.* n. 1302 ss.; Wernz, nn. 29, 347; Eschbach, *l. c.* p. 68 ss.; D'Annibale, III, n. 431, not. 10; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 14, n. 8; Antonelli, *De conceptu impotentiae*, p. 52; Scherer, II, p. 273; Génicot, *l. c.* n. 503, 2°; Lehmkuhl, II, n. 1072; Ojetti, *op. cit.* v. *Impotentia*, n. 2427; Chelodi, *l. c.* n. 70; Vermeersch, *l. c.* n. 88; Rosset, *l. c.* n. 1413 ss.; Noldin, III, n. 574, nota 1; De Smet, *l. c.* nn. 275, 286 ss.

Mens Card. Gasparri, quem AA. multi, ex gr. Vermeersch (*l. c.* n. 86), pro sententia negante allegant, non satis clare apparet.

Ipse (n. 1302) haec habet: « Proinde concedimus dari posse casum, quo uxor ex semine mariti filium pariat et tamen matrimonium sit adhuc ratum tantum; *qui casus verificaretur etiam, si maritus semen apponeret tantum ad vaginae orificium et exinde proles enasceretur* ».

Alibi (n. 1304) dicit: « Equidem medici enarrant mulieres *post partum*... quandoque cum hymene incorrupto repertas fuisse. At ii casus sunt rarissimi; et praeterea quando ii casus verificantur, *ipse partus aliaque signa* quae medici noscunt, *indicant copulam perfectam habitam* ».

Et dein (*l. c.*) sic pergit: « Si constet virum semen ad externum tantum vasis mulieris orificium apposuisse (nonconsummatio matrimonii satis probata est pro foro externo); licet enim admittas sententiam de qua n. 575 s., tamen *iuxta communiter contingentia dicendum semen in vaginam haud ingressum esse;* et, *semine in vaginam non ingresso*, nonconsummatio matrimonii certa est ».

Quibus ex verbis manifesto patet matrimonium eatenus censeri consummatum, quatenus supponitur semen ingressum haud fuisse vaginam mulieris. Quae praesumptio rationabilis omnino est. At praesumptio potest cedere veritati. Et revera cedit; nam si generatio sequatur, certo certius est, semen in vaginam ingressum fuisse.

stuel, Barbosa, Pirhing, Fagnanus, Wernz, Santi, Sebastianelli, De Angelis, De Luca, Gasparri, D'Annibale, Ballerini, Bucceroni, Tanquerey, Ferreres, Gury, Noldin, Génicot, Lehmkuhl, De Smet, etc., ut patet ex *locis* iam *citatis*.

Porro copula carnalis necessario importat vaginae penetrationem, quippe quae praecise consistit in immissione seminis ex parte viri in vaginam mulieris.

2° Ipse Codex (can. 1015, § 1) dicit matrimonium esse consummatum, « si inter coniuges locum habuerit *coniugalis actus, ad quem natura sua ordinatur contractus matrimonialis et quo coniuges fiunt una caro* ». Atqui actus coniugalis, ad quem natura sua ordinatur matrimonium et quo coniuges fiunt una caro, est vera seu perfecta copula. Ergo.

3° Consummatio matrimonii est *factum externum quod potest ac debet iuridice probari*, ut constat ex communi DD. doctrina, ex constanti praxi Ecclesiae, quae in Codice expresse et authentice confirmatur (can. 1976 ss.), atque Instr. S. C. de Sacramentis, 7 maii 1923, et Instr. S. C. pro Ecclesia Orientali, 10 iun. 1935, de processu super matrimonio rato et non consummato. Proinde *eo modo* consummatio matrimonii fieri debet, qui *externe cognosci* ac *iuridice probari* possit. Et quidem talis modus requiritur, qui sit *naturalis*, i. e. ab ipsa natura institutus, *ordinatus* ad obtinendum *de se* finem essentialem matrimonii (n. **8**), et *ordinarius* scil. iuxta leges ordinarias seu consuetas.

Merito proinde iurisprudentia rotalis tenet matrimonium consummari solum per veram unionem sexualem eamque non haberi nisi vir penetret saltem imperfecte per membrum erectum vas femineum in eoque effundat verum semen. Ita v. g. in *Platien.* 3. iun. 1913 cor. Mori; in *Tergestina*, 7 april. 1916 cor. Prior, 17 april. 1917 cor. Sebastianelli; in *Florentina*, 20 aug. cor. Sincero; *Veronen.* 20 mart. 1926 cor. Grazioli, etc.

Tradita doctrina confirmatur responso S. Officii diei 12 febr. 1941. Proposito dubio: « Utrum ad copulam perfectam et ad matrimonii consummationem requiratur et sufficiat, ut vir aliquo saltem modo, etsi imperfecte, vaginam penetret atque in ea seminationem saltem partialem naturali modo peragat; an tanta vaginae penetratio requiratur, ut glans tota intra vaginam versetur »; — responsum fuit: « *Affirmative* ad primam partem; *Negative* ad secundam partem ».

383. An consummatio matrimonii postulet actum humanum. — 1. In primis distinguere praestat inter matrimonium *contrahen-*

dum et matrimonium *consummandum*. Nuptiae ineuntur per consensum matrimonialem, qui natura sua est *actus humanus* vere et proprie dictus, ideoque necessario exigit sufficientem mentis directionem seu perfectum usum rationis (cfr. can. 1081). Consummatio matrimonii, e contra, postulat tantum factum externum perfectae copulae naturalis, sive haec fiat per actum humanum sive alio modo, sive libere ac scienter ponatur, sive coacte et inadvertenter, sive iuste sive iniuste.

Quare coniux in statu ebrietatis consummare valet matrimonium.

2. Haec omnia confirmantur responso S. Officii, 2 febr. 1949. « An matrimonium haberi debeat inconsummatum, si essentialia elementa copulae posita sint a coniuge, qui ad unionem sexualem non pervenit nisi adhibitis mediis aphrodisiacis, rationis usum actu intercipientibus »; responsum fuit: « *Negative* » (84).

383bis. III. *An per foecundationem artificialem consummari possit matrimonium?*

1. Foecundatio artificialis, iuxta plures DD., alia est *proprie dicta*, alia *improprie dicta*. Quae distinctio minus accurata videtur eaque proinde haud placet; nam eo ipso quod dicitur *artificialis*, supponitur fieri extra modum et ordinem a natura institutum. Unde accuratius dici potest: *modus introducendi sperma viri in organismum mulieris diversus ab eo quem natura instituit, scil. sine sexuali unione viri et mulieris*. Quare huc venit sive exseminatio sive inseminatio, sive utraque.

Ab ista foecundatione probe distinguendum *adiutorium artificiale* foecundationis *naturali modo* sive peractae sive peragendae, cauto tamen ut nihil fiat contra vel generatim extra ordinem a natura institutum. De huiusmodi *adiutorio* eiusque liceitate necne alibi occurret sermo (85).

2. Foecundatio artificialis *vera* seu *proprie dicta* hisce modis exercetur: 1° vir copulam habet cum muliere, sed imminente seminatione se retrahit et in aliquo vase effundit, quod deinde ipse vel medicus colligit et in cavitatem uteri introducit; 2° vir coit mediante *condom*, cuius nomine venit instrumentum quo sive totum membrum virile sive sola glandula obtegitur; semen ita emissum in parvulum symphunculum colligitur et viro vel a medico in uterum iniicitur; 3° vir citra copulam in aliquo vase semen effundit, quod vel ipse vel medicus ope instrumenti colligit atque in uterum introducit; 4° sine ulla copulatione, nemaspermata ex interiore testiculorum tunica (epididymo) extrahuntur, ac dein in mulieris vaginam et uterum immittuntur (86).

(84) Cfr. *Periodica*, 1949, p. 220.

(85) De foecundatione artificiali consulantur praesertim: Gennaro, *Medicina e morale*, Torino 1947; Gemelli, *La fecondazione artificiale*, Milano 1947; Delorenzi, *Ancora in tema di fecondazione artificiale della donna*, in *Perfice munus*, 15 gennaio 1949; Hürth, *La fécondation artificielle. La valeur morale et juridique*, in *Nouvelle Revue Théologique*, 1946, p. 402 ss.; Moliuenzo, *La fecondazione artificiale sotto l'aspetto medico*, in *Perfice munus*, Febbraio 1947, p. 33 ss.; Di Francesco, *La fecondazione artificiale nella donna*, Milano 1949; Toffoletto, *La fecondazione artificiale della donna*, in *Rivista medica per il clero*, 1947, n. 7 ss.; Durando, *La fecondazione artificiale sotto l'aspetto giuridico*, in *Perfice munus*, agosto 1947, p. 161 ss.; Boschi *Nuove questioni matrimoniali*, Torino 1947, p. 285 ss.

Foecundatio artificialis, a nonnullis *improprie dicta*, ita exercetur: 1° vir aut medicus in vase mulieris instrumentum ponit, sive ut vagina dilatetur, sive ut uterus in naturali positione collocetur; quo facto copula more consueto perficitur; 2° vir copulam habet more solito et intra vaginam semen effundit, quod vel ipse coniux vel medicus ope instrumenti colligit atque in cavitatem uteri introducit aut in partes vaginae profundiores mediante cylindro solido aliove modo iniicit.

Foecundatione artificiali *proprie dicta* matrimonium non consummatur, etsi forte conceptio inde sequatur. Deest sane congressus maritalis seu copula ad quam coniugium natura sua ordinari notissimum est. Cfr. nn. **343, 350, 381** et **382**.

Nonnulli tamen censent matrimonium consummari (87); quae opinio intrinsece non videtur solide probabilis. Certum est huiusmodi foecundatione nequaquam tolli impedimentum impotentiae.

E contra foecundatio artificialis *improprie dicta*, si et quatenus haberi possit, matrimonium consummat et impedimentum impotentiae excludit, quia habetur copula perfecta naturali modo peracta (88).

384. IV. *An per appositionem seminis ad orificium vaginae matrimonium consummari queat?*

Distinguendum est: vel effusio seminis locum habet cum aliqua penetratione vasis mulieris, necne. Si *primum*, matrimonium consummatur, quia omnia elementa ad id requisita revera adsunt, scil. penetratio vaginae et seminis effusio i. e. copula naturalis qua vir et mulier vere fiunt una caro.

Si *alterum*, ex dictis (nn. **343, 381, 383**), negamus matrimonium consummari.

385. V. *Utrum matrimonii consummatio sit praesumenda, an probanda et quomodo?*

1. Celebrato matrimonio, si coniuges simul cohabitaverint, praesumitur consummatio, donec contrarium probetur (can. 1015, § 2).

(86) Cfr. Eschbach, *l. c.* p. 70 ss.; Antonelli, *Medicina past.* n. 413 s.; Gasparri, *l. c.* n. 1362; Noldin, *De sexto praecepto et de usu matrimonii*, n. 77; Vermeersch, *l. c.* n. 88; Berardi, *Theol. Mor.*, II, n. 891 (Faventiae, 1904).

(87) Cfr. Vermeersch, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 267 *bis*; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 14, n. 8.

(88) De liceitate necne foecundationis artificialis fuse dicetur alibi (n. **810**).

Agitur de praesumptione iuris, quae auferri debet per probationem contrarii seu assertae inconsummationis.

Item praesumitur consummatio, et quidem potiori ratione, si uxor conceperit. Quae praesumptio in casu nonnisi validissimis et plane concludentibus argumentis tolli potest, v. g. ex vaginismo mulieris.

2. Ubi agitur de dispensatione super rato et non consummato concedenda, non sufficit probabilitas maior aut minor, nec a fortiori simplex coniectura aut praesumptio, sed requiritur *plena probatio* de facto inconsummationis, seu *vera et proprie dicta certitudo moralis*, quae excludat quodcumque dubium positivum et fundatum: idque sub gravi et ex ipso iure divino, cum agatur de solutione vinculi matrimonialis ex potestate R. Pontificis vicaria seu divina (cfr. n. **789** ss.).

3. Requiritur plena probatio, ita ut non sola coniectura aut probabilitas habeatur, sed vera certitudo, equidem moralis, quae satis est in humanis iudiciis.

Casus praecipui in quibus inconsummatio matrimonii censetur in foro externo plene probata, hi sunt: 1° si coniuges operam dare non potuerunt rei matrimoniali, quia nunquam ne per brevissimum quidem tempus soli fuerunt post celebratum matrimonium; tunc verificatur probatio *de coarctata*, ut dicitur; 2° si viri impotentia evidens est, ex. gr. si caret virga aut utroque testiculo, quo in casu, ut patet, matrimonium ipsum nullum irritumque est; 3° si mulier laboret vaginismo proprie dicto, ita ut quamcumque penetrationem membri virilis penitus excludat; 4° si constet de omnimoda integritate seu virginitate mulieris ex corporis inspectione ad normam cc. 1976-1981 et Instr. S. C. de Sacramentis diei 7 maii 1923 peracta, simulque concurrant aliae probationes ad id requisitae.

386. VI. *An integritas corporalis mulieris seu hymen integer et illaesus sit certum signum inconsummationis matrimonii?*

Hymen illaesus non est *semper* indicium certum atque indubitatum inconsummationis, quia si actus coniugalis rarissime habitus fuit aut diuturnum tempus iam lapsum sit ab eo posito, organa mulieris ita componuntur, ut vix ullum appareat signum copulae habitae.

Hymen interdum est valde flexibilis, ita ut penetrationem membri in vaginam non excludat, dein tamen dilaceretur; interdum praesefert quasdam anormalitates, ita ut certo cognosci nequeat ne ab ipsis quidem peritis, utrum adsit vera laesio necne, utrum ex natura aliave causa proveniat an ex unione sexuali. Accedit quod ex operatione chirurgica accuratissime a peritis facta, partes hymenis laesi ita uniuntur, ut mulier et integra omnino videatur.

Ex adverso hymen corruptus non est semper certum signum consummationis. Physiologi et medici testantur, mulieres etiam post partum interdum repertas fuisse cum hymene illaeso, et puellas castissimas cum hymene corrupto esse inventas. Potest sane a nativitate deesse hymen, vel propter alias causas laedi; nec semper in primis copulis frangitur (89).

Id naviter considerandum ac perpendendum est ubi agitur de causis impotentiae vel inconsummationis, ne matrimonium consummatum vel non consummatum temere declaretur.

387. Hermaphroditi. — 1. Distinguendi sunt hermaphroditi *perfecti, imperfecti* et *improprie dicti*. Hermaphroditus dicitur homo, qui a Mercurio (Ἑρμῆς) et Venere (Ἀφροδίτη) natus utriusque sexus est particeps.

2. Hermaphroditi *perfecti* ii dicuntur, qui participes sunt organorum utriusque sexus, adeo ut in opere generationis aut virum aut feminam pro lubitu agere possint. Hodie, attentis legibus physiologicis, omnes concedunt veros et *perfectos* hermaphroditos non haberi (90). Quare veterum AA. doctrina (91), ut antiquata existimanda.

Dicuntur hermaphroditi *imperfecti* homines dubii sexus, qui nempe organis utriusque sexus ita incomplete et monstruose donati sunt, ut non raro vel ipsi medici in eorum vero sexu cognoscendo dubii haereant atque discordes sint. Hi ad actum coniugalem *ordinarie* inepti sunt, cum nec virum nec feminam agere queant (92).

Sunt hermaphroditi *improprie dicti* seu *apparentes*, qui *videntur* duplici sexu instructi, sed revera sunt viri aut feminae; qui scil. habent sexum determinatum, at praeter organa propria videntur habere aut habent de facto etiam aliquod ex organis alterius sexus, ex. gr. si testiculi in abdomine sint latentes, si in viro adsit ovarium aut in muliere testiculus (93).

DD. discrepant in tradenda notione hermaphroditi *imperfecti* et *improprie dicti;* ex quorum dissensu diversitas conclusionum repetenda est.

3. Canonistae sive veteres sive recentes disputant de valore matrimonii initi ab hermaphrodito (94).

(89) Cfr. Antonelli, I, n. 199; Eschbach, *l. c.* p. 72 ss.; Vermeersch, *l. c.* n. 139.
(90) Brouardel, *op. cit.* p. 19; Noldin, III, n. 575; De Smet, *l. c.* n. 289; Wernz, *l. c.* n. 353; Eschbach, *l. c.* p. 53 s.
(91) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 106; Schmalzgr., *l. c.* n. 52; S. Alph., lib. VIII, n. 412.
(92) Cfr. Eschbach, *l. c.* p. 53; Wernz, *l. c.;* De Smet, *l. c.* n. 280; Ball.-Palm., *l. c.* n. 882.
(93) Zacchias, to. II, lib. VII, tit. 1, q. 8; Rosset, *loc. cit.*, n. 1442; Eschbach, *l. c.* p. 52 s.
(94) Cfr. Sanchez, *l. c.;* Bened. XIV, *Quaest. can.* 236, 245; Rosset, *l. c.* n. 1441 ss.; Van de Burgt, *l. c.* p. 183.

Ius Romanum hanc regulam statuit: « *Hermaphroditum... eius sexus* (esse) *aestimandum, qui in eo praevalet* » (95); quae norma usque ad nostra fere tempora retenta fuit etiam quoad matrimonium contrahendum, ea tamen adiecta clausula, quod hermaphroditus exercere non posset munia naturalia *alterius* sexus (96).

Si *neuter* sexus *praevalet*, et uterque aequalis est, veteres DD. et nonnulli quoque recentes dixerunt, hermaphroditum ius habere sibi eligendi sexum in ordine ad contrahendum matrimonium, ita tamen ut sexum semel electum mutare non valeat (97). Haec doctrina innititur falso supposito ideoque reiicienda est. Non exsistunt homines qui secundum *utrumque* sexum sint vere *potentes* ad copulam perfectam habendam (98).

Si agitur de hermaphroditis *imperfectis*, hi a matrimonio ineundo, generatim loquendo, arceri debent, tum quia sunt sexus *incerti*, tum quia vix non semper *impotentia* laborant. Qua in re peritorum sententia exquirenda.

Apparentes seu *improprie dicti*, item medicorum testimonio requisito et Ordinario consulto, nuptias valide et licite contrahere possunt (99).

S. C. C., in *Ferentina*, 24 mart. - 18 aug. 1888 declaravit constare de nullitate matrimonii, quia uxor ex peritorum testimonio praedita erat sexu virili et qua femina laborabat perpetua impotentia ad consummandum matrimonium (100).

388. Notae historicae. — 1. Impedimentum impotentiae, cum sit iuris naturalis, veras mutationes non habuit nec habere potuit in disciplina ecclesiastica. At ab initio notio impotentiae et eius vis irritandi non erat accurate determinata.

2. Ecclesia generatim recepit ius romanum, illud non expresse sed tacite approbando, reiecto tamen errore de matrimonii dissolutione ob solam sterilitatem. Iure romano coniugium tantum perfecte

(95) Cfr. L. 10, D. *de statu homin.*, l. 5.

(96) Sanchez, *l. c.* n. 1 ss.; Pirhing, lib. IV, tit. 15, n. 3; Schmalzgr., *l. c.* n. 53 ss.; Wernz, *l. c.*; Eschbach, *l. c.* p. 54.

(97) Sanchez, *l. c.* n. 3 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 52 ss.; S. Alph., *l. c.*

(98) Quoad vitam externam et socialem ordinandam, ex. gr. quoad gestandas vestes virorum aut mulierum, quoad ius instituendi haeredem, etc., AA. communiter concedunt hermaphrodito adulto, exterius ita apparenti, ius sexum determinatum sibi eligendi, quem deinde servare tenetur, quia indecens foret modo uno sexu, modo altero uti. Iure quoque civili, apud nonnullas gentes, id confirmatur.

(99) Eschbach, *loc. cit.* p. 54; Noldin, *l. c.*; *Acta S. Sedis*, vol. XXI, p. 493; De Smet, *l. c.*; Santi-Leitner, *l. c.* tit. 16, n. 56; Gasparri, *l. c.* n. 611 s.

(100) Faustina M. nupsit Ioanni C., qui paulo post matrimonii celebrationem, confessarii ac medicorum consilio, eam dereliquit, affirmans illius sexum esse incertum. Iussu Curiae episcopalis Ferentinae Faustina medicorum examini submissa fuit, quorum tres dixerunt esse feminam, duo esse virum.

S. C. C., ad quam causa delata fuerat, die 24 mart. 1888 rescripsit: « *Dilata et fiat nova inspectio a tribus chirurgis a S. C. designandis, quem in finem Faustina Romam adveniet* ». Iam vero ii chirurgi declaraverunt Faustinam pertinere potius ad sexum masculinum, certe esse ineptam ad matrimonii consummationem in sexu feminino, et hoc vitium praecedere coniugium.

Hinc S. C. die 8 aug. 1888, posito dubio: « *An constet de nullitate matrimonii in casu* », respondit *affirmative*. (Cfr. *Acta S. Sedis*, l. c. p. 480 ss.).

castratorum erat invalidum; aliorum impotentium erat validum, sed rescindibile (101).

Imperator Iustinianus permisit (102) ut uxor vel eius parentes sine periculo amittendae dotis possent repudium dare marito, si hic per *duos* annos ab initio matrimonii computandos non valuisset illud consummare ob naturalem imbecillitatem seu impotentiam, dein concessit *tres* annos (103). Hinc regula iuris canonici de *triennali experimento*.

3. Primis saeculis canones ecclesiastici silent de impotentia. Prima vice impotentia *mulieris* videtur commemorari in responsione Gregorii II (a. 726) S. Bonifacio data (104); frequentius in antiquis canonibus fit mentio de *viri* impotentia.

4. Nonnulli DD., praesertim patroni copulatheoriae, existimabant impotentiam esse *causam solutionis* matrimonii non consummati, potius quam impedimentum *irritans*. Alii agnoscebant impotentiae *vim irritandi*, sed tantum supposita ignorantia alterius partis, non autem si utrique cognita fuisset (105).

5. Ecclesia *Romana* semper habuit impotentiam uti impedimentum *dirimens;* idque ut indubitatum prorsus tenendum contra quosdam auctores qui vel negant vel dubitant.

Alia erat praxis quae vigebat apud Ecclesiam *Romanam*, et alia quae vigebat in *Gallia* et *Germania*. Ecclesia *Romana* exigere solebat ut coniuges impotentes, uterque vel alteruter, viverent tamquam *frater* et *soror* (106).

In *Gallia* et *Germania* vigebat consuetudo *separandi* et *permittendi transitum ad alias nuptias* parti potenti vel utrique, si agebatur de impotentia relativa (107).

Hanc praxim Ecclesia Romana non solum toleravit, sed expresse ut legitimam agnovit per Alexandrum III (108).

6. Praxis Ecclesiae Romanae inde ab Alexandro III immutatur. Ex iure romano adoptatur, saltem ex parte, *triennale experimen-*

(101) Cfr. L. 39, § 1, D. *de iure dotium* XXIII, 3; L. 2, § 1, D. *de adopt.*, l. 7; L. 128, D. de V. S. L. 16; *Novell.* 117, cap. 2.

(102) L. 10, *de repudiis*, V, 17.

(103) *Novell.* 22, cap. 6. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 344, not. 13.

(104) Cfr. c. 18, C. XXXII, q. 7; Wernz, *l. c.* n. 344; De Smet. *l. c.* n. 281.

(105) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 92, n. 3 ss., disp. 97, n. 1; Schmalzgr., *l. c.* n. 62 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1420 ss.

(106) Cfr. c. 4, X, *de frigidis et maleficiatis*, IV, 15; Alexander III (1159-1181) in cap. 2, *de frigd.*, IV, 16 in Comp. I; Clemens III (1190-1191) in cap. 4 eod.

(107) Cfr. c. 17 Conc. Vermer, an. 753; c. 20 Conc. Compend. an. 757; c. 3, C. XXXIII, q. 1; c. 15 Synod. Salisburg. an. 799-800.

(108) C. 2, X, IV, 15 in parte decisa; cfr. Rosset, *loc. cit.* n. 1402; Sägmuller, *Theol. Quartalschr.*, 1905, p. 88 ss.

tum (109) una cum *iuramento septimae manus* ex iure germanico; admittitur etiam corporis inspectio per peritos facienda.

Sixtus V epist. « *Cum frequenter* », 27 iun. 1587, ad Nuntium Apostolicum in Hispania, clarius definivit doctrinam de natura et origine impedimenti impotentiae quoad eunuchos et spadones, qui utroque testiculo carent, simulque decrevit huiusmodi coniuges esse separandos, utpote non coniuges, sive cum scientia sive cum ignorantia impedimenti matrimonium celebraverint.

Benedictus XIV in Constit. « *Dei miseratione* », 3 nov. 1741, accuratam formam procedendi in causis impotentiae statuit.

Dein accesserunt variae instructiones SS. Congregationum (110), quibus sollemnitates servandae in huiusmodi causis magis in specie determinatae fuerunt.

389. Ius civile. — 1. Codex *Ital.* (art. 123): « L'impotenza perpetua, così assoluta come relativa, quando è anteriore al matrimonio, può essere proposta come causa di nullità dall'uno e dall'altro coniuge ».

2. Etiam Codex *Austr.* (§ 60) et Codex *Hispan.* (art. 83) admittunt impedimentum impotentiae antecedentis et perpetuae.

3. Codices *Gall.*, *Germ.*, *Helv.*, *Hungar.* etc. non admittunt proprium quoddam impedimentum impotentiae secundum sanctiones iuris naturalis et canonici. Matrimonium declaratur nullum ex alio capite, v. g. propter errorem (111).

4. Sententia nullitatis ob impotentiam lata a iudice laico, utpote omnino incompetente, in foro ecclesiastico caret valore. Quod valet etiam de praeviis actibus iudicialibus. Interdum tamen ex venia S. Sedis, imo ipsius Ordinarii loci prudenti iudicio, quidam actus iudiciales fori civilis, ex. gr. depositiones peritorum, adhiberi possunt etiam in foro ecclesiastico (112).

(109) Cap. 2. 3. 4. 5, 7, X, IV, 15; Caelestinus III (an. 1191-1198) et Honorius III (an. 1216-1227).

(110) S. C. S. Off. an. 1858; ad Ep. Rituum Orientalium, an. 1883; 6 aug. 1890; S. C. C. 22 aug. 1840; S. C. de Sacram. 7 maii 1923, 27 mart. 1929.

(111) Cfr. Hollweck. *D. Civileher*, p. 120, not. 1; Allègre, *op. cit.* II, p. 230 ss. ad art. 312, 313 Cod. civil. Gall.; Scherer, *l. c.* II, p. 291, not. 126 s.; Wernz, *l. c.* n. 354; Feije, *l. c.* n. 547; Brunelli, *op. cit.* p. 263, 289.

(112) Cfr. v. g. S. C. C. 15 dec. 1877 et 23 mart. 1878, in causa Austriaca iunct. c. *Tarnovien.* 19 sept. 1885, c. *Veronen.* 24 iul. 1886, c. *Neapolitana* 19 aug. 1888, c. *Mediolanen.* 9 aug. 1890, c. *Castrimaris* 29 april. 1893; *Acta S. Sedis*, vol. XI, p. 134 ss.; vol. XVIII, p. 242 ss.; vol. XIX, p. 272 ss.; vol. XXI, p. 453 ss.; vol. XXIII, p. 465; vol. XXVI, p. 85 ss.

Articulus III.

De impedimento ligaminis seu vinculi.

390. Notio et natura impedimenti. — 1. « *Invalide matrimonium attentat qui vinculo tenetur prioris matrimonii, quamquam non consummati, salvo privilegio fidei* » (can. 1069, § 1).

Nomine **ligaminis** intelligitur *vinculum* matrimoniale ortum ex *valido* matrimonio, quo uterque coniux alteri ligatur. Quare impedimentum ligaminis in eo est, quod coniux vinculo matrimonii ligatus nequit *valide* nuptias celebrare cum tertia persona, nisi prius matrimonium rite solutum fuerit (1).

2. Hoc impedimentum nititur in lege monogamiae ideoque excludit simultaneam polyandriam et polygamiam (cfr. n. **40** ss.); illa repugnat principiis iuris naturalis primariis, haec principiis secundariis. Quare impedimentum est *iuris divini naturalis simul et positivi.* Rom. Pontifex, uti patet, super eo dispensare nequit; nec potest lege statuere, ut matrimonium ratum tantum solvatur per alterum consummatum, quia requiritur causa iusta ad valide dispensandum in iure divino, quae in singulis casibus particularibus ponderanda est.

391. Conditiones. — Ut inducatur impedimentum, duo requiruntur: 1° matrimonium *praecedens* debet esse *validum*, sive consummatum sive ratum tantum; 2° *prius* matrimonium adhuc *subsistere* debet *vere* et *obiective*, i. e. non debet esse *legitime* solutum.

Non attenditur scientia vel ignorantia nupturientium, sed *veritas obiectiva.* Hinc qui *bona fide* secundum matrimonium celebrat, firmiter putans priores nuptias fuisse solutas v. g. ob errorem de morte alterius coniugis, invalide init, licet secundum coniugium sit consummatum et prius ratum. Novi matrimonii *valor* non impeditur *per se*, si forte nupturientes *solutionem* prioris coniugii penitus *ignorent*, ex. gr. ob errorem mortis alterius coniugis (2).

(1) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 80, n. 1 ss.; Busemb., apud S. Alph., *l. c.* n. 1060; Schmalzgr., lib. IV, tit. 4, n. 1 s.; Bonacina, *De Matr.*, q. 3, punct. 10; Wernz, *l. c.* n. 357; Feije, *l. c.* n. 438.

(2) S. C. C. in caus. Smyrnensi, 9 sept. 1752; Sanchez, lib. II, disp. 33; Schmalzgr., tit. 21, n. 4 ss.; Wernz., *l. c.* n. 360.

Cfr. S. R. R. 12 mart. 1910; 16 dec. 1910; 18 dec. 1914; 29 april. 1905; 25 febr. 1916; 19 ian. 1917 (*A. A. S.* II, 196; III, 26; VII, 40; VIII, 151; IX, 120).

392. Quando novae nuptiae celebrari possint. — 1. Ut valide quis alias nuptias inire queat, prius matrimonium debet esse vel *nullum* vel *solutum*. Matrimonium consummatum solvitur morte unius coniugis et ex privilegio Paulino; ratum solvitur etiam per sollemnem professionem religiosam vel per dispensationem Romani Pontificis.

2. Ut **licite** fiat transitus ad novas nuptias, requiritur *authentica* declaratio de *nullitate* matrimonii antea initi, facta scil. a S. Sede vel ab Ordinario ad normam iuris, vel *legitima* et *certa* cognitio de *solutione* prioris coniugii. Hinc can. 1069, § 2 statuit: « *Quamvis prius matrimonium sit irritum aut solutum qualibet ex causa, non ideo licet aliud contrahere, antequam de prioris nullitate aut solutione legitime et certo constiterit* ».

Non sufficit ergo probabilitas, licet maxima, de nullitate vel solutione prioris matrimonii; necessaria est *moralis certitudo*, secus nuptiae secundae essent graviter illicitae, quamvis validae si praecedens matrimonium irritum aut solutum revera sit.

393. Probatio status liberi. — Praeter ea quae diximus (n. **145** ss.) de *statu libero* nupturientium, sequentes regulae ex variis Instructionibus S. Sedis (3), speciatim ex Instructione S. Off., 13 maii 1868 (in *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1321, refertur sine indicatione mensis et diei), servandae sunt.

1° Ad probandum coniugis obitum nunquam sufficit *sola eius absentia*, quantumvis *diuturna*, ne tum quidem, cum coniux absens, edicto regio evocatus, nullum suimet indicium dederit.

2° Requiruntur *probationes positivae*, et quidem prae ceteris exquirendum est aliquod *documentum authenticum* de obitu, exaratum ab auctoritate ecclesiastica, ex. gr. e regestis paroeciae, vel saltem ab auctoritate civili eius loci, in quo, ut supponitur, persona obierit. Cfr. can. 1813, § 1, 4°.

Huiusmodi, praeter documentum e libro mortuorum *status civilis* desumptum, esset etiam testimonium authenticum ex. gr. *rectoris* xenodochii vel nosocomii, in quo coniux diem supremum obierit, vel *ducis* in cuius cohorte militaverit, vel *praefecti navis*, in qua navigaverit, vel *consulis* in cuius territorio mortuus dicatur.

3° Defectu alicuius authentici documenti, deveniendum erit ad *testimonia* hominum privatorum. Atqui in primis videndum, utrum haberi possint *duo* saltem *testes de visu*, i. e. *qui personam cognoverint* atque *de loco* et *causa* obitus *concorditer deponant*, iuxta ea quae *personali* sua experientia ipsi resciverint. Iidem debent esse tum *fide digni*, tum *iurati*. Cfr. cc. 1791, 1828.

(3) S. Off. 13 maii 1868; 20 iun. 1882; 29 aug. 1890; 6 maii 1891. Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, nn. 1321, 1588, 1740.

4° Duobus testibus deficientibus, admittitur etiam testimonium *unius* testis iurati de visu, dummodo sit nulli exceptioni obnoxius, eiusque testimonium aliis gravibusque adminiculis fulciatur; aut saltem certum sit, nihil in eius testimonio reperiri quod non sit omnino verisimile.

5° Eiusmodi quoque deficiente, admittuntur testes fide digni *de auditu*, qui nempe testificentur, se tempore non suspecto mortem coniugis ex aliorum attestatione audivisse.

6° Quodsi nullus testis, ut supra, haberi possit, recurrendum est ad probationem ex *coniecturis, praesumptionibus, indiciis* et *adiunctis* quibuscumque. Quae si simul collectae et sedulo perpensae, prudens iudicium de obitu absentis suggerant, sufficiunt ut iudex declarare possit de obitu praedicto moraliter certo constare.

Eiusmodi *coniecturae, praesumptiones* etc. e diversis fontibus colligi possunt, videlicet:

a) Ex iis quae ipsam *personam* defuncti respiciunt. Itaque apud eos, qui personam quoquo modo bene noverint, iudex debet, ex. gr., exquirere: an coniux absens esset bonus et religiosus; uxorem diligeret; nullam causam sese occultandi haberet; utrum possideret bona stabilia, vel alia sibi obventura sperare posset;

an discesserit annuentibus uxore et coniunctis; quae tunc eius aetas et valetudo esset;

an aliquando et quo loco scripserit, et num suam voluntatem quamprimum redeundi aperuerit.

b) Si ob *militiam* abierit, a duce militum requiratur, quid de eo sciat; utrum alicui pugnae interfuerit; utrum ab hostibus fuerit captus; num castra deseruerit, aut destinationes periculosas habuerit.

c) Si *negotiationis causa* iter susceperit, inquiratur utrum tempore itineris gravia pericula fuerint ipsi superanda; num solus profectus fuerit, vel pluribus comitatus; utrum in regione, ad quam se contulit, supervenerint seditiones, bella, fames et pestilentiae, etc.

d) Si *maritimum iter* fuerit aggressus, erit investigandum e quo portu discesserit; quinam fuerint itineris socii; quo se contulerit; quod nomen navis quam conscendit; quis eiusdem navis gubernator; an naufragium fecerit; an societas, quae navis forsan cautionem dedit, pretium eius solverit, etc.

394. 7° *Fama* quoque, aliis innixa adminiculis, argumentum de obitu constituit, dummodo a duobus saltem testibus fide dignis et

iuratis comprobetur; qui testes deponant de rationabili causa ipsius famae; an eam acceperint a maiore et saniore parte populi, et an ipsi de eadem fama recte sentiant. Praeterea non debet esse dubium, famam fuisse concitatam ab iis, in quorum commodum inquisitio de obitu absentis instituitur.

8º Tandem, si opus fuerit, praetereunda non erit investigatio per *publicas ephemerides*, nisi ob speciales circumstantias prudentiore consilio aliter censeatur.

9º Quodsi, his omnibus pro casuum opportunitate diligenter expensis, et cunctis aequa lance libratis, res maneat Ordinario incerta eique ita implexa videatur, ut iudicium prudens de obitu efformari non valeat, *recurrendum erit ad S. Sedem*, cui acta omnia cum ipso recursu transmittantur, aut saltem diligenter exponantur.

395. Interrogata S. C. S. Off.: « Utrum provisiones legis civilis de absentibus coniugibus, locum certitudinis moralis de eorum morte tenere possint, ac consequenter utrum derelicti coniuges, perfectis et impletis istis provisionibus, aliud matrimonium contrahere valeant »; die 28 iun. 1865 respondit: « Iuxta expositum, *negative*, et expendendos esse casus particulares » (4).

396. Quomodo parochus et Ordinarius se gerere debeant. — 1. Si habetur *certitudo moralis* de obitu alterius coniugis, parochus assistere potest novis nuptiis nulla petita licentia Ordinarii; ipsum enim ius hanc licentiam ei tribuit, dummodo status liber debito modo probatus fuerit, et non agatur de iis quorum nuptiis assistere nequit inconsulto Ordinario, ex. gr. de vagis (cfr. n. **182**).

2. Si parochus *dubitet* de morte alterius coniugis, semper *tenetur recurrere ad Ordinarium*, idque regulariter faciendum quoties non agitur de certitudine morali, acquisita per alterutrum e modis supra indicatis (n. **393**, 2º, 3º et 4º).

3. Ordinarius vero vel iudicialiter vel saltem summarie et extraiudicialiter inquisitionem instituet (5); quo in casu necessarius non est interventus defensoris vinculi (6).

397. Ordinarius permittere poterit novas nuptias coniugi superstiti, non modo si ex actis exsurgat absoluta certitudo de morte alterius, verum etiam *si, deficientibus veri nominis probationibus, talis*

(4) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1273. Cfr. Feije, *l. c.* n. 445; Vlaming, *l. c.* n. 281; De Smet, *l. c.* nn. 282, 330; Chelodi, *l. c.* n. 78.
(5) S. Off. 27 april. 1887; *Acta Apost. Sedis*, II, p. 198.
(6) S. Off. 22 aug. 1890; S. C. C. 14 dec. 1889; *Acta S. Sedis*, XXII, p. 546, XXIV, p. 747.

iudiciorum et coniecturarum cumulus habeatur, ut assertus obitus maxime probabilis seu moraliter certus appareat. Ita ex cit. Instr. S. Off., 13 maii 1868, n. 6º.

Vide etiam S. C. de Sacram., 29 april. 1915, 25 iunii 1915, 25 febr. 1916, 19 ian. 1917, 18 nov. 1920, ubi hoc assertum assumitur tanquam principium (7).

398. Si Ordinarius nequeat sibi efformare *prudens iudicium* de obitu, *recurrendum est ad S. Sedem* i. e. ad S. C. de Sacramentis. Quare, *remanente dubio* de morte alterius coniugis, Ordinarius nequit permittere celebrationem matrimonii. Attamen *validum* foret, etsi graviter illicitum, matrimonium, quod in tali dubio celebraretur, si revera mortuus esset coniux, de cuius morte dubitatur.

399. Pars ipsa, cui forte Ordinarius denegaverit facultatem transeundi ad alias nuptias, potest recurrere ad S. C. de Sacramentis (8).

400. Post *pugnam de Adua* S. Officium, 20 iul. 1898, respondit: « Dummodo agatur de viris qui *certo* adstiterunt pugnae de Adua, et, peractis opportunis investigationibus, indubitanter dignosci nequeat, an vir reapse mortuus ceciderit, attentis specialibus circumstantiis in casu exposito occurrentibus, et valida praesumptione obitus, Ordinarius permittere poterit transitum ad alias nuptias ».

Post bellum *russico-iaponicum* S. C. de Sacramentis 16 dec. 1910, reposuit: « Applicandum esse responsum a S. O. die 20 iul. 1898 quoad viros qui adstiterunt pugnae de Adua ».

Post *terraemotum Messanen.-Rheginen.* eadem Sacra Congreg., 12 mart. an. 1910, respondit: «Expendendos esse ab Ordinario casus particulares iuxta Instructionem " *Matrimonii vinculo* ", a S. C. S. Officii datam anno 1868 » (9). Idque etiam post recens bellum.

401. Quid sit faciendum, si, inito bona vel mala fide novo matrimonio, alia pars adhuc vivat, aut de illius obitu serio dubitetur. — Lucius III (10) ita respondet: « Si vero aliquis vel aliqua id hactenus non servavit (scil. si ad secundas nuptias migraverit, quin sibi de morte prioris coniugis omnino certo constiterit), et de morte prioris coniugis adhuc sibi existimat *dubitandum:* ei, quae sibi nupsit, debitum non deneget postulanti, quod a se tamen noverit nullatenus

(7) Cfr. *Acta Apost. Sedis*, VII, p. 235, 479; VIII, p. 151; IX, p. 120; XIV, p. 96.
(8) Haec S. Congregatio die 25 iun. 1915 petitam facultatem transeundi ad alias nuptias concessit, quae prius negata fuerat a parocho, dein ab Episcopo et demum ab Archiepiscopo.
(9) Cfr. *Acta Apost. Sedis*, II, p. 199 ss., ubi refertur haec Instructio. S. C. de Sacramentis plures decisiones dedit in casibus particularibus, ex. gr. 18 dec. 1914, 29 april. 1915, 26 iun. 1915, 25 febr. 1916, 19 ian. 1917, 18 nov. 1920.
(10) C. 2 *de secund. nupt.*, IV, 21.

exigendum. Quodsi post hoc de prioris coniugis vita *constiterit*, relictis adulterinis complexibus, ad priorem coniugem revertatur ».

Huc spectat etiam Decretalis Clementis III (c. 19, X, *De spons. et matrim.*, IV, 1).

402. Hoc pro diversis casibus tenendum est:

1° Secundum matrimonium, vivente adhuc priore coniuge, certissime irritum est ex iure divino. Nam sententia iudicialis nec authentica declaratio officit veritati obiectivae. Quare si post contractum *bona* vel *mala fide* matrimonium, detegatur *priorem coniugem adhuc vivere*, pseudo-coniuges separandi sunt, et, nisi adsit iusta causa separationis, instaurari debet prius coniugale consortium. Idque valet etiam in casu quo primum matrimonium fuerit ratum tantum, et alterum consummatum, quia hoc nullius prorsus est valoris.

2° Quamdiu coniuges versantur *in bona fide*, quacum secundas nuptias inierunt, in ea relinquendi sunt, donec *certo constiterit* de vita prioris coniugis (11).

403. 3° Si matrimonium, priore nondum soluto, *mala fide* initum fuerit, *usus* est semper *illicitus;* si *bona fide*, usus item est semper illicitus, cognita *certo* exsistentia prioris coniugii.

Si *mala fide*, quia dubia erat solutio primi, usus, manente dubio, est illicitus si *utraque* pars fuit in *mala fide;* si *una* tantum, haec non potest petere, sed alteri *in bona fide* versanti reddere tenetur, quae, manente bona fide, petere ac reddere valet.

Si *bona fide* initum fuerit coniugium, et *dubium* mere *negativum* dein oriatur, hoc est spernendum; si *grave* seu *fundatum*, pars dubitans debet inquirere, et, eo durante, reddere potest alteri non dubitanti, non autem petere.

Si *utraque* pars *dubitet*, ante inquisitionem et ea durante, *neutra* potest petere et reddere; si, post diligentem inquisitionem *dubium adhuc maneat*, usus matrimonii non vetatur (12).

Dubio perdurante, palam est neutri licere ad alias nuptias convolare.

404. 4° Si coniux novas nuptias bona fide inierit vivente altera parte, hae nuptiae, post mortem compartis reipsa secutam, non fiunt ex se validae, sed consensus legitime renovari debet.

5° Matrimonium cum adulterio (quod semper in foro externo

(11) S. Off. 22 mart. 1865, ad 2; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, 1272.
(12) Lehmkuhl, II, n. 1075 ss.; Gasparri, *l. c.*, n. 725 s.; Ball.-Palm., VI, 532 s.; Noldin *De sexto praecepto et de usu matrimonii*, n. 98.

praesumitur, ad normam can. 1015, § 2) *mala fide* attentatum altero subsistente, reddit *inhabiles* partes ad contrahendum etiam soluto priore, quia producit impedimentum criminis (cfr. n. **478** ss.).

405. Quaestio historico-apologetica. — 1. Alexander III in epistola *ad Archiep. Salernitanum* (13), impedimentum vinculi in matrimonio rato agnoscit, et ideo eius ratione matrimonium secundum, licet consummatum, irritum declarat; attamen dicit se ita decernere « *quamvis aliter a quibusdam praedecessoribus nostris sit aliquando iudicatum* ». Hinc difficultas. Si quidam alii Pontifices iudicarunt impedimentum vinculi non induci ex matrimonio rato tantum, quomodo id componitur cum pontificia infallibilitate?

Difficultas videtur solvenda ex diverso conceptu veri et perfecti matrimonii in scientia iuris matrimonialis.

Saeculo XII vigebat controversia inter scholam Parisiensem et Bononiensem, utrum nempe matrimonium, solo consensu initum, esset matrimonium *perfectum*, an tantum *initiatum*, et ideo utrum tale matrimonium, respectu supervenientis matrimonii consummati, induceret, necne, impedimentum vinculi praeexsistentis. Affirmabat schola Parisiensis cum Petro Lombardo (14); negabat Bononiensis cum Gratiano (15).

Verba Alexandri III videntur significare theoriam Gratiani et scholae Bononiensis per aliquod tempus receptam fuisse in Ecclesia Romana et in praxim deductam.

De hac quaestione fusius loquemur alibi (n. **573**).

406. 2. Ad id explicandum et componendum cum infallibilitate R. Pontificis, tres dantur sententiae.

Quidam (16) accipiunt *iudicata*, de quibus loquitur Alexander III, pro *dispensationibus super matrimonio rato* et non consummato, coniunctis cum *sanationibus in radice* quoad secundum matrimonium. Haec sententia non videtur admittenda, tum quia RR. Pontifices ante Alexandrum III nondum usi sunt potestate solvendi matrimonium ratum et non consummatum, tum quia sanatio in radice non conceditur ubi obstat impedimentum iuris divini.

Alii (17) censent *iudicata* referri ad casus matrimonii vel omnino clandestini et ideo in foro externo non attendendi, vel nulli ob aliquod impedimentum dirimens. Ne haec quidem sententia videtur admittenda, quia Alexander III

(13) C. 3, *de sponsa duorum*, X, IV, 4.
(14) Lib. IV *Sentent.*, dist. 27.
(15) Grat. C. XXVII, q. 2. Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 8, in nota, et n. 715; Rosset, *l. c.* n. 1069 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 279.
(16) Schmalzgr., *l. c.* n. 25; Scherer, *op. cit.* pag. 551, not. 31.
(17) Santi, lib. IV, tit. 4, n. 18; De Angelis, *l. c.* n. 15.

dicit: « quamvis alii *aliter sentiant* et aliter etiam a quibusdam praedecessoribus nostris sit aliquando iudicatum ». Quibus ex verbis liquet praedecessores Alexandri, etsi *iudicium practicum* tantum dederint, tamen eo pervenisse *ob theoreticas rationes*.

Alii demum tenent agi *de decisionibus practicis* et *quoad casus particulares*, non autem de decretis super quaestione theoretice considerata, et definitivo iudicio *ex cathedra* resoluta, ideoque nihil detrimenti pati pontificiam infallibilitatem. Haec sententia, ut olim, ita etiam hodie communior est atque longe probabilior (18).

407. Competentia circa causas bigamiae simultaneae et poenae in bigamos. — 1. Istae causae pertinent ad forum ecclesiasticum, quia res seu existentia criminis necne tota pendet a validitate primi matrimonii, de qua una Ecclesia iudicium ferre valet, ubi de coniugio inter baptizatos agitur.

Punitio autem delicti bigamiae est mixti fori, ad normam canonis 2198.

2. « Bigami, idest qui, obstante coniugali vinculo, aliud matrimonium, etsi tantum civile, ut aiunt, attentaverint, sunt ipso facto *infames*; et si, spreta Ordinarii monitione, in illicito contubernio persistant, pro diversa reatus gravitate *excommunicentur* vel *personali interdicto* plectantur » (can. 2356). Infamia, uti patet, est latae sententiae; aliae poenae ferendae sententiae. Ex infamia plures sequuntur iuridici effectus.

3. Praeterea bigami sunt *irregulares* (can. 984, 4°, 985, 3°).

Habendi sunt ut *publici peccatores* ideoque arceri debent ab Eucharistia (can. 855), a sepultura ecclesiastica (can. 1240, § 1, 6°), a piis associationibus (can. 693, § 1) - (19).

408. Notiones historicae. — 1. Matrimonii unitas a Christo Domino instaurata (cfr. n. **41**) semper fuit ab Ecclesia doctrina et praxi vindicata. Historica documenta aperto testantur qua constantia et firmitate Romani Pontifices coniugii unitatem defenderint, praesertim contra principes civiles, polygamiae cupidos. Ita ex. gr. Clemens IV, saeculo XIII, restitit regi Aragoniae, Urbanus V, saeculo XIV, regi Galliarum Carolo V, etc.

Ex historia ecclesiastica nullum documentum afferri potest pluralitatis uxorum, Ecclesiae auctoritate, permissae. Exempla, quae

(18) Sanchez, lib. II, disp. 14, n. 8; Rosset, *l. c.* n. 1699; Wernz, *l. c.* n. 359, not. 20; Gasparri, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 279.

(19) Etiam *Codices poenales* Statuum bigamiam uti crimen habent. Cfr. n. **409, 1**.

ab adversariis *olim* allegata fuerunt (hodie vel ipsi consentiunt), fabulis annumeranda sunt (20).

Aliquam difficultatem hac de re facessit epistola Gregorii II, anno 726 ad S. Bonifacium data, qua in casu cuiusdam mulieris *infirmitate correptae* et hinc *debitum viro reddere non valenti*, ipsi viro, si continere se non possit, consilium datur ut « *nubat magis* » (21). Sed hic casus congrua interpretatione accipi potest ut casus *impotentiae perpetuae et antecedentis* in muliere, de qua agebatur (22).

2. Cum polygamia *iure* quoque *romano* prohiberetur, et prioribus Ecclesiae saeculis secundae nuptiae apud christianos celebrari solerent, nil mirum si raro inveniantur expressi canones de monogamia.

3. Quidam DD. saeculi XII putabant matrimonium ante copulam carnalem non consistere; exinde orta est falsa theoria et praxis quarundam ecclesiarum particularium proscripta ab Alexandro III et Innocentio III (cfr. nn. **405, 573**).

Inde ab illo tempore constans firmaque semper fuit doctrina tum scriptorum catholicorum tum Ecclesiarum particularium, adeo ut nullus dissensus habitus fuerit neque habeatur in re tanti momenti.

409. Ius civile. — 1. Etiam Codices civiles admittunt impedimentum ligaminis, cum apud omnes nationes excultas matrimonium sit monogamum.

Ita, ex. gr., Cod. *Ital.*, Cod. *Gall.*, Cod. *Germ.*, Cod. *Austr.*, Cod. *Hispan.*, Cod. *Helv.* Quoad *Status Foed. Amer. Sept.*, vide Alford, *l. c.*, pag. 78.

2. At fere ubique viget matrimonium civile, ita ut non raro, stante *vero* matrimonio i. e. in facie Ecclesiae celebrato, novum

(20) Praecipua sunt haec duo. Primum est fabula comitis de Gleichen, qui, e captivitate Saracenorum (in terra sancta) liberatus, dicitur accepisse a Gregorio IX facultatem, in praemium christianae audaciae, sibi retinendi in secundam uxorem, simul cum prima adhuc vivente, filiam Sultani, cuius auxilio e captivitate liberari et fugam capessere potuerat. Haec fabula videtur originem duxisse ab erronea interpretatione alicuius monumenti sepulcralis, in quo dictus comes inter duas mulieres repraesentatur, unam germanicis, alteram turcicis vestibus indutam. Cfr. Reinech, *Die Säge einer Doppelehe eines Grafen von Gleichen*, 1892; Döllinger, *Papstfabeln*, n. 34.

Alterum est dispensatio, quae a Pio VI per Breve S. Poenitentiariae concessa dicitur nobili cuidam viro in Helvetia, ut scil., vivente adhuc prima uxore calvinistica, secundas nuptias cum muliere catholica valide et licite celebrare posset. Illud Breve esse merum figmentum, authentice demonstravit ipse Poenitentiarius Maior, Card. Antonelli, in epist. diei 25 maii 1807. Cfr. Knopp, *Vollständiges Eherecht*, n. 105; Wernz, *l. c.* n. 359, not. 24.

(21) Cfr. c. 18, C. XXXII, q. 7.

(22) Moy de Sons, *Das Eherecht der Christen in der morgenl. u. abendl. Kirche*, etc., p. 510; Palmieri, *l. c.* p. 109.

Quidam interpretantur textum de infirmitate impediente usum matrimonii, ita ut Pontifex dispensaverit super rato non consummato.

coniugium, invalidum atque irritum prorsus, per actum civilem ineatur. Idque, uti patet, cum maximo animarum detrimento et summa iniuria in ius divinum et canonicum.

3. Praeterea apud plures gentes viget divortium plenum i. e. solutio vinculi matrimonialis; ex quo fit, ut interdum, stante priore coniugio, aliud celebretur coram magistratu civili.

4. Ipsi Codices poenales excultarum nationum *bigamiam* ut crimen agnoscunt eamque gravibus poenis plectunt. Ita, v. g., Cod. *Ital.*, Cod. *Austr.*, Cod. *Germ.*, Cod. *Gall.*

At in aestimanda bigamia saepe Codices rerum publicarum a sanctionibus iuris canonici valde discrepant.

Articulus IV.

De impedimento disparitatis cultus.

410. Notio. — *Disparitas cultus* idem est ac *diversitas religionis.* Hoc impedimentum adest inter hominem *baptizatum in Ecclesia catholica* vel ad eam ex *haeresi aut schismate conversum* et *non baptizatum.*

Can. 1070, § 1 statuit: «*Nullum est matrimonium contractum a persona non baptizata cum persona baptizata in Ecclesia catholica vel ad eandem ex haeresi aut schismate conversa* » (1).

411. Conditiones. — 1. Ut adsit impedimentum, *una* pars debet esse *a*) *baptizata;* nihil refert, num in infantia an in aetate adulta, puta si conversa sit ex infidelitate; et quidem baptizata *b*) *in Ecclesia catholica;* vel *c*) *conversa ad religionem catholicam ex haeresi vel schismate,* iam baptizata, ut supponitur, in secta haeretica vel schismatica.

Altera pars debet esse *non baptizata.* Si baptizata sit in secta acatholica, habetur, ante eius conversionem ad fidem catholicam, impedimentum *mixtae religionis,* de quo n. **306** ss.

2. Quinam in *Ecclesia catholica* baptizati intelliguntur? Proprie loquendo omnes qui valide baptizantur, *in Ecclesia catholica* baptizantur eiusque subditi fiunt, quia baptismus Christi, attento fine *operis,* hominem nonnisi *verae* Christi Ecclesiae i. e. catholicae aggregat. Sed verba huius canonis in sensu strictiore et magis proprio,

(1) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 71, n. 1 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 6, n. 120 ss.; Pirhing lib. IV, tit. 1, n. 164; Rosset, *l.* c. n. 1710 s.; Ball.-Palm., *l.* c. n. 699; Wernz, *l.* c. n. 502; Gasparri, *l.* c. n. 685; Feije, *l.* c. n. 459.

ut patet, sunt accipienda, scil. de baptismo qui, spectato fine *operantis* — nempe vel baptizantis vel baptismum mandantis, aut baptizari se facientis — baptizatum formaliter deputat *externae Ecclesiae catholicae communioni.*

Igitur non factum nudum baptismi attenditur nec simplex ritus quo sacramentum confertur, sed *externa fidei catholicae professio,* unde quis *externae* illius communionis membrum efficitur.

Huiusmodi autem *aggregatio* seu *externa communio* — si non pendet ex nudo facto baptismi neque ex simplici ritu — undenam desumenda? Desumi debet ex *ministro* qui confert sacramentum, ex *parentibus aliisve locum parentum gerentibus,* qui infantem baptizandum ministro exhibent, ex *baptizando* ipso, si in adulta aetate reperiatur constitutus ideoque capax exsistat suam intentionem manifestandi.

3. Unde triplex criterium seu fons assignari potest, e quo desumitur utrum baptismus *in Ecclesia catholica,* an *extra Ecclesiam catholicam* collatus censeri debeat:

1° **Intentio ministri,** si parentes vel tutores desint, aut ius in puerum amiserint, aut illud exercere nullo modo valeant, eorumque intentio nullatenus iure praesumi potest; item in periculo mortis, quoties licite baptismus confertur; pariter si parentes vel tutores puerulum baptizandum non ipsi exhibeant, sed plenam ac liberam facultatem ministro relinquant.

2° **Intentio parentum** *vel* **tutorum,** si baptizandus rationis usum nondum sit assecutus et ab iisdem iuridice dependeat.

3° **Intentio subiecti** *seu* **baptizandi,** si rationis usu gaudeat suamque intentionem expresse vel tacite in petitione baptismi manifestaverit. Haec intentio ceteris praevalet.

In dubio baptismus praesumitur collatus in Ecclesia catholica.

412. Singuli casus expendendi. — Varii casus accidere possunt, qui nobis breviter sed perspicue examinandi videntur, ut genuinus sensus citati can. 1070, § 1 rite perspiciatur.

1° Certe censentur baptizati in Ecclesia catholica infantes, quos eo fine expresse aut tacite parentes aut eorum locum tenentes a ministro catholico baptizari curant, ut externae communionis catholicae membra fiant.

2° Item baptizati in catholica Ecclesia censentur infantes ab iisdem parentibus nati, ut supra, qui, urgente mortis periculo, baptizati fuerint a ministro acatholico, ea tamen intentione ex parte parentum, ut inde filii Ecclesiae catholicae adscripti habeantur.

3° Pariter censetur baptizatus in Ecclesia catholica eique ad-

scriptus infans a parentibus *catholicis* natus, qui ex dolo vel fraude aut errore baptizatus fuerit a ministro *acatholico*, dum parentes de religione optime meriti filium a catholico ministro baptizari omnino volebant.

Isti sunt casus communiter ab auctoribus memorati, de quibus nulla difficultas. Nunc alii quoque memorandi, de quibus vix ulla occurrit mentio penes theologos et canonistas.

4° Baptizatur infans, filius parentum *infidelium*, in *periculo mortis* a ministro catholico, sacerdote sive clerico aut laico. Censeturne in catholica Ecclesia baptizatus? Procul dubio dicendus baptizatus in Ecclesia catholica, quia, urgente mortis periculo seu cum infans in eo versatur vitae discrimine ut prudenter praevideatur moriturus antequam usum rationis attingat, licite baptizatur, etiam invitis parentibus, ad normam can. 750, § 1.

5° Quid foret dicendum, si idem infans baptizaretur *extra periculum mortis* ab eodem ministro *catholico?*

Si baptizaretur *licite*, certe dicendus foret baptizatus in Ecclesia catholica. Porro, extra mortis periculum, dummodo catholicae eius educationi cautum sit, licite baptizatur: *a*) si parentes vel tutores eorum consentiant; *b*) si parentes, idest pater, mater, avus, avia, vel tutores desint, aut ius in eum amiserint, vel illud exercere nullo pacto queant (can. 750, § 2). Ita S. Off. 1 aprilis 1922.

Si baptizatus fuerit *illicite* a ministro *catholico*, extra huiusmodi adiuncta, seu contra praescriptum can. 750-751, et nihilominus in religione catholica iam ab infantili aetate adoleverit, censendus est baptizatus in religione catholica. Si, contra, ab infantili aetate in haeresi aut schismate aut infidelitate vel sine ulla religione adoleverit, res est valde dubia.

Iuxta opinionem quorumdam dicendus est baptizatus in Ecclesia catholica ideoque obnoxius impedimento disparitatis cultus, et allegant responsum *S. Officii* diei 1 april. 1922. Sed profecto huiusmodi responsum non dirimit dubium iuris: *a*) quia respicit baptismum collatum a medico catholico «instante mortis periculo», dum hic quaeritur de baptismo collato *extra* mortis periculum; *b*) quia responsum non fuit rite publicatum, ad normam can. 9 et 17, § 2, per editionem in *Actorum Apostolicae Sedis commentario officiali*; *c*) quia *unicum* responsum latum in casu *particulari* satis non est ad quaestionem iuris dirimendam.

Quae cum ita sint, dicendum, impedimentum esse dubium. Practice recurrendum ad S. Sedem.

6° Infans, filius parentum catholicorum, baptizatur in periculo mortis a medico schismatico, qui baptismum confert iuxta ritum sectae suae, dum parentes catholici petunt et volunt eum baptizari et educari in religione catholica. Quidnam? Infans censendus est baptizatus in Ecclesia catholica.

7° Baptizatur infans in periculo mortis a ministro *catholico*, clerico aut laico, oblatus a parentibus haereticis vel schismaticis, qui volunt filium aggregari sectae cui ipsimet adscripti sunt. Baptismus collatus in Ecclesia catholica dicendus.

At si quis baptizatus fuerit revera in Ecclesia catholica, licet ab infantili aetate in haeresi vel schismate aut sine ulla religione adoleverit, tenetur impedimento disparitatis cultus (Pontif. Comm. Cod. 29 april. 1940), quamvis eximatur a forma de qua in canone 1099, § 2.

8° Adultus petit ut baptizetur in Ecclesia catholica a medico aliave persona, quae, contra, baptizat iuxta ritum sectae haereticae eique intendit illum aggregare.

Baptismus collatus est in Ecclesia catholica, ac propterea fit locus praescripto can. 1070, § 1. Quae regula semper tenenda, quoties adultus petit baptismum cum expressa vel tacita intentione se Ecclesiae catholicae adscribi velle per baptismum, quicumque sit minister et quaecumque eius intentio.

9° Idem adultus baptizatur a medico *catholico* aut alia persona *laica* catholica, sed ipse intendit recipere baptismum iuxta ritum sectae schismaticae eique se velle aggregari expresse declarat.

Verius extra Ecclesiam catholicam baptizatus dicendus.

10° Si contra, in casu praefato, idem adultus recipiat baptismum a *sacerdote catholico* qua tali, iuxta ritum catholicum, baptismus collatus censetur in Ecclesia catholica, non obstante contraria suscipientis interna voluntate, quae huiusmodi baptismi susceptione in casu plane destruitur.

11° Baptismus censetur generatim collatus extra Ecclesiam catholicam, si adultus, sine peculiari relatione ad *sacerdotem catholicum*, seu ad ministrum et ritum *catholicum* qua talem, baptismum petat cum intentione expressa vel tacita se velle per baptismum aggregari sectae haereticae aut schismaticae, licet minister habeat intentionem forte illum adscribendi Ecclesiae catholicae.

In dubio, praesumitur adultum, in petendo baptismo, intentionem habuisse se aggregandi religioni, quam minister profitetur, ideoque religioni catholicae, si a ministro catholico baptismi collatio postuletur. Si ignoretur utrum minister sit catholicus necne, v. g. si baptismus conferatur a laico, attendendus est ritus quo sacramentum confertur.

12° Nisi contrarium constet, semper praesumitur ministrum in baptismo conferendo habere intentionem aggregandi subiectum religioni, quam ipse profitetur. Quae praesumptio destrui debet con-

traria voluntate baptizandi aut parentum vel tutorum ipsius, si de infante agitur.

13° Si parentes tradunt infantem baptizandum ministro *acatholico* aut cuidam *laico* cum expressa intentione illum aggregandi sectae acatholicae, filius habendus est ut baptizatus extra Ecclesiam catholicam. Dum e contra si iidem parentes offerant infantem baptizandum *parocho* seu *sacerdoti catholico*, qui illum iuxta ritum *catholicum* administrat, baptismus collatus dicendus in Ecclesia catholica, etsi parentes expressam vel tacitam intentionem habuerint illum adscribendi sectae acatholicae. In hisce adiunctis enim ea intentio nihil efficit.

In dubio de intentione parentum vel tutorum, si agitur de infante, eorum religio catholica vel acatholica attendenda est, ut inde ipsorum voluntas iure praesumi possit, ac praeterea spectandus ritus catholicus vel acatholicus quo baptismus collatus fuit.

413. Quamdiu impedimentum maneat. — Qui sensu praefato in *Ecclesia catholica* sunt baptizati, item « ad eam ex haeresi aut schismate conversi », ligati *manent* hoc impedimento, « licet sive hi sive illi ab eadem postea defecerint » (cfr. c. 1099, § 1, 1°). Quae verba, quamvis in can. 1070, § 1 desiderentur, sunt tamen indubie subintelligenda, ob principium generale, quod apostatae ex sua defectione exemptionem a legibus ecclesiasticis obtinere non debent (2).

Quare tum *haeretici et schismatici conversi* tum *omnes qui a catholica religione defecerint*, tenentur impedimento disparitatis cultus; *ceteri haeretici et schismatici*, qui nunquam pertinuerunt ad Ecclesiam catholicam, sive baptizati sive non, hoc impedimento non ligantur; proinde hi valide contrahunt cum non baptizatis, i. e. cum infidelibus aliisve haereticis invalide baptizatis, dummodo ne obstet aliud impedimentum iuris divini.

Nati ab acatholicis, de quibus in can. 1099, § 2, tenentur hoc impedimento. Pontif. Comm. Cod. 29 april. 1940 (*A. A. S.*, 1940, 212).

Haeretici et schismatici, qui convertuntur, si non sint baptizati, baptizantur absolute in actu reconciliationis; si sint dubie baptizati, rebaptizantur sub conditione (3).

414. An ignorantia vel error excuset. — 1. Ad baptismum quod attinet, spectatur *factum* seu *veritas obiectiva*. Ignorantia vel error non solum paucorum sed etiam communis, minime prodest.

(2) Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 289.
(3) Cfr. Instr. S. C. de Prop. Fide, 30 aug. 1775.

2. Quare valide contrahit cum baptizato persona quae in Ecclesia catholica vere est baptizata, licet fidem christianam abiecerit omnino, et alii putent eam baptizatam non esse; e contrario invalide contrahit cum persona catholica ille qui, natus atque educatus in eadem religione, baptizatus de facto non sit aut invalide, quamvis id sive ipse sive alii ignorent.

415. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. In iure antiquo, i. e. usque ad diem 19 maii 1918, disparitas cultus erat impedimentum dirimens inter *quemcumque baptizatum* sive catholicum sive non catholicum et *quemcumque non baptizatum*. Proinde matrimonium inter haereticos baptizatos et infideles, vel inter eosdem et catholicos aut haereticos non valide baptizatos, erat nullum (4).

Ratio immutatae disciplinae est, quia valor baptismi in pluribus sectis collati valde dubius est; quare ne innumera matrimonia essent ex hoc capite invalida, Ecclesia noluit haereticos et schismaticos sua lege ligare.

2. Matrimonia acatholicorum usque ad diem 19 maii an. 1918 inita, iudicanda sunt, ad valorem quod spectat, secundum ius antiquum; a praefata die, secundum ius novum.

416. Natura et extensio impedimenti. — 1. Disparitas cultus, qua impedimentum *dirimens*, est iuris mere ecclesiastici; qua *prohibens* seu *impediens* est iuris divini naturalis et positivi (5). Vide quae diximus de mixta religione (n. **306** ss.).

Sane Ecclesia optime potest sua lege, addita quoque vi irritandi, communire legem divinam, et quidem extendere vetitum suum, propter praesumptionem periculi communis, ad omnes casus, ut reapse fecit per huiusmodi impedimentum.

2. Quidam veteres docuerunt disparitatem cultus *dirimere* matrimonium *ex iure divino*. Haec sententia, utpote omnino erronea, reiicienda est (6). Quomodo Ecclesia posset dispensare super hoc impedimento, si esset iuris divini, naturalis vel positivi?

Non irritat profecto iure *naturali*, quia prolis generatio atque educatio, etiam eo exstante, haberi potest; scil. matrimonii naturae eiusque fini non repugnat. Non irritat iure *divino positivo*, quia tam in veteri quam in nova lege non desunt exempla matrimoniorum quae fideles cum infidelibus contraxerunt.

(4) Cfr. Bened. XIV Const. « *Singulari Nobis* », 9 febr. 1749, § 1; Sanchez, *l. c.* n. 2 ss.; Wernz, *l. c.* n. 505; Gasparri, *l. c.* n. 690 s.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 707; De Smet, *l. c.* n. 288.
(5) I *Cor.* VII, 39; II *Cor.* VI, 14.
(6) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 71, n. 6 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 126; Gasparri, *l. c.* n. 694; Wernz, *l. c.* n. 505; Ball.-Palm., *l. c.* n. 700; Rosset, *l. c.* n. 1717 ss.

Ita in Veteri Testamento Iacob nuptias inivit cum filiabus Laban ethnici, Ioseph cum filia Putipharis, Moyses cum filia Iethro, Esther cum Assuero. Primis Ecclesiae saeculis, ex. gr., Caecilia nupsit Valeriano adhuc ethnico, Monica Patritio infideli, Clotildis regi Francorum Clodovaeo adhuc pagano.

Huiusmodi matrimoniis neque Scriptura neque Ecclesia notam concubinatus inussit, quod certe factum fuisset, si iuri divino naturali vel positivo eadem repugnassent (7).

Sanctus *Augustinus*, postquam frequentissima haec coniugia fuisse testatus est, subdit: « Quae nostris temporibus non putantur esse peccata; quoniam revera in Novo Test. nihil inde praeceptum est » (8).

3. Disparitas cultus, qua impedimentum dirimens, afficit *directe* catholicum, *indirecte* vero infidelem, quatenus eum a validis nuptiis cum catholico ineundis arcet.

Matrimonium enim est contractus *individuus*, ut aiunt, ideoque pro *utraque* parte vel est validum vel invalidum. Quare habilitas *utriusque* sponsi necessario exigitur.

417. Dubium de baptismo. — Dubium versari potest circa *collationem* baptismi (*dubium facti*), aut *valorem* collati baptismi (*dubium iuris*). Ad rem nostram quod attinet, distingui debet num agatur de matrimonio *contrahendo* an de *contracto*.

418. 1. Si agitur de **contrahendo,** et oritur *prudens* dubium sive iuris sive facti, quod nequit deponi, pars *catholica* curare debet ut sub conditione rebaptizetur, ex necessitate tum consulendi aeternae saluti, tum, in casu, se certo habilem reddendi ad matrimonium.

Huiusmodi medium solvendi dubium applicatur etiam acatholico qui vult converti; non autem parti *acatholicae*, quae ad fidem catholicam converti nolit. Id patet ex ipsa natura rei.

Card. Caterini, Secret. S. Officii, in epist. 13 april. 1878 ad resp. eiusdem S. C. S. Off., 3 april. 1878 data, haec adiunxit: « Reprobandam atque illicitam omnino esse praxim administrandi a parochis baptismum sub conditione *parti acatholicae*, quae in haeresi permanere declarat, quando dubium circa eiusdem sacramenti validitatem exoritur. Tunc enim tantummodo licite id fieri potest, cum pars heterodoxa paratam se praebet abiurandi errores ac redeundi ad gremium Ecclesiae catholicae » (9).

2. Quoad valorem autem coniugii, hoc est principium iamdiu receptum: *Baptismus dubius sive dubio iuris sive facti in ordine ad*

(7) Schmalzgr., *l. c.* n. 120 ss.; Verricelli, tit. 12, *De matrimonio*, q. 175, n. 5; Perrone, *De matrimonio christiano*, II, p. 308.

(8) *De fide et operib.*, cap. 19, n. 35.

(9) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 507, not. 29; Vlaming. *l. c.* n. 295.

validitatem matrimonii habendus est ut validus, si dubium post accuratum et diligens examen simpliciter tolli nequeat, vel propter circumstantias per accidens exsistentes non visum sit opportunum (ex. gr. ob periculum in mora moribundi concubinarii aut malitiam unius partis) *solvere dubium* (10).

Quae quidem responsa S. Sedis et can. 1070, § 2 spectanda sunt etiam in hypothesi matrimonii *contrahendi*, quamvis directe matrimonium *iam contractum* potius respiciat can. 1070, § 2.

Hinc patet, aliam esse regulam ut iudicetur de baptismo quoad eius *iterationem*, et aliam quoad eius *sufficientiam* in ordine ad valorem matrimonii. Quoties dubium iuris vel facti exsistit de baptismo, *semper* iterari debet sub conditione, cum agatur de medio ad salutem necessario; at, stante praesumptione de baptismo, possidet *in dubio invincibili* libertas ab impedimento disparitatis cultus, donec impedimentum probetur. At confundenda non est quaestio de validitate matrimonii cum quaestione de liceitate.

Unde quis in ordine ad matrimonium censetur baptizatus, ita ut dispensatio non sit necessaria; in ordine ad salutem aeternam, cum Ecclesia nequeat supplere, baptismus iteratur sub conditione, quin tamen opus sit renovatione consensus matrimonialis si nuptiae celebratae iam fuerint (11).

419. 3. Si agatur de matrimonio **contracto,** Codex hanc regulam statuit: « *Si pars tempore contracti matrimonii tamquam baptizata communiter habebatur aut eius baptismus erat dubius, standum est, ad normam can.* 1014, *pro valore matrimonii, donec certo probetur alteram partem baptizatam esse, alteram vero nonb aptizatam* » (can. 1070, § 2).

Exinde id sequitur:

a) Si *duo catholici* nuptias ineant inter se, et *prudens* dubium postea oriatur de baptismo unius vel utriusque partis, post factam inquisitionem, baptismus, dubio adhuc manente, iterandus est sine praeiudicio validitatis matrimonii (12). Nuptiae *in foro externo* sustinentur *ut validae* ex praesumptione iuris; attamen de facto invalidae sunt, si revera una pars est baptizata, altera non; et si deinde *certo* de hoc constet, etiam *in foro externo* renuntiari debent *ut invalidae*.

(10) S. Off. 9 sept. 1868; 7 iul. 1880; 1 aug. 1883; 18 sept. 1890; 4 febr. 1891. Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, nn. 1334, 1536, 1605, 1746.

(11) Cfr. Putzer, *op. cit.* p. 393 ss.; Wernz, *l. c.* n. 507; Gasparri, *l. c.* n. 597 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1728; De Smet, *l. c.* n. 290; Feije, *l. c.* n. 641 ss.

(12) Chelodi (*op. cit.* p. 82) dicit baptismum *secreto* iterandum esse. Minus recte. Nam si dubium de baptismo sit *publicum* seu notorium *publice*, iterandum est sacramentum; idque in bonum exemplum aliorum.

b) Si catholicus *certo* baptizatus matrimonium celebravit cum haeretico *dubie* baptizato in Ecclesia catholica, aut *dubie* baptizatus cum haeretico *dubie* baptizato, *validum* habendum est coniugium; sed reapse *invalidum* est, si una pars sit baptizata, altera non baptizata (13).

c) Si *haeretici* vel *schismatici* contrahunt *inter se*, sive certum sive dubium sive nullum sit baptisma, *nuptiae* ex hoc capite sunt semper *validae*.

Can. 1070, § 2 valet tantum si pars certo baptizata aut pro baptizata habenda, sit *catholica* in sensu eiusdem canonis § 1, non autem si sit *acatholica*. Ratio est, quia totus can. 1070 videtur intelligendus secundum normam in § 1 expressam; atqui *secundum hanc normam* a nuptiis valide ineundis cum persona non baptizata deinceps non arcentur nisi baptizati in Ecclesia catholica vel ad eam ex haeresi aut schismate conversi.

Proposito dubio: « Utrum, in diudicandis causis matrimonialibus, baptismus in sectis Discipulorum Christi, Presbyterianorum, Congregationalistarum, Baptistarum, Methodistarum collatus, posita necessaria materia et forma, praesumendus sit invalidus ob defectum requisitae in ministro intentionis faciendi quod facit Ecclesia vel quod Christus instituit, an vero praesumendus sit validus, nisi in casu particulari contrarium probetur »; S. Officium die 21 dec. 1949 respondit: « *Negative* ad primam partem; *affirmative* ad secundam » (*A. A. S.* XXXI, 650).

Quare baptismus collatus in praefatis sectis — idque a paritate dicendum de aliis sectis — habendus est ut validus in ordine ad causas matrimoniales. Agitur tamen de simplici praesumptione iuris, quae admittit contrariam probationem.

d) Stante dubio de baptismo, coniugium, attento can. 1070, § 2, censetur validum *ex mera iuris praesumptione*, quae proinde cedit veritati, scil. matrimonium *obiective* erit validum aut invalidum prout validus necne fuerit baptismus. Practice, igitur, dispensatio *ad cautelam* petenda erit (14).

e) In iure antiquo, contra, magna erat DD. controversia, num exsisteret *praesumptio iuris* tantum, an *limitatio legis*, aut *implicita dispensatio* (15).

Magnum discrimen apparet inter priorem sententiam et alias; his admissis,

(13) S. C. S. O. 14 iul. 1880; 4 febr. 1891, Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, nn. 1536, 1746.

(14) Cfr. De Smet, n. 588; Wernz-Vidal, n. 268; Arendt, *Ius pontificium*, 1925, p. 133 ss.

(15) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 686 ss.; Leitner, *l. c.* p. 291; Putzer, *l. c.* p. 393 s.; Wernz, *l. c.*; Santi-Leitner, *l. c.* tit. 1, n. 170 ss.; De Smet, *l. c.* n. 290; De Becker, *op. cit.*, p. 239; Ball.-Palm., *l. c.* n. 705.

matrimonium, non obstante exsistentia impedimenti disparitatis cultus, iam *ab initio* censetur validum, et postea, etiam dubio sublato, ut validum est habendum; e contrario, secundum priorem sententiam, coniugium aestimatur validum *in foro externo tantum*, ita ut, cognita serius exsistentia impedimenti, *nullum* renuntiari debeat.

Controversia originem ducit ex diversa praxi Sanctae Sedis. Nam olim SS. Congregationes (S. Off. et S. C. Concilii) hoc principium practice sequebantur: « *Baptismus dubius in ordine ad matrimonium pro valido est habendus* » (16). Unde si baptismus unius coniugis erat dubius et baptismus alterius coniugis erat certus, impedimentum disparitatis cultus non exsistebat, et iuxta normam huius principii resolvebantur casus iisdem SS. Congregationibus propositi. Serius S. C. S. Officii praxim mutavit, ita ut casus resolveret non iuxta praefatum principium, sed *ex simplici praesumptione iuris*, quae veritati cedere debet. Quare si una pars non erat baptizata et altera dubie baptizata, concedi solebat dispensatio ad cautelam ab impedimento disparitatis cultus et sanatio in radice ad cautelam. Codex hanc praxim recepit et confirmavit (17).

f) Praesumptio, de qua in can. 1070, § 2, applicatur etiam matrimoniis ante Codicem initis, si de eorum valore dubitetur.

420. Quomodo probari possit, alteram partem esse baptizatam, alteram vero non baptizatam. — 1. Id probari potest *directe*, scil. per *testes* aut per *documenta*. Si nemini fiat praeiudicium, sufficit *unus* testis omni exceptione maior, vel *ipsius baptizati iuramentum*, si ipse in adulta aetate baptismum receperit (cfr. cc. 742, § 1; 779).

Testimonium Curiae episcopalis vel parochi e libro baptizatorum desumptum plenam facit fidem. Etiam ex aliis documentis, sive publicis sive privatis, probari potest baptismi collatio.

2. Interdum nonnisi *indirecte*, scil. per *praesumptiones*, huiusmodi probatio habetur. Plerumque indirecta probatione utendum est, ut constet de *facto negativo* baptismi non suscepti; aliquando etiam ut constet de *facto positivo* baptismi suscepti aut valide administrati necne. Quod valet praesertim de baptismo in sectis acatholicis administrato vel non. Ratio est, tum quia documenta et testimonia de illo nonnisi summa difficultate colligi possunt, tum quia, etsi colliguntur, ea saepius carent authentia, quae plenam fidem et probationem faciant.

3. Quaenam normae sint prae oculis habendae in hac *indirecta* probatione colligenda, i. e. in applicando principio *praesumptionis*, statim dicemus (n. **421**).

(16) Cfr. Wernz, *l. c.* nota 28; Gasparri, *l. c.* n. 687; Leitner, *l. c.*

(17) Cfr. Gasparri, n. 580, ed. post Codicem.

421. Quomodo dubium de valore baptismi sit deponendum. — S. Sedes opportunas dedit normas ad dubium excutiendum, quarum aliae respiciunt dubium *facti*, aliae dubium *iuris*.

I. Quoad dubium *facti*, S. Off., 1 aug. 1883 ad Episc. Savannen. (18), has tradidit normas:

1° Baptismus non est praesumendus, si pars vel partes acatholicae parentes habuerint ad sectam pertinentes, quae baptismum respuit aut quae baptismum non confert nisi adultis. Item si parentes habuerint, qui, dum in vivis essent, professi sint se nolle ad ullam sectam pertinere.

2° Praesumendus est baptismus, si parentes pertinuerint ad sectam, quae baptismum habet necessarium et in qua ordinarie pueris confertur, iidemque parentes fuerint in sua secta zelosi. Item praesumendus est baptismus, si unus tantum parentum, qui in educatione primas habuit partes, in sua secta baptismum uti necessarium habente zelosus fuerit, dummodo tunc alter coniux non cognoscatur collationi baptismi positive contrarius fuisse.

3° Quodsi uterque parens socors fuerit in secta, aut pertinuerit ad sectam, quae baptismum retinet quidem, sed non tamquam necessarium, recurrendum est ad S. Sedem.

II. Ubi agitur de dubio *iuris*, eadem S. C. S. Off., 17 nov. 1830 et 20 iul. 1840, haec statuit:

1° Quoad haereticos, quorum ritualia praescribunt collationem baptismi absque necessario usu materiae et formae essentialis, debet examinari casus particularis.

2° Quoad alios, qui iuxta sua ritualia baptizant valide, validus censendus est baptismus. Quodsi dubium persistat etiam in primo casu (1°), censendus est validus baptismus in ordine ad validitatem matrimonii.

3° Si autem certe cognoscatur nullum esse baptisma ex consuetudine actuali illius sectae, nullum est matrimonium (19).

422. An dispensatio ab impedimento disparitatis cultus contineat etiam dispensationem a ceteris impedimentis. — 1. Iure antiquo, in disparitate cultus individuitas contractus matrimonialis producebat effectum *positivum* communicandi aliquo sensu parti inhabili habilitatem alterius partis.

(18) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1605; Feije, *l. c.* n. 468; Rosset, *l. c.* n. 1875; De Becker, *l. c.* p. 224 s.

(19) *Acta S. Sedis*, XIII, p. 457, XXV, p. 258. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 508; Gasparri, *l. c.* n. 687 s.

« Ecclesia, dispensando cum parte catholica super disparitate cultus, ut cum infideli contrahat, *dispensare intelligitur ab iis etiam impedimentis, a quibus exempta est pars infidelis*, ut inde huius exemptio *propter contractus individuitatem* communicata remaneat et alteri ». Ita Instr. S. O., ad Archiep. Quebecen., 16 sept. 1824, ad 2 (20).

Quae dispensatio, ex declaratione eiusdem S. C. die 23 april. 1913 data, locum habebat etiam quando super cultus disparitate dispensabat *delegatus*, imo etiam si hic carebat facultate cumulandi aut carebat facultate dispensandi super eo impedimento, quo pars catholica ligabatur.

Huiusmodi implicita dispensatio non se extendebat: *a*) ad impedimenta iuris divini, ut palam est; *b*) ad ea super quibus Ecclesia dispensare non solet; *c*) ad clandestinitatem, ob clausulam in rescripto dispensationis super cultus disparitate contentam (21).

2. In codice nulla fit mentio de hac implicita dispensatione. Vigetne adhuc? Negandum, attento responso S. Officii per S. C. de Prop. Fide, 20 maii 1931, ad Praefectum Apostolicum Districtus Centralis Promontorii Bonae Spei (22), quo declaratum fuit: *Dispensationem ab impedimento disparitatis cultus non continere dispensationem ab impedimentis a quibus exempta est pars infidelis.*

423. Dispensatio. — 1. Dubitatur num dispensatio in mixta religione concessa, valeat etiam pro impedimento disparitatis cultus; si pars acatholica, quae tempore matrimonii putabatur dubie baptizata, postea certo constet baptizatam non fuisse. Affirmant Lehmkuhl (23), et Santi-Leitner (24), saltem in casu, quo agatur de dubio *iuris*.

Verius negandum cum communiore sententia (25): 1° quia dispensatio est strictae interpretationis; 2° quia nullum documentum S. Sedis potest afferri in favorem huius opinionis; 3° quia potius interrogata responsum affirmativum declinavit.

Sane S. Off., 18 sept. 1890, ad postulatum Ordinarii Monachen., ut declararetur « quod per dispensationem super impedimento mixtae religionis, si dubium de baptismo partis haereticae persistat... etiam dispensatio super impedimento disparitatis cultus ad cautelam con-

(20) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 784.

(21) Cfr. Chelodi, n. 81; Wernz-Vidal, n. 274; Gasparri, n. 594, ed. post Codicem.

(22) Cfr. *Periodica*, 1932, pag. 16 s.

(23) *Loc. cit.* n. 172.

(24) *Loc. cit.* n. 985.

(25) Wernz, *l. c.* n. 508, not 33; Vlaming, *l. c.* n. 296; De Becker, *l. c.*

cessa intelligenda sit », respondit remittendo ad decreta anni 1830 et 1878, supra allegata (nn. **418,** 1, **421,** II).

2. Quae de *mixtis nuptiis* diximus (n. **309** s.), circa *conditiones, cautiones praestandas, causam* etc., ubi agitur de dispensatione, applicari quoque debent matrimoniis quibus obstat impedimentum disparitatis cultus (can. 1071).

3. Dispensatio ad matrimonium contrahendum cum parte iudaea vel mahumetana in regionibus christianis, et praesertim catholicis, nonnisi aegerrime conceditur. Haec clausula addi solet in huiusmodi dispensatione: « Si agatur vero de matrimoniis cum hebraeis vel mahumetanis, peculiari ratione oportet ut: constet de status libertate partis infidelis, ad removendum periculum polygamiae; absit periculum circumcisionis prolis et si civilis actus sit ineundus, sit tantum caeremonia civilis nullaque Mahumetis invocatio aut aliud superstitionis genus interveniat » (26).

Aliae clausulae, quae olim addi solebant (27), hodie amplius non vigent.

4. Facultas delegata dispensandi super impedimento disparitatis cultus raro conceditur Ordinariis *extra loca missionum*.

5. Facultas dispensandi spectat ad S. C. S. Officii (can. 247, § 3); sed ex speciali facultate R. Pontificis conceditur quoque pro suis territoriis et subditis a S. C. de Prop. Fide et a S. C. pro Ecclesia Orientali.

6. In periculo mortis, quando omnia sunt parata ad nuptias, ubi agitur de convalidatione matrimonii iam contracti, Ordinarius, parochus etc. dispensare possunt, ad normam cc. 1043-1045, etiam in hoc impedimento (cfr. n. **232** ss.).

424. Cessatio impedimenti. — 1. Disparitas cultus, prout est impedimentum *dirimens iuris ecclesiastici*, cessat duplici modo: *a*) *ipso facto*, si pars infidelis convertatur ad religionem catholicam et baptismum valide recipiat; *b*) *dispensatione* legitime concessa.

2. Prout est impedimentum *impediens iuris divini*, cessat, accedente gravi causa, si amoveatur a parte catholica et a prole periculum perversionis. Iudicium authenticum de periculo amoto et exsistentia causae proportionatae non privatis hominibus competit, sed unice competenti auctoritati ecclesiasticae (28).

3. Cessante in aliquo casu particulari prohibitione iuris divini,

(26) Cfr. *Facultates Nuntiorum Apost.*, cap. 3, n. 30; *Formul. facultatum S. C. de Prop. Fide*, n. 15.
(27) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 510, not. 35 s.; Gasparri, *l. c.* n. 698 ss.
(28) Wernz, *l. c.* n. 509; Van de Burgt, *l. c.* p. 130; Ball.-Palm., *l. c.* n. 721 s.

non ideo cessat prohibitio iuris ecclesiastici, quae sola dispensatione tollitur. Haec autem dari non potest nisi praevie, positis conditionibus, cessaverit prohibitio iuris divini.

425. 4. An impedimentum cesset in casu necessitatis aut generalis dispensatio concedatur, vide n. **199.**

Speciatim huc spectat responsum S. Officii. Expositum fuerat: « In his difficillimis dissitisque regionibus saepius occurrunt christiani, qui sive persecutionis vitandae causa, sive propter pecuniae necessitatem, sive etiam propter aliam causam satis incauti, ut sunt plerumque Sinenses, e locis christianorum, ubi habitant ipsi sive nati sunt, ad loca longinqua proficiscuntur... In quibus locis non sunt christiani, nec inveniri possunt, nec ullus fuit unquam rumor de religione christiana per circuitum. Grandiores facti filii et filiae nubunt cum paganis *sine dispensatione* possibili. Pro moribus gentis, filiae praesertim, et saepissime etiam filii, sunt in impossibilitate absoluta transmigrandi ad loca christianorum, sicque debent omnino vel nubere cum paganis, vel manere innuptae aut caelibes.

« Quid iuris in hoc casu? Tenenturne impedimento *disparitatis cultus?* Quid iuris ubi fides eorum est in tuto, ut fit aliquando, et ubi sunt in bona fide, ut plurimum evenit? ».

S. Congregatio S. Officii die 4 iun. 1851 respondit: « In propositis circumstantiis non esse inquietandos, facto verbo cum SSmo; SSmus approbavit » (29).

Igitur in praefatis adiunctis matrimonium habendum est ut validum et licitum, sive dicatur impedimentum in casu non urgere ob peculiares omnino circumstantias, sive dicatur non urgere ob concessam dispensationem a R. Pontifice.

426. Notiones historicae. — 1. Impedimentum disparitatis cultus non iure scripto, sed *consuetudine* inductum fuit (30). Ad primordia quod attinet huius consuetudinis, AA. non conveniunt.

2. S. Paulus vehementer hortatur fideles ut a nuptiis ineundis cum infidelibus abstineant (31). Verba Apostoli non merum consilium continent, sed veram prohibitionem. Hinc factum est, ut Patres — ex. gr. S. Cyprianus (32) et Tertullianus (33) — gravissimis verbis christianos averterent ab huiusmodi coniugiis.

3. Inde a saeculo IV plura sunt concilia particularia, quae ma-

(29) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1062.
(30) Cfr. Bened. XIV Const. « *Singulari Nobis* », 9 febr. 1749.
(31) Cfr. I *Cor.* VII, 39; II *Cor.* VI, 14.
(32) *Ad Quirinum*, lib. II, cap. 62 (Migne, *P. L.*, IV, 767 s.).
(33) *Ad uxorem*, lib. II, cap. 1 s. (Migne *P. L.*, I, 1287 s.).

trimonia cum infidelibus prohibuerunt, ex. gr. Concilium Illiberitanum (a. 300-306), Arelat. (314), Laodic. (343-381), Hippon. (393), Chalcedon. (451), etc.

Quare *ex praxi unius vel alterius Ecclesiae* primum haec connubia habebantur ut invalida; paulatim huiusmodi praxis ita extensa est, ut vim *consuetudinis universalis* obtinuerit inter saeculum septimum et undecimum (34).

4. Haec consuetudo, utpote generalis, coepit omnes ubique baptizatos obligare, etiam in regionibus, ubi primum christiana religio propagabatur. Id liquet ex praxi S. Sedis concedendi missionariis, in Sina et Tunkino degentibus, facultatem dispensandi super cultus disparitate ob graves causas (35).

Vi can. 1070 praefata consuetudo in legem scriptam universalem conversa est.

427. Ius civile. — 1. Codices civiles Italiae (36), Galliae, Germaniae, Helvetiae, Austriae, Belgii, Hollandiae, Angliae, Americae septentrionalis impedimentum disparitatis cultus ignorant.

2. Illud aliqua ratione agnoscunt Codices Serviae, Graeciae et Russiae.

Etiam Codex Austriae (§ 64) illud agnoscit, sed non convenit cum impedimento *canonico*, quia attendit non ad *factum baptismi*, sed solum ad *professionem fidei* in momento celebrationis matrimonii. Proinde apostatae valide contrahere possunt cum infideli; invalide, e contrario, cum baptizato christianam fidem profitente contraherent.

Item Codex Hispaniae (art. 42) eos tantum sanctionibus iuris canonici obnoxios declarat, qui *fidem catholicam profitentur;* ex quo sequitur, apostatas valide matrimonium inire posse (37).

(34) Cfr. S. Bellarm., *De sacram. matrim.*, lib. I, cap. 23; Scherer, *l. c.* p. 373, not. 7; Wernz, *l. c.* n. 504.

(35) Cfr. Bened. XIV, *Const. cit.*, § 19; Wernz, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.*, n. 703 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 286.

(36) Card. Gasparri dicit: « Italia post Concordatum feliciter initum cum Sede Apostolica hoc impedimentum admittit » (n. 596). Quo fundamento id affirmetur, nescimus, cum matrimonium inter partem catholicam et non baptizatam civiliter validum sit.

(37) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 513, not. 51; Chelodi, *l. c.* n. 31; Aichner, *l. c.* § 172, not. 5; Scherer, *l. c.* p. 375 s.

ARTICULUS V.

De impedimento ordinis sacri.

428. Notio. — « *Invalide matrimonium attentant clerici in sacris ordinibus constituti* » (can. 1072).

Loquimur de disciplina Ecclesiae *latinae* seu *occidentalis* (cfr. can. 1); infra erit sermo de disciplina Ecclesiae orientalis (n. **908** ss.).

1. Impedimentum ordinis sacri est *inhabilitas* clerici in ordine sacro seu maiore rite constituti ad ineundum *valide* coniugium (1). Id *primario* et *directe*, ut liquet ex verbis canonis et iure antiquo (2); *secundario* vero et *consequenter* est prohibitio quoque ad continuandum *usum licitum* matrimonii *ante* sacram ordinationem fortasse contracti. Vir enim coniugatus, qui *legitime* promovetur ad ordines sacros *vivente* uxore, ad *eandem castitatem* tenetur, ac si promotus fuisset *ante* matrimonium, adeo ut abstinere omnino debeat a debito coniugali petendo et reddendo *uxori* adhuc *viventi* (3).

Quae obligatio abstinendi ab *usu* matrimonii iam contracti *ante* susceptos ordines sacros, *directe* et *immediate* oritur ex lege caelibatus hisce ordinibus adnexa (cfr. can. 132, § 1).

2. Proinde duplex *prohibitio:* alia respicit coniugium *contrahendum*, alia *usum* matrimonii iam *initi;* illa attingit tum *liceitatem* tum *validitatem* nuptiarum, haec *liceitatem* tantum *usus* earundem.

3. Nomine *ordinum sacrorum*, praeter *episcopatum*, intelliguntur *presbyteratus*, *diaconatus* et *subdiaconatus* (can. 949). Ceteri ordines, *acolythatus*, *exorcistatus*, *lectoratus* et *ostiariatus*, dicuntur *minores*.

4. Conc. Trid. (4) circa hoc impedimentum dogmatice definivit: « *Si quis dixerit clericos in sacris ordinibus constitutos... posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse, non obstante lege ecclesiastica...: a. sit* ».

(1) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 27; S. Alph., *l. c.* n. 1059; Rosset, *l. c.* n. 1564 s.; Feijo, *l. c.* n. 504; Wernz, *l. c.* n. 389; Gasparri, *l. c.* n. 668.

(2) Cfr. c. 8, D. XXVII; c. 2, 8, 9, D. XXVIII; c. 1, 2, 4-6, 10, 11, 13, 14, D. XXXII; c. 7, *de bigamis non ordinandis*, I, 21; c. 1, 4, X, *de clericis coniugatis*, III, 3; c. 1, 2, X, *qui clerici vel voventes matrimonium contrahere possunt*, IV, 6; c. un. *de voto et voti redemptione*, III, 15, in 6°; Bened. XIV Const. « *Etsi pastoralis* », 26 maii 1742.

(3) Cfr. S. Thom., 2-2, q. 88, art. 7, 11; *Suppl.*, q. 53, art. 3; Suarez, *De virt. et stat. relig.*, tract. VII, lib. 9, cap. 19, n. 10 ss.; Wernz, *l. c.* n. 369; Rosset, *l. c.* n. 1566.

(4) Sess. XXIV, can. 9.

429. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. Olim clerici in ordinibus *minoribus* constituti poterant matrimonium celebrare eoque uti, quin e statu clericali deciderent (5).

Hodie, e contra, « *clerici minores* possunt quidem nuptias inire, sed, nisi matrimonium fuerit nullum vi aut metu eisdem incusso, *ipso iure* e statu clericali decidunt » (can. 132, § 2).

2. Item iure antiquo maritus poterat *de consensu uxoris* ad ordines, etiam sacros, promoveri, *dummodo uxor ipsa castitatem voveret*, et quidem vel *sollemniter*, si esset iunior, per ingressum et professionem in ordine religioso, vel saltem *perpetuo*, si esset aetatis provectioris et in saeculo maneret (6).

Hodie ex can. 987, 2° non permittitur coniugatis ascensus ad ullum ordinem, sive sacrum sive minorem, imo ne ad ipsam quidem primam tonsuram. Praeterea *invalide* admittitur ad novitiatum coniux durante matrimonio (can. 542, 1°).

3. Secundum disciplinam antiquam uxor, cuius maritus ipsa consentiente ordinem sacrum susceperat, ad secundas nuptias transire non poterat, mortuo marito; idque, ut plures docebant AA., sub poena nullitatis matrimonii (7).

Codex totam hanc disciplinam abrogat omnino, ut, attento can. 22, manifesto deducitur ex eius silentio. Quare non videntur probanda quae habet Cerato (8), ex Tanquerey-Quevastre (9).

430. Quonam iure et fundamento Ordo sacer matrimonium dirimat. — Haec quaestio nullatenus confundenda est, ut saepius fit, cum alia de *origine* obligationis caelibatus, de qua infra (n. **431** s.).

1. Certum est Ordinem sacrum dirimere matrimonium *ex sola lege ecclesiastica*, non vero ex iure divino sive naturali sive positivo

(5) Cap. 1, X, *de clericis coniug.*, III, 3; cap. unic., *de clericis coniug.*, III, 2, in 6°; c. 8, 13, 14, D. 32; Schmalzgr., lib. III, tit. 3, n. 1 ss.; Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. XII, cap. 6, n. 4 ss.

(6) Cfr. cap. 5, X, *de convers. coniug.*, III, 32; Sanchez, lib. VII, disp. 40, n. 2 s.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 6, n. 40 ss.; Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 12; Giovine, I, p. 248 s.; Feije, *l. c.* n. 513; Rosset, *l. c.* n. 1598 ss.

(7) Cfr. Sanchez, *l. c.*; Schmalzgr., *l. c.* n. 38 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 812, dub. 2°; Mazzotta, tract. 7, disp. 3, q. 3, cap. 1; Salmant., tract. 2, cap. 8, n. 59; Wernz, *l. c.* n. 395; De Smet, *l. c.* n. 284; Palmieri, *l. c.* p. 242 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 517.

S. Alph. (*l. c.*) cum Soto (*De iust. et iure*, lib. VII, q. 5, art. 3) et Pontio (*De matrim.*, lib. VII, cap. 25, n. 10) *merito* putabant sententiam affirmantem *validitatem* matrimonii in casu esse *satis probabilem*, licet oppositam diceret *communiorem et valde probabilem*. Dicimus *merito*, quia canones antiqui allegati a patronis sententiae negantis valorem matrimonii partim erant mere particulares partim nullitatem *clare* et *certo* non exprimebant. Cfr. Wernz, *l. c.* not. 63; Bucceroni, II, p. 250 (ed. 4ª).

(8) *Op. cit.*, n. 68.

(9) *Synopsis*, n. 1415.

vi Ordinis sacri vel *ex vi intrinseca voti* castitatis in ordinatione emissi, ut nonnulli DD., praesertim veteres, opinantur (10).

Sane: 1° Conc. Trid. expresse distinguit *legem ecclesiasticam* quoad clericos in sacris constitutos et *votum* quoad religiosos sollemniter professos (11): « Si quis dixerit, *clericos in sacris Ordinibus constitutos*, vel *regulares, castitatem sollemniter professos*, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse, *non obstante lege ecclesiastica*, vel *voto...: a. sit* ».

2° Neque ex rei natura neque ex iure divino positivo status clericalis est *vere* et *proprie* incompatibilis cum statu matrimoniali, uti patet ex disciplina Ecclesiae orientalis (n. **445** ss.) et ex dispensationibus quas interdum R. Pontifex concedit (n. **443**) - (12).

2. Controvertitur, utrum impedimentum dirimens ordinis sacri *immediate* nitatur *sollemnitate* voti, an *lege ecclesiastica*. Quaestio est parvi momenti, quia *substantialiter* alia sententia ab alia non differt, cum utraque *eandem* causam, mediatam aut immediatam, assignet. Nam inhabilitas ad matrimonium *ex solo voto qua tali*, nequit induci, sed tantum ex eius *sollemnitate*. Porro *sollemnitas* voti sacris ordinibus adnexi repetenda est ex *lege ecclesiastica;* ideo ipsa inhabilitas ad nuptias valide celebrandas derivatur ex *hac lege*.

Secundum utramque sententiam, salvum manet discrimen inter impedimentum ordinis sacri et impedimentum professionis religiosae, non solum ratione subiectorum et effectuum, sed etiam ratione *necessitatis* voti. Si quis enim vult serio ordinari et per malitiam vel ignorantiam excludat *expresse* votum, post validam ordinationem tenetur nihilominus ex *lege ecclesiastica* impedimento dirimente; contra, deficiente voto perfectae castitatis in sollemni professione religiosa, deest impedimentum *dirimens* (13).

431. Ratio et origo obligationis servandae castitatis. — 1. Ratio perfectae continentiae clericis in ordinibus sacris constitutis multiplex est.

1° Status continentiae et caelibatus perfectior est statu matrimoniali, ut Conc. Trid. expressis verbis definit: « *Si quis dixerit*

(10) Cfr. S. Thom., 2-2, q. 88, a. 11; IV, D. 37, q. 1, a. 1; Sanchez, lib. VII, disp. 27, n. 5, disp. VIII, n. 1 ss.; Suarez, *l. c.* tract. VII, lib. 9, cap. 13; S. Bellarminus, *De clericis*, lib. I, cap. 1, 18; Schmalzgr., *l. c.* n. 2; S. Alph., *l. c.* n. 1059; Ball.-Palm., *l. c.* n. 763 s.; Rosset, *l. c.* n. 1635 s.; Wernz, *l. c.* n. 392; Gasparri, *l. c.* n. 677; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 6, n. 6.

(11) Sess. XXIV, can. 9.

(12) Suarez, *l. c.* cap. 4, n. 1, cap. 17, n. 11; Ball.-Palm., IV, n. 235 s.

(13) Cfr. Cappello, *De sacra ordinatione*, n. 578 ss.; Wernz, *l. c.* n. 392; Ball.-Palm., *l. c.* n. 236.

statum coniugalem anteponendum esse statui virginitatis vel caelibatus, et non esse melius ac beatius manere in virginitate aut caelibatu, quam iungi matrimonio: a. sit » (14).

2° Clerici, curis matrimonialibus soluti, aptius valent divino ministerio fungi ac spiritualem fidelium salutem procurare, iuxta illud Apostoli: « *Qui sine uxore est, sollicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est* » (15).

3° Clerici, castitatem servantes, maiore gaudent veneratione atque auctoritate apud fideles, et ideo eorum ministerium efficacius est. Quare tanta differentia inter presbyteros catholicos et pastores protestantes, inter sacerdotes Ecclesiae Latinae et sacerdotes Ecclesiae Orientalis quoad existimationem penes populum? Quia illi caste vivunt, isti coniugio copulati.

4° Accedit exemplum Christi et Apostolorum. Christus doctrina continentiam commendavit eamque operibus prosecutus vitam castissimam duxit. Item Apostoli doctrina et exemplo continentiam laudarunt ac matrimonio praetulerunt. S. Petrus ante vocationem habuit uxorem (16); non vero alii Apostoli, saltem probabilius. Post vocationem nec S. Petrus, nec alius Apostolus, si uxorem duxerat, eam retinuit aut ea usus est, et multo minus uxorem duxit.

5° SS. Patres summis laudibus extollunt virginitatem eamque statui clericali apprime congruere affirmant (17).

Hinc factum est, ut iam a prioribus Ecclesiae saeculis continentiam servarent, et uxorati, retinentes uxorem, a statu clericali repellerentur.

432. 2. Disputatur, utrum obligatio servandae castitatis, quae ordini sacro est adnexa, *immediate* sit *ex lege ecclesiastica tantum*, an *ex voto*, an potius *ex lege Ecclesiae simul et voto*.

Quidam putant esse tantum *ex lege ecclesiastica*, et non ex voto. Lex Ecclesiae, aiunt, sine voto sufficit; quia matrimonium et actus contrarios ipsa prohibet *ratione religionis*; ex quo fit ut in sacris constitutus, hanc legem violans, non solum peccet contra castitatem, sed etiam contra religionem, et ita sacrilegium committat. Praeterea, addunt, si ex voto haec obligatio esset, sequeretur eum qui ad sacram

(14) Sess. XXIV, can. 10.
(15) I *Cor.* VII, 32 s.
(16) Matth., VIII, 18.
(17) Cfr. S. Thom., 2-2, q. 152, a. 4; Cappello, *Instit. iuris publici eccl.*, II, p. 172 ss.; De Smet, *l. c.* n. 56.

ordinationem accedit, positive hanc obligationem reiiciens, eadem non teneri, cum palam sit votum castitatis non emittere (18).

Alii dicunt non oriri *immediate* ex *lege ecclesiastica*, sed ex *voto* quod in ipsa ordinatione emittitur; quatenus Ecclesia statuit se non assumere ad sacros ordines, nisi eos qui promittunt se castitatem fore servaturos, i. e. qui votum continentiae emittunt, ut patet (aiunt, loquentes de iure antiquo) ex *cap.* 1, *dist.* 28, in Decreto; ex *cap.* 6, *De clericis coniugatis;* et clarius ex *cap. un. De voto et voti redemptione, in* 6°; et ex *extrav. un. Ioannis XXII* eiusd. tit. Quare, concludunt, illi qui ad sacros ordines accedunt, eo ipso implicite saltem votum continentiae emittunt, quo arcentur a nuptiis et ad castitatem tenentur (19).

Alii docent obligationem continentiae servandae oriri immediate ex voto tacite ac implicite emisso, mediate ex lege Ecclesiae (20).

433. Doctrina tenenda. — 1° Quod ordini sacro ex *lege Ecclesiae* sit adnexum *votum*, et quidem *sollemne*, certum est.

a) Bonifacius VIII (21) declarat « illud solum *votum* debere dici *sollemne*, quantum ad post contractum matrimonium dirimendum, quod *sollemnizatum fuerit per susceptionem sacri ordinis* aut per professionem... factam alicui de religionibus per Sedem Apostolicam approbatis ». Agitur de voto stricto sensu, ut evidenter patet tum ex rubrica (« *de voto et voti redemptione* »), tum ex contextu, tum ex unanimi commentatorum interpretatione.

b) Item in *Extravag.* Ioannis XXII commemoratur « *votum sollemnizatum per sacri susceptionem ordinis* » (22).

c) Id ut manifeste notum supponit etiam Benedictus XIV in Const.

(18) Paludanus, in IV, dist. 37, q. 1, a. 2, concl. 2, n. 14; Bosco, *De ordin.*, disp. 10, sect. 5, n. 121 s.; Scotus, in IV, dist. 37, n. 8.

S. Alph. (*l. c.* n. 808, quaer. 2°) hanc sententiam probabilem habet.

(19) Sanchez, disp. 27, n. 10; Pontius, lib. VI, cap. 27, n. 7; Salmant., tract. VIII, cap. 6, n. 23 ss., et alii apud S. Alph. (*l. c.*) qui hanc sententiam vocat communiorem et probabiliorem.

S. Doctor allegat pro hac sententia etiam S. Thomam. At minus recte; nam in 2-2, q. 88, a. 11 Angelicus dicit quidem obligationem continentiae oriri ex voto, sed nullatenus excludit quod oriatur etiam ex lege ecclesiastica; imo id expresse admittit: « Non est essentialiter annexum debitum continentiae ordini sacro, sed *ex statuto Ecclesiae* » (*l. c.*).

Et alibi (*Suppl.*, q. 53, a. 3) clarius haec tradit: « Sed quod (ordo sacer) impediat matrimonium, *ex constitutione Ecclesiae* habet; tamen aliter apud latinos quam apud graecos; quia... *apud latinos* impedit *ex vi ordinis*, et ulterius *ex voto continentiae*, quod est ordinibus sacris annexum; quod etiamsi quis verbo tenus non emittat, ex hoc ipso tamen quod ordinem suscipit secundum ritum occidentalis Ecclesiae, intelligitur emisisse ». Idipsum habet in *IV, D.* 37, *q.* 1, *a.* 1.

(20) S. Thom., *l. c.*; Suarez, *l. c.* cap. 17; S. Bonaventura, in IV, D. 37, a. 1, n. 9; Rosset, *l. c.* n. 1648; Wernz, *l. c.* n. 393; Gasparri, *l. c.* n. 667; Gury-Ball., II, n. 41; Ferreres, II, n. 55, quaer. 2°.

(21) Cap. un., *de voto et voti redempt.*, III, 15, in 6°.

(22) Cap. un., tit. 6, *de vot.*, in *Extravag.* Ioannis XXII.

« *Inter praeteritos* », 3 dec. 1741, § 41, ubi negat poenitentiarios habere facultatem dispensandi « in *votis sollemnibus castitatis*, etc. et in sollemni religiosa professione sive in *ordinum sacrorum susceptione emissis* ». Quae verba in se et in contextu considerata solummodo de *vero* voto castitatis perfectae legitimum habent sensum (23).

d) Pius XI in Const. « *Si unquam* », 15 iul. 1924, n. VII ait: « Nullatenus tamen ab *eodem* (voto castitatis perfectae et perpetuae) illos dispensent, qui vi ordinis sacri ad legem caelibatus tenentur, etiamsi ad statum laicalem redacti sint ». Ergo clerici in sacris constituti tenentur *voto* castitatis perfectae et perpetuae.

e) Eadem verba referuntur etiam in Const. « *Decessorum Nostrorum* » Pii XII, 10 iul. 1949 (n. VI).

f) Ex communi theologorum doctrina, clericus in sacris constitutus per peccata etiam *mere interna* contra castitatem incurrit reatum sacrilegii, in confessione necessario aperiendum. Huius vero sacrilegii *solida* ratio nequit assignari, nisi clericus maior dicatur ligatus *vero* castitatis *voto*. Nisi ergo admittatur obligationem continentiae esse etiam ex voto, rite explicari nequit communis theologorum doctrina de reatu sacrilegii quoad actus mere internos.

434. 2° Votum fieri potest *expresse* vel *tacite*, *explicite* vel *implicite*, quatenus quis vult revera suscipere ordinem sacrum cum iis obligationibus quas ordini Ecclesia annexuit (24). Quod autem nonnulli voti obligationem propterea excludant, quia sacri ordinis candidati non iam interrogentur, neque promittant caelibatum, id nititur praecise in neglecta distinctione inter votum *expressum* et *tacitum*, seu *explicitum* et *implicitum*.

Posita hac distinctione, facile intelligitur, quomodo obligatio voti exsistat etiam in eo, qui expresse non voverit, immo qui de voto emittendo ne cogitaverit quidem expresse. Nam *candidatus ordinis sacri* de obligatione caelibatus ex motivo religionis suscipienda *probe instruitur*, atque *monetur, se ad serviendum Deo in perfecta castitate consecrari, neque in ea suscipienda vel non suscipienda aliter liber est, nisi quatenus liber est in suscipiendo ordine*.

Quare si accedit ad ordinem sacrum libere suscipiendum, *eo ipso se in honorem Dei castitatem servaturum tacite promittit coram Ecclesia*; scit enim, hunc accessum ab Ecclesia pro promissione, eaque onerosa, haberi: siquidem sub hac conditione Ecclesia eum inter sacros ministros aggregat. Quo fit, ut *si quis forte contrariam voluntatem in accessu ad sacros ordines habeat, fictam et mendacem promissionem faciat, quae*

(23) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 393; Lehmkuhl, *l. c.* n. 782, not. 1; Ball.-Palm., IV, n. 235.
(24) Cfr. Tamburini, lib. VII, cap. 3, § 3, n. 2 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 235.

eum nihilominus liget similiter, ac si veram fecerit promissionem; proinde sacrilegii reatum a laesa castitate non magis excutere potest, quam sacrum sui status characterem pro lubitu suo deponere (25).

Certum est eum, qui ordinem susciperet cum expressa intentione non vovendi, teneri ad hanc voluntatem exuendam, atque ligari obligatione continentiae ex praecepto Ecclesiae; quod cum sit ex motivo religionis, efficit ut peccatum contra castitatem sit etiam sacrilegium.

An etiam peccata mere interna essent in hoc casu sacrilegia, disputatur (26).

NB. - De his aliisque quaestionibus fuse disseritur in tractatu *De sacra ordinatione*, n. **598** ss.

3° Opinio eorum, qui probabile putaverunt, obligationem esse ex *sola* lege ecclesiastica, oritur, ut videtur, ex doctrina quorundam veterum perperam intellecta. Allegant enim in suum favorem eos, qui non disputant, utrum obligatio castitatis oriatur ex mero Ecclesiae praecepto an etiam ex voto, sed supponunt profecto oriri etiam ex voto, et solum disputant, utrum tale votum *dirimat* matrimonium iure ecclesiastico, an divino; aut in controversiam vocant utrum huiusmodi votum *adnexum* sit ordini sacro iure divino an humano (27).

435. 4° Certum est, vi ordinis sacri seu ex lege Ecclesiae subdiaconos, diaconos etc. teneri ad caelibatum, nam can. 132, § 1 statuit: « *Clerici in maioribus ordinibus constituti a nuptiis arceantur, et servandae castitatis obligatione tenentur* ».

5° Item certum est, ius antiquum hac in re adhuc vigere, quia silente Codice de mutatione, res est saltem dubia, et ideo ex praescripto can. 6, 4° « a veteri iure non est recedendum ». Imo can. 132, § 1 expresse loquitur de reatu sacrilegii, quin distinguat inter peccata externa et interna, ideoque, saltem implicite, doctrinam de voto confirmat.

Nec potest certo affirmari quod reatus sacrilegii explicari queat ex lege ecclesiastica lata ob motivum religionis. Inde habetur profecto peccatum contra religionem; sed multi negant huiusmodi peccatum esse sacrilegium proprie dictum.

Accedit quod allegantur, inter ceteros, ad c. 132, § 1 et 1072

(25) Cfr. Lehmkuhl, *l. c.* n. 783.
(26) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 809, dubit. 2a; Ball.-Palm., *l. c.* n. 240; Génicot, II, n. 30; Ferreres, II, n. 56, quaer. 4°; Zaccaria, *Storia polemica del celibato*, cap. 3.
(27) Cfr. Ball.-Palm., *l. c.* n. 235 ss.; Wernz, *l. c.* n. 393; Ferreres, *l. c.* n. 55.

ii praecise fontes seu textus iuris, quos supra (n. **433**) memoravimus (28).

436. Conclusio. — Ex dictis liquet quaestionem potius de verbis esse, quam de re. Obligatio perfectae et perpetuae castitatis servandae, qua clerici in ordinibus maioribus constituti tenentur, proprie et accurate loquendo, oritur tum ex lege Ecclesiae tum ex voto, scil. **immediate** ex voto *tacite* et *implicite* emisso in libera subdiaconatus receptione, **mediate** ex lege ecclesiastica, quatenus Ecclesia praecipit ut qui ad sacrum subdiaconatus ordinem promoveri velit, se obliget ad castitatem perfecte perpetuoque servandam.

Id confirmatur ex Instructione S. C. de Sacramentis, 20 mart. a. 1931. Promovendus ad sacros ordines sequentem declarationem facere tenetur propria manu subscribendam: « Ego subsignatus... fateor mihi plene esse cognita cuncta onera ceteraque ex eodem sacro ordine dimanantia, *quae sponte suscipere volo ac propono*, eaque toto meae vitae curriculo, Deo opitulante, diligentissime servare *constituo*. Praecipue quae *caelibatus lex* importet clare me percipere ostendo, eamque libenter *explere* atque integre *servare* usque ad extremum, Deo adiutore, firmiter *statuo*... Sic spondeo, sic voveo, sic iuro... » (29).

437. Conditiones ut adsit impedimentum dirimens. — Tria requiruntur:

1º Ut *ordinatio* sit **valida**; quia impedimentum est veluti effectus e causa profluens, qua non exsistente, ipse quoque deest. Qui contendit ordinationem esse invalidam debet in iudicio id probare et causam obtinere duabus sententiis conformibus (can. 1993 ss.).

2º Ut *ordo sacer* sit **libere** susceptus. Si *vis physica* adhibita fuerit, ordinatio est invalida ipso iure divino. Qui metu *gravi* coactus ordinem sacrum recepit, *immunis est ab obligationibus clericalibus*, nisi, remoto metu, ordinationem ratam habuerit saltem tacite per ordinis exercitium, volens per talem actum obligationibus status clericalis se subiicere (cc. 132, § 1, 214, § 1).

Id, licet in iure antiquo non esset expressum, tamen iurisprudentia constanter tenebat ex canonica aequitate. Qui metum est passus debet legitime probare *tum* coactionem, *tum* se ratam eandem non

(28) Quare nobis non probantur quae habet Chelodi, *op. cit.* n. 82, in fine. Ex actis Conc. Trid. manifesto apparet Patres noluisse quaestionem dirimere. Unde ex definitione Concilii superius relata (n. 428, 4) nihil profecto erui potest contra expositam doctrinam. Cfr. Theiner, *op. cit.*, II, p. 463 ss.

(29) *A. A. S.*, XXIII, 120 ss.

habuisse. Si matrimonium celebret ante iudicis definitivam sententiam, *illicite* sed *valide* contrahit, dummodo coactio vere adfuerit, sine ratihabitione.

Quidam AA. (30) loquuntur de metu gravi *iniuste* incusso, ita ut supponant dari metum gravem *iuste* incussum *ab extrinseco* eumque excludant ab applicatione expositae doctrinae. Hoc prorsus negandum, quia metus, *eo ipso quod incutitur ut ordo recipiatur*, est *iniustus* quoad substantiam, ut aiunt, vel saltem quoad modum. Nec, attenta diversitate muneris atque obligationum, datur paritas inter ordinem et matrimonium. Ideo can. 214, § 1 loquitur simpliciter de metu gravi, can. 1087, § 1 de metu gravi iniuste incusso.

3º Ut habeatur sufficiens **cognitio** de matrimonio vitando et perfecta castitate servanda. Onus enim tam grave non imponitur *neque potest imponi* nisi ultro acceptanti (31). Nec obstat quod ignorantia *non excuset* ab impedimentis (can. 16); nam impedimentum ordinis sacri fundatur in obligatione castitatis servandae, qua obligatione cessante ob ignorantiam, cessat impedimentum ipsum, cum careat tunc fundamento (32).

Palam est, in foro *externo* admitti non posse in *adulto* christiano rite educato ignorantiam obligationis clericorum maiorum servandi perfectam castitatem. Verum admitti potest in *impubere*, qui forte ordinetur, et a fortiori, loquimur hypothetice attenta praesertim hodierna disciplina, in eo qui ordinatus fuerit in infantia.

(30) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 394, not. 54.

Vidal (n. 285, not. 52) nos carpit, quia dicimus metum gravem *iuste* incussum *ab extrinseco* excludendum esse; imo contendit, id niti « aut manifesto errore aut aequivocatione ». Utrumque falsum. Nos loquimur de metu *ab extrinseco*, qui si ideo praecise incutitur, ut quis ordines recipiat, numquam potest esse *iustus*: idque non ut mere probabile, sed uti certum omnino tenendum est. Exemplum allegatum non est ad rem. « Puta si filiusfamilias parentis agricolae, ait Vidal (*l. c.*), sine ulla coactione in Seminario educatus ad ordines, vult deserere statum clericalem et pater ipsi in memoriam revocat modestam et laboriosam conditionem familiae quam subire filio necesse erit, cum ipse careat mediis ut filio procuret studia ad capessendos civiles honores necessaria. Illa patris propositio iustissima ex omni parte est quoad substantiam et quoad modum ». Id ultro concedimus; at nullus prorsus in casu est *metus* et quidem *ab extrinseco*.

Concludendum: metus gravis *ab extrinseco* ideo praecise incussus, ut ordines recipiantur, numquam potest esse iustus, quia agitur de obligationibus *gravissimis* suscipiendis, praesertim castitatis perfectae perpetuo servandae, quas nonnisi *libere* et *sponte* quisque suscipere debet.

Quae doctrina hodie authentice confirmata dicenda est ex Instructione S. C. de Sacramentis, 20 mart. 1931 (*A. A. S.*, XXIII, 120 ss.).

(31) Cfr. Suarez, *l. c.* cap. 13, n. 20 s., cap. 17, n. 1 ss.; Sanchez, *l. c.* disp. 27, n. 11 s.

(32) Aliter sentit Cerato (*op. cit.* n. 67, 2); sed eius argumentatio, ex dictis, nititur falso supposito. Etiam in iure antiquo plures docebant ignorantiam invincibilem non impedire effectum legis irritantis, et nihilominus affirmabant impedimentum dirimens ordinis sacri non haberi, deficiente cognitione obligationis i. e. de caelibatu servando. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 394, not 53; Gasparri, *l. c.* n. 677.

438. Ordinatio infantium et impuberum. — *Infantes* et *impuberes* ordinantur *illicite* quidem, sed *valide*. At *obligatione* continentiae et *inhabilitate* ad matrimonium non tenentur, nisi suam ordinationem expresse vel tacite ratam habuerint (hodie, ad normam can. 214, § 1).

Tempus utile deliberandi de ratihabitione, iure antiquo, erat usque ad annum aetatis *decimum sextum* (33); iure novo, si casus forte contingeret, putamus requiri annum *vigesimum primum completum* ex analogia cc. 573, 975 (34). Fuse de hac re in tractatu *De sacra ordinatione*, n. **357** ss.

439. Quonam tempore impedimentum ordinis inductum fuerit. — 1. Plures affirmant hoc impedimentum, quatenus est *prohibens*, iam a tempore Apostolorum exstitisse; alii id negant.

2. Quatenus est *dirimens*, non potest accurate determinari tempus quo ortum vel constitutum fuerit. Post decreta Leonis IX an. 1049 in Synodo Romana publicata, nullitas matrimonii initi a clerico in sacris constituto passim affirmatur (35).

Nam initio saeculi XII plura Concilia declarant expresse *uniones* clericorum in sacris *non esse matrimonia*, sed *fornicationes*. Quam nullitatem non derivant ex iure quodam denuo constituto, sed quod matrimonia ista « *contra ecclesiasticam regulam* » iam exsistentem celebrata sint. Unde ex suppositione illorum Conciliorum lex *irritans* iam *antea* exsistebat (36).

440. Lex *generalis*, qua praedicta matrimonia nominatim *invalida* dicuntur, primum lata est in Conc. Lateranen. II an. 1139 (can. 40, C. XXVII, q. 1).

In Syllabo Pii IX prop. 72a proscripta est: « Bonifacius VIII votum castitatis in ordinatione emissum nuptias nullas reddere *primus* asseruit » (cfr. num. **433**, 1°, *a*).

441. Ordo sacer superveniens matrimonio. — 1. Coniugatus, citra veniam apostolicam, nequit ordinari, cum sit simpliciter impeditus (can. 987, 2°); qui vero sine apostolica dispensatione ordines sacros,

(33) Cfr. Bened. XIV Const. « *Eo quamvis* », 4 maii 1745, § 28; Const. « *Anno vertente* », 19 iun. 1750, §§ 7, 11; Sanchez, disp. 30, n. 8; Rosset, *l. c.* n. 1653; Wernz, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 674.

(34) Cfr. Suarez, *l. c.* cap. 14, n. 1 ss.; cap. 15, n. 8 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 667; Rosset, *l. c.* n. 1565.

(35) Urbanus II in Conc. Amalph. an. 1089-1090 — c. 10, D. 32. Cfr. Hefele, to. V, p. 195.

(36) Paschalis II in Conc. Trecens. (Trojes) an. 1107, c. 4; Callistus II in Conc. Remens., an. 1119; c. 5 et in Conc. Lateranen. I, an. 1123, cap. 21 (c. 8, D. 27). Cfr. Suarez, *l. c.* cap. 17, n. 10; Berardi, lib. III, dissert. 4, cap. 5; Wernz, *l. c.* n. 391; Gasparri, *l. c.* n. 679.

licet bona fide, recepit, ab eorumdem ordinum exercitio prohibetur (can. 132, § 3).

2. Ordo imponit obligationem perfectae castitatis (cfr. n. **428**, 1), ita ut filii ex uxore postea procreati sint *sacrilegi* et, in foro canonico, *illegitimi* censeantur (cc. 132, § 1, 1114).

3. Uxor viri ad ordines promoti abstinere a nuptiis, post mortem mariti, nullatenus hodie tenetur, ideoque et *licite* et *valide* potest novum matrimonium contrahere (cfr. n. **429**, 3).

Nonnulli veteres docuerunt ordinem sacrum dirimere matrimonium ratum ob quamdam paritatem cum sollemni professione religiosa. Haec opinio est antiquata et falsa omnino. Nam in tantum admitti debet solutio matrimonii rati et non consummati, in quantum hoc constet ex iure divino vel ecclesiastico. Atqui ex neutro constat, imo contrarium ex doctrina et praxi Ecclesiae (37). Ergo. Sicuti iure ecclesiastico solvitur vinculum matrimonii rati, ita R. Pontifex certissime potest lege sua decernere ut, vi ordinis sacri, huiusmodi vinculum solvatur. At aliud profecto est quod R. Pontifex *possit* et aliud quod reipsa *fecerit*.

Ioannes XXII sollemni edicto 1 dec. 1322 « *antiquae concertationi finem* » imposuit: « Licet votum sollemnizatum per sacri susceptionem *ordinis* quantum ad impediendum matrimonium contrahendum ac dirimendum, si post contractum fuerit, secundum statuta canonum sit efficax reputandum, ad *dissolvendum* tamen prius contractum, etiamsi per carnis copulam non fuerit consummatum, *invalidum* est censendum » (38).

442. Dispensatio. — 1. Dispensandi facultas competit R. Pontifici, qui ea *nunquam* utitur cum *Episcopis*, *rarissime* cum *presbyteris* (39), *rarius* cum *diaconis*, et *raro* cum *subdiaconis*. Hodie dispensatio quoad diaconos et subdiaconos minore cum rigore quam in antiqua disciplina conceditur.

2. Dispensationes *generales* nonnisi ob causam *publicam* conceduntur; *in casibus particularibus* etiam ob causam *privatam* (40).

(37) Cfr. cap. unic. tit. 6 de voto, in *Extravag.* Ioannis XXII.

(38) Cfr. S. Thom., *Suppl.*, q. 63, a. 3; IV Sent., D. 37, q. 1, a. 1; Schmalzgr., *l. c.* tit. 6 ss.; Suarez, *De virt. et. stat. relig.*, tract. VII; lib. 9, cap. 23, n. 8 ss.

(39) S. Alph. (*l. c.* n. 808, in fine) negat R. Pontificem posse dispensare cum sacerdotibus. Haec sententia, nisi rite intelligatur, falsa est, quia vel ipse presbyteratus est impedimentum iuris ecclesiastici, et S. Sedes de facto dispensavit.

Dispensatio cum presbytero in aliquo rarissimo casu olim dabatur hisce conditionibus: 1° ut agatur de matrimonio, ex. gr. civili, convalidando, ubi separatio sit impossibilis aut nonnisi cum gravissima difficultate fieri queat; 2° et mulier decepta fuerit i. e. ignoraverit statum sacerdotalem viri; 3° ut in loco ubi versantur pseudo-coniuges huiusmodi status plane ignoretur ut nullum sit periculum divulgationis.

Hodie nullatenus conceditur absolute; solum interdum *ad cautelam*, quando desit plena probatio de metu, sed dubium valde grave et fundatum exsistat.

(40) Cfr. Sanchez, lib. VIII, disp. 8, n. 2; Suarez, *l. c.* cap. 20, n. 12; Giovine, I, p. 441.

Dispensatio generalis concessa fuit a Iulio III an. 1554, omnibus presbyteris anglicis qui uxores duxerant ante restaurationem reginae Mariae, ut facilius Angli redirent ad fidem catholicam; item Pius VII an. 1801, tempore gallicae perturbationis, revalidavit multorum clericorum sacrilega coniugia, a quibus, civiliter initis, difficile poterant illi recedere. At idem Pontifex noluit revalidare matrimonium principis Talleyrand, qui ante revolutionem gallicam fuerat Episcopus Augustodunensis (41).

Ordinarii, vi can. 81 et sub clausulis in eo recensitis, dispensare nequeunt subdiaconos et diaconos ab obligatione servandi sacrum coelibatum (Pont. Comm. Cod. 26 ian. 1949 - *A. A. S.* XXXXI, p. 158).

443. 3. Quoties dispensatio conceditur, clerico iniungitur, ut, in statum laicalem redactus, ordines susceptos nullatenus exerceat. Qua iniunctione servatur principium fundamentale Ecclesiae Latinae, quod scilicet «*simul voluptatibus et carnalibus desideriis et ecclesiasticis obsequiis* (clerici) *vacare non valeant*» (42). Obligatio vero officii recitandi in alia pia opera commutatur, et aliae conditiones addi solent.

4. In adiunctis cc. 1043-1045 dispensari potest cum subdiaconis et diaconis, non autem cum presbyteris (cfr. n. **232**).

5. Si in processu pro sua libertate, quis nequit plene probare vim et metum aut defectum ratihabitionis, dispensatio *ad cautelam* conceditur, quin ulterior requiratur causa.

6. Depositus, degradatus vel redactus ad statum laicalem non liberatur *eo ipso* ab obligatione caelibatus (cfr. cc. 213, § 2; 2303, § 1; 2305, § 1); potest tamen, interdum, esse causa dispensationis.

444. Poenae. — 1. Contra clericos in sacris ordinibus constitutos, qui matrimonium attentant, etiam per civilem tantum actum, sequentes poenae hodie vigent:

a) *excommunicatio* latae sententiae Sedi Apostolicae simpliciter reservata, quam incurrit tum clericus nuptias attentans tum persona cum qua attentat (can. 2388, § 1) - (43);

b) *amissio*, ipso facto et sine ulla declaratione, omnium officiorum (can. 188, 5º); iure antiquo beneficia et officia nonnisi *post iudicis sententiam* amittebantur;

(41) Laurin, *l. c.* p. 181 s.; Rosset, *l. c.* n. 1639; Wernz, *l. c.* n. 396; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 6, n. 6; Rinieri, *La diplomazia pontificia nel secolo XIX*, vol. II, p. 70 ss.

(42) C. 3, *de convers. coniug.*, III, 32; cfr. Sanchez, *l. c.*; *Giovine*, I, p. 441; Leitner, *l. c.* p. 209.

(43) Absolutio sacerdotum ab excommunicatione, ob attentatum etiam civile tantum matrimonium, et actu cum muliere caste viventium, eorumque admissio ad participationem sacramentorum more laicorum, *exclusive* reservatur S. Poenitentiariae. Excommunicatio autem consideratur ut specialissimo modo S. Sedi reservata. *S. Poenit.*, 18 april. 1936, 4 maii 1937; *A. A. S.*, XXVIII, 243, XXIX, 283. Excluditur usus cuiuslibet privilegii et praescripti can. 2254. Locus non est huic *exclusivae* reservationi, si sacerdos dimiserit mulierem, si haec mortua sit, etc.

c) *irregularitas* ex delicto (can. 985, 3º);

d) *suspensio a divinis* et *privatio* fructuum officii, beneficii, dignitatis; poena *ferendae sententiae* lata in clericos maiorum ordinum sive saeculares sive religiosos *concubinarios* (can. 2359, § 1);

e) *degradatio*, si moniti, post praefinitum tempus, non resipiscant (can. 2388, § 1); item poena ferendae sententiae.

Utrum habendi sint tales clerici etiam qua *suspecti de haeresi*, ideoque necessario denuntiandi, controvertitur. Verius negandum, ex silentio Codicis, qui dum in aliis casibus expresse memorat huiusmodi suspicionem (v. g. cc. 2316, 2319, § 2, 2320 etc.), de his nulla fit mentio.

In foro *externo*, praemissis praemittendis, datur aliquando dispensatio a praedictis poenis. Sacerdoti apostatae, qui civile matrimonium attentavit, plena seu totalis dispensatio, ita ut Missam celebrare ceteraque ministeria ecclesiastica obire valeat, hodie fere numquam aut solum in adiunctis omnino extraordinariis conceditur.

2. De clericis minoribus vide n. **429**, 1.

445. Notiones historicae. — 1. Certum est obligationem caelibatus antiquiorem esse quam impedimentum dirimens ordinis sacri (cfr. n. **441**). Inquisitio historica de origine et ambitu obligationis ad caelibatum fuse exponitur in tractatu *De Ordine*.

2. Item certum est, non solum Episcopos et presbyteros, sed alios quoque clericos ordinem sacrum *saltem diaconatus* suscipientes, inde a saeculo IV, lege continentiae teneri, ita ut *caelibes* semel ordinati uxorem ducere non possent, *uxorati* vero ab usu coniugii abstinere deberent (44). Dicimus *saltem diaconatus*, quia secundum antiquam disciplinam subdiaconatus inter ordines *minores* computabatur. Sed obligatio caelibatus, non tamen eodem rigore ac clericis superioribus, imponi coepta est subdiaconis, in Ecclesia occidentali, iam a saec. V et VI (45).

Quandonam praecise subdiaconatus ordinibus *sacris* fuerit adnumeratus, non constat. Aliquo sensu videtur id fecisse Alexander II (an. 1061-73), ut patet ex c. 11, D. 32; sed generali ac definitiva lege nonnisi serius i. e. sub Innocentio III hoc factum fuisse probabilius affirmandum (46).

(44) Cfr. c. 27 Apost.; Conc. Illib. an. 300-306; Conc. Arelat. an. 314; Conc. Neocaes. an. 314-315; cap. 7 in rescript. Siricii Papae ad Himerium Episc. Tarrac. an. 385; c. 3, 4, D. 82.

(45) Leo M. in c. 1, D. 32; c. 2 Conc. Aurelian. III, an. 438; c. 3 Conc. Tolet. II, an. 527-531; Gregor. M. an. 591-594, in c. 1, D. 31; c. 1, D. 28; c. 2, D. 32, c. 6; Conc. Tolet. VIII, an. 653.

(46) Cfr. cap. 9, X, *de aet.* etc. I, 14; cap. 7, X, *de servis non ordin.*, I, 18.

Ecclesia orientalis minore rigore quam occidentalis usum matrimonii iam contracti, post ordines sacros, prohibebat; mortua tamen uxore, clericis maiorum ordinum novas nuptias prorsus vetabat (47).

3. Prioribus Ecclesiae saeculis matrimonia clericorum erant quidem *illicita*, sed *valida*. Nubentes vero gravibus poenis afficiebantur.

4. In Ecclesia *orientali* matrimonia post ordines susceptos improbantur a Conc. Trullano (692), quod (c. 3, 6) confirmavit legem latam a Iustiniano, qui coniugia inita post ordinationem diaconalem plane vetita declaraverat, permiserat autem contrahere matrimonium ante ordinationem, eoque uti etiam *post* ordinem susceptum (48).

5. In Ecclesia *occidentali* nullitas nuptiarum *serius* statuitur. Inde a saeculo VII quaedam Concilia particularia nullitatem affirmare videntur (49).

Dicimus *videntur*, quia verba non sunt adeo clara et perspicua, ut omnem dubitationem excludant; eo vel magis quod fere eodem tempore alii canones, e contra, insinuare videntur validitatem (50).

Indubia documenta historica de nullitate sed particularia, habentur ineunte saeculo XII (51).

6. Ut castitas efficacius servaretur, votum continentiae antiquitus exigebatur, iure particulari, ab ordinandis. Id liquet, ex. gr., ex c. 22 Conc. Arausic. I an. 441; ex c. 2, 43 Conc. Arelat. II an. 443 vel 452; ex c. 37 Conc. Epaon. an. 517; ex can. 1 Conc. Toletan. II an. 527 vel 531 (52).

In Synodo Vintoniensi an. 1076 celebrata haec reperitur «*formula professionis castitatis ab ordinandis suscipiendae*»: «Ego frater (scil. canonicus) *N.* promitto Deo omnibusque Sanctis eius castitatem corporis mei secundum canonum decreta et secundum ordinem mihi imponendum servare, Domino Praesule *N.* praesente».

Alexander III rescribens ad Episcopum Herfodensem expresse loquitur de voto: «... Provideas attentius, ne deinceps clericus coniugatus *ad... sacros ordines... admittatur, nisi forte castitatem voveret perpetuam...*» (53).

Inde a iure Decretalium votum *expressum* raro occurrit; postea non amplius consuevit emitti. Ex hoc tamen minime concludendum est, ut nonnulli faciunt, votum exsulasse ab ecclesiastica disciplina. Non solum aperta

(47) Cfr. *Const. Apost.* lib. VI, cap. 17.
(48) L. 45 *de Ep.* 1, 3; *Novell.* 6, cap. 5.
(49) Cfr. c. 4 ss. Conc. Tolet. VIII an. 653; c. 10 Conc. Tolet. IX an. 655; c. 3 C. XV, q. 8.
(50) Cfr. c. 8 Conc. Aurel. an. 533; c. 1, D. 27.
(51) Chelodi (*op. cit.* p. 86) dicit: «*Nullitas* matrimoniorum a clericis maioribus initorum in c. 7 Conc. Lat. II, 1139 *primum* claris verbis statuta est». Id verum est non de qualibet lege, sed solum de *generali*; nam etiam ante Conc. Lat. II complura Concilia particularia coniugia inita a clericis maioribus *invalida* claris verbis declaraverant. Cfr. n. 441.
(52) Cfr. c. 6, 7, D. 28; c. 5, D. 28; Suarez, *l. c.* cap. 174.
(53) Cap. 2, X, III, 3.

enuntiatio legis ecclesiasticae, sed etiam vestigium voti saltem *taciti* et *impliciti* habetur in ipsis verbis quibus Episcopus ordinaturus alloquitur promovendos ad subdiaconatum (54).

446. Ius civile. — 1. Codices civiles ignorant fere omnes impedimentum ordinis sacri.

2. Viget tantummodo, ut dirimens, in Hispania (art. 83) et in Austria (55) usque ad nostra tempora.

Tamen in Austria, quamvis iuristae doceant impedimentum esse perpetuum et indissolubile, a iurisprudentia et ab auctoritate administrativa, recentiore tempore, data est sacerdotibus apostatis dispensatio, vel eorum matrimonium validum declaratum fuit (56).

In Gallia, non obstante silentio Codicis Napoleonis I, tribunalia civilia regulariter declararunt nulla et irrita matrimonia clericorum maiorum. A qua iurisprudentia, sine solido fundamento, recessit supremum tribunal cassationis per sententiam die 25 ian. 1888 latam (57).

3. Chelodi (58) haec habet: «In iure *italico* matrimonium impugnari posset dumtaxat a parte decepta, ex errore aut dolo, *id quod iurisprudentia facile admittit*». Nimis absolute videtur hoc dictum.

Iurisprudentia id nullatenus *facile* admittit, quia disputatur, utrum impugnari possit matrimonium ex capite erroris seu ob defectum consensus. Alii negant, alii verius affirmant. Iurisprudentia interdum uni, interdum alteri favet sententiae. Ex. gr. *Tribunal appellationis Roman.*, 26 aug. 1915, negavit; *Tribunal appellationis Genuen.*, 9 nov. 1915, affirmavit (59).

Post Concordatum italicum, quidam, ut Schiappoli (l. c.), docent, nec sine fundamento, clericos in sacris valide nuptias contrahere non posse.

(54) Cfr. *Pontificale Rom. De ordinatione subdiaconi:* «Filii dilectissimi, ad sacrum subdiaconatus ordinem promovendi, iterum atque iterum considerare debetis attente, quod *onus* hodie *ultro appetitis.* Hactenus enim *liberi* estis, licetque vobis pro arbitrio ad saecularia vota transire; quod si hunc ordinem susceperitis, amplius non licebit *a proposito* resilire, sed Deo, cui servire regnare est, perpetuo famulari; et castitatem, illo adiuvante, servare oportebit, atque Ecclesiae ministerio semper esse mancipatos. Proinde, dum tempus est, cogitate, et, si *in sancto proposito* perseverare placet, in nomine Domini, huc accedite».
(55) Aichner, *l. c.* § 174, not. 8; Wernz, *l. c.* n. 404; Rosset, *l. c.* n. 2296 s.; Knecht, *op. cit.*, p. 402 ss.
(56) Cfr. Chelodi, *op. cit.* n. 86, not. 8.
(57) Cfr. Allègre, *op. cit.* I, p. 147; Rosset, *l. c.*
(58) *Op. cit.* n. 86.
(59) Cfr. *Giurispr. Ital.*, 1915, 1, 2, c. 491; *Contenz. Eccl.* 1916, p. 13 s.; *Foro Ital.* 1916, 1, p. 367.

ARTICULUS VI.

De impedimento sollemnis professionis religiosae seu voti.

447. Notio et natura (1). — «*Item invalide matrimonium attentant religiosi qui vota sollemnia professi sint, aut vota simplicia, quibus ex speciali Sedis Apostolicae praescripto vis addita sit nuptias irritandi*» (can. 1073).

1. Impedimentum in hoc consistit, quod *religiosus* (utriusque sexus), qui emiserit vel *votum sollemne castitatis*, vel *votum simplex*, habens ex speciali praescripto S. Sedis vim *irritandi* matrimonium, nec *licite* nec *valide* nuptias inire valet.

Concilium Trident. (2) definivit: «*Si quis dixerit... regulares, castitatem sollemniter professos, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse, non obstante... voto...: a. sit*».

2. Votum est *sollemne*, si *uti tale* agnitum fuerit ab Ecclesia; secus est *simplex* (can. 1308, § 1). Hodie certa sententia est, votorum sollemnitatem *ex sola Ecclesiae constitutione* derivari, et consistit in traditione *absoluta* atque *irrevocabili* ex parte religiosi et in acceptatione absoluta et perpetua ex parte religionis tamquam *conditione essentiali* seu *fundamento*, simulque in efficacia absoluta *inhabilitandi* personam ad actus votis religiosis contrarios, i. e. in efficacia seu vi *irritandi* huiusmodi actus (3). In iure antiquo gravis erat DD. controversia eaque apud nonnullos exsistit etiam hodie. Quaestio respicit elementa constitutiva sollemnitatis *interna* potius quam externa; de his vix dubitatio haberi potest (4).

Vota *sollemnia* emittuntur tantummodo in ordinibus; *simplicia* tum in ordinibus tum in Congregationibus sive temporaria sive perpetua (can. 488, 2°, 574, § 1).

3. Praecipuus effectus *iuridicus* professionis religiosae est iste:

(1) Cfr. Suarez, *De Relig.*, tract. VII, lib. 2, cap. 6 s.; Sanchez lib. VII, disp. 27, n. 9 ss. disp. 28, n. 8 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 6, n. 48 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1673 ss.; Feije, *l. c* n. 315; Wernz, *l. c.* n. 375; Gasparri, *l. c.* n. 653; Ball.-Palm., *l* c. n. 620.

(2) Sess. XXIV, can. 9.

(3) Hinc patet cur votum castitatis scholasticorum et coadiutorum Societatis Iesu (cfr. n. 447, 4) non sit sollemne, quamvis *dirimat* matrimonium contrahendum. Traditio enim est *conditionata*, cui, consequenter, efficacia item *conditionata* correspondet. Cfr. Suarez, *l.* c. lib. 2, cap. 10, n. 1 ss., cap. 11, n. 2, cap. 13, n. 20, cap. 14, n. 10; Bouix, De *iure regul.*, 1, p. 81 ss.; Wernz, III, n. 654, VII.

(4) Cfr. Suarez, *l. c.*; Schmalzgr., lib. III, tit. 34, n. 8; Bouix, *l. c.*; Vict. de Buck, *De sollemnitate votorum*, p. 15 ss.; Vermeersch, *De relig. instit. et personis*, I, n. 84; Wernz, *l. c.*

«*simplex* professio, temporaria sit vel perpetua, actus votis contrarios reddit *illicitos*, sed non invalidos, nisi aliud expresse cautum fuerit; professio autem sollemnis, si sint irritabiles, etiam *invalidos*» (can. 579).

Cum matrimonium sit natura sua actus qui a legitima auctoritate irritari potest, facile intelligitur *cur* et *quo iure* professio *sollemnis*, et interdum *simplex*, constituat *impedimentum dirimens*.

4. Vota *simplicia* matrimonium *dirimentia* ea *sola* sunt, quae biennio novitiatus elapso emittunt in Societate Iesu scholastici approbati et coadiutores temporales. Hoc ius speciale seu privilegium, quod ex Codicis dispositione adhuc viget, a Gregorio XIII in Const. «*Ascendente Domino*», 25 maii 1584, statutum fuit. Cum nulla alia religione communicatum est, nec illi hucusque speciali indulto R. Pontificis directe fuit concessum (5).

5. Ratio impedimenti tota reponenda est in *solo* voto perfectae castitatis, cui unice *de se* matrimonium opponitur, non vero ceteris votis. Quapropter hoc impedimentum passim a DD. impedimentum *voti* dicitur.

6. Etiam in Ecclesia *orientali* religiosi sollemniter professi tenentur hoc impedimento (cfr. n. **912**) - (6).

7. De voto castitatis, emisso in saeculo a coniuge sene et non suspecto, dum alter coniux cum consensu prioris, post matrimonii consummationem, migrat ad religionem, vide n. **429**.

448. Conditiones. — 1. Cum impedimentum seu inhabilitas ad contrahendum sit effectus professionis, palam est requiri, ut haec *vere* exsistat i. e. *valida* sit; secus, deficiente causa, deficit quoque effectus iuridicus eiusdem. Hinc valida debet esse professio ex omni capite, scil. tum ex parte consensus tum ex parte formae et conditionum, quae a iure requiruntur.

Ex can. 572 ad validitatem cuiusvis religiosae professionis requiritur ut:

1° Qui eam emissurus est, *legitimam aetatem habeat* ad normam canonis 573, i. e. ut decimum sextum aetatis annum expleverit, si de temporaria professione agatur; vicesimum primum, si de perpetua sive sollemni sive simplici;

2° Eum *ad professionem admittat legitimus Superior* secundum constitutiones;

(5) Cfr. Suarez, *De relig.*, tract. X, lib. III, cap. 5; Wernz, *loc. cit.* n. 379; Feije, *l. c.* n. 515.

(6) Cfr. c. 44 Conc. Trullan. an. 692; Synod. Montis Libani an. 1736; in *Collect. Lacen.* II, col. 162; Conc. prov. Alba-Iuliens. an. 1872, p. 96; Synod. Sclarf. an. 1888, p. 177; Papp.-Szilágyi, *op. cit.* p. 435; Rosi-Bernardini, *op. cit.* p. 23 ss.

3° *Novitiatus validus* ad normam can. 555 (7).

Can. 542 haec habet: « Firmo praescripto can. 539-541 (de postulatu praemittendo votis *perpetuis* ad *sex* saltem *integros menses*, quoad *conversos*, si agitur de religione virorum), aliisque in propriis cuiusque religionis constitutionibus,

« *Invalide* ad novitiatum admittuntur:

« Qui sectae acatholicae adhaeserunt (i. e. qui a fide defecerunt et sectae acatholicae adhaeserunt, non autem qui, Dei gratia moti, ex haeresi aut schismate, quibus nati sunt, ad Ecclesiam pervenerunt. Ita ex resp. Pontif. Comm. Codicis I. C. 20 oct. 1919, ad VII);

« Qui aetatem (i. e. 15 annorum completorum, ex can. 555, 1°) ad novitiatum requisitam non habent;

« Qui religionem ingrediuntur vi, metu gravi aut dolo inducti, vel quos Superior eodem modo inductus recipit;

« Coniux, durante matrimonio (sive matrimonium sit consummatum, sive ratum tantum; sive consentiat, sive invita sit alia pars);

« Qui obstringuntur vel obstricti fuerunt vinculo professionis religiosae;

« Hi quibus imminet poena (sive in foro ecclesiastico, sive in foro civili) ob grave delictum commissum de quo accusati sunt vel accusari possunt;

« Episcopus sive residentialis sive titularis, licet a R. Pontifice sit tantum designatus;

« Clerici (ut alumni plurium collegiorum ecclesiasticorum in Urbe) qui ex instituto S. Sedis iureiurando tenentur operam suam navare in bonum suae dioecesis vel missionum, pro eo tempore quo iurisiurandi obligatio perdurat ».

4° Professio *sine vi* aut *metu gravi* aut *dolo* emittatur;

5° Sit *expressa;*

6° *A legitimo Superiore* secundum constitutiones per se vel per alium *recipiatur.*

Ad validitatem vero professionis perpetuae sive sollemnis sive simplicis, requiritur insuper ut *praecesserit professio simplex temporaria* ad normam can. 574, § 1, nisi agatur de sollemniter professo aut professo a votis simplicibus perpetuis, qui transierit ad aliam religionem cum votis sollemnibus vel simplicibus perpetuis; hic, *post novitiatum* vel admittitur *statim* ad professionem sollemnem aut simplicem perpetuam, vel ad pristinam redit religionem (cfr. can. 574, 634).

2. Si *legitime* constet *professionem* ex uno vel alio capite *esse invalidam*, et *defectum* essentialem *non fuisse sanatum* (cfr. can. 586),

(7) Can. 555 statuit: « Praeter alia quae in can. 542 ad novitiatus validitatem enumerantur, novitiatus ut valeat, peragi debet:
« 1° Post completum *decimum quintum* saltem aetatis *annum;*
« 2° Per *annum integrum* et *continuum;*
« 3° *in domo novitiatus* ».

religiosus potest *valide* et *licite* matrimonium contrahere; ante sententiam declaratoriam, *valide* quidem contrahit, dummodo revera professio fuerit irrita, sed *illicite.*

449. Quo iure sollemnis professio religiosa dirimat matrimonium. — 1. Nonnulli putarunt sollemnem professionem religiosam nuptias dirimere ex iure *divino* (8).

Etiam ante Codicem, nostra praesertim aetate, erat fere communis theologorum et canonistarum — Suarez, Schmalzgrueber, Pirhing, Fagnanus, Scotus, Hostiensis, Panormitanus, Sanchez, Gersonius, De Angelis, Feije, Giovine, Santi, Lehmkuhl, Mansella, De Smet, Leitner, Scherer, Bargilliat, Laurentius, Ferreres, Ball.-Palm., Bucceroni, Tanquerey, D'Annibale, Berardi, Génicot, Noldin, Vermeersch, Bulot, Vlaming, Wernz, Gasparri, etc. — atque probabilissima sententia, matrimonium dirimi *solo iure ecclesiastico* (9), adeo ut contraria opinio iam obsoleta esset dicenda.

Sane:

1° Eatenus quis matrimonium *invalide* contrahit, quatenus est *inhabilis* ad illud. Sed homo non potest *privata* sua auctoritate *se* reddere *inhabilem;* necesse omnino est, ut *publica* intercedat auctoritas. Ergo *vi voti castitatis*, quod mera sua voluntate religiosus emittit, nequit ipse inhabilis fieri ad contrahendum. Ex voto id unum sequitur, matrimonium esse *illicitum*, non autem etiam invalidum.

2° Votum simplex et sollemne non differunt *intrinseca ratione* voti, cum utrumque sit promissio Deo facta de continentia servanda; proinde si votum sollemne, *qua tale*, irritat nuptias, eadem vis necessario tribuenda est etiam voto simplici. Atqui id, ut omnes concedunt, est falsum. Ergo (10).

3° Nequit *inhabilitas* ad matrimonium valide ineundum induci ex *traditione* absoluta et bilaterali, quae vi professionis religiosae fit inter ordinem religiosum et professum. Nam huiusmodi contractus nequit producere talem effectum *iuridicum* sine interventu auctoritatis *publicae.* Si vero traditio ita dicatur facta, ut ipse *Deus* acquirat *dominium* quoddam particulare in corpus professi, quod ex natura

(8) Cfr. S. Thom., *Suppl.*, q. 53, a. 2; in IV, D. 38, q. 1, a. 3, sol. 3; S. Bonaventura, in IV, D. 38, a. 2, q. 1; Valentia, in 2am 2ae, disp. 6, punct. 5; Victoria, *Relect.* 4, *de potest. Papae*, propos. 1; S. Alph., *l. c.* n. 1025, qui hanc sententiam probabiliorem dicit. Vide n. 450.

(9) Cfr. Suarez, *l. c.* tract. VII, lib. 2, cap. 7, n. 10 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 6, n. 47; Sanchez, lib. VII, disp. 25 s.; Ball.-Palm., VI, n. 621; Gasparri, *l. c.* n. 655; Wernz, *l. c.* n. 378; Lehmkuhl, *l. c.* n. 981, 2.

(10) Ball.-Palm. (VI, n. 621) rectissime dicit, huic rationi nullam responsionem solidam dari posse.

sua alteri homini valide tradi nequeat, res affirmatur quae caret fundamento dogmatico et canonico atque declarationibus Bonifacii XIII et Gregorii III manifeste opponitur. Etenim hi Pontifices votorum *sollemnitatem*, cui vis irritandi matrimonium tribuitur, «*ex sola constitutione Ecclesiae*», non autem ex iure quodam divino repetunt (11).

4° Usque ad saeculum XI vota monachorum, licet ut sollemnia haberentur, non consueverunt dirimere matrimonium. Atqui incredibile est, in Ecclesia tolerari id potuisse, si inhabilitas ad valide contrahendum ex ipso iure divino esset derivanda (12).

5° Origo *divina* huius impedimenti nullatenus conciliari potest cum *dispensationibus*, quae super eo a R. Pontifice conceduntur (cfr. cc. 640, 1043-1045), etsi dicatur dispensatio concedi ex potestate *vicaria*. Nam in aliis quoque votis, etiam simplicibus et privatis, dispensatur ex potestate vicaria.

6° Sicuti vota *simplicia*, in Societate Iesu emissa, ideo dirimunt nuptias, quia iisdem *vis irritandi* addita est «*ex speciali Sedis Apostolicae praescripto*» (can. 1073), ita quoque dicendum de votis sollemnibus, cum, *ratione voti*, ut supra diximus, haec ab illis non differant.

2. Hisce omnibus mature perpensis, sententia, quae tenet matrimonium irritari *ex iure* tantum *ecclesiastico*, hodie ut certa omnino habenda est (13).

450. S. Thomas allegari solet inter patronos sententiae affirmantis matrimonium ex voto sollemni irritari iure divino. Sed fatendum, verba *Sancti Doctoris* (in IV, D. 38, q. 1, art. 3, sol. 3) non esse satis perspicua. Nam, iuxta Angelicum, votum sollemne «*impedit* matrimonium», et «dirimit iam *contractum*», seu «dirimere dicitur matrimonium *contractum*» (l. c.).

Angelicus loquitur etiam de voto *simplici*, quod sumit promiscue pro voto *privato*, secundum disciplinam et terminologiam in Ecclesia tunc vigentem. Sane dicit: «Votum sollemne habet actualiter exhibitionem proprii corporis, quam non habet votum simplex... Quantum ad matrimonium, *per quod homo homini obligatur*, non oportet quod sit aequalis obligationis, etiam in genere, quia ad quaedam obligat votum sollemne et non simplex».

Ratio autem, propter quam votum sollemne «ex sui natura habet

(11) Cap. unic. de voto, III, 15, in 6°; Gregor. XIII Const. «*Quanto fructuosius*», 1 febr. 1583; Const. «*Ascendente Domino*», 25 maii 1584; Suarez, *l. c.* lib. II, cap. 8; Sanchez, *l. c.* disp. 25, n. 2 ss., disp. 26, n. 2; Wernz, III, n. 654, IV; VI, n. 378.

(12) Cfr. Ball.-Palm., *l. c.* nn. 479, 621.

(13) Vlaming (*op. cit.* n. 304) dicit: «Irritat (votum sollemne) solo iure *ecclesiastico*. Quod hodie ex can. 1038, § 2 omnino constat». Ex cit. can. 1038, § 2 nihil profecto *eruitur*, ut patet ex verbis et contextu. De sensu huius canonis vide n. 62.

quod *dirimat* matrimonium *contractum*, in quantum scilicet per ipsum homo sui corporis amisit potestatem, Deo illud ad *perpetuam* continentiam tradens» (l. c.), valet quoque de voto simplici perpetuo.

451. Quandonam hoc impedimentum inductum fuerit in Ecclesia. — 1. Matrimonium semper *interdictum* fuit iis qui votum castitatis emiserant, quia usus matrimonialis, ut palam est, opponitur ipsa sua natura voto castitatis. Hinc iure S. Hieronymus ait: «Si nupserit virgo non peccat: non illa virgo, quae semet Dei cultui dedicavit. Harum enim, si qua nupserit, *habebit damnationem*, quia primam fidem irritam fecit» (14).

2. Prioribus Ecclesiae saeculis votum non irritabat matrimonium, ita ut eo obstricti *illicite*, sed *valide* nuptias celebrarent (15).

3. Quandonam vis irritandi addita fuerit *publico* voto castitatis, certo non constat.

Plures tenent constare de huiusmodi vi ex eo quod si fideles tali voto obstricti matrimonium celebrassent, non solum condignis poenis erant plectendi, sed etiam *separandi* (16). Ita, ex. gr., Conc. Turonense an. 567 (can. 15) decernit monachum, qui uxorem duxerit, non solum esse *excommunicandum*, verum et *separandum* ab uxore.

Haec *separatio* tempore S. Gregorii M. gravissimis verbis iterum iterumque inculcata fuit, et monachi vel moniales ac virgines Deo consacratae a sacrilegis nuptiis in monasteria fuerunt revocandi et ibidem recludendi (17).

Huiusmodi praxis *separandi* coniuges esset certe validissimum argumentum *nullitatis* matrimonii, si saltem parti voto non obstrictae, imo bona fide ignoranti conditionem alterius, *novum* coniugium cum *alia* persona fuisset permissum. Etenim hoc non potuisset fieri, nisi prius matrimonium consummatum *certo* fuisset *invalidum*. Sed de tali permissione ex canonibus antiquorum temporum *certo* non constat (18).

4. Inde a saeculo V matrimonia sive a monachis sive a virginibus consecratis et a monialibus sacrilege celebrata, *probabilius*, attentis canonibus, erant *invalida*, sed non *certo*. Dicimus *probabilius*, et non *certo*, quia claris verbis *nullitas* statuta non reperitur.

5. Concilium Lateranense I sub Callixto II, a. 1123 (can. 21) satis aperte pronuntiavit matrimonia monachorum esse nulla et

(14) Lib. I contra Iovinianum; cfr. c. 5, D. 27; can. 17 Conc. Chalc.; c. 22, C. 27, q. 1.

(15) Cfr. I *Timoth.* v, 11; S. Cyprian., in c. 4, C. XXVII, q. 1; S. August., in c. unic. C. XXXII, q. 8; Gelasius, in c. 4, C. XXVII, q. 1.

(16) Cfr. c. 15, 28, 29, 30, C. XXVII, q. 1; c. 11 Conc. Foroiul. an. 796.

(17) Cfr. c. 13, C. XXXII, q. 1; cap. 2, *de poenit.*, V, 28; Suarez, *l. c.* lib. 9, cap. 21, n. 11; Wernz, *l. c.* n. 377, not. 15.

(18) Wernz, *l. c.* Cfr. Suarez, *l. c.* n. 12; De Buck, *op. cit.* p. 125 ss.

irrita, quia, praeter poenas statutas in haec coniugia contrahentes, expresse praecipitur, « *contracta quoque matrimonia ab huiusmodi personis disiungi* ». Quae verba, utpote in coniugium ipsum collata, vim decreti irritantis praeseferre videntur (19).

Ceterum, nequaquam dubitari potest, quin etiam *ante* Concilium Lateranense II an. 1139 praefata matrimonia fuerint *illicita* et *invalida* (20).

Concilium Lateranense II (cc. 7, 8) sub Innocentio II expressis verbis declaravit huiusmodi coniugia esse nulla et irrita: « Statuimus, quatenus... regulares, canonici, monachi atque conversi professi, qui sacrum transgredientes propositum uxores sibi copulare praesumpserint, separentur. *Huiusmodi* namque *copulationem*, quam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractam, *matrimonium non esse censemus... Id ipsum* quoque *de sanctimonialibus feminis*, si (quod absit) nubere attentaverint, *observari decernimus* » (21).

452. Sollemnis professio religiosa matrimonio contracto superveniens. — 1. Coniux, *durante matrimonio*, nequit *hodie* religionem ingredi et novitiatum *valide* peragere (can. 542), quamvis alia pars ultro consentiat.

Nec, aliter ac iure antiquo, conceditur coniugi bimestre ad deliberandum de ingressu in religionem, uti suo loco diximus.

2. Si, hypothetice loquimur, coniux religionem ingressus fuerit et vota emiserit, altera parte non consentiente, ad hanc redire tenetur vitamque coniugalem instaurare.

3. Coniux, qui de consensu alterius partis et praevia dispensatione S. Sedis, religionem ingressus sit ac vota sollemnia nuncupaverit, si matrimonio utatur, sacrilegium committit, et proles, quae inde enascatur, sacrilega atque illegitima est (cfr. can. 1114).

4. Quoad effectum *iuridicum* sollemnis professionis religiosae, quae supervenit matrimonio antea contracto, videndum, num sit ratum tantum, vel consummatum. Si primum, solvitur, uti exponetur suo loco, ideoque alia pars potest ad novas nuptias convolare; si alterum, non (cfr. cc. 1118, 1119).

5. Iure antiquo, si matrimonium erat ratum tantum, coniux poterat, etiam altero renuente, statum religiosum amplecti; et sollemni professione

(19) C. 8, D. 27; De Angelis, lib. IV, tit. 6, n. 6; Wernz, *l. c.* n. 377; Gasparri, *l. c.* n. 657; Knecht, § 35.

(20) Cfr. c. 14 Conc. Paris. an. 615; cc. 2, 3 Conc. Rom. an. 721; c. 5 Conc. Rom. an. 743; c. 8, D. 27; De Buck *op. cit.* p. 125 ss.; Wernz, *l. c.*

(21) Cfr. c. 40, C. XXVII, q. 1; Suarez, *l. c.* cap. 21, n. 8 ss.; Wernz, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 304.

vinculum matrimoniale dissolvebatur. Si matrimonium erat consummatum, coniux non poterat ad religionem ingredi eamque profiteri, nisi alter consentiret, et ipse quoque religiosam professionem emitteret, aut saltem, si provectae aetatis esset et ab omni incontinentiae suspicione immunis, voto castitatis perpetuae in saeculo se obstringeret.

Quo posito, si coniux, post obitum alterius, contra votum castitatis in saeculo emissum, nuptias inire praesumpsisset, has illicitas et invalidas habebant nonnulli, illicitas sed validas plures (22).

453. Dispensatio et cessatio impedimenti. — 1. Romanus Pontifex ab impedimento sollemnis professionis religiosae dispensare valet in *sensu diviso*, ut aiunt, nempe efficere ut religiosus *cesset* esse talis et, sublato statu religioso, licite ac valide matrimonium contrahat (23).

In sensu *composito* ne R. Pontifex quidem dispensare potest, quia haberetur manifesta contradictio. Religiosus enim, *qua talis* et quousque perseverat in statu religionis, adstringitur obligatione servandae castitatis. Hinc sedulo distinguendum inter sensum *compositum* et *divisum*; qua facta distinctione corruunt difficultates quas veteres patroni sententiae negantis afferunt (24).

2. In casibus extraordinariis (cc. 1043-1045), dispensare valent super hoc impedimento etiam Ordinarii aliique sacerdotes, de quibus diximus suo loco (n. 232 ss.).

3. At Pontifex dispensare valet, ut quis manens obstrictus professione sollemni, nuptias contrahat, quae est dispensatio *temporaria* ab observantia voti castitatis, non a vinculo obligationis manentis in actu primo (25).

4. Antiquitus dispensatio nonnisi ex causa *publica* concedi solebat, ex. gr., ne successio regni devolveretur ad heterodoxum vel infidelem, pro conversione regni vel provinciae ad fidem, ad vitandum bellum successionis regiae, ne familia valde illustris, potens et Ecclesiae benemerita exstingueretur (26). Potest concedi etiam ob causam *privatam*, idque ut indubitatum tenendum contra plures auctores antiquos et recentiores, quia *de facto* dispensatio conceditur, non solum a S. Sede, sed etiam ab Ordinario, a parocho, etc. ex causa privatum quoque bonum oratorum respiciente.

(22) Cfr. S. Thom., in IV, D. 37, q. 1, a. 2, ad 2; Sanchez, lib. VII, disp. 32, n. 8; Schmalzgr., *l. c.* n. 41; D'Annibale, II, n. 471, not. 21; Gasparri, *l. c.* n. 664.

(23) Suarez, *l. c.* tract. VI, lib. 6, cap. 9 s.; tract. VII, lib. 6, cap. 15 ss., lib. 9, cap. 11; Sanchez, lib. VIII, disp. 8, n. 6 ss.; Schmalzgr., *loc. cit.* n. 13 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1685 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 622.

(24) Cfr. S. Thom., 2-2, q. 88, a. 11; Suarez, *l. c.* cap. 17, n. 8; S. Alph., lib. III, n. 256; Rosset, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 381.

(25) Ball.-Palm., *l. c.* n. 622, in nota.

(26) Ursaja, *Discept. eccl.*, IV, p. II, disc. 5; Giovine, I, p. 430; Gasparri, *l. c.* n. 656.

Causa sive publica sive privata debet esse, generatim loquendo, *gravis* et *urgens*. Requiriturne ad validitatem? In professione religiosa duo consideranda sunt: *obligatio* in Deum, quae oritur ex voto, et *inhabilitas* ad matrimonium *valide* contrahendum, quae ex iure ecclesiastico derivatur. Ab hac R. Pontifex valide, quamvis illicite, dispensare potest sine causa, quia agitur de lege sua (can. 84, § 1); ab illa nec licite nec valide sine causa, quia est obligatio iuris divini (cfr. n. **217**).

454. 5. Hodie dispensatio sollemniter professo ita conceditur, ut, praeter votum castitatis, etiam vota paupertatis et obedientiae penitus relaxentur vel commutentur. Olim dispensatio respiciebat quandoque solum votum castitatis, et non alia, aut votum paupertatis et obedientiae, non autem votum castitatis. Quare tenor rescriptorum sedulo attendendus est.

En formula rescripti: « *Sanctissimus D. N. ..... benigne remisit preces prudenti arbitrio et conscientiae R. P. D. Ordinarii N. N., qui... dispensare valeat oratorem N. N. super votis sollemnibus ab eo emissis in ordine, de quo in precibus*, eum in finem, ut matrimonium valide, licite ac legitime contrahere possit *cum muliere catholica* ».

Controvertitur, utrum clausula de matrimonio ineundo *cum muliere catholica* sit ad valorem dispensationis. Negandum, nostra sententia, ex can. 39.

Aliquando, sed raro, rescriptum hanc clausulam olim contenebat: « *Viro religioso iniungatur obligatio* reliqua vota sollemnia *in regulari professione emissa servandi, quatenus prudenti iudicio Ordinarii in eo statu commode fieri possit, ac aliquod pium opus in professa religione fieri solitum ab eodem praescribendum quotidie peragendi* » (27).

Interdum dispensatio ita concedebatur, ut religiosus dispensatus *non totaliter* liberaretur a voto castitatis; proinde si extra licitum matrimonii usum deliquisset, peccasset etiam contra votum castitatis. Hodie huiusmodi clausula numquam apponi solet.

Rescriptum dispensationis antiquitus solebat restringi ad *unum* matrimonium contrahendum, ita ut coniux dispensatus, alia parte defuncta, nequeat secundas nuptias licite et valide inire absque nova dispensatione (28). Non desunt tamen exempla dispensationum, quae concessae fuerunt sine limitatione ad *unum* tantum matrimonium. Hodie totaliter solet auferri obligatio.

6. In rescriptis dispensationis addi solent graves *poenitentiae*, etiam *perpetuae*, ex. gr. recitandi rosarium singulis hebdomadis, confessionis sacramentalis pluries, ieiunii semel aut bis in anno, etc.

(27) Cfr. Rosset, *l.* c. n. 1692; Wernz *l. c.* not. 61; Vlaming, *loc. cit.* n. 306, not. 2.
(28) Rosset, *l.* c.: Wernz, *l.* c. n. 381; De Smet, *l.* c. n. 286.

7. Indultum *saecularizationis*, seu perpetuo extra claustra manendi (can. 640, § 1, 2°, coll. cum can. 638), continet dispensationem a votis, ideoque religiosus *saecularizatus* valide et licite contrahit. Attamen tali indulto non aufertur impedimentum *ordinis sacri* quoad religiosum in sacris constitutum. Citra hoc indultum vel rescriptum dispensationis, impedimentum numquam cessat, licet religiosus, quacunque de causa, extra monasterium ad longum tempus vel perpetuo vivere cogatur (cfr. cc. 645, 669).

8. Cessat impedimentum, si religiosus sollemniter professus ex venia S. Sedis transeat ad congregationem religiosam in eaque professionem votorum simplicium emittat (can. 636).

9. Scholastici et coadiutores Societatis Iesu a voto simplici dirimente dispensari possunt ab eorum Generali. Per *legitimam* vero dimissionem soluti manent a votis, ita ut, nisi in sacris ordinibus sint constituti, et *valide* et *licite* nuptias inire queant (29).

455. Poenae contra delinquentes. — 1. Hae sunt:

1° *Excommunicatio* latae sententiae Sedi Ap. simpliciter reservata, quam incurrunt sive regulares et moniales post votum sollemne castitatis sive personae cum illis contrahere *praesumentes* (can. 2388, § 1) - (30);

2° *Irregularitas* ex delicto (can. 985, 3°);

3° *Exclusio ab actibus legitimis ecclesiasticis*, at ferendae tantum sententiae, quae scil. can. 2357, § 2 statuta est in publice concubinarios;

4° *Dimissio* ab ordine, quae incurritur ipso facto, cum omnibus effectibus quoad iura et privilegia ex tali dispositione derivantibus (can. 646, § 1, 3).

2. Hae poenae ab iis etiam incurruntur qui *civiliter* tantum contrahunt, uti expresse constat ex positiva legislatoris voluntate.

3. Quoad religiosos *in sacris* constitutos, habentur etiam aliae poenae (cfr. n. **444**).

456. Notiones historicae. — 1. Christus D. expressis verbis discipulos hortatus est ad sectanda tria consilia evangelica, i. e. paupertatem, obedientiam et castitatem; et S. Paulus, praeco doctrinae revelatae, divinum consilium de virginitate colenda primis christianis promulgavit (31).

2. Hinc factum est, ut iam ab Ecclesiae exordio plures christiani

(29) Gregor. XIII Const. « *Ascendente Domino* »; Suarez, *l.* c. tract. X, lib. 3, cap. 9; Noldin, III, n. 581, 2.
(30) Cfr. Cappello, *De censuris*, n. 121.
(31) Matth. XVI, 24, XIX, 11 ss.; I *Cor.*, VII, 7 ss.

utriusque sexus tum *privatim* tum etiam *publice* coram Ecclesia voto castitatis se Deo consecraverint (32).

Votum castitatis indiscriminatim *illicitum* reddebat matrimonium iam ab Ecclesiae initio.

Postea, inde a fine saec. IV, incoepit aliqua distinctio inter votum *publicum* et *privatum* sive *occultum*. Censebatur *publicum* i. e. in facie Ecclesiae emissum, etiam privatim elicitum, dummodo innotuisset per habitus susceptionem et speciatim, pro mulieribus, per velaminis impositionem eiusve publicam delationem.

3. Inde a saec. III duplex *ordo* in Ecclesia exsistit, scil. *virginum* et *confessorum* seu *ascetarum*, a laicis et clericis omnino distinctus.

Virgines autem in tres gradus distinguebantur. Aliae canoni ecclesiastico non erant inscriptae, utpote voto tantum *privato* vel *occulto* ligatae; aliae *publice* in facie Ecclesiae castitatem profitebantur et *velamen benedictionis* a sacerdote accipiebant ideoque *velatae* seu *consecratae* vocabantur; aliae item *publice* in facie Ecclesiae votum castitatis emittebant, at *sine velamine benedictionis* seu *consecratione*, earumque nomina canoni ecclesiastico inscribebantur; hinc dici solebant non *velatae* sive *canonicae* (33).

Quae distinctio virginum in *velatas* seu *consecratas* et *non velatas* seu *canonicas* nullatenus confundenda est quoad *rem* cum distinctione hodie recepta inter moniales voto *sollemni* et religiosas voto *simplici* castitatis ligatas (34).

4. Matrimonia eorum, qui *publico* voto castitatis erant ligati, *semper* habita sunt ut graviter *illicita* et condignis *poenis* obnoxia (35). Cfr. n. **445**.

Personae, quae voto *publico* ligatae matrimonium contrahere praesumebant, separandae erant, non autem voto *occulto* obstrictae.

Quae *separatio*, utrum significaverit nuptias esse nullas et irritas ex voto publico qua impedimento dirimente, necne, non satis liquet. Verius dicendum, votum *publicum* constituisse, saltem alicubi, impedimentum *dirimens*, votum *occultum* sive privatum impedimentum *impediens*. Ita v. g. in Ecclesia Romana et in patriarchatu Aquileiensi.

(32) I *Timoth.* v, 2 ss.; S. Clem. I, *epist. ad Corinth.* cap. 38; S. Ignat., *epist. ad Polycarp.* cap. 5; Athenagor., *Legatio pro christ.*, cap. 33; Iustin., *Apol. I pro christ.*, cap. 15; c. 13 Conc. Illib. an. 300-306; c. 19 Conc. Ancyr. an. 314, cc. 4, 24, 27, C. XXVIII, q. 1. Cfr. Thomass., *op. cit.* part. I, lib. 3, cap. 42; Vermeersch, *De relig. instit.*, II, p. 3 ss.

(33) Cfr. Tertull., *De velandis virginib.* cap. 14 s.; Siricii epist. 8 vel 10; Innoc. I *epist. ad Victr.* cap. 13 s.; can. 1, 2 Conc. Rom. an. 402 (?); Devoti, II, § 128, not. 1.

(34) Cfr. Suarez, *l. c.* tract. VII, lib. 2, cap. 6, n. 12; Vermeersch, *l. c.* p. 11 s.; Wernz, *l. c.* n. 377.

(35) S. Cyprian., in c. 4, 5, C. XXVII, q. 1; S. August., in c. unic. C. XXXII, q. 8; Gelasius, in c. 42, C. XXVII, q. 1; c. 13 Conc. Illib. an. 300-306; c. 19 Conc. Ancyr. an. 314; c. 16 Conc. Tolet. an. 400; cc. 27-28 Conc. Araus. an. 441; cfr. c. 1, C. XX, q. 3; c. 8, C. XX, q. 1; cc. 9, 10, 13, 16, 19, 24, 25, 27, 28, 35, C. XXVII, q. 1.

5. Postquam in scholis invecta est distinctio inter votum *sollemne* et *simplex* eaque acceptata fuit a Romanis Pontificibus - i. e. ab Alexandro III (an. 1159-1191), a Caelestino III (an. 1191-98) et ab Innocentio III (an. 1199) - (36), certe votum sollemne *professioni religiosae* adnexum constituebat impedimentum *dirimens* matrimonium.

At incertitudo mansit, in quo praecise *sollemnitas* consisteret. Alii in *publicitate* voti ponebant, alii in *assumpto habitu* religioso; alii aliter opinabantur. Quare dubium superfuit de vi irritandi aliorum votorum quae *extra* ordines religiosos emittebantur. Plures illis quoque huiusmodi vim tribuebant (37).

Controversiae finis datus fuit partim can. 13 Concilii Lateranen. IV, an. 1215 (38), et can. 23 Concilii Lugdunen. II, an. 1274 (39), partim per Bonifacium VIII, qui vim *sollemnizandi* votum castitatis « *quantum ad post contractum matrimonium dirimendum* » restrinxit ad solam susceptionem ordinis sacri et ad « *professionem expressam vel tacitam factam alicui de religionibus per Sedem Apostolicam approbatis* » (40).

Proinde, tunc temporis, quaelibet professio in *ordine religioso* emissa erat *sollemnis*; imo et *tacita* sufficiebat.

Quae disciplina in Clementinis (41) confirmata et a Concilio Trident. (42) generatim retenta.

6. Innovatio coepit postquam in Societate Iesu, ex approbatione Romanorum Pontif. Pauli III (43), et Iulii III (44), atque ipsius Concilii Trident. (45), praeter *religiosam* professionem votorum *sollemnium*, introducta fuit etiam professio votorum *simplicium*. Haec professio immerito a nonnullis impugnata fuit, sed iterum atque iterum confirmata a Greg. XIII (46).

7. Post editas litt. encycl. « *Neminem latet* » Sacrae C. super statu Regularium, 19 mart. 1857, et Pii IX Const. « *Ad universalis* », 7 febr. 1862, in *omnibus ordinibus virorum* introducta est praxis praemittendi professioni sollemni, et quidem ad eius valorem, professio votorum simplicium saltem per triennium.

(36) Cap. 3, 4, 5, 6, 7, X. *qui clerici vel voventes matrim. contrahere possunt*, IV, 6.

(37) Cfr. Scharnagl, *op. cit.* n. 95 ss.

(38) Cap. 9, X, *de relig. domibus*, III, 36.

(39) Cap. unic. *de relig. dom.*, III, 17, in 6°.

(40) Cap. unic. *de vot.*, III, 15, in 6°.

(41) Cap. unic. *de consang.*, IV, unic. in Clem.

(42) Sess. XXIV, *de sacram. matrim.* can. 9.

(43) Const. « *Regimini militantis* », 27 sept. 1540.

(44) Const. « *Exposcit* », 21 iul. 1550.

(45) Sess. XXV, cap. 16 *de regular.*

(46) Const. « *Quanto fructuosius* », 1 febr. 1583; Const. « *Ascendente Domino* », 25 maii 1584. Cfr. Suarez, *l. c.* lib. 2, cap. 15 ss.; Bouix, *De iure regul.*, I, p. 186 ss.; Knecht, *op. cit.* p. 420 ss.

Quae praxis per decretum S. C. Ep. et Reg. « *Perpensis* », 3 maii 1902, extensa fuit ad *moniales votorum sollemnium*.

Demum Codex (c. 575) eam extendit ad quamlibet congregationem, in qua vota *perpetua* emittuntur.

Professio autem *tacita* ex can. 572, § 1, 5° penitus sublata est.

8. Hodie *religiosae* sollemniter non profitentur, licet sint moniales (cfr. can. 488, 7°), ubicumque clausuram servare nequeunt, ex. gr. in Gallia, Belgio, America Septentr., etc.

457. Ius civile. — 1. Codices civiles moderni impedimentum professionis religiosae non agnoscunt, exceptis, usque ad praesentem aetatem, Cod. Austr. et Cod. Hisp.

2. Hi duo Codices sollemnem professionem religiosam ut impedimentum *dirimens* habebant usque ad nostra tempora, quamvis extra fines regni vel post defectionem a statu religioso vel fide catholica matrimonium celebraretur (47).

3. Verum ad Austriam quod attinet, hic valent quae diximus de impedimento ordinis (n. **446**). Iurisprudentia enim recentior, profecto contra legem, impedimentum ut absolutum et perpetuum non habet, cum apostatas liberos interdum declaret.

Item, quoad ius italicum, quae ibi tradidimus, huc spectant.

ARTICULUS VII.

De impedimento raptus.

458. Notio in genere. — 1. Raptus idem est ac *abductio per vim facta*. « Aliud esse rapi, aliud amoveri palam est. Siquidem amoveri aliquid sine vi potest, rapi autem sine vi non potest » (1).

Violenta abductio rei alienae materialis dicitur *rapina*, hominis i. e. maris vel feminae dicitur *raptus*. Quare ex propria ac nativa vocis significatione raptus potest esse sive viri sive mulieris; et nonnisi ex iure positivo repetendum est quod restringatur, in re matrimoniali, ad virum dumtaxat.

(47) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2297; Wernz, *l. c.* n. 373, not. 2; Aichner, *l. c.* § 174, not. 8.

(1) L. III, § *non tantum*, ff. *de incendio*; l. II, § *si per vim*, ff. *vi bo. rap.*; l. 9, ff. *de verb. signif.*; l. 3, § *non solum*, l. *si quis ex domo*, ff. *de furt.*

2. Raptus considerari potest duplici sub respectu: qua *crimen* et qua *impedimentum* matrimoniale.

Prout est *impedimentum*, definiri potest: *violenta mulieris abductio vel detentio, matrimonii cum ea ineundi causa, peracta.*

3. Violenta mulieris *abductio* ita intelligi debet, ut sit de *uno* loco, *mulieri tuto*, in *alium* ei *non tutum;* quae abductio constituit raptum proprie dictum.

459. Raptus qua impedimentum. — Can. 1074, § 1, iisdem fere verbis quibus utitur Conc. Trid. (2), statuit: « *Inter virum raptorem et mulierem, intuitu matrimonii raptam, quamdiu ipsa in potestate raptoris manserit, nullum potest consistere matrimonium* ».

Violenta mulieris detentio, in loco ubi illa commoratur vel ad quem libere accessit, sumitur pro raptu *aequivalenter*. De quo idem can. 1074, § 3 *novum ius* condit: « *Quod ad matrimonii nullitatem attinet, raptui par habetur violenta retentio mulieris, cum nempe vir mulierem in loco ubi ea commoratur vel ad quem libere accessit, violenter intuitu matrimonii detinet* ».

Dicitur « *quod ad matrimonii nullitatem attinet* »; non ergo quod attinet ad *poenas* in raptores statutas, de quibus infra (n. **475**).

Iure antiquo disputabatur, utrum violenta mulieris detentio constitueret impedimentum raptus, necne. Quoad mulieris detentionem in loco, ad quem sponte perrexisset, plures affirmabant (3); plerique negabant (4); nonnulli dubii haerebant (5).

Quoad *sequestrationem* vero, i. e. detentionem in uno eodemque domus cubiculo, communissima sententia (6) negabat; pauci quidam AA. affirmabant (7).

Codex, ut vidimus, resolvit quaestionem quoad utrumque caput. Qua mutatione inducta, impedimentum nonnisi improprie hodie *raptus* vocari potest.

460. Conditiones. — Ut raptus qua *impedimentum* adsit, plures conditiones requiruntur, singulae mature perpendendae, nempe: 1° *abductio;* 2° *detentio;* 3° *mulieris;* 4° *violenta;* 5° *vir raptor vel detentor;*

(2) Sess. XXV, can. 6, *de reform. matr.*

(3) Feije, *l. c.* n. 157 s.; Scavini, III, 891.

(4) Schmalzgr., lib. V, tit. XVII, n. 4; D'Annibale, III, n. 446; Rosset, *l. c.* n. 1340; Wernz, *l. c.* n. 280; Scherer, *l. c.* p. 381.

(5) Gasparri, *l. c.* n. 641.

(6) Sanchez, lib. VII, disp. 13, n. 7; Schmalzgr., *l. c.*; Pirhing, lib. V, tit. XVII, n. 10 ss.; Reiffenst., eod. tit. n. 6; S. Alph., *l. c.* n. 1107; Rosset, *l. c.* n. 1347; Gasparri, *l. c.* n. 627; Wernz, *l. c.* n. 280; Ball.-Palm., *l. c.* n. 693.

(7) Bangen, *l. c.* p. 144 s.; Feije, *l. c.* n. 157.

6º *intuitu matrimonii;* 7º *permanentia mulieris sub potestate raptoris vel detentoris.*

1º **Abductio** i. e. amotio a loco tuto in locum non tutum. Quae amotio ita est necessaria, ut secus ne intelligi quidem possit raptus proprie dictus. Opus est, ut moraliter diversus sit locus *a quo* et locus *ad quem*, quamvis forte ad locum destinatum raptor non potuerit mulierem adducere. Qua loci diversitate posita, nequaquam insistendum est in maiore aut minore distantia, sed potius attendenda est abductio a loco seu statu tuto, in quo mulier non est in potestate raptoris, in locum seu statum non tutum, in quo sub huius potestate est (8).

Si de uno in alterum cubiculum eiusdem domus mulier transferatur, aut de via publica seorsim abducatur in locum contiguum, ex. gr. in agrum, communius DD. tenent raptum non esse, quia locus non est omnino diversus atque distinctus (9).

Id cum aliqua restrictione admittendum est, scil. dicendum, etiam in parva locorum distantia seu diversitate haberi posse in aliquo casu particulari raptum, ubi locus materialiter sit diversus, et prior sit mulieri tutus, alter non.

Raptus certe adest, si femina abducatur in aliam domum aliquot passus distantem, etsi utraque domus sit, v. g. in eodem castello. Item si mulier transferatur de una in aliam partem eiusdem palatii a distincta familia occupatam (10).

Aliter dicendum, si cubiculum sit unum ex iis, in quibus actu degit familia feminae abductae, quamvis in eo cubiculo habitet raptor vel alius, cui ipsa familia habitationem et victum ministret. Sane hoc in casu, aliter ac in praecedenti, mulier est in loco tuto.

At *hodie*, fac sedulo animadvertas, superflua *practice* est quaestio de loco moraliter diverso. Nam semper adest impedimentum: vel ratione abductionis vel ratione violentae retentionis.

461. 2º **Detentio,** scil. custodia personae in aliquo loco, quatenus impeditur ne discedat seu in alium locum moraliter diversum ac tutum se conferat. Parum refert num physice aut moraliter deti-

(8) Cfr. Schmalzgr., *l. c.*; Sanchez, *l. c.* n. 7 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 627; Ball.-Palm., *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1340; Wernz, *l. c.* n. 280.

(9) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 21; Schmalzgr., *l. c.* n. 4; Pirhing, *l. c.*; S. Alph., *l. c.* n. 1107; D'Annibale, *l. c.* n. 446, not. 33; De Iustis, II, cap. 18, n. 66; Knecht, § 36.

(10) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 627; Matharan, *op. cit.* n. 228; Ball.-Palm., *l. c.* n. 693; Pighi, *l. c.* n. 58.

neatur, num in cubiculo aut amplo palatio vel castello, quia extensio loci maior aut minor nullatenus mutat factum detentionis.

Item haud refert, utrum mulier detineatur in loco ubi ea degit, vel in loco ad quem libere accessit, ut manifesto liquet ex verbis Codicis (can 1074, § 3); ratio, quia in utroque casu iniuria mulieri irrogatur i. e. *invita* detinetur (11).

462. 3º **Violenta,** scil. mulier debet esse invita, tum quoad *abductionem* vel *detentionem ipsam*, quando nempe per vim proprie dictam, physicam aut moralem, ex. gr. per minas seu metum gravem, alio transfertur vel in loco detinetur; tum quoad *matrimonium*, quando scil. dolo aut blanditiis circumventa, in abductionem vel detentionem quidem consentit, sed ita ut nesciat et *nolit* matrimonii ineundi causa se abduci vel retineri.

Huc spectat decisio S. C. C. in *Parisien.*, 27 aug. 1864. Agebatur de puella, quae a propria matre, ex condicto tamen cum viro, sub praetextu domum locandam invisendi, inibi constituta erat sub potestate illius, cui iam pridem fidem sponsalitiam dare detrectaverat, et cuius consortium adhuc respuebat. S. Congregatio nullum declaravit matrimonium, quod post plures menses tandem raptor obtinuit ab hac puella, loco tuto interim non restituta. Ratio resolutionis in eo videtur fuisse, quod in hac specie facti, scil. puellae tempore deceptionis matrimonium positive *nolentis*, deceptio in moralem quandam *violentiam* refundebatur ideoque verum raptum constituebat (12).

Quare:

a) Adest raptus, si mulier vi aut metu relative gravi abducatur vel detineatur, *licet puellae parentes consentiant.* Plures sunt causae propositae et resolutae a S. C. C. Praeter modo relatam, huc spectat resolutio S. C. C. in *Herbipolen.* 24 april. 1857 - 18 iun. 1859.

Nobilis miles nobilem puellam adamabat, matre puellae nuptiis recusante consensum. Mediante ancilla, petiit et obtinuit serotinum colloquium cum puella sub aliquo praetextu; eam arripuit, et sensibus destitutam parato currui imposuit ac transtulit una cum eadem ancilla in civitatem A. in domum cuiusdam matronae, deinde in civitatem B. in domum iurisperiti, tandem rursus in civitatem A. in domum eiusdem matronae. Matrimonium celebratum fuit coram parocho et testibus, pluribusque nobilibus viris, *consentiente sponsae avunculo*, probante Episcopo, licet mulier antea pluries declaravisset se, sine benedictione matris, nolle nuptias inire. In vitae consuetudine sponsi manserunt ultra sex annos et duos filios habuerunt.

(11) Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 310; Noldin, *l. c.* n. 583; Pighi, *l. c.* n. 55 ss.; Chelodi, *l. c.* n. 89.

(12) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 1348; Wernz, *l. c.* n. 281; Santi, lib. IV, tit. I, n. 163; De Angelis, *l. c.* n. 20; Vlaming, *l. c.* n. 310, not. 1.

Mota lite de matrimonii nullitate, proposito dubio: «*An constet de nullitate matrimonii in casu?*», Sacra Congr. respondit: «*Affirmative, salvis remanentibus iuribus filiorum prout et quatenus de iure*». Quam sententiam rursus, die 27 aug. eiusd. anni, confirmavit (13).

b) Si puella, sive sui iuris sive non, aufugit *libens volens* cum viro, intuitu matrimonii cum ipso ineundi, quia parentes aliive fortasse oppositionem faciunt, non est raptus, sed simplex fuga. Non praesumitur mulierem consensisse in raptum intuitu matrimonii, nisi probetur; in foro autem externo id praesertim ex praecedentibus sponsalibus aut tractatu de futuro matrimonio evincitur.

Si mulier est sui iuris, aut consentientibus parentibus, tutoribus, etc., aufugit, omnes admittunt raptum deesse, cum nulla violentia habeatur.

Si vero mulier est adhuc sub potestate parentum, tutorum, etc., et iis invitis aut insciis (qui in casu praesumuntur inviti) aufugit, item deest impedimentum. Ratio, quia raptus in *parentes* vel *tutores* puellae aetate minoris commissus, constituit quidem *crimen* (cfr. n. **475**) non tamen *impedimentum* matrimoniale. Id iure antiquo erat longe probabilius, si non certum omnino, cum quidam aliter sentirent (14).

Decisiones S. C. C. 24 ian. 1608 et 24 maii 1681, quibus patroni sententiae affirmantis nitebantur, et alia argumenta ab iisdem allegata, rem nullatenus evincebant (15).

Iure novo id certum omnino est, tum quia Codex consulto utitur voce generica *mulierem*, tum quia ubi mulieres aetatis minoris non vult comprehendere, expresse eas excipit (cfr. can. 2353).

c) In dubio de *violentia* aut *consensu* in abductionem, recurrendum ad *circumstantias* et *praesumptionem*, quae generatim stat contra raptorem.

463. S. C. C. in *Olomucen. Matrimonii*, 14 martii an. 1772 haec scite tradit: «Ceterum dissimulari non debet, quod ad excludendum raptum non sufficit ut puella in illum consentiat, nisi simul probetur quod consentit in matrimonium cum raptore. Fieri enim potest ut puella consentiat in raptum, sed in matrimonium dissentiat, neque enim ex consensu in raptum inferri necessario debet consensus ad utrumque, et, hac forsan deficiente probatione, factum est, ut S. C. decerneret raptores mulierum, quae in raptum tantummodo, non vero in matrimonium consenserunt, comprehendi, quoad poenam et matrimonii prohibitionem, sub decreto Conc. Trid., *cap.* 6, *de ref. matr.*

«Consensus vero etiam in matrimonium potissimum desumitur ex iis quae raptum praecesserunt, cuiusmodi sunt praevii matrimonii tractatus. Cuius autem generis ii tractatus esse debeant, non aeque apud omnes certum

(13) Gasparri, *l. c.* n. 628; Rosset, *l. c.* n. 1354 ss.
(14) Riganti, *Comment. in Reg. Canc. Apost.*, 49, n. 68 s.; Feije, *l. c.* n. 162, not. 2; Scherer, *l. c.* p. 382 s., not. 27, 31.
(15) Rosset, *l. c.* n. 1355 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 543, 556; Wernz, *l. c.* n. 284.

est. Sunt enim aliqui qui sufficere putant generales etiam pollicitationes a viro factas de ducenda puella in uxorem et ab ista acceptatas. Alii censent tam validum et perfectum tractatum requiri ut pro matrimonio pene haberetur, nisi parochi et testium praesentia deficeret. *Card. De Luca, disc.* 5 *de Matr. et disc.* 28 *ad Conc. Trid.* Ponderandum proinde est an Baronissa de Poppen consenserit tum in raptum tum in matrimonium cum comite Giannini; an consensus in matrimonium desumi possit ex iis quae raptum praecesserunt, vel ex iis saltem quae in suis familiaribus colloquiis eadem Baronissa testata est».

Sententia, quae Card. De Luca tribuitur, et quam docet etiam Riganti (16), nimis rigida est ideoque reiicienda; solida enim ratio non apparet, cur tractatus adeo validus et perfectus necessarius sit, ut praesumatur huiusmodi mulieris consensus in matrimonium.

S. C. C. in casu praefato semper validum declaravit matrimonium. Ita in *Mediolanen. Nullitatis matrimonii*, haec S. Congregationi exposita fuerunt:

«Clemens a Porta et Anna Maria a Turre supplices huic S. C. alias narrabant contracta inter se fuisse sponsalia per verba de futuro. Post factas tres denuntiationes in parochia viri et duas in parochia mulieris, Gaspar, Annae pater, et Anna ipsa, eiusdem patris impulsu, pro rescissione sponsalium coram Ordinario instituerunt. Quare cum res in longum traheretur, Anna, misso nuncio ad Clementem, obtulit sese discessuram a paterna domo, si ipse eam secum adducturus, certo constituto tempore, prope domum suam praestolatus esset.

«Quapropter ex condicto Anna cum Clemente primam circa noctis horam aufugit, et sese in aedes, quas in parochia S. Stephani ipsa Anna, nonnullis ante diebus, ad annum conduxerat, receperunt. Postridie vero, accersito parocho eius parochiae, quasi sacramentalis confessio cuiusdam infirmi esset excipienda, coram eo per verba de praesenti se invicem desponsarunt, quibus ille auditis, dixit se huius rei conscium esse nolle, ac murmurans aufugit. Post haec et matrimonium consummatum et proles iam suscepta est. Et quoniam Vicarius Generalis Archiepiscopi Mediolanensis huiusmodi matrimonium ut supra contractum validum esse contendit, ideo ipsi coniuges supplices petunt per hanc S. C. declarari: 1° *An constet de raptu ad effectum de quo agitur. Et quatenus non constet;* 2° *An supradictum matrimonium contractum fuerit coram legitimo parocho*».

S. C. die 21 aug. 1661, respondit: «*Ad primum negative; ad secundum affirmative*».

Pariter huc spectat decisio eiusdem S. C. in cit. *Olomucen. Nullitatis matrimonii*, 29 iul., 26 aug. 1769, 14 mart. 1772, et clarius in *Aquen.* seu *Massilien. Matrimonii*, 16 febr. 1889, in qua S. C. declaravit non constare de raptu, quia mulier e monasterio ex condicto cum viro aufugisse videbatur, nec defuerant tractatus matrimoniales.

(16) *Loc. cit.* n. 88 s.

464. Si mulier, quae prius quidem erat nolens, deinde promissionibus, blanditiis ac illecebris seducta, virum sequitur ad matrimonium alibi celebrandum, habetur raptus *seductionis*, qui impedimentum non constituit.

Qui *seductionis* raptus, secundum communiorem et probabiliorem sententiam, ne tunc quidem *canonice* impedimentum dirimens constituit, quum vis aut metus adfuerit, non in mulierem, sed in eius *parentes*. Raptus enim, qua impedimentum matrimoniale, unice attendi debet, saltem ex hodierna disciplina, secundum ius *canonicum*, non autem secundum ius romanum et legislationes civiles hodie vigentes. Idque valet, sive mulier sit sui iuris sive non; nam, quando puella *consentit* in fugam intuitu matrimonii, etsi parentes, tutores etc. sint inviti vel inscii, non verificatur raptus, de quo in can. 1074.

Raptus in *parentes* vel *tutores*, si agitur de puella nondum sui iuris, certe prohibitus est etiam iure canonico, et si de impubere agitur, licet masculini sexus, poenis plectitur (cfr. can. 2354, § 1), sed impedimentum matrimonii non constituit, ut supra, n. **462**, *b)*, diximus (17).

465. Merae *blanditiae* et *preces importunae* non sufficiunt; nec satis est de se *metus reverentialis*, nisi accedant alia adiuncta, quae ita influant in animum mulieris ut exinde vis aut metus relative, quamvis non absolute, gravis oriatur. Sufficitne *fraus* vel *dolus*? Dolus (malus) est omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita (18). *Dolus* (malus), *fallacia* et *fraus* coniungi solent (19).

Sunt qui discrimen aliquod adsignent inter *dolum* et *fraudem*, quatenus 1° dolus fit semper alterum circumveniendi causa, fraus adest, etiamsi voluntas decipiendi desit; 2° dolus in faciendo consistit, fraus potius in verbis; 3° dolus clam, fraus palam committitur (20). In iure promiscue usurpari solent hae voces.

Plures DD., praesertim ante decis. S. C. C. in *Parisien.* 27 aug. 1867 (cfr. num. **462**), putabant mulieris abductionem *dolo* factam, impedimentum non constituere (21).

Etiam post cit. decis. in *Parisien.* quidam, ex. gr. D'Annibale (22), tenebant raptum non verificari, si puella *dolo* abduceretur.

(17) Cfr. Gasparri, n. 449, ed. post Codicem.
(18) L. I, § *dolum malum*, ff. *de dolo mal.*
(19) L. XLV et LI, ff. *pro soc.*; l. XLVIII, ff. *de divers. reg. iur.*
(20) Cfr. Calvin., *Lexicon iuridicum*, v. *Dolus.*
(21) Sanchez, *l. c.* disp. 13, n. 12; Schmalzgr., *l. c.* n. 28 s., et alii.
(22) *Loc. cit.* n. 446, not. 29.

Quidnam iure novo? Abductio vel detentio *dolosa* eatenus constituit impedimentum, quatenus mulier nedum inscia, sed *invita* quoque sit, ita ut dolo seu fraudibus nequaquam consentiat. Ceterum hac ratione eaque sola, ut liquet ex specie facti probe considerata, S. C. C. in cit. *Parisien.* nuptias irritas declaravit (23).

466. 4° **Mulier,** quaecumque ea sit, virgo, corrupta, honesta vel inhonesta. Verba Codicis sunt generalia, nec ulla est distinguendi ratio, cum finis sit libertatem matrimonii tueri (24). Si mulier rapta perditis moribus est, praesumitur volens abducta explendae libidinis causa, nisi aliud probetur; qui raptus proinde seu potius fuga dispositione canonica non comprehenditur.

Nonnulli olim negabant sub decreto Tridentino comprehendi raptum suae sponsae invitae, quia, aiebant, eo non laeditur matrimonii libertas, cum mulier ad matrimonium iam teneatur.

Contraria sententia vera erat: nam si sponsa aliquam habeat resiliendi aut differendi causam, omnes eam admittunt, quia libertas iam laeditur; «sed nonne ipsa iniuria, per raptum illata, causam eiusmodi praebet, et consequenter evanescit ius sponsi, e quo contraria ab iis deducitur solutio?» (25). Praeterea, etsi supponamus sponsam teneri, tamen semper verum est eius libertatem in ordine ad matrimonium raptu violari, quia vi privata cogi nequit ad fidem sponsalitiam servandam.

Raptum *viri*, ut impedimentum matrimoniale (26), ius canonicum nec antea curavit nec hodie curat. Ratio, quia femina longe facilius quam vir violentiam seu physicam seu moralem pati potest intuitu matrimonii ineundi. Porro lex respicit ex ipsa sua natura id quod *communiter*, non autem quod raro et per modum exceptionis contingit.

Iure vetere equidem disputabatur, num lex Tridentina extenderetur etiam ad *mulieres*, quae pro se raperent viros. Plerique negabant (27); pauci affirmabant (28).

Prima sententia, quae iure antiquo communior et verior erat,

(23) Cfr. Giovine, II, p. 54; Rosset, *l. c.* n. 1348; Feije, *l. c.* n. 159; Wernz, *l. c.* n. 280.
(24) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 14; Schmalzgr., *l. c.* n. 48 ss.; D'Annibale, *l. c.* n. 446, not. 32; Wernz, *l. c.* n. 280, II; Ball.-Palm., *l. c.* n. 696; Santi-Leitner, *l. c.* n. 157 s.
(25) Feije, *l. c.* n. 155; Gasparri, *l. c.* n. 626.
(26) *De Crimine*, cfr. n. 475.
(27) Sanchez, *l. c.* n. 16; Pirhing, lib. V, tit. XVII, n. 28; S. Alph., *l. c.* n. 1107; Feije, *l. c.* n. 156; D'Annibale, *l. c.* n. 446; Rosset, *l. c.* n. 1363 s.; De Angelis, lib. IV, tit. 1, n. 20; Gasparri, *l. c.* n. 621; Wernz, *l. c.* n. 280.
(28) De Iustis, lib. II, cap. 18, n. 72, qui hanc sententiam dicit *longe probabiliorem*, cum paucis antiquioribus.

hodie certa est ex can. 1074, nam consulto omnino legislator statuit, adesse raptum «inter *virum* raptorem et *mulierem*... cum *vir mulierem*... detinet».

467. 5° **Vir raptor** *vel* **detentor** (cfr. n. **458**), sive is per se sive per alium violenter abducat aut detineat mulierem, nam «qui per alium facit, est perinde ac si faciat per seipsum» (29). Si Titius, v. g. ex mandato Sempronii rapiat vel detineat puellam, ut nuptias cum Sempronio celebret, impedimentum adest inter puellam et Sempronium, non autem inter ipsam et Titium. Quare mandatarius raptor vel detentor non intelligitur, sed mandans tantum (30).

Si Titius *proprio marte*, sine ullo mandato, mulierem rapit vel detinet, ut Sempronio nubat, deest impedimentum quoad utrumque. Sane Sempronius non prohibetur puellam ducere, quia nec per se nec per alium eam rapuit aut detinet; item Titius, quia non rapuit nec detinet ut cum ea matrimonium contrahat. Aliter dicendum, si dein, mutata voluntate, eam violenter detineat coniugii secum ineundi causa (31).

468. 6° **Intuitu matrimonii ineundi;** proinde impedimentum abest, si mulier abducatur, vel detineatur ob alium finem quemcumque, ex. gr. causa vindictae vel pecuniae aut libidinis. Ratio est, quia lex canonica raptum qua impedimentum nonnisi intuitu matrimonii eiusque libertatis considerat.

Id etiam iure antiquo erat certum ex communi DD. sententia (32), et compluribus S. C. C. declarationibus, ex. gr., 23 iun. 1566, 23 ian. 1585, 14 nov. 1648, etc.

Hodie certissimum est ex disertis apertisque verbis c. 1074.

In *dubio* recurrendum ad *circumstantias* et *praesumptionem*. Puella praesumitur rapta vel detenta intuitu matrimonii, etiamsi sponsalia vel tractatus de nuptiis ineundis non praecesserint (33); hoc autem non solum quia est minus malum, sed praesertim in favorem libertatis matrimonii. Quae praesumptio est iuris tantum, non vero iuris et de iure.

(29) Reg. 72ª iuris, in 6°.
(30) Cfr. De Iustis, l. II, cap. 18, n. 45; D'Annibale, *l. c.* n. 446, not. 32; Rosset, *l. c.* n. 1347; Wernz, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 624.
(31) Cfr. *Acta S. Sedis*, I, p. 23; Rosset *l. c.* n. 1354; Feije, *l. c.* n. 157 s.; D'Annibale, *l. c.*; Mansella, p. I, cap. 1, art. 5; Wernz, *l. c.* n. 180.
(32) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 4 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 40 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1107; Rosset, *l. c.* n. 1353; Wernz, *l. c.* n. 280, III; Ball.-Palm., *l. c.* n. 695; Santi-Leitner, *l. c.* n. 160.
(33) Cfr. Feije, *l. c.* n. 148 s.; Gasparri, *l. c.* n. 622; Scherer, *l. c.* p. 380 s.

469. 7° **Sub potestate raptoris** *vel* **detentoris,** tamdiu durat impedimentum raptus, quamdiu mulier a raptore vel detentore non sit «*separata et in loco tuto ac libero constituta*» (can. 1074, § 2) - (34).

Quare necesse est, ut mulier in *alio loco* constituatur, *in quo immunis sit a quovis viri influxu* sive per se sive per alios exercito. Hinc impedimentum manet, si mulier in *eadem* domo, in quam abducta vel detenta fuit, degat, quamvis vir eam liberam relinquere videatur; pariter si constituatur in alia viri domo vel ab eo conducta, aut in domo familiae vel amici eiusdem viri, licet mulier exinde posset occulte aufugere; praesertim si quis de viri mandato in eam invigilet eamque aliquo modo custodiat (35).

Ratio, quia in praedictis casibus mulier non potest dici, saltem ex praesumptione contraria, libera omnino seu immunis a quocumque influxu viri. Matrimonium foret invalidum etiam si mulier *revera* consentiret. Cessat, e contrario, impedimentum, statim ac mulier suae domui restituatur, vel in domo consanguinei aut amici mulieris, qui vero in matrimonii negotio non foveat, constituatur. Huc spectat celebris causa *Herbipolen.* 24 april. - 27 aug. 1857, de qua vide n. **462,** *a*) et causa *Parisien. Matrimonii*, 25 iun. 1864 (n. **470**).

At, absolute loquendo, mutatio seu derelictio loci non requiritur, dummodo *certo* et *palam* constet de mulieris libertate et immunitate a raptoris vel detentoris influxu. Id verificatur quoque in casu quo mulier penes suos parentes se recipiat aut libera eorum potestati committatur, nisi aliud ex adiunctis constet.

470. Aemilius d'E. Parisiis diligere coepit Odittam L., eamque in uxorem petiit a patre Carolo L., qui tamen, suadente, ut ferebatur, ipsa Oditta, recusavit. Tunc Aemilius apud Annam Odittae matrem, a suo viro separatam et pessimis moribus praeditam, et apud Saram, ipsius Odittae ancillam, agere coepit, ut per vim fraudemque obtineret, quod sponte legitimeque consequi non poterat.

Cum Deppae morarentur, balneorum maritimorum causa, mater ab Oditta petiit, ut una cum Sara quamdam domum, remoto in loco sitam, conspiciendam accederet, quam a se conductam asserebat. Oditta, nil suspicata, matris dictis capitur; simul ac domum illam subiit, mater sub aliquo praetextu egreditur, paulo post et Sara dilabitur, et illico Aemilius sese Odittae sistit, ianuis clausis.

Sequenti die Odittae exterritae, paternam domum Parisios repetere volenti, mater et Sara suaserunt ut potius ad publicum diversorium Parisios interim sese conferret. Oditta statim iter ferreum arripuit Lutetiam versus,

(34) Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 6 *de reform. matr.*
(35) Schmalzgr., *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 645.

una cum Sara, quae ab eius latere numquam se dimovit; etiam Aemilius eodem tempore idem iter agebat. Suasione cuiusdam d'Epée, amici Aemilii, Oditta adiit parvum quoddam diversorium in via *d'Arcole* situm, ubi tribus hebdomadis commorata est. Cubiculum, agente Sara, huiusmodi assignatum ei fuit, ut ad illud nonnisi per Sarae cubiculum daretur accessus; et illius fenestrae non viam publicam, sed atrium tantummodo introrsum respicerent. Quare nullus exeundi aditus puellae patebat sine Sarae venia, quae tam caute tamque arcte eam custodiebat, ut quoties domo exiret, toties cubiculum clavibus obseraret.

Saepius puella ab Aemilio invisebatur, quae eum vel repulit vel invita recepit; alios alloqui non poterat, sicuti nec egredi nec epistolas scribere. Tandem, comitante Sara, iurisconsultum S. convenit, qui nullum aliud huic malo remedium esse respondit praeter matrimonium, cui etiam pater, licet invitus, consensit. Oditta ante matrimonii diem ad ecclesiam perrexit ut ad poenitentiae sacramentum accederet, Sara semper comitante.

Matrimonium malum exitum habuit, et Oditta declarationem nullitatis petente, proposito dubio: «*An constet de nullitate matrimonii in casu*», S. C. die 25 iun. 1864 reposuit *affirmative*, et die 27 aug. eiusd. anni, stetit in decisis (36).

471. Ratio impedimenti. — 1. Iure Decretalium raptus referebatur ad consensus defectum; quare non erat *proprium* et *peculiare* impedimentum, sed *species* tantum impedimenti vis et metus (37).

2. Conc. Trid. impedimentum raptus constituit «*tum ex praesumptione non-consensus, tum in odium tanti facinoris*», ut habet Instructio S. Officii ad Episcopos Albaniae, die 15 febr. 1901 data. Dicitur «*ex praesumptione non-consensus*», scil. consensus per vim et metum extorti.

Attamen *raptus* nullatenus confundendus est cum *metu* matrimonium irritante; et vox «*praesumptio*» accipienda non est pro *praesumptione iuris* proprie dicta, sed tantum pro iuris *timore* et *periculo* generaliter *suspicato*, ne violentiam abductionis vel detentionis sequatur violentia quoad consensum matrimonialem. Si ageretur de praesumptione proprie dicta, nuptiae forent validae, si constaret puellam raptam vel detentam libere consensisse, quia praesumptio cedit veritati; quod falsum omnino est.

Hinc sive de facto verificetur praesumptio non-consensus, sive non, impedimentum semper adest (38).

(36) *Acta S. Sedis*, I, p. 15 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 637; Santi-Leitner, *l. c.* n. 163; Wernz, *l. c.* n. 281.
(37) Cap. 7, *de raptoribus*, X, V, 17.
(38) Cfr. Suarez, *De legibus*, cap. 24, n. 4 ss.; De Angelis, *l. c.* n. 20; Wernz, *loc. cit.* n. 275; Gasparri, *l. c.* n. 614; Rosset, *l. c.* n. 1344.

Nec desunt qui dicant agi de praesumptione iuris et de iure (39). Quod, proprie et accurate loquendo, verum non est, quia excluditur probatio contraria etiam indirecta.

Dicitur «*in odium tanti facinoris*», non quatenus impedimentum sit proprie ac directe in *poenam* seu *vindictam* constitutum, sed solum quatenus indirecte lex impedimenti operatur ad huiusmodi facinus cohibendum et ideo in eius odium. Sane confundi non debet raptus qua *impedimentum* et raptus qua *crimen*, ut alibi diximus (n. **458**); hinc est quod, ubi primum mulier rapta vel detenta in loco tuto ac libero est posita, impedimentum statim cessat.

3. Ex Codice omnis ansa confundendi raptum cum metu tollitur omnino; nam de raptu agitur in cap. IV sub titulo «*de impedimentis dirimentibus*», de metu vero in cap. V sub titulo «*de consensu matrimoniali*».

472. Natura impedimenti. — 1. Quidam DD. putarunt raptum dirimere matrimonium ex iure naturae i. e. ob defectum consensus. Quae opinio, ut patet ex dictis (n. **469**), falso nititur supposito seu conceptu. Nam, donec puella manet sub potestate raptoris vel detentoris, impedimentum perdurat, licet ipsa *libere* consentiat matrimonio ineundo.

Proinde si mulier esset invita, nuptiae forent invalidae non praecise ob *impedimentum*, sed propter *consensus defectum;* iure enim quo nunc regimur, impedimenta *directe afficiunt personas* (cc. 1050, 1080), et confundenda non sunt cum vitiis consensus, scil. cum metu, vi, et conditione etc. (cc. 1081-1093).

2. Hinc raptus qua *impedimentum matrimoniale* est iuris ecclesiastici tantum. Eo igitur non tenentur infideles. Quare, si mulier rapta vel detenta revera consenserit, matrimonium apud infideles valet, nisi raptus ex lege civili nuptias irritet. Si una pars sit fidelis et altera infidelis, matrimonium est irritum, etiam praecisione facta ab impedimento disparitatis cultus, quia utraque pars est iure canonico inhabilis, fidelis quidem directe, infidelis indirecte (cfr. numerum **67**) - (40).

473. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. Ex dictis facile colligitur: Ius novum, praeter raptum proprie dictum, complectitur etiam violentam *detentionem* seu *sequestrationem*, quae iure

(39) Santi-Leitner, *l. c.* n. 153
(40) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 650; Wernz, *l. c.* n. 279; Chelodi, *l. c.* n. 90.

Tridentino impedimentum non constituebat, secundum veriorem sententiam.

Quare impedimentum erat nullum, vel tantum probabile, et ideo practice non exsistens, in hisce casibus: 1° si mulier in *sua domo* manens, sub viri potestate detinebatur; 2° si mulier, quae *libere* accesserat ad alium locum, ibi *violenter* detinebatur; 3° si mulier *ab initio libere* abducta, dein in abductionem *dissentiebat;* 4° si mulier ab initio rapta ob libidinem, dein intuitu matrimonii detinebatur (41).

2. Aliud discrimen, equidem notabile, respicit poenas in raptores (cfr. n. **475**).

474. Cessatio impedimenti et dispensatio. — 1. Impedimentum cessat *ipso facto* statim ac mulier violenter abducta vel detenta, a raptore vel detentore separata, in loco *tuto* et *libero* constituatur (can. 1074, § 2), i. e. a potestate raptoris vel detentoris subtrahatur omnino.

2. Potest cessare etiam per *dispensationem* (n. **224,** not. 9), si mulier *libere* consentiat et separari nequeat a raptore vel detentore, ita ut, quamvis sub eius potestate adhuc maneat, possit tamen cum ipso valide et licite nuptias inire. Palam est, dispensari non posse, nisi *certo* constet mulierem *libere* prorsus *consentire.*

3. Dispensatio conceditur tantum ex causa gravissima et in casibus extraordinariis, cum nempe partes ob pecularia adiuncta separari nequeant et matrimonii celebratio urgeat. Praxis Ecclesiae a dispensando hoc impedimento adeo est aliena, ut in aliis impedimentis dispensandis atque in ipsis dispensationum indultis, speciali clausula uti soleat de absentia raptus (42).

4. Facultas dispensandi, quae continetur in cc. 1043-1045, respicit certe etiam hoc impedimentum.

5. Si raptus adfuerit et dein cessaverit, parochus, ut merito docent AA. (43), matrimonio huiusmodi ne assistat, nisi consulto Ordinario, cuius erit iudicare num mulier rapta vel detenta, revera in loco tuto et libero sit posita ac sponte omnino consentiat.

6. Ante Codicem mos alicubi vigebat, ut matrimonium etiam post purgatum raptum non celebraretur sine Episcopi *dispensatione,*

(41) Quae habet Chelodi (*l. c.* n. 90), nimis absolute dicta videntur, stante quorundam DD. dissensu.

(42) Cfr. S. C. S. Off. 15 iun. 1875; Instr. eiusdem S. C. 16 febr. 1901; ad Episcopos Albaniae; S. C. de Prop. Fide, 31 ian. 1796.

(43) Feije, *l. c.* n. 186; De Iustis, *l. c.* n. 16 s.; Baugen, tit. II, p. 145.

adeo ut, ea praetermissa, matrimonium esset quidem validum, sed graviter illicitum (44).

Qui mos hodie, ex praescripto cc. 1038, 1040 et 1041, sustineri nequit, quatenus veram *dispensationem* postulat.

475. Poenae contra raptores. — 1. Can. 2353 haec habet: « Qui intuitu matrimonii vel explendae libidinis causa rapuerit mulierem nolentem vi aut dolo, vel mulierem minoris aetatis consentientem quidem, sed insciis vel contradicentibus parentibus aut tutoribus, ipso iure exclusus habeatur ab actibus legitimis ecclesiasticis et insuper aliis poenis pro gravitate culpae plectatur ». Cfr. etiam can. 2354 (45).

Quinam sint *actus legitimi ecclesiastici,* vide can. 2256, 2° (46).

2. Agitur de raptu proprie dicto, ut supra innuimus (n. **458**); unde qui mulierem sive intuitu matrimonii sive causa explendae libidinis *violenter detinent,* poenis, de quibus in cc. 2353-2354, non subiacent. Poenae enim sunt strictae interpretationis (cfr. cc. 19, 2219, § 1).

3. Conc. Trid. (l. c.) statuit poenam *excommunicationis* ipso facto incurrendam et *infamiae* perpetuae contra raptores. Cum nulla mentio de hisce poenis in Codice occurrat, eas abrogatas esse compertissimum est, attento can. 6, 5°.

476. Notiones historicae. — 1. Ius *vetus* Romanorum raptum vetabat sub gravissimis poenis, ipsa quoque poena mortis non exclusa; sed ante Constantinum M. (an. 320), si puella rapta consentiret, eam ut uxorem raptor retinere poterat.

Post Constantinum (47), matrimonium inter raptorem et raptam prohibitum omnino fuit, ita ut iure *Iustinianeo* raptus constitueri impedimentum *dirimens* (48).

Iure *Germanico* aliter res se habebat; nam pecuniaria facta delicti compositione, raptor raptam ducere non prohibebatur.

2. Etiam canones Ecclesiae severas poenas in raptores mulierum statuebant (49). Veteres canones ecclesiastici praecipiebant raptorem

(44) De Iustis, *l. c.* n. 15; Giovine, I, n. 377; Gasparri, *l. c.* n. 645.

(45) Can. 2354, § 1: « Laicus, qui fuerit legitime damnatus ob delictum homicidii, raptus impuberum alterutrius sexus... ipso iure exclusus habeatur ab actibus legitimis ecclesiasticis et a quolibet munere, si quod in Ecclesia habeat, firmo onere reparandi damna ».

(46) Can. 2256, 2°: « Nomine autem actuum legitimorum ecclesiasticorum significantur: munus administratoris gerere bonorum ecclesiasticorum; partes agere iudicis, auditoris et relatoris, defensoris vinculi, promotoris iustitiae et fidei, notarii et cancellarii, cursoris et apparitoris, advocati et procuratoris, in causis ecclesiasticis; munus patrini agere in sacramentis baptismi et confirmationis; suffragium ferre in electionibus ecclesiasticis; ius patronatus exercere ».

(47) Cfr. lib. 1, *Cod. Theod.*, IX, 24.

(48) L. un. *Cod. de rapt. virg.*, IX, 13; l. LIV, *Cod. de Episcopis*, I, 3; *Novell.* 143. 1450; Sanchez, lib. VII, disp. 12, n. 41; Schmalzgr., lib. V, tit. 17, n. 14 ss.

(49) Conc. Ancyr. (an. 314) c. 11; Conc. Chalced. (an. 451) c. 27; c. 2 (Gelas. an. 496)

ducere raptam vel seductam, si nulli esset desponsata; secus eam restituere.

3. Saltem a saeculo nono in Ecclesia *Occidentali* prohibitio *absoluta* et *perpetua* facta est raptori ineundi matrimonium cum rapta et alia *quacumque muliere* (50).

Disputatur num eiusmodi prohibitio, quae poenalis erat, vim dirimentem haberet.

Longe probabilius negandum (51); imo quoad Ecclesiam *Romanam* et Ecclesiam *Orientalem* (52), certum est, matrimonium fuisse quidem illicitum, non autem invalidum (53).

Quaestio respicit Ecclesiam *Gallicanam*, quae *videtur*, iure particulari raptum admisisse tanquam perpetuum impedimentum dirimens relativum. Dicimus *videtur*, quia ex cc. 64-66 Conc. Meld. Paris. (an. 845-846), quibus nituntur patroni sententiae affirmantis, nullitas coniugii *clare* non eruitur (54).

4. Inde a Gratiano disciplina mitior facta est, nam inter raptorem et raptam matrimonium admissum fuit. Quam disciplinam Innocentius III authentice confirmavit « *si prior dissensio transisset postmodum in consensum* » (55), nempe si *libere* consentiret illa pars, cui per raptum metus fuisset incussus.

Quare impedimentum dirimens raptus *iure Decretalium* ab impedimento vis et metus non distinguebatur, nam eatenus praecise irritabat matrimonium, quatenus erat unus ex variis modis extorquendi matrimonialem consensum per vim aut metum gravem atque iniustum.

5. Conc. Trid. (56) hanc disciplinam, rogantibus praesertim Episcopis et legatis regis Francorum, mutavit. Statuit scil. raptum constituere impedimentum dirimens, quamdiu rapta a raptore separata non esset atque in loco tuto et libero constituta. Addidit quoque novas ac severas poenas contra raptores.

Quae disciplina a Conc. Trid. inducta, usque ad Codicis promulgationem viguit.

C. XXXVI, q. 1; c. 2, Conc. Aurel. I (an. 511) et Symmach. ad Caesar. cap. 4 (an. 513) et c. 6 Conc. Paris. III (an. 557) — c. 2, 3, 6 C. XXXIV, q. 2; c. 20 Conc. Turon. (an. 567); c. 10, 11 Synod. Roman. (an. 721).

(50) Cfr. cap. 23 Synod. Aquisgran. (an. 817) — c. 4, C. XXXVI, q. 2; cap. 6 Synod. in palat. Verno (an. 844); c. 64, 65 Conc. Meldens. (an. 845) — c. 17, C. I, q. 7 et c. 10, 11, C. XXXVI, q. 2; cap. 24, Synod. Aquisgran. (an. 817) — c. 33, 34, C. XXVII, q. 2; c. 10 Conc. Ticin. (an. 850); c. 8 Conc. Trosleian. (an. 909).

(51) Cfr. c. 10, 11 Synod. Roman. (an. 721) — c. 5, C. XXXVI, q. 2; c. 64 ss. Conc. Meld. (an. 845) — c. 47, C. XXVII, q. 2.

(52) Cfr. c. 92 Conc. Trullan. (an. 692).

(53) Sanchez, *l. c.*; Schmalzgr., *l. c.* n. 16; Wernz, *l. c.* n. 278.

(54) Cfr. Leitner, *l. c.* n. 146; Wernz, *l. c.* not. 21; Knecht, § 36.

(55) Cap. 7, X, *de raptoribus*, V, 17.

(56) Sess. XXIV, cap. 6, *de reform. matrim.*

477. Ius civile. — 1. Codices civiles impedimentum raptus ut distinctum a vi et metu generatim non agnoscunt.

2. Viguit usque ad nostra tempora in Codice Hisp. et in Codice Austr. Iurisperiti communius, attentis generalissimis verbis cit. § 56, docent nihil referre an mulier an vir rapiatur, an intuitu matrimonii an libidinis aut vindictae alteriusve causae, an matrimonium ineatur cum raptore an cum alia quacumque persona. Alii aliter tenent.

Raptus seductionis ex defectu consensus parentum vel tutorum, si et quatenus a lege requiritur, nuptias irritas facit.

3. Omnes Codices moderni poenas statuunt contra raptores mulierum. Damnatio in foro laicali effectus producit etiam in foro canonico (cfr. can. 2354; cfr. n. **475**, not. 45).

Articulus VIII.

De impedimento criminis.

478. Notio. — Impedimentum *criminis* (ἡ μοιχεία) definiri potest: *Inhabilitas ex iure Ecclesiae ad matrimonium valide ineundum, inter eos qui, certis in adiunctis complices fuerunt in crimine adulterii vel coniugicidii.*

Dicitur:

a) *inhabilitas*, quia etiam hoc impedimentum, sicuti cetera, inhabiles facit partes ad nuptias ineundas; est autem inhabilitas *relativa* (cfr. n. **196, 3°**);

b) *ex iure Ecclesiae*, quia nonnisi ex lege ecclesiastica nuptiae irritantur, ut infra dicetur (nn. **499, 503**);

c) *inter eos, qui... complices fuerunt in crimine adulterii vel coniugicidii*, quia causa specifica, ex qua impedimentum oritur, est solum vel adulterium vel coniugicidium;

d) *certis in adiunctis*, quia non *utcumque* complices in adulterio vel in coniugicidio arcentur a matrimonio inter se ineundo, sed tantum cum haec crimina sunt *qualificata* i. e. habeant qualitates et conditiones a iure requisitas.

479. Divisio seu species impedimenti. — 1. Can. 1075 haec habet « *Valide contrahere nequeunt matrimonium:*

« 1° *Qui, perdurante eodem legitimo matrimonio, adulterium inter se consummarunt et fidem sibi mutuo dederunt de matrimonio ineundo, vel ipsum matrimonium, etiam per civilem tantum actum, attentarunt;*

«2º *Qui, perdurante pariter eodem legitimo matrimonio, adulterium inter se consummarunt eorumque alter coniugicidium patravit;*

«3º *Qui mutua opera physica vel morali, etiam sine adulterio, mortem coniugi intulerunt*».

2. Hinc quatuor sunt species impedimenti: 1º *adulterium cum promissione* matrimonii; 2º *adulterium* cum *attentatione* matrimonii; 3º *adulterium* cum *coniugicidio*, uno machinante; 4º *coniugicidium utroque machinante*, sine adulterio. De singulis.

480. Adulterium cum promissione matrimonii. — Ut adsit impedimentum, haec requiruntur:

I. *Adulterium* et *promissio* poni debent, **stante eodem coniugio.** Hinc si, constante matrimonio, adulterium commissum fuit, et, eo soluto, promissio matrimonii data est, impedimentum non habetur; item si, stante matrimonio, promissio et, eo soluto, copula carnalis locum habuit. Parum refert an promissio antecedat adulterium, vel sequatur. At si promissio adulterium praecedat, necesse omnino est, ut revocata non fuerit; secus non habentur simul promissio et adulterium e quibus impedimentum oritur.

Idque valet etiamsi ab una parte tantum fuerit revocata, altera invita (1). Necesse est, ut revocatio facta fuerit verbis aut signis, non autem per actum mere internum, et quidem ut innotuerit alteri complici. Nihil refert quanto tempore, licet forte diuturno, distent ab invicem adulterium et promissio eiusve revocatio.

Si promissio revocetur post adulterium, nihil officit, quia impedimentum iam exsistit. Impedimentum pariter deest, si, stante priore matrimonio, Caius cognovit Semproniam, et, secundo matrimonio stante, Caius eidem nuptias pollicitus est: in neutro enim adulterium et promissio simul concurrunt (2).

481. II. *Adulterium* debet esse:

1º **Perfectum** i. e. consummatum *copula perfecta* (cfr. n. **342**), quae constat penetratione membri virilis in vaginam mulieris et seminatione in eadem. Quare copula attentata aliique actus impudici impedimentum non inducunt. At si copula habita fuit, praesumitur perfecta in utroque foro; quae praesumptio tamen cedit veritati, si contrarium probetur.

(1) Sanchez, disp. 79, n. 3 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. VII, n. 8 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1037; D'Annibale, *l. c.* n. 439.

(2) Sanchez, *l. c.* n. 5 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 16; Feije, *l. c.* n. 449; Rosset, *l. c.* n. 2033; Ball.-Palm., *l. c.* n. 677; Wernz, *l. c.* n. 526.

2º **Verum** seu *materiale*, scil. quod obiective reapse exsistat, quatenus utraque vel saltem una pars sit ligata vinculo matrimonii *validi*, adeo ut adulterium *existimatum* non sufficiat (3).

Parum refert, utrum matrimonium sit consummatum, an ratum tantum; num coniuges simul vivant, an sint separati.

Deest impedimentum, si coniux fornicetur, falso putans compartem adhuc vivere, cum reapse defuncta est; item si matrimonium, quod contraxit, est quacumque de causa invalidum, licet invaliditatis plane inscius ipse sit (4). Ratio est, quia, etiamsi in casu incurratur ob conscientiam erroneam adulterii reatus, nulli tamen matrimonio iniuria de facto irrogatur.

Si utraque pars est coniugata, utrumque matrimonium, iuxta nonnullos, debet esse validum, ut adsit impedimentum. Haec opinio, iure tam antiquo quam novo, caret fundamento.

3º **Utrinque formale,** nempe utraque pars cognoscere debet exsistentiam vinculi matrimonialis, ita ut sciat se non tantum fornicari, sed etiam *adulterium* committere. Hinc si Titius solutus, sub fide matrimonii mutuo data rem habet cum Caia quam pariter putat solutam, aut vice versa, impedimentum non exsistit. Ratio, quia hoc impedimentum ideo inductum est, ne spes futuri matrimonii ansam praebeat adulteris machinandae mortis coniugum: quae quidem machinatio concursum utriusque postulat (5).

Quare Giraldi (6) optime resolvit hunc casum sibi propositum. Caius, intuitu matrimonii, rem habuit cum Bertha, quam existimavit solutam; dein, dum eam ducere vellet, Bertha sincere declaravit se esse coniugatam ideoque a matrimonio abstinuit; sed nuptias sibi mutuo promisere pro casu futurae mortis coniugis. Egregius Auctor respondit nullum exinde ortum esse impedimentum.

Proinde adulterium ita debet esse *utrinque formale*, ut *una pars cognoscat aliam esse coniugatam* i. e. ut *uni saltem eidemque coniugi iniuriosum sit.* Hinc si Titius coniugatus peccat cum Caia item coniugata, et ambo sibi promittunt futuras nuptias, neuter vero novit alterum esse coniugatum, impedimentum non oritur. Quamvis

(3) Sanchez, *l. c.* n. 30; Schmalzgr., *l. c.* n. 35 ss.; Reiffenst., lib. IV, tit. VII, n. 8; S. Alph., *l. c.* n. 1037; De Iustis, lib. II, cap. 16, n. 54; Feije, *l. c.* n. 450; Rosset, *l. c.* n. 2018; D'Annibale, *l. c.*

(4) Sanchez, *l. c.*; S. Alph., *l. c.*; Matharan, n. 306; Wernz, *l. c.* n. 523; Vlaming, *l. c.* n. 314; Noldin, *l. c.* n. 587; Gasparri, *l. c.* n. 736.

(5) Cfr. cap. 1, 7, X, *de eo, qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium*, IV, 7; Sanchez, *l. c.* disp. 78, n. 12, disp. 79, n. 31 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 10 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1036; Rosset, *l. c.* n. 2019 s.; Wernz, *l. c.* n. 523, III; Ball.-Palm., *l. c.* n. 670.

(6) *Op. cit.* part. II, App. in fine.

enim uterque committat adulterium formale, eo ipso quod cognoscit suum matrimonium, tamen peccatum utriusque non concurrit formaliter ad iniuriam uni eidemque coniugi irrogandam. Ad hoc enim requiritur, ut uterque notitiam habeat saltem matrimonii unius partis.

Dicimus *saltem matrimonii unius partis*, quia si utraque pars est coniugata, necesse non est, ut utraque utrumque ligamen cognoscat, sed sufficit, si alterutrum: hinc adest impedimentum, si Titius cognoscit Caiam esse coniugatam, Caia vero ignoret matrimonium Titii.

Ab impedimento criminis, ut liquet ex dictis, excusat ignorantia invincibilis matrimonii; item ignorantia vincibilis leviter culpabilis, qua pars rationabiliter putat alteram non esse coniugatam; non excusat verius affectata, quia affectatio ignorantiae est dolus, qui in iure aequiparatur scientiae (cfr. can. 2229, § 1).

Controvertitur, num excuset ignorantia crassa seu supina. Plures affirmant (7); alii negant (8). Stante dubio iuris, impedimentum non adest (can. 15). Quod si Titius sciat quidem Caiam esse coniugatam, sed modo tum ipsa tum Titius dubitent num Sempronius vivat, et ita rem habeant inter se, impedimentum probabilius exsistere censetur, quia Sempronius praesumitur vivere, donec mors probetur (9). At si dein constaret Sempronium revera mortuum fuisse, impedimentum non esset.

Necesse tamen non est, ut partes cognoscant adulterium *qua tale*, seu qua peccatum specifice diversum a fornicatione, iustitiam laedens.

482. III. Matrimonii *promissio* debet esse: 1º *vera;* 2º *seria;* 3º *libera;* 4º *exterius manifestata;* 5º *mutua;* 6º *pura;* 7º *respiciens matrimonium futurum;* 8º *cum scientia ligaminis*. De singulis.

1º **Vera,** i. e. requiritur promissio proprie dicta; proinde non sufficit desiderium vel propositum nubendi. Quare impedimentum deest, si, ex. gr., vir dicat mulieri: *Si iterum matrimonium contraham, non aliam ducam nisi te;* vel: *Vehementer opto nuptias tecum inire.* Ratio est, quia haec similiave verba *veram* promissionem haud exprimunt.

2º **Seria,** scil. *non ficta* vel *falsa* i. e. facta cum animo se vere obligandi (10). Quidam tenent, fictam promissionem sufficere. Quae sententia nec intrinsece nec extrinsece probabilis est; non *intrinsece*,

(7) Sanchez, lib. VII, disp. 79, n. 38; S. Alph., *l. c.* n. 1036; Salmant., tract. IX, cap. 12, n. 52; De Iustis, lib. II, cap. 16, n. 38; Rosset, *l. c.* n. 2020; D'Annibale, *l. c.* n. 439.

(8) Schmalzgr., *l. c.* n. 11; Coninck, disp. 31, n. 53; Valentia, in III P., disp. 11, q. 5, punct. 3; Palaus, tract. 28, D. IV, p. 12, n. 8; aliique apud Sanchez, (*l. c.*) et Salmant. (*l. c.*).

(9) Sanchez, *l. c.* n. 36; Busembaum apud S. Alph., *l. c.* n. 1031; De Iustis, *l. c.* n. 37; Gasparri, *l. c.* n. 736; Knecht, § 37.

(10) Quare a communi et certa doctrina recedit Cerato, qui (*op. cit.* n. 70) dicit: « Nec erit necesse, ut data fuerit (promissio) *sincere* seu cum animo se obligandi ».

quia ius expresse loquitur de *promissione* seu de *fide mutuo data;* ficta vero promissio non est vera promissio seu fides data; non *extrinsece*, quia auctores, qui ita sentiunt, sunt pauci et minoris auctoritatis; praeterea auctoritas extrinseca necessario supponit intrinsecam eaque nititur, qua penitus sublata, deficit quoque extrinseca.

Ficta promissio ne tunc quidem satis est, quando fictio nullo signo alteri manifestetur. At in foro externo ipsa probari debet, ut palam est; nam ex nota iuris regula *nemo existimandus est dixisse quod non mente cogitaverit.*

Quare promissio ficta nec in foro interno nec in foro externo impedimentum producit; sed in foro externo eatenus impedimentum deesse censetur, quatenus fictio probari queat.

Nonnulli existimant impedimentum oriri in utroque foro, si fictio externe non manifestetur (11). Sententia communior et probabilior negat, ob rationem supra allegatam, scil.: fides seu promissio ficta non est vera fides seu promissio. Et quamvis cum tali ficta promissione non vitetur periculum in parte decepta captandae mortis coniugis, tamen, cum agatur de lege irritante et de materia odiosa, interpretatio ad normam can. 19, stricte facienda est; ideoque, stante controversia (cfr. can. 15), impedimentum non exsistit (12).

Opinio, quae tenet non sufficere promissionem *privatam*, sed requiri promissionem factam ad normam can. 1017 (cfr. *Ius Pontificium*, 1931, p. 36), iuridico fundamento destituitur. Sane Codex utitur verbis omnino generalibus: *fidem sibi mutuo dederunt de matrimonio ineundo*, nulla facta mentione de canone praedicto; praeterea, si illud verum esset, numquam aut fere numquam exsisteret impedimentum, cum vix sponsalia sollemniter celebrentur aut celebrari queant inter coniugatos vel inter partem coniugatam et non coniugatam; demum S. C. de Sacramentis et S. Poenitentiaria tenent impedimentum oriri ex *privata* promissione, ac revera dispensationem concedunt.

3º **Libera** a metu gravi, dolo vel fraudibus et errore substantiali, ut palam est.

483. 4º **Exterius manifestata** signis vel verbis aut scriptura ab una parte, et ab altera similiter *acceptata*. Id iure antiquo communiter DD. tenebant, quia *vera* promissio non intelligitur iuridice, nisi fuerit

(11) Sanchez, *l. c.* disp. 79, n. 10; Palaus, tract. 28, disp. 4, punct. 12, n. 12; Coninck, *l. c.* disp. 31, n. 57.

(12) Cfr. Lacroix, lib. VI, part. 3, n. 625; Bonacina, *l. c.* q. 3, punct. 6, n. 8; Elbel, *l. c.* n. 175; Laymann, lib. V, tract. 10, part. 4, cap. 10, n. 4; Sporer, part. IV, cap. 1, n. 109; Gasparri, *l. c.* n. 737; Ball.-Palm., *l. c.* n. 679.

acceptata (13). Iure novo certum est, nam can. 1075, 1° exigit ut *fides data* sit et quidem *ex utraque parte; mutua* porro *fides data*, necessario supponit acceptationem, imo et repromissionem (cfr. n. 83).

Utrum promissio debeat esse *expresse* acceptata, an sufficiat pro acceptatione *taciturnitas*, disputatur. Sententia communior et probabilior tenet, taciturnitatem non sufficere, quia silentium in huiusmodi re odiosa non potest simpliciter pro consensu haberi; quin imo, attentis circumstantiis, silentium unius partis potius habendum est pro denegatione consensus quam pro assensu (14). Stante dubio iuris, impedimentum non est.

5° **Mutua,** i. e. promissio unius partis cum *repromissione* alterius. Olim id communius AA. negabant (15); alii tamen verius affirmabant (16). Hodie certum est, attentis ipsius can. 1075, 1° verbis, requiri promissionem *mutuam*.

6° **Pura,** nempe *non conditionata*. Proinde non sufficit promissio *conditionata*, si conditio deficit *ante* commissum adulterium: deficiente enim conditione, dissolvitur promissio, et habetur perinde ac si numquam facta fuisset, ita ut adulterium subsequens non amplius coniungatur cum matrimonii promissione. Si conditio *post* commissum adulterium *suspensa exsistat* usque ad obitum coniugis innocentis, vel ante obitum *deficiat*, communius et verius DD. tenent, paucis negantibus, impedimentum deesse, quia non habetur *fides data* seu *promissio*, nisi conditio adiecta verificetur (17).

Quae sententia practice certa dicenda, ex can. 15 saepius allegato.

Posita autem verificatione, adestne impedimentum? Si conditio verificatur *post coniugii solutionem*, plerique, nonnullis contradicentibus, docent impedimentum non oriri (18); haec sententia, ut supra, est

(13) Schmalzgr., *l. c.* n. 20; Sanchez, *l. c.* n. 6; Reiffenst., lib. IV, tit. 7, n. 16; S. Alph., *l. c.* n. 1037; Salmant., *l. c.* cap. 12, n. 61.

(14) Sanchez, *l. c.* n. 25; Palaus, *l. c.* disp. 4, punct. 12, n. 11; Schmalzgr., *l. c.* n. 22; Rosset, *l. c.* n. 2024; Gasparri, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 524, III, cum not. 38.

S. Alph., (*l. c.* n. 1038) dicit: « Merito Sporer... utramque sententiam, vocat probabilem ». Sed Sporer (part. IV, cap. 1, n. 109) haec habet: « Et ego, *nisi de consensu constet*, in mitiorem sententiam inclino ».

(15) Sanchez, *l. c.* n. 74; Bonacina, *l. c.* q. 3, punct. 6, n. 9; Coninck, disp. XXXI, n. 62; Palaus, disp. IV, punct. 12, n. 13; S. Alph., *l. c.* n. 1041; Rosset, *l. c.* n. 2027 ss.

(16) S. Bellarm., *De matr.*, cap. 22, v. *Secundus est*; Elbel, *l. c.* n. 165; Diana, part. III, tract. 4, resol. 198 et alii veteres apud Lacroix, *l. c.* n. 626; Wernz, *l. c.* not. 38; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1005, 3.

(17) Laymann, lib. V, tract. 10, part. 4, cap. 10, n. 4; Sporer, *l. c.* cap. 1, n. 109; Tamburinius, *De Matrim.*, tract. I, cap. 6, § 3, n. 4; Coninck, *l. c.* n. 59; S. Alph., *l. c.* n. 1040; Gasparri, *l. c.* n. 737; Rosset, *l. c.* n. 2031 s.; Feije, *l. c.* n. 451.

(18) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 11; Schmalzgr., *l. c.* n. 27; De Iustis, *l. c.* cap. 6, n. 41; Gasparri, *l. c.*, qui citat pro sententia affirmante etiam Laymann. Sed immerito; nam hic auctor (lib. V, tract. 10, part. 4, cap. 10, n. 4, v. *Sexta*) expresse docet impedimentum induci, si conditio verificatur « ante mortem coniugis » i. e. ante matrimonii solutionem.

certa. Si conditio verificatur *ante matrimonii solutionem*, communius AA. tenent impedimentum oriri.

Iuxta hanc sententiam, promissione conditionata *de praeterito* vel *de praesenti*, impedimentum oritur statim ac constat conditionem exsistere; promissione conditionata *de futuro necessario, impossibili* aut *turpi* statim oritur; de futuro *contingenti* vel *honesto* oritur necne, prout verificetur ante solutionem coniugii, vel non (19).

Alii tamen negant (20), quia promissio debet esse simpliciter pura, et non conditionata. Ipse S. Alphonsus (21) dicit: « Sed huic (assertioni) responderi posset quod promissio illa, adhuc impleta conditione, nec pura per se dici potest, prout requiritur a iure ».

Haec opinio videtur probabilis; probabilitate vero admissa, applicandum est notum principium de dubio iuris (n **202**).

484. 7° *Promissio debet respicere matrimonium* **futurum** *i. e. post obitum coniugis ineundum*. Iure antiquo DD. communiter id affirmabant (22).

Can. 1075 loquitur simpliciter de promissione matrimonii *ineundi*; proinde nihil, saltem clare, e textu Codicis deduci potest contra ius antiquum (23).

Idcirco etiam *hodie* promissio respicere debet nuptias *post mortem coniugis* ineundas.

Idque ut longe verius habemus ob has rationes:

a) Correctio iuris est odiosa, ut aiunt, ideoque « *in dubio num aliquod canonum praescriptum cum veteri iure discrepet, a veteri iure non est recedendum* » (can. 6, 4°);

b) Can. 1075 expresse distinguit inter *promissionem* matrimonii eiusque *attentationem*; porro matrimonium contractum *ante* mortem coniugis est *attentatum*, quia obstat ligamen, ut scite animadvertit Ball.-Palm. (24).

Ergo, nisi admittamus promissionem esse de nuptiis ineundis *post* obitum coniugis, dicere cogimur — quod nefas est — inutilem esse distinctionem a legislatore factam inter matrimonium promissum et attentatum (25).

(19) Gasparri, *l. c.* n. 737; Rosset, *l. c.* n. 2031 s.; Wernz, *l. c.* n. 524; Feije, *l. c.* n. 451.

(20) Coninck, *l. c.*; Holzmann, *De Matr.*, n. 562, b. 5; Noldin, *l. c.* n. 587.

(21) *Loc. cit.* n. 1040.

(22) Sanchez, *l. c.* n. 2; Schmalzgr., *l. c.* n. 8 s.; Gasparri, *l. c.*; Feije, *l. c* n. 649; Wernz, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 678, 3; De Smet, *l. c.* n. 324.

(23) Quare admittenda non est doctrina Chelodi (*op. cit.* n. 93), qui dicit: « *Certum* pariter promissionem non debere esse de contrahendo *post* mortem coniugis, quia lex non distinguit ».

(24) *Loc. cit.*, n. 698.

(25) Hanc sententiam tenent fere omnes commentatores Codicis: Pighi, *op. cit.* n. 61; Ferreres, II, n. 1022 (ed. 3ª post Codicem); Vlaming, *l. c.* n. 315; Arregui, *Summ. theol. mor.*, n. 762 (ed. 5ª) et alii.

Quibus mature perpensis, opinionem contrariam solide probabilem dicere non audemus. Unde impedimentum non adest, si Titius, ex. gr., dicat Caiae: Promitto tibi nuptias post mensem vel annum, post obtentum civile divortium ineundas. Nisi contrarium expressum fuerit, promissio inter adulteros matrimonium *post mortem coniugis* contrahendum communiter respiciet; nec opus est ut id *expresse* promissioni addatur.

In foro externo, nisi contrarium probetur, semper censetur adfuisse intentio et promissio celebrandi matrimonium *post* obitum coniugis, seu *post* solutionem nuptiarum nunc exsistentium.

Utrum promissio debeat respicere matrimonium verum seu religiosum, an sufficiat promissio matrimonii mere civilis, certo non constat (26). Affirmat Gasparri, qui ait: «Putamus impedimentum oriri si partes adulterium commiserunt cum privata promissione matrimonii tantum civilis» (n. 674, ed. post Codicem). Quare impedimentum est dubium, practice nullum.

485. 8º *Requiritur* **scientia ligaminis.** Huc spectat quaestio, utrum necesse sit, si promissio adulterium praecedat, quod utraque pars *tempore promissionis* alterutram esse matrimonio **copulatam** *cognoscat*. Ex. gr. Caius, ignorans Bertham esse coniugatam, ei matrimonium promisit, et postea, matrimonio cognito, rem cum ipsa habuit. Omnes concedunt in hoc casu impedimentum exsistere, si, post notitiam matrimonii, promissio *expresse confirmata* fuerit. Deficiente huiusmodi confirmatione, DD. inter se non conveniunt.

Alii affirmant esse impedimentum, quia, aiunt, sufficit confirmatio tacita, quae habetur per adulterium (27). Alii negant, quia «ceu turpis promissio non est facile praesumenda, ita nec turpis ratihabitio. Quin puto nec ratihabitionem ex dictis sufficere, si facta fuerit, altero inscio» (28).

Alii ita distinguunt: vel adulterium committitur *ex vi promissionis* quondam factae, cum spe futuri matrimonii, et tunc impedimentum oritur; vel patratur adulterium independenter a facta promissione, et tunc deest impedimentum.

Stante controversia, impedimentum non exsistit (n. **202**).

486. Adulterium cum attentatione matrimonii. — Ut impedimentum adsit, haec requiruntur:

1º *Adulterium* debet habere omnes **conditiones** supra memoratas (n. **481**).

2º *Attentatio* debet esse **vera.** Nomine *attentationis* intelligitur

(26) Wernz-Vidal, n. 328; Linneborn, p. 260.
(27) Sanchez, *l. c.* n. 34; Schmalzgr., *l. c.* n. 13; Ball.-Palm., *l. c.*
(28) D'Annibale, *l. c.* n. 439.

actus, quo duo, conscii *exsistentis* impedimenti ligaminis, i. e. *vivente* coniuge *nec dissoluto* matrimoniali vinculo, *vere* et *serio* sibi legitimo praestant, *invalide* utique, *consensum* coniugalem *de praesenti* per verba aut alia signa.

Quare:

a) Necesse non est, ut attentatio matrimonii fiat coram parocho et testibus i. e. in forma legitima Ecclesiae; fieri potest etiam coram ministello acatholico, vel coram magistratu civili seu «per civilem tantum actum», uti expresse habet can. 1075, 1º, vel actu omnino privato (29).

Nihil refert, utrum contrahentes sint *alio* quoque *impedimento* ligati.

b) Non sufficit *per se*, quod duo vivant in *concubinatu*, nisi aut in illo praestetur consensus coniugalis per verba de praesenti, aut ipse concubinatus, attento usu loci utque plerumque accidere solet, includat promissionem matrimonii de praesenti (30). Diximus, *per se* concubinatum non sufficere; sed in foro externo, nisi aliud constet, huiusmodi concubinatus matrimonio attentato aequiparatur.

c) Requiritur *scientia* utriusque partis de ligamine exsistente, ut supra diximus de promissione (n. **481**, 3º), at sufficit, ad contrahendum impedimentum, quod pars, quae ligamen ignorabat, in vita coniugali, eo cognito, perseveret et adulterium committat.

d) Omnes qui, post matrimonium *valide* contractum, petunt et obtinent civile divortium et postea aliud matrimonium civile celebrant illudque consummant, eo ipso impedimentum incurrunt; quocirca, soluto priore coniugio, nequeunt valide inire matrimonium sine dispensatione.

487. 3º Inter *adulterium* et *attentationem* necessaria est **coniunctio,** de qua supra (n. **480**), scil. adulterium et attentatio exsistere debent *stante eodem coniugio*. Indifferens est, num prius fuerit adulterium an attentatio, dummodo uterque actus *simul eodem coniuge vivente* exstiterit (31).

4º Quae diximus (n. **482**) de *revocatione*, *confirmatione* etc. promissionis, applicanda sunt etiam *attentationi* matrimonii.

488. Adulterium cum coniugicidio. — Ad constituendum impedimentum requiritur:

I. Ex parte *adulterii:*

1º Ut sit **verum, consummatum** seu perfectum, **formale** ex utraque parte, prout supra diximus (n. **481**).

(29) Sanchez, *l. c.* n. 8; Schmalzgr., *l. c.* n. 15; Feije, *l. c.* n. 451; Wernz, *l. c.* n. 451; Giovine, I, p. 409; De Angelis, lib. IV, tit. 7, n. 11; Gasparri, *l. c.* n. 738.
(30) S. C. de Prop. Fide 14 ian. 1844; Feije, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 318.
(31) Sanchez, *l. c.* n. 3; Schmalzgr., *l. c.* n. 8; Rosset, *l. c.* n. 2034 s.; Wernz, *l. c.* n. 526.

2° Praeterea necesse est, ut sit utrumque uni eidemque coniugi formaliter **iniuriosum** *respectu illius praecise coniugis qui occiditur*. Scil. non sufficit quod matrimonium alterutrius saltem adulteri notum sit utrique, sed insuper opus est, ut uterque adulter *cognoscat illud in specie matrimonium, quod solvitur per coniugicidium*.

Ratio desumitur ex fine legis. Eatenus adulterium causa impedimenti videtur, quatenus *influit ex utraque parte in coniugicidium*; quod profecto non verificatur si *alteruter complex ignoret existentiam illius coniugis qui occiditur* (32).

Quare si Titius coniugatus rem habet cum Bertha, cuius maritum in lectulo decumbentem brevi moriturum praevidet, fingens se non coniugatum sed solutum esse; et dein, adulterio patrato, uxorem suam interficit, ut nuptias inire possit cum Bertha statim post obitum eius mariti, impedimentum non exsistit; unde Titius et Bertha matrimonium contrahere non prohibentur.

489. II. Ex parte *coniugicidii:*

1° **Machinatio mortis** facta per *unum* ex adulteris; dicimus per *unum*, quia *mutua* adulterorum machinatio *non* requiritur. Nihil refert, utrum adulter coniugem proprium interfecerit, an compartis; utrum physica an morali machinatione usus sit.

2° Coniugicidium **verum,** nempe ut occidatur qui *vere*, non solum putative (i. e. ratione matrimonii mere putativi) sit coniux; secus enim non haberetur coniugicidium, de quo expresse loquitur can. 1075, 2°, sed homicidium simplex.

3° Coniugicidium **dolosum** seu intentione vere occidendi patratum; tale non esset coniugicidium, praeter illam intentionem, simplici saevitia causatum (33).

4° *Mors* coniugis innocentis **reapse secuta** ex machinatione *physica* vel *morali*, per se vel per alium, scil. per mandatum, consilium *efficax* vel preces quae *efficaciter* influxerint, unius ex adulteris, ita ut nequaquam sufficiat mors mere attentata (34).

Diximus *ex machinatione physica vel morali* quia si mors sequitur non *vi ipsius actus occisorii* seu *machinationis*, sed ex alia causa, puta ex imperitia vel negligentia medici, ex incuria ipsius coniugis vulnerati (ex. gr. si vulnus leve non satis curavit), impedimentum

(32) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 1035; *Hom. Apost.*, tract. 18, n. 63; Wernz, *l. c.* n. 352; Vlaming, *l. c.* n. 320; Matharan, *op. cit.* n. 320.

(33) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 50; S. Alph., *l. c.* n. 1036; Ball.-Palm., *l. c.* n. 670 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 321.

(34) Cfr. Sanchez, disp. 78, n. 7; Schmalzgr., *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 739; Wernz, *l. c.* n. 531, not. 62; Ball.-Palm., *l. c.* n. 668.

non incurritur (35). Non sufficit ex dictis *ratihabitio* caedis ab altero factae.

5° **Intentio** *contrahendi matrimonium* cum *complice adulterii*, non autem aliud motivum quodcumque, ex. gr. vindicta. Ius canonicum hanc intentionem *expresse* non exigit; deducitur tamen ex *fine* legis impediendi facilem occisionem legitimi coniugis ob spem matrimonii cum parte adultera (cfr. can. 18); unde si *alia intentione* patretur coniugicidium, impedimentum non exsistit (36).

Huc spectat resp. S. C. C. in *Ulixbonen*. Sensus S. C. fuit, teste Riganti (37), impedimentum deesse, quia uxoricidium videbatur commissum ex sola causa *vindicandi* adulterium uxoris.

490. Intentio contrahendi nuptias cum complice non requiritur in *utroque* adultero; sufficit in illo, qui coniugicidium patrat, cum nec vetus nec novum ius exigat intentionem *utriusque* adulteri.

Oportetne ut *exterius* intentio *manifestetur?* Communiter DD. affirmant (38), iis quoque non exceptis, qui tenent manifestationem alteri complici esse necessario faciendam. Horum ratio est, quia «secus non intelligitur, quo iure Ecclesia sua *lege poenali* suoque iudicio attingere possit intentionem *mere internam*» (39).

Quae ratio, debita cum reverentia sit dictum, non videtur solida, tum quia Ecclesia sua lege suoque iudicio attingit *adulterium* et *coniugicidium*, utrumque profecto *externum*, tum quia praefata intentio *iure* praesumitur in foro *externo;* ideoque, nisi ex probationibus contrariis elidatur, legitime subiicitur legi et iudicio Ecclesiae (40). De facto huiusmodi *animus nubendi* semper manifestatur vel explicite vel saltem implicite, i. e. ex circumstantiis ipsis desumitur.

Gravis controversia est inter AA., num intentio contrahendi matrimonium *alteri* complici sit *manifestanda*, ut impedimentum adsit.

Plures affirmant (41). Alii negant, quia ex fontibus iuris necessitas manifestationis non eruitur (42).

(35) Schmalzgr., *l. c.* n. 50 ss.; Sanchez, *l. c.* n. 7 s.; Rosset, *l. c.* n. 2042; Wernz, *l. c.* n. 529, 531.

(36) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2048; Wernz, *l. c.* n. 531, not. 59; Ball.-Palm., *l. c.* n. 637, 5°.

(37) In reg. 49 Cancell. Apost., n. 56.

(38) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 1036, ad VI; Salmant., tract. 9, cap. 12, n. 53; Pontius, lib. VII, cap. 45, n. 5; Ball.-Palm., *l. c.* n. 674; Rosset, *l. c.* n. 2045.

(39) Wernz, *l. c.* n. 528, not. 55, n. 531, not. 61.

(40) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 78, n. 19; Sotus in IV, D. 37, qu. un., art. 4; Gutierrez, *Canon. quaest., de matr.*, cap. 105, n. 23.

(41) S. Alph., *l. c.*; Salmant., *l. c.*; Lehmkuhl, *l. c.* n. 769; Gasparri, *l. c.* n. 739; D'Annibale, *l. c.* n. 441, not. 32; Van de Burgt, *l. c.* n. 148.

S. Doctor (*l. c.*) ex Salmant., citat pro hac sententia Sanchez, Vasquez, Perez, et Dicastillum. Sed minus recte.

Sanchez (*l. c.*) tenet oppositum; Vasquez nihil dicit i. e. mentem suam de hac re nullatenus pandit (in 1-2, disp. 160, cap. 3); Perez (disp. 33, sect. 1, n. 7) loquitur de alio casu, nempe de crimine, *utroque* machinante; Dicastillus (disp. 7, dub. 56, n. 611) affirmat contrarium, scil. probabile dicit, impedimentum incurri ob intentionem internam et incognoscibilem.

(42) Rosset, *l. c.* n. 2048; Carrière, *l. c.* n. 739; Feije, *l. c.* n. 454, 4°; Santi, lib. IV, tit. 7, n. 6; Wernz, *l. c.* n. 531, not. 61; Noldin, *l. c.* n. 586; Vlaming, *l. c.* n. 321.

Haec sententia verior videtur; sed alia quoque est solide probabilis. Proinde, stante dubio iuris, impedimentum non est (n. **202**).

Quidam (43), licet excludant necessitatem manifestationis alteri coniugi faciendae, dicunt tamen requiri, ut *intentio* ineundi matrimonium *alteri* parti *nota* sit. Alii **id** negant.

Intentio nuptias contrahendi respicere debet praecise *complicem*, non vero aliam personam quamcumque; quare si Titius coniugatus adulterium committat cum Caia suamque uxorem occidat ea intentione ut matrimonium celebret cum Bertha, impedimentum non exsistit (44).

In foro externo, quando de patrato adulterio constat, *praesumptio* est, necem coniugi illatam fuisse animo nuptias cum complice ineundi; quae tamen *praesumptio*, utpote iuris tantum, contrarias probationes admittit (45).

491. III. Ex parte *connexionis* inter adulterium et coniugicidium, haec requiruntur:

1° *Utrumque* committi debet stante **eodem legitimo matrimonio.** Hinc si Caius adulterium committit cum Bertha, sua uxore vivente, et, hac mortua, ducit Semproniam eamque occidit ut matrimonium ineat cum Bertha, impedimentum non exsistit. Item si Titius solutus rem habet cum Caia coniugata, et postea Bertham ducit eique necem infert animo nuptias contrahendi cum Caia, impedimentum non intelligitur.

2° Adulterium *praecedere* debet **occisionem** coniugis. **Ratio** est, quia coniugicidium, ut diximus (n. **489,** 5°), fieri debet ex *intentione* contrahendi matrimonium cum complice *adulterii*, quae intentio sufficit implicita; sed, post mortem coniugis, si alia pars sit soluta, adulterium non exsistit (46).

492. Communiter DD. censent impedimentum induci, licet *adulterium* sequatur *machinationem* mortis, dummodo praecedat mortem ipsam.

Plerique id intelligunt de machinatione tum moralis tum etiam physica, ex. gr. de vulneris inflictione, veneni propinatione, etc., ita ut, si causa mortis posita ante adulterium fuerit, ex. gr. propinatum sit venenum, et deinde adulterium sequatur, antequam mors reipsa eveniat, impedimentum exsistit (47).

(43) Cfr. Noldin, *l. c.* n. 586.
(44) Sanchez, *l. c.* n. 18; Bonacina, q. 3, punct. 6, n. 17; S. Alph., *l. c.*; Castropalaus, *l. c.* disp. 4, punct. 12, n. 5.
(45) S. C. C. in *Ulixbonen.* 28 sept. 1726 (*Thesaurus S. C. C.* to. III, p. 367); cfr. n. 489, 5°. In casibus a nonnullis memoratis, v. g. a Iemolo (*op. cit.* n. 83), impedimentum, saltem practice, profecto abest.
(46) Schmalzgr., *l. c.* n. 51; Feije, *l. c.* n. 454; Gasparri, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 673; Wernz, *l. c.* n. 532.
(47) Schmalzgr., *l. c.* n. 51; Ball.-Palm., *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 2047; Feije, *l. c.* n. 454; Wernz, *l. c.* n. 532, not. 64.

Alii id tantum concedunt de machinatione *morali*, negant vero de *physica*; quare, secundum hanc sententiam, si adulterium committatur *post* machinationem *physicam*, sed ante mortem reapse secutam, v. g. postquam vulnus lethale inflictum est aut venenum propinatum, impedimentum non inducitur (48).

Haec opinio probabilior videtur: 1° quia, alia sententia admissa, tota haec conditio *superflue* apponitur: siquidem nimis manifestum est, adulterium debere *mortem ipsam* coniugis praecedere, secus non est adulterium, sed implex fornicatio; 2° quia *coniugicidium* proprie non eo momento *patratur*, quo coniux reapse moritur, sed eo tempore quo ponitur actus qui illud vere causat; 3° quia adulterium commissum *post* actum qui est causa mortis, nullum de facto exercet influxum in coniugicidium; hoc autem impedimentum ideo praesertim videtur constitutum, ne adulterium utrinque formale facilem occasionem praebeat inferendi necem coniugi innocenti.

Ceterum, stante controversia, palam est impedimentum non exsistere. Hinc si Titius, propinato veneno uxori suae, *deinde* adulterium committit cum Caia, potest cum hac muliere, uxore defuncta, matrimonium celebrare.

493. 3° Coniux, qui *vivebat tempore adulterii*, et non alius, **occidi** debet; nam ad alios casus lex ecclesiastica non est extendenda, cum de hac tantum hypothesi loquatur (49). - Cfr. **480, 488.**

494. Coniugicidium utroque machinante. — Ut oriatur impedimentum criminis ex *solo* coniugicidio, sequentes conditiones requiruntur:

1° Ut **vere** occidatur **coniux.**

a) Proinde non sufficit coniugicidium *attentatum.*

b) Nec satis est occisio alterius personae, etsi facta ex intentione coniugem interficiendi. Hinc si, loco coniugis, alia persona per errorem occidatur, impedimentum non exsistit (50).

c) Praeterea necesse est, ut matrimonium fuerit *validum*, sive consummatum sive ratum tantum.

d) Non sufficit *putativum*, quamvis ambo contrahentes sint in bona fide et tam ipsi quam ceteri omnes coniugium validum habeant. Ratio, quia ille solum est vere *coniux*, qui *validum* matrimonium celebravit, et iniuria matrimonio *non exsistenti* inferri non potest (51).

e) Nihil refert, utrum maritus cum muliere occidat uxorem,

(48) Van de Burgt, *l. c.* p. 142; Vlaming, *l. c.* n. 322.
(49) S. C. C. in caus. *Neapolitana*, 26 mart. 1746; Feije, *l. c.* n. 454; Wernz, *l. c.* n. 532.
(50) Sanchez, lib. VII, disp. 78, n. 7; Schmalzgr., *l. c.* n. 54; Reiffenst., lib. IV, tit. 7, n. 22 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 733; D'Annibale, *l. c.* n. 440.
(51) Sanchez, *l. c.* n. 20; Gasparri, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 527.

an uxor cum complice maritum; nam uxor et maritus quoad iura matrimonialia *pares* omnino sunt ex iure divino et ecclesiastico. Contraria sententia quorumdam DD., qui restringebant impedimentum ad *uxoricidium*, iamdiu antiquata est (52).

495. 2° Ut *mors* sequatur ex **vera** et **mutua** *utriusque complicis* **cooperatione,** scil. ut *uterque realiter* atque *efficaciter concurrat ad necem inferendam*, et quidem *mutuo consilio*. Quare:

a) Actio posita ab utroque complice debet esse *lethalis*, ita ut si mors non ex ea praecise, sed ex alia causa sequatur, impedimentum non exsistat (cfr. n. **489,** 4°).

b) *Cooperatio* ad mortem coniugis innocentis potest esse *physica* vel *moralis*, uti expressis verbis statuit can. 1075, 3°; etiam iure antiquo omnes DD. id merito affirmabant.

Prior habetur, cum Titius physice agit sicque effectum i. e. mortem causat; ex. gr. si explodit sclopetum aut gladio vulnerat vel hasta percutit. Altera adest, cum quis aliam causam liberam ad agendum *efficaciter* movet vel mandato vel consilio aut precibus.

Necesse omnino est, ut huiusmodi cooperatio moralis sit vere *efficax*, seu ut uterque complex existimari queat tanquam *reus principalis* vel *correus;* secus impedimentum non est.

c) Si mandatum vel consilium revocatum fuerit, idque alteri complici innotuerit, deest cooperatio requisita ideoque impedimentum non oritur; aliter omnino dicendum, si revocatio non innotuerit.

d) Si *una* pars necem ab *altera* illatam solum *approbat* atque *ratam* habet, impedimentum non exsistit, quia ratihabitio, quae caedem iam patratam respicit, nullum influxum, ut patet, in eam habet; igitur deest *utriusque* complicis *machinatio* a iure omnino requisita. Hinc si Titia audit Caium occidisse suam uxorem, et scelus laeta approbat summisque laudibus extollit uxoricidam intuitu matrimonii, nullum est impedimentum ex hoc capite (53).

e) Si *una* pars *consentit* seu *approbat* necem ab altera *patrandam*, inducitume impedimentum? Imprimis certum est impedimentum deesse, si una pars manifestet suum propositum occidendi, et alia *taceat*, nec approbans illud nec reprobans exterius, licet *interne* omnino consentiat.

Si vero *consentiat* seu *approbet*, ita distinguendum: vel huiusmodi consensus seu approbatio ex adiunctis *efficaciter* influit, qua suasio aut consilium etc., vel non. Si primum, quod tamen non facile admittendum est,

(52) Sanchez, *l.* c. n. 8; D'Annibale, *l.* c.; Wernz, *l.* c. not. 51.
(53) Sanchez, *l.* c. n. 5 ss.; Schmalzgr., *l.* c. n. 53 s.; S. Alph., *l.* c.; Rosset, *l. c.* n. 2038 ss.; Ball.-Palm., *l.* c. n. 668; Wernz. *l.* c.; Gasparri, *l.* c. n. 733, *b*).

inducitur impedimentum; si alterum, non inducitur, quia deest *opera* a canone 1075, 3° expresse requisita i. e. cooperatio. In dubio, impedimentum non est.

f) Si *solus* vir aut *sola* mulier vel *uterque* quidem, sed *sine mutuo consilio*, interficit, impedimentum ex solo isto coniugicidio non oritur: siquidem «*mutua* opera» (can. 1075, 3°) non exsistit (54).

496. 3° Requiritur ut coniugicidium patratum sit **intuitu matrimonii** cum *complice* ineundi, aut cum *uno ex eis*, si plures fuerint (55). Haec conditio in lege canonica disertis verbis non reperitur; tamen, ut recte DD. communiter tenent, manifesto deducitur ex *fine* huius impedimenti, quod ideo ab Ecclesia constitutum est, ne coniux interficeret coniugem, ut cum alio nuptias contrahere posset (56).

Quare impedimentum *non exsistit:*

a) Si mors coniugi inferatur ex ira vel vindicta aut voluntate liberius vivendi cum complice aut desiderio hereditatem acquirendi, etc.

b) Si coniugicidium patretur ex intentione ineundi matrimonium non cum complice occisionis, sed cum alia persona sive determinata sive indeterminata (57).

c) Si animus contrahendi matrimonium sequatur occisionem; nam, spectato fine legis, praecedere debet, ita ut influere censeatur in coniugicidium.

497. Controvertitur, num praefata *intentio contrahendi matrimonium* requiratur in *utroque* complice.

Fere communis DD. sententia negat, quia, posita intentione etiam ex parte unius tantum, sufficienter habetur ansam machinandi necem coniugis, ad quam tollendam lex irritans lata est (58).

Quidam affirmant, dicentes id sequi ex mutua conspiratione requisita et ex fine ipsius legis (59). Hanc sententiam improbabilem dicere non audemus. Ratio vero contra eam adducta rem non evincit.

«Prior sententia, aiunt, in iure non habet fundamentum; nullibi enim decernitur *utriusque partis intentionem requiri*» (60). Animadvertimus, ne

(54) Cfr. Sanchez, *l.* c. n. 6 ss.; Schmalzgr., *l.* c. n. 55; Rosset, *l.* c. n. 2041; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 7, n. 4.
(55) Sanchez, *l.* c. n. 13; Schmalzgr., *l.* c. n. 55; Reiffenst., *l.* c. n. 24; S. Alph., *l.* c. n. 1033, 1036; Feije, *l.* c. n. 453; Rosset, *l.* c. n. 2043.
(56) Cfr. Sanchez, *l.* c.; S. Thom., in IV, D. 37, art. 2; Gasparri, *l.* c. n. 733; Wernz, *l.* c. n. 528; Noldin, *l.* c. n. 585, 2.
(57) Cfr. Sanchez, *l.* c. n. 18; Schmalzgr., *l.* c. n. 56; Ball.-Palm., *l.* c. n. 669; D'Annibale, *l.* c. n. 440.
(58) Sanchez, *l.* c. n. 14; Salmant., *l.* c. cap. 9, n. 53; S. Alph., *l.* c. n. 1034; Ball.-Palm., *l.* c. n. 528, III; Gasparri, *l.* c.; Rosset, *l.* c. n. 2044; D'Annibale, *l.* c.
(59) Cfr. Feije, *l.* c. n. 453, 3°; Carrière, *l.* c. n. 736; Vlaming, *l.* c. n. 324.
(60) Cfr. Wernz, *l.* c. n. 528, not. 55.

unius quidem *partis* intentionem a iure expresse requiri; proin haec argumentatio non valet, secus concludendum foret, eam intentionem, silente iure, in neutro complice exigi. Neque ex *fine* desumi potest argumentum peremptorium in favorem praedictae sententiae, quia *certo* non apparet haberi sufficienter, ex unius tantum intentione, occasionem machinandi contra vitam coniugis.

Item disputatur, utrum *intentio* nuptias contrahendi *sit manifestanda*, necne. Plures requirunt, ut haec intentio sit exterius manifestata et quidem complici; alii, ut manifestetur non quidem alteri complici, sed utcumque; alii demum negant necessitatem huius manifestationis (61). - Cfr. n. 490. Res est dubia dubio iuris ideoque impedimentum non exsistit (n. 202). S. Alphonsus recte monet (62), opus non esse, ut manifestatio fiat oretenus aut scripto, sed sufficere si fiat per signa seu indicia sufficientia, ex. gr. per munera, epistolas amatorias, familiaritates, et similia.

In foro *externo*, nisi contrarium probetur, « semper praesumitur machinatio in necem alterius facta esse animo ineundi cum alia matrimonium, si mulier et vir alienus communi opera concurrunt ad mortem coniugis innocentis » (63).

Quidam negant aut negare videntur hanc praesumptionem (64). Horum sententia, si revera neget, non est admittenda; nam praesumptio in casu coniugicidii a viro et muliere mutua opera commissi est obvia et manifesta (praesertim si paulo post coniugicidium nuptiae celebrentur inter complices occisionis), tum quia ex ipsa rei natura colligitur, tum quia communiter contingentibus plane respondet.

Quoties enim vir et mulier mortem coniugi innocenti mutuo consilio inferunt, semper aut fere semper hoc gravissimum delictum ea intentione patrant, teste experientia, ut nuptias dein inter se contrahant.

Quae praesumptio eatenus sustinetur, quatenus ex contrariis probationibus aliud non constet (65). Onus autem id probandi, ut palam est, incumbit coniugicidis, quippe qui, cum praesumptionem contra se habeant, sese ab ea purgare tenentur.

Quare in foro externo, nisi praesumptio ex coniecturis sive probationibus cesset, impedimentum existere censetur.

498. Corollarium. — Ubi agitur de isto impedimento criminis, circa quod plura adsunt dubia et controversiae, sedulo distinguendum practice inter matrimonium *contrahendum* et matrimonium *iam contractum*.

(61) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 14, 18; Schmalzgr., *l. c.* n. 55; S. Alph., *l. c.* n. 1034; Castropalaus, *l. c.* n. 5; Salmant., *l. c.* n. 53; Ball.-Palm., *l. c.* n. 669; Gasparri, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 2044 ss.; D'Annibale, *l. c.* n. 440; Wernz, *l. c.* n. 528; Vlaming, *l. c.* n. 325; Noldin, *l. c.*

(62) *Loc. cit.* n. 1034.

(63) Schmalzgr., *l. c.* n. 55; Sanchez, *l. c.* n. 19; Ball.-Palm., *l. c.*; Reiffenst., *l. c.* n. 18; Giovine, part. I, § 229, n. 2; Vlaming, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 528, III.

(64) Cfr. D'Annibale, *l. c.* n. 440, not. 27; Rosset, *l. c.* n. 2045; Gasparri, *l. c.* n. 733.

(65) Cfr. S. C. C. in causa *Ulixbonen.* 28 sept. 1726; Bened. XIV, *Quaest. can.*, 526; Sanchez, *l. c.* n. 13 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2043; Wernz, *l. c.* n. 528, not. 52.

Si agitur de matrimonio contrahendo, benignior sententia retineri potest; si agitur de matrimonio iam contracto, standum omnino est pro eius valore ad normam can. 1014, donec in foro externo exsistentia impedimenti et consequenter matrimonii nullitas plena certitudine probata fuerit.

499. Ratio impedimenti. — 1. Ecclesia statuens hoc impedimentum intendit: 1° consulere *honestati* morum et sacramenti *dignitati;* 2° item consulere *fidei coniugali* et *incolumitati coniugum:* sublata enim spe matrimonii ineundi cum complice sive occisionis sive adulterii, ansa patrandi haec crimina tollitur; 3° delinquentes *punire* ob crimen commissum, quo maxima profecto iniuria infertur matrimonio et coniugi innocenti (66).

Hinc manifesto patet, Ecclesiam optimo iure complices huiusmodi criminis reddere inhabiles ad matrimonium contrahendum, quod sane foret publice inhonestum et valde perniciosum.

2. Disputant DD., quinam sit finis *primarius* impedimenti, quinam *secundarius*. Item controvertitur, num impedimentum sit magis inhabilitas quam poena, an viceversa (67). Iure novo, et verius etiam antiquo, impedimentum est pure ac simpliciter inhabilitas, ut alia impedimenta matrimonialia; Ecclesia vero eam statuit, ad memoratos fines una simul obtinendos (68).

500. An et quomodo impedimentum criminis multiplicetur. — Potest multiplicari tum ratione *delicti* tum ratione *matrimonii*.

1. Si impedimentum oritur *ex solo coniugicidio*, duplex habetur impedimentum, quando ambo machinantes sunt coniugati et utriusque coniux ab eis occiditur.

2. Si impedimentum oritur *ex coniugicidio cum adulterio*, duplex videtur, iuxta nonnullos, impedimentum, quando ambo adulteri sunt coniugati et uterque coniugem suum interficit. Res tamen est dubia.

(66) Suarez, *De legibus*, lib. V, cap. 19, n. 6; Lugo, *De Poenit.*, disp. 16, n. 336; Schmalzgr., *l. c.* n. 61; D'Annibale, *l. c.* n. 438; Gasparri, *l. c.* n. 730; Feije, *l. c.* n. 456.

(67) Cfr. Schmalzgr., *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 683 ss.; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1008.

(68) Quare admittenda non est, simpliciter et absolute, doctrina Chelodi (*op. cit.*, p. 97): « Omnes veteris iuris interpretes, innixi evolutioni *historicae* huius impedimenti, valde insistunt duplici principio: ipsum inductum esse in *poenam*, et quidem extraordinariam, atque ad *cavendum vitae* coniugis innocentis: eoque qua criterio interpretationis utuntur. Cui modo interpretandi *hodie*, penitus sublato iure Decretalium, *nulla* amplius suffragatur *iuridica* ratio ».

Nonne canones qui ius vetus ex integro referunt, *ex veteris iuris auctoritate*, atque ideo *ex receptis apud probatos auctores interpretationibus*, sunt aestimandi (can. 6, 2)? Nonne eadem ratio, quae olim vigebat, nostra etiam aetate viget?

3. Si impedimentum oritur *ex adulterio* cum *promissione* vel *attentatione matrimonii*, duplex est impedimentum: 1° quando ambo adulteri coniugati sunt et hanc circumstantiam ambo cognoscunt (69); 2° si Titius coniugatus adulterium committit cum Bertha eique matrimonium promittit vel attentat, dein, mortua uxore, Semproniam ducit et durante hoc matrimonio, iterum Bertham cognoscit cum promissione vel attentatione matrimonii (70).

4. Impedimentum multiplicatur pro numero *diversorum* delictorum, quae nempe differant quoad speciem, non autem *ex eodem crimine*, durante eodem matrimonio saepius commisso, ex. gr. ex pluries patrato adulterio formali aut ex promissione vel attentatione matrimonii saepius repetita.

5. Hinc impedimenta ita multiplicari possunt, ut sint duo, quatuor, sex etc. V. g. Titius est coniugatus cum Sempronia, et Bertha cum Caio, et uterque, scil. Titius et Bertha, alterius ligamen cognoscit. Iamvero, si Titius cognoscit Bertham cum promissione matrimonii, impedimenta, ut communius docent AA., sunt *duo;* si praeterea, vivente Sempronia, nuptias cum Bertha attentat, sunt *quatuor;* si ad eam ducendam et Semproniam et Caium occidit, sunt *sex.*

Sic aliae hypotheses fingi possunt in quibus impedimenta impedimentis addantur (71).

6. Pro dispensatione obtinenda super impedimento criminis, circumstantia multiplicitatis exprimenda est; at non requiritur ut *numero* indicetur, *quoties* adsit impedimentum, quia ne ipsi quidem DD. semper determinare valent, num ex aliquo actu novum oriatur impedimentum. Hinc sufficit *omnes casus circumstantias* clare atque distincte exponere.

501. Num impedimentum criminis afficiat etiam infideles. — 1. Cum sit impedimentum iuris mere ecclesiastici, evidens est infideles eo non teneri, nisi forte lege civili apud ipsos inductum sit (cfr. n. **75** ss.) - (72).

2. Certum est, impedimentum induci, si unus est fidelis et hic cum infideli adulterium committit cum promissione vel attentatione matrimonii. Ratio, quia tunc impedimento ligatur directe fidelis;

(69) Ball.-Palm., *l. c.* n. 691: Vlaming, *l. c.* n. 314. Nonnulli negant haberi in hoc casu *veram* multiplicitatem impedimenti.

(70) Feije, *l. c.* n. 455; Gasparri, *l. c.* n. 740; Noldin, *l. c.* n. 588.

(71) Cfr. Zitelli, *op. cit.* p. 384; Feije, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 326; Gasparri, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 691.

(72) Sanchez, lib. VII, disp. 78, n. 3, disp. 79, n. 43; Schmalzgr., *l. c.* n. 2; Rosset, *l. c.* n. 2050 ss.

consequenter vero et indirecte eo ligatur quoque infidelis, non secus ac contingit in impedimento disparitatis cultus (73).

3. Si ambo sunt infideles et adulterium cum promissione vel attentatione matrimonii aut coniugicidium patrant, et dein alteruter vel uterque convertatur, impedimentum non exsistit (74).

4. Si e duobus infidelibus alter ad fidem convertatur, ita ut adulterium, ex. gr., ante baptismum et promissio vel attentatio matrimonii post conversionem locum habeat, impedimentum non est, quia baptismus delet fundamentum impedimenti, seu crimen. Nonnulli putant impedimentum induci; sed plerique negant (75). Horum sententia, stante dubio iuris, certa est.

5. Si alter fidelis sit, alter infidelis, interest, num coniugicidium patraverit fidelis an infidelis. Si caedem patravit infidelis et homicidii particeps non fuit pars adultera fidelis, a neutro incurritur impedimentum: non ab infideli, propter rationem allatam, non a fideli, quia haec non est rea homicidii: adulterium sine homicidio non inducit impedimentum (76).

6. Si vero coniugicidium patravit fidelis, aut complex fuit in machinatione, impedimentum incurrit fidelis, et consequenter ligatur indirecte etiam infidelis. Et hoc valet, quamvis dein infidelis convertatur ad fidem; quia fidelis perpetuo ligatur impedimento. Imo id verum est, licet pars fidelis hoc fecerit, ut pars infidelis, nuptiis cum ea initis, ad fidem convertatur (77).

502. Num ignorantia excuset ab impedimento criminis. — 1. In iure antiquo gravis erat controversia inter DD. Nonnulli affirmabant ignorantiam impedimenti ex parte utriusque complicis ab eo excusare, quia, dicebant, hoc impedimentum habet rationem poenae et quidem extraordinariae; atqui ab huiusmodi poena ignorantia nedum legis praecipientis, sed etiam punientis excusat (78).

Plerique negabant, dicentes vel hoc impedimentum esse magis inhabilitatem quam poenam, vel esse quidem inductum in poenam, sed ab eo ignorantiam non excusare (79).

(73) S. C. de Prop. Fide, 23 aug. 1852, ad 3; Schmalzgr., *l. c.* n. 2 ss.; Sanchez, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 521.

(74) S. C. de Prop. Fide, 23 aug. 1852, ad 2.

(75) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 79, n. 43; Schmalzgr., *l. c.* n. 3; Gasparri, *l. c.* n. 741; Ball.-Palm., *l. c.* n. 682, 3°.

(76) Schmalzgr., *l. c.* n. 46; Ball.-Palm., *l. c.* n. 691, 5°.

(77) Schmalzgr., *l. c.* n. 46 ss.; Ball.-Palm., *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 741; Vlaming, *l. c.* n. 327 s.

(78) Pichler, lib. IV, tit. 7, n. 6; Navarrus, *Man.*, 22, 46; D'Annibale, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 683 s., et alii.

(79) Sanchez, lib. IX, disp. 32, n. 17; Schmalzgr., *l. c.* n. 59: Suarez, *De legibus*, lib. V,

In casu vero ignorantiae ex parte *unius* tantum complicis, etiam patroni sententiae negativae impedimentum admittebant, cum pars cognoscens *directe* ligaretur, atque ita *indirecte* impedimentum afficeret partem ignorantem; sed excipiebant casum, in quo *pars ignorans* esset adultera et coniugicida, ita ut ipsa *directe* non ligaretur, et consequenter altera quoque pars indirecte esset immunis (80).

503. 2. Iure novo certum est ignorantiam huius impedimenti non excusare. Nam, ut supra dictum fuit (n. **478**), impedimentum istud est *inhabilitas* personalis; porro can. 16, § 1 id habet: « *Nulla ignorantia legum irritantium aut inhabilitantium ab eisdem excusat, nisi aliud expresse dicatur* ». Atqui nullibi dicitur ignorantia huiusmodi impedimenti excusare. Ergo.

3. Impedimentum criminis, licet in poenam redundet, tamen non est vera et proprie dicta poena medicinalis vel vindicativa, quia de eo nulla profecto occurrit mentio in lib. V, sect. II, tit. VIII (*De poenis medicinalibus seu de censuris*) et tit. IX (*De poenis vindicativis*).

Sane quod non sit poena *medicinalis*, manifesto colligitur ex ipso conceptu impedimenti (cfr. n. **195**) et poenae medicinalis seu censurae (canon 2241, § 1).

Codex non distinguit inter poenas medicinales et censuras, sed eas promiscue usurpat (cfr. can. 2216, tit. VIII, sect. II, lib. V). Neque, attento conceptu, impedimentum criminis est poena vindicativa (cfr. can. 2286 ss.); ceterum, dato et non concesso quod esset poena vindicativa, ex can. 2229, § 3, 1° ignorantia non excusaret.

504. Cessatio et dispensatio. — 1. Impedimentum criminis est natura sua *perpetuum* ideoque ex se nullatenus cessat, sed sola dispensatione auferri potest.

2. Cum autem sit iuris mere ecclesiastici quoad omnes et singulas species, Ecclesia certe dispensare valet, etsi agatur de coniugicidio sive occulto sive etiam publico (81).

3. Quoad dispensationem haec teneas:

1° Si agitur de coniugicidio *publico*, sive alterutra sive utraque parte machinante, S. Sedes non dispensat. Bened. XIV in Const.

cap. 19; Reiffenst., lib. IV, tit. 7, n. 26; Diana, *l. c.* tract. 6, resol. 170; Sporer, *De matr.*, n. 44; De Angelis, lib. IV, tit. 7, n. 5; Giovine, *l. c.* § 228; Feije, *l. c.* n. 456; Rosset, *l. c.* n. 2055 ss.; Gury, *l. c.* n. 788; Scherer, *l. c.* p. 395 s.; Santi-Leitner, *l. c.* n. 7; Wernz, *l. c.* n. 522.

(80) Cfr. Wernz, *l. c.* not. 30; Gasparri, *l. c.* n. 748.

(81) Cfr. Bened. XIV, Const. « *Aestas anni* », 28 oct. 1757; Const. « *Pastor bonus* », 13 april. 1744; Schmalzgr., *l. c.* n. 62 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2065 ss.; Wernz, *l. c.* n. 533 s.; Giovine, II, p. 412 s.

« *Aestas anni* », 28 oct. 1757, dicit: « Neque tamen exemplo ullo constat, Pontificem dispensasse in impedimento huiusmodi publico ». Cfr. infra n. 6°.

2° In casu coniugicidii *occulti* dispensatio interdum conceditur ex causa gravissima, salutari poenitentia iniuncta (82).

3° Si agitur de impedimento criminis orto ex *adulterio* cum matrimonii *attentatione* vel *promissione* S. Sedes facilius dispensat, puta si mulier diffamata maneret, si publicum scandalum oriretur, etc. Nam « crimen ex adulterio cum promissione vel attentatione matrimonii etiam per civilem tantum actum » est impedimentum *gradus minoris* (can. 1042, § 2, 5°). Cfr. n. **206**.

4° Ubi adulterium et promissio vel attentatio *publica* sint, gravior causa profecto requiritur quam in casu impedimenti occulti (83).

5° De dispensatione ab hoc impedimento contenta in rescripto dispensationis super matrimonio rato tantum et permissionis transitus ad alias nuptias, vide n. **281**.

6° Facultas, de qua in cc. 1043-1045 (cfr. n. **232** ss.), respicit omnes species impedimenti criminis, *coniugicidio* etiam *publico* non excepto. Tamen dispensatio cum scandalo fidelium, ut patet, concedi nequit. Porro vix aut ne vix quidem abesset scandalum, si concederetur dispensatio in casu coniugicidii publici. Practice igitur huiusmodi dispensationi concedendae opportunitas et convenientia desunt.

505. Num adsint poenae in reos impedimenti criminis statutae. — 1. Poenae *speciales* in Codice non habentur. At delinquentes, pro diversitate delicti, incurrunt poenas statutas in adulteros (can. 2357, § 2, 985, 4°) - (84), in bigamos (can. 2356) - (85), in homicidas (can. 2354; cfr. n. **475**, not. 45).

2. Iure antiquo, rei *coniugicidii* in poenam tanti delicti prohibebantur matrimonium inire cum quavis persona vi impedimenti *impedientis*. Quae sanctio poenalis iamdiu ante Codicem sublata erat contraria consuetudine (86).

(82) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 743; Giovine, *l. c.* p. 413; Rosset, *l. c.* n. 2067 s.

(83) Rosset, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 534.

(84) Can. 2357, § 2: « « Qui publicum *adulterii* delictum commiserint, vel in concubinatu publice vivant, vel ob alia delicta contra sextum decalogi praeceptum legitime fuerint damnati, excludantur ab actibus legitimis ecclesiasticis (cfr. n. **475**, not. 46), donec signa verae resipiscentiae dederint ».

(85) Can. 2356: « Bigami, idest qui, obstante coniugali vinculo, aliud matrimonium, etsi tantum civile, ut aiunt, attentaverint, sunt ipso facto infames; et si, spreta Ordinarii monitione, in illicito contubernio persistant, pro diversa reatus gravitate excommunicentur vel personali interdicto plectantur ».

(86) Cfr. c. 5, 8, C. XXXIII, q. 2; c. 6, C. XXXI, q. 1; cap. 1. X, IV, 19; Giovine, *l. c.* p. 415; Scherer, *l. c.* p. 391 ss.

506. Notiones historicae. — 1. Prioribus Ecclesiae saeculis, licet adulterium gravissimis *poenitentiis* publicis subiiceretur, tamen impedimentum *dirimens* matrimonium nullatenus constituebat, ut clare deducitur ex can. 9 Conc. Illiberitani (an. 300-306) et ex S. Augustino (87).

Ius *romanum* et *germanicum*, poenis adulterii (quarum maxima erat poena capitalis) subiiciebat tantum *uxorem* adulterantem cum alio viro, *non* autem *maritum* cum soluta muliere moechantem (88).

Ecclesia hoc ius semper reprobavit (89), quia fide coniugali non solum uxor, sed etiam maritus tenetur, et adulterium ipso iure divino prorsus interdicitur.

2. Iure *romano* matrimonium cum muliere adultera erat quidem prohibitum, at validum (90).

Nuptiae complicum in adulterio primum declaratae sunt *nullae* a Iustiniano (an. 556) in Novella 134, c. XII.

Hoc ius receptum fuit ab Ecclesia *orientali*, non autem ab Ecclesia *occidentali*, quae adulteros *publicae* poenitentiae subiiciebat, qua durante omnis maritalis coniunctio erat quidem interdicta, sed poenitentia absoluta et mortuo coniuge, matrimonium permittebatur. Habentur tamen quidam canones *particulares*, qui prohibent matrimonium *in perpetuum* cum qualibet persona, at vim *irritantem* non habent.

3. In Concilio Meldensi (an. 845) conditus fuit canon quidam specialis de matrimonio inter complices adulterii post mortem coniugis innocentis, scil.: «... Quod si probatum fuerit, sine *ulla spe coniugii* cum *poenitentia perpetuo* maneant» (91).

Impedimentum criminis ab impedimento *poenitentiae* nondum adaequate distinguebatur, neque *dirimens* erat (92).

4. In Concilio Triburiensi (an. 895) adulterium qualificatum exhibetur ut impedimentum dirimens, ortum scil. ex crimine adulterii et promissione matrimonii post mortem coniugis innocentis (93).

Eadem disciplina videtur iam ab initio saec. IX viguisse in patriarchatu Aquileiensi.

5. Gratianus *duas* tantum impedimenti species criminis agnoscit, scil. *adulterium* cum *coniugicidio* et *adulterium* cum *promissione* matrimonii, excludens manifeste qua impedimentum adulterium simplex (94).

(87) *De nupt. et concup.*, lib. 1, cap. 10; c. 2, C. XXXI, q. 1; c. 8, C. XXXII, q. 7.
(88) Cfr. L. 6, 34, D. ad leg. Iul. XLVIII, 5; L. 101 D. de V. S. L. 16; L. 1 C. ad leg. Iul. IX, 9.
(89) Cfr. I *Cor.* VII, 4; c. 4, C. XXXII, a. 4; c. 23, C. XXXII, q. 5.
(90) L. 11, § 13 D. ad leg. Iul.; Freisen, *l. c.* p. 627.
(91) Cfr. c. 5, C. XXXI, q. 1.
(92) Cfr. Freisen, *l. c.* p. 626 ss.; Scherer, *l. c.* p. 386 s.; Wernz, *l. c.* n. 518.
(93) Cfr. c. 4, C. XXXI, q. 1.

6. Inde a Clemente III (an. 1187-1191) et Caelestino III (an. 1191-1198) accessit *alia* species impedimenti, nempe *adulterium* cum *attentatione* matrimonii (95). Dein idem Caelestinus *quartam* speciem addidit, scil. *coniugicidium utroque machinante* sine adulterio (96).

Gregorius IX (an. 1227-1234), ne ulla superesset ratio dubitandi, diserte declaravit ex *sola* promissione vel attentatione matrimonii, vivente coniuge facta, impedimentum non oriri (97).

Haec disciplina usque ad Codicem viguit ab eoque acceptata confirmataque fuit.

507. Ius civile. — 1º Codex *Ital.* agnoscit ut impedimentum dirimens *coniugicidium* consummatum vel attentatum, etiam sine adulterio, sed in iudicio probatum, et quidem inter occisorem et coniugem occisi.

2º Codex *Hispan.* (art. 84) statuit inhabiles esse ad matrimonium civile ineundum eos, qui per legitimam sententiam declarati fuerunt *adulteri* vel *rei* aut *complices homicidii* coniugis unius partis (98).

3º In iure *Gallico* ex lege 15 dec. 1904 *nullum* amplius exsistit impedimentum criminis. Cod. *Gall.* (art. 298) agnoscebat qua impedimentum *impediens*, sed *indispensabile*, simplex adulterium, at in iudicio probatum tamquam causa separationis. Quae iuris dispositio per citatam legem abrogata fuit (99).

4º Codex *Germ.* habet impedimentum *dirimens* et *dispensabile* ortum ex simplici *adulterio*, quod prohibet matrimonium cum complice, si adulterium fuit *causa* propter quam *sententia divortii* lata est. *Coniugicidium* qua impedimentum non attenditur (100).

5º Codex *Austr.* agnoscit impedimentum *dirimens* ex *adulterio* et *coniugicidio;* at cum iure canonico non concordat. Materialiter simplex *adulterium* (sine promissione) *sufficit* ad *constituendum* impedimentum; formaliter tamen necesse est, ut adulterium ante novum matrimonium de facto fuerit *iudicialiter probatum*.

Coniugicidium vero est impedimentum inter personas, quae stante priore matrimonio (etiam sine adulterio) nuptias sibi promiserunt,

(94) Dict. Grat., post c. 3, C. XXXI, q. 1.
(95) Cap. 4, 5, X, IV, 7; cfr. Scherer, *l. c.* p. 388.
(96) Cap. 1, X, III, 33. Cfr. Freisen, *l. c.* p. 630; Scherer, *l. c.*
(97) Cap. 8, X, IV, 7. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 518; Freisen, *l. c.* p. 633 s.
(98) Friedberg-Ruffini, *l. c.* § 149; Knecht, § 37.
(99) Cfr. Allègre, *op. cit.* ad cit. art. 298; Rosset, *l. c.* n. 2306.
(100) Cfr. Leitner, *l. c.* p. 284 s.; Wernz, *l. c.* n. 539.

si vel una deinde necem *intulit* coniugi aut inferre *attentavit*. Praeterea si locum habet *separatio* in matrimonio (acatholico), persona separata et ea quae causa fuit separationis perpetuo excluduntur a coniugio (101).

6º In *Anglia, Hollandia, Helvetia, America septentrionali* et alibi impedimentum criminis non agnoscitur.

ARTICULUS IX.

De impedimento consanguinitatis.

508. Notio. — *Consanguinitas* sive *parentela* aut *cognatio carnalis* definiri potest: *Vinculum sanguinis inter personas, quae per carnalem generationem, vel una ab altera vel coniunctim, ab eodem stipite propinquo descendunt* (1). — Dicitur:

a) Vinculum sanguinis, quod ex carnali propagatione derivatur, et intelligi potest tum *physice*, quatenus in consanguineis consideretur communio eiusdem physice sanguinis, tum *moraliter*, quatenus consideretur relatio seu propinquitas moralis, quae in communione eiusdem sanguinis fundatur. Hinc patet, vinculum maioris benevolentiae, affectus et necessitudinis inter consanguineos distingui ab aliis vinculis amicitiae, quia fundamentum habet in unitate et communione sanguinis, non vero in sola bonorum aut aliarum rerum communicatione.

b) Inter personas, quia consanguinitas tantummodo de personis praedicatur.

c) Quae per carnalem generationem... descendunt, ut significetur agi de illa sanguinis communione, quae ex *carnali copula* oritur. Per copulam enim seu generationem sanguis parentum in filios derivatur.

d) Vel una ab altera vel coniunctim ab eodem stipite, ut indicetur duplex modus quo consanguinitas inducitur. Etenim *aut* una persona ab alia descendit, sive *immediate*, ut filius a patre, sive *mediate*, ut nepos ab avo, patre suo mediante; *aut* duae vel plures

(101) Cfr. Scherer, *l. c.* p. 397; Wernz, *l. c.*; Brunelli, *op. cit.* 192, 313.

---

(1) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 50, n. 1 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 14, n. 1 ss.; D'Annibale, I, n. 60; Ball.-Palm., *l. c.* n. 654; Wernz, *l. c.* n. 407; Lehmkuhl, *l. c.* n. 987; Knecht, § 38.

Cfr. S. R. R. 13 ian. 1921; 10 mart. 1910; 11 febr. 1913; 13 ian. 1921; *Decis.* V, 83; *A. A. S.*, XIV, 472.

personae ab uno progenitore descendunt, ita ut ab eo, qui dicitur *stipes communis*, communem originem habeant. Ita, ex. gr., pater vel mater aut uterque est stipes communis respectu fratrum et sororum; avus vel avia aut uterque respectu consobrinorum.

e) Ab eodem stipite propinquo, quia *proximus* tantum, non autem *remotus*, consideratur stipes: remote enim omnes homines ab uno Noe vel Adam descendunt, quin tamen inde consanguinei *proprie* dicantur (2).

509. Divisio. — Consanguinitas dividitur:

1º In *legitimam* et *illegitimam*, prout oritur ex concubitu *coniugali* vel *extra-coniugali*, i. e. ex valido aut putativo matrimonio (nisi tamen obstet sollemnis professio religiosa vel ordo sacer), vel non (cfr. can. 1114).

Haec distinctio, ubi agitur de nuptiis ineundis, non est attendenda, quia *naturalis* tantum communio sanguinis spectatur, quae profecto eadem est in utroque casu (3).

2º In *plenam* et *minus plenam*, prout *utrumque* progenitorem, nempe patrem et matrem, communem habent, vel *alterutrum* tantum, i. e. solum patrem aut solam matrem.

Qui ex *iisdem* parentibus descendunt, dicuntur *germani;* qui ab *eodem* patre, non autem ab eadem matre, *consanguinei;* qui ab *eadem* matre, non ab eodem patre, *uterini*. Haec distinctio in iure canonico *non* attenditur.

3º In *agnationem* vel *cognationem*, prout per lineam *masculinam* vel *femininam* communio sanguinis habetur; quare *agnati* dicuntur, qui per lineam masculinam descendunt, *cognati* qui per lineam femininam (4).

4º In *simplicem* et *multiplicem*. Illa habetur, si personae ab *uno* tantum stipite *communi* et *unica via* descendunt; haec autem, si uterque vel alteruter *duplici* aut *multiplici via* ab uno stipite communi descendat, aut ipse stipes communis non sit unicus, sed *duplex* vel *multiplex*.

Quomodo et quando id verificetur, dicemus infra (n. **515**).

5º In consanguinitatem *lineae rectae* et consanguinitatem *lineae*

(2) Cfr. Schmalzgr., *l. c.*; Sanchez, *l. c.* n. 2; Gasparri, *l. c.* n. 751; Wernz, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1770; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 14, n. 2.

(3) Schmalzgr., *l. c.* n. 8; Rosset, *l. c.* n. 1771; Vlaming, *l. c.* n. 331; Wernz, *l. c.* n. 408.

(4) Cfr. L. 10, §§ 1, 2, 4 D. *de grad.*; Gaius, III, XXX, 10.

Apud Romanos agnati habentur etiam illi qui per adoptionem ingrediuntur in familiam adoptantis. Cfr. Vidal, *op. cit.* n. 69.

collateralis vel *obliquae* aut *transversae*, haec autem in *aequalem* et *inaequalem*, de qua statim (n. **510**).

510. Stipes, linea et gradus. — 1. Dicitur *stipes* illa persona, sive mas sive femina, a qua tamquam a *communi* trunco vel radice *ceterae* personae, de quarum consanguinitate agitur, per carnalem generationem, sive immediatam sive mediatam, sive legitimam sive illegitimam, descendunt.

Stipes *solet* constare *duabus* personis (parentibus); quandoque tamen *una tantum* constat persona, si nempe haec, sive mas sive femina, non cum una sed cum pluribus prolem genuit, ex. gr. e pluribus successive matrimoniis vel e qualicumque copula cum pluribus habita (5).

2. *Linea* est ordinata series personarum descendentium ad uno stipite, quae *gradus* et *cognationes* continet ac distinguit.

Linea *recta* continet personas, quarum altera ab altera originem habet, et dicitur *descendentalis*, si in designandis et numerandis generationibus numeratio fiat a genitoribus ad genitos (filium, nepotem, pronepotem, abnepotem), *ascendentalis*, si a genitis ad genitores (patrem, avum, proavum, abavum) fiat numeratio.

Linea *collateralis* (obliqua, transversa, transversalis) est series personarum, quae ab eodem quidem stipite communem habent originem, sed quarum nulla ab altera procedit, uti v. g. frater et soror, avunculus et neptis.

Quae linea est *aequalis*, si illi, de quibus agitur, a communi stipite aequali graduum numero distant, uti duo fratres vel duo patrueles; est *inaequalis*, si personae, de quibus quaeritur, a stipite communi inaequali numero graduum distant, ut Titius et Caius nepos eius ex fratre Sempronio; nam Titius uno, Caius duobus gradibus distat a patre Sempronii, qui communis est utrique stipes (6).

511. *Gradus* est mensura *distantiae* unius personae ab altera in eadem linea consanguinitatis, sive habitudo distantium personarum, qua cognoscitur quota distantia duae personae inter se differant et quae persona ex pluribus sit propior communi stipiti. Gradus potest esse *simplex* vel *mixtus* (7).

(5) Sanchez, *l. c.* n. 2; Wernz, *l. c.* n. 408, II; Feije, *l. c.* n. 349; Gasparri, *l. c.* n. 752; Noldin, *l. c.* n. 590, 1; Vecchiotti, III, § 93.

(6) Schmalzgr., *l. c.* n. 12 s.; Rosset, *l. c.* n. 1772 s.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 656; Wernz, *l. c.*; Lehmkuhl, *l. c.* n. 987, 2 s.

(7) Schmalzgr., *l. c.* n. 14; Ball.-Palm., *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1774; Santi-Leitner, *l. c.* n. 4 ss.

Ex stylo Curiae Romanae interdum gradus *simplex* indicat gradum consanguinitatis non coniunctum cum alio impedimento; e contrario gradus *mixtus* ille dicitur, qui est cum alio impedimento coniunctus. Hoc sensu, puta. datur facultas dispensandi super aliquo gradu consanguinitatis sive *simplici* sive *mixto* cum affinitate vel cognatione spirituali.

Aliquando gradus *simplex* significat gradum *aequalem in utraque parte*; e contrario, *mixtus* gradum *inaequalem*, ex. gr. primum ex una, et secundum vel tertium ex alia parte. Qui sensus est magis proprius et valde usitatus.

Aliquando gradus *simplex* denotat gradum *unicum*, *mixtus*, e contrario, *multiplicem*, prout ex uno vel e multiplici stipite oritur consanguinitas (cfr. n. **509**, 4°) - (8).

512. Quomodo gradus computentur. — Tres regulae statuuntur in *iure canonico* ad supputandos gradus consanguinitatis: alia pro linea *recta*, alia pro collaterali *aequali*, alia pro collaterali *inaequali* (can. 96).

1. In *linea recta* tot numerantur gradus, quot personae dempto stipite, seu tot sunt gradus, quot sunt generationes (can. cit. § 2).

Ascendentes	Caius	Descendentes
1		1
Pater		Filius
2		2
Avus		Nepos
3		3
Proavus		Pronepos

Pater et filius in primo, avus et nepos in secundo, proavus et pronepos in tertio gradu consanguinei sunt.

Caius, in adiecto schemate, cum patre et filio in primo gradu, cum avo et nepote in secundo, cum proavo et pronepote in tertio gradu lineae rectae consanguineus est.

2. In *linea collaterali aequali* tot numerantur gradus quot sunt personae ex una parte, dempto stipite, seu quot sunt generationes in uno tractu lineae (can. cit. § 3).

	Titius	
1		1
Carolus		Maria
2		2
Agnes		Alexander
3		3
Franciscus		Lucia

(8) Riganti, in reg. 14 Canc. Apost., n. 69 ss.; Feije, *l. c.* n. 627; Zitelli, *De disp. matrim.*, p. 164, nota; Gasparri, *l. c.* n. 761.

Frater et soror in primo, filii fratris et filii sororis (patrueles et consobrini) in secundo, nepotes fratris et nepotes sororis in tertio gradu lineae collateralis aequalis consanguinei sunt.

In schemate proposito Carolus et Maria in primo gradu, Alexander et Agnes in secundo, Franciscus et Lucia in tertio gradu lineae collateralis aequalis consanguinei sunt.

3. In *linea collaterali inaequali* tot numerantur gradus quot sunt generationes in tractu longiores, seu quot sunt personae dempto stipite, ex parte remotiore (can. cit. § 3).

Franciscus	
1	1
Vincentius	Rosalia
2	2
Robertus	Domitilla
3	3
Felix	Fabianus
4	
Anna	

Si ex una parte personae sunt tres, ex altera quatuor dempto stipite, ultimae duae personae consanguineae sunt in quarto gradu lineae collateralis inaequalis. Huiusmodi gradus ita solet enuntiari: Titius et Caia consanguinei sunt in quarto gradu mixto cum tertio, vel in quarto gradu tangente tertium.

In schemate proposito Fabianus et Anna consanguinei sunt in quarto gradu tangente tertium, Felix et Domitilla in tertio tangente secundum, Robertus et Rosalia in secundo tangente primum lineae collateralis inaequalis (9).

513. 4. Ius canonicum convenit cum iure romano et moderno in computandis gradibus lineae *rectae;* discrepat vero quoad lineam *collateralem.* Nam leges romanae unam eandemque regulam sequuntur pro utraque linea, scil.: tot sunt gradus, quot sunt generationes i. e. personae dempto stipite. Aliter, ut vidimus, lex ecclesiastica.

Usque ad saeculum VIII Ecclesia secuta est computationem iuris romani etiam quoad lineam collateralem (cfr. n. **527**). Quae supputatio nunc quoque in foro saeculari regulariter adhibetur.

5. Plures Ecclesiae orientales adhuc sequuntur, in supputandis gradibus consanguinitatis, leges romanas (10). Cfr. n. **917.**

(9) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 15 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 659 ss.; Noldin, *l. c.* n. 593; Wernz, *l. c.* n. 408, IV; Rosset, *l. c.* n. 1774 ss.; Vecchiotti, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 332; Chelodi, *l. c.* n. 95.

(10) Cfr. Bened. XIV, Const. « *Etsi pastoralis* », 26 maii 1742, § 8, n. 5; Papp.-Szilágyi, *op. cit.* part. II, § 106; Zhishman, *l. c.* p. 220 s.

514. Nomina consanguineorum. — 1. Nomina consanguineorum *ascendentium* in linea *recta* ex parte patris et matris:

Primus gradus: pater, padre, père, Vater, father; — mater, madre, mère, Mutter, mother.

Secundus gradus: avus, nonno, avolo, aïeul, grand-père, Grossvater, grand-father, abuelo; — avia, nonna, avola, aïeule, grand-mère, Grossmutter, grand-mother, abuela.

Tertius gradus: proavus, bisnonno, bisavolo, bisaïeul, arrière-grand-père, Urgrossvater, bisabuelo; — proavia, bisnonna, bisavola, arrière-grand-mère, Urgrossmutter, bisabuela.

2. Nomina consanguineorum *descendentium* in linea *recta* ex parte patris et matris:

Primus gradus: filius, figlio, fils, Sohn, son, hijo; — filia, figlia, fille, Tochter, daughter, hija.

Secundus gradus: nepos, nipote, petit-fils, Enkel, nephew, sobrino; — neptis, nepote, petite-fille, Enkelin, niece, sobrina.

Tertius gradus: pronepos, pronipote, arrière-petit-fils, Urenkel; — proneptis, pronipote, arrière-petite-fille, Urenkelin.

3. Nomina consanguineorum *descendentium* in linea *collaterali* ex parte *patris:*

Primus gradus: frater, fratello, frère, Bruder, brother, hermano; — soror, sorella, soeur, Schwester, sister, hermana.

Secundus gradus: patrueles (filii duorum fratrum) - (11), amitini (filii fratris et sororis), cugini carnali, primi cugini, cugini, cousins germains, primos hermanos paternos, Geschwisterkinder, wenn die beiden Vater Brüder sind, wenn der Vater des einen und die Mutter des andern Geschwister sind; — cugine carnali, prime cugine, cugine, cousines germaines.

Tertius gradus: patrueles magni, amitini magni, sobrini (filii fratris vel sororis avi vel aviae; non omnes tamen eodem sensu hanc vocem usurpant), cugini, secondi cugini, cousins issus de germains, andere Geschwisterkinder; — sobrinae, cugine, seconde cugine, cousines issues de germains.

4. Nomina consanguineorum *descendentium* in linea *collaterali* ex parte *matris:*

Primus gradus: frater, fratello, frère, Bruder, brother; — soror, sorella, soeur, Schwester, sister.

(11) *Patrueles* (filii duorum fratrum), *amitini* (filii fratris et sororis), *consobrini* (filii duarum sororum), saepius omnes indiscriminatim *consobrini* vocari solent.

Secundus gradus: consobrini (filii duarum sororum), amitini (filii fratris et sororis), cugini, cugini carnali, primi cugini, cousins germains, Geschwisterkinder, primos hermanos maternos; — consobrinae, cugine, seconde cugine, cousines germaines.
Tertius gradus: sobrini, consobrini magni, cugini, secondi cugini, cousins issus de germains, andere Geschwisterkinder; — sobrinae, consobrinae magnae, cugine, seconde cugine, cousines issues de germains.

5. Nomina consanguineorum *ascendentium* in linea *collaterali* ex parte *patris:*
Primus gradus: patruus, zio paterno, oncle paternelle, Onkel (Vatersbruder), tio paterno, uncle; — amita, zia paterna, tante paternelle, Tante (Vatersschwester), tia paterna, aunt.
Secundus gradus: patruus magnus, fratello dell'avolo, grand-oncle paternelle, Grossonkel (Grossvatersbruder), hermano del abuelo; — amita magna (interdum dicitur proamita), sorella dell'avola, grand'tante paternelle, Grosstante (Grossvatersschwester), hermana del habuelo.
Tertius gradus: propatruus, fratello del bisavolo, arrière-grand-oncle, (frère du bisaïeul), Urgrossvatersbruder; — proamita (aliquando hac voce significatur soror avi), sorella del bisavolo, arrière-grand'tante (soeur du bisaïeul), Urgrossvatersschwester.

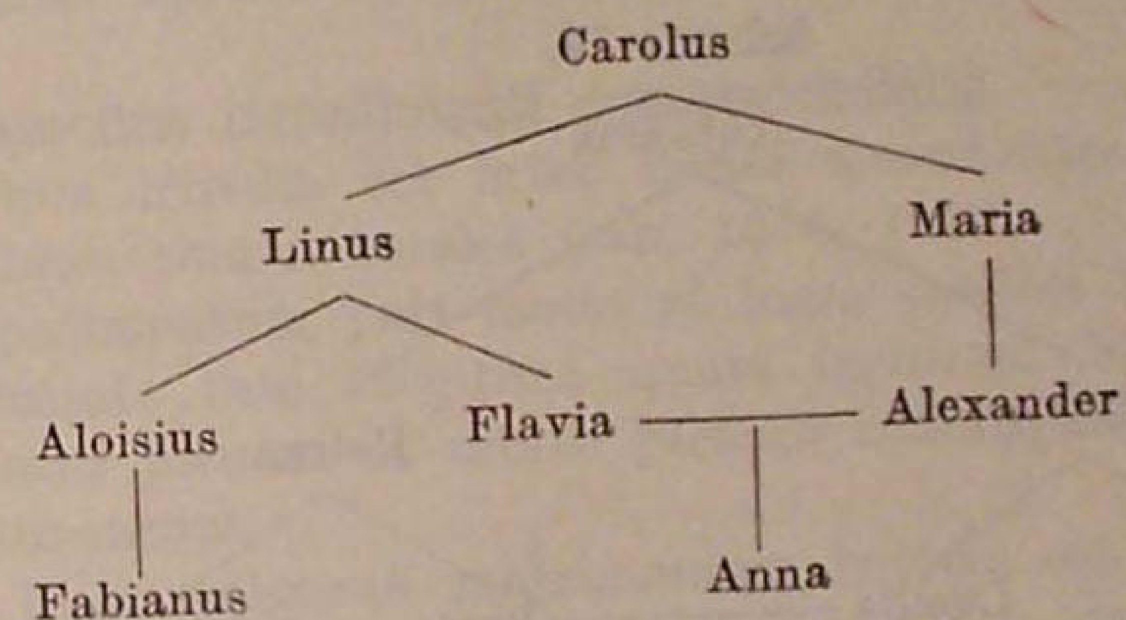
6. Nomina consanguineorum *ascendentium* in linea *collaterali* ex parte *matris:*
Primus gradus: avunculus, zio materno, oncle maternel, Oheim (Muttersbruder), tio materno, uncle; — matertera, zia materna, tante maternelle, Muhme (Mutterschwester), tia materna, aunt.
Secundus gradus: avunculus magnus, fratello dell'avola, grand-oncle maternel, Grossoheim (Grossmuttersbruder), hermano de la abuela; — matertera magna, sorella dell'avola, grand'tante maternelle, Grossmuhme (Grossmuttersschwester).
Tertius gradus: proavunculus, fratello della bisavola, frère de la bisaïeule, Urgrossoheim (Urgrossmuttersbruder); — promatertera, sorella della bisavola, arrière grand'tante (soeur de la bisaïeule), Urgrossmuhme (Urgrossmuttersschwester).

515. Quomodo consanguinitas multiplicetur. — 1. Hodie impedimentum toties *tantum* multiplicatur, quoties *communis stipes* multiplicatur (can. 1076, § 2). Iure antiquo etiam tunc multiplicabatur, cum duae personae ex eodem stipite *multiplici via* descende-

bant (12). Unde impedimentum consanguinitatis est multiplex, si duae personae in pluribus stipitibus conveniunt.

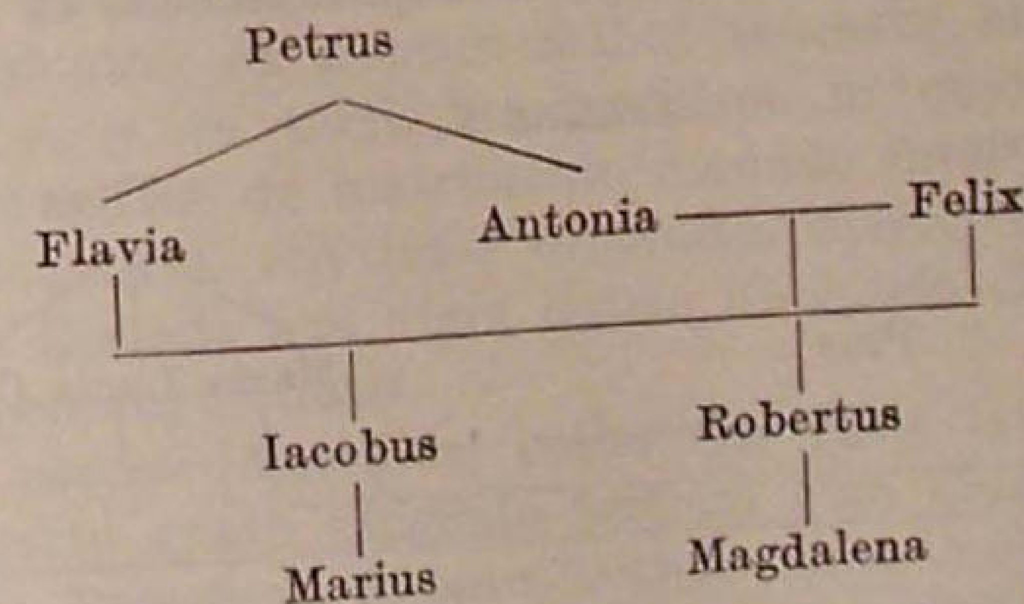
2. Quare consanguinitas iure vigente multiplicari potest ex triplici causa:
1º Si quis prolem habuit ex persona sibi consanguinea, puta si cum ea matrimonium celebraverit ex dispensatione super impedimento consanguinitatis (schema I).
2º Si quis sobolem procreavit cum pluribus personis inter se consanguineis (schema II).
3º Si plures personae consanguineae filios procrearunt ex personis consanguineis (schema III).
Duae causae possunt etiam in uno coniugio simul concurrere (schema IV et V) - (13).

Schema I.

Fabianus et *Anna* sunt consanguinei in secundo et in tertio gradu, ex duplici stipite communi *Lino* et *Carolo.*

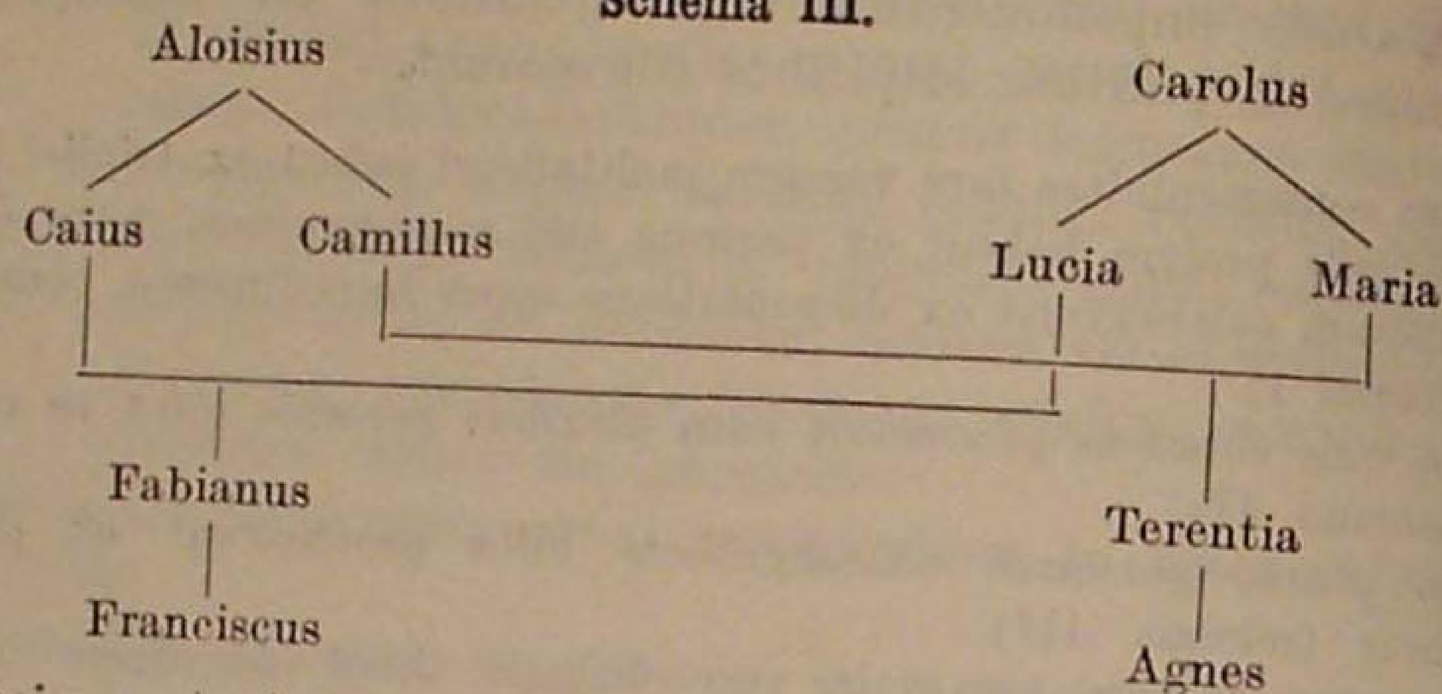
Schema II.

Marius et *Magdalena* sunt consanguinei in secundo et in tertio gradu, ex duplici stipite communi *Felice* et *Petro.*

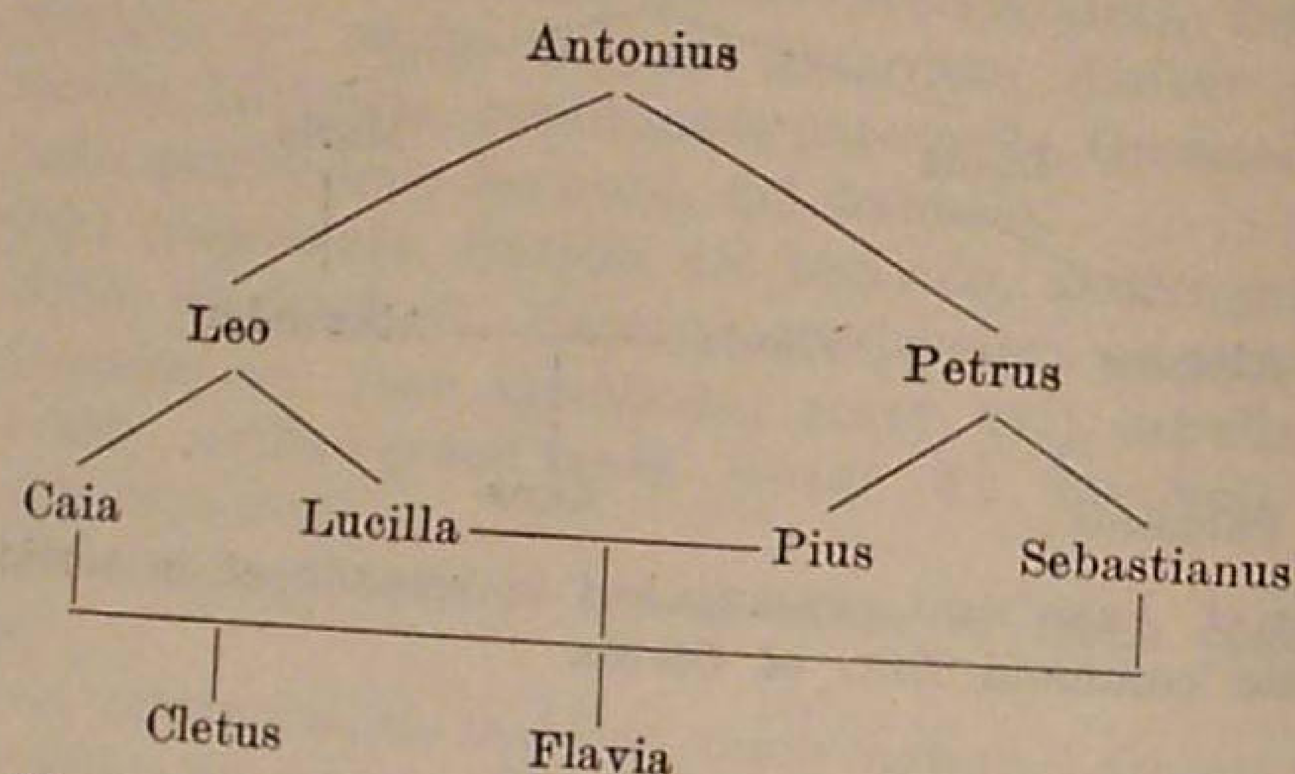
(12) Feije, *l. c.* n. 356; Giovine, I, p. 532; Wernz, *l. c.* n. 408; Gasparri, *l. c.* n. 756 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 655.
(13) Noldin, *l. c.* n. 595; Chelodi, *l. c.* n. 95; Vlaming, *l. c.* n. 335.

Schema III.

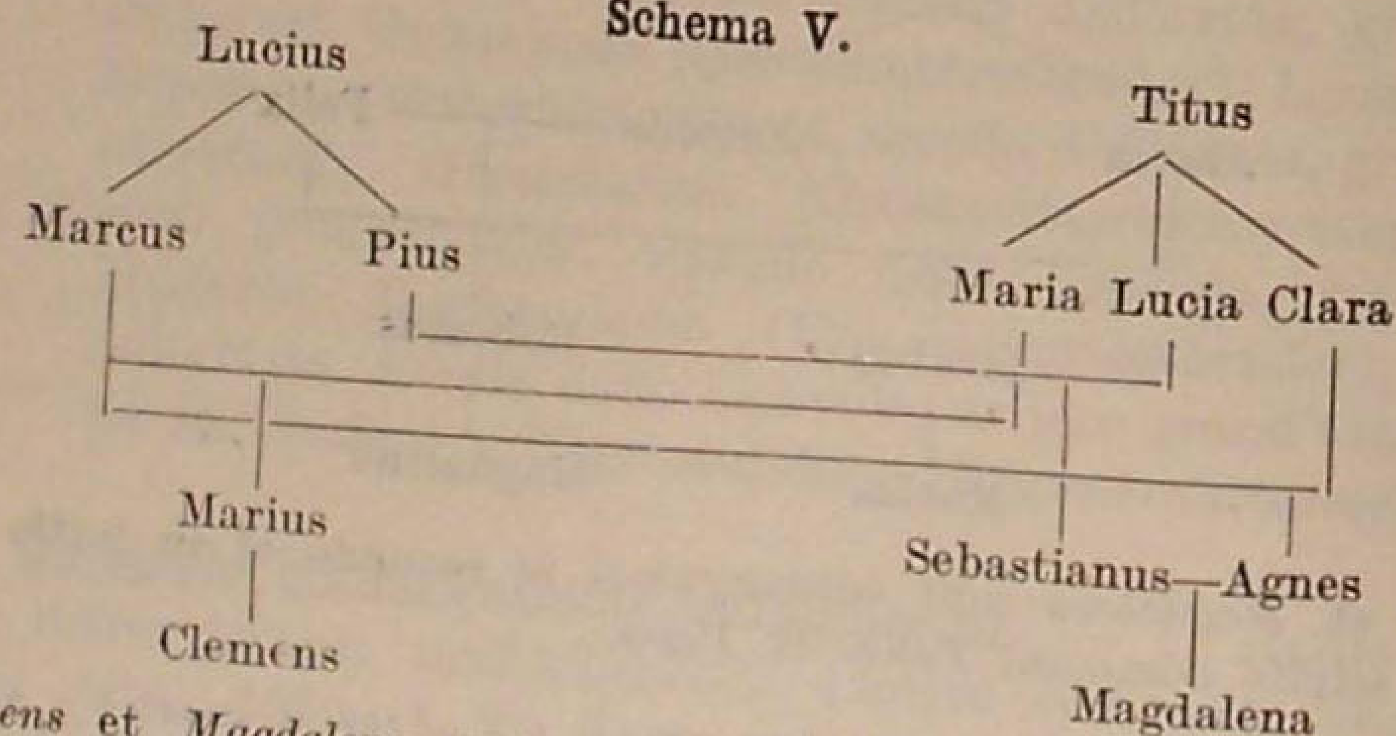
Franciscus et *Agnes* sunt consanguinei in tertio duplici, *Fabianus* et *Terentia* in secundo duplici, quia habent duplicem stipitem *Aloisium* et *Carolum*.

Schema IV.

Cletus et *Flavia* sunt consanguinei in duplici secundo ex *Leone* et *Petro*, in tertio ex *Antonio*.

Schema V.

Clemens et *Magdalena* sunt consanguinei in secundo gradu ex *Marco*, et in duplici tertio ex *Lucio* et *Tito*.

516. Modus inveniendi gradus consanguinitatis. — 1. Si cognoscis stipem communem personis, quae matrimonio iungendae sunt, scribe nomen illius in charta et infra nomina personarum hinc inde descendentium usque dum pervenias ad sponsos. Tunc facile gradus videbis.

2. Si stipes est ignotus, supra nomina sponsi et sponsae scribantur nomina patris et matris, avi et aviae et sic porro usque ad quartam generationem.

Si inter utriusque sponsi ascendentes ita descriptos nullus invenitur communis stipes, nulla inter eos intercedit cognatio; quod si inter ascendentes reperitur stipes communis, computandus est gradus, quo uterque ab eo distet, quo facto statim constabit, qualis consanguinitas inter sponsos exsistat (14).

517. Ambitus impedimenti consanguinitatis. — 1. In linea *recta* matrimonium irritum est inter *omnes* ascendentes et descendentes tum legitimos tum naturales (can. 1076, § 1).

2. Impedimentum pari modo et intra eosdem limites exsistit in consanguinitate tam illegitima quam legitima. Nec attenditur distinctio inter plenam et minus plenam consanguinitatem, in ordine ad impedimentum.

3. In linea *collaterali* matrimonium irritum est usque ad *tertium* gradum inclusive (can. cit. § 2), sed non ultra, etsi remotior gradus sit mixtus cum propinquiore, ex. gr. quartus cum secundo vel primo, iuxta notum adagium: *gradus remotior trahit ad se proximiorem.*

Hoc principium statutum primum fuit a Gregorio IX (c. 9, X, IV, 14). Non valebat olim apud orientales (15). Aliter hodie.

Quidnam, si alter ex nupturientibus teneatur impedimento consanguinitatis, v. g. in tertio gradu, alter in quarto gradu? Hoc verificatur, ubi agitur de matrimonio ineundo inter fidelem latinum et fidelem orientalem, aut inter orientales diversi ritus, quando in sua respectiva Ecclesia non viget eadem disciplina circa extensionem impedimenti consanguinitatis.

Fingamus casum. Antonius, catholicus ritus latini, est consanguineus in quarto gradu tangente tertium cum Caia, catholica ritus graeco-rumeni. Potestne Antonius valide inire nuptias? Exsistitne in casu impedimentum dirimens? Ratio dubitandi est, quia cum Antonius impedimento non ligetur, attenta disciplina Ecclesiae latinae,

(14) Gasparri, *l. c.* n. 760; Noldin, *l. c.* n. 596; Lehmkuhl, *l. c.* n. 988; Ball.-Palm, *l. c.* n. 659; Scavini, III, n. 782.

(15) Cfr. Zhishman, *op. cit.* p. 241.

videretur ne ipsa quidem Caia ligari erga ipsum, ita ut si absit quoad illum, absit quoque impedimentum quoad istam.

Omnibus mature perpensis, censemus probabilius rem ita revera se haberi.

Nam:

1º Impedimentum consanguinitatis natura sua est *correlativum*, scil. utramque partem ligat et quidem eodem modo eodemque gradu. Unde principium supra memoratum. Hinc fit quod, si cesset pro una parte, cesset quoque pro altera in ordine ad *unum* atque *idem* matrimonium.

Nec dicas forte, consanguinitatem esse quidem correlativam, non vero impedimentum. Immerito hoc diceres, quia de facto impedimentum oritur ex consanguinitate, eam necessario supponit in eaque totum fundatur, ita ut impedimentum se habeat ac ipsa consanguinitas.

2º Confundendum non est impedimentum consanguinitatis, quod semper et necessario *correlativum* est, cum impedimento v. g. ordinis sacri vel professionis religiosae, quod semper et necessario qua tale *absolutum* est, scil. non correlativum.

V. g. si utraque pars emiserit professionem religiosam, requiritur duplex dispensatio, alia pro viro et alia pro muliere. Duplex quippe est vinculum seu impedimentum, quod proinde duplici positivo actu ex parte Superioris competentis relaxari debet.

Fingamus casum. Titius, religiosus sollemniter professus, petit dispensationem a votis, ut possit nuptias contrahere cum Caia, item religiosa sollemniter professa, illegitime e monasterio egressa. Pro ipsa nulla petitur dispensatio. Quare matrimonium erit invalidum.

3º Si consanguinitatis impedimentum consideratur ut duplex, necessario dicendum, duplicem requiri dispensationem, si haec v. g. concedatur ab Episcopo, et nupturientes ad diversas pertineant dioeceses. Dum e contra dispensatio peti et concedi solet ab uno tantum Episcopo, quia sublato pro una parte impedimento, censetur sublatum etiam pro alia.

4º A fortiori id locum haberet, si contrahentes essent diversi ritus, alter latinus alter orientalis. Tunc, ea sententia admissa, dispensatio pro latino petenda esset a S. C. de Sacramentis, dispensatio pro orientali a S. C. pro Ecclesia orientali. Quod practice nequaquam fit.

Praedicta hypothesis verificari potest, ubi agitur de matrimonio ineundo inter fidelem latinum et fidelem orientalem, in cuius Ecclesia impedimentum consanguinitatis extenditur usque ad quartum gradum (septimum vel octavum, in supputatione orientali), dum in Ecclesia latina restringitur ad tertium gradum.

5º Proinde impedimentum non exsistit, vel saltem dubium est. Nec obstat resolutio data a S. C. pro Ecclesia Orientali die 9 maii 1932, quia lata est in casu particulari et ob peculiaria adiuncta. Ceterum tradita doctrina ex principiis generalibus iuris sponte et necessario sequi videtur.

518. Origo impedimenti. — 1. In *primo* gradu lineae *rectae* (inter patrem et filiam, matrem et filium), certe matrimonium irritum est ex iure naturae, ut omnes DD. tenent (16).

Sane ille contractus *iure naturae* nedum illicitus, sed irritus quoque est, qui *perpetuam* turpitudinem continet tum in actu transeunte tum in continuo usu; atqui id profecto dicendum est de nuptiis in primo gradu lineae rectae, ob reverentiam parentibus debitam et finem primarium matrimonii; ergo huiusmodi contractus matrimonialis ipso *iure naturae* nullius et irritus est (17).

Id consensu populorum et SS. Patrum testimoniis aperte confirmatur (18).

Hinc *S. Ambrosius* (19) dicit: « Connubium patris cum filia pugnare cum lege naturae in singulorum cordibus scripta ».

Angelicus (l. c.) ita rem explicat: « Inordinatum est quod filia patri per matrimonium adiungatur in sociam causa generandae prolis et educandae, quam oportet per omnia patri esse subiectam veluti ex eo procedentem: et ideo de lege naturali est ut pater et mater a matrimonio repellantur, et magis etiam mater quam pater; quia magis reverentiae quae debetur parentibus derogatur, si filius matrem, quam si pater filiam ducit in uxorem, cum uxor viro aliqualiter debeat esse subiecta ».

2. Ad *alios* gradus quod attinet lineae rectae, plures dicunt matrimonium iure naturali irritari *in infinitum* inter ascendentes et descendentes, ita ut Adam, si reviivisceret, cum nulla muliere nuptias inire posset (20).

Alii tenent matrimonium irritum esse iure ecclesiastico tantum (21).

Alii non in infinitum, sed solum ad plures vel pauciores gradus irritationem ex iure naturali extendunt (22).

Demum quidam affirmant matrimonium irritari ex iure divino mere positivo (23). Haec opinio caret solido fundamento, quia in

(16) S. Thomas, in IV, D. 40, qu. un., art. 3; Sanchez, lib. VII, disp. 51, n. 7 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 21 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1029; Rosset, *l. c.* n. 1779 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 764; Wernz, *l. c.* n. 410.

(17) Cfr. Suarez, *De legibus*, lib. II, cap. 12, n. 3 ss.; Schmalzgr., *Dissert. prooem.*, n. 71 s.; Wernz, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1964.

(18) S. Ambros. in epist. 66ª ad Paternum; Tertullian., *Apolog.* cap. 9; Rosset, *l. c.* n. 1781 s.

(19) Epistola citata 66ª ad Paternum (Migne, *P. L.*, t. XIV, c. 1183 s.).

(20) Reiffenst., lib. IV, tit. 14, n. 27; Pirhing, lib. IV, tit. 14, n. 9; Zallinger, *Inst. iur. nat.* II, § 179; Rosset, *l. c.* n. 1793 s.; Leitner, *l. c.* p. 214 s.; De Angelis, lib. IV, tit. 14, n. 2; Noldin, *l. c.* n. 592. Santi-Leitner, lib. IV, tit. 14, n. 9; Wernz, *l. c.*; Schmalzgrueber, *l. c.* n. 31;

(21) S. Thomas, *l. c.* ad 3; Sanchez, lib. VII, disp. 51, n. 19; Pontius, lib. VII, cap. 32, n. 3; Paludanus, in IV, D. 38, Fagnanus, in cap. 9, tit. 14, n. 33 s.; q. 4, art. 4; Sotus, in IV, D. 40, qu. un., art. 4.

(22) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 30; Ball.-Palm., *l. c.* n. 658; Gasparri, *l. c.*

(23) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 410, not. 58; Gasparri, *l. c.*; Feije, *l. c.* n. 366; Rosset, *l. c.* n. 1793 ss.

fontibus revelationis eiusmodi legis divinae mere positivae nullum reperitur vestigium (24).

Perspecta ratione ex ipsa natura rei petita attentisque (ante Codicem, decretis an. 1888 et 1909) cc. 1043-1045, 1076, § 3 (cfr. n. **232** ss.), censemus sententiam, quae affirmat matrimonia inter ascendentes et descendentes, etiam in aliis gradibus post primum, irritari ex iuris naturalis sanctionibus, esse longe veriorem. Sane can. 1043 haec impedimenta non excludit, quod profecto factum esset si Ecclesia teneret illa esse iuris ecclesiastici.

Can. 1076, § 3 statuit, in dubio num partes sint consanguineae in aliquo gradu lineae rectae aut in primo gradu lineae collateralis, *numquam* esse permittendum matrimonium; porro si impedimenta, ex mente Ecclesiae, essent iuris ecclesiastici, talis prohibitio, absoluta equidem et generalis, explicari non posset.

Accedit quod R. Pontifex numquam huc usque dispensavit, nec dispensare intendit. Cfr. n. **521.**

519. 3. Utrum matrimonium in primo gradu consanguinitatis in linea *collaterali*, scil. inter fratrem et sororem, irritum sit iure divino necne, dissident DD.

Alii censent nuptias irritas esse *iure ecclesiastico*, non autem iure divino naturali vel positivo. Sane, aiunt, non iure *naturali*, quia filii Adam sorores duxerunt, et ipse Abraham Saram sororem duxit (25); non iure *positivo V. T.*, quia lex Mosaica (26) abrogata est; non iure *positivo N. T.*, quia nullum huius legis vestigium reperitur (27).

Alii putant matrimonium esse nullum *iure naturae*, seclusa absoluta necessitate propagationis generis humani per filios et filias Adam. Ratio, quia huiusmodi matrimonium obstat mutuae reverentiae, quam frater et soror sibi debent; impedit finem primarium

(24) Iure antiquo nonnulli DD. (Sanchez, Pontius, Gonzales, Fagnanus, etc.; cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 51, n. 12 s., 19 s.) opinabantur impedimentum consanguinitatis in linea recta restringi ex iure canonico ad *quartum* gradum.

Quae opinio *improbabilis* erat, utpote aperte contraria responso Nicolai I ad consult. Bulgar. (an. 866), n. 39 ubi leges romanae (cfr. §§ 1, 2 Inst. *de nupt.* I, 10, iunct. L. 14, § 2 D. *de ritu nuptiar.*, XXIII, 2) canonizantur, et falso innixa supposito (cap. 8, X, IV, 14; cap. 8, X, IV, 19).

Patroni enim ad citata capita Decretalium Gregorii IX provocabant, quae de linea *collaterali*, non autem de recta, intelligi debent. Cfr. Rosset, *l. c.* n. 1793, 1795, 1801; Wernz, *l. c.* not. 58; Gasparri, *l. c.* n. 763.

(25) *Gen.* XX, 12.

(26) *Lev.* XVIII, 5 ss.

(27) Schmalzgr., *l. c.* n. 46 ss.; S. Bonav., in IV, D. 40, art. un., q. 2; Caietanus, in 2-2, q. 154, art. 9; Castropalaus, tract. 28, disp. 4, punct. 7, n. 11; Paludanus, in IV, D. 38, q. 4, art. 4; Victoria, *Relect.* 6, *de matr.*, part. 2, sect. 2, n. 8, et alii veteres apud Schmalzgr., *l. c.*

S. Alph. (lib. VI, n. 470) dicit: « Et pro hac sententia videtur indubitanter esse... etiam D. Thomas ». De genuino sensu verborum Angelici (2-2, q. 154, art. 9, ad 3) certo non constat, cum alii aliter sentiant.

coniunctionis maritalis, cum ex tali coniugio proles quaedam depravata soleat nasci; nec finem secundarium sufficienter attingit, quo in remedium concupiscentiae nuptiae legitimae institutae sunt ad morum honestatem promovendam (28).

Utrum vero matrimonium in casu irritum sit iure naturae *primario*, an solum *secundario*, controvertitur. Argumenta a DD. in favorem huius sententiae allegata, licet plures de hac quaestione non loquantur, evincunt irritationem induci ex iure naturae expresse non *secundario*. Quare opinio, quae tenet nuptias irritari iure naturali *primario*, probabilis nobis non est; ea enim admissa, matrimonia inita inter filios et filias Adami explicari non possent (29).

Tandem nonnulli opinantur matrimonium esse nullum ex iure divino *positivo* « primo homini intimato, cuius vis et obligatio incipere debebat ab Adae nepotibus, post sublatam rationem contrariam primae propagationis generis humani » (30). Haec opinio non videtur admittenda, cum solido fundamento careat; nam ius V. Legis est abrogatum, ius evangelicum autem de hac re silet omnino (31).

Sententia, quae tenet matrimonium irritari ex iure naturali (secundario), etiam ante Codicem erat non solum communior, sed etiam probabilior:

1º Ex auctoritate S. Augustini (32);

2º Ex cap. 8, X, *de divort.*, IV, 19 (Innoc. III), ubi statuitur coniugia in secundo gradu non esse separanda (cum nihil dicatur de *primo* gradu, manifeste supponitur nuptias ex eo non irritari iure ecclesiastico, sed divino);

3º Indirecte et implicite, ex decretis S. Officii 20 febr. 1888 et S. C. de Sacram. 14 maii 1909, 29 iul. 1910;

4º Ex debilitate argumentorum a patronis in favorem suae sententiae adductorum (33).

5º Accedit factum quod R. Pontifex numquam huc usque dispensavit, nec vult dispensare (34).

6º Hodie hisce rationibus pondus addunt cc. 1043-1045 (cfr. n. **232** ss.), et praesertim can. 1076, § 3, qui statuit *numquam* esse permittendum matrimonium, si dubitetur « num partes sint consanguineae in primo gradu lineae

(28) Sanchez, lib. VII, disp. 52, n. 11; S. Bellarminus, *l. c.* cap. 28; Suarez, *De legibus*, lib. II, cap. 14, n. 23, cap. 15, n. 25; Lugo, *De Poenit.*, disp. 16, n. 143; Reiffenst., *l. c.* n. 28; Pirhing, *l. c.* n. 10; Rosset, *l. c.* n. 1082 ss.; Wernz, *l. c.* n. 411; Noldin, *l. c.* n. 592, 2; Leitner, *l. c.* p. 215 s.

(29) De matrimonio inito inter Abraham et Saram, cfr. Tirin., *Comment. in Gen.* XX, 12, et in *Levit.* XVIII, 13; Hummelauer, *Comment. in Gen.* XI, 29; Rosset, *l. c.* n. 1810, not. 1.

(30) Santi-Leitner, *l. c.* n. 13; De Angelis, *lib.* IV, tit. 14, n. 2. Cfr. Mansella, *l. c.* cap. 3, art. 1; Lehmkuhl, *l. c.* n. 991; Vering, *Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts*, § 238, n. 1 et VII.

(31) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 1808 ss.; Wernz, *l. c.* 411, not. 61; Vlaming, *l. c.* n. 339.

(32) *De civitate Dei*, lib. XV, cap. 16.

(33) Quare argumenta, ex. gr. a Schmalzgr. (*l. c.* n. 47) allegata, Wernz (*l. c.* n. 411, not. 64) perspicue et solide refutat.

(34) S. C. S. Off., 6 april. 1906.

collateralis ». Si huiusmodi impedimentum esset aut certo aut probabilius iuris ecclesiastici, matrimonium gravissima saltem de causa, potissimum in periculo mortis, nec posset nec deberet impediri.

Quibus omnibus attentis, certa videtur haec sententia, quatenus affirmat irritationem non induci ex iure ecclesiastico tantum.

Non obstant quaedam responsiones datae a S. C. S. Officii, v. g. 13 dec. an. 1916 (35), tum quia respiciunt casus particulares ac peculiaria adiuncta, tum quia dubium theoreticum minime dirimunt, sed tantum normam practice servandam tradunt, scil. « *non esse* (coniuges) *inquietandos* » aut « *separationem non esse urgendam* ».

520. 4. Quoad *ceteros* gradus consanguinitatis in linea *collaterali*, scil. quoad secundum et tertium, certum est impedimentum esse iuris *mere ecclesiastici*, quia, aliis rationibus omissis, Ecclesia de facto dispensat.

5. Dispensationes, quae dicuntur concessae a Sede Apostolica in gradibus lineae rectae, ultra primum, et in primo gradu lineae collateralis (36), sunt omnes apocryphae, ut hodie ex historicis documentis critice libratis certo constat (37).

521. Applicatio doctrinae quoad matrimonia infidelium. — Ex dictis huc usque patet quid sentiendum sit de matrimoniis apud infideles in aliquo gradu consanguinitatis initis, et de potestate Ecclesiae dispensandi super impedimento consanguinitatis, de qua infra (n. **525**).

1° Si *una pars est fidelis*, et altera infidelis, nuptiae celebrari nequeunt sine dispensatione ab impedimento, non solum disparitatis cultus, sed etiam consanguinitatis; nam pars fidelis lege canonica inhabilis est. Sed Ecclesia eo ipso quod dispensat ab impedimento disparitatis cultus, intelligitur dispensare etiam ab impedimento consanguinitatis, dummodo illud ex instantia cognoverit (38).

Excipiendi sunt omnes gradus lineae rectae et primus gradus lineae collateralis, quia Ecclesia in his non dispensat, nec verius potest dispensare. Cfr. nn. **518**, **519**.

2° Si *utraque pars est infidelis*, matrimonium in primo gradu lineae rectae est certe nullum. Quare post conversionem separari debent, et novas nuptias inire valent.

(35) Cfr. Gasparri, n. 708, ed. post Codicem.
(36) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 45 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 648.
(37) Cfr. Bened. XIV, Const. « *Aestas* », 28 oct. 1757, § 13; S. C. C. in c. *Leodien.*, 14 dec. 1793 et in c. *Aesina*, 23 nov. 1805; S. C. S. Off., 6 april. 1906; Riganti, *Comment. in Reg.* 49ª Canc. Apost., n. 15 ss.; Wernz, *l. c.* n. 411, not. 64; Gasparri, *l. c.* n. 773.
(38) S. Off. 3 mart. 1825.

Matrimonium in secundo vel tertio gradu lineae collateralis, e contrario, est procul dubio validum (nisi lex civilis illud irritet: cfr. n. **75** ss.), quia infideles sanctionibus ecclesiasticis non tenentur, ita ut, si ad finem catholicam convertantur, nullatenus *per se* separandi sint (39).

3° Matrimonium contractum in *secundo* vel *tertio* etc. gradu lineae rectae post primum, vel in *primo* gradu lineae collateralis, nullum videtur ex ipso iure naturali.

Accedit quod semper aut fere semper lex aut consuetudo iuris civilis eiusmodi coniugia irrita facit. Quapropter hi coniuges conversi separari solent (40).

Nec desunt Concilia provincialia, *Limanum*, ex. gr. (an. 1583) et *Mexicanum* (a. 1585), quae fratris sororisque matrimonialiter coniunctorum separationem praecipiunt (41).

Lehmkuhl (l. c.) indubitanter asserit: « At si forte frater et soror (infideles) coniugalem vitam agant, *numquam eam post fidem susceptam produci permittitur*, sed *novi matrimonii ineundi licentia datur* ».

Génicot-Salsmans aiunt: « Iuxta constantem S. Sedis praxim, frater et soror matrimonio iuncti, si ad fidem convertuntur, separandi sunt, sed matrimonium cum alia comparte inire permittuntur » (42). De huiusmodi praxi constanti S. Sedis non constat.

Forte quis dicet: In dubio standum est pro valore matrimonii, ideoque frater et soror matrimonio iuncti, ad fidem conversi, non sunt separandi (43).

Principium quod « *in dubio standum est pro valore matrimonii* » non est simpliciter et absolute accipiendum, sed exceptionem atque limitationem admittit, ad normam can. 1014 et 1127, ubi agitur de fide seu de conversione infidelium ad religionem christianam.

Praeterea, stante dubio eoque tam gravi de valore matrimonii inter fratrem et sororem, iure naturali perspecto, usus huiusmodi coniugii quonam titulo honestus ac licitus foret dicendus?

(39) Cap. 8, X, *de divort.*, IV, 19.
(40) Cfr. Lehmkuhl, *l. c.* n. 991; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 14, n. 13; Leitner, *Lehrbuch des katholischen Eherechts*, Paderborn, 1902, p. 222; Vering, *l. c.*
Animadvertit Payen (*op. cit.* I, pag. 1012) non raro apud Sinenses matrimonium contrahi inter fratrem er sororem uterinam, vel inter sororem et fratrem uterinum, quia, ut ipse ait, « Sinenses aut nullam aut vix aliquam rationem habent cognationis per *solam* matrem ».
(41) Fatendum est, plures AA. nimiam auctoritatem tribuere his Conciliis provincialibus, adeo ut ex iisdem argumentum quasi peremptorium deducant in favorem sententiae affirmantis. Quod nimium profecto est.
1° Agitur de Conciliis mere *provincialibus*, quae, ut palam est, authentice interpretari ius divinum nequeunt, nec valent dirimere authentice quaestiones doctrinales.
2° Nullatenus constat acta horum Conciliorum fuisse a S. Sede approbata in forma *specifica*. Porro approbatio in forma *communi*, si vere data fuit, non mutat valorem legis vel decreti, ut manifestum est (cfr. Cappello, *De Curia Romana*, I, p. 54; Wernz, I, n. 114). — Cfr. Rosset, *l. c.* n. 1809; Wernz, *l. c.* n. 411; Santi-Leitner, *l. c.*
(42) *Instit. theol. mor.*, II, n. 503. Doctrina nostra (cfr. Cappello, *De matrimonio*, n. 521) alia revera est ab ea quae nobis tribuitur a Matth. a Coronata (*De matrimonio*, p. 527, nota 2).
(43) Cfr. Card. Gasparri, n. 772; Verricelli, *De Apostolicis missionibus*, tit. 4, q. 98, dub. 14.

4° Practice duplici modo consuli potest. Cum matrimonii valor sit dubius, stante dubio de quo supra, applicari potest, post conversionem unius vel utriusque partis, principium in can. 1127 praefinitum (n. **788**).

Praeterea matrimonii vinculum, post conversionem alterutrius partis, solvi potest per applicationem privilegii Paulini, si circumstantiae verificentur, vel *ad cautelam*, cum eius validitas sit dubia, ex potestate vicaria R. Pontificis (cfr. n. **789** ss.).

5° Claritatis gratia, ubi agitur de coniunctis in aliquo gradu, ultra primum, lineae rectae, v. g. de avo qui neptem duxerit, aut in primo gradu lineae collateralis, seu de fratre qui duxerit sororem, triplicem hypothesim fingere possumus: *a*) vel alteruter tantum convertitur; *b*) vel uterque, sed diverso tempore; *c*) vel uterque eodem tempore.

In *prima* hypothesi, conversus potest uti privilegio Paulino, ut patet. Sed ipsi quoque facultas est, *ob favorem fidei*, se a comparte consanguinea separandi, sine interpellatione, atque ad novas nuptias transire. Matrimonium sane est vere dubium, et «in re dubia privilegium fidei gaudet favore iuris» (can. 1127). Expedit tamen, in praxi, ut dispensatio exquiratur a Vicario vel Praefecto Apostolico *ad cautelam* super interpellatione.

In *altera* hypothesi, si pars *prius* baptizata novum matrimonium iam contraxit, matrimonium contractum in infidelitate, v. g. inter fratrem et sororem, dissolutum est. Quare nihil obstat quominus pars *postea* baptizata novas ineat nuptias.

Si pars *prius* baptizata nondum contraxerit validum matrimonium, applicandum principium de matrimoniis in infidelitate initis, quae *dubia* sint, nempe: «Si vero pars una convertatur post conversionem alterius, et, examinato casu particulari, supersit dubium, *num matrimonium fuerit validum*, Vicarius Apostolicus stet *pro nullitate matrimonii in favorem fidei*» (44).

In *tertia* hypothesi potest: *vel* fieri separatio ex auctoritate loci Ordinarii, et utrique parti permitti novum matrimonium, si favor fidei postulat huiusmodi separationem; quod verificatur in casu quo partes *antea* discesserint, et *novum* matrimonium in infidelitate contraxerint, ac baptismum petunt cum *novo* coniuge; — *vel* Vicarius Apostolicus separare valet coniuges, stante dubio de valore matrimonii; facta iisdem potestate novas ineundi nuptias; — *vel* recurrendum ad S. Sedem, quae matrimonium in infidelitate contractum procul dubio solvere potest, nisi post *utriusque* coniugis baptismum, consummatum fuerit; — *vel* consulenda eadem S. Sedes, ut, omnibus circumstantiis mature consideratis, quid in casu faciendum sit, sapienter decernat (45).

522. Ratio impedimenti. — Praecipua motiva prohibendi matrimonia inter consanguineos haec sunt:

(44) S. Off. 19 maii 1892; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1792.
(45) Cfr. Payen, I, p. 1012 ss.

1° *Reverentia sanguini debita.* Homo enim naturaliter praestare debet quandam honorificentiam parentibus et per consequens illis consanguineis, qui ex eisdem parentibus de propinquo originem habent. Atqui in carnali commixtione habetur quaedam turpitudo debitae honorificentiae contraria. Unde de ea homines naturaliter verecundantur.

2° *Puritas morum.* Necessitas postulat ut personae sanguine coniunctae simul frequentissime conversentur. Quare nisi spe matrimonii inter se ineundi prorsus carerent, eis nimia opportunitas esset ad actus luxuriosos (46).

3° *Caritas et amicitia inter homines promovenda.* Manifestum est, amicitiae terminos per matrimonia cum extraneis continuo inter homines dilatari, restringi vero per matrimonia cum consanguineis. Et haec sane fuit ratio potior, cur olim, i. e. ante Conc. Lat. IV, consanguinitatis impedimentum usque ad *septimum* gradum sese extenderet (cfr. n. **527**).

Necesse quippe erat, ob frequentia dissidia civilia inter urbes finitimas aut vicinias, terminos amicitiae, quantum fieri poterat, ab una urbe atque vicinia ad aliam propagare (47).

4° *Damna physica a filiis amovenda.* Constat sane consanguineorum coniugia aut esse infoecunda aut prolem saepe morbis et defectibus laborare. Quae ratio, teste experientia, maxime militat contra matrimonia in secundo gradu tangente primum et contra nuptias consobrinorum (48).

523. Discrimen inter ius antiquum et novum. — Duplex intercedit discrimen:

1° *Hucusque* consanguinitas nuptias dirimebat in linea recta indefinite in quocumque gradu, in linea collaterali usque ad quartum gradum; *hodie* matrimonium dirimit in linea recta item indefinite, in linea collaterali usque ad *tertium* gradum inclusive. Ergo consanguinitas in quarto gradu et in quarto tangente tertium non amplius dirimit matrimonium.

2° *Hucusque* impedimentum multiplicabatur tum ex pluralitate stipitum, tum ex pluralitate viarum, per quas ad unum eun-

(46) S. Thom., *Suppl.*, q. 54, art. 3.
(47) S. Aug., *De civit. Dei*, lib. XV, cap. 16; Vlaming, *l. c.* n. 336; Noldin, *l. c.* n. 592, 3; Wernz, *l. c.* nn. 410, 413 ss.; Vecchiotti, *l. c.*
(48) Cfr. Eschbach, *Disputationes* etc. p. 99 s.; Surbled, *La morale dans ses rapports avec la médecine et l'hygiène*, Paris, 1892; Garnier, *Le Mariage*, art. *Mariages consanguins*, p. 81; Wernz, *l. c.* n. 416; Gasparri, *l. c.* n. 762.

deinque stipitem ascendi poterat (49); *hodie* multiplicatur tantum ex pluralitate stipitum. Cfr. n. **515**.

524. Convalidatio matrimonii nulliter contracti ante Codicem. — Si matrimonium ante Codicem invalide initum fuerit ob impedimentum consanguinitatis in quarto gradu lineae collateralis, ex iure Codicis sublato tali impedimento, non ideo *ipso facto* matrimonium convalidatur (50). Necessaria est convalidatio simplex aut sanatio in radice, nulla quidem et obtenta praevie dispensatione ab impedimento dirimente, cum non amplius exsistat.

Si *occultum* fuerit impedimentum, satis est ad matrimonii convalidationem, ut coniuges, cognita eiusdem nullitate, perseverent in vita coniugali mutuaque officia impleant. In his sane reperitur renovatio consensus requisita.

Si fuerit *publicum* impedimentum, necessaria est renovatio consensus forma praescripta aut sanatio in radice (cfr. can. 1133-1141; n. **844** ss.).

525. Dispensatio. — 1° Quatenus impedimentum est iuris naturalis *certi*, Ecclesia, ut palam est, dispensare nequit; quatenus est iuris naturalis *dubii*, ipsa partem tutiorem sequitur ideoque numquam dispensat.

2° Quatenus est iuris mere *ecclesiastici*, nullus datur gradus in quo non dispensetur ex causa iusta et proportionate gravi. Quo propinquior est gradus, eo difficilius conceditur dispensatio, et per consequens causa gravior requiritur (51).

Conc. Trid. (52) in secundo gradu consanguinitatis lineae collateralis numquam volebat dispensari « nisi inter magnos principes et ob publicam causam ». Ab hac severitate iam pridem S. Sedes recessit. Hodie dispensatio conceditur profecto etiam *privatis* et quidem ob causam *privatam*.

3° Consanguinitas in tertio gradu lineae collateralis est impedimentum gradus *minoris* (can. 1042, § 2, 1). Vide n. **206**.

4° Paulus III concessit missionariis privilegium *dispensandi* cum infidelibus, ut manere possint in matrimoniis antea initis in gradibus illicitis, lege divina tamen non prohibitis.

(49) Cfr. Feije, *l. c.* n. 356 ss.; Giovine, I, p. 352 s.; Gasparri, *l. c.* n. 756 ss.; Wernz, *l. c.* n. 408; Vlaming, *l. c.* n. 340; Noldin, *l. c.* n. 596.
(50) Pontif. Comm. Cod. 2-3 iun. 1918, IV, n. 6.
(51) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 773 s.; Feije, *l. c.* n. 651 ss.; Bangen, *l.* . p. 179 s.; Wernz, *l. c.* n. 417 s.
(52) Sess. XXIV, cap. 5 *de reform. matrim.*

Hoc privilegium intelligi debet de aliqua concessione *ad maiorem abundantiam*, ut quodcumque dubium et quaevis indecentia amoveatur, non autem de proprie dicta dispensatione, ad convalidanda matrimonia prius invalide contracta (53). Ratio, quia huiusmodi coniugia, quamvis inita in gradibus ab Ecclesia prohibitis, tamen, cum non obstet lex divina (et, ut supponitur, lex civilis *irritans* haec matrimonia), sunt certe valida ideoque nulla dispensatione et revalidatione opus est.

526. Num adsint poenae in consanguineos matrimonium attentantes. — 1. Codex nullam poenam statuit contra *consanguineos* qui matrimonium *attentent*. At crimen *incestus*, quod huiusmodi actum solet praecedere aut subsequi, poenis plectitur.

Ex can. 2357, § 1 « laici legitime damnati ob... *incestum*,... ipso facto infames sunt, praeter alias poenas, quas Ordinarius infligendas iudicaverit ».

Ex eodem can. § 2 « excludantur ab actibus legitimis ecclesiasticis, donec signa verae resipiscentiae dederint ». Quinam sint hi actus, vide can. 2256, 2°.

Clerici, tam in minoribus quam in sacris constituti, peculiaribus poenis, de quibus in cc. 2358, 2359, § 2, tenentur (54).

2. Omnes aliae poenae quae olim vigebant (55), hodie ex can. 6, 5° penitus abrogatae sunt.

527. Notae historicae. — 1. Ecclesia prioribus saeculis ius Mosaicum (56) - (i. e. cum matre, cum nepte, cum sorore, cum amita) et ius Romanum secuta est quoad impedimenta matrimonialia. Porro leges Romanae nuptias vetabant inter *ascendentes* et *descendentes* in linea recta in infinitum, et etiam in linea collaterali cum illis personis, quae *loco parentum* habentur, sive inter quas *respectus parentelae* adest, ex. gr. cum patruo vel avunculo, cum amita vel matertera, cum magna amita vel matertera, cum nepte fratris vel sororis (57).

(53) Cfr. Sanchez, lib. VIII, disp. 6, n. 29; Giovine, I, p. 530; Feije, *l. c.* n. 367; Wernz, *l. c.* n. 411, not. 60.
(54) Can. 2358: « Clerici in minoribus ordinibus constituti, rei alicuius delicti contra sextum decalogi praeceptum, pro gravitate culpae puniantur etiam dimissione e statu clericali, si delicti adiuncta id suadeant, praeter poenas de quibus in can. 2357, si his locus sit ».
Can. 2359: « Clerici in sacris sive saeculares sive religiosi concubinarii, monitione inutiliter praemissa, cogantur ab illicito contubernio recedere et scandalum reparare suspensione a divinis, privatione fructuum officii, beneficii, dignitatis, servato praescripto can. 2176-2181 ».
(55) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 62 s.; Sanchez, lib. VII, disp. 14, n. 15, 48 ss.; Giovine, I, pag. 401 ss.; Zitelli, *l. c.* p. 81 s.; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 13, n. 8 s.; Gury-Ballerini, II, n. 776, 777; Wernz, *l. c.* n. 419 ss.; Feije, *l. c.* n. 369.
(56) *Lev.*, XVIII, 6; *Deut.*, XXVII, 20.
(57) L. 53, 54, 39, 17, § 2, D. *de ritu nupt.* XXIII, 2; L. 17, C. *de nupt.* V, 4; §§ 1, 2, 3, 5 Inst. *de nupt.*

Item, in linea collaterali, matrimonium inter *fratrem* et *sororem* semper prohibitum fuit.

Utrum *antiquo* iure Romanorum prohibitio restringeretur ad hunc *primum* gradum, an extenderetur usque ad *sextum* i. e. ad sobrinos universamque parentelam, non constat.

Alii AA. affirmant, alii negant (58). Iure recentiore nuptiae certe permittebantur inter consobrinos (59). Lex *Theodosii* (a. 384) huiusmodi nuptias prohibebat quidem; sed pro imperio *orientali* abrogata est, pro imperio *occidentali* promulgata non fuit, ideoque vim non obtinuit.

Etiam ius Germanicum prohibitionem ultra *primum gradum* probabilius *non extendebat* (60).

2. Inde a saec. IV Ecclesia *prohibitionem* matrimoniorum inter consanguineos *extendit* ultra ius romanum (61).

Inde vero a saeculo VI *nuptiae* generatim *vetantur* inter *omnes* consanguineos (62).

Quod principium, in Conciliis particularibus primum statutum, Ecclesia Romana *saltem* tempore Gregorii II (an. 721) recepit (63). Eadem disciplina vigere coepit etiam in patriarchatu Aquileiensi ac dein in tota ditione Veneta.

3. Probabilius (64) inde a saec. VII vel saltem VIII computationi iuris romani *paulatim* substituta est computatio *germanica*, ab initio quidem *consuetudine*, deinde *expressa lege*.

(58) Cfr. Vering, *Gesch. u. Pand.* §§ 221; Schulin, *Gesch. d. roem. R.*, p. 176; Zhishman *l. c.* p. 225 ss.; Freisen, *l. c.* p. 375.

(59) L. 19, D. *de nupt.* V, 4; § 4, *Inst. de nupt.* I, 19.

(60) Ius Romanum, saltem quoad *successiones hereditarias*, consanguinitatem usque ad sextum gradum suae computationis in linea collaterali, et in septimo gradu ad duas personas sobrino et sobrina natum et natam extendebat. At intra hos gradus non fuit absolute restricta. Cfr. L. 4, pr. 10, D. *de grad.* XXXVIII, 10; L. 1, § 2, D. *unde cognati* XXXVIII, 8; Wernz, *l. c.* n. 409; Freisen, *l. c.* n. 375 ss.

Hinc patet, non omnes qui consanguinei censebantur quoad successionem hereditariam, arceri a matrimonio inter se contrahendo.

Germani, quoad ius hereditarium, modo usque ad quintum, modo usque ad sextum, imo et septimum gradum *suae* computationis, pro diversitate tribuum, consanguinitatem extendebant. Quae computatio germanica fiebat ex *duplici geniculo*, ita tamen ut parentes et filii (familia) ad stipitem pertinerent et primus gradus esset consobrinorum.

Haec videtur fuisse iure *primaevo* computatio apud populos germanicos. Sed nonnulli dubitant, alii negant, putantes utriusque lineae gradus, in iure hereditario, *serius* computatos fuisse. Cfr. Wernz, *l. c.* not. 28; Schröder, *Lehrbuch der d. Rechtsgeschichte*, Leipzig, 1907, p. 66, 343 ss., 769 ss., apud Chelodi, *l. c.* n. 96, not. 1.

(61) Cfr. c. 61 Conc. Illiber. (300-306); S. Ambros. in epist. ad Paternum, cap. 3 (Migne, *P. L.*, XVI, 1183 s.); S. Patricius, c. 2, 9 in Synod. Hibern.; Innoc. I, in Synod. Rom. (an. 402), c. 11.

(62) Cfr. S. Aug., *De civitate Dei*, lib. XV, cap. 16; c. 11, Conc. Arvern. (an. 535); c. 10, Conc. Aurel. III (an. 538); c. 21, Conc. Turon. (an. 567); c. 14 Conc. Paris. (an. 614); Scherer, *l. c.* p. 293.

(63) C. 9, Conc. Rom. an. 721.

(64) Certo non constat, quonam computandi modo Ecclesia Romana *antiquitus* usa sit, et *quousque* extenderit impedimenta consanguinitatis.

Variae sunt AA. sententiae. Documenta historica desunt, e quibus certa conclusio deduci possit. Cfr. Freisen, *l. c.* n. 376 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1775 ss.; Schnitzer, *l. c.* p. 382; Wernz, *l. c.* not. 40, ubi perspicue atque erudite more suo disserit.

Alexander II (an. 1061-1073) in duabus Decretalibus eam defendit occasione celebris controversiae ortae inter S. Petrum Dam. et doctores iuris civilis Ravennatenses, qui volebant computationem *civilem* seu *romanam* substitui *teutonicae*. Pontifex quaestionem diremit in favorem S. Petri Dam. contra iuristas, scil. servandam esse computationem *canonicam* i. e. *usualem* sive *vulgarem* (65).

4. Hanc computationem certe supponunt Concil. Lat. I (an. 1123) et Lat. II (an. 1139), cum nuptias inter consanguineos universim vetent, i. e. septimus gradus videtur tacite supponi tamquam terminus universaliter notus atque receptus.

Utrum vero, ultra *quartum* gradum, impedimentum esset *dirimens*, an impediens tantum, non liquet. Matrimoniis bona fide initis dispensatione vel saepe etiam *dissimulatione* remedium afferebatur (66).

5. Quidam populi gaudebant indulto contrahendi in gradibus iure prohibitis. Sane Indi et Nigritae in America Latina et in insulis Philippinis inde a tempore Pauli III impedimento consanguinitatis in quarto et tertio gradu non ligabantur (67).

6. Innocentius III (an. 1215) in Conc. Lat. IV ad quartum gradum consanguinitatis impedimentum restrinxit (68), hanc rationem assignans, scil. « quoniam in ulterioribus gradibus iam non potest *absque gravi dispendio* huiusmodi prohibitio generaliter observari ».

Conc. Trid. reiecit postulata de abrogando tertio vel quarto gradu (69). Etiam in Concilio Vaticano huiusmodi postulata fuerunt proposita (70).

Quae disciplina usque ad Codicem viguit.

528. Ius civile. — 1. Omnes Codices statuunt consanguinitatem in linea *recta* dirimere matrimonium *in infinitum*.

2. Quoad lineam *collateralem* variae sunt leges:

1º Codex *Ital.* vetat matrimonium inter fratrem et sororem, inter patruum (avunculum) et neptem atque vicissim inter amitam (materteram) et nepotem, i. e. « tra lo zio e la nipote, la zia ed il

(65) C. 2, C. XXXV, q. 5; Freisen, *l. c.* p. 381 ss., 426 ss.; Palmieri, *l. c.* p. 365 s., 408; Wernz, *l. c.* not. 46.

(66) Cfr. c. 1, C. XXXV, q. 8; Wernz, *l. c.* n. 409; Freisen, *l. c.* p. 402 s.

(67) Cfr. Conc. plen. Amer. lat. (an. 1899), II, p. 613; Leon. XIII Litt. Apost. « *Trans Oceanum* », 18 april. 1897, n. 10.

(68) C. 8, X, IV, 14; cfr. Scherer, *l. c.* p. 294; Freisen, *l. c.* p. 438 s.; Hefele, *op. cit.* V, p. 530 s.; Knecht, *op. cit.*, p. 465 s.

(69) Theiner, *Act. Conc. Trid.*, II, p. 336 s.; Martin, *Collect. doc. Conc. Vatican.*, p. 162 s.

(70) Martin, *l. c.* p. 162, 183, 188, 190.

nipote » (71). Dispensatio conceditur pro nuptiis ineundis inter patruum (avunculum) et neptem atque vicissim.

2º Ex Codice *Hisp.* (art. 84) valida matrimonii *civilis* celebratio impeditur usque ad secundum gradum lineae collateralis, si consanguinitas oritur ex *legitimis* natalibus, secus *primus* gradus tantum constituit impedimentum dirimens. Dispensatio (art. 85) datur super tertio et quarto gradu civili *legitimae* consanguinitatis. Gradus vero computantur secundum ius romanum.

Sed valor matrimonii *ecclesiastici*, quod pro fidelibus *catholicis* ex praescripto quoque legis civilis unice admittitur (art. 42, 75), nonnisi ex lege *canonica* quoad impedimenta consanguinitatis definiendus est.

3º In Codice *Gall.* (art. 163, 164) impedimentum et dispensatio statuitur ut in iure italico.

4º Codex *Austr.* statuit impedimentum in 1º, 2º et $^2/_1$ gradu computationis canonicae. Dispensatur a praefecto provinciae, excepto tamen primo gradu.

5º Codex *Germ.* impedimentum restringit ad *primum* gradum.

6º Codex *Helv.* (art. 100) impedimentum statuit in gradu 1º et $^2/_1$. Dispensatio non conceditur.

7º Lex matrim. *Hungar.* matrimonium interdicit inter patruum (avunculum) et neptem atque vicissim inter amitam (materteram) et nepotem. Praeterea etiam inter *consobrinos* exsistit impedimentum, sed *prohibens* tantum.

8º *Status foederati Americ. septentrional.:* in nonnullis restringitur ad *primum*, in aliis, ex. gr. in statu New Jersey, usque ad *secundum* extenditur (72).

3. Leges civiles, ut lex canonica, nullam faciunt distinctionem inter *legitimam* nativitatem et *illegitimam*, inter *plenam* et *semiplenam* consanguinitatem.

529. 4. Ex lege civili matrimonia in gradibus prohibitis contracta, nedum nullitati subiiciuntur, verum etiam gravibus *poenis*, si *mala fide* celebrata fuerint. Proles autem ex huiusmodi nuptiis procreata habetur *illegitima*, si utraque pars fuerit in *mala fide* tempore celebrationis matrimonii; quo in casu nonnulli Codices penitus excludunt *legitimationem*, alii admittunt (73).

(71) « È pacifico in giurisprudenza che, sotto il nome generico di zii e di nipoti, si comprendono anche i prozii ed i pronipoti ». Trib. appell. Taurinen., 6 april. 1888, Testa c. Bonino; *Giurispr. Ital.*, 1888, II, p. 394.

(72) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 424; Konigs-Putzer, *Commentarium in facultates apostolicas* n. 131, ed. 5ª; Alford, *l. c.* p. 90 s.

(73) Cfr. ex. gr. Cod. civ. Ital., art. 180, 195; Cod. civ. Germ., §§ 173, 1732; Cod. poen. Ital., art. 337; Cod. poen. Germ., § 173.

Articulus X.

De affinitate.

530. Notio. — Affinitas est: *Propinquitas personarum, orta ex matrimonio valido, sive rato tantum sive rato et consummato, inter virum et consanguineos mulieris, et vicissim inter mulierem et consanguineos viri* (can. 97, §§ 1, 2). Dicitur:

1º *Propinquitas* i. e. vinculum vel coniunctio personarum. Etymologice affinitas est propinquitas *finium* seu limitum duarum *rerum*, quarum una, ex. gr. ager, dicitur affinis vel confinis alteri, quia fines unius attingunt fines alterius.

Qua ratione etiam ex matrimonio oritur quaedam *personarum* propinquitas, qua maritus ad *fines* consanguinitatis uxoris accedit, et vicissim.

2º *Orta ex matrimonio*, quo sub respectu affinitas est prorsus *nova;* nam iure antiquo ex *copula carnali* oriebatur (cfr. n. **526**).

3º *Valido*, quia ex matrimonio *invalido* non affinitas, sed *publica honestas* oritur (cfr. n. **543**). Non oritur ex matrimonio *putativo* tantum, licet utraque pars bona fide existimet illud validum esse; neque ex matrimonio in facie Ecclesiae celebrato, ab omnibus ut *valido* habito, quod postea *nullum* et *irritum* ab auctoritate ecclesiastica declaratum fuerit. Num oriatur etiam ex matrimonio *legitimo* non baptizatorum, dicemus infra (n. **538**).

4º *Sive rato tantum sive consummato*, i. e. ex omni matrimonio. Quoad matrimonium *ratum tantum*, ius est *novum* prorsus, cum radix seu fundamentum affinitatis mutatum fuerit.

5º *Inter virum et consanguineos mulieris* etc., quia affinitas contrahitur a *solo viro* cum consanguineis mulieris et a *sola muliere* cum consanguineis viri. Quare:

a) Maritus et uxor non sunt sibi mutuo affines, sed veluti causa et principium affinitatis.

b) Consanguinei unius coniugis sunt quidem affines respectu alterius, non autem erga huius consanguineos. Hinc adagium: *Affinitas non egreditur copulatos.*

Proinde si Titius viduus, filios ex priore matrimonio habens, copulatur viduae Caiae, filias similiter habenti ex prioribus nuptiis, oritur quidem affinitas inter Titium et filias Caiae necnon inter Caiam et filios Titii, non vero inter filios unius et filias alterius. Ergo hi

matrimonium inter se inire valent, licet forte, a tempore coniugii inter Titium et Caiam contracti, *fratris* et *sororis* nomine invicem appellentur (1).

c) Coniux unus affinitatem contrahit erga *consanguineos* compartis, minime vero erga eiusdem *affines*. Quod exprimi solet hoc adagio: *Affinitas non parit affinitatem*. Proinde Antonius, maritus, contrahit quidem affinitatem cum Petro, fratre uxoris suae, non autem cum Agnete, coniuge Petri: igitur si uxor Antonii et Petrus moriantur, Antonius et Agnes possunt matrimonium inter se inire.

Ex dictis sequitur, non esse affines ideoque posse duos fratres ducere duas sorores, patrem et filium ducere matrem et filiam; item vitricum et viduam sui privigni, privignum et viduam sui vitrici, novercam et viduam suae privignae, privignam et viduum suae novercae posse invicem nubere (2).

De duplici alia specie affinitatis, quae vigebat ante Conc. Lat. IV, vide n. **540**.

531. Quomodo computetur et multiplicetur affinitas. — 1. Affinitas «*ita computatur, ut qui sunt consanguinei viri, iidem in eadem linea et gradu sint affines mulieris, et vice versa*» (can. 97, § 3).

In affinitate, cum nullae sint generationes, per se, neque stipes neque linea neque gradus habentur. Attamen pro *stipite* sumuntur vir et mulier, quorum coniugium constituit principium affinitatis; *lineae* autem, recta vel collateralis, sunt quae alterutrius coniugis consanguineos continent. Unde sequitur enunciata regula computationis.

Hinc, ex. gr., si Alexander Antoniam uxorem duxit, ipse cum Apollonia, matre Antoniae, affinis est in primo gradu lineae rectae, quia Antonia est in eodem gradu et in eadem linea consanguinea cum Apollonia. Item si Caecilia nupsit Carolo, ipsa cum Petro, patruo Caroli, affinis est in secundo gradu attingente primum in linea collaterali, quia in eodem gradu et in eadem linea Carolus et Petrus consanguinei sunt. Et ita porro.

2. Ex can. 1077, § 2 affinitas hodie multiplicatur in *duobus* tantum casibus: *a*) quoties multiplicatur consanguinitas a qua procedit; *b*) iterato successive matrimonio cum consanguineo coniugis defuncti.

Hinc, ex. gr., si Petrus, post primum matrimonium cum Maria, et post alterum cum huius sorore Anna, ex dispensatione super impedimento affi-

(1) Cfr. Matharan, *l. c.* n. 289; Vlaming, *l. c.* n. 346.
(2) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 1918 ss.; Wernz, *l. c.* n. 428; Vecchiotti, *l. c.* § 103; Scavini, *l. c.* n. 784; Freisen, *l. c.* p. 489 s.

nitatis in primo gradu lineae collateralis celebratum, uxorem ducere velit Corneliam, utriusque defunctae uxoris sororem, dispensatione indiget super *duplici* affinitate, item in primo gradu lineae obliquae. Idque ratione duplicis matrimonii praecedentis.

Si idem Petrus nuptias inire cupiat cum Agnete, consobrina utriusque uxoris defunctae, erit duplex affinitas in secundo gradu lineae collateralis.

Interdum istae duae causae multiplicitatis possunt simul verificari. Praeterea affinitas concurrere potest cum consanguinitate.

532. *Iure antiquo* multiplicitas affinitatis ex *quadruplici* capite oriebatur: *a*) si copula habita fuerat cum pluribus consanguineis eiusdem personae; *b*) si habita fuerat ab utraque parte cum persona alterius consanguinea; *c*) si habita fuerat cum persona alteri coniuncta multiplici consanguinitatis vinculo; *d*) si cum eadem persona copula prius illicita et dein licita habita fuerit; de quo casu tamen controvertebatur, aliis affirmantibus, aliis negantibus affinitatem multiplicari. Variae causae poterant simul verificari (3).

533. Nomina personarum affinium. — 1. *In linea recta ascendentali ex parte viri erga mulierem:*

Primus gradus: socer (pater viri), suocero, beau-père, Schwiegervater, father-in-law; socrus (mater viri), suocera, belle-mère, Schwiegermutter, mother-in-law. — Nurus (uxor filii), nuora, bru, belle-fille, Schwiegertochter, daughter-in-law.

Secundus gradus: Prosocer (avus viri), avolo per affinità, aïeul ou grand-père par alliance; prosocrus (avia viri), avola per affinità, aïeule ou grand'mère par alliance. — Pronurus (uxor neptis), pronuora, femme du petit-fils.

2. *In linea recta ascendentali ex parte mulieris erga virum:*

Primus gradus: Socer (pater uxoris), suocero, beau-père, Schwiegervater; socrus (mater uxoris), suocera, belle-mère, Schwiegermutter. — Gener (maritus filiae), genero, gendre, Schwiegersohn, son-in-law.

Secundus gradus: Prosocer (avus uxoris), avolo per affinità, aïeul ou grand-père par alliance; prosocrus (avia uxoris), avola per affinità, aïeule ou grand'mère par alliance. — Progener (maritus neptis), progenero, mari de la petite-fille.

3. *In linea recta descendentali ex parte viri erga mulierem:*

Primus gradus: Privignus (filius mariti ex primo matrimonio), figliastro, beau-fils, Stiefsohn; privigna (filia mariti ex primo matri-

(3) Cfr. Zitelli, *l. c.* p. 71 ss.; Giovine, I, p. 569, II, p. 28 ss.; Feije, *l. c.* n. 371; Wernz, *l. c.* n. 428, IV; Gasparri, *l. c.* n. 785; Ball.-Palm., *l. c.* n. 795; Knecht, § 39.
Cfr. S. R. R. 20 maii 1910; 12 febr. 1912; 24 ian. 1927; *Decis.* I, 24; II, 163; III, 162; IV, 84; XIX, 10.

monio), figliastra, belle-fille, Stieftochter. — Noverca (uxor patris), madrigna, belle-mère, (marâtre), Stiefmutter.

Secundus gradus: Proprivignus, proprivigna, pronoverca.

4. *In linea recta descendentali ex parte mulieris erga virum:*

Primus gradus: Privignus (filius uxoris ex primo matrimonio), figliastro, beau-fils, Stiefsohn; privigna (filia uxoris ex primo matrimonio), figliastra, belle-fille, Stieftochter. — Vitricus (maritus matris), padrigno, beau-père, Stiefvater.

Secundus gradus: Proprivignus, proprivigna, provitricus.

5. *In linea collaterali:*

Primus gradus: Levir (frater mariti pro uxore, frater uxoris pro marito); Glos (soror mariti pro uxore, soror uxoris pro marito); fratria (uxor fratris pro fratre aut sorore); sororius (maritus sororis pro fratre vel sorore); cognato, cognata; beau-frère, belle-soeur; des Mannes Bruder, des Mannes Schwester, der Schwester Mann, des Bruders Weib, Schwägerin.

534. Ambitus impedimenti. — 1. Affinitas *in linea recta* dirimit matrimonium *in quolibet gradu* (can. 1077, § 1).

2. Affinitas *in linea collaterali* dirimit nuptias usque *ad secundum gradum* inclusive (can. cit.). Cfr. n. **536.**

Quare viduus hoc impedimento in linea collaterali *hodie* non ligatur nisi quoad sorores uxoris defunctae (gr. 1), amitas, materteras, filias fratris vel sororis (gr. 1 et 2), patrueles, amitinas et consobrinas (gr. 2); pariter vidua nonnisi quoad fratres mariti praemortui (gr. 1), patruos, avunculos, fratris vel sororis filios (gr. 1 et 2), patrueles, amitinos et consobrinos (gr. 2).

3. Huc spectant quae supra dicta fuerunt (n. **517**).

535. Convenientia impedimenti affinitatis. — Evincitur:

1° Ex mutua relatione *reverentiae* quae oritur inter maritum et consanguineos uxoris, et vicissim. Habet enim affinitas quandam *similitudinem* cum consanguinitate. Quod ipsamet natura insinuat. Hinc in iure romano sancitur: « Affinitatis quoque veneratione quarumdam nuptiis abstinere necesse est » (4).

Accedit quod omnes fere populi civiles saltem in primis gradibus nuptias inter affines prohibent.

2° Ex ratione *sociali*, i. e. ut caritas et amicitia magis inter homines dilatetur per matrimoniorum celebrationem.

(4) Cfr. § 6 Inst. *de nupt.*, I, 10; c. 15, C. XXXV, q. 2 s.

3° Ex ratione *morali*, scil. ut ablata spe matrimonii refrenetur amor carnalis inter affines; nam, inito matrimonio inter duas personas, familiarior exsurgit conversatio cum consanguineis alterius partis. Quae conversatio immunis non esset a periculo et sinistra suspicione, si affines, sub spe coniugii inter se ineundi, mutuos amores fovere possent (5).

536. Discrimen inter ius antiquum et novum. — Plures sunt mutationes a Codice inductae, quae respiciunt tum *fundamentum* tum *ambitum* impedimenti affinitatis.

1° *Ante Codicem* fundamentum impedimenti erat *copula perfecta* quaecumque, seu licita seu illicita.

Hodie, e contrario, fundamentum est *matrimonium validum*, sive consummatum sive ratum tantum. Proinde ius canonicum in statuenda affinitate revertitur ad conceptum romanum, quem omnes Codices moderni sequuntur.

« Affines sunt *viri* et *uxoris* cognati, dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diversae inter se sunt, per *nuptias* copulantur, et altera ad eius cognationis finem accedat; namque coniungendae affinitatis causa fit ex *nuptiis* » (6).

2° *Ante Codicem* affinitas ex copula *licita* dirimebat in linea recta in quovis gradu, in linea collaterali usque ad *quartum* gradum; ex copula *illicita* usque ad *secundum* gradum.

Hodie affinitas (licita) nuptias dirimit in linea recta in quolibet gradu, in linea collaterali usque ad *secundum* gradum inclusive. Affinitas *illicita* non amplius exsistit.

3° *Ante Codicem* ex matrimonio rato non consummato oriebatur impedimentum publicae honestatis; *hodie* ex eodem oritur impedimentum affinitatis.

4° *Ante Codicem* coniuges per incestum poterant affinitatem (subsequentem) contrahere, ex qua amittebatur ius petendi debitum; *hodie* affinitas subsequens nulla prorsus exsistit.

5° *Ante Codicem* affinitas multiplicabatur ex *quadruplici* capite; *hodie* ex *duplici* tantum. Cfr. n. **531.**

De convalidatione matrimonii nulliter contracti ante Codicem, vide n. **524.**

(5) Cfr. c. 15, C. XXXV, q. 2, 3; Rosset, *l. c.* n. 1958 s.; Wernz, *l. c.* n. 431; Chelodi, *l. c.* n. 99; Vlaming, *l. c.* n. 343.

(6) Fr. 4, § 3, D. 38, 10. Cfr. Vidal, *Institutiones iuris civilis romani*, n. 72; Wernz, *l. c.* n. 427, not. 7; Calvin, *Lexicon iuridicum*, v. *Affinitas*.

537. Quonam iure affinitas dirimat matrimonium. — 1. Affinitas, quae oritur ex matrimonio *rato* tantum, certe dirimit *solo iure ecclesiastico* in quolibet gradu lineae tum *collateralis* tum etiam *rectae*.

Ante Codicem omnes DD. id tenebant de impedimento honestatis publicae orto ex matrimonio rato valido.

Hodie cc. 1043-1045 tribuunt facultatem dispensandi in hac specie affinitatis etiam quoad lineam rectam, quia nonnisi « *consummato matrimonio* » huiusmodi facultas denegatur. Qua facultate concessa, certissimum est agi de impedimento iuris mere ecclesiastici.

2. Affinitas quae oritur ex matrimonio *rato et non consummato* certe in linea *collaterali* dirimit *iure ecclesiastico* tantum.

Protestantes, at non omnes, censent affinitatem in primo gradu huius lineae nuptias dirimere iure naturali. Huic errori ansam praebuit Enricus VIII, Anglorum rex, qui, ut duceret Annam Bolenam, matrimonium suum cum Catharina Arragonensi (vidua fratris sui Arthuri) invalidum esse contendebat, utpote contra ius naturae ex pontificia dispensatione initum (7).

3. Affinitas, item ex matrimonio *rato et consummato*, etiam in linea *recta*, primo gradu non excepto — i. e. inter privignam et vitricum, nurum et socerum, generum et socrum — *solo iure ecclesiastico* dirimit.

Nonnulli DD. usque ad nostram aetatem putarunt hanc affinitatis speciem *iure naturali* nuptias dirimere, tum propter quamdam paternitatis et filiationis relationem inter huiusmodi personas exsistentem, tum propter assertam praxim Ecclesiae in hac affinitatis specie numquam dispensandi (8).

Hodie communis est sententia, matrimonium dirimi *iure ecclesiastico*. Haec sententia ut omnino vera habenda est.

Rationes praecipuae sunt istae:

1° S. C. S. Off. die 4 sept. 1743 declaravit: « *Non esse dubitandum de potestate Pontificis concedendi dispensationem in primo gradu affinitatis in linea recta etiam ex copula licita inter vitricum et privignam* » (9). Atqui potestas dispensandi necessario supponit impedimentum esse iuris ecclesiastici. Ergo.

(7) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 1946 ss.; Giovine, I, p. 560 ss.; Freisen, *l. c.* p. 897 s.
(8) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 99 ss.; Lugo, lib. I *Respons. mor.*, dub. 40, n. 29; Riganti, in
reg. 49 Cancell. Apost., n. 25; Rosset, *l. c.* n. 1955; Wernz, *l. c.* n. 438; Ball.-Palm., *l. c.*
n. 788 s.; Gasparri, *l. c.* n. 792; Santi-Leitner, *l. c.* n. 27; Scherer, *l. c.* p. 461 ss.
(9) Benedictus XIV in Const. « *Aestas* », 11 oct. 1757, docet: « Matrimonium in primo
affinitatis gradu lineae rectae *iure tantum positivo interdicitur*; asseritque Silvius, magni no-
minis theologus, Pontificem dispensare posse cum vitrico et privigna; ad hunc vero diem
Pontificum nullus exsistit, qui ex causa etiam gravissima dispensaverit in primo affinitatis
gradu lineae rectae, prout ostensum a Nobis est l. 9 de Synod. dioec., c. 13, n. 4 ed. nov. ».
Cum Carolus Gonzaga, Mantuae dux, petiisset ab Urbano VIII dispensationem, ut du-
cere posset uxorem filii sui praemortui, Cardinalis Lugo in suo voto hac de re dato censuit,
solidissimis rationibus egregie allatis, R. Pontificem *posse* dispensare, at *non expedire*. Cfr. Ri-
ganti, in reg. 49 Canc. Apost., n. 25; Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. IX, cap. 13, n. 4.

2° In can. 1043 tribuitur facultas dispensandi « super omnibus et singulis impedimentis iuris ecclesiastici »; excipitur autem, una cum impedimento proveniente ex sacro presbyteratus ordine, impedimentum quoque « *ex affinitate in linea recta, consummato matrimonio, proveniens* ».

Quae exceptio — profecto respiciens affinitatem etiam in *primo* gradu lineae rectae, quippe quae longe facilius quam affinitas in gradu secundo vel tertio occurrit, ideoque praecipue legislatori attendenda erat — indubie significat eam quoque impedimenti speciem esse iuris mere ecclesiastici; secus nulla fuisset ratio eam excipiendi (10).

3° Hodie ex copula illicita nulla oritur affinitas (cfr. n. **536**); porro si niteretur iure naturali, Ecclesia non potuisset lege sua generali huiusmodi affinitatem penitus abolere. Hinc patet, argumentum sententiae oppositae solida vi carere, praesertim si extenditur ad quamcumque affinitatem. Nam paternitas et filiatio, quae habetur in affinitate, valde imperfecte imitantur *veram* paternitatem et filiationem e cognatione naturali derivantem.

Praeterea si huiusmodi relatio paternitatis et filiationis fundaretur revera in iure naturali atque exinde impedimentum oriretur, dicendum foret, illud necessario haberi, ut antea, etiam ex copula illicita, sicuti consanguinitas oritur ex carnali coniunctione tum licita tum illicita.

4° S. Sedes haud semel, nostra aetate, dispensavit super impedimento affinitatis etiam in primo gradu lineae rectae, matrimonio consummato, et quidem non solum occultas, sed publicas quoque concessit dispensationes (11). Quae dispensandi facultas ne concipi quidem posset, nisi impedimentum esset iuris ecclesiastici.

4. Inde patet quid sit dicendum de matrimonio contracto ab infidelibus in aliquo affinitatis gradu, facta quidem praecisione a lege civili inhabilitante. Inter *duos infideles* matrimonium valet etiam in primo gradu lineae rectae affinitatis, scil. inter vitricum et privignam, novercam et privignum, socerum et nurum. Proinde si isti coniuges ad fidem convertuntur, separari non debent, nec potest eis permitti ut transeant ad alias nuptias.

538. Num affinitas oriatur quoque ex legitimo matrimonio. — 1. Certum est *nullum* exsistere impedimentum, quamdiu coniuges infideles manent in infidelitate et unus, mortuo altero, vellet matrimonium contrahere cum consanguinea non baptizata consortis. Ratio evidens: impedimentis iuris ecclesiasticis infideles non subsunt.

(10) Rosset (*l. c.* n. 1905) contendit eam exceptionem, iisdem fere verbis iam expressam
in decreto S. Off. 20 febr. 1888, nonnisi *remotiores* gradus respicere. Id sine ullo solido fun-
damento affirmari, palam est.
(11) Cfr. Chelodi, *l. c.* n. 102; Boudinhon, in *Canoniste*, 1912, p. 659; lib. period. *S. Vi-*
gilio, IV,1913, p. 205 ss.; Linneborn, p. 236, not. 2; Wernz-Vidal, n. 445, not. 59.
S. Poenitentiaria per rescriptum diei 2 dec. 1911 permisit revalidari matrimonium mere
civile Ioannis T. cum Rebecca S., filia illegitima uxoris primae ac *legitimae* ipsius Ioannis.
Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 352, not. 2; Grinsven, *N. K. St.*, 1916, p. 26.

2. Si *ambo* coniuges infideles, stante matrimonio, baptizantur, impedimentum adest, quia matrimonium per susceptionem baptismi efficitur *ratum*. Porro ex matrimonio rato affinitas oritur. Ergo.

3. Extra hunc casum, disputatur utrum adsit impedimentum necne, nempe si *matrimonio* infidelium *soluto*, superstes coniux baptismum susceperit; item si durante matrimonio *unus* ex coniugibus infidelibus baptizetur; pariter si matrimonium initum fuerit inter baptizatum et non baptizatum, cum dispensatione super impedimento disparitatis cultus vel non, prout adfuerit huiusmodi cultus disparitas necne, ad normam can. 1070.

Quinam affirmant impedimentum affinitatis exsistere (12); plerique negant (13); nonnulli dubitant (14).

4. Sententia negativa speculative est longe probabilior; practice vero, attento c. 15, certa dicenda, seu impedimentum dubium ideoque nullum.

Sane:

1° Id manifesto suadet verborum significatio in can. 1015, §§ 1 et 3 firmata, collato textu c. 1077 cum textu can. 97, § 1. Nam hic canon statuit affinitatem oriri «ex matrimonio valido sive *rato* tantum sive *rato* et consummato»; atqui nomine matrimonii *rati* venit dumtaxat, ex can. 1015, § 1, matrimonium *baptizatorum* validum, non autem matrimonium legitimum infidelium (15). Ergo affinitas, attento Codice, non oritur nisi ex matrimonio *christiano* et fundamentum habet in *sacramento*.

Quare infideles affinitate in sensu canonico non tenentur. Nec adest probabilius affinitas, si fidelis, obtenta dispensatione super disparitate cultus, cum infideli contrahat, quia huiusmodi matrimonium nequit dici proprie *ratum* ad normam can. 1015, § 1, et dubitatur num sit sacramentum (cfr. n. **36**) - (16).

2° In can. 1015, §§ 1 et 3 legislator tradit *expresse* et *perspicue* conceptum matrimonii *rati* et *legitimi*, atque in can. 97, § 1 conceptum affi-

(12) Noldin, *l. c.* n. 576; Wernz-Vidal, n. 357.

(13) Cerato, *op. cit.* n. 72; Vermeersch-Creusen, *Epitome*, n. 173; De Smet, nn. 431, p. 387, not. 1, 613, 622, pag. 138, not. 1; Aertnys, *Theol. mor.*, n. 764, ed. 9ª; Génicot-Salsmans, II, n. 505; Chelodi, *Ius de personis*, n. 95, qui merito recedit a sententia prius proposita.

(14) Cfr. *Ius Pontificium*, 1925, p. 73 ss., 142 ss.

(15) Quidam (cfr. Chelodi, *Ius matrimoniale*, n. 99, not. 3) animadvertunt «in latinitate veterum canonistarum voces *ratum* atque *ratum et non consummatum* usurpari saepe etiam pro matrimonio infidelium».

Id equidem verum est. Sed nihil exinde concludi potest in favorem sententiae affirmantis, quia in documentis S. Sedis et in doctrina theologorum et canonistarum voces *ratum* et *legitimum* iamdiu usurpantur ad indicandum matrimonium baptizatorum et non baptizatorum, ideoque logice concludendum, legislatorem ecclesiasticum secundum hanc significationem, et non secundum antiquatam, praefatas voces usurpasse. Accedit, fac sedulo animadvertas, quod ipsemet legislator (can. 1015) significationem verborum diserte tradidit, a qua tunc solum recedere fas est, ut omnes canonistae docent, cum secus lex videretur iniusta vel irrationabilis aut inutilis. Quod profecto locum non habet in casu nostro.

(16) Aliter censet Pighi (*l. c.* n. 78, qu. 8); sed eius argumentatio caret solido fundamento.

nitatis. Porro, uti in communi usu loquendi, aliud est *obiter* loqui de hac aut illa re, et aliud profecto tradere *genuinum conceptum* alicuius rei. In hoc altero casu, legislator adhibere debet *clara* omnino et *perspicua* verba, quae dubium ac difficultatem excludant.

Igitur alterutrum ex his necessario dicendum: *vel* in can. 97, § 1 vox «ratum» denotat solummodo matrimonium baptizatorum ad normam canonis 1015, § 1, *vel* non. Si hoc alterum admittitur, concludendum, legislatorem *in conceptu affinitatis tradendo* verbis *minus accurate et perspicue* esse locutum. Quod irreverentiam, imo iniuriam sapit in legislatorem: ergo *a priori* reiiciendum.

Itaque nihil erui potest ex illis canonibus, in quibus matrimonium baptizatorum passim dicitur *validum*, *legitimum*, etc. Nihil, inquam: nonne et nos, ex communi usu loquendi, iisdem vocibus utimur? Sed cum traditur *genuinus conceptus*, uti in can. 97, § 1 et 1015, §§ 1 et 3, tunc *propria et accurata* locutio prorsus adhibenda est (17).

3° Hodie affinitatis fundamentum est prorsus immutatum. Olim attendebatur *coniunctio corporum* i. e. *copula* seu licita seu illicita; hodie attenditur unice *coniunctio animorum* i. e. *matrimonium* validum. Proinde minus recte patroni sententiae affirmantis loquuntur de vinculo *naturali*, quod oritur ex copula carnali, et immerito inde concludunt, affinitatem, ut iure antiquo, ita etiam iure novo afficere infideles.

4° Ante Codicem publica honestas, quae oriebatur ex matrimonio rato et non consummato, non respiciebat infideles, ut expresse declaraverat S. C. S. Officii die 19 april. 1837 (18). Porro ius novum, quoad matrimonium ratum et non consummatum, transfert ad impedimentum affinitatis id praecise quod prius sub impedimento publicae honestatis comprehendebatur.

5° Aliud est loqui de aliqua *propinquitate*, quae oriatur ex quocumque matrimonio, etiam infidelium, et aliud loqui de *affinitate proprie dicta*, quae, in casu, impedimentum *dirimens* ex iure *canonico* constituat. Quod multi AA. non satis animadvertunt; atque ita argumentum ab iisdem allegatum evanescit.

6° Neque aliud argumentum valet. «Dum, aiunt, ex matrimonio *valido* fidelis cum infideli, quod verum constituit vinculum in se et physice naturale, *non oritur impedimentum* dirimendum, e contra ex matrimonio *invalido* eiusdem infidelis cum fideli, quod probabilius neque naturalem generat propinquitatem et certo minus firmam quam matrimonium validum, *impedimentum dirimens* oriretur!... Ut absurditas illa et iniustitia naturalis praecaveatur, duplex tantum adest alternativa...» (19).

Falsum est suppositum nullaque exsistit absurditas et iniustitia: in casu enim impedimentum, saltem practice, certe non oritur (cfr. n. **552**). Ergo.

7° Haec doctrina confirmatur ex actis praeparatoriis ad Codicem

(17) Hinc evanescit praecipuum argumentum sententiae oppositae (cfr. *Ius Pontificium* 1925, p. 74 ss.).

(18) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, 1, n. 857.

(19) *Ius Pontificium*, 1925, p. 167, s.

atque eiusdem variis schematibus inter se collatis, e quibus liquet consulto adhibitam fuisse vocem *ratum* (20).

5. Igitur concludendum: sententia, quae tenet impedimentum canonicum affinitatis non oriri ex matrimonio *legitimo* proprie sumpto, ad normam can. 1015, § 3, speculative est longe verior, practice proinde, attento can. 15, impedimentum est certe dubium ideoque nullum (21).

539. Cessatio et dispensatio impedimenti affinitatis. — 1. Affinitas est impedimentum natura sua *perpetuum;* quae ab ipso momento matrimonii *valide* initi orta, *semper* durat, tum nec lapsu temporis, nec ex ipsa rei natura, nec solutione coniugii exstinguitur. Quare, soluto matrimonio per mortem vel divortium aut dispensationem super rato, non ideo cessat affinitas (22).

2. Cum impedimentum universo suo ambitu sit *iuris mere ecclesiastici*, ut supra ostensum fuit (n. **537**), *nullus* datur *casus* in quo Ecclesia dispensare *non* valeat. At de facto dispensatio in *primo* gradu lineae rectae, matrimonio consummato, neque ad contrahendum neque ad convalidandum iam contractum dari solet, et ab amplissimis quoque facultatibus excluditur.

Hinc, saltem usque ad nostra tempora, hoc impedimentum *de facto* ut *indispensabile* habebatur (23). Ultimis his annis, dispensationes datae sunt in casibus extraordinariis.

In *ceteris* gradibus, hodie, relaxato antiquo rigore, facile dispensatio conceditur ob causam sive publicam sive privatam, ex. gr. ad scandalum removendum, ad prolem legitimandam etc.

Affinitas in secundo gradu lineae collateralis est impedimentum *gradus minoris* (can. 1042, § 2, 2°). Cfr. n. **206**.

3. In antiquo iure magni momenti erat dispensatio in affinitate *ex copula illicita*, quae in quolibet gradu utriusque lineae, sive in

(20) Quidam (Vlaming, *l. c.* n. 353; Wernz-Vidal, n. 387) censent affinitatem, in infidelitate contractum, fieri impedimentum *suscepto ab uno tantum e coniugibus baptismo*, si matrimonium fuerit *consummatum*. Quod sine fundamento asseri videtur. Nam ratio impedimenti ex Codice non est consummatio, sed *valor* matrimonii sive rati sive rati et consummati. Ex affinitate *canonica* nullatenus oritur vinculum stricto sensu naturale.

(21) Quae habet Vlaming (*l. c.* n. 353), falso niti videntur supposito. Praeterea minus recte allegantur AA. (Vermeersch-Creusen, Ferreres, etc.). Aliud sane est, quaerere num affinitas (in sensu canonico) oriatur quoque ex matrimonio *legitimo* infidelium, et aliud profecto est quaerere utrum, *utroque coniuge baptizato*, exsurgat affinitas in sensu canonico atque ideo impedimentum. Hoc alterum, *positis ponendis*, est certum, et nullus sane auctor negat vel dubitat.

(22) Cfr. S. Thom., IV Sent., D. 41, q. 1, art. 1, quaest. 3; Sanchez, lib. VII, disp. 64, n. 2; Wernz, *l. c.* n. 436; Gasparri, *l. c.* n. 796 ss.; Freisen, *l. c.* p. 489 s.; Chelodi, *l. c.* n. 102.

(23) Riganti, in reg. 49 Canc. Apost. n. 25; Feije, *l. c.* n. 684; Wernz, *l. c.* n. 438; Gasparri, *l. c.* n. 796; Van de Burgt, *l. c.* n. 236; Gennari, *Consultazioni*, I, p. 628 ss.; Scherer *l. c.* p. 461 s.

foro externo, sive praesertim in foro interno, haud raro concedebatur.

Si erat occulta, Ordinarii et confessarii, habentes pagellam S. Poenit. (n. 12), indulto dispensandi gaudebant. Si agebatur de affinitate in primo gradu lineae rectae, inter clausulas, quae rescriptis apponebantur, haec erat praecipua: «*Dummodo copula matris non antecesserit nativitatem filiae*» (24).

Quae clausula ad vitandum periculum matrimonii inter patrem et filiam apposita ad valorem dispensationis necessaria erat; sed verificata censebatur, si copula habita fuisset tempore non suspecto, etiam ante filiae nativitatem.

540. Notae historicae. — 1. Non constat Ecclesiam prioribus saeculis peculiares leges de impedimento affinitatis condidisse; at saltem impedimenta iuris *Mosaici* et *romani* recepisse videtur. Porro lex Mosaica prohibebat atque irritabat matrimonium cum noverca, privigna, filia privigni vel privignae, cum socru vel nuru, cum uxore fratris defuncti excepto matrimonio leviratus (25), cum uxore avunculi vel patrui (26).

Ius romanum *antiquum* vetabat matrimonium tantum in linea recta cum noverca vel privigna, cum socru vel nuru (27). Praeterea nuptiae consistere non poterant cum vidua privigni vel cum viduo privignae (28); vir autem prohibeatur ducere in uxorem filiam, quam uxor *post divortium* cum alio marito procreaverat; nam in ordine ad matrimonium haec filia aequiparata fuit privignae (29).

2. Certo constat, iam ante Conc. Illiber. (an. 300-306) et Conc. Neocaesarien. (an. 314-325) Ecclesiam impedimentum affinitatis, saltem ex legitimo matrimonio ortae, extendisse ultra terminos iuris Mosaici et romani, scil. usque ad *primum* gradum etiam lineae *collateralis* (30).

3. Innocentius I in Synodo Romana an. 402 (can. 9), confirmans morem Romae et alibi vigentem, proscripsit matrimonium etiam cum uxore avunculi.

(24) Cfr. Giovine, *l. c.* I, p. 562 s.; Mansella, *l. c.* p. 54; Wernz, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 414.

(25) *Deuter.*, XXV, 5 ss.; Matth., XXII, 24 s. Frater, saltem uni uxori nondum iunctus, ex lege leviratus debebat ducere uxorem fratris sui, ut eidem semen excitaret. Cfr. Tirin., *Comm. in Deut.*, *l. c.*; Hummelauer, *Comm. in Deut.*, p. 416 s.; Palmieri, *De matrim.* p. 112.

(26) *Levit.*, XVIII, 8 ss., XX ss.; Tirin., *Comment. in Levit.*, l. c.

(27) Cfr. § 7, Inst. *de nupt.*, I, 10; L. 10, § 4 D. *de ritu nuptiar.*, XXIII, 2; L. 4, § 3 ss. *de grad.* XXXVIII, 10; L. 17, C. *de nupt.*, V, 4.

(28) Cfr. L. 12 D. *de ritu nuptiar.*, XXIII, 2.

(29) Cfr. § 9 Inst. *de nupt.*, I, 9; L. 15 D. *de ritu nuptiar.*

(30) Cfr. can. 61 Conc. Illiber.; can. 2 Conc. Neocaesarien.; can. 19 Apost.; can. 9 Synod. Roman. (an. 402).

Quae iuris canonici dispositio recepta quoque fuit a legibus romanis, tum in Occidente (an. 355) tum in Oriente (an. 396, 415) - (31).

4. Progressu temporis extensum est impedimentum affinitatis, ita quidem ut exeunte saeculo VII nuptiae interdicerentur cum omnibus consanguineis alterius partis.

Cum vero inde a saeculo VIII paulatim septem gradus (computationis canonicae) saltem in Ecclesia Romana comprehenderet consanguinitas, totidem gradus etiam affinitas comprehendere coepit. Id tamen ubique locorum statim receptum non fuit.

5. Ut magis magisque impedirentur nuptiae inter personas coniunctas, triplex affinitatis genus constitutum fuit. Sed ante saeculum XI et XII non reperiuntur vestigia triplicis generis affinitatis (32).

« Primum (genus) *una* dumtaxat persona; alterum *duabus;* tertium *tribus* personis mediis contrahebatur. Si Titius, frater Caii, matrimonium iniisset et consummasset cum Bertha, haec Caii affinis erat, sicuti nunc est, in *primo genere* affinitatis; si mortuo Titio, Bertha matrimonio iungebatur cum Sempronio, Sempronius alter Berthae maritus et Caium et omnes defuncti Titii consanguineos, *secundo* affinitatis *genere* contingebat; si demum, mortua Bertha, Sempronius aliud coniugium celebrasset num Naevia, etiam cum hac et Caius et omnes consanguinei Titii *tertio* affinitatis *genere* coniungebantur » (33).

Paucis: primum genus ex priore, secundum ex altero, tertium ex tertio matrimonio oriebatur.

Non satis liquet, num impedimentum affinitatis exsisteret etiam inter filios ex secundis nuptiis *viri* et consanguineos uxoris defunctae (34).

6. Maior adhuc extensio impedimenti ex eo accedit, quod *fundamentum affinitatis mutatum fuit.* Nam matrimonio substituta est *copula* seu *licita* seu *illicita.*

Prima vestigia huius mutationis, quae cohaeret cum disciplina poenali contra incestuosos, habentur in Conciliis particularibus, probabilius, saeculi VIII, ita tamen ut medio saeculo IX, quando collectio Pseudo-Isidori in Gallia divulgari coepta est, impedimentum affinitatis *ex copula illicita* non amplius fuerit res nova et a praxi Ecclesiae aliena (35).

Peculiaris disciplina vigebat in patriarchatu Aquileiensi.

Quare solido fundamento historico caret opinio, quae tenet a

(31) L. 2, 3, 4 Cod. Theod. *de incest. nupt.*, III, 12; L. 5, 8, 9, C. *de incest. nupt.*, V, 5: Esmein, I, p. 374 ss.; Freisen, *l. c.* p. 441.

(32) Cfr. c. 12, 21, 22, C. XXXV, q. 2, 3; Freisen, *l. c.* p. 474 s.; Scherer, *l. c.* p. 335 s.; Wernz, *l. c.* n. 429.

(33) Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. IX, cap. 13, n. 2.

(34) Cfr. Gillmann, *Archiv für katholisches Kirchenrecht*, LXXXIX, p. 447 ss.

(35) Cfr. can. 13, Conc. Comp. (an. 757); c. 32, C. XXVII, q. 2; Freisen, *l. c.* p. 449 ss.; Wernz, *l. c.* not. 34; Scherer, *l. c.* p. 333.

Pseudo-Isidoro invectum fuisse impedimentum affinitatis ex copula illicita.

7. Utrum in omnibus et singulis gradibus affinitas esset impedimentum *dirimens*, non liquet, ut diximus de consanguinitate (n. **527,** 4).

8. Innocentius III in Conc. Lat. IV (an. 1215) secundum et tertium genus affinitatis sustulit atque impedimentum affinitatis ex copula sive licita sive illicita ortae ad *quartum* gradum restrinxit (36).

9. Demum a Conc. Trid. affinitas ex copula *illicita* fuit restricta ad secundum gradum. Quam disciplinam usque ad Codicem viguisse, omnibus compertum est.

541. Poenae contra affines matrimonium attentantes. — 1. Quae supra diximus (n. **526**) de *poenis* contra violatores impedimenti consanguinitatis, etiam impedimento affinitatis applicanda sunt, quia « *incestus* est consanguinearum vel *affinium abusus* » (37).

2. Restricto autem ambitu impedimenti, notio ipsa incestus limitatur, uti dictum fuit (n. **210**) de consanguinitate (38).

542. Ius civile. — 1. Codices civiles, in ordine ad impediendum matrimonium, *generatim* eam tantum admittunt affinitatem, quae oritur *ex legitimis nuptiis*, etsi postea per mortem vel divortium solutis.

1º In *Italia:* est dirimens in linea recta in infinitum et in primo gradu collateralis. Datur dispensatio quoad lineam collateralem, non autem quoad rectam.

2º In *Gallia* (art. 162, 163, 164): viget impedimentum ut in iure Italico (39).

3º In *Hispania:* est dirimens in omnibus gradibus lineae rectae; in secundo gradu lineae collateralis ex affinitate naturali et in quarto ex affinitate legitima. Pro affinibus collateralibus conceditur dispensatio (40).

(36) C. 8, X, IV, 14; Freisen, *l. c.* p. 484 ss.; Wernz, *l. c.* n. 439.

Pro Indis et Nigritis in America latina et insulis Philippinis affinitas, ut consanguinitas n. 527, 5), nuptias non dirimebat nisi usque ad secundum gradum inclusive. Cfr. Leon. XIII Const. « *Trans Oceanum* » 18 april. 1897, n. 10; Rosset, *l. c.* n. 1921, not. 1; Wernz, *l. c.* n. 437, not. 69.

(37) C. 2, C. XXXVI, q. 1; S. C. S. Off. 25 iun. 1885; Thesaur., *De poenis eccl.*, v. *Incestus poenae.*

(38) Vlaming (*l. c.* n. 355 *bis*) dubitat, num e solo matrimonio rato oriatur affinitas quae constituat incestum legi poenali obnoxium. Nulla profecto adest solida ratio dubitandi.

(39) Controvertitur, num voces « *legitimes ou naturels* » (art. 161) subintelligendae sint etiam in secundo membro art. 161 (et 162) post vocem « *alliés* ». Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2305; Allègre, *op. cit.* ad art. 161.

(40) Cfr. Lopez, *l. c.* p. 75; Wernz, *l. c.* n. 443.

4º In *Austria:* dirimit in linea recta in infinitum; in collaterali usque ad secundum gradum.

5º In *Germania:* impedimentum restringitur ad lineam rectam. Affinitas ex copula illicita inducit impedimentum *mere prohibens* cum personis speciatim expressis in linea recta (41).

6º In *Helvetia* (art. 100): dirimens in linea recta tantum, licet matrimonium fuerit invalidum aut solutum. Idem dicas de iure *Hungariae* (42).

2. Leges civiles interdum gravibus poenis matrimonia *mala fide* attentata cum affinibus subiiciunt, et sobolem ex huiusmodi nuptiis procreatam a legitimatione excludunt (43).

Articulus XI.

De publica honestate.

543. Notio. — Publica honestas, quae in iure etiam *quasi-affinitas* vocatur, definiri potest: *Propinquitas personarum orta ex matrimonio invalido et ex publico vel notorio concubinatu inter virum et consanguineos mulieris et vicissim* (cfr. can. 1078). Dicitur:

1º *Propinquitas personarum*, nempe vinculum quoddam seu peculiaris coniunctio.

2º *Orta ex matrimonio* i. e. ex ea coniunctione inter virum et mulierem, quae speciem seu formam veri matrimonii praeseferat.

3º *Invalido*, scil. quod nullum sit ob causam quamcumque, v. g. ob defectum formae aut impedimentum dirimens.

Nihil refert, utrum sit carnaliter *consummatum* an non, quia copula non amplius attenditur quoad hoc impedimentum et affinitatem; item, num *bona* an *mala fide* contractum sit. Quare publica honestas oritur quoque ex matrimonio *putativo* sensu canonico (cfr. n. **48**, 2).

An etiam ex matrimonio invalido *ob defectum consensus?* Alii affirmant (1); alii negant (2). Sententia affirmativa certa videtur; nam Codex expresse

(41) Cfr. Hollweck, *D. Civilcher.*, p. 102 s.; Wernz, *l. c.*; Lehmkuhl, *D. bürg. Gesetzb.* ad §§ 1310, 1327; Knecht, § 39.

(42) Cfr. Hollweck, *l. c.*; Scherer, *l. c.* p. 345; Brunelli, *op. cit.* p. 337.

(43) Cfr. Cod. poen. Ital. (art. 337) et Cod. poen. Germ. (§ 173); Hollweck, *l. c.* p. 135. Quoad *Status Foed. Amer. Sept.*, vide Alford, *l. c.* p. 106 s.

(1) Chelodi, *l. c.* n. 104; Vermeersch-Creusen, II, n. 337; Noldin, *l. c.* n. 601; Vlaming, *l. c.* n. 360; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 506; Gasparri, n. 733, ed. post Codicem, qui docet id confirmari etiam ex actis praeparatoriis ad Codicem.

(2) Pighi, *l. c.* n. 79; Cerato, *l. c.* n. 73; Ferreres, *l. c.* n. 1043, quaer. 3.

dicit publicam honestatem oriri ex matrimonio *invalido*, quin excludat nullitatem ob defectum consensus.

Ergo praescriptum can. 1078 intelligendum est iuxta propriam verborum significationem in textu et contextu contentam (can. 20), ideoque ex *quolibet* matrimonio *invalido*, Codice nullam restrictionem expresse statuente, oritur impedimentum.

Verum quidem est in iure antiquo controversiam fuisse inter DD., utrum ex matrimonio invalido ob defectum consensus, sive lege naturali sive lege canonica requisiti, sequeretur publica honestas, an non (3). Exinde tamen nil sequitur contra sententiam affirmantem, imo argumentum in eius favorem potius deducitur. Siquidem legislatori probe nota erat dicta controversia; unde si voluisset excipere matrimonium invalidum ob defectum consensus, id *expressis verbis* indicare debuisset.

Hinc non valet argumentatio ex iure antiquo, i. e. ex can. 6, 3º deducta, quatenus nempe dubium, quod *olim* habebatur, *hodie* quoque supersit. *Natura* enim *publicae honestatis*, prout nunc in Codice exsistit, est *omnino diversa* ab ea quam ius vetus tradebat (cfr. n. **548**). Proinde, attento praecise praescripto c. 6, 3º, ius novum, cum discrepet a iure antiquo, ex sua ipsius sententia diiudicandum est, non autem ex veteris iuris auctoritate.

Si publica honestas *nunc*, aliter ac antea, oritur quoque ex *concubinatu*, nulla profecto est ratio iuridica, cur negetur, eam sequi ex nuptiis invalidis ob defectum consensus. Imo valet argumentatio nedum a paritate, sed etiam a fortiori.

Demum ne dicas matrimonium nullum ob defectum consensus esse *non exsistens*, non mere invalidum, quia Codex ignorat hanc distinctionem (cfr. n. **198**).

Haec doctrina valetne etiam si matrimonium est nullum ex defectu consensus *omnino occulto, qui in foro externo probari non potest?* Practice negandum, quia in huiusmodi casu, stante validitate matrimonii in foro externo, exsistit in eodem foro impedimentum affinitatis.

Controvertitur, utrum publica honestas sequatur etiam ex matrimonio *civili*. Alii affirmant (4); alii negant (5). Quae sententia certa nobis videtur:

a) tum quia ex decl. S. C. Conc. 13 mart. - 7 april. 1879, iussu

(3) Certe *non oriebatur* impedimentum, si deficiebat consensus *iure naturae* requisitus, i. e. si fictus, per vim absolutam, cum errore circa personam, cum conditione contra substantiam.

Si deficiebat consensus *iure canonico* requisitus, controvertebatur. Quoad *metum* fere omnes admittebant impedimentum non oriri. Quoad *raptum*, verius affirmabatur. Quoad *errorem conditionis servilis*, magna erat controversia ideoque impedimentum dubium. Item quoad *clandestinitatem*.

Matrimonium nullum *ex defectu consensus omnino occulto*, qui in foro externo probari non poterat, probabilius, iuxta S. Alphonsum (*l. c.* n. 1062) et alios, impedimentum non inducebat.

Cfr. S. C. C. 22 mart. 1664; 6 dec. 1722; Sanchez, lib. VII, disp. 70, n. 2 ss.; Schmalzgr., lib. V, tit. 4, n. 98 ss.; Wernz, *l. c.* n. 453; Gasparri, *l. c.* n. 820; Rosset, *l. c.* n. 1998; Vecchiotti, *l. c.* § 102.

(4) Ita v. g. Noldin, III, n. 579.

(5) Vermeersch-Creusen, *Summa novi iuris*, n. 440, 2; Arregui, *l. c.* n. 1773; Ferreres, *l. c.* n. 1043; Chelodi, *op. cit.* n. 104; Vlaming, *l. c.* n. 360; Wernz-Vidal, n. 377; Knecht, § 40.

Leonis XIII data, publica honestas ex matrimonio civili iure antiquo non oriebatur; cuius declarationis ratio fuit, quod contractui civili ne figuram quidem matrimonii Ecclesia quoad fideles agnoscit;

b) tum quia in Codice numquam nomine *matrimonii invalidi* venit vinculum civile, quod propria voce *semper* designatur (cfr. cc. 188, 5º, 646, § 1, 3º, 985, 3º, 2356, 2388, § 1).

Proinde ex *solo* matrimonio *civili* — nisi accedat *concubinatus publicus vel notorius,* qui de regula adest et recte praesumitur — impedimentum non est.

Haec, quae in praecedentibus editionibus dicta fuerunt, hodie authentice confirmata reperiuntur responso Pontificiae Commissionis Codicis diei 12 mart. an. 1929, quae declaravit impedimentum publicae honestatis non oriri ex solo actu, ut aiunt, civili, independenter a cohabitatione (*Acta Apost. Sedis* XXI, 170).

544. 4º *Ex concubinatu.* Quo nomine intelligitur: viri et mulieris *sexualis conversatio*, quae, licet *animo maritali* careat, *vitae* tamen *maritalis* instar fovetur (6).

Unde duo requiruntur ad notionem concubinatus: *a*) quaedam *unitas*, i. e. conversatio cum *eadem* persona; nam, etsi cum duabus etiam vel pluribus personis interdum haberi possit de facto concubinatus; ad instar coniunctionis polygamae, tamen neque iure romano neque canonico id attenditur; *b*) quaedam *continuitas* seu perduratio, qua scil. concubinatus aliquam similitudinem praeseferat cum matrimonio et a *conversatione* simpliciter *fornicaria* differat, i. e. ab actibus fornicationis singularibus, quamvis frequenter committendis; ideoque ex *iteratis* fornicationibus cum *eadem* persona *non semper* exsurgit concubinatus.

Requiritur quaedam conversatio *stabilis* seu status *permanens.* Necesse tamen non est, ut *permanenter* concubinarii *simul* vivant, nempe sub eodem tecto, dummodo palam constet de cohabitatione. Plerumque verus concubinatus ex eo dignoscitur, quod vir mulierem in domo sua aut alio loco suis expensis sibi retinet.

Commercium, licet *frequens* et *publicum*, cum *meretrice* confundendum non est cum *concubinatu* proprie dicto. Aliud sane est *concubina* et aliud *meretrix* quae prostat cuicumque adventanti.

Controvertitur an ex unione sexuali cum duabus aut pluribus personis ad modum matrimonii polygamici oriatur impedimentum. Stante dubio, impedimentum non est.

5º *Publico vel notorio.* Concubinatus est *verus, praesumptus, occultus, publicus* et *notorius.*

(6) Cfr. L. 4 D. *de concubinis* (XXV, 7); L. 144 D. *de verb. signif.* (L. 16); L. 1 Cod. *de concubinis* (V, 26).

Verus, si realiter exsistit, de quo supra (n. 3º); *praesumptus,* si certo non constat, sed propter peculiaria quaedam adiuncta supponitur exsistere: talis est concubinatus, in quo vivere praesumuntur clerici qui, ab Ordinario prohibiti ne certam mulierem apud se retineant vel alibi frequentent, huic prohibitioni non obediunt (cfr. can. 133, § 4).

Iuxta regulas iuris poenalis (can. 2197), dicitur *notorius,* sive *notorietate iuris* (i. e. post sententiam iudicis competentis quae in rem iudicatam transierit aut post confessionem delinquentis in iudicio factam), sive *notorietate facti* (scil. si publice notus sit et in talibus adiunctis admissus ut nulla tergiversatione celari nulloque iuris suffragio excusari possit); *publicus,* si iam sit divulgatus aut in talibus versetur adiunctis, ut prudenter iudicari possit et debeat facile divulgatum iri; *occultus* opponitur *publico* (can. 2197, 4º).

Impedimentum publicae honestatis oritur ex concubinatu *vero* (non autem ex mere *praesumpto*), et quidem *notorio* vel saltem *publico*, minime vero ex *occulto.* Hic publicum vel notorium sumitur potius sensu vulgari, quam iuridico, et quidem promiscue.

Quidam dubitant num exsistat impedimentum si Titius et Caia vivant *revera* in concubinatu, sed ab omnibus habeantur uti veri coniuges (7). Impedimentum verius adest; sed practice dubium. Proinde ut nullum habendum.

6º *Inter virum et consanguineos mulieris* etc. Haec verba similitudinem publicae honestatis cum affinitate designant, i. e. seriem personarum, quae eius vinculo tenentur. Gradus enim in publica honestate supputantur eadem ratione ac in affinitate.

545. Ex dictis patet, principium seu fundamentum publicae honestatis duplex esse, scil. *matrimonium invalidum* et *concubinatum notorium* vel saltem *publicum.* Item patet discrimen inter *affinitatem* et *publicam honestatem:* illa fundatur in unione maritali *perfecta* et *legitima* coniugum, haec in unione *imperfecta* et *illegitima* pseudo-coniugum.

546. Convenientia impedimenti. — Ratio impedimenti tota reponenda est in quadam naturali decentia, quae prohibet quominus quis matrimonium contrahat cum propinquis personae publicae tam intime sibi coniunctae.

(7) Wernz-Vidal (n. 378), not. 32 ait: «Satis intelligere non possum quod possit peti (concubinatus) ex matrimonio invalido ob defectum formae...».

Si matrimonium celebratur coram parocho proprio extra territorium vel coram sacerdote non legitime delegato, est profecto invalidum, secundum praescriptum can. 1094 ss. Porro, ubi vir et mulier, cognita matrimonii nullitate, *nolunt* illud convalidare, et nihilominus in vita coniugali, ut antea, perseverant, nonne sunt veri *concubinarii?* Certissime. In hoc casu concubinatus originem ducit praecise ex matrimonio invalido ob defectum formae.

547. Ambitus impedimenti. — Ex can. 1078 publica honestas nuptias dirimit in «*primo et secundo gradu lineae rectae inter virum et consanguineas mulieris, ac vice versa*».

Quare matrimonium prohibetur inter virum et mulieris matrem, aviam, filiam, neptem; inter mulierem et viri patrem, avum, filium, nepotem.

548. Discrimen inter ius antiquum et novum. — Impedimentum vetus publicae honestatis tum quoad *naturam* tum quoad *ambitum* mutatum fuit. Sane:

1° *Ante Codicem* oriebatur impedimentum etiam ex *sponsalibus* validis (inde a 19 april. 1908 scriptura rite subsignata initis), absolutis (non mere conditionatis, nisi per impletionem aut revocationem conditionis transissent in absoluta) et certis (8).

Hodie ex sponsalibus nulla oritur publica honestas.

2° *Ante Codicem* impedimentum publicae honestatis oriebatur ex matrimonio *rato* et *non consummato*, sive *valido* sive *invalido*, dummodo celebratum fuisset pure et absolute atque sine conditione suspensiva, et invaliditas non esset ex defectu consensus (cfr. n. **543**). Proinde fundamentum impedimenti erat *unio maritalis* carnali copula *non consummata*, in oppositione quidem ad affinitatem, quae *ex copula*, licita aut illicita, sequebatur. Unde non validitas vel nullitas matrimonii attendebatur, sed unice eius *inconsummatio*.

Hodie, e contrario, publica honestas oritur ex *concubinatu* et ex matrimonio tantum *invalido*, sive consummato sive non. Mutato enim in Codice fundamento affinitatis, mutatur quoque consequenter radix seu fundamentum publicae honestatis. Sane sicuti in affinitate non amplius *hodie* attenditur *copula perfecta* i. e. *consummatio* matrimonii, sed sola *validitas*, ita in publica honestate non spectatur, ut antea, *defectus copulae* seu *inconsummatio*, sed tantum *invaliditas nuptiarum*.

3° *Ante Codicem* publica honestas orta ex *sponsalibus* non excedebat *primum* gradum (9), ita ut matrimonium esset nullum tantum inter sponsum et matrem, filiam, sororem sponsae; inter sponsam et patrem, filium, fratrem sponsi. Orta e *matrimonio* dirimebat usque ad quartum gradum inclusive in utraque linea, sive validum fuisset matrimonium sive invalidum (10).

(8) Cfr. cap. unic. *de sponsal.*, IV, a, in 6°; Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 3, de *reform. matr.*; Schmalzgr., lib. V, tit. I, n. 103 ss.; Sanchez, lib. VII, disp. 69, n. 2 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1995 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 808 ss.; Wernz, *l. c.* n. 450.

(9) Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 3 *de reform. matr.*

(10) Cfr. c. 18, C. XXVII, q. 2; cap. 8, X, *de consang.*, IV, 14; Pius V, Const. «*Ad Romanum*», 1 iul. 1568; Ball.-Palm., *l.* c. n. 1147; Wernz, *l.* c. n. 448; Ojetti, *op. cit.* v. *Honestas publica*, n. 2309.

Hodie dirimit usque ad *secundum* gradum lineae *rectae*, sive matrimonium sit consummatum sive non.

549. Quo iure publica honestas dirimat matrimonium. — Certum est, dirimere *solo iure ecclesiastico*. Sane:

1° Ius naturae ostendit quidem indecens esse, ut quis matrimonium contrahat cum propinquis personae, quae sibi tam intime coniuncta est, sed eiusmodi matrimonium invalidum esse nequaquam evincit; 2° si impedimentum affinitatis est iuris ecclesiastici (n. **537**), a fortiori id dicendum de publica honestate; 3° hoc evidenter colligitur ex eius historica origine, quae *mere ecclesiastica* est; 4° item ex facultate dispensandi quam Ecclesia absolute et simpliciter sibi vindicat (cfr. n. **554**).

Ceterum etiam iure antiquo omnes DD. tenebant, publicam honestatem esse impedimentum iuris ecclesiastici, non solum e sponsalibus, sed etiam ex valido matrimonio ortam (11).

550. Utrum hoc impedimentum multiplicari possit. — 1. Quamvis Codex sileat de multiplicitate, videtur tamen impedimentum honestatis multiplicari *pro numero matrimoniorum* et *concubinatuum*, quibus una pars cum consanguineis alterius in linea recta fuerit successive coniuncta; ex. gr. si Antonius matrimonium invalidum inierit cum Agnete, dein vixerit in concubinatu cum Maria eius filia, nunc ducere velit Rosam filiam Mariae, videtur Antonius duplici ligari impedimento (12).

Quod vero de consanguinitatis et affinitatis multiplicatione Codex non silet, id recte explicatur ex voluntate legislatoris *limitandi* eius ambitum, uti revera factum est cc. 1076 et 1077.

2. Multiplicatio huius impedimenti non videtur excludenda; sed, Codice silente, *dubia* est; ideoque, donec authentica declaratio lata fuerit, applicari debet praescriptum can. 15 (n. **202**). Ceterum casus valde probabilis non est, ut quis matrimonium inierit vel in concubinatu vixerit cum avia primum, dein cum matre puellae quam uxorem ducere velit.

551. Utrum publica honestas afficiat quoque infideles. — 1. Qua impedimentum, eos ante baptismum certe non ligat, cum sit iuris mere ecclesiastici (cfr. n. **549**), nisi forte *iure civili* simile quoddam impedimentum statutum fuerit.

2. Num vero, *baptismate suscepto*, impedimento isto teneantur fideles conversi, controvertitur.

(11) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 68, n. 1 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 96 ss.; Wernz, *l.* c. n. 449, 457 ss.; Gasparri, *l.* c. n. 829; Rosset, *l.* c. n. 1987.

(12) Chelodi, *l.* c. n. 104; Vlaming, *l.* c. n. 365; Gasparri, n. 740, ed. post Codicem.

Plerique absolute negant (13); quidam distinguunt inter matrimonium invalidum consummatum et inconsummatum, et dicunt oriri impedimentum ex matrimonio consummato atque ex concubinatu publico vel notorio, secus non (14).

552. 3. Haec practice tenenda videntur:

1° Iure antiquo impedimentum honestatis, etiam *post* baptismum, infideles conversos non tenebat, uti expresse declaraverat S. Off. 19 april. an. 1837 (15).

Exinde tamen non recte deduceretur, ut quidam AA. faciunt, ne iure quidem novo huiusmodi impedimentum afficere infideles baptizatos; nam fundamentum impedimenti ex Codice mutatum fuit (cfr. n. **545**); qua mutatione inducta, manifesto patet dictam conclusionem non logice sequi.

2° Si *uterque* infidelis convertitur et baptizatur atque, baptismo suscepto, adhuc *perdurat* matrimonium invalidum vel concubinatus publicus aut notorius, certe impedimentum canonicum adest.

3° Si *unus* tantum baptizetur et *perdurent* praefata adiuncta, res est dubia; practice, proinde, impedimentum non exsistit.

4° Si unio invalida matrimonialis vel concubinaria *consummata non fuerit* copula carnali, et *baptismi tempore* amplius *non exsistat*, impedimentum abest iuxta omnes AA.

5° Si, e contrario, adfuerit carnalis copula, equidem perfecta, nonnulli putant impedimentum esse; at videtur omnino negandum. Nam ratio, qua nituntur patroni sententiae affirmantis, solida non est. Ob copulam carnalem i. e. consummationem, dicunt, habetur « vinculum naturale » seu illa propinquitatis species, « quae cum antiqua affinitate illicita est saltem identica » (16).

Quid inde? Nihil profecto. Vinculum naturale, quod oriri dicitur ex matrimonii consummatione i. e. copula perfecta, certe tale non est, ut *de se* constituat impedimentum matrimoniale, secus ex copula illicita illud sequeretur etiam hodie, ut antea; nec propinquitas ex huiusmodi copula orta, talis est, ut *de se* fundamentum *necessarium* sit impedimenti. Consequenter, identitas propinquitatis cum antiqua affinitate illicita nullatenus evincit impedimentum *de facto* exsistere.

Eo vel magis quod, ante Codicem, plures iique graves AA. (17) putabant, ex copula illicita non oriri *vinculum naturale*, sed tantum propinquitatem quandam *legalem* seu *ecclesiasticam*, qua non afficiebantur infideles, etsi

(13) Ferreres, *l. c.* n. 1043; Pighi, *l. c.* n. 81, 4; Cerato, *l. c.* n. 73; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 440; Génicot-Salsmans, *l. c.* 506.

(14) Vlaming, *l. c.* n. 364. Paulo aliter Chelodi, *l. c.* n. 104.

(15) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, n. 857; Sanchez, lib. VII, disp. 68, n. 2; Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 96 ss.; Wernz, *l. c.* n. 449; Gasparri, *l. c.* n. 830.

(16) Chelodi, *l. c.* n. 104; Vlaming, *l. c.* n. 364. Nobiscum Gasparri, n. 745 ss., ed. post Codicem.

(17) Sanchez, lib. VII, disp. 65, n. 9 s., disp. 66, n. 3; Pontius, lib. VII, cap. 30, n. 4; De Lugo, *Resp. mor.*, lib. I, dub. 40, n. 20, aliique.

postea baptismum suscepissent. Neque res omnino certa evaserat ex Instr. S. Off. 16 sept. 1824, 26 aug. 1891 eiusque resp. d. 14 dec. 1898 et ex resp. S. C. de Prop. Fide, 23 aug. 1852, ad III (18), ita ut a nonnullis adhuc dubia diceretur (19).

6° Ex dictis impedimentum non exsistit, aut dubium est ideoque practice nullum (n. **238**).

553. Quid si matrimonium convalidetur aut concubinatus in illud convertatur. — Si matrimonium invalidum convalidetur vel concubinatus in iustas nuptias convertatur, praeter affinitatis impedimentum, quod tunc oritur, *perseveratne* impedimentum publicae honestatis, an potius affinitati locum cedit?

In iure antiquo AA. communius docebant, publicam honestatem, consummato matrimonio, permanere nec locum cedere affinitati, per ipsam consummationem inductae, ita ut duplex esset impedimentum, affinitatis scil. et publicae honestatis (20).

Dicendum, etiam iure novo, duplex esse impedimentum. Sane: 1° publica honestas est natura sua impedimentum perpetuum; 2° in Codice nullibi dicitur unum impedimentum praeexsistens tolli per aliud, ab illo et specie et ratione diverso; 3° deest ratio iuridica, ex qua impedimentum publicae honestatis absorptum censeatur a superveniente impedimento affinitatis; 4° S. Sedes considerat utrumque impedimentum ut exsistens, et dispensationes super utroque interdum concessit.

554. Cessatio et dispensatio. — 1. Impedimentum publicae honestatis, non secus ac impedimentum affinitatis, est natura sua perpetuum. Quare, etiam soluto matrimonio invalido aut sublato concubinatu, manet et nonnisi dispensatione removetur.

2. Cum sit iuris mere ecclesiastici, quoad utrumque gradum dispensabile est. Facultas, de qua in cc. 1043-1045 (cfr. n. **232** ss.), hoc quoque impedimentum respicit.

Quoad *secundum* gradum, pertinet ad impedimenta *gradus minoris* (can. 1042, § 2, 3°).

In *primo* gradu dispensatio ob causam gravem conceditur, dummodo nullum sit dubium quod una pars sit alterius proles (can. 1076, § 3). Quare in petenda et exsequenda dispensatione super hac specie impedimenti illa clausula verificari debet, quae olim adhibebatur in

(18) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, nn. 784, 1079, 1766; *Acta S. Sedis* XXV, p. 704; *Anal. eccl.*, VII, p. 62.

(19) Ball.-Gury, II, n. 813; Ball.-Palm., *l. c.* n. 786; Lehmkuhl, *l. c.* n. 999.

(20) Wernz, *l. c.* n. 445, 459; Ball.-Palm., *l. c.* n. 773, not. a; Feije, *l. c.* n. 395; Rosset, *l. c.* n. 2000 ss. Cfr. etiam Bened. XIV, *Quaest. can.*, 591. Aliter D'Annibale, III, n. 434, not. 25; Gasparri, *l. c.* n. 698, 721; Leitner, *l. c.* p. 246 s., 252.

rescripto dispensationis super affinitate lineae rectae ex copula illicita: « *Dummodo copula cum matre non antecesserit nativitatem filiae* » vel alia aequivalens (21).

555. Notae historicae. — 1. Publica honestas introducta fuit in similitudinem et complementum affinitatis. Unde vocatur etiam *quasi-affinitas*.

2. Ius *romanum* vetabat nuptias, ex. gr., cum sponsa patris vel filii, cum matre sponsae, cum patre sponsi (22).

Haec prohibitio recepta est, ob honestatem, etiam in moribus christianis, et quidem extensa ad lineam quoque *collateralem* (23).

3. Hoc impedimentum in iure canonico scripto prima vice memoratur in canonibus a Gratiano relatis (24); qui canones, quamvis sint capita *incertae originis*, exhibent tamen *praxim* Ecclesiae saltem saeculo XI et XII receptam. Nam Gratianus illos ex collectionibus antiquioribus desumpsit (25).

Sed ex multo antiquiore tempore non videtur repetenda origo huius impedimenti. Scriptores enim saeculi IX, v. g. Benedictus Levita, Pseudo-Isidorus, Regino aliique, illud silentio premunt, et auctor c. 18, Caus. XXVII, q. 2, aperte negat (26).

4. Impedimentum in c. 14, Caus. XXVII, q. 2 extenditur ad omnes consanguineos sponsi forte *defuncti*. Tancredus (27) recenset duplicem speciem publicae honestatis, aliam ex *desponsatione*, aliam de *sobole suscepta* ex secundis nuptiis.

5. Innocentius III in Conc. Later. IV (an. 1215) prohibitionem de *sobole suscepta* ex secundis nuptiis sustulit; et licet *alias* species impedimenti non recenseat, tamen, ob paritatem admissam cum secundo et tertio genere affinitatis, videtur applicasse etiam impedimento publicae honestatis restrictionem inductam quoad consanguinitatem et affinitatem usque ad quartum gradum (28).

Quo ambitu in collectionem Gregorii IX fuit hoc impedimentum receptum (29).

(21) Gasparri, *l. c.* n. 414; Wernz, *l. c.* n. 438; Ball.-Palm., *l. c.* n. 914.

(22) L. 12, §§ 1, 2. L. 14, § 4, D. *de ritu nupt.*, XXIII, 2; § 9 Inst. *de nupt.*, 1, 10; L. 6, § 1. L. 8, D. *de grad.*, XXXVIII, 10.

(23) Zhishman, *l. c.* p. 359; Milas, *l. c.* p. 506 ss.; Scherer, *l. c.* p. 347. Freisen (*l. c.* p. 507), negat connexionem huius impedimenti cum iure romano.

(24) Cfr. c. 11, 12, 13, 14, 15. C. XXVII, q. 2.

(25) Freisen, *l. c.* p. 497 ss.; Wernz, *l, c.* n. 448.

(26) Wernz, *l. c.*; Freisen, *l. c.* p. 499 s.; Scherer, *l. c.* p. 348.

(27) *Summa de matr.*, p. 52, Gottingae, 1841. Quod opus scriptum fuit inter annos 1210 et 1214. Cfr. Wernz, *l. c.* et I, n. 293.

(28) Cap. 8, X, *de cons.*, IV, 14; Fagnan., in cit. cap. 8, n. 20 ss.; Wernz, *l. c.*; Freisen, *l. c.* p. 506 s.

(29) Cfr. cap. 3, 4, 8, X, *de sponsal.*, IV, 1; cap. 4, 5, 12, X, *de disp. imp.*, IV, 2; cap. 8, X, *de consang.*, IV, 14.

6. Bonifatius VIII (30) diremit quandam veterem controversiam et generali lege statuit impedimentum publicae honestatis non oriri ex sponsalibus *incertis* aut conditionatis aut *invalidis* ex *defectu consensus*.

7. Concilium Trid. (31) impedimentum restrinxit ad sola sponsalia *valida* et ad *primum* gradum tantum.

Pius V (Const. « *Ad Romanum* », 1 iul. 1568) authentice declaravit correctionem iuris antiqui inductam a Concilio Trid. respicere *sponsalia* dumtaxat, nec esse extendendam ad matrimonium *ratum*.

Impedimentum publicae honestatis *practice* valde limitatum fuit per decretum S. C. Concilii, 13 mart. 1879 die 17 mart. eiusdem anni a Leone XIII confirmatum, de inefficacia matrimonii civilis illud producendi.

Demum per decretum « *Ne temere* », auctoritate Pii X ab eadem S. C. Concilii die 2 aug. 1907 latum, statutum fuit, sponsalia valida non esse, ideoque canonicos effectus non sortiri, nisi forma legitima ineantur; consequenter impedimenti ambitus adhuc magis restrictus est (32).

Articulus XII.

De cognatione spirituali.

556. Notio et ambitus impedimenti. — 1. Cognatio spiritualis, qua impedimentum matrimoniale, definiri potest: *Propinquitas personarum ex baptismo orta, quae, ad modum paternitatis et filiationis se habens, matrimonium vetat.*

Etiam ex *confirmatione* oritur cognatio spiritualis (1), quae tamen impedimentum matrimoniale nequaquam constituit.

2. Cognatio spiritualis, ex baptismo orta, parit impedimentum *dirimens* inter *baptizantem* et *baptizatum*, inter *patrinum* et *baptizatum* (can. 1079).

557. Natura et ratio impedimenti. — 1. Certissimum est, hoc impedimentum esse *iuris mere ecclesiastici*, ut patet, ceteris omissis,

(30) Cap. unic. *de sponsal.*, IV, 1, in 6°; Freisen, *l. c.* p. 503 ss.; Scherer, *l. c.*

(31) Sess. XXIV, cap. 3 *de reform. matr.*

(32) Ius *civile* ignorat impedimentum publicae honestatis. Ex matrimonio civili, quod vocant, oritur affinitas. Cfr. n. 542.

---

(1) Cfr. can. 797; Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 218.

ex ipsa varietate disciplinae ecclesiasticae. Sane cognatio spiritualis non inducit vinculum *naturale*, sed *ecclesiasticum* tantum (2).

2. Homo per baptismum *regeneratur*, i. e. ad vitam spiritualem nascitur. Porro sicuti parentes *carnales*, qui dant vitam physicam filio, contrahunt cum eo cognationem *naturalem*, ita etiam parentes *spirituales*, seu qui partes habent in generatione spirituali, contrahunt cum baptizato cognationem *spiritualem* ad similitudinem cognationis naturalis.

Quare, ex analogia, conveniens omnino est, ut matrimonium inter personas tali cognatione devinctas prohibeatur, tum propter *reverentiam*, quam sibi mutuo debent, tum propter *morum puritatem* i. e. ob particularem necessitudinem quae inter eas habetur (3).

558. Conditiones requisitae ad inducendum impedimentum. — Istae conditiones attendendae sunt ex triplici capite: 1. *ex parte baptismi*; 2. *ex parte baptizantis*; 3. *ex parte patrini*. De singulis accurate.

I. Ex parte baptismi.

1° Requiritur *baptismus* **verus,** ita ut mere putativus aut simplex caeremoniarum suppletio nullatenus cognationem spiritualem inducat (can. 762, § 2).

2° Baptismus debet esse **validus;** nam ex baptismo invalido non oritur *regeneratio* spiritualis, ideoque deest fundamentum et ratio cognationis spiritualis.

Etiam si baptismus conferatur in secta acatholica, dummodo certo constet de eiusdem validitate, impedimentum oritur.

3° Ex baptismo *sub conditione* collato vel iterato, ob *dubium* sive *iuris* sive *facti*, neque patrinus qui *priori* baptismo adfuit, neque qui *posteriori*, cognationem spiritualem contrahit, *nisi idem patrinus in utroque baptismo adhibitus fuerit* (can. 763, § 2).

Ratio *primi* est, quia nescitur utrum prior an posterior baptismus validus sit; ratio *secundi*, quia unus vel alter certe validus est. Id autem procedit in casu dubii seu iuris seu facti.

Quae regula de patrino, valet profecto etiam de ministro, si utriusque baptismi minister fuit.

Vi praescripti can. 763, § 2 evanescit veterum opinio canonistarum, secundum quam, certa superveniente notitia de prioris baptismi nullitate vel non-collatione, et hinc de baptismi sub conditione col-

(2) Sanchez, lib. VII, disp. 54, n. 2, disp. 60, n. 7; Schmalzgr., lib. IV, tit. 11, n. 2 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1838; Van de Burgt, *l. c.* p. 52; Ball.-Palm., VI, n. 642; Wernz, *l. c.* n. 486; Gasparri, *l. c.* n. 831.

(3) Schmalzgr., *l. c.* n. 1 ss.; Sanchez, *l. c.* n. 3; Wernz, *l. c.*; Vecchiotti, *l. c.* § 95; Knecht, § 41.

lati vel iterati valore, cognatio spiritualis et inde proveniens impedimentum admitti debebat (4).

Hodie cognatio spiritualis et ideo impedimentum non contrahitur, licet serius certo omnino constet *aut* primum *aut* alterum baptismum validum fuisse.

Quidnam, si baptismum primum *absolute* conferatur; postea *conditionate*, post plures annos, iteretur?

Ante dubium ortum et conditionatam baptismi iterationem, impedimentum exsistere censetur ex collatione *absolute* antea facta; post iterationem conditionatam, applicatur principium modo traditum.

Codex silet, in praefata hypothesi, de *baptizante*. Proinde nonnulli dicunt (5) adhuc vigere ius antiquum; ideoque, purgato dubio, baptizans tenetur impedimento; non purgato, ab Ordinario dispensati debet ad contrahendum. Sed, attenta mitiore disciplina hodie vigente, quae valde restrinxit ambitum impedimenti, perspecto can. 22, putamus rem esse dubiam, et ideo, stante dubio iuris, impedimentum non exsistere (cfr. can. 15; n. **202**).

Infidelis, qui in casu necessitatis valide et licite baptizet, non subiicitur impedimento cognationis spiritualis, nec potest subiici, cum incapax omnino sit. Ipse enim legibus Ecclesiae non tenetur. Porro cognatio spiritualis, quippe quae in *relatione* quadam consistit, oriri nequit, nisi *utraque pars* legibus Ecclesiae subiiciatur. Quare, deficiente impedimento cognationis spiritualis in ministro infideli, deficit quoque in subiecto baptizato (6).

Si minister infidelis dein baptizatur, impedimento non tenetur; quia cognatio ideoque impedimentum oritur ab ipso *momento* baptismi collati, si subiectum sit capax, secus non.

An minister sectae haereticae vel schismaticae addictus contrahat cognationem, non constat. Agitur quippe de cognatione *spirituali*, quae peculiare vinculum inducit inter ministrum et baptizatum ratione religionis. Porro Ecclesia videtur excludere huiusmodi vinculum et relationem cum haeretico vel schismatico iuxta sacros canones.

Si dein convertatur ad fidem catholicam, cognatio spiritualis, quae dubia erat, profecto certa non fit, ex supra dictis (7).

Nonnulli aliter sentiunt de reviviscentia; nam, aiunt, cognatio spiritualis

(4) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 835; Wernz, *l. c.* n. 489; Chelodi, *l. c.* n. 106; Vlaming, *l. c.* n. 375.

(5) Chelodi, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 376.

(6) S. Thom. IV, D. 42, q. 2, a. 3, q. 1, ad 3; Sanchez, lib. VII, disp. 60, n. 3 ss.; Pontius, lib. VII, cap. 40, Schmalzgr., lib. IV, tit. 11, n. 29; Lacroix, lib. VI, part. I, n. 368 s.; Wernz, *l. c.* n. 490; n. 2; Rosset, *l. c.* n. 1852; Leitner, *l. c.* p. 254; Gasparri, *l. c.* n. 840; Scherer, *l. c.* p. 318.

(7) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 11 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 30; Wernz, *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 603, 2; Chelodi, *l. c.* n. 105.

Matth. a Coronata immerito affirmat (*op. cit.* p. 562, nota 1) nos allegare « *pro hac assertione* » quosdam auctores. Id falsum est. Auctores citantur ut agentes de quaestione (cfr. Cappello, n. 558), non autem « pro hac assertione »! Res est plane diversa, ut patet cuique.

oritur fundamentaliter ex baptismo et suam efficaciam sortitur, cum primum termini capaces sunt (8). Haec opinio solida probabilitate carere videtur ob rationem modo allatam. Ceterum, etiam admissa eius probabilitate, res foret dubia ideoque impedimentum nullum (cfr. n. **202**).

Si lex civilis, ut olim ius romanum, impedimentum cognationis spiritualis statueret, nuptiae inter ministrum infidelem et subiectum baptismi essentne validae?

Si lex civilis decerneret cognationem spiritualem irritare matrimonium inter ministrum et subiectum baptismi, lex esset prorsus *invalida*, ob defectum competentiae in legislatore civili tum ratione materiae i. e. cognationis spiritualis tum ratione unius saltem subiecti i. e. baptizati, ideoque *ex hoc capite* matrimonium nequaquam foret nullum (9). Idem dicendum si lex simpliciter statueret ministrum baptismi *inhabilem* ad matrimonium contrahendum cum subiecto (10).

559. 4° Cognatio spiritualis oritur ex baptismo tum **sollemni** tum **privato** (11).

Quoad baptismum *sollemnem*, nulla in iure antiquo erat controversia. Quoad baptismum *privatum*, omnes DD. tenebant, *baptizantem* contrahere cognationem spiritualem. An etiam *patrini* contraherent disputabatur.

Plures, praesertim theologi, negabant, innixi praecipue sacrorum canonum et ipsius Conc. Trid. (12) verbis, quibus patrini munus vocatur susceptio «*de sacro fonte*»; quae verba solum baptismum *sollemnem* indicare eis videbantur, quia nempe in baptismo privato fons sacer non adhibetur.

Praeterea ipsa susceptio in ista sententia ut mera baptismi caeremonia accipiebatur, olim in solo baptismo sollemni ex praecepto adhibenda, ideoque in eo tantum veram cognationis spirituali contrahendae rationem praebens (13).

Alii, plures equidem theologi et plerique canonistae (14), affirmabant.

(8) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 1860; Gasparri, n. 762, ed. post Codicem.

(9) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 12 ss.; Wernz, *l. c.* n. 490, not. 49; Gasparri, *l. c.* n. 841.

(10) Nobiscum Gasparri, n. 763, ed. post Codicem. Cfr. n. 69 ss.

(11) Dicitur *sollemnis*, cum ministratur servatis omnibus ritibus et caeremoniis quae in ritualibus libris praecipiuntur; secus *non sollemnis* seu *privatus* (can. 737, § 2). Cfr. *Cappello*, *De Sacramentis*, I, n. 144 ss.

(12) Sess. XXIV, cap. 2 *de reform. matr.*

(13) S. Alph., VI, n. 149; Sanchez, lib. VII, disp. 62, n. 14 s.; Bonacina, *De matr.*, q. 3, punct. 5, § 2, n. 11; Sporer, part. IV, cap. 1, n. 89; Salmant., tract. 9, cap. 12, n. 32; Diana, part. 10, tract. 16, resol. 29; Lehmkuhl, II, n. 991; Bucceroni, II, n. 459; Marc, II, n. 2022.

(14) Suarez, 3 part., q. 67, art. 8; Reiffenst., lib. IV, tit. 11, n. 14; Schmalzgr., *l. c.* n. 55; Pirhing, lib. IV, tit. 11, n. 36 ss.; Navarrus, *Man.*, cap. 22, n. 40; Laymann, lib. V, tract. 2, cap. 9, n. 5; Sà, v. *Matrim. impedimenta dirimentia*, n. 5; Coninck, *l. c.* disp. 32, n. 39; De Angelis, lib. IV, tit. 11, n. 5; Leuren., lib. IV, q. 205; Santi, lib. IV, tit. 11, n. 9; Gasparri, *l. c.* n. 836; Rosset, *l. c.* n. 1862 ss.; De Smet, *op. cit.* n. 316, ed. 2ª; Van de Burg, *l. c.* p. 206; Feije, *l. c.* n. 413; Deshayes, *op. cit.* n. 1461; Sabetti, *l. c.* n. 164; Noldin, *l. c.* n. 598, ed. 8ª; Ojetti, *op. cit.* v. *Cognatio*, n. 1264; Wernz, *l. c.* n. 489; Aichner, *l. c.* § 178; Scherer, *l. c.* 318 s.; Périès, *l. c.* p. 119; Schnitzer, *l. c.* p. 428; *Monitore eccl.*, IX, p. I, p. 92.

Rationes sunt istae:

a) Sacri canones et etiam Concilium Trid., ubi de contrahenda a patrinis cognatione spirituali loquuntur, nullatenus distinguunt inter baptismum sollemnem et privatum.

b) S. C. Concilii die 17 april. 1603, proposito casu de quadam muliere M., respondit cognationem spiritualem oriri etiam ex baptismo privato.

Dein dubium modo generali propositum fuit hisce verbis: «An dispositio Concilii Trid. *cap.* 2, *Sess.* XXIV *de ref. matr.* decernens, in sacramento baptismatis contrahi cognationem spiritualem inter suscipientem et patrem ac matrem suscepti, locum habeat in baptismo sine sollemnitatibus ob necessitatem domi secuto» (15).

S. C. Concilii die 5 mart. 1678, controversia ex professo discussa, respondendum censuit: «*Affirmative*» (16).

c) Argumenta sententiae oppositae valida non sunt.

Sane mentio *sacri fontis* in ea parte decreti tridentini, quae personas spiritualiter cognatas recenset, revera non occurrit; sed mentio fit eorum qui «baptizatum *de baptismo* suscipiant». Ubi vera ea mentio deinceps occurrit, alia profecto mente non fit nisi quia baptismus in sacro fonte solet ministrari, aut quia fons sacer solet promiscue usurpari pro ipso baptismo.

Ceterum S. C. S. Off. in Instr. diei 15 sept. 1869 ad Administr. Apost. Perthen., expressis verbis declaravit circumstantiam sacri fontis non sufficere ad constituendam sollemnitatem baptismi, sed requiri ritus ac caeremonias, «quas Rituale Romanum memorat acceptas et approbatas ab apostolica et antiquissima traditione fuisse, et ad eius sollemnitatem pertinere» (17).

Praeterea animadvertendum est, *susceptionem* non esse meram *caeremoniam* baptismi, sed *munus* seu *officium* patris spiritualis, idque non minus utile ac necessarium infanti extra fontem sacrum baptizato, quam infanti qui in hoc fonte undis sacris abluitur.

Haec sententia, attenta praesertim decisione S. C. Concilii diei 5 mart. 1678, erat certa, ut recte docebant Gasparri (l. c.), Wernz (l. c.) aliique.

Nec mirum est, quod S. Alph. contrariam sententiam probabiliorem dixerit; nam ipsi *ignota* penitus fuit decisio S. C. C. 5 mart. 1678. Nec mirum item, quod, propter eandem rationem, alii quoque DD. neganti sen-

(15) Quaestio generalis et formalis die 29 maii 1677, proposita fuit. S. C. Concilii respondit: «*Dilata et scribant theologi*».

Quinque theologi consulti sunt, quorum vota legi possunt apud Mühlbauer, *Thesaur. resol.*, to. IV, p. 6-19, et *Anal. iur. pontif.*, ser. VIII, fasc. 72, p. 1708, ss.

Universa controversia mature et ex professo discussa, S. C. rem definivit per decisionem diei 5 mart. 1678.

Immerito in contrarium allegatur declaratio S. C. C. 16 maii 1711, quia de re nostra non agit, sed tantum probat non oriri cognationem ex caeremoniis suppletis. Neque in contrarium afferri potest responsio S. C. de Prop. Fide die 18 mart. 1817 data. Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 836 s.; Aichner, *l. c.* not. 2; Wernz, *l. c.* not. 48.

(16) Quae declaratio utpote *mere comprehensiva*, authentica promulgatione non indigebat, ut vim legis universalis obtineret. Cfr. Santi-Leitner, lib. IV, tit. 11, n. 9; Rosset, *l. c.* n. 1862; De Angelis, lib. IV, tit. 11, n. 5; Wernz, *l. c.* n. 489, not. 48; Leitner, *l. c.* p. 255.

(17) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1347.

tentiae subscripserint. Quorum auctoritati nimia profecto vis iuridica tribuebatur. Hoc sane principium ob oculos semper habendum est: non licet sequi opiniones S. Alphonsi et aliorum DD., quae adversantur *certis* declarationibus S. Sedis.

560. Hodie **certum** est, cognationem spiritualem oriri etiam ex baptismo *privato:*

a) Codex enim generaliter statuit: « Ex *baptismo* spiritualem cognationem contrahunt tantum cum baptizato baptizans et *patrinus* » (can. 768). Nulla fit distinctio inter baptismum sollemnem et privatum; ergo applicandum est notum iuris principium: « *ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus* ».

b) Si Codex patrinum in baptismo privato adhibitum excipere voluisset, id sane expressisset, uti quoad patrinum in supplendis caeremoniis et in baptismo conditionato expressit (cc. 762, § 2 et 763).

Imo eo ipso quod in can. 762, § 2 excipitur *tantum* patrinus qui *in supplendis caeremoniis* adhibitus fuit, non autem patrinus qui interfuit baptismo *privato*, hic profecto ex verbis canonis claro atque obvio sensu acceptis supponitur (arg. a contrario) contrahere cognationem spiritualem.

Unde improbabilis est eorum opinio, qui putant Codicem controversiam in medio reliquisse.

Ceterum etiam in iure antiquo, ut diximus, sententia affirmativa intrinsece erat unice vera, unde applicanda sunt praescripta can. 6, 2º, 3º, 4º, 23.

561. II. **Ex parte baptizantis.** — Baptizans non contrahit cognationem spiritualem nisi fuerit baptizatus, quia secus non subest legi mere ecclesiasticae. An sectae haereticae vel schismaticae addictus contrahat, certo non constat, ut supra dictum est (n. **558**).

562. III. **Ex parte patrini.** — Necesse est ut *valide* officio *fungatur.* Qua in re Codex statuit conditiones *essentiales* tum quoad *personam* tum quoad *actum.*

1º **Persona** debet esse: *a*) baptizata; *b*) rationis usum assecuta; *c*) nulli sectae haereticae aut schismaticae adscripta, nec sententia condemnatoria vel declaratoria sit excommunicata aut infamis infamia iuris aux exclusa ab actibus legitimis, nec sit clericus depositus vel degradatus; *d*) non sit pater, vel mater, aut coniux baptizandi; *e*) denique legitime designata.

Designatio fieri debet a baptizando si est adultus, secus a parentibus vel tutoribus aut, his deficientibus, a ministro.

Patrinus *unus* tantum sit, quamvis diversi sexus a baptizando, vel ad summum *unus* et *una* (can. 764); id tamen ad solam *liceitatem* praecipitur. Quare si plures designantur et munus exercent, omnes contrahunt cognationem.

Qui *nullatenus designati* sponte infantem tenent, impedimento cognationis non afficiuntur; item qui *ultra designatos* se obtrudunt.

Qui, a parentibus aliisve designati, *repulsi fuerint* a parocho seu a ministro, si nihilominus infantem teneant, contrahuntne cognationem spiritualem?

Ita distinguendum: si repulsa est *iniusta*, sunt vere patrini ideoque cognationem contrahunt; si est *iusta*, et quidem reiiciantur ob defectum alicuius conditionis ad *validitatem* a iure requisitae, patrini non fiunt; quodsi, e contrario, reiiciantur ob defectum conditionis ad *liceitatem* tantum necessariae, officium patrini *valide* gerunt et, consequenter, impedimento afficiuntur (18).

563. 2º Quoad **actum** requiritur:

a) Ut a *sciente* et *volente* ponatur; proinde patrinus expressam intentionem habere debet huiusmodi munus obeundi, non autem adiuvandi qua inserviens seu minister, aut assistendi qua testis; praeterea abesse debet error substantialis et metus gravis (19).

b) Ut patrinus baptizandum in actu baptismi per se vel per procuratorem *physice* vel *teneat* aut *tangat* vel *statim levet* seu *de sacro fonte suscipiat* aut *de manibus baptizantis* (can. 765).

c) Necesse non est, ut patrinus intentionem habeat contrahendi spiritualem cognationem. Haec, positis ponendis, contrahitur ipso facto, etsi Titius non intendat aut expresse nolit eam contrahere (20).

d) Patrini munus non gerit procurator, sed mandans: unde hic, non ille, cognationem contrahit (21).

S. R. C. sequens dubium propositum fuit: « Num in administratione sacramenti confirmationis Episcopus possit ministri et patrini

(18) Cfr. Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 182, 4.
Chelodi (*l. c.* n. 106) minus recte, ut videtur, affirmat generaliter, cognationem spiritualem eos contrahere « qui absque legitima causa reiecti fuerint ».

(19) S. C. Consilii, 6 mart. 1597; S. C. S. Off. an. 1763 (sine mense et die) in *Collect. S. C. de Prop. Fide*, n. 606, ed. an. 1893 (desideratur in ed. an. 1907); Wernz, *l. c.* n. 492; Chelodi, *l. c.*

(20) Schmalzgr., *l. c.* n. 36; Sanchez, lib. VII, disp. 58, n. 4; Reiffenst., *l. c.* n. 25; Gasparri, *l. c.* n. 848.

(21) Santi-Leitner (lib. IV, tit. 11, n. 20) haec habet: « Et quando consuetudo (utique minus probanda) fert ut sacerdos baptizandum in baptismo teneat, opus non est procuratore ». Num id sit admittendum, valde dubitamus.

partes uno eodemque tempore sustinere? » S. C. in *Policastren.* 14 iun. a. 1873, ad III, n. 3305, respondit: « Episcopus confirmans in casu officium patrini gerat per procuratorem ».

Haec norma applicanda videtur etiam baptismo, si presbyter baptizans in aliquo casu particulari fungeretur officio patrini (22).

e) Procurator *legitime* deputari debet sive scripto sive oretenus. Forma specialis ad validitatem mandati non requiritur. Satis non est ratihabitio subsequens seu confirmatio: mandatum enim praecedere debet.

Ad *valorem* sufficere videtur mandatum *implicitum*, quod v. g. ex consuetudine tribui soleat a parocho vel a parentibus pro patrino absente, qui conscius sit huiusmodi consuetudinis. S. C. de Sacram. 24 iul. 1925 (*A. A. S.* XVIII, 43).

Quidnam, si mandatum revocetur? Si mandatum revocatum fuerit ante collationem baptismi, et revocatio innotuerit procuratori, certe cognatio spiritualis non contrahitur. Si revocatum fuerit ante baptismum, et revocatio non innotuerit procuratori, cognatio spiritualis *per se* contrahitur, quia mandatum vim suam retinet suosque parit effectus iuridicos. Ita plerique DD. Sed nonnulli negant aut dubitant, cum desit actu voluntas munus patrini obeundi. Quae opinio solide probabilis videtur.

Cognatio certe contrahitur, si mandatum fuerit revocatum *post* baptismi collationem: siquidem cognatio iam contracta nequit privata auctoritate seu libitu proprio auferri.

f) Patrinus in *actu baptismi* munere suo fungi debet. Hinc non requiritur nec satis est ad contrahendam cognationem, ut respondeat pro infante ad interrogationes, quae baptismum praecedunt, ut quidam veteres docuerunt.

g) Requiritur *tactus physicus*, et quidem vel in *ipso actu baptismi* vel *statim post*. Hinc duplex modus.

Non sufficit proinde *mera assistentia*, nec verius tactus *immediate ante* actum baptismi, ut plures hucusque tenebant (23). Necesse non est, ut tactus fiat in *corpus* baptizandi; sufficit ut patrinus tangat eius vestes, vel teneat in linteo aut in disco. Nec requiritur, licet expediat, ut patrinus respondeat pro infante ad interrogationes.

Si patrinus baptizandum non tenet in actu baptismi, satis haud est ut eum de manu alterius gestantis suscipiat, sed omnino requiritur ut *de manu baptizantis* suscipiat. Nam vero quodam sensu de

(22) Cfr. Santi-Leitner, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 492, not. 67.

(23) Cfr. Schmalzgr., lib. IV, tit. 11, n. 38; Sanchez, lib. VII, disp. 57, n. 1 ss.; Feije, *l. c.* n. 418; Wernz, *l. c.* n. 492; Rosset, *l. c.* n. 1881 s.

sacro fonte (seu baptismo) infantem suscipit, qui eum ab ipso sacri fontis (seu baptismi) ministro accipit. Hinc finem obtinuit controversia de hac re olim agitata (24).

564. An et quomodo iure novo detur cognatio spiritualis multiplex. — 1. Impedimentum cognationis iure antiquo *multiplex* erat in hisce casibus: *a*) si quis eandem prolem alicuius in baptismo et confirmatione susceperat; *b*) si quis eiusdem personae unum filium ex sacro fonte levaverat, alterum in confirmatione tenuerat; *c*) si alter alterius liberos vicissim susceperat ex baptismo, aut tenuerat in confirmatione; *d*) demum si unus alterius prolem levaverat e sacro fonte, alter vero illius prolem in confirmatione tenuerat (25).

Si quis plures eiusdem personae filios *eodem* sacramento tenuerat, una tantum erat compaternitas ideoque unum impedimentum (26).

2. Hodie, abrogata per Codicem cognatione spirituali ratione confirmationis et compaternitate ratione ipsius baptismi, multiplicitas non amplius verificatur, nisi forte in casu quo Titius eandem personam tum baptizet, tum e sacro fonte (per procuratorem) levet, i. e. munere ministri et patrini fungatur (27).

565. Num iure Codicis adhuc dari possit cognatio spiritualis superveniens, quae usum matrimonii impediat. — 1. Iure praecedenti gravis erat controversia, an et quando parentes, propriam prolem aut baptizantes aut suscipientes, contraherent cognationem spiritualem, ita ut usus matrimonii prohiberetur.

Coniuges *legitimi*, si ex necessitate aut propter probabilem iuris vel facti ignorantiam id fecissent, non prohibebantur debitum petere vel reddere ob cognationem spiritualem supervenientem (28).

Si unus ex legitimis coniugibus, etiam praeter casum (necessitatis aut probabilis ignorantiae iuris vel facti, propriam prolem *temere* vel *ex malitia* baptizasset aut in baptismo vel confirmatione suscepisset, cognatio spiritualis forte contracta eum non eximebat ab obligatione parti innocenti debitum *reddendi*.

Si alteruter vel uterque coniux, qui *temere* aut *ex malitia* id fecisset, amitteret etiam ius *petendi* debitum, controvertebatur (29).

(24) Cfr. Schmalzgr., *l. c.*; S. Alph., lib. VI, n. 148; Vlaming, *l. c.* n. 384; Feije, *l. c.* n. 418; Noldin, *l. c.* n. 603; Chelodi, *l. c.* n. 106; Wernz, *l. c.* n. 495; Rosset, *l. c.* n. 2621.

(25) Gasparri, *l. c.* n. 849; Giovine, *l. c.* p. 380; Ball.-Palm., *l. c.* n. 651.

(26) S. Off. 29 april. 1894; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1869.

(27) Cfr. Noldin, *l. c.* n. 603, 3.

(28) Cfr. c. 7, C. XXX, q. 1; c. 2, X, IV, 11; Schmalzgr., *l. c.* n. 42 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 150; Fagnanus, lib. IV, tit 11, cap. 2, n. 5; Wernz, *l. c.* n. 498; Gasparri, *l. c.* n. 843; Ball.-Palm., *l. c.* n. 653.

(29) Cfr. S. Thom. IV, D. 42, q. 1, art. 1; Sanchez, lib. IX, disp. 26, n. 7; Schmalzgr., *l. c.* n. 46 ss.; Pirhing, lib. IV, tit. 11, n. 29; Reiffenst., lib. IV, tit. 11, n. 30; S. Alph., VI n. 150; Rosset, *l. c.* n. 1870; Giovine, I, p. 389.

Stante controversia, res erat dubia ideoque *practice* coniux culpabilis *poena* privationis iuris debitum *exigendi* non tenebatur (30).

2. Hodie compaternitas spiritualis non exsistit. Codex ne verbum quidem habet de poena privationis iuris debitum reddendi aut petendi. Quare controversia prorsus evanuit. Attamen parentes non debent suam prolem baptizare, ne in periculo quidem mortis, si alia persona praesto sit (can. 742, § 3).

566. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. *Ante Codicem* cognatio spiritualis inducens impedimentum matrimoniale oriebatur tum *ex baptismo* tum *ex confirmatione*.

Post Codicem nonnisi *ex baptismo* oritur.

2. *Ante Codicem* cognatio et ideo impedimentum contrahebatur inter ministrum baptismi ac confirmationis et subiectum; inter patrinum matrinamque et subiectum (*paternitas* et relative *filiatio spiritualis*); inter patrinum matrinamque et parentes subiecti (*compaternitas* et *commaternitas*); inter ministrum et parentes subiecti (item *compaternitas* et *commaternitas*).

Post Codicem contrahitur tantum inter ministrum baptismi et subiectum, inter subiectum et patrinum matrinamve (cc. 768, 1079).

3. *Ante Codicem* cognatio spiritualis et impedimentum poterat multiplex una simul reperiri.

Post Codicem vix unquam potest multiplicitas verificari (cfr. n. **564**).

567. Cessatio et dispensatio impedimenti ac matrimonii invalide contracti ante Codicem convalidatio. — 1. Cognatio spiritualis inducit vinculum quoddam *perpetuum*, ita ut numquam cesset tractu temporis vel ex ipsa rei natura.

2. Cum sit iuris *mere ecclesiastici* (cfr. n. **557**), hoc impedimentum tolli potest *per dispensationem*.

Quae dispensatio olim super paternitate *difficilius* et nonnisi ex *gravibus* causis concedebatur; imo *urgentiores* causae requirebantur, si agebatur de cognatione spirituali inter baptizantem et baptizatum (31). Super compaternitate vel commaternitate dispensatio ex quacumque causa *iusta* dari solebat (32).

(30) Suarez, 3 part., q. 67, art. 8; Schmalzgr., *l. c.* n. 48; Sanchez, *l. c.*; S. Alph., *l. c.*; Santi, lib. IV, tit. 11, n. 10; Wernz, *l. c.* n. 498; De Angelis, lib. IV, tit. 11, n. 4; Gasparri, *l. c.* n. 843; Lehmkuhl, II, n. 993.

(31) *Praxis* (n. 4) affirmat dispensationem in paternitate concessam quidem fuisse pro foro interno a S. Poenitentiaria, *numquam* vero pro foro externo. Sed hoc falsum est. Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 850, not. 2; Wernz, *l. c.* n. 495.

(32) Wernz, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 2630 s.; Gasparri, *l. c.*; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 11, n. 21.

Hodie dispensatio conceditur sine difficultate, cum sit impedimentum gradus minoris (cfr. n. **206**).

3. Proposito dubio: «Utrum cognatio spiritualis, ante diem Pentecostes anni 1918 contracta ultra terminos nunc a novo Codice definitos in canone 768, a praefata Pentecostes die ipso facto cesset quoad omnes effectus, an tantum desinat esse impedimentum ad matrimonium»; Commissio Pontif. C. I. C., 2-3 iun. 1918, IV, 8, respondit: «*Negative* ad primam partem; *affirmative* ad secundam».

Ratio huius responsionis est, quia canones Codicis, ad normam can. 10, non habent, nisi aliter caveant, vim *retroactivam*, seu non habent vim infectum reddendi quod, vi iuris anterioris, in praeterito erat effectum.

Quae regula applicatur aliis quoque impedimentis et sponsalibus, ut eadem Commissio (ibid. ad 5 et 7) declaravit (cfr. n. **207**).

4. De matrimonio invalide contracto ante Codicem, ob impedimentum cognationis spiritualis hodie suppressum, vide n. **524**.

568. Notae historicae. — 1. Primis Ecclesiae saeculis non reperiuntur canones de *impedimento* cognationis spiritualis. Haec certe antiquissima est, multo antiquior impedimento ex ea orto.

Iam a tempore Apostolorum inter baptizantem et baptizatum adesse censebatur quaedam *relatio* patris spiritualis ad filium spiritualem (33). Quae cognatio spiritualis ad *patrinum* quoque vel *matrinam* mox extensa fuit (34).

2. Paulatim *consuetudine* receptum est, ne matrimonium celebraretur inter personas spirituali cognatione coniunctas (35).

3. Prima lex scripta, quae nuptias inter *suscipientem* et *baptizatum* prohibet, lata est incidenter a Iustiniano imperatore die 30 oct. 530 (36). Hanc prohibitionem, quamvis a civili potestate latam, Ecclesia non reiicit, utpote conformem consuetudini iam receptae et ecclesiasticae disciplinae (37).

Concil. Trullanum (an. 692) canonizavit (can. 53) legem imperatoris de cognatione spirituali eamque extendit ad prohibitionem matrimonii inter *patrinum* et *matrem* baptizati.

4. Saeculo VI certe etiam in Ecclesia *Occidentali* cognatio spiri-

(33) Cfr. epist. I S. Petri, V, 23; II *Tim.*, II, 1; *Tit.*, I. 4; *Philem.*, 10 s.; c. 119, 125 D. IV, *de consecr.*, decret. pro Armeniis.

(34) Tertull., *De bapt.*, c. 18; Dionysius Areop., *De hierarch. eccl.*, cap. 7, § 11; c. 105, D. IV, *de consecr.*

(35) Laurin, *l. c.* p. 220 ss.; Freisen, *l. c.* p. 508; Wernz, *l. c.* n. 485.

(36) L. 36, Cod. *de nupt.*, V, 4.

(37) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. IX, cap. 10, n. 6; Gasparri, *l. c.* n. 832; Wernz, *l. c.*

tualis reperitur. Sed lex scripta de huiusmodi impedimento nonnisi can. 4 Concilii Romani (an. 721) prima vice lata videtur. Dicimus *videtur*, quia nonnulli negant, perspectis quibusdam documentis, quae tamen certa et genuina esse nondum liquet (38).

5. Prioribus Ecclesiae saeculis baptismus et confirmatio *simul administrabantur*. Quare patrini baptismi a patrinis confirmationis non erant distincti, ideoque canones speciales de cognatione spirituali et impedimento matrimonii ex *confirmatione* desunt illo tempore.

Ubi primum sacramentum baptismi et confirmationis *diversis* temporibus ministrari coepit, alii patrini in baptismo, alii in confirmatione adhibiti fuerunt.

Saeculo VIII et IX occurrunt prima vice canones de *distincta* utriusque sacramenti administratione et de *impedimento* ex confirmatione orto (39).

6. Vetitum can. 4 Concilii Romani contentum, de quo supra, saeculo VIII et IX in Conciliis (40), in rescriptis Romanorum Pontificum (41), et in libris poenitentialibus (42) fuit iterum expressum, imo valde extensum.

7. Antiqui canones a *Gratiano* et *Glossatoribus* in systema redacti sunt. Dubia autem et controversiae quamplures tunc habebantur de vi et ambitu impedimenti, quae nonnisi progressu temporis solutionem obtinuerunt (43).

8. Extensio impedimenti maxima erat. Sane distinguebatur: 1° *paternitas* spiritualis inter ministrum et subiectum, patrinum et subiectum; 2° *fraternitas* spiritualis inter subiectum et filios baptizantis et patrini; 3° *compaternitas* spiritualis inter ministrum vel patrinum et subiecti parentes; 4° *affinitas* spiritualis inter subiectum et uxorem patrini aut maritum matrinae seu levantis; 5° *catechismus*, cuius nomine instructio baptismo praecedens et caeremoniae designabantur (44); 6° spiritualis cognatio ex sacramento *poenitentiae* orta, quae ad paternitatem limitabatur (45).

(38) Wernz, *l. c.* n. 485; Freisen, *l. c.* p. 510 s.

(39) Cfr. c. 2, 4, 6, C. XXX, q. 4; c. 100, D. IV, *de consecr.*; cap. 1, Synod. general. in reg. Franc. (an. 752?); c. 15, Conc. Comp. (an. 757); c. 4 Conc. Cabill. (an. 813); c. 55 Conc. Mogunt. (an. 813); epist. Nicol. M. script. an. 864.

(40) Cfr. c. 5 Conc. Rom. (an. 743) sub Zacharia Papa; Bened. XIV, *l. c.*

(41) Epist. Zachariae Papae ad Episc. Gall. (an. 747).

(42) Poenitentiale Casinense (an. 700-750); Freisen, *l. c.* p. 513 ss.; Wernz, *l. c.*

(43) Cfr. Gratian. ad c. 3, C. XXX, q. 3; Gloss. ad c. 4, C. XXX, q. 1; Freisen, *l. c.* p. 514 ss.; Laurin, *l. c.* p. 226 ss.; Wernz, *l. c.* n. 485, not. 21.

(44) Cfr. c. 1, C. XXX, q. 1; c. 3, C. XXX, q. 4. Olim disputatum fuit, num *catechismus* constitueret impedimentum *dirimens*, aut *impediens* tantum. De qua controversia, vide Bernard. Pap., *l. c.* p. 159, 296; Rolland, *l. c.* p. 146.

Clemens III (an. 1187-1191) declaravit, saltem longe probabilius, huiusmodi impedimentum esse *impediens*. Cfr. cap. 5, X, IV, 11. Idque denuo a Bonifacio VIII authentice declaratum fuit. Cfr. cap. 2, lib. IV, tit. 3, *de cognat. spirit.* in 6°.

(45) Cfr. c. 8, 9, 10, C. XXX, q. 1; dict. Gratian. ad c. 7, C. XXX, q. 1; Gloss, v. *Baptizavit* ad cap. 8, X, IV, 11; Paucapalea, *Summa*, p. 122; Freisen, *l. c.* p. 536 ss.

Haec praeterea valde confusa et dubia erant, licet in Decretalibus Gregorii IX et in Sexto quaedam quaestiones et non pauca dubia authenticis interpretationibus resoluta essent (46).

9. Concilium Trid. remedium attulit (47), limitans impedimentum ad paternitatem et compaternitatem simulque statuens ut unus tantum esset patrinus in baptismo vel ad summum unus et una.

Quo in ambitu ex baptismo et confirmatione, hucusque viguit impedimentum (48).

Articulus XIII.

De cognatione legali.

569. Natura impedimenti. — 1. Impedimentum cognationis legalis nititur vinculo orto ex adoptione quae lege civili nuptias irritet.

Huius rei declarationem vide n. **323.**

2. In hoc impedimento, ut supra diximus (n. **324**), materia legis desumitur ex iure civili, vis autem obligandi seu forma legis ex iure tantum ecclesiastico procedit. Quare lex civilis ab Ecclesia canonizatur.

3. Hucusque impedimentum dirimens cognationis legalis in iis locis vigebat, in quibus lex adoptionis quoad substantialia conveniebat cum adoptione iuris romani. Cfr. n. **325.**

4. Omnia quae alibi dicta fuerunt de cognatione legali, huc spectant (nn. **323-329**).

Ut iam diximus suo loco, impedimentum canonicum cognationis legalis dependet ab impedimento iuris civilis; quare, sublato forte impedimento per legem civilem aut mutato, id effectum parit etiam in foro canonico. At si matrimonium invalide initum fuerit ob huiusmodi impedimentum, quod deinceps ex lege civili auferatur aut mere impediens declaretur, non ideo matrimonium illud invalide initum coram Ecclesia *ipso iure* sanatur (1); quia convalidatio iure

(46) Cap. 2, 4, 5, 6, 8, X, IV, 11; cap. 1, 2, 3, IV, 3, in 6°; Laurin, *l. c.* p. 252 ss.; Scherer, I, p. 313 ss.

(47) Sess. XXIV, cap. 2 *de reform. matr.*

(48) Codices civiles non agnoscunt impedimentum cognationis spiritualis. At interdum attendendi sunt in quaestionibus connexis, ex. gr. in Bavaria et Borussia libri parochiales baptizatorum habentur *registra publica*; imo in constitutione Bavariae *ius patrinorum* agnoscitur invigilandi religiosae educationi puerorum. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 499.

1) (Qua ratione id affirmet Matth. a Coronata (*op. cit.* p. 573) nescimus.

Codicis fit dumtaxat ad normam can. 1133 ss., et Pontif. Comm. Codicis, 2-3 iun. 1918, IV, n. 7 (cfr. n. **207**), declaravit matrimonium invalide contractum ob dirimens impedimentum, deinceps sublatum, *ipso iure* nequaquam convalidari.

570. Ubi vigeat qua dirimens impedimentum cognationis legalis. — 1. Cognatio legalis viget qua impedimentum dirimens in *Italia*, *Hispania*, *Polonia*, *Graecia* (res est dubia), *Croatia* et *Slavonia*, *Russia*, in principatu *Monacensi*, in rebus publicis *Guatimalen.* (Guatemala), *Bolivien.* (Bolivia), *Brasilien.* (Brasile), *Columbia* et *Peruvien.* (Perù).

2. Codex *Italicus* statuit impedimentum 1° inter adoptantem et adoptatum eiusque descendentes; 2° inter filios adoptivos eiusdem adoptantis; 3° inter adoptatum et filios supervenientes adoptanti; 4° inter adoptatum et coniugem adoptantis, inter adoptantem et coniugem adoptati.

3. Codex *Hispanus* (art. 84) impedimentum inducit 1° inter adoptantem et adoptatum; 2° inter adoptantem et coniugem viduum adoptati, inter adoptatum et coniugem viduum adoptantis; 3° inter descendentes legitimos adoptantis et adoptatum, durante adoptione.

4. In *Polonia* vigebat hucusque lex 16-18 mart. a. 1836, quae agnoscebat pro catholicis ius matrimoniale canonicum, sed formaliter erat *civilis*. Ex art. 35 habetur impedimentum cognationis legalis iuxta ambitum iuris canonici. At, quoad protestantes, solum inter adoptantem et adoptatum (art. 183). Pariter pro his, in *Russia*, durante adoptione tantum (2).

5. In *Graecia* viget impedimentum cognationis legalis iuxta terminos iuris romani; sed res est valde incerta.

6. In *Croatia* et *Slavonia* Instructio matrimonialis austriaca (3) est norma civilis obligatoria pro matrimoniis catholicorum. Porro ex eiusdem §§ 28, 29 cognatio legalis constituit impedimentum dirimens.

7. In principatu *Monacensi* viget ius *gallicum*, sed ex art. 130 cognatio legalis, aliter ac in iure gallico (cfr. n. **324**, II), constituit impedimentum dirimens. Quare vetatur matrimonium sub poena nullitatis 1° inter adoptantem et adoptatum eiusque descendentes; 2° inter filios adoptivos eiusdem adoptantis; 3° inter adoptatum

(2) Leshe u. Loewenfeld, *Das Eherecht der europäischen Staaten u. ihrer Kolonien*, Berlin, 1904, p. 769 ss.; Plantier, *Le droit matrimonial*, Paris, 1893, p. 270 ss.; Knecht, § 28.

(3) Quoad *Albaniam*, *Bulgariam*, *Iugoslaviam*, *Lethoniam* etc. vide Brunelli, *op. cit.* p. 85, 118, 212, 243 ss.

et filios, quos postea habuerit adoptans; 4° inter adoptatum et coniugem adoptantis.

8. In *Bolivia* (art. 108): 1° inter adoptantem et adoptatum huiusque descendentes; 2° inter filios adoptivos eiusdem adoptantis; 3° inter adoptatum et alios filios, quos postea habuerit adoptans; 4° inter adoptantem et coniugem adoptantis et vicissim inter adoptantem et coniugem adoptati.

9. Codex *Brasilien.* (art. 183) constituit impedimentum dirimens inter adoptatum et adoptantem eiusque coniugem, aut filium supervenientem.

10. Codex de *Guatemala* (art. 120, 5°): inter adoptatum et adoptantem huiusve viduam.

Idem ius viget in *Columbia*.

11. Codex *Peruv.* statuit impedimentum dirimens (art. 143) inter adoptantem et adoptatum ac inter utrumque et coniugem viduum alterius (4).

570bis. Institutum affiliationis. — Ex instituto *affiliationis* recenter in iure italico inducto non oritur impedimentum cognationis legalis, quia plene et essentialiter differt a vera adoptione, ut constat ex ipsissimis verbis legis et communi civilistarum doctrina. Nec refert quod praedicta *affiliatio* ex lege civili italica constituat impedimentum matrimoniale dirimens. Verba can. 1059 et 1080 sunt clarissima: loquuntur sane de *adoptione* et quidem de cognatione legali orta ex *adoptione* eaque tantum, non autem de affiliatione quae momento compilationis Codicis nondum exsistebat.

Rationes in contrarium adductae a nonnullis (5) nec validae sunt nec a fortiori concludentes: 1° quia conceptum adoptionis Codex iuris canonici desumit ex lege civili, quae accurate illum tradit et quidem plane distinctum ab instituto affiliationis; 2° quia adoptio imperfecta iuris romani, cui dicitur aequiparata affiliatio, revera distinguebatur ab affiliatione; 3° quia hodie non est amplius attendendum ius romanum, sed ius civile modernum; 4° quia impedimenta utpote leges inhabilitantes ad normam can. 11 non sunt admittenda, nisi *certo* constet de iisdem, secus, stante dubio, applicandum praescriptum can. 15.

(4) Cfr. Ferreres, *op. cit.* II, n. 1051; Cronin, *Holy matrimony*, London 1808, p. 168 ss.

(5) Ciprotti, in *Consultationes iuris canonici*, II, 1930, p. 97 ss.; Matth. a Coronata, *op. cit.* n. 427.

CAPUT VIII.

DE CONSENSU MATRIMONIALI

ARTICULUS I.

De necessitate, sufficientia, natura, et qualitatibus consensus.

571. Necessitas. — « *Matrimonium facit partium consensus inter personas iure habiles legitime manifestatus; qui nulla humana potestate suppleri valet* » (can. 1081, § 1) - (1).

1° Sane matrimonium est contractus (n. **23**); atqui contractus sine consensu ne intelligi quidem potest. Quare consensus ad ineundum matrimonium est *necessarius* prorsus atque *essentialis; imo* ipse solus matrimonium in suo esse totaliter **constituit**, ita ut intrinsece nihil aliud ad eius essentiam requiratur.

Praeterea matrimonium qua sacramentum constat materia et forma, quae consistit in mutua traditione et acceptatione iuris in corpus (n. **30**), seu in verbis vel signis *consensum* exprimentibus quoad huiusmodi traditionem et acceptationem.

Quare consensus non est tantum elementum intrinsecum et essentiale, sed aliquid amplius, scil. ipsa *causa efficiens matrimonii* (2).

(1) Cfr. S. Thom., *Suppl.* q. 45, art. 1; Sanchez, lib. II, disp. 25 s.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 310 ss.; Rosset, *l. c.* n. 88 ss.; D'Annibale, III, n. 443; Gasparri, *l. c.* n. 871; Wernz, *l. c.* n. 45; Vlaming, II, n. 513; De Smet, *l. c.* n. 94.

(2) S. Thom. ait: « Causa efficiens matrimonii est consensus per verba de praesenti expressus » (in IV Sent., D. 28, q. unic., art. 3).

Item Petrus Lombardus: « Efficiens autem causa matrimonii est consensus » (IV Sent. D. 27, cap. 3).

Alexander III docet: « Matrimonium solo consensu contrahitur » (c. 14. X, *de sponsalibus et matrimonio*, IV, 1).

Innocentius III ait: « Matrimonium... contrahitur per legitimum viri et mulieris consensum » (c. 25, X, *de spons. et matrim.*, IV, 1).

Nicolaus I in *Respons. ad consulta Bulgarorum*: « Sufficiat secundum leges solus eorum consensus, de quorum coniunctionibus agitur. Qui consensus si solus in nuptiis forte defuerit cetera omnia etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur, Joanne Chrysostomo magno doctore testante, qui ait: Matrimonium non facit coitus, sed voluntas » (cfr. c. 2, C. XVII, q. 2; Hardouin, *Concilia*, V, 354).

Pius XI docet: « Singulare quodque matrimonium... non oritur nisi ex libero utriusque sponsi consensu » (Encycl. « *Casti connubii* », 31 dec. 1930).

Doctrina SS. Patrum perspicua et concors est. Nonnulla testimonia opportune afferenda videntur.

S. Ambrosius: « Cum enim initiatur coniugium, tunc coniugii nomen adsciscitur; non enim defloratio virginitatis facit coniugium, sed *pactio coniugalis*. Denique, cum iungitur

2° Qui consensus adeo necessarius est in utraque parte ad valide contrahendum, ut nulla auctoritate *humana* suppleri possit.

Ad rem Pius VI in epist. ad Episcopum Agriensem, die 11 iul. 1789: « Hic contractus (matrimonialis) etiam hoc insigni discrimine differt ab alio quocumque mere civili contractu, quod in eo genere civili consensus certis de causis interdum per leges suppleatur, in matrimonio vero nulla humana potestate suppleri consensus valeat ».

Ratio huius discriminis inter contractum matrimonialem et alium quemcumque patet ex dictis.

Quaerunt DD. num consensus matrimonialis suppleri possit potestate *divina*, scil. utrum Deus absoluta sua potentia efficere possit, ut matrimonium exsistat sine partium consensu.

Nonnulli affirmant, alii negant. Codex, eo ipso quod loquitur tantum de potestate *humana*, hanc quaestionem insolutam et libere discutiendam relinquere voluit.

Haec videtur vera doctrina:

a) Deus, qui dominio pleno atque absoluto pollet in humanam voluntatem, potest profecto ita in eam influxum exercere, ut, salva equidem humana libertate, is qui prius erat nolens fiat volens i. e. consentiat.

b) Item efficere valet, ut matrimonium *improprie dictum* scil. coniunctio quaedam legitima viri et mulieris exsistat sine partium consensu.

c) Negandum, si agitur de matrimonio *vero* seu *proprie dicto*, quia Deus ne absoluta quidem sua potentia efficere potest, ut res sit sine sua essentia, i. e. ut simul sit et non sit.

572. 3° Requiritur consensus *inter personas iure habiles*. Dicuntur *iure habiles* personae, quibus neque ex iure naturali neque ex iure positivo obstat impedimentum, quo eorum matrimonium invalidum aut illicitum reddatur.

(*De Instit. Virg.* cap. 6, n. 42
puella, coniugium est, non cum virili admixtione cognoscitur »
P. L. 16, 316).

S. Ioannes Chrysostomus (i. e. auctor Operis imperfecti in Matth.; cfr. Friedberg, *Corpus* Matrimonium non facit coitus, sed voluntas »
iur. can. I, col. 1063; Joyce, *op. cit.* p. 56) ait: «
(c. 1, C. XXVII, q. 2; P. G. 56, 802).

S. Augustinus: « Quibus vero placuit ex consensu ab usu carnalis concupiscentiae in perpetuum continere, *absit ut vinculum inter illos coniugale rumpatur*; immo firmius erit, quo magis *ea pacta* secum inierunt, quae carius concordiusque servanda sunt, non voluntariis corporum nexibus, sed *voluntariis affectibus animorum* » (*De nupt. et conc.* lib. I, cap. 11, n. 12; P. L. 34, 1080).

Id ipsum tradunt S. Hieronymus (*Adv. Ancres.* 19; P. L. 23, 203), S. Basilius (*De sancta Christi generatione*, 3; P. G. 31, 1463 ss.), Origenes (*In Luc.* hom. 6; P. G. 13, 1844) aliique.

Nonnulli civilistae adeo pervertunt genuinum matrimonii conceptum, ut affirmare audeant illud constitui et effici non ex nupturientium consensu, sed ex magistratus civilis interventu et pronuntiatione, qua nomine legis edicit Titium et Caiam esse coniuges. Cfr. Cicu, *Il diritto di famiglia*, p. 140 ss.; Vassalli, *Lezioni di diritto matrimoniale*, p. 80 ss. Nil absurdius!

Sedulo distinguenda est *habilitas* ex iure *naturali* ab ea quae est ex iure positivo *humano*. Prior enim ita est necessaria et essentialis, ut sine ea consensus matrimonialis, deficiente capacitate subiecti, exsistere nequeat; altera e contrario non est ita absolute et simpliciter necessaria; adeo ut Ecclesia, sublato impedimento sua auctoritate constituto, possit validum iuridice habere consensum matrimonialem ab iis praestitum, qui erant inhabiles iure positivo humano, sed habiles iure naturali. Id verificatur in sanatione matrimonii in radice (3).

4º Demum requiritur consensus **legitime manifestatus.** Consensus internus necessario manifestari debet, et quidem *sufficienter* et *legitime*, quia « intentio mente retenta nihil in humanis contractibus operatur » (4). Vide nn. **576** 4º, **648.** ss.

At notandum: aliqua manifestatio requiritur ex ipsa rei natura; manifestatio autem certa forma determinata nonnisi ex iure positivo exigitur.

573. Sufficientia consensus. — 1. Ad matrimonium constituendum *sufficit* consensus rite praestitus, quippe qui est vera et proprie dicta atque unica *causa efficiens* matrimonii. Copula carnalis nullatenus requiritur. Matrimonium enim non consistit in corporum commixtione, sed potius in animorum copulatione.

Hinc effatum: « *Nuptias non concubitus, sed consensus facit* ». Quod iuris romani effatum, ut alibi diximus, verbis quidem cum catholica doctrina concordat, non autem re, cum alius sit eiusdem sensus (5).

2. Quare matrimonium non est contractus *realis*, qui mutua corporum traditione per copulam carnalem perficiatur, sed contractus mere *consensualis*, utpote qui *consensu eoque tantum* essentialiter constituitur.

3. Nonnulli docuerunt, mutuum consensum ad ineundum matrimonium non sufficere, sed requiri praeterea copulam carnalem, dicentes nonnisi copulam affectu maritali peractam verum et proprie dictum matrimonium perfectum constituere (6).

Quae theoria (Kopulatheorie) nequaquam ab Ecclesia admissa fuit eaque cum catholica doctrina conciliari nequit. Vide nn. **7, 577.**

(3) D'Annibale, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 872; Noldin, *l. c.* n. 625; Wernz, *l. c.* n. 41.

(4) Cfr. l. 60 ff. *Locat.*

(5) Non ex iure romano, ut prorsus erronee quidam censent, se *ex ipso iure divino* Ecclesia doctrinam de consensu tamquam causa efficiente matrimonii recepit eamque catholice tenendam proponit. Nam ipse Deus est auctor matrimonii eiusque essentiam, naturam, finem ac proprietates constituit.

Quare emendanda sunt quae tradunt v. g. Santi, De Smet et Garcia F. Bayon. Santi dicit: « Quod axioma — *nuptias non concubitus sed consensus facit* — Romani Pontifices adoptarunt velut Nicolaus I, Alexander III, Innocentius III, Eugenius IV » (*Praelectiones iuris canonici*, lib. IV, tit. 1, n. 27, ed 4ª).

De Smet ait: « Ea notione matrimonii admissa in iure romano, quod noscitur in hac re non raro ab Ecclesia admissum » (*De spons. et matrim.* n. 95, ed. 4ª).

Garcia F. Bayon affirmat: « Essentia matrimonii in fieri in mutuo sponsorum consensu consistit, illud antiquorum effatum: *Nuptias non concubitus, sed etiam consensus facit*. Huic sententiae ius canonicum assentit » (*De sacramento matrimonii*, n. 14).

Haec, inquam, aut minus recte aut saltem minus accurate dicta sunt.

574. Natura consensus matrimonialis. — « *Consensus matrimonialis est actus voluntatis quo utraque pars tradit et acceptat ius in corpus perpetuum et exclusivum, in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem* » (can. 1081, § 2).

1º Sicut ceteri omnes contractus, ita et matrimonium considerari potest *in fieri* seu prout est *actus* voluntatis inducens coniugalem statum, et *in facto esse*, prout est *status* coniugalis per illum actum inductus, et definitur legitima coniunctio viri et mulieris ad prolem generandam et educandam (7).

2º Ad essentiam matrimonii requiritur ut *utraque* pars *tradat* et *acceptet* omnia quae ad substantiam matrimonii pertinent, i. e. eius *obiectum essentiale*. At, licet necessaria sit utriusque tradentis et acceptantis voluntas, non requiritur tamen duplex actus formaliter distinctus: unius enim pollicitatione alteriusque acceptatione perficitur, quin ulla distincta repromissione opus sit. Nec maritus profecto esse potest nisi sit uxor, neque uxor nisi sit maritus.

Forte quis dicet: quid revera tradit pars, cum ius in corpus habere non videatur? Habet profecto ius ad vitam, ad integritatem, ad licitum usum sui corporis. Porro per consensum matrimonialem traditur praecise iste usus licitus in proprium corpus.

Ut in aliis contractibus, inter traditionem unius contrahentis et acceptationem alterius haberi potest aliquod *intervallum*, dummodo consensus interim revocatus non fuerit. Practice, id non praesumitur, si breve tempus elapsum est; praesumitur, si tempus diuturnum interpositum fuerit.

Non absolute, sed relative determinandum est, quamdiu durare censeatur consensus, i. e. habita ratione particularium adiunctorum, quae efficiunt, ut consensus modo diutius, modo brevius perseverare existimetur.

Agitur de mera praesumptione *iuris*, quae contrariis probationibus excluditur. Cfr. n. **576**.

3º Verba « *ius in corpus* » exprimunt *obiectum essentiale* contractus matrimonialis, quod S. Paulus his verbis innuit: « *mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* » (8).

(6) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 242 ss.; Pesch, *l. c.* n. 731 ss.; Wernz, *l. c.* n. 36, not. 60, et n. 47; Scherer, *l. c.* § 112.

(7) S. Thom., *Suppl.* q. 48, art. 1; Sanchez, lib. II, disp. 28; Schmalzgr., *l. c.* n. 261 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 872 ss.; D'Annibale, *l. c.* n. 443; Wernz, *l. c.* n. 46; De Smet, *l. c.* n. 100.

(8) I *Cor.* VII, 4.

Communio vitae seu tori, mensae et habitationis pertinet ad *integritatem*, non autem ad essentiam matrimonii, ita ut nuptiae valeant, salvo tamen iure praedicto in corpus, etsi haec vita communis per pactum exclusa fuerit (9).

4º Nullo modo requiritur ad validitatem consensus matrimonialis desiderium vel positiva intentio prolis; imo haberi potest verus consensus, quamvis proles sit impossibilis, ex. gr. ob sterilitatem, aut pars secum ipsa sibi proponat eam vitare, dummodo intendat tradere et acceptare ius in corpus sine limitatione quoad sobolem. Cfr. n. **600**, 2.

5º *Ius* in corpus coniugis, in ordine ad actum coniugalem, nequaquam confundendum est cum *usu* seu *exercitio* iuris per ipsum actum coniugalem. Illud *tantum* est obiectum essentiale contractus matrimonialis; alterum ad eius essentiam non requiritur, ideoque, salva matrimonii essentia, excludi potest ab obiecto matrimonialis contractus (10).

6º Dicitur « *perpetuum et exclusivum* », quia matrimonium habet proprietates essentiales, unitatem scil. et indissolubilitatem, quae maiorem firmitatem et excellentiam obtinent ex ratione sacramenti in matrimonio baptizatorum. Cfr. n. **40** ss.

7º Verba « *in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem* » ex dictis facile intelliguntur. Significant nempe finem *operis* et quidem essentialem matrimonii (n. **8**), i. e. rationem et terminum mutuae traditionis et acceptationis iuris in corpus simulque ostendunt quae coniugibus sint licita, quae illicita.

Hinc patet cur coniux - quippe qui ius in corpus suum in ordine ad generationem alteri tradidit - non solum peccet contra castitatem, sed etiam contra iustitiam, tum si corpore suo ipse abutatur, tum si usum corporis sui alteri tradat.

574bis. Obiectum consensus matrimonialis in specie consideratum. — Obiectum matrimonialis consensus est *ius in corpus* compartis, ius tamen non absolutum et illimitatum, sed limitatum *ad corpus*, et quidem in quantum corpus inservit ex naturae destinatione ad prolis generationem, et non ad alios actus praeter istam generationem; quo sub respectu praedictum ius limitatur ad hominis *activitatem* in usu corporis, quae probe distinguitur a naturae activitate.

Porro hominis activitas in usu corporis quoad prolis generationem est positiva et negativa. *Positiva* consistit in positione actus per se

(9) Schmalzgr., *l. c.* n. 316 ss.; Wernz, *l. c.* n. 36; Gasparri, *l. c.* nn. 7, 873, 1013.
(10) Cfr. S. Thom., in IV, D. 31, q. 1, art. 3; Sanchez, *l. c.* disp. 29, n. 12; Ball.-Palm., *l. c.* n. 283.

apti ad generationem; *negativa* consistit in omissione actus circa corpus quo generatio excluditur vel destruitur. Sub hoc duplici respectu in contractu matrimoniali traditur ius et assumitur obligatio.

Huc spectat Sententia Rotalis diei 27 febr. 1947 coram A. Wynen.(11).

575. Qualitates consensus matrimonialis. — Iste consensus easdem qualitates habere debet, quae ad consensum in contractibus bilateralibus generatim requiruntur. Debet esse 1º *verus* - 2º *liber ac deliberatus* - 3º *mutuus* - 4º *signo sensibili manifestatus* - 5º *inter personas habiles elicitus* - 6º *certam determinatam personam respiciens.*

Hae qualitates copulative requiruntur, ita ut si una desit, matrimonium non exsistat.

576. Itaque consensus matrimonialis debet esse:

1º **Verus** seu *internus*, quo coniuges sibi mutuo tradere et acceptare volunt ius in corpus, perpetuum et exclusivum, in ordine ad prolis generationem. Proinde satis non est consensus *mere externus* seu *fictus*, de quo infra n. **593** ss. (12).

Non requiritur consensus *explicitus* circa ea quae ad essentiam matrimonii pertinent. Sufficit consensus *implicitus*, dummodo nihil eorum excludatur, quae pertinent ad essentiam matrimonialis contractus.

2º **Liber** *ac* **deliberatus,** scil. *positus cum plena mentis advertentia et libero voluntatis consensu.* Matrimonium enim graves obligationes inducit; porro nemo censetur ultro graves obligationes in se suscipere, nisi plene cognoscat et vere consentiat. Cfr. n. **578** et ss. (13).

3º **Mutuus,** nempe *ab utraque parte positus.* Sane matrimonium est contractus bilateralis onerosus, qui ex utraque parte imponit obligationem. Sed non potest induci obligatio ex utraque parte, nisi uterque consentiat. Nemo enim potest per contractum obligari, nisi ipse velit.

Quamvis mutuus contrahentium consensus debeat esse *simultaneus*, non requiritur tamen ut *physice* talis sit, i. e. ut ab utraque parte *eodem tempore* eliciatur. Sufficit ut *moraliter* simultaneus sit, scil. ut unius consensus adhuc perseveret, quando alter consentit.

Sane nec ratio contractus nec ratio sacramenti exigit maiorem simultaneitatem et unionem, quam moralem. Non *ratio contractus*, quia si unius consensus semel elicitus non fuerit revocatus, moraliter perdurat, ideoque alterius consensus se ei coniungere potest et

(11) Cfr. *Periodica*, 1949, p. 207 ss.
(12) S. Thom., *Suppl.* q. 45 s.; Sanchez, lib. V, disp. 10, n. 2; Schmalzgr., *l. c.* n. 246 ss.; Lugo, *l. c.* n. 4; Rosset, *l. c.* n. 134 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 880 ss.
(13) Schmalzgr., *l. c.* n. 264; D'Annibale, *l. c.* n. 444; Gasparri, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 46; De Smet, *l. c.* n. 101; S. R. R. 14 nov. 1919, 27 iul. 1920.

mutuum ita consensum constituere. Non *ratio* sacramenti, quia sufficit ut materia et forma ea simultaneitate uniantur, quam natura sacramenti exigit; sed natura huius sacramenti, cum in contractu consistat, nonnisi moralem simultaneitatem exigit (14).

Quaerunt DD. quantum temporis spatium inter unius et alterius consensum intercedere possit, ut moralis simultaneitas adhuc haberi censeatur. Alii unum circiter mensem intercedere posse existimant; alii integrum annum; alii tres vel quatuor annos; alii demum quodcumque temporis spatium (15).

Fatendum, plures AA. unam quaestionem ab alia prorsus distinctam non satis distinguere. Sane aliud est loqui de praesumptione, num consensus adhuc perseverare censendus sit post longum tempus, et aliud est loqui de valore matrimonii, quod, consensu certe non revocato, celebratum fuerit. Dubitandum non est, quin validum sit matrimonium etiam post longissimum tempus celebratum, si consensus ab una parte antea elicitus, altera consentiente adhuc perseveret; item certum est consensum tamdiu perseverare, quamdiu explicite aut implicite revocatus non fuerit. Quae assertio confirmatur doctrina et praxi sanandi matrimonia in radice etiam post plures annos a consensu matrimoniali, valido tantum iure naturali, praestito.

4° **Signo sensibili manifestatus.** Ad validum matrimonium contrahendum non sufficit consensus internus, sed requiritur externus, signo aliquo sensibili (verbis, nutu etc.) manifestatus; idque tum ratione contractus tum ratione sacramenti quod essentialiter in signo sensibili consistit (16).

Quomodo *legitime* consensus exterius *manifestari* debeat, infra dicetur n. **648** ss.

5° **Inter personas habiles elicitus,** i. e. ut valide et licite matrimonium contrahatur, nupturientes nullo impedimento dirimente aut impediente obstringi debent.

6° **Certam determinatam personam respiciens,** quia voluntas ferri debet in obiectum aut explicite aut saltem implicite determinatum. Idque valet, consequenter, tam de intentione quam de conditione matrimonialem consensum respiciente. Unde si quis firmam voluntatem haberet nuptias ineundi cum puella honesta, sed talis voluntas esset generica ac indeterminata, profecto nihil valeret.

577. Schola Bononiensis et Parisiensis. — 1. Ecclesia, quae est infallibilis interpres et magistra iuris divini naturalis et positivi, semper docuit, nuptias

(14) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 28, n. 1 ss.; Lugo, *De sacram. in gen.* disp. 9, n. 155 ss.; *De iust. et iure*, disp. 22, n. 23; Pirhing., lib. IV, tit. 1, n. 82; D'Annibale, *l. c.* n. 443; Noldin *l. c.* n. 629.

(15) Cfr. Sanchez, *l. c.*; S. Alph., lib. VI, n. 9 s.; Coninck, q. 60, n. 40; Schmalzgr., *l. c.* n. 261 ss.; Pichler, *lib.* IV, tit. 1, n. 79 s.

(16) Sanchez, *l. c.* disp. 32, n. 1 ss.; Pirhing, *l. c.* n. 82; Lugo, *l. c.* disp. 22, n. 23.

non concubitum facere, sed consensum; idque ipsa matrimonii natura secundum ius divinum perspecta, independenter omnino, ut palam est, a iure romano (17).

Nicolaus I (an. 866) ait: « *Ad matrimonium solus consensus illorum (sufficiat), de quorum quarumque coniunctionibus agitur* » (18).

2. Inde a saeculo IX duplex sententia invaluit in scholis circa relationes inter *consensum* et *copulam.*

3. Sic dicta *copulatheoria* videtur originem habuisse ab Hincmaro Rhemensi (19).

Haec theoria duplici sensu accipi potest: vel quatenus considerat copulam tamquam elementum *ex integro constituens* matrimonium, vel quatenus eam considerat solum ut elementum *essentiale*, quo matrimonium, consensu initiatum, *completur* et *perficitur.*

4. *Copulatheoria*, prout viguit in schola Bononiensi, sub altera ratione accipienda est, scil: *matrimonium consensu initiatur, copula autem carnali perficitur.* In hac enim theoria coniugium solo consensu initum non est adhuc perfectum matrimonium: tale non fit nisi accedente copula, ex qua sola accipit rationem sacramenti et indissolubilitatem. Sane, iuxta fautores *copulatheoriae*, absque concubitu non significatur unio Christi cum Ecclesia, unio nempe quasi corporalis quam Christus D. iniit cum Ecclesia per Incarnationem « qua coniunctus est in naturae conformitate ».

5. Hanc theoriam plures iique insignes AA. secuti sunt, inter quos eminet Regino Prumensis († 916) et Algerus Leodiensis († 1130), eamque secuta est schola ipsa Bononiensis, praesertim postquam Gratianus, in *Decreto*, q. 2a, C. XXVII, illam diserte propugnavit (20).

Gratianus (l. c.) argumentis et auctoritatibus *pro* et *contra* adductis, controversiam in sensum praedictum solvit, cum aliqua tamen restrictione. Scil. non admittit sponsam solo consensu coniunctam — licet fateatur eam non esse vero et perfecto matrimonio copulatam — posse alteri nubere quolibet in casu, sed *duplicem exigit hypothesim:* primo, quando alterius sponsa *rapta fuerit*, reddenda est sponso, et huic adhaerere debet; secundo, mulier a sponso *in domum deducta* et cum sponso *velata et benedicta*, non potest ad alia vota transire; « talium enim discessione violatur benedictio quam nupturae sacerdos imponit ». Ita in *Dicto* ad c. 50; vide etiam *Dict.* ad c. 28 et 45 (21).

(17) Fr. 30, D. 50, 17: « Nuptias non concubitus, sed consensus facit ».

(18) Cfr. c. 2, C. 27, q. 2.

(19) Cfr. Schrörs, *Hinkmar Erzbischof von Reims*, 216 ss. Hincmarus Rhemensis duplex opus conscripsit: *De divortio Lotharii regis et Tetburgae reginae*, et *De nuptiis Stephani* (P. L. CXXV, 619 ss.; Sirmond, *Opera*, vol. II, 18 ss.).

(20) Plöchl W. (*Das Eherecht des Magisters Gratianus - Wiener Staats-und Rechtswissenschaftliche Studien*, Bd. XXIV, Leipzig, und Wien 1935) conatur ostendere Gratianum non docuisse copulatheoriam, sed ipsi hoc immerito imputatum fuisse ex erronea eiusdem textus interpretatione.

(21) Circa Gratiani doctrinam haec videntur opportune animadvertenda:

1° Textus S. Augustino adscriptus, ex quo Gratianus probat matrimonium consummatum tantum habere rationem sacramenti (dicit. ad c. 39 C. XXVII, q. 2), est spurius seu falso attributus Augustino; textus vero ex S. Leone M. desumptus (c. 16 et 17 eodem), est corruptus. Hodie ut certum ab omnibus id admittitur. Cfr. Friedberg, *Corpus iuris canonici*, vol. 1, col. 1066, nota 128.

2° Ex mente Gratiani nonnulla sunt certa et clara, nonnulla incerta et obscura. Hinc dissensus AA. circa genuinam eiusdem doctrinam de matrimonio.

Certum est, in sententia Gratiani: *a*) tantum matrimonium consummatum esse per-

6. Distinctionem inter matrimonium *initiatum* et *perfectum* retinuerunt Gratiani discipuli — ipse Magister Rolandus, postea Alexander III — eamque magis determinarunt, et soli matrimonio per copulam perfecto indissolubilitatem agnoverunt, putantes matrimonium *initiatum* solvi variis ex causis.

Praecipuae erant istae: votum castitatis, captivitas, cognatio spiritualis vel affinitas superveniens, amentia, fornicatio (seu adulterium), morbus incurabilis, impotentia superveniens, sequens matrimonium consummatum.

Non omnes tamen Doctores scholae Bononiensis easdem causas solutionis admittebant (22). Ita v. g. Magister Rolandus (Alexander III) reiiciebat postremam causam i. e. sequens matrimonium consummatum; admittebat, contra, Gratianus cum pluribus discipulis.

7. Copulatheoriam oppugnant, inter alios, Petrus Damianus, Gulielmus a Campellis, Hugo a S. Victore, praesertim vero Petrus Lombardus (23) et cum eo schola Parisiensis.

8. Hinc apparet manifesta oppositio inter sententiam Gratiani eiusque scholae Bononiensis et sententiam Petri Lombardi eiusque scholae Parisiensis. Iuxta illam, matrimonium per verba de praesenti est matrimonium *initiatum* dumtaxat et *imperfectum*, nondum sacramentum, atque variis ex causis dissolubile; iuxta hanc, e contrario, tale matrimonium est iam perfectum, inter christianos sacramentum, et absolute indissolubile.

Neutra schola *veram* doctrinam profitebatur. In sententia utriusque aliquid veri, aliquid falsi erat. Error scholae Bononiensis in eo erat, quod putabat matrimonium nondum consummatum, non esse verum perfectumque matrimonium. Error scholae Parisiensis in eo reponendus, quod asserebat matrimonium ratum et non consummatum esse absolute, seu cum intrinsece tum extrinsece, indissolubile, ita ut nec sollemni professione religiosa nec dispensatione R. Pontificis unquam solvi posset.

9. Ex hoc celebri inter duas scholas dissensu orta est vera doctrina, coalescens ex utriusque oppositae sententiae elementis, quam suprema sua auctoritate RR. Pontifices confirmarunt, signanter Alexander III, qui, ut diximus, dum erat Magister Rolandus, placitis scholae Bononiensis adhaeserat.

Diximus *coalescens ex utriusque oppositae sententiae elementis*, quia ex una parte, admissa distinctione inter sponsalia de praesenti et de futuro, matrimonio non consummato agnita est ratio sacramenti et perfecti coniugii; ex alia vero parte, denegata fuit tali matrimonio absoluta, quam urgebat Petrus Lombardus cum schola Parisiensi, indissolubilitas eaque soli matrimonio rato et consummato agnita fuit. Et sic tota controversia finem obtinuit.

10. Itaque Ecclesia Romana, inde ab Alexandro III (24), semper tenuit matrimonium ratum esse vere et proprie sacramentum, adeo ut necessitas copulae tamquam essentialis elementi in coniugio definitive exclusa fuerit; simul tamen, contra scholam Parisiensem, docuit matrimonium ratum esse quidem indissolubile intrinsece, non tamen absolute seu extrinsece, quippe quod solvitur tum per professionem religiosam tum per dispensationem R. Pontificis, quae praesertim inde a saec. XV frequenter in praxim deducta est, ut omnibus constat (25).

fectum et indissolubile; *b*) distinguendum esse duplicem consensum, scil. consensum cohabitationis seu matrimonialem et consensum copulae; *c*) nomine « *coniugii* » intelligi matrimonium consummatum; *d*) matrimonium inter Mariam et Joseph fuisse verum matrimonium, licet non consummatum.

Gratianus in introd. ad q. 2 C. XXVII dicit: « Fuit enim inter eos consensus, *qui est efficiens causa matrimonii*, iuxta illud Isidori: *Consensus facit matrimonium* ».

In dict. ad c. 2 C. XXVII, q. 2 Gratianus ait: « Cum ergo inter istos consensus intercesserit, *qui solus matrimonium facit*, patet hoc coniuges fuisse. Sed quaeritur, quis consensus facit matrimonium, *an consensus cohabitationis, an carnalis copulae, an uterque?...* ». Huic quaestioni clara et certa responsio non datur a Gratiano.

Non constat certo ac perspicue, in sententia Gratiani, *a*) quinam consensus sit causa efficiens matrimonii; *b*) utrum copula sit causa efficiens matrimonii; *c*) utrum ad matrimonium constituendum requiratur essentialiter duplex elementum, nempe tum consensus cohabitationis tum consensus copulae; *d*) utrum iste consensus copulae intelligendus sit de actu voluntatis quo traditur et acceptatur ius in corpus, an etiam de eius exercitio sive usu; *e*) utrum consequenter, matrimonium, ante consummationem, sit verum matrimonium et habeat rationem sacramenti, necne.

De variis opinionibus circa genuinam mentem Gratiani, vide Freisen, *Geschichte des canonischen Eherechts*, p. 169 s.; Plöchl, *Das Eherecht des Magisters Gratianus*, p. 37 ss.; Esmein, vol. I, p. 114 ss.; *Antonianum*, 1936, p. 576 ss.

(22) Cfr. Freisen, *l. c.* p. 28 ss.

(23) *Sent.* lib. IV, D. 27.

Articulus II.

De defectu usus rationis et debitae cognitionis.

578. Quae obstent consensui matrimoniali. — Consensus est actus voluntatis; sed *nil volitum nisi praecognitum*. Proinde tum ex parte intellectus tum ex parte voluntatis quaedam consensui matrimoniali opponi possunt, ea nempe quae impediunt mentis cognitionem et liberum voluntatis consensum.

Ex parte *intellectus* obstant *defectus rationis*, *defectus cognitionis* seu *ignorantia* et *error;* ex parte *voluntatis*, contra, *vis et metus*, *fictio ac simulatio* sive intentio contraria et *conditio*. De singulis.

(24) Cap. 3, X, IV, 4; Schmalzgr., *l. c.;* Rosset, *l. c.* n. 351 ss.; Wernz, *l. c.* n. 539.

(25) Alexander III seu Magister Rolandus scripsit *Stroma* seu *Summa*, quae est compendium quoddam secundae partis Decreti Gratiani.

Aliud eiusdem opus ita inscribitur: *Libri IV Sententiarum Magistri Bandini*. Cfr. Card. Ehrle, in *Act. Theol. Oenip.* XVI, p. 148.

Recenter quidam A. (Dauvillier, *Le mariage dans le droit classique de l'Eglise depuis le Décret de Gratien* (1140) *jusqu'à la mort de Clement V* (1314), Paris 1933, p. 17 ss.), conatur ostendere Alexandrum III varia systemata seu theorias secutum fuisse, nimirum 1° theoriam Parisiensem, postea; 2° theoriam gallicanam seu praxim romanam, initio pontificatus; 3° deinceps theoriam de forma sollemni requisita ad matrimonii valorem; 4° demum systema definitivum seu vera doctrina, proposita in cap. 3, X, IV, 4.

Huiusmodi assertio, quod Alexander III, utpote summo ingenio praeditus et scientia canonica ac theologica praeclarissimus, varias sententias easque oppositas in suis decretalibus *qua Papa* secutus fuerit, caret fundamento, si res accurate solideque perpendatur. Sane arbitrarie omnino Dauvillier varias decretales hoc aut illo anno latas affirmat, cum historice nequeat certa *data* assignari (cfr. Friedberg, *op. cit.* vol. II, col. 680). Praeterea decretales non solum in textu et contextu considerandae sunt, sed etiam in peculiaribus adiunctis personarum et locorum, quibus latae sunt, ut inde genuinus earum sensus cognosci ac percipi queat.

579. Defectus usus rationis. — 1. Ex hoc capite valide contrahere nequeunt:

1º Qui **actu** rationis compotes non sunt, ut *infantes*, *ebrii perfecte*, *hypnotizati*, *dormientes* licet somnambuli.

An consensus positus in statu hypnosis validus sit necne, controvertitur. Si antea emissus iam fuerat actu, nec postea revocatus, validus censetur; secus non, ut patet. Cfr. *R. R. Decisiones*, XXII, dec. 9, p. 86.

2º Qui **habitualiter** carent usu rationis, ut *mentecapti*, sive sint *amentes* seu *furiosi*, sive *dementes* seu *monomaniaci*. Priores sunt, qui circa omnia insaniunt; alii qui circa unam tantum vel alteram rem.

Contra nonnullos tenendum videtur, etiam eos qui *monomania* laborant, praesertim si haec praecise circa rem uxoriam versetur, inhabiles esse ad matrimonium contrahendum. Tum ex medicorum testimonio tum ex facto constat, huiusmodi status psychicos interdum occurrere (1).

Si monomania se referat ad alias res, disputant DD. utrum demens sit capax matrimonii ineundi. Plures moderni medici dicunt, nunquam certo constare de plena deliberatione, et proinde valde dubitandum esse de capacitate huiusmodi personae ad validum contractum ineundum. Quare, practice, sententiae negativae adhaeremus, ut supra (n. **86**).

In codicibus civilibus demens habetur ut irresponsabilis.

3º Amentibus aequiparantur **idiotae**; non vero, semper et necessario, *semi-fatui* vel *stupidi*, qui sufficientem habeant discretionem; nec *surdi et muti;* neque *caeci simul* et *surdi* et *muti* si *sat perfectam educationem* habuerunt, quia, experientia teste, ipsi quoque cognitionis acquirendae maioris minorisve capaces esse possunt.

Huc spectant quae diximus de sponsalibus (n. **86**).

2. Plena et perfecta amentia certe actum humanum impedit. Utrum etiam semiplena seu imperfecta impediat, controvertitur.

Quidam affirmant, quia, aiunt, in matrimonio contrahendo, non alia requiritur voluntatis deliberatio, quam quae requiritur ad peccandum lethaliter (2). Sed haec ratio valida non est, ut alibi diximus (n. **83**). Alii censent amentiam semiplenam sive imperfectam impedire actum humanum ideoque obesse validae celebrationi matrimonii. Quae sententia, perspectis gravissimis officiis matrimonialis contractus eiusque perpetuitate et indissolubilitate, certa videtur.

Proinde minus placent quae tradit D'Annibale: « Regulariter ad eam

(1) Cfr. Zacchia, *op. cit.* lib. 2, tit. 2, q. 3, n. 18 ss.; Foderi, *Medicina legal.*, part. I, c. 4, sez. 1; D'Annibale, I, n. 30.
(2) Cfr. S. R. Rota, coram Many, 13 aug. 1913.

(*perfectam* amentiam) pervenitur sensim sine sensu. *In periodo autem incubationis*, uti aiunt, *latentis, quandiu tanta in eo superest vis intelligentiae, quanta pollent hi qui infantiam vix egressi sunt, sanis, non amentibus, sunt accensendi* » (3).

Nihil refert quod amentia sit furiosa aut quieta, quod orta sit ex haereditate vel ex systematis nervosi perturbatione aut ex alia causa.

Quidam tenent amentem habitualiter, qui tamen aliquando habet lucida intervalla, posse in his matrimonium contrahere; alii, quin distinguant inter amentem habitualem et alium quemcumque, docent, in lucidis intervallis matrimonium semper *valide* contrahi posse (4).

580. Haec videntur in praxi tenenda: 1º Amentia proprie dicta regulariter est morbus natura sua perpetuus et insanabilis, ut passim docent periti (5).

2º Habitualiter amentes, licet quandoque lucida intervalla habeant, praesumuntur incapaces matrimonii ineundi utpote destituti perfecto rationis usu; idem dicendum de habitualiter amentibus, qui in certis quibusdam ratiocinationibus vel actibus sani videantur (cfr. can. 2201, § 2).

3º In dubio utrum matrimonium tempore amentiae initum sit, an in lucido intervallo, censetur initum tempore amentiae, quia agitur de morbo natura sua perpetuo et insanabili, ideoque praesumitur durare omni tempore. Unde, probata amentia antecedenti et subsequenti, etiam amentia concomitans iure admittenda est.

4º Amentia improprie dicta sive insania ad breve tempus datur profecto; quae *si revera temporanea fuerit*, valet matrimonium sive antea sive postea contractum. Caute tamen procedendum.

In dubio, amentia censetur proprie dicta ideoque standum est pro matrimonii nullitate (6).

Interdum etiam melancholia gravis et diuturna impedit actum humanum, vel quatenus et ipsa est morbus quidam, vel quatenus saepe est signum amentiae latentis, ut aiunt periti (7).

5º Habentur quaedam morbidae et anormales affectiones cerebri et nervorum, quae in intellectum et voluntatem maxime influunt. Nam huiusmodi partes corporis sunt organa, quibus homo, anima et corpore constans, agit suosque actus intellectuales exercet, ita ut, organis illis laesis, ipsae functiones spirituales impediantur. Unde, laeso cerebro aut male affecto, dispositio proxima et conditio necessaria ad exercitium actuum intellectualium vitiatur; impedito autem intellectu, ipsum liberum arbitrium impeditur sive actus voluntatis, cuius obiectum est bonum apprehensum ab intellectu.

Quare liberi arbitrii exercitium aut omnino tollitur aut valde impeditur.

(3) Lib. I, n. 31, not. 15.
(4) Cfr. S. R. R. 13 aug. 1913, 27 iul. 1920, 16 mart. 1821, 1 ul. 1922; Sanchez, lib. I, n. 16 s.
(5) Cfr. Strassmann-Carrara, *Trattato di Medicina legale*, p. 883 ss.; Borri, *Nozioni elementari di medicina legale*, p. 245 ss.
(6) Boule, *Responsabilité normale et pathologique*, in *Revue de questions scientifiques*, 1908, p. 25 ss., et in *Nouvelle Revue théol.*, 1910, p. 1 ss.; Vermeersch, 1, n. 85 ss.
(7) Cfr. Strassmann-Carrara, *op. cit.* p. 886; Borri *op. cit.* p. 245 ss.

Si primum, deest actus humanus et imputabilitas ideoque capacitas matrimonii ineundi; si alterum, usus rationis ita quandoque pro diverso gradu perturbationis corporalis debilitatur, ut plena mentis deliberatio absit ac propterea capacitas coniugii contrahendi.

Huc spectant nonnulli morbi mentales, v. g. phobia, hystheria, neurasthenia, obsessio, aboulia, quae adeo graves quandoque esse possunt, ut perfectum usum rationis et liberum arbitrium impediant atque ita desit capacitas matrimonii ineundi (8).

Ceterum in his omnibus iudicium praesertim spectat ad medicos i. e. ad *peritos in arte*, dummodo ne transgrediantur limites suae scientiae (9).

581. Defectus cognitionis seu ignorantia et error iuris. — 1. Consensus necessario ferri debet in *obiectum* matrimonialis contractus. Proinde qui illud *ignorat*, nullo modo potest illud velle seu consentire: *nil volitum, nisi praecognitum.*

2. Necesse non est ut contrahentes cognoscant clare et explicite *iura* et *officia coniugalia.* Sufficit quod haec implicite et in confuso cognoscant. Ut saltem ista cognitio confusa et implicita habeatur, satis non est in ipsis usus qualiscumque rationis, sed requiritur sufficiens iudicii *maturitas* et *discretio*, ita ut coniugibus plene ignota non sint quae ad *essentiam* matrimonii pertinent (10).

3. Porro quaenam cognitio positiva requiritur in contrahentibus? Can. 1082, § 1 hoc principium statuit:

« *Ut matrimonialis consensus haberi possit, necesse est ut contrahentes saltem non ignorent matrimonium esse societatem permanentem inter virum et mulierem ad filios procreandos* ».

Cognitio igitur requisita tria necessario debet complecti, scil. 1º matrimonium esse *societatem* quandam inter virum et mulierem, seu inter personas diversi sexus; 2º esse societatem *stabilem*, non precariam; 3º esse societatem *ordinatam ad prolem generandam*, non autem amicitiae aut famulatus causa initam.

(8) Cfr. Lehmkuhl, I, n. 90; Janet, *Les obsessions*, I, p. 92; II, p. 429; Ubach, *Compendium Theol. mor.*, I, n. 6 ss.

(9) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 13; S. Alph., *l. c.* n. 303; D'Annibale, *l. c.* n. 30; Wernz, *l. c.* n. 93; Olfers, *Pastoralmed.*, p. 116.

Erudite disserunt praesertim Moglie (*La psicopatologia forense*, Roma 1938); De Sanctis-Ottolenghi (*Trattato pratico di psicopatologia forense*, Milano 1920); Bon Henri (*Medicina e religione*, Torino 1944, trad.), qui docent amentiam ex haereditate provenientem manifestari generatim post pubertatem, imo post 20 vel 25 annos a nativitate, et merito affirmant caute esse procedendum in huiusmodi morbis aestimandis.

(10) S. C. C. sententiam nullitatis ex hoc capite tulit in causa *Ventimillen.*, 19 maii 1888. Agebatur de matrimonio quod in loco *Carpasio* inierat Antonius Scarella annos natus 25, cum Catharina Saccheri, puella 12 annorum et 9 mensium. Iamvero postquam ex plurium testimonio probatum fuit, Catharinam tempore matrimonii prorsus ad modum parvarum puellarum se habuisse, ac presertim non intellexisse matrimonium esse societatem ad filios procreandos, etc., S. C. pro nullitate matrimonii sententiam tulit. Cfr. *Acta S. Sedis*, XXI, p. 162 ss.

Quare invalide contrahit:

a) Qui putat matrimonium esse societatem mere amicalem vel coniunctionem quandam fornicariam aut mere precariam. Necesse tamen non est, ut sciant esse societatem *perpetuam* et *indissolubilem*, dummodo huiusmodi proprietates non excludantur positive. Quare sedulo distinguas inter societatem permanentem et societatem perpetuam atque indissolubilem.

b) Qui censet coniugium esse operae locationem in rem familiarem aut ad alia negotia gerenda (11).

c) Qui nescit omnino matrimonium consistere in mutua quadam traditione et acceptatione iuris perpetui et exclusivi in corpus, saltem implicite et in confuso apprehensa.

582. Communius AA. docent valide inire matrimonium eos qui sciunt quidem ipsum esse societatem permanentem inter virum et mulierem ad habendos filios institutam, sed *penitus ignorant, quo modo filii procreentur* (12).

Haec doctrina vera est, sed congrua indiget explicatione, accurateque distinguendum inter ignorantiam circa ipsum *obiectum* vel *modum* tantum, inter notionem *explicitam* vel *implicitam* dumtaxat, inter quaestionem mere *theoreticam* et sententiam *in praxi* tenendam seu probationem in foro externo huiusmodi ignorantiae.

Quare haec ad rem videntur animadvertenda:

1º Si pars cognoscit obiectum essentiale matrimonii esse ius mutuum in corpus, sed ignoret *modum* quo carnalis copula perficiatur, matrimonium valet, etsi forte, veritate cognita, non contraxisset. Ratio, quia nihil deest ex parte consensus: nam qui consentit in matrimonium prout a ceteris omnibus frequentatur, implicite censetur velle ea omnia quae illud comitantur.

2º Si, e contrario, pars, ex. gr. puella honestissima, sciat quidem matrimonium esse societatem institutam ad filios procreandos, *sec ignoret* **omnino** *id fieri per coniunctionem carnalem seu mutuum concursum corporum*, matrimonium non valet, quia deest *necessaria* cognitio et ideo ipse *consensus in obiectum essentiale* quod est ius et officium in corpus, in ordine ad filios procreandos.

Diximus: *ignoret* **omnino**, quia si cognoscit saltem *in confuso* et *implicite* hoc satis est.

3º *Requiritur* et *sufficit* ut nupturientes sciant mutuum concursum *per corporum unionem* necessarium esse aliqua ratione ad filios procreandos.

Requiritur, quia secus deesset obiectum consensus matrimonialis, quippe qui « est actus voluntatis quo utraque pars *tradit* et *acceptat ius in corpus*, perpetuum et exclusivum, *in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem* » (can. 1081, § 2).

(11) Cfr. S. R. R. caus. Vicariatus Apost. Sueciae, 19 aug. 1914. Matrimonium nullum declaratum fuit, quia vir contraxerat cum muliere, hoc solum exclusive intendens, ut ipsam ceu sociam haberet quae in recipiendis domi personis officia honoris bene impleret. Cfr. *Acta Apost. Sedis*, VII, p. 51 ss.

(12) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 68, 877, 901; Van de Burgt, *l. c.* n. 136; Chelodi, *l. c.* n. 110; Vlaming, *l. c.* n. 524.

Igitur necessaria est cognitio *saltem vaga* et *confusa* coniunctionis carnalis sive traditionis corporis, et quidem talis coniunctionis seu traditionis, quae locum habeat in matrimonio *tantum* sitque aliquid *ita proprium ipsius matrimonii, ut hoc reapse distinguat a ceteris conventionibus:* secus deesset obiectum *proprium* et *specificum* consensus matrimonialis.

Unde si puella adeo ingenua esset, ut penitus ignoraret huiusmodi mutuam traditionem et acceptationem iuris in corpus, vel putaret eam haberi dumtaxat per oscula, non haberetur cognitio sufficiens in obiectum *proprium* et *specificum* matrimonii: oscula enim licite et honeste haberi possunt etiam *extra* coniugium, nec ullo pacto verificaretur mutua traditio et acceptatio iuris in corpus *essentialiter* requisita, « in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem » (can. 1081, § 2). Quisnam dicet *oscula* esse actus *per se* aptos ad sobolem procreandam?

Sufficit autem illa cognitio, quia obiectum consensus matrimonialis *satis* percipitur, quin necesse sit ut nupturientes cognoscant ea quae propius ad *modum* et *formam* generationis seu ad copulam spectant.

Proinde si puella honestissima, in praefata hypothesi, existimaret *revera* per matrimonium tradi et acceptari ius mutuum in corpus **solummodo** in ordine *ad oscula*, ex quibus putaret filios procreari, et ne *in confuso* quidem haberet ideam *saltem vagam* coniunctionis corporum, matrimonium esset nullum, deficiente consensu matrimoniali ad normam can. 1081, § 2; idque si *certis argumentis* probaretur in foro externo, quod tamen difficillimum foret, in eo etiam habendum esset matrimonium ut nullum propter defectum consensus.

4º Nec valet difficultas (13), quod si requireretur cognitio saltem implicita et confusa unionis sexualis, plurimae honestissimae puellae, quae vere volunt contrahere matrimonium sicut ceterae puellae, invalide ex hoc capite consentirent.

Animadvertendum, cognitionem copulae claram et perfectam nullatenus requiri ex dictis, sed requiri et sufficere aliquam ideam saltem vagam et confusam corporum coniunctionis, illius quippe coniunctionis quae reperitur in essentialiter requisita mutua traditione et acceptatione iuris in corpus. Deficiente vero huiusmodi cognitione in casu extraordinario, ex invaliditate matrimonii nihil sequitur contra *obiectivam* rei veritatem. Honestissimae puellae, coniugio iam celebrato, existimant se peccare contra castitatem debitum coniugale reddendo et renuunt omnino reddere: uti haec persuasio obiectivam rei veritatem nullatenus mutat, ita neque illa.

5º In theoria haec plana sunt; sed in praxi magna occurrit difficultas, quando agitur de huiusmodi ignorantia probanda.

In foro *interno*, standum est assertioni confitentis; in foro *externo*, ignorantia *ante pubertatem* praesumitur, *post pubertatem* non praesumitur (canon 1081, § 2); ipsa enim natura duce haec discimus.

Haec praesumptio est iuris tantum, ideoque admittit contrarias probationes etiam directas; sed in foro *externo*, praesertim iudiciali, raro evinci

(13) Cfr. Wernz-Vidal, n. 457, not. 13

potest, ita ut ex hoc capite nullitas matrimonii *iudicialiter* fere numquam admittenda videatur.

582bis. Conclusio. — 1. Ad *validitatem* matrimonii necesse minime est: *a*) ut nupturientes cognoscant omnia iura et officia coniugalia; *b*) ut conceptum explicitum habeant de traditione et acceptatione iuris mutui in corpus; *c*) ut indolem, excellentiam ac dignitatem matrimonii perspectam habeant; *d*) ut conscientiam reflexam et practicam sibi efforment de vita coniugali.

Hinc fit quod valide contrahere possunt etiam ii qui de iuribus et obligationibus matrimonii nullatenus cogitant; qui ad mutuum ius tradendum et acceptandum in corpus nequaquam advertunt; qui sensu morali carent seu amoralitate, ut aiunt, laborant; qui neurasthenia vel hystherismo sunt affecti; qui laborant aboulia vel psychasthenia aut psychosi sexuali.

Cum istae debilitates mentis varios gradus admittant sintque interdum leves, interdum graves imo gravissimae, sequitur iisdem affectos aliquando habere sufficientem iudicii discretionem ac libertatem, aliquando non habere. Proinde in praxi, sententia peritorum requisita ac sedulo perspecto modo loquendi et agendi Titii, prudens iudicium feratur an ipse capax sit validi consensus matrimonialis eliciendi necne.

2. Tria principia in hac re videntur opportune prae oculis habenda: 1º qui actum humanum ponere valet, usu rationis et libera voluntate praeditus, potest generatim loquendo elicere validum consensum coniugalem, licet ex inadvertentia et inconsideratione agat vel sine sensu responsabilitatis ac moralitatis, ut inquiunt; 2º doctrina de actu humano eiusque elementis constitutivis diligenter spectanda atque accurate applicanda in singulis casibus, ita ut sententia peritorum eatenus videatur attendenda, quatenus plane congruat cum praedicta doctrina; 3º ante matrimonium opinio benignior potest retineri; post matrimonium, contra, opinio severior in favorem initi coniugii, cum in dubio standum sit pro eius valore.

3. Quae tradunt nonnulli scriptores scientiae psychopathologicae et ex eis quidam auctores (cfr. D'Avack, *Cause di nullità e di divorzio nel diritto matrimoniale canonico*, vol. I, p. 126 ss.), sunt quidem erudite exposita, sed caute legenda ac moderate acceptanda, tunc quia conclusiones eorum non semper cohaerent cum principiis sanae philosophiae, tum quia huiusmodi conclusiones non sunt certae ac indubiae nec universaliter admissae. Agitur quippe non rare de hypothesibus.

583. Scholion. — Ignorantia sive antecedens sive concomitans, quae non versetur circa essentiam matrimonii et quae consequenter non excludat consensum in contractum matrimonialem, coniugium irritum non facit. Nam,

ut supra innuimus, qui consentit in matrimonium, implicite vult etiam ea omnia quae illud comitantur.

Nec refert quod ignorantia dederit causam contractui, ita ut, cognita veritate, pars nuptias non celebrasset, v. g. mulier quae ignorabat ea quae propius spectant ad modum et rationem copulae seu generationis. Agitur sane de ignorantia quae non excludit obiectum essentiale contractus matrimonialis, et consequenter de voluntate mere *interpretativa* quae in rerum natura non exsistit, et quae proinde nihil operatur.

Articulus III.

De errore.

584. Error in genere. — 1. Nomine erroris venit *falsa rei apprehensio* seu *falsum mentis iudicium*. Addit ergo ignorantiae fallax iudicium de obiecto, in quod voluntas fertur (1).

2. Error multiplex est:

1º Dicitur *iuris*, in casu nostro, si versatur circa naturam, proprietates essentiales, bona matrimonii.

2º Dicitur *facti*, si respicit personam, qualitates, motiva.

3º Error circa *valorem actus* interdum iuris erit, interdum facti.

4º Dicitur, in singulis casibus, *vincibilis* aut *invincibilis*, seu *culpabilis* aut *inculpabilis*, prout errans debitam diligentiam ad illum depellendum adhibuerit vel non.

5º Potest esse *ex dolo* vel fraude aliena, aut *sine* malitia productus.

6º Dicitur *antecedens* seu *dans causam contractui*, si quis, in momento initi contractus, ita erat animo dispositus, ut, veritate cognita, noluisset contrahere; *concomitans*, e contrario, si quis etiam errore detecto contraxisset.

3. Cum voluntas feratur in obiectum praevie cognitum, et quidem *prout est cognitum*, palam est errorem semper influere in voluntatem.

Sed non omnis actus per errorem positus, dicendus est *nullus*. In tantum actus ob errorem fit nullus, in quantum vel iure naturae consensus prorsus deficit, vel positiva lege redditur inefficax (cfr. c. 104) - (2).

585. Error facti. — In matrimonio ineundo potest versari circa ipsam *personam* aut circa eius *qualitatem*.

(1) Cfr. S. Thom., *Suppl.* q. 51, art. 1; Sanchez, lib. VII, disp. 18, n. 1 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 440 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 602.

(2) Cfr. S. Thom., *l. c.*; Sanchez, *l. c.* n. 18 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 445 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1248; Wernz, *l. c.* n. 223; Gasparri, *l. c.* n. 887 s.; Feije, *l. c.* n. 112 ss.

1. « *Error circa personam invalidum reddit matrimonium* » (canon 1083, § 1).

Id exploratissimi iuris est (3). Talis error, uti patet, est *substantialis*, quia consensus fertur in aliam personam ab illa cum qua contrahitur omnino diversam. Ergo ipso *iure naturae* matrimonium consistere non potest (cfr. can. 104), cum desit obiectum seu persona a contrahente cognita et volita.

Hoc valet non solum si error sit *antecedens*, sed etiam si mere *concomitans*, i. e. si errans, errore detecto, dispositus esset cum *ista* persona contrahere. Ratio, quia haec voluntas est mere hypothetica, non positiva et realis. De facto enim errans intendit coniugium inire cum *illa* persona, et non cum alia.

Iste error vix contingit nisi forte in matrimonio quod contrahitur a caeco vel per procuratorem.

2. « *Error circa qualitatem personae, etsi det causam contractui, matrimonium non irritat* » (can. 1083, § 2).

1º Sane neque ex *iure naturae* neque ex *iure positivo* nullitas derivatur.

Non ex *iure naturae;* quia adest voluntatis consensus. Substantia enim contractus i. e. persona non deficit. Siquidem voluntas fertur in obiectum prout ipsum ab intellectu proponitur: sed intellectus quamvis errore deceptus, obiectum proponit *ut est in se* et quidem absolute, et non conditionate; ideoque etiam voluntas illud ut tale amplectitur.

Non ex *iure positivo;* qui, licet Ecclesia potuisset constituere ut, huiusmodi errore interveniente, matrimonium non consisteret, tamen hoc facere noluit, ne inumera oriantur dubia et quaestiones circa validitatem matrimoniorum, cum publico et gravi animarum damno (4).

2º Unde si quis ducere velit virginem, sanam, nobilem, honestam, divitem, ducat vero leprosam, defloratam, infirmam, pauperem, matrimonium valet, licet a tali matrimonio toto animo abhorruerit, horroremque ante nuptias manifestaverit, dummodo qualitas praefata ut conditio *sine qua non* posita non fuerit.

3º Error et dolus, qui in ceteris contractibus sunt causa rescissionis (cfr. cc. 103, § 3, 104), in contractu matrimoniali, cum sit natura sua indissolubilis, non dant locum actioni rescissoriae.

(3) S. Thom., *Suppl.* q. 51, art. 1 et 2; Sanchez, *l. c.* n. 11 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 439 ss.; D'Annibale, III, n. 444; Gasparri, *l. c.* n. 889 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 602; Wernz-Vidal, n. 530. Cfr. *A. A. S.* V, 372 ss., ubi refertur sententia in favorem nullitatis.

(4) Cfr. S. Thom., *l. c.* art. 2; Sanchez, *l. c.* disp. 18, n. 18; Lugo *l. c.* n. 67; Rosset, *l. c.* n. 1261; S. Alph., *l. c.* n. 1012; Gasparri, *l. c.* n. 895; Wernz, *l. c.* n. 227; Ball.-Palm., *l. c.* n. 603; Gougnard., p. 181; Savaldi, *L'errore nel matrimonio in diritto canonico*, Roma 1933, p. 38 ss.

4° Si qualitas accidentalis apposita sit expresse ut *conditio sine qua non*, aut si ex adiunctis constet consensum saltem implicite fuisse conditionatum, matrimonium eatenus valet, quatenus conditio verificetur.

Proinde in casibus praefatis, conditione non verificata, coniugium non subsistit. Nam conditio afficit consensum, qui solus nuptias facit; idque dicendum, sive conditio posita fuerit explicite, sive implicite tantum, i. e. ex adiunctis constet consensum fuisse revera conditionatum.

Idem valet etiam si qualitas *positive* et *expresse* intendatur, ita ut voluntas feratur in eandem tamquam in obiectum consensus.

In ista hypothesi nullitas matrimonii non est repetenda ex errore circa qualitatem seu ex defectu qualitatis, sed unice ex voluntatis actu seu ex *intentione* vel *conditione*, cui voluntatis consensus alligatur, ut infra fuse dicetur (n. **628** ss.).

5° Verba « *etsi det causam contractui* » significant quod error qualitatis ne tunc quidem irritat matrimonium, cum quis ita est animo dispositus ut praecise intuitu talis qualitatis se determinet ad contrahendum, ac propterea si cognosceret qualitatis defectum, non contraheret. Quo in casu, uti patet, voluntas adest mere interpretativa seu hypothetica.

586. Error qualitatis redundans in errorem personae. — « *Si error qualitatis redundet in errorem personae* », matrimonium est nullum et irritum (can. 1083, § 2, 1°) - (5).

Qualitas, de qua hic fit sermo, respicit identitatem *physicam* personae eamque solam seu *respicit ipsam personam physicam*, quae cognoscitur *sub tali eaque tantum qualitate vel denominatione*, quatenus ista qualitas seu denominatio est ita propria certae dumtaxat personae, ut eam specifice determinet et ab aliis omnibus distinguat.

Consulto dicimus *qualitas* seu *denominatio;* nam, proprie et accurate loquendo, non agitur in casu de *qualitate* proprie dicta sensu philosophico aut iuridico, sed potius de simplici denominatione, qua persona cognoscitur, appellatur, ab aliis distinguitur. V. g. dicitur Maria, filia Ioannis et Luciae; Agnes, filia Iacobi et Annae; Antonia, primogenita Petri et Virginiae. Si quis ducere velit Mariam, filiam Ioannis et Luciae, dum offeratur ipsi Agnes, filia Iacobi et Annae, profecto matrimonium est nullum, quia deest persona

(5) S. Thom., *l. c.* art. 2 ad 5; Sanchez, *l. c.* n. 35; Schmalzgr., *l. c.* n. 448 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1013 ss.; Clericatus, *De matr.*, decis. 19, n. 27; Gasparri, *l. c.* n. 896 ss.; Fedele, *Error qualitatis redundans in errorem personae*, Roma 1934.

In fontibus iuris canonici vix reperitur textus de errore qualitatis in errorem personae redundante. Terminologia ac institutum ex eo potissimum invaluit, quod inde a saec. IX matrimonia frequenter celebrari solebant per procuratorem vel internuntium, nec raro alia puella alii substituebatur.

scil. Maria, quacum ille nuptias contrahere vult, non autem cum Agnete. Item dicas, si Titius ducere velit Antoniam, primogenitam Petri et Virginiae, offeratur contra Livia, secundogenita Petri et Virginiae, matrimonium irritum est, quia deest obiectum consensus matrimonialis seu persona (6).

Gratianus (l. XXIX, q. 1) quadruplicem recenset errorem: personae, qualitatis, conditionis, fortunae.

Item Petrus Lombardus (IV Sent. D. 30). S. Thomas (in IV, D. 30, q. 1, art. 2, ad 3) ait: « Si error nobilitatis vel dignitatis redundat in errorem personae, tunc impedit matrimonium. Unde si consensus mulieris feratur in istam personam directe, error de nobilitate ipsius non impedit matrimonium. Si autem *directe* intendit consentire in filium regis, quicumque ille sit, tunc si alius praesentetur ei quam filius regis, est error personae et impeditur matrimonium ».

Eadem fere habent S. Albertus M. (in IV, D. 30, art. 3), S. Bonaventura (l. c. art. unic., q. 1), Scotus (l. c. q. 1), Durandus (l. c. q. 1), Richardus a Media (l. c. art. 1), et alii.

S. Alph. (l. c.) cum aliis assignat tres regulas ad cognoscendum huiusmodi errorem: duae reducuntur ad intentionem et conditionem (n. **587**), una ad errorem proprie dictum. Id sedulo practice attendendum.

Iste error, proinde, est vere et proprie *substantialis*, nec ullo pacto distinguitur ab errore de quo in § 1 eiusdem can. 1083; et melius forte fuisset si distincta ac peculiaris mentio facta non esset, ad confusionem et erroneas interpretationes vitandas. Hinc inutiles apparent amplae divagationes et fundamento destituta dubia, quae apud veteres praesertim Doctores reperiuntur.

587. Error circa conditionem servilem. — « *Si persona libera matrimonium contrahat cum persona quam liberam putat, cum contra sit serva, servitute proprie dicta* » (can. 1083, § 2, 2°) - (7).

1. Haec nullitas solo *iure ecclesiastico* est invecta praesertim ob difficultatem et incommoda gravissima quae in exercitio iurium tali coniugio inhaerent.

Ut ignorantia circa conditionem servilem matrimonium dirimat, tria requiruntur: *a*) servitus, eaque perfecta unius partis; *b*) libertas alterius partis; *c*) ex parte libera ignorantia servitutis alterius partis.

Unde error non irritat matrimonium liberi, qui sciens volens ducit servam, aut servorum qui contrahunt inter se, nec servi qui copulatur servae eam existimans liberam.

(6) Cfr. S. C. C. *Romana*, 22 sept. 1708; *Compostellana* seu *Licen.*, 21 aug. 1744; *Romana*, 19 aug. 1817 et 27 maii 1827; *Valachien.*, 20 decembris 1862; S. R. R. *Cameracen.*, 19 iul. 1909, 11 aug. 1910, 23 iun. 1911; *Limburgen.*, 2 ian. 1913; *Ce-li Meridio-Occidentalis*, 16 april. 1913. — Cfr. *Acta Apost. Sedis*, II, p. 961 ss.; V, p. 44 ss., 372 ss.

(7) Sanchez, lib. VII, disp. 19; Schmalzgr., *l. c.* tit. 9, n. 1 ss.; Feije, *l. c.* n. 119 ss.; Wernz, *l. c.* n. 235 ss.

2. Coniugium manet *invalidum*, etiam si pars servilis libera fiat antequam pars libera suum errorem cognoscat. Ratio est, quia lex canonica quae inefficacem reddidit priorem consensum, hanc exceptionem non continet; perdurante autem errore, excluditur eo ipso novus consensus.

Probabiliter Sanchez (8) cum Schmalzgrueber, S. Alphonso (9) et aliis censet matrimonium *statim a momento celebrationis* valere non obstante errore, si pars servilis intra *breve tempus* i. e. saltem intra sex menses libertatem consequatur. Haec opinio neque iure antiquo verius (10), neque iure novo solido fundamento innititur, quia huiusmodi error ex lege Ecclesiae irritat *absolute* matrimonium, ita ut iam *ab initio* sit nullum nec deinde, libertate obtenta, *ex se* convalidari potest, nisi accedat novus consensus legitima forma praestitus.

3. Si libertas *per* matrimonium obtineatur, matrimonium est validum iam ab initio (11).

4. Haec dispositio, cum sit iuris mere ecclesiastici (12), non respicit *infideles*, qui proinde beneficio legis canonicae non fruuntur. At si pars fidelis est libera, et altera serva, matrimonium ex hoc capite est invalidum, quia lex vim suam exerit, *directe* quidem pro baptizato, *indirecte* pro infideli. Si, e contrario, pars infidelis *libera* contrahit cum parte fideli *non libera*, coniugium (praecisione facta ab impedimento disparitatis cultus) valet, iuxta plures, quia lex ecclesiastica, quae lata est in favorem partis *liberae*, non afficit in casu fidelem nec, uti patet, infidelem; iuxta alios, non valet. Res est dubia (13).

Quod si forte infidelis *liber* immunitatem a conditione servili in altero apponeret ut *conditionem sine qua non*, matrimonium, conditione non verificata, foret nullum ipso iure naturali, at non praecise ob huiusmodi errorem, sed unice propter defectum conditionis et, consequenter, consensus.

5. Notandum *cum communi* DD., non obstare nullitati, quod error seu ignorantia sit crassa vel supina, dummodo vere sit error. Huiusmodi ignorantia potest esse graviter culpabilis ratione negligentiae, atque actus dici poterit

(8) Lib. VII, disp. 19, n. 4.
(9) Schmalzgr., *l. c.* n. 36 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1023.
(10) Cfr. Zitelli, *Apparatus iur. eccl.*, p. 375; Feije, *l. c.* n. 761; Wernz, *l. c.* n. 247, not. 24.
(11) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 20, n. 12 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 21 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 894; Ball.-Palm., *l. c.* n. 612 ss.
(12) Cfr. S. Thom. in IV, D. 36, q. unic., art. 1, ad 3; Sanchez, *l. c.* n. 11; Schmalzgr. *l. c.* n. 25; S. Alph., *l. c.* n. 1021; Ball.-Palm., *l. c.* n. 619.
(13) Affirmant Gasparri (*l. c.* n. 894); Van de Burgt (*l. c.* p. 134); Rosset (*l. c.* n. 1522), et alii. Negant Wernz (*l. c.* n. 242, not. 27) et Chelodi (*l. c.* n. 112), qui nimis absolute dicit: « Sententia (haec) iure novo, videtur unice vera ». Dicimus *nimis absolute*, quia can. 1083 § 2, 2° cum veteri iure congruit, ideoque, ad normam can. 6, 2° ex veteris iuris auctoritate, et consequenter ex receptis apud probatos auctores interpretationibus aestimandus est.

voluntarius in causa. Sed in contractibus, non valet regula quae viget circa culpandum hominem ob negligentiam (14).

6. Qui ex errore contraxit, statim ac servilem conditionem alterius detegat, habet ius resiliendi, servatis servandis, etiamsi carnaliter coniugem cognoverit.

S. Alph. (15) probabile etiam putat servum, qui bona fide et nullo adhibito dolo contraxit, posse resilire. Hoc non solum probabile, sed certum dicendum, quia matrimonium nequit claudicare ideoque nullum est pro utraque parte.

587bis. Error in conditionem recidens. — Si error « recidat in conditionem *sine qua non* » (can. 104), v. g. si Titius dicat puellae: duco te, *dummodo* sis virgo, eamque uti talem revera existimet, sed ex errore, matrimonium est nullum.

Quod affirmatur de conditione, valet quoque de intentione serio habita, quippe quae in voluntatis actum necessario influit.

Hoc in casu, proprie loquendo, non irritatur matrimonium ob errorem, sed propter *conditionem* vel intentionem cui alligatur consensus; ideoque deest ipse actus voluntatis, nempe consensus (cfr. n. **585**, 2, 4°).

588. Error iuris. — 1. Iste error potest respicere essentialia matrimonii et accidentalia, naturam ac proprietates, finem et effectus.

Error **substantialis** irritat semper et necessario consensum matrimonialem ideoque nuptias invalidas facit; error *accidentalis* numquam irritat. In praxi serio accurateque dispiciendum, quinam sit error substantialis et quandonam error de se accidentalis fieri possit substantialis (cfr. n. **590**).

2. Ex iis quae supra diximus de ignorantia (n. **581** ss.), palam est errorem circa *obiectum essentiale* contractus matrimonialis hunc vitiare. Deest enim consensus.

3. E contra, « *simplex error circa matrimonii unitatem et indissolubilitatem aut sacramentalem dignitatem, etsi det causam contractui, non vitiat consensum matrimonialem* » (can. 1084).

a) Agitur de **simplici** *errore*, qui est actus *intellectus*, qui *manet* in intellectu in eoque *terminatur*. Consideratur error potius sub respectu practico et iuridico quam psychologico. Nihil interest utrum sit antecedens an consequens vel concomitans. Ideo dicitur « *simplex error* », ut excludatur positiva intentio vel conditio seu influxus positivus in voluntatem. Aliter omnino foret dicendum, si ageretur *de actu voluntatis*. Cum enim unitas et indissolubilitas sint matrimonio omnino essentiales, si per positivum actum *voluntatis* alterutra proprietas excluderetur, matrimonium certissime invalidum esset.

(14) S. Alph., *l. c.* n. 1019; Schmalzgr., *l. c.* n. 29 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 617.
(15) *Loc. cit.* n. 1020.

Ratio cur, tali etiam errore interveniente, coniugium sit validum, manifesta est. Error, qua talis, cum *exsistat in intellectu in eoque terminetur*, non afficit consensum, qui est actus voluntatis; atque valor matrimonii pendet a consensu; ergo si error non excludit consensum, neque obest validitati coniugii (16).

Nec talis error intentionem excludendi proprietatem essentialem matrimonii includit necessario, nam contrahentes habent *generalem intentionem* ineundi nuptias validas, prout a Christo institutae sunt, vel prout ab omnibus ineuntur: quae generalis intentio privato errore nequaquam destruitur.

b) Quod valet etiam si error det *causam contractui*. Nam haec circumstantia nequaquam mutat naturam erroris nec ei peculiarem influxum tribuit in consensum. Unde, errore non obstante, profecto haberi potest verus et perfectus consensus (17).

Hinc facile intelligitur, cur valida sint matrimonia Iudaeorum, haereticorum et schismaticorum, licet putent ex errore vinculum solvi posse ob adulterium aut negent matrimonium christianum esse sacramentum. Si ipsi forte interrogarentur aut cogitarent, non raro proprietates essentiales matrimonii positive excluderent.

Sed non voluntas *mere interpretativa* vel *hypothetica* spectanda est, at voluntas *actu exsistens*, seu attendendum non est quid ipsi *facerent* aut *facturi essent*, sed quid revera *faciant*. Hoc refertur ad *consensum* et consequenter ad valorem coniugii, non illud (18).

Error particularis, etsi forte det causam contractui, non exigit necessario positivam exclusionem proprietatis in quam cadit. Aliud sane est velle matrimonium, quia aestimatur solubile; aliud velle contrahere *si* et *quatenus* solubile, et non alias, seu nolle contrahere nisi solubile. Nec huiusmodi error cessat et efficitur positiva voluntas ex eo quod quis probe *cognoscat* matrimonium iuxta doctrinam catholicam esse indissolubile, et nihilominus in suo errore velit permanere: iste error nullatenus excludit generalem intentionem contrahendi secundum Dei et Christi institutionem.

c) Num vero, in casibus particularibus, adfuerit *simplex error* intellectus, an etiam *intentio* voluntatis sive absoluta sive conditionata, res interdum est difficilis solutionis et cum agatur de quaestione facti, a iudice est dirimenda.

589. Scientia vel opinio validitatis aut nullitatis matrimonii. — Can. 1085 haec habet: « *Scientia aut opinio nullitatis matrimonii consensum matrimonialem necessario non excludit* ». 1. Scientia heic denotat certitudinem ex parte subiecti seu firmam animi persuasionem;

(16) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. XIII, cap. 22, n. 8; Gasparri, *l. c.* n. 902; D'Annibale, *l. c.* n. 444.

Quae habet Iemolo (*l. c.* n. 125) de vi et efficacia praescripti can. 1084 aut minus accurate dicta aut obscura videntur.

(17) Cfr. D'Annibale, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 602; Gasparri, *l. c.* n. 902.

(18) Cfr. Bened. XIV, *l. c.* n. 3 ss.

opinio est iudicium de nullitate matrimonii, in casu, plus aut minus probabile. Non excluditur dubium proprie dictum, quatenus distinguitur tum a scientia tum ab opinione.

Canon nullatenus affirmat scientiam aut opinionem nullitatis matrimonii consensum matrimonialem non excludere; sed consulto atque rectissime dicit: « *necessario* non excludit », quatenus de se et rei natura spectata huiusmodi exclusio non semper habetur, cum praedicta scientia vel opinio nullitatis consistere valeat cum matrimoniali consensu. Hinc variae distinctiones et multiplices casus attendendi:

1° Si adest impedimentum dirimens, licet ignoratum ab uno vel ab utroque contrahentium, matrimonium profecto est nullum, quaecumque sit ignorantia sive iuris sive facti.

Sed, quamvis adsit talis ignorantia, potest tamen haberi verus consensus coniugalis *naturaliter* equidem validus, licet *iuridice* insufficiens. Ignorantia enim impedimenti, quod obstat valori matrimonii, non afficit voluntatem nec ideo impedit quominus contrahens, *quantum in se est*, vere consentiat, ut diximus de errore (n. **588**). Quod vero huiusmodi consensus sit *iuridice* inefficax, id pendet ex inhabilitate personae, non autem ex defectu *qua tali* voluntatis (19).

Hoc praxis ecclesiastica luculentissime confirmat, scil. concessio dispensationum et sanationum in radice, quae dantur non renovato consensu (20).

2° Si reipsa adest impedimentum dirimens, et partes sint in mala fide, i. e. si illud cognoscant, coniugium, uti patet, est nullum; sed etiam in hac hypothesi potest haberi consensus matrimonialis, quia, ut in casu praecedenti, pars potest esse animo disposita, licet obstet lex, ad tradendum et acceptandum *vero actu voluntatis*, quantum in se est, ius coniugale (21).

Sane lex, quae statuit impedimentum seu inhabiles facit contrahentes, non afficit directe et immediate *voluntatem* nupturientium ideoque eorum *consensum*; qui proinde potest optime exsistere, lege non obstante.

Utrum impedimentum sit iuris ecclesiastici an divini, non refert. Alii id negant, vel dubitant, sed minus recte, quia ratio iuridica eadem est in quolibet casu (22). Neque obstat can. 1139, § 2 ubi dicitur, ab Ecclesia *non sanari*

(19) Bened. XIV, *l. c.*; Sanchez, *l. c.* disp. 18, n. 3 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 905; Vlaming, n. 529 s.

(20) Cfr. respons. S. C. de Prop. Fide, 1° oct. 1785, ad Vicarium Apost. Constantinop.; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 580.

(21) Cfr. Bened. XIV, *l. c.*; Lugo, *De sacram. in gen.*, disp. 8, n. 136; Gury, II, n. 908; Gasparri, *l. c.* n. 906; Chelodi, *l. c.* n. 114.

(22) Cfr. Suarez, *De leg.*, lib. V, cap. 19, n. 4; Wernz, *l. c.* n. 650, not. 8; Gasparri, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 531; Iemolo, *l. c.* n. 126.

« matrimonium contractum cum impedimento iuris naturalis », uti suo loco exponemus.

3° Si nullum reipsa impedimentum adest, sed tamen unus vel uterque contrahentium dubitat vel suspicatur inter ipsos forte aliquod exsistere impedimentum, matrimonium *per se* est validum. Hi enim censentur consensum dare sub conditione de praesenti: *si habilis sum;* quoniam vero conditio verificatur, consensus fit absolutus et validus. Si alia, e contra, sit *conditio*, matrimonium *ex hoc capite* potest esse invalidum.

4° Si adest impedimentum dirimens, et utraque vel alterutra pars, quae illud cognoscit, non intendat tradere et acceptare ius coniugale, palam est matrimonium esse nullum, seu *consensum* prorsus deficere. Id accidit, ex gr., si quis celebret matrimonium civile volens simplicem caeremoniam explere.

5° Si unus vel uterque contrahentium certo sibi persuadet obstare impedimentum dirimens, cum tamen nullum inter ipsos exsistit, matrimonium *potest* esse validum, quia « *scientia aut opinio nullitatis matrimonii consensum matrimonialem necessario non excludit* » (can. 1085).

Dicimus *potest*, quia id pendet ex intentione contrahentium. Si ipsi volunt consentire quantum possunt seu revera contrahere, matrimonium valet, quia praefata scientia aut opinio non afficit consensum; sin autem, stante impedimento, contrahere nolint, coniugium est invalidum, non propter scientiam aut opinionem nullitatis, sed propter defectum consensus.

Quare tota quaestio est facti. Contrahentes, practice, examinandi sunt diligenter circa *intentionem*, qua contractum matrimonialem inierunt.

6° Consensus, semel praestitus, etiam in matrimonio invalido, *praesumitur perseverare*, donec constiterit de eius revocatione. Id praesertim attendendum, ubi agitur de convalidatione simplici et de sanatione in radice. Cfr. n. **842.**

590. Disputant DD. utrum militet *praesumptio iuris* pro exsistentia consensus in matrimonio *civili*. Ita distinguendum:

a) Si agitur de catholicis, qui instructionem religiosam habuerunt, praesumendum est in matrimonio civili meram caeremoniam voluisse.

b) Si agitur de catholicis qui sine religione adoleverunt, qui sunt indifferentes seu impii vel male instructi, praesumendum est intendisse verum matrimonium.

c) Si agitur de acatholicis, haec eadem praesumptio a fortiori militat. Hinc S. Off. die 2 iul. 1892 ad Archiep. Colonien. declaravit: « Praesumptionem stare pro nullitate, imo vero pro validitate utrorumque matrimoniorum (i. e. mixtorum sive civiliter sive coram ministro acatholico clandestine celebratorum) et in casibus difficilioribus recurrendum ad S. Sedem ».

Palam est in praefatis casibus praesumptionem esse iuris tantum.

590bis. Brevis conspectus doctrinae de cognitione requisita ad valide matrimonium ineundum.

1. **Necessitas cognitionis.** Homo intellectu et voluntate pollet. Quae duae facultates spirituales sapientissime inter se ordinantur, ita ut altera alteri praevia sit per obiecti seu finis manifestationem. Sane voluntas est facultas caeca, quae movetur a suo obiecto. Sed obiectum appetendum manifestari debet voluntati ab intellectu, seu a potentia cognoscitiva. Quare ad hoc ut voluntas moveatur seu actum eliciat, necesse est ut praecedat cognitio obiecti in quod fertur voluntatis actus. Hinc axioma notissimum: *Nil volitum, quin praecognitum.*

Essentia autem matrimonii *in fieri* consistit in consensu seu in actu voluntatis, qui necessario postulat praeviam cognitionem.

2. **Obiectum cognitionis.** In ordine ad matrimonium, cognitio complura respicere potest: originem, naturam, essentiam, causam efficientem, causam formalem, finem, proprietates, elementa constitutiva, characteres, dignitatem, effectus, iura et obligationes, accidentalia et substantialia.

Cognitio requisita nec omnia nec singula ista respicere debet.

3. **Gradus seu mensura.** Ea requiritur et sufficit cognitio, ex qua nupturientes distinguere valeant unionem matrimonialem ab omnibus aliis negotiis seu unionibus et contractibus.

Haec *requiritur* ex una parte, et *sufficit* ex alia.

Requiritur praedicta cognitio, quia secus deesset actus seu consensus voluntatis in matrimonium, ideoque ipsum matrimonium; nam ex parte voluntatis necessaria est volitio, quae nec concipi nec haberi potest sine praevia cognitione et apprehensione rei, quae constituit obiectum in quod fertur voluntatis consensus. *Sufficit* praefata cognitio, quia ea posita, nihil deest ex parte voluntatis ut eliciat consensum in obiectum certum ac determinatum, i. e. in matrimonium, prout cognitum atque apprehensum est: proinde, sicut obiectum istud est plane distinctum a ceteris actibus et negotiis, ita pariter consensus in illud omnino distinguitur a ceteris consensibus seu voluntatis actibus.

Necesse non est ut memorata cognitio sit explicita, clare et specifice determinata; satis est, ut revera exsistat saltem implicite, in confuso et aliquo modo determinata sit circa obiectum generice apprehensum.

4. Quibus mature perpensis, manifeste intelligitur praescriptum can. 1082, § 1: « Ut matrimonialis consensus haberi possit, necesse est contrahentes saltem non ignorent matrimonium esse societatem permanentem inter virum et mulierem ad filios procreandos ».

Haec verba exprimunt *minimum* cognitionis requisitae in nupturientibus, ut consensum coniugalem elicere valeant ideoque valide

matrimonium contrahant: eam scilicet cognitionem denotant, quae, ut diximus, *requiritur* et *sufficit* ad valide ineundum coniugium.

Cognitio, iuxta citatum canonem, debet respicere et quidem *copulative*, haec tria: 1° quod matrimonium est quaedam societas permanens; 2° quod ista societas sive unio habetur inter virum et mulierem tantum; 3° quod societas ista sive unio ordinatur ad filios procreandos.

Positis hisce, nupturientes apte distinguunt matrimonium a ceteris omnibus negotiis, contractibus, societatibus; nec illud ullo modo confundere possunt cum alia societate vel unione. Sane nec habetur nec haberi potest alia unio sive societas in qua reperiantur tria praedicta.

Si haec tria — societas permanens, inter virum et mulierem, ad filios procreandos — considerentur in ordine ad originem matrimonii, ad eius dignitatem sacramentalem, ad causam efficientem et formalem, ad proprietates essentiales, ad finem, ad iura et officia, etc. — patet *an* et *quo sensu* et *qua ratione* cognitio circa eadem requiratur necne, scil. prout ad unum vel ad alterum ex tribus memoratis cognitio reducenda sit.

Qua cognitione posita, optime intelligitur et explicatur praescriptum can. 1081, § 2, 1084, 1085, 1086, § 2.

5. Cognitioni opponitur **ignorantia,** quae potest esse *substantialis* et *accidentalis iuris* et *facti*. Accidentalis non officit. Substantialis, circa unum aut alterum ex supra memoratis, excludit necessariam cognitionem ideoque ipsum consensum matrimonialem.

6. Item cognitioni opponitur **error,** i. e. falsum iudicium.

Error *iuris* potest esse *substantialis* et *accidentalis*. Prior semper et necessario excludit consensum matrimonialem ac propterea coniugium invalidum reddit. Alter, contra, non vitiat consensum coniugalem ideoque matrimonium irritum non facit.

Error *iuris* potest esse substantialis *obiective* et *subiective*. Dicitur *obiective* talis, quando ex ipsa rei natura excludit matrimonialem consensum, scil. quando versatur circa id quod constituit substantiam actus seu matrimonii ad normam can. 104. Porro huiusmodi error exsistit in casu quo falsum mentis iudicium excludat cognitionem illam de qua in can. 1082, § 1.

Dicitur *subiective* substantialis, quando de se et natura sua est accidentalis tantum, at ex positivo actu contrahentis efficitur talis, quatenus contrahens vult omnino aliquam circumstantiam vel qualitatem rei, ita quidem ut secus ipsam rem excludat. Id passim verificatur, quoties error recidit in intentionem vel conditionem *sine qua non* (cfr. can. 104).

Huc spectant plura exempla de qualitatibus, de adiunctis, etc. Error de quo in can. 1084 est *accidentalis* tam obiective quam

subiective. Est *accidentalis obiective*, quia non respicit ipsam substantiam matrimonii, sed tantum proprietatem substantialem seu essentialem ipsius aut dignitatem supernaturalem divinitus ipsi tributam. Re quidem vera, iste error minime excludit cognitionem memoratam a can. 1082, § 1, quae sola *requiritur* et *sufficit* ad consensum matrimonialem valide eliciendum.

Praefatus error indicatus in can. 1084 est *accidentalis* etiam *subiective*, quia nullus intervenit actus positivus voluntatis, qui conditionem vel intentionem *sine qua non* inducat. Idcirco consulto dicitur « *simplex* error », nempe consideratur error qua talis, in mente tantummodo exsistens, seu falsum iudicium, sine ullo voluntatis positivo actu.

Nec obstat forte quod huiusmodi error, ut dicitur in can. 1084, « *det causam contractui* »; quia ista verba exprimunt animi dispositionem seu voluntatem mere interpretativam vel praesumptam, non autem voluntatis actum vere elicitum. Titius nuptias non contraheret, si sciret matrimonium esse indissolubile aut sacramentum. Ista voluntas mere interpretativa vel praesumpta non exsistit, ideoque nullum effectum producit.

Etsi Titius ignorat matrimonium esse indissolubile, sacramentum, etc., nihilominus si contrahit, eius matrimonium erit semper et necessario indissolubile, sacramentum etc. Cur? Ratio manifesta. Matrimonium potest ac debet considerari tamquam *totum* in ordine ad *partes*. Porro *totum* continet in se ipso *partes*, quarum aliae sunt separabiles, aliae inseparabiles, sive cognitae sive ignoratae. Quare, ex ipso quod quis contrahit matrimonium, hoc natura sua constat omnibus partibus, perinde ac totum, seu complectitur omnes proprietates et characteres, licet forte ignoratos aut ex errore perperam existimatos.

Aliter omnino dicendum, ubi voluntas accedat, ut infra dicetur.

7. Error *facti*, de quo in can. 1083, item potest esse *substantialis* et *accidentalis*.

Cum matrimonium sit unio legitima inter virum et mulierem, et quidem inter virum hunc et mulierem hanc, personae contrahentium sunt eodem tempore et sunt diverso respectu *subiectum* et *obiectum* matrimonii.

Proinde error qui respicit contrahentis *personam*, est semper et necessario *substantialis*, ideoque irritat seu excludit ipsum consensum matrimonialem, cum desit subiectum et obiectum eiusdem consensus. Dum e contra error qui respicit personae *qualitatem*, sive physicam sive moralem sive oeconomicam, semper et necessario est *accidentalis*, quia tota substantia matrimonii, eo non obstante, integra perseverat, sive huiusmodi error det causam contractui sive non, cum ista circumstantia nequaquam inducat actum voluntatis, quae manet mere interpretativa et praesumpta.

Sed, ut dictum fuit de errore iuris, etiam error *facti* mere accidentalis fieri potest substantialis *subiective*, scil. ex positiva intentione contrahentis. Id vero accidit, quoties ipse aliquam qualitatem personae expresse intendit, v. g. quod persona sit honesta vel dives etc., ita quidem ut, ea qualitate deficiente, contrahere nolit.

Exclusio consensus matrimonialis et consequens nullitas matrimonii in casu non oritur directe et immediate ex errore, scil. ex falso iudicio mentis, sed unice ex voluntate contrahentis.

8. Quae et quanta sit vis atque efficacia voluntatis in consensum matrimonialem ac propterea in valorem coniugii, evidenter liquet ex praescripto can. 1081 et 1086, § 2, nec non ex can. 1092, collatis cum canonibus huc usque memoratis.

In can. 1086, § 2 dicitur: « At si alterutra vel utraque pars positivo voluntatis actu excludat matrimonium ipsum, aut omne ius ad coniugalem actum, vel essentialem aliquam matrimonii proprietatem, invalide contrahit ».

Iste canon est vere et proprie doctrinalis. Nil novi decernit. Ante Codicem eadem profecto erat doctrina, licet praescriptum hisce verbis expressum deesset. Canon est logica conclusio et consequens corollarium canonis 1081, item stricte doctrinalis.

Actus *positivus* dicitur, seu *vere* elicitus a voluntate, sive exterius manifestatus sive non, ut excludatur voluntas mere negativa. Dicitur: excludat *matrimonium*, sive formaliter sive aequivalenter. *Formaliter*, v. g. si quis dicat: volo inire quidem societatem cum muliere, at societatem mere amicalem; aut: volo contrahere unionem ad filios procreandos, sed nolo matrimonium. *Aequivalenter*, si dicat: volo quidem unionem coniugalem sed nolo absolute sacramentum.

Ratio nullitatis evidens est, si matrimonium ipsum excluditur, quia deest consensus. Porro tota essentia matrimonii in fieri consistit in consensu. Ergo, deficiente consensu, deest matrimonium.

9. Cur item invalide contrahitur, si excludatur ius ad actum coniugalem vel aliquam proprietatem essentialem, scil. unitatem vel indissolubilitatem? Ratio manifesta. Sane ista sunt inseparabilia a substantia matrimonii, nimirum ius ad coniugalem actum, unitas atque indissolubilitas. Unde, eo ipso quod sunt inseparabilia a substantia matrimonii, excluditur ipsa substantia seu matrimonium, perinde ac si excludatur *pars* inseparabilis a toto, necessario excluditur *totum* ipsum. Praeterea consensus matrimonialis consistit praecise in mutua traditione et acceptatione iuris in corpus, in ordine ad prolem generandam, seu iuris ad actum coniugalem, et quidem iuris perpetui et exclusivi, quae verba exprimunt diserte unitatem et indissolubilitatem.

10. Ista intentio recte dici potest *contra substantiam matrimonii*, atque natura sua semper et necessario vitiat consensum matrimonialem ac proinde nuptias irritat. Intentio haec discrepat a conditione contra substantiam matrimonii, de qua in can. 1092, an convenit? Id manifestum fiet ex accurata et genuina notione utriusque, infra danda (n. **593** ss.).

Hoc interim sedulo notandum: sicut error iuris et facti potest esse substantialis *obiective* et *subiective*, ita etiam intentio. Intentio de qua in can. 1086, § 2 est natura sua substantialis *obiective*, cum afficiat ipsam matrimonii substantiam ex dictis. Habetur substantialis *subiective* tantum, quando ex mera voluntate contrahentis circumstantia seu qualitas *accidentalis* ita intenditur, ut, ea deficiente, ipsa substantia rei sive matrimonii excludatur. Complura exempla afferri possunt de huiusmodi intentione, v. g. matrimonium contrahendi cum puella honesta, virgine, nobili, etc.

591. Notae historicae (23). — 1. Iure *romano* inter servos et inter servum et liberum dabatur *contubernium*. Unde Paulus: « Inter servos et liberos matrimonium contrahi non potest, contubernium potest » (24).

Quod, licet extra legem prorsus non esset, nomen tamen matrimonii non merebatur. Nam potius ut *factum* tolerabatur, et quidem sine ulla iuris protectione, quamvis etiam inter personas serviles impedimenta matrimonialia agnoscerentur, quae tamen non erant impedimenta legalia, sicut non erant proprie dictae legales cognationes et affinitates.

Haec miserrima servorum conditio quoad matrimonium semper viguit, etiam sub imperio (25). Ipsi imperatores Constantinus et Iustinianus servos a matrimonio repulerunt (26). Quodsi Iustinianus aliquid de rigore remisit, magis visus est defendere libertatem in liberis, quam servitutem in servis imminuere (27).

2. Etiam iure *germanico* coniugium servorum erat *factum*, non vinculum iuridicum, quod arbitrio domini solvi poterat.

(23) In Collectionibus Decretalium habetur quidem proprius titulus de impedimento erroris *conditionis servilis*, sed impedimentum *erroris personae* potius supponitur (cfr. cap. 18, 26, X, IV, 1), quam expressis legibus statuitur.

Gratianus in longo « *dicto* » C. XXIX, q. 1 et Petrus Lombardus (*Sent.* lib. IV, dist. 30), accuratam quandam doctrinam de impedimento erroris personae primi in foro ecclesiastico proposuerunt.

Gratianus (item Petrus Lombardus) distinguit quadruplicem errorem, scil. *personae*, *fortunae*, *conditionis* et *qualitatis*; at canones antiquos nec de errore personae, nec de errore fortunae vel qualitatis allegat, neque erroris *redundantis* in personam facit expressam mentionem, sed quoad rem ante « dictum » (*l. c.*) illum commemorat.

(24) II, 19, § 6. Cfr. Vidal, *op. cit.* n. 319, not. 12; Gasparolo, *Ius civile romanum*, I, § 31.

(25) Palaus, II, 19, 6.

(26) C. 5, 5, *de incest. et inut. nupt.* L. 3; C. Th. 12, 1, L. 6; *Nov.* 117, cap. 6.

(27) Cfr. Gasparolo, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 238; Vering., *l. c.* § 43.

3. Ecclesia validitatem matrimonii *servorum inter se* vel *cum liberis* iam pridem admisit. Nam Callistus I (an. 218-222), qui ipse olim fuerat *servus*, publicavit celeberrimum edictum, quo, non obstante contrario iure romano, declaravit matrimonia disparis conditionis *filiarum senatorum* cum *libertinis* atque cum ipsis *servis* esse vera et valida (28).

A fortiori Ecclesia matrimonia *inter ipsos servos celebrata* vera et valida atque indissolubilia habuit, licet leges romanae *effectus civiles* legitimi matrimonii eis denegarent (29).

4. Nonnulli Praelati in Ecclesia occidentali et orientali et quaedam Concilia particularia *necessitatem consensus domini*, pro huiusmodi matrimoniis, admiserunt, secundum leges civiles (30); at simul summis curis adlaborarunt ut saltem coniugia servorum iam contracta sive inter se sive cum ingenuis non ignorantibus conditionem servilem alterius partis, valida et indissolubilia haberentur (31).

5. Inde a saeculo VIII disciplina in Ecclesia paulatim mutata est, et tandem Adrianus IV (an. 1154-1159), matrimonia servorum *independenter a consensu dominorum* valida declaravit (32).

6. Demum Ecclesia statuit, ut nullum esset matrimonium inter liberum et servum, si prior alterius conditionem servilem ignoraret (33). Solutio matrimonii legitime contracti ob supervenientem servitutem unius partis constanter reprobata fuit ab Ecclesia universa (34).

592. Ius civile. — Generatim vel ipsa lex civilis vel saltem iurisprudentia errorem quoad matrimonium ultra terminos iuris canonici extendit, praesertim si dolus interveniat.

1. Codex *Italicus* statuit errorem circa personam dare actionem nullitatis intra mensem post cognitum errorem. Doctrina iuristarum et iurisprudentia generatim limitant errorem ad *identitatem physicam* personae, sed interdum quoque extendunt ad complexum qualitatum, quae spectant *personalitatem iuridicam* et *civilem*. Hinc saepe decisum fuit matrimonium esse nullum, si adfuerit error circa statum ecclesiasticum, civitatem, matrimonium religiosum cum alia persona celebratum, etc. (35).

(28) Cfr. L. 16 D. *de ritu nupt.* 23, 2; Jungmann, *Dissert. select. in hist. eccl.*, I, p. 179 s.

(29) Cfr. c. 11, 12, C. XXXII, q. 2 (Leo M. ad Rust. Narbon. an. 458) iunct. c. 6, C. XXIX, q. 2 (Gregor. M. an. 596) etc. 1, 2 (Pseudoisidor.) eadem C. q. 2; Scherer, *l. c.* p. 184 ss.

(30) S. Basil. in canonica epist. II ad Amphilochium c. 40, 42; c. 24 Conc. Aurel. IV (an. 514); c. 30 Conc. Cabilon. (an. 813). Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. IX, cap. 11, n. 2 ss.; Rosset, *l. c.* n. 1539 ss.

(31) Synod. Vermer. (an. 753 vel 756; cfr. Wernz. *l. c.* not. 17) c. 6, 13, 19; c. 7, 8 Conc. Comp. (an. 757-758); c. 10 Synod. Dingolfing. (an. 769-771); c. 30 Conc. Cabil. (an. 813); c. 4, 5, 7, C. XXIX, q. 2. Cfr. Freisen, *l. c.* p. 283 s. Quae habet Chelodi (*l. c.* n. 112, p. 122), vix admitti possunt, cum nimis generaliter atque absolute affirmentur.

(32) Cap. 1, X, IV, 9.

(33) Cfr. cap. 2, 3, 4, X, IV, 9.

(34) Cfr. cap. 2, 3, 4, X, IV, 9. Cfr. c. 6, 7, C. XXIX, q. 2; Grat. ad cit. c. 6; Sanchez, lib. VII, disp. 19; Freisen, *l. c.* p. 285.

(35) Ita, ex. gr., declaravit trib. appell. Brixien. 10 oct. 1883; trib. appell. Taurinen.

De errore circa qualitates physicas, ex. gr. quoad morbum, virginitatem etc., res est controversa; sed praevalet sententia quae negat (36).

2. Ex Codice *Austriaco: a)* matrimonium est invalidum ob errorem circa personam, et etiam secundum iuristarum interpretationem, ob errorem qualitatis redundantis in personam; — *b)* praegnantia mulieris ex alio, sive culpabilis sive inculpabilis, ante matrimonium ignota marito, dat ius ad actionem rescissoriam; — *c)* error circa qualitatem accidentalem nihil refert.

3. Ex Codice *Germanico:* est causa *rescissionis a)* ignorantia circa naturam matrimonii; — *b)* error in persona et error qualitatis personalis, dans causam matrimonio; — *c)* error *dolose* inductus etiam circa qualitatem non personalem, dummodo ne agatur de errore fortunae.

4. Codex *Gallicus* (art. 180) eadem habet ac Codex Italicus. Viget quoque, generatim, eadem iurisprudentia.

5. Ex Codice *Helvetico* (art. 124, 125): error personae aut qualitatis, si antecedens, est causa *rescissionis* matrimonii.

6. Codex *Hispanicus* cum iure canonico fere in omnibus concordat (37).

Articulus IV.

De ficto et simulato consensu.

593. Quid intentio, quid fictio et simulatio. — 1. *Intentio* est actus voluntatis quae directe et immediate fertur in aliquod obiectum, v. g. in matrimonium. *Conditio* est circumstantia in quam fertur ipsa intentio seu voluntas. Proinde quae dicuntur de intentione, generatim applicantur etiam conditioni; et viceversa.

Ad *valorem* matrimonii nihil refert utrum intentio (item per se conditio) sit explicita an implicita, mere interna an exterius manifestata, bona an mala fide posita, ex parte unius an utriusque nupturientis.

2. Intentio consideratur semper *obiective* seu relate ad *obiectum* in quod fertur voluntas. In ordine ad matrimonium potest considerari 1° intentio contrahendi ac se obligandi et implendi; 2° intentio contrahendi, et non se obligandi; 3° intentio contrahendi quidem et se obligandi, sed non implendi.

Haec solum theoretice et in abstracto dicta volumus; nam intentio vere contrahendi, in matrimonio, nequit separari ab intentione se obligandi, cum altera alteram necessario includat. Si quis intendat

5 iun. 1900; trib. Catanen. 19 dec. 1881. Cfr. *Annali della Giurisprudenza italiana*, an. 1882, III, p. 36; an. 1883, I, p. 549; *Foro italiano*, an. 1900, I. pag. 1098.

(36) Cfr. *Foro italiano*, an. 1904, I, pag. 876; *La legge*, an. 1885, I, pag. 558; an. 1904, pag. 557.

(37) Cfr. Friedberg-Ruffini, *l. c.* § 141; Allègre, *op. cit.* I, p. 97 ss.; Leske u. Loewenfeld, *Das Eherecht der europäischen Staaten u. ihrer Kolonien*, Berlin 1904, p. 269 ss.

contrahere at simul nolit se obligare, adsunt in casu duae contrariae intentiones: *quaenam praevaleat*, dispiciendum ex verbis, ex agendi ratione atque ex adiunctis.

3. Verae rectaeque intentioni circa matrimonium opponitur *fictio*, quae proprie differt a *simulatione*, quatenus ea denotat deceptionem seu falsitatem sive interne sive externe quomodocumque habitam, dum *simulatio* proprie tunc adest, quando contrahens *externe* quidem verba serio et rite profert, sed *interne* consensum non habet. Hinc patet discrimen inter fictionem et iocum, qui necessario excludit verba serio et rite prolata, ita ut ex ipsis verbis seu modo agendi aut circumstantiis manifesto appareat consensum *verum* prorsus deesse.

Interdum *simulatio* latius et minus proprie in re matrimoniali sumitur ad significandam consensus manifestationem invalide quomodolibet factam contra praescriptum can. 1081, § 2 et 1086, § 2. Quae tamen locutio in documentis Ecclesiae et penes eximios theologos et canonistas non reperitur, ideoque optandum ne adhibeatur ab auctoribus et ab iudicibus ecclesiasticis.

4. Tripliciter potest verificari huiusmodi fictio et simulatio: 1º si Titius, dum verba profert consensum exprimentia, non habet intentionem contrahendi; 2º si habet hypothetice intentionem contrahendi, sed non sese obligandi quae tamen intentio revera non potest unquam separari ab intentione seria contrahendi; 3º si habet intentionem contrahendi et sese obligandi, sed non implendi (1).

In primo casu est simulatio sensu stricto et totali; in aliis casibus, minus proprie loquendo, sensu lato et partiali.

594. Intentio non contrahendi. — 1. Haec intentio verificatur non solum quando quis non vult revera contrahere (can. 1086, § 2), sed etiam quando intentionem contrahendi existimat se habere, at de facto verum consensum coniugalem non praestat, v. g. si *positive* excludat proprietatem essentialem matrimonii (cfr. n. **598**). In tali casu intentio contrahendi *verum* matrimonium abest.

Unde praedicta intentio matrimonium certissime irritat, quia deest consensus coniugalis. Sane voluntas in aliam rem, a matrimonio diversam, fertur.

Simulationi et fictioni, quoad valorem coniugii, aequiparatur *iocus*, cum consensus nugatorie praestatur. Cfr. n. **604**.

(1) D'Annibale, I, n. 411; Gasparri, II, n. 908; Noldin, II, n. 530; Vlaming, *l. c.* n. 532; S. R. R. 16 aug. 1922.

Quidam (v. g. Fedele, *l. c.* p. 181; Iemolo, *op. cit.* p. 242, nota) censent intentionem et conditionem contra substantiam haberi non posse cum ignorantia vel errore. Plerumque simul quidem non exsistunt; at vera incompatibilitas, iuxta principia philosophica, non datur.

2. Huiusmodi fictio (et simulatio) non praesumitur, imo contra eam in foro externo stat praesumptio iuris. Quare can. 1086, § 1: « *Internus animi consensus semper praesumitur conformis verbis vel signis in celebrando matrimonio adhibitis* ».

Ratio, quia « *nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit* » (2). Quisque enim censetur *rationabiliter* agere i. e. uti verbis et signis prout natura ipsa postulat, scil ad animum exterius manifestandum.

Proinde satis non est fictionem affirmare, sed *certis* argumentis probari debet. Quod, cum de facto mere interno agatur, difficillimum profecto est. Tamen si *tria* concurrant: *confessio* simulantis, praesertim iurata et incontinenti post contractum edita, manifesta simulationis *causa*, denique *circumstantiae* antecedentes, concomitantes et sequentes, quae simulationem evincant, haec sufficienter probata censetur (3).

Folium S. C. C. in caus. *Chien. Matrimonii*, 12 mart. 1729, haec ad rem habet: « Inter ceteras coniecturas et circumstantias, hunc simulatum consensum efficaciter demonstrantes, ea ad nostrum propositum recensetur a praedictis theologis, quando scil. vir illico et incontinenti post contractum matrimonium animum suum aperit se ficte consensisse, vel factis, statim nempe fugiendo, vel verbis, id expresse fatendo, et simul aliud matrimonium ineat, aut ad religionem transeat, aut ad Ordines sacros se promovere faciat.

« Ista enim consensus ficti citissima manifestatio, et insimul si audeat aliam uxorem ducere, aut ad alium statum incompatibilem transire, demonstrare videntur suum fictum consensum, cum praesumendum non sit, si vere consensisset, tam cito se poenitere, et tam immemorem suae salutis esse, ut alias nuptias contrahere auderet... Imo post istos et alios theologos subiungit idem Sanchez, n. 5, iam dicta procedere, etiamsi post aliquod temporis intervallum hic fictus consensus detegeretur a viro, quoties id iuramento firmaret, ac ex eius vitae qualitate probabile fieret eum non peierare, quia nempe solitus esset sacramenta recipere et frequentare, bonorumque familiaritate uti, et insimul aliam uxorem duceret. Quia in his circumstantiis verosimile non esset eum velle in re tam gravi sibi et uxori adeo perniciose mentiri ».

3. Si fictio revera adfuit, sed in foro externo non probatur, matrimonium est reipsa nullum in foro interno; at in foro externo habetur validum atque uti tale habendum profecto. Iudex autem posset putativos coniuges cogere ad vitam coniugalem; qui tamen, si conscii nullitatis, commercium carnale inter se habere non possent, ut palam

(2) Cfr. L. 7, § 2, D. *de supellect. leg.* 33, 10, iunct. L. 13, Cod. *de non num. pec.* IV, 30; cap. 10, X, *de prob.* II, 19; S. C. C. 12 mart. 1729.

(3) Sanchez, lib. II, disp. 45, n. 1 ss.; Lugo, disp. 22, n. 4; Gasparri, *l. c.* n. 912 s.; Noldin, *l. c.* n. 627.

est. Quo in casu habetur *conflictus* inter forum internum et forum externum (4).

Qui conflictus adhuc gravior fieret, si ficte contrahens, post primum alterum matrimonium serio iniret, et adhuc gravior et irreparabilis, si illud consummaret. Nam in foro interno primum esset nullum, alterum validum; e converso, in foro externo primum haberetur validum, alterum invalidum. Quare iudex posset et deberet praecipere ut alteram mulierem relinqueret et pro circumstantiis ad primam rediret, quin tamen ipsi liceret rem habere cum hac muliere, utpote non coniuge. Quam conditionem miserrimam non alii, sed uni sibi simulator imputare deberet (5).

595. Intentio se non obligandi. — Ista intentio, ut iam diximus, nequit ullo pacto secerni ac separari ab intentione *serio* contrahendi, cum ipsemet conceptus stipulationis contractus matrimonialis necessario includat voluntatem se obligandi. Non datur quippe contractus sine obligatione, nec ius sine officio correlativo.

Quando, proinde, consideratur intentio contrahendi sine animo se obligandi, huiusmodi voluntas nonnisi in abstracto attenditur, cum re et facto nequaquam consistere valeat cum seria intentione contrahendi. In casu adest revera duplex actus voluntatis aut explicitus aut saltem implicitus, alter alterum excludens; practice dispiciendum quinam praevaleat.

596. Num simulans committat sacrilegium. — Quaerunt DD., utrum qui simulat vel fingit matrimonium sit reus sacrilegii proprie dicti ob sacramenti simulationem. Nonnulli affirmant, quia ipse simulat matrimonium, quod est sacramentum, ideoque simulat eo ipso sacramentum; atqui sacramenti simulatio importat grave peccatum sacrilegii; ergo (6).

Plerique negant, quia non habetur proprie dicta simulatio sacramenti, sed potius dissimulatio (7).

Sane *simulatio* sacramenti est ficta positio signi i. e. actionis *sacramentalis*, quin reipsa sacramentum conficiatur; e converso, *dissimulatio* est positio signi seu actionis *non sacramentalis* — in hoc essentialiter differt a simulatione — in iis circumstantiis, e quibus alii putant sacramentum vere confici aut conferri (8).

(4) Cfr. Bened. XIV, *op. cit.*, lib. XIII, cap. 22, n. 7; Lugo, *De sacram. in gen.*, disp. 8, sect. 8, n. 2 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 911.

(5) Sanchez, lib. I, disp. 9, n. 5; Lugo, *l. c.*; Bonacina, *De matrim.*, q. 1, punct. 1, n. 5; Coninck, *l. c.* disp. 21, n. 7; S. Alph., lib. III, n. 710; Gasparri, *l. c.* n. 919.

(6) Cfr. Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 268; Pirhing, lib. IV, tit. 1, n. 97; Laymann, part. IV, cap. 1, n. 5.

(7) Sanchez, lib. I, disp. 11, n. 2; lib. IV, disp. 16, n. 2 s.; lib. VII, disp. 5, n. 1; Lacroix, lib. VI, part. I, n. 162; S. Alph., lib. VI, n. 62; Henriquez, lib. XI, cap. 9, n. 6; Coninck, disp. 28, n. 37 ss.; Concina, *De sacram. in gen.*, cap. 12, n. 15; D'Annibale, III, n. 427, not. 28; Rosset, *l. c.* n. 2805.

(8) Cfr. Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 78 s.; Alph., *l. c.* n. 59.

In casu nostro *non ponitur* actio *sacramentalis* seu materia et forma sacramenti quae sita est in contractu *valido*, quia contrahens sua simulatione reddit *nullum* contractum, ideoque, deficiente materia et forma sacramenti i. e. contractu valido, deest quoque simulatio proprie dicta.

Haec sententia, rite tamen intellecta, certa videtur.

At procul dubio qui simulat matrimonium *ex dolo*, seu cum deceptione alterius, graviter *per se* peccat: tum quia mentitur in re gravi, tum quia notabilem iniuriam et damna gravia, praesertim si pars decepta est mulier, infert alteri contrahenti; et si habeat intentionem utendi tali matrimonio, peccat non solum contra veracitatem et iustitiam, sed etiam contra castitatem (9).

Ex causa gravi licet ficte contrahere, excluso tamen, uti patet, animo consummandi matrimonium. Quare nullatenus peccat qui, metu gravi coactus ad matrimonium, verba profert absque ullo interno consensu; item si contrahens cognoscit aliquod impedimentum adesse, et sine magno scandalo atque admiratione ab altari recedere nequit (10).

Si huiusmodi simulatio fiat *sine deceptione* alterius partis, quae de ea certior facta est, contrahentes eatenus peccant quatenus ritu sacro adhibito abutuntur, a quo peccato minor ratio ac bona fides excusare potest.

597. Ad quid teneatur fingens seu simulans. — Item quaerunt DD. num ficte consentiens teneatur ad matrimonium revalidandum, vel saltem ad damna parti deceptae reparanda.

Haec in praxi videntur tenenda:

1º Si nulla fuit deceptio alterius partis, simulator non tenetur per se neque ad matrimonium revalidandum neque ad damna resarcienda.

2º Si alia pars fuit decepta, ficte contrahens debet profecto, nisi matrimonium revalidetur, omnia damna reparare, quorum ipse causa iniusta et efficax fuit.

3º Longe probabilius tenetur ad revalidationem matrimonii, verum eliciendo consensum, tum quia damnum illatum, praesertim mulieri, vix alio modo compensari potest, tum quia parti deceptae consensum, et non aliam rem, ipsa invita, praestare debet, iuxta illud: «*aliud pro alio invito creditori solvi non potest*» (11).

Contra quosdam AA., id probe animadvertendum est: ubi agitur de matrimonio iam celebrato, quamvis ficte, longe maior urget ratio, quam ubi agitur de simplici defloratione mulieris sub spe coniugii ineundi; nam in hoc altero casu urget sola ratio reparandi damna, dum in priore casu urget alia quoque ratio, ea scil. quae *ex ipso matrimonio* dolose celebrato *enascitur*.

(9) S. Alph., lib. VI, n. 887; Ball.-Palm., *l. c.*, n. 264.

(10) Cfr. Sanchez, lib. I, disp. 11, n. 2; Lacroix, *l. c.*; S. Alph., lib. VI, n. 62, qui merito hanc sententiam *communem* appellat; Coninck, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1321; Gasparri, *l. c.* n. 910; Cappello, *l. c.* n. 79.

(11) L. 2, § 1, ff. *de reb. cred.* Quare nimis absolute Chelodi (*l. c.* n. 115) dicit: «Qui ficte consensit, ad *damna* parti deceptae reparanda tenetur, *non per se ad matrimonium revalidandum*, nisi hoc unicum remedium sit».

Excipe, si pars decepta cesserit iuri suo vel aliam compensationem acceptaverit; aut si matrimonium iam contrahi nequeat, ob exortum impedimentum, vel scandala aut malos exitus qui ex eo timentur (12).

598. Intentio irritans matrimonium. — « *Si alterutra vel utraque pars positivo voluntatis actu excludat matrimonium ipsum, aut omne ius ad coniugalem actum, vel essentialem aliquam matrimonii proprietatem, invalide contrahit* » (can. 1085, § 2). Cfr. n. **593**.

1. Dicitur actu *positivo* voluntatis, ut excludatur actus mere *negativus* qui reipsa non exsistit, cum consistat in defectu tendentiae seu inclinationis ex parte voluntatis in determinatum obiectum. Consensus voluntatis, sive haec obiectum aliquod velit sive nolit, necessario importat actum *positivum*, sine quo verus et proprie dictus consensus ne concipi quidem potest. Porro essentia matrimonii tota reponenda est in contractu coniugali: hinc necessario attendi debet actus positivus voluntatis ex quo ipse consensus constituitur (13).

2. Non solum quando quis excludit *ipsum matrimonium* explicite aut implicite (v. g. si excludit *positive* finem essentialem matrimonii aut contractum coniugalem vel sacramentum utpote inseparabile a ratione contractus matrimonialis inter baptizatos), deest consensus matrimonialis, sed etiam quando excludit ius ad actum coniugalem vel aliquam proprietatem essentialem matrimonii i. e. *perpetuitatem* aut *unitatem*, deficit consensus ideoque et matrimonium. Sane negatur aliquid *essentiale* in contractu, qui exinde totus corruit, quia illud ad exsistentiam et valorem contractus requiritur.

Can. 1086, § 2 dicit « *omne* ius ad coniugalem actum », quia si excluderetur ius partialiter tantum, non ideo semper et necessario sequeretur ex hoc capite nullitas matrimonii; si vero excluderetur cum limitatione temporis vel personae, haberetur forte nullitas ex alio capite, scil. ob exclusionem unitatis aut indissolubilitatis.

Sub hoc respectu eoque tantum attendenda vox « *omne* », quae de se et proprie loquendo nihil addit.

Quae doctrina ita declarari potest. In casu considerari possunt, at revera non habentur *duo* voluntatis actus *positivi* et *contrarii*. Contrahens enim vult matrimonium, quia ex hypothesi vult illud inire seu dicit se illud velle, at simul non vult, cum excludat ius ad actum coniugalem, aut proprietatem essentialem *sine qua* matrimonium consistere nequit, ita ut, ea exclusa, ipsum matrimonium necessario excludatur.

(12) Cfr. Sanchez, *lib.* I, disp. 10, 11, n. 3 ss.; lib. II, disp. 45, n. 1 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 265 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 887; Gasparri, *l. c.* n. 910; Wernz, *l. c.* n. 46, not. 113; Rosset, *l. c.* n. 109 ss.; Scherer, *l. c.* § 112.

(13) Sanchez, lib. I, disp. 9, n. 5; Bonacina, *l. c.*; S. Alph., lib. II, n. 710; Salmant., tract. 9, cap. 1, n. 28.

Proinde actus posterior destruit priorem; seu duo contrarii actus mutuo se elidunt, ideoque plane deest verus consensus matrimonialis (14).

Nihil refert utrum explicite an implicite, positive an negative exprimantur huiusmodi actus. V. g. quis dicit: *Volo inire matrimonium, at nolo sacramentum;* aut: *Volo contrahere matrimonium, quod tamen sacramentum non sit;* item: *Volo celebrare nuptias, sed temporaneas tantum;* aut: *Volo celebrare nuptias, sed nolo nuptias perpetuas;* vel: *Volo contrahere matrimonium solubile;* item: *Volo inire nuptias, sed nolo tradere ius in corpus meum.*

Aliud profecto est in simplici *errore:* hoc posito habetur *unicus ac sufficiens actus* voluntatis; posita e contrario intentione praedicta, habentur *duo actus* voluntatis, *se invicem destruentes,* alter explicitus alter implicitus: unde illic habetur consensus coniugalis, hic non adest.

Benedictus XIV haec egregie tradit: « Quicumque contractum vult, necesse est ut eiusdem substantiam velit; ideoque si contrahentes in matrimonii foedere ineundo conditionem apponunt illius substantiae contrariam, certissimum est argumentum nequaquam eos in veri matrimonii contractum consentire; sine contrahentium autem consensu matrimonium esse non potest. Quod si expresse illa conditio de matrimonio ob adulterium dissolvendo minime apposita fuerit, quantumvis contrahentes in eo fuerint errore ut matrimonii vinculum per adulterium dissolvi possit, nihilominus locus est praesumptioni ut, dum matrimonium, prout a Christo institutum est, inire voluerunt, illud omnino perpetuo ac, interveniente etiam adulterio, insolubile contrahere voluerint; praevalente nimirum generali, quam diximus, voluntate de matrimonio iuxta Christi institutionem ineundo, eaque privatum illum errorem quodammodo absorbente; quo fit ut matrimonium ita contractum validum firmumque maneat.

« At ubi contrahentes in ipso voluntatis contractu expressam apposuerunt conditionem de dissolvendo quoad vinculum matrimonio in casu adulterii, iam fieri nequit ut error particularis absorptus maneat a generali voluntate contrahendi matrimonium, prouti a Christo D. institutum fuit; sed potius voluntas generalis huiusmodi exstinguitur ab errore particulari, qui manifeste praevalet ac dominatur; atque hinc oritur nullitas matrimonii, in quo contrahendo apposita fuit conditio ipsius substantiae contraria » (15).

3. Quare invalide contrahit qui *positive* in mente sua dicit: *Volo inire matrimonium, sed nolo tradere alteri parti ius in corpus meum in ordinem ad prolem,* aut: *nolo acceptare ab altera parte ius in corpus eius,* aut: *nolo tradere vel acceptare ius perpetuum et exclusivum.*

Quidnam si excludatur sacramentum? Ita distinguendum: vel excluditur *tantum* ratio sacramenti, vel excluditur ipsum matrimonium.

(14) Lugo, *De sacram. in gen.* disp. 8, sect. 8; Lacroix, *l. c.* n. 62 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 199; Cappello, *l. c.* n. 86.

(15) *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 22, n. 7.

Si primum, v. g. si quis dicat: *nolo sacramentum, sed volo absolute et omnino matrimonium*, hoc valet et est verum sacramentum, quia intentio ministri est necessaria *dumtaxat* ad ritum sacramentalem ponendum, scil., in casu nostro, ad contractum matrimonialem; quo posito, unice ab institutione Christi pendet, non autem a ministri intentione, quod ritus ille habeat rationem sacramenti et effectus producat sacramentales.

Si alterum, puta si quis dicat: *volo matrimonium, sed non sacramentum, secus nolo ipsum matrimonium*, coniugium est nullum, quia reipsa deest consensus in matrimonium, cum praevaleat in casu intentio excludendi matrimonium, seu altera intentio priorem excludat.

4. An positiva exclusio proprietatis essentialis aut iuris coniugalis praesupponat necessario cognitionem eiusdem? Quidam affirmant. Verius distinguendum. Exclusio *explicita* praesupponit cognitionem rei; *implicita* id minime requirit eaque iuridice eosdem effectus parit atque explicita.

5. Qui matrimonium contrahit cum intentione de qua supra, peccat *per se*, et quidem graviter. Quod attinet ad renovationem consensus et damnorum reparationem, huc, generatim loquendo, spectant quae supra dicta fuerunt (n. **597**).

598bis. An et quando intentio (aut conditio) excludendi fines matrimonii consensum matrimonialem vitiet. — Quaestio est potissimum de fine primario coniugii, qui est procreatio atque educatio prolis. Iste finis *essentialis* est, utpote finis operis ad quem natura sua matrimonium ordinatur ex ipsa Dei institutione. Proinde qui *positive* excludit huiusmodi finem, excludit essentiam matrimonii ideoque matrimonium ipsum.

1. Si nupturientes igitur statuant nuptias inire, equidem positivo voluntatis actu, cum intentione aut conditione utendi *semper* onanistice matrimonio aliave media praeservativa adhibendi ad impediendam omnino conceptionem, vel procurandi abortum aut prolem forte natam occidendi, invalide contrahunt. Eiusmodi quippe fine operis *revera* excluso, ipsum opus manet exclusum ac propterea matrimonium.

Nihil refert utrum una pars an utraque praedictum voluntatis actum ponat; utrum palam an occulte; utrum sciat an ignoret consensum matrimonialem irritari.

2. In praxi perquam raro *positiva* exclusio habetur; plerumque adest prava voluntas superveniens abutendi iure et officio iam rite tradito et acceptato. Quare confessarius, parochus, iudex maxima prudentia utatur, omnes et singulas circumstantias antecedentes concomitantes subsequentes diligentissime perpendat. In dubio standum

pro honesta voluntate ideoque pro valore matrimonii. At si revera *certo* constaret de praefata exclusione *positive* admissa, de nullitate coniugii, iuxta principia philosophica et iuridica, ambigendum non esset.

598ter. An intentio (vel conditio) utendi matrimonio certis tantum temporibus matrimonialem consensum destruat. — 1. Cuique iam nota atque divulgata exsistit theoria seu methodus *Ogino-Knaus Smulders* (16).

Iuxta hanc theoriam dantur quaedam tempora in quibus ex physiologica mulieris constitutione conceptio impossibilis aut valde difficilis est. Plures medici id absolute affirmant; alii multi, contra, vel negant vel serio dubitant. Quidquid est de re ista, de qua videant periti, facile patet responsum ad propositam quaestionem.

2. Si nupturientes intendant tradere et acceptare ius *perpetuum* et exclusivum in corpus quoad generationem, consensus valide praestatur ac proinde ex hoc capite nihil officit matrimonii valori; cum in casu intentio vel conditio utendi matrimonio tempore minus apto ad fecundationem, respiciat *exercitium* dumtaxat iuris et officii *perpetui* iam traditi et acceptati. Si e contra nupturiens haberet revera voluntatem tradendi et acceptandi ius in corpus *tantummodo* quoad *certa* tempora, procul dubio consensus matrimonialis deesset ac proinde matrimonium foret nullum, deficiente perpetuitate essentialiter requisita.

In praxi talis voluntas nec praesumitur nec generatim exsistit: quare, nisi contrarium certo probetur, standum pro coniugii validitate. Cfr. n. **600**.

599. Num intentio necessario sit exprimenda vel apponenda ut conditio aut in pactum deducenda. — 1. Quidam dicunt requiri, ut intentio excludendi matrimonium aut ius ad actum coniugalem vel proprietatem essentialem appareat in formula nuptiarum aut apponatur *expresse* tamquam conditio; secus, aiunt, ea non influit ac propterea matrimonium valet. Id ut omnino falsum reiiciendum. Sane confundendum non est *medium* probationis, ex quo constet in foro externo de huiusmodi exclusione, cum ipsa *natura rei*.

Porro, posito actu *positivo* voluntatis excludendi ea quae pertinent ad substantiam matrimonii, certissimum est matrimonium esse nullum, sive actus fuerit mere internus sive fuerit exterius manifestatus, sive

(16) Cfr. D'Este, *I giorni fecondi e giorni sterili nelle donne*, Crema, 1946; Stecher, *La continenza periodica*. Traduzione, Firenze, 1947; Gennaro, *La continenza periodica nel matrimonio*, Torino 1947; Patermann, *Matrimonio e fecondità, in armonia colle esigenze della legge morale*, Bellinzona 1948, etc.

probari possit in foro externo sive non. Loquimur de valore *obiectivo* coniugii, uti patet, qui nullatenus pendet ex facto probationis, sed unice ex rei natura i. e. ex *vero* consensu in essentialia matrimonii.

2. Item nonnulli exigunt ut intentio sit *in pactum deducta*. Huc spectant quae modo diximus. Pactum nequaquam influit in validitatem aut nullitatem matrimonii, sed solum potest et debet considerari tamquam medium aptissimum, non tamen unicum, ad probandum intentionis factum. Quare, deficiente etiam pacto, certum atque indubitatum est coniugium irritum esse, si *positive* exclusa fuerint, quamvis per actum mere internum, essentialia matrimonii. Id manifeste constat ex ipsa notione et natura consensus matrimonialis (17).

Nonnullae declarationes, quae in contrarium afferuntur, et quae videntur non admittere nullitatem nisi intentio fuerit in pactum deducta, intelligendae sunt de *praesumptione iuris* quae militat contra limitatum consensum, cum externe contrahitur absolute; aut dicendum vocem *pacti* sumi sensu minus proprio, ad significandam intentionem *unilateralem*, in contractu matrimoniali tamen expressam; vel asserendum praefata verba significare intentionem revera appositam fuisse eamque afficere ipsum contractum matrimonialem.

Haec *praesumptio* disertis verbis a Codice (can. 1086, § 1) memoratur. Oppositum luculenter probari debet. Quod certe in praxi facile non erit, nisi conditio fuerit ore vel scripto aliove modo expressa.

Quamvis pactum sit medium ordinarium et magis obvium probationis, non est tamen unicum atque exclusivum. Praesumptio enim omnibus illis argumentis seu probationibus destrui potest, e quibus moralis certitudo de exsistentia intentionis haberi queat (18).

600. Intentio (conditio) et pactum de prole vitanda vel non educanda aut de fecundatione artificiali adhibenda. — 1. Circa huiusmodi intentionem et pactum, disputatur, utrum sint reducenda ad voluntatem se non obligandi, an potius ad voluntatem non implendi, et consequenter utrum matrimonium irritum fiat necne.

(17) Cfr. S. C. S. Off. 11 dec. 1858, 11 mart. 1868, 9 dec. 1874, 4 febr. 1891; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, nn. 1327, 1427, 1764.

Nonnullae S. Officii instructiones exigunt absolute, ut intentio fuerit in pactum deducta. At nihil inde contra doctrinam in textu propositam, utpote quae ex ipsa natura matrimonii ideoque ex iuris divini principiis sponte consequitur.

Probare non possumus quae tradit Vlaming (*l. c.* n. 554): « Iterum tamen monemus, conditionem proprie dictam... non esse confundendam cum mera intentione, persuasione, opinione, proposito, etc. Illa quidem, non item haec, matrimonium invalidat ».

Intentio non est idem ac persuasio vel opinio; haec enim est actus *intellectus*, illa, contra, actus voluntatis. Unde si est vera *intentio*, quae opponatur substantiae matrimonii, excludit necessario consensum coniugalem ideoque matrimonium irritat.

(18) Ab initio ipsa S. R. Rota sequi videbatur regulam iurisprudentiae antiquioris, quae exigebat ut intentio esset *in pactum deducta* (R. 19 iun. 1909, dec. 8, n. 7; 24 iul. 1909, dec. 17, n. 6; 6 dec. 1909, dec. 18, n. 11; 17 mart. 1910, dec. 12, n. 9 etc.). Serius tamen admissum est hoc non requiri; sic ex. gr. explicite 1 mart. 1913 et 7 febr. 1915. Cfr. *Acta Apost. Sedis*, V, p. 312, VII, p. 292.

2. Vera doctrina de hac re complures postulat distinctiones.

1° Si uterque vel alteruter coniux habeat intentionem tradendi et acceptandi ius in corpus *ad tempus* tantum, pro uno alterove filio procreando dumtaxat, procul dubio matrimonium non valet, quia deest legitimus consensus (cfr. n. **574**).

2° Si coniuges, ambo vel alteruter, habeant intentionem tradendi et acceptandi ius in corpus *solummodo* ad actus incompletos et illicitos, exclusa copula perfecta in ordine ad generationem, matrimonium, ut supra, irritum est.

3° Si coniuges, unus vel ambo, matrimonium ineant ea intentione, ut tradant et acceptent ius in corpus ad actus incompletos et illicitos ponendos, vel ad unum alterumve filium procreandum, sed positive non excludant ius *perpetuum* et *exclusivum* in corpus in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem, matrimonium valet.

4° Si coniuges conveniant inter se de prole vitanda *per aliquod tempus*, coniugium *per se* habendum est ut validum, seu praesumitur in casu vera traditio et acceptatio iuris perpetui et exclusivi in corpus, ea quippe quae requiritur et sufficit ad valorem coniugii ex consensu matrimoniali rite praestito.

Consulto diximus: *per se habendum est ut validum*, quia agitur de mera praesumptione. Obiective matrimonium erit validum aut invalidum, prout praedicta traditio et acceptatio iuris perpetui et exclusivi in corpus adfuerit necne.

5° Si coniuges convenerint inter se de *omni* prole vitanda *in perpetuum*, praesumitur exclusum fuisse mutuum ius perpetuum et exclusivum in corpus, ideoque matrimonium, ex hoc capite, praesumitur invalidum. Agitur de praesumptione tantum: obiective dicendum ut in praecedenti hypothesi.

6° Quae huc usque dicta sunt de prole vitanda, *per se* applicari debent, *speculative* loquendo, etiam pacto seu intentioni prolem *non educandi* aut educandi *extra religionem christianam* (quod profecto idem est ac non educare), si utraque vel saltem una pars sit baptizata.

In hac hypothesi videndum, num coniuges voluerint *verum* matrimonium contrahere, an non. Si *primum*, coniugium valet; secus, non. Item videndum, num *absolute* et *perpetuo* intenderint excludere *omne* ius et officium, an solum implementum et exercitium. Si *primum* matrimonium est nullum, quia deest verus contractus coniugalis, qui natura sua ordinatur ad prolem procreandam atque educandam; si *alterum*, valet.

Haec *speculative* dicta sint. In praxi simplex intentio et pactum de prole non educanda aut educanda extra religionem christianam, rarissime secumfert nullitatem coniugii, sive res spectetur obiective sive consideretur subiective quoad ipsos contrahentes et quoad modum probationis in foro externo.

7° Si nupturientes voluntatem habent utendi fecundatione artificiali (cfr. n. **382**), matrimonium nullum est, *si* et *quatenus* talis voluntas excludat ius in corpus perpetuum et exclusivum ad normam can. 1086, § 2. Nam fecundatio artificialis proprie dicta importat ut unio sexualis non perficiatur modo naturali, sed alio prorsus modo: inde apparet ratio illiceitatis et nullitatis matrimonii. In praxi, praefata voluntas contraria substantiae coniugii fere semper abest, ideoque ex huiusmodi capite vix admittenda nullitas coniugii.

8° Coniuges, qui velint impugnare valorem coniugii ex praefato capite, si fuerint causa dolosa et directa, non sunt audiendi, seu carent iure matrimonium accusandi ad normam can. 1971, § 1, 1° et responsionis Pontificiae Commissionis Codicis 17 iul. 1933, 27 iul. 1942. Cfr. n. **601**, 5, **621**, 4.

601. Intentio (conditio) non implendi. — 1. Si quis habet intentionem (idem dicas de conditione) contrahendi et se obligandi, sed non implendi, matrimonium *per se* potest esse validum. Scil. ista intentio non implendi potest considerari in duplici momento: vel una simul cum intentione contrahendi et se obligandi, vel separatim, quatenus superveniat illi intentioni iam elicitae seu matrimonio iam contracto.

In prima hypothesi, obligatio non implendi non potest exsistere simul cum intentione vere contrahendi et se obligandi, quia altera alteram necessario excludit ex ipsa rei natura. In secunda hypothesi, intentio non implendi potest haberi et considerari ut plane distincta ac separata ab alia intentione. Sane posita intentione contrahendi et sese obligandi, contractus coniugalis est *iam perfectus* ideoque matrimonium *iam exsistit*, ita ut officiorum adimplementum superveniat matrimonio in suo esse iam plene constituto, et consequenter ipsius defectus essentiam actus mutare nequeat.

Animus obligationem assumendi et prava intentio eam violandi in casu praedicto non sunt duo *positivi* actus *contrarii:* proinde se invicem nequaquam excludunt (19). At si quis intendit sibi reservare *ius* non implendi aut *positive* excludit *obligationem* implendi, invalide contrahit, quia deest verus consensus matrimonialis.

2. Unde propositum vitandi prolem vel eam necandi, adulterandi, onanistice coeundi, debitum negandi et alia id genus, matrimonium *per se* non irritant, quia bona *fidei* seu fidelitatis et *prolis* non pertinent ad *esse* matrimonii, sed ad eius *usum:* at *esse* rei non pendet *ab usu*. Dicimus: *per se* non irritant, quia practice videndum quaenam revera fuerit intentio contrahentis. Cfr. n. **598** ss.

Qua de re tamen minus clare nonnulli auctores loqui videntur, non satis distinguentes inter *potestatem* seu *ius* sibi reservatum in actu consensus matrimonialis, v. g. vitandi prolem, adulterandi etc., et *propositum* iure perpetuo et exclusivo *iam rite tradito-acceptato abutendi.*

In *priore* casu agitur *directe* contra bonum ipsius *sacramenti*, et non tantum contra bonum fidei et prolis, ideoque deest consensus matrimonialis; aliter in *secundo* casu. Quare bonum *sacramenti* (indissolubilitas) distinctionem non admittit inter *obligationem* et eiusdem

(19) Sanchez, lib. II, disp. 19, n. 12; lib. V, disp. 9, n. 2; Lugo, *De iust. et iure*, disp. 22, n. 36; D'Annibale, II, n. 412; III, n. 448, not. 7; Ball.-Palm., III, n. 560; S. R. R. 31 mart. 1922, 10 iun. 1922.

adimplementum, quia matrimonium numquam invenitur sine inseparabilitate: unde qui matrimonium vult, velle debet perpetuum, et, si solubile intendit, eo ipso non intendit matrimonium. Cfr. n. **598.**

S. Thomas haec egregie tradit: « *Fides* et *proles* possunt dupliciter considerari. Uno modo in se ipsis et sic *pertinent ad usum* matrimonii, per quem et proles suscipitur et pactio coniugalis (scil. reddendi debitum) servatur. Sed *indivisibilitas*, quam sacramentum importat, *pertinet ad ipsum matrimonium secundum se;* quia ex hoc ipso quod per pactionem coniugalem sui potestatem sibi invicem in perpetuum coniuges tradunt, sequitur quod separari non possint, et inde est, quod matrimonium numquam invenitur sine inseparabilitate, *invenitur autem sine fide et prole, quia esse rei non dependet ab usu suo...*

« Alio modo possunt considerari fides et proles, secundum quod *sunt in suis principiis*, ut pro prole accipiatur intentio prolis, et pro fide debitum servandi fidem, *sine quibus etiam matrimonium esse non potest;* quia haec in matrimonio ex ipsa pactione coniugali causantur: ita quod si aliquid contrarium huiusmodi exprimeretur in consensu, qui matrimonium facit, *non esset matrimonium*, et sic accipiendo fidem et prolem, proles est essentialissimum in matrimonio et secundo fides » (20).

3. A fortiori valet matrimonium, si pars simpliciter *non desiderat* prolem et ideo voluntatem habet abstinendi ab usu matrimonii.

4. Quaerunt DD. num ob defectum consensus nullum dicendum sit matrimonium mulieris, quae ante nuptias chirurgicam operationem subit ea praecise intentione ut maternitatis incommoda evitet (21).

Quidam affirmant non solum ex iis qui putant talem mulierem esse impotentem, sed etiam ex illis qui aliter sentiunt (22). Alii verius negant (23), nam si mulier, dum matrimonium contrahit, intendit revera tradere-acceptare ius in corpus sine ulla restrictione quoad sobolem, perpetuum et exclusivum, consensus matrimonialis adest: coniugium itaque ex hoc capite *per se* invalidum dici nequit. At certe in casu habetur grave indicium contra debitam intentionem mulieris; quod ex adiunctis augeri vel minui aut tolli potest.

5. Item quaeritur, an voluntas nupturientium *necandi* prolem, possit interdum esse causam nullitatis matrimonii. Plerique negant; quidam affirmant, distinguentes inter casum et casum, intentionem et intentionem. Cfr. n. **598**bis.

(20) In IV, D. 31, q. 1, art. 3.
(21) Num adsit in casu impotentiae impedimentum, vide n. **354** ss.
(22) Cfr. Eschbach, *De novo quodam sterilitatis conceptu*, app. II, n. 1; Arendt, *op. cit.*, p. 5 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 923.
(23) Gasparri, *l. c.*; Lehmkuhl, *l. c.* n. 886.

Res accurate examinanda, opportunis factis distinctionibus, ut supra de pacto et intentione non educandi prolem.

1° In foro *externo* matrimonium initum cum tali intentione semper praesumendum est validum.

2° Prava voluntas occidendi prolem, *per se* nuptias irritas non facit, quia consensum matrimonialem necessario non vitiat talis voluntas. Ideoque etiam in foro *interno* coniugium validum censendum est.

3° Attamen si quis intendat revera matrimonium contrahere cum praedicta pessima voluntate, *et non alias*, quatenus sibi reservet *ius* necandi sobolem, seu excludat positive, sive explicite sive implicite, *obligationem* illam alendi et educandi, consensus matrimonialis vitiatur ac propterea coniugium invalidum foret. Id obiective ac theoretice dicendum. In praxi huiusmodi voluntas vix admittenda et difficillimae erit probationis in foro externo.

6. Matrimonium gaudet favore iuris: unde *in dubio* standum est pro eius valore, scil. *praesumendum*, contrahentes habuisse intentionem adimplendi officia coniugalia, salvo iure matrimoniali. Quae praesumptio in foro externo certis omnino argumentis destrui debet.

7. Qui nuptias init cum animo non implendi obligationes matrimoniales, graviter peccat, et hanc pravam voluntatem deponere omnino tenetur (24).

602. Intentio (vel pactum) divortiandi. — Ista intentio sive ponatur qua conditio sive non, potest ex mente nupturientis respicere tria: vinculum *religiosum*, vinculum *naturale*, vinculum *mere civile*.

Ordinarie loquendo, nupturientes non distinguunt inter unum et alterum vinculum expressis verbis, nec forte percipiunt accuratam distinctionem inter unum et alterum. Quo in casu, ut plerumque accidit, ex eorum verbis agendique ratione aliisque circumstantiis eruendum, quaenam praecise fuerit ipsorum voluntas.

Si alteruter vel uterque sponsus per voluntatem divortiandi intendit sibi reservare facultatem obtinendi solutionem matrimonii coram Deo et Ecclesia, ita ut inde omnino liber evadat, sive cogitet de novo matrimonio ineundo sive non, profecto talis intentio fertur directe et immediate in ipsum vinculum seu matrimonium religiosum, ideoque vitiat natura sua consensum coniugalem et nuptias nullas atque irritas facit.

Si nupturientes forte non cogitent expresse de solutione vinculi religiosi ac de libertate coram Ecclesia recuperanda, sed tamen per

(24) Cfr. S. Alph., lib. III, n. 709; Ball.- Palm., III, n. 561.

voluntatem divortiandi intendant sibi reservare potestatem recuperandi pristinam suam libertatem, adeo ut, optento divortio, non amplius habeant mutua iura et officia coniugum, perinde ac si matrimonium revera celebratum non fuisset, huiusmodi voluntas procul dubio vitiat intrinsece consensum matrimonialem ac propterea reddit nullum et irritum ipsum matrimonium.

Si nupturientes voluntate divortii intendant dumtaxat solutionem vinculi mere civilis, ita ut liberi fiant solum coram civili societate, sed matrimonio copulati maneant qua veri coniuges coram Deo et Ecclesia, talis intentio certe non vitiat consensum matrimonialem, cum nequaquam excludat indissolubilitatem vinculi coniugalis, ideoque matrimonium ex hoc capite valide contrahitur.

Huiusmodi intentio divortiandi, quae respiciat tantum solutionem ligaminis civilis, manente vinculo naturali et religioso coram Deo et Ecclesia, *non praesumitur*, praesertim si agitur de iis qui nuptias iuxta formam canonicam rite celebrarunt, sed certis et perspicuis argumentis ea probari debet. Sane solutio ligaminis civilis tantum, manente vinculo coniugali ideoque perdurantibus iuribus et officiis omnibus coniugum, inutilis est, imo perniciosa tum ipsis coniugibus tum soboli natae aut nasciturae ad effectus civiles quod attinet, et moraliter omnino improbanda, utpote quae pericula et incommoda gravia secumfert.

Catholici, qui matrimonium contrahunt cum intentione divortii pleni seu obtinendi solutionem vinculi coniugalis, certe peccant et quidem gravissime; matrimonium autem est semper invalidum, independenter a scientia vel opinione nupturientium, sive ipsi sciant coniugium inde nullum et irritum fore sive ignorent. At iidem sponsi peccant, et forte gravius saltem in nonnullis casibus et adiunctis, si nuptias celebrent cum intentione obtinendi deinceps solutionem ligaminis civilis, manente vinculo coniugali coram Deo et Ecclesia; *peccant*, inquam, *et forte gravius*, ob damna quae sibi ac proli obveniunt, ob gravia pericula et consectaria quae inde oriri possunt (cfr. n. **835** ss.).

Proinde, posita voluntate divortiandi, praesumendum videtur, nupturientes habuisse intentionem recuperandi veram et plenam libertatem, perinde ac si matrimonium non fuisset unquam celebratum, seu obtinendi solutionem vinculi coniugalis. Quae praesumptio ex communiter contingentibus sponte deducta, nonnisi contrariis iisque validis rationibus destrui potest (25).

(25) Doctrinam huc usque traditam nonnullae sententiae rotales explicite aut implicite confirmant; v. g. decis. XVI, c. Prior 8 febr. 1915; decis. XVI c. Parrillo 5 iul. 1923; decis. LIX c. Massimi 21 dec. 1927; decis. VIII c. Grazioli 16 febr. 1932; decis. LXIII c. Massimi 2 iul. 1934; decis. XLII c. Massimi 29 maii 1935; decis. LXX c. Wyen, 12 nov. 1936, etc.

603. Probatio intentionis, exclusio aut limitatio actionis. — 1. Imprimis confundenda non est *exsistentia* intentionis cum eius *probatione*, nec validitas aut invaliditas matrimonii cum facto probationis. Sunt quippe res omnino distinctae.

Intentio consideratur *obiective*, in se ipsa, eaque realiter exsistens, semper et necessario operatur suumque parit effectum, independenter ab animo et opinione nupturientis, a manifestatione, divulgatione ac notitia ipsius.

2. Probatio intentionis difficilis profecto est; at non impossibilis. Modi ordinarii probationis, ut in ceteris factis, sunt depositiones partium ac testium, documenta, praesumptiones, indicia, coniecturae.

Cum tota vis et efficacia intentionis eo momento habeatur, quo matrimonium contrahitur, necesse est ut probetur non solum intentionem *ante* nuptias ineundas fuisse revera elicitam, sed praeterea *eam revocatam non fuisse* et *perdurasse usque ad momentum celebrationis matrimonii*, ita ut matrimonium de facto *ex illa* aut saltem *cum illa* intentione initum fuerit.

Generatim revocatio non praesumitur; quare quidam auctores et nonnullae sententiae rotales videntur exigere primum dumtaxat, non alterum, nisi indicia vel praesumptiones in contrarium adsint. Hoc principium non videtur absolute et universim admittendum. Si agitur de intentione *bona* et *recta*, revocatio quidem non praesumitur, quia quisque, nisi aliud constet, censetur permanere in huiusmodi animi dispositione. Si agitur, contra, de intentione *prava* et *inhonesta*, revocatio potius praesumitur, quatenus nemo censetur ita malus et impius, ut in prava sua voluntate perseveret, donec contrarium evincatur.

In praxi, proinde, perduratio intentionis usque ad momentum initi matrimonii, ubi agitur de eiusdem valore, positivis et certis argumentis comprobanda est.

3. Prudentissime et cautissime procedendum in probationibus. Facile credendum non est partibus, praesertim si pravam voluntatem ostenderint contra matrimonii sanctitatem, et testibus qui non raro, in huiusmodi causis, verum reticent et falsum pandunt. Serio perpendendum, consequenter, utrum nupturientes bona an mala fide egerint; utrum iidem ac testes religione et honestate praestent, utrum tempore *non suspecto* notitiam perceperint necne.

Si agitur de documentis, v. g. de epistolis, item accurate dispiciendum utrum tempore non suspecto fuerint conscriptae, utrum genuinae sive authenticae revera sint, etc.

4. Ecclesia posset statuere ut, in ordine ad impugnandum in foro externo valorem matrimonii, ea tantum esset attendenda intentio

quae fuisset in verum pactum deducta. Item statuere posset ut post diuturnam et pacificam coniugum cohabitationem, aut simpliciter post matrimonii consummationem affectu maritali habitam, vel post certum determinatum tempus non amplius posset *iure communi* accusari matrimonium ex capite intentionis vel conditionis. Hoc tamen, ut palam est, obiectivam rei veritatem nequaquam mutaret.

Valde optandum, ut accusatio matrimonii ex praefato capite *iure communi* excludatur omnino in nonnullis casibus, in ceteris maxime limitetur. Coniuges sibi id imputent, et suae conscientiae consulant, si et quatenus opus fuerit, per renovationem consensus. Diximus *iure communi;* nam recursus ad S. Sedem semper patet ac patere debet, quae per modum exceptionis, in casu extraordinario facultatem accusandi matrimonium, gravissima et urgentissima causa exsistente, concedere poterit.

604. Scholion. — 1. Ex supra dictis manifesto consequitur matrimonium *ioco* initum, nullum esse ex defectu consensus. Iocum vocamus, quod est contrarium serio. Hinc ioci gratia facta obligatio non valet (26). Differt autem iocus a ludo, quod ludus factis, iocus praecipue verbis fieri dicatur.

Huc spectat causa resoluta a S. C. C. *Asculana Matrimonii*, 14 dec. 1889. Anno 1865 Angelus Bordini ex oppido *Castel di Lama* Asculanae dioecesis, aetatis suae annum 40 attingens, ingenio et usu nugator, uti oppidanis omnibus notum erat, otio tabescens prope ecclesiam et domum parochi, insidebat muro. De more suo cum quadam Livia conquerebatur se non posse ducere uxorem, quod nulli mulierum esset gratus ob tetrum olei odorem, quem spirabat: munus enim eius erat oleum vendendi vel transferendi. Interea Anna Campitelli annorum circiter 20 casu viam pertransibat cum infantula super brachia, et Livia, ex Annae Campitelli transitu arrepta occasione, dixit Angelo: *En ista, duc eam.* Angelus, laudata eius pulchritudine, ipsam interrogavit, utrum secum vellet matrimonium inire. Puella respondit: *Utinam.*

Angelus de more suo hilariter et iocose ipsam deprecatus est ut secum domum parochi peteret ad matrimonium statim celebrandum. Ambo domum parochi ingressi, coram eo et duabus feminis ibi commorantibus matrimonii formulam protulisse visi sunt, at semper iocose et hilariter. Parochus ipsos reprehendit; verum ipsi ridentes abierunt et, ut antea, nullam inter se societatem habuerunt, ita ut matrimonium, si unquam initum fuit, inconsummatum remanserit. Parochus tale matrimonium in librum non retulit, quia rem habuit tamquam irrisoriam et ludicram, sed tamen dubius rem detulit Curiae episcopali.

(26) L. obligat subst. ff. *de act. et obligat.* Cfr. Calvin., *Lexicon iuridicum*, v. *Iocus.*

Cum vero deinde Anna Campitelli vellet serium inire coniugium cum alio viro, dubitatum fuit de validitate matrimonii cum Angelo, et factus processus ad iuris tramites omnia, prouti supra relata sunt, in aperto posuit.

Propositis dubiis: « 1° *An constet de matrimonii nullitate in casu: Et quatenus negative,* 2° *An consulendum sit SS.mo super dispensatione a matrimonio rato, et non consummato in casu* » S. C. respondit: « *Constare de nullitate matrimonii* » (27).

2. Hodie, mutata forma celebrationis matrimonii, multo difficilius quam antea matrimonium ioci gratia celebrari potest.

Articulus V.

De vi et metu.

605. Notio et divisio (1). — 1. *Vis* et *metus* promiscue a nonnullis AA. usurpari solent. Sed proprie loquendo, sunt quidem termini connexi et correlativi, non autem synonyma verba.

Vis (violentia, coactio) definitur: « *Maioris rei impetus* (exterior), *qui repelli non potest* » (2); et consideratur tamquam causa *efficiens* in eo, qui per impulsum *externum* incutit *metum*.

Metus dicitur: « *Mentis trepidatio instantis vel futuri periculi* (seu *mali*) *causa* » (3); et est *effectus* in eo, qui vim patitur.

Metus ergo est actus appetitus, quo ab imminenti malo refugimus, quod aut nullo modo aut solum difficile putamus vincere posse.

a) Metus ex repraesentatione mali oritur *in appetitu;* et quamvis metuens sui compos maneat, saepe tamen metus eum movet ad aliquid volendum, quod alias noluisset.

b) Malum, quod causat metum, potest imminere aut illi ipsi, qui timet, aut eius coniunctis: quod enim sibi suisque evenit, id proprium censetur.

c) Dicitur operari *ex* metu is, cui metus est causa operationis; *cum* metu is, cui non metus sed alia est causa operationis. In priore

(27) Cfr. *Acta S. Sedis*, XXII, p. 529 s.

---

(1) Nullatenus probandi sunt AA. (cfr. Cerato, *l. c.* n. 83, 2; Chelodi, *l. c.* n. 120; Vermeersch-Creusen, *Epitome iuris canonici*, II, n. 376), qui post Codicem adhuc loquuntur de *impedimento* vis et metus, cum nequaquam sit impedimentum sensu Codicis.

(2) Cfr. L. 1, 2, D. *quod metus causa*, IV, 2.

(3) Cfr. L. 1, D. *quod metus causa*, IV, 2.

De metu valde erudite disserit Dossetti (*La violenza nel matrimonio in diritto canonico,* Milano 1943). Tamen eius doctrina, praesertim quod attinet ad fundamentum nullitatis matrimonii ex can. 1083, in universum non est admittenda, cum sententiae Doctorum adversetur et ecclesiasticae iurisprudentiae.

casu metus se habet ad operationem *antecedenter;* in altero solum *concomitanter*. Ex. gr. nauta proicit merces in mare *ex* metu; martyr *cum* metu mortem subit, quam naturaliter timet (4).

Nos hinc tantum metum *antecedentem* consideramus, quippe qui solus influit revera in voluntatem et actio *ex eo* posita dicenda sit.

2. Vis dividitur in *absolutam* seu *physicam* et *moralem*. Prior cadit in actum *externum* ac *repelli nequit;* et verificatur quando is cui infertur, *resistit* quantum potest et proinde *omnino invite* patitur (5).

Tria igitur *tantum* sunt attendenda in vi absoluta seu physica: 1° quod sit coactio *corpori* illata; 2° quod *nequeat repelli;* 3° quod *plenus* voluntatis *dissensus* in actum externum adsit.

Vis moralis duplici sensu accipitur: 1° secundum alios habetur, quando patiens vim illatam repellere aut saltem imminuere potest, sed non facit; 2° secundum alios habetur, quando patiens vim illatam repellere non potest, sed nec omnino invite patitur (6).

Proinde haec liberum consensum *non tollit* - et in hoc praecise distinguitur a physica seu absoluta - sed tantum *minuit*, quatenus minis aliisque modis ita in hominem reluctantem exercetur, ut proxime et directe in animo agentis trepidatio excitetur, qua mediante consensus voluntatis exsistit quidem, at minus perfecte. Ratio *primi* est, quia *coacta voluntas est semper voluntas:* ratio *secundi*, quia in casu habetur voluntarium *secundum quid*, vel, ut aliis placet, voluntarium simpliciter mixtum alicui involuntario imperfecto (7).

Cum huiusmodi vis excitet in animo trepidationem, quae nihil aliud est quam *metus* ex tradita definitione, luculenter patet cur vis et metus interdum ut verba synonyma adhibeantur; item cur termini correlativi sint, atque demum cur inter eos habitudo causae et effectus exsistere dicatur.

3. *a*) Metus est vel **ab extrinseco**, si a causa externa et libera incutitur: vel **ab intrinseco**, si a causa interna aut necessaria (8).

b) Est **iustus** quando malum quod timetur, tum quoad substantiam tum quoad modum stricto iure infligi potest, secus est

(4) Cfr. Ball.-Palm., I, n. 78.

(5) Quidam dicunt haberi huiusmodi vim, quando eum gradum trepidationis, in animo ipsa producit, ut usus rationis tollatur. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 261; Gasparri, *l. c.* n. 926. Id nobis minus probatur. Nam quod usus rationis tollatur necne, est res mere accidentalis, quae non mutat naturam violentiae, cum etiam ex metu aliave causa usus rationis possit amitti.

(6) Cfr. S. Thom., In IV, D. 22, q. I, art. 1; Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 384; S. Alph., lib. VI, n. 1046; Gasparri, *l. c.* n. 926; Wernz, *l. c.* n. 261.

(7) Cfr. Ball.-Palm., I, n. 67 ss., 73 ss.; Wernz-Vidal, n. 496; Noldin, I, n. 56.

(8) Quidam (ex. gr. D'Annibale I, n. 138) vocant metum *ab extrinseco*, si ab alio incutitur ad consensum extorquendum; *ab intrinseco*, si ipsum malum imminens infert metum, sive id proveniat a causa interna, ut est morbus, sive a causa externa, ut est tempestas, naufragium, etc.

iniustus. Errant AA. qui substantiam dumtaxat considerant, et non *modum;* nam practice accidere potest ut metus interdum sit quidem iustus ratione *substantiae*, non autem ratione *modi*.

c) Est **gravis** aut **levis.** Gravitas metus oritur ex natura minarum, ex indole et qualitate tum eorum a quibus minae proficiscuntur, tum eorum qui illas patiuntur.

Generatim gravis censetur si duae conditiones concurrant: 1° malum imminens sit grave vel *absolute* pro quacumque persona (mors, mutilatio, exilium, magna iactura bonorum, infamia, etc.), vel saltem *relative* pro illa quae metum patitur, attentis eius animo, aetate, sexu, adiunctis; 2° persona persuasum sibi habeat periculum vel malum *imminere*, seu proximum esse, quin ipsa possit illud avertere alio modo quam eligendo id quod nollet.

Hinc facile intelligitur *an* et *quando* metus *reflexus*, quem vocant, irritet necne matrimonium.

Metus absolute gravis dicitur *cadens in constantem virum*, quia is est ut etiam persona constans, fortis et cordata trepidationem persentiat (9).

d) Addi debet metus **reverentialis,** qui habetur, quando quis timet ne offensos et indignatos eos habeat, in quorum potestate est et quos reverentia atque honore prosequi tenetur, uti sunt parentes et superiores quicumque seu ecclesiastici seu saeculares. Refertur ad metum iuste vel iniuste incussum, prout eius causa est iusta vel iniusta (10).

Disputant AA. num metus reverentialis sit levis an gravis. *Per se* est levis, quia confusio et molestia, quam patitur inferior ob solam offensionem et indignationem superioris, non constituit *de se* malum grave. At si huiusmodi offensio et indignatio sit *gravis* vel in se ipsa vel ex adiunctis, puta si accedant iurgia, rixae, preces importunae (scil. instantes et diuturnae), queri-

(9) S. Thomas haec scite tradit: « Cadere metum in aliquem est aliquem metu cogi: cogitur autem aliquis metu, quando aliquid facit, quod alias non vellet, ad evitandum aliquid, quod timet. In hoc autem constans ab inconstanti distinguitur quantum ad duo.

« *Primo* quantum ad qualitatem periculi, quod timetur; quia constans sequitur rationem rectam, per quam scit, quid prosit dimittendum vel faciendum. Semper autem minus malum vel maius bonum eligendum est, et ideo constans ad minus malum sustinendum agitur metu maioris mali; non autem cogitur ad maius malum, ut vitet minus malum. Sed inconstans cogitur ad maius malum propter metum minoris mali, sicut ad peccatum metu corporalis poenae. Sed pertinax e contrario non potest cogi etiam ad minus malum sustinendum vel faciendum, ut evitet maius malum: unde constans est medius inter inconstantem et pertinacem.

« *Secundo* differunt quoad aestimationem periculi imminentis; quia constans nonnisi ex forti aestimatione et probabili cogitur, sed inconstans ex levi ». In IV, D. 29, q. 1, art. 2.

(10) Cfr. Sanchez, lib. IV, disp. 6, n. 4 ss.; S. Alph., lib. VI, n. 1056; Salmant., tract. 9, cap. 9, n. 34; Rosset, *l. c.* n. 1278; D'Annibale, I, n. 138, not. 16; Wernz, *l. c.* n. 264; Ball.-Palm., VI, n. 748. Accurate de metu reverentiali disserit Badii: *Il timore reverenziale come vizio del consenso al matrimonio*, Roma 1927.

moniae etc., metus censetur gravis. Si denique timetur notabile damnum, ex. gr. exhaeredatio, expulsio, aut verberationes vel minae adsint, tunc est metus gravis simpliciter.

Qua distinctione optime conciliari possunt DD., quorum alii metum reverentialem habent gravem, alii levem. Sane huc quoque spectat generale principium: metus oritur ex malo, quod quis sibi imminere existimat; si ergo ex indignatione parentum vel superiorum imminet aut imminere potest malum grave, metus reverentialis erit aut esse poterit gravis (11).

Timor reverentialis in foro externo *praesumitur* levis; tamen, *praesertim in puellis*, facile ex adiunctis gravis fit (12).

606. An et quonam iure vis physica seu absoluta dirimat matrimonium. — 1. Actus positus sub vi physica seu absoluta non est actus *humanus*, sed mere externus, contradicente omnino voluntate, ideoque consensus plane deest. Quare nullum habet moralem et iuridicum valorem nullumque effectum reipsa producit (cfr. can. 103, § 1) - (13).

2. Deficiente consensu, palam est matrimonium esse nullum ipso iure naturae.

607. An et qualis metus dirimat matrimonium. — 1. « *Invalidum est matrimonium initum ob vim* (intellige heic *vim moralem;* cfr. n. **605**) *vel metum gravem ab extrinseco et iniuste incussum, a quo ut quis se liberet, eligere cogatur matrimonium* » (can. 1087, § 1).

Quatuor conditiones requiruntur ut metus certo nuptias irritet, scil. debet esse: 1° *gravis;* 2° *ab extrinseco;* 3° *iniuste incussus;* 4° *in ordine ad matrimonium.*

1° **Gravis** vel absolute vel relative; nihil interest an malum, *nobis* aut *nostris* (consanguineis, affinibus, etc.) immineat; utrum ab eo cum quo contrahendum est, an ab alia persona metus inferatur.

In dubio num metus fuerit gravis, levis existimandus est ideoque standum pro valore matrimonii, ex generali iuris principio.

2° **Ab extrinseco**; scil. requiritur ut *a causa libera* (homine) procedat. Metus ab intrinseco numquam potest esse qua talis iniustus, et ideo nihil efficit. Nihil refert, an ab altera parte vel a suis aut ab extraneo metus inferatur.

(11) Sanchez, *l. c.* disp. 6, n. 7 ss.; disp. 7, n. 1 ss.; Phiring, lib. IV, tit. 1, n. 119; Engel, lib. IV, tit. 1, § 5, n. 4; Rosset, *l. c.* n. 1285 s.; Gasparri, *l. c.* n. 943; Santi, lib. IV, tit. 1, n. 144.

(12) S. R. R. in plurimis causis recentissimis hoc tenuit: ex gr. c. Many, 26 febr. 1910; c. Prior, 23 maii 1911; c. Prior, 1 iul. 1912; c. Heiner, 1 iul. 1912; c. Lega, 21 dec. 1912; c. Sincero, 14 iul. 1913; c. Sebastianelli, 15 mart. 1945; c. Cattani-Amadori, 19 iun. 1915; c. Sebastianelli, 15 dec. 1915; c. Many, 19 febr. 1916; c. Rossetti, 9 mart. 1917; c. Sincero, 11 iun. 1918; c. Prior, 16 ian. 1920; c. Chimienti, 28 ian. 1920; c. Cattani-Amadori, 15 dec. 1920, etc.

(13) Casus non est impossibilis. Vide, ex. gr., S. R. R. 16 ian. 1913; *Act. Apost. Sedis*, V, p. 253 ss.

Timor debet esse *praesens*, et malum *imminens* seu *futurum*, iuxta illud: « *Metum praesentem accipere debemus, non suspicionem inferendi eius* » (l. 9, Cod. met. caus).

Fingamus casum. Maria timens ne a sponso Antonio deseratur, dicit mortem sibi inferre, si matrimonium non celebretur. Antonius existimans Mariam id serio affirmare, eo unice motivo permotus, scil. ad vitandum suicidium Mariae, nuptias cum ea contrahit. Habeturne metus, in casu, irritans matrimonium? Negative *per se* respondendum, quia revera metus ab Antonio aliisve illatus deest.

Si sponsus forte diceret se mortem sibi illaturum ob puellae denegatum matrimonium, et nonnisi propter suicidii timorem ex parte sponsi puella permoveatur ad nuptias ineundas, exsisteretne in casu metus irritans matrimonium? Metus iste, cum non agatur de malo sibi vel suis comminato, *per se* non sufficit, et potius ab intrinseco dici debet in ordine ad puellam; *per accidens* tamen potest interdum haberi tamquam ab extrinseco et sufficiens, quoties ex suicidio sponsi obventurum sit puellae damnum grave. Idem dicas de comminatione mortis inferendae non puellae eiusque propinquis, sed extraneis.

Si quis defloraverit puellam, et *ex lege* teneatur damnum reparare matrimonii celebratione, ne secus amittat munus publicum vel privatum aliudve grave incommodum incurrat, per se metus irritans abest.

Necesse est ut persona, quae metum patitur, certo sciat eum, qui malum grave minitatur, posse, velle ac solitum esse exsecutioni illud revera mandare.

Si filiusfamilias matrimonium contrahat ne saluti patris vel matris suae nocumentum afferat, contrahit sine metu extrinseco, ideoque valide.

3º **Iniuste incussus** vel quoad substantiam vel saltem quoad modum.

Plures iure antiquo docebant requiri ut metus esset iniustus tum quoad substantiam tum quoad modum (14). Aliter verius dicendum iure novo, attentis verbis can. 1087, § 1. Profecto metus *iniuste* incutitur si malum, quod quis minatur, nullo modo debetur, aut saltem si matrimonium stricto iure exigi nequit. At certe *iniuste* quoque incussus dicendus est, si iuris ordo in *debitam* poenam infligendam non servetur, nam huiusmodi vox « *iniuste* » exprimit etiam *modum* et *rationem*, seu non quid, sed *quomodo* aliquid fiat praecise significat.

Hinc dubitandum non est quin consulto legislator usus sit adverbio *iniuste*, loco adiectivi *iniustus*. Quare in casibus particularibus

(14) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 265; Gasparri, *l. c.* n. 950.
Quoad ius novum, cfr. Chelodi (*l. c.* n. 119), Vlaming (*l. c.* n. 539), Cerato (*l. c.* n. 83), et alios, qui nobiscum consentiunt.

videndum, utrum malum alteri inferatur *contra iustitiam* sive *debitum ordinem*, necne.

Ex. gr. si stuprator a iudice sub comminatione poenae cogitur ducere puellam defloratam, metus *iniuste* incutitur, quia iudex solum ius habet exigendi *vel* matrimonium *vel* dotationem; si medicus minetur puellae, se nolle curam impendere matri eius graviter aegrotanti, nisi matrimonium secum ineat, metus est *iniuste* incussus, si medicus *tenetur* curam impendere; secus non est *per se* iniuste incussus. Si avunculus minetur nepti se ei negaturum pecuniae summam, nisi determinato iuveni nubat, quam pecuniam in casu matrimonii dare statuerat, metus nequit dici *iniuste incussus*, quia avunculus pecuniam dare ex iustitia *non tenetur*.

4º **In ordine ad matrimonium:** nam ille metus irritat nuptias, qui contrahentem *cogit* eas eligere *ut sese a metu liberet*, sive hic metus ab altero contrahente incussus sit, sive ab aliquo tertio, ex. gr. a patre aut fratre eius.

In iure antiquo magna erat controversia, utrum opus esset, ut quis cogeretur ad matrimonium ineundum cum *determinata* persona, an sufficeret *ad matrimonium in genere*. Hoc alterum *hodie* attentis verbis Codicis ipsoque fine legis inspecto, certum est.

Quaeritur, num iure novo (olim erat controversia) necesse sit, ut metus *directe* inferatur *ad consensum matrimonialem extorquendum*. Affirmant De Smet, Vlaming, Noldin, Génicot-Salsmans, et alii; negant alii, v. g. Chelodi (15).

2. Haec ad rem notanda: 1º Eo ipso quod quis *cogitur* eligere matrimonium *ut se liberet a metu*, hic generatim incussus censetur praecise ad consensum extorquendum. At impossibile non est, ut in aliquo casu, praesertim si metus a tertia persona inferatur, coactio de qua in can. 1087, § 1 verificetur, quin metus *directe* sit incussus *ad extorquendum consensum*.

2º Quare, perspectis verbis can. 1087, § 1, dicendum est, animum *timentis* seu illius qui subit metum atque *ex metu* determinatur ad operandum, potius quam intentionem *inferentis* metum, esse proprie ac directe attendendum. Etenim *libertati* matrimonii consulitur, quae ex ipsius contrahentis animo, non vero ex alterius intentione deducitur. Unde metus debet esse *causa* matrimonii seu *motivum* propter quod nupturiens inducitur ad illud contrahendum. Hoc requiritur et sufficit, independenter ab intentione inferentis (16).

(15) De Smet, *l. c.* n. 537; Vlaming, *l. c.* n. 539; Noldin, *l. c.* n. 616; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 463, 4; Chelodi, n. 119.

(16) Id liquet ex actis praeparatoriis codificationis. Consulto enim legislator, qui probe cognoscebat controversiam apud DD. agitatam, abstinuit a vocibus « *directe* » et « *indirecte* » adhibendis, iisque verbis usus est in can. 1087, § 1 quae veram et rectam tradunt doctrinam traditionalem de influxu metus in voluntatem nupturientis.

3º Proinde nuptiae coactae habentur, et consequenter irritae, quoties-cumque sub influxu gravis trepidationis electae sunt tamquam remedium *necessarium* contra maius malum, etsi qui metum intulit *expressam* intentionem illum directe inferendi in ordine ad matrimonium non habuerat.

At omnino necesse est ut *electio* matrimonii in tali hypothesi sit medium *necessarium*, et quidem generatim *unicum*, vel in se vel ex adiunctis, ad metum propulsandum; secus non habetur vera *coactio*, ex qua *tantum* nuptiae irritae fiunt (17).

4º In praxi, ubi agitur de probanda exsistentia metus in foro externo, ex quo pendet valor matrimonii, attendenda est potissimum coactio *directe* illata ad extorquendum matrimonialem consensum.

3. In ordine ad metum eiusque effectus iuridicos, tria necessario requiruntur et probanda sunt: 1º ut persona quae minatur v. g. vulnerationem, mortem etc., talis sit quae, attentis omnibus circumstantiis, velit revera ac valeat exsecutioni mandare huiusmodi minas; 2º ut persona cui inferuntur minae, talis sit quae, item perpensis adiunctis, nequeat resistere easque vitare sive per fugam sive per recursum ad magistratum sive per aliorum auxilium et interventum; 3º ut proinde, metus sit vere causa matrimonii, seu efficaciter influat in voluntatem contrahentis.

4. « *Nullus alius metus, etiamsi det causam contractui, matrimonii nullitatem secumfert* » (can. 1087, § 2).

Hoc valet de metu gravi *iusto*, de metu *ab intrinseco*, et praesertim de *metu levi*, licet hic sit unica causa ob quam nuptiae ineantur.

Nam, ex *iure naturae*, nulla cogens ratio afferri potest, cur matrimonium initum sub metu levi, qui parum prorsus minuit voluntarium, robore carere sit dicendum; ius autem *positivum*, determinans ea quae iure naturae sunt indeterminata, de illo non curat (18).

Itaque nec in foro externo nec in foro interno huiusmodi nullitas

(17) Recenter de hoc argumento scripserunt Fedele (*Metus ab extrinseco, iniuste incussus, consulto illatus*, Roma 1934) et D'Avack (*Sul « metus consultus » nel Codex iuris canonici*, Milano 1938).

Notandum, vocem « *consulto* » minus exacte adhiberi, quae genuinum sensum et veram doctrinam DD. nullatenus exprimit; vocem « metus *consultus* » grammaticaliter non esse exactam.

Fedele plura tradit erudite; at nonnulla probari nequeunt, utpote minus accurate tradita iuxta principia theologica et canonica.

D'Avack solide disserit ac sententiam a Fedele propositam confutat, concludens: « Razionalmente pertanto e *de iure condendo* non si può esitare a riconoscere che la formula adottata dal legislatore nel can. 1087, § 1 è molto più corretta e precisa di quella tradizionale proposta, come quella che, conformemente alla natura del *metus*, viene a fissare un ulteriore requisito per tale vizio del consenso, riferendosi appunto e unicamente all'*intentio timentis* e agli effetti che la *vis compulsiva* vale a generare nel suo *animus*... la dizione del can. 1087, § 1, a mio sommesso avviso, è precisa e impeccabile e perfettamente rispondente allo scopo propostosi » (*op. cit.* pag. 35 s.).

(18) S. Thom., *Supplem.* q. 47, art. 3; Sanchez, lib. IV, disp. 17; Schmalzgr., *l. c.* n. 387; S. Alph., *l. c.* n. 1055; Wernz, *l. c.* n. 263; Gasparri, *l. c.* n. 945; Ball.-Palm., *l. c.* n. 747.

est admittenda. In dubio, propter favorem iuris, quo gaudet matrimonium, semper standum est pro coniugii validitate (19).

608. Nonnulla speciatim attendenda de exsistentia et probatione metus. — 1. Metus, dirimens matrimonium, exsistere debet in *actu* celebrationis, quia *tunc* solum, et non antea, consensus, ad essentiam coniugii requisitus, praestandus est. Quare si pars, quae *antea* metum passa est, nunc *vere* consentiat, matrimonium profecto valet. Quam voluntatis mutationem confessarius ex poenitentis declaratione, iudex ex indiciis et variis adiunctis colliget.

2. At metus, semel illatus in ordine ad matrimonium, etiam in actu celebrationis *perseverare* censetur, ideoque coniugium coacte initum *praesumitur*, donec contrarium probetur.

3. Circumstantiae peculiares attendendae sunt, quae praecedunt, comitantur et sequuntur matrimonii celebrationem; potissimum num laetitia et gaudium, num cohabitatio pacifica et diuturna, num coniugii consummatio ex affectu maritali, num rixae et dissensiones adfuerint.

4. Ad *gravitatem* metus comprobandam, spectari debent tum nupturientis, praesertim puellae, aetas, indoles, conditio, educatio, valetudo; tum conditio, indoles, auctoritas, mores personae quae metum infert; ac praeterea modus, ratio et mensura huiusmodi metus ex minis, iurgiis etc.

De hac re fuse loquemur in opere *De processu matrimoniali*.

609. Quo iure metus dirimat matrimonium. — 1. Si quis ex metu privetur usu rationis, evidens est matrimonium nullum atque irritum esse ipso iure naturae. Sed hic non loquimur de hac hypothesi.

2. Plures dicunt nuptias ex metu irritari aut certo aut saltem probabilius *lege ipsa naturali*.

Nam 1º stante metu, deest consensus; sed coniugium, deficiente consensu, iure naturae est nullum; 2º matrimonium est vinculum *perpetuum* mutui amoris inter coniuges, quod in tali metu non verificatur; 3º ius naturae alios actus facit rescindibiles ad petitionem partis, quae metum passa est; id autem matrimonio applicari nequit, cum natura sua sit indissolubile; ergo iure naturae coniugium ex metu initum debet esse nullum, secus parti innocenti non esset provisum (20).

(19) Laymann. *l. c.* part. 2, cap. 5, n. 4; Ball.-Palm., *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 1275.

(20) S. Thom., *Suppl.*, q. 47, art. 3; Pontius, lib. IV, cap. 14, n. 4; Diana, part. IV, tract. 4, resol. 33; Molina, tract. 2, disp. 326, n. 14; Bossius, cap. 12, n. 269; S. Alph., lib. VI, n. 1054, et *Hom. Apost.*, tract. 18, n. 64; Ball.-Palm., *l. c.* n. 745; Wernz, *l. c.* n. 266; Aichner, *l. c.* n. 168; Rosset, *l. c.* n. 1313 s.; Scherer, *l. c.* p. 174, not. 45; Noldin, *l. c.* n. 637, 4; Cerato, *l. c.* n. 83, et alii.

Alii multi - melius quam *plerique*, uti habet Gasparri (21) - censent nuptias irritas esse *solo iure ecclesiastico*, licet admittant impedimentum in iure naturae fundamentum habere (22).

Prior sententia probabilior videtur. At argumenta, quibus innititur, ultro fatemur non esse *peremptoria*. Non *primum*, quia consensus non deest, uti liquet ex tradita notione (n. **605**, 2). Non *alterum*, quia secus omnia matrimonia in quibus alterutri parti iniuria irreparabilis illata est (dolo, fraude), iure naturae invalida dicenda essent; imo, consequenter, etiam *metus levis*, quando est unica causa nubendi, eundem effectum producere deberet.

Praeterea eadem incommoda haberi possunt etiam in coniugio ob metum ab intrinseco vel ab extrinseco non directe incussum, in sententia illorum qui olim censebant hunc non sufficere ad dirimendum.

Praeterea fatendum, nihil in favorem prioris sententiae erui posse ex verbis can. 1087, § 1 (23); et nihil pariter in favorem alterius sententiae ex praescripto can. 103, § 2, quia verba «*nisi aliud iure caveatur*» intelligi debent non solum de iure positivo, sed etiam de iure naturali, ideoque controversia manet insoluta.

610. An infidelium coniugium irritetur ob metum. — 1. Si ex lege civili metus irritet matrimonium, certum est infideles hac lege teneri et, consequenter, valide contrahere non posse.

2. Si *fidelis contrahit cum infideli*, matrimonium ex metu initum est certe invalidum, sive fidelis metum patiatur, sive infidelis. Nam in priore casu, Ecclesia *directe* consensum partis fidelis inefficacem reddit; in altero casu, Ecclesia inhabilem facit fidelem ad sic contrahendum propter favorem libertatis matrimonii (24).

3. Si constet de metu gravi et iniuste incusso, Ecclesia, eo non purgato, permittere nequit celebrationem matrimonii: dubium sane est, num sit iuris naturalis an humani (25).

4. Stante hoc dubio, dubius est valor matrimonii ab infidelibus sub tali metu initi. Attamen etiam in hoc casu applicari debet generale iuris principium: *in dubio standum est pro valore actus*, salvo tamen praescripto can. 1127 (cfr. n. **788**).

(21) *Loc. cit.* n. 935.

(22) Sanchez, lib. IV, disp. 14, n. 2; Lugo, *De iust. et iure*, disp. 22, n. 120; Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 406; Pirhing, lib. IV, tit. I, n. 106; De Angelis, lib. I, tit. 40; Santi, lib. IV, tit. 1, n. 149; Gasparri, *l. c.*

(23) Contrarium tenet Cerato (*l. c.* n. 83, 2); at sine solido fundamento.

(24) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 265, not. 27. Aliter putat Gasparri, *loc. cit.* n. 936; sed non recte, ut videtur.

(25) Cfr. Instr. S. C. S. Off. ad Episc. Albaniae, 15 febr. 1901; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 2101.

611. De revalidatione matrimonii invalidi propter metum et de iure illud accusandi, alibi (n. **846, 878**) sermo erit (26).

612. Num adhuc vigeant poenae latae sententiae in violatores libertatis matrimonii. — 1. Concilium Trid. (27) praecepit *omnibus temporalibus dominis ac magistratibus* cuiuscumque gradus, dignitatis et conditionis, sub poena excommunicationis *ipso facto* incurrendae, ne directe vel indirecte cogerent subditos vel quoscumque alios ad matrimonium contrahendum cum *determinatis* personis.

Haec censura, cum a Conc. Trid. *denuo* statuta fuerit, et *non invocata*, Const. «*Apost. Sedis*» Pii IX abrogata non fuit (28).

2. In iure novo, certum est hanc censuram, attento can. 6, 5º, amplius non exsistere, cum nulla de ea sit mentio in Codice.

613. An et quale peccatum sit metus in celebratione matrimonii. — 1. Qui metum gravem et iniustum infert, certe lethaliter peccat.

2. Item qui, sciens huiusmodi metum alteri parti incussum, nuptias cum ea contrahit.

3. Si metus est iniustus quidem, sed levis, per se culpa est venialis; at interdum haec potest esse mortalis, praesertim si metus det causam contractui, et gravia incommoda inde sequantur.

4. Quamvis metus sit *iustus* seu *non laedat iustitiam*, potest tamen *offendi caritas*. Quare non semper qui incutit metum iustum, immunis a qualibet culpa censendus est.

5. Qui metum patitur, si accedit ad matrimonium, sciens illud esse nullum et cum animo illud consummandi, graviter peccat; si habet intentionem vitandi omnes actus coniugatis licitos et solutis interdictos, aut huiusmodi intentionem non habet, sed ignorat matrimonium ex metu irritari, *per se* non peccat, sive contrahat simulate, sive consentiat ex metu (29).

614. Notae historicae. — 1. Iure *romano* matrimonium coacte initum erat validum, sed *rescindibile* per actionem vel exceptionem «*quod metus causa*» (30).

Ecclesia hanc doctrinam acceptare non potuit, quia matrimonium valide contractum *rescissioni*, ad instar aliorum contractuum, nequaquam est obnoxium. Unde, salva doctrina de indissolubilitate coniugii, alio modo Ecclesia consulere debuit nuptiarum libertati.

2. Primis saeculis canones de impedimento (dicimus de *impedimento*,

(26) Pighi (*l. c.* n. 111, qu. 2ª) haec habet: «In eo casu (i. e. si post matrimonium invalide contractum ex metu, tum causa metus, tum metus ipse cesset) matrimonium convalidari potest, *etiam sine praesentia parochi*, per consensum expressum a parte, quae ex metu se consensisse asseruerat».

Hoc non est recte dictum; nam si metus est *publicus*, revalidatio fieri debet *coram parocho et testibus* i. e. servata forma, ad normam can. 1136, § 3.

(27) Sess. XXIV, cap. 9 *de reform.*

(28) Cfr. Thesaur., *De poenis eccl.* v. *Matrimonium*, cap. 7; Bucceroni, *Commentar. de Const. «Apost. Sedis»*, n. 89; D'Annibale, *In Const. «Apost. Sedis»*, n. 185, not. 1, ed. 5ª. S. Alph., lib. VI, n. 59; Lacroix, part. II, n. 162.

(29) Cfr. Sanchez, lib. I, disp. 11, n. 2; S. Alph., lib. VI, n. 59; Lacroix, part. II, n. 162.

(30) L. 4, 6, 8, 11, 12, 13, D. *de spons.*, XXIII, 1; L. 2, *de ritu nuptiar.*, XXIII, 2.

quia *ante Codicem* vis seu metus inter impedimenta recensebatur) vis et metus non reperiuntur.

3. Ecclesia libertatem matrimonii strenue defendit contra abusus imperii romani (31) et contra corruptelas adhuc graviores, quae apud populos germanicos vigebant (32).

Plures canones inde a saec. VI lati sunt a Conciliis particularibus — v. g. a Conc. Aurelian. IV (an. 541), a Concilio Parisien. (an. 557), a Conc. Turonen. (an. 567), a Concilio Toletano III (an. 589), a Concilio Remensi (an. 625) - (33) — qui abusus optimatum et regum praesertim germanicorum, *cogendi* virgines, viduas, ipsas moniales ad determinata matrimonia districte prohibent.

At canones qui *universim* de metu agant *ante Urbanum II* (an. 1088-1099) non reperiuntur. Hic Pontifex, sequens «canonum et legum scita», clare aperteque declaravit vim et metum nuptias irritare (34).

4. Inde a *Gratiano* conditiones sub quibus metus nullum reddit matrimonium accuratius determinantur; inde vero ab *Alexandro III* impedimentum vis et metus accurate definitum et circumscriptum in Decretalibus exhibetur (35).

615. Ius civile. — 1. Codex *Ital.* matrimonium ex metu initum declarat *nullum* et intra mensem post libertatem recuperatam a parte coacta impugnari potest.

2. Codex *Gall.* statuit matrimonium esse *invalidum;* potest impugnari intra sex menses (36).

3. Codex *Germ.* decernit coniugium non esse ipso iure irritum, sed ita impugnabile, ut sententia iudicis habeat vim retroactivam, scil. reddat matrimonium tamquam ab initio invalide celebratum (37).

4. Codex *Austr.* statuit nuptias esse *invalidas*, si metus est gravis et in ordine ad consensum extorquendum incussus. At nihil interest num iustus vel iniustus. Commentatores docent metum *reverentialem* qualificatum (in sensu canonico) irritare (38).

5. Codex *Hispan.* decernit matrimonium esse *nullum;* actio nullitatis institui potest intra sex hebdomadas (39).

6. Ex Codice *Helv.* potest peti *declaratio nullitatis*, si matrimonium initum fuerit ex coactione per graves minas quoad vitam, valetudinem vel honorem, intra sex menses post cessatam causam aut ad summum intra quinque annos ab inito coniugio (40).

(31) Cfr. L. 1, C. Theod. *si nupt.*, III, 10 (Honor, an. 409); L. 1 Cod. *si nuptiae* V, 8; c. 18 Conc. Carthag. an. 418.
(32) Cfr. Freisen, *l. c.* n. 253 ss.; Esmein, *l. c.* II, p. 255 ss.
(33) Cfr. c. 6, C. XXXVI, q. 2.
(34) Cfr. c. 1, C. XXXI, q. 2.
(35) Cfr. cap. 14, 15, 21, 28, X, *de spons.*, IV, 1; cap. 9, X, *de despons. imp.*, IV, 2; cap. 2, X, *de eo, qui duxit*, IV, 7; cap. 4, X, *qui matr. accus.*, IV, 18.
(36) Allègre, *op. cit.*, ad art. 180, 181.
(37) Hollweck, *op. cit.* p. 125, 183 ss.; Wernz, *l. c.* n. 273.
(38) Aichner, *l. c.* § 168, not. 7; Scherer, *l. c.* p. 229, not. 285.
(39) Friedberg-Ruffini, *l. c.* § 142.
(40) Friedberg-Ruffini, *l. c.*; Chelodi, *l. c.* n. 120.

ARTICULUS VI.

De manifestatione consensus.

616. Necessitas et varii modi manifestationis. — 1. Necesse omnino est (cfr. n. **576**, 4°) ut consensus internus *manifestetur* exterius, ita ut ab altera parte satis intelligatur, nam «intentio mente retenta nihil in humanis contractibus operatur».

2. Porro huiusmodi manifestatio, ex natura rei, multiplici modo fieri potest, sci.: *verbis, signis, factis,* per *epistolam* aut *nuntium,* per *procuratorem,* per *interpretem.*

Qui omnes modi in aliis contractibus admittuntur, atque hucusque etiam in matrimonio ineundo admittebantur.

617. 3. Hodie, ex conditionibus necessariis ad consensum rite exprimendum, aliae **validitatem,** aliae **liceitatem** actus afficiunt.

a) «*Ad matrimonium valide contrahendum necesse est ut contrahentes sint praesentes sive per se ipsi sive per procuratorem*» (can. 1088, § 1).

Proinde matrimonium per *epistolam* aut *nuntium,* aliter ac iure antiquo (1), hodie non est amplius possibile; item contrahi nequit per telegraphum vel telephonium aut ope radii.

b) «*Sponsi matrimonialem consensum exprimant verbis; nec aequipollentia signa adhibere ipsis licet, si loqui possint*» (can. 1088, § 2). Id nonnisi ad *liceitatem* requiritur. Quare consensus exprimendus est verbis et quidem formula usu locorum praescripta. Alia signa, ex. gr. inclinatio capitis, contrectatio manus, traditio annuli etc., tunc solum *licite* possunt adhiberi, cum nupturientes loqui non possunt, puta si muti sint vel balbutientes aut alio defectu laborent aut gravissime decumbentes verba proferre nequeant.

Non requiritur impossibilitas physica; satis est moralis. Quaelibet causa gravis excusat a peccato, quae, practice, multiplex esse potest.

c) Si autem alteruter aut uterque contrahentium ignota lingua utatur, «*matrimonium per interpretem contrahi potest*» (can. 1090).

Utrum valeret an non matrimonium *per interpretem,* iure antiquo res erat dubia (2). Sententia affirmativa erat probabilior, quae *nunc* certa facta est.

(1) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 12, n. 1 ss.; Feije, *l. c.* n. 300; Wernz, *l. c.* n. 45; Gasparri, *l. c.* n. 965 ss.
Cerato (*l. c.* n. 84) dubitanter loquitur: «Vi huius canonis, potius quam admittendum (matrimonium per epistolam), *reiiciendum videtur*». Res certa omnino est ex can. 1088, § 1.
(2) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. XIII, c. 23, n. 9; Sanchez, lib. II, disp. 39, n. 3; Feije, *l. c.* n. 300; Gasparri, *l. c.* n. 975; Wernz, *l. c.* n. 45.

617bis. An praescriptum can. 1088, § 1 urgeat etiam pro acatholicis. — 1. Si agitur de acatholicis *non baptizatis*, hi legibus ecclesiasticis non tenentur. Porro requisita nupturientium praesentia exigitur a solo iure positivo Ecclesiae, cum de iure naturae sufficiat manifestatio externa consensus quocumque modo facta.

2. Si agitur contra de acatholicis *baptizatis*, hi profecto tenentur legibus Ecclesiae matrimonialibus, iis tantum exceptis a quibus expresse immunes declarantur, ut in can. 1099, § 2. Atqui de exemptione a praescripto can. 1088, § 1 nihil dicitur. Ergo concludendum acatholicos baptizatos teneri lege praesentiae, ita ut nequeant nuptias inire per nuntium, epistolam etc.

Id authentice confirmatur responso S. Officii diei 18 maii 1949 (*A. A. S.* XXXXI, p. 427).

3. In dubio de exsistentia aut valore baptismi, distinguendum: ante matrimonium urgenda lex de praesentia, post celebrationem standum pro valore donec certo probetur contrarium.

618. Matrimonium per epistolam. — 1. Ante Concilium Trid. matrimonium poterat certissime celebrari *per epistolam*.

2. Post decretum « *Tametsi* » (3), dubitatum fuit ab initio utrum coniugium adhuc celebrari posset per epistolam, quia non facile intelligebatur quomodo verificari possit praesentia utriusque coniugis coram eodem parocho iisdemque testibus. At communis et certa sententia affirmabat (4).

S. C. Concilii prima vice quaestionem de validitate matrimonii per epistolam, post inductam a Concilio Trid. substantialem formam, ad examen revocavit die 30 sept. 1673. Omnibus mature perpensis, declaravit matrimonium esse validum (5).

3. Decr. « *Ne temere* » (2 aug. 1907) nihil in hac re innovavit, imo, exigendo ut parochus exquireret et reciperet consensum, rem fecit magis expeditam. Matrimonium valebat a momento, quo epistola coram parocho et testibus legebatur et altera pars declarabat suam acceptationem; nec opus erat exspectare donec scribens illam cognovisset et ratam habuisset (6). Contraria sententia solido fundamento iuridico carebat.

4. Haec disciplina usque ad Codicem viguit, qui exigens ad *valorem* matrimonii praesentiam contrahentium « *sive per se sive per procuratorem* », eo ipso impossibilem facit celebrationem coniugii per epistolam.

619. Matrimonium per procuratorem (7). — 1. Probe distinguenda

(3) Sess. XXIV, cap. 1 *de reform. matr.*

(4) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 12, n. 3; Gasparri, *l. c.* n. 986; Wernz, *l. c.* n. 45; Feije, *l. c.* n. 300.

(5) Cfr. Card. De Luca, *De Matr.* disc. 16; Ojetti, *op. cit.* v. *Matrimonium*, n. 2702; Gasparri, *l. c.* n. 967.

(6) Sanchez, *l. c.*; S. Alph., *l. c.* n. 886; Salmant., cap. 3, n. 108; Wernz, *l. c.* n. 45; Gasparri, *l. c.* n. 878. S. R. R., 19 ian. 1910, matrimonium per epistolam contractum ratum habuit. Cfr. *Acta Apost. Sedis*, II, p. 297 ss.

(7) Cfr. speciatim: Vela de Orenna, *De matrimonio contracto per procuratorem*, Halae

est *validitas* a *liceitate*. Ut *licite* ineatur, omnino servandae sunt regulae, quae forte in dioecesi statutae habentur, ex gr. ut mandatum in Curia episcopali ante sit recognitum.

2. Codex silet de sexu, aetate, religione etc. procuratoris. Qui proinde, ad valorem quod attinet, potest esse eiusdem sexus ac mandans ipse, cuiuslibet aetatis dummodo procuratorio mandato rite fungi queat, excommunicatus vel interdictus, acatholicus sive baptizatus sive non. Ita iure antiquo; ita quoque, silente Codice, iure novo ad normam can. 6, 3°, 4°, 23. Decet tamen ut catholicus isque non excommunicatus aliave poena canonica non mulctatus, munere procuratoris fungatur.

3. Ut *valide* autem procurator munus suum exerceat, *iure communi* i. e. ex praescripto can. 1089, requiritur:

1° Ut munitus sit mandato *speciali* ad contrahendum cum *certa* et *determinata* persona, i. e. sive nomine sive alia ratione ita expresse et clare designata ut de quanam praecise agatur, ambigendi locus nullus omnino sit.

Mandans ipse designare debet procuratorem, nec potest alii committere eiusdem designationem (Pontif. Comm. Cod. 31 maii 1948; *A. A. S.* XL, p. 301).

2° Ut mandatum detur per *scripturam publicam*, sc. subsignatam a mandante et *vel* a parocho aut Ordinario loci ubi mandatum fit, aut a sacerdote ab alterutro delegato, *vel* saltem a duobus testibus, quicumque hi sunt, dummodo testari valeant, etiam mulieres, haeretici, infideles. Tamen si catholici praesto sint, hi omnino praeferendi sunt.

Subscriptio *manu ipsa* fieri debet, non ope instrumenti aut machinae. Quare invalide subsignat, qui machina utitur aut instrumentum adhibet referens nomen ad similitudinem characteris: talis enim subsignandi ratio destituitur authenticitatis signo.

Si mandans *scribere nescit*, id in ipso mandato est adnotandum et alius testis addendus, qui scripturam quoque subsignet, secus mandatum irritum est. Idem videtur dicendum, si mandans *scribere nequeat* (cfr. can. 1017, § 2), quia militat profecto eadem ratio iuridica.

Non sufficit mandatum ope notarii publici confectum, nisi occurrant conditiones recensitae. Documentum quippe requiritur ad *valorem* actus, non ad *probationem* tantum.

3° Ut cum mandatarius nomine mandantis contrahit, hic mandatum *non revocaverit* aut *in amentiam non inciderit;* nam consensus matrimonialis nullimode suppleri potest, ut fit in reliquis contractibus. Parum interest utrum amentia sit perpetua an temporanea; nec refert utrum procurator aut altera pars revocationem cognoverit an ignoraverit. Quod dicitur de amentia. applicandum quoque est dementiae et monomaniae iuxta alibi dicta (n. **579**).

Salicae 1736; Lombardi, *Da matrimoniis per procuratorem, nuncium, interpretem, litteras, telegraphum et telephonium*, in *Acta S. Sedis*, vol. XXXVII, XXXVIII, XXXIX; Bo, *Il matrimonio per procura*, Padova 1934; Dussac, *Le mariage par procuration*, Paris, 1921.

4º Ut procurator *personaliter* munere suo fungatur; manet igitur penitus exclusa, et quidem sub poena nullitatis matrimonii, facultas delegandi, etiam de speciali consensu mandantis.

5º Unus tantum designandus est procurator, non plures, licet de hac re nihil in Codice expresse statutum sit. Quodsi forte plures fuerint designati, mandatum ita intelligi deberet ut inter ipsos detur locus praeventioni.

4. Requiriturne ut mandatum referat indicationem diei, mensis et anni seu *datam?* Affirmandum est: id enim ipsa natura mandati, seu documenti fidem in foro externo facientis, postulat (cfr. cc. 1659, § 1, 1894, 4º; n. **90**).

5. His conditionibus verificatis, matrimonium *statim* validum est, ita ut nulla indigeat *ratihabitione;* proinde renovatio consensus coram Ecclesia aut alia publica declaratio coniugum nequaquam necessaria est (8).

620. Quaedam speciatim animadvertenda. — Nonnulla sunt addenda, ut tota materia enucleatius tradatur:

1º Si mandans mortuus iam erat tempore matrimonii, hoc evidentissime non valet.

2º Mandatum potest revocari *expresse* vel *tacite.*

3º Si mandans revocat *mentaliter,* matrimonium est nullum; at in foro externo valet, donec revocatio certo probetur.

Si mandans consensum mentaliter revocavit et dein iterum consentit *ante* exsecutionem mandati, nuptiae valent.

4º Si ab initio *ficte* mandatum dedit, sed postea *ante* matrimonii celebrationem revera consensit, coniugium est validum, quia procurator eatenus valide contrahit, quatenus suis verbis significat voluntatem, non iam praeteritam seu ab initio habitam, sed praesentem mandantis; sufficit igitur ut tempore quo contrahit, adsit voluntas mandantis, ut actus valeat (9). Haec sententia non solum probabilior, sed certa, ex ipsa notione consensus matrimonialis et natura mandati, nobis videtur (10).

5º Si, mandato concesso, de eo amplius non cogitavit mandans, et interim matrimonium celebratur, profecto valet, quamvis tempore celebrationis mandans dormierit vel ebrius fuerit, quia consensus virtualiter perseveravit.

(8) Cfr. Bened. XIV, *op. cit.* lib. XIII, cap. 23, n. 9.
(9) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 11, n. 13; Roncaglia, tract, 21, q. 2, cap. 1, q. 6, resp. 2; Salmant., tract. 9, cap. 3, n. 104.
(10) S. Alph. (*l. c.* n. 886) dicit: « Haec (sententia affirmans matrimonium valere) videtur *probabilior;* sed primam (negantem) *non censeo improbabilem* ».

6º Conditiones, si quae in mandato additae fuerint, omnino servari debent et quidem sub poena nullitatis, si *verae conditiones* sint, et non desideria tantum.

7º Mandatum, quod conceditur *ad tempus,* eo elapso, cessat, ita ut procurator non amplius munere mandatarii fungi queat (11).

8º Procurator non est minister sacramenti, ut patet, sed ipsemet contrahens, quem ille repraesentat et in cuius persona agit. Unde non peccat, si munere sibi commisso fungatur in statu peccati mortalis. Pars quae contrahit eaque sola debet esse in statu gratiae, quando matrimonium revera celebratur (12).

621. Matrimonium per interpretem. — 1. Can. 1090 statuit: « *Matrimonium per interpretem quoque contrahi potest* ».

Id ex ipsa rei natura sponte consequitur. De causa requisita, de fide interpretis etc., dicetur paulo infra (n. **622**).

2. Interpres non est minister sacramenti matrimonii, ut diximus de procuratore. Proinde huc spectant quae de illo dicta sunt (n. **620**, 8º).

622. Quae servanda sint ad licitam matrimonii celebrationem per procuratorem vel interpretem. — Ad vitanda incommoda, quae oriri possunt, matrimonium *per procuratorem* aut *interpretem* non facile permittitur et parocho interdictum est eidem assistere « *nisi adsit iusta causa et de authenticitate mandati vel de interpretis fide dubitari nullo modo liceat, habita, si tempus suppetat, Ordinarii licentia* » (can. 1091).

Tres ergo conditiones requiruntur ad *licitam* matrimonii celebrationem **per procuratorem** vel **per interpretem:**

1º Necessaria est *causa iusta,* ex. gr. gravis infirmitas unius contrahentis, distantia locorum et impossibilitas iter aggrediendi, morbus contagiosus, exilium etc. Per se causa, attenta ipsa rei natura, debet esse gravis.

2º Opus est ut constet de *authenticitate* mandati vel de interpretis *fide.* Ubi agitur de *mandato,* facile cognosci potest authenticitas ex servata, necne, forma intrinseca et extrinseca. Ubi agitur de *interprete,* eius fides colligi debet ex vitae probitate seu moribus, praesertim ex adimplemento officiorum vitae christianae. Dubium mere negativum, in casu, spernendum est et applicandum principium: *nemo praesumitur malus, nisi probetur.*

(11) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 17 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 885; Gasparri, *l. c.* n. 974.
(12) Sanchez, *l. c.* n. 29 ss.; Lugo, *l. c.* disp. 8, n. 155.

3° Necesse est ut, si tempus suppetat, habeatur *licentia Ordinarii*. Tempus moraliter aestimandum est. Excusat urgens necessitas, magna difficultas, incommodum grave etc.

Ex litteris S. C. de Sacramentis diei 1 maii 1933 ad Ordinarios Italiae datis, necesse est ut mandatum recognitum sit (vulgo *vidimato*) ab Ordinario loci mandantis, authenticitatis causa. Quae norma valet tamquam *directiva* etiam pro ceteris regionibus. Huc spectat Instr. eiusdem S. C. 10 sept. 1941 (13).

623. Discrimen inter ius antiquum et novum ac notae historicae. — 1. *Ante Codicem* scriptura non erat necessaria ad procuratorem constituendum; *hodie* requiritur ad validitatem.

2. *Ante Codicem* necesse non erat ut mandatum conficeretur coram Ordinario vel parocho aut testibus; *hodie* ex supra dictis (n. **619**) aliter dicendum.

3. *Ante Codicem* procurator, obtenta ad id speciali facultate, poterat subdelegare; *hodie* non potest.

4. *Ante Codicem* nonnulli AA. docebant (at immerito) matrimonium esse validum, quamvis tempore celebrationis mandans in amentiam incidisset (14); *hodie* de medio sublata est haec controversia.

5. *Ante Codicem* nonnulli dubitabant utrum in locis ubi vigebat decretum « *Tametsi* » Conc. Trid. iniri posset per interpretem (15); *hodie* res certa est.

6. Decretales Gregorii IX memorant quoddam matrimonium celebratum per internuncios (c. 14, X, III, 32), sed peculiaria expressaque praescripta de nuptiis initis per procuratorem non referunt.

Decretalistae doctrinam de matrimonio inter absentes excoluerunt, praesertim Hostiensis (Henricus de Segusio), « monarcha iuris » appellatus, qui in *Summa aurea* (Lugduni 1568, n. 6, p. 285) diserte docet: « Sicut vir potest per nuntium uxorem ducere, sic et mulier virum: quia non ad imparia iudicantur circa matrimonia ». Ex contextu manifeste constat Hostiensem, qui (aliter ac ius romanum, quod soli viro agnoscebat ius contrahendi per alium) tam viro quam mulieri idem ius tribuit, loqui de nuntio tamquam de procuratore proprie dicto (16).

(13) Cfr. *Diritto ecclesiastico*, 1943, p. 377 ss.

(14) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 11, n. 12; Lugo, *De sacram, in gen.*, disp. 8, n. 108; Rosset, *l. c.* n. 233; Wernz, *l. c.* n. 45, not. 107; Gasparri, *l. c.* n. 973.

(15) Cfr. Bened. XIV, *l. c.*; Sanchez, *l. c.* disp. 29, n. 3; Feije, *l. c.* n. 300; Gasparri, *l. c.* n. 975; Rosset, *l. c.* nn. 238, 2276 ss.

(16) Formula relata ab Hostiensi (*l. c.*) haec est: « Dominus meus salutat te, et mandat tibi quod per me vel me mediante accipit te in suam, et consentit in te tamquam in uxorem. E contra puella poterit respondere: Et ego, te mediante, recipio dominum tuum in meum. cum ipse me in suam, te mediante, recipiat, et in sponsum et maritum meum ».

In Decretalibus Bonifacii VIII expresse validae declarantur nuptiae ope procuratoris initae (c. 9, *de procuratoribus*, I, 19, in VI).

Glossatores et commentatores Sexti doctrinam de mandato procuratorio, matrimonii ineundi causa, accuratius et plenius evolverunt, potissimum Ioannes Andreae, Ioannes Monachus, Guidus de Baysio, Antonius a Butrio, Dominicus a S. Geminiano (De Mainardis) - (17).

624. Ius civile. — 1. Codex *Ital.* olim (art. 94, 97, 99) procuratorem admittebat tantum in matrimoniis regis et personarum familiae regalis. Pro *tempore belli* concessa est militibus et ceteris personis quae exercitui quoquo modo erant adscriptae, facultas contrahendi per procuratorem, speciali mandato praescripta forma munitum (18). Valor matrimonii, propter defectum formae in mandato procuratorio, impugnari nequit elapsis sex mensibus a die quo coniux a militari servitio discessit.

2. Codex *Gall.* (art. 57) excludit procuratorem in coniugio ineundo. Durante bello data est militibus facultas contrahendi per procuratorem.

3. Codex *Austr.* admittit procuratorem. Necessarium est mandatum speciale ad contrahendum cum determinata persona. Praeterea opus est licentia auctoritatis politicae; non tamen, saltem probabilius, ad validitatem matrimonii.

4. Codex *Germ.* mandatum procuratorium non agnoscit.

5. Codex *Helv.* item non admittit.

6. Codex *Hispan.* permittit matrimonium celebrari per procuratorem speciali mandato munitum.

7. Alii Codices generatim procuratorem non admittunt aut nonnisi cum limitationibus multis (19).

ARTICULUS VII.

De consensu sub conditione.

625. Notiones praemittendae. — Conditio est *circumstantia actui adiecta, ex qua eius valor pendet*.

a) Sumitur praesertim in iure romano et civili, sensu *stricto* et sensu *lato*. Sensu *stricto* accipitur, si valorem suspendit seu in posterum differt, et ideo respicit eventum futurum et incertum: sensu *lato*, si iam quando ponitur actus, ab ipsa pendet utrum consensus sit efficax an inefficax, ideoque actus validus an invalidus (1).

(17) Ioannes Andreae, *Glossa super VI Decretalium*, Lugduni 1550; *Novella Commentaria in Sextum Decretalium*, Venetiis 1641; Ioannes Monachus, *In. VI lib. Decretalium*, Venetiis 1585; Guidus de Baysio, *Super VI Decretalium*, Lugduni 1547.

(18) Decr. locumten. 24 iun. 1915, Reg. decr. 23 maii 1915, n. 178; decretum-lex diei 24 oct. 1935.

(19) Cfr. Bo, *op. cit.*, p. 15 s.; Vernier, *American Family Laws*, I, p. 142 ss.

(1) Cfr. § 6 Inst. *de obl. verb.*, III, 15; Schmalzgr., lib. IV, tit. 5, n. 1; D'Annibale, I, n. 41; Wernz, *l. c.* n. 292; Ball.-Palm., *l. c.* n. 265; Gasparri, *l. c.* n. 99; Sancti, lib. IV, tit. 5, n. 1 ss.

b) Haec dicitur conditio *de praesenti* aut *de praeterito*; illa *de futuro contingenti*. Futurum *necessarium* vero, ex. gr. *crastinus ortus solis*, uti praesens habetur.

c) Circumstantia *contingens* aut *casualis* aut *potestativa* aut *mixta* est, prout a casu, vel a voluntate eius qui rem praestare debet, vel ex utroque pendet. Haec autem est semper *possibilis*; dum *impossibilis* dicitur, quae in rerum natura non est, aut naturaliter fieri non potest, ex gr.: *si digito coelum tetigeris*.

d) Impossibilibus aequiparantur in iure *turpes* conditiones, quae bonos mores et leges laedunt, nam « id possumus quod iure possumus » (2).

e) Denique si incertus est futurus eventus et actum ponens vult ut valeat *quousque* conditio evenerit, *resolutoria* nuncupatur, v. gr.: *contraho tecum, donec aliam ditiorem invenero*.

f) Interdum nescitur an conditio sit de futuro, an de praesenti; v. g. si quis dicat: *contraho tecum, si apta sis ad filios procreandos*. Inspicienda accurate verba et investiganda voluntas.

625bis. An et qua ratione conditio distinguatur ab intentione et quandonam efficaciter influat. — 1. Conditio seu rectius consensus conditionatus distinguitur ab intentione, sed eum necessario includit in ipso conceptu, quatenus intentio est actus voluntatis *simpliciter* elicitus, conditio est circumstantia ex qua actus voluntatis non simpliciter ponitur, sed *eidem circumstantiae* exsistenti necne *alligatur*. Unde unus idemque actus voluntatis sive consensus potest esse absolutus vel conditionatus, ipsamet intentio consequenter potest esse absoluta vel conditionata. Hinc iidem sunt *per se* effectus iuridici intentionis et conditionis.

Per intentionem voluntas fertur directe et immediate in obiectum; vi conditionis appositae, fertur implicite et reductive in duplex obiectum, equidem sub diverso respectu, quatenus vult v. g. matrimonium cum tali puella si est virgo, secus voluntas renuit seu non vult.

2. Conditio, ut efficaciter influat in consensum, debet respicere certam ac determinatam personam. Expressa et habita *in genere* tantum, nullum effectum parit, cum matrimonialis consensus ferri debeat in personam hanc aut illam determinatam.

3. Attento nexu necessario exsistente, quae supra de intentione dicta fuere (n. **593** ss.) applicantur quoque, generatim loquendo, consensui conditionato.

(2) Fr. 125, D. 50, 16; fr. 14, D. 28, 7. Cfr. Ball.-Palm., *l. c.* n. 266; D'Annibale, *l. c.*; Ferraboschi, *Il matrimonio sotto condizione*, Padova 1938; Ferroglio, *Il can. 1092 del Codex iuris canonici e il diritto matrimoniale italiano*, Torino 1932; Timlin, *Conditional matrimonial consent* etc., Washington 1931, etc.

Non requiritur quod quis notionem habeat conditionis eiusque effectum cognoscat: satis est quod voluntatem suam non absolute et simpliciter significet, sed alicui circumstantiae peculiari alligatum velit.

626. An valide et licite matrimonium contrahi possit sub conditione. — 1. Cum matrimonium sit contractus, evidens est, *sub conditione* iniri posse, ut diximus de sponsalibus (n. **99**). Conditio enim afficit consensum: proinde omnes illi actus, quorum valor pendet a consensu, conditionem profecto admittere possunt.

2. At *licite*, coram Ecclesia, coniugium conditionatum iniri nequit nisi 1° conditio sit *honesta*; 2° adsit *causa gravis*; 3° *praecaveantur incommoda* forte oritura; 4° accedat *peculiaris licentia auctoritatis ecclesiasticae* (3).

3. Auctoritas competens est S. Sedes vel Episcopus, non autem parochus. Cum gravia pericula sive incommoda oriri possint ex matrimoniis conditionatis, palam est ea generatim esse vetanda et perquam raro, servatis servandis, permittenda. Quare forma conditionata celebrationis matrimonii aliena est a Rituali Romano et a consueta praxi Ecclesiae (4).

4. Si matrimonium ex permissione ecclesiastica conditionate celebreretur, conditio *exprimenda* est, ad *liceitatem* quod attinet, vel *in actu celebrationis* coram parocho et testibus, vel *ante celebrationem* modo certo, ita ut in foro externo *probari* possit (5).

Parochus de huiusmodi forma conditionata mentionem faciat in libro matrimoniorum.

5. Ad *validitatem* coniugii non requiritur, ut parochus et testes intersint impletioni conditionis, vel ut ipsis intimetur eventus conditionis. At, practice, de purificatione vel deficientia conditionis authentica notitia semper danda est parocho, qui eam referat in librum matrimoniorum ad vitandas lites de valore coniugii initi (6).

6. Qui, alia parte inscia aut invita, consensum matrimonialem sub conditione praestat, valide quidem agit, sed graviter *per se* peccat

(3) Cfr. Relat. Secretarii S. C. C. (*Prosp. Lambertini*, qui postea fuit Benedictus XIV) in caus. Ulyssibon. 18 iul. 1724; Schmalzgr., *l. c.* n. 59; Reiffenst., *l. c.* n. 22; Santi, *l. c.* n. 8; Rosset, *l. c.* n. 179; Wernz, *l. c.* n. 297.

(4) Cfr. cc. 6, 2°, 3°, 4°, 23, 1100; Noldin, *l. c.* n. 634, 3; Cerato, *l. c.* n. 88. Vlaming (*l. c.* n. 551) tenet licitum esse matrimonio conditiones apponere « etiam absque probata causa », dummodo sint honestae et substantiae matrimonii non repugnantes. Haec doctrina admitti nequit.

(5) Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. XIII, cap. 22, n. 10; Schulte, *l. c.* § 21.

(6) Schmalzgr., *l. c.* n. 42 s.; Sanchez, *lib.* V, disp. 8, n. 23 ss., disp. 13, n. 3 ss.; Rosset, *l. c.* n. 184 s.

et debet reparare damna, quae inde obvenerint alteri parti. Cfr. n. **597**.

7. Conditio *secreto* adiecta eundem habet ac publica iuridicum effectum; et quidem semper in foro *interno;* in foro *externo* solum *si* et *quatenus* probetur.

8. Quaelibet conditio omni vi caret, si *ante* matrimonium vel impletionem *revocata fuerit.* At si in actu celebrationis expressa non fuit, non ideo, quia verba consensus sunt pura et absoluta, dicenda est revocata; imo etiam *virtualiter* tantum in mente retenta est certe efficax.

627. Distinctio inter contractum, obligationes et implementum. — In quolibet contractu, contractus ipse distingui potest ab obligationibus quae ex eo profluunt, obligationes autem ab implemento: ita in matrimonio. Hinc fieri potest, ut qui simulate contraxit, reiiciat interne aut contractum ipsum, aut eius obligationes, aut adimplementum.

Porro in tertia hypothesi contractus valet, non generatim in ceteris duabus.

Haec perspicue patebunt ex dicendis. Huc spectant etiam quae alibi dicta fuerunt (n. **593** ss.).

628. Quotuplici modo matrimonium conditionate iniri possit. — Sequentes dantur hypotheses *matrimonii conditionati:* 1. sub conditione *de futuro necessaria;* 2. sub conditione *impossibili* vel *turpi;* 3. sub conditione *de futuro contra matrimonii substantiam;* 4. sub conditione *de futuro licita;* 5. sub conditione *de praeterito* vel *de praesenti.*

Singulas breviter expendemus.

Ubi agitur de *conditione*, non ipsa verba materialiter sumpta attendenda sunt, sed voluntas spectanda rite manifestata, quae studiose erui debet ex modo loquendi et concipiendi res, ex intentione habita et exterius significata, ex variis circumstantiis.

629. Conditio de futuro necessaria vel impossibilis aut turpis. — 1. Haec conditio non censetur vitiare matrimonium, sed ipsa a iure *pro non adiecta* habetur, ita ut consensus purus et matrimonium statim validum existimetur, dummodo substantiae matrimonii non adversetur.

Nam in can. 1092 expresse statuitur: « *Conditio de futuro necessaria,*

vel impossibilis, vel turpis, sed non contra matrimonii substantiam, *pro non adiecta habeatur* » (7).

Agitur de *simplici praesumptione.* Quare utrum matrimonium revera sit validum an invalidum, id unice pendet ab *intentione* contrahentium. Proinde coniugium non valet:

1º Si *necessaria* conditio, ex intentione partis vel partium, est *suspensiva,* i. e. si partes animum habuerunt se non obligandi, donec reapse impleta fuerit.

2º Item si conditio de futuro *impossibilis* vel *turpis* fuit a contrahentibus *serio* apposita ut *suspensiva.*

2. Qui affirmat se *ex animo* apposuisse conditionem, debet *probare.* Praesumptio autem, et quidem valde rationabilis, est contrahentes noluisse negotium gravissimum, quale est matrimonium, a re impossibili vel inhonesta aut ridicula pendere, sed potius ioci causa aut ad instar modi conditionem adiecisse (8).

Sed haec est *simplex praesumptio* iuris, quae contraria probatione destrui potest. Quidam, ex. gr. De Smet (9), putant huiusmodi praesumptionem esse iuris et de iure. Haec opinio est erronea, quia conditio serio apposita, quae ingreditur ipsum contractum, ut aiunt, afficiens nempe consensum matrimonialem, *necessario* attendi debet, eiusque exsistentia probari potest: siquidem matrimonium facit partium consensus, qui nulla humana potestate suppleri valet (can. 1081, § 1).

A fortiori errant, qui censent relata verba can. 1092 esse absoluta ideoque quamcumque praesumptionem excludere. Id esset contra matrimonii essentiam, seu contra ipsum ius divinum. Quis dicet Ecclesiam illud sua lege violare?

3. Si conditio *serio* posita fuerit, in neutro foro matrimonium valet; at donec in foro externo conditio probata non fuerit, coniugium ut validum habendum est, licet reapse sit nullum in foro interno (10).

4. Ubi constet de conditione *serio* apposita, ita distinguendum: si est vere *impossibilis,* matrimonium *illico* est nullum; si *turpis* et nondum impleta, valor *suspenditur* usque ad eventum verificatum. At

(7) Cfr. Sanchez, lib. V, disp. 4, n. 3; disp. 15, n. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 72 ss.; Reiffenst. *l. c.* n. 45 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 980 ss.; Wernz, *l. c.* n. 300 s.

(8) Lugo, *De iust. et iure,* disp. 22, n. 340 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 61; Reiffenst., *l. c.* n. 42 ss.; Rosset, *l. c.* n. 174; Ball.-Palm., *l. c.* n. 273; S. R. R. 19 maii 1920, 7 iul. 1920, 4 aug. 1922.

(9) *Op. cit.*, n. 154, not. 1, ed. 3ª.

(10) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 3, n. 10 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 62; Santi, *l. c.* n. 17.

neutra pars tenetur, imo nec debet exspectare, quia talis eventus est illicitus (11).

5. Conditio quae respicit prolem futuram potest tripliciter intelligi: ut conditio *de praesenti*, ut conditio *de futuro*, ut simplex causa contrahendi.

Si *primum*, contrahens capacitatem generandi unice exigit; quae conditio est licita, si modo honesto v. g. per inspectionem medici vel obstetricis verificanda dicitur; est illicita, si modo inhonesto i. e. per unionem sexualem.

Si *alterum*, est conditio de futuro turpis, quatenus requirit usum coniugii, antequam verum et validum matrimonium exsistat, ideoque habenda ut non adiecta; at si revera apposita fuisset tamquam conditio, validitas matrimonii penderet ex ea verificata necne. Hinc patet quid dicendum sit de conditione: *contraho tecum, dummodo prolem concipias.*

Si *tertium*, conditio non est ideoque influxus in consensum deficit.

630. Conditio contra substantiam matrimonii. — 1. Ea dicitur quae naturam matrimonii vel obiectum ipsius aut elementum *essentiale* in contractu excludit. Nuptiae, sub tali conditione initae, sunt *ipso iure naturali* nullius valoris.

Hinc can. 1092, 2°: « *Si* (conditio sit) *de futuro contra matrimonii substantiam, illud reddit invalidum* ».

Ratio est evidens: qui vult matrimonium, necesse est ut eiusdem substantiam velit, ideoque si conditionem substantiae contrariam apponit, manifeste ostendit se nolle substantiam seu in *verum* matrimonium nequaquam consentire (12).

Conditio potest poni sive ab utraque sive ab alterutra parte, sive ista invita aut inscia sive non, sive cognoscatur et intendatur effectus eiusmodi conditionis sive non. Conditio sane effectus parit independenter ab animo partium, quoties revera posita fuerit.

2. Huiusmodi conditio, saltem reductive, est semper et necessario *de futuro*, et habetur quando utraque pars vel alterutra positive excludit 1° *ipsum matrimonium* sive explicite sive implicite; vel 2° *ius in corpus* in ordine ad prolis generationem; vel 3° aliquam *proprietatem essentialem* matrimonii, i. e. indissolubilitatem aut unitatem. Cfr. n. **598**.

(11) Cfr. Reiffenst., *l. c.* n. 44; Sanchez, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 300; Ball.-Palm., *l. c.* n. 274.

(12) Sanchez, *l. c.* disp. 9; Schmalzgr., *l. c.* n. 116; Ball.-Palm., *l. c.* n. 279; Gasparri. *l. c.* n. 1004 ss.; Wernz-Vidal, n. 517; De Smet, n. 150.

Minus probantur quae nonnulli (Fedele, in *Archivio di diritto ecclesiastico*, 1939, p. 147; Iemolo, *l. c.* p. 254) tradunt de intentione eiusque discrimine a conditione, perspectis psychologiae principiis.

3. Generatim loquendo, conditiones quae sunt contra naturam et substantiam matrimonii, eae sunt, quae adversantur triplici *bono* matrimonii, scil. *prolis, fidei* et *sacramenti*. Consulto dicimus: *generatim loquendo*, quia non semper et necessario conditiones quae opponuntur bono prolis, fidei et sacramenti, sunt contra substantiam coniugii, ideoque non semper hoc irritum faciunt.

631. Conditiones quae adversantur bono prolis. — 1. Sunt speciatim istae: *Si generationem prolis evites; Si abortum procures; Si filios natos interficias; Dummodo debitum non petas*, aut, *debitum reddere non tenear.*

Huiusmodi conditiones appositae *simpliciter*, ipsum ius excludere non censentur; idcirco matrimonium validum censetur.

Dicimus *censetur;* nam si revera excludatur finis matrimonii, mutuum ius et officium coniugale, profecto *verus* consensus matrimonialis deest (cfr. n. **598** s.). Quod ex variis conditionibus afferendis et explicandis declarabitur.

2. Conditio: *Si ab usu matrimonii abstineas*, est contra substantiam, si excluditur ipsum *ius* ad actum coniugalem; secus non. At si adiicitur tamquam conditio *suspensiva*, excludit *per se* matrimonium; quia, ea exstante coniugium usque ad mortem manet suspensum; ea non exstante, corruit (13).

Item si quis vellet statim contrahere validum matrimonium, sed cum conditione *resolutoria*, ubi primum consummatio matrimonii attentaretur, invalide contraheret; nam talis conditio est contra matrimonii indissolubilitatem.

S. C. C., ad quaestionem de valore matrimonii initi cum conditione scripta utriusque contrahentis, numquam utendi matrimonio, die 27 iul. 1907 non respondit directe de nullitate coniugii, sed praetulit dispensationem super matrimonio rato non consummato (14).

Intentio vel conditio *numquam* utendi matrimonio, aut *semper* eo abutendi onanistice, *per se* excludere censetur ipsum ius et officium, nisi aliud constet, ideoque vitiat consensum et matrimonium consequenter nullum reddit. At practice procedendum caute atque naviter dispiciendum quaenam revera fuerit voluntas. Cfr. n. **598** bis.

3. Non sunt per se contra substantiam: *Dummodo prolem proprio lacte non nutriam*, vel: *Dummodo eam educemus in haeresi vel schismate*, vel: *Dummodo eam exponamus.*

(13) Cfr. C. C. in caus. Ulyssiponen. 18 iul. 1724; Bened. XIV, *op. cit.*, lib. XIII, cap. 22, n. 10 ss.; Santi, *l. c.* n. 18; Gasparri, *l. c.* n. 1008; Ball.-Palm., *l. c.* n. 281 s.; Rosset, *l. c.* n. 212.

(14) Cfr. *Monit. eccl.*, XIX, 1907, p. 253.

At si ipsum *ius* vel ipsa *obligatio* excluderetur a contrahentibus *alendi* et *educandi prolem*, deesset *verus* consensus, et ideo matrimonium foret nullum. Cfr. n. **601**, 7.

4. *Bonum prolis* hic intelligitur imprimis bonum *physicum*, sed non excluditur morale et religiosum.

Opinio veterum DD., qui putabant esse *semper* et *necessario* contra substantiam matrimonii pactum de prole educanda in infidelitate vel haeresi aut schismate, sustineri nequit (15). Comprobatur autem ipsius *Ecclesiae praxi*, quae huiusmodi pacta de totali vel partiali educatione *in haeresi* vel *infidelitate* semper reprobavit, at nullatenus statuit matrimonia propterea *semper* et *necessario* invalida esse.

Quare si contrahentes sint *catholici*, ambo vel saltem unus, et pactum ineant, in actu celebrationis matrimonii vel antea, de sobole educanda in haesesi vel schismate, ita distinguendum: vel partes intendunt contrahere verum matrimonium, ita ut non excludant obligationem educandi *catholice* prolem nascituram, vel excludunt positive huiusmodi obligationem et nonnisi hac posita exclusione volunt nuptias inire. Si *primum*, matrimonium valet; si *alterum*, quod tamen non praesumitur, matrimonium est nullum.

5. Conditio de non cohabitando simul in perpetuum non adversatur substantiae, si ius coniugale utrique parti sartum tectumque sit, quia communio habitationis, tori et mensae non pertinet ad substantiam matrimonii: si ius coniugale integrum non sit, coniugium non valet (16).

Conditio: *Dummodo post primum vel alterum filium prolem evitemus*, irritat matrimonium si contrahens ius *perpetuum* ad actum coniugalem vel ius ad *rectum usum* matrimonii excludere intendit; non irritat, si est tantummodo intentio abutendi coniugio. Nisi aliud constet, censetur adfuisse haec voluntas ideoque, practice, matrimonium validum habendum est, donec prima intentio probetur.

Conditio: *Dummodo interim omnem prolem excludamus, donec melior fortuna arrideat*, non irritat coniugium, si, ut in casu praecedenti, voluntas praevalens fuerit ineundi verum matrimonium, et solum addita sit secundarie intentio iure matrimoniali non utendi vel abutendi. At nuptiae irritantur, si ius ad rectum usum matrimonii fuit ex animo contrahentium exclusum.

Item irritantur, si partes convenerint de *abusu* matrimonii, tamquam de vera conditione *sine qua non*, id est de conditione quae mutua iura restringat. Quod si pro futuro tempore melioris fortunae ad iura

(15) Van de Burgt, *l. c.* p. 66 ss.; Wernz, *l. c.* n. 320, not. 40; Fraghì, *l. c.* p. 50 ss.
(16) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 10, n. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 124.

matrimonialia sese mutuo obligare intenderunt, coniugii valor suspenditur, donec post mutatam fortunam conditio verificata fuerit (17).

Idem fere dicendum de his conditionibus: *Dummodo servemus castitatem post alterum filium*, vel: *Dummodo servemus castitatem feria quinta vel sexta singulis hebdomadis*, vel: *Dummodo matrimonio utamur tempore minus apto ad fecundationem*, vel: *Dummodo castitatem servemus per tres annos*. Scil. matrimonium est validum si *exercitium* dumtaxat excluditur, ut plerumque accidit, non vero *ipsum ius*, quia hoc potest certe ab illo separari ad tempus; secus, coniugium est nullum.

Quoad ultimam seu triennium, valor matrimonii, ut supra, suspenditur usque dum conditio fuerit verificata, si haec *vere ut talis* apposita fuerit.

Num intentio servandi perpetuam castitatem irritet necne matrimonium, dicemus infra (n. **635**).

632. Conditiones contra bonum fidei. — Quoad bonum *fidei* seu *fidelitatis*, sunt *per se* contra substantiam matrimonii hae conditiones: *Dummodo mihi sit facultas adulterandi*, vel: *Dummodo mihi liceat aliam mulierem sumere*, et aliae aequivalentes.

Nisi aliud probetur, praesumptio est, contrahentes sub his conditionibus consensum in *verum* matrimonium non habuisse, ideoque, practice, matrimonium nullum censendum (18).

Diximus *per se* huiusmodi conditiones esse contra substantiam matrimonii, quatenus, attentis verbis, iure praesumitur coniuges proprietatem *essentialem*, scil. unitatem matrimonii, excludere voluisse. Si constet de contraria intentione, palam est coniugium ex hoc capite nullitati non subesse.

633. Conditiones contra bonum sacramenti seu resolutoriae. — Ex conditionibus quae matrimonii substantiae repugnant ex parte proprietatum essentialium, attendenda est potissimum conditio *dissolubilitatis*, sub qua in nonnullis regionibus (Oceania, Canada, Transylvania, in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis, etc.), acatholici compleres contrahunt.

Nimirum ipsi, perverse interpretantes verba Domini: «*Quicumque dimiserit uxorem suam* nisi ob fornicationem *et aliam duxerit*, moechatur», non solum falso putant, se posse a coniuge adultero divertere, sed secundum suum ritum nuptias benedicendi expresse et sollemniter stipulantur, coniugium in casu adulterii solutum iri.

(17) Cfr. Lehmkuhl, *l. c.* n. 879 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1006; Santi, *l. c.* n. 19; Ball.-Palm., *l. c.* n. 283; Timlin, *l. c.* 140 ss.; Franghì, *l. c.* 86 ss.
(18) Cfr. Instr. S. C. S. Off. 6 april. 1843, 9 dec. 1874; S. R. R. 29 april. 1922, 18 maii 1922, 23 iul. 1923.

In aliis regionibus Protestantes, quamvis praedicto *errore* infecti, peculiarem benedictionis ritum, quo solubilitatis intentio in pactum deducatur, non adhibent. Cfr. n. **588**, 2.

Quoad bonum *sacramenti* scilicet *indissolubilitatis*, adversantur substantiae coniugii, et consequenter illud irritant, hae conditiones vel clausulae: *Contraho tecum, donec inveniam aliam ditiorem*, vel: *Donec fidelitatem servaveris*, aut: *Donec adulterium non patraveris*, vel: *Donec pius et probus permanseris;* et generatim omnes conditiones *resolutoriae*.

Excipiuntur tamen illae conditiones improprie dictae resolutoriae, quae matrimoniali contractui ex iuris dispositione insunt: scil. matrimonium ratum et non consummatum sollemni professione religiosa ac dispensatione Romani Pontificis solvi posse.

Conditio de *facultate* ingrediendi religionem ante coniugii consummationem non repugnat substantiae.

Num vero conditio sive pactio de *obligatorio* ingressu in religionem repugnet an non, AA. inter se dissentiunt (19). Ita distinguendum: si contrahens non intendit tradere-acceptare ius perpetuum et exclusivum, matrimonium non valet; secus valet.

Id confirmatur responsione S. C. C. 8 iul. 1724. Ludovicus et Ioanna convenerant de matrimonio ineundo ea conditione ut, inito matrimonio, Ioanna infra quindecim dies monasterium monialium ingrederetur, et, elapso novitiatus anno, emitteret professionem; interim non uteretur matrimonio nec illud consummaret; pro quo effectu renuntiabat omni iuri quod sibi competere posset in personam Ludovici cum ulteriore declaratione, quod in hypothesi in qua aliqua ex hisce conditionibus non adimpleretur, matrimonium perinde se haberet, ac si numquam contractum fuisset.

Haec mutua intelligentia fuit in scriptis redacta et parocho ac testibus communicata. Paulo post ad matrimonii celebrationem deventum fuit, ita ut moraliter certum esset hanc conventionem non fuisse revocatam.

Proposito dubio: « *An matrimonium sit nullum in casu* », S. C. reposuit: « *Ex hactenus deductis matrimonium esse nullum in casu* » (20).

An et quando conditio *divortiandi* irritet matrimonium, vide n. **602**.

634. Quid practice attendendum sit. — 1. In singulis casibus, videndum, utrum agatur de intentione *non adimplendi officia coniugalia*, an de vera intentione *excludendi ipsum ius* vel *officium coniugale;* nam plerumque memoratae conditiones, paucis exceptis, sunt potius *contra obligationes*, quae ex matrimonio iam *valide* inito oriuntur, quam contra ipsius substantiam (21).

2. Nihil interest, an *turpis* sit conditio contra substantiam, vel *honesta:* an *bona* vel *mala fide* apponatur; an matrimonii nullitas *expresse* intendatur, necne; an contrahentes sciant vel ignorent coniugium ex apposita conditione nullum evadere. Sane valor matrimonii unice pendet ex consensu coniugali *vere* seu *obiective* exsistente.

3. Si conditio contra substantiam ab *una* parte apponitur, altera contradicente, et tamen ad celebrationem matrimonii devenitur, praesumitur illa a conditione recessisse, ideoque matrimonium validum habendum est donec contrarium probetur (22).

Si post appositam conditionem ab *uno* contrahentium alter tacet, iuxta nonnullos coniugium censetur validum, iuxta alios invalidum. Est mera praesumptio, quae profecto cedit veritati.

4. Ut *vera* conditio, quae adversatur matrimonii substantiae, illud irritet, necesse non est ut sit in *pactum* deducta. Id ex ipsa rei natura certissimum est, deficiente ob conditionem consensu. Qua de re nonnulli AA. non satis clare loquuntur (23).

Pactum vim habet dumtaxat *demonstrativam* et *probativam*. Demonstrat nempe agi de vera conditione, quae, alia parte consentiente, tamquam pars constitutiva contractus apposita est; probat factum i. e. exsistentiam conditionis. Cfr. n. **599**.

5. De modo et ratione probandi conditionem, de exclusione aut limitatione iuris accusandi matrimonium ex huiusmodi capite, huc spectant quae supra dicta sunt (n. **603**).

635. An propositum, votum, pactum, conditio de castitate servanda in perpetuum sit contra substantiam matrimonii, necne. — 1. Simplex *propositum* servandi perpetuam castitatem, supposita traditione-acceptatione *iuris* in corpus, non irritat coniugium, quia non est contra eius substantiam.

2. Idem dicas de *voto* ob eandem rationem.

3. Quoad *pactum*, ita distinguendum: vel agitur de pacto apposito et acceptato per *conditionem* proprie dictam, vel de pacto addito per stipulationem *modi*.

(19) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 203; Van de Burgt, *l. c.* p. 69, 72; Wernz, *l. c.* n. 296, 1007.

(20) Cfr. Bened. XIV, qui munere Secretarii S. C. C. tunc fungebatur, in *Quaest. can.* 383, ubi refert hanc causam et erudite disserit; *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 22, n. 10 s.

(21) Cfr. D'Annibale, III, n. 448, not. 7; Wernz, *l. c.* n. 302, not. 41; Santi, *l. c.* n. 18; Ball.-Palm., *l. c.* n. 282 ss.

(22) Schmalzgr., lib. IV, tit. 5, n. 116; Sanchez, lib. V, disp. 12, n. 3 ss.; Pirhing, lib. IV, tit. 5, n. 14; Gasparri, *l. c.* n. 1003; Wernz, *l. c.* n. 302, not. 44; S. R. R. 29 april. 1922.

(23) Santi, *l. c.* n. 25; Vlaming, *l. c.* n. 544; Timlin, *l. c.* p. 180 ss.

4. In priore casu, controvertitur. Plures negant esse contra substantiam matrimonii. Sane:

1º Ius matrimoniale essentialiter consistit in *iure utendi* corpore alterius in ordine ad prolem. Sed in huiusmodi iure, ut in quolibet alio iure, distingui potest et debet *exercitium* iuris ab ipso *iure*, ideoque nihil prohibet quominus haec duo per appositam conditionem separentur vel statim post matrimonium, quod omnes admittunt, vel ante matrimonium.

Nec dicas ius radicale esse inutile, si exercitium in perpetuum excludatur ante coniugium, quia plures reapse sunt illius effectus. Etenim hoc iure omnes alii excluduntur et, consequenter, copula cum tertia persona est adulterium; praeterea, si sola mutua conventio intercessit, usus matrimonii licitus fit ex mutuo consensu; quod si coniux voto quoque sit obstrictus, usus matrimonii est contra votum seu religionem, sed non contra castitatem, et, soluta conventione ac dispensato voto, licitus evadit; denique vir, si vi aut metu cogat mulierem ad copulam, non committit fornicationem, sed tantum fidem datam violat aut etiam sacrilegium patrat.

2º Plures sanctae feminae nuptias contraxerunt ligatae voto castitatis, ex. gr. Pulcheria, quae, ut legitur in lectione, «salva quam Deo voverat virginitate, coniugem (Marcianum Augustum) sibi delegit».

Ne se exponerent periculo violandi votum, debuerunt pactum addere de castitate servanda; imo citata verba lectionis S. Pulcheriae huiusmodi pactum expresse indicare videntur; et nihilominus eius matrimonium validum fuisse dicendum est, quia Ecclesia eam de hac re laudat (24).

Patroni huius sententiae citare solent in exemplum etiam matrimonium B. M. V. cum S. Iosepho, de quo alibi (n. **637**).

636. Multi affirmant tale pactum adversari substantiae matrimonii. Nam:

1º Huiusmodi pacto excluditur in perpetuum potestas utendi corpore alterius ideoque excluditur ipsum ius, quia ius est praecise potestas utendi. Sane, ut ait *Benedictus XIV* (l. c.), «matrimonii substantiae non repugnat matrimonio non uti, sed uti non posse».

(24) Pichler, lib. IV, tit. 1, n. 79 ss.; Ball.-Palm., *loc. cit.*, n. 227 ss.; Ball. ad Gury, II, n. 752; Palmieri, *De matr.*, th. III; Lehmkuhl, II, n. 882; Marc, II, n. 1973, et alii apud Sanchez, lib. V, disp. 10, n. 1.
Bened. XIV (*De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 22, n. 12) dicit huic sententiae «*multum probabilitatis*» inesse.

Neque dicas ea conditione excludi tantum exercitium, salvo radicali iure *coëundi;* nam, excluso ante matrimonium exercitio in perpetuum, ius radicale coëundi vix aut ne vix quidem intelligi potest, cum ius, ut diximus, sit ipsa potestas utendi aliquando.

2º *Gregorius IX* (25) tradit, in genere, esse contra substantiam conditionem: *Si generationem prolis evites*, quin distinguat utrum honesto an inhonesto modo generatio vitetur.

3º Non constat S. Pulcheriam (idem dicas de S. Cunegunda) illud pactum addidisse. Dici potest eam nuptias contraxisse cum Marciano Augusto, quia huius continentiam cognoscebat et tantae virtutis fuisse ut etiam in matrimonio votum virginitatis servaverit; et in hoc laudatur (26).

5. Utraque sententia, tum intrinsece tum extrinsece ob auctoritatem DD., est probabilis; prima tamen seu negativa, omnibus perpensis, praeferenda videtur (27).

Proinde, stante hac controversia, in praxi matrimonium non permittatur cum tali conditione; si vero initum iam est, standum pro eius valore.

6. In altero casu, i. e. quando agitur de pacto per stipulationem secundariam *veri* et proprie dicti *modi*, matrimonium valet, et contraria opinio quorumdam Auctorum (28) caret fundamento iuridico. Nam *modus* ex natura sua apponitur *post* contractum iam *valide* initum, et in hoc praecise stat essentiale discrimen inter *conditionem* et *modum*. Quod apertissime confirmatur communi et certa doctrina, scil. coniuges *post* matrimonium valide contractum posse inire pactum, quo mutuo renuntient suo iuri ad usum matrimonii (29).

637. Matrimonium B. M. V. cum S. Ioseph. — 1. Quidam dicunt matrimonium B. M. V. et S. Ioseph verum non fuisse sed *putativum* sive «*matrimonium verum in foro externo*» (30).

(25) Cap. 7, X, IV, 5.
(26) S. Thom., in IV *Sent.*, dist. 28, art. 4, ad 3, et dist. 31, q. 1, art. 3; Bened. XIV, *l. c.*; Sanchez, *lib.* V, disp. 10, n. 1 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 5, n. 119; S. Bonaventura in IV *Sent.*, dist. 31, q. 6, ad 4; S. Antoninus, part. 3, cap. 19, § 1, n. 1; Laymann. lib. V, tract. 10, part. 2, cap. 7, n. 9; Gonzales, in cap. 7, lib. IV, tit. 5, n. 8; Barbosa, in cap. 7, eiusd. tit., n. 3; D'Annibale, III, n. 443, not. 4; Van de Burgt, *l. c.* p. 69 ss.; Rosset, *l. c.* n. 192 s.; Scherer, *l. c.* § 112, not. 102; Chelodi, *l. c.* n. 125; Vlaming, *l. c.* n. 546.
Card. Gasparri in 3ª ed. (II, n. 1011) dicit: «Haec altera sententia, saltem extrinsece, ob auctoritatem auctorum probabilior est». In praecedenti editione, e contrario (II, n. 858), oppositae sententiae adhaerebat.
(27) Sanchez (*l. c.* nn. 1-7) omnes adversariorum obiectiones iam tunc propositas reiicit.
(28) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 302, not. 41.
(29) Cfr. Ball-Palm., *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 193 ss.; Wernz, *l. c.* Noldin, *l. c.* n. 635.
(30) Santi-Leitner, lib. IV, tit. 5, n. 23, I; Leitner, *l. c.* n. 136.

Haec paucorum opinio communiter a D. merito reiicitur (31). Sane matrimonium *putativum* vere et obiective est invalidum; sed matrimonium B. M. V. et S. Ioseph fuit *verum* et *validum* matrimonium ratum, licet numquam consummatum (32).

2. Pie creditur B. M. V. ante matrimonium non solum propositum habuisse servandi perpetuam et perfectam castitatem, sed etiam votum, quamvis Hebraeis ignotum, emisisse (33).

Quo posito, quaerunt AA. quomodo B. M. V. potuerit *verum* matrimonium inire. Nonnulli putant id potuisse, quia addita et acceptata fuit conditio de non usu matrimonii i. e. de castitate perpetuo servanda in coniugio.

Plerique hanc explicationem non admittunt, quia, ceteris omissis, talis conditio in discrimine ponit validitatem matrimonii, ut supra diximus (n. **636**).

Praeferenda est explicatio *S. Thomae:* « B. M. V., antequam contraheret cum Ioseph, fuit certiorata divinitus quod Ioseph in simili proposito erat et ideo non se commisit periculo nubens; nec tamen propter hoc aliquid veritati deperiit, quia illud propositum non fuit conditionaliter in consensu appositum; talis enim conditio, cum sit contra matrimonii bonum, scilicet prolem procreandam, matrimonium tolleret » (34).

Huic explicationi adhaeret Bened. XIV (l . c.) cum multis aliis.

638. Conditio suspensiva. — 1. Valorem matrimonii *suspendit* conditio *de futuro licita;* ex. gr. si quis dicat: *Contraho tecum, si pater meus consenserit; si obtinuero hoc vel illud munus; si iudicis sententia erit mihi favorabilis; si mater mea convaluerit,* etc. (canon 1902, 3°).

Ideo coniugii valor *suspenditur,* quia consensus huic conditioni alligatus nondum est *efficax,* ideoque cum in suspenso maneat coniugalis consensus, necessario consequitur ipsius matrimonii valorem suspendi.

2. Proinde matrimonium sub huiusmodi conditione initum nec irritum est nec validum seu verum; nam apposita conditio *a)* illud *non irritat,* quia non est contra substantiam, nec *b)* ipsa *irrita* seu

(31) Unde ipse Santi-Leitner (*l. c.* III) fatetur: « Nostris autem temporibus *unanimis paene videtur consensus* Theologorum in agnoscenda veritate illius matrimonii rati, non consummati ».

(32) Cfr. Pesch, *l. c.* n. 732 ss.; Rosset, *l. c.* n. 256 ss.; Wernz, *l. c.* n. 302, nota 41; Gasparri, *l. c.* n. 24; Kreutzwald, *Kirchenlex.* v. *Iosephsehe*; Flunk, *Die Vermählung Mariae mit Ioseph,* in *Zeitschrift für katholische Theologie,* 1888, p. 663.

(33) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.,* lib. XIII, cap. 22, n. 12; Palmieri, *op. cit.,* th. III.

(34) In IV *Sent.,* dist. 30, q. 2, art. 1, ad II.

non adiecta censetur, quia non est de futuro necessaria vel impossibilis aut turpis, sed *c) suspendit,* quia est de futuro contingente honesto (35).

3. Ad effectum iuridicum quod attinet *suspensionis* matrimonii, nihil refert utrum conditio apposita fuerit in ipso matrimonii actu, an posita antea nec revocata; utrum fuerit in pactum deducta, an non; utrum ab una tantum parte, vel ab utraque apposita fuerit; utrum sit occulta an publica, adeo ut in foro externo probari possit, an non; utrum, si ab una parte dumtaxat apposita, alteri sit cognita, an non.

Haec omnia - contra nonnullos qui aliter sentiunt vel saltem dubitant - sunt certa atque manifesta ex doctrina de *vera* conditione eiusque *influxu* in consensum.

At si *occulte* apposita fuerit conditio ita ut in foro externo probari nequeat, palam est in tali foro non esse attendendam; unde ea forte non verificata, valor coniugii sustinetur, donec in foro externo exsistentia conditionis probetur (36).

4. Pars quae, altera inscia, hanc conditionem ponit, graviter peccat, quia alia pars decipitur, quippe quae putat et vult *statim* contrahere *verum* et *perfectum* matrimonium.

Contrahentes non peccant si, in actu coniugii sub tali conditione initi, non sunt in statu gratiae; peccant, e contrario, si in statu culpae lethalis sint dum conditio verificatur, quia tunc reipsa matrimonium perficitur et fit sacramentum.

5. Ante verificatam conditionem, *contrahentes non sunt veri coniuges,* ideoque actus coniugatis liciti ipsis omnino vetantur. Huc spectant quae diximus de sponsis (n. **139** ss.).

Utraque pars tenetur exspectare verificationem conditionis, imo et curare ut haec verificetur, aut certe non impedire (37): haec sane obligatio ex ipsa rei natura consequitur.

Si ante conditionem verificatam una pars, alia inscia aut invita, matrimonium contrahit cum tertia persona, hoc profecto est validum, quamvis illicitum (38).

6. Quacumque de causa, sive inculpabili sive culpabili, conditio non verificetur, evanescit consensus conditionatus ipsumque matrimonium quod in suspenso erat.

(35) Schmalzgr., *l. c.* n. 13 ss.; Van de Burgt, *l. c.* p. 75; Feije, *l. c.* n. 647; S. R. R. 7 iun. 1920, 11 aug. 1921, 23 iul. 1923.

(36) Cfr. Bened. XIV, *l. c.* n. 10; Sanchez, lib. II, disp. 45, num. 21; Gasparri, *l. c.* n. 987 s.

(37) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 6, n. 8; Lugo, *De iust. et iure,* disp. 22, n. 383; Gasparri, *l. c.* n. 988; Wernz, *l. c.* n. 298.

(38) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 8, n. 10 ss.; Ball.-Palm., *l. c.*

Hinc patet applicari non posse in hac hypothesi principium in iure civili receptum: « quoties per eum cuius interest conditionem non impleri, fiat quominus impleatur, perinde haberi ac si impleta conditio fuisset » (39). Ratio pluries indicata fuit: matrimonium essentialiter consistit in consensu, qui nulla humana auctoritate suppleri potest.

7. Verificata conditione, coniugium, *dummodo res in statu quo antea manserit*, valet *a momento verificationis* (et tunc fit sacramentum), quamvis per fictionem iuris, ad effectus quod attinet, retrotrahatur ad momentum celebrationis. Dicimus *dummodo res in statu quo antea manserit*, nam si consensus interim fuerit revocatus, vel supervenerit impedimentum dirimens, matrimonium, uti patet, consistere nequit (40).

8. Conditio ab utraque vel ab alterutra parte, alia etiam inscia aut invita, semper potest *valide* revocari; *licite* ex causa iusta.

Revocatio fieri potest *explicite* i. e. expressis verbis et *implicite* seu per aliquem actum qui contrariam voluntatem contrahentis manifestet, ex. gr. si sponsalia ineat cum tertia persona *occulte* et *publice*, adeo ut in foro externo constare possit de huiusmodi revocatione necne; per actum *mere internum* et per actum *externum*.

Quocumque modo fiat revocatio, eosdem effectus iuridicos obiective producit. At si appositio conditionis fuerit publica et haec deinde occulte revocetur, conditione verificata standum est pro valore coniugii, donec revocatio probetur.

Necesse non est, ut impletio conditionis intimetur parocho, quando haec purificatio aliunde notoria est et publice constat (41).

9. Si conditio apposita fuerit *in actu matrimonii* coram parocho et testibus, et nunc contrahentes velint, non exspectata verificatione eventus, *pure* celebrare, necesse non est ut *rursus* in forma publica ineant. Sufficit ut certo constet de revocata conditione et parochus certior fiat, qui id adnotare debet in libro matrimoniorum.

Sane consensus conditionatus fit *purus* statim ac conditio revocatur ideoque, posito iam consensu, *ipso facto*, quin necessaria sit nova celebratio, coniugium perficitur validumque exsistit (42). Idem dicas si conditio, licet non apposita in actu matrimoniali, *publica* tamen fuerit.

(39) L. 161 ff. de regulis iuris.
(40) Schmalzgr., *l. c.* n. 42; Fagnanus, in cap. 7, tit. 5, lib. IV, n. 24 ss.; Rosset, *l. c.* n. 184 ss.; Wernz, *l. c.* n. 297; Ball.-Palm., *l. c.* n. 298.
(41) Schmalzgr., *l. c.* n. 40; Ball.-Palm., *l. c.* n. 298; Vlaming, *l. c.* n. 550.
(42) Card. Gasparri, in 3ª ed. (n. 991) « re melius perpensa », recedit a contraria opinione et huic sententiae merito subscribit.

Si conditio fuit *occulta*, satis est revocare *privatim* conditionem, quin necesse sit parochum monere; quae revocatio praesumitur, si contrahentes actum coniugalem libere ponant.

639. Num, verificata conditione, consensus renovandus sit. — 1. Matrimonium, verificata conditione, valet *absque ulla renovatione consensus*; nam hic ab initio datus sub conditione, virtualiter perseverat, et adveniente conditione purus evadit, et consequenter coniugium *ipso iure* perficitur. Id autem accidit sive contrahentes cognoscant sive ignorent verificationem conditionis (43).

Haec sententia, quae approbata fuit a S. C. Concilii tempore S. Pii V et Clementis VIII, teste Fagnano (44), hodie communis est et certa.

2. Nonnulli putant huic doctrinae dari *exceptionem* (45) i. e. si personae *inhabiles* contraxerint sub conditione « si Papa dispensaverit », quia, aiunt, renovatio a iure positivo exigitur. Sed in hoc casu non habetur vera *exceptio*, quia cum nupturientes sint obstricti aliquo impedimento dirimente nequeunt, utpote inhabiles, consensum *iuridice* validum praestare. Attento iure naturae, matrimonium potest certissime vim accipere absque renovatione consensus.

Quod vero in praefata hypothesi renovatio consensus sit omnino necessaria ex iure positivo, certum non est. Nam alii dubitant, alii negant (46).

640. Scholion. — 1. Iure antiquo copula libere posita, *pendente conditione*, constituebat *praesumptionem iuris et de iure* revocationis, atque exinde matrimonium omnino validum in foro externo censebatur (47).

Etiam post Leonis XIII Const. « *Consensus mutuus* » 15 febr. 1892, vigebat iuxta communiorem sententiam haec iuris dispositio (48).

2. Iure novo certum est copulam non constituere *praesumptionem iuris et de iure* revocationis; num saltem *praesumptionem iuris* constituat, ita distinguendum: praesumptio iuris proprie dicta non constituitur, quia ius positivum nihil statuit; praesumptio lato sensu profecto constituitur.

641. Conditio respiciens consensum parentum. — Quaerunt DD., quid statuendum, quando conditio apposita fuit: *Si parentes consentiant aut consenserint.*

(43) Lugo, *l. c.* n. 386; S. Alph., *l. c.* n. 865; Schmalzgr., *l. c.* n. 42; Ball.-Palm., *l. c.* n. 298; Wernz, *l. c.* n. 297.
(44) *Comm. in cap. 5 De conditionibus*, etc.
(45) Gasparri, *l. c.* n. 994; Chelodi, *l. c.* n. 126; Feije, *l. c.* n. 647; Wernz, *l. c.* n. 297.
(46) Cfr. Reiffenst., lib. IV, tit. 5, n. 647; Wernz, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 188 ss.; Gasparri, *l. c.*
(47) Cfr. cap. 3, 5, 6, X, IV, 5; Fagnan. in cap. 7, X, h. t., n. 21; Wernz, *l. c.* n. 298; Gasparri, *l. c.* n. 990.
(48) Cfr. Wernz, *l. c.*; Chelodi, *l. c.* n. 126.

Haec ad rem animadvertenda (49):

a) Valet matrimonium, si parentes, certiores facti, consenserint, quamvis postea dissenserint; nam, verificata conditione consensus ex parte parentum, coniugium *statim* perficitur et semel valide initum indissolubiliter exsistit.

b) Si parentes *prius* dissenserint, et *postea* consenserint, alii affirmant matrimonium sub praefata conditione initum valere, alii negant.

Sententia negativa verior est (50). Posito enim dissensu, utraque pars manet *ipso facto* libera, ita ut possit valide et licite, ex hoc capite, sponsalia et matrimonium inire.

Quod si consensus forte perseveret, utpote non revocatus explicite aut implicite, validus atque efficax non erit iuridice, *post dissensum parentum* i. e. *non verificatam conditionem;* et licet parentes *deinde* consentiant, consensus tamen, qui valorem iuridicum *iam* amisit, non potest, nisi renovetur, matrimonium constituere.

c) Si unus consentiat et alter dissentiat, conditio deficit. Aliter si haec conditio apposita fuerit: *Si pater vel mater consenserit;* tunc utroque vel alterutro consentiente, conditio verificatur.

d) Si parentes neque consentiant neque dissentiant, conditio est impleta, si, uti plerumque, sensus conditionis est mere negativus i. e.: *Nisi parentes dissenserint* (51); si, e contrario, sensus sit positivus scil. contrahentes ea conditione intenderint positivum consensum parentum, conditio non est impleta (52).

Si parentes moriantur, pendente conditione, haec praesumitur verificata, ubi eiusdem sensus sit, ut supra, mere negativus; secus, non.

In praxi videndum quaenam fuerit intentio vera contrahentium. Item validum censetur coniugium sub tali conditione initum, si parentes sint mortui et contrahentes id nesciverint: cessat sane periculum, ne matrimonium sit contra voluntatem praentum (53).

642. Conditio de praeterito vel de praesenti. — « *Si* (conditio sit) *de praeterito vel de praesenti, matrimonium erit validum vel non, prout id quod conditioni subest, exsistit vel non* » (can. 1092, 4º). Proinde:

(49) Cfr. Sanchez, lib. V, disp. 7, n. 1 ss.; Schmalzgr., *l.* c. n. 46 ss.; S. Alph., *l.* c. n. 892.
(50) Cfr. Sanchez, *l.* c. n. 8 ss.; Gasparri, *l.* c. n. 995.
(51) Sanchez, *l.* c. n. 11; Schmalzgr., *l.* c. n. 50; D'Annibale, III, n. 508, not. 32.
(52) Cfr. S. Alph., *l.* c.; Gaparri, *l.* c. n. 995.
(53) Schmalzgr., *l.* c. n. 50; S. Alph., *l.* c. n. 894; Ball.-Palm., *l.* c. n. 300.

1º Si conditio est *impossibilis* et *serio* apposita, matrimonium non exsistit, quia deest consensus (54).

2º Si conditio est *possibilis* et *honesta* atque *serio* apposita, matrimonium est validum aut invalidum iam ab initio, prout conditio exsistat necne.

Nihil interest, ad matrimonii valorem quod spectat, utrum contrahentes cognoscant an ignorent verificationem conditionis; nam valor matrimonii pendet ex *obiectiva* realitate conditionis, ex qua unice pendet ipsius coniugalis consensus obiectiva exsistentia (55).

Palam est, contrahentes, quamdiu ignorant utrum conditio exsistat necne, actum coniugalem exercere non posse.

3º Si conditio est *turpis* et *verificata*, coniugium valet; si non est verificata, non valet, dummodo *serio* apposita fuerit.

Quidam commentatores Codicis (56) dicunt hoc principium de turpi conditione verificata, tunc valere cum conditio est « *contra substantiam* ».

At minus recte, proprie loquendo; nam conditio, quae non inducit ad peccatum neque imponit *obligationem* contrariam bono *substantiali* matrimonii, non est proprie contra substantiam contractus coniugalis, cum nihil reapse in consensu excludatur *a substantiali obiecto matrimonii.*

Porro turpis conditio praeterita vel praesens, quae *ante* celebrationem coniugii *supponitur* tamquam *factum* iam *completum* et *praecedens*, non *inducit* ad peccatum neque *imponit* quoddam vinculum iniquitatis, ex. gr. si sponsus dicat: *Contraho tecum, si sumpsisti venena sterilitatis*, vel: *Si passa es exstirpationem ovarii.*

Quae formula differt omnino ab altera: *Dummodo sumas venena sterilitatis*, vel *patiaris exstirpationem ovarii* (57).

4º Conditio *impossibilis* vel *turpis* de praeterito aut de praesenti estne habenda pro *non adiecta*, ex iuris praesumptione, in casu *dubio* i. e. quando non constat *quo animo* a contrahentibus apposita fuerit?

Nonnulli censent ex can. 1092 huiusmodi conditionem, ut olim (58), esse *hodie* habendam pro non adiecta.

(54) Cfr. Reiffenst., *l.* c. n. 44; Rosset, *l.* c. n. 174 ss.; Wernz, *l.* c. n. 300.
(55) S. Thom., in IV, D. 29, q. unic., art. 3, q. 3; Sanchez, *l.* c. disp. 6; Schmalzgr., *l.* c. n. 19 ss.; Reiffenst., *l.* c. n. 10.
Celebris est causa resoluta a speciali Commissione Cardinalium, de mandato Ssmi, quae die 2 aug. 1918 sententiam nullitatis matrimonii tulit ex capite conditionis appositae. Cfr. *Acta Apost. Sedis*, IX, p. 388 ss.
(56) Ex. gr. Chelodi, *l.* c. n. 127.
(57) Cfr. Sanchez, *l.* c. disp. 9, n. 6 s.; Schmalzgr., *l.* c. n. 115 ss.; Reiffenst., *l.* c. n. 40; Pirhing, lib. IV, tit. 5, n. 14; Wernz, *l.* c. n. 302, not. 39; Fraghi, *l.* c. p. 74 ss.
(58) Cfr. Wernz-Vidal, 603, not. 18; Van de Burgt, 102, not. 2.

Non recte, ut opinamur, saltem proprie loquendo. Nam conditio *impossibilis* non potest, utpote talis, esse et non esse; atqui can. 1092, 4° apertissime supponit conditionem posse verificari et non verificari, cum dicatur: « prout id quod conditioni subest, *exsistit vel non* »; quare dicendum verba cit. can. 1092, 4° non respicere conditionem *impossibilem*, secus verba « *exsistit vel non* » sensum non haberent, quod est absonum.

Num saltem conditio *turpis*, attentis hisce verbis, pro *non adiecta* habenda sit, clare non liquet.

Res practice est minoris momenti.

Iure antiquo conditio *impossibilis* de praesenti aut de praeterito (vel de futuro) habebatur pro *non adiecta* (59).

De conditione *turpi* (de praeterito vel de praesenti) erat controversia. Plerique cum *S. Thoma* (60) docebant huiusmodi conditionem non vitiari, quia non inducit, aliter ac conditio turpis *de futuro*, ad peccatum. Alii negabant, quia id saltem efficit talis conditio, ut peccatum praeteritum vel praesens laudetur et confirmetur (61).

643. Quaestio. — *An valide contrahat matrimonium vir catholicus cum muliere haeretica, et vicissim, si pars catholica sub hac expressa conditione ineat, nempe ut pars haeretica postea ad fidem catholicam convertatur?*

Resp. 1. Vel conditio ponitur ut *suspensiva*, vel ponitur ut *resolutiva*. Si primum, est conditio *de futuro* eaque, ad normam can. 1092, 3°, valorem matrimonii suspendit usque dum verificetur. Si alterum, est contra indissolubilitatem matrimonii ideoque vitiat ipsum consensum.

2. Si nec suspensiva nec resolutiva sit, quatenus pars catholica *hic et nunc*, i. e. in actu celebrationis matrimonii, voluerit revera validum coniugium inire, dubitandum non est de eiusdem valore, cum in tali casu vera et proprie dicta conditio defuerit.

644. Modus, causa, demonstratio, dies. — 1. Matrimonium, cum sit contractus, iniri potest, praeterquam sub conditione, etiam sub *modo, causa, demonstratione* et *die*. Huc spectant quae diximus de sponsalibus (n. **100**).

(59) Cfr. cap. 7, X, IV, 5; Sanchez, *l. c.* disp. 4, n. 3; Schmalzgr., *l. c.* n. 72 ss.; Reiffenst., *l. c.* n. 46 s.; Wernz, *l. c.* n. 300; Gasparri, *l. c.* n. 1020; Ball.-Palm., *l. c.* n. 271 ss.

(60) In IV, D. 29, q. unic., art. 3, q. 3; Sanchez, *l. c.* disp. 15, n. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 96 s.; Lugo, *l. c.* disp. 22, n. 372; Reiffenst., *l. c.* n. 45; Ball.-Palm., *l. c.* n. 278; Wernz, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 1021; Van de Burgt, *l. c.* n. 102, not. 2.

(61) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* qui hanc sententiam *valde probabilem* vocat; Sanchez, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 300, not. 31.

2. *Modus* numquam vitiat, quia actui iam perfecto supervenit. Si est honestus et possibilis servari debet, si turpis vel impossibilis pro non adiecto habetur. Si est contra substantiam, videndum *practice* an forte ad conditionem reducatur; tunc quidem coniugium ex tali *conditione* irritum fit, secus non (62).

3. *Causa* et *demonstratio*, quaecumque sit sive vera sive falsa, sive honesta sive turpis, contraria vel non contraria substantiae matrimonii, *per se* non vitiat nec suspendit matrimonium (63).

Ratio est, quia demonstratio et causa non pertinent ad substantiam contractus matrimonialis, sed solum declarant opinionem, quam contrahens habet circa personam, cum qua contrahit.

Diximus *per se* non vitiare aut suspendere, nam duo casus excipi debent:

1° Si causa vel demonstratio reducatur ad errorem circa personam vel conditionem libertatis, v. gr. si quis dicat: *Contraho tecum, quia vel quae es libera aut primogenita filia Petri;* si non esset libera vel primogenita Petri, matrimonium foret irritum, non quidem ratione demonstrationis vel causae, sed propter *errorem personae* vel conditionis (cfr. n. **586**).

2° Si apponitur per *modum conditionis;* tunc enim non secus ac de conditionibus iudicandum est, v. gr. si dicas: *Contraho tecum, quae vel quia tantam dotem afferes;* sensus autem est: *Contraho tecum, si (dummodo) tantam dotem afferas* (64).

4. Quando contractui matrimonii fit appositio temporis seu *die* certae vel incertae, duplici modo tempus celebrationis intelligi potest

1° Ut dies assignata sit terminus *a quo*, idest dies a qua inci pere debeat obligatio; 2° ut sit terminus *ad quem*, quo adveniente cesset obligatio contractus.

In *primo* casu adiectio *diei* habet vim conditionis suspensivae et facit ut ante illum diem obligatio matrimonialis non oriatur. Eo autem adveniente, contractus firmus est et plenam vim obtinet.

In *secundo* habet vim conditionis resolutivae; quae in casu cum adversetur matrimonii indissolubilitati, iam ab initio illud irritum facit (65).

645. Notae historicae. — 1. Ius romanum doctrinam circa negotia sub conditione ad matrimonium referebat eaque principiis generalibus erat omnino conformis (66).

(62) Sanchez, *l. c.* disp. 19, n. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 140 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 303 s.

(63) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 9; Schmalzgr., *l. c.* n. 136; S. Alph., *l. c.* n. 896; Reiffenst., *l. c.* n. 63; Ball.-Palm., *l. c.* n. 302; Santi, *loc. cit.* n. 36 ss.

(64) Sanchez, *l. c.* n. 2 s.; Schmalzgr., *l. c.* n. 138; Ball.-Palm., *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 304, Scholion II.

(65) Ball.-Palm., *l. c.* n. 305; Wernz, *l. c.*; Rosset, *l. c.* n. 173.

(66) Cfr. Inst. III, 5 *de verb. oblig.*; Dig. XXXV, 1, *de conditionibus.*

2. Primis Ecclesiae saeculis appositio conditionis in contractu matrimoniali neque approbata neque reprobata reperitur. At in praxi coniugia etiam sub conditione iniri solebant.

3. Prima vice de matrimonio conditionato mentio fit in duabus paleis, quae postea in decreto Gratiani insertae fuerunt (67); dein in ipso iure Decretalium, ex Alexandro III (circ. an. 1180) - (68) et clarius ex Urbano III (an. 1185-1187) mentio occurrit (69).

Sub initio, canonistae conditionem in contractu *tantum* sponsalitio admittere videntur (res omnino clara non est); postea, praesertim inde a Bernardo Papiensi, conditio generatim admittitur tum in sponsalibus tum in matrimonio.

4. Gregorius IX doctrinam de matrimonio conditionato inito authentice confirmavit (70), eamque saeculo XIII schola clare evolvit, duce praesertim Angelico (71).

5. Concilium Trid. ius Decretalium quoad matrimonia conditionata nullatenus mutavit. At huiusmodi matrimonia ex disciplina etiam ante Codicem vigente usitata non erant, et ordinarie nonnisi de licentia Episcopi et ex causa gravi celebrari poterant.

646. Ius civile. — Moderni Codices civiles *conditionem* in matrimonio ineundo aut expresse aut tacite excludunt.

1º Codex *Ital.* conditionem vel diem non admittit; si partes insistunt, officialis civilis suo munere fungi prohibetur (72).

2º Codex *Austr.* omnes conditiones habet pro non adiectis.

3º Codex *Germ.* statuit consensum matrimonialem neque conditioni neque diei alligari posse.

4º Alii Codices generatim aut silent de conditione in contractu matrimoniali aut eam expresse reprobant.

ARTICULUS VIII.

De praesumpta perseverantia consensus.

647. Praescriptum can. 1093. — 1. Iste canon statuit generale principium: « *Etsi matrimonium invalide ratione impedimenti initum*

(67) Cfr. c. 7, 8, C. XXVII, q. 2; Scherer, *l. c.* § 119, not. 99; Wernz, *l. c.* n. 294.
(68) Cap. 3, X, IV, 5.
(69) Cap. 5, X, IV, 1. Quidam dicunt hoc caput respicere tantum sponsalia et non matrimonium. At, licet respiceret dumtaxat sponsalia, nequaquam *limitatio* appositionis ad *sola* sponsalia inde colligi posset, ut nonnulli immerito censent. Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 8, n. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 38; Wernz, *l. c.* n. 294, not. 12.
(70) *Decretal.* Greg. IX, lib. IV, tit. 5 *de conditionibus appositis in desponsatione*, etc.
(71) *Suppl.* q. 47, art. 5. Cfr. etiam S. Bonav. in IV, D. 28, q. 3.
(72) Cfr. Ferraboschi, *op. cit.* 137 ss.; Manenti, *op. cit.* a. 63 ss.

fuerit, consensus praestitus praesumitur perseverare, donec de eius revocatione constiterit ».

1º Agitur de simplici *praesumptione iuris*, quae non excludit probationes in contrarium, etiam directas.

2º Matrimonium in foro *interno* valet necne, prout consensus revera exsistat an non.

3º Haec praesumptio praesertim attendenda est, ubi locum habeat matrimonii convalidatio simplex aut sanatio in radice.

Unde, v. gr., si parochus Titii et Caiae coniugium comperiat nullum ob impedimentum dirimens ignoratum a *Caia*, potest dispensationem petere in praesumptione consensus perseverantis. Caia autem, dispensatione concessa, nequit ipsum matrimonium impugnare iactando retractationem consensus. Si valet probare huiusmodi retractationem prius factam, probet quidem, et matrimonium, facta probatione, nullum declarabitur; sed si probare non potuerit, matrimonium habendum erit ex can. 1093 validum; nam praestitus consensus *praesumitur* perseverare. Matrimonium autem *censetur* iam convalidatum ex momento dispensationis concessae.

2. Can. 1093 loquitur de matrimonio quod « invalide *ratione impedimenti* initum fuerit ». Quidnam, si ratione formae? Profecto applicatur idem principium, seu consensus praestitus praesumitur perseverare, donec constiterit de eius revocatione. Quid, ulterius, de consensu rite praestito ab una tantum parte, non vero ab alia? Etiam in isto casu valet idem principium, scil. consensus praestitus ab illa parte praesumitur perseverare: id attendendum in ordine ad convalidationem matrimonii.

CAPUT IX.

DE FORMA CELEBRATIONIS MATRIMONII

ARTICULUS I.

De forma iuridica summatim spectata.

648. Principium generale. — 1. Ad matrimonium *valide* ineundum, praeter consensum a personis habilibus rite manifestatum, ex *iure naturae* nihil aliud requiritur, cum nulla forma sit praescripta.

Proinde *iure naturae* matrimonia etiam omnino clandestina sunt valida (1).

(1) Sanchez, lib. III, disp. 3, n. 7; Schmalzgr., *l. c.* tit. 3, n. 91 ss.; Pirhing, lib. IV, tit. 3, n. 2 ss.; Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. VIII, c. 12.

2. Sed ex lege *positiva* requiruntur *sollemnia*, seu quaedam forma *specialis* statuitur, quae ad *valorem* coniugii servanda est.

Iure autem Ecclesia exigit ut consensus naturaliter validus in forma quadam sollemni praestetur, qua de exsistentia et libertate eius magis constet.

Id exploratum plane est, tum, generatim, quia societas publica ad formam pactorum statuendam in omnibus negotiis sacris et religiosis sola Ecclesia pro subditis baptizatis competens est; tum, speciatim, quia Christus D. ipsum contractum matrimonialem ad sacramenti dignitatem evexit eumque consequenter exclusivae potestati Ecclesiae commisit, huiusque arbitrio seu auctoritati reliquit determinare *quinam* contractus coniugalis sit validus, i. e. *quanam forma legitima* sit ineundus.

Itaque duplici ex capite Ecclesia competens dici potest in ordine ad formam celebrationis matrimonii praefiniendam: 1° quatenus matrimonium est contractus ordinis publici et socialis, natura sua *sacer* et *religiosus* (cfr. n. **24**); porro auctoritas legitima divinitus instituta ad moderandas res sacras et religiosas pro baptizatis est Ecclesia eaque sola; 2° quatenus matrimonium baptizatorum est sacramentum; sacramenta autem uni Ecclesiae commissa sunt conficienda et ministranda.

Quod valet, sive uterque sive alteruter contrahens sit baptizatus. Nam matrimonium est contractus *individuus;* si unus e contrahentibus subest Ecclesiae ratione baptismi, alius quoque indirecte subiicitur, ita ut ambo nupturientes teneantur servare formam ab Ecclesia statutam, alter directe, alter indirecte.

3. Matrimonium dicitur celebratum «*in facie Ecclesiae*», si non est clandestinum sensu canonico, nempe illud quod *sciente et probante Ecclesia* contrahitur.

Haec verba adhibita fuerunt a Conc. Lat. IV in celebri canone, quo clandestina matrimonia vetantur (2).

«Prohibemus similiter clandestina matrimonia, praecipientes quod publice fiant *in facie Ecclesiae*, praesente sacerdote ad hoc vocato; si vero secus actum fuerint, non approbentur, nisi de nostra speciali auctoritate» (c. 3, X, IV, 3).

In aliis documentis etiam antiquioribus passim reperiuntur eadem verba, aut aequivalentia: «*in conspectu Ecclesiae*» (3).

(2) Cfr. Mansi, XXII, 719, 758, 679; XXIII, 383. Minus recte haec verba a nonnullis AA. sumuntur.

(3) Ratio istorum verborum, iuxta plures, ex eo videtur derivanda, quod praesertim inde a saeculo X matrimonium in pluribus locis celebrari solebat «ante fores ecclesiae», vel «ad ostium ecclesiae» (cfr. Mansi, XXIII, 383, 891).

Hodie matrimonium celebratum *in facie Ecclesiae* significat quodcumque matrimonium religiosum seu canonicum, i. e. contractum iuxta leges canonicas, ideoque non solum matrimonium initum coram parocho et testibus, sed etiam illud de quo in can. 1098 aut ex dispensatione super formam ad normam can. 1043 et 1044, aut legitime convalidatum vel sanatum in radice secundum canones 1133-1141.

649. Forma iuridica celebrationis. — Can. 1094 statuit: «*Ea tantum matrimonia valida sunt, quae contrahuntur coram parocho, vel loci Ordinario, vel sacerdote ab alterutro delegato et duobus saltem testibus, secundum tamen regulas expressas in canonibus qui sequuntur, et salvis exceptionibus de quibus in cc.* 1098, 1099».

1. Igitur ad *validam* matrimonii celebrationem requiritur *a*) ut contrahatur coram parocho, aut loci Ordinario, aut sacerdote ab alterutro delegato, et *b*) coram duobus saltem testibus.

Ordinarius potest *valide* assistere sive per se sive per sacerdotem delegatum omnibus matrimoniis intra fines dioecesis, etiam parochis insciis aut invitis. At non expedit profecto, ut id fiat sine iusta causa.

2. Olim parochus valide matrimoniis assistere poterat, etsi nondum esset sacerdos. Hodie non potest; nam in can. 453, § 1 expresse statuitur: «Ut quis in parochum *valide* assumatur, debet esse in sacro *presbyteratus* ordine constitutus».

3. Parochus, loci Ordinarius et sacerdos delegatus sunt testes *qualificati* qui nomine Ecclesiae consensum excipiunt (4). Alii non sunt testes qualificati.

Nomine *parochi* et *loci Ordinarii* veniunt omnes illi de quibus in n. **92** s.

4. Praedicta iuris dispositio afficit immediate validitatem *actus*, non autem *personarum* habilitatem.

650. Figura parochi (Ordinarii etc.) qui matrimoniis assistit. — 1. Munus parochi hodie non est mere passivum quoad assistentiam matrimoniis, sed vere activum, quatenus debet exquirere et recipere nupturientium consensum. Proinde in quantum fidem facit de matrimonii celebratione est *testis qualificatus* ad tramitem can. 1791, § 1; in quantum exquirit et recipit consensum, agit active ut *persona publica*.

(4) Sanchez, *l. c.* disp. 38, n. 1 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 244; Bened. XIV, *op. cit.* lib. XIII, cap. 23, m. 1 ss.; Wernz, *l. c.* nn. 18, 176.

2. Ius assistendi matrimoniis pertinet ad potestatem administrativam seu regiminis paroeciae; proprie loquendo non est potestas *iurisdictionis*, ideoque assistentia nonnisi lato sensu dici potest actus iurisdictionalis. Nihilominus assistentia merito assimilatur iurisdictioni, tum quia vi officii obtinetur, tum quia delegari potest. Quare huic iuri applicandum est praescriptum de errore communi, de dubio positivo ac probabili (cfr. can. 209; n. **663** ss.), et alia id genus.

650bis. Nonnulla speciatim de vicario substituto et sacerdote supplente. — 1. *Vicarius substitutus* est sacerdos cui cura paroeciae committitur tempore quo parochus *vel* legitime abest ultra hebdomadam, *vel*, privatus beneficio sententia iudiciali, ad S. Sedem appellavit (can. 465, §§ 4 et 5, 474, 1923, § 2).

Igitur duplici in casu habetur vicarius substitutus.

In casu *legitimae absentiae* ex praevia scripta licentia Ordinarii loci, *designatur* a parocho, sed ab eodem Ordinario approbandus est. Si parochus sit religiosus, requiritur etiam approbatio Superioris religiosi, quae tamen non est eiusdem valoris atque Ordinarii loci approbatio.

Si parochus ob repentinam causam a paroecia discedere cogatur, sufficit, ad constitutionem vicarii substituti, ut parochus Ordinario loci sacerdotem supplentem indicet; qui iure manet in officio donec Ordinarius aliud statuerit.

In casu *privationis beneficii paroecialis*, nominatio vicarii substituti ab Ordinario loci libere fit.

2. Vicarius substitutus, *legitime* designatus, *ipso* iure locum parochi tenet in omnibus quae ad curam animarum spectant, nisi Ordinarius loci vel parochus absens aliquid exceperint (can. 474). Proinde valide ac licite sacramenta administrat, matrimoniis assistit, functiones paroeciales exercet.

Potestas, quae competit vicario substituto, estne *ordinaria* an *delegata*? Certe non est delegata *ab homine*, quia independenter a *commissione* parochi vel Ordinarii loci vicarius curam animarum exercet, utpote qui ab ipso iure potestatem obtinet.

Nonnulli censent esse *delegatam a iure;* nam, aiunt, officium vicarii substituti non est officium stricto sensu, de quo in can. 145, § 1, cui dumtaxat dicitur adnexa ordinaria potestas (can. 197, § 1). Ceterum etiam patroni huius sententiae admittunt potestatem in casu esse a iure delegatam *ad universitatem causarum*.

Communius AA. docent potestatem esse *ordinariam*. Hanc sententiam

ut veriorem, omnibus mature perpensis, habemus, quo in casu eadem ac parochi erit potestas, dummodo vicarius substitutus universam curam animarum exerceat, et Ordinarius loci vel parochus aliquid ne exceperint.

Sane ea dicitur potestas ordinaria, quae ipso iure est adnexa officio (can. 197, § 1). Atqui officium vicarii substituti stabiliter constitutum habet adnexam potestatem, ita ut necessaria non sit peculiaris commissio vel deputatio. Ergo.

Praeterea, in can. 873, § 1, dicuntur expresse frui ordinaria iurisdictione «*qui loco parochi sunt*». Atqui vicarius substitutus ex can. 474 «*locum parochi tenet* in omnibus quae ad curam animarum spectant». Ergo.

Si loci Ordinarius vel parochus aliquid exceperint, non ideo potestas vicarii substituti cessat esse ordinaria, quia semper censetur adnexa officio eaque *ipso facto* obtinetur per constitutionem rite factam; sicuti potestas Vicarii generalis manet ordinaria, licet ad normam can. 368, § 1 nonnulla forte Episcopus sibi reservaverit et quaedam ex iure requirant speciale Episcopi mandatum.

3. Quaeri potest utrum praevia approbatio Ordinarii loci requiratur *explicita* ac *determinata*, an potius sufficiat quoque *implicita* et *indeterminata*, ad legitimam vicarii substituti constitutionem. Ex. gr., quidam Episcopus semel pro semper concedit facultatem alicui parocho vocandi religiosum a Superiore designatum eique committendi curam animarum tempore absentiae a paroecia ultra hebdomadam. Potestne id iure fieri?

Nulla videtur solida ratio dubitandi, quin id fieri possit indeque legitima vicarii substituti designatio. Sane in casu habetur vera et proprie dicta approbatio ex parte Episcopi, non quidem quoad religiosum nomine et cognomine designatum, sed in genere quoad omnes religiosos degentes in tali domo religiosa, in specie vero quoad sodalem a Superiore religioso in singulis casibus designatum.

Huiusmodi approbatio profecto sufficit, cum nullas conditiones aut restrictiones Codex in hac re praefiniat.

In praefata hypothesi, potestne Superior religiosus, durante parochi absentia, subditum accire aliumque in eius locum mittere qui parochi absentis vices gerat? Ex dictis, responsio affirmativa manifesta est. Sane habetur ex parte Episcopi approbatio antecedenter et universim data, ex parte religiosi legitima designatio a Superiore facta. Quare nihil deest.

4. Utrum vicarius substitutus *ante Ordinarii loci approbationem* possit valide et licite matrimoniis assistere?

Pontificia Commissio Codicis, 14 iul. 1922, ad V, respondit ad propositum

dubium: *Negative* (5). Quae responsio perspicua apparet ex ipso concepta vicarii substituti superius tradito. Inde tamen concludendum statim non est pro nullitate matrimonii ex assistentia praestita a praedicto vicario. Matrimonium in casu potest esse validum ex delegatione rite facta ad normam canonis 1096.

An vicarius substitutus parochi religiosi possit valide et licite matrimoniis assistere, si nulla limitatio apposita fuerit, *post* approbationem Ordinarii loci, sed ante approbationem Superioris religiosi?

Pontificia Codicis Commissio, eadem responsione diei 14 iul. 1922 modo citata, authentice declaravit valide et licite vicarium assistere posse matrimoniis ante approbationem Superioris religiosi. Hinc patet maximum esse discrimen inter approbationem Ordinarii loci et approbationem Superioris religiosi.

5. Sacerdos qui supplet parochum discedentem ultra hebdomadam *ex repentina et gravi causa*, potest valide et licite matrimoniis assistere aliaque munia ecclesiastica obire, « quoadusque Ordinarius, cui significata fuit designatio sacerdotis supplentis, aliter non statuerit » (6).

Si parochus paroeciam reliquerit cum intentione discendendi *ultra hebdomadam*, at reapse post duos vel tres dies, cessante causa discessus, revertatur, vicarius ad normam iuris est semper substitutus.

Si parochus putaverit absentiam non esse duraturam ultra hebdomadam, sed postea ob aliquam iustam causam protrahatur de facto ultra hebdomadam, vicarius seu sacerdos supplens legitime curam animarum exercet ac valide nuptiis assistit.

Expedit tamen ut parochus quam primum loci Ordinarium certiorem faciat indicans et causam discessus et sacerdotem supplentem; imo si absentia praevideatur duratura ultra hebdomadam, ad id omnino tenetur.

Si parochus absit nec ultra nec infra hebdomadam, sed praecise *ad hebdomadam*, v. g. a feria secunda ad alteram feriam secundam, vicarius dicendusne est *substitutus*, gaudens proinde plena potestate paroeciali?

Responsio negativa certa videtur, quia can. 474 expresse remittit ad can. 465, §§ 4 et 5. Porro iste canon tam in § 4 quam in § 5 diserte loquitur de absentia *ultra hebdomadam*. Quae vox *ultra* accipienda est secundum propriam significationem, ad normam can. 18.

6. Si parochus ex mera inadvertentia seu oblivione omiserit significare Ordinario designationem vicarii, non ideo statim concludendum, hunc invalide munia paroecialia exercere invalideque matrimoniis assistere.

(5) *Acta Apost. Sedis*, XIV, p. 527.
(6) *Pontif. Comm. Cod.* 14 iul. 1922, ad V.

Idque valet etiam in casu quo litterae parochi ad Ordinarium missae, quacumque de causa, v. g. infortunio, malitia, incuria publicorum tabellionum, etc., ad eum non pervenerint, ita ut Ordinarius designationem vicarii non approbaverit, et parochus discessum e paroecia differre non potuerit. Item in casu quo approbatio Ordinarii non innotuerit parocho abeunti ex gravi et urgenti causa.

7. Sacerdos qui supplet parochum absentem *non ultra hebdomadam*, cum vicarius substitutus non sit, certe non gaudet potestate ordinaria, nec potestate delegata a iure, sed solum potestate delegata ab homine i. e. vel a parocho, ut ordinarie fit, vel in aliquo casu particulari a loci Ordinario. Quae delegatio, nisi aliud expresse cautum sit, censetur *ad universitatem causarum* concessa.

8. Necesse non est iure communi (aliud forte iure particulari, ex Synodo vel Concilio provinciali), ut iste sacerdos supplens praevie approbetur ab Ordinario loci.

Fingamus casum. Parochus cum Superiore religioso convenit ut, durante absentia infra hebdomadam, cura paroeciae assumatur ab aliquo religioso a Superiore designato, cui parochus expressis verbis affirmat omnes facultates ad curam animarum gerendam se esse concessurum. Quid dicendum?

Tria quaeri possunt: 1° utrum in casu adsit vera et sufficiens delegatio ex parte parochi; 2° utrum vi huiusmodi delegationis possit sacerdos omnia munia paroecialia exercere, etiam audire confessiones et matrimoniis assistere; 3° utrum Superior religiosus valeat subditum designare, quem maluerit, aut plures successive, ita ut singuli per unum alterumve diem curam animarum exerceant.

1° Ex parte parochi in casu habetur vera et sufficiens delegatio.

Potestas delegari debet *ab eo* qui illam habet et quidem expeditam, atque *ei* dumtaxat deleganda, qui *capax* est seu qui potest eam accipere, secundum principia iuris generalia. Deleganda est actu externe *manifestato*, ab *errore substantiali* immuni.

Ex parte delegati non requiritur *acceptatio*, si potestas sit delegata *a iure*, ut palam est; si sit *ab homine*, ordinarie requiritur, sed Superior potest etiam ita concedere potestatem, ut haec competat delegato *antecedenter* et *independenter* a positiva eiusdem acceptatione (7).

Si delegatus est *absens*, regulariter loquendo, potestas non intelligitur ante data, quam *directe* illi a delegante significata fuerit. Dicimus *regulariter*, quia ex voluntate Superioris potest interdum delegatio, si peculiaria adiuncta

(7) Cfr. D'Annibale, I, n. 74; Reiffenst., lib. I, tit. 29, n. 66 ss.

id postulent, vim atque efficaciam sortiri ante *directam* significationem factam delegato.

In casu haec omnia locum obtinent; quare nihil deest verae et propriae delegationi.

2° Sacerdos supplens vices parochi non ultra hebdomadam absentis potest profecto ex recepta delegatione curam animarum exercere. Id sponte consequitur ex ipsa rei natura.

Quoad matrimoniis assistentiam, res quadam difficultate carere non videtur. Sane ex can. 1096, § 1 licentia assistendi matrimonio « dari expresse debet sacerdoti *determinato* ad matrimonium *determinatum*, exclusis quibuslibet delegationibus generalibus, nisi agatur de *vicariis cooperatoribus* pro paroecia cui addicti sunt; *secus irrita est* ».

In casu sacerdos *supplens* procul dubio nec est nec dici potest vicarius cooperator, de quo in can. 476. Videndum, igitur, utrum sacerdos vi praefatae delegationis sufficienter *determinatus* censeri possit ad normam cit. can. 1096, § 1.

Attento responso Pontif. Comm. Codicis diei 20 maii 1923, ad VI, videretur *negative* respondendum.

3° Sequens dubium propositum fuit: « Utrum, ad normam can. 1096, § 1, sacerdos sit determinatus, si parochus superiori monasterii in casu particulari declaret, se ad matrimonium proxima dominica in ecclesia filiali celebrandum delegare aliquem sacerdotem religiosum, qui a Superiore sequentibus diebus ad Missam die dominica ibi celebrandam deputabitur ». Responsum fuit die 20 maii 1923: « *Negative* » (8).

Si res penitius consideretur, perspicue apparet dari discrimen inter priorem casum et alterum. Sane in priori casu agitur de sacerdote qui vices parochi gerit quoad universam curam animarum, cui proinde omnes expresse conceduntur facultates; in altero, contra, datur solummodo licentia assistendi alicui determinato matrimonio. Quare deest delegatio ad universitatem causarum.

Valida certe foret delegatio si parochus in casu *omnia* et *singula* membra religiosae communitatis intenderet seu *omnes* et *singulos* sacerdotes Superiori religioso subiectos in eiusque domo degentes. Idem dicendum, si parochus ipsum Superiorem delegaret ad assistendum matrimoniis determinatis eique licentiam daret alium vel alios sacerdotes determinatos subdelegandi ad assistendum eisdem matrimoniis (9).

Quoad matrimonia iam celebrata, censemus standum omnino esse pro eorundem valore ad normam can. 1014. In posterum accuratius et prudentius procedendum, ne dubium ullum supersit de matrimoniorum validitate.

Quae huc usque dicta sunt, ex infra dicendis clarius patebunt.

651. An vicarius adiutor et cooperator valide matrimoniis assistant. — 1. Vicarius *adiutor*, de quo in can. 475, si vicem parochi

(8) *Acta Apost. Sedis*, XVI, p. 115.
(9) *Pontif. Comm. Cod.*, 28 dec, 1927 ad IV; *A. A. S.*, XX, 61.

suppleat *in omnibus*, procul dubio potest valide assistere matrimoniis, quia ipsi « iura omnia et officia competunt parochorum propria » (can. 475, § 2).

Si vero *ex parte tantum* vicem parochi suppleat, « eius iura et obligationes desumuntur ex litteris deputationis », ad normam citati canonis. Quare videndum, *an* et *quaenam* potestas circa matrimonia ipsi competat vel ex litteris deputationis Ordinarii vel ex parochi commissione.

2. Vicarius *cooperator*, de quo in can. 476, non habet potestatem ordinariam (10); idcirco inspiciendum, an ex statutis dioecesanis, vel ex litteris Ordinarii aut ex commissione parochi facultate gaudeat assistendi matrimoniis.

Proposito dubio: « Cum vicarius cooperator ex praescripto can. 476, § 6 debeat ratione officii parochi vicem supplere eumque adiuvare in universo paroeciali ministerio, quaeritur: An valide assistere matrimoniis possit atque etiam delegare ad assistendum iisdem, si ex statutis dioecesanis aut ex litteris Ordinarii vel ex parochi commissione non constet de facta iurium limitatione ».

Praeses Pontif. Comm. Codicis E.mus Card. Gasparri, specialibus utens facultatibus sibi tributis a Summo Pontifice pro solvendis dubiis quae minoris sint momenti aut non magnas difficultates secumferant, die 13 sept. 1933 respondit: « Negative *ad utrumque* ».

Demum eadem Pontif. Comm. Cod. die 31 ian. 1942 declaravit vicarium cooperatorem *ratione officii* matrimoniis assistere non posse (*A. A. S.*, XXXIV, 50).

3. Interdum, absente parocho, vicarius *adiutor* et *cooperator* potest esse sacerdos supplens aut vicarius substitutus. Si parochus discedat ex paroecia per aliquot dies, et nihil expresse dicat de universa cura animarum gerenda, cooperator eam iure exercere potest — eo ipso quod alter sacerdos deputatus non fuerit ad vicem parochi supplendam — vel qua vicarius substitutus aut sacerdos supplens, vel qua delegatus ad universitatem causarum. Porro in utroque casu potest matrimoniis valide assistere.

652. Num Cardinales et Legati Sedis Apostolicae valide assistere possint matrimoniis. — 1. Plures affirmant Cardinales in suis titulis vel diaconiis posse matrimoniis assistere (11).

Id verum erat ante Innocentii XII Const. « *Romanus Pontifex* », 17 sept.

(10) Cfr. Cappello, *Summa iuris canonici*, II, n. 558.
(11) Sanchez, lib. III, disp. 27, n. 7; Zitelli, *Apparatus*, lib. II, cap. 2, art. 7; Vecchiotti, III, § 106; Gury-Ball., II, n. 848.

an. 1692, cum Cardinales iurisdictionem quasi episcopalem haberent in clerum et populum suorum titulorum. Sed haec iurisdictio cessavit per cit. Const. Unde potestas Cardinalium in suis titulis, etiam ante Codicem, assistentiam matrimoniis minime comprehendebat (12).

Iure vigente, id certum est.

2. Nollulli, ante Codicem, putabant Legatum Sedis Apostolicae (Nuntium, Internuntium et Delegatum Apostolicum) posse matrimoniis assistere in suo territorio (13); alii negabant.

Attentis cc. 198, § 1, 267, hodie negandum.

3. Ojetti (l. c.) putat, et forte ex iure antiquo non immerito (14), *Legatos a latere* in provincia suae legationis nuptiis assistere posse, « quippe qui ordinarii ibidem sunt ».

Hodie, ut manifesto patet ex cc. 198, § 1, 266, huiusmodi potestas deneganda prorsus est *Legato a latere*, cum *Ordinarii* nomine, qua talis, *nequaquam* veniat.

653. Quinam testes adhibendi sint. — Ius novum, ut antiquum (15), nullam specialem *qualitatem* in testibus requirit: sufficit ergo ut *naturaliter* apti sint ad fidem faciendam. Proinde:

1º Quod spectat ad *validitatem* tamquam testes assumi possunt personae qualescumque, sive mares sive feminae, sive catholici sive acatholici, modo actu rationis usu gaudeant et testandi capaces sint (16).

Acatholici, excommunicati et infames non adhibentur licite.

Quoad haereticos speciatim S. Off. declaravit, 19 aug. 1891, « eos non esse adhibendos; posse tamen ab Ordinario tolerari ex gravi causa, dummodo non adsit scandalum » (17).

Minus convenienter, praesertim in ecclesia, adhiberentur qua testes mulieres.

2º Neque ad valorem neque per se ad liceitatem necesse est, ut testes designati de matrimonio contrahendo praemoniti vel rogati sint. In praxi, ante matrimonium semper determinentur et rogentur,

(12) Wernz, *l. c.* n. 176, not. 177; Gasparri, *l. c.* n. 1121.

(13) Affirmant Scavini, III, n. 1021; Rosset, *l. c.* n. 2149; Lehmkuhl, II, n. 776, ed. 6ª, etc. Negant Gasparri, *l. c.* n. 1122; Ojetti, *l. c.* n. 65, et alii.

(14) Cfr. c. *de officio legati*, I, 15, in 6º.

(15) Cfr. cap. 3, X, *de prob.*, II, 19; S. C. C. 14 ian. 1673; Bened. XIV, *op. cit.*, lib. XII, cap. 5, n. 5; Sanchez, *l. c.* disp. 41; Schmalzgr., *l. c.* n. 225 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2251 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1155.

(16) Cerato (*l. c.* n. 91, 3) censet in testibus requiri illas qualitates quae in can. 1757 pro testibus *iudicialibus* exiguntur. Quae opinio, ex silentio Codicis attento praescripto cc. 6, 3º, 4º, 22, 23, caret fundamento.

Etiam de Smet (*l. c.* n. 123) putat ex can. 1757, § 1, excludi *impuberes*; sed immerito. Nam confundendi non sunt testes in *iudicio*, de quibus can. 1757, cum testibus in *celebratione matrimonii*.

(17) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1765.

quia post coniugii celebrationem eorum nomina a parocho describenda sunt.

3º Si testes coacti fuerint, id non officit nuptiarum valori.

4º Controvertitur, utrum testes *formaliter* assumendi sint, scil. utrum contrahentes debeant eos *ut tales* adhibere, vel saltem conscii eorum praesentiae contrahere, an solum sufficiat, ut testes de contracto matrimonio testari queant.

Alii affirmant requiri ut testes formaliter assumantur, et allegant quamdam responsionem S. C. Concilii (18).

Alii negant: *a*) quia lex solum exigit ut matrimonium *coram testibus* contrahantur; *b*) quia finis legis est, ut testes de inito matrimonio testari possint; qui quidem finis etiam per testes, qui non sunt formaliter adhibiti, obtinetur.

c) Accedit, quod S. C. de Prop. Fide ad quaestionem: « Utrum post promulgationem Decreti Tridentini, quando ob persecutionem, vel ob alias rationabiles causas non est christianis facilis aditus ad missionarium, proindeque matrimonium ii contrahunt secundum morem patriae coram parentibus, cognatis et propinquis utriusque coniugis, qui celebrationi matrimonii assistunt, non rogatis testibus determinatis, neque formaliter adhibitis, qui de matrimoniali illo contractu, si opus fuerit, fidem facere possint, cum aliunde sint plures, qui licet nec rogati, nec formaliter adhibiti fuerint, de matrimonio tamen more patriae inito, et de consensu utriusque coniugis, si non verbis, signis saltem sensibilibus expresso, possent facere fidem si de ea re interrogarentur, sit tunc validum matrimonium tali modo contractum ».

S. C. die 2 iul. 1827, ad II respondit: « *Affirmative, quatenus testibus certo constet de praestatione consensus* » (19).

5º Quid vero, si contrahentes noverint testes requiri; hi adsint quidem, sed illi existiment eos non adesse, et nihilominus contrahant? Plures censent, matrimonium esse invalidum. Rectius videtur ita distinguendum: Matrimonium *valet* si contrahens, quantum in se est, intendit verum matrimonium, quia tunc adest consensus, si, ut supponitur, aliud impedimentum non obstat; est *nullum*, si contrahens intendit concubinatum, vel simplicem caeremoniam civilem, sponsalia, etc., non autem verum matrimonium; tunc enim deest consensus.

Praesumitur autem intendisse matrimonium, donec contrarium probetur, tum propter matrimonii favorem, tum quia verba exprimunt matrimonium et intentio praesumitur semper verbis respondere (20). Cfr. n. **504**, 2.

6º Necesse tamen ad valorem non est, ut testes nupturientium intentionem de matrimonio ineundo praevie cognoscant; satis est, ut *actu* advertant matrimonium celebrari (21).

(18) Cfr. Bened. XIV, *op. cit.*, lib. XIII, cap. 23, n. 15.

(19) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 794; Van de Burgt, *l. c.* p. 236 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2265 ss.

(20) Cfr. responsum S. C. de Prop. Fide ad Vic. Ap. Constantinop., 1 oct. 1785; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 580.

(21) Ball.-Palm., *l. c.* n. 859; De Smet, *l. c.* n. 123; Noldin, *l. c.* n. 650, 2.

7º Item necesse non est, ut ipsi expressam intentionem habeant munere *testium* fungendi, dummodo revera videant et intelligant.

Proinde etiam illi, qui casu adsunt, qui dolo vel fraude aut metu ad testificandum inducuntur, valide testes esse possunt.

A fortiori valide fungitur officio testis aedituus vel minister parocho benedicenti assistens, si reipsa attendat ad consensus matrimonialis praestationem, quamvis non formaliter praemonitus fuerit.

8º E contrario, qui, arrectis auribus, audiunt sponsos in alio cubiculo maritalem consensum exprimentes, aut hoc audiunt fortuitu transeuntes, nec a sponsis visi, testes valide non sunt: siquidem consensus, ut supra diximus, *coram* testibus proprie et formaliter non praestatur (22). Cfr. n. **655**.

654. 9º Excluduntur, igitur, dumtaxat testes *caeci* simul et *surdi*, *amentes*, perfecte *ebrii*, *usu rationis carentes*.

De dormientibus ita breviter: si dormiant in *actu* praecise *celebrationis* matrimonii i. e. dum parochus (loci Ordinarius vel sacerdos delegatus) requirit et excipit contrahentium consensum, nequeunt profecto testari ideoque testes non sunt; si dormiant *ante* vel *post* celebrationem, adeo ut testari queant, palam est validam esse eorum praesentiam ad normam iuris.

Idem dicas de ebriis (23).

10º Ad vitanda complura incommoda, quae facile haberi possunt, tamquam testes assumantur personae *honestae* et *maturae aetatis*.

11º Testes saltem **duo** requiruntur ad valorem matrimonii. Hinc si *unus* tantum assistat, coniugium est certe invalidum; item si *unus* tantum valeat testari, ex. gr. si alter sit ebrius vel caecus et surdus aut dormiat, quia iuridice unus dumtaxat est praesens (24).

655. Quaenam praesentia parochi (loci Ordinarii vel delegati) et testium requiratur. — Praesentia debet esse *simultanea*, *physica* et *moralis*.

1º *Simultanea*. Requiritur, ut omnes unum eundemque actum nubendi testari possint. Eiusmodi praesentiam requiri, satis significatur verbis: « *Coram parocho... et duobus testibus saltem* » (25).

2º *Physica* seu *corporalis*. Statuitur enim, contrahendum esse « *coram* parocho et duobus saltem testibus ». Praesentia autem physica non constituitur per commercium ope telephonii vel telegraphi aut telescopii institutum. Ita communis et certa sententia.

(22) Cfr. De Iustis, lib. II, cap. 19, n. 104; Gasparri, *l. c.* n. 1164; Bangen, tit. III, p. 25.

(23) Cfr. S. C. C. in c. *Amerin.* 12 ian. 1715; in c. *Roman.* 28 iul. 1730; in c. *Neapolit.* 19 sept. 1753.

(24) S. C. C. 14 ian. 1673; Bened. XIV, *l. c.* cap. 5, n. 5; Wernz, *l. c.* n. 181; Gasparri, *l. c.* n. 1155; Vlaming, *l. c.* n. 576.

(25) S. C. de Prop. Fide, 2 iul. 1827, in *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 794; Schmalzgrueber, *l. c.* n. 233; Wernz, *l. c.* n. 182; Rosset, *l. c.* n. 2257; Gasparri, *l. c.* n. 1157.

3º *Moralis* seu talis, ut saltem ex circumstantiis percipiant matrimonium inter tales contrahi, ideoque fidem de eo facere valeant. Id autem fieri potest etiamsi quis auditu aut visu careat; non autem, si et visu et auditu destitutus est.

Matrimonium tamen non fit nullum ex eo quod parochus, consensu requisito, *nolit* eum percipere, puta si aures obturet aut oculos velet (26). Idem ob paritatem rationis testibus applicetur. Sane in hac hypothesi parochus et testes non sunt *mere physice* praesentes matrimonio, cum probe *sciant* matrimonium *coram* se celebrari.

De assistentia ex vi vel metu aut dolo vide n. **668**.

656. Si parochus ac testes ignari sunt idiomatis, et interpres eis explicet verba consensum exprimentia, id profecto sufficit. Item matrimonium valet, si duo interpretes adhibeantur, i. e. interpres interpretis.

Quidam negant vel saltem dubitant de valore matrimonii in utroque casu, maxime in altero (27), at sine solida ratione.

Necesse non est ut testes cognoscant *personaliter* nupturientes, nimirum eorum nomina et cognomina, dummodo consensum percipiant ita ut de eodem fidem facere valeant.

Aliter dicendum de parocho. Ipse qua testis *qualificatus* nomina et cognomina nupturientium inscribere debet in libro paroeciali, ita ut publicam fidem facere debeat de iis praecise personis quae uti nupturientes in tali libro adnotantur. Proinde si quis forte falso nomine et cognomine se proferat tamquam sponsum ac isto nomine et cognomine revera inscribatur in libro paroeciali parochus non videtur dici posse testis qualificatus in ordine ad talem nupturientem. Quidnam de valore matrimonii in casu? Habeturne requisita praesentia parochi seu forma canonica? Serio dubitandum.

657. Historica evolutio iuris canonici circa formam celebrationis matrimonii. — In tres periodos evolutio historica potest apte dividi, quarum prima respicit ius *ante-tridentinum*, altera ius *tridentinum*, tertia ius *Pianum* per decretum « *Ne temere* » inductum.

De singulis breviter (28).

(26) Cfr. S. C. C. in c. *Gemnensis* an. 1581, rel. a Benedicto XIV, *l. c.* cap. 23, n. 1; S. C. C. in c. *Carthag.*, 22 sept. 1753; Bened. XIV, *l. c.* n. 4 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 237 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1161 ss.

(27) Cfr. S. Alph. *l. c.* n. 1092; Lugo, *De poenit.* disp. 17, sect. 5; Gasparri, *l. c.* n. 1161.

(28) Circa formam celebrationis matrimonii in Italia consulendus, prae aliis, F. Brandileone, *Saggi sulla storia della celebrazione del matrimonio in Italia*, Milano 1906. Qui auctor caute legendus, cum non semper exacte et reverenter loquatur de Ecclesia et catholica religione.

Possunt utiliter consuli etiam isti auctores: Tria, *La disciplina giuridica del matrimonio secondo le consuetudini di Terra di Bari*, in *Japigia*, VII, p. 392 ss.; Salvioli, *La benedizione nuziale*, in *Accad. giur.*, LIII, 1894; Ruffini, *Per la storia del diritto matrimoniale*, in *Filangieri*, XIX, 1894; Volterra, *Studi sull'arrha sponsalitia*, in *Riv. ital. scienz. giur.*, 1927, 1929, 1930; Scherillo, *Studi sulla donazione nuziale*, in *Riv. di stor. del diritto ital.*, 1929, fasc. III; 1930, fasc. I; Porla, *Il diritto longobardo negli usi e nelle consuetudini delle città del Napoletano*, Caserta 1882; Gaudenzi, *Bibliotheca iur. medii aevi*, I, 89; Volpicella, *Le consuetudini della città di Amalfi*, Napoli 1849; id., *Le consuetudini della città di Sorrento*, Napoli 1869.

658. I. Ius ante-tridentinum. — 1. Apud Hebraeos matrimonii celebrationi praecedere solebant *tractatus parentum, pacta dotalia, sponsalia* cum consensu quoque *sponsae* inita et rigorose servanda. Dein sequebatur sollemnis *traductio* sponsae in domum mariti. Nuptiae cum sacris ritibus et precibus celebrabantur (29).

Antiquum ius romanum *patricium* statuebat, ut matrimonium celebraretur per *confarreationem*, quae sollemniter fiebat coram Pontifice Maximo aliisque sacerdotibus in stricta forma religiosa ad nuptiarum valorem, ut videtur, necessario requisita (30).

Hic sollemnis interventus Pontificis Maximi et sacerdotum necessarius non erat, si in nuptiis ineundis accessisset ad maritalem consensum *coemptio* vel *usus;* at alii ritus religiosi non deerant (31).

Huiusmodi ius solos *patricios* respiciebat. Pro aliis, iure *romano*, matrimonium efficiebatur per contractum seu mutuum consensum, verum, non simulatum, quin ulla requireretur *determinata* forma consensus exprimendi (32).

Quare caeremoniae adhiberi solitae, v. g. sollemnis deductio sponsae in domum mariti, traditio rei domesticae, ad valorem non requirebantur (33).

Apud *Germanos*, post *desponsationem*, pacta de *mundis* aliisque rebus temporalibus, matrimonium celebrabatur coram consanguineis cum certis *symbolis*, et postea sollemnis sequebatur deductio sponsae in domum mariti (34).

2. Usque ad Concilium Trid. matrimonia clandestine celebrata valida erant, quia nulla forma *substantialis* pro nuptiis ineundis ex lege *universali* praescribebatur.

In Concilio Trid. fuit quidem agitata quaestio historica, an Ecclesia antiquitus matrimonia informia invalida declaraverit, quam Patres dirimere noluerunt; sed iam pridem resoluta fuit quaestio, ita ut hodie omnes admittant nuptias clandestinas ante Concilium Trid. iure *communi* (num, ubique, etiam iure *particulari*, res adhuc controversa) validas fuisse (35).

(29) Cfr. Flunck, *Act. theol. Oenipot.*, XII, p. 656 ss.; Schnitzer, *l. c.* p. 145 ss.

(30) Confarreatio (vel confarratio) erat genus sacrificii sollemnis, quo utebantur veteres Romani in coniunctione viri et mulieris. Cfr. Calvin., *op. cit.* v. *Confarratio.*

(31) Freisen, *l. c.* p. 101 ss.; Scherer, *l. c.* § 113; Wernz, *l. c.* n. 152; Rosset, *l. c.* n. 2849.

(32) D. 23, 2, *de ritu nupt.*, L. 30; D. 23, 1, *de sponsal.*, L. 14. Cfr. Freisen, *l. c.*; Walter, *Gesch. d. r. R.* n. 517 ss.

(33) Huic regulae aliquatenus derogavit Iustinianus pro personis *illustribus*, quas voluit non aliter nuptias celebrare quam confectis dotalibus instrumentis. Nov. 117, cap. 4. Cfr. Vidal, *op. cit.* n. 322, not. 27.

(34) Freisen, *l. c.* n. 103 ss.; Walter, *Deutsche Rechtsg.* n. 478 ss.; Schnitzer, *l. c.* p. 150 ss.

(35) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. VIII, cap. 12; Wernz, *l. c.* n. 154; Freisen *l. c.* p. 138 ss. Gratianus ad c. 6, C. XXX, q. 5, post relata plura testimonia, concludit: «His omnibus auctoritatibus *occultae nuptiae prohibentur, atque ideo,* cum contra auctoritatem fiunt nuptiae, *pro infectis haberi debent* ».

3. At quamvis validae, *illicitae* tamen erant huiusmodi nuptiae. Nam inde ab exordio religionis christianae, ad *licitam* coniugii celebrationem *publica illius professio et interventio Ecclesiae* fuit praescripta.

Unde Concilium Trid. merito docet: «Sancta Dei Ecclesia ex iustissimis causis *illa* (matrimonia clandestina) *semper detestata* est atque *prohibuit* » (36).

4. Documenta antiquissima aperto testantur de consuetudine christianorum ineundi matrimonium cum benedictione sacerdotis, cum precibus et sacrificio eucharistico.

S. Ignatius M. (an. 107), scribens ad Polycarpum, ait: «Decet vero ut sponsi et sponsae *de sententia Episcopi* coniugium faciant, quo nuptiae sint secundum Dominum, et non secundum cupiditatem » (37).

Tertullianus (an. 197-217) de antiquis Ecclesiae ritibus haec refert: «Unde sufficiamus ad enarrandam felicitatem eius matrimonii, quod Ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et obsignat benedictio, angeli renuntiant, Pater ratum habet » (38).

Tertullianus hic alludit ad ritus gentilitios, qui in nuptiis haberi solebant: scil. conciliatores seu proxenetae nuptiarum, oblatio osculi et arrharum, oblatio tabularum, amicorum ac testium fides et praesentia, parentis consensus si de liberorum nuptiis ageretur. His Tertullianus totidem, quae in matrimonio christiano interveniebant, opponit: conciliationem seu interventum Ecclesiae, oblationem precum, benedictionem sacerdotalem, fidem ac testimonium angelorum, ratihabitionem Patris coelestis.

Alia quoque sunt testimonia Tertulliani de hac re, brevitatis causa omittenda (39).

Siricius Papa (an. 385) expresse memorat sacerdotalem benedictionem. «Illa *benedictio*, ait, *quam nupturae sacerdos imponit*, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur » (40).

Papa *Evaristus*, qui sub imperatore Traiano ad cathedram Petri promotus fuit (an. 95, 98-105), dicitur ex traditione apostolica constituisse «ut matrimonium publice celebretur et sacerdotis benedictio adhibeatur», ut legitur in *Breviario Romano*, 26 oct.

Plures dubitant de authenticitate huius praescripti.

Clemens Alexandrinus ait: «Cui manum imponit presbyter? Cui autem benedicit? Non mulieri quae est ornata, sed alienis capillis, et per ipsos alii capiti. Si autem *mulieris* quidem caput est vir, viri autem caput est Christus » (41).

(36) Sess. XXIV, cap. 1 *de reform.*

(37) *Epist. ad Polycarpum*, c. 5; P. G. 5, 723.

(38) *Ad uxorem lib. II*, c. 9; P. L. 1, 1302.

(39) *De monog.* c. 11; *De pudicitia*, c. 4; P. L. 2, 943, 987.

(40) *Epist. ad Himerium*, c. 5; P. L. 13, 1137.

(41) *Pegadog.* lib. III, c. 11; P. G. 8, 638.

Item ab *Innocentio I* (an. 402-417) memoratur « *benedictio*, quae per *sacerdotem* super nubentes *imponitur* » (42).

S. Ambrosius monet Episcopos ut diligenter advigilent, ne christifideles cum infidelibus nuptias contrahant atque ita se privent benedictione. « Nam, ait, cum ipsum coniugium velamine sacerdotali, et benedictione sanctificari oporteat; quomodo potest coniugium dici, ubi non est fidei concordia? » (43).

S. Ioannes Chrysostomus vehementer invehit in lascivas pompas, quae in nonnullis coniugiis fieri solebant, dicens: « Cur honesta nuptiarum mysteria publice *dehonestas?* cum oportet haec omnia depellere, et verecundiam principio docere puellam, et *sacerdotes vocare*, et *precibus* et *benedictionibus* concordiam coniugii constringere: ut amor sponsi augeatur, et puellae continentia crescat, et omnia, quae fiunt, eo spectant ut virtutis opera ingrediantur in domum illam, tollanturque e medio omnes diaboli insidiae, et ipsi Dei auxilio uniti iucunde vitam perficiant » (44).

Hormisdas Papa (an. 514-523) sequens decretum tulisse dicitur: « Nullus fidelis cuiuscumque condicionis sit, occulte nuptias faciat, sed benedictione accepta a sacerdote *publice* nubat in Domino » (cfr. c. 2, C. XXX, q. 5).

S. Cyrillus Alexandrinus rationem et fundamentum benedictionis nuptialis hisce verbis tradit: « Conveniebat enim ut qui naturam ipsam hominis renovaturus ac totam in meliorem statum renovaturus erat, non solum iis qui iam in ortum vocati erant *benedictionem* impertiretur, sed et iis quoque qui postea nascituri essent *gratiam* praestaret, et *eorum* ortum sanctum efficeret » (45).

5. *Sollemnitates*, quae in nuptiis celebrandis adhiberi solebant, aliae erant *religiosae*, aliae *privatae* seu *domesticae*, aliae *civiles*.

Nonnulli textus, qui eas valde accurate tradunt atque illustrant, opportune alligandi videntur.

Textus falso a Gratiano (c. 1, C. XXX, q. 5) adscriptus Evaristo Papae disciplinam Ecclesiae ita exponit:

« Aliter legitimum... non fit coniugium nisi ab his qui super ipsam feminam dominationem habere videntur, et a quibus custoditur, uxor petatur, et a parentibus propinquioribusque sponsetur, et legibus dotetur, et suo tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur, et a paranymphis, ut consuetudo docet, custodita et sociata, a proximis congruo tempore petita legibus dotetur, ac sollemniter accipiatur, et biduo vel triduo orationibus vacent, et castitatem custodiant. Ita peracta legitima scitote esse connubia; aliter vero praesumpta non coniugia, sed

(42) *Epist. II ad Vict.*, c. 6; P. L. 20, 475.
(43) *Epist. ad Vigil.* XIV; P. L. 16, 984.
(44) *In Gen. c. XIV, homil.* 48; P. G. 53, 443.
(45) *In Joan.* lib. II, c. 1; P. G. 73, 223, 226.
Antiqua *Sacramentaria* mentionem faciunt de ritu celebrationis nuptiarum sub hoc titulo: « *Actio nuptialis* » vel: « *Incipit velatio nuptialis* ». Cfr. P. L. 74, 1215; Martène, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, II, cap. 9, art. 5; Duchesne, *op. cit.*, p. 449.

adulteria, vel contubernia, vel stupra, aut fornicationes potius, quam legitima coniugia esse non dubitate, nisi voluntas propria suffragaverit et vota succurrerint legitima » (46).

Classicus est textus Nicolai I (an. 858-867), qui morem Ecclesiae ita describit in *Resp. ad consulta Bulgarorum:* « Consuetudinem quam Graecos in nuptialibus contuberniis habere dicitis, commemorare, prolixitatem stili vitantes, carptim morem, *quem sancta Romana antiquitus et hactenus* in huiusmodi coniunctionibus *tenet Ecclesia* vobis monstrare studebimus. Nostrates siquidem tam mares, quam feminae, non ligaturam auream vel argenteam, aut ex quolibet metallo compositam, quando nuptialia foedera contrahunt, in capitibus deferunt; sed post sponsalia, quae futurarum sunt nuptiarum promissa foedera, quaeque consensu eorum qui haec contrahunt, et eorum in quorum potestate sunt, celebrantur; et postquam arrhis sponsam sibi sponsus per digitum fidei a se annulo insignitum desponderit, dotemque utrique placitam sponsus ei cum scripto pactum hoc continente coram invitatis ab utraque parte tradiderit, aut mox aut apto tempore, ne videlicet ante tempus lege diffinitum tale quid fieri praesumatur, ambo ad nuptialia foedera perducuntur. Et primum quidem in ecclesia Dei, cum oblationibus quas offerre debent Deo per sacerdotis manum, statuuntur; sicque demum benedictionem et velamen coeleste suscipiunt; ad exemplum videlicet quos Dominus primos homines in paradiso collocans benedixit eis dicens: *Crescite et multiplicamini* etc... Verumtamen velamen illud non suscipit qui ad secundas nuptias migrat. Post haec autem de ecclesia egressi coronas in capitibus gestant, quae semper in ecclesia ipsa sunt solitae reservari... Peccatum autem esse si haec cuncta in nuptiali foedere non interveniant, non dicimus... praesertim cum tanta soleat arctare quosdam rerum impia, ut ad haec praeparanda nullum his suffragetur auxilium; ac per hoc sufficiat secundum leges solus eorum consensus, de quibus coniunctionibus agitur. Qui consensus si solus in nuptiis forte defuerit, cetera omnia etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur » (47).

Ex isto textu certe genuino et authentico plura eaque magni momenti eruuntur, ad sollemnitates nuptiarum quod attinet:

1° Ipsa Ecclesia Romana peculiares sollemnitates in matrimonii celebratione diligenter servabat et custodiebat. Qui mos profecto communis erat multis aliis Ecclesiis seu dioecesibus praesertim Italiae, quia ex docu-

(46) Berardi, *Gratiani canones genuini*, VI, p. 454.
(47) Hardouin, V, 354; c. 3, C. XXX, q. 5, ed. Friedberg, I, 1105, ubi variationes accurate indicatur.
« Feminae, dum maritantur, ideo velantur, ut noverint se semper viris suis subditas esse et humiles. Item quod nubentes post benedictionem vitta iudicem, uno vinculo copulantur, videlicet fit ideo, ne compagem coniugalis unitatis disrumpant. At vero, quod eadem vitta candido purpureoque colore permiscetur, candor quippe est munditia vitae, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur, ut hoc signo et continentia et lex continendi ab utrisque ad tempus admoneatur... Item, quod in primis annulus a sponso sponsae datur, fit nimirum vel propter mutuae dilectionis signum, vel propter id magis, ut eodem pignore corda eorum iungantur. Unde et quarto digito annulus inseritur, ideo quod in eo vena quaedam, ut fertur, sanguinis ad cor usque perveniat » (c. 7, C. XXX, q. 5, ex Isidoro *De Officiis*, lib. II, c. 16).

mentis historicis constat morem Ecclesiae Romanae receptum fuisse ab aliis quoque Ecclesiis.

2° Sollemnitates nuptiales, quas commemorat Nicolaus I, sunt *antiquae* — sancta Romana suscepit *antiquitus* et *hactenus* tenet Ecclesia — non autem novae et recenter inductae.

3° Matrimonio praemitti solebant sponsalia, quae contrahebantur consensu tum sponsorum tum parentum vel tutorum, quorum potestati nempe iidem suberant.

4° Nuptiarum celebrationi praemittebantur *a*) arrhae sive pignus quoddam in fidem desponsationis; *b*) traditio annuli in eundem finem; *c*) constitutio dotis scriptis facta.

5° Ritus celebrationis in ecclesia peragebatur. Uterque coniux oblationes offerebat Deo per sacerdotem, ad auxilium divinum misericorditer implorandum. Sponsi benedictionem et velamen a sacerdote recipiunt; vidui tamen, seu qui secundas vel successivas nuptias celebrant, velamen non recipiunt.

6° Sponsi, ritu matrimoniali expleto, egredientes de ecclesia coronam in capite deferebant; quae corona, in signum fidelitatis et amoris, in ipsa ecclesia servabatur.

7° Istae caeremoniae seu sollemnitates non erant omnes et singulae servandae sub poena peccati; nec huiusmodi ritus ad valorem nuptiarum requirebatur.

6. Cum non raro *occulta* coniugia contraherentur, complures prohibitiones inde a saeculo IX, in conciliis particularibus (48) et decretalibus (49) latae fuerunt contra huiusmodi matrimonia.

7. Innoc. III in Concilio Lat. IV (an. 1215) *proclamationes* instituit, quibus coniugii liceitas alligata quidem est, validitas autem mansit intacta (50).

8. Validitas matrimonii clandestini *magna incommoda* secumferebat, quia probatio huiusmodi matrimonii difficillima erat, ideoque ampla patebat via abusibus et conflictibus inter forum internum et forum externum, praesertim si duo simul concurrerent matrimoniales contractus.

Quare, cum solis proclamationibus non satis provisum esset *publicae* matrimonii *celebrationi* eiusque *probationi* in foro *externo*,

(48) Cfr. Capitul. 8 Synod. Trosliens. (an. 909); can. 14 Synod. Rothomag. (an. 1072); can. 18 Synod. Londin. (an. 1175); can. 11 Synod. Londin. (an. 1200). Canones lati a particularibus Conciliis de matrimoniis *publice* et *cum benedictione sacerdotis* celebrandis, sunt complures iique videri possunt penes *Mansi*: XIII, 830; XVIII, 287; XXII, 223; XXIII, 29, 383, 891, 1200; XXIV, 548, 527, 793, 1050; XXV, 72, 686; item penes *Hardouin*: VII, 1275, 1511, 1532, 1664, 1758, 1791, etc.

(49) Cfr. cap. 1 et 2, X *de cland. desp.*, IV, 3; cap. 4, X *de spons. duor.*, IV, 4.

De sententia recenter proposita a Dauvillier, qui docet Alexandrum III in quadam decretali peculiarem formam exegisse ad valorem matrimonii, vide n. **577**, not. 24.

(50) Cap. 3, X, IV, 3; Wernz, *l. c.* n. 157; Chelodi, *l. c.* n. 128.

plures Synodi dioecesanae et provinciales *certam* etiam *formam*, et imprimis praesentiam parochi ac testium, in matrimonii celebratione statuerunt. Quibus statutis praeformata est reformatio tridentina (51).

659. II. **Ius Tridentinum.** — 1. Ut coniugia clandestina cum gravibus suis periculis et incommodis penitus tollerentur, post longam controversiam in qua competentia Ecclesiae extra dubium posita fuit (52), Conc. Trid., per celebre decretum «*Tametsi*» (53), *formam substantialem* matrimonii introduxit.

«Qui aliter, quam *praesente parocho*, vel alio sacerdote de ipsius parochi seu ordinarii licentia, et *duobus vel tribus testibus* matrimonium contrahere attentabunt, eos sancta Synodus ad sic contrahendum omnino *inhabiles* reddit, et huiusmodi contractus *irritos et nullos* esse decernit, prout eos praesenti decreto irritos facit et annullat».

2. At ne haereticorum coniugia irrita evaderent, specialis *forma promulgationis* electa est: decretum publicandum erat in singulis paroeciis, et solummodo post triginta dies a promulgatione vim suam irritantem exerebat.

1° De facto decretum in pluribus locis publicatum non fuit, et ideo matrimonia clandestina valida ibi manserunt. Hinc distinctio inter loca *subiecta* decreto «*Tametsi*» et loca *non subiecta*. Valde difficile imo impossibile interdum fuit determinare quaenam haec vel illa essent (54).

Ex alia parte hoc principium receptum fuit: Decretum per diuturnam desuetudinem potest abrogari, per longam observantiam publicari (55).

2° Sed etiam publicato in aliquo loco Decreto, non semper omnes eo tenebantur. Nam si *acatholici* suam habebant communitatem distinctam, aut si paroecia catholica serius haeretica fiebat, in regionibus ubi *acatholici* magnam aut maximam partem incolarum constituebant, eorum *clandestina* matrimonia valida censebantur.

(51) Cfr. Scherer, *l. c.* § 112; Leitner, *l. c.* p. 375, 539 ss.; Schintzer, *l. c.* p. 55 s.

(52) Cfr. Pallavicino, *Istoria del Concilio di Trento*, lib. XXII, cap. 4 ss., lib. XXIII, cap. 5 et 9.

(53) Sess. XXIV, cap. 1 *de reform. matr.*

(54) Elenchum locorum vide apud Ojetti *In ius antepianum et pianum*, p. 44 ss. et *Synops.* v. *Clandestinitas*; Leitner, *l. c.* p. 322 ss.; Gasparri, II, alleg. VI.

(55) Wernz, *l. c.* n. 100; Ojetti, *l. c.*

Unde loca erant, ubi *omnes*, loca ubi *nemo*, loca ubi *soli catholici* lege Tridentina tenebantur (56).

3º Decursu temporis, plures dispensationes pontificiae concessae fuerunt quoad coniugia *acatholica* et *mixta: declaratio Benedictina* pro Hollandia, cum successivis extensionibus ad alias regiones, derogatio Pii VIII pro dioecesibus renanis etc.

Inter quas maximi momenti est concessio a Pio X, Const. «*Provida*», 18 ian. 1906 facta, iuxta quam valida declarata fuerunt matrimonia *acatholica* et *mixta* in toto Imperio Germanico clandestine inita, et sanata quae ante diem 15 apr. 1906 ex hoc capite invalide erant contracta.

Quae peculiaris concessio extensa fuit ad *Hungariam* per decr. S. C. de Sacramentis 27 febr. 1909, in forma specifica approbatum a Pio X, quod respiciebat non solum latinos, sed etiam orientales.

4º Praeterea, iure tridentino, vigebat hoc principium: pars libera a forma iuridica seu a capite *Tametsi* suam *immunitatem* alteri *communicat*, propter individuitatem contractus (57).

5º Vis decreti erat *localis* et *personalis* simul. Unde in loco subiecto legi tridentinae, omissa forma, omnes invalide contrahebant, in loco non subiecto illi qui a loco subiecto in *fraudem legis* eo se contulerant (58).

Fraus *obiective* sumebatur, non attenta bona aut mala fide: nempe aderat si neutra pars domicilium (vel quasi-domicilium) in loco exempto acquisiverat, aut si vaga erat (59).

6º *Competens* erat ad valide assistendum parochus proprius ratione domicilii (et serius etiam quasi-domicilii) quoad suos subditos ubique terrarum. Et quidem erat competens ipse *solus*, ita ut matrimonium, licet per errorem, coram alio (non delegato) initum, invalidum esset.

Utrum Conc. Trid. parochum *proprium* vere intenderit, an parochum quemcumque, et limitatio inducta fuerit a iurisprudentia, controvertitur. Longe verius in cap. *Tametsi* sermo est de parocho *proprio* (60).

(56) Wernz, *l. c.*; Chelodi, *l. c.* n. 129; Vlaming, *l. c.* n. 556.
(57) Wernz, *l. c.* nn. 40, VIII, 173; Van de Burgt, *l. c.* p. 53 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1041 ss.;
Feije, *l. c.* n. 316.
(58) Cfr. Bened. XIV, *l. c.* cap. 4, n. 10; Sanchez, lib. III, disp. 18, n. 27 ss.; Schmalz-
grueber, *l. c.* 101; Rosset, *l. c.* n. 2085 ss.; Wernz, *l. c.* n. 169 s.
(59) Cfr. Urban. VIII, Brev. «*Exponi nobis*», 14 aug. 1627; Bened. XIV, Const. «*Paucis*
abhinc», 19 mart. 1758; Bened. XIV, *Inst. eccl.* 33, n. 8 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 109; Wernz,
l. c. n. 169; Van de Burgt, *l. c.* p. 247 ss.
(60) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 177; Ojetti, *l. c.* n. 25 ss.; *Acta S. Sedis*, XL, p. 553, 541.

Parochus autem valide assistebat, licet suspensus, irregularis, excommunicatus, interdictus, nondum ordinatus, putativus, invitus, positive resistens (61).

Parocho aequiparabatur Ordinarius (62).

660. III. **Decretum «Ne temere».** — 1º Tum ex modo promulgationis decreti Tridentini, tum ex necessitate adeundi parochum *proprium* factum est, ut *finis* quem Concilium sibi praestituerat, ex magna parte frustratus esset. Sane plurima loca beneficio legis carebant, in aliis de eiusdem vi dubitabatur, in aliis quidam tantum obligabantur (63).

2º Praeterea, saepe res valde difficilis erat iudicare de *quasi-domicilio*, et ideo multa matrimonia erant dubia; multa vel inscitia hominum vel fraude invalida deprehendebantur et per sententiam a iudice irrita declarabantur. Accedit quod huiusmodi incommoda, recentiore aetate, aucta mutandi domicilium facilitate, quam maxime excreverant.

3º S. Sedes per indulta particularia securitati matrimoniorum, pro iis locis ubi maxime periclitabantur, consulere sategit: in *Statibus foederatis Americae* ad validitatem matrimonii sufficiebat menstrua commoratio; idem concessum est pro civitate et dioecesi *Parisiensi* (64).

4º Necessitas iam urgebat, ut funditus causa tot difficultatum tolleretur per generalem et uniformem *reformationem*.

Quae quatuor praesertim immutationibus maximi momenti constat seu quatuor principiis constituitur: *a*) parochus debet esse *ultroneus*; *b*) ipsi onus incumbit investigandi *statum liberum* contrahentium; *c*) competentia parochi est *territorialis*, et in territorio pro quocumque; *d*) lex ad *universos* extenditur catholicos (65).

5º Haec reformatio ad effectum deducta est per decretum «*Ne temere*» S. C. Concilii 2 aug. 1907, iussu Pii X editum, quod valere coepit a die Paschatis anni insequentis (19 apr. 1908).

6º Nova lex, quae inter validam et licitam assistentiam distin-

(61) S. C. C., 1 dec. 1598, 3 mart. 1599; 31 iul. 1627; 29 mart. 1653; 10 mart. 1770;
Sanchez, *l. c.* disp. 21 et 22; Schmalzgr., *l. c.* n. 173 ss.; Feije, *l. c.* n. 291; Gasparri, *l. c.*
n. 192 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2195 ss.
(62) De Vicario Generali aliquando dubitatum fuit. Sed pluries decretavit S. C. C.,
ipsum valide nuptiis assistere posse, v. g. 4 iul. 1602, 26 sept. 1697, 22 sept. et 17 nov.
1736, etc. Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 22, n. 59, disp. 30, n. 2 ss.; Giraldi, *op. cit.* part. II, sect. 115,
n. 17; Gasparri, *l. c.* n. 1131; Wernz, *l. c.* n. 175.
(63) Cfr. Ojetti, *In ius antepianum et pianum ex decreto «Ne temere»* n. 41; Cronin, *The*
new matrimonial legislation, p. 12 ss.
(64) S. C. C. 6 maii 1886, 20 maii 1905; *Acta S. Sedis*, XXXVIII, p. 208, XL, p. 531.
(65) Ojetti, *l. c.* n. 58 ss.; Wernz, *l. c.* n. 188, p. 284 ss.; Gennari, *Breve commento della*
nuova legge sugli sponsali e sul matrimonio, p. 7 s., ed. 4ª; Cronin, *l. c.* p. 10 ss.

guebat et validae nuptiarum celebrationi in casibus extraordinariis optime prospiciebat, in Codicem recepta est.

Itaque ad clandestinitatem quod spectat, si iudicium ferendum sit de *valore* alicuius matrimonii, oportet videre utrum *ante* diem 19 apr. 1918, an *postea* initum fuerit.

Vi Codicis cessavit ius speciale inductum per Const. *Provida*. Pro latinis vigere coepit ius Codicis; pro orientalibus (cfr. can. 1) ius proprium particulare quo antea regebantur.

ARTICULUS II.

De requisitis ut parochus et loci Ordinarius valide assistant.

661. Limites competentiae. — I. Can. 1095, § 1 statuit: « Parochus et loci Ordinarius valide matrimonio assistunt:

« 1° *A die tantummodo adeptae canonicae possessionis beneficii ad normam can.* 334, § 3, 1444, § 1, *vel initi officii...* ».

1. Ordinarii et parochi *compententia* annectitur *officio*, cum eius possessione incipit eoque amisso *cessat*, sicut generatim omne iurisdictionis exercitium (1).

2. Canonicam dioecesis possessionem capiunt *Episcopi residentiales* simul ac in ipsa dioecesi vel per se vel per procuratorem apostolicas litteras Capitulo ecclesiae cathedralis ostenderint, praesente secretario Capituli vel cancellario Curiae, qui rem in acta referat (can. 334, § 3).

Quoad *parochos* attendatur can. 1444, § 1: « Missio in beneficii possessionem fiat secundum modum iure peculiari praescriptum, vel legitima consuetudine receptum, nisi iusta ex causa Ordinarius ab eo modo seu ritu expresse in scriptis dispensaverit: quo in casu haec dispensatio locum tenet captae possessionis ». Possessio beneficii etiam per procuratorem, speciale mandatum habentem, capi potest (can. 1445).

S. C. Conc. 4 iul. 1908 Arch. Olomucensi rescripsit: « Nomine possessionis hic intelligi illum actum, qui sive institutio corporalis sive inthronizatio sive installatio sive aliter nuncupetur, tamen semper id efficit, ut institutus exinde adipiscatur liberum exercitium suae potestatis, suo officio annexae » (2).

3. Competentia parochi vel Ordinarii nequaquam incipit a die *ingressus* in paroeciam vel dioecesim, ut quidam putant (3).

(1) Ante decretum « *Ne temere* », parochus, cui paroecia collata fuerat, etsi nondum tradita esset possessio, valide iuxta plures, assistebat matrimoniis. Ita, ex. gr., Feije, *l. c.* n. 290; Garcia, *De benef.*, part. IV, cap. 2, n. 7; Gasparri, *l. c.* n. 1076, et alii.

(2) *Archiv für katholisches Kirchenrecht*, LXXXIX, p. 327 s.

(3) Cfr. Leitner, *l. c.* p. 286.

4. Quare parochus *intrusus*, scil. qui absque Superioris legitimi consensu ab auctoritate illegitima seu civili nominatus et institutus est, invalide assistit. At, quod tamen valde difficile est, si adesset *error* communis ob peculiaria adiuncta, valide assisteret ex can. 209, quia tunc de facto esset *putativus* (cfr. n. **663** ss.).

5. Controvertitur, num parochus *schismaticus orientalis* valide assistat matrimoniis tum catholicorum tum acatholicorum. Quidam affirmant; quidam negant (4). Horum sententia vera dicenda, quia schismatici orientales sunt inhabiles ad officia et beneficia ecclesiastica obtinenda, horumque collatio ipsis facta est ipso iure nulla ac irrita. Ergo parochus schismaticus orientalis non est vere parochus. Tamen applicatur doctrina de errore communi. Cfr. n. **670**.

6. Qui non habet beneficium, sed solum officium, ut Vicarius Generalis, officium suum init per *actualem* susceptionem muneris eo tempore quod ei praefinitur in decreto nominationis i. e. *eo ipso* quod officium *legitime* exercere incipit.

662. II. « 2° *Nisi per sententiam fuerint excommunicati vel interdicti vel suspensi ab officio aut tales declarati* » (can. 1095).

1. Competentia *desinit* statim ac beneficium vel officium, quacumque ex causa, amittitur, scil. renuntiatione, translatione, privatione etc. (cfr. can. 183).

Unde *publicus* apostata vel haereticus, quippe qui amittit ipso facto et sine ulla declaratione officium (cfr. can. 188, 4°), invalide matrimonio assistit.

2. Munere durante, competentia *suspenditur* si parochus (vel Ordinarius) per *sententiam* condemnatoriam vel declaratoriam fuerit vel *a*) *excommunicatus*, vel *b*) *interdictus*, vel *c*) *suspensus ab officio*. Excommunicatus *vitandus* profecto invalide assisteret.

Quare non sufficit, ut quis aliquam ex enumeratis poenis contraxerit, ex. gr. ut sit simpliciter excommunicatus vel interdictus aut suspensus ab officio, sed necesse omnino est, ut poena per sententiam condemnatoriam irrogata sit, vel, si erat ipso facto incurrenda, per sententiam declaratoriam in foro externo firmata fuerit.

Unde si Episcopus prohiberet, etiam sub poena suspensionis, ne parochus assisteret alicui matrimonio, et ipse nihilominus suam praestaret assistentiam, valide profecto ageret.

(4) Cfr. Ojetti, *l. c.* n. 67, in nota; Vermeersch, *De forma sponsalium* etc. n. 44; *l. c.* n. 176; D'Annibale, III, n. 461, not. 62.

Neque officit suspensio ab ordine, a divinis, a beneficio, a iurisdictione tantum, licet sententia condemnatoria vel declaratoria lata sit.

Suspensio *generaliter* lata etiam suspensionem ab officio includit (5).

Non requiritur tamen in rigore iuris *publicitas* poenae de facto seu sententiae condemnatoriae vel declaratoriae; quae in praxi raro deerit. Quare consulto mutata sunt hic verba canonis quae in decreto « *Ne temere* » (IV, § 1) sonabant « nisi *publico* decreto *nominatim* fuerint excommunicati vel ab officio suspensi ».

An sufficiat poena inflicta vel declarata ad modum praecepti particularis (can. 1933, § 4, 2225), controvertitur. Si agitur de praecepto quo *nominatim* poena contra Titium infligitur aut declaratur, ambigendum non est quin eosdem effectus iuridicos praeceptum sortiatur ac sententia.

Si declaratio maneret secreta *universo* populo moraliter sumpto, fieret locus applicationi can. 209, ideoque ex hoc capite valide parochus, tamquam putativus, matrimoniis assisteret.

3. Interdictum de quo in can. 1095, § 1, 1° est *personale* (6).

Suspensio ab *officio* vetat omnem actum tum potestatis ordinis et iurisdictionis, tum etiam merae administrationis ex officio competentis (7); et praecise ex hoc capite tollitur facultas assistendi matrimonio.

4. Quidam AA. docent ius assistendi iis poenis indiscriminatim amitti, quae iurisdictione privant, si poena per sententiam lata vel declarata fuerit (8). Id, ex dictis non potest admitti: tum quia Codex expressis verbis enuntiat in can. 1095, § 1 casus in quibus parochus et loci Ordinarius privantur iure assistendi, tum quia assistentia non est actus iurisdictionis proprie dictae ideoque parochus (vel Ordinarius) *a iurisdictione* suspensus seu ea privatus, valide *per se* assistere potest matrimoniis (9).

663. 5. Parochus *putativus*, scil. ille quem errore communi, etiam *sine titulo colorato*, fideles pro parocho legitimo habent, valide assistit; nam Ecclesia supplet (cfr. n. **670**). Ceterum haec erat communis iuris Tridentini interpretatio, quam pontificia documenta complura confirmaverant, et interpretes decreti « *Ne temere* » ei merito applicabant (10).

(5) Cfr. can. 2278, § 2; Cappello, *De censuris*, n. 162.
(6) Cfr. can. 2275; Cappello, *l. c.* n. 146.
(7) Cfr. can. 2279, § 1; Cappello, *l. c.* n. 162, 3°.
(8) Cfr. Vermeersch-Creusen, *Epitome*, II, n. 392.
(9) Cfr. Cappello, *l. c.* n. 162, 4°, not. 1.
(10) Cfr. Pii VI epist. ad Episcop. Gallos, 26 sept. 1791; S. C. C. 3 iul. 1627; 29 mart. 1653; 10 mart. 1770; Schmalzgr., *l. c.* n. 180; Giraldi, part. II, sec. 115, n. 19 ss.; Feije, *l. c.* n. 291; Van de Burgt, *l. c.* p. 196; Rosset, *l. c.* n. 2195; Wernz, *l. c.* n. 176; Gasparri, *l. c.* n. 1082; Ojetti, *l. c.* n. 64.

Olim controversia erat, num sufficeret error communis sine titulo colorato. Alii affirmabant (11); alii negabant (12). Hodie certum est, titulum coloratum non requiri (13).

664. Tempus « *a die adeptae canonicae possessionis beneficii vel initi officii* » computatur *physice*, non moraliter; quare heic non fit applicatio regulae: *minimum pro nihilo reputatur*. Itaque, licet momentum temporis desit aut praeterierit, id computabitur, et quidem ad validitatem matrimonii (14). Imo non solum *dies* proprie dicta, sed *hora* seu *momentum* attendendum est. Hinc, v. gr., si parochus hora decima capit possessionem canonicam et hora nona cum dimidio assistit matrimonio, invalide agit ideoque coniugium nullum est.

665. III. « 3° *Intra fines dumtaxat sui territorii; in quo matrimoniis nedum suorum subditorum, sed etiam non subditorum valide assistunt* » (can. 1095, § 1, 2°). Itaque:

1. Principium competentiae *territorialis*, in Codicibus civilibus statutum, in iure canonico nunc est receptum. Competentia autem parochi et Ordinarii, ad *validam* assistentiam quod attinet, ita facta est exclusive *territorialis*, ut *intra* territorii sui fines *omnium*, etiam non subditorum, *extra* eos *nullius*, neque subditorum, matrimoniis *valide* intersint.

Quod *ad liceitatem*, iuribus parochi proprii nihil detrahitur.

2. Domus et ecclesiae regularium licet exemptae valent quoad assistentiam matrimonio tamquam territorium parochi et Ordinarii, in quorum districtu territoriali sitae sunt (15). Ratio est, quia praedictae domus et ecclesiae, quamvis ratione personarum exemptae, tamen *in eorum territorio* reapse sunt.

3. Fines territorii attendendi sunt *physice*, et non moraliter, adeo ut ex distantia unius etiam vel alterius passus pendeat validitas aut nullitas matrimonii.

Id intelligendum est de finibus qui, uti praescriptum est (16), sint *certi* et *indubii*. In dubio, matrimonio iam celebrato, standum est pro eius valore ex generali iuris principio.

4. Ubi parochus proprium territorium distinctum non habet, sed cumulative cum alio vel aliis territorium retinet, *singuli* in toto

(11) Reiffenst., lib. IV, tit. 3, n. 78; D'Annibale, I, n. 79; Schnitzer, *l. c.* p. 181, etc.
(12) Sanchez, *l. c.* disp. 22, n. 49 ss.; Pirhing, lib. IV, tit. 3, n. 18; Rosset, *l. c.* n. 2197; Wernz, *l. c.* et alii.
(13) Cfr. Maroto, *op. cit.* n. 731, 6°; Vermeersch-Creusen, II, n. 392; Noldin, *l. c.* n. 644.
(14) Cfr. Lacroix, lib. I, n. 582; S. Alph., lib. VI, n. 272; D'Annibale, I, n. 39.
(15) S. C. de Sacramentis, 13 mart. 1910, ad VIII; *Acta Apost. Sedis*, II, p. 193 s.
(16) Cfr. cc. 216, 1509; 4°; Cappello, *De visitatione*, II, p. 23 ss.

territorio valide assistunt, ut constat ex responsione S. C. C., 1 febr. 1908, ad VIII (17). Cfr. n. **667**.

Id locum habet ubi parochi pro fidelibus ad diversas nationes pertinentibus in *eodem* territorio constituuntur.

666. 5. Etiam parochus *late personalis* — qui nempe certis *personis* vel *familiis* praeficitur *in determinato territorio* exsistentibus, v. g. pro fidelibus ritus mozarabici, Toleti, aut familiarum nobilium in agro romano — valide assistit in toto territorio, ut declaravit eadem S. Congr. Concilii, 1 febr. 1908, ad IX. Quare potestas alligatur tum *personis* tum *territorio*.

6. Parochis late personalibus assimilantur rectores seu cappellani *piorum locorum*, ex. gr. hospitalium, quibus *plena potestas paroecialis* commissa est, sed nonnisi matrimoniis *suorum* «in loco tantum ubi iurisdictionem exercent» valide assistere possunt, uti constat ex declaratione S. C. Concilii 1 febr. 1908, ad X.

Censetur autem, practice, commissa cappellano seu rectori plena potestas paroecialis, quando domus pia ex privilegio apostolico vel episcopali ad normam can. 464, § 2 a parochi cura subducitur et iure exemptionis gaudet.

7. Parochi *stricte personales*, i. e. qui certis ac determinatis personis praeficiuntur (uti sunt v. g. cappellani castrenses) easque sequuntur quocumque se conferant, earum *tantum* matrimoniis, sed *ubique*, valide assistunt. Id eruitur tum ex resp. S. C. C., 1 febr. 1908, ad VII, tum ex cc. 261, 451, § 3.

Nihil nempe innovandum est inconsulta S. Sede de paroeciis mere personalibus et peculiaria S. Sedis statuta de cappellanis militum consulenda sunt; quare antiquo iuri standum est (18).

Cappellani militum, cum propria animarum cura, exsistebant, ante bellum, in Austria-Hungaria, Hispania, Borussia, Anglia, Republica Cilena. Durante bello ubique instituti sunt.

Hodie exsistunt in Italia.

Parochi stricte personales habent iurisdictionem directe et immediate in *personas*, non in territorium; exinde facile intelligitur cur valide earum matrimoniis *ubique* assistere possint.

667. Controvertitur num iurisdictio horum parochorum sit *cumulativa*, an *exclusiva*.

(17) Cfr. Ojetti, *l. c.* n. 67; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 393; Wernz, *l. c.* p. 286, n. 88.
(18) Cfr. Ojetti, *l. c.* n. 68; Wernz, *l. c.* n. 188, p. 289; Noldin, *l. c.* n. 644.

Quaestio respicit praesertim cappellanos militum, de quibus post decretum «*Ne temere*», S. C. Concilii, 1 febr. 1908, ad VII, respondit: «*Nihil esse immutatum*» (cfr. can. 451, § 3).

Ex qua responsione nonnulli deduxerunt pro militibus vigere adhuc ius Tridentinum ideoque parochum territorii *invalide* assistere matrimonio duarum personarum militarium, *illicite* si alterutra militari iurisdictioni subiecta esset (19).

Certum est iure novo, attentis disertis verbis can. 1095, § 1, 2°: «intra fines dumtaxat sui territorii; in quo matrimoniis nedum suorum subditorum, *sed etiam non subditorum* valide assistunt», parochos stricte personales, ex. gr. cappellanos militum, non habere iurisdictionem exclusivam, sed *cumulativam* tantum, ita ut quilibet parochus in suo territorio possit valide assistere matrimoniis tum praedictorum militum (20), tum aliorum fidelium qui parochum stricte personalem habent.

Unica exceptio est in *Indiis orientalibus*, ubi «attentis peculiaribus circumstantiis» parochi stricte personales habent iurisdictionem *exclusivam*, ut declaravit S. C. de Sacramentis, 2 iunii 1910 (21).

668. IV. «4° *Dummodo neque vi neque metu gravi constricti* (parochi vel Ordinarii) *requirant excipiantque contrahentium consensum*» (can 1095, § 1, 3°).

1. Finis legis duplex est: ex una parte ut excludantur matrimonia *ex inopinato* et parochus *libere* suum praestet ministerium, prout reverentia sacramenti exigit et sacerdotis dignitas postulat; ex alia parte ut excludatur assistentia mere passiva. Proinde seclusa omnino manent matrimonia, quae sub iure Tridentino, praesente sed invito parocho eoque passive se habente, celebrari poterant.

(19) Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 566; Scherer, *Kirchenrecht*, II, p. 199 s.; Wernz, *l. c.*; Ojetti *l. c.* n. 70.
(20) Ojetti, *l. c.* n. 97; Wernz, *l. c.*; Scherer, II, *p.* 200; Chelodi, *l. c.* n. 131, p. 142, not. 6.
(21) Ad *Italiam* quod attinet, art. 14 Concordati haec statuit: «Le truppe italiane di aria, di terra e di mare godono nei riguardi dei doveri religiosi, dei *privilegi* e delle *esenzioni* consentite dal diritto canonico.

«I cappellani militari hanno, riguardo alle dette truppe, *competenze parrocchiali*. Essi esercitano il sacro ministero sotto la giurisdizione dell'Ordinario militare assistito dalla propria Curia».

«L'Ordinario militare ha giurisdizione anche sul personale religioso maschile e femminile addetto agli ospedali militari».

Attentis tum isto articulo tum variis normis ecclesiasticis de hac re datis, iuridica conditio paucis ita enucleari potest:

1° Ordinarius castrensis habet amplissimam iurisdictionem utriusque fori, ordinariam et personalem. Potest, consequenter, *valide* assistere matrimoniis sibi subditorum ubique terrarum, non tamen exclusive, sed *cumulative* cum parochis et locorum Ordinariis.

2° Cappellani militum habent potestatem ordinariam i. e. ratione officii sibi commissi. Quae potestas est *personalis* simul ac *territorialis* lato tamen sensu, quatenus singuli cappellani singulis militum copiis atque stationibus assignantur. Possunt *valide* assistere matrimoniis subditorum, *cumulative* equidem cum parochis et Ordin riis.

3° Ordinarius castrensis et cappell ni habent iurisdictionem non solum in milites, sed etiam in eorum filios et famulos seu in totam familiam. Proinde istorum quoque matrimoniis valide *per se* assistere possunt.

2. Necesse non est ut parochus antecedenter rogatus fuerit, ne implicite quidem (S. C. C. 28 mart. 1908, ad IV), dummodo nullam coactionem passus sit.

Verba decreti «*Ne temere*» erant: «*Dummodo invitati et rogati et neque vi...*». Haec consulto omissa sunt, utpote in praxi inutilia; nam, deficiente vi et metu, parochus, qui requirit consensum, saltem *aequivalenter* invitatus et rogatus censetur.

3. Ad *validam* assistentiam requiritur ut absint *vis* et *metus gravis* (cfr. n. **605** ss.), isque ab extrinseco, ut dicitur, i. e. a causa libera incussus.

a) Non refert, utrum metus ab ipsis contrahentibus sit incussus, an ab alio.

b) Dolus seu fraus a nupturientibus aliove adhibita ut parochus assistat, non officit valori assistentiae, quamvis haec, deficiente dolo aut fraude, denegata fuisset (22).

c) Metus debet esse incussus ad extorquendam seu directe seu indirecte assistentiam; scil. requiritur, ut parochus *cogatur* matrimonio assistere ut a metu se liberet.

d) Necesse non est probabilius, ut metus sit *iniuste* incussus, tum quia lex nullatenus distinguit inter metum iustum et iniustum, tum quia haec distinctio, post votum consultoris qui de ea in decreto «*Ne temere*» praeparando disputaverat, a S. Congregatione Concilii non fuit admissa.

Excipitur ille metus iustus incussus, qui *ordinatur ad ipsam legem tuendam*, quia admitti nequit, eum ex mente legislatoris lege comprehendi. Hinc valet assistentia praestita, sive quia Ordinarius parochum invitum per poenas cogit ad debitam assistentiam, sive quia contrahentes minantur, se Ordinario denuntiaturos esse parochum qui iniuste denegat assistentiam.

Fatendum tamen est, hanc quaestionem esse otiosam, quia, praeter huiusmodi casum, vix datur metus, qui possit parocho iuste inferri (23).

e) Valide assistit parochus, qui, puta, ad locum seu ad celebrationem matrimonii invitus accessit, et dein, liber omnino a vi et metu, sponte consensum requirit et excipit.

f) De *testibus* Codex nihil dicit; unde si per vim aut metum inducantur, matrimonium non est irritum.

Nonnulli id negant; alii dubitant. Sed immerito profecto; tum quia *nullitas* eatenus est admittenda, quatenus de ea manifesto constat (cfr. canonem 11); tum quia de hac praecise quaestione actum est in Congregatione Concilii cum pararetur decretum «*Ne temere*» (24), quin deinde in lege aliquid positivum statutum fuerit.

(22) Cfr. Chelodi, *l. c.* n. 132; Cerato, *l. c.* n. 92; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 394; Wouters, *l. c.* p. 19.

(23) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 188, p. 301; Wouters, *l. c.* p. 19; Boudinhon, *Le mariage et les fiançailles*, n. 65; Choupin, *Les fiançailles et le mariage*, n. 31; Vlaming, *l. c.* n. 577.

(24) Cfr. *Acta S. Sedis*, XL, p. 638 ss.

Proinde ex silentio legis iure deducitur vim aut metum non respicere testes sub poena nullitatis (25).

Cogere testes ad assistendum matrimonio, non excedit *per se* peccatum veniale (26); a quo iusta causa excusare potest.

669. 4. Non sufficit, ut olim, assistentia *mere passiva* ex parte parochi, sed requiritur assistentia *activa*: scil. parochus debet *exquirere* et *recipere consensum* nupturientium (27). De figura iuridica parochi matrimonio assistentis vide n. **650**.

a) Itaque satis non est, ut contrahentes consensum matrimonialem emittant coram parocho, sed opus est, ut *praevie* et *formaliter* consensus requisitus fuerit a parocho.

b) Ad valorem nihil refert, utrum parochus agat per se an per interpretem, per verba an per scripturam vel nutum aliudve signum.

c) Requisitio consensus non includit *ex se* invitationem ad matrimonium contrahendum, sed tantum *interrogationem*, num revera nupturientes velint coniugium inire. Unde cooperatio ex parte parochi est mere materialis.

d) Exquisitio consensus fieri debet etiam *in matrimoniis mixtis*, quae nempe contrahuntur inter partem catholicam et partem acatholicam sive baptizatam sive non baptizatam (cfr. n. **715** s.).

Verba can. 1095, § 1, 3° exceptiones non admittunt; quare abolita est dispositio S. Off. 21 iul. 1912, iuxta quam si, pervicaciter denegatis cautionibus, parochus materialiter seu passive dumtaxat assistere permittebatur, abstinere debebat ab exquirendo consensu (28), ita ut hodie etiam in hoc casu exquisitio consensus facienda sit.

Id confirmatur responso S. C. S. Off., 26 nov. 1919, ad consultationem Archiepiscopalis Curiae Pragensis (29).

Quae dispositio valet universim, pro omnibus locis, ita ut revocata sit «facultas, *alicubi a S. Sede concessa*, passive assistendi matrimoniis mixtis illicitis». Ita Pontif. Comm. Codicis die 10 mart. an. 1928, ad II (30).

e) Receptio consensus habetur eo ipso quod nupturientes, post factam requisitionem, consensum praestant, parocho audiente aut vidente.

(25) Cfr. Chelodi, *l. c.*; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 470.

(26) S. Alph., lib. VI, n. 1093.

(27) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 188, p. 300 s.; Ojetti, *l. c.* n. 76 s.; Chelodi, *l. c.*; Wouters, *l. c.* p. 20.

(28) Cfr. *Acta Apost. Sedis*, IV, p. 443 s.; Cappello, *De visitatione*, etc., II. p. 530.

(29) Cfr. *Linzer Quartalschrift*, 74, 1921, 249. Hoc responsum in *Actis Apost. Sedis* publicatum non fuit.

(30) *Acta Apost. Sedis*, XX, p. 120.

f) Si matrimonium celebratur per procuratorem, consensum ab eo parochus requirit et excipit.

g) An uterque actus — «*requirant*» et «*excipiant*» — sit necessarius copulative ad validam assistentiam? Procul dubio, tum attentis verbis can. 1095, § 1, 3°, tum perspecta ipsa rei natura, quatenus requisitio consensus ordinatur necessario ad eiusdem exceptionem, ita ut alter actus nequeat iuridice ab altero separari.

Unde si parochus *requirat* quidem consensum, sed *illico*, responsione non exspectata, *discedat* ab altari seu a loco, quin praestitum consensum aliquo modo percipiat, non habetur *per se* valida assistentia. Dum e contra si parochus, *requisito* consensu, *sibi ipsi causa est* non percipiendi illum, puta obturando aures, non ideo matrimonium fit nullum; nam, *deficiente vi* seu *metu* ac *requisito* consensu, ita legi iam satisfactum est, ut nullo pacto ab arbitrio parochi dependere possit matrimonii valor. Contraria paucorum opinio solide probabilis non est (31).

5. Utrum requisitio et exceptio consensus *explicita* postuletur, an *implicita* sufficiat, controvertitur. Attentis verbis can. 1095, § 1, 3° videretur *implicita* non sufficere, cum duplex actus distinctus expresse memoretur, uterque ad valorem requisitus, ut supra dictum est. Res tamen dubia videtur, quia Codex disertis verbis *implicitam* minime excludit. Proinde, matrimonio iam celebrato, pro eius valore standum erit ad normam can. 1014.

Fingamus casum. Sponsi accedunt ad ecclesiam; actum matrimonii a parocho praevie iam exaratum rite subsignant; functio de more peragitur; annulus benedicitur et traditur; celebratur Missa pro sponsis. Sed parochus ex inadvertentia sponsorum consensum expressis verbis non requisivit et excepit. Quidnam? Censemus matrimonium saltem probabiliter validum esse. Nam eo ipso quod parochus actum matrimonii subscribendum porrexit nupturientibus iique manu sua subscripserunt; eo ipso quod parochus benedixit annulum illumque tradidit, aliaque omnia de more rite peracta fuerunt, legi plene satisfactum est, quia in iis adiunctis videtur omnino reperiri sponsorum consensus requisitus et receptus, de quo in can. 1095, § 1, 3°.

670. An praescriptum can. 209 de errore communi ac de dubio applicandum sit matrimonio. — 1. Assistentia matrimonio, ut supra animadversum fuit, licet non sit actus iurisdictionis stricto sensu dictae, tamen est certe actus potestatis seu iurisdictionalis; idcirco quae generatim dicuntur de iurisdictione, dicenda quoque sunt de assistentia, ita ut praescriptum can. 209 procul dubio applicandum sit etiam assistentiae matrimonio.

(31) Van den Acker, *p.* 40. Cfr. Wouters, *l. c.* p. 17; Rosset, *l. c.* n. 2271; Gasparri, *l. c.* n. 1162.

2. Porro ex can. 209 Ecclesia supplet duplici in casu: 1° in errore *communi*, et 2° in dubio *positivo* et *probabili*, sive *iuris* sive *facti*.

Error est falsum iudicium. *Dubium* hic sumitur sensu minus proprio, scil. pro iudicio plus minusve probabili, quod certitudinem excludit, seu pro mentis adhaesione cum formidine errandi.

1° Attenditur error *communis*, non autem *privatus*, quia Ecclesia supplet ratione boni publici seu communis, quod profecto locum non habet quando unus vel alter sive pauci dumtaxat errent.

Requiritur et sufficit error *communis*, quin opus sit, ut olim, *titulo colorato*, quia can. 209 nullam de eo facit mentionem.

2° Item valide assistunt, ex eodem can. 209, in dubio *positivo* et *probabili*, sive *iuris* sive *facti;* ex. gr. quando vicarius oeconomus serio dubitat num cessaverit, an non, munus regendi paroeciam vacantem; quando vicarius adiutor dubitat num *in omnibus* suppleat parochi vicem, vel potius *ex parte* tantum, etc. (cfr. n. **92**).

Dubium *positivum* est, si habetur gravis ratio assentiendi, quae tamen non excludit prudentem formidinem errandi. Quod evenire potest duplici modo: vel enim ex utraque parte adest ratio gravis assentiendi, vel ex una parte tantum, ex alia vero nulla apparet ratio assentiendi. Dicitur, e contrario, *negativum*, si aut nullae aut levissimae tantum occurrunt rationes assentiendi.

Dubium *probabile* est illud in cuius favorem militat solida seu probabilis ratio.

Dubium *iuris* respicit *legem* i. e. vel *exsistentiam* vel *sensum* eius; dubium *facti* versatur circa *factum* seu rem particularem, et respicit vel exsistentiam ipsius rei seu facti vel eius valorem, ex. gr. si dubitetur num Cletus, parochus, canonicam possessionem adeptus sit, num valide ad normam iuris eam ceperit, num *ab officio* vel tantum *a iurisdictione* suspensus fuerit, etc.

Necesse non est, ut una cum dubio positivo et probabili concurrat error communis. Proinde satis est sive error communis, etiam cum certitudine ex parte parochi vel Ordinarii de carentia iurisdictionis, sive dubium iuris aut facti ex parte eiusdem parochi vel Ordinarii, sine errore communi ex parte aliorum. Non sufficit dubium negativum et improbabile, sine huiusmodi errore, neque error *privatus* dumtaxat.

Error non dicitur communis aut privatus, secundum quod multi aut pauci eum adierint qui legitima potestate, v. g. audiendi confessiones destitutus est; sed potest verificari casus erroris communis etiam si pauci, aut unus tantum eum adierit.

Attenditur proinde *factum peculiare* quo nititur existimatio fidelium in loco ubi actus ponitur aut ponendus est, ex. gr. ubi confessiones

audiuntur, non autem eorum qui confessarium *de facto* adierunt. Nisi ita esset, Ecclesia in bonum fidelium suppleret iurisdictionem tantum postquam *plures*, imo *plerique* fideles iam passi essent detrimentum; et remedium saepe adhiberetur quando paucis aut nulli *revera* applicari posset. Quod non solum foret incongruum, sed plane inutile et forte absurdum.

Quo praemisso, videndum ulterius, utrum necesse sit ut omnes *de facto* erraverint vel errent, an sufficiat ut *ex peculiari facto* seu *ex adiunctis* fideles in errorem necessario et rationabiliter adducantur, seu aliis verbis utrum requiratur error *praeteritus* ex parte omnium moraliter sumptorum seu error iam *antecedenter* habitus, an satis sit error *praesens* seu *concomitanter* exsistens scil. *factum peculiare*, quo posito, omnes fideles moraliter sumpti in errorem, attentis circumstantiis, rationabiliter et necessario inducantur.

Igitur eo ipso quod factum ex quo fideles in errorem inducuntur est externum, publicum et commune, etiam error dici potest, et quidem rationabiliter, externus et publicus atque communis.

Accedit quod, priore sententia admissa, *semper* inquirendum esset de *numero* eorum qui reapse errarunt vel errant, quod numquam aut fere numquam cum certitudine fieri potest, ita ut practice anxietatibus et dubiis plurimis necessario aperiretur via. Atqui Codex in can. 209 diremit quaestiones et controversias, quae in iure antiquo exsistebant, ideoque iure supponendum est legislatorem ita voluisse rem clare et diserte definire ut ex verbis ipsius legis non esset locus dubiis et quaestionibus. Ergo (32).

Ceterum ipsi patroni sententiae oppositae practice admittunt errorem communem exsistere in iis adiunctis de quibus diximus, ita ut discrimen sit potius in verbis quam circa doctrinae substantiam.

671. Quae huc usque dicta sunt, *per se* applicantur quoque *licentiae* assistendi matrimonio alicui sacerdoti concessae (cfr. n. **672**). *Dubium* positivum et probabile potest facile verificari. Error *communis*, ubi agitur de hoc aut illo sacerdote *peculiariter* delegato seu de licentia in casu *particulari* concessa, difficulter haberi potest. Si agitur, contra, de sacerdote delegato ad universitatem causarum, praesertim de vicario cooperatore aut de sacerdote qui saepe vices parochi suppleat, error *communis* potest non raro verificari.

(32) Cfr. Cappello, *De poenitentia*, n. 486 ss. et *Summa iuris canonici*, I, n. 265 ss., ubi fuse de hac re disseritur et singula argumenta afferuntur.

Est quaestio *facti*. Attendendae sunt circumstantiae, potissimum erroris fundamentum, ratio agendi sacerdotis, paroecianorum opinio.

Iste error communis facile verificari potest quoad parochum, vicarium substitutum et sacerdotem supplentem; quo errore exsistente, valide iidem matrimoniis assistunt. Id confirmat iurisprudentia S. R. Rotae et praxis S. C. de Sacramentis.

ARTICULUS III.

De licentia alii concessa valide assistendi matrimoniis.

672. Notio licentiae seu delegationis. — Licentia, de qua heic est sermo, distinguitur a licentia, de qua erit sermo in articulo subsequenti: illa enim ad *valorem* matrimonii, haec ad *liceitatem* tantum pertinet.

Delegatio seu licentia alicui concessa valide assistendi matrimonio, est actus, quo persona publica i. e. parochus vel Ordinarius alium sibi substituit in adsistentia matrimoniis, ita ut ipsemet substitutus actui cui interest auctoritatem legalem praestare valeat.

Sicuti autem assistentia ab ipso substituente praestita non est vere actus *iurisdictionis* stricto sensu, ita etiam concessio facultatis non est delegatio proprie dicta seu transmissio iurisdictionis, ideoque *licentia* potius quam delegatio (can. 1095, § 2) vocatur.

Attamen interdum dicitur etiam *delegatio* (cfr. cc. 1094, 1096, § 1), quia fit reapse ad normam delegationis eique eadem fere ac verae delegationi applicantur principia (1).

673. Quinam possit delegare aut subdelegare. — «*Parochus et loci Ordinarius qui matrimonio possunt valide assistere, possunt quoque alii sacerdoti licentiam dare ut intra fines sui territorii matrimonio valide assistat*» (can. 1095, § 2).

Quare delegare possunt *omnes* et *soli* illi qui iure ordinario valide matrimonio assistunt, scil. *parochus* et *loci Ordinarius*, et quidem prout ipsimet ratione officii ac territorii valide assistere possunt.

Itaque:

a) Non possunt alium delegare, antequam canonicam possessionem beneficii adepti sint vel obtinuerint officium.

b) Nec valent, si per sententiam fuerint excommunicati vel interdicti vel suspensi ab officio aut tales declarati.

(1) Cfr. Ojetti, *l. c.* n. 102 ss.; Gennari, *l. c.* p. 50; Wouters, *l. c.* p. 21; Vlaming, *l. c.* n. 571.

c) Parochus et loci Ordinarius possunt tantum alii concedere facultatem, ut *intra fines sui territorii* assistat: siquidem *extra* hos fines neque ipsi valide assistunt.

Potestas *delegati*, qua talis, nullatenus excedere potest limites potestatis *delegantis*, iuxta regulam iuris: «*Nemo potest plus iuris transferre in alium quam sibi competere dignoscatur*» (2).

Vicarius oeconomus legitime constitutus in paroecia vacante, ad normam can. 472 et 473, potest licentiam assistendi matrimonio dare sacerdoti determinato; item vicarius substitutus, de quo in can. 465, § 4, post Ordinarii approbationem, si nullam Ordinarius apposuerit limitationem; pariter vicarius parochi religiosi, *post* Ordinarii approbationem, ante approbationem Superioris religiosi. Ita Pontif. Comm. Codicis, die 20 maii 1923, ad V, nn. 1-3 (3).

Etiam vicarius, seu sacerdos supplens, de quo in can. 465, § 5, potest licentiam assistendi matrimonio concedere, «quoadusque Ordinarius, cui significata fuit designatio sacerdotis supplentis, aliter non statuerit». Pontif. Comm. Codicis in citata responsione diei 20 maii 1923, ad V, n. 4.

Interrogata ulterius: «Utrum id possit vicarius adiutor parochi imparis suis muniis rite obeundis, legitime constitutus ad normam can. 475, § 1», respondit eadem die (ad V, n. 5): «Provisum in cit. can. 475, § 2».

Item interrogata: «Utrum id possit vicarius cooperator, de quo in can. 476, inscio parocho», reposuit eadem responsione diei 20 maii 1923 (ad V, n. 6): «Provisum in cit. can. 476, § 6».

Quae responsio ita est intelligenda, ut vicarius adiutor et cooperator, eatenus valeant licentiam assistendi matrimonio alicui sacerdoti concedere, quatenus ipsi vel ordinaria potestate gaudeant, vel sint delegati ad universitatem causarum, vel facultatem subdelegandi obtinuerint. Huc spectant quae supra tradita sunt (n. **650**).

Delegatus ab Apostolica Sede potest *subdelegare* nisi electa fuerit industria personae aut subdelegatio prohibita.

Delegatus ab eo qui infra R. Pontificem habet ordinariam potestatem, potest subdelegare: 1° si delegatus est generaliter, i. e. ad universitatem negotiorum seu, in casu nostro, ad matrimonia in genere (4); 2° in aliis casibus, si facultas subdelegandi expresse concessa est; subdelegatus non potest iterum subdelegare, nisi id expresse concessum fuerit (can. 199, §§ 1-5).

Quae hodie authentice confirmantur responsione Pontif. Comm. Codicis diei 28 dec. 1927, ad IV (5).

Subdelegatus nequit iterum subdelegare, nisi illud expresse concessum fuerit (can. 199, § 5).

(2) Reg. iur. 79ª, in 6°.
(3) *Acta Apost. Sedis*, XVI, p. 114.
(4) Cfr. Sanchez, lib. III, disp. 31, n. 4; D'Annibale, I, n. 73; Vlaming, *l. c.* n. 575. Minus probantur quae habet De Smet, *l. c.* n. 119, not. 1.
(5) *Acta Apost. Sedis*, XX, p. 61.

Parochus vel Ordinarius extra territorium degens, certe potest licentiam concedere alicui sacerdoti ut matrimoniis assistat intra fines sui territorii, sicuti concedere valet alias facultates in iisdem rerum adiunctis (cfr. can. 201, § 3). Nam terminus concessionis seu usus facultatis non respicit territorium ubi concedens actu commoratur, sed territorium proprium ubi facultas concessa valide exerceri potest. Contraria paucorum opinio iuridice fundamento caret.

674. Quinam possit delegari. — «*Licentia assistendi matrimonio concessa ad normam can.* 1095, § 2, *dari expresse debet sacerdoti determinato ad matrimonium determinatum, exclusis quibuslibet delegationibus generalibus, nisi agatur de vicariis cooperatoribus pro paroecia cui addicti sunt; secus irrita est*» (can. 1096, § 1).

Licentia igitur tum a delegante tum a subdelegante concedi debet 1° *expresse;* 2° *sacerdoti*, et quidem 3° *determinato*, atque 4° *ad matrimonium determinatum*.

Itaque quatuor requiruntur ad *valorem* licentiae seu delegationis ideoque matrimonii:

1° Licentia concedenda est *expresse*, sive oretenus sive scripto sive aliove modo. Excluditur concessio tacita et interpretativa. Cfr. n. **675**, 1°, *c*).

2° Is cui licentia seu facultas assistendi conceditur, debet esse *sacerdos*. Nihil refert, utrum sit approbatus, an non, ad curam animarum exercendam vel ad confessiones audiendas: Codex enim loquitur in genere de *sacerdote*, quin exigat *approbationem*. Nec obest poena vel censura, salvo praescripto can. 1095, § 1, 1°.

3° Licentia danda est sacerdoti *determinato*. Unde invalida foret licentia concessa sacerdoti omnino indeterminato, puta si parochus diceret: «*facultatem assistendi matrimonio concedo uni ex vicariis cooperatoribus meis*», quin ullum vicarium in individuo determinaret. Neque valeret licentia data sponsis eligendi quemcumque sacerdotem maluerint.

Quae *determinatio* potest esse sive *explicita* sive *implicita*, sive *directe* concessa sive *indirecte*, ita tamen ut sacerdos, cui datur licentia assistendi matrimonio, revera *designetur* et quidem a parocho vel ab Ordinario aliove qui licentiam tribuit.

Ex responsione Pontificiae Commissionis Codicis die 20 maii 1923, ad VI, «si sacerdos non est sufficienter determinatus ad normam can. 1096, § 1, «si parochus Superiori monasterii in casu particulari declaret, se ad matrimonium proxima dominica in ecclesia filiali celebrandum delegare aliquem sacerdotem

religiosum, qui a Superiore sequentibus diebus ad missam die dominica ibi celebrandam deputabitur » (6).

Ratio est, quia membra communitatis religiosae sunt quidem in se determinata, non tamen quod attinet ad concessionem licentiae assistendi matrimonio, quia *nescitur* in casu *quinam deputabitur* ad Missam celebrandam et consequenter *quinam delegabitur* ad assistendum matrimonio.

Aliter foret dicendum si parochus intenderet *omnes* et *singulos* sacerdotes illius communitatis religiosae delegare, aut si intenderet Superiorem monasterii ad universitatem causarum delegare. In utroque casu licentia esset valida nihilque ex hoc capite obstaret valori matrimonii.

Item invalida foret licentia, si parochus vel Ordinarius sponsis facultatem faceret contrahendi coram Petro *vel* Paulo, prout unum vel alium electuri sunt. Ratio est, quia Petrus et Paulus sunt quidem sacerdotes determinati; sed independenter ab electione sponsorum *incertum est, quis ex iis delegetur;* quod, spectato obvio sensu legis, obstat profecto valori. Aliter tamen dicendum, si parochus vel Ordinarius intenderet *tam* Petrum *quam* Paulum delegare.

Necesse non est, ut delegandus *notus* sit deleganti, dummodo sit *in se* determinatus.

Determinatio fieri potest sive per designationem *officii* (ex. gr. *concedo facultatem assistendi huic vel illi matrimonio rectori ecclesiae N., parocho ecclesiae cathedralis* etc.), sive per designationem *nominis*, sive *alio modo*, seu viva voce seu scriptura, ex quo determinatio requisita adsit.

Nihil prohibet, quominus *plures* sacerdotes designentur. Lex enim vult tantum excludere delegationem personae *indeterminatae*. Unde parochus potest delegare v. g. omnes suos vicarios vel etiam ceteros sacerdotes qui in sua paroecia commorantur.

Sedulo tamen curandum est, ne matrimonium periculo nullitatis exponatur ob defectum necessariae determinationis.

Missionarii in missionibus quae non habent paroecias bene definitas possunt delegari tamquam quasi-vicarii cooperatores pro toto territorio praefecturae aut vicariatus apostolici.

4° Denique licentia concedenda est ad matrimonium **determinatum.** Quare invalida foret licentia data v. g. ad assistendum omnibus vel certae categoriae matrimoniis, vel eis, puta, quae hoc vel illo mense forte contrahenda erunt. Valida, e contrario, esset delegatio facta ad *plura* matrimonia *determinata*, quia legislator intendit solummodo excludere licentiam ad assistendum matrimonio indeterminato.

Matrimonium *determinatur* nomine contrahentium, aut eorum officio aut hora et loco celebrationis.

Codex statuit expresse exceptionem quoad *vicarios cooperatores*,

(6) *Acta Apost. Sedis*, XXI, p. 115.

qui pro paroecia cui addicti sunt, *generaliter* delegari possunt, scil. ad assistendum sive omnibus sive certae categoriae matrimoniis. Ratio huius dispositionis est, ut aptius consulatur curae animarum in paroecia exercendae.

Eo ipso quod vicarii cooperatores constituuntur, nequaquam censendi sunt delegati ad assistendum matrimoniis (7). Nonnulli contrarium deducere voluerunt ex can. 476, § 6; sed immerito. Nam si iste canon tribueret cooperatoribus facultatem assistendi matrimoniis, superflua foret delegatio de qua est sermo in can. 1096, § 1 (8). Cfr. n. **650 bis**.

In praxi attendendae sunt constitutiones dioecesanae et litterae nominationis. Ius speciale viget in nonnullis dioecesibus Germaniae et Austriae.

Quod dicitur de vicariis cooperatoribus valet etiam pro *vicariis adiutoribus* (cfr. can. 475; n. **650** ss.) aliisve vices parochi absentis vel legitime impediti gerentibus.

Omnes isti *generaliter* delegati possunt in singulis casibus *subdelegare.*

674 bis. An et quando Delegatus Episcopi possit generaliter delegari quoad matrimonia.

Ex responso Pontif. Comm. Codicis, 25 ian. 1943, Delegato Episcopi nequit concedi delegatio generalis ad assistendum matrimoniis. Quod valet etiam pro delegato parochi.

Delegatus Episcopi triplici in casu potest facultatem generalem habere assistendi matrimoniis:

a) si Delegatus ex lege dioecesana vel peculiari statuto aut consuetudine fungatur revera munere Vicarii generalis, licet minus proprie vocetur *Delegatus episcopalis;*

b) si Episcopus officium *stabile* constituerit pro Delegato (minus proprie sic dicto), cui proinde competunt omnes facultates eidem officio adnexae;

c) si Episcopus est parochus vere totius dioecesis (ut olim in nonnullis dioecesibus Siciliae) aut unius pluriumve paroeciarum, Delegatus Episcopi potest considerari tamquam vicarius adiutor vel cooperator pro istis paroeciis.

675. Requisita ad delegationem. — I. Ut delegatio seu licentia *valida* sit et effectum sortiatur, quaedam requiruntur ex parte *delegantis*, et quaedam ex parte *delegandi.*

1° Ex parte **delegantis** requiritur:

(7) Cfr. can. 476, § 6; S. C. de Sacramentis, 13 mart. 1910, ad VI.
(8) Cfr. Chelodi, *l. c.* n. 133, not. 2; Wouters, *l. c.* p. 25.

a) Concessio *vere facta;* itaque non sufficit concessio *praesumpta* vel *interpretativa*, neque *mera tolerantia*, quia tolerantia qua talis actum *concessionis* non importat.

b) Concessio *voluntaria*, i. e. libere seu deliberate facta. *Metu* tamen etiam *gravi* extorta valet, uti iam in antiquo iure (9). Verum quidem est, *assistentiam* a parocho vel delegato *ex gravi metu* praestitam valore destitui; sed ex eo nullatenus sequitur, *delegationem* ex gravi metu factam invalidam esse, cum Codex de hac nihil profecto dicat.

Error tunc solum delegationem reddit nullam, quum *substantialis* est, nempe quando versatur circa *personam* delegandi vel nupturientium; aut circa *qualitatem* vel *causam quae intenta sit tamquam conditio sine qua non* delegationis. Ita passim AA. (10).

Sed in postremo casu defectus conditionis, potius quam error, valori officit.

c) Licentia debet esse *expressa*, sive verbis sive scripto sive aliis signis positivis aequivalentibus, sive explicite sive implicite. Proinde licentia tacite data hodie non sufficit; neque a fortiori, ut supra diximus, praesumpta vel interpretativa. Practice praestat licentiam in scriptis concedere; quo quidem modo facilius probatur eius exsistentia atque reapse eam ita conferri, supponere videtur *Rituale Romanum* (11).

Data *per telegraphum* vel *telephonium* est valida et, urgente necessitate, etiam licita. Si ex statutis particularibus huiusmodi delegatio sit vetita, ea nihilominus per telegraphum vel telephonium concessa, illicita quidem erit, sed semper valida (12).

2° Ex parte **delegandi** requiritur, ut delegationem *cognoscat* et saltem implicite *acceptet* (13).

Si delegatio ab ipso delegato vel, eo *conscio*, petita fuerit, assistentia praestita post licentiam datam, sed nondum significatam, valida, at illicita est. Si e contrario, *inscio* delegando, licentia petita et obtenta fuerit, sed nondum significata, praestita assistentia est invalida.

Si praecesserit petitio delegandi, in hac implicita acceptatio continetur, quae sufficit.

(9) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 1127; Wernz, *l. c.* n. 180, III.
(10) Cfr. Chelodi, *l. c.* n. 133; Wouters, *l. c.* p. 25; Vlaming, *l. c.* n. 572; De Smet, *l. c.* n. 117.
(11) Tit. X, cap. 5.
(12) Cfr. Gennari, *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 649, 1; Chelodi, *l. c.* n. 183.
(13) Cfr. S. C. C. 9 dec. 1626, 15 april. 1628; Wernz, *l. c.* n. 180, not. 218; Vlaming, *l. c.* n. 573; Chelodi, *l. c.* n. 133.

Palam est, scientiam et acceptationem delegationis non requiri, si concedatur statuto vel lege, quippe quae etiam insciis et invitis dari possint.

676. II. Ut *licite* facultas assistendi concedatur, servari debet praescriptum can. 1096, § 2, scil: « *Parochus vel loci Ordinarius licentiam ne concedat, nisi expletis omnibus quae ius constituit pro libertate status comprobanda* ».

De libertate status vide n. **145** ss.

677. Quaenam servanda sint a delegato. — 1. Delegatus ut *valide* nuptiis intersit, eodem modo quo parochus vel Ordinarius procedere debet.

Unde 1° assistat matrimonio intra fines territorii delegantis; 2° neque vi neque metu gravi constrictus requirat excipiatque contrahentium consensum; 3° fines mandati sui ne excedat, secus nihil agit (can. 199); quare conditiones a delegante forte appositae, adamussim servari debent.

Quidam putant (14) delegatum valide assistere, etiamsi fuerit per sententiam excommunicatus vel interdictus vel suspensus ab officio aut talis declaratus. Nam, dicunt, ex una parte lex quoad delegatum contrarium non significat, ex altera autem parte non est inconveniens, in teste qualificato delegato seu extraordinario aliquid non requiri, quod requiritur in teste ordinario. Alii contrarium tenent (15). Horum sententia, attento fine legis et actu ipsius assistentiae qui est iurisdictionalis ex alibi dictis, vera omnino videtur.

2. Quae requiruntur, ut parochus et loci Ordinarius *licite* assistant — de quibus in articulo sequenti — eatenus ea a delegato servari debent, quatenus vel iure communi requirantur vel specialiter a delegante ipsi commissa fuerint.

678. An et quando cesset delegatio. — Cessat revocatione a delegante facta et delegato directe intimata atque omnibus aliis casibus in iure recensitis; non vero morte vel resoluto iure delegantis, nisi id expresse statutum fuerit (can. 207, § 1, coll. cum can. 61). Cfr. n. **225**.

(14) Wouters, *l. c.* p. 25; Vlaming, *l. c.* n. 573, 1°; Schaepman, *Codex*, etc., pag. 62, De Smet, *l. c.* n. 122.
(15) Vermeersch-Creusen, *Epitome*, II, n. 396; De Smet, *l. c.* n. 122.

ARTICULUS IV.

De iis qui licite assistunt matrimoniis.

679. Quinam iure proprio licite assistant matrimoniis. — Parochus vel loci Ordinarius, qui intra fines sui territorii *valide* matrimoniis semper assistit, ut *licite* etiam agat, haec duo requiruntur:

1° Debet se certiorem facere *de statu libero* contrahentium; investigatio facienda est ad normam iuris (cfr. n. **145** ss.).

2° Debet scire, utrumque vel saltem alterutrum esse suum *subditum* (ratione domicilii, vel quasi-domicilii, vel actualis commorationis si est vagus), aut saltem a mense in proprio *territorio* (1) habitare (can. 1097, § 1) - (2).

680. Domicilium et quasi-domicilium. — 1. Domicilium generatim designat stabilem cuiuspiam sedem seu habitationem. Notio autem iuridica certas addit conditiones stabilitatis lege praescriptas (3).

2. Domicilium potest esse *necessarium* seu *legale*, quod ipsa lege, sine ulla facti conditione, obtinetur, et *voluntarium* quod quis acquirit ex facto proprio certis conditionibus munito.

3. Domicilium (voluntarium) acquiritur commoratione in aliqua paroecia vel quasi-paroecia, aut saltem in dioecesi, vicariatu apostolico, praefectura apostolica; quae commoratio *vel* coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi, si inde nihil avocet, *vel* sit protracta ad decennium completum (can. 92, § 1).

Domicilium *originis* — quod olim quisque sortiebatur eo loco, unde ipsi origo erat (4) — consulto a Codice non memoratur, quia non est verum, *qua tale*, domicilium. Siquidem distinguendum probe est domicilium ab origine (cfr. cc. 90, § 1, 956).

4. Duplici modo igitur domicilium acquiritur: *a*) quando simul concurrunt et factum commorationis et animus praedictus; *b*) eo ipso quod quis alicubi per decem annos commoratus est.

(1) Lehmkuhl (II, n. 889) putat nomine *loci* (cfr. can. 1097, § 1, 2°) non designari paroeciam, sed oppidum i. e. locum in genere. Haec interpretatio admittenda non est, ut liquet tum ex denominatione Ordinarii *loci* (cfr. can. 198, § 2), tum ex can. 94, §§ 1, 2.

(2) Cfr. Ojetti, *l. c.* n. 94 ss.; Gennari, *l. c.* p. 49; Wouters, *l. c.* p. 26 ss.; Chelodi, *l. c.* n. 134.

(3) D'Annibale, I, n. 83; Wernz, *l. c.* n. 177; Ojetti, *op. cit.* v. *Domicilium*, n. 1876.

(4) Cfr. L. 11, *de senator.* D (I, 9); D'Annibale, *l. c.* n. 83; Ojetti, *op. cit.* v. *Domicilium*, n. 1876.

Card. D'Annibale scite adnotaverat (*l. c.*), definitioni domicilii non bene cohaerere eius distinctionem in domicilium originis, habitationis et necessarium.

De animo perpetuo manendi constare potest tam ex declaratione Titii, quam ex indiciis seu factis quae huiusmodi animum sat manifeste ostendant, puta si aedificetur domus vel transferatur maior bonorum pars etc. (5). At necesse non est ut de facto id contingat.

Proinde ex Codice notio domicilii (habitationis) differt a notione quam ex iure antiquo passim AA. tradebant. «Itaque — ait D'Annibale (l. c.) — domicilium eo loco quis habere dicitur, *ubi larem perpetuum rerumque ac fortunarum suarum summam constituit*» (6).

5. Quasi-domicilium acquiritur commoratione uti supra, quae *vel* coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem ad maiorem anni partem, si nihil inde avocet, *vel* sit reapse protracta ad maiorem anni partem (can. 92, § 2), scil. ultra sex menses (7).

Igitur duplici modo etiam quasi-domicilium acquiritur.

6. Domicilium vel quasi-domicilium in paroecia vel quasi-paroecia dicitur paroeciale; in dioecesi, vicariatu, praefectura, non autem in paroecia vel quasi-paroecia, *dioecesanum* (can. 92, § 3).

Domicilium vel quasi-domicilium *dioecesanum* in iure antiquo erat penitus ignotum; ex eo Ordinarius fit competens ad licite assistendum.

7. Domicilium vel quasi-domicilium acquiritur *statim ac* quis, habita intentione perpetuo manendi aut ad maiorem saltem anni partem, sedem in loco figit (8).

8. Si domus aliqua erecta invenitur *in confinio duarum paroeciarum*, haec regula invaluit: aditus domus *principalis* seu *magis frequentatus* dat normam iurisdictionis, seu domus illi adiudicatur parocho, qui in suo territorio habet eiusdem domus aditum principalem (9).

Si aditus *principalis* mutetur ex privata voluntate ita ut sit in altera paroecia, non ideo mutatur iurisdictio paroecialis, cum domicilium vel quasi-domicilium in priore paroecia nequaquam amittatur. Ratio est, quia privata auctoritate confinia paroeciarum mutari nequeunt.

Si principalis aditus duplex sit, sed tamen non *aeque* principalis, applicanda est regula supra enunciata, scil. is aditus dat normam iurisdictionis, quis *praecipuus* seu *principalis* reapse censetur ex communi aestimatione aliisve indiciis.

(5) Cfr. Schmalzgr., lib. II, tit. 2, n. 9; Sanchez, lib. I, disp. 18, n. 2; Lacroix, *l. c.* n. 720; D'Annibale, *l. c.*

(6) L. 7, C. *de incol.*; L. 20, *ad munic.*; Schmalzgr., *l. c.*; Wernz, *l. c.*

(7) Litt. encycl. S. C. S. Off. 7 iun. 1867; 9 nov. 1898; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, nn. 1305, 2025. Cfr. Sanchez, lib. III, disp. 23, n. 7 ss.; Reiffenst., lib. II, tit. 1, n. 22 et lib. IV, tit. 3, n. 60; S. Alph., lib. I, n. 156, et lib. VI, n. 1091; D'Annibale, *l. c.* n. 94.

(8) Sanchez, *l. c.* n. 2; Lacroix, lib. VI, part. III, n. 720; S. Alph., lib. VI, n. 778; D'Annibale, *l. c.* n. 83 s.

(9) Cfr. Cappello, *De visitatione*, II, p. 20 s.; Barbosa, *De off. et potest. Episc.*, part. II, alleg. 42, n. 71; Ricci, *Prax. forens.*, resol. 510, n. 1; Pignatelli, *Consult.* etc., consult. 5, n. 7.

Si aeque principales sint aditus, ille iurisdictionis paroecialis tradit normam, qui cum originario et architectonico prospectu magis concordat; vel, huiusmodi deficiente prospectu, qui magis est frequentatus; vel iterum, hoc distinctionis criterio deficiente, qui prius apertus fuerit. Quodsi, tandem, simultanee aditus fuerint aperti, domus illi parocho adiudicari potest qui primus in eam sibi iurisdictionem vindicaverit. In dubio, standum est decisioni Episcopi.

Si aditus principalis minus sit frequentatus, et secundarius magis frequentatus, dubitant nonnulli, quinam in casu normam iurisdictionis exhibere censeatur. At responsio ex dictis manifesta est.

Aditus principalis, generatim loquendo, magis frequentari solet, cum natura sua apprime respondeat aedificii architectonico prospectui; quodsi commoditatis gratia aut quavis alia de causa secundarius sit magis frequentatus, non ideo cessat regula supradicta, dummodo ianua sit revera principalis, seu cum originaria et architectonica aedificii structura plane concordet.

Quaerunt DD., utrum aditus qui dat iurisdictionis normam sit aditus domus seu villulae, an potius aditus viridarii aut hortuli domum seu villam circumdantis.

Aditus *domus* censetur principalis, aditus *viridarii* vel hortuli secundarius seu accessorius. Ex illo proinde desumenda est norma iurisdictionis paroecialis. Ratio est, quia viridaria seu hortuli ideo comparari solent, ut domum amoeniorem et salubriorem reddant; unde natura sua tamquam accessoria existimari debent.

At si ex aedificii architectonico prospectu appareat, viridarium seu hortum quid unum cum domo constituere, ita ut veluti atrium et vestibulum eiusdem domus videatur, nullum dubium quin aditus dicti viridarii seu hortuli iurisdictionis normam exhibeat.

681. Nonnulla speciatim de minore et uxore. — 1. Minor, scilicet qui nondum vicesimum primum aetatis annum explevit (can. 88, § 1), habet domicilium illius, cuius potestati subiicitur i. e. patris vel tutoris; uxor, a viro legitime non separata, necessario retinet domicilium viri sui; amens, domicilium curatoris (can. 93, § 1). Hoc domicilium est necessarium seu legale.

1° Minor infantia egressus i. e. post septennium completum potest quasi-domicilium proprium obtinere; item uxor a viro legitime non separata, quae, si legitime sit separata, etiam domicilium acquirere valet (can. 93, § 2).

Codex silet de minore *emancipato*, qui utpote talis potestati patris vel tutoris non amplius subiicitur. Potestne minor emancipatus acquirere domicilium? Res est dubia. Opinio affirmativa fundamento non caret.

Videtur uxor, legitime a viro separata, acquirere posse domicilium etiamsi aetate adhuc minor sit, quia per matrimonium iam emancipata est et Codex nullam habet de hac re limitationem. Idem probabilius dicendum si mulier vidua maneat ante 21 annos completos aut matrimonium declaretur nullum vel solvatur a R. Pontifice per dispensationem super rato.

2° Cum Codex taceat de *quasi-domicilio legali* seu necessario, controvertitur utrum uxor et minor (de amente non est cur loquamur) participent necne, praeter domicilium, etiam quasi-domicilium viri et illius cuius potestati subsunt.

Alii affirmant, alii negant (10). Haec altera sententia, perspecto can. 93, § 2, verior est. At, deficiente domicilio viri vel eius in cuius potestate versantur, uxor et minor, si careant proprio quasi-domicilio, participant profecto quasi-domicilium mariti et illius cuius potestati subiiciuntur.

3° Notandum est, minorem et uxorem legitime non separatam, licet quasi-domicilium proprium obtinuerint, retinere, illum domicilium eius, cuius potestati subiicitur, hanc domicilium viri sui.

2. Praeterea advertas, eatenus uxorem dici *legitime* separatam quatenus separatio facta fuerit ad normam iuris canonici (cc. 1128-1132; cfr. n. **822** ss.), ita ut nequaquam sufficiat per se tribunalis civilis sententia, nisi legitime lata fuerit ex delegatione Ecclesiae, uti nunc in Italia ex art. 34 Concordati.

Nec sufficit, ut a viro malitiose derelicta fuerit, nisi a iudice ecclesiastico obtinuerit separationem perpetuam aut ad tempus indefinitum. Ita declaravit Pontif. Commiss. C. I. 14 iul. 1922, ad I.

682. Mulier quae vivit in concubinatu aut etiam quae matrimonium civile tantum celebravit, non retinet domicilium viri, quia non est *uxor*, sed concubina. Neque ex intentione perpetuo manendi in loco huiusmodi viri, vel ad maiorem saltem anni partem, acquirit, iuxta plures, domicilium vel quasi-domicilium; quia, dicunt, talis intentio, cum agatur de unione prorsus illicita, non potest iuridice haberi, i. e. excluditur ab ipsa rei natura.

At si de facto commorata fuerit per decem annos, dummodo maior sit, vel ultra sex menses, iam acquisivit domicilium aut quasi-domicilium; nam in utroque casu praescinditur omnino ab intentione.

Recessus a loco domicilii in ordine ad matrimonium ineundum, non importat, ante eius celebrationem, domicilii amissionem, cum sit natura sua provisorius et conditionatus, quamvis ex parte mulieris sit coniunctus cum intentione sequendi maritum (11).

683. Commoratio requisita. — 1. Ad acquirendum domicilium vel quasi-domicilium satis per se non est commoratio per modum iti-

(10) Cfr. Maroto, *l. c.* n. 421 s.; Vermeersch-Creusen. I, n. 167.

(11) Cfr. Wernz, *Votum* in caus. *Parisien.*, 20 aug. 1898, in *Anal. eccl.* 1899, p. 73 s.; De Smet, *l. c.* 46, not. 1; Fourneret, *Le mariage chrétien*, Paris, 1919, p. 146 s.

nerantis vel visitantis, sed requiritur commoratio per modum *inhabitantis* (12); sed, requisito tempore iam elapso, domicilium vel quasi-domicilium acquisitum manet, quin sit inquirendum de commorationis modo.

Pergit commorari qui ad breve tempus discedit cum animo revertendi, ita ut moraliter inhabitans existimetur.

2. Intentio *conditionata*, ex. gr. *manebo si tale officium assequar*, domicilio vel quasi-domicilio acquirendo, saltem in praxi, sufficit; et, purificata conditione, debita intentio censetur adfuisse iam ab initio.

3. Continua commoratio *per integrum annum*, ubi agitur de domicilio, nullatenus necessaria est. Hinc qui rusticatum discedit, urbem inhabitare pergit ex communi aestimatione, ita ut animus in perpetuum revertendi per aliquot menses sufficiat.

Commoratio potius ex *nocturna* quam ex diurna praesentia deducitur; inde non videtur sufficere habitatio in loco tantum durante die, ex. gr. in officina, nisi tamen ex alio capite factum verae habitationis eruatur.

Qua de re haec regula generalis statui potest:

a) Qui *habitat* in aliquo loco, puta in domo paterna, ibidem secundum communem aestimationem commoratur, licet quotidie aut interdiu aut noctu alibi degat, ex. gr. si per diem vel per noctem in officina alius loci operatur.

b) Qui *nullibi habitat*, sed interdiu in uno loco, nocte vero alibi degere consuevit, dicitur potius commorari ubi solet pernoctare (13).

c) Non interrumpitur commoratio solis *diurnis* absentiis, imo nec una vel altera longiore.

4. Nihil refert, utrum quis tamquam catholicus, an tamquam acatholicus commoretur in loco.

Quidam, ex gr. Blat (14), et ex eo Cocchi (15), putant addendum esse tempus intermissum, seu opus esse, ubi agitur de domicilio acquirendo, decem annis *physice* in loco transactis, ita ut menses absentiae suppleri debeant, vel dies, si agitur de quasi-domicilio.

Haec opinio probabilis non videtur, quia Codex nullibi id requirit. Analogia iuris ex can. 556, de novitiis, minus recte allegatur (16).

Itaque, si quis per decem annos aliquem locum stabiliter per quinque vel sex menses, singulis annis, inhabitaverit, nec unquam animo illum relinquendi discesserit, sed contra, vel ex conducta domo vel

(12) Cfr. D'Annibale, *l. c.* n. 84; Vermeersch-Creusen, I, n. 166; Wouters, *l. c.* p. 31 s.; Noldin, I, n. 143.
(13) Cfr. Chelodi, *l. c.* n. 134; Wouters, *l. c.* p. 33; Van de Burgt, *l. c.* p. 282.
(14) *Commentarium*, p. 12.
(15) *Commentarium*, II, p. 20.
(16) Cfr. Chelodi, *l. c.*; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 166, 3; Wouters, *l. c.*

ex alio facto, licet corpore absens, censeatur tamen inhabitans, completo decimo anno, domicilium habebit in illo loco, donec sine animo revertendi discesserit.

5. Nihil impedit quominus quis duo vel tria domicilia voluntaria habeat, puta si aequaliter in duobus locis inhabitet, aut si per aliquot menses, singulis annis, in duobus seu tribus locis habitare consuescat (17).

Num domicilium legale *hodie*, attento can. 93, concurrere possit cum domicilio voluntario, non satis liquet. Communius et verius negatur.

6. Controvertitur, utrum quis habere possit duo seu plura quasi domicilia. Alii affirmant, nixi c. 95, ex quo quasi-domicilium non amittitur nisi quis cum animo non revertendi discesserit (18). Alii negant, si agitur de quasi-domicilio, ad quod *animus* est necessarius; concedunt, si agitur de quasi-domicilio acquirendo *sine animo*, i. e. per solam commorationem ultra sex menses protractam (19).

Ex. gr. si Titius ad morbum curandum e loco quasi-domicilii digreditur cum animo huc revertendi post recuperatam sanitatem, quam sperat intra tres vel quatuor menses futuram. Si morbus eum ultra sex menses in loco curationis detinuerit, Titius, secundum alteram sententiam, duo quasi-domicilia consecutus est.

Ex can. 92, § 2 collato cum can. 95 non videtur excludenda acquisitio multiplicis quasi-domicilii, ideoque prior sententia praeferenda.

684. Amissio domicilii et quasi-domicilii. — Domicilium et quasi-domicilium amittuntur discessione a loco cum animo non revertendi (can. 95), salvo praescripto can. 93, qui servatam vult dispositionem de domicilio et quasi-domicilio *necessario* seu *legali* uxoris et minoris (n. **681**) - (20).

Domicilium *necessarium* seu *legale* fieri potest *voluntarium*. V. g. uxor habet domicilium mariti; si hic moritur, et vidua habeat intentionem perpetuo manendi in eodem loco, domicilium quod prius erat legale, efficitur statim voluntarium ex mulieris intentione.

685. Menstrua commoratio. — 1. Requiritur et sufficit *factum* commorationis, quin necessarius sit animus eam per mensem protrahendi. Itaque *solum* factum, non autem mens attenditur (21).

(17) D'Annibale, *l. c.* n. 83; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 166, 4; Noldin, *l. c.* n. 143; De Smet, *l. c.* n. 45, not. 4.
(18) Maroto, *l. c.* n. 413.
(19) Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 167; D'Annibale, *l. c.* n. 84, not. 23; Ojetti, *l. c.* n. 1882; Wernz-Vidal, II, n. 14.
(20) Cfr. Cappello, *Summa iuris canonici*, I, n. 197; Sanchez, *l. c.* disp. 23, n. 2; D'Annibale, *l. c.* n. 83 s.; Noldin, *l. c.*; Génicot-Salsmans, I, n. 98, s., II, n. 472; Maroto, *l. c.* n. 412.
(21) Cfr. Ojetti, *In ius antepianum* etc., n. 97; Wernz, *l. c.* n. 188, p. 294; Wouters, *l. c.* p. 33; Vlaming, *l. c.* n. 72 s.; De Smet, *l. c.* n. 127.

2. Non requiritur habitatio proprie dicta, sed sufficit simplex commoratio, eaque sive per modum inhabitantis, sive per modum hospitis, itinerantis, operarii etc. Huc spectant quae diximus supra (n. 682).

3. Mensis supputatur de momento ad momentum, et sumitur prout est in *calendario*, v. g. a die 1 febr. usque ad diem 28 vel 29 febr.

Quia terminus a quo non coincidit vel saltem a iure non censetur coincidere cum initio diei, primus dies non computatur, et tempus finitur expleto ultimo die eiusdem numeri, v. g. a die 12 mart. usque ad diem 12 april. expletum.

Si mensis die eiusdem numeri caret, tempus finitur expleto ultimo die mensis, ex. gr. a die 30 ian. usque ad diem 28 vel 29 febr. (can. 34, § 1, 1°, 3°, 4°).

4. Commoratio debet, saltem *moraliter*, esse continua. Absentia unius alteriusve diei non officit continuitati, licet discessio habita fuerit cum animo non redeundi (22); et dies absentiae non sunt supplendi.

Neque obstant *per se* continuitati solae absentiae *diuturnae*. Vide in **682.**

5. Commoratio menstrua continuanda est usque ad momentum celebrationis matrimonii, ita ut si ante paucos etiam dies interrupta fuerit, nullum ius parocho conferat; dum e contra parochus domicilii aut quasi-domicilii licite assistit matrimoniis etiam eorum qui tempore coniugii ineundi non resident in loco domicilii vel quasi-domicilii (23).

686. Quinam licite assistere valeant matrimoniis vagorum et eorum qui non habent nisi domicilium vel quasi-domicilium dioecesanum. — 1. Quoad *vagos*, haec notanda:

1° Dicuntur *vagi*, qui *nullibi* domicilium habent vel quasi-domicilium (can. 91).

2° Proprius vagi parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus *actu* commoratur; uterque proinde valide et licite eius matrimonio assistit (cc. 94, § 2, 1097, § 1, 2°). Idque valet sive utraque sive una pars tantum vaga sit.

3° Nomine *actualis commorationis* intelligitur, uti patet ex canone 1097, § 3, commoratio *per tempus alicuius momenti*, ita ut quis vere sedem commorationis alicubi habere censeatur, et non ibidem degere tantum per modum tecto carentis (24).

(22) Cfr. Wernz, *l. c.* p. 294; Wouters, *l. c.* p. 33; Génicot-Salsmans, II, n. 472; Chelodi, *l. c.* n. 134; Vermeersch-Creusen, II, n. 399.

(23) Cfr. Wouters, *l. c.* p. 34; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 399, 2; Chelodi, *l. c.*

(24) Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 72; Wouters, *l. c.* p. 34, 4.

4° Ubi agitur de matrimonio vagorum, opus est ad assistendum licentia Ordinarii loci eiusve delegati (can. 1032; cfr. n. **182**).

2. Quoad *eos qui non habent nisi domicilium vel quasi-domicilium dioecesanum*, haec teneas:

1° Parochus proprius horum est parochus loci in quo actu commorantur (can. 94, § 3).

2° Itaque tam iste parochus quam loci Ordinarius valide ac licite assistunt illorum matrimoniis.

687. An et quando parochus et loci Ordinarius indigeant licentia ut licite assistant. — 1. Si desint conditiones, quas modo exposuimus (n. **679** ss.), i. e. si utraque vel alterutra pars careat domicilio vel quasi-domicilio aut menstrua commoratione in paroecia (quasi-paroecia) vel dioecesi (vicariatu apostolico et praefectura apostolica), ad *licite* assistendum requiritur « *licentia* parochi vel Ordinarii domicilii vel quasi-domicilii aut menstruae commorationis alterutrius contrahentis » (can. 1097, § 1, 3°).

2. Nonnulla sunt notanda:

1° Agitur hic de *licentia* proprie dicta, quae nihil habet commune cum delegatione potestatis, et quae ad liceitatem tantum necessaria est: supponimus enim parochos et Ordinarios in suo quisque territorio matrimoniis assistere.

2° Licentia dari potest sive oretenus sive scripto, sive expresse sive tacite.

3° Sufficit etiam licentia rationabiliter *praesumpta*, si commode peti nequit; quo in casu decet quidem monere parochum proprium, at nulla exsistit vera obligatio.

4° Licentia concedi potest etiam *generaliter;* ex. gr. parochi alicuius civitatis possunt alii aliis generalem assistendi licentiam conferre (25).

5° Opus non est licentia, si utraque vel alterutra pars sit *vaga* actu itinerans, quae nullibi sedem commorationis habet (can. 1097, § 1, 3°). Talis est, ex. gr., mercator qui ab una civitate in aliam ita per totum annum vagatur ut in nulla ultra tempus nundinarum commoretur, aut nauta qui per paucos dies residet in regione ad quam appulit.

Huiusmodi vagi non habent parochum et Ordinarium proprium stricte dictum (cfr. can. 94, § 2), ideoque licentia talis parochi vel Ordinarii peti nequit. Attamen necessaria est illa licentia Ordinarii, de qua in c. 1032 (n. **182**).

6° Necessitas *gravis* excusat a licentia petenda (can. 1097, § 1, 3°). Non agitur, fac advertas, de praesumenda licentia, at de ea non petenda. Gravis necessitas est generatim quodcumque incommodum sat notabile ex

(25) Cfr. Chelodi, *l. c.* n. 135; Wouters, *l. c.* p. 34; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 400.

parte parochi vel nupturientium, moraliter aestimandum, ex. gr. si iter asperum vel longinquum aggrediendum sit, si periculum exsistat matrimonii civilis, etc. (26).

688. Quinam parochus sit praeferendus. — 1. In quolibet casu pro regula habeatur, ut matrimonium coram *sponsae* parocho celebretur, nisi iusta causa excuset (can. 1097, § 2).

Si sponsa habet plures parochos proprios, ex. gr. ratione domicilii et quasi-domicilii vel menstruae commorationis, potest eligere quem maluerit.

Quaelibet iusta causa excusat, etiam levis, ideoque lex certe non obligat sub gravi, ut omnes concedunt. Num saltem sub levi? Quidam negant, cum nullam obligationem stricte dictam agnoscant (27); sed verius quaedam obligatio profecto datur, quia Codex expresse requirit *iustam causam*, ut aliter fiat; atqui nulla causa opus est, ubi non agitur de obligatione.

An iusta causa sit promissio seu votum matrimonium celebrandi in tali ecclesia vel sanctuario, ob peculiarem devotionem? Promissio seu votum potest quidem esse causa iusta; sed huiusmodi votum, si fiat in praeiudicium iurium parochialium seu contra praescriptum can. 1097, § 2, *per se* validum non est ideoque obligationem non inducit.

Si iusta causa adsit, non urget obligatio petendi licentiam a parocho sponsae, quamvis fieri possit. Expedit tamen eum monere (28).

2. Matrimonia catholicorum *mixti ritus*, ex. gr. si vir est ritus latini, mulier autem ritus graeci, in *ritu viri* et *coram eiusdem parocho* celebranda sunt, nisi aliud iure particulari cautum sit (can. 1097, § 2). Huiusmodi ius olim vigebat ex. gr. pro ruthenis (29). Hodie ad Orientales quod attinet attendendum est praescriptum can. 88, § 3. (30).

3. Praescriptum can. 1097, § 2, in fine, non derogat can. 1099, § 1, n. 2, ut declaravit Pontif. Comm. Codicis die 8 iul. 1948 (31). Ratio

(26) Cfr. Wouters, *l. c.* p. 35; Chelodi, *l. c.* n. 135; Cerato, *l. c.* n. 94; Boudinhon, *Le mariage et les fiançailles*, n. 72; Génicot-Salsmans, II, n. 472; Noldin, *l. c.* n. 649, II.
Card. Gennari (*op. cit.* p. 27) suadet ut parochus assistens causam omissae petitionis in libro matrimoniorum annotet. Nulla tamen urget obligatio proprie dicta id faciendi.

(27) Cfr. Chelodi, *l. c.* n. 135; Wouters, *l. c.* p. 35, n. 2; De Moris, *Ius matrimoniale*, n. 212.

(28) Quae habet Wouters (*l. c.* p. 35, n. 3) minus probantur. Nam lex particularis *dioecesana*, quatenus *strictior* est lege communi, profecto contraria est, *quoad excessum*, ipsi legi communi ideoque *qua talis* non sustinetur sine explicito aut implicito consensu supremi legislatoris.

(29) Cfr. Decr. S. C. de Prop. Fide, 6 oct. 1863; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1243.

(30) Motu proprio Pii XII « *Crebrae allatae sunt* », 22 febr. 1949: De disciplina sacramenti matrimonii pro Ecclesia Orientali.

(31) *A. A. S.* XL, p. 386.

responsi manifesta est; nam citati canones agunt de re plane diversa. Sane can. 1097, § 2 agit de *licita* adsistentia matrimoniis praestanda; can. 1099, § 1, contra, de *valida* adsistentia, seu de iis qui tenentur ad formam canonicam servandam in matrimonii celebratione.

689. Poenae in eos qui sine licentia matrimoniis interfuerint. — « *Parochus qui sine licentia iure requisita matrimonio assistit, emolumenta stolae non facit sua, eaque proprio contrahentium parocho remittat* » (can. 1097, § 3).

1. Est obligatio *ex iustitia*, iuxta nonnullos, quae fundamentum suppeditat actioni iudiciali, et quae urget *ipso facto* i. e. etiam ante sententiam declaratoriam (32). Alii negant agi de huiusmodi obligatione.

2. Nomine *emolumentorum stolae* hic intelliguntur ea, quae parocho *qua tali* ex celebratione matrimonii in illa paroecia obveniunt (cfr. n. **698**). Ad haec emolumenta non pertinent stipendium Missae, dona ex amicitia data etc.

3. Codex de *parocho* tantum loquitur, quia emolumenta, licet matrimonio assistat sacerdos delegatus, *per se* cedunt semper parocho, qui si forte ea in favorem delegati remittat, ipsemet restituere illa tenetur parocho cuius ius laesum fuit (33).

4. Haec iuris dispositio non respicit parochum *sponsi*, qui etiam sine causa nuptiis benedixit, quia licentia non indigebat. Neque respicit parochum, qui interfuit matrimonio *vagorum*, licentia ab Ordinario eiusve delegato, de quo in can. 1032 (cfr. n. **182**), non obtenta.

Itaque restitutio emolumentorum stolae eum *tantum* parochum respicit, qui nuptiis astiterit contra praescriptum can. 1097, § 1, 3° (n. **687**).

5. Si plures sunt parochi *proprii*, controvertitur *quo ordine* sit facienda restitutio: utrum primum parocho domicilii, dein quasi-domicilii, demum menstruae commorationis, an pro lubitu alicui ex illis.

Haec teneas:

a) In casu diversi domicilii vel quasi-domicilii in sponso et in sponsa, emolumenta, ad mentem legislatoris ex can. 1097, § 2, remittenda sunt parocho *sponsae* (34).

(32) Wouters (*l. c.* p. 36) docet hanc iuris dispositionem esse *poenam* latae sententiae. Sed omnino tenendum cum Ojetti (*l. c.* n. 129) et aliis, non agi de *poena*, sed solum de quadam declaratione iuris, quod, etsi lex nihil quoad hoc statuisset, per se ipsum vim haberet.

(33) Unde minus recte Wouters (*l. c.* p. 36) dicit sacerdotem delegatum non teneri ex can. 19. Non agitur enim, ut modo diximus (not. 30), de vera *poena*.

(34) Gennari, *op. cit.* p. 36; Ojetti, *l. c.* n. 131; Wouters, *l. c.*

b) Si sponsa plures habet parochos *proprios*, emolumenta stolae inter eos dividantur (cfr. can. 1236, § 2). Palam est idipsum valere, si utraque pars habeat eosdem parochos proprios.

c) Plures tenent (35) excludendum esse parochum menstruae commorationis, utpote non *proprium*, alii negant vel dubitant (36).

Prior sententia theoretice verior est. Agitur quidem de restitutione quae fundatur in iure assistendi, sed can. 1097, § 3 expresse dicit emolumenta « *proprio* contrahentium parocho » esse remittenda; atqui *solus* parochus domicilii vel quasi-domicilii est *proprius;* ergo.

d) Practice Ordinarius loci, ad controversias et dubia vitanda, determinet cuinam ex pluribus parochis propriis, emolumenta stolae remittenda sint. At ius Ordinarii in hac re nonnisi ad normam can. 1097 intelligendum est.

6. Quaeri potest, num teneatur ad restitutionem parochus, qui sine licentia iure requisita matrimonio benedixit, sed emolumenta stolae sine causa remisit seu a contrahentibus non percepit.

Alii affirmant, quia ius parochi proprii illaesum manere debet. Alii negant ob has rationes: *a*) parochus in casu non tenetur vi legis ecclesiasticae, quae non intelligitur de emolumentis non perceptis; *b*) nec tenetur vi legis naturalis, quia alium non impedit neque a bono, in quod iam ius habebat, neque medio iniusto a bono, in quod nondum ius habebat.

Haec sententia verior est. Parochus tamen qui matrimonio interfuit et emolumenta remisit, monere debet nupturientes ut proprio parocho ea tradant. Hic autem habet ius illa exigendi.

Iuxta omnes, parochus restituere debet, si emolumenta stolae ita remisit, ut ea sub alio titulo, ex. gr. stipendii Missae, sibi exhibenda curaverit: siquidem in hoc casu illa vere percepit (37).

7. Poena suspensionis statuta a Concilio Trid. (38) contra sacerdotes illegitime assistentes, iam decreto « *Ne temere* » abrogata est. Itaque hodie aliae poenae non vigent (cfr. can. 6, 5°), nisi ab Ordinario statuantur (can. 2221).

Articulus V.

De assistentia praestanda matrimoniis in casibus extraordinariis.

690. Duo casus extraordinarii a lege excepti. — 1. Can. 1098 statuit: « *Si haberi vel adiri nequeat sine gravi incommodo parochus vel Ordinarius vel sacerdos delegatus qui matrimonio assistant ad normam cc.* 1095, 1096:

« 1° *In mortis periculo validum et licitum est matrimonium contractum coram solis testibus; et etiam extra mortis periculum, dummodo prudenter praevideatur eam rerum conditionem esse per mensem duraturam;*

« 2° *In utroque casu, si praesto sit alius sacerdos qui adesse possit, vocari et, una cum testibus, matrimonio assistere debet, salva coniugii validitate coram solis testibus* ».

Itaque duo sunt casus, in quibus matrimonium valide et licite celebrari potest sine praesentia parochi vel loci Ordinarii vel sacerdotis delegati: *a*) *in periculo mortis; b*) *cum sacerdos competens praevidetur per mensem expectandus.*

2. Proposito dubio: « Utrum, secundum can. 1098, ad valide et licite matrimonium coram solis testibus contrahendum sufficiat factum absentiae parochi, an requiratur etiam moralis certitudo ex notorio vel ex inquisitione, parochum per mensem neque haberi neque adiri posse sine gravi incommodo »; Pontif. Commissio Codicis die 10 nov. 1925 (n. VIII) respondit: « *Negative* ad primam partem; *affirmative* ad secundam » (1).

Igitur non sufficit factum i. e. simplex absentia parochi, sed necessaria est *certitudo moralis*, etiam lato sensu, quocumque modo habita, sive ex interrogationibus seu inquisitione per se aut per alios facta, sive ex notorietate rei seu facti absentiae.

691. Primus casus. — Tres conditiones requiruntur: 1° ut *agatur de periculo mortis;* 2° ut *parochus* (vel Ordinarius aut sacerdos delegatus) *sine gravi incommodo nequeat haberi vel adiri;* 3° ut *duo saltem testes adsint.*

1. *Periculum* mortis (non articulus) tum ex morbo tum ex qualibet alia causa oriri potest, ex. gr. proelio, ex tempestate in mari, ex partu valde difficili, ex capitali sententia, ex inundatione, etc. Cfr. n. **231**.

Sufficit, ut periculum immineat *alterutri* contrahenti. Huiusmodi periculum *moraliter* aestimandum est. Si *error* adfuerit in aestimatione periculi, non ideo nuptiae, sine parocho celebratae, sunt invalidae.

Si *brevi* infirmus convaluerit, non ideo scrupulus habendus est circa valorem matrimonii, nisi constet periculum mortis *omnino imprudenter* seu *absque ullo fundamento* aestimatum fuisse.

(35) Ojetti, *l. c.* n. 130; Gennari, *l. c.* p. 36.
(36) Vlaming, *l. c.* n. 583; Chelodi, *l. c.* n. 135, not. 5; Noldin, *l. c.* n. 647.
(37) Wouters, *l. c.* p. 36; Van de Burgt-Schaepman, *l. c.* n. 241.
(38) Sess. XXIV, cap. 1 *de ref. mart.*

(1) *A. A. S.*, XVII, p. 583.

Nihil interest quaenam sit *causa motiva* matrimonium ineundi. Codex de hac minime curat, nec peculiarem aliquam postulat (2). Consulto enim omissa fuerunt verba decreti «*Ne timere*»: «ad consulendum conscientiae (et si casus ferat) legitimationi prolis» (art. VII).

2. *Parochus* (Ordinarius etc.) deesse censetur sive *absolute* sive *relative*. *Absolute*, si nullatenus *haberi* vel *adiri* queat; *relative*, si nonnisi cum magno incommodo.

Tunc dicitur *haberi* non posse, cum parochus vocari nequit a partibus vel ab aliis, aut cum ipse, sive accersitus sive non, nequit adire contrahentes ut eorum consensum exquirat et recipiat.

Dicitur *adiri* non posse, cum ipsi nupturientes nequeunt se conferre ad parochum ut coram eo matrimonium contrahant.

Impossibilitas *absoluta* verificatur, si *tempus* desit omnino, aut *medium* nequaquam suppetat ut vel nupturientes cum eo conveniant vel ut per epistolam delegatio obtineatur. Media *extraordinaria* non considerantur (cfr. n. **237**, 2).

Impossibilitas *relativa* adest, si notabile damnum morale physicum aut morale vel temporale, accersito parocho, aut partibus aut tertiae cuidam personae aut bono publico obveniret (3).

Unde contrahentes non tenentur magnas impensas sustinere, vel iter valde durum suscipere, aut periculo alicuius gravi damni se exponere ut testem qualificatum habeant, quamvis forte neglexerint culpabiliter occasionem eum commode habendi. Nec a fortiori poenitens tenetur concedere confessario licentiam petendi delegationem, si ex hoc aliqua suspicio contra se oriri possit.

Ex. gr. confessarius, excipiens confessionem poenitentis graviter aegrotantis, reperit eum inhonestas relationes fovere cum persona, a qua non potest aut non vult separari, ita ut expediat eos coniugali foedere iungi. In casu poenitens non tenetur concedere licentiam impetrandi delegationem, neque confessarius eam exigere potest, si conditio poenitentis ignoretur, et ex impetrata delegatione suspicio contra eum oriri possit parocho vel Ordinario deleganti. Huc tamen revocanda facultas quae confessario ex can. 1044 competit dispensandi super impedimentis et forma, de qua fuse suo loco.

Sufficit et requiritur *personalis* impossibilitas; *sufficit*, ita ut non requiratur communis; *requiritur*, ita ut non sufficiat communis seu localis, exclusa personali.

(2) Cfr. Chelodi, *l. c.* n. 136; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 474; De Smet. *l. c.* n. 131 s.; Cerato, *l. c.* n. 95.

(3) Cfr. Chelodi, *l. c.*; Wouters, *l. c. p.* 37; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 404; Génicot-Salsmans, *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 652.

Generatim impossibilitas absoluta seu physica et moralis seu relativa adest ex penuria sacerdotum, ex distantia locorum, ex persecutione, ex morbo contagioso, ex defectu sacerdotis, ex negligentia ministri, qui renuit consuetas visitationes facere, ex defectu medii ordinarii, quo delegatio obtineri possit (4).

De *incommodo gravi* ex lege civili vide n. **694.**

692. 3. **Testes** debent esse ad validitatem matrimonii *saltem duo*.

Can. 1098, 1° dicit: «*coram solis testibus*»; proinde manifeste supponit non sufficere *unum* testem dumtaxat, sed requiri *saltem duos*. Et recte quidem: nam, quando agitur de probando aliquo facto iuridico, de eo praesertim quod potest praeiudicium alteri afferre, non sufficit, ex generali iuris principio, unus testis, sed plures requiruntur, i. e. saltem duo.

a) Omnes possunt testium munere fungi. Huc spectant quae supra diximus (n. **652** ss.).

b) Hi testes, quamvis sacerdos desit, non sunt qualificati seu auctorizabiles.

c) Ad valorem coniugii requiritur, ut *praesentia* testium sit *simultanea*, *physica* et *moralis* (cfr. n. **655**).

d) Testes non tenentur exquirere et recipere nupturientium consensum; satis est, ut *coram ipsis* consensus a contrahentibus praestetur.

4. Si validitati matrimonii obstet impedimentum iuris ecclesiastici, super quo Ecclesia solet dispensare, et desit sacerdos, qui dispenset, coniugium, saltem probabiliter, potest, *urgente* revera *gravissima necessitate*, valide contrahi, non quidem vi explicitae dispensationis, sed vi cessationis legis ecclesiasticae, in conflictu cum lege naturali (5). Vide n. **199.**

693. Alter casus, i. e. extra periculum mortis. — Ut matrimonium *valide* celebrari possit *coram solis testibus*, tres conditiones requiruntur:

1° Ut *parochus* (Ordinarius loci, etc.) *sine gravi incommodo haberi vel adiri nequeat;* 2° ut *prudenter praevideatur, eam rerum conditionem esse per mensem duraturam;* 3° ut *nuptiae celebrentur coram duobus saltem testibus.*

(4) Cfr. Wouters, *l. c.* p. 38; Noldin, *l. c.* n. 652; Chelodi, *l. c.* n. 136; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 474; Pighi, *l. c.* n. 116; Vlaming, *l. c.* n. 587.

(5) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 613; Gennari, *l. c.* p. 40, not.; *Monit. eccl.* XX, p. 177; Cerato, *l. c.* n. 95.

1. Ad **grave incommodum** quod attinet, vide n. **691.** Speciatim notandum est, etiam in hoc casu requiri et sufficere impossibilitatem *personalem* habendi vel adeundi sacerdotem competenten, quin requiratur vel sufficiat localis et communis, exclusa personali (6).

2. Quoad **alteram** conditionem scil. parochi aliusve absentiam, haec animadvertas:

a) Nihil refert utrum a longo an a brevi tempore parochus absit, dummodo ex notorio aut inquisitione seu ex notitia indubia adsit *moralis certitudo* saltem late sumpta parochum per mensem neque haberi neque adiri posse sine gravi incommodo, ita ut simplex praesumptio aut factum absentiae parochi non sufficiat (Pontif. Comm. Cod. 10 novembris 1925).

b) In hac praesumptione existimanda, *consueta* et *ordinaria*, non autem inopinata et extraordinaria, attendi debent (7). Unde si paulo post celebratum matrimonium, parochus ex inopinato quodam eventu adesset revera in paroecia, non ideo invalidum foret coniugium iam initum. Neque valori matrimonii officit, quod praevisio, dummodo prudens, erronea de facto fuerit.

c) Nuptiae validae sunt, quamvis contrahentes *in fraudem legis* egerint, vel consulto differentes celebrationem matrimonii ad tempus quo verificatur praedicta rerum conditio, vel se conferentes in locum ubi sacerdos competens haberi vel adiri nequit (8).

d) Mensis debet esse continuus et completus. Nam dictio « *per mensem, per annum*, etc. » significat profecto tempus continuum et completum (9).

Attamen mathematice tempus accipiendum non est; quare si desit v. g. una aliave hora, aut etiam probabiliter una dies, non ideo excluditur applicatio principii.

e) Casus verificatur plerumque in dissitis missionum locis, quae missionarius invisere nequit singulis mensibus. At alibi quoque verificari potest impossibilitas moralis, et interdum etiam physica, habendi vel adeundi parochum seu testem qualificatum, ex. gr. tempore belli, persecutionis, epidemiae etc.

694. Quaeritur, num huiusmodi moralis impossibilitas seu *incommodum grave*, de quo in can. 1098, tunc quoque verificetur, cum sacerdos competens

(6) Cfr. S. C. C. 27 iul. 1908, ad VIII; *Acta S. Sedis*, XLI, p. 511; Noldin, *l. c.* n. 652; Chelodi, *l. c.* n. 137; Wouters, *l. c.* p. 39 s.

(7) Cfr. S. C. C. 27 iul. 1908, ad VI.

(8) Cfr. S. C. de Sacram. 13 mart. 1910, ad III; *Acta Apost. Sedis*, II, p. 193; Noldin, *l. c.*; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 474; Chelodi, *l. c.*

(9) Barbosa, *Tract. de dictionibus, particulis*, etc., 250, 2; Reiffenst., III, tit. 31, n. 94; Suarez, *De censuris*, disp. 29, sect. 1, n. 4; D'Annibale, I, n. 39, not. 13.

nequit matrimonio assistere, quia celebratio matrimonii vel assistentia prohibetur a *lege civili* (10).

Certa ab incertis distinguenda sunt:

1º Can. 1098 ita intelligendus est, ut referatur tantum ad *physicam* parochi vel Ordinarii absentiam. Ita Pontif. Comm. Codicis, 10 mart. 1928 (11).

2º Ad huiusmodi *physicam* absentiam referendus est etiam casus quo parochus vel Ordinarius, licet materialiter praesens in loco, ob grave tamen incommodum celebrationi matrimonii assistere nequeat, requirens et excipiens contrahentium consensum. Pontif. Comm. Codicis, 25 iul. 1931 (12).

3º In *periculo mortis*, difficultas facile solvi potest, quia plerumque succurrit praescriptum can. 1043-1044 (cfr. n. **231** ss.) ex quo Ordinarius vel parochus dispensare valet etiam *super forma*, quoties verificetur conditio apposita: « *ad consulendum conscientiae vel legitimationi prolis* ». Quaestio manet, quando non verificatur haec conditio ideoque locus non est dispensationi super forma.

4º Si *commune* sit *incommodum grave*, attentis rerum circumstantiis, non autem particulare, procul dubio applicatur principium can. 1098.

5º Si lex civilis *vetat* celebrationem matrimonii seu exercitium cultus religiosi, uti v. g. tempore persecutionis, certe fit locus praescripto can. 1098. Etiam ante Codicem in huiusmodi casu iniri poterat coram testibus tantum (cfr. n. **695**): porro hodie disciplina in hac re longe mitior facta est.

Si lex civilis non prohibeat matrimonii religiosi celebrationem, sed eam subiiciat conditioni, quae servari nequit, *sub poenis gravissimis*, item fit locus praescripto can. 1098.

6º Si parochus recusat matrimonio assistere propter metum poenarum, quae a lege civili statuuntur contra ministrum assistentem v. g. *antequam praemissa sit caeremonia civilis*, controvertitur.

Plures affirmant applicari posse praescriptum can. 1098 (13); multi negant (14).

(10) S. C. de Sacram., 29 iul. 1908, ad IX, responderat: « Non esse interloquendum ».

S. C de Propaganda Fide, 24 mart. 1909, declaraverat: « Parochus... permittat, ut absque sua assistentia matrimonium ineant, sed tamen praesentibus tribus aut saltem duobus testibus integrae fidei ».

S. C. de Sacram., 24 nov. 1909, reposuerat: « Ordinarius... permittat ut absque praesentia parochi matrimonium in casu valide et licite iniri possit, emisso a sponsis formali consensu coram duobus testibus ».

Eadem S. Congr. die 13 mart. 1910 responderat: « Matrimonium potest valide et licite contrahi coram solis testibus sine praesentia sacerdotis competentis ad assistendum, *semper* ac, elapso mense, sacerdos competens haberi vel adiri nequit ».

S. C. de Sacram., de casu interrogata, die 31 ian. 1916 respondit: « *Recurratur in singulis casibus*, excepto casu periculi mortis, in quo quilibet sacerdos dispensare valeat etiam ab impedimento clandestinitatis, permittendo ut in relatis adiunctis matrimonium cum solis testibus valide et licite contrahatur ».

(11) *Acta Apost. Sedis*, XX, p. 120.

(12) *Acta Apost. Sedis*, XXIII, p. 288.

(13) Wouters, *l.* c. p. 41; Chelodi, *l.* c. n. 136; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 474; Beyersbergen, *Ned. Kath. Stemmen*, 1916, p. 365; De Smet, *l.* c. I, n. 136 s.; Vermeersch-Creusen, *l.* c. n. 405; Vlaming, *l.* c. n. 590; Noldin, *l.* c. n. 652, 2; Schäfer, *Das Eherecht nach dem Codex iuris canonici*, Münster, W. 1918, p. 59 s.; Haring, *Codex-Das Eherecht*, apud. *Th. Pr. Quartalschr.*, 1918, p. 40 s.; Knecht, *l.* c. p. 146, et alii.

(14) Cfr. Noldin, *l.* c.; Génicot-Salsmans, *l.* c. n. 474; Wouters, *l.* c. p. 40 s.; De Smet, *l.* c.

Impossibilitas caeremoniae civilis oritur praesertim ex triplici capite: *a*) ex impedimento civili ab Ecclesia non recognito; *b*) ex defectu documentorum quae a lege civili postulantur; *c*) ex defectu alicuius conditionis lege civili necessariae, v. g. si vir militaris a matrimonio vetetur propterea quod sponsa sufficienti dote destituatur (15).

Hodie, attenta responsione Pontif. Comm. Codicis diei 25 iul. 1931, dubitandum non est quin in casu locus sit praescripto can. 1098, dummodo adsit revera incommodum grave ob poenas incurrendas.

695. Testes et ritus celebrationis huiusmodi matrimonii. — 1. Quoad *testes*, omnia huc spectant quae supra diximus (nn. 652 ss.).

2. De *ritu* celebrationis matrimonii coram solis testibus, prae oculis habeatur Instructio S. C. de Prop. Fide, 23 iun. 1830, ad Vic. Apost. Sinensem:

« Tali casu parentes duos testes eligant qui una cum sponso et sponsa eorumque propinquis ad ecclesiam se conferentes, flexis genibus, consuetos fidei, spei, caritatis, contritionis actus in communi recitent, sicque sponsus et sponsa ad contrahendum matrimonium recte se disponant. Post haec surgentes sponsi coram praedictis testibus per verba de praesenti mutuum exprimant consensum, et post actas gratias Deo domum revertantur.

« Si autem ad ecclesiam ire nequeant, in privatis domibus praedicta observentur; postea, vero, data opportunitate, et novi coniuges et testes missionarium (seu parochum, addimus) adeant, ut ipsi de matrimonio rite inito legitime constet, et ab eodem benedictionem accipiant » (16).

3. Si desit qui super forma dispensare valeat, probabile est, matrimonium ex epikeia etiam sine testibus posse celebrari in *gravissimis rerum adiunctis*, ex. gr. si quis secus *semper* ac *diutissime* a matrimonio contrahendo abstinere deberet, vel in proximo aeternae damnationis periculo versaretur.

In iisdem gravissimis rerum adiunctis etiam impedimentum iuris ecclesiastici probabiliter cessat (17). In *ordinariis* circumstantiis, i. e.

(15) S. C. de Sacram. 12 iul. 1916 interrogata de valore matrimoniorum in dioecesi Paderbonensi contractorum vel contrahendorum in casu praefato, respondit: « Ordinarius recurrere non dedignetur in singulis casibus iuxta decretum editum ab hac S. C. 31 ian. 1916. *Quod spectat ad praeteritum, eidem Ordinario tribuitur facultas sanandi in radice matrimonia, de quibus in praedictis litteris*, constito tamen sibi in singulis casibus de perseverantia consensus *putatorum* coniugum ceterisque servatis de iure servandis ».

Eadem S. Congregatio Ordinario Mentensi interroganti de matrimoniis exterorum, qui civilia documenta pro implendis formalitatibus matrimonii civilis necessaria obtinere non poterant, rescripsit: « Ordinarius provideat per opportuna media ad hoc ut opifices exterarum nationum in sua dioecesi commorantes sibi comparare valeant documenta pro explendis nuptiis etiam coram civili magistratu; *quatenus vero id obtineri nequeat, recurrendum est ad S. Congreg. in singulis casibus* ». *Nouv. Rev. Théol.*, 1920, p. 624; De Smet, n. 137, not. 2.

(16) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 816.

(17) Cfr. S. Alph., VI, n. 613; Ball.-Palm., *l. c.* n. 308; Van de Burgt-Schaepmann, *l. c.* p. 294; Wouters, *l. c.* p. 42.

pro *mensili* defectu Ordinarii, parochi et ab eis delegati sacerdotis, putamus non cessare.

696. Praesentia sacerdotis. — 1. In utroque casu, si praesto sit alius sacerdos qui adesse possit, vocari et, una cum testibus, matrimonio assistere debet.

a) Assistentia huius sacerdotis non est ad *valorem* matrimonii, ut expresse statuit can. 1098, 2°, sive culpabiliter sive inculpabiliter a contrahentibus non vocetur et matrimonio de facto non assistat.

b) At ad *liceitatem* eius assistentia necessaria est, nisi excuset aliqua iusta causa. Nam can. cit. dicit expresse: « vocari et... matrimonio assistere *debet* ».

Nec ulla difficultas erui potest ex verbis eiusdem can. 1098, 1°, ubi matrimonium dicitur validum et licitum. Sensus enim obvius verborum est, ut tale sit matrimonium, quod ineatur quidem coram solis testibus, sed servatis servandis. Ita fere omnes AA. (18). Contraria sententia caret solido fundamento (19).

c) Dicitur: « *si praesto sit* alius sacerdos qui adesse possit »; proinde si *facile* haberi nequit, non urget obligatio eum inquirendi.

d) Sacerdos vocandus est, quamvis censura aut poena vindicativa sit innodatus.

Num, attento can. 2261, § 3, etiam vitandus et censuratus post sententiam comdemnatoriam vel declaratoriam vocari *debeat* (nota verbum, non *possit*), non satis liquet.

Quoad vitandum, *negative* respondendum; et verius etiam quoad censuratum, postquam praefata sententia intercesserit. Ratio: 1° sacerdos, qui matrimonio assistit, neque sacramentum conficit vel administrat neque sacramentale, nisi accedat nuptiarum benedictio, quae tamen necessaria non est; unde *per se* non occurrit applicatio praescripti can. 2261, § 3; 2° assistentia sacerdotis non praecipitur, ut modo diximus, cum magno rigore; proinde non videtur legislator *exigere* ut huiusmodi censuratus advocetur, non obstante sententia quae gravissimos effectus iuridicos parit (20).

(18) Chelodi, *l. c.* n. 136; Wouters, *l. c.* p. 38; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 474; Noldin, *l. c.* n. 652; Cerato, *l. c.* n. 95; Pighi, *l. c.* n. 116, q. 3; De Smet, *l. c.* n. 133, et alii.

(19) Controvertitur, an sacerdos in casu habendus sit tamquam *testis qualificatus*. Nonnulli negant, tum quia eius praesentia non est absolute necessaria, tum quia opus non est ut requirat et excipiat consensum. Alii affirmant, quia sacerdos auctoritatem ecclesiasticam repraesentat, adeo ut valeat dispensare super impedimentis et forma.

(20) Quare nimis absolute Cerato (*l. c.* n. 95, 1) dicit: « sacerdos... *vocetur*, ad liceitatem, quamvis excommunicatus vel interdictus vel suspensus *per sententiam* cognoscatur: can. 2261, § 3 ».

Aliud profecto est, quod censuratus, postquam intercessit sententia condemnatoria vel declaratoria, *possit* a fidelibus vocari, et aliud quod *debeat*. Primum quidem ex can. 2261, § 3 deducitur; alterum non, praesertim ubi agitur de sacramentalibus.

e) Necesse non est ad *valorem* matrimonii, ut sacerdos exquirat et recipiat consensum.

f) Sacerdos ex can. 1044 valet profecto dispensare super impedimentis matrimonialibus (cfr. nn. **236**, **239**).

Potestne dispensare etiam super forma? Nonnulli dubitant, attento canone 1098 (21); sed, contra, affirmandum est. Nam can. 1044 expresse dicit sacerdotem qui matrimonio, ad normam can. 1098, 2°, assistit, *eadem* potestate pollere, de qua est sermo in can. 1043; porro iste canon expressis verbis loquitur de potestate dispensandi «*tum* super forma in matrimonii celebratione servanda, *tum* super omnibus et singulis impedimentis iuris ecclesiastici...»; ergo nulla est solida ratio dubitandi.

2. Assistentia sacerdotis merito praecipitur: 1° ut dignitati et sanctitati matrimonii consulatur; 2° ut sponsi benedictionem accipiant; 3° ut dispensetur super impedimentis, quae forte obstent valori nuptiarum; 4° ut maior securitas praestetur contractus rite initi (22).

De obligatione nupturientium, testium et sacerdotis curandi adnotationem matrimonii, vide n. **720**.

697. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. Etiam *iure Tridentino* vigente, valida erant matrimonia inita coram solis testibus, si aderat impossibilitas physica aut moralis habendi parochum (23).

S. Off. die 1 iul. 1863 disciplinam vigentem hisce verbis declaraverat: «Quando difficilis, nec tutus est accessus ad parochum, et ignoratur quandonam parochus haberi possit, et praevidetur spatio saltem unius mensis a loco abfuturus, nullusque alius sit qui vices parochi suppleat, matrimonium valere absque praesentia parochi, servata in eo, quo potest, forma Concilii, neque adhibitis saltem duobus testibus» (24).

Quae tamen impossibilitas debebat esse *communis*, et non solum particularis, iuxta communissimam sententiam (25).

(21) Cfr. De Moris, *l. c.* n. 233.

(22) Noldin, *l. c.* n. 652; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 406; De Moris, *l. c.* n. 235. Vlaming (*l. c.* p. 394, ad n. 415) docet potestatem *sacerdotis* dispensandi super forma et impedimentis esse *ordinariam*. Haec opinio erronea est; nam *sacerdotium*, qua tale, non est officium sensu stricto; atqui potestas ordinaria adnexa est tali officio (cfr. cc. 145, § 2, 197, § 1). Potestas dicenda est *delegata a iure*.

(23) S. C. C. 18 ian. 1663, 30 mart. 1669; Pius VI, ad Episc. Lucionen. 28 maii 1793 et ad Episc. Geneven. 5 oct. 1793; Card. Caprara, 2 maii 1803 de matrimoniis celebratis in Gallia durante vel post revolutionem; S. C. S. Off. 6 iul. 1817, 15 ian. 1874; Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. XII, cap. 5, n. 5; Rosset, *l. c.* n. 2136 ss.; Wernz, *l. c.* n. 173, VI; Gasparri, *l. c.* n. 1171 ss.

(24) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1240.

(25) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 1175; Wernz, *l. c.* n. 173, not. 165.

Nonnulli tamen putabant probabile esse matrimonium valere etiam in casu impossibilitatis *particularis* (26).

2. Decretum «*Ne temere*» (cfr. n. **660**), novam inducens disciplinam, haec statuebat: «Imminente mortis periculo, ubi parochus vel loci Ordinarius vel sacerdos ab alterutro delegatus haberi nequeat, ad consulendum conscientiae et (si casus ferat) legitimationi prolis, matrimonium contrahi valide ac licite potest coram quolibet sacerdote et duobus testibus» (art. VII).

Codex non exigit 1° ut immineat periculum mortis; 2° ut matrimonium sit necessarium ad consulendum conscientiae, vel, si casus ferat, prolis legitimationi; 3° ut adsit aliquis sacerdos.

3. Extra periculum mortis, ex decreto «*Ne temere*» haec disciplina vigebat: «Si contingat ut *in aliqua regione* parochus locive Ordinarius aut sacerdos ab eis delegatus, coram quo matrimonium celebrari queat, haberi non possit, eaque rerum conditio *iam a mense perseveret*, matrimonium valide ac licite iniri potest emisso a sponsis *formali* consensu coram duobus testibus» (art. VIII).

Codex duplicem praesertim introduxit immutationem in hac re:

1° Verba: «Si contingat ut *in aliqua regione* etc.» — quae multas et graves difficultates moverant, praesertim circa impossibilitatem, scil. num exigerent omnino communem seu localem, an admitterent etiam particularem (27) — omissa fuerunt, aliis consulto additis, ita ut hodie nullum supersit dubium de applicatione legis in actu impossibilitatis *particularis*.

2° Non amplius attenditur mensis iam elapsus, sed rerum conditio *per mensem duratura*.

698. Ius parochi percipiendi oblationes seu emolumenta ob assistentiam matrimoniis praestitam. — 1. Olim iure communi nihil in hac re determinatum erat. Imo in cap. 8, 9, X, *de simonia*, V, 3 prohibetur aliquid exigere pro «*benedictionibus nubentium*».

At Innocentius III in cap. 42 eiusd. tit. iubet servari laudabiles consuetudines fidelium aliquid offerendi.

2. Quae oblationes aut legitima consuetudine aut interdum, ad compescendos abusus, statutis quoque dioecesanis determinatae erant (28).

(26) Cfr. Sanchez, lib. III, disp. 17, n. 3; Gury-Ballerini, II, n. 840.

(27) Relata verba decreti «*Ne temere*», obvio sensu intellecta manifeste significant impossibilitatem esse dimetiendam ex conditionibus *regionis*, et non personarum. At statim ab initio non pauci commentatores Decreti putarunt legem applicandam esse etiam in casu impossibilitatis *particularis*. Cfr. Ojetti, *l. c.* n. 122; Wernz, *l. c.* n. 188, p. 296 ss.; Lehmkuhl, *l. c.* n. 892; Gennari, *l. c.* p. 52; *Monit. eccl.*, vol. XXVIII, p. 94 ss. Horum sententiae visa est adhaesisse S. C. de Sacr. 13 mart. 1910, ad I.

(28) Wernz, *l. c.* n. 199; Schnitzer, *l. c.* p. 216.

Ex decreto S. C. Concilii diei 10 iun. 1896 servanda erat taxa regionalis in Italia, provincialis extra Italiam, approbata ab eadem S. C. C.; qua taxa deficiente, standum erat consuetudini vel statuto dioecesano (29).

3. Eo ipso quod can. 1097, § 3 statuit *parochum*, qui sine licentia iure requisita, matrimonio assistit, *emolumenta stolae non facere sua*, eaque proprio contrahentium parocho remittere debere, manifesto supponit iura stolae in celebratione matrimonii legitime accipi a parocho competente.

Quae emolumenta stolae praefinienda sunt ad normam can. 1507, § 1; deficiente praefinitione facta in Concilio provinciali aut in conventu Episcoporum vel ea nondum a Sede Apostolica approbata, percipi possunt oblationes seu emolumenta iuxta probatam consuetudinem (can. 463, § 1) - (30).

4. Huiusmodi emolumenta parochus *exigere* potest, et vicissim fideles ea solvere *tenentur*, ita tamen ut vere pauperes ab iisdem solvendis eximantur.

Si parochus aliquid exigat aut petat ultra taxam praefinitam aut probatam consuetudinem, peccat atque ad restitutionem tenetur (cfr. can. 463, § 2); *sponte* oblatum acceptare valet (31). Utrum restitutio urgeat ex iustitia an ex solo praecepto Ecclesiae, controvertitur.

5. Si nupturientes aliquid extraordinarium et indebitum petant, v. g. applicationem Missae *pro sponsis*, Missam cantatam, etc., speciale pro eo stipendium exigi potest, ut palam est.

6. Emolumenta stolae pertinent *exclusive* ad parochum, etsi alius sacerdos matrimonio assistat: huiusmodi enim assistentia est ius *privativum* parochi (32).

ARTICULUS VI.

De iis qui tenentur ad formam iuridicam servandam.

699. Principium generale. — 1. Omnes valide baptizati ligantur legibus ecclesiasticis, nisi exceptiones probentur (cfr. can. 87; n. **66**).

2. Statim ac forma substantialis matrimonii invecta fuit, opportunum visum est, propter naturam peculiarem huius legis, nonnullas *exceptiones* concedere, quae etiam in Codice expresse continentur.

(29) Cfr. Gasparri, *l. c.* nn. 183, 1285.
(30) Cfr. Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 94 ss.
(31) Cfr. Cappello, *l. c.* n. 97.
(32) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 1286; Wernz, *l. c.*

700. Quinam teneantur. — « *Ad statutam superius formam servandam tenentur:* 1° *Omnes in catholica Ecclesia baptizati et ad eam ex haeresi aut schismate conversi, licet sive hi sive illi ab eadem postea defecerint, quoties inter se matrimonium ineunt;*

« 2° *Iidem, de quibus supra, si cum acatholicis sive baptizatis sive non baptizatis etiam post obtentam dispensationem ab impedimento mixtae religionis vel disparitatis cultus matrimonium contrahant;*

« 3° *Orientales, si cum latinis contrahant hac forma adstrictis* » (can. 1099, § 1).

Quare ad formam iuridicam tenentur:

1° **Baptizati in Ecclesia catholica;** excipiuntur *ab acatholicis* nati qui in Ecclesia catholica baptizati sunt, sed *ab infantili aetate* i. e. ante septennium completum (cfr. can. 88, § 3) in haeresi vel schismate aut infidelitate vel sine ulla religione adoleverunt (can. 1099, § 2). Cfr. n. **702.**

Non eximuntur, contra, a parentibus *catholicis* nati et in Ecclesia catholica baptizati, qui ab infantili aetate in haeresi vel schismate aut infidelitate vel sine ulla religione adoleverint. Ratio est, quia can. 1099, § 2 loquitur de solis natis ab *acatholicis* (1).

Quinam dicantur *baptizati in Ecclesia catholica* vide n. **411.**

Quoad dubie *baptizatos* applicandum est praescriptum can. 1014, scil. matrimonium sine forma iuridica celebratum a parte dubie baptizata cum parte infideli vel dubie baptizata aut cum parte acatholica vel catholica orientali, habendum est ut validum.

2° Baptizati in secta haeretica vel schismatica et **ad Ecclesiam catholicam conversi,** licet postea a catholica Ecclesia defecerint.

Idem dicas de iis qui in secta haeretica vel schismatica baptizati fuerunt, sed ab infantili aetate a parentibus interim conversis in fide catholica educati sunt. Nihil refert, num hi censeantur conversi ubi primum rationis usum adepti catholicos sese ostenderunt, an verius simul cum parentibus ad Ecclesiam catholicam conversi dicendi sint (2).

3° Omnes *baptizati in Ecclesia catholica* (n. 1°) vel *ad eam ex haeresi vel schismate conversi* (n. 2°) tenentur ad formam iuridicam matrimonii sive *inter se* contrahant sive *cum iis qui a praedicta forma immunes sunt*, i. e. quando contrahunt cum acatholicis quibuslibet baptizatis aut non baptizatis, etiam post obtentam dispen-

(1) Cfr. Wouters, *l. c.* p. 47 s.; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 475; De Moris, *l. c.* n. 238; Vlaming, *l. c.* n. 599.
(2) Cfr. Schaepman, *Codex en huwelijksrecht*, p. 306; Van de Acker, *Decreti « Ne temere » interpretatio*, p. 102; Wouters, *l. c.* p. 48; De Smet, *l. c.* n. 140.

sationem super impedimento disparitatis cultus vel mixtae religionis, aut *cum catholicis orientalibus.*

Ex dictis palam est, non valere principium, quod ante decretum «*Ne temere*» passim vigebat: *pars immunis communicat cum altera parte suam immunitatem:* valere, contra, oppositum principium: *pars ligata communicat cum altera suum ligamen* (3).

701. Quinam sint immunes ab hac forma iuridica matrimonii. — Sunt immunes et ideo valide sine huiusmodi forma contrahunt:

1° *Non baptizati*, qui inter se vel cum haereticis aut schismaticis baptizatis, sed non conversis ad Ecclesiam catholicam, nuptias ineunt.

2° *Baptizati in secta haeretica vel schismatica* (etiam rituum orientalium, ut liquet ex textu canonis et iam declaraverat S. C. Concilii, 28 mart. 1908, ad II), qui ad Ecclesiam catholicam non sint conversi, si contrahant cum personis quae immunes sunt a forma.

Olim erant immunes etiam baptizati in Ecclesia catholica sed ab acatholicis nati, qui ab infantili aetate (scil. ante septennium completum) in haeresi vel schismate aut infidelitate vel sine ulla religione fuerant educati, si, ut supra, contraherent cum iis qui non erant subiecti formae. Cfr. n. 703.

3° *Catholici rituum orientalium*, sive inter se sive cum acatholicis quibuscumque, orientalibus vel latinis, nuptias ineant (cfr. can. 1).

702. Quinam censebantur ab acatholicis nati ad normam can. 1099, § 2, ideoque a canonica forma celebrationis matrimonii immunes. — 1. Filius a parentibus *acatholicis* natus, sed baptizatus *in Ecclesia catholica*, qui educatus fuerit in religione catholica, non eximitur a canonica forma celebrationis matrimonii. Dum e contra idem filius, quamvis in catholica Ecclesia baptizatus, si ab infantili aetate adolevisset in haeresi vel schismate aut infidelitate vel sine ulla religione, formae celebrationis matrimonii a Codice statutae (can. 1094 et 1095) non suberat.

2. Nati a parentibus *catholicis*, sed baptizati forte *extra* Ecclesiam catholicam, tenebanturne servare canonicam formam statutam?

Distinguendum: si ab infantili aetate adolevissent in religione catholica, suberant formae; aliter, si ab aetate infantili educati fuissent in haeresi aut schismate vel infidelitate, aut si absque ulla religione adolevissent.

3. Nati a parentibus, quorum *alteruter* erat *acatholicus*, sive baptizati in Ecclesia catholica sive extra, dummodo ab infantili aetate

(3) Cfr. Ojetti, *l. c.* n. 138; Wernz, *l. c.* n. 188, p. 304 ss.; Chelodi, *l. c.* n. 138; votum Lombardi in *Acta S. Sedis*, XL, p. 557.

adolevissent extra catholicam religionem, non suberant formae canonicae celebrationis matrimonii, etiamsi coniuges in nuptiis ineundis cautiones requisitas praestitissent ad normam can. 1061 et 1071. Ita declaratum a Pontificia Commissione Codicis die 20 iul. 1929 (4).

4. Item ex responso eiusdem Pontificiae Commissionis diei 17 februarii 1930 *nati ab acatholicis*, de quibus in can. 1099, § 2, intelligebantur etiam nati *ab apostatis* (5).

Quidnam, si *alteruter* esset *apostata?* Perspecto responso diei 20 iulii a. 1929, modo relato, censemus ob analogiam iuris filiis natis ab *alterutro* parente *apostata* applicari praescriptum can. 1099, § 2.

5. Nati a parentibus *catholicis, baptizati in Ecclesia catholica*, qui ab infantili aetate adoleverint extra religionem catholicam, certe tenentur servare statutam formam canonicam celebrationis matrimonii.

6. Filii nati a parentibus *acatholicis*, sectae haereticae vel schismaticae addictis, *baptizati extra Ecclesiam catholicam*, subsuntne formae canonicae, si parentes conversi sint ad fidem catholicam, quando filii erant adhuc infantes iique ab infantili aetate adoleverint in catholica religione? Profecto isti filii censentur catholici ideoque formae a Codice praefinitae obnoxii.

Ratio repetenda est ex peculiaribus iuribus et officiis, quae habent parentes in filios, praesertim rationis usum nondum assecutos, et consequenter ex omnimoda subiectione qua iidem filii erga parentes tenentur. Hinc fit, ut per conversionem parentum acatholicorum ad veram Christi fidem, etiam filii nondum rationis usum assecuti censeantur eo ipso conversi, iuxta communiorem et veriorem sententiam, quae nobis aliisque certa videtur.

Idem dicendum si parentes convertantur ad fidem catholicam quando filii iam pervenerint ad usum rationis et educati fuerint per unum alterumve annum in secta haeretica vel schismatica; postea autem adoleverint in religione catholica; in hoc casu etiam filii ex haeresi aut schismate revera ad fidem catholicam conversi sunt. Aliter foret dicendum, si etiam post conversionem parentum, filii adolevissent in secta haeretica vel schismatica.

Si parentes *catholici* ante usum rationis pueruli in haeresim vel schisma labantur, et puer in secta haeretica vel schismatica educetur, subestne formae? Attentis verbis can. 1099, § 2, videtur affirmandum; attento fine et ex analogia, videretur negandum. Res igitur dubia. Optanda authentica responsio.

7. Filii nati a parentibus, qui fide catholica reiecta, formaliter adhaerent haeresi vel schismati, quin tamen ulli sectae sint adscripti, censenturne nati *ab acatholicis?*

Can. 1099, § 2 non loquitur de parentibus acatholicis, qui sint

(4) *Acta Apost. Sedis*, XXI, p. 573.
(5) *Acta Apost. Sedis*, XXII, p. 195.

addicti vel *adscripti* sectae haereticae aut schismaticae, aliter ac can. 1060, qui expresse requirit ut altera pars sit « sectae haereticae seu schismaticae adscripta ».

Attentis verbis can. 1099, § 2, qui ne verbum quidem habet de adscriptione, et perspecto responso *Pontificiae Commissionis Codicis* diei 17 febr. 1930 (6), ex quo parentes *apostatae*, etsi ad sectam haereticam vel schismaticam non transierint, nomine parentum *acatholicorum* venire dicuntur, responsio affirmativa ad propositum dubium certa est. Speculative loquendo, nullam difficultatem res facessit.

In praxi tamen, ubi agitur de iis, qui olim erant catholici et uti tales publice seu notorie noti, si postea defecerint a catholica fide, eatenus huiusmodi defectio in foro externo admittenda est eaque iuridicum effectum sortitur, quatenus certa manifestaque sit. Huiusmodi erit defectio, si adfuerit notorius transitus ad sectam haereticam vel schismaticam. In ceteris casibus, peculiaria adiuncta erunt perpendenda, ex quibus eruendum, utrum recessus a catholica fide revera adsit necne, num sit certus an dubius, occultus an publicus sive notorius.

8. Num dicendi sint *nati ab acatholicis* filii, quorum parentes indifferentismum religiosum profitentur aut sectae massonicae aliisve ab Ecclesia damnatis addicti sunt?

Si parentes nati et educati fuerint in religione catholica, licet officia vitae christianae *practice* negligant seu indifferentismum religiosum profiteantur, non ideo dicendi sunt haeretici vel schismatici aut apostatae, si reapse a fide animo non defecerint. At qui externe deficit a fide, praesumitur defecisse etiam interne; proinde ut verus apostata in foro externo is habendus.

Qui non *practicum* tantum, sed *speculativum indifferentismum* sectantur in re religiosa, procul dubio inter apostatas adnumerandi sunt. A fortiori tales habendi qui formaliter adhaerent communismo.

Qui sectae massonicae aliisve ab Ecclesia damnatis adscripti sint, haeretici vel schismatici aut apostatae *ex hoc dumtaxat capite* dicendi non sunt. Possunt esse re vera tales, sed ex alio capite, nempe ex formali errore et inoboedientia circa fidei veritates ab Ecclesiae infallibili magisterio propositas. Idcirco simplex factum adscriptionis sectae massonicae aliisve non secumfert delictum haeresis vel schismatis aut apostasiae.

Excipiendus casus, quando secta ipsa ex fine sive statutis suis haeresim vel schisma aut apostasiam profiteatur: tunc eo ipso quod quis nomen dat tali sectae, censetur adhaerere etiam erroribus ab eadem propugnatis, ac propterea dubitandum non est, quin *ex hoc capite* habendus sit in foro externo ut haereticus vel schismaticus aut apostata.

Item quaeri potest, num validum sit matrimonium, quod post obtentam

(6) *Acta Apost. Sedis*, XXII, p. 195.
Eadem Pontif. Commissio respondit die 25 iul. 1931 interpretationem can. 1099, § 2 die 20 iul. 1929 datam, non esse extensivam, sed declarativam (*A. A. S.* XVIII, p. 388).

dispensationem super disparitate cultus ad normam iuris canonici initum est, *neglecta forma substantiali legis civilis*.

Plures negant, quia pars infidelis tenetur servare legem civilem, ideoque sine forma substantiali ab ea praescripta nequit valide contrahere; et cum matrimonium nequeat *claudicare*, ut aiunt, ad eius valorem necesse omnino est, ut utraque pars possit illud valide contrahere (7).

Sed profecto standum est pro valore matrimonii, secundum ea quae alibi (n. **67**) diximus.

703. Motu Proprio Pii XII Decretum « Ne temere », 1 aug. 1948. — 1. Isto Motu proprio abrogatur alterum comma paragraphi secundae can. 1099, seu verba: « *item ab acatholicis nati, etsi in Ecclesia catholica baptizati, qui ab infantili aetate in haeresi vel schismate aut infidelitate aut sine ulla religione adoleverunt, quoties cum parte acatholica contraxerint* », ex can. 1099, § 2 expunguntur (8).

Quare omnes baptizati in Ecclesia catholica canonicam matrimonii formam servare tenentur.

2. Praescriptum in praedicto Motu proprio contentum vim exerit a die 1 ian. 1949. De valore matrimoniorum, quae antea celebrata fuerunt, iudicandum erit secundum ius vetus. Comma abrogatum, quoad nuptias ante diem 1 ian. 1949 initas, *stricte* interpretandum est ad normam can. 19, cum agatur de exceptione a lege. (9).

704. Notae historicae (10). — 1. Omnes exemptiones a lege formae substantialis, quae catholicis mixta matrimonia celebrantibus concessae fuerant, praesertim per celebrem declarationem Benedicti XIV (cfr. n. **659**, 3°) eiusque extensionem, sublatae sunt per decr. « *Ne temere* » (11), excepta dumtaxat Const. « *Provida* » Pii X, quae lata est pro *imperio Germanico* die 18 ian. 1906 et vim obligandi habere coepit die 15 april. eiusdem anni.

Haec Constitutio tria capita complectebatur:

1° Ad omnes *catholicos* extendebat caput *Tametsi* Concilii Trid. (cfr. n. **659**), ita ut *inter se* non aliter quam coram parocho et duobus vel tribus testibus validum matrimonium celebrare possent.

2° Matrimonia mixta, *a catholicis cum haereticis vel schismaticis clandestine inita, valida declarabantur*, dummodo aliud impedimentum non obstaret.

3° Matrimonia mixta, in quibusvis imperii Germanici provinciis et locis

(7) Cfr. Van de Burgt-Schaepman, *l. c.* n. 48; De Becker, *l. c.* p. 44; Vlaming, *l. c.* n. 607 ss.
(8) *Acta Apost. Sedis*, XL, p. 305.
(9) Cfr. Creusen, in *Periodica*, 1948, p. 334 ss.
(10) Quoad Italiam, vide — caute tamen, ut alibi dictum est — quae tradit Brandileone, *op. cit.* p. 88 ss.
(11) S. C. C. 1 febr. 1908, ad IV, 8 iul. 1908; *Acta S. Sedis*, XLI, p. 108; *Acta Apost. Sedis*, I, p. 505.

usque ad diem 15 apr. 1906 invalide contracta, in radice sanabantur, dummodo nec aliud obstaret canonicum impedimentum, nec sententia nullitatis propter impedimentum clandestinitatis ante praefatam diem legitime lata fuisset, et mutuus consensus coniugum usque ad dictam diem perseverasset (12).

2. Const. « *Provida* » a S. C. de Sacram. extensa fuit ad *regnum Hungaricum* die 23 febr. 1909 (13). « Nomine regni *Hungarici* venit non modo Hungaria proprie dicta cum Transylvania, sed etiam partes eidem annexae, seu omnes terrae ad coronam S. Stephani pertinentes, ac proinde etiam Croatia, Slavonia, Civitas Fluminensis (Fiume); omnia itaque loca sub regimine regis Apostolici nunc constituta » (14).

3. Duplex interpretatio *restrictiva* lata fuit quoad Const. « *Provida* » S. C. de Sacram. die 28 mart. 1908, ad III, declaravit « exceptionem valere tantummodo *pro natis in Germania ibique* matrimonium contrahentibus » (15).

Sufficiebat tamen ut alteruter contrahens in ea natus esset, uti, ceteris omissis, colligitur ex casu resoluto a S. Off. die 4 aug. a. 1914 (16).

Postea S. C. de Sacram. 18 iun. 1909, ad I, II et III, declaravit *utrumque* contrahentem debere natum esse in Germania aut in Hungaria, neque valere coniugium inter natum in Germania et natum in Hungaria aut vicissim (17).

Non domicilium, sed origo attendebatur.

4. Ex dictis sequitur: 1° usque ad diem 28 martii 1908 *omnia* matrimonia mixta clandestina in Germania valida fuisse; 2° deinde usque ad diem 18 iun. 1909 *ea tantum* in quibus *una* saltem pars nata esset in Germania; 3° a praefato die ea solum in quibus *utraque* pars in Germania nata esset (18). Id naviter attendendum est, ut de matrimoniorum valore rite diiudicari possit.

5. Const. « *Provida* » erat lex quaedam particularis contraria canoni 1099, ideoque ad normam can. 6, 1° inde a die 19 maii 1918 abrogata dicenda est (19).

(12) Cfr. *Acta S. Sedis*, vol. XXXIX, p. 81.

(13) Decretum S. C. de Sacram. 23 febr. 1909 a Summo Pontifice approbatum et die 27 febr. eiusdem anni editum, refertur in litteris circularibus Episcopi de Raab in Hungaria (1909). Cfr. Wouters, *l. c.* p. 50, not. 3.

(14) *Litterae Circulares* a Secretario S. C. de Sacram. die 16 mart. 1909 datae ad Episcopos Hungariae. Matrimonia mixta in regno Hungariae a die 19 april. 1908 usque ad diem 23 febr. 1909 clandestine inita in radice sanata fuerunt, dummodo nullum aliud dirimens obstaret impedimentum et consensus usque ad diem 23 febr. 1909 perseverasset. Id constat ex rescripto quo Const. « *Provida* » ad Hungariam extensa est.

(15) *Acta S. Sedis*, vol. XLI, p. 288.

(16) Cfr. *Ned. Kath. Stemmen*, 1915, p. 361; *Theol.-prakt. Quartalschrift*, 1915, p. 126; *Ius Pontificium*, X, 27-36.

(17) *Acta Apost. Sedis*, I, p. 516.

(18) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 188, p. 310; Chelodi, *l. c.* n. 139; Wouters, *l. c.* p. 52 ss.

(19) Card. Gasparri, Praeses Pontificiae Commissionis ad Codicis canones authentice interpretandos, ad dubium S. Sedi propositum: — « Utrum Const. *Provida* diei 8 ian. 1906 tamquam lex particularis praescripto can. 1099 opposita, iam ad normam can. 6, 1° abrogata

6. Vox *catholicorum, haereticorum* et *schismaticorum*, quoad formam matrimonii, novam habet significationem inde a decreto « *Ne temere* » seu a declaratione S. C. C., 25 ian. - 1 febr. 1908.

Ante, ex Litt. S. C. S. Off. 6 april. 1859 ad Episc. Harlemen., nomine *haereticorum* comprehendebantur in celebri declaratione Benedictina:

« 1° Illi, qui catholice baptizati a pueritia nondum septennali in haeresi educantur ac haeresim profitentur;

« 2° Qui non tam in haeresi, quam ab haereticis educantur, nulla scilicet vel vix ulla haereticae doctrinae instructione accepta, et cultu non frequentato, licet aliquoties participato;

« 3° Qui adhuc pueri in manus haereticorum incidentes, haereticae sectae adiunguntur;

« 4° Apostatae ab Ecclesia catholica ad haereticam sectam transeuntes;

« 5° Qui nati et baptizati ab haereticis adoleverunt, quin ulla sollemnem haereseos professionem emiserint, ac veluti nullius religionis » (20).

ARTICULUS VII.

De forma liturgica.

Praeter formam canonicam seu *substantialem* matrimonii, de qua hucusque, datur etiam forma *liturgica* seu *accidentalis* quae non valorem, sed *liceitatem* tantum nuptiarum respicit. Ad ritum *antiquum* quod attinet, vide n. **658,** 4 et 5.

Haec forma constituitur tum ritu *celebrationis* tum ritu *benedictionis peculiaris* seu *benedictione nuptiarum sollemni.*

705. Ritus celebrationis. — « *Extra casum necessitatis, in matrimonii celebratione serventur ritus in libris ritualibus ab Ecclesia probatis praescripti aut laudabilibus consuetudinibus recepti* » (can. 1100).

Forma liturgica servanda est etiam in secundis nuptiis (1).

1. Forma *liturgica* servanda est etiam in secundis nuptiis (1).

Utrum sub gravi, an sub levi, controvertitur. Sed in casu necessitatis, ex. gr. in periculo mortis, ob defectum temporis, ad vitandum grave damnum etc., licet matrimonium, ea non servata, celebrare.

2. Quoad formam liturgicam, standum est vel libris ritualibus

sit; an vero tamquam privilegium vel indultum ad normam can. 4 integra maneat »; — die 30 mart. 1918 respondit « *Abrogata est* ». Cfr. *Ned. Kath. Stemmen*, 1918, p. 190.

(20) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, 1, n. 1174; Ojetti, *l. c.* n. 37; Wernz, *l. c.* n. 1881, p. 309.

(1) Cfr. S. C. S. Off. 6 iul. 1817; S. C. de Prop. Fide, 20 febr. 1801, 27 ian. 1805; 29 febr. 1836; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, nn. 1539, 1545.

ab Ecclesia probatis vel legitimis consuetudinibus, quae iam a Concilio Trid. (2) fuerunt canonizatae, et quas parochus nequaquam mutare potest.

3. Ritus ex Rituali Romano (3) servandus hic est:

Parochus superpelliceo et alba stola indutus — si immediate post absolutum celebrationis ritum Missa sequitur, sacerdos, praeter albam et stolam, etiam planetam induat (4) — virum et mulierem de consensu interroget, utrumque singillatim in hunc modum vulgari sermone: *N. vis accipere N. hic praesentem in tuam legitimam uxorem iuxta ritum sanctae Matris Ecclesiae?* Respondeat sponsus: *Volo.*

Mox sacerdos sponsam interroget: *N. vis accipere N. hic praesentem in tuum legitimum maritum iuxta ritum sanctae Matris Ecclesiae?* Respondeat sponsa: *Volo.*

Mutuo consensu intellecto, sacerdos iubeat eos invicem iungere dexteras, dicens: *Ego coniungo vos in matrimonium. In nomine Patris, et Filii,* † *et Spiritus Sancti. Amen.* Vel aliis utatur verbis iuxta receptum uniuscuiusque loci ritum (*Rit. Rom.*, loc. cit.).

Mox benedicat annulum. Deinde sacerdos aspergat annulum aqua benedicta in modum crucis et sponsus acceptum annulum de manu sacerdotis, imponit in digito annulari sinistrae manus sponsae, sacerdote dicente: *In nomine Patris et Filii,* † *et Spiritus Sancti. Amen.* Mox subiungit versiculos et Orationem «*Respice*».

His expletis, si benedicendae sint nuptiae, parochus Missam pro sponso et sponsa, ut in *Missali Romano*, celebrat, servatis omnibus quae ibi praescribuntur.

4. Si plures simul nuptias ineunt, requisitio et exceptio consensus, item formula: *Ego coniungo vos in matrimonium* etc. *pro singulis* repeti debent.

Benedictiones annulorum et reliquae benedictiones fieri possunt in communi per verba generalia (5).

5. Cum ritus suppletur (quod tamen ad liceitatem minime praescribitur), matrimonio valide iam contracto, interrogatio de consensu et formula: *Ego coniungo vos* etc. omitti debent (6).

6. Benedictio annuli non est omittenda in *secundis* nuptiis, etiamsi idem annulus iam fuisset adhibitus et benedictus in ordine ad *aliud* matrimonium (7).

Si annulus nuptialis amittatur vel frangatur, novus benedici potest eadem formula Ritualis Romani.

(2) Sess. XXIV, cap. 1 *de reform. matr.*
(3) Tit. VII, cap. 2. Cfr. Brandileone, *op. cit.* p. 137 ss.
(4) S. R. C. *Ambianen.* 31 aug. 1867, ad III, n. 3158.
(5) S. C. S. Off. 1 sept. 1841, n. 7; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 938.
(6) Instr. S. C. de Prop. Fide, an. 1806; 21 iul. 1841, ad IV; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 932.
(7) Cfr. S. R. C. *Rhedonen.*, 27 aug. 1836, ad II, n. 2743; Wernz, *l. c.* n. 190, not. 278; Wouters, *l. c.* p. 55, not. 1. Aliter Gasparri, *l. c.* n. 1231; sed non recte, ut videtur.

In Ecclesia Occidentali materia annuli non est praescripta; apud Graecos usu receptum est, ut annulus mariti sit aureus, sponsae vero argenteus (8). Qui usus tamen non ubique et universim hodie servari solet.

7. Verba: *Ego congiungo vos* etc. non sunt *forma* sacramenti matrimonii nec multo minus significant *sacerdotem* esse *causam efficientem* vinculi matrimonialis.

Ea continent meram *caeremoniam accidentalem*, ex praecepto Ecclesiae sub levi servandam, qua parochus ut *minister ecclesiasticus* ac *testis auctorizabilis* matrimonium mutuo consensu sponsorum iam contractum *nomine Ecclesiae* publice et sollemniter approbat ratumque esse declarat, et qua *sacerdos* per benedictionem et invocationem divini numinis gratias caelestes coniugibus deprecatur (9).

8. De candelis in altari accensis nihil in Rituali Romano reperitur statutum. Unde alii dicunt eas non requiri, alii docent standum esse consuetudini particulari (10). Cum agatur de ritu sacro, publice in ecclesia peracto, candelae accensae requiruntur ex generali principio iuris liturgici.

9. Matrimonium celebrari potest non solum ante altare maius, sed etiam ante aliud. Nequit apponi pallium seu baldachinum (11).

Contrahentes genuflexi sint ante altare, sponsus a dextris sponsae vel, secundum locorum consuetudinem et personarum circumstantias, a sinistris. Testes prope sint vel iuxta vel retro post sponsos ut videre et audire possint.

10. In nonnullis dioecesibus viget consuetudo in matrimonii celebratione explicandi velum album super utrumque sponsum seu velandi sponsi scapulas et sponsae caput. Quae consuetudo servari potest (12).

11. Alicubi, secundum praxim sacrarum ordinationum, assistentes interrogantur de exsistentia impedimentorum et monentur de obligatione eadem revelandi. Haec consuetudo, ubi viget, tolerari potest; sed minime tolerari

(8) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 190, not. 278; Rosset, *l. c.* n. 2900.
(9) In nonnullis dioecesibus sacerdos hisce verbis utitur: «*Et ego matrimonium per vos contractum confirmo et ratifico. In nomine Patris*, etc.».
Alicubi haec formula adhibetur: «*Matrimonium inter vos contractum Deus confirmet et ego illud approbo et in facie Ecclesiae solemnizo. In nomine Patris*, etc.».
Alibi viget ista formula: «*Ego approbo et agnosco matrimonium inter vos contractum. In nomine, etc.*».
Cfr. Gilbert, *Tradition de l'Eglise sur le sacrement de mariage*, I, 206; Joyce, *op. cit.*, p. 564; Sanchez, lib. III, disp. 38, n. 7; Schmalzgr., lib. IV, tit 3, n. 244 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2898; Wernz, *l. c.* not. 177.
(10) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 1228; Wernz, *l. c.* not. 272; Rosset, *l. c.* n. 2852.
(11) S. R. C. *Neritonen.*, 25 febr. 1606, n. 200.
Ob reverentiam loco sacro debitam expedit omnino ut sponsi ac testes actum matrimonii subsignent non ad altare seu in ecclesia, sed in sacristia.
Instructio S. C. de Sacramentis diei 1 iul. 1929, ad Italiam quod attinet, statuit: «...Se ciò non fosse possibile e conveniente, si *firmerà l'atto* dopo la predetta lettura *in sacrestia*» (art. 24).
(12) S. R. C. *De Guayana*, 15 sept. 1881, ad VI, n. 3531; *Mexicana*, 27 febr. 1886, n. 3656.

posset interrogatio facta ipsis contrahentibus, cum iniuriosa et valde periculosa sit (13).

12. Item in nonnullis dioecesibus, non unus, sed duo annuli benedicuntur, alter pro sponso, alter pro sponsa. Alicubi una cum annulo benedicitur numisma, quod in memoriam initi matrimonii servatur, aut etiam nummus seu moneta. Hic non servari potest (14).

S. Off. die 3 febr. 1892 permisit, ut in Pontichery benedictio «taly» substitueretur benedictioni annuli (15).

706. Speciatim attendenda quoad neo-conversos. — 1. Sequens dubium propositum fuit S. Sedi a Vicario Apost. Chan-Tong Merid.: «Cum manuum iunctio nullatenus essentiam attingat matrimonii, cumque insuper speciatim neo-christiani vix ullo modo adduci possint ut invicem iungant manus coram tot adstantibus, quippe quod moribus sinicis valde repugnat, licebitne matrimonio benedicere, omissa hac de manuum iunctione rubrica?».

S. Off. die 30 iul. 1890 (non 1562, uti habet ex mendo typographico Gasparri) - (16), respondit: «Tolerari posse; et ad mentem, ut paulatim inducantur neophyti ad observantiam Ritualis Romani».

2. Quando uterque coniux infidelis vel alteruter ad religionem catholicam convertitur, attendenda est sequens responsio S. Off.

Ad dubia: «1° Quaeritur, utrum coniugibus qui, postquam in infidelitate nupserunt, ad fidem convertuntur, supplendae sint caeremoniae matrimonii.

«2° Quid insuper agendum sit si, alterutro in paganismo perseverante, expostulent ambo coniuges ut suppleantur praedictae caeremoniae»; — S. C. die 26 iun. 1860 reposuit: «Ad I. Coniuges infideles, si fideles facti sint, optime facere, si Ecclesiae benedictionem recipiant; adstringi tamen ad id non debere. Ad II. Negative» (17).

3. «Potestne Episcopus consentire ut duobus catechumenis qui maxima urgente necessitate matrimonium inter se quamprimum et iuxta ritum gentilium contrahentibus, ne scilicet puella a parentibus cogatur nubere viro pagano et uxorato, suadeatur ut, more gentilium, praetermissis sollicite caeremoniis idololatricis, contrahant?» — S. C. S. Off. die 11 ian. 1888 respondit: «Prout proponitur, Affirmative» (18).

(13) Sanchez, *l. c.* disp. 38, n. 10; Gasparri, *l. c.* n. 1229; Wernz, *l. c.* not. 271; Rosset, *l. c.* n. 2896.
(14) Cfr. S. R. C. *De Guayana*, 15 sept. 1881, ad IV et V, n. 3531.
(15) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1563.
(16) *Loc. cit.* n. 1230. *Cfr. Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1736.
(17) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1195.
(18) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1684.

707. Peculiares consuetudines, sermo, ritus supplendus. — 1. Ex *Rit. Rom.* (19), sicubi aliae *laudabiles* consuetudines et caeremoniae in celebratione matrimonii adhibentur, eas *convenit* detineri. Vox «*convenit*» denotat potius consilium quam praeceptum, ut evidens est.

2. Sermo, si pro loci consuetudine ad sponsos haberi solet, sive ante copulationem seu ritum celebrationis sive post benedictionem sollemnem in Missa iuxta rubricam Missalis fieri potest (20).

708. Ius parochi. — 1. Coniunctio sponsorum seu liturgica matrimonii celebratio est functio propria parochi (can. 462, 4°), qui sive per se sive per alium sacerdotem nuptiis benedicere valet.

2. Iure quo nunc regimur non constat de *praecepto gravi*. Neque, attento can. 22 collato cum can. 1098, argumentum peremptorium hodie deduci potest ex resp. S. Off. 6 iul. 1817, ex Instr. S. C. de Prop. Fide 14 ian. 1821 et resp. eiusdem S. C. 29 febr. 1836, quibus documentis *ante Codicem* nitebantur AA. ad *praeceptum* affirmandum (21).

3. Nonnulli censent coniuges catholicos, qui validum matrimonium contraxerunt, sed ex qualicumque causa ritum sacrum matrimonialem non peregerunt, ex. gr. contrahentes coram testibus sine parocho, teneri sub gravi ad huiusmodi ritum supplendum (22). Non constat de gravitate praecepti.

709. Benedictio sollemnis nuptiarum. — «*Parochus curet ut sponsi benedictionem sollemnem accipiant, quae dari eis potest, etiam postquam diu vixerint in matrimonio, sed solum in Missa, servata speciali rubrica et excepto tempore feriato*» (can. 1101, § 1).

1. Benedictio *sollemnis* nuptiarum a *simplici* benedictione, de qua supra (n. **705**), omnino distinguitur.

2. Ea est quae reperitur in «*Missa pro sponso et sponsa*», et constat tribus orationibus: *Propitiare, Deus qui potestate*, et *Deus Abraham*.

Duae priores dicuntur immediate post *Pater noster*, tertia ante orationem *Placeat tibi, sancta Trinitas* (23).

3. Haec benedictio ita arcto nexu cum sacrificio eucharistico

(19) Tit. VII, cap. 2, n. 6.
(20) Cfr. Brandileone, *op. cit.* p. 142 ss.; Schnitzer, *l. c.* p. 214.
(21) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 1224 ss.
(22) Noldin, *l. c.* n. 654; Gasparri, *l. c.* n. 1227.
(23) S. R. C. *Romana*, 9 maii 1893, ad III, n. 3793.

coniungitur, ut *extra Missam* (24), vel *ecclesiam* (25) absque *indulto apostolico* (26) dari nequeat.

Consuetudo quaelibet dandi nuptialem benedictionem *extra Missam* tamquam abusus habenda est (27).

4. Benedictio sollemnis regulariter dari et accipi debet *eadem die*, qua matrimonium contrahitur, nec sine causa rationabili in alium diem forte remotum est differenda.

5. Obligatio eam accipiendi gravis non est, ut communiter tenent Doctores (28).

Si benedictio sollemnis data non fuerit eadem die, qua matrimonium celebratum fuit, potest quidem *semper* dari, etiam postquam coniuges in eo *diu* vixerint, uti expresse habet can. 1011, § 1, sed vera et proprie dicta obligatio eam accipiendi non exsistit, quia Ecclesia *hortatur* tantum coniuges, matrimonio iam celebrato, ad illam accipiendam (29) et ipse can. cit. dicit: «dari eis *potest*».

Unde Lehmkuhl expresse docet: «Neque *necessarium* est supplere illam benedictionem postea», id est matrimonio iam celebrato (30). Si tamen petatur parochus *tenetur* eam impertiri.

De tempore et loco celebrationis matrimonii vide n. **726**.

710. A quo, quando, quibus coniugibus danda sollemnis benedictio. — 1. «*Sollemnem benedictionem ille tantum sacerdos per se ipse vel per alium dare potest, qui valide et licite matrimonio potest assistere*» (can. 1101, § 2).

Ratio est, quia ex lege Ecclesiae connectitur cum ipsa matrimonii celebratione ad eamque natura sua refertur, ideoque est functio paroecialis (can. 462, 4°).

(24) S. C. C. 13 iul. 1630; S. R. C. *Limburgen.*, 23 iun. 1853, n. 3016; epist. Card. Lambruschini, 12 ian. 1854; S. R. C. *Montis Albani*, 14 aug. 1858, n. 3079; 26 mart. 1859, ubi rescriptum S. R. C. dioecesi Eystettensi 1 sept. 1838 datum, scil. nihil obstare, quominus benedictio sollemnis extra Missam detur, fuit revocatum (hoc decretum in novissima editione *Decret. auth.* non reperitur); *S. C. de Prop. Fide*, 20 aug. 1870, n. 3226; *Romana*, 9 maii 1893, ad IV, n. 3798; *Decr. gen.* 30 iun. 1896, ad VI, n. 3922.

(25) *Rituale Rom.*, l. c.; Rosset, *l. c.* n. 2891.

(26) Huiusmodi indultum fuit interdum concessum, ex. gr. a Pio IX an. 1865 ad instantiam Patrum Conc. prov. Quebec. III (an. 1863). Cfr. *Collect. Lac.* III, col. 687. Hodie frequenter conceditur. Formula reperitur in *Append.* Rit. Rom.

(27) S. R. C. *Montis Albani*, 14 aug. 1858, n. 3079; *Mexicana*, 25 sept, 1875, ad I, n. 3380.

(28) *S. C. de Prop. Fide*, 21 sept. 1843; S. Alph., VI, n. 988; Sanchez, lib. VI, disp. 82, n. 6; Mazzotta, tract. 7, disp. 3, q. 1, cap. 2, § 2, n. 3; Escobar, lib. XXV, n. 649; Lehmkuhl, II, n. 911; Rosset, *l. c.* n. 2867 s.

(29) S. C. pro neg. Gall. 22 april. 1795; S. C. S. Off. 31 aug. 1881; S. C. de Prop. Fide, 20 febr. 1805; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1557.

(30) *Loc. cit.* n. 911; Wouters, *l. c.*

Nihil obstat, quominus unus matrimonio intersit, alter Missam celebret idemque sollemnem benedictionem impertiatur (31).

Dubitatur, num delegatus ad assistendum matrimonio possit per alium benedictionem dare (32). Verius affirmandum.

2. Benedictio sollemnis *semper* concedi potest, excepto:

1° *Tempore feriato* (can. 1101, § 1), i. e. a prima dominica Adventus usque ad diem Nativitatis Domini inclusive, et a feria IV Cinerum usque ad dominicam Paschatis inclusive (can. 1108, § 2).

Ordinarius tamen loci potest, salvis legibus liturgicis, etiam tempore feriato eam permittere *ex iusta causa*, monitis sponsis ut a nimia pompa abstineant (can. 1108, § 3).

Nimiam pompam secumfert sonitus campanarum, festivitas externa, sollemnis traductio sponsae, ea scil. quae fit cum specialibus signis laetitiae, v. g. cum choreis et musica. Non vetantur tamen signa quaedam moderatae laetitiae. Cfr. n. **707**.

2° In matrimoniis *mixtis:* in hisce enim Missa semper omitti debet (can. 1102, § 2), porro extra Missam benedictio sollemnis dari nequit.

3° Si agitur de viduis, qui in primis nuptiis benedictionem acceperint, sive mulier sive etiam vir ad secundas nuptias transeat (33). Sed ubi viget consuetudo, ut, si benedictionem nuptialem vir tantum alias obtinuerit, et non mulier, ea semper potest dari in secundis nuptiis, quia benedictio potius mulierem respicit, quam virum, uti patet ex verbis ipsis Orationum et liquet ex can. 1143.

Mulier vidua, cui semel benedictio sollemnis data sit, *nequit* in subsequentibus nuptiis eam iterum accipere, etiamsi eius vir numquam uxorem duxerit (can. 1143; *Rit. Rom.*, l. c.). Quod sub levi prohibitum censemus, non autem sub gravi, secluso contemptu vel scandalo.

4° Ex disciplina nunc vigente, nuptialis benedictio dari potest, etiamsi mulier sit corrupta.

5° Quidam tenent dari non posse «in nuptiis cum conditione vel per procuratorem celebratis» (34). Non constat de hac prohibitione, praesertim quoad matrimonium celebratum per procuratorem; unde applicandum est praescriptum can. 15.

6° Si una Missa defunctorum celebratur in die, quo nuptiae ineuntur; nam benedictio nuptialis numquam potest in tali Missa concedi (35).

(31) Cfr. S. C. S. Off. 1 sept. 1841; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 938.

(32) Cfr. Wouters, *l. c.* p. 57.

(33) *Rit. Rom.*, tit. VII, cap. 1, n. 18, ed. an. 1925.

(34) Wernz, *l. c.* n. 192.

(35) S. C. S. Off. 1 sept. 1841; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 938.

7º In loco, qui interdicto generali (can. 2271, 2º) et in ecclesia paroeciali, quae interdicto particulari obnoxia est (can. 2272, § 3, 2º) - (36).

3. Quinam putant benedictionem dari non posse infra Missam, nisi sponsi S. Communionem recipiant. Quod falsum profecto est (37). Attamen hortandi sunt, ut in ea communicent (38).

711. An et quando supplenda sit benedictio sollemnis. — 1. Si benedictio sollemnis tempore feriato omissa fuerit, necesse non est, ut transferatur ad diem, quo Missa votiva «pro sponso et sponsa» secundum rubricas permittitur (39).

2. Si benedictio nuptialis in celebratione matrimonii omissa fuit, nequit postea suppleri, nisi ambo coniuges sint praesentes (40).

712. Nonnulla de Missa, in qua datur sollemnis benedictio. — 1. Diebus, quibus Missa votiva «*pro sponso et sponsa*» permittitur a rubricis, haec dici debet (41), ita ut benedictio nuptialis nequeat his diebus addi Missae diei.

2. Missa votiva *pro sponsis* cum propria benedictione *permittitur* (sive cantata sive lecta) *quotidie* per annum extra tempus feriatum; et etiam tempore feriato, quoties Ordinarius loci ex iusta causa benedictionem nuptialem permiserit.

Prohibetur tamen haec Missa: 1º in Dominicis; 2º in festis de praecepto, etiam suppressis; 3º in duplicibus I et II classis; 4º in octavis privilegiatis I et II ordinis (nempe: Pasch., Pentec., Epiph., et Corporis Christi); 5. in feriis privilegiatis (scil.: IV Ciner., II, III et IV Maior. Hebd.); 6º in vigiliis privilegiatis (nempe: Nativ., Epiph. et Pentec.); 7º in Commemoratione omnium fidelium defunct.; 8º in ecclesia ubi Missae conventualis onus urgeat, cui per alium sacerdotem satisfieri nequeat; 9º in ecclesia unam tantum Missam habente, in Litan. minor., si fiat processio.

3. In omnibus his casibus exceptis (exclusa tantum Comm. omnium fidel. defunct., in qua et Missa pro sponsis et sollemnis benedictio prohibetur) dicitur Missa de die, in eaque additur *oratio*

(36) Cfr. Wouters, *l. c.* p. 57; Cappello, *De Censuris*, n. 148.
(37) Cfr. S. R. C. *Lavantina*, 21 mart. 1874, n. 3329; *Decr. gen.* 30 iun. 1886, ad VI, n. 3922.
(38) Cfr. *Rit. Rom.*, tit. VII, cap. 1, n. 14.
(39) S. R. C. *Baionen.*, 27 maii 1911, ad VI, n. 4269.
(40) S. R. C. *Baionen.*, 27 maii 1911, ad VII, n. 4269.
(41) S. R. C. *Decr. gen.*, 30 iun. 1896, VI, n. 3922.

pro sponsis, etiam in festis I classis, et quidem sollemnioribus, ex. gr. diebus Nativitatis Domini et Dominicae Resurrectionis, *sub unica conclusione cum prima*, non solum in praefatis festis sollemnioribus (Nativit. Domini et Paschatis), uti expresse declaratum fuit a S. R. C. (42), sed aliis quoque diebus, ut liquet ex *Addition. et Variation. in Rubricis Missalis.*

4. In Missa votiva pro sponsis:

a) adhibetur color albus;

b) omittitur *Gloria* et *Credo;*

c) extra hebdom. Passionis, dicuntur tres orationes (nisi commemoratio alicuius duplicis facienda sit, quo in casu fiunt solum commem. occurrentes), scilicet: 1ª propria huius Missae; 2ª de officio diei currentis; 3º de Sancto commemorato, si occurrat, secus, quae secunda ponitur in semidupl., tunc temporis occurrentibus;

d) *Praefatio* sumitur propria officii, cuius commemoratio primo fit; secus propria de tempore; ea deficiente, sumitur *Praefatio* communis;

e) in fine dicitur *Benedicamus Domino* et Evangelium S. Ioannis, nisi sit commemoratio feriae maioris vel vigiliae aut alicuius Evangelium *stricte proprium* habentis (43);

f) si Missa cantetur, id fieri debet in tono feriali (44).

713. 5. Necesse non est ut haec Missa votiva, aut alia in qua sollemnis benedictio datur, applicetur pro sponsis, si ipsi stipendium non dederint (45).

6. Missa pro sponsis celebrari potest etiam in oratoriis privatis, quando in eisdem de licentia Episcopi matrimonium celebratur (46).

7. Si mulier est vidua et alias benedicta fuerit, omittenda est tam sollemnis benedictio nuptiarum, quam Missa votiva pro sponsis (47).

8. Infra eandem Missam plures sponsi possunt accipere benedictionem nuptialem, formulis benedictionis immutatis et semel tantum prolatis (48).

714. Notae historicae. — 1. Olim coniuges prohibebantur consummare matrimonium *ante* benedictionem (49). Utrum esset vetitum

(42) S. R. C. 14 iun. 1918, ad I.
(43) Cfr. *Additiones et Variationes in Rubricis Missalis*, tit. VIII et IX; S. R. C. *Decr. gen.* 3 mart. 1818, n. 2582; *Decr. gen.* 30 iun. 1896, n. 3922.
(44) Cfr. Aertnys, *Compendium lit. sacr.*, n. 135, ed. 8ª; Wouters, *l. c.* p. 59.
(45) S. Off. 1 sept. 1841, 3º; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 938.
(46) S. R. C. *Barcinonen.*, 31 aug. 1872, ad III, n. 3265.
(47) S. R. C. *Decr. gen.* 30 iun. 1896, § VI, n. 3922.
(48) S. Off. 1 sept. 1841, 4º et 7º; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, l. c.
(49) Cfr. cap. 28, X, *de sponsal.*, IV, 1.

proprie dictum, sub gravi an sub levi obligans, non constat. Quae tamen prohibitio iam ante Codicem sublata erat (50).

2. Item iam diu cessavit iniqua praxis, qua novi coniuges etiam *post* obtentam benedictionem continentiam servare debebant saltem per biduum vel triduum (51). A qua obligatione continentiae, ut sese liberarent, coniuges non raro parocho vel Episcopo tempore medii aevi solvebant aliquam taxam, in favorem ecclesiae aut pauperum, quae dicebatur « *ius primae noctis* ».

Itaque huiusmodi taxa, qua sponsi sibi comparabant licitum usum matrimonii inde a celebrato matrimonio, nequaquam habuit turpem illum sensum a Voltaire aliisque confectum, ut hodie omnes historici, etiam acatholici, fatentur (52).

3. In Italia ritus benedictionis nuptiarum multiplex variusque fuit. Alius Romae et in dioecesibus finitimis, alius in Sicilia et Sardinia, alius in Etruria, alius denique in patriarchatu Aquileiensi. Cfr. n. **658**, 5.

ARTICULUS VIII.

De forma celebrationis matrimonii inter partem catholicam et partem acatholicam.

715. Forma iuridica. — « *In matrimoniis inter partem catholicam et partem acatholicam interrogationes de consensu fieri debent secundum praescriptum can.* 1095, § 1, n. 3 » (can. 1102, § 1).

Matrimonia mixta eidem formae iuridicae subiiciuntur ac matrimonia inter catholicos, non exclusa, aliter ac olim (cfr. n. **717**), interrogatione de consensu.

S. C. S. Officii decr. 21 iun. 1912, declaravit, *facto verbo cum SSmo*, assistentiam *mere passivam* praestandam esse in matrimoniis mixtis quae sine debitis cautionibus ineuntur (1); et alio decreto 2-5 augusti 1916 statuit praefatam dispositionem respicere matrimonia mixta, inita 1° sine datis cautionibus et 2° in eis adiunctis et 3° regionibus, pro quibus a S. Sede assistentia mere passiva

(50) S. Off. 1 febr. 1871, ad II; 31 aug. 1881; cit. *Collect.* II, n. 1557; Wernz, *l. c.* n. 193, not. 300; Leitner, *l. c.* p. 547.
(51) Cfr. c. 1. 5, 7, C. XXX, q. 5; Brandileone, *op. cit.* p. 213 ss.
(52) Cfr. Schmidt, *Ius primae noctis*, 1881; *Der Streit über das ius primae noctis*, 1884; *Arch. f. k. K.* t. 40, p. 256 ss.; Scherer, *l. c.* p. 257, not. 57; Joyce, *op. cit.*, p. 536.

(1) *Acta Apost. Sedis*, IV, p. 443.

expresse concessa fuit (2), et matrimonia alibi cum assistentia mere passiva celebrata « esse non tantum illicita, sed etiam *omnino invalida* » (3).

Quidam tenent decretum 21 iunii 1912 adhuc vigere (4); alii negant (5).

Horum sententia certa est, quia praefata dispositio utpote lex particularis *contraria* can. 1102, § 1, vi can. 6, 1° profecto sublata est, uti constat ex responsione eiusdem S. Off. 26 nov. 1919 (cfr. n. **671**).

Accedit responsio Pontif. Comm. Codicis, quae interrogata: « An canone 1102, § 1 revocata sit facultas, alicubi a S. Sede concessa, passive assistendi matrimoniis mixtis illicitis », die 10 mart. 1928 respondit: « *Affirmative* » (6).

716. Locus et forma liturgica. 1. Matrimonium celebrari debet *extra ecclesiam*, cuius nomine non venit sacrarium vel oratorium privatum. — 2. Ritus sacri in matrimoniis mixtis sunt omittendi (can. 1102, § 2).

Itaque prohibentur: *a*) vestes sacrae, v. g. superpelliceum et stola; at vestis talaris et consuetae vestes praelatitiae non censentur sacrae; *b*) concio proprie dicta, non autem quaedam verba mere hortatoria; *c*) benedictio annuli; *d*) benedictio nuptiarum; *e*) celebratio Missae (7).

3. « *Si graviora mala* praevideantur, Ordinarius potest aliquam ex consuetis ecclesiasticis caeremoniis, exclusa semper Missae celebratione, permittere » (can. 1102, § 2), ideoque et sollemnis benedictio necessario excluditur, quippe quae a Missa seiungi nequit.

Haec dispositio confirmat ius antiquum (8), cum declarationibus S. Off. 3 ian. 1871, 16 iul. 1885.

Graviora mala sunt haereticorum querimoniae et odia adversus fideles et leges ecclesiasticas, periculum matrimonii civilis vel acatholici, periculum perversionis in parte catholica, et similia (9).

(2) Regiones istae erant: Hungaria, Bavaria, quaedam partes Austriae etc. Cfr. *Nouv. Rev. théol.*, t. XV, p. 510 s.
(3) *Acta Apost. Sedis*, VIII, p. 316.
(4) Schaepman, *l. c.* p. 72; Schmidt, *Supplementum*, n. 654.
(5) Salsmans, *Praecipuae variationes*, nn. 497, 520; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 408; Chelodi, *l. c.* n. 141.
(6) *Acta Apost. Sedis*, XX, p. 120.
(7) Cfr. Instr. Secret. Status iussu Pii IX, 15 nov. 1858, ad omnes Episcopos; Instr. S. Off. 3 ian. 1771; 16 iul. 1885; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1169, II, nn. 1362, 1638.
(8) Cfr. cit. Instr. Secret. Status, 15 nov. 1858.
(9) Cfr. Litt. S. Off. 26 nov. 1862, ad Vic. Apost. Mysurien.; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 1232.

Missae celebratio *semper* excludi debet. Nomine autem celebrationis Missae non solum venit Missa votiva *pro sponsis* cum suis orationibus et benedictionibus, sed etiam Missa privata, quae post matrimonium coram sponsis et comitibus eorum ita celebratur, ut ea haberi debeat « tamquam complementum caeremoniae matrimonii » (10). Si absit ista circumstantia, Missa non vetatur eique assistere possunt ipsi nupturientes.

4. In matrimoniis mixtis, ad normam can. 1102, § 2, prohibetur, praeter Missam *pro sponsis*, etiam alia Missa, licet privata, si ex rerum adiunctis haec Missa haberi possit uti complementum caeremoniae matrimonialis (11).

717. Notae historicae. — 1. Ante decretum « *Ne temere* », parochus ne *passive* quidem poterat *stricto* iure assistere matrimoniis mixtis sine dispensatione et non datis cautionibus initis (12). Ratio erat, ut vel species quaevis cooperationis devitaretur.

2. Ad maiora mala vitanda, alicubi permittebatur *ex singulari tolerantia* Sedis Apostolicae, praemissis proclamationibus, at suppressa mentione religionis coniugum, *assistentia mere passiva*, ita scil. ut parochus ne consensum quidem exquireret, sed tantum sineret ut coram se exprimeretur, nullo prorsus adhibito ritu religioso.

Assistentia mere passiva concessa fuit a Pio VIII Brev. ad Episcopos Rhenanos 25 mart. 1830 (occasione legis regiae an. 1825 latae) pro *Borussia*, dein extensa ad *Bavariam* per Instr. Card. Bernetti 12 sept. 1834, ad *Hungariam* et *Austriam* (excepta Dalmatia) per Breve Gregorii XVI 30 april. 1841 et Instr. Card. Lambruschini 30 april. 1841 et 22 maii 1841 (13).

Huiusmodi forma assistendi sublata est per decretum « *Ne temere* », quod statuit ut consensus nupturientium a sacerdote exquireretur. Cum graves difficultates ob immutatam disciplinam ortae essent, S. C. S. Off. decr. 21 iunii 1912 edidit, de quo supra (n. **715**).

3. Hodie, ex praescripto cc. 1064, 4°, 1095, § 1, 3°, 1102, § 1, et respons. Pontif. Comm. Codicis 10 mart. 1928, assistentia mere passiva est prorsus sublata, ideoque necessaria est *nova* peculiaris concessio S. Sedis ut iterum permitti queat.

(10) S. C. S. Off. 17 ian. 1872; *Collect. cit.*, II, n. 1379.
(11) Pontif. Comm. Cod. 10 nov. 1925, n. IX; *A. A. S.*, XVII, 583.
(12) S. C. C. 22 iul. 1624; Wernz, *l. c.* n. 196.
(13) Cfr. Denzinger-Nebreda, nn. 1467, 1483, 1485; Feije, *l. c.* n. 570; Wernz, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 1177 ss.; Leitner, *l. c.* p. 539, 547; Pr..mmer, *Manuale iuris eccl.*, Friburgi B. 1920, p. 400.

ARTICULUS IX.

De matrimonii adnotatione et probatione.

718. Adnotatio in libro matrimoniorum. — « *Celebrato matrimonio, parochus vel qui eius vices gerit, quamprimum describat in libro matrimoniorum nomina coniugum ac testium, locum et diem celebrati matrimonii atque alia secundum modum in libris ritualibus et a proprio Ordinario praescriptum; idque licet alius sacerdos vel a se vel ab Ordinario delegatus matrimonio adstiterit* » (can. 1103, § 1) (1).

1. Obligatio adnotationem faciendi incumbit *parocho* eiusve *vices gerenti*, et quidem *parocho loci seu paroeciae*, in qua matrimonium celebratum est; non autem *per se* Ordinario, qui matrimonio assistit, nec parocho proprio, qui in alius paroecia nuptiis interfuit subditi sui, neque alii, qui ad assistendum delegatus fuit.

2. Rituale Rom. (2) olim haec habebat: « Peractis omnibus, parochus *manu sua* describat... ». Haec verba in nova editione ad normam Codicis concinnata desunt, et referuntur (3) ipsissima verba can. 1103, § 1.

3. Parochus vel qui eius vices gerit, sive *per se* sive *per alium* describere potest nomina coniugum ac testium etc. in libro matrimoniorum, dummodo persona, cui tale munus committitur, summa fidelitate ac diligentia illud exsequatur.

Expedit tamen, practice loquendo, ut parochus vel qui eius vices gerit per se ipse inscriptionem peragat, nisi aliqua iusta causa excuset, v. g. defectus temporis, difficultas scribendi ex parte parochi vel cooperatoris, etc.

S. C. de Sacram. 12 mart. 1910, ad IX, Episcopo Mangalorensi, qui postulaverat facultatem permittendi, ut matrimonium a delegato describeretur, respondit: « Pro gratia prudenti arbitrio et conscientiae Episcopi ».

Ex hac facultate concessa nullum praeceptum, sed *consilium* sive *momentum* dumtaxat alicuius regulae directivae colligitur.

4. Inscriptio fieri debet *quamprimum*, scil., ut vox ista intelligi consuevit, intra tres vel quatuor dies. Decretum « *Ne temere* » habebat *statim*.

(1) Cfr. Noldin, *l. c.* n. 660; Chelodi, *l. c.* n. 142; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 467; Wouters, *l. c.* p. 64 ss.; Wernz, *l. c.* n. 197.
(2) Tit. VII, cap. 2, n. 6.
(3) Tit. VII, cap. 2, n. 7.

Describi debent *nomina* et *cognomina coniugum* ac *testium*, *locus*, *paroecia*, *annus*, *mensis* et *dies matrimonii*, *nomen parochi* vel *alius qui adsistit*, et *alia* secundum formulam in Rituali Rom. (4) vel a proprio Ordinario praescriptam.

Adnotatio fieri debet in *libro* matrimoniorum, non autem in foliis separatis.

Obligatio *inscribendi* matrimonia, et quidem in *libro*, gravis est. Obligatio eam faciendi *quamprimum* per se levis est, ita ut, secluso periculo illam omittendi, etiam longior dilatio culpam venialem non excedat. At profecto letaliter peccaret parochus, qui gravi periculo adnotationem praetermittendi se exponeret (5).

5. Ipsa quoque convalidatio vel solutio matrimonii, si forte locum habuerit, adnotanda est.

Si, ratione secreti ideoque infamiae vitandae, publica adnotatio fieri nequeat, sed bonum prolis per matrimonium legitimatae hoc in foro externo probari posse postulet, inscriptio fiat in libro *secreto* Curiae, de quo in can. 379 (cfr. n. 721).

At, si obstat sigillum sacramentale, confessarius ne secretam quidem adnotationem curare potest, nisi accedat expressa licentia, quorum interest; quo in casu non qua confessarius, sed qua parochus sacerdos agat.

719. Adnotatio in libro baptizatorum. — « *Praeterea, ad normam can.* 470, § 2, *parochus in libro quoque baptizatorum adnotet, coniugem tali die in sua paroecia matrimonium contraxisse. Quod si coniux alibi baptizatus fuerit, matrimonii parochus notitiam initi contractus ad parochum baptismi sive per se sive per Curiam Episcopalem transmittat, ut matrimonium in baptizatorum librum referatur* » (can. 1103, § 2).

1. Finis huius dispositionis est, ut facilius detegantur matrimonia a nupturientibus antea forte contracta, et inde sequens impedimentum ligaminis et affinitatis. Nam, descriptis coniugiis in baptizatorum libro, persona coniugata nequit afferre baptismi testimonium, quin simul afferat testimonium sui matrimonii olim contracti.

2. Inscriptio autem ita fiat:

1° Si uterque vel alteruter coniugum baptizatus fuerit in *eadem paroecia*, in qua matrimonium contrahitur, in libro baptizatorum i. e. in margine loci ubi baptismus notatus est, vel ad calcem, inseratur, illum vel illam in hac paroecia tali anno, mense et die

(4) Tit. XII, cap. 4.

(5) Wernz, *l. c.* n. 198; Wouters, *l. c.* p. 64 s.; Vlaming, *l. c.* n. 603 ss.; Chelodi, *l. c.* n. 156; Noldin, *l. c.* n. 660, 2; Génicot-Salsmans, *l. c.*

nuptias contraxisse, indicatis nominibus, cognominibus et aetate compartis, cum qua iniit coniugium, item nominibus et cognominibus tam parentum compartis quam testium matrimonii, nomine quoque et cognomine parochi (6).

Sufficit *per se* etiam in margine loci, ubi baptismus notatus est, addere: *Matrimonium contraxit cum N. N. Cfr. librum matrimoniorum.*

2° Si uterque vel alteruter coniugum *alibi* baptizatus est:

a) Parochus matrimonii debet denuntiare initum coniugium parocho (vel parochis) tam baptismi sponsi quam baptismi sponsae. Quae denuntiatio « contineat oportet coniugum eorumque parentum nomina et agnomina, aetatem contrahentium, locum diemque nuptiarum, testium pariter nomina et agnomina, denique ipsum parochi nomen et agnomen una cum parochiali sigillo » (7).

Inscriptio autem accurate indicare debet « paroeciam, dioecesim, oppidum seu locum baptismi coniugum, et ea quae ad scripta per publicos portitores tuto transmittenda pertinent » (8).

b) Idem valet, si liber baptizatorum ab *alio* parocho asservatur, v. g. a sacrista ecclesiae cathedralis vel a parocho ecclesiae matricis ob paroeciae dismembrationem.

c) Quo securius denuntiatio de secuto matrimonio ad parochum baptismi perveniat, parochus hoc documentum transmittat per cancellariam Ordinarii loci (9).

d) Parochus baptismi, ad quem denuntiatio transmissa est, omnia accurate in libro baptizatorum inserat; atque « si forte accidat, ut... baptismi parochus in recipienda denuntiatione matrimonii comperiat alterutrum contrahentium aliis nuptiis iam esse alligatum, rem quantocius significabit, per cancellariam Ordinarii, parocho contra fas attentati matrimonii » (10).

e) Si matrimonium est mixtum, de sola parte catholica curandum est, ut nuptiae in libro baptizatorum inscribantur.

f) Si locus baptismi ignoratur, exploretur saltem dioecesis in qua baptismum collatum esse vel dignoscatur, vel ex nativitate aut aliis adiunctis rationabiliter praesumatur. Ordinarius autem dioecesis, de matrimonio certior factus, poterit tunc inquisitionem perficere, et curare ut in librum baptizatorum matrimonium referatur (11).

(6) Cfr. Instr. S. C. de Sacram. 6 mart. 1911, 26 iun. 1921; *Acta Apost. Sedis*, III, p. 102, XIII, p. 348 s.

(7) Instr. S. C. de Sacram. 26 iun. 1921, n. 2.

(8) Instr. S. C. de Sacram. 6 mart. 1911. Cfr. etiam Instr. eiusdem S. C. 25 iun. 1921.

(9) Instr. S. C. de Sacram. 26 iun. 1921, n. 3.

(10) Instr. cit. 26 iun. 1921, n. 5.

(11) Cfr. Vermeersch, *De forma sponsalium et matrimonii*, n. 81; Wouters, *l. c.* p. 67.

3º In re tanti momenti consultius erit, ut attestatio de accepta notitia exquiratur, sive directe missa fuerit notitia ad parochum, sive indirecte i. e. per Curiam episcopalem.

Obligatio inscribendi matrimonium in libro baptizatorum et transmittendi ad parochum baptismi denuntiationem initi contractus est de se gravis, ut colligitur ex fine legis et ex cit. Instr. S. C. de Sacram. 26 iun. 1921, quae statuit: « Ordinarii sedulo advigilent ut praescripta religiose serventur, horumque violatores, si quos repererint, curent ad officium revocare, adhibitis etiam, si opus sit, canonicis sanctionibus » (n. 6).

720. Inscriptio matrimonii contracti in forma extraordinaria. — Etiam matrimonium contractum ad normam can. 1098 (cfr. n. 690 ss.) in libro tam matrimoniorum quam baptizatorum adnotari debet. Proinde « *sacerdos, si eidem adstiterit, secus testes tenentur in solidum cum contrahentibus curare ut initum coniugium in praescriptis libris quamprimum adnotetur* » (can. 1103, § 3).

1º Obligatio est gravis, ut patet ex ipsa rei natura.

2º Primo tenetur obligatione sacerdos, si matrimonio adstiterit; dein testes in solidum cum contrahentibus, si soli testes coniugio interfuerint. Nota verbum « *in solidum* », quod significat onus incumbens *singulis* totum, ita ut eodem modo eademque ratione singuli teneantur obligationi satisfacere.

3º Ut obligationi satisfiat, matrimonium denuntiari debet: *a*) *parocho loci* in quo matrimonium initum est, aut *parocho proprio* nupturientium; in praxi certior fiat parochus loci, qui nuptias celebratas rite describat ad normam can. 1103, § 1 et 2; *b*) *parocho baptismi* coniugum (12).

Si matrimonium contrahatur in loco, ubi nulla est paroecia vel quasi-paroecia constituta, denuntiatio fiat Ordinario loci.

721. Inscriptio matrimonii conscientiae. — Matrimonium conscientiae (cfr. n. **723** s.) non est adnotandum in consueto libro matrimoniorum et baptizatorum, sed in peculiari libro servando in secreto Curiae archivo de quo in can. 379 (can. 1107).

722. Probatio matrimonii (13). — 1. Per inscriptionem in libris paroecialibus et per documentum ex eis depromptum, in foro *externo*

(12) Cfr. Noldin, *l. c.*; Wouters, *l. c.* p. 67; Vlaming, *l. c.* n. 607; De Smet, *l. c.* n. 149; Ojetti, *l. c.* n. 127.

(13) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. VIII, cap. 12, n. 2 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 247 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2289; Wernz, *l. c.* n. 186 ss.; Esmein, I, p. 167 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 603.

matrimonium legitime *probatur*. In foro *interno*, praesertim sacramentali, satis est affirmatio coniugis.

2. Si desit documentum publicum, probatio in foro *externo* fit per testes, et si haberi nequeant, sufficit affirmatio utriusque coniugis, iuramento confirmata, ut coniugium validum et proles legitima censeatur, dummodo nullum exinde praeiudicium tertio sequatur, ex. gr. si agitur de praeiudicio alterius matrimonii vel de ordinibus suscipiendis (cfr. can. 779) (14). In casu quo matrimonium per nupturientium iuramentum probatur, deficiente authentico documento, non inscribatur in libro communi, ut monet S. C. de Sacramentis; sed melius in libro distincto, facta peculiari mentione de ista circumstantia.

Sequens dubium propositum fuit S. C. de disciplina Sacramentorum: « An et quibus in casibus quibusque sub conditionibus admitti valeat tamquam sufficiens probatio initi matrimonii simplex affirmatio eorum qui ex America aliisve dissitis regionibus adveniunt, quotiescumque documentum vel alia legitima probatio celebrationis matrimonii, aut omnino haberi nequeat, aut nonnisi admodum difficulter et post longum tempus, cum interea rerum adiuncta moram inquisitionis non patiantur ».

S. C. de Sacram. die 6 mart. 1911 respondit: « Imprimis curandum diligentissime est, ut factum contracti matrimonii legitimis probationibus ostendatur: quae probationes, licet studiose quaesitae, si haberi nequeant, deferatur partibus iuramentum quo propriam assertionem confirment: hoc praestito, partes habeantur tamquam legitimo matrimonio coniunctae, earumque proles ut legitima. Excipiendi tamen sunt casus, in quibus ius plenam probationem requirit, ex. gr. si agatur de praeiudicio alterius matrimonii vel de ordinibus suscipiendis. Matrimonium autem per iuramentum ut supra confirmatum inscribatur non quidem in communi matrimoniorum libro, sed in distincto libello ad hoc destinato » (15). Cfr. n. **149**.

ARTICULUS X.

De matrimonio conscientiae (1).

723. Quando matrimonium conscientiae permittatur. — « *Non nisi ex gravissima et urgentissima causa et ab ipso loci Ordinario, excluso Vicario Generali sine speciali mandato, permitti potest ut matrimonium*

(14) Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 179.

(15) *Acta Apost. Sedis*, III, p. 103.

(1) Cfr. Andreucci, *De matrimonio conscientiae*, Romae 1766; Mazzei, *De matrimonio conscientiae*, Romae 1771; Bonzi, *Del matrimonio di coscienza*, Piacenza 1796; Willemberg, *De matrimonio conscientiae*, Lugduni 1698; Hertius, *De matrimonio instaurato et conscientiae dissertatio*, Francofurti ad Moenum 1737; Hoffmann, *Dissertatio de matrimonio instaurato et conscientiae*, Giessae Hassorum 1719; De Bernardis, *Il matrimonio di coscienza*, Padova 1935.

conscientiae *ineatur, idest matrimonium celebretur omissis denuntiationibus et secreto, ad normam canonum qui sequuntur* » (can. 1104).

1. *Matrimonium conscientiae* nequaquam confundendum est cum matrimonio *morganatico* (cfr. n. **50**).

2. Canonicae leges circa nuptiales sollemnitates in eum finem omnes tendunt, ut quam latissime coniugia publica et notoria fiant. Quare nihil magis a mente legislatoris ecclesiastici abhorret quam *occultum* matrimonium, quod coram parocho et testibus quidem celebratur, sed omissis proclamationibus et ita rebus dispositis ut eius exsistentia penitus ignota maneat.

Ingentia enim mala solent huiusmodi coniunctiones comitari: periculum polygamiae et deceptionis mulierum, scandali occasio, mala prolis educatio, fraudes in rebus patrimonialibus et alia multa.

Quamobrem *matrimonium conscientiae* seu *occultum* est iure communi severissime prohibitum.

Bened. XIV in ep. encycl. « *Satis Vobis* », 17 nov. 1741, normas tradit in celebratione huius matrimonii servandas (2).

Quae encyclica textum classicum iuris constituit in hac materia, ex quo etiam canones Codicis desumpti sunt.

Interdum tamen occurrere potest casus, in quo unicum remedium ad *consulendum conscientiae* et peccata devitanda sit revera coniugium inter duas personas, quae publice contrahere nequeunt. Tunc matrimonium occultum permittitur, quod ideo praecise *conscientiae* vocatur.

3. Causa debet esse *gravissima* et *urgentissima*. Codex neque taxativas neque demonstrativas indicat causas.

Ex stylo et praxi S. Poenitentiariae talis censetur, si vir et femina in figura matrimonii publice vivant, et de quibus nulla viget criminis suspicio, in occulto tamen concubinatu perseverent.

Dantur et aliae, fortasse urgentiores, causae.

Hodie huiusmodi matrimonium contrahunt, quandoque, officiales exercitus, si uxor caret dote a lege praescripta: item viduae, quae tutelam filiorum aut facultatem amitterent exercendi commercium sibi suisque necessarium, si desinerent haberi tamquam viduae (3).

4. Episcopus (Vicarius Capitularis, Abbas et Praelatus *nullius*, Vicarius et Praefectus Apost.), non autem Vicarius Generalis, nisi mandato speciali sit munitus, debet accurate perpendere causas. Praeterea tenetur in singulis casibus diligentem instituere inquisitionem de qualitate, indole et conditione personarum, et potissimum exigere ut clara et indubia documenta status liberi exhibeantur (4).

(2) Cfr. Instr. S. C. de Prop. Fide, an. 1785 (sine die et mense; cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 571); Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. XIII, cap. 23; *Quaest. can.* 397.

(3) Wernz, *l. c.* n. 185; Rosset, *l. c.* n. 1195; Chelodi, *l. c.* n. 143.

724. Quid secumferat permissio matrimonii conscientiae et quamdiu urgeat obligatio secreti. — « *Permissio celebrationis matrimonii conscientiae secumfert promissionem et gravem obligationem secreti servandi ex parte sacerdotis assistentis, testium, Ordinarii eiusque successorum, et etiam alterius coniugis, altero non consentiente divulgationi* » (can. 1105).

1. Promissione et gravi obligatione, igitur, servandi secretum tenentur: *a*) sacerdos assistens; *b*) testes; *c*) Ordinarius; *d*) et aliqua ratione etiam coniuges, usque dum mutuo consensu matrimonii celebrationem non manifestent.

Obligatio tamen ex parte Ordinarii est *conditionata*.

2. Coniuges debent *fidem interponere* se curaturos esse ut universa proles rite *baptizetur* et *christiane educetur;* et, si falsis expressis nominibus aut reticitis veris parentibus velint natos in publicis libris inscribere, debent *intra triginta dies* Ordinario *notitiam* exhibere susceptae sobolis, cum sincera indicatione circumstantiarum, ut constet de illius baptismo et legitimitate.

Ipsi, ut palam est, tenentur in mutuis relationibus ita se gerere ut, omni meliore modo, *scandalum* devitetur (5).

3. Matrimonium conscientiae et baptismus filiorum non adnotatur in consuetis libris paroecialibus, sed in *peculiari libro* qui in secreto Curiae archivo caute custoditur (can. 1107; cfr. n. **721**).

Exemplar ex eo non conceditur nisi eis qui probaverint se verum interesse habere neque aliunde facti probationem sibi comparare posse (6).

4. Ante matrimonii celebrationem, coniuges aperte *monentur*, Ordinarium ad secretum servandum non obligari, si promissae conditiones non adimpleantur, aut si gravis erga matrimonii sanctitatem iniuria vel scandalum, vel aliud notabile Ecclesiae damnum ex hoc immineat. Et si reapse aliquid huiusmodi occurrat, matrimonium conscientiae *divulgatur* seu publici iuris fit (cfr. can. 1106) (7).

Ordinarius exigere potest ut secretum servetur sub iurisiurandi fide. Obligatio secreti cessat si coniuges consentiant ut celebratio

(4) Bened. XIV, *l. c.* § 7; Mazzei, *l. c.* p. 18.

(5) Bened. XIV, *l. c.* §§ 9-11; Van de Burgt, *l. c.* p. 379 ss.; Chelodi, *l. c.* n. 144; Wernz, *l. c.* n. 185.

(6) Bened. XIV, *l. c.* § 10.

(7) Bened. XIV, *l. c.* § 12 s.; Wernz, *l. c.*; Mazzei, *l. c.* p. 27 ss.; Cerato, *l. c.* n. 104; Matth. a Coronata, *l. c.* n. 586.

divulgetur; tunc cessat etiam, utpote accessorium, iuramentum, si forte praestitum fuerit. Scandalum ex observantia secreti oriretur, si coniuges qua tales palam viverent et alii ignorarent eos esse legitime copulatos. Iniuria sacramenti esset, si alteruter sponsus novum matrimonium contrahere attentaret.

5. Sacerdos assistens et testes semper tenentur obligatione servandi secreti, ita ut solius Ordinarii iudicio exclusive remittatur, *an* et *quando* matrimonii notitia divulganda sit.

Permissio huiusmodi matrimonii unius Ordinarii loci conscientiae et prudentiae remittitur. Quare ipsius Ordinarii est, non autem parochi, iudicium ferre de opportunitate vel necessitate illud divulgandi (8).

Si divulgetur, adnotandum est in ordinario libro paroeciali matrimoniorum eiusque mentio facienda in libro baptizatorum ad normam can. 1103. Item nomina filiorum, qui forte ex tali matrimonio nati sint, in paroeciali libro inscribenda sunt.

Id servandum in quolibet casu divulgationis, sive acciderit ex parte coniugum sive ex Ordinarii iudicio, sive interdum ex aliorum culpabili imprudentia, dummodo in hac postrema hypothesi factum celebrationis revera publicum seu palam notum evaserit.

725. Ius civile. — 1. Generatim Codices civiles matrimonium conscientiae ignorant.

2. Codex *Hispan.* et *Austr.* agnoverunt usque ad nostra tempora huiusmodi matrimonium in forma canonica (9).

Articulus XI.

De tempore et loco celebrationis matrimonii.

726. Tempus. — 1. « *Matrimonium quolibet anni tempore contrahi potest* » (can. 1108, § 1) valide et licite, ideoque nupturientes ius habent ad caeremonias et benedictionem Ritualis.

2. *Sollemnis* tantum nuptiarum *benedictio* vetatur a prima dominica Adventus usque ad diem Nativitatis Domini inclusive, et a feria quarta Cinerum usque ad dominicam Paschatis inclusive (canon 1108, § 2).

(8) Instructio S. C. de Sacramentis diei 1 iul. 1929, quoad ius matrimoniale ex Concordato in Italia vigens, statuit: « Anche l'Ordinario può rendere di pubblica ragione e notificare all'ufficiale di stato civile per mezzo del parroco un tale matrimonio, quando ciò sia necessario per evitare lo scandalo o altro grave danno, a norma del can. 1106 » (art. 42).

(9) Chelodi, *l. c.* n. 144; Friedberg-Ruffini, *l. c.* § 139; Bo, *op. cit.* p. 155 ss.

Sanchez (1) cum aliis putat, seclusa consuetudine, hoc tempus incipere a primis vesperis. Aliter hodie, secundum receptam rationem supputandi tempus. Tempus incipit a media nocte ante dominicam primam Adventus et diem Cinerum, et finitur media nocte post Nativitatem D. et dominicam Paschatis.

Imo etiam isto tempore, si leges liturgicae permittunt, Missa votiva *pro sponsis* potest celebrari simulque dari sollemnis benedictio, dummodo *Ordinarius* impertiatur licentiam, quam ex qualibet iusta causa concedere valet.

Illis vero diebus quibus Missa votiva prohibetur, substituitur *Missa de die* cum commemoratione pro sponsis et reliquis orationibus specialibus. Cum autem sint dies poenitentiae, Ecclesia vult ut matrimonium absque *nimia pompa* celebretur (can. 1108, § 3). Cfr. n. **710**.

3. Nuptiae celebrari possunt etiam *horis vespertinis* ac *nocturnis*. At loci Ordinarius potest iusta de causa id prohibere in casibus particularibus.

Num etiam per statutum generale? Alii affirmant, cum sit potius *praeter*, quam contra ius commune; alii negant, quia verba « *quolibet tempore* », non solum de *die*, sed etiam de *horis* per se intelligi possunt, cum sint omnino generalia.

Prima sententia probabilior est, tum attento can. 1171, tum perspecto iure antiquo et ideo can. 23. Quare tenemus prohibitiones de hac re in synodis dioecesanis vel in Conciliis provincialibus latas, etiam post Codicem vigere (2).

4. Quidam AA. (3) memorant legem particularem prohibentem ne matrimonia celebrentur diebus dominicis aliisque festis. Huiusmodi ius, si alicubi exsistebat, per Codicem abrogatum omnino est (can. 6, 1°); nec potest in posterum induci, cum sit *contra* ius *commune* (can. 1108, § 1). In casu particulari, iusta de causa, illud vetari potest.

727. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. Olim exsistebat impedimentum *temporis* clausi. Quod duplex erat: iuris *communis* et iuris *particularis*.

a) Ex *primo*, post limitationem Conc. Trid., vetitum erat « a dominica prima Adventus usque ad *diem Epiphaniae*, et a feria quarta Cinerum usque *ad octavam Paschae* inclusive — nuptias benedicere, sponsam traducere, nuptialia celebrare convivia » (4).

(1) Lib. VII, disp. 7, n. 2.

(2) De Smet (*l. c.* n. 199) putat, nomine vetitae *benedictionis* tempore feriato universim omnes sollemnitates, olim prohibitas, hinc etiam *convivia* et *sponsae traductionem* comprehendi. Haec opinio improbabilis est, attento can. 1108, §§ 2, 3, ubi expresse sermo est de *sollemni* nuptiarum *benedictione* et sponsi monendi dicuntur, ut solum a *nimia* pompa abstineant. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 184; Chelodi, *l. c.* n. 145; Leitner, *l. c.* p. 541; Gasparri, *l. c.* n. 1262; Vlaming, *l. c.* n. 615.

(3) Gasparri, *l. c.* n. 1263; Bangen, *l. c.* p. 57.

(4) *Rituale Rom.* tit. 7, cap. 1, n. 18. Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 7, n. 16; Schmalzgrueber, lib. IV, tit. 16, n. 37; S. Alph., lib. VI, n. 984; Feije, *l. c.* n. 555.

Antiquiore iure, tempora feriata longiora erant et leges rigidiores; ipsa consummatio matrimonii interdum prohibebatur (5).

b) Impedimentum *iuris particularis*, quod in multis dioecesibus vigebat, ipsam matrimonii celebrationem, iure communi permissam, interdicebat (6).

Super hoc obtinenda erat ab Episcopo dispensatio, quae tamen non efficiebat, ut sollemnis benedictio cum Missa votiva *pro sponsis* dari posset.

2. Hodie, vi can. 1108, § 3, licentia ab Ordinario loci concessa hunc quoque effectum parit, scil. ut Missa pro sponsis celebrari, servatis servandis, et sollemnis quoque benedictio dari queat.

728. Locus. — 1. Matrimonium inter catholicos celebrandum est in *ecclesia paroeciali* (can. 1109, § 1).

2. Parochus tamen, et eo magis Ordinarius, licentiam concedere potest, ut celebretur in alia ecclesia vel in oratorio publico aut semi-publico (can. cit.).

Sine huiusmodi licentia parochi vel Ordinarii, veniale foret nuptias celebrare *extra* ecclesiam paroecialem, non autem grave *per se* ut nonnullis videtur.

3. Quamvis, uti notat Benedictus XIV (7), matrimonium *ianuis clausis* in ecclesia celebrari, sit a sacramenti dignitate et ab ecclesiasticarum legum praescripto alienum, nulla tamen habetur in Codice dispositio qua id positive prohibeatur. Unde sine iusta causa id, practice, ne fiat. Ex aliqua vero causa rationabili licita profecto est celebratio matrimonii in ecclesia ianuis clausis.

4. In *aedibus* vero *privatis*, etsi habeant oratorium domesticum, vetitum est coniugium celebrare; et solum in aliquo casu extraordinario et accedente iusta ac rationabili causa potest Ordinarius loci id permittere; sed in *ecclesiis* vel *oratoriis* sive *Seminarii* sive *religiosarum*, Ordinarius hoc permittere nequit, nisi urgente necessitate ac opportunis adhibitis cautelis (can. 1109, § 2). *Religiosae* heic, perspecta materia et fine legis attento, intelligendae sunt sensu lato.

(5) Cfr. Bened. XIV, *Inst.* 80, n. 17 ss.; Fagnanus, cap. 4, *de feriis*, n. 11; Sanchez, *l. c.*; Schmalzgr., *l. c.* n. 31; Gasparri, *l. c.* n. 1258.
(6) Bened. XIV, *l. c.*; Sanchez, *l. c.* n. 14; Schmalzgr., *l. c.* n. 34; Reiffenst., lib. IV, tit. 16, n. 12; Gasparri, *l. c.* n. 1250; Feije, *l. c.* n. 553.
(7) Const. « *Satis Vobis* », § 1 s.

Urgens necessitas esset, v. g., si nulla alia ecclesia praesto foret. Opportunae cautelae ideo sunt adhibendae, ut nullum damnum aut periculum incolarum piae domus ex caeremonia nuptiali sequatur.

Hoc vetitum extendi potest ab Ordinario, in casibus particularibus, ad domos *pias* quascumque ideoque etiam ad domos virorum in communi viventium sine votis.

5. Si matrimonium extra ecclesiam celebratur, *in loco decenti* ineundum est, v. g. in sacello privato, in domo paroeciali etc.

6. Matrimonia *mixta* extra ecclesiam celebrari debent; sed Ordinarius, ad graviora mala vitanda, potest super hac lege, ut super alia de omissione rituum, dispensare (can. 1109, § 3). Cfr. n. **715** s.

729. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. Ante Codicem, nulla erat peculiaris dispositio iuris *communis*, quae vetaret celebrationem matrimonii extra ecclesiam paroecialem aut aliam quamcumque, quamvis fidelium coniugia semper in *ecclesia* celebrari consueverint (8).

Iure *particulari* tamen, in pluribus dioecesibus vigente, interdicta erat coniugii celebratio in aedibus privatis. Quae Ordinariorum facultas prohibendi matrimonia domi celebrata, merito plerique canonistae ut legitimam agnoscebant (9).

2. Hodie, ex iure *communi*, specialis prohibitio viget circa locum celebrationis matrimonii, ita ut nihil *contra* agere queant Ordinarii.

730. Benedictio mulieris post partum. — De ista benedictione haec breviter notanda sunt:

1º Pia ac laudabilis consuetudo est (10), in Ecclesia Latina, ut mulieres huiusmodi benedictionem accipiant (11).

2º Origo huius consuetudinis est exemplum B. M. Virg., elapso legitimo puerperii tempore tum seipsam tum Divinum Filium Deo Patri in templo praesentantis.

3º Quae benedictio, etsi *purificatio* dicta ex analogia cum purificatione Legis Veteris, nullam tamen reapse involvit purificationis naturam.

4º Solae mulieres quae ex *iustis nuptiis* pepererunt, ius habent eam recipiendi. Interdum iure particulari denegatur uxoribus, quae

(8) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2282 s.; Gasparri, *l. c.* n. 1264; Wernz, *l. c.* nn. 183, 189; Scherer, *l. c.* p. 235 s.
(9) Cfr. Sanchez, lib. III, disp. 19, n. 6 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 156 ss.; Van de Burgt, *l. c.* p. 384 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1266; Wernz, *l. c.* 183.
(10) *Rit. Rom.*, tit. VII, cap. 3.
(11) De Ecclesia Graeca, vide Bened. XIV, Encycl. « *Ex quo primum* », 1 mart. 1736, § 70 ss.

mixto matrimonio iunctae, nondum cum Ecclesia reconciliatae sunt; item, si proles a ministro acatholico baptizata fuit (12).

5° Benedictio deneganda non est mulieri, cuius proles mortua est sine baptismo, neque hac de causa quidquam immutandum est in verbis Ritualis Romani (13).

6° Parocho incumbit quidem *obligatio* eam impertiendi, si mulier legitime petit (cfr. can. 467, § 1); non tamen *ius privativum* ipsi competit, cum ex can. 462 inter functiones parocho reservatas minime adnumeretur. Ceterum S. R. C. *Romana*, 21 nov. 1893 declaravit: « Benedictionem post partum fieri debere a parocho, si expetitus ipse fuerit; posse autem fieri a quocumque sacerdote, si expetitus pariter fuerit, in quacumque Ecclesia vel oratorio publico, certiore facto superiore ecclesiae » (14).

Articulus XII.

De matrimonio civili.

731. An matrimonium civile, quod vocant, admitti possit. — 1. Civile matrimonium, secundum *hodiernam* acceptionem, dicitur non mera caeremonia, sed *maritalis* contractus coram magistratu civili initus secundum *solam* legem civilem.

Huiusmodi matrimonium, ubi agitur de baptizatis, reprobandum omnino est.

Ratio est apertissima. Inter christianos nullum dari potest matrimonium, quod uno eodemque tempore Sacramentum non sit. Hinc quaecumque maritalis unio extra matrimonii Sacramentum suscepta, intrinsece mala est; et proinde damnabilis prorsus (can. 1012). Cfr. n. **23** ss.

2. Matrimonium civile hoc sensu acceptum, est 1° *religioni quam maxime iniuriosum;* 2° *naturali iuri contrarium;* 3° *libertati conscientiae repugnans;* 4° *moralitati publicae noxium.*

1° Est *religioni quam maxime iniuriosum*, quia divinae revelationi manifeste opponitur, quae docet matrimonium esse vere et proprie Sacramentum, subductum totaliter quoad essentiam a saeculari auctoritate et soli Ecclesiae obnoxium: cuius iura impio aperteque ausu laeduntur.

2° Est *iuri naturali contrarium;* nam intrinseca perspecta matrimonii essentia, constat ipsum nullatenus ex voluntate Status procedere aut eius

(12) Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 689.
(13) S. R. C. *Molinen.* 12 sept. 1857, ad XVII, n. 3059; *Vicentina*, 19 maii 1896, n. 3094.
(14) *Decr. auth.* n. 3813.

nutu arbitrioque pendere, cum ei praecedat tum tempore, tum potissimum natura ac fine.

3° Est *libertati conscientiae repugnans.* Sane lex matrimonium civile singulis subditis imponit, velint aut nolint, cum Status ut legitimam unionem maritalem ipsum solummodo habeat; cives, ne poena percellantur, coguntur illud contrahere, et quidem, iuxta intentionem Status, non ut meram caeremoniam, sed ut verum matrimonium. Quid scelestius quam subditos catholicos ad propriam conscientiam denegandam inducere?

4° Est *moralitati publicae noxium.* Lex enim protegit, defendit, ut *legitimos* tuetur infandos concubinatus eorum, qui vinculo civili tantum copulati, nuptias religiosas spernunt, morum integritatem publice laedunt, scandala pariunt innumera. Quid horribilius? (1).

732. Hodiernae legislationes. — 1. Status moderni sibi vindicant fere omnes — heu nimis! — competentiam in matrimonium, et exigunt ut ipsum *coram proprio officiali* et in forma suis legibus statuta celebretur. Quare formaliter matrimonium civile fere ubique exsistit.

2. Sed datur *discrimen:* alicubi nuptiae coram ministro Ecclesiae initae agnoscuntur quoque tamquam nuptiae civiles, alicubi non agnoscuntur. Quo sub respectu matrimonium civile distinguitur in *obligatorium, facultativum* et *subsidiarium* (2).

Hinc *tres* distingui possunt *species* legum:

1° Quae recipiunt *matrimonium religiosum* ut formam ordinariam contrahendi, sed praeterea matrimonium *civile* admittitur ut *subsidiarium.*

Matrimonium civile *subsidiarium* tunc a lege permittitur, generatim loquendo, cum pro subditis christianis, utpote extra omnem societatem religiosam constitutis, *vel* minister cultus non exsistit, qui habeat potestatem a lege civili *recognitam* sollemnizandi matrimonia, *vel* legitimus minister cultus, v. g. parochus catholicus, nuptias religiosas iuste denegat ipsis catholicis ob aliquod impedimentum non sublatum, quod a iure civili alienum est.

2° Quae liberam relinquunt electionem inter religiosum et civile (*facultativum:* in Anglia et in Statibus foederatis Americae sept., cum licentia officialis civilis), ita quidem ut nupturientibus etiam christianis detur optio ineundi matrimonium *vel* coram parocho seu ministro cultus secundum leges civiles et ecclesiasticas, *vel* coram solo magistratu civili iuxta leges *civiles* tantum.

(1) Cfr. Cappello, *Instit. iur. publ. eccl.*, II, p. 249 ss.
(2) Cfr. Leitner, *l. c.* p. 80 ss.; Wernz, *l. c.* n. 201; Hollweck, *D. Civilehe, d. b. G.* p. 3 ss.; De Smet, *l. c.* n. 449 ss.

3° Quae omnibus matrimonium civile imponunt (*obligatorium*: in Gallia, Hungaria, Germania, Lusitania, Helvetia, Romania, Belgio, Hollandia, Dania, Norvegia et Suecia pro catholicis, Monaco, Luxemburgo, Brasilia, Argentina et aliis rebuspublicis Americae merid.) (3), ita quidem ut contractus matrimonialis ineundus sit coram magistratu civili secundum leges civiles dumtaxat; secus matrimonium habetur ut nullum et inexsistens, carens effectibus civilibus et quacumque tutela iuridica.

3. Prima vice civile matrimonium introductum fuit in Hollandia et Frisia occidentali an. 1580 pro non Calvinistis; postea in Anglia an. 1653, in Gallia an. 1792 et exinde in tota fere Europa sub initio aut durante saec. XIX (4).

4. Fere ubique, excepta Italia, viget etiam lex *praecedentiae*, iuxta quam matrimonium civile debet contrahi ante celebrationem matrimonii religiosi.

In Italia ex art. 34 Concordati 11 febr. 1929, matrimonium canonice celebratum parit quoque, servatis servandis, effectus mere civiles. Manet tamen etiam hodie matrimonium civile, *necessarium* pro acatholicis, *facultativum* pro catholicis.

733. An fideles possint et debeant inire matrimonium civile. — 1. Ecclesia omnes tres species matrimonii civilis, si quaestio sit de matrimoniis christianorum, tamquam attentatum contra propria iura et fontem ingentium malorum, merito reprobat et damnat.

2. Ubi civile connubium est *obligatorium*, possunt *fideles* illud *licite* inire, dummodo intendant mere caeremoniam ponere, ut pluries declaratum fuit a Sancta Sede (5).

3. Imo *tenentur*, in genere, et quidem interdum sub gravi, quando nempe ex omissione sequerentur damna *gravia*, huiusmodi actum ponere, non profecto ratione legis civilis, quae — utpote contraria iuri divino — est prorsus nullius valoris — sed ratione caritatis, ut scil. coniuges a se et a prole damna avertant. Proinde obligatio, quae oritur ex lege civili in hac re, est *indirecta* tantum et *per accidens* (6).

4. Parochus ad matrimonii celebrationem non facile ac promiscue admittere debet fideles, qui civili lege a nuptiis arcentur, quippe

(3) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 203; Chelodi, *l. c.* n. 147; Friedberg, *D. Recht d. Eheschl.*, p. 322 ss.; Scherer, *l. c.* p. 220.

(4) Cfr. Friedberg, *l. c.* p. 478 ss.; Esmein, *l. c.* I, p. 32; Wernz, *l. c.* 202 ss.

(5) Instr. S. Poenit. ad Episc. Italiae, 15 ian. 1866, iterum data a S. C. pro negot. eccl. extraord. ad Episcop. Argentinae, 20 febr. 1889; S. C. C. *Olomucen.*, 7 ian. 1899.

(6) Cfr. D'Annibale, III, n. 467; Wernz, *l. c.* n. 209; Ojetti, *Synopsis*, v. *Matrimonium*, n. 2716; Noldin, III, n. 679.

ad actum civilem dein non admittuntur, atque ideo magno cum prolis damno apertisque periculis (praesertim polygamiae) non habentur coram Statu ut coniuges legitimi.

Qua in re *semper* recurrere debet ad loci Ordinarium, qui summa cautela et prudentia uti tenetur, ad vitanda incommoda, quae inde imminere possunt.

5. Fideles, quibus permittitur, ut civilem actum prius ponant, *quamprimum* tenentur post ipsum ad matrimonium ineundum coram Ecclesia, atque interim seiuncti omnino manere debent. Qua super re Ordinarii tenentur instruere suos respective parochos; hi autem suos fideles (7).

6. Pluribus in dioecesibus, ad praecavendum periculum ne una pars impune relinquat alteram, quam coram Ecclesia tantum duxit, statutum est, ut parochi nequeant, inconsulto Ordinario, devenire ad matrimonii celebrationem, quin a sponsis exhibeatur attestatio peractae iam civilis caeremoniae.

734. An officialis seu syndicus possit licite assistere matrimonio civili. — 1. Potest, dummodo, ut diximus de sponsis, habeat intentionem peragendi caeremoniam mere civilem; secus assistentia foret intrinsece mala ideoque semper illicita (8).

2. Gravis controversia est, an liceat etiam quando scit nupturientes non esse deinde contracturos matrimonium religiosum, aut quando huic canonicum vel divinum obstat impedimentum (9).

Nonnulli negant, innixi praesertim resp. S. Off. 27 maii 1886, probante SSmo, et resp. S. Poenit. 28 nov. 1883 (10); plerique affirmant, quia neque S. Officium neque S. Poenitentiaria assistentiam syndici in casu esse *intrinsece* malam declararunt, nec ex natura rei huiusmodi illiceitas manifesta videtur (11).

Haec sententia verior videtur, et practice tuta.

Quare ex causa proportionata, quae gravissima profecto esse debet, potest huiusmodi assistentia in aliquo casu particulari fieri licita. In praxi

(7) Brev. Pii VI, «*Laudabitur*» ad Episc. Galliae, 20 sept. 1791; Litt. Pii VII, ad Episcop. Piceni, 11 iun. 1808; Instr. cit. S. Poenit. et S. C. pro negot. eccl. extraord.; Ojetti, *op. cit.* v. *Civile matrimonium*, n. 1042; Rosset, *l. c.* n. 2316.

(8) Instr. S. Poenit. 15 dec. 1865; Rosset, *l. c.* n. 2317; Wernz, *l. c.* n. 208; Noldin, *l. c.*; Lehmkuhl, *l. c.* n. 952.

(9) Cfr. Ball.-Palm., VI, n. 525; Noldin, 681; Gasparri, *l. c.* n. 1532.

(10) Cfr. Wernz, *l. c.*; Santi-Leitner, *Appendix ad comment. in lib. IV Decretalium*, n. 14; Gasparri, *l. c.*; Ojetti, *op. cit.* v. *Syndicus*, n. 3894.

(11) Bovens, *l. c.* p. 36 ss.; Wernz, *l. c.* n. 208; Santi-Leitner, *Appendix ad comment. in lib. IV Decretalium*, n. 14; Gennari, *Consultazioni morali*, Roma, 1913, p. 226 ss., p. 530; Noldin, *l. c.*; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 476; Lehmkuhl, *l. c.* II, n. 952, not.; De Smet, *l. c.* n. 406; Vermeersch, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 1533, huic sententiae favet.

tamen consultissimum semper erit, ut confessarius (vel parochus) adeat Ordinarium, Ordinarius autem S. Poenitentiariam vel S. Officium.

Procul dubio intrinsece malum esset, si officialis seu syndicus matrimonio civili propria assistentia praestare *vellet* valorem veri matrimonii.

CAPUT X.

DE EFFECTIBUS MATRIMONII

Alii sunt effectus matrimonii prout est sacramentum, et alii prout est contractus. Illi sunt natura sua *spirituales* et *supernaturales*, isti generatim *temporales* sive connaturales sive non, sive canonici sive mere civiles. Breviter de singulis.

ARTICULUS I.

De effectibus matrimonii in genere.

735. Effectus matrimonii, prout est sacramentum. — 1. Sunt: 1° augmentum gratiae sanctificantis, habituum et donorum supernaturalium; 2° ius ad gratias actuales coniugali statui necessarias, scil. ad mutuum amorem conservandum et perficiendum, ad fidem et castitatem coniugalem integre servandam, ad sobolem rite educandam, ad onera matrimonialia christiane ferenda (1).

2. Quaeritur, an et quale ac quotuplex peccatum committant nupturientes, qui matrimonium in statu culpae mortalis contrahunt.

Alii dicunt sponsos committere tria peccata gravia: 1° quatenus *conficiunt* sacramentum; 2° quatenus *recipiunt;* 3° quatenus *administrant.*

Alii putant eosdem duo peccata committere: grave, qua *suscipientes*, leve qua *ministros* seu conficientes sacramentum.

Alii demum censent unum dumtaxat, mortale equidem, committi peccatum (2).

Quibus praemissis, en paucis doctrina tenenda:

1° Certum est huiusmodi nupturientes peccare, et quidem graviter, quia matrimonium est sacramentum *vivorum*, quod, consequenter, postulat necessario statum gratiae.

Quod valet etiam quando contrahunt per procuratorem. Aliter dicendum de ipso; item de sacerdote copulante, quia nec suscipit nec ministrat sacramentum, sed solum ut testis assistit.

(1) Cfr. Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 5 ss.

(2) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 6, n. 3 ss., et disp. 11, n. 29 s.; Lugo, *De sacram. in gen.*, disp. 8, n. 155; Salmant., tract. 9, cap. 3, nn. 10, 89, 92; S. Alph., *l. c.* n. 884; D'Annibale, *l. c.* n. 114, not. 12; Cappello, *l. c.* n. 59 ss.

2° Pariter certum est nupturientes, *qua ministros sacramenti matrimonii*, non esse, practice, damnandos de mortali, quia secundum sententiam vere probabilem, minister sacramentum conficiens in statu peccati mortalis non censetur *letaliter* delinquere, nisi sit *consecratus*, et, uti plures addunt, *sollemniter* conficiat. Cfr. n. **37**.

3° Practice nihil refert, utrum peccatum sit unicum an multiplex, quia ad integritatem confessionis satis est, ut sponsus dicat se nuptias contraxisse in peccato mortali.

4° Non requiritur *status gratiae* ad solam benedictionem sollemnem accipiendam; decet tamen ut sponsi etiam hanc in statu gratiae recipiant (3).

736. Effectus matrimonii, quatenus est contractus. — Isti effectus dividuntur:

1° attenta relatione cum ipso matrimonio, in **inseparabiles** seu connaturales et **separabiles,** prout seiungi queant a matrimonii substantia necne, quatenus matrimonium huiusmodi effectus semper et necessario gignat vel minus;

2° perspecta potestate, cui subsunt, in **canonicos** et **civiles** seu accuratius in *mere civiles;* tales sunt effectus temporales separabiles a substantia matrimonii, de quibus videt auctoritas civilis (cfr. can. 1016, 1961);

3° pro diversitate subiecti seu personarum, in effectus qui respiciunt **coniuges,** et effectus qui attingunt **liberos** (4).

ARTICULUS II.

De effectibus matrimonii in specie.

737. Effectus quoad coniuges. — 1. Primus et praecipuus effectus est **individua vitae consuetudo,** seu **vinculum coniugale,** natura sua perpetuum et exclusivum, quo coniuges ad invicem ligantur (can. 1110).

a) Hoc vinculum ordinatur per se *ad prolis generationem* et in eo praecise fundantur mutua coniugum iura et officia.

Sane « *utrique coniugi* ab ipso matrimonii initio aequum *ius et officium* est quod attinet *ad actus proprios coniugalis vitae* » (canon 1111). « *Uxori vir debitum reddat, similiter autem uxor viro* », ut docet Apostolus (1). Quare ius ad actus coniugales in *utraque* parte *aequale* est.

(3) S. C. de Prop. Fide, 21 iul. 1841, ad V; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 932.

(4) Sanchez, lib. IX, disp. 1, 4, 5; Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 312 ss.; Pirhing, lib. IV, tit. I, n. 173 ss.; Wernz, *l. c.* n. 48 ss.

(1) I *Cor.*, VII, 3.

b) Consulto cit. can. 1111 affirmat *utrique* coniugi ius et officium competere « quod attinet *ad actus proprios vitae coniugalis* », non vero simpliciter *ad actus per se aptos ad prolis generationem*. Illa verba sane comprehendunt non solum copulam carnalem, sed ceteras quascumque significationes amoris coniugalis licitas, ut oscula, amplexus, blanditiae etc. Quae signa mutuum affectum et benevolentiam inter coniuges fovent.

At si res attente spectetur, liquet non dari essentiale discrimen inter alterum et alterum loquendi modum, quia praedicta signa mutui affectus et benevolentiae ordinantur ad terminum ultimum scil. ad unionem sexualem et per eam ad sobolis procreationem.

c) *Ius* — cui in altero coniuge correspondet *officium* seu obligatio *ex iustitia* — duo importat: 1° facultatem *exigendi* coniugale *debitum*, qua voce significatur copula perfecta de se apta ad matrimonium consummandum; 2° *exclusionem* cuiusvis tertiae personae ab usu corporis compartis.

d) *Facultas* exigendi semper manet *radicaliter*, dum perdurat vinculum, sed *exercitium* potest vel suspendi vel in perpetuum amitti; *exclusio*, contra tum quoad *ius* tum quoad *exercitium* semper perdurat, manente vinculo.

e) Causae, propter quas exercitium iuris quoad debitum coniugale suspenditur aut amittitur, plures sunt, ex. gr.: morbus, legitima separatio, votum, adulterium, impotentia superveniens, etc. De his suo loco (n. **822** ss.).

2. Cum can. 1111 dicat « *ab ipso matrimonii initio* », manifesto consequitur mutatum esse ius vetus (c. 7, X, *de conversione coniugatorum*, III, 32), ex quo neo-coniuges non tenebantur primo bimestri reddere debitum, si alteruter eorum de ingredienda religione votorum sollemnium deliberare voluisset. Vide n. **452**, 5 (2).

Item ex eodem can. 1111, praeterquam ex suppressa affinitate ex copula illicita, cessat privatio iuris petendi debitum in poenam adulterii commissi cum persona consanguinea compartis.

Card. Gasparri docet praescriptum can. 1111 concedere nupturienti, qui votum castitatis ante matrimonium emiserit, « limitatam dispensationem a voto castitatis, permittens tantum licitos vitae coniugalis actus, ita ut, si puella contra castitatem peccet, sive in ipso matrimonio sive extra matrimonium, peccet etiam contra votum: soluto autem matrimonio, ex. gr. morte coniugis, votum reviviscat et novas nuptias impediat, nisi Ecclesia a voto dispensaverit » (3).

Ista interpretatio can. 1111, debita reverentia sit dictum, non videtur admittenda. Sane:

(2) Cfr. Noldin, *l. c.* n. 639, 2; Chelodi, *l. c.* n. 148; Vermeersch-Creusen. *l. c.* n. 416; De Smet. *l. c.* n. 224; Vlaming, *l. c.* n. 24.
(3) *Op. cit.*, n. 430, ed. post. Cod.

1° Dispensatio a voto castitatis *limitata* nullibi memoratur in Codice (cfr. can. 86, 1307-1315).

2° In praefata sententia non habetur, proprie loquendo, vera dispensatio, sed potius *suspensio*, quae profecto in casu admitti potest sive ob causam intrinsecam sive ob irritationem explicite aut implicite ad normam can. 1311 et 1312.

3° Praxis S. Poenitentiariae id confirmat, quatenus petenti dispensationem a voto castitatis post matrimonium initum, vel concedit absolute, vel declarat, attentis peculiaribus circumstantiis iisque perdurantibus, opus non esse dispensatione.

3. Alter effectus est **communio habitationis, tori et mensae,** ad quam coniuges ex iustitia tenentur, quippe quae pertinet ad *integritatem* individuae vitae consuetudinis. Sane ius et officium debiti coniugalis communionem huiusmodi manifeste postulat. Hinc: « *Relinquet homo patrem suum et matrem suam et adhaerebit uxori suae* » (4).

Cum pertineat ad *integritatem* tantum, non vero ad essentiam vitae coniugalis, interdum praefata communio potest, in casu particulari et ex causa proportionata, abesse, uti v. g. accidit in matrimonio conscientiae.

4. Aequalia quidem sunt iura et officia mariti et uxoris in vita coniugali, at uxor subiicitur marito in reliqua vitae consuetudine, iuxta illud: « *Mulieres viris suis subditae sint, quoniam vir caput est mulieris* » (*Eph.*, v, 22).

Vir enim acquirit in uxorem *potestatem maritalem*, sed non dominium tamquam in servam, qua exigere potest veluti a socia, ut ipsum adiuvet in rebus familiae curandis. Vi huius potestatis maritus constituitur caput totius familiae, quam gubernare ac de necessaria et convenienti sustentatione providere tenetur.

738. 5. « *Nisi iure speciali aliud cautum sit, uxor, circa canonicos effectus, particeps efficitur status mariti* » (can. 1112) (5).

Proinde uxor 1° fit, ordinarie, particeps *nominis*, *status*, *dignitatis* et *privilegiorum* mariti; 2° eiusdem *forum* sortitur (can. 1561); 3° ad *ritum* mariti transire potest (can. 98, § 4); 4° omissa electione, tumulatur in *sepulcro* mariti (can. 1229, § 2); 5° demum, quod praecipuum est, acquirit *domicilium* mariti (can. 93, § 1), quamvis et ipsa

(4) *Gen.* II, 24; *Eph.* v, 31; S. Thom., *Suppl.*, qu. 64, art. 7; Sanchez, *l. c.* disp. 4, n. 2 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 977; Ball.-Palm., *l. c.* n. 387 ss.
(5) Consulantur praesertim: Fourneret, *Le domicile matrimonial*, Paris 1906; Roesler, *La condizione della donna nell'umana convivenza*. Trad., Torino 1915; Moscatelli, *La condizione della donna nelle società primitive e nell'antico diritto romano*, Bologna 1886; Mariano da Fermo, *La donna attraverso i secoli*, Castelpiano 1913; Osti, *La condizione della donna nell'antico Israele*, in *Scuola Cattolica*, 1931, p. 250 ss.; Gide, *Etude sur la condition privée de la femme dans le droit ancien et moderne*, Paris 1867; Lo Monaco Aprile, *La famiglia nella storia della civiltà*, Roma (Società S. Paolo), 1945; Brucculeri, *La famiglia cristiana*, Roma 1943.

valeat acquirere *quasi-domicilium* proprium, et, si legitime sit separata a viro, etiam domicilium (can. 93, § 2).

Hinc uxor tenetur regulariter sequi maritum quocumque ipse velit suos lares transferre (6).

Dicimus *regulariter*, quia impossibilitas physica vel moralis profecto excusat, v. g. si uxori ex sequela periculum corporis vel animae immineret, et generatim causa iusta, maior aut minor, pro duratione discessus aliisque mariti et filiorum ac totius familiae circumstantiis.

Verba « *nisi aliud iure speciali cautum sit* », ad effectus canonicos quod attinet, sunt intelligenda de iure speciali *ecclesiastico*, non autem de iure civili aut de privata nupturientium conventione, et respiciunt praesertim matrimonium conscientiae (n. **723**).

Regimen bonorum et ius ad nomen atque ad titulos nobiliares lege civili reguntur.

Plures quaestiones permoveri possunt de conditione iuridica uxoris a viro legitime separatae, post mortem mariti, post vinculi solutionem ex dispensatione super rato non consummato, post declaratam matrimonii nullitatem. Hisce quaestionibus congrua responsio dari potest, si principia iuris diligenter perpendantur et applicentur.

739. Effectus quoad filios. — Nonnulla breviter de his effectibus. Distinctis titulis dicemus 1° de *patria potestate* — 2° de *educatione* — 3° de *legitimitate* — 4° de *legitimatione.*

740. Patria potestas. — 1. Fundatur haec potestas in ipso iure naturali eoque regitur, quatenus parentes habent ab ipsa natura ius et officium consulendi *bono* prolis, praesertim eiusdem *completae educationi.*

Educatio autem supponit necessario auctoritatem. Proinde finis praecipuus patriae potestatis est sobolis educatio, causa et fundamentum est generatio (7).

Hinc optimo iure can. 1113 statuit: « *Parentes gravissima obligatione tenentur prolis educationem tum religiosam et moralem, tum physicam et civilem pro viribus curandi, et etiam temporali eorum bono providendi* ».

2. Haec potestas ab ipsa natura oritur, ideoque differt a tutela quae procedit ab ordinatione iuridica. At patria potestas ordinatur quoque ac regitur iure positivo (canonico, et aliqua ratione etiam civili), quod nullatenus tamen potest eam arbitraria ratione limitare, nec eo minus penitus auferre (8).

(6) Cfr. Sanchez, lib. I, disp. 41, n. 3 ss.; Noldin, II, n. 282, 3; D'Annibale, *l. c.*; Ball.-Palm., *l. c.* n. 394 s.; S. Alph., *l. c.* n. 977.

(7) Cfr. S. Thom., *Contr. Gent.*, lib. III, cap. 122; Meyer, *Instit. iuris naturalis*, II, n. 112 s.

(8) Cfr. D'Annibale, *l. c.* n. 53; Noldin, III, n. 639, 6; Chelodi, *l. c.* n. 149; Vlaming, *l. c.* n. 662 ss.

3. Tum in patre tum in matre residet huiusmodi potestas; nam educationis natura exigit cooperationem *utriusque* coniugis, ita tamen ut unitas servetur, qua *unum* principium et generationis et educationis ambo coniuges constituunt.

4. Propter naturalem subiectionem uxoris ad virum, primas partes et quasi primatum huius auctoritatis habet pater, ex quo etiam nomen accipit, *patriae* nempe *potestatis* (9). Mortuo patre aut eo impedito succedit ipso iure naturali mater.

5. Mensura huius potestatis sumenda est tum ex *fine* ad quem ordinatur tum ex *propria conditione subiecti* in quo residet, tum *personae* in cuius bonum exercetur (10).

Hinc: 1° Prorsus deneganda est parentibus potestas in vitam filiorum, quasi poena capitis eos mulctare possint vel saltem eorum membra mutilare; hoc enim necessarium minime est ad finem educationis et aliunde nimis repugnat naturali amori parentum erga propriam sobolem.

3° Patria potestas, adolescentibus pueris, successive decrescit. Ratio est, quia a natura eadem parentibus conceditur veluti quoddam subsidium et supplementum impotentiae et imbecillitatis puerorum, quousque ad perfectum individui statum perducantur. Crescente ideo eorum aetate ac rationis consilio, oportet ut ea decrescat (11).

Hoc manifeste confirmatur praescripto can. 1648, § 3.

3° Electio status vitae, cum sit res proprie non ad educationem pertinens, sed potius personam ipsam filiorum et vitam ab iis in posterum ducendam respiciens, parentum voluntati nequaquam subiecta est.

Quare possunt quidem parentes, imo debent, experientia et prudentia propria filios etiam in electione status dirigere, a quibus eorum sententia sine gravi causa repudianda non est; at illos ad statum religiosum vel matrimonialem cogere aut avertere nullatenus possunt (12).

(9) « Iure communi patria potestas soli *patrifamilias*, sed ex NN. LL. *matri* quoque *familias* competit », D'Annibale, *l. c.* n. 54.

Ex iure canonico praedicta potestas competit utrique coniugi. Id, saltem implicite, confirmatur can. 89, qui utitur voce potestatis *parentum* et potestatis *patriae.*

(10) Cfr. Meyer, *l. c.* n. 113; Vlaming, *l. c.* n. 665; D'Annibale, *l. c.*

(11) Cfr. Schiffini, *Ethica specialis*, n. 335; D'Annibale, *l. c.* n. 53.

(12) Potestas patria perfecta, iuxta legem italicam (quae fere eadem viget apud alias nationes), locum habet solum quoad filios legitimos vel legitimatos. Duo sunt principia generalia quibus ea innititur: 1. Obligatio, qua filii tenentur parentes revereri, honorare atque erga eos gratos se exhibere; 2. Auctoritas parentum filios educandi et in eorum favorem bona quae iisdem possident, administrandi usque dum sibi ipsi sufficiant.

Pater solus exercet hanc auctoritatem, quamdiu matrimonium perdurat. Defuncto patre, vel ob absentiam vel delictum eam exercere non valente, patria potestas adscribitur matri. In patre haec potestas solis limitatur legis praescriptis, in matre etiam conditionibus a patre defuncto in testamento aut alio authentico actu appositis.

Haec parentibus iura tribuuntur:

1. *Educandi, custodiendi* ac *corrigendi* filios. Valet pater prolem educare iuxta principia religionis quam meliorem existimet, ac eos instituere in professione, quae magis sibi arridet. Potest filium, si alias nequeat ad meliorem frugem reducere, auctoritate sua e domo paterna expellere, modo alimenta ad vitam necessaria ei adsignet. Item, ex adverso, auctoritate pollet impediendi quominus filius paternam domum deserat.

2. Filios *repraesentandi* in omnibus actibus vitae civilis.
3. *Administrandi* omnia bona filiorum familias; nequit tamen ea alienare vel onerare.
4. *Usufruendi* bonis quae ex successione, donatione aut alio titulo lucrativo filio proveniunt.

Non gaudet tamen pater usufructu legali in bona quae filio proveniunt ex labore proprio aut industria separata, aut filio ipsimet donantur, non intuitu patris.

Solvitur potestas patria: *a*) morte utriusque parentis aut filii; *b*) filii maioritate aut emancipatione. Maioritatem tum filii tum filiae adipiscuntur quando vigesimum primum annum expleverunt. Excipitur, pro masculis celebratio matrimonii, usque ad annum vigesimum quintum.

Emancipatio in filio minore accidere potest duobus modis, nempe per *matrimonium*, et per *actum specialem* genitoris, dummodo filius decimum octavum annum compleverit.

Item cessat patria potestas *c*) si parens ergastulo mulctetur aut poena reclusionis ultra quinquennium; vel etiam *d*) cessare potest aut minui ob abusum in eius exercitio aut ob delictum parentis. Transitu patris aut matris ad ulteriores nuptias, ius amittitur ad bonorum filii usumfructum, non vero ad eorundem administrationem.

Non omnia et singula haec admitti possunt ad normam iuris canonici et ipsius iuris naturalis.

ARTICULUS III.

De sobolis educatione (1).

741. Educatio in genere. — 1. Educatio est progressiva et harmonica evolutio facultatum, qua pueruli pedetentim atque ordinatim in viros perfectos transformantur. Ipsi enim variis a natura pollent facultatibus, quae, licet generice eadem sint in omnibus, specialibus tamen imbuuntur propensionibus sive bonis sive malis; iamvero in eo sita est recta educatio, ut malas inclinationes eradicet, indomitas passiones refraenet et ad bonum dirigat; bonas vero qualitates roboret, excolat, et ad perfectionem humanam simul et christianam ordinet.

Haec autem evolutio nonnisi lenta et progressiva esse potest, tum quia multis praepeditur obstaculis, tum quia homo naturaliter nonnisi gradatim perfectionem adipisci valet. Harmonica seu recte *ordinata* esse debet, quatenus omnes facultates seu corporales seu spirituales ita excoli debent, ut totus homo efformetur. Quod si unum genus facultatum prae aliis evolvatur, id tamen ita proportionate fieri debet, ut corporalis exercitatio mentis progressui haud noceat, neque nimia intellectualis cultura corporali obstet sanitati (2).

2. Educatio alia est *physica* et *civilis*, alia *moralis* et *religiosa* (can. 1113).

---

(1) De hac re egregie disserit Pius. XI. Encycl. « *Divini illius Magistri* », 31 dec. 1929 quae inscribitur: « *De christiana iuventutis educatione* » (*A. A. S.* XXII, p. 49).

(2) Cfr. Meyer, *l. c.* n. 408, II, n. 106 ss.; Blanchard, *Trattato sull'educazione*. Trad. di L. Fanelli, Napoli 1837; Bouquillon, *L'éducation*, Baltimora, 1892; Dupanloup, *L'educazione*. Traduzione, Parma, a. 1868.

742. Educatio physica et civilis. — Tria respicit: 1° *vitam* — 2° *victum* — 3° *statum* prolis.

1° Quoad **vitam.** — Ab ipsa prolis conceptione, donec valeat ipsa sibi providere, obligantur parentes ei subministrare quidquid ad vitam et sanitatem conservandam necessarium est, atque ea omnia avertere, quae vitae vel sanitati nocere possunt. Hinc peccant viri, qui mulierem praegnantem percutiunt, vexant, exasperant, etc.: quum exinde vita foetus periclitetur.

Item peccant matres, quae noxia proli edunt vel bibunt, nimio labori incumbunt, onera portant aut levant nimis gravia, lasciviis vel choreis indulgent, aut vehementi passione abripiuntur, ex quibus foetus morbum contrahat, vel abortivus nascatur. — Item post nativitatem prolis peccant parentes, qui sedulo non vigilant, ut quidquid nocivum est, omnino ab ea arceatur, sive ex parte cibi, sive ex parte animalium, indumenti et lectuli etc. (3).

2° Quoad **victum.** — Parentes tenentur filiis subministrare cibum, vestitum, habitationem, aliaque omnia ad vitam honeste sustentandam necessaria, secundum suam conditionem, donec ipsimet eadem sibi procurare valeant; imo, etiam toto tempore vitae, si in extrema vel gravi necessitate reperiantur. Ratio est, quia ad progenitores spectat vitam tueri eorum, quos procreaverunt; et haec obligatio, ex natura sua, gravis est.

Neque eximuntur ab huiusmodi officio, si filii sint illegitimi vel indigni; nam semper urget per se eadem obligatio. Hinc graviter peccant parentes, qui prolem suam absque iusta causa exponunt. At si agitur de *illegitima* prole, prudentia interdum exigere potest, ut orphanotrophio commendetur; quo tamen in casu, aequitas certo postulat, ut *divites* expensas resarciant pro nutrienda prole.

Num vero ex iustitia quoque ad id adigantur, dubitatur. Quidam probabiliter eos a tali onere deobligant, quia secus famae et saluti parvulorum satis provisum non esset; quare, practice, si parentes expensas non solverint, enixe hortandi sunt, non autem cogendi ad restitutionem (4).

3° Quoad **statum.** — Parentes tenentur filiis procurare *statum* suae conditionis convenientem, ut postea secundum hunc statum honeste vivere possint. Idcirco curare debent, ut filii vel artem

---

(3) Cfr. D'Annibale, II, n. 571 ss.; Lehmkuhl, I, n. 934; Noldin, II, n. 293; Vlaming, *l.* c. n. 671 ss.

(4) Cfr. D'Annibale, *l. c.*; S. Alph., lib. III, n. 337; Lehmkuhl, *l.* c. n. 934, 3; Noldin, *l.* c.
Communiter docent AA. matrem teneri proprio lacte filios alere. Cfr. S. Alph., *l.* c.
n. 336; Ball.-Palm., II, n. 825; Laymann, lib. V, tract. 10, cap. 3; Lehmkuhl, *l.* c. n. 935.
Sed haec obligatio, si aliunde filiolis sit satis provisum per bonam nutricem, est levis tantum.
Excusat quaelibet iusta causa.

aliquam vel litteras addiscant; praeterea adhibere debent saltem mediocrem diligentiam, ut filiis haereditatem statui convenientem relinquant (5).

743. Educatio spiritualis. — Debet esse *moralis, religiosa, catholica.* **Moralis,** quatenus adolescentes instituantur iuxta firmissima ac sanctissima moralitatis principia, quae per naturalem legem innotescunt, quaeque bonum agere et malum devitare certo itinere praecipiunt. *Religiosa,* quatenus huiusmodi principia non aliunde desumantur firma cum certitudine atque inconcusso robore nisi ex religione.

Sane educatio importat *rectam* institutionem voluntatis: iamvero forma rectitudinis est ipsa moralitas: ergo necessario requiritur ad puerorum educationem. Moralitas autem adhaeret, tamquam fundamento, religioni. Sola enim religio docet quaenam sunt officia quibus homo adstringitur Deo, quomodo ipse ad Deum tamquam ad supremum finem naturae ordinatur, quomodo in Deo tantum perfecta undequaque habetur sanctio pro morali ordine servando, ita ut, Dei conceptu sublato atque vinculo religionis remoto, vera moralitas neque dari neque concipi possit (6).

Leo XIII in Encycl. « *Nobilissima Gallorum gens* » 8 febr. 1884, perbelle haec habet:

« Ac primo quidem ad societatem domesticam quod attinet, interest quam maxime susceptam e coniugio christiano sobolem mature ad religionis praecepta erudiri; et eas artes, quibus aetas puerilis ad humanitatem informari solet, cum institutione religiosa esse coniunctas. Alteras seiungere ab altera idem est ac reipsa velle, ut animi pueriles in officiis erga Deum in neutram partem moveantur; quae disciplina fallax est, et praesertim in primis puerorum aetatulis perniciosissima, quod revera viam atheismi munit, religionis obsepit. Omnino parentes bonos curare oportet, ut sui cuiusque liberi, cum primum sapere didicerunt, praecepta religionis percipiant, et ne quid occurrat in scholis, quod fidei morumve integritatem offendat. Et ut ista in instituenda sobole diligentia adhibeatur, divina est naturalique lege constitutum, neque parentes per ullam caussam solvi ea lege possunt ».

Pius XI, Encycl. « *Casti connubii* », 31 dec. 1930, haec sapienter tradit: « Uterque vero coniux hos liberos, *prompto gratoque animo e manu Dei susceptos, ut talentum sibi a Deo commissum intuebitur,* quod non in suum neque in terrenae tantum reipublicae commodum impendat, sed in die rationis Domino cum fructu restituat ».

(5) Lehmkuhl, *l. c.* n. 936; Noldin, *l. c.* n. 293; Génicot-Salsmans, I, n. 362; D'Annibale, *l. c.* n. 572.

(6) Cfr. Cappello, *Instit. iur. publ. eccl.*, I, p. 198 ss., I, p. 54; Vlaming, *l. c.* n. 668 ss.

Educatio debet esse *catholica,* tum quia religio vera *una* est, scil. catholica; tum quia parentes fideles tamquam *mandatarii Ecclesiae* debent veri Dei Salvatoris nostri Iesu Christi cultores efformare, ideoque eos spiritualiter instituere seu ad principia vitae catholice erudire.

Huc spectant quae scite tradit Pius XI in citata Encycl. « *Divini illius Magistri* », 31 dec. 1929.

Id autem praestabunt per rectam *institutionem,* per *bonum exemplum,* per *vigilantiam* et *correctionem* (7).

744. Ad quid teneantur speciatim iure divino et canonico parentes. — Tenentur curare:

1º Ut filii *quamprimum* baptizentur (can. 770), fetus quoque et monstra ad normam cc. 747, 748 (8);

2º Ut catechetica institutione erudiantur (can. 1335);

3º Ut aetatem rationis adepti, praesertim si in periculo mortis fuerint, sacram Eucharistiam recipiant (can. 860) (9);

4º Ut scholas catholicas adeant, nisi ex Ordinarii loci sententia liceat, remoto perversionis periculo, alias frequentare (canon 1374). — Praeterea cavere debent ne

5º Filios iam adultos a sancto virginitatis, vitae sacerdotalis vel religioso proposito removeant (cc. 538, 971), neve importunis precibus eos cogant ad hanc vitam (can. 2352) aut ad coniugalem amplectendam (can. 1087).

Articulus IV.

De legitimitate et legitimatione sobolis.

745. Legitimitas in genere. — Dicuntur *legitimi* generatim filii qui secundum legem nascuntur. Legitimitas alia *naturalis,* alia *iuridica* est. Illa ex ipsa rei natura i. e. ex iustis nuptiis oritur, haec ex lege.

Filii nati ex *valido* matrimonio sive inter christianos sive inter infideles inito, ex ipsa rei natura et necessario *legitimi* sunt et prout tales habendi, salvis quibusdam effectibus *separabilibus,* qui a lege positiva pendent. Unde ista legitimas, non tamen iuridica, est

(7) Cfr. Meyer, *l. c.* n. 108 ss.; D'Annibale, *l. c.*; Lehmkuhl, *l. c.* n. 937; Noldin, *l. c.*; Ball.-Palm., II, n. 828.

(8) Cfr. Cappello, *De Sacramentis,* I, nn. 149, 168 ss.

(9) Cfr. Cappello, *l. c.* n. 471 ss.

effectus proprius, naturalis atque inseparabilis matrimonii. Contraria paucorum sententia est erronea (1).

Nati extra matrimonium vocantur *illegitimi*. Qui si nati sunt ex viro et muliere inter quos matrimonium constare potuisset, sive cum ipsi concepti sive cum in lucem editi fuerunt, *naturales* dicuntur; secus *spurii*.

Hi rursus aut *adulterini*, aut *sacrilegi*, aut *incestuosi*, aut *nefarii* vocantur, prout nati sunt ex parentibus (vel uno eorum) coniugatis, vel obstrictis religiosa professione aut ordine sacro, vel consanguineis aut affinibus in linea collaterali, vel ascendentibus et descendentibus in linea recta (2).

Haec terminologia non semper fuit ab AA. adhibita et in iure retenta (3).

Omnia iura favent filiorum legitimitati; proinde ex *beneficio legis* aliqui legitimi habentur vel saltem legitimis aequiparantur, qui *natura* tales non essent (4).

Ex alia parte Ecclesia, quoad effectus *canonicos*, privilegiis legitimitatis aliquos privat, qui iure naturali legitimi sunt.

746. Legitimitas ex iure canonico. — Hae sunt dispositiones *positivae* ab Ecclesia statutae circa sobolis legitimitatem:

I. « *Legitimi sunt filii concepti aut nati ex matrimonio valido vel putativo, nisi parentibus ob sollemnem professionem religiosam vel susceptum ordinem sacrum prohibitus tempore conceptionis fuerit usus matrimonii antea contracti* » (can. 1114).

1. Valor coniugii solo iure ecclesiastico determinatur; nati ex civili connubio semper illegitimi habentur, et sunt revera tales.

Palam est, prolem esse legitimam, licet matrimonium sit *morganaticum* vel *occultum* seu conscientiae (cfr. nn. **50, 723**).

2. Matrimonium *putativum* ex can. 1015, § 4 est matrimonium invalidum, quod « in bona fide ab una saltem parte celebratum fuerit, donec utraque pars de eiusdem nullitate certa evadat ».

Non consideratur, igitur, factum externum seu opinio etiam communis fidelium, qui censeant Titium et Caiam esse veros coniuges, sed unice attenditur factum subiectivum i. e. bona vel mala fides contrahentium. Quare coniugium non censetur putativum, si partes certo cognoscant eiusdem nullitatem, etsi alii omnes id ignorent, putantes eos ut coniuges legitimos.

(1) Cfr. Cappello, *Instit. iuris publ. eccl.*, I, pag. 22 ss.; Wernz, *l. c.* n. 678, not. 2.
(2) Giovine, I, p. 549 s.; Gasparri, *l. c.* n. 1307; Wernz, *l. c.* n. 679; De Angelis, lib. IV, tit. 17, n. 1 ss.; D'Annibale, I, n. 50, not. 24.
(3) Cfr. Zhishman, *l. c.* p. 724; Freisen, *l. c.* p. 864.
(4) Cfr. Schmalzgr., lib. IV, tit. 17, n. 9 s.; Reiffenst., eod. tit. n. 17 ss.; De Becker, *l. c.* p. 370 s.

Praedicta notio matrimonii putativi, quae obvia et clara videtur, multis tamen dubiis et quaestionibus practice occasionem praebet, ut ex dicendis patebit.

Bona fides hic sumitur pro *firma persuasione de valore matrimonii*. Si dubium praecesserit, videndum an debitae investigationes factae fuerint ad illud deponendum, necne, v. g. circa exsistentiam alicuius impedimenti. Si primum, et dubium inculpabiliter adhuc maneat, bona fides non excluditur; si alterum, profecto excluditur.

Si matrimonium celebratum fuerit in bona fide, et postea dubium superveniat, non ideo matrimonium statim cessat esse putativum, sive coniuges conentur illud deponere, sive culpabiliter omittant. Requiritur *certitudo moralis* de nullitate coniugii ex parte utriusque coniugis, ea nempe certitudo quae dubium positivum quodcumque, etsi leve, excludat.

Quaelibet ignorantia, sive iuris sive facti, sive inculpabilis sive culpabilis, dummodo non sit affectata, bonam fidem *per se* et *necessario* non excludit.

3. Potest verificari casus, quod ab initio matrimonium non fuerit putativum, cum utraque pars de eiusdem nullitate certa esset, sed postea, superveniente bona fide, evadat putativum. V. g. si utraque vel alterutra pars rem pandat confessario aut parocho; hic autem dicat partes in vita coniugali licite perseverare posse, vel quia impedimentum est dubium, vel quia convalidationi matrimonii iam provisum est, dum revera res aliter se habent.

4. Ut matrimonium sit putativum, requiriturne quod celebratum fuerit iuxta leges canonicas seu « *in facie Ecclesiae* » (n. **648**, 3)? Plures affirmant, tum quia iure antiquo id necessarium erat (5), ideoque huic iuri etiam hodie standum est ad normam can. 6, 2o, 3o, 4o, 23, cum Codex in hac re nullam immutationem videatur induxisse; tum quia vix concipi potest quod uterque vel alteruter contrahens ignoret nullitatem matrimonii, si legitima forma celebratum non fuerit.

Alii negant, quia can. 1015, § 4 nullam facit mentionem de praedicta conditione; idcirco ius vetus mutatum dicendum.

Prima sententia hodie certa est ex responso Pontif. Comm. Codicis diei 26 ian. 1949, quae declaravit sub verbo *celebratum* can. 1015, § 4 intelligendum esse « dumtaxat matrimonium coram Ecclesia celebratum » (*A. A. S.*, XXXXI, p. 158).

In aliquo casu particulari, ob peculiaria loci et personarum adiuncta, matrimonium potest esse putativum etsi *in facie Ecclesiae* non sit celebratum (6).

(5) Cfr. cap. 2, 8, 10, 14, X, IV, 17: cap. 3, X, IV, 3; Conc. Trid., Sess., XXIV, cap. 5 *de reform. matr.*; Schmalzgr., *l. c.* n. 11 ss.; Rosset, *l. c.* n. 3431 ss.; Wernz, *l. c.* n. 682; De Angelis, *l. c.*
(6) Cfr. Chelodi, n. 150; De Smet, n. 283; Wernz-Vidal, n. 22.

Certe omissio proclamationum, etiam culpabiliter facta, iure Codicis, aliter ac olim (7), prolis legitimitati non nocet (8).

Matrimonium quod acatholici baptizati seu Ecclesiae subditi ineunt inter se nulla servata forma ad normam can. 1099, § 2, aut coram ministro acatholico, potest esse putativum sensu canonico, ideoque applicandum praescriptum can. 1114. Hoc praescriptum applicatur quoque matrimonio inito in infidelitate, si utraque vel alterutra pars baptizetur.

Si catholicus quidam maxima laborans ignorantia circa praecepta Dei et Ecclesiae, celebret matrimonium civile aut coram ministro haeretico vel schismatico, existimans illud esse verum matrimonium, potestne dici putativum? *Per se*, negative; nam ignorantia legis non praesumitur ad normam can. 16, § 2; *per accidens*, nimirum si et *quatenus* probetur bona fides, matrimonium potest esse putativum. Qua norma servata, plures alii casus in praxi apte resolvi possunt (9).

5. Matrimonium putativum potest considerari *in se ipso*, in ordine *ad contrahentem* qui est in bona fide, et in ordine *ad filios* inde *procreatos*. Si consideretur in ordine ad nupturientem qui contraxit bona fide, eius notio *late* accipienda est; *latissime* sumenda, si consideretur in ordine ad filios, quia ius canonicum maxime favet legitimitati sobolis.

Ex quo principio istae regulae opportune eruuntur:

a) Si matrimonium celebratum fuerit legitima forma canonica seu *in facie Ecclesiae*, filii habendi sunt ut legitimi, donec probetur in foro *externo* mala fides utriusque contrahentis: quod vix iuridice probari posse videtur. Praesumptio enim favet contrahentibus eorumque filiis.

b) Mala fides parentum *occulta* legitimitati filiorum non nocet in foro *externo*; et cum huiusmodi mala fides semper aut fere semper occulta sit, sequitur, ex hoc capite filios in foro *externo* habendos esse practice tamquam legitimos.

c) In dubio utrum matrimonium sit validum an non, putativum necne, filii habendi sunt ut legitimi.

d) Ex can. 1114 consideratur duplex momentum: *conceptionis* aut *nativitatis*. Quare si filius conceptus fuerit a parentibus solutis, qui postea matrimonium putativum inter se contraxerunt, adeo ut, tali matrimonio perdurante, filius natus sit, hic legitimus est. Item legitimus dicendus filius qui conceptus fuit exsistente matrimonio putativo, sed natus est post datam a tribunali ecclesiastico declarationem nullitatis eiusdem matrimonii.

(7) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 11 ss.; Rosset, *l. c.* n. 3431 ss.; Wernz, *l. c.* n. 682; Santi, lib. IV, tit. 17, n. 3.

(8) Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 681; De Smet, *l. c.* n. 282.

(9) Cfr. De Smet, n. 383; Gasparri, n. 112.

e) Si nuptiae nullae sint non solum propter metum aut impedimentum dirimens aut defectum formae, verum etiam ob simulatum consensum vel conditionem contra substantiam coniugii, atque ex huiusmodi capite matrimonium nullum et irritum revera declaretur ab ecclesiastico tribunali, filii ex illo suscepti habendi et recognoscendi sunt, generatim loquendo, ut legitimi in foro externo. A fortiori hoc dicendum, si sententiae conformes non fuerint, altera quippe pro nullitate, altera pro valore.

Demum notandum, prolem natam ex matrimonio putativo *semper* servare suam legitimitatem, etiam ubi postea cessaverit bona fides contrahentium et matrimonium nullum irritumque declaratum fuerit.

747. Illegitimis accensentur nati ex valido matrimonio, cuius *usus* tempore *conceptionis* (nota verbum) *prohibitus* erat parentibus vel ob *sollemnem* professionem religiosam vel ob susceptum ordinem *sacrum* (cfr. n. **428**).

Hoc procedit ex *sola* dispositione Ecclesiae, in odium specialis huius delicti; nam iure naturali et civili tales filii sunt legitimi, et etiam lege canonica nihil obstat legitimitati, si usus matrimonii ex alio titulo, v. gr. ex voto simplici, sit illicitus.

Ceterum in hoc quoque casu *bona fides* unius partis prodest soboli, ut modo diximus de coniugio putativo.

748. Duplex praesumptio legitimitatis. — Ista praesumptio est iuris tantum, ideoque admittit probationem contrariam tam indirectam quam etiam directam.

1º Prima praesumptio enuntiatur diserte in c. 1115, § 1: «*Pater is est, quem iustae nuptiae demonstrant, nisi evidentibus argumentis contrarium probetur*».

Idem principium vigebat quoque in iure romano (l. 5, D. *De in ius vocando*, II, 4; l. 6, D. *De iis qui sui vel alieni iuris sunt*, I, 6).

Proinde proles nata ab uxore alicuius viri viventis censetur *nata ex matrimonio*, seu maritus censetur pater omnium filiorum suae uxoris, nisi de contrario evidenter constet. Cum praesumptio in casu sit vehementissima, ut dicitur, probatio in contrarium *evidens* postulatur ab ipso iure. Quae probatio tunc habebitur, quando *omnimoda certitudine* constet maritum commercium carnale cum uxore non habuisse toto *tempore utili* ad conceptionem, i. e. intra 300 et 180 dies ante nativitatem, v. g. propter absentiam vel impotentiam (10).

(10) Cfr. S. Alph., lib. III, n. 654; De Lugo, *De iustitia et iure*, disp. XIII, n. 26; D'Annibale, I, n. 49, nota 20.

Probatio evidens in contrarium non est adulterium, licet certum, a matre commissum; nec iurata confessio eiusdem matris aut adulteri vel utriusque; nec a fortiori alia indicia id genus (11).

749. 2º Altera praesumptio, quae nonnisi prioris applicatio est, ita exprimitur in can. 1115, § 2: «*Legitimi praesumuntur filii qui nati sunt saltem post sex menses a die celebrati matrimonii, vel intra decem menses a die dissolutae vitae coniugalis*».

Unde si filius natus est post 180 dies ab inito matrimonio, eo ipso habendus est ut legitimus. Si natus est antea, evidenter patet, non esse conceptum ex *matrimonio:* tunc si maritus praegnantiam uxoris nesciebat aut filium natum statim repudiaverit, praesumitur conceptus ex alio viro, ideoque illegitimus; secus praesumitur conceptus ex marito ante matrimonium, et legitimus habendus est.

Item si filius natus est ante 300 dies a morte mariti, hic per se censetur pater, ideoque filius legitimus; si natus est postea, manifestum est ordinarie conceptum non esse ex marito, ac propterea esse illegitimum, nisi matris valetudo et rerum circumstantiae, in casu extraordinario, forte aliud evincant.

Morti per se aequiparatur declaratio nullitatis matrimonii a tribunali ecclesiastico rite pronunciata.

Limites extremi (180-300 dies) intra quos, teste experientia, nativitas et conceptio invicem distare possunt, non sunt ita absoluti ut, eorum fallacia in aliquo casu particulari ope peritorum demonstrata, legitimitas nequeat impugnari (12).

750. Utrum expositi habendi sint ut legitimi, an illegitimi. — Quoad *expositos* quorum parentes ignorantur, disputatur utrum legitimi habendi sint, an illegitimi. Alii censent habendos esse illegitimos, quia gravis contra eos stat praesumptio facti ex communiter contingentibus. Alii putant habendos esse legitimos, quia filius prae-

(11) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* 39 s.; Reiffenst., *l. c.* n. 10 ss.; S. Alph., III, nn. 654, 924; Wernz, *l. c.* n. 685; D'Annibale, I, 49, not. 20.

An et quomodo *illegitimi* inscribendi sint in libro paroeciali baptizatorum, cfr. can. 777, § 2; Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 188.

Pontif. Comm. I. C. interrogata «An verbum *illegitimi* can. 777, § 2, omnes omnino comprehendat illegitime natos, etiam adulterinos, sacrilegos, ceterosque spurios, ita ut liceat parentum ipsorum cognomina inscribere in adnotatione collati baptismi»; die 14 iul. 1922, ad VIII, respondendum censuit: «Nomina parentum ita inserenda esse, ut omnis infamiae vitetur occasio: in casibus vero particularibus recurrendum esse ad S. C. Concilii». *Acta Apost. Sedis*, XIV, p. 528.

(12) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 3453; De Becker, *l. c.* p. 371; Chelodi, *l. c.* n. 150; Genestal *Histoire de la légitimation des enfants naturels en droit canonique*, Paris, 1905, p. 160 s.

sumitur legitimus, donec contrarium probetur; et sola expositio illegitimitatem nequaquam evincit.

Hinc, stante dubio, haec regula a Benedicto XIV egregie traditur: «*Iudex debet in bonum et commoda prolis propensus esse*» (13).

Secunda sententia est communior et probabilior (14).

Haec quaestio practicam utilitatem non habet nisi quoad effectus canonicos legitimitatis, scil. quoad ordines suscipiendos (can. 984, 1º) et vocem passivam in religione (can. 504).

Item is, cuius parentes quavis de causa ignorantur, habendus est legitimus.

751. Legitimatio. — 1. «*Per subsequens parentum matrimonium sive verum sive putativum, sive noviter contractum sive convalidatum, etiam non consummatum, legitima efficitur proles, dummodo parentes habiles exstiterint ad matrimonium inter se contrahendum tempore conceptionis, vel praegnationis, vel nativitatis*» (can. 1116). — Itaque:

1º Legitimatio est effectus matrimonii tum *veri* tum *putativi*, sive noviter contracti sive convalidati, sive consummati sive rati tantum.

In iure antiquo gravis erat controversia, utrum legitimandi vis inesset matrimonio putativo, an non. Communior et probabilior sententia affirmabat (15).

2º Reducitur ad vim *retroactivam*, quae, *per fictionem iuris*, subsequenti coniugio tribuitur usque ad tempus quo filius *vel* conceptus *vel* saltem natus est, et exinde hic tamquam legitimus habeatur (16).

3º Quare per *subsequens* matrimonium omnes et soli filii *naturales*, non autem adulterini, incestuosi etc. legitimantur. Nam per fictionem iuris supponi nequit matrimonium exstitisse eo tempore, quo a lege irritante prohibebatur (17).

4º Sufficit ut parentes habiles fuerint ad matrimonium inter se contrahendum tempore *conceptionis*, vel *praegnationis*, vel *nativitatis*. Hinc legitimari potest proles *concepta* v. g. ex crimine adulterii vel incestus, si tempore praegnationis vel nativitatis, mortuo altero con-

(13) Epist. «*Redditae*», 19 dec. 1744, § 4.

(14) Cfr. Salmant., tract. X, cap. 9, n. 44; Vlaming, *l. c.* n. 682; Gasparri, *l. c.* n. 1310; Chelodi, *l. c.* n. 150.

(15) Schmalzgr., *l. c.* n. 56 ss.; Pirhing, *l. c.* n. 39; Sanchez, lib. III, disp. 42, n. 2; Wernz, *l. c.* n. 683; Feije, *l. c.* n. 741; Santi, *l. c.* n. 9; Gasparri, *l. c.* n. 1307; De Becker, *l. c.* n. 376, et alii.

Negabant, v. g., Reiffenst, *l. c.* n. 35 s.; Barbosa, lib. IV, tit. 17, n. 41 ss., et alii.

(16) Cfr. Bened. XIV, epist. «*Redditae*», § 2 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 47 ss.; Wernz, *l. c.* n. 686; De Smet, *l. c.* n. 289.

(17) Cfr. Sanchez, lib. III, disp. 42, n. 2 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 49 ss.; Pirhing, lib. IV, tit. 17, n. 28 ss.; Santi, *l. c.* n. 9.

iuge aut sublato impedimento, nuptias inter se ineant adulteri vel incestuosi.

Controvertitur, an legitimetur etiam proles *putative* tantum naturalis, sed revera *spuria*, quae scil. nata est a parentibus impedimento ligatis, alterutri parti bona fide ignoto. V. g. si Titia, ignorans Caium esse uxoratum, rem habet cum eo et filium parit; dein, mortua uxore Caii, matrimonium cum ipso contrahit. Hic filius *revera* est *adulterinus*, sed, stante bona fide seu ignorantia mulieris, *putative* est *naturalis*.

Per subsequens matrimonium legitimatur necne? Alii affirmant, alii negant. Quaestio in iure antiquo gravior erat, quippe quae matrimonium *putativum* respiciebat (18). Attento can. 1116 qui expresse loquitur de *matrimonio* sive vero sive putativo ac de *habilitate* parentum tempore conceptionis vel praegnationis aut nativitatis, negandum est.

5° Necesse non est ut matrimonium consummetur aut consummatio possibilis sit, puta si contrahatur in articulo mortis; nec oportet ut matrimonium sequatur immediate generationem prolis illegitime natae. Unde legitimari potest filius, si huius pater non statim cum matre, sed prius cum alia contraheret, et postea, hac defuncta, cum dicta matre iniret.

6° Quod *novum* matrimonium operatur, a pari operatur quoque eius *convalidatio*.

7° Legitimatio, cum inducta sit in favorem prolis, matrimonio celebrato aut convalidato, sequitur ex ipsa *iuris dispositione* quin necessarius sit consensus parentum, aut legitimandi, aut eius recognitio aut quicumque alius actus positivus (19).

8° De legitimatione prolis vi dispensationis vide n. **291**.

752. 2. « *Filii legitimati per subsequens matrimonium, ad effectus canonicos quod attinet, in omnibus aequiparantur legitimis, nisi aliud expresse cautum fuerit* » (can. 1117).

Est dispositio positiva. Aliud *expresse* cavetur quoad inhabilitatem 1° ad Cardinalatum (can. 232, § 2, 1°); 2° ad Episcopatum (can. 331, § 1, 1°); 3° ad Abbatiam vel Praelaturam *nullius* (can. 320, § 2).

Ex responso Pontif. Commissionis Codicis diei 13 iul. 1930 filii legitimati per subsequens parentum matrimonium habendi sunt ut legitimi ad effectum, de quo in can. 1363, § 1, scil. quoad admissionem in Seminarium (20).

(18) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 59; Rosset, *l. c.* n. 3481; Wernz, *l. c.* n. 686, not. 50; De Becker, *l. c.* p. 378; Esmein, II, p. 44; De Smet, *l. c.* n. 288.
(19) Schmalzgr., *l. c.* n. 73; Rosset, *l. c.* n. 3492; D'Annibale, *l. c.*
(20) *A. A. S.*, XXII, p. 365.

3. R. P. etiam per *rescriptum* potest legitimare ad omnes effectus canonicos, et quidem etiam prolem spuriam (21). Haec legitimatio *minus plena* censetur.

Utrum *de facto* ad omnes effectus canonicos gratia legitimationis fuerit concessa an ad aliquos tantum, ex tenore rescripti eruendum est. *Ordinarie* per rescriptum illegitimi non legitimantur ad omnes dignitates ecclesiasticas, neque praeiudicium infertur iuri tertii, neque derogatur iuri speciali (22).

In foro externo haec legitimatio hodie conceditur a S. C. de Sacramentis et pro orientalibus a S. C. pro Ecclesia orientali; in foro interno a S. Poenitentiaria.

4. Etiam princeps civilis pro sua iurisdictione potest filios illegitimos *ad effectus civiles* legitimare. Num *de facto* et quomodo id locum habeat, ex iure civili eruendum est (23).

Quaerunt DD. num R. P. in aliquo casu *extraordinario* possit gratiam legitimationis *indirecte* concedere etiam ad effectus *civiles*. Sententia affirmativa nobis certa est, attenta potestate *indirecta* qua R. P. pollet in res temporales, dummodo tamen in casu, attentis omnibus circumstantiis, revera sit locus usui potestatis indirecte, i. e. quatenus bonum religionis illud postulet (24).

5. Defectus legitimorum natalium tollitur etiam tum stabili quodam privilegio per *sollemnem* professionem religiosam, sed solum quoad ordines sacros (cfr. can. 984, 1°), tum speciali *dispensatione*, qua *hodie*, aliter ac iure antiquo (25), nonnisi a R. Pontifice potest concedi. In neutro casu habetur vera legitimatio.

753. Quinam sint effectus legitimitatis. — 1. Effectus *legitimitatis* natalium in foro *canonico* est habilitas ad ordines, ad officia et beneficia, ad dignitates et Praelaturas quascumque.

Filius *illegitimus* tamquam irregularis ob defectum natalium (cfr. c. 984, 1°) arcetur tum ab ordinibus etiam a prima tonsura tum a beneficiis quibuslibet etiam simplicibus.

(21) Cfr. Bened. XIV, cit. epist. « *Redditae* », § 40; Schmalzgr., *l. c.* n. 92 ss.; Pichler, lib. IV, tit. 17, n. 16.
(22) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 24, n. 16; Pichler, *l. c.*; Santi, lib. IV, tit. 17, n. 15 ss.; Wernz, *l. c.* n. 687.
(23) Cfr. e. g. Cod. *Ital.* art. 180, 195; Cod. *Gall.* art. 331 ss.; Cod. *Austr.* § 160 ss.; Cod. *Hisp.* art. 69; Cod. *Germ.* § 1591 ss. etc.
(24) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 112 ss.; Wernz, *l. c.* n. 687; Gury-Ball., II, n. 901.
(25) Cfr. 1 *De fil. presbyt. et al. illeg. nat.*, I, 11, in 6°; cap. 18, X, I, 17; Wernz, *l. c.* n. 688; De Angelis, lib. I, tit. 17, n. 4.

2. In foro *civili* legitimitas vel legitimatio, dummodo sit vera et plena, dat capacitatem *succedendi* in bona parentum et consanguineorum, participandi in *statu* et *nobilitate* familiae patris (26).

754. Quinam sit iudex competens circa sobolis legitimitatem. — 1. Ubi agitur de matrimonio *baptizatorum*, solus iudex *ecclesiasticus* competens *per se* est circa controversias quae filiorum legitimitatem respiciunt (27).

2. Imprimis hoc certissimum est, si quaestio de legitimitate natalium est causa *principalis*, quia iudex ecclesiasticus tantum est competens circa *valorem* matrimonii, ex quo pendet legitimitas.

3. Si quaestio de legitimitate natalium sit causa *incidens*, et decisio pendeat a quaestione *iuris*, item certissimum est, controversiam coram solo iudice ecclesiastico esse disceptandam et definiendam.

4. Si agitur de *mera* quaestione *facti*, ex gr. num matrimonium reapse celebratum fuerit, num filius ex marito revera natus sit etc., certum est, iudicem ecclesiasticum posse huiusmodi controversiam videre ac definire. Num vero etiam iudex *laicus* sit competens in hoc casu, controvertitur (28).

Sententia affirmativa probabilior, imo vera dicenda, dummodo 1º agatur de *nudo* facto; 2º servetur debita subordinatio Ecclesiae; 3º iudicium auctoritatis civilis non attingat ullo modo validitatem matrimonii.

CAPUT XI.

DE SOLUTIONE VINCULI MATRIMONIALIS

Articulus II.

De solutione vinculi fidelium.

755. Matrimonium ratum et consummatum. — « *Matrimonium validum ratum et consummatum nulla humana potestate nullaque causa, praeterquam morte, dissolvi potest* » (can. 1118).

1. Matrimonium fidelium *ratum* et *consummatum* non solum est *intrinsece* indissolubile, sed etiam *extrinsece* (cfr. n. **45**). Ratio ultima huius *absolutae* indissolubilitatis reponenda est in *sacramentalitate*

(26) Cfr. Rosset, *l. c.* 3424; Scherer, *l. c.* p. 520; Wernz, *l. c.* n. 683; De Angelis, *l. c.* n. 3 s.; D'Annibale, *l. c.* n. 50.

(27) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 44 ss.; Pirhing, *l. c.* n. 25 s.; Rosset, *l. c.* n. 3467.

(28) Cfr. Pichler, *l. c.* n. 26; Wernz, *l. c.* n. 684; Gasparri, *l. c.* n. 1311; Rosset, *l. c.* n. 3479 ss.; Cappello, *Instit. iur. publ. eccl.*, I, p. 235 ss.

et *consummatione* simul sumptis, quae inseparabilem unionem Christi cum Ecclesia perfecte exprimunt, et repetenda ex Dei voluntate (1).

2. Matrimonium ex primaeva iam institutione esse indissolubile, certum omnino est. Id constat tum ex Genesi (II, 23 et 24), tum ex verbis Christi D. (Matth. XIX, 3 ss.), tum ex Traditione, ut liquet, ceteris omissis, ex auctoritate Concilii Trid., quod in Sess. XXIV doctrinam catholicam de matrimonio exponens, ita incipit: « Matrimonii perpetuum indissolubilemque nexum primus humani generis parens divini Spiritus instinctu pronuntiavit, cum dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis* etc.».

Quae indissolubilitas matrimonii, ad eius finem rite consequendum ordinata, ex ipso iure naturali derivanda est, cum aliqua tamen distinctione. Scil. dissolubilitas *arbitraria*, relicta mero coniugum arbitrio, repugnat iuri naturae *primario*, quatenus opponitur fini principali coniugii i. e. procreationi et debitae educationi prolis. Iste finis postulat de se stabilem et concordem curam utriusque parentis, ideoque exigit natura sua exsistentiam vinculi matrimonialis stabilis ac permanentis.

Dissolubilitas etiam *non arbitraria*, scil. intra certos limites restricta, iuri naturae *secundario* adversatur, quia, ea admissa, consecutio finis matrimonii fieret valde difficilis. Sane, posita novae familiae postea condendae probabilitate ac forte spe vel desiderio, minus provide evaderet praesentis prolis educatio, admodum debilis redderetur mutuus coniugum amor atque fidelitatis affectus; praeterea, commota familiae stabilitate et concusso fundamento ligaminis coniugalis, sponte via aperiretur stabilis consortii matrimonialis suppressioni, spectatis hominum inconstantia et cupiditate atque malitia.

Igitur dissolubilitas matrimonii etiam limitata opponitur iuri naturali secundario. Permittere, vero, aliquid contra ius naturale secundarium, solus Deus potest, numquam homo (2). Deus autem id valet non solum immediate per se ipsum, sed etiam per Ecclesiam, quatenus eidem suam divinam potestatem communicat, quam Ecclesia exercet *nomine et auctoritate ipsius Dei* qua potestatem *mere*

(1) Cfr. Bened. XIV, Const. « *Matrimonii* » 11 april. 1741; Pii IX, *Syll.* prop. 67; S. Thom. *Suppl.* q. 67, art. 1 et 2; Sanchez, *lib.* II, disp. 13, lib. X, disp. 1, n. 7 ss.; Perrone, III, p. 115 ss.; Palmieri, *l. c.* p. 125 ss.; Billot, *De Ecclesiae sacramentis*, II, 15, 382 ss. (ed. 3ª); Pesch VI, n. 767 ss.

(2) S. Bellarminus ait: « Si consideres matrimonium ut officium naturae ad propagandam sobolem, aegre potest reddi ratio, cur ob sterilitatem coniugis non liceat eam dimittere, aut aliam ducere. Si consideres ut est in remedium contra fornicationis institutum, cur non poterit uxor perpetuo morbo laborans dimitti? aut cur non poterit alia duci? Quare habet, quidem matrimonium ex iure naturae quandam insolubilitatem... non tamen tantam quin aliquando ratio dictet expedire ut solvatur, *accedente praesertim divina dispensatione* » (*De matrimonio*, lib. I, c. 4). Cfr. Palmieri, *op. cit.* th. XVI; Sanchez, lib. II, disp. 13, n. 4; Suarez, *De legibus*, lib. II, cap. 14.

ministerialem seu *instrumentalem*, non vero qua potestatem propriam suoque nomine.

Porro Deus huiusmodi permissionem per Moysen libello repudii dedit (cfr. n. **46**). At Christus D. « pro sua supremi legislatoris potestate, ut egregie ait Pius XI in Encycl. « *Casti connubii* », hanc maioris licentiae permissionem revocavit et primaevam in integrum restituit legem per illa verba numquam oblivioni danda: *Quod Deus coniunxit, homo non separet...* ».

Exceptio vero circa omnimodam indissolubilitatem, quae habetur in coniugio inter infideles inito et in matrimonio inter baptizatos contracto, rato tantum et non consummato, non procedit ex hominum voluntate nec subest arbitrio potestatis humanae, sed unice procedit ex iure divino ab eoque pendet eoque regitur. Iuris divini autem custos et interpres una est Ecclesia Christi.

755bis. Coniugale vinculum sub lege evangelica. — Sub ista lege vinculum matrimoniale est omnino indissolubile. Id manifesto constat:

1º Ex verbis Christi: « *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam. Et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, moechatur* » (Marc. x, 11 ss.).

Item: « *Omnis, qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, moechatur; et qui dimissam a viro ducit, moechatur* » (Luc. XVI, 18).

Christus D. generaliter omnino loquitur nullamque causam excipit.

2º S. Paulus apertissime loquitur: « *Is autem, qui matrimonio iuncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat* » (I Cor. VII, 10 s.).

Et alibi: « *Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit. Quod si dormierit vir eius, liberata est; cui vult, nubat; tantum in Domino* » (I Cor. v, 39). Item ad Rom. VII, 2 s.

Apostolus clare docet vinculum matrimonii sola morte dissolvi illudque firmum manere, quacumque de causa coniuges separentur.

3º Traditio id manifeste confirmat. Patres, licet nonnulli obscure vel dubitanter loquantur (3), sive Graeci sive Latini, perspicue

(3) S. Augustinus (*De Fide et operibus*, c. 19; P. L. 40, 221) ait: « In ipsis divinis sententiis ita obscurum est, utrum et iste, cui quidem sine dubio adulteram licet dimittere, adulter tamen habeatur si alteram duxerit, ut quantum existimo, venialiter ibi quisque fallatur ».

S. Ambrosius seu pseudo-Ambrosius, in Commentariis S. Doctori immerito adiudicatis dicit: « Subauditur autem: *excepta fornicationis causa*. Et ideo non subiecit dicens, sicut de muliere: *quod si discesserit, manere sic;* quia viro licet ducere uxorem, si dimiserit uxorem peccantem: quia non ita lege constringitur vir, sicut mulier; *caput enim mulieris vir est* » (*Comment. in I Cor. VII*, 2, P. L. 17, 218).

docent numquam licere, dimissa uxore, aliam ducere, ne in casu quidem adulterii (4).

Unum vel alterum tantum ex multis afferamus testimonium.

Hermas docet: « Domine, inquam, si quis uxorem habet fidelem in Domino eamque deprehendit in adulterio aliquo, numquid peccat vir, si convivit cum ea? Quamdiu nescit, inquit, numquid peccat... Quid igitur, inquam, Domine, faciat maritus, si uxore in hac libidine permanserit? Dimittat eam, inquit, et vir maneat secum; *sin vero uxore dimissa, aliam duxerit, et ipse adulterium committit* » (5).

S. Iustinus Martyr ait: « Qui ducit repudiatam ab altero viro, moechatur » (6).

S. Basilius: « Quod non licet viro, uxore dimissa, aliam ducere; nec fas est repudiatam a marito ab alio duci uxorem » (7).

S. Hieronymus (8) docet: « Quamdiu vivit vir, licet adulter sit, licet sodomita, licet flagitiis omnibus coopertus, et ab uxore propter haec flagitia derelictus, maritus eius reputatur, cui alterum virum accipere non licet... Ergo et ipsa soror, quae, ut dicit, vim passa est ut alteri iungeretur, si vult Corpus Christi accipere, et non adultera reputari, agat poenitentiam: ita dumtaxat, ut secundo viro, qui non appellatur vir sed adulter, a tempore poenitentiae non copuletur ».

Innocentius I ait: « De his etiam requisivit dilectio tua, qui interveniente repudio alii se matrimonio copularunt; quos in utraque parte adulteros esse manifestum est... Et ideo tales omnes a communione fidelium abstinendos » (9).

Omnimoda indissolubilitas quae competit matrimonio christiano rato et consummato ex sola Dei voluntate pendet, qui statuit tale coniugium esse ita perpetuum ac firmum ut nullam ob causam ne gravissimam quidem nullaque potestate solvi posse, praeterquam morte.

756. Solvitur difficultas. — Praecipua difficultas circa dissolutionem matrimonii *ob adulterium* orta est ex textibus Matth. v, 32: « *Omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari;*

(4) Cfr. *Diction. de théol. cath.*, v. *Adultère, Divorce, Le mariage au temps des Pères*, ubi plurimorum Patrum textus referuntur atque accurate expenduntur.

(5) Mand. 4, 1, 5; P. G. 2, 918.

(6) Apol. I, c. 15; P. G. 6, 349.

(7) Reg. 73, c. 2; P. G. 31, 851. Item in epist. 2, ad Amphiloc. c. 48; P. G. 32, 731.

(8) *Epist.* 55; P. L. 22, 563.

(9) *Epist. 5, ad Exsuperium;* P. L. 20, 400.

Id ipsum docent *Origenes* (in Matth. 14, ss. 23; P. G. 13, 1246), *Clemens Alexandrinus* (Strom. 1. 2, c. 23; P. G. 8, 1096), *S. Ioannes Chrysostomus* (Serm. de libello repudii, et in Matth. hom. 62, n. 1; P. G. 51, 218; 58, 597), *S. Augustinus* (De Adulter. coniug. lib. I, c. 9, lib. II, c. 4; P. L. 40, 456, 473).

et qui dimissam duxerit, adulterat»; et XIX, 9: «*Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur; et qui dimissam duxerit, moechatur*».

Obscuritas evanescit ex locis parallelis atque ex Traditione, infallibili Ecclesiae magisterio accedente (10).

Conc. Trid. (Sess. XXIV, can. 7) catholicam doctrinam — contra Calvinistas, Orientales dissidentes aliosque putantes matrimonium solvi ob adulterium unius coniugis — ita definivit: «*Si quis dixerit Ecclesiam errare cum docuit et docet, iuxta Evangelium et Apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius coniugum matrimonii vinculum non posse dissolvi, et utrumque vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse, altero coniuge vivente, aliud matrimonium contrahere; moecharique eum, qui, dimissa adultera, aliam duxerit,* a. sit».

Tridentina Synodus declarat in isto canone: 1° Ecclesiam docuisse et docere vinculum matrimoniale solvi non posse ob adulterium alterius coniugis; 2° id docuisse et docere iuxta evangelicam atque apostolicam doctrinam (11).

Iam antea Concilium Florentinum in Decreto pro Armeniis catholicam doctrinam ita proposuerat: «Quamvis autem ex causa fornicationis liceat tori separationem facere, non tamen aliud matrimonium contrahere fas est, cum matrimonii vinculum legitime contracti perpetuum sit».

Et can. 5 Conc. Trid. definit: «*Si quis dixerit propter haeresim aut molestam cohabitationem aut affectatam absentiam a coniuge dissolvi posse matrimonii vinculum,* a. sit».

757. Matrimonium non consummatum. — «*Matrimonium non consummatum inter baptizatos vel inter partem baptizatam et partem non baptizatam, dissolvitur tum ipso iure per sollemnem professionem religiosam, tum per dispensationem a Sede Apostolica ex iusta causa concessam, utraque parte rogante vel alterutra, etsi altera sit invita*» (can. 1119).

1. Matrimonium *ratum*, i. e. carnali copula nondum completum, est verum sacramentum et quidem *intrisece*, iure ipso divino, indissolubile; at *extrinsece* tale non est, quia suprema auctoritas ecclesiastica potest, causa proportionata interveniente, illud solvere.

(10) Variae sunt explicationes a DD. propositae. Plerique docent solutionem difficultatis quaerendam esse in ipsa voce *dimittere*, quae significaret *repudiare sine vinculi solutione* seu simplicem separationem a toro et habitatione. Cfr. Lagrange, *Evangile selon Saint Mathieu*, Paris 1923, p. 103 ss.; 366 ss.; Perrone, *De matrimonio*, III, p. 403 s.; Palmieri, *op. cit.*, p. 140 ss.

(11) Huic errori ante Conc. Trid. favebant *Caietanus* et *Catharinus*. Post Conc. Trid., saec. XVII, *Launoy*, doctor parisiensis, contra doctrinam Concilii, in opere *De regia in matrimonium potestate* ausus est affirmare, iuxta Scripturam et antiquam Traditionem, matrimonium solvi posse propter adulterium, ideoque sola lege ecclesiastica id vetari et canonem tridentinum esse mere disciplinarem.

Canon tridentinus est certe doctrinalis, immo *dogmaticus*, astruens scilicet fidei dogma ab omnibus credendum, cuius tamen obiectum directum est inerrantia Ecclesiae in ea re docenda; indirectum est ipsa res seu indissolubilitas coniugii. Cfr. Perrone, *De matrimonio*, III, p. 407 ss.; Palmieri, *De matrimonio*, p. 142.

Quidam olim opinati sunt matrimonium ratum esse indissolubile solo iure ecclesiastico (12); quae sententia est omnino erronea et antiquata.

2. Omnes admittunt R. Pontificem solvere posse matrimonium ratum etiam *uno* coniuge invito (13).

Num etiam *utroque* inscio aut invito, controvertitur. Plures negant DD., tum quia «iste usus pontificiae potestatis a constanti praxi Ecclesiae est alienus, neque ullum illius exemplum allegari potest»; tum quia «nullo modo patet, quomodo utroque sponso invito possit exsistere iusta et proportionata causa solutionis matrimonii» (14).

Neutra ratio peremptoria est, imo nec valida videtur. Sane falsum est, utroque sponso invito minime exsistere iustam et proportionatam causam solutionis: interdum profecto exsistere potest, nimirum ratio boni publici, ex. gr. scandali vitandi aut causa gravis et urgens tertii. Item falsum est, nullum exemplum haberi huiusmodi solutionis.

Aliud sane est quod R. Pontifex huiusmodi solutionem *non concedat*, et aliud profecto quod *nequeat concedere;* praeterea aliud est quod, utroque coniuge inscio aut invito, *difficilius* adsit causa iusta et proportionata, et aliud quod *numquam* talis causa exsistere possit. Hoc negamus. Atqui, si revera adsit causa iusta et proportionata, v. g. bonum publicum procurandum aut scandalum removendum, nulla est ratio cur R. Pontifici denegetur talis potestas.

Fingamus casum.

Titius, inito matrimonio cum Sempronia, ingreditur, ante eius consummationem, ordinem religiosum, de licentia Sanctae Sedis. Emittit professionem sollemnem, sed expresse declarat se nolle solutionem matrimonii rati; item mulier quae in saeculo mansit. Non obstante voluntate Titii — quae, sedulo attendas, non est *directe* et *per se* contraria professioni religiosae — et voluntate Semproniae, matrimonium *ratum* solvitur certissime per vota sollemnia; quae solutio nonnisi *ex iure ecclesiastico* fit (cfr. n. 759). Unde si *iure ecclesiastico* solvitur *per legem generalem* matrimonium ratum *independenter a voluntate coniugum*, a fortiori in *casu particulari*, modo iusta et proportionata causa exsistat, debet esse locus solutioni.

Alius casus non hypotheticus. Andreas, qui sponsalia inierat cum Maria et ex qua prolem genuerat, coactus fuit ob inopinatum infortunium e patria

(12) Cfr. Schmalzgr., lib. IV, tit. 19, n. 62; Palmieri, *l. c.* p. 125 ss.; De Smet, *l. c.* n. 323; Fahrner, *l. c.* n. 208.

(13) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 15, n. 7; Wernz, *l. c.* n. 698; Giovine, I, p. 456 s.

(14) Wernz, *l. c.* n. 698.

discedere, quin potuisset antea, uti in votis erat, matrimonium celebrare cum Maria, quae tunc e paroecia aberat propter infirmitatem matris in hospitali degentis. Mortua matre, Maria quoque gravi et diuturno morbo correpta fuit. Andreas, re cognita, per procuratorem contraxit validas nuptias cum Maria, servatis servandis.

Hoc matrimonium ratum mansit, quia coniuges numquam rem inter se habuerunt, imo, utpote absentes, se numquam viderunt. Interim Maria, cum frustra exspectasset adventum mariti, coepit fovere inhonestos amores cum quodam iuvene. Certior factus Andreas de hac re, matrimonium religiosum et civile cum Catharina, reticito impedimento ligaminis quo detinebatur, celebravit. Post aliquot menses, Catharina, cognito priore coniuge Andreae, ab eo discessit atque in domesticam domum se recepit. Sed, cum civile connubium inivisset cum Andrea, ad eum, ex interventu auctoritatis saecularis, prorsus invita redire coacta fuit.

Catharina, mulier honestissima, in his gravissimis rerum adiunctis, per Episcopum adiit Sanctam Sedem, quae rescripsit suadendum esse utrique vel saltem alterutri coniugi (Andreae et Mariae), ut peteretur dispensatio super matrimonio rato et non consummato, qua concessa, esset locus revalidationi coniugii Andreae cum Catharina. Sed Andreas renuit omnino, ne, soluto matrimonio, Maria posset ad alias nuptias convolare; item Maria, pluries interrogata, semper declaravit se dissolutionem coniugii nolle, ne maritus liber fieret.

Hinc quaestio acriter agitata, num in hisce extraordinariis prorsus circumstantiis posset R. Pontifex dispensare super rato, utroque coniuge reluctante, ut consuleretur conscientiae Catharinae, quae decepta fuerat. Dum quaestio agitabatur, Catharina, dolore et aerumnis consumpta, diem supremum obiit. Itaque casus finem obtinuit.

Pro certo habemus R. Pontificem in praefatis adiunctis potuisse solvere matrimonium ratum etiam utroque coniuge *irrationabiliter* invito, quia aderat profecto causa et quidem gravissima.

3. Duplici modo, praeterquam morte, solvitur matrimonium *ratum* et *non consummatum*, scil. tum per *sollemnem professionem religiosam*, tum *per dispensationem R. Pontificis*. De utraque breviter dicemus.

758. Solutio per sollemnem professionem religiosam. — 1. Conc. Trid. (15) definivit: « *Si quis dixerit matrimonium ratum non consummatum per sollemnem religionis professionem alterius coniugum non dirimi, a. sit* ».

a) Dicitur *professione;* unde non ingressu in religionem, aut susceptione habitus religiosi et multo minus susceptione veli viduitatis.

(15) Sess. XXIV, can. 6, *de sacram. matrimonii*.

b) Dicitur **sollemni;** proinde non professione *simplici* quae emittitur in congregatione religiosa, nec ea quae in Ordine praemittuntur votis perpetuis ad normam can. 574, nec ea professione qua vota simplicia in Societate Iesu nuncupantur, quamvis haec matrimonium contrahendum dirimat ex speciali privilegio (cfr. n. **447,** 4).

2. Professio debet esse *valida* (cfr. n. **448**).

3. Matrimonium solvitur **ipso iure,** quin necessaria sit aliqua declaratio seu positivus actus ex parte competentis auctoritatis singulis in casibus ponendus.

4. Disputant DD. quo iure sollemnis professio religiosa vinculum matrimonii rati dissolvat.

Habentur quinque sententiae. **Prima,** quam veteres praesertim secuti sunt, tenet matrimonium solvi ex iure *divino naturali*. Fundamentum duplex asseritur. Matrimonium ratum tantum, aiunt, solvitur ex eo, quod ratio ipsa docet semper licitum esse de statu minus perfecto ad statum perfectiorem transire, si id fieri possit sine alterius detrimento. Iam vero status religiosus perfectior est statu coniugali; idcirco fieri potest transitus ab uno ad alium, cum nullum in casu sit detrimentum ex parte sobolis, quae non exsistit, ex parte uxoris quae virgo permanet nec ullam hac de causa subit infamiam; aliunde ius par est in utroque, ac proinde nulli fit iniuria per huiusmodi transitum.

Praeterea, aiunt, matrimonium contrahitur sub hac implicita saltem conditione, nisi velim ante consummationem religionem ingredi ac profiteri.

S. Thomas ait: « Ante carnalem copulam est inter coniuges tantum vinculum spirituale; sed post etiam est inter eos vinculum carnale. At ideo sicut post carnalem copulam matrimonium solvitur per mortem carnalem, ita per ingressum religionis, vinculum quod est ante carnalem copulam solvitur, quia religio est quaedam mors spiritualis, qua aliquis saeculo moriens vivit Deo » (16).

Alibi *Angelicus* principium alterum attingit: « Ante carnalem copulam non est omnino translatum corpus sub potestate alterius, sed sub conditione, nisi interea alter coniugum ad frugem melioris vitae convolet. Sed per carnalem copulam completur dicta translatio, quia tunc intrat uterque in corporalem possessionem sibi traditae potestatis » (l. c. ad 2).

Secunda sententia dicit matrimonium solvi ex iure *divino positivo* (17).

(16) Suppl. q. 61, art. 2; Cfr. S. Bellarm., lib. II, *De monachis*, cap. 38, n. 16; Salsmans, tract. IX, *De matrimonio*, cap. 4, punct. 3, n. 28; Schmalzgr. lib. IV, tit. 6, n. 52 ss.; Rosset, *l. c.* n. 670; Perrone, III, p. 472 ss.; Palmieri, *l. c.* p. 205 s.; Collet, *De matrim.*, cap. 5, sect. 5, n. 346.

(17) Cfr. Bened. XIV, *Quaest. canon.* 546; Sanchez, lib. II, disp. 19, n. 3; Rosset. *l. c.* n. 672 ss.; Tournely, q. 5, n. 2; Billuart, dissert. 5, art, 2, sect. 4; Perrone, III, p. 480 ss.; Palmieri, p. 221 ss.

Multi patroni huius sententiae non excludunt ius seu interventum Ecclesiae in solutione matrimonii rati per sollemnem professionem religiosam, immo illum ultro admittunt, sed ita loquuntur ac si solutio ex solo iure divino derivanda esset.

Tertia sententia affirmat matrimonium solvi *ex iure ecclesiastico* (18). Qui hanc sententiam tuentur, non excludunt ius divinum, sed illud praesupponunt.

Quarta sententia contendit solutionem matrimonii *rati ex iure divino positivo* simul et *ecclesiastico*, sub diverso tamen respectu, esse repetendam. Requiritur *ius divinum*, dicunt, quia secus non staret definitio Tridentina, iuxta quam in perpetuum de fide tenendum est matrimonium ratum solvi per professionem religiosam (can. 6), cum id quod solo iure ecclesiastico statuitur, eadem auctoritate aboleri possit; requiritur *ius ecclesiasticum*, quia de facto non omnis religiosa professio matrimonium ratum solvit, sed proxima religionis determinatio quoad huiusmodi effectum ex iure ecclesiastico repetenda est.

Praeterea, addunt patroni huius sententiae, ipsum ius divinum vult ut aliqua professio religiosa solvat matrimonium ratum, quin tamen determinet, quaenam speciatim ad talem professionem requirantur; id autem Ecclesiae determinandum commissum fuit divinitus, ideoque iure ecclesiastico statuitur per solam sollemnem professionem religiosam solvi matrimonium ratum (19).

Rationes allatae profecto cogentes non videntur.

Quinta sententia affirmat matrimonium solvi *ex positiva dispositione Ecclesiae vi potestatis divinae seu vicariae* (cfr. n. **762**) *lata*.

Dicitur *ex positiva dispositione Ecclesiae*, ut indicetur causa prima et immediata solutionis, quae est voluntas Ecclesiae; dicitur *vi potestatis divinae seu vicariae lata*, ut significetur fundamentum et natura huiusmodi dispositionis quae procedit ex potestate proprio et stricto sensu divina.

(18) Suarez, *De virt. et stat. relig.*, tract. VII, lib. 9, cap. 23, n. 20 ss.; Schmalzgr., lib IV, tit. 6, n. 54; Fagnanus, lib. III, tit. 32, in cap. 9, n. 8; Pirhing, eod. tit., n. 45; De Angelis, lib. IV, tit. 19, n. 12; Santi, eod. tit., n. 33; Gasparri, *l. c.* n. 1326; Leitner, *l. c.* p. 193 ss.; Sebastianelli, II, p. 172; Wernz, *l. c.* n. 698; Billot, *l. c.* p. 397 ss.; Pesch, *l. c.* n. 806; Lehmkuhl, II, n. 703; Chelodi, *l. c.* n. 153; Vlaming, *l. c.* nn. 704, 706; De Smet, *l. c.* n. 338; Ojetti, *op. cit.* v. *Professio religiosa*, n. 3320.

Nonnulli (ex. gr. Pacati, *Tractatus dogmaticus, moralis et canonicus de matrimonio christiano*, p. 75, Bergomi, 1906; Tanquerey, *l. c.* n. 745) tenent matrimonium solvi *ex iure divino mediato*.

Haec sententia non discrepat a tertia et quinta, rite intellecta. Cfr. Billot, *l. c.* p. 411; Vlaming, *l. c.* n. 706; De Smet, *l. c.* n. 706; Pesch, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 698, not. 40.

(19) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 19, n. 1 ss.; Tournely, q. 5, art. 2; Perrone, III, p. 484 ss.; Pesch, *l. c.* n. 807; Sasse, *l. c.* p. 433 ss.; Otten, VI, n. 493, qui de hac opinione ait: « Haec sententia longe communior est, sicut etiam verior videtur ».

Verba *ex iure ecclesiastico* non videntur accurate omnino adhibita, quia ius ecclesiasticum denotat universas leges, quas Ecclesia fert, etiam, imo plerumque, ex potestate iurisdictionis propria. Consulto igitur verba mutanda censemus, ut doctrina clarius et accuratius exponatur.

Ista sententia partim convenit cum secunda et quarta, partim discrepat; quoad substantiam vix differt a tertia. Rite intellecta, fere communis est inter theologos et canonistas, eaque certa videtur dicenda, cum argumenta ab adversariis allata debilia sint, et solide refutata fuerint.

Sane:

1º Non constat de *lege naturali*, ex qua plena oppositio habetur inter sollemnem professionem religiosam et matrimonium, ita ut, ea interveniente, hoc *necessario* et *ex ipsa rei natura* solvatur. Sane confundenda non est *convenientia* cum *necessitate* quae ex lege derivatur: illa utique admittenda, haec manifesta non est. Addimus: si plena oppositio, de qua supra, revera exsisteret, *necessario* sequeretur, professionem religiosam non posse valide emitti, nisi *prius* matrimonium esset tam solutum. Sed, contra, id non accidit.

2º Ius *divinum positivum* asserendum non est, nisi de eo ex fontibus divinae revelationis constet; atqui non constat; ergo. Argumenta ab adversariis allegata non sunt peremptoria, imo nec vere solida (20).

3º Professio religiosa eatenus solvit matrimonium ratum, quatenus est *sollemnis*, secus, uti patet, eadem efficacia inesset etiam professioni simplici. Sed *sollemnitas* professionis religiosae solo iure ecclesiastico constituta est; ergo etiam efficacia illa sollemnitati professionis religiosae indita ex solo Ecclesiae statuto, supposito iure divino de potestate vicaria, derivanda est.

Nec valet profecto exceptio illa, quod Christus D. potuerit alligare professioni religiosae illud privilegium, licet Ecclesiae reliquerit potestatem determinandi conditiones validae professionis. Nam in tali hypothesi, indeterminanda compatibilitas esset asserenda ex iure divino inter statum religiosum valide susceptum et matrimonium, adeo ut cuilibet *verae* professioni religiosae vis dissolvendi coniugium ratum foret tribuenda. Sed *simplex* professio est *vera* professio religiosa, et per eam quis statum religiosum vere proprieque amplectitur. Quod iure antiquo certum erat; iure novo certissimum est (cfr. can. 487 ss.).

4º Ista sententia res apte componit, habito respectu ad ius divinum et Ecclesiae potestatem, atque difficultates quae reperiuntur in aliis senten-

(20) Cfr. Suarez, *l. c.* cap. 23, n. 14 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 56; Fahrner, *l. c.* p. 296 ss.; Perrone, III, p. 487 ss.; Palmieri, *l. c.*

tiis vel quoad substantiam doctrinae vel saltem quoad terminologiam, optime evitat (21).

759. 5. Itaque solutio matrimonii rati ex *dispensatione generali* repetenda est, quam R. Pontifex, verificata conditione, omnibus *ipso facto* concedit; seu est applicatio — in forma *generali* et *constanti*, causa iusta (sollemni profess. relig.) *stabiliter* praefinita eaque revera exsistente — *facultatis*, qua R. Pontifex pollet solvendi matrimonium non consummatum, causa proportionata interveniente (22).

6. Copula fornicaria inter sponsos forte habita ante matrimonium non efficit ut hoc sit consummatum, ideoque per sollemnem professionem religiosam solvi potest. Matrimonium enim consummatur per copulam *coniugalem*.

7. Quod diximus de matrimonio *rato* fidelium, affirmandum quoque est de matrimonio *non consummato* inter *fidelem* et *infidelem*, uti expresse habet cit. can. 1119; nam ratione fidelis coniugium subest iurisdictioni Ecclesiae, quae proinde suam potestatem relaxandi vinculum exercere valet. Idque dicendum sive de matrimonio contracto in infidelitate, si una pars convertatur et baptizetur, sive de matrimonio cum dispensatione super disparitate cultus inito.

760. 8. Disputatur inter DD. an matrimonium *ante* baptismum valide initum et consummatum, sed *post* baptismum utriusque coniugis *non amplius* consummatum, dissolvatur per sollemnem professionem religiosam.

Alii affirmant, quia huiusmodi matrimonium per baptismum utriusque coniugis factum est *verum sacramentum* matrimonii, sed qua sacramentum *post* baptismum susceptum, est matrimonium *ratum* tantum, donec superveniat copula coniugalis seu nova consummatio. Alii negant vel dubitant (23). Cfr. n. **792**.

Quid dicendum? Cum solutio vinculi matrimonii rati sit repetenda ex positiva dispositione Ecclesiae (cfr. n. **758** s.), et cum exsistentia alicuius statuti Ecclesiae *positive* sit probanda, tenendum, R. Pontificem posse quidem extendere etiam ad huiusmodi matrimonii dissolutionem ipso facto inducendam ex sollemni professione religiosa valide emissa; *de facto* tamen id certo

(21) Argumentum ab adversariis petitum ex canone dogmatico 6° Conc. Trid. Sess. XXIV, solidum non est. Cfr. Billot, *l. c.* p. 408 s.

Perrone (*De matrimonio*, III, p. 486) docet Gregorium XIII votis simplicibus scholasticorum S. I., vim dissolvendi matrimonium ratum et non consummatum tribuisse.

Suarez fuse et accurate de hac quaestione disserit (tract. X, lib. IV, cap. 2), affirmans graves Doctores tam in Societate quam extra, illud revera tenere. Sed, pluribus adductis argumentis, ipse contrariam sententiam profitetur eamque *communiorem* et *veriorem* habet.

(22) Cfr. Suarez, *l. c.* cap. 23, n. 2 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 54; Fagnan., lib. II, tit. 32, in cap. 9, n. 8; Leitner, *l. c.*

(23) Cfr. S. C. C. in caus. *Florentina*, 27 iul. 1727; Wernz, *l. c.* n. 699, p. 629; Santi-Leitner, lib. IV, tit. 19, n. 26; Pesch, *l. c.* n. 800; Otten, VI, n. 505.

non constare, quia desunt argumenta positiva; ideoque practice recurrendum, in singulis casibus, ad S. Sedem.

Speculative tamen loquendo sententia affirmativa verior videtur, cum tale matrimonium revera sit consummatum et *ratum*, non autem ratum et consummatum.

9. Quaeritur, utrum R. Pontifex possit vim dissolvendi matrimonium ratum tribuere, v. g., simplici professioni aut ordini sacro. Nonnulli negant, ii praesertim qui censent ex iure divino huiusmodi efficaciam inesse sollemni professioni religiosae.

Sententia affirmativa certa est: *a*) Vis seu efficacia repetenda est, ut diximus (n. **758** s.), ex positiva Ecclesiae dispositione; unde, posita causa iusta permanenti, qualis foret ex. gr. ordo sacer vel professio religiosa, non repugnat posse generalem concessionem tribui.

b) Professio votorum simplicium in Societate Iesu dirimit coniugium (cfr. n. **447**, 4); eadem vis tribui potest cuilibet professioni religiosae et efficacia quoque, ob paritatem rationis sive causae, relaxandi vinculum coniugii rati.

10. Solutio matrimonii rati per professionem religiosam adnotanda est in libro paroeciali.

761. Solutio matrimonii rati per dispensationem Romani Pontificis. — 1. Potestas a Christo D. Ecclesiae concessa dispensandi fideles a vinculo matrimonii rati et non consummati (itemque a matrimonio consummato quidem, sed non rato, de quo infra) a nonnullis dicitur *privilegium Petrinum*, ut distinguatur a *privilegio Paulino* (n. **767** ss.). Quae denominatio multiplici ratione non placet.

Potestas R. Pontificis dispensandi super matrimonio rato et non consummato demonstratur praesertim istis argumentis (24):

1° Argumentum **negativum.** Quod non adversatur Scripturae et Traditioni, quodque cedit in bonum Ecclesiae, ipsi tribuendum est; talis porro est dispensatio matrimonii rati.

(24) Plures veteres — v. g. Pontius, Silvius, Tournely, Collet, Drouin et alii — denegabant R. Pontifici facultatem dispensandi.

Pontius, lib. IX, c. 3; Silvius, *Comment. in 3 part. S. Thomae*, q. 61, art. 2; Tournely, q. 5, art. 3, concl. 3; Collet, cap. 5, sect. 7, n. 433 ss.; Drouin, lib. IX, c. 3, § 3. Sanchez, lib. II, disp. 14, n. 1 ss., «*probabilissimam*» vocat illorum sententiam.

Clemens VIII iussit ut quaestio haec de potestate Papae solvendi matrimonium ratum expenderetur in particulari congregatione octo Cardinalium, quatuor S. R. Rotae auditorum et duorum insignium theologorum. Cardinales erant isti: Ascoli, Bianchetto, Mantica, Borghese, Bellarmino, Arrigone, Visconti, d'Ossat.

Auditores Rotae erant: Mellino, Pegna, Pamphili, Serafino. Theologi: Giustiniani, Costa.

Ex decisione praedictae congregationis sententia de R. Pontificis potestate solvendi matrimonium ratum laudata probataque est. Cfr. *Thesaurum resolutionum S. C. Concilii*, to. LV, p. 36; Pignatelli, *Consult. canon.*, consult. 148, I, n. 5.

Quod non adversatur S. Scripturae, ex eo patet quod semper Scripturae loquuntur de matrimonio consummato, ut divina oracula hac de re exponunt ipsi Romani Pontifices inter quod Alexander III (c. 7, X, *de convers. coniugat.*, III, 32).

Quod non adversatur Traditioni exinde patet, quod nullum testimonium ex Patribus proferri possit ex quo contrarium constet.

2º Argumentum *positivum.* Christus D. contulit Petro eiusque successoribus plenitudinem potestatis, quae Ecclesiae omniumque fidelium utilitati ac necessitati provisum esset, per amplissimam ac illimitatam formulam: *Quodcumque ligaveris, quodcumque solveris — Pasce agnos meos, pasce oves meas.*

Nisi igitur probetur exceptio quoad matrimonium ratum, quemadmodum constat de matrimonio fidelium consummato, dicendum est R. Pontificis potestatem extendi etiam ad solutionem coniugii rati.

3º R. Pontifex, qui est supremus doctor ac divini iuris custos et interpres infallibilis, divina oracula quae sunt de indissolubilitate matrimonii, intellexit cum exceptione in peculiaribus casibus quoad coniugia rata. Hinc *constans Ecclesiae praxis* seu *factum RR. Pontificum* qui, legitima interveniente causa scil. in bonum animarum, eiusmodi matrimonia solverunt.

Porro sine temeritate et gravi contumelia Sedis Apostolicae affirmari nequit Romanos Pontifices errasse in re tanti momenti, scil. circa huiusmodi peculiare caput religionis christianae (25).

Scite animadvertit *Benedictus XIV:* « Cessat quoque indissolubilitas matrimonii rati in aliis omnibus casibus extra professionem religiosam, in quibus Summus Pontifex, iustis et gravissimis de causis, censet eius dissolutioni esse locum, ita suadente Tridentino, ita exposcente observantia, *ita demum convincente continuata plurium saeculorum praxi Sedis Apostolicae, ex quibus interpretatio iuris divini optime colligi potest* » (26).

4º Hodie accedit doctrina Codicis (can. 249, § 3, 1119; cfr. n. **757**) sollemni principio atque universali lege enuntiata.

(25) Cfr. Bened. XIV, *Quaest. canon.* 24, 108, 146, 479; Suarez, *l. c.* c. 13, n. 7; Schmalzgrueber, lib. IV, tit. 19, n. 43 ss.; Perrone, *l. c.* p. 504 ss.; Pesch, *l. c.* n. 811 ss.; Rosset, *l. c.* n. 706; Billot, *l*, c. p. 399 ss.; Feije, *l. c.* p. 829 ss.; Wernz, *l. c.* n. 698, not. 40; De Smet, *l. c.* n. 328.

(26) *Quaest. canon.* 146, n. 36. Argumentum ex diversa significatione matrimonii rati et consummati non videtur adeo firmum, ut ei inniti possimus. Nam ea significatio non afficit dissolubilitatem aut indissolubilitatem matrimonii, sed signum est a posteriori, ex quo colligimus eam solubilitatem cessasse. Quod matrimonium sit solubile necne, id unice pendet ab institutione Christi. Cfr. Perrone, III, p. 512.

Eiusmodi potestas R. Pontificis pertinet ad doctrinam ***catholicam***, et a nonnullis merito dicitur *proxima fidei* (27).

2. Nonnulli veteres AA. hoc factum explicaverunt dicentes matrimonium ratum indissolubilitatem sortiri a iure positivo Ecclesiae. Quod profecto falsum est, ut diximus (nn. **45**, **755** s.).

Cum dispensandi potestas ab eius exercitio potissimum probetur, progressu temporum magis magisque repetito, facile intelligitur cur olim plures iique graves DD. de eadem dubitare potuerint.

Inde a Martino V i. e. a saeculo XV *constans* et *certa* praxis fuit Sedis Apostolicae concedendi tales dispensationes, quarum longum catalogum videsis apud Schmalzgr. (l. c.), Perrone (28), Feije (29) et alios.

762. Natura potestatis dispensandi, vis dispensationis eiusque causa. — 1. Potestas, qua R. Pontifex solvit matrimonium ratum, non est *potestas iurisdictionis propria*, quae competit Ecclesiae in quantum est societas iuridice perfecta quaeque proinde ipsi connaturalis est atque ordinaria, sed est potestas omnino peculiaris et extraordinaria, ministerialis quidem et instrumentalis quatenus exercetur auctoritate et nomine ipsius Christi, ideoque potestas proprie vicaria, vero et stricto sensu divina.

Sicut vinculum matrimonii rati non est idem ac vinculum voti et iuramenti, ita potestas qua solvitur vinculum coniugale, proprie et accurate loquendo, non est eadem ac potestas qua relaxatur obligatio voti et iuramenti, ut quidam affirmant. Sane matrimonium ratum, quod est sacramentum, inducit vinculum supernaturale; non ita iusiurandum et votum. Horum obligatio scil. religionis, alia profecto est quam obligatio ex matrimonio orta.

Praeterea voti et iuramenti vinculum cessat multiplici ex capite, sive intrinsece sive extrinsece; potest etiam relaxari per irritationem ex potestate dominativa (can. 1311, 1312, 1320).

Ex qua differentia consequitur diversa ratione concipiendam esse solutionem matrimonii rati et solutionem voti ac iuramenti ex parte R. Pontificis. Id non levis momenti est, ad vim et efficaciam atque effectus iuridicos solutionis quod attinet.

Facultas dispensandi vota et iuramenta potest a R. Pontifice aliis concedi, ac revera ab ipso Codice tribuitu (can. 1313). Num potestas solvendi matrimonium ratum possit a Papa aliis delegari, disputatur. De facto num-

(27) S. Alphonsus (lib. VI, n. 959) ait de hac Romani Pontificis potestate adesse *duplicem* sententiam *probabilem*, nonnullos negare, alios affirmare. Quae doctrina, ut patet, hodie sustineri nequit.

(28) *Op. cit.* III, n. 509.

(29) *Loc. cit.* p. 829 ss.

quam conceditur, sed R. Pontifex per se ipse directe et immediate gratiam dispensationis tribuit. Cum eiusmodi actus non sit necessario coniunctus cum usu charismatis infallibilitatis, quod profecto aliis communicari nequit, non videtur solida ratio cur Papa sive per se sive per alios praedictam potestatem vicariam exercere non valeat.

2. Actus positus a R. Pontifice est vera et proprie dicta *solutio* vinculi coniugalis, quatenus illud matrimonium quod valide initum fuit quodque validum mansit usque nunc, ita penitus relaxatur et cessat perinde ac si numquam contractum fuisset; et vir ac mulier, qui huc usque veri coniuges fuerunt, liberi ac soluti omnino ita manent, ut novas nuptias, si velint, valide ac licite contrahere possint, servatis servandis.

Quare ista solutio minime confundenda est cum declaratione nullitatis matrimonii.

3. Quae solutio vocatur *dispensatio*, non quidem *canonica* in sensu proprio, sed dispensatio *improprie* dicta, scil. relaxatio legis divinae de matrimonii indissolubilitate in casu particulari coniugii rati, quatenus R. Pontifex vi potestatis vicariae solvit *directe* vinculum matrimonii rati, in quantum procedit ab humana potestate, quod sub respectu eius potestati subiicitur; et *consequenter* lex divina de ligamine, relaxato vinculo ex *humana* voluntate inducto, i. e. cessante materia, non amplius urget (30).

Hinc ad huiusmodi dispensationem dandam requiritur *causa iusta*, non solum ut solutio vinculi sit *licita*, sed etiam ut *valida* sit.

Quidam, praesertim veteres, opinati sunt Papam posse *sine causa* dispensare (31); nonnulli, etiam recentes, dubitant de necessitate causae ad valorem dispensationis. Sed neutra sententia admitti potest. Cum R. P. non dispenset in lege *sua*, imo cum non agatur de vera et proprie dicta dispensatione, sed de usu potestatis mere *vicariae*, dicendum omnino est causam iustam requiri ad *validitatem*. Cfr. nn. **217**, **223**, 3.

Qualis sit iusta causa, prudentiae R. Pontificis remittitur. At certe debet esse *gravis* et *urgens*, sive publica sive etiam privata (32).

Praecipuae causae ad sequentes reduci possunt:

1° Animorum dissociatio, quin affulgeat futurae reconciliationis spes; 2° timor probabilis magni scandali futuri, discordiarum et rixarum inter

(30) Cfr. Suarez, *De legibus*, lib. II, cap. 14, n. 7 ss., lib. V, cap. 10, n. 7 ss., lib. X, cap. 6; Pesch, *l. c.* n. 812; Wernz, II, n. 3, III, n. 584, IV, n. 698, not. 40; Billot, *l. c.* p. 401 ss.

(31) Cfr. Fahrner, *l. c.* p. 331 ss.; Sanchez, lib. II, disp. 13, n. 6, disp. 15, n. 1 ss.

(32) Sanchez, *l. c.* disp. 15, n. 6 et disp. 16, n. 1 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 51; Leitner, *l. c.* p. 593; Gasparri, *l. c.* n. 1323; Wernz, *l. c.* n. 698, not. 39; Fahrner, *l. c.* p. 331 ss.

consanguineos; 3° probabilis suspicio impotentiae cum periculo incontinentiae; 4° divortium civile ab altera parte obtentum cum periculo incontinentiae partis innocentis; 5° semiplena probatio defectus consensus, aut alterius impedimenti; 6° morbus contagiosus superveniens; 7° periculum perversionis, ut si quae cum haeretico contraxisset; 8° si quis aliud matrimonium equidem nullum deinde inierit, a quo se aliter liberare nequeat, v. g., matrimonium civile.

Saepe plures ex istiusmodi causis simul concurrunt; et tunc dispensatio facilius obtinetur.

Verius causa iusta non est *solus* utriusque coniugis *consensus* (33); nisi accedat, quod facile erit, alia causa.

4. Interdum conceditur dispensatio super rato *ad cautelam*, quando matrimonium est *dubium* ob probabilem defectum consensus aut impotentiam antecedentem, et pars nequit plene probare.

Item interdum conceditur gratia dispensationis, stante dubio de impotentia, hac addita clausula: *vetito viro aut mulieri transitu ad alias nuptias, inconsulta S. Sede*. Vide n. **764**, 7.

5. Dispensatio conceditur « *utraque parte rogante vel alterutra, etsi altera sit invita* » (c. 1119). Si utraque pars contradicit, dispensatio non datur (34); sed, urgente gravissima causa, R. P. potest in casu particulari, ut diximus (n. **757**, 2), dispensare.

S. C. Concilii 15 mart. 1727 instantiam *patris* sponsae, qui solutionem matrimonii rati postulaverat, omnino reprobavit (35).

Can. 1973 statuit: « *Soli coniuges ius habent petendi dispensationem super matrimonio rato et non consummato* ». Qui canon nequaquam dirimit, ut quidam opinantur, quaestionem iuris.

6. Dispensatio concedi nequit, nisi *morali certitudine* constet tum de facto inconsummationis matrimonii tum de exsistentia iustae et gravis causae. Utraque conditio ad valorem. Unde si coniugium fuerit consummatum, dispensatio concessa nullius est valoris, sive bona sive mala fide consummatio reticita fuerit.

7. Dispensatio conceditur in forma *gratiosa*, ideoque ab ipso momento quo gratia seu rescriptum datur, solutum manet matrimonium.

763. Effectus solutionis. — Isti effectus considerari possunt in ordine ad *coniuges*, ad *filios* legitimatos ex matrimonio rato, ad *iura* ac *munera* et *donationes* etc.

Vir et mulier legitimi coniuges fuerunt a momento valide initi matrimonii usque ad momentum concessae dispensationis. Ab isto

(33) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 16, n. 9; Wernz, *l. c.*; Giovine, *l. c.* p. 459 s.

(34) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 15, n. 7; Giovine, I, p. 456 ss.; Wernz, *l. c.* n. 698, n. 38.

(35) Cfr. Richt., *Conc. Trid.* p. 269 s., n. 113.

momento, soluto matrimonio, cessant ipso facto omnia iura et officia coniugalia.

Mulier amittit statum viri, v. g. cognomen et domicilium, ius ad sepulcrum viri; excluditur a iure patronatus quod forte sibi ex marito competebat, etc. Iura tamen *quaesita* non auferuntur, v. g. iura patrimonialia (36).

Si vir et mulier vellent deinceps, mutatis circumstantiis, novum inter se contrahere matrimonium, non prohiberentur; tamen novus consensus coniugalis foret necessarius legitima forma manifestatus.

Filii naturales legitimati per subsequens matrimonium ratum, hoc soluto, manent legitimi; subsunt adhuc patriae potestati et suum retinent statum iuridicum ex legitimatione rite susceptum, quod attinet ad nomen et cognomen, domicilium, ritum etc.

Munera et dona, quae ante vel post matrimonium inter coniuges tradita sunt, *per se* censentur facta *intuitu matrimonii*, nisi expresse constet de contraria voluntate; idcirco, absolute et rigorose loquendo, vicissim restitui debent, nisi forte de re minimi momenti agatur.

764. Modus procedendi in solutione vinculi matrimonii rati. — 1. Ad obtinendam dispensationem super rato necessarius est processus. Qui de *duplici* obiecto fit: 1° de *inconsummatione*, 2° de exsistentia iustae et gravis causae (cfr. can. 1975 ss.).

2. Huiusmodi processus *sola R. Pontificis auctoritate* instituendus est, quia ipsi uni *reservatur* dispensatio super rato (cc. 1963, 1985). Proinde Ordinarii *speciali* indigent *delegatione* (37).

3. Informationes tum de inconsummatione tum de exsistentia causarum assumuntur a *loci Ordinario*, de mandato Sedis Apostolicae, secundum instructionem ab ea datam, et Romam transmittuntur.

4. S. C. de Sacram. « cognoscit... *exclusive* de facto inconsummationis matrimonii et de exsistentia causarum ad dispensationem concedendam, nec non de iis omnibus quae cum his sunt connexa » (can. 249, § 3)

Quare ab hac S. Congregatione debet Ordinarius delegari et ad eam transmittenda sunt acta. At Sacra Congreg., quamvis *exclusiva*

(36) Si dispensatio matrimonii rati non agnoscatur in foro civili, ita ut coram Statu vir et mulier adhuc considerentur tamquam coniuges, portio hereditatis quae ex patrimonio unius coniugis civiliter alteri obvenit, soluto iam matrimonio coram Deo et Ecclesia, tuta conscientia nequit retineri, praesertim in detrimentum legitimi coniugis et filiorum.

(37) Cfr. Bened. XIV, Const. « *Dei miseratione* », 3 nov. 1741, § 15; S. C. C. 25 ian. 1890, 16 iun. 1894; *Acta S. Sedis*, XXXII, p. 665 ss.; XXVIII, p. 147 ss.

competentia in hac re gaudeat, potest tamen, si id expedire iudicaverit, cognitionem causae ad S. R. Rotam remittere (can. cit. 249).

Si una pars sit *acatholica*, competentia pertinet ad S. C. S. Officii, quae acta processualia, pro gratia dispensationis concedenda aut neganda, remittere solet ad S. C. de Sacramentis, his tamen additis expresse clausulis, scil. 1° ut S. Congregatio de commissione S. Officii agat; 2° ut huiusmodi delegationis fiat mentio in rescripto gratiae; 3° ut certior reddatur ipsa S. C. S. Officii de concessa aut denegata dispensatione; 4° ut dispensatio eatenus concedatur, quatenus nullum praevideatur oriturum inter acatholicos scandalum.

5. Probatio de facto inconsummationis eruitur ex iurata confessione coniugum, ex inspectione corporali coniugum, praesertim mulieris (38), ex testimonio *septimae manus* ad corroborandam confessionem coniugum (39).

Inspectio corporalis interdum est inutilis, v. g. cum mulier non amplius est virgo, interdum impossibilis evadit, cum pars renuit se examini subiicere; tunc probatio est quidem difficilior at non excluditur.

Processus fit iuxta Instructionem S. C. de Sacramentis diei 7 maii 1923, quae clare et accurate ordinem servandum describit.

Si utraque vel alterutra pars sit orientalis, competens est S. C. pro Ecclesia orientali. Processus conficitur secundum Instructionem eiusdem S. Congregationis diei 10 iun. 1935.

Decisio fertur super *utroque* facto, de quo si constet, additur votum, consulendum esse Pontifici ut impertiatur dispensationem.

6. Quibus positis, R. Pontifex *directe* et *immediate* per actum *positivum* matrimonium solvit. Qui actus implicite continet dispensationem super impedimento criminis ex adulterio cum promissione vel attentatione matrimonii (can. 1053).

Dispensatio conceditur per rescriptum in forma *gratiosa*.

7. Soluto matrimonio, partes possunt alias nuptias contrahere. At interdum transitus prohibetur *inconsulta S. Sede*, maxime si adest suspicio impotentiae. Quae clausula non est *ad valorem*; unde si

(38) In probatione quae dicitur *de coarctata* evinci debet partes post matrimonium ne per momentum quidem fuisse solas, vel saltem impossibilitatem fuisse carnaliter commiscendi.

(39) Hoc testimonium *septimae manus* stricte dictae — qui probationis modus successit experimento aquae tepidae aut frigidae, vel ferri candentis — non admittitur nisi in causis impotentiae vel inconsummationis. Cfr. Lega, *De iudiciis*, IV, n. 461.

Manus hic ponitur pro symbolo fidei, sicuti solet manus extendi in iuramento et poni super Evangelium.

quis, sine venia S. Sedis, novum coniugium iniret, illicite quidem sed valide contraheret (40).

765. An S. Poenitentiaria competens sit in hac re. — Si casus esset occultus, possetne recurri ad S. Poenitentiariam pro obtinenda dispensatione super rato?

AA. generatim aut silent aut negant. Non recte, ut videtur. Nam si casus esset revera occultus nec posset de eo agi in foro externo sine gravi scandalo, aut infamia nupturientium, ex. gr. si ageretur de matrimonio conscientiae, et certo constaret de inconsummatione, nulla est ratio cur nequeat recurri ad S. Poenitentiariam (cfr. canonem 258, § 1), quae consulat SSmo ut impertiatur dispensationem. Nec, quamvis rarissimus, mere hypotheticus est huiusmodi casus.

766. Adnotatio solutionis. — Solutio matrimonii rati per dispensationem R. Pontificis adnotari debet in libro paroeciali matrimoniorum et baptizatorum, ut exhinde authenticum documentum de statu libero erui possit.

Articulus II.

De solutione matrimonii infidelium vi privilegii Paulini.

767. Natura et fundamentum privilegii Paulini. — Matrimonium *legitimum*, etiam non consummatum, dum utraque pars in infidelitate manet, est iure divino naturali et positivo omnino indissolubile. At si unus coniugum infidelium convertitur ad fidem, altero remanente in infidelitate et nolente cohabitare, aut nolente habitare pacifice sine contumelia Creatoris, coniux fidelis, suscepto baptismate, potest alias nuptias inire, quibus matrimonium in infidelitate contractum solvitur (1).

(40) Cfr. Bassibey, *Le mariage devant les tribunaux ecclésiastiques*, n. 405, Paris, 1899; De Smet, *l. c.* n. 331, not. 3.

(1) Cfr. Bened. XIV, *Quaest. canon.* 546; Sanchez, lib. VII, disp. 73 s.; Schmalzgr., *l. c.* n. 20; Pesch, *l. c.* n. 787; Billot, *l. c.* p. 395 ss.; Palmieri, *l. c.* p. 214 ss.; Perrone, *l. c.* p. 310 ss.; Wernz, *l. c.* n. 701; Vermeersch, *De casu Apostoli*, n. 1 ss.; Bride, *Privilège Paulin*, in *Diction. de théol. cath.*; Jemolo, *Il privilegio Paolino dal principio del secolo XI agli albori del XV*, Sassari 1922; Gillmann, *Zum Problem vom Privilegium Paulinum*, in *Archiv für Kath. Kirch.*, 1923, 27; 1924, 243; Arendt, *La Tradizione cattolica in favore del privilegio Paolino nel coniuge battezzato in una setta acattolica*, in *Gregorianum*, 1923, 259 ss.; Chabagno, *Le mariage*

Hinc nomen *privilegii Paulini*.

Can. 1120, § 1 statuit: « *Legitimum inter non baptizatos matrimonium, licet consummatum, solvitur in favorem fidei ex privilegio Paulino* ».

Haec tradit S. Paulus (I *Cor.* VII, 12 s.): « *Nam ceteris ego dico, non Dominus* (2): *Si quis frater uxorem habet infidelem et haec consentiat habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem, alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat; non enim servituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi: in pace autem vocavit nos Deus* ».

Quod S. Paulus loquatur de discessu quoad vinculum seu de vera solutione coniugii in infidelitate initi, constat:

1° *Ex contextu.* Nam Apostolus distinctionem enuntiat inter casum, quo separantur quacumque de causa coniuges fideles, et casum quo coniux ad fidem conversus relinquitur ab infideli. In priore casu iubet uxorem separatam *manere innuptam;* in altero casu permittit ut *discedat* simpliciter sine restrictione, ideoque quin debeat manere innupta, alias non esset differentia inter primum et alterum casum.

Id confirmant verba quae sequuntur: *non enim servituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi.* Servitus ista non potest esse nisi vinculum coniugale, quo teneretur infideli, pacifice cohabitare nolenti, obstricta manere altera pars: ergo ipsum vinculum solubile est.

2° *Ex communi interpretatione ac doctrina Patrum.* Constans et universalis Traditio verba S. Pauli intellexit de solutione vinculi, ita ut pars conversa omnino libera fiat novumque valeat contrahere matrimonium.

The Pauline Privilege, Washington 1931; Léry, *Le des infidèles*, Jokohama 1913; Gregori, *De privilegio fidei eiusque fundamento iuridico* in *privilège de la Foi*, Montréal 1938; Jelicic, *De dispensatione ab interpellationibus in ordine ad Jus pontificium*, 1937, 144 ss.; Vromant, *De dispensatione ab interpellationibus in ordine ad* ... in *Periodica*, 1931, 108 ss.; Vermeersch, *privilegium Fidei. Applicationes practicae can.* 1125, in *Periodica*, 1928, 241 ss.
Quaesita de usu privilegii Fidei, in *Periodica*, 1928, 241 ss.

(2) Nonnulli putant hanc formulam introductoriam pertinere ad praecedentia, quasi esset locutio correspondens versiculo 10, concludens nempe pericopen, quae decurrit a vers. 8 usque ad 12 exclusive, et sensus foret: nuptis praecipit Dominus, non ego, ceteris autem i. e. non nuptis, de quibus in vers. 8 et 9, dico ego, non Dominus. Ita v. g. Palmieri, *l. c.* p. 216.

Communius tamen AA. admittunt dictam formulam pertinere ad sequentia, et hisce verbis S. Paulum alloqui nuptos *infideles*, in oppositione ad coniuges *fideles*, de quibus in vers. 10 et 11. Cfr. Cornely, *Comment. in S. Pauli epist.* ad Cor. I, p. 180; Rosadini, *Notae exegeticae*, etc. p. 72.

Huc spectant speciatim:

S. Iustinus (*Apologia II pro christianis*, n. 2; P. G. 6, 443 ss.);

Tertullianus (*Ad uxorem* lib. II, c. 2; P. L. 1, 1403 s.);

S. Ambrosius (*Expos. in Luc.*, lib. VIII, n. 2; P. L. 15, 1855 s.);

Ambrosiaster, auctor anonymus qui commentaria in epistolas S. Pauli, excepta epist. ad Hebraeos, conscripsit, Romae degens exeunte saec. IV (*In epist. I ad Cor.*, cap. VII; P. L. 17, 230 s.);

S. Augustinus, qui in pluribus operibus suis de textu D. Pauli loquitur illumque expendit (*De sermone Domini in monte*, lib. I, cap. 16, n. 44, cap. 22, n.73; *epist. ad Hilarium*, cap. 4, n. 31; *De fide et operibus*, cap. 16, n. 28; *De bono coniugali*, cap. 7, n. 7; *De coniugiis adulterinis*, lib. I, cap. 13, 17, 18, 19, 21, 25; *De diversis quaestionibus*, q. 83; *De nuptiis et concupiscentia*, lib. I, cap. 10; P. L. 33, col. 689; 34, col. 251, 1265; 40, col. 100, 216, 378, 459; 44, col. 420);

S. Basilius (*Epistolarum classis II*, epist. 188, IV; P. G. 32, 678 s.);

S. Ioannes Chrysost. (*In epist. I ad Cor.*, hom. 19, n. 2 et 3; P. G. 61, 154 ss.);

S. Cyrillus Alexandrinus (*In epist. I ad Cor.* VII, 8; P. G. 74, 875);

Theodoretus (*In epist. I ad Cor.* VII, 12-17; P. G. 82, 275 ss.);

S. Ioannes Damascenus (*In epist. I ad Cor.* VII, 12, ss.; P. G. 95, 623).

3º *Ex documentis RR. Pontificum et constanti praxi S. Sedis* (3). Prima documenta pontificia, quae doctrinam privilegii Paulini expresse et perspicue tradunt, sunt decretales Clementis III (1187-1191; c. 1, Comp. II, 3, 20) et duae decretales Innocentii III (1198-1216; c. 7, 8, X, *de divortiis*, IV, 19) - (4).

(3) In libris poenitentialibus saec. VIII et IX doctrina privilegii Paulini expressa reperitur. Hincmarus Remensis (*De divortio Lotharii*, interrog. XXII; P. L. 125, 732), Ivo Carnutensis (Panormia, lib. VI, cap. 22) eam doctrinam satis accurate exponunt et demonstrant. Quae tamen doctrina obscura aliquantulum et incerta mansit usque ad Gratianum ac Petrum Lombardum.

Gratianus scientifice eam proponit et argumentis munit, quatenus plures textus colligit et refert (C. XXVIII, q. 2), suamque sententiam inde clare exponit in Dicto ad c. 2, C. XXVIII, q. 2 hisce verbis: « Hic distinguendum est, aliud esse dimittere volentem cohabitare, atque aliud discedentem non sequi. Volentem enim cohabitare licet quidem dimittere, sed non ea vivente aliam superducere: *discedentem vero sequi non oportet, et ea vivente aliam ducere licet*. Verum hoc nonnisi de his intelligendum est qui in infidelitate sibi copulati sunt ».

Petrus Lombardus pariter scientifica ratione doctrinam tradit et probat (IV Sent. D. XXXIX).

Decretistae — praesertim Magister Rolandus (Alexander III), Bernardus Papiensis, Tancredus — eam accuratius exposuerunt.

Post Innocentium III doctrina privilegii Paulini in canonica legislatione definitive expressa reperitur et quadam absoluta ratione. Eam penitius evolverunt theologi et decretalistae, praesertim S. Thomas (in IV Sent. D. 39, q. 1, art. 5), Panormitanus (in c. 7, X, IV, 19), Ricardus de Mediavilla (in IV Sent. D. 39, q. 2, art. 2), et alii complures.

Cfr. Perrone, II, p. 312 ss.; Joyce, p. 420 ss.; Fahrner, *l. c.* p. 149 ss.; Freisen, *op. cit.* p. 799 ss.

(4) Cfr. Cornely, *Comment. in S. Pauli epist. ad Cor. I*, p. 180; Rosadini, *Notae exegeticae* etc. p. 72.

Inde a saec. XVI doctrina de privilegio Paulino per varias instructiones et responsa SS. Congregationum pleniorem atque accuratiorem habuit expositionem et interpretationem.

4º Ex citato can. 1120, § 1, qui diserte loquitur de solutione matrimonii « ex privilegio Paulino », quique dilucide et concinne catholicam proponit doctrinam.

768. Origo privilegii Paulini. — Controvertitur quaenam sit *origo* huius privilegii. Alii docent esse iuris *immediate* divini, nempe ab ipso Christo D. statutum, et ab Apostolo promulgatum (5).

Hanc sententiam tenent imprimis omnes illi DD., qui negant Romano Pontifici potestatem solvendi matrimonium infidelium; huic sententiae favere videntur nonnullae instructiones SS. Congregat. RR. (6), praesertim S. C. S. Off. 11 iul. 1866, dum hoc privilegium vocant *divinum, iure divino constitutum, a Christo D. concessum et per Apostolum Paulum promulgatum*, etc.

Alii dicunt esse privilegium *mediate* tantum iuris divini seu *iuris apostolici*, latum nempe ab Apostolo vi specialis apostolicae potestatis pro Corinthiis, et, probante S. Petro, ad totam Ecclesiam extensum

Sane:

a) Semel admissa, uti admittenda est (n. 789 ss.), in R. Pontifice potestate solvendi matrimonium etiam consummatum infidelium, necessarius non est specialis interventus immediatus et directus Christi D., et solutio vinculi optime explicatur vi potestatis extraordinariae ab ipso Christo concessae.

b) Haec sententia conformior videtur textui Apostoli, et SS. Patrum expositionibus. Immo S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Cyrillus Alexandrinus, Ambrosiaster et Theodoretus videntur expresse asserere privilegium esse solum mediate iuris divini.

(5) Verba Innocentii I (epist. XXII, c. 2; c. 3, D. 26), quae a nonnullis referuntur ut contraria privilegio Paulino, revera difficultatem facere non videntur, quia ibi sermo non est de coniuge infideli *discedente*.

Difficultas, contra, reperitur in decretali Urbani III (1185-1187; c. 6, X, *de divortiis*, IV, 19; Friedberg, II, 722) et in decretali Coelestini III (1191-1198; c. 2, Comp. II, III, 20; c. 1. X, *de convers. infid.* III, 33, Friedberg, II, 588), qui videntur admittere solutionem matrimoni, baptizatorum propter lapsum unius partis in infidelitatem seu apostasiam vel haeresim. Quae verba, iuxta nonnullos, benignam interpretationem recipere possunt ex contextu: videntur siquidem accipienda non de solutione vinculi, sed solum de separatione coniugum.

Ceterum, ut ait Gonzales Tellez (in c. 7, X, *de divort.* IV, 19), « non autem Coelestinus et Urbanus ex cathedra diffiniendo asseruerunt catholicum ob haeresim coniugis non teneri... sed tantum ut doctores privati id asseruerunt ».

Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. VI, cap. 4, n. 3; Sanchez, lib. VII, disp. 74, n. 4; S. Alph., lib. VI, n. 955; Perrone, II, p. 312; Pesch, *l. c.* n. 790; Billot, *l. c.* p. 394; Wernz, *l. c.* n. 702; Vlaming, *l. c.* n. 718; Payen, *De matrimonio*, II, n. 2415; Vromant, *De matrimonio*, n. 272; Joyce, p. 161 ss.

(6) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, nn. 1295, 1297, etc.

c) Hac doctrina admissa, facile solvuntur plures difficultates.

d) Ex verbis, quibus interdum usae sunt SS. RR. CC., argumentum *peremptorium* et *decisivum*, ut quidam patroni alterius sententiae immerito putant, nequaquam colligi potest, tum quia agitur de simplici instructione quae profecto non est nec potest esse definitio ex cathedra, tum quia privilegium Paulinum potest revera dici *divinum*, quatenus continetur in S. Scriptura et tandem aliquando a Christo Domino est (7).

Utraque sententia probabilis est, cum solida argumenta et gravissimi AA. utrique faveant: sed, attentis verbis S. Pauli et textibus Patrum, sententia quae affirmat esse mediate tantum iuris divini, praeferenda videtur.

Ceterum sive theoretice sive practice ista quaestio est profecto minoris momenti.

769. Conditiones quibus privilegium Paulinum alligatur. — Quatuor conditiones requiruntur: 1° ut matrimonium sit *legitimum* i. e. inter partes non baptizatas initum; 2° ut adsit *conversio* seu *validus baptismus unius coniugis*; 3° *discessus* coniugis infidelis; 4° *interpellationes*.

De singulis pauca accurate.

I. **Prima conditio**: *Matrimonium legitimum.* Necesse est ut matrimonium initum fuerit *in infidelitate*. Unde «*hoc privilegium non obtinet in matrimonio inter partem baptizatam et partem non baptizatam inito cum dispensatione ab impedimento disparitatis cultus*» (can. 1120, § 2).

Ratio est, quia potius quam in fidei favorem, cederet in praemium nequitiae et spirituale detrimentum (8).

Fit locus privilegio si matrimonium fuit celebratum inter catechumenos, vel inter baptizatos certe *invalide*, aut inter eos qui nullum baptismum susceperunt, licet palam, tamquam fideles se gerant et censeantur.

Non fit locus si alter coniugum labatur in haeresim vel schisma aut apostasiam. Huc spectat definitio Tridentina (Sess. XXIV, can. 5; n. **756**) et decretalis Innocentii III (c. 7, V, *de divort.* IV, 19; n. **769**, II).

(7) Abbas, lib. IV, tit. 19, in cap. *Quanto*, n. 5; Paludanus, in IV D. 39, q. unic., art. 2, n. 12; Patres S. I. e Collegio Romano in disputatione R. Pontifici exhibita (cfr. n. 790); Lehmkuhl, II, n. 932; Vermeersch, *l. c.* n. 2; De Smet, n. 341; Zitelli, *De dispensationibus matr.*, 1887, p. 190.

In hanc sententiam inclinat ipse Card. Gasparri, *l. c.* n. 1329, cum aliis.

(8) Cfr. S. Off. 5 aug. 1759, ad IV; 5 mart. 1852; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, nn. 421, 1070.

II. **Secunda conditio**: *Conversio seu baptismus validus unius partis.* Requiritur *conversio* unius partis seu *validus baptismus* ab altero coniugum susceptus, altero in infidelitate manente. Fundamentum igitur privilegii est *baptismus* (aquae) valide receptus. Hinc *catechumenus* nequit uti privilegio, etsi forte consanguinei conentur eum ad peccatum inducere (9).

Baptismus *invalide*, licet bona fide, susceptus, vel dubius non sufficit; nec baptismus flaminis aut sanguinis, qui tamen vix ad nuptias quod attinet verificari potest. De baptismo *ficte* suscepto (10), scil. de eo qui baptizatur quidem, servatis servandis, sed revera animo non convertitur, disputatur. Nonnulli censent locum non esse privilegio; alii tenent tunc solum posse applicari privilegium, cum deponitur fictio et fit vera conversio; alii dicunt locum esse privilegio simpliciter et absolute, dummodo baptismus validus fuerit. Haec sententia uti vera retinenda, ad validum privilegii usum quod spectat.

Gravior controversia est inter DD., num baptismus suscipiendus sit in *Ecclesia catholica*, an sufficiat baptismus in qualicumque *secta* christiana receptus.

Longe communior DD. sententia hoc alterum tenet, scil. sufficere baptismum etiam in secta susceptum. Ita Ballerini, Palmieri, Pesch, Wernz, Tarquini, Billot, Lehmkuhl, Braun, Gasparri, Feije, Konings, Scherer, Noldin, Chelodi, Santi, De Smet, Vermeersch, Arendt, Vidal, Creusen et alii (11).

Alii negant, tribus praesertim innixi argumentis: 1° quia S. Paulus loquitur de fideli et infideli; fides autem intelligitur *vera*, quae in sola Ecclesia catholica reperitur; 2° quia Innocentius III (c. 7, X *de divortiis*, IV, 19) memorat conversionem ad fidem catholicam; 3° quia minus rationabile videtur quod Christus D. concesserit huiusmodi privilegium iis qui veram fidem non profitentur (12).

Ex decretali Innocentii III argumentum certum aut valde solidum nullatenus erui potest, attento eiusdem textu. Praeterea illa decretalis theologis et canonistis probe nota est, nihilominus complures contrariam profitentur sententiam. Demum quaestio, penes S. C. S. Officium, coram SSmo die 11 aug. 1850 discussa fuit; et SSmus, cum DD. consulti diversa opina-

(9) S. C. de Prop. Fide, 1803, ad I; S. C. S. Off. 13 mart. 1901; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 665; *Acta S. Sedis*, XXXIII, p. 549 s.

(10) Cfr. Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 174.

(11) Gury-Ball., II, n. 758; Palmieri, *l. c.* p. 224 ss.; Pesch, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 702; Tarquini, *Arch. f. k. K.* to. 50, p. 244 ss.; Billot, *l. c.*; Braun, *Arch. f. k. K.* to. 46, p. 402 ss.; Lehmkuhl, *l. c.*; Gasparri, *l. c.* n. 1332; Noldin, *l. c.* n. 521; Konings, *Theol. mor.*, II, p. 394; Chelodi, *l. c.* n. 157; Santi, lib. IV, tit. 19, n. 6; De Smet, *l. c.* n. 345; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 428; Arendt, in *Gregorianum*, 1923, p. 241 ss. et in *Eph. theol. Lovanien.*, 1, 1924, p. 174 ss.; Creusen, *Nouv. Revue théol.*, 1925, p. 227 ss.

Gasparri, qui in praecedenti editione probabiliorem dixerat hanc sententiam, in ed. post Codicem n. 1136 contrariam ut *certam* habet.

(12) Gasparri, II, n. 1136 ed. post Codicem; Rosset, I, n. 617 ss.; Vlaming, II, n. 730.

rentur, noluit quaestionem dirimere, ideoque responsum fuit: *Dilata*. Controversia adhuc insoluta manet. Quod manifesto ostendit decretalem Innocentii III minime rem definire.

Aliae duae rationes validiores videntur.

Fundamentum privilegii est baptismus, non sola fides; sed verius baptismus, in quantum per eum *vera fides* suscipitur. Si quis baptizetur in secta haeretica vel schismatica, et postea convertatur ad fidem catholicam, procul dubio uti potest privilegio (13).

Privilegium certe applicari nequit, nisi omnia serventur circa interpellationes. Quo ex capite acatholici sunt profecto in conditione minus favorabili, quam catholici. Nam dispensatio ab interpellatione, quae non raro necessaria est, ipsis a S. Sede numquam conceditur (14).

Possunt privilegio uti coniuges haeretici vel schismatici, si constet eos ante matrimonium baptizatos non fuisse, et alter eorum convertatur et baptizetur.

Quaestio hodie moveri potest de iis qui extra Ecclesiam baptizati, nec unquam ad eam conversi, *validas* cum *infideli* nuptias celebrarunt, post diem 19 maii 1918 (cfr. can. 1070; n. **410** ss.). Prodestne iis privilegium Paulinum, si ad fidem *catholicam* convertantur? Quidam affirmant; sed negandum omnino. Nam privilegium in favorem fidei ita concessum est, ut infidelis *conversus* servituti matrimonii *in infidelitate* contracti non mancipetur. Porro *baptismus* isque solus est fundamentum privilegii. Ergo.

Idque, saltem implicite, videtur confirmari can. 1120, § 1, qui privilegium Paulinum restringit ad matrimonium *legitimum*, scil. *non baptizatorum*. Ceterum, etiam in hoc casu, potest esse locus solutioni vinculi *naturalis* matrimonii ex potestate vicaria Romani Pontificis (cfr. n. **789** ss.). Praeterea si haberetur dubium circa factum aut valorem baptismi unius partis, applicandum foret principium de quo in can. 1127 (n. **788**).

770. III. **Tertia conditio**: *Discessus partis infidelis sive physicus sive moralis.* Necesse est ut coniux infidelis *discedat*. Dicitur autem *discedere*, ubi haec duo concurrunt: *a*) si infidelis nolit converti; *b*) nec *pacifice* cum parte fideli cohabitare.

(13) Responsa quaedam S. Officii (cfr. n. 791) rem non evincunt, quia potius quam applicationes privilegii Paulini, videntur esse declarationes aut dispensationes a Papa ex vicaria potestate concessae.

(14) Cfr. De Angelis, l. IV, t. 19, n. 11; Wernz, *l. c.* not. 59; Gasparri, *l. c.*; Dalpino, in *Apollinaris*, 1933, p. 87 ss.

Non vult *pacifice* cohabitare, si aut renuat omnino cohabitare aut solum *cum contumelia Creatoris* i. e. si directe vel indirecte inducat partem conversam ad graviter delinquendum (15).

Unde infidelis *discedere* potest tum *physice*, cum revera partem fidelem derelinquit, tum *moraliter*, quando cohabitat quidem, at non sine contumelia Creatoris seu cum gravi animae detrimento.

Discessus sive physicus sive moralis potest esse *culpabilis* et *non culpabilis* ex parte coniugis infidelis. Id *per se* nihil refert ad usum privilegii quod spectat.

Haec ad plenam rei cognitionem sunt notanda:

1° Discessus *physicus* in facto aestimatur, etsi non sit propter odium fidei seu malitiosus, imo quamvis sit contra voluntatem coniugis infidelis, qui v. g. impediatur contra suam voluntatem a cohabitatione, *dummodo fidelis ipse ne sit causa impedimenti* (16).

2° Si pars fidelis *iustam* causam praebuerit infideli discedendi, v. g. propter adulterium *post* baptismum commissum, non potest uti privilegio Paulino (17). Utrum validus, an solus licitus usus privilegii excludatur, dubium est. At adulterium *ante* baptismum commissum, cum iam deletum sit per lavacrum regenerationis, privilegii usum non impedit (18).

3° Si *discesserit* pars infidelis ante baptismum, licet alteri forte iam nupserit, pars conversa nequit uti privilegio Paulino nisi praemissis interpellationibus aut dispensatione ab iisdem obtenta (19).

4° Verificatur *contumelia Creatoris* non solum quando adest formalis iniuria in fidem vel religionem sive quodlibet formale mandatum alicuius peccati mortalis v. g. idololatriae perpetrandi, sed etiam quando coniux infidelis partem conversam pertrahit ad graviter peccandum ex. gr. contra coniugalem castimoniam. « Quod si pertractio mulieris conversae (et vicissim viri) ad peccatum mortale non proveniat ab eius viro infideli, sed ab aliis qui in eius domo habitant, socero, ex. gr., vel socru, posse mulierem fidelem, ubi alia media non suppetant, se subducere ab ea domo, ubi ad graviter

(15) Verba «*contumelia Creatoris*» ex pseudo-Ambrosio desumpta referuntur a Gratiano (c. 2, C. XXVIII, q. 2) et in Decretalibus Gregorii IX (c. 7, 8, *de divort.* IV, 19). Significant non solum *blasphemiam divini nominis*, ut ibi dicitur, verum etiam quodcumque peccatum mortale sive partis fidelis sive infidelis. Sane quodcumque peccatum mortale veram et gravem constituit contumeliam Creatoris.

(16) S. Off. 12 iun. 1850; 22 nov. 1871; 8 iul. 1891. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 702, not. 62; D'Annibale, III, n. 473, 475, not. 13, 476, not. 19; De Smet, *l. c.* n. 347; Vlaming, *l. c.* n. 721.

(17) Can. 1123; Instr. S. C. de Prop. Fide, 30 ian. 1807; *Collect.* I, n. 690.

(18) S. Off. 19 april. 1899; S. C. de Prop. Fide, 16 ian. 1797; 30 ian. 1807; *Acta S. Sedis*, XXXI, p. 694; *Collect.* I, nn. 634, 690.

Quidnam, si pars infidelis cognoscat divortium commissum a coniuge converso ante baptismum, et petat congruam reparationem, quae denegetur aut non acceptetur? Reus debet certe ius laesum congruenter reparare. Si coniux infidelis nolit acceptare et discedat, vel cohabitet cum contumelia Creatoris, fit locus privilegio.

(19) S. C. de Prop. Fide, 5 mart. 1816. Cfr. Giovine, *l. c.*; D'Annibale, III, n. 475, not. 13; Vlaming, *l. c.*

peccandum pertrahitur; non vero posse matrimonium dissolvere et ad aliud transire », declaratum fuit a S. C. de Prop. Fide (20).

5º Item verificatur *contumelia Creatoris*, si pars infidelis prolem catholice educari recuset (21).

6º Si coniux infidelis vult quidem converti, sed nullo modo consentit cum parte fideli cohabitare, haec, eo in infidelitate manente, potest uti privilegio Paulino (22).

7º Delicta, quae *post* baptismum sunt commissa, et quae a coniuge infideli vel non attenduntur vel ignorantur, non obstant quominus pars conversa uti possit privilegio Apostoli (23).

8º Si uxor (et vicissim vir), interpellata utrum velit converti aut pacifice cohabitare, respondet « se quidem velle, sed detineri a secundo marito, vel a creditore qui illam abire non sinunt », pars conversa potest « licite et valide inire nuptias cum muliere tamen christiana, dummodo vir non sit causa impedimenti quo mulier detinetur » (24).

9º Vir potest uti privilegio, quando mulier per vim ablata est sine ulla spe eam redimendi vel recuperandi, etiamsi velit converti et cohabitare; imo permittitur usus privilegii viro qui eam ipse vendidit, dummodo *ante baptismum* vendiderit (25).

771. 10º Si utraque pars, fidelis et infidelis, crimine adulterii se foedaverit, neutra habet iustam causam discedendi propter adulterium commissum, cum crimina quoad poenam compensentur; at si coniux infidelis renuit habitare absque contumelia Creatoris, coniux fidelis potest ad alia vota transire (26).

11º Si adulterium patratum fuerit ab infideli, coniux conversus potest quidem facere divortium *quoad torum*, etiamsi alter veniam petat et velit cohabitare sine contumelia Creatoris; sed nequit uti privilegio Paulino i. e. novum inire matrimonium (27).

Ratio *primi*, quia pars innocens habet ius perpetuo discedendi ob fidem violatam; ratio *secundi*, quia in privilegio Paulino attenditur dispendium habitum ex irrationabili discessu coniugis in infidelitate manentis.

12º Si, spectatis peculiaribus adiunctis loci et personarum, pars fidelis versetur in periculo perversionis *sine culpa partis infidelis*,

(20) S. C. de Prop. Fide, 5 mart. 1816, ad VI; *Collect.* I, n. 704.
(21) S. Off. 14 dec. 1848, ad II; *Collect.* I, n. 1036.
(22) S. Off. 8 iul. 1891; 26 april. 1899; *Collect.* II, nn. 1760, 2044.
(23) Cfr. S. Off. 6 aug. 1759; 16 ian. 1797; 19 april. 1899; *Collect.* I, nn. 421, 634, II, n. 2043.
(24) S. Off. 12 iun. 1850; *Collect.* I, n. 1044.
(25) S. Off. 8 iul. 1891, ad I et II; *Collect.* II, n. 1760.
(26) Cfr. Bened. XIV, *Quaest. canon.* 546; De Angelis, *l. c.* n. 7.
(27) S. C. de Prop. Fide, 5 mart. 1816, ad V; *Collect.* I, n. 704.

quia haec bene est disposita et pacificum spondet consortium, quidam AA. censent coniugem conversum posse uti privilegio Paulino (28). Haec opinio, attenta responsione S. C. de Prop. Fide, 5 mart. 1816, ad VI, de qua supra (n. **770,** 4º) et ipsa rei natura, eatenus videtur solide probabilis ideoque in praxim deducenda quatenus periculum perversionis sit *proximum* et nequeat opportunis mediis fieri remotum. Consultius recurrendum in casu particulari ad S. Sedem.

13º « Coniux fidelis, licet post susceptum baptismum denuo matrimonialiter cum parte infideli vixerit, ius tamen novas celebrandi nuptias cum persona catholica non amittit, ideoque potest hoc iure uti, si coniux infidelis, mutata voluntate, postea discedat sine iusta causa, vel iam non cohabitet pacifice sine contumelia Creatoris » (can. 1124). Idque locum habet etiamsi longum tempus iam elapsum sit (29).

Item si vir infidelis promittit quidem se non inquietare mulierem baptizatam in professione religionis christianae, sed recusat dimittere alias uxores illegitimas, aut non vult promittere se servaturum legem Evangelii circa monogamiam, pars conversa potest ad alia vota transire, quia in hoc casu habetur iniuria Creatoris (30).

Quid, si coniux infidelis laboret lue venerea aut lepra aut simili morbo, qui pacificam communionem vitae coniugalis vere impediat in perpetuum aut diuturnum tempus? Pars conversa potest uti privilegio. Idem dicas si coniux infidelis turpiter vivat, si adulterinas foveat relationes, si in perpetuam amentiam inciderit, si perpetua aut valde diuturna poena carceris mulctatus sit. Item, si ex lege civili prohibeatur dimittere aliam mulierem aut cohabitare cum parte conversa. Item si, quacumque de causa, vita coniugalis inter coniugem conversum et infidelem sit impossibilis aut valde difficilis.

772. 14º Quod si infidelis *consentit cohabitare pacifice*, licet renuat converti, locus non est dissolutioni vinculi, sed, iuxta *consilium* Apostoli (31) - (non praeceptum), ut communius et verius tenent DD. (32), baptizatus bene agit, si cum eo vitae consuetudinem propter spem conversionis servat.

Si vero coniugalem consuetudinem abrumpat, non potest uti privilegio Paulino ideoque *innuptus* manere debet. Quamdiu coniux

(28) Cfr. Vermeersch, *De casu Apostoli*, n. 45 ss.; De Smet, *l. c.* n. 348, p. 305, n. 1.
(29) Cfr. S. C. S. Off. 27 sept. 1848; 11 iul. 1866, ad I; *Collect.* nn. 1032, 1295.
(30) S. C. S. Off. 11 iun. 1866, ad II; *Collect.* I, n. 1295.
(31) I *Cor.* VII, 14 s.
(32) Ex Patribus affirmant *de mero consilio* ut coniux conversus maneat cum parte infideli nolente converti, S. Ambrosius, S. Ioannes Chrysostomus, S. Augustinus, S. Cyrillus Alexandrinus, etc.
Tenent agi de *praecepto* v. g. Tertullianus, Ambrosiaster, Theodoretus, etc.
Cfr. S. Thom. in IV, D. 39, q. 1, art. 3, ad 4; Sanchez, disp. 73, n. 7 ss.; Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 21, n. 1; Gasparri, *l. c.* n. 1332.

conversus non discedit, iura et obligationes quae ex matrimonio consistunt, ultro citroque integra manent. Tamdiu cohabitare licet, quamdiu probabilis spes est conversionis infidelis (33).

Imo verius parti conversae non imponitur stricta obligatio manendi cum infideli et in consortio coniugali perseverandi; unde potest, quoad torum et cohabitationem, se separare, sicuti coniux fidelis potest discedere, manente vinculo, a coniuge in haeresim vel infidelitatem lapso.

Sunt etiam qui tenent, *in regionibus christianorum* non licere fidelibus habitare cum infidelibus, ideoque *posse et debere relinqui coniugem infidelem, nisi velit ad fidem converti* (34).

Ipse Gratianus (35) citat canonem Concilii Toletani IV, ex quo constat vetari cohabitationem cum parte, quae obstinate sectae infideli adhaereat, licet protestetur se pacifice velle cohabitare.

Fidelis autem qui discedit, potest *qualemcumque* vitae statum eligere, v. g. coelibatum in saeculo profiteri aut ingredi religionem aut, si agitur de viro, ordines suscipere, atque etiam convolare ad alias nuptias, si requisitae adsint conditiones pro usu privilegii.

Sine dispensatione Sanctae Sedis, attentis cc. 542, 987, 2°, potestne ingredi religionem aut ordines suscipere? Negat Vermeersch-Creusen (36). Sed hoc certo constat, tum quia iure antiquo id parti conversae permittebatur sine speciali venia S. Sedis, unde applicandum est praescriptum cc. 6, 3°, 4°, 23; tum quia, permisso transitu ad *novum* statum *matrimonialem*, a fortiori videtur concessa facultas transeundi ad statum religiosum vel clericalem, servatis servandis. Quibus perpensis, putamus rem esse dubiam.

773. 15° Nonnulli AA. putant casum Apostoli verificari quotiescumque altera pars renuit converti; nam, aiunt, pars fidelis tunc versatur in periculo perversionis (37). Quae opinio, ita absolute et generaliter expressa, nequit profecto admitti.

Haec ad rem notanda:

a) Non *semper* et *necessario* habetur periculum perversionis, secus D. Paulus hortatus non fuisset coniugem conversum ne ab altero discederet.

b) Si periculum perversionis *revera* exsistat ex consuetudine coniugali cum infideli, est locus applicationi privilegii Paulini.

(33) S. Thom., *l. c.* q. 1, art. 5; Sanchez, *l. c.* n. 13; D'Annibale, *l. c.* n. 474.
(34) Cfr. S. Thom., *Suppl.* q. 59, art. 3, ad 2; Sanchez, disp. 74, n. 9; Gury-Ballerini, II, n. 749, 3ª in nota; Pesch, *l. c.* n. 798.
(35) Cfr. c. 10, C. 28, q. 1.
(36) *Epitome*, II, n. 433, 2.
(37) Cfr. Vermeersch, *l. c.* nn. 45, 48; De Smet, *l. c.* n. 348, not. 1; Pesch, *l. c.* n. 798; Payen, II, n. 2283 ss.

c) Si res est dubia, privilegium fidei gaudet favore iuris (canon 1127; n. **788**).

d) In praxi expedit ut recurratur ad Sanctam Sedem (38).

16° Si coniux infidelis discesserit et postea convertatur, alia pars, quae ad novas nuptias non transierit, tenetur *per se* ad illum redire. Dicimus *per se*, quia id locum non obtinet si statum incompossibilem cum matrimonio legitime sumpserit v. g. religiosum, si ob peculiaria adiuncta vita coniugalis inter eos impossibilis praevideatur. Neuter tamen potest novum matrimonium contrahere. Si alteruter id optaret, petenda dispensatio super rato et non consummato.

774. IV. **Quarta conditio**: *Interpellationes*. Demum necesse est, ut praecedant *interpellationes* coniugis infidelis, nisi Sedes Apostolica dispensationem super iisdem concesserit seu aliud declaraverit.

Circa interpellationes quinque exponenda: 1° *notio et numerus;* 2° *necessitas;* 3° *origo;* 4° *forma;* 5° *dispensatio.*

775. Notio et numerus. — 1. Nomine *interpellationis* venit *actus quo conversus petit a coniuge infideli, an velit et ipse converti, an saltem cohabitare sine contumelia Creatoris* (39).

2. Cum de voluntate coniugis infidelis *constare debeat*, manifeste sequitur eum esse interrogandum. Hinc necessitas interpellationis. Unde can. 1121, § 1 statuit: « *Antequam coniux conversus et baptizatus novum matrimonium valide contrahat, debet, salvo praescripto can.* 1125, *partem non baptizatam interpellare:*

« 1° *An velit et ipsa converti ac baptismum suscipere;*

« 2° *An saltem velit secum cohabitare pacifice sine contumelia Creatoris* ».

3. *Duae* igitur *interpellationes* faciendae sunt, et quidem « fieri *semper* debent, nisi Sedes Apostolica aliud declaraverit » (can. 1121, § 2).

4. Interpellationes fieri debent *post baptismum* alterutrius et *ante* alterius *conversionem* (40), i. e. tempore quo validus et licitus est usus privilegii Paulini. Ad liceitatem, non ad valorem id requiritur. Nec obstat sanatio in radice *ad cautelam* concessa a Pio IX die 10 dec. 1876, quia prudenter dubitabatur in casu utrum revera interpella-

(38) Cfr. De Becker, *l. c.* p. 447; Michel, *Questions pratiques sur le mariage dans les missions*, p. 55, Maison-Carrée, 1903.
(39) Sanchez, *l. c.* disp. 74, n. 12; Rosset, *l. c.* n. 823; Wernz, *l. c.* n. 703; D'Annibale, *l. c.* n. 476; Leitner, *l. c.* p. 601; Lery, p. 71 ss.
(40) S. C. S. Off. 13 april. 1859; 30 april. 1908; *Collect.* I, n. 1175; *Collat. Brug.* XIV, p. 241.

-tiones rite factae fuissent ac legitima forma matrimonium celebratum, S. Sedes interdum indulget ut, attentis peculiaribus adiunctis, baptismo praemittantur interpellationes.

Cum autem catechumenus nondum sit subditus Ecclesiae, huiusmodi indultum ita intelligendum est, ut Ecclesia vel declaret simpliciter ius divinum, vel, si vere dispensat, ratam habeat, post baptismum, interpellationem, quam fieri permisit ante baptismum.

5. Interpellationes *semel* tantum fieri debent *ex praecepto*; pluries ex mera caritate. Rite vero peractae non sunt iterandae, licet differatur matrimonium (41).

776. Necessitas. — Quoad *necessitatem* interpellationum, haec sunt notanda:

1° Imprimis variae distinctiones faciendae sunt. Distinguendum *a*) inter validum et licitum usum privilegii; *b*) inter ius divinum et apostolicum sive ecclesiasticum; *c*) inter unam et alteram interpellationem; *d*) inter formaliter factas interpellationes et aequivalenter; *e*) inter casum certitudinis de discessu infidelis aut impossibilitatis interpellandi illum et casum diversum.

2° Omnes DD. admittunt, ad *licitum* usum privilegii omnino requiri interpellationem saltem in forma privata.

3° Si discessus coniugis infidelis est *certus*, ex iure divino seu ex rei natura procul dubio nec ad validum nec ad licitum usum privilegii requiritur interpellatio.

Ex iure divino seu ex rei natura non requiritur formalis interpellatio, sed aequivalens ac privata sufficit; dum e contra requiritur in casu in quo interpellatio est *impossibilis* et non constat de voluntate coniugis infidelis seu de eius discessu necne.

Non liquet utrum, spectato iure divino seu rei natura, interpellatio duplex requiratur, aut in casu quo discessus sit *dubius*.

4° S. Sedes urget instanter necessitatem interpellationis, etiam pro casu quo haec inutilis videtur vel difficilis aut moraliter impossibilis, itemque quando constat aliunde de partis infidelis discessu (42).

Proinde, licet cesset *per se* necessitas interpellandi *a*) si de obstinatione infidelis certo moraliter constet (43); *b*) si fieri nequeat absque gravi difficultate aut periculo gravi, v. g. fidelium aut interpellantis, vel si omnino fieri non possit (44); tamen *haec in aestimatione R. Pontificis esse debent, qui in re tam gravi iudicium facti sibi reservat;* quod cum prodiit, improprie dispensare dicitur (45). Unde *iudicium facti* etiam in hisce casibus reservatur uni Sedi Apostolicae.

(41) S. Off. 12 iun. 1850; S. C. de Prop. Fide, 16 iun. 1820; *Collect.* I, nn. 743, 1044; Wernz, *l. c.* n. 703; Gasparri, *l. c.* n. 1337; De Smet, *l. c.* n. 349; Vlaming, *l. c.* n. 725; Vromant, n. 334 ss.

(42) Cfr. can. 1121, § 2; Instr. S. Off. 16 sept. 1824; 13 mart. 1901; S. C. de Prop. Fide, 5 mart. 1810, ad III; *Collect.* I, n. 784; *Anal. eccl.* 1901, p. 154.

(43) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 74, n. 15; Gasparri, *l. c.* n. 1338; Ball.-Palm., VI, n. 691; Pesch, *l. c.* n. 793; Wernz, *l. c.* n. 703, not. 72.

Si discessus partis infidelis de facto *non exsistat* aut *dubius* sit, et interpellationes absque dispensatione omissae fuerint, omnes concedunt coniugem fidelem non posse ad alia vota *valide* transire.

777. Si discessus coniugis infidelis est *certus*, et interpellatio *illegitime* i. e. sine declaratione Sanctae Sedis omissa fuerit, *secundum* matrimonium partis fidelis *invalidum* videtur, et quidem, ut opinamur, *ex solo iure positivo Ecclesiae*, quae partem conversam in tali casu facit inhabilem ad novas nuptias ineundas.

Hoc ante Codicem verius erat ex responsionibus SS. CC. (46). Hodie ex Codice item verius videtur; nam c. 1121, § 1 dicit: « Antequam... *valide* contrahat » (47). At fatendum, id non esse certum et indubitatum, quia argumentum *decisivum* colligi nequit ex responsionibus SS. CC. et ex can. cit., quippe qui loquitur *in genere* de necessitate interpellationum, non autem etiam *in specie* de casu in quo interpellationes sint prorsus inutiles aut impossibiles.

Unde si, in hac hypothesi, matrimonium celebratum fuisset a coniuge converso, interpellationibus omissis, standum interim foret, ad normam cc. 1014 et 1127, pro valore coniugii, et statim recurrendum esset ad S. C. S. Officii.

Dicimus *ex solo iure positivo Ecclesiae*, quia conditio privilegii obiective spectati est *discessus* coniugis infidelis, non autem eius *probatio*. At Ecclesia potest urgere sub poena nullitatis et urget de facto probationem, in re tam gravi, ad incommoda complura vitanda.

778. Origo et fundamentum. — Num iure *divino* an *ecclesiastico* faciendae sint interpellationes, disputatur. Responsio liquet ex dictis (n. **768, 776**).

(44) Cfr. S. Off. 8 iun. 1836; 18 iun. 1884; S. C. de Prop. Fide, 17 ian. 1836; *Collect.* I, nn. 845, 848, II, 1620.

(45) D'Annibale, *l. c.* n. 476.

(46) Cfr. v. g. S. Off. 11 iun. 1760; 23 nov. 1769; 16 sept. 1824; 12 iun. 1850; 11 aug. 1859; 11 sept. 1878; 18 iun. 1884; 17 ian. 1901; S. C. C. 23 ian. 1603; S. C. de Prop. Fide, 17 ian. 1836; 20 mart. 1836; *Collect.* I, nn. 430, 475, 784, 845, 1044, 1499, 1620.

(47) Cfr. De Smet, *l. c.* n. 352; Petrovits, *The new Church law*, n. 560; Vermeersch-Creusen, *Epitome*, II, n. 430; Vlaming, *l. c.* n. 722, n. 1; Chelodi, *l. c.* n. 158. Unde minus recte Pighi (*l. c.* n. 138, qu. 1a) dicit: « *Modo* praeferenda esse videtur sententia negativa », scil. interpellationes non requiri ad validitatem novi matrimonii.

Idem sentire videtur Bevilacqua, *Trattato... sul matrimonio cristiano*, n. 518.

Quidam censent interpellationes simpliciter et absolute esse faciendas ex iure divino (48).

Cui sententiae favent nonnulla documenta S. Sedis, praesertim resp. S. Off. 12 iun. 1850, qua expresse dicitur: « *Affirmative*, nempe conversum, de quo agitur, si non est legitime ab Apostolica Sede dispensatus, teneri *ex praecepto divino* ad faciendam... interpellationem alteri coniugi » (49).

Exinde tamen argumentum *perentorium* erui nequit.

Alii dicunt ex iure divino requiri moralem certitudinem de coniugis infidelis discessu; ex iure ecclesiastico tantum, si aliunde iam certo constet de eius discessu, aut si impossibilis sit vel inutilis interpellatio.

Nonnulli distinguunt inter primam et alteram interpellationem, putantes, partem infidelem ex iure *divino* interrogandam esse num velit *converti*, ex iure *ecclesiastico* num velit saltem *pacifice cohabitare* (50).

Secunda sententia certa videtur, attenta evolutione disciplinae Ecclesiae circa hoc privilegium; nec obstant allegata documenta S. Sedis, quae loquuntur in genere de iure divino et nullatenus attingunt casum de certo discessu aut de interpellatione impossibili vel inutili.

779. Forma. — Can. 1122 statuit:

« § 1. *Interpellationes fiant regulariter, forma saltem summaria et extraiudiciali, de auctoritate Ordinarii coniugis conversi, a quo Ordinario concedendae sunt quoque coniugi infideli, si quidem eas petierit, induciae ad deliberandum, eo tamen monito, fore ut, induciis inutiliter praeterlapsis, responsio praesumatur negativa.*

« § 2. *Interpellationes etiam privatim factae ab ipsa parte conversa, valent, imo, sunt etiam licitae, si forma superius praescripta servari nequeat; hoc tamen in casu de ipsis, pro foro externo, constare debet duobus saltem testibus vel alio legitimo probationis modo* ».

Proinde:

1º *Forma* interpellationum debet esse *directa*, non mere *obliqua* (51).

2º Potest esse *iuridica* et *privata; iuridica* autem sive *iudicialis* sive *extraiudicialis* seu *administrativa.*

3º *Regulariter* interpellationes fieri debent forma *iuridica* i. e. saltem *summaria* et *extraiudiciali, de auctoritate Ordinarii partis conversae.* Ordinarius autem potest sive per se sive per alium agere.

(48) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 12 ss.; Feije, *l. c.* n. 487 s.; Wernz, *l. c.* n. 703; De Smet, *l. c.* n. 351; Gasparri, *l. c.* n. 1337.
(49) Cfr. etiam Instr. S. Off. 16 sept. 1824; S. C. de Prop. Fide, 5 mart. 1816, ad I; *Collect.* I, nn. 704, 784.
(50) D'Annibale, III, n. 476.
(51) S. Off. 20 nov. 1882, ad IV; *Collect.* II, n. 1581,

Forma *iudicialis* non requirit processum proprie dictum cum citatione formali, litis contestatione etc. Requiritur et sufficit ut *iudicialiter* audiatur coniux infidelis coram notario, interrogentur testes, conficiantur acta, feratur decisio sive decretum.

Etiam interpellationes quae fiant forma *iuridica extraiudiciali* seu *administrativa*, excipiendae sunt ab Ordinario sive per se sive per delegatum coram sacerdote qui munere notarii fungatur, et conficiendum est actum in archivo Ordinarii accurate servandum.

4º *Induciae* ad deliberandum non debent *necessario* et *semper* concedi coniugi infideli, sed solum in casu quo ipse eas petierit aut circumstantiae peculiares postulent.

5º Forma *privata* sufficit ad *valorem* quolibet in casu, etiamsi possibilis sit forma iuridica, sed tunc est illicita. Ad *liceitatem* enim formae *privatae* requiritur, ut iuridica vel absolute vel moraliter i. e. sine gravi incommodo servari non possit.

6º Si interpellationes *privatim* fiant a parte conversa, curandum est ut per duos testes aut documentum authenticum aut alium legitimum modum de ipsis constet, pro foro externo, ne postea novum matrimonium impediri, vel eius valor in dubium vocari possit. Si non constet in foro externo de factis interpellationibus, quae tamen revera factae fuerint, non ideo corruit *obiective* valor secundi matrimonii.

Coniux conversus potest interpellare alteram partem sive oretenus sive scripto, sive per se sive per alios, dummodo duae saltem personae ad id deputentur, probae et omni exceptione maiores. Expedit omnino ut haec omnia fiant interveniente ac probante missionario.

7º Interdum sufficit testimonium unius missionarii, qui coniugem infidelem interrogaverit; interdum sufficere potest testimonium iureiurando firmatum unius personae catholicae omni exceptione maioris.

Litterae authenticae ipsius coniugis infidelis, qui declaret se nolle converti aut cohabitare, sufficiunt.

780. Factis interpellationibus, serio inquirendum est, num responsio affirmativa coniugis infidelis suscipiendi religionem christianam aut saltem pacifice cohabitandi sine contumelia Creatoris, sit *seria*, et non ficta. Quodsi *certo* constet de mala voluntate partis infidelis, affirmativa responsio pro negativa habenda est.

In dubio, recurrendum est ad S. Sedem ut dispenset ab interpellationibus *ad cautelam* vel applicandum praescriptum can. 1127 (n. **788**) - (52).

Item responsio censetur negativa: 1º si elapso tempore utili, coniux infidelis *nullum* dederit responsum; 2º si rite interpellatus *taceat*, quamvis facile respondere possit (cfr. can. 1123); 3º si *futiles* dilationes petat, aut *se abscondat*, ne interpellari queat, dummodo perspectis omnibus circumstantiis inde morali certitudine erui possit, quod neque converti neque pacifice cohabitare velit. Si res dubia manet, idem dicendum ac paulo supra (53).

781. Dispensatio ab interpellationibus. — 1. Codex consulto, uti patet, abstinet a voce *dispensationis*, et dicit: « Nisi Sedes Apostolica aliud *declaraverit* » (can. 1121, § 2): — « si interpellationes ex *declaratione* Sedis Apostolicae omissae fuerint » (c. 1123).

Nam dispensatio saepe nihil aliud est quam *declaratio* comprehensiva privilegii Paulini, quae potius *ad cautelam* datur quam ex necessitate. Si enim *certo* constet de mala voluntate coniugis infidelis, aut matrimonium *vere* sit dubium, interpellatio *ex natura rei* supervacanea est.

Nos tamen, secundum communem loquendi usum, utimur voce *dispensare*.

2. R. Pontifex interdum dispensat sive ab una sive ab utraque interpellatione, ita ut, ea omissa, coniux conversus valide et licite possit novum inire matrimonium.

3. Dispensatio non conceditur nisi ex *causa iusta*, de qua saltem summarie et extraiudicialiter constet.

Causae dispensationis in formulis facultatum hac *generali* clausula exprimi solent: « Iustae autem huiusmodi causae tunc aderunt, cum ex processu saltem summario et extraiudiciali moraliter constet coniugem infidelem *interpellari non posse*, aut *interpellationem inutilem* vel *graviter periculosam* futuram esse » (54).

In specie vero huiusmodi causae sunt: 1º si ignoretur, ubi coniux infidelis degat; 2º si pars infidelis versetur in longinquis regionibus, ad quas tutus

(52) S. Off. 29 nov. 1882, ad II et III; 28 nov. 1884; 16 aug. 1895. Cfr. Vermeersch, *l. c.* n. 50 ss.; Michel, *l. c.* p. 61 ss.; Payen, n. 2368; Léry, p. 93 s.

(53) In schemate Codicis an. 1913 (can. 398, § 2) dicebatur: « Ab his interpellationibus una Sedes Apostolica per se vel per delegatum *dispensare* potest ».

Et can. 400 statuebat: « Si *dispensatum fuerit* ab interpellationibus... ».

In schemate an. 1915 (can. 1124, § 1, qui correspondet can. 1121 Codicis vigentis) dicitur: « Hae interpellationes fieri semper debent, nisi Sedes Apostolica aliud declaraverit ».

Et can. 1126 (qui correspondet can. 1123) legitur: « Si dispensatum fuerit ab interpellationibus... », ut in praecedenti schemate.

Textus definitivus Codicis alia terminologia usus est.

(54) Cfr. S. Off. 4 febr. 1891 ad Vic. Apost. Iapon. Merid.; 16 aug. 1895; *Collect.* II, n. 1746; *Anal. eccl.* 1897, p. 13.

accessus non patet; 3º si maritus conversus non recordetur, quaenam fuerit prima uxor legitima; 4º si ex interpellatione grave damnum spirituale vel temporale immineat parti conversae aut christianis; 5º si dubitetur *serio*, num coniux conversus aliquam ex suis uxoribus vero consensu matrimoniali duxerit; 6º si prima uxor legitima non cognoscatur, et difficillimum sit eam reperire.

4. Dispensatio conceditur a R. Pontifice sive *specialibus facultatibus* seu indultis, sive hodie ex can. 1125 (cfr. n. **787**) etiam *iure communi* (55).

5. Post *annum*, in casu dispensationis obtentae ab initio, iterum facienda est interpellatio vel petenda nova dispensatio (56). Id tamen ad valorem secundi coniugii non requiritur, nisi aliud expresse cautum sit in rescripto dispensationis.

Si vero facta fuerit interpellatio, dilato ex parte fidelis per notabile tempus matrimonio, neque nova interpellatio requiritur neque dispensatio S. Sedis.

6. Dispensatio interdum aequivalet verae solutioni matrimonii, quoties nempe, proprie et accurate loquendo, excedit limites privilegii Paulini. Praeterea interdum absolute, interdum *ad cautelam* vel conditionate conceditur. Item dispensatur ab interpellationibus faciendis sive *ante* sive *post* baptismum.

7. Utrum causa iusta dispensationis *ad valorem* requiratur necne, distinguendum: si dispensatio includit usum potestatis vicariae, quod

(55) Cfr. Pauli III Const. « *Altitudo* », 1 iun. 1535; Pii V Const. « *Romani Pontificis* », 2 aug. 1571; Greg. XIII, Const. « *Populis ac nationibus* », 25 ian. 1585; S. Off. 23 nov. 1769; 8 iun. 1836; 22 nov. 1872; 29 nov. 1882; 18 maii 1892; *formul. facult. S. C. de Prop. Fide*, formula III (maior), nn. 24, 24, 26, 27; formula III (minor), nn. 24, 25.

« Dispensandi cum gentilibus et infidelibus plures uxores habentibus, ut post conversionem et baptismum, quam ex illis maluerint, si etiam ipsa fidelis fiat, retinere possint, nisi prior voluerit converti » (formula tertia maior, n. 24).

Ex Const. S. Pii V « *Romani Pontificis* » 2 aug. 1571 (n. 787), nulla dispensatio in tali casu requiritur.

« Dispensandi super interpellatione coniugum in infidelitate relictorum super omnibus *casibus ordinariis*, dummodo adhibitis autem omnibus diligentiis, etiam per publicas ephemerides, ad reperiendum locum ubi coniux infidelis habitat, iisque in irritum cessis, constet saltem summarie et extraiudicialiter coniugem absentem moneri legitime non posse, aut monitum infra tempus in monitione praefixum suam voluntatem non significasse » (formula tertia maior, n. 25).

In casu applicatio privilegii Paulini vix esse videtur, sed potius solutio matrimonii legitimi.

« Dispensandi super interpellatione coniugis in infidelitate relicti, siquidem certo constiterit, saltem summarie et extraiudicialiter, interpellationem fieri non posse sine evidenti gravis damni aut coniugi iam ad fidem converso, aut christianis inferendi periculo » (formula tertia maior, n. 26).

Solutio matrimonii directe facta videtur haberi, potiusquam usus privilegii Paulini.

« Permittendi ut, accedente gravi causa, interpellatio coniugis infidelis ante baptismum partis, quae ad fidem convertitur, fieri possit; necnon, gravi pariter de causa, ab eadem interpellatione, ante baptismum partis quae convertitur, dispensandi, dummodo hoc in casu ex processu saltem summario et extraiudiciali constet interpellationem fieri non posse, vel fore inutilem » (formula tertia maior, n. 27).

Idem dicendum ac supra.

(56) S. C. de Prop. Fide, 26 iun. 1820; *Collect.* I, n. 743.

verificatur v. g. in casu dispensationis a qualibet interpellatione sive investigatione facienda, ubi non constet de coniugis infidelis discessu; aliter dicendum, si dispensatio huiusmodi potestatis usum non secumferat.

782. 8. Singularis *effectus* seu *vis* dispensationis ab interpellationibus ita describitur a S. C. S. Officii in Instr. 4 febr. 1891 ad Vic. Apost. Iapon. Merid.: « Matrimonium vero eius, cum quo dispensatum fuerit, etiamsi postea innotuerit coniugem infidelem *suam voluntatem iuste impeditam declarare non potuisse*, et ad finem etiam tempore initi matrimonii *conversum fuisse*, nihilominus *numquam rescindi*, sed *validum* esse debebit » (57).

Haec doctrina manifeste continetur in Const. « *Populis ac nationibus* » Greg. XIII et in Const. « *In suprema* » Benedicti XIV 16 sept. 1747.

« Primum matrimonium eo ipso momento et quidem irrevocabiliter solutum remanet, quo coniux conversus ad alias nuptias cum fideli transivit sive quia in hanc libertatem vindicatus fuerit iure divino, propterea quod infidelis coniux iudicialiter interpellatus evangelicae veritati aut innocuae cohabitationi se denegaverit, sive quia peculiares rerum circumstantiae viam aperuerunt *indulto apostolico*, quod quidem indultum, cum nulli conditioni sit allegatum, *secundi matrimonii validitatem et firmitatem perpetuo asserit* et *reditum intercludit ad prima connubia*, etiamsi quis probare contenderet primo coniugi interpellato non fuisse liberum respondere, vel eum iam tunc christianae religioni amplectendae paratum fuisse, imo *ante illum diem*, quo secundum matrimonium a coniuge converso celebratum fuit, ipsum quoque Christo nomen dedisse et baptismum suscepisse ». Ita egregie *Benedictus XIV* (58).

783. 9. S. C. S. Officii *exclusive* competens est, etiam pro orientalibus, in iis quae, sive directe sive indirecte, in iure aut in facto, respiciunt privilegium Paulinum (can. 247, § 3), ideoque haec S. Congregatio necessarias declarationes dat in hac re, dispensationes super interpellationibus concedit, dubia solvit, quaestiones quascumque sive iuris sive facti dirimit.

Ex concessione *speciali* R. Pontificis S. C. de Prop. Fide habet hodie peculiares facultates.

784. Solutio vinculi et transitus ad alias nuptias. — « *Si interpellationes ex declaratione Sedis Apostolicae omissae fuerint, aut si infidelis eiusdem negative responderit expresse vel tacite* (cfr. n. **780**), *pars baptizata ius habet novas nuptias cum persona catholica contrahendi, nisi ipsa post baptismum dederit parti non baptizatae* (cfr. n. **770**, 2°) *iustam discedendi causam* » (can. 1123).

(57) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1746.
(58) *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 21, n. 5.

1. Baptismus unius coniugis et discessus alterius matrimonium ipso facto non solvit. Parti fideli ius competit *novum* contrahendi. Utrum ex ipsa rei natura, an potius ex positiva dispositione id procedat, scil. quod ipso baptismo unius et discessu alterius non solvatur matrimonium in infidelitate contractum, disputatur.

2. Hoc iure coniux conversus uti potest *quocumque tempore*, licet post baptismum susceptum *denuo* matrimonialiter cum infideli vixerit etiam per plures annos, dummodo conditiones casus Apostoli perdurent (can. 1124).

3. Quodsi interea, scil. ante novum matrimonium, infidelis baptismum suscipiat, pars fidelis dicto iure *privatur* omnino. Tunc, si forte locum habuerit separatio a toro et habitatione, conversum ad individuam vitae consuetudinem iterum recipere tenetur (59). Peti potest, urgente gravi causa, dispensatio super rato et non consummato.

Item, si pars fidelis statum religiosum amplexa esset vel ordines sacros recepisset, ad priorem coniugem *per se* deberet redire. At probabile est, mutationem status quam coniux infidelis iniusto suo discessu ratam habuit, esse causam sufficientem ut reditus ad vitam coniugalem exigi nequeat; ceterum, ut modo dictum est, peti potest dispensatio super rato (60).

Si vero pars infidelis velit quidem baptizari, sed redire nolit ad priorem coniugem conversum, hic, dummodo nullum dederit iustum ac rationabile motivum discedendi aut parti laesae iam satisfecerit, potest, praesertim si versetur in periculo aeternae damnationis, ad alia vota transire, praemissa interpellatione (61).

785. 4. « *Vinculum prioris coniugii, in infidelitate contracti, tunc tantum solvitur, cum pars fidelis reapse novas nuptias valide inierit* » (can. 1126). Haec opportune animadvertenda:

a) Pars infidelis per baptismum compartis et proprium discessum ab ea, nequaquam statum *liberum* acquirit, ita ut si novum contraheret matrimonium, hoc profecto esset invalidum (62).

b) Unde si coniux conversus coelibem vitam ducere maluerit, infidelis perpetuo manet alligatus.

c) Si pars fidelis transit ad alias nuptias, *tunc* solvitur *eo ipso* vinculum prioris matrimonii ideoque *indirecte* liberatur quoque infidelis et, *consequenter*, potest valide ac licite novum matrimonium contrahere.

(59) S. Off. 11 iul. 1886; *Acta S. Sedis*, XXII, p. 745.
De clausula restrictiva canoni 1123 adiecta erudite disserit Arendt in *Ephem. theol. Lovanien.*, 1926, p. 328 ss.
(60) Cfr. Vermeersch, *De casu Apostoli*, p. 26 s.; Michel, *l. c.*
(61) S. Off. 26 april. 1899; *Collect.* II, n. 2044.
(62) Cfr. S. C. C. *Florentina*, 29 mart. 1727.

d) An professio religiosa, a coniuge fideli emissa, dissolvat matrimonium, vide n. **758**.

5. Pars conversa quae utitur privilegio Paulino, novum matrimonium contrahere debet cum parte *fideli* seu potius cum parte *catholica* (63). Sedes Apostolica potest quidem dispensare super impedimento disparitatis cultus vel mixtae religionis, sed difficiliorem ad hoc se praebet in hoc casu quam aliter; et iure merito, cum novum matrimonium nonnisi *in favorem fidei* permittatur.

Si dispensatio ab interpellationibus fuerit concessa a S. Sede, disputatur num possit *valide* (praescindendo ab impedimento disparitatis cultus), *sine speciali facultate* obtenta ab eadem S. Sede, pars conversa inire matrimonium cum infideli vel etiam cum haeretico aut schismatico; quia, aiunt, R. Pontifex non dispensat ab interpellatione nisi sub expressa clausula quod matrimonium secundum celebretur cum parte catholica. Verius affirmandum, quia non constet de clausula irritante.

Si coniux infidelis baptizatur in secta acatholica, altera parte nolente converti aut pacifice cohabitare, novum matrimonium erit validum in sententia eorum qui censent fundamentum privilegii Paulini esse baptismum quavis ratione susceptum etiam extra Ecclesiam catholicam (cfr. n. **769**).

786. Casus practice attendendi. — 1. Si pars conversa novum contraxerit matrimonium eoque celebrato *certo* constet primum coniugium fuisse validum, discessum partis infidelis locum non habuisse et interpellationes fuisse omissas, procul dubio secundum matrimonium est invalidum. Quare vel faciendae sunt interrogationes vel petenda dispensatio apostolica.

2. Si valor primi matrimonii in infidelitate contracti est dubius, et omissae fuerint interpellationes, secundum matrimonium habendum est ut validum ex principio can. 1014. Congruenter tamen fieri possunt interpellationes vel peti dispensatio ab iisdem.

3. Si dubitetur utrum interpellationes factae fuerint necne, utrum legitime an non, utrum responsio coniugis infidelis fuerit affirmativa an negativa, novo matrimonio iam celebrato, standum est pro eius valore, ut supra, vel ad cautelam petenda dispensatio aut iterandae interpellationes. Quod tamen iure non praecipitur.

4. Si omissa fuerit prima interrogatio, et pars infidelis ad secundam rite factam responderit se pacifice nolle cohabitare cum coniuge converso, secundae nuptiae ab eo celebratae validae sunt. Aliter *per se* dicendum, si omissa fuerit secunda, nulla obtenta dispensatione, et facta fuerit tantum prima. In isto casu matrimonium est nullum aut saltem dubium.

5. Si *certo* constet coniugem infidelem discessisse a coniuge baptizato qui novum matrimonium contraxit, omissis interpellationibus nullaque impetrata dispensatione super iisdem, standum pro valore secundi matrimonii scil. coniux conversus et baptizatus relinquendus in bona fide (64).

(63) Cfr. cc. 1123, 1124; S. C. S. Off. 17 iul. 1850; 3 iun. 1874.

787. Praescriptum can. 1125 seu extensio peculiaris indulti pontificii. — Can. 1125 haec habet: « Ea quae matrimonium respiciunt in Constitutionibus Pauli III *Altitudo*, 1 iun. 1537; S. Pii V *Romani Pontificis*, 2 aug. 1571; Gregorii XIII *Populis*, 25 ian. 1585, quaeque pro peculiaribus locis scripta sunt, ad alias quoque regiones in eisdem adiunctis extenduntur ».

1. Hae tres Constitutiones referuntur inter « Documenta » (VI, VII et VIII) ad calcem C. I. C.

1° Paulus III concedit « ut qui *ante* conversionem *plures* iuxta eorum mores habebant uxores, et *non recordantur quam primo acceperint*, conversi ad fidem, *unam* ex illis accipiant, *quam maluerint* ».

2° S. Pius V Indis permittit ut « baptizati et in futurum baptizandi, *cum uxore*, quae *cum ipsis* fuerit *baptizata* et baptizabitur, *remanere valeant*, tamquam cum legitima uxore, aliis dimissis » (65).

3° Gregorius XIII Afris seu Negritis, quos Hispani et Lusitani in Americam abductos procul a suis coniugibus collocaverant, novum cum quovis fideli matrimonium statuit permittendum « etiam superstite coniuge infideli, et eius consensu minime requisito, aut responso non exspectato... dummodo constet, etiam summarie et extraiudicialiter, coniugem absentem moneri legitime non posse, aut monitum, intra tempus eadem monitione praefixum, suam voluntatem non significasse. Quae quidem matrimonia, etiamsi postea innotuerit coniuges *priores infideles suam voluntatem iuste impeditos declarare non potuisse*, et *ad fidem etiam tempore secundi matrimonii conversos fuisse*, nihilominus rescindi numquam debere, sed valida ac firma esse ».

2. Dispositiones contentae in his Constitutionibus, quae pro peculiaribus locis latae erant, et quae proinde tamquam indulta seu privilegia censebantur, nunc ex can. 1125 ad universas regiones *in eisdem adiunctis* extensae fuerunt ideoque *ius commune* hodie constituunt.

Hisce dispositionibus fit locus *ipso iure*, ita ut nulla sit necessitas *per se* recurrendi ad S. Sedem.

3. Dispensatio ab interpellationibus conceditur *ipso iure* quando vir conversus e pluribus quas habuit uxoribus, quamnam primo duxerit, ignorat. Ita ex Constit. « *Altitudo* » Pauli III.

Favor valet sive polygamia fuerit simultanea sive successiva. Applicatur

(64) Cfr. S. Off. 29 nov. 1882; S. C. de Prop. Fide, 17 ian. 1836, 21 iul. 1841; Payen. n. 2358; Vlaming, n. 722; De Smet, n. 352; Léry, p. 82 ss.

(65) Cfr. Léry, *op. cit.* 115 s.; Vromant, *l. c.*

quoque polyandriae. Non excluduntur uxores per sententiam tribunalis civilis dimissae seu repudiatae. Non requiritur conversio et baptismus mulieris.

Necesse est ut matrimonium in casu celebretur per consensum coniugalem debita forma praestitum ad normam iuris.

4. Ex Const. «*Romani Pontificis*» S. Pii V dispensatur *ipso iure* cum polygamis ab interpellationibus faciendis, quatenus vir conversus et baptizatus, dimissis aliis mulieribus, potest manere cum ea quae una cum illo baptizatur aut baptizabitur, supposito quod vel durissimum sit virum a tali muliere baptizata separare, vel difficillimum primam coniugem reperire.

Sufficit magna difficultas, quin sit gravissima. Favor applicatur tam simultaneae quam successivae polygamiae.

Spectatis verbis Constitutionis, haec valet etiam pro casu quo prima uxor nota sit et velit converti, dummodo verificetur conditio in ipsa Constitutione expresse praefinita, scil. quod durissimum sit virum baptizatum separare ab illa muliere quacum vivit et quae baptizatur cum eo (66).

Huc spectat responsum datum a S. C. de Prop. Fide ad dubium seu votum Primi Concilii Sinensis an. 1924:

Primum Concilium Sinense videns frequenter inter nostros catechumenos reperiri tales qui cum secunda vel ulteriore successive uxore, in baptismum consentiente, baptismum petant, quibus durissimum est et fere impossibile tale matrimonium dissolvere, humillime Sedem Apostolicam orat, utrum *ad mentem Constitutionis S. Pii V «Romani Pontificis»*, liceat Vicariis Apostolicis et Praefectis Apostolicis tales catechumenos cum tali in baptismum consentiente uxore simul baptizare, data eis insuper facultate ut in eodem matrimonio permanere valeant absolute et *sine ulla interpellatione primae uxoris*».

S. Congregatio de Prop. Fide respondit: «*Affirmative*» (sine die, mense et anno) - (67).

Ista responsio non est, ut opinantur quidam, extensio *Facultatis tertiae maioris*, n. 24, nec eo minus interpretatio authentica extensiva Constitutionis Pianae, tum quia non constat de *speciali* mandato R. Pontificis aut de eiusdem approbatione in forma *specifica*, tum quia promulgata non fuit ad normam iuris.

(66) S. Off. strictam interpretationem dederat die 8 iun. 1836 et eiusdem verbis plane contrariam, quatenus declaraverat polygamum conversum teneri primam uxorem, aliis dimissis, secum retinere, si vellet et ipsa baptizari vel saltem pacifice cohabitare. Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, n. 1332.

Nec obstat responsum diei 22 nov. 1871 (*Collect. S. C. de Prop. Fide*, n. 1356), quod immerito a nonnullis ut *authentica* interpretatio Constitutionis Pianae dictum fuit (cfr. Vromant, *De matrimonio*, p. 285, not. 2). Ab auctoribus non memoratur et consulto, ut videtur, inter fontes ad can. 1125 non allegatur.

Cfr. Woods, *The Constitutions of canon 1125*, Roma 1935; Bouscaren, *An inquiry into the practical application of canon 1125 outside of mission territories*, in *Miscellanea Vermeersch*, I, 279 ss.; Léry, *op. cit.* 116 ss.; Vromant, *De dispensatione ab interpellationibus in ordine ad privilegium Fidei, Applicationes practicae can. 1125*, in *Periodica*, 1931, 108 ss.

(67) *Primum Concilium Sinense anno 1924 celebratum. Vota et Postulata*, n. 12, p. 273.

Si prima uxor, quin interpellata fuerit, sponte declaret se baptizari velle, vir conversus potest nihilominus uti favore Constitutionis Pianae, si durissimum sit eum separari a muliere quam nunc habet et quae cum eo baptizatur (68).

Non est locus applicationi Constitutionis, si prima uxor sit iam baptizata aut rite interpellata declaret se velle baptizari.

Vir et mulier utentes Constitutione Piana novum et verum consensum coniugalem praestare debent legitima forma.

5. Vi Const. «*Populis*» Gregorii XIII conceditur *ipso iure* facultas dispensandi ab interpellationibus faciendis, quoties constet saltem summarie et extraiudicialiter «coniugem absentem moneri legitime non posse, aut monitum, intra tempus eadem monitione praefixum, suam voluntatem non significasse». Quo in casu coniux ad fidem catholicam conversus potest «cum quovis fideli» matrimonium contrahere.

Peculiaris ratio istius favoris est "*impossibilitas*" interpellandi coniugem, propter locorum distantiam, servitutem, interiectas communicationes etc. Attenditur impossibilitas physica et etiam moralis.

Quae impossibilitas duplex consideratur: *interrogandi* coniugem et *excipiendi* eius responsum affirmativum vel negativum. Ut verificetur haec altera, satis est ut coniux absens monitus fuerit, et intra congruum tempus eadem monitione praefinitum suam voluntatem non manifestaverit, sive ex culpa seu negligentia id egerit, sive non, v. g. si non potuerit respondere.

Gaudent facultate praedicta: 1° omnes locorum Ordinarii; 2° parochi, quasi-parochi, omnes qui eisdem aequiparentur (can. 451, 471-475); 3° missionarii qui universam gerunt curam animarum; 4° omnes presbyteri Societatis Iesu ad confessiones audiendas a suis Superioribus approbati (69).

Ordinarii et parochi hac facultate uti possunt erga suos subditos ubicumque isti versentur et erga omnes in suo territorio actu commorantes, quia est potestas *ordinaria*, et quam proinde delegare valent etiam habitualiter.

Confessarii S. I. erga eos generatim uti poterunt, quorum confessiones audire valent, non solum in actu confessionis, sed etiam extra confessionem, pro foro quoque externo, ut alii missionarii: nulla siquidem restrictio apponitur in Const. Gregorii XIII et in can. 1125. Si dispensatio detur pro foro *externo* vel interno *non sacramentali*, necesse est ut concessa dispensatio probari possit.

(68) Aliter, sed non recte, ut videtur, Payen, n. 2407, not. 1, et Léry, p. 109.

(69) Opinio quae tenet *iure communi* facultatem competere omnibus confessariis (cfr. Aertnys, n. 922, nota; Payen, n. 2409) caret iuridico fundamento, ut videtur, quia de iisdem silet et Constitutio ipsa et can. 1125. Plures habent ex privilegio.

Novum matrimonium ineundum est forma canonica (can. 1094 ss.).

Concessa dispensatio peculiarem omnino sortitur vim in ordine ad matrimonium. Hoc sane validum est, licet postea constiterit coniugem absentem iam baptizatum fuisse tempore secundi matrimonii, aut legitime fuisse impeditum a responsione danda. Quo in casu evidens certaque est solutio prioris coniugii vel rati vel legitimi.

6. Verba can. 1125 «*ad alias quoque regiones*» intelligenda sunt universim de omnibus regionibus, etiam extra loca missionum, sive regiones sint catholicae sive non catholicae. Verba «*in eisdem adiunctis*» significant peculiares casus sive circumstantias, de quibus fit mentio in praefatis Constitutionibus, ita ut istae hodie *ubique locorum* valeant, modo verificentur adiuncta in illis expresse memorata (70).

787bis. Vis et efficacia praedictarum Constitutionum. — De vi et efficacia Constitutionum tres habentur sententiae.

Quidam censent Constitutiones illas continere applicationem et interpretationem mere declarativam privilegii Paulini (71).

Alii tenent continere interpretationem authenticam et quidem extensivam praefati privilegii.

Alii dicunt agi de usu potestatis vicariae seu de solutione matrimonii in infidelitate contracti, ex parte R. Pontificis (72).

Ista sententia, rite intellecta, uti *vera* habenda est ob sequentes praesertim rationes:

1° In praefatis Constitutionibus nulla fit mentio de epist. I ad Cor. c. 7 S. Pauli seu de casu Apostoli.

Immo S. Pius V in Const. «*Romani Pontificis*» expresse declarat se uti suprema apostolica auctoritate: «Motu proprio et ex certa scientia Nostra, ac Apostolicae potestatis plenitudine... *Apostolica auctoritate*, tenore praesentium, declaramus...».

Item Gregorius XIII in Const. «*Populis*» ait: «Plenam *auctoritate Apostolica*, tenore praesentium, concedimus facultatem dispensandi...». Qui modus loquendi nullatenus explicari posset, si ageretur de simplici interpretatione et applicatione privilegii Paulini.

(70) Cfr. *Periodica*, 1931, p. 1 ss.; Vermeersch, *Theol. mor.* III, n. 757, not. 1; *Ius Pontificium*, 1931, p. 81; Woods, p. 73 ss.; Léry, p. 111; Bouscaren, *Miscellanea Vermeersch*, I, p. 283.

Sine fundamento nonnulli restringunt sensum verborum «ad alias regiones», quatenus intelligantur tantum de locis missionum seu de regionibus infidelium. Hac quippe admissa hypothesi, favor vi can. 1125 concessus maxime coarctatus foret, contra mentem legislatoris et finem legis, ut manifestum videtur.

(71) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. XIII, cap. 21, n. 5.

(72) Gasparri, n. 1156 ss., ed. post Codicem; Verricelli, *De apostolicis missionibus*, lib. IV, *De privilegiis Regularium*, q. 98, dub. 16; Wernz-Vidal, n. 635; Gougnard, p. 355; Claes, *l. c.* p. 615 ss.

2° Si Constitutiones continerent *authenticam* interpretationem privilegii Paulini, eo ipso obligarent *omnes* et valerent *ubique*; idcirco non intelligeretur cur pro certis locis ac populis tantum latae essent. Si, praeterea, continerent interpretationem *extensivam* eiusdem privilegii, necessario recurrendum foret ad peculiarem potestatem vicariam R. Pontificis, ultra casum Apostoli.

3° Gregorius XIII expressis verbis alludit ad *solutionem* matrimonii legitimi ex potestate vicaria sibi competente eaque se uti innuit, dum dicit: «Idcirco Nos, *attendentes huiusmodi connubia inter infideles contracta, vera quidem, non tamen adeo rata censeri, ut necessitate suadente dissolvi non possint...* plenam auctoritate Apostolica, tenore praesentium, concedimus facultatem dispensandi».

4° In memoratis Constitutionibus deficiunt omnino conditiones privilegii Paulini.

Sane casus, de quo loquitur Paulus III in Const. «*Altitudo*» (cfr. n. **787**, 1°), est diversus a casu Apostoli. Nam faciendis interpellationibus nullus datur locus. Attamen ut permissum matrimonium consistat, necesse omnino est, ut coniugium initum cum prima uxore pagana, solutum iam fuerit. Cuius solutionis alia causa assignari nequit nisi potestas R. Pontificis, transitum ad alias nuptias permittentis.

Etiam casus, de quo in Const. «*Romani Pontificis*» S. Pii V discrepat prorsus a casu Apostoli. Nam Pontifex permittit ut infideles habentes plures uxores, baptismo suscepto, possint cum quacumque ex illis uxoribus, quae cum illis baptizata fuerit, in matrimonio vivere. Iam vero hic nulla fit mentio de discessu partis infidelis, qui est condicio *sine qua non* pro applicatione privilegii Paulini.

Demum casus, de quo in Const. «*Populis*» Gregorii XIII (n. **787**, 3°), evidenter ultra limites privilegii Paulini est. Siquidem novum matrimonium sine ulla interpellatione *valide* iniri potest ex apostolica dispensatione, licet coniux infidelis *legitime* impeditus suam voluntatem declarare non potuerit, et quamvis tempore contracti secundi matrimonii *uterque coniux* iam susceperit baptismum.

Verba Gregorii XIII adeo sunt clara et manifesta, ut vim decisivam in hac quaestione habere dicenda sint, si ea, praeiudiciis omnibus sepositis, serio considerentur, instituta comparatione cum verbis Apostoli ex contextu et SS. Patrum interpretatione rite intellectis.

Argumenta, quibus patroni alterius sententiae (73) conantur explicare verba Gregorii XIII, sunt inefficacia et, sincere fatemur, ex iisdem magis confirmatur veritas huius sententiae.

788. In dubio favendum est fidei. — «*In re dubia privilegium fidei gaudet favore iuris*» (c. 1127) - (74).

(73) Rosset, n. 647 ss.; Feije, n. 602; Leitner, p. 612 s.

(74) Cfr. Bened. XIV, epist. «*Probe te*», 15 dec. 1751, § 27; S. Off. 8 iun. 1824; 5 iul. 1853; 7 iul. 1880; 29 nov. 1882; 19 maii 1892; 26 april. 1899; *Acta S. Sedis*, XXIX, p. 565 ss., 640 s.; *Collect.* I, n. 1906, II, n. 1591, 1792, 2044.

1. Hoc principium nititur et regitur ipso iure divino (75). Respicit tum privilegium Paulinum tum usum potestatis vicariae R. Pontificis, quatenus refertur ad omnes casus quibus nequit *certo* applicari illud privilegium, et qui subsunt potestati vicariae Papae, ideoque eatenus principio huic fit locus, quatenus habeatur *conversio* ad fidem catholicam utriusque vel saltem unius partis.

Quare complectitur omnes et singulos casus eosque tantum, ad quos se extendit praedicta potestas; nam in applicatione istius principii Pontifex solvit revera vinculum prioris coniugii in favorem fidei, *si* et *quatenus* opus fuerit.

Matrimonium sane quod est *subiective* dubium, *obiective* validum aut invalidum necessario est. Proinde ex applicatione praedicti principii matrimonium subiective dubium et obiective validum, solvitur revera vi potestatis vicariae; matrimonium subiective dubium et obiective invalidum nullum exigit usum talis potestatis, cum opus non sit.

Rem explicemus exemplo. Titius paganus uxoratus convertitur et baptizatur. Vult novas nuptias contrahere cum muliere catholica. Primum matrimonium initum cum pagana est dubium ratione consensus. Titius potest novum coniugium inire cum muliere catholica, stante dubio circa primum matrimonium. Porro si hoc erat validum, quomodo secundum consistere validumque esse poterit? Illud re ipsa solvitur ex potestate vicaria Ecclesiae, et valet secundum.

2. Principio de quo in cit. can. 1127 eatenus locus est, quatenus adsit *conversio* ad fidem catholicam et *baptismi receptio* ex parte utriusque vel saltem unius coniugis, et quatenus nequeat *certo* applicari privilegium Paulinum. Ratio *primi*, quia, deficiente baptismo, deest vinculum subiectionis erga Ecclesiam, ideoque potestas R. Pontificis nequit exerceri in coniugem qui nondum ipsius potestati subiicitur. Ratio *secundi*, quia si *certo* potest applicari privilegium Paulinum, nullum profecto est motivum cur ad praedictum principium recurrendum sit, immo ipsamet res dubia, de qua praecise agitur, *certam* applicationem privilegii Paulini manifesto excludit.

(75) Hoc principium can. 1127 iam antiquitus in usu erat. Conc. IV Toletanum an. 633, illud memorat (Mansi, X, 634). Item Gregorius IX, in *Decretalibus* (c. 2, X, III, 33).

Speciatim Benedictus XIV in variis quaestionibus solvendis circa baptismum puerorum a patre vel matre infideli, dubium resolvit iuxta principium: *In re dubia in favorem fidei pronunciandum esse constans regula est* (epist. « *Postremo mense* », 28 febr. 1747; epist. « *Probe* », 15 dec. 1751).

Quod principium deinceps ad alias quoque materias applicatum fuit, praesertim ad matrimonium.

Hinc efformata notio privilegii fidei: *Ius eligendi in casu dubio eam solutionem probabilem quae acquirendae aut servandae fidei favet.*

3. Res *dubia* tunc proprie exsistit, cum ad sequendam utramque responsi partem aliqua probabilis ratio afferatur; secus habetur ignorantia vel dubium negativum, quod est spernendum.

Diligentes investigationes semper faciendae sunt, ut, quoad fieri possit, dubium diluatur.

4. Dubium referri potest sive *directe* sive etiam *indirecte* ad fidem, ita ut complures casus eosque omnino diversos complectatur.

Praesertim dubium versari potest: *a*) circa valorem coniugii, ex quocumque capite, in infidelitate contracti; *b*) circa personam primae uxoris; *c*) circa factum et in aliquo casu etiam valorem baptismi ab una parte recepti; *d*) circa sincerum responsum partis infidelis; *e*) circa causam sufficientem ad dispensandum ab interpellatione vel a responso exspectando; *f*) circa exsistentiam matrimonii iam initi; *g*) circa verificationem omnium conditionum pro usu privilegii Paulini.

In his omnibus ea responsio admittenda est, quae favet libertati partis conversae, ut cum fideli matrimonium inire possit vel novum cum fideli iam initum valere dicatur (76).

5. Hoc principium est *late* interpretandum. Hinc nonnullae applicationes:

1º Coniux *dubie baptizatus*, post baptismum sub conditione denuo receptum in Ecclesia catholica, illo principio uti nequit; potest tamen recurrere ad Sanctam Sedem, ut dissolutionem vinculi legitimi quidem, sed non rati sacramentaliter, obtineat (77).

Si idem coniux infidelis *dubie baptizatus* fuerit et postea sub conditione rebaptizatus in secta haeretica vel schismatica, conversus ad religionem catholicam, *saltem probabiliter* potest vi illius principii coniugem infidelem derelinquere et novum cum muliere catholica contrahere matrimonium.

Coniux conversus et baptizatus in Ecclesia catholica *si dubitet* de valore prioris coniugii in infidelitate contracti, aut de exsistentia eiusdem ob incertum obitum alterius partis, aut de huius veracitate in responsionibus datis, potest ex praedicto principio novas nuptias contrahere cum persona catholica.

2º Qui *dubie baptizatus* matrimonium contraxit cum *infideli*, et agatur de dubio insolubili vel circa factum vel circa valorem baptismi, conversus ad fidem catholicam nequit practice ex illo prin-

(76) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 702, not. 66; Leitner, *l. c.* p. 606; Vlaming, *l. c.* n. 733; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 437; Vromant, n. 282 ss.

Accurate de isto canone disserit Arendt, *Nota theologico-canonica circa can.* 1127, in *Ephemerides theologicae Lovanienses*, 1924, I, p. 174 ss.

(77) Cfr. Arendt, *Nota theologico-canonica circa can.* 1127, in *Ephemerides theol. Lovanienses*, l. c.

cipio novum contrahere matrimonium; sed recurrendum est ad S. Officium, ut ipsum declaravit die 10 iun. 1937 ad 2 (78).

Hoc responsum quaestionem *theoreticam* de applicatione principii can. 1127 necne, ut patet, nullatenus dirimit, sed tantum normam practice servandam tradit.

Non satis liquet num recursus sit ad valorem. Eadem regula servari debet, quoties dubium sive iuris sive facti versatur circa baptismum alterutrius coniugis, seu agatur de matrimonio post Codicem contracto inter partem acatholicam dubie baptizatam et partem non baptizatam, alterutra parte ad fidem catholicam conversa.

Manet applicatio principii ubi agitur de matrimonio contracto *in infidelitate* seu inter partes *non baptizatas*, dubio de quo supra superveniente.

3° Qui *dubie baptizatus* in Ecclesia catholica nuptias contraxit cum infideli, *post petitam et obtentam dispensationem* super impedimento disparitatis cultus, non potest, manente dubio, aliud contrahere matrimonium, quia, posita dispensatione, negandus est praefato coniugi favor privilegii fidei (79).

4° Si duo acatholici *dubie baptizati* contrahunt matrimonium inter se, et dein una pars ad fidem catholicam convertatur, non potest applicari principium can. 1127 (80). Ratio est, quia si duo illi baptismi essent revera validi, et matrimonium, ut supponitur, consummatum, R. Pontifex nullo pacto posset illud solvere, cum ageretur de coniugio *rato* et *consummato*. Exstante dubio insolubili de duobus illis baptismis, dubia quoque est potestas R. Pontificis, qui profecto ea uti non potest cum periculo laedendi ius divinum de absoluta indissolubilitate matrimonii *rati simul et consummati*.

Manet adhuc quaestio theoretica de casu quo certissime constet matrimonium consummatum non fuisse, v. g. si celebratum fuerit per procuratorem et coniuges numquam se viderint.

5° Si *dubie* baptizatus contraxit cum parte *certo* baptizata, privilegio fidei locus non est (81).

6. Quaeri potest, quomodo concilietur praescriptum can. 1127 cum praescripto can. 1014 et 1070, § 2, cum videatur alterum alteri contrarium.

Praescriptum can. 1127 respicit casum conversionis utriusque vel saltem unius coniugis ad fidem christianam in ordine ad privilegium Paulinum et ad vicariam potestatem R. Pontificis; dum e contra praescriptum can. 1070,

(78) *A. A. S.* 1937, 305.
(79) Cfr. S. Off. 5 aug. 1759.
(80) S. Off. 18 dec. 1872, 10 iun. 1937, ad 1; *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1392; *A. A. S.* 1937, p. 305.
Cfr. Vromant, n. 294; Arendt, *l. c.*; Creusen, in *Nouv. Revue théol.*, 1925, pag. 227 ss.; Vermeersch, in *Perodica*, XIII, p. 212; Dalpiaz, in *Apollinaris*, 1937, 331 ss.
(81) Variae applicationes de hac re scite referuntur in *L'Ami du Clergé*, 1925, p. 221 ss.

§ 2 huiusmodi casum nullatenus respicit, sed considerat dumtaxat circumstantiam baptismi dubii aut communiter falso existimati «tempore contracti matrimonii», sine tali respectu. Ex can. 1014 matrimonium invincibiliter dubium habendum est ut validum, quoties favor fidei non postulat ut tale matrimonium habeatur tamquam nullum in eum finem ut coniux conversus novum matrimonium cum parte catholica contrahere valeat; dum e contrario ex can. 1127 ea praescriptio iuris statuta in can. 1014 cedit in favorem fidei, quatenus matrimonium dubium habendum est tamquam invalidum, si neo-conversus velit novum matrimonium inire cum parte catholica. Vide n. **417** ss.

Articulus III.

De solutione matrimonii legitimi ex potestate R. Pontificis.

789. Status quaestionis. — Omnes DD. *admittunt* posse R. Pontificem solvere coniugium in infidelitate contractum et tum *ante* baptismum unius coniugis tum *postea* numquam consummatum; item omnes conveniunt in neganda potestate R. Pontificis solvendi matrimonium, si *post* baptismum *utriusque* coniugis matrimonium *denuo* consummatum fuerit (1).

Quaestio est, an R. Pontifex, *extra casum Apostoli*, possit *de plenitudine potestatis* solvere matrimonium in infidelitate contractum et consummatum, si per baptismum *unius tantum coniugis* factum est mixtum, sive post baptismum manserit ratum sive denuo fuerit *consummatum*; item an solvere valeat matrimonium initum inter partem baptizatam et non baptizatam quod consummatum fuerit.

790. Sententiae Doctorum et vera doctrina tenenda. — 1. Plures DD. negant R. Pontifici potestatem solvendi post conversionem unius coniugis, matrimonium contractum in infidelitate et iam consummatum; et universas huiusmodi *dispensationes* nihil aliud esse dicunt, quam totidem *declarationes* privilegii *divini* per S. Paulum promulgati. Ita Benedictus XIV, Schmalzgrueber, Pontius, Vasquez, Perrone, Feije, Rosset, Leitner, De Angelis, Giovine, Laemmer, et quidam alii (2).

Alii multi, imo plerique, affirmant, *perspecta praxi Ecclesiae*; quia

(1) Cfr. S. Off. 9 april. 1850; Wernz, *l. c.* n. 705; Feije, *l. c.* n. 601 s.; Gasparri, *l. c.* n. 1357; De Smet, *l. c.* n. 333; Claes, *Les dérogations à la loi de l'indissolubilité du mariage*, in *Collectanea Mechliniensia*; Léry, p. 86 ss.; Gasparri, n. 1160 ss. ed. post Codicem; Bouscaren, *l. c.* p. 282; Creusen, *La dissolution du mariage légitime*, in *Nouvelle Revue théologique*, 1925, 327 ss.; Oesterle, *Linzer Quartalschrift* 87, 1934, p. 577; Jelicic, *l. c.* p. 157 ss.
(2) Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. VI, cap. 4, n. 3 ss., lib. XIII, cap. 21, n. 4 ss.; *Quaest. can.* 241, 546; Schmalzgr., *l. c.* n. 58 ss.; Vasquez, *l. c.*; Pontius, lib. VII, cap. 48; Perrone, II, p. 311 ss.; Rosset, *l. c.* n. 639 ss.; Braun, *Arch. f. k. K.* t. 46, p. 493 ss.; Leitner, *l. c.* p. 610 ss.; Giovine, *l. c.*; De Angelis, lib. IV, tit. 19, n. 9; Feije, *l. c.* n. 602.

R. Pontifex *de facto* usus est et utitur tali potestate solvendi matrimonium in infidelitate contractum, *alterutro* coniuge converso, sive post baptismum ratum manserit sive iterum fuerit consummatum.

Ita S. Bellarminus, Ledesma, Azorius, Sanchez, Navarrus, S. Alphonsus, Pirhing, Lugo, Gonzales, Tucius, Costa, Cisneros, Caietanus, Ambrosius Catharinus, Michael Medina, Martinus Ledesma, S. Antoninus, Paludanus, Abbas, Hostiensis, Laymann, Reginaldus, Cardenas, Filliuccius, Verricelli, Scavini, Sasse, Pacati, Génicot, Ballerini, Lehmkuhl, Palmieri, Biederlack, Pesch, Gasparri, Wernz, Billot, D'Annibale, Bucceroni, Scherer, Ojetti, De Smet, Huarte, Vlaming, Lombardi, Chelodi, Pighi, Ferreres, Vermeersch, Fahrner, De Becker, Cerato, Noldin, et alii plures (3).

2. *Secunda* sententia non solum probabilior, sed certa, omnibus argumentis hinc inde allatis mature perpensis, dicenda est. Sane:

1º RR. Pontifices *de facto* usi sunt et utuntur potestate solvendi huiusmodi matrimonium; unde *ex facto* i. e. *ex praxi Ecclesiae* necessario eruendum est *ius* seu potestas, de qua praecise quaeritur. Ius, ergo, pendet a facto. Si hoc certum est, ius quoque certum dici debet. Porro *factum* negari non potest. Nam dispensationes quidem a S. Sede concessae non sunt *merae declarationes* seu *interpretationes comprehensivae* privilegii Paulini, sed sunt interpretationes *excessivae* eiusdem privilegii, aut implicitae *solutiones* matrimonii in infidelitate contracti.

At interpretatio *extensiva* habenda est tamquam *nova* lex pro casu non comprehenso, quae necessario supponit in eius auctore potestatem legislativam. Ad id autem quidam patroni prioris sententiae non satis attendisse videntur, ita ut verbis potius quam re ab altera sententia recedant (4).

Solutio autem matrimonii, sive explicite sive implicite facta, ne

(3) Sanchez, lib. II, disp. 17, n. 2 ss.; Navarrus, lib. III, *Consil. De convers. infidelium.* consil. 3, n. 13 ss.; S. Alph., lib. VI, nn. 897, 957; Pirhing, lib. IV, tit. 19, n. 146; Laymann, part. II, cap. 3, n. 2; Caietanus, *opusc.* to. 2, q. 25; Ambr. Catharinus, lib. VI contra Caiet. cap. 3; Michael Medina, lib. I *de sacro hom. contin.*, cap. 33; Martinus Ledesma, in IV Sent. part. II, q. 69, art. 7; Paludanus, in IV Sent., D. 39, q. 1, art. 2; S. Antoninus, part. III, tit. 1, cap. 6; Abbas, in c. *ex publico, de convers. coniugat.*; Hostiensis, eod. tit. § 7; Reginaldus, *in poenit.* lib. XXXI, cap. 4, n. 956; Filliuccius, tract. X, cap. 2, n. 38; Cardenas, *Crisis theologica* in prop. I, dissert, 2, nn. 552 s.; Verricelli, *De Apostolicis missionibus*, q. 98, dub. 16, n. 180; Scavini, III, n. 983; Ball.-Palm., VI, n. 442 ss.; Lehmkuhl, *l. c.*; D'Annibale, *l. c.* n. 470; Biederlack, *l. c.*; Wernz, *l. c.* n. 705; Billot, *l. c.* p. 399 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1359 ss.; Palmieri, *l. c.*; De Smet, *l. c.* n. 333; Bucceroni, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 730; De Becker, *l. c.*; Chelodi, *l. c.* n. 175; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 434; Noldin, *l. c.* n. 524; Fahrner, *l. c.* p. 208 s.; Sasse, *Instit. theol. de Sacramentis*, II, p. 442; Ojetti, *op. cit.* v. *Privilegium Paulinum*, n. 3283; Pesch, *l. c.* n. 795; Harte, *De ordine et matrimonio* (Romae, 1913), p. 199; Cerato, *l. c.* n. 119, 2; Génicot-Salsmans, II, n. 560; Ferreres, II, n. 1112, quaer. 4º; Pighi IV, n. 599, 4º; Pacati, *l. c.* p. 76 s.; Payen, II, n. 2446 ss.

(4) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 21, n. 5; Schmalzgr., *l. c.* n. 60; Perrone, *l. c.* p. 313 ss.

concipi quidem potest sine vera potestate dispensandi seu relaxandi vinculum, uti fit in matrimonio rato fidelium.

Quod autem matrimonia in infidelitate rite contracta a Sede Apostolica pronuntientur soluta ac nova coniugia permittantur in variis casibus in quibus *aliunde* non solvuntur, signanter in quibus omnino deficiunt conditiones privilegii Paulini, res videtur extra controversiam posita.

Huc spectat Constitutio Pauli III, S. Pii V et Gregorii XIII, ut supra dictum est (n. **787**, 8).

2º Si R. Pontifex solvere potest matrimonium *ratum* fidelium, quod ut sacramentum peculiarem habet firmitatem, cur nequit solvere coniugium in infidelitate initum, cuius firmitas minor est quam matrimonii *rati?* Hinc iure Gregorius XIII dicit: « *Nos attendentes huiusmodi connubia, inter infideles contracta, vera quidem, non tamen adeo rata censeri, ut necessitate suadente dissolvi non possint...* ».

Urbanus VIII in Litt. 20 oct. 1624 et 17 sept. 1627 eandem rationem assignat pro permittendo transitu ad alias nuptias in favorem neo-conversi, scil. « huiusmodi infidelium matrimonia non ita firma censeri, *quin necessitate suadente dissolvi possint* ».

Ipse can. 1013, § 2 expresse edicit unitatem et indissolubilitatem obtinere « in matrimonio christiano *peculiarem firmitatem ratione sacramenti* ». Item Pius XI in Encycl. « *Casti connubii* » affirmat solum *christianorum* connubium referre « perfectissimam illam coniunctionem, quae Christum inter et Ecclesiam intercedit ».

Iam vero si R. Pontifex potest solvere matrimonium *ratum fidelium*, quod firmius est matrimonio *legitimo* seu infidelium, a fortiori hoc dissolvere valet. Nam qui potest *plus*, profecto potest et *minus*.

3º In documentis ecclesiasticis, *solum* matrimonium *ratum et consummatum* dicitur absolute indissolubile et ecclesiasticae dispensationi omnino subtractum. Ita, ex. gr., Alexander III (5), ad legitimandam concessionem novi coniugii ineundi a viro cuius uxor religionem professa erat, addit soli matrimonio rato et consummato applicari verba Christi D., omnimodam indissolubilitatem urgentis.

Item, in Codice, de solo matrimonio rato et consummato dicitur quod « nulla humana potestate nullaque causa, praeterquam morte, dissolvi potest » (can. 1118). Matrimonium autem legitimum consummatum in infidelitate manet legitimum, non obstante *unius* partis baptismo, nec censetur fieri ratum nisi per *utriusque* coniugis baptismum.

(5) Cap. 7, X, III, 32.

4° Huiusmodi dispensationes seu solutiones matrimonii legitimi in infidelitate contracti pluries revera concessae fuerunt a Sede Apostolica.

Huc spectat causa *Florentina* an. 1726-1728 discussa penes S. C. Concilii, quae tunc temporis competens erat (6).

Casus hic erat. Abraham hebraeus matrimonium contraxit et consummavit cum Ricca Esther, pariter hebraea. Haec ad fidem conversa et baptizata, post interpellationes rite factas, Abraham dereliquit, sed novum coniugium non celebravit. Abraham autem aliam duxit uxorem hebraeam, nomine Blancam. Anno 1726 Abraham et Blanca petebant baptismum, sed simul in connubio permanere volebant. S. Congregatio Concilii die 29 martii 1727 respondit: « *Scribatur iuxta Instructionem* » (7).

Dispensatio concessa fuisse dicitur seu matrimonium inter Riccam Esther et Abraham solutum, in eum finem ut Abraham et Blanca ut *veri coniuges* simul in connubio permanere possent (8).

Leo XIII in casu fere identico dispensationem concessit. Isaac et Rebecca, iudaei, matrimonium inter se celebraverant. Postea Isaac libellum repudii dederat Rebeccae, quae ad fidem conversa et baptizata innupta manserat. Isaac sese univerat Antoniae, mulieri catholicae, ex qua filios susceperat. Volebat autem Isaac converti et baptizari ac valido matrimonio iungi Antoniae. S. Congregatio S. Off. die 23 maii 1894 respondit: « Supplicandum SSmo, pro gratia dispensationis », *et SSmus annuit pro gratia* (9).

3. Eadem potestas dispensandi seu solvendi vinculum matrimoniale, competit R. Pontifici etiam quoad coniugium in infidelitate initum et consummatum, quod *post* baptismum *utriusque* coniugis denuo *consummatum non fuerit* i. e. *ratum* manserit.

(6) Documenta referuntur in *Thes. resol. S. C. Conc.* to. III, p. 346 ss., 27 iul. 1726; to. IV, p. 30 ss., 29 mart. 1727.

Tunc Prosper Lambertini, postea Benedictus XIV, qui munere secretarii S. C. Concilii fungebatur, sententias theologorum et canonistarum in unum collegit, ipseque specialem discursum seu notas quoad casum resolvendum exaravit.

De qua causa disserit in suis operibus: *Quaestiones canonicae et morales*, q. 546; *De Synod. dioec.* lib. VI, cap. 4, n. 4 s.; lib. XIII, cap. 21, n. 4 ss.

Ursaya (*Disceptationes ecclesiasticae*, to. VI, discept. XXXII, Florentina, Dissolutionis matrimonii, pars I, p. 133 ss., Venetiis 1728) refert votum quod ipsemet dedit in citata causa Florentina apud S. C. Concilii die 27 iul. 1726 discussa, in quo concludit: « Summus Pontifex dispensare potest in matrimonio infidelium, consummato ante baptismum ».

Iste auctor amplissime atque eruditissime disserit.

Idem Ursaya (*l. c.* pars II, discept. XLIV, p. 387 ss.) refert tria vota theologorum, in citata causa Florentina, iterum proposita die 29 mart. 1727; scil. 1° Fr. Dominici Pansi O. P., qui respondit *negative*; 2° Fr. Francisci Zavarani Ordinis Minimorum S. Francisci de Paula qui pariter respondit *negative*; 3° P. Aloisii Sparvieri S. I. theologi S. Poenitentiariae, qui respondit *affirmative*.

(7) Quaenam fuerit ista Instructio nec *Thesaurus resol. S. C. Conc.* nec Prosper Lambertini (Benedictus XIV) referunt. Post accuratissimas factas investigationes nec in archivo S. C. Concilii nec in archivo Vaticano reperta est.

(8) Cfr. Ballerini, *Opus theol. mor.* VI, n. 449; Joyce, *op. cit.* p. 480.

Gasparri refert in Pia Domo Catechumenorum almae Urbis apud S. Mariam ad Montes, sub die 20 ian. 1728, repertum esse documentum baptismi Abrahami et Blancae, quae eius *uxor* dicitur (n. 1162, ed. post Codicem).

(9) Gasparri n. 1163, ed. post Codicem, addens: « Qui praxim noscunt S. C. S. Officii, bene sciunt S. C., facto verbo cum SSmo, huiusmodi dispensationes et praeteritis temporibus et nostris quoque diebus *non raro* concessisse et concedere ».

Ita plerique ex AA. supra allegatis — v. gr. S. Bellarminus, Sanchez, S. Alphonsus, Ledesma, Azor, Cardenas, Pirhing, Verricelli, Lehmkuhl, Navarrus, Ballerini, Palmieri, Biederlack, Antoine, De Iustis, Wernz, De Smet, D'Annibale, Billot, etc. — (n. **790**) tenent; et merito quidem.

Nam allata argumenta (n. **791**) militant pro *utraque* specie matrimonii.

Addimus: matrimonium in casu nostro non est ratum et consummatum sed consummatum (in infidelitate) et *ratum* (post baptismum utriusque coniugis); atqui absoluta indissolubilitas asseritur de matrimonio *rato et consummato*; ergo. Unde huiusmodi coniugium, in quantum subiicitur potestati Ecclesiae i. e. *post* baptismum coniugum, *ratum* est et qua tale iure ecclesiastico regitur (10).

Probandi non sunt — debita cum reverentia — AA. qui pro certo habent casus, de quibus sermo est in documentis pontificiis, praesertim in Const. « *Populis* » Gregorii XIII (cfr. n. **787**, 3°), in privilegio Paulino non contineri, et nihilominus solum *probabilius* existimant competere R. Pontifici potestatem quoad matrimonium contractum in infidelitate. Si unum est *certum*, aliud quoque *certum* debet esse, cum sit eius consectarium.

4. Quae potestas Summi Pontificis respicit quoque matrimonium valide initum *absque dispensatione* inter partem baptizatam et partem non baptizatam, etiam consummatum. Dicimus *absque dispensatione*, quia ad normam can. 1070, § 1 impedimentum disparitatis cultus abest, si nuptiae celebrentur inter partem non baptizatam et partem baptizatam *extra Ecclesiam catholicam*.

Sane matrimonium eatenus efficitur absolute indissolubile, quatenus duae simul verificentur conditiones: 1° character seu dignitas sacramentalis; 2° actus coniugalis perfectus sive consummatio. Atqui prima conditio in coniugio inter partem baptizatam et partem non baptizatam inito non verificatur, quia huiusmodi matrimonium non est sacramentum iuxta sententiam, quae certa videtur (11).

Codex perspicue, quamvis implicite tantum, traditam doctrinam confirmat. Nam in can. 1118 plane indissolubile dicitur solum « matrimonium validum *ratum et consummatum* », quod nulla humana potestate nullaque causa, praeterquam morte, dissolvi potest. Porro ex can. 1015, § 1, dicitur *ratum* matrimonium validum *baptizatorum*. Igitur si una tantum pars sit baptizata, matrimonium non est ratum sensu proprio sive canonico, ideoque non applicatur praescriptum can. 1118.

(10) D'Annibale, *l. c.* n. 470; Wernz, *l. c.* n. 699; Billot, *l. c.* p. 401; De Smet, *l. c.* n. 333.

(11) Schmalzgr., lib. IV, tit. 1, n. 306; Pirhing, lib. IV, tit. 1, n. 71; Wernz-Vidal, IV, n. 44; Billot, *De Ecclesiae sacramentis*, II, p. 351 ss., etc.

Id aperte confirmatur catholica Traditione, quae absolutam indissolubilitatem, amplissimae ipsius Romani Pontificis potestati subductam, uni matrimonio *rato*, seu *baptizatorum*, et coniugali copula perfecto tribuit.

Summus Pontifex de facto huiusmodi matrimonium dissolvit, ut liquet ex responso *S. Officii* diei 5 nov. 1924 ad Episcopum Helenensem. Hic quaestionem proposuit de matrimonio anno 1919 inito inter virum non baptizatum et mulierem haereticam, baptizatam in secta anglicana, a quo matrimonio obtinuit vir divortium, desiderans catholicam fidem amplecti et nubere personae catholicae. S. Congregatio S. Officii die 5 nov. 1924 respondit: «Consulendum SSmo pro gratia dissolutionis vinculi naturalis primi matrimonii contracti a N. N. cum N. N. in favorem fidei» (12).

Aliud simile responsum dedit eadem S. Congregatio die 10 iul. 1924 (13). Responsum est huius tenoris: Georgius baptizatus ab haereticis, matrimonium contraxit cum muliere infideli, quae, eo relicto, novas nuptias iniit cum viro infideli. Georgius catholicus factus, legitime interpellavit primam uxorem, deinde novas nuptias contraxit cum muliere catholica. Quaesitum fuit, utrum validum esset necne *secundum* matrimonium initum a Georgio cum muliere catholica. Responsum: Summus Pontifex dignatus est dispensationem concedere super matrimonio contracto cum muliere infideli, eo fine, ut vir fidelis, renovato ad cautelam consensu, vivere possit cum muliere fideli, quam apud se detinet.

Eadem dispensatio seu solutio concessa fuit die 16 april. 1926 (14).

Quibus omnibus mature perpensis, concludendum, doctrinam, quae tenet matrimonium valide initum absque dispensatione inter partem baptizatam in secta acatholica et partem non baptizatam, etiam consummatum, dissolvi posse a R. Pontifice, esse omnino certam.

Si vero, in casu exposito, pars infidelis convertatur et baptismum recipiat, matrimonium eo ipso efficitur sacramentum; sed non ideo est *ratum et consummatum*, si coniuges ante conversionem partis infidelis copulam carnalem inter se habuerint. Matrimonium in tali hypothesi erit quidem *consummatum* ante baptismum, sed *ratum* post illum, ut supra animadversum fuit. Proinde nulla est ratio dubitandi quin R. Pontifex ex plenitudine potestatis possit huiusmodi matrimonium iusta gravique causa dissolvere.

5. Si coniugium inter partem non baptizatam et partem baptizatam in Ecclesia catholica valide initum fuerit *cum dispensatione* super impedimento disparitatis cultus, potestne dissolvi a R. Pontifice, licet iam consummatum sit? Doctores generatim silent de hoc casu. Sententia affirmativa, ex dictis, certa videtur.

Sane dispensatio concessa ab Ecclesia super impedimento disparitatis cultus non mutat naturam et indolem matrimonii. Posita eius

(12) Cfr. *Eccles. Review*, 1925, to. LXXII, 1925, p. 188.
(13) Cfr. *L'Ami du Clergé*, 1925, p. 409.
(14) Cfr. *Nederlandsche Katolieke Stemmen*, 1926, 310.

validitate, vinculum, quod exinde oritur, idem est, sive matrimonium celebratum fuerit cum dispensatione sive absque dispensatione. Huiusmodi vinculum erit quidem perpetuum, sed *legitimum* tantum sive *naturale*. Proinde si Romanus Pontifex, ut supra dictum est, dissolvere potest matrimonium inter partem baptizatam et partem non baptizatam sine dispensatione initum, nulla apparet solida ratio cur id nequeat ubi dispensatio super impedimento disparitatis cultus concessa fuerit.

Omnia argumenta quae vindicant R. Pontificis potestatem ministerialem solvendi omne matrimonium, quod non sit *ratum* et *consummatum* (15), in specie matrimonium valide initum inter baptizatum et non baptizatum sine dispensatione, valent quoque pro isto casu (16).

791. Conclusio. — R. Pontifex ex dictis solvere potest:

1º vinculum matrimonii contracti in infidelitate, licet consummati, post baptismum unius partis;

2º vinculum matrimonii mixti, contracti inter partem non baptizatam et partem baptizatam acatholicam, si haec pars baptizata acatholica aut pars non baptizata convertatur ad fidem catholicam;

3º vinculum matrimonii initi inter partem non baptizatam et baptizatam in Ecclesia catholica cum dispensatione super impedimento disparitatis cultus; quae solutio tamen concedi non solet;

4º vinculum matrimonii inter duos infideles initi, vel inter partem baptizatam et non baptizatam, si post baptismum *utriusque* coniugis matrimonium consummatum non fuerit.

791bis. An R. Pontifex uti possit potestate vicaria etiam quoad non baptizatos. — 1. Si agitur de *catechumenis*, quippe qui aliqua ratione ad Ecclesiam pertinent (cfr. can. 1239, § 2), nulla videtur - ex parte rei, ex parte potestatis, ex parte subiectionis - esse repugnantia quod *vicaria* potestas Papae attingat quoque eorum matrimonium.

Sane: 1º Matrimonium quodcumque, etiam non baptizatorum, est natura sua *sacrum* et *religiosum*, ideoque obiective potestati Ecclesiae obnoxium.

2º Potestas est *vicaria* seu vere divina, non autem propria iurisdictionis Ecclesiae.

3º Usus potestatis *vicariae*, in dispensatione super matrimonio rato

(15) Cfr. Arendt, in *Ephem. theol. Lovan.*, 1924, I, p. 174 ss.; Creusen, in *Nouvelle Revue théol.*, 1923, 88 ss.; Wernz-Vidal, IV, n. 637.
(16) Hanc doctrinam de potestate R. Pontificis circa matrimonium initum inter infideles, aut inter partem baptizatam et non baptizatam sine dispensatione super impedimento disparitatis cultus aut cum hac dispensatione, aperte tenet Card. Gasparri, *Catechismus catholicus*, ad quaest. 493 et in opere *De matrimonio*, n. 1169, ed. post Codicem.

non consummato vel consummato at non rato, est actus *gratiae* seu favor. Porro gratiae et favores, sicuti privilegia in genere, concedi possunt a R. Pontifice etiam non baptizatis.

4º Is in cuius favorem Papa vicaria potestate utitur, ea quidem frui valet, sed per se non tenetur; nec potest compelli, nisi agatur de baptizato et iusta causa id postulet. Hinc discrimen inter baptizatum et non baptizatum.

2. Quae rationes valere videntur etiam quoad infideles. Hinc casus practicus. Duo infideles matrimonium legitimum contraxerunt. Dein, civili divortio obtento, utraque pars vel alterutra aliud coniugium init. Postea vir nuptias celebrare optat cum puella *catholica*, quae renuit omnino, nisi certo et legitime constet, ad normam can. 1069, § 2, de nullitate aut solutione prioris coniugii. Papa, re mature perpensa, in hisce adiunctis, potest *auctoritative* declarare prius matrimonium esse invalidum v. g. ob impedimentum iuris divini, aut (si de nullitate non constet) super illo utpote non rato et consummato dispensare ex potestate vicaria, in favorem puellae catholicae directe, et in favorem alterius partis indirecte.

Quae solutio seu applicatio potestatis vicariae in casu vere probabilis videtur atque ut talis habenda.

3. Plura sunt documenta quae Papae potestatem in infideles eorumque matrimonia respiciunt. Praecipua sunt:

1º Bulla Martini V « *Etsi Iudaeorum* », 1 febr. 1418;

2º Rescriptum S. Poenit. 15 iun. 1534 de mandato Clementis VII;

3º Rescriptum Cardinalis Camerarii, 26 iun. 1555, iussu Pauli IV;

4º Rescriptum Cardinalis Camerarii, 18 martii 1561, nomine et auctoritate Pii IV;

5º Rescriptum Card. Camerarii, 7 dec. 1590, de mandato Gregorii XIV;

6º Chirographum Gregorii XV Card. Camerario datum sub die 12 maii 1628;

7º Bulla Clementis VIII « *In conferendis muneribus* », 18 dec. 1599;

8º Bulla Gregorii XV « *Romanum decet Pontificem* », 14 maii 1621 (17).

792. Causa et momentum solutionis. — 1. Duplex causa, generatim loquendo, assignanda est: *bonum fidei* et *salus animarum*. Prima occurrit, quoties matrimonium solvitur in favorem fidei seu ut conversus ad Ecclesiam catholicam novum connubium contrahere possit. Altera occurrit, quoties bonum spirituale unius vel utriusque

(17) Cfr. *Bull. Rom.*, to. V, part. II, p. 275; to. V, part. IV, p. 337; *Reg. Vat.* 353, p. 183r; *Archivio Segreto Vaticano*, Arm. 39, t. 54 B (Supplicationes originales S. Poenit, c. f. 391); *Archivio Segreto Vaticano*, Divers. Cameral. to. 182, p. 83 v. (Arm. 39); *Archivio Segreto Vaticano*, Divers. Cameral. to. 201, f. 39-40, olim 37-38; 5º *Archivio Stato*, B. Sapienza, Divers. Caus. fol. 29 v. et 29 r.; *Archivio Stato*, Divers. 1623-R.E.S. p. 152-153; *Archivio Stato*, fol. 9 et 16.

coniugis postulat solutionem prioris coniugii, sine respectu saltem immediato et directo ad novas nuptias contrahendas. Huc spectant quae diximus de causa dispensationis super rato et non consummato (n. 762).

2. Momentum solutionis prioris coniugii diversum est pro diversitate casuum. Si dispensatio conceditur in favorem fidei acquirendae vel conservandae, solutio prioris coniugii habebitur vel momento quo secundum connubium contrahitur vel momento quo baptismus in Ecclesia catholica recipitur. Si dispensatio conceditur in genere propter bonum spirituale, scil. ob aliam causam iustam et gravem, solutio habetur eo ipso momento quo gratia dispensationis per actum positivum R. Pontificis conceditur.

CAPUT XII.

DE USU MATRIMONII SEU DE DEBITO CONIUGALI (1)

ARTICULUS I.

De liceitate actus coniugalis in se considerati.

Palam est hanc salebrosam materiam attingendam non esse, nisi urgente necessitate, humili et purissima intentione, opportunis adhibitis cautelis, praesertim frequenti ac pia ad Deum atque ad Deiparam Virginem mentis elevatione, ut peccati periculum prorsus amoveatur.

793. Notio actus coniugalis. — Est illa coniugum actio, quae ad conservandum et propagandum genus humanum a natura instituta est, scil. copula carnalis.

Huiusmodi actio vocatur ab Apostolo *debitum* (I *Cor.* VII, 3) i. e. obligatio quae iuri coniugali respondet; nam coniuges ex contractu matrimoniali hanc sibi mutuo actionem praestare *debent*. Cum enim vir sui corporis potestatem non habeat sed mulier, et vicissim, patet

(1) Cfr. Sanchez, lib. IX, disp. 2 ss.; S. Alph., lib. VI, n. 900; Ball.-Palm., VI, n. 306; Antonelli, I, n. 354 ss.; Lehmkuhl, II, n. 833 ss.; Alberti, *De sexto et nono praecepto et usu matrimonii*, Romae, 1914; Vermeersch, *De castitate et vitiis contrariis*, n. 206 ss. ed. alt.; Cappello, *Quaestiones de matrimonio*, p. 68 ss.; Noldin, *De sexto praecepto et de usu matrimonii*, Oeniponte, 1921; Piscetta, *De luxuria et de usu matrimonii*, Augustae Taurinorum, 1908.

utrumque coniugem teneri corpus suum praebere ad petitionem alterius. Hinc *petitio* et *redditio* debiti (2).

Ius et officium quoad debitum coniugale, de quo in can. 1111, non est actioni obnoxium, cum sit fori interni (3).

794. Liceitas actus coniugalis. — 1. Actus coniugalis *in se licitus* et *honestus* est. Sane:

1º Est medium a Deo ordinatum ad propagandum genus humanum; quare, si non excludatur rectus finis, non solum licitus, verum etiam, suppositis supponendis, meritorius est.

2º Insuper in Sacra Scriptura actus coniugalis directe praecipitur protoparentibus illis verbis: *crescite et multiplicamini* (4); atqui sine blasphemia dici nequit Deum quidquam iubere, quod non sit licitum atque honestum.

3º Tandem Christus D. contractum matrimonialem, quo coniuges mutuo sibi conferunt ius ad actum coniugalem, evexit ad dignitatem sacramenti; atqui solum contractus, quo contrahentes se obligant ad rem licitam et honestam, ad tantam dignitatem evehi potuit. Ideo S. Paulus matrimonium laudat et actum coniugalem coniugibus praecipit (5). Idque confirmatur can. 1081, § 2.

2. Actus coniugalis etiam in iis circumstantiis est *licitus*, in quibus generatio prolis obtineri non potest, dummodo naturali modo peragi possit. Coniuges enim habent ius ad actum coniugalem, quamdiu *unus* saltem ex finibus *essentialibus* matrimonii per illum actum obtineri potest; sed etiam sedatio concupiscentiae est finis essentialis (n. **8**, 2); ergo actus coniugalis licite poni potest, etsi proles non sequatur, ob huiusmodi finem (6).

Hinc patet, cur licite copulam habeant *senes* et *steriles*, etsi generatio prolis ex ea sit impossibilis, dummodo naturalis copulae (saltem imperfecto modo) capaces sint.

Item licita est copula *tempore praegnationis*, etsi eo tempore conceptio fieri non possit, nisi ob aliam causam copula prohibeatur.

Huc spectat vexata quaestio, de qua hinc inde acriter nostra aetate

(2) Cfr. S. Thom. 2-2, q. 153; *Contra Gentes*, lib. III, cap. 122 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 927; Ball.-Palm., *l. c.* n. 398; Noldin, *l. c.* n. 64.

(3) Mirum sane quod magistratus civilis italicus declaraverit subesse actioni poenali (art. 570) coniugem qui renuat alteri parti debitum reddere! Cfr. *Diritto ecclesiastico* 1935; p. 133 ss.; 1937, p. 232; *Giurisprudenza Ital.*, 1937, p. 118.

(4) *Gen.* I, 28; I *Cor.*, VII, 3.

(5) *Hebr.* XIII, 4; I *Cor.* VII, 3. Cfr. Cappello, *l. c.* p. 72; Ball.-Palm., *l. c.* n. 306; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1063; D'Annibale, III, n. 649; Noldin, *l. c.* n. 65; De Smet, *l. c.* n. 207 ss.

(6) Cfr. Ball.-Palm., *l. c.* n. 323 ss.; Vermeersch, *l. c.* n. 226; Cappello, *l. c.* p. 74; De Smet, *l. c.* n. 210.

disceptatum fuit: utrum licite coniuges abstinere possint a carnali commercio statis temporibus, cum prolis conceptio impossibilis aut difficilior est.

De illiceitate huiusmodi agendi rationis non constat. Dissentiunt tamen periti in hac re circa impossibilitatem aut maiorem difficultatem conceptionis necne; alii siquidem affirmant, alii negant, alii distinguunt inter casum et casum.

Regula practice servanda haec est: confessarius abstineat a consilio dando in eiusmodi re, sed coniugibus suadeat ut omnia rite faciant iuxta legem Dei et matrimonii sanctitatem.

De iis qui dubia vel certa impotentia laborant, dicetur infra (n. **814**).

795. Conditiones requisitae ad liceitatem actus coniugalis. — 1. Actus coniugalis ita perfici debet ut finis essentialis matrimonii, qui est generatio prolis, *naturali modo* obtineri possit. Necesse non est, ut finis iste reipsa obtineatur; at omnino requiritur, ut ex parte actus obtineri possit. Nam semen virile a natura non subministratur, nisi ad prolem naturali copula generandam (7).

Unde graviter peccant coniuges, si quidquam faciant quo generatio impediatur, aut si ita congrediantur, ut generatio vel impossibilis vel saltem improbabilis sit: siquidem contra naturam et finem primarium matrimonii agunt.

Hinc patet solutio ad casus practicos:

1º Si vir peracta seminatione se retrahit non exspectando seminationem mulieris non peccat, quia nihil fit, quo generatio impediatur ex parte ipsius, et simul adsit aliqua ratio ita agendi. Imo casus iste, de quo veteres (8) et etiam recentiores (9), est mere fictitius; nam, semine eiaculato, membrum virile statim mollescit, ac proinde extra vaginam naturaliter defluit, ut scite animadvertit Capellmann (10). Cfr. n. **796**, 4, 6.

2º Si uxor seminationem cohibet, quando vir iam seminavit, huiusmodi omissio seminationis, iuxta plures, peccatum non est (11).

At ratione *finis* seu *intentionis*, peccatum potest esse grave vel leve. Nam si mulier cohibeat seminationem ad impediendam generationem, graviter peccat; si ex alia intentione id faciat, culpa erit mortalis aut venialis vel nulla, prout ipsa intentio est culpabilis graviter vel leviter aut inculpabilis.

3º Mulier ne cohibeat seminationem, quia ex sententia physiologorum probabile est, spem futurae conceptionis augeri, si mulier, dum actus coniugalis exercetur, ipsa quoque ad effusionem humoris excitetur et seminatio eodem tempore accidat, quo vir semen effundit (12).

(7) Lehmkuhl, *l. c.* n. 1064; Noldin, *l. c.* n. 67; Alberti, *l. c.* n. 153 ss.

(8) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 918.

(9) Ball.-Palm., *l. c.* n. 380; Noldin, *l. c.* n. 67; Alberti, *l. c.* n. 156.

(10) *Op. cit. de matr.*, II, 2.

(11) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 19, n. 4 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 918; Noldin, *l. c.* n. 67.

(12) Cfr. Stöhr-Kannamüller, *Handbuch der Pastoralmedicin*, p. 467, Freiburg i. B. 1900.

Sed praesertim ex alio capite potest mulier peccare. Nam ipsa tenetur ex iustitia erga virum ad talem actum coniugalem, qui viro procuret completam illam voluptatem, quae naturaliter actui coniugali inest. Dicunt autem physiologi tunc adesse maximam voluptatem, cum uterque seminat, durante actu, praesertim si simul (13).

Quare mulier non videtur a peccato gravi excusanda, praesertim si consulto et frequenter id agat (14).

Unde si confessarius *interrogetur* (secus sileat de hisce rebus), mulieres hortetur ne, dum actum coniugalem exercent, seminationem quoquo modo cohibeant.

796. 2. Recens physiologia docet generationem haberi posse, etiam quando semen virile ad ora organi muliebris effunditur. Quapropter si actus coniugalis alio eoque perfectiore modo haberi nequeat hac ratione illum exercere licet. Si autem perfectior modus possibilis est, non licet actum coniugalem hoc imperfecto modo exercere, quia solum rarissime et per accidens sequitur generatio. Cfr. n. **814.**

Si vir penetret partem tantum vaginae uxoris ibique semen effundat, *per se* non peccat, nisi agat prava intentione impediendi generationem, quia hoc modo conceptio redditur quidem difficilior, at non impossibilis nec improbabilis. Coniuges enim non tenentur eligere modum certiorem, quo proles concipiatur. Si vero solum ad difficiliorem reddendam conceptionem ita congrediantur, certe peccant, quia aliqua inordinatio est.

Item prohibentur coniuges *positivam* actionem directe ponere, qua conceptio impediatur, etsi probabiliter tantum. Quare illicitum est, in vaginam mulieris introducere non solum media, quibus semen enecetur, sed etiam media, ex. gr. genus quoddam adipis vel butyri, quibus semen non destruitur, sed conceptio minus probabilis redditur (15).

3. Actus coniugalis licitus est iis coniugibus, qui ob senectutem vel ob aliam indispositionem semen plerumque extra vas effundunt, modo adsit aliqua probabilis spes semen intra vas effundendi. Quamdiu enim spes probabilis generationis adest, coniuges ius habent ad copulam. Quodsi semen reipsa effunditur, id per accidens evenit (16).

(13) Cfr. Stöhr, *l. c.* p. 460 s.; Capellmann, *l. c.* n. 3.
(14) Cfr. Sporer, part. IV, cap. 2, sect. 3, n. 491; Berardi, *Praxis confessar.*, I, n. 981.
(15) Cfr. Noldin, *l. c.* n. 68; Cappello, *l. c.* p. 75; Vermeersch, *l. c.* n. 238.
(16) Sanchez, *l. c.* disp. 17, n. 24; Lacroix, lib. VI, part. 3, n. 318; S. Alph., *l. c.* n. 954; Laymann, lib. III, sect. 4, n. 19; Sporer, part. IV, cap. 1, n. 127.

4. Coniuges, qui copulam ante seminationem abrumpunt, excluso periculo semen extra vas effundendi, non peccant, si id faciant mutuo consensu et adsit iusta causa ita agendi, v. g. ne seminatio noceat saluti. Actus coniugalis in hoc casu rationem tactus impudici habet, qui in coniugatis excluso pollutionis periculo non est graviter illicitus, et si ex iusta causa fiat, ex. gr. ad sedandam concupiscentiam, culpa vacat. Quodsi unus sine consensu alterius se retrahit, graviter peccat, quia huius ius violat in re gravi (17).

Plerumque tamen huiusmodi actu inducitur periculum proximum pollutionis.

5. Actus coniugalis licite interrumpitur, quamvis ex naturae concitatione secutura sit pollutio, si causa sufficiens interrumpendi exsistat; v. g. si ex continuatione immineat periculum morbi, vel mortis ab hoste, vel scandali (18).

6. Non potest vir sine aliqua causa, etiam de consensu mulieris et secluso periculo proximo semen extra vas effundendi, se retrahere ante seminationem, quando mulier iam seminavit vel adeo excitata est ut effusionem humoris impedire nequeat (19).

797. 7. Non peccat mulier, quae statim post copulam surgit, ambulat vel mingit. Parietes vaginales illico inter se cohaerent et vaginam claudunt, ita ut semen receptum *ordinarie* non emittatur. Proinde eiusmodi agendi ratione nihil fit, quo generatio impediatur. Si tamen id fieret animo expellendi semen et impediendi generationem, haec prava intentio peccatum esset, et quidem grave.

8. Omnis actio, qua mulier semen receptum expellere conatur ad impediendam generationem, mortale est (20). Quamvis enim actio, qua utitur, ad illum effectum producendum insufficiens sit, ex prava tamen intentione grave peccatum committit. Actio, quae *directe* tendit ad semen expellendum, est intrinsece mala: unde non excusatur v. g. ob molestias partus, ob periculum abortus, etc.

Dicunt physiologi lotiones vaginales generationem impedire posse, si statim post copulam fiant; ordinarie autem nullum haberi periculum, si aliquo tempore post copulam fiant, v. g. post duas vel tres horas.

(17) Sanchez, *l. c.* disp. 19, n. 3; Laymann, *l. c.*; S. Alph., *l.* c. n. 918; Sporer, *l. c.* cap. 2, n. 490; S. Antoninus, part. 3, tit. 1, cap. 20, § 3; Bonacina, q. 4, punct. 10, n. 16.
(18) Sanchez, *l. c.* disp. 19, n. 6; Busemb. apud S. Alph., *l. c.* n. 954; Lessius, lib. IV, cap. 3, n. 55; Salmant., tract. 9, cap. 45, n. 81.
(19) Cfr. S. Alph. *l. c.*; Sanchez, *l. c.* n. 4; Salmant., *l. c.*; Sa, v. *Debitum coniugale*, n. 17; Paludanus, in IV, D. 31, q. 3, art. 3, concl. 5, et alii.
(20) Cfr. Cappello, *l. c.* p. 76; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1070; Alberti, *l. c.* n. 125 ss.; Vermeersch, *l. c.* n. 264.

Sicuti mulier receptum semen servare debet, ita etiam cavere tenetur, ne eius ascensum in uterum impediat. Quare nullatenus licet adhibito medicamento ante copulam os uteri claudere, quo ascensus seminis impediatur et foecundatio ovuli impossibilis reddatur.

Attamen mulieri, quae vi vel dolo ad copulam habendam coacta fuit, licet semen receptum statim post copulam, antequam facta sit conceptio, lotione vel alio modo expellere: semen enim tum se habet ad modum iniusti aggressoris, quem repellere licet (21).

9. Si copula *naturali* et *convenienti modo* perficitur, mulier autem receptum semen propter indispositionem organorum retinere nequit, copula licita est: seminis eiectio per accidens evenit.

798. 10. Coniugibus in usu matrimonii liciti sunt omnes *actus luxuriae imperfecti* sive mutui sive solitarii, qui ad actum coniugalem perficiendum vel necessarii vel utiles sunt.

Ratio, cur huiusmodi actus sint liciti, evidens est: cui permittitur finis, permittitur etiam media relativa, et cui permittitur actus consummatus, permittuntur etiam actus, qui ab ipsa natura ut dispositio et praeparatio ad illum ordinantur (22).

Quare:

1° Ubi adest intentio perficiendi copulam, coniugibus liciti sunt aspectus, tactus etc., qui ad eam excitant, sive ante copulam sive in ipsa copula fiant. Cavere tamen debent coniuges, ne diutius in eiusmodi actibus immorando pollutio sequatur; si tamen *praeter intentionem* quandoque sequeretur, nulla foret culpa.

2° Si copula ex parte viri iam consummata, hic se retrahit, antequam mulier seminaverit, potest ipsa tactibus vel alio modo actum complere et plenam sibi procurare voluptatem (23).

Nam: *a*) actus coniugalis moraliter perseverat; *b*) mulier ex matrimonio et ex actu coniugali ius habet ad completam voluptatem, quamque secus rarissime experiretur, cum ordinarie viri prius seminent, nec generatim possint, sese non retrahendo, exspectare seminationem mulieris; *c*) haec seminatio, quamvis non sit necessaria ad generationem, aliquid tamen reipsa confert ad foetus conceptionem; quae naturalis ordinatio seminationis muliebris sufficit, ut mulieri actum complere liceat.

(21) Lehmkuhl, *l. c.* I, n. 1013; Génicot, *l. c.* I, n. 378; Noldin, *l. c.* n. 69; Cappello, *l. c.* p. 77.

(22) S. Alph., *l. c.* n. 919; Ball.-Palm., *l. c.* n. 373 ss.; Lehmkuhl, *l. c.* III, n. 1066; De Smet, *l. c.* n. 211; Cappello, *l. c.* p. 79; Vermeersch, *l. c.* n. 271.

(23) S. Alph., *l. c.* n. 919; Lessius, *l. c.* cap. 3, n. 94; Sporer, *l. c.* n. 491; Salmant., *l. c.* cap. 15, n. 80; Elbel, *l. c.* n. 425; Cappello, *l. c.* p. 80.

Quidam dicunt (24), id licere mulieri etiam *immediate ante* copulam, si nec intra nec post eam seminare valet. Quae sententia admitti nequit, si mulier potest intra vel immediate post copulam seminare; si e contra id nullatenus perficere valeat, praedicta opinio sat probabilis videtur.

Nonnulli censent idipsum licere mulieri etiam in casu quo vir onanista se retrahit ante seminationem (25).

Hanc sententiam probabilem dicere non audemus.

11. Non licet viro se tactibus excitare ad seminationem, si mulier se retrahat ante copulam perfectam, sive ipsa seminaverit sive non. Huiusmodi etiam seminis emissio non esset complementum actus generationis, sed voluntaria pollutio atque seminis frustratio (26).

ARTICULUS II.

De liceitate actus coniugalis ratione circumstantiarum.

Circumstantiae praecipuae, quae reddere possunt actum coniugalem illicitum et moraliter malum, sunt *finis*, *situs*, *locus* et *tempus*. Breviter de singulis.

799. Finis. — 1. Plures sunt fines, propter quos actus coniugalis exerceri potest. Alii sunt *proprii* et *essentiales*, alii *improprii* et *accidentales*.

Proprii sunt: 1° ad prolem generandam; 2° in remedium concupiscentiae i. e. ad sedandam libidinem. Nonnulli addunt etiam tertium, scil. ad satisfaciendum comparti legitime petenti, seu obligationi erga alterum coniugem.

Improprii et accidentales sunt, ex. gr., mutuus amor fovendus, sanitas corporis conservanda, etc.

2. Actus coniugalis *licite* exerceri potest *ob quemcumque finem honestum*, sive proprium et essentialem sive improprium et accidentalem. Nam si agitur de fine *proprio*, palam est, licere actionem naturae conformem exercere ob fines, quos auctor naturae in eius institutione intendit; si agitur de fine improprio, ratio est, quia actus

(24) Cfr. Noldin, *l. c.* n. 70; Bucceroni, *Casus conscientiae*, I, p. 261 ss., Romae, 1913; Berardi, *l. c.*

(25) Capellmann, *l. c.* n. 2; Berardi, *l. c.* n. 993; Génicot, II, n. 546; Pighi, *l. c.* n. 152, 2.

(26) Sanchez, *l. c.* disp. 17, n. 12 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 919; Bonacina, q. 4, punct. 6, n. 15.

de se bonus licite poni potest ad finem honestum, ad quem consequendum utilis est (1).

Videtur *S. Thom.* (2) docere actum coniugalem ad vitandam propriam non coniugis, incontinentiam peractum esse peccatum veniale. Dicimus *videtur*, quia mens Angelici non satis liquet; imo Ballerini (3) egregie ostendit aliam profecto esse doctrinam Angelici Doctoris.

Ceterum, quaecumque sit eius doctrina in hac re, DD. post *S. Alph.* (4) tenent communius, nullum in casu esse peccatum. Quae sententia certa est, tum quia huiusmodi finis est proprius et essentialis matrimonii ideoque necessario honestus, tum quia Apostolus manifeste supponit opus coniugii ob hunc finem peractum esse licitum (5).

3. Perficere actum coniugalem cum *affectu* ad aliam personam, quam quis sibi repraesentat, ut ex ea delectationem veneream capiat, est adulterium mentale ideoque peccatum grave: siquidem est delectatio *morosa* (i. e. cum consensu in eam) in obiecto letaliter malo (6).

At si delectatio in nulla re turpi esset, sed in sola pulchritudine viri aut feminae, ut sic ad actum coniugalem quis excitetur, peccatum abesset. At huiusmodi delectatio practice est valde periculosa.

800. 4. Exercere actum coniugalem *ob solam voluptatem* est *peccatum*, sed tantum *veniale*. Ratio *primi*, quia inordinatio est, velle sistere in aliqua re tamquam fine, quam naturae auctor voluit tamquam medium ad finem; ratio *secundi*, quia inordinatio consistit in defectu relationis ad finem proprium, quae natura sua levis est.

Hinc damnata fuit ab Innocentio XI haec (9ª) propositio: «*Opus coniugii ob solam voluptatem exercitum omni penitus culpa caret ac defectu veniali*».

Tunc autem actus coniugalis exercetur ob *solam* voluptatem, cum omnes fines proprii ipsius coniugii *positive* excluduntur (7).

(1) Cfr. S. Thom., 2-2, q. 153, art. 2; *Suppl.* q. 48, art. 2; *Contra Gent.*, lib. III, cap. 122 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 883; Ball.-Palm., *l. c.*, n. 369; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1064.
(2) *Suppl.*, q. 49, art. 5, ad 2.
(3) *Loc. cit.* n. 324 ss.
(4) *Loc. cit.* n. 882.
(5) I *Cor.* VII, 2, 5.
(6) Cfr. Sanchez, *l. c.* n. 6; Sporer, *l. c.* n. 505; S. Alph., *l. c.* n. 918; Lacroix, *l. c.* n. 329; Ball.-Palm., *l. c.* n. 362.
(7) Vide quae de hac re scitissime atque eruditissime tradit Ballerini (1, n. 101; VI, nn. 323-361) cuius doctrinae recentiores moralistae, ipsis quoque adversariis non exceptis, *practice* adhaerent fere omnes. Quod naviter attendendum est.

Quae *positiva* exclusio fere semper abest, ita ut veniale peccatum operantis propter solam voluptatem vix unquam reipsa aderit.

5. Necesse non est, ut coniuges in usu matrimonii generationem intendant; imo ex iusta causa — v. g. si constet mulierem abortum pati aut prolem mortuam in lucem edere aut partum esse valde periculosum — optare possunt, ne conceptio sequatur, dummodo nullo medio utantur ad illam impediendam. Proinde ex tali desiderio vitandi prolem, licet *per se* coniugii usum restringere ad illud tempus, quo minor est possibilitas futurae conceptionis (8).

801. Situs. — 1. Situs *naturalis* copulae est ut vir sit incubus et mulier succuba: iste enim modus aptior est ad seminis in vas mulieris infusionem. Quilibet alius situs dicitur *innaturalis*. Per situm innaturalem generatio redditur quidem difficilior, at non impossibilis, quia semen non per descensum, sed per attractionem ad ovaria pertingit (9).

2. Situs innaturalis, quicumque is sit, non excedit peccatum veniale, modo exclusum sit grave periculum effundendi semen extra vas. Nam quilibet situs, quo copula haberi potest, ad generationem aptus est.

Numquam interrogandi sunt coniuges de situ, ad copulam coniugalem adhibito, cum res non sit ad confessionem necessaria. Si ipsi poenitentes consilii causa de hac re interrogent, confessarius in genere tantum respondeat, ut actum debite et, quantum fieri potest, naturali modo perficiant. Si poenitentes de situ innaturali se accusant, interroget, utrum ex illa copula sequi potuerit generatio, an non.

3. Ex quaelibet iusta causa, e. g. propter periculum vel propter difficultatem naturali modo congrediendi, licet mutare situm, etiamsi aliqua pars seminis extra vas effundatur; imo, si alius modus congrediendi impossibilis est, quamvis magna pars seminis effundatur. Nam ex una parte huiusmodi effusio *per accidens* fit, ex alia vero parte generatio non impeditur, cum ad eam modica pars seminis satis sit (10).

802. Locus. — 1. Verecundia et caritas, ex qua scandalum praecaveri debet, postulant omnino ut nonnisi loco *secreto* usus

(8) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 883; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1086; De Smet, *l. c.* n. 209 s.; Noldin, *l. c.* n. 69; Cappello, *l. c.* p. 84.
(9) Sanchez, *l. c.* disp. 16, n. 5; S. Alph., *l. c.* n. 917; Ball.-Palm., *l. c.* n. 364; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1084; Stöhr, *l. c.* p. 502.
(10) Cappello, *l. c.* p. 85; Alberti, *l. c.* n. 123; Vermeersch, *l. c.* n. 240.

matrimonii habeatur; idque, uti patet, sub gravi (11). Caveant parentes ne in eodem cubiculo alii lectum suum habeant, vel saltem ne per matrimonii usum occasionem ruinae spiritualis eis praebeant.

2. Ex reverentia loco sacro debita, actu coniugali abstinendum est in aede sacra. Hoc olim, ex iure positivo, tamquam grave sacrilegium locale prohibebatur, ita ut voluntaria simul et notoria seminis humani effusio ecclesiam violaret (12), excepto casu necessitatis, cum coniuges coacti diu, idest per aliquot dies, manere in ecclesia, non possent se continere. Quae causa violationis hodie non amplius exsistit (cfr. can. 1172, § 1) (13).

803. Tempus. — Actus coniugalis potest esse illicitus ratione *temporis*, vel propter reverentiam mysteriis divinis debitam, vel propter nocumentum quod alterutri coniugum aut proli conceptae afferre potest. Illa circumstantia attenditur tempore sacro; haec tempore *menstruationis*, *praegnationis*, *purgationis*, *lactationis* et *infirmitatis*.

1° *Tempore sacro.* Non exsistit (neque unquam exstitit) lex ecclesiastica, quae usum matrimonii diebus sacris prohibeat. Ea quae in contrarium ex Patribus vel ex iure canonico afferuntur, non de praecepto, sed potius de consilio intelligenda sunt (14). Re *in se* inspecta, consultum quidem est, ut coniuges diebus, qui poenitentiae agendae potissimum dedicati sint, et praesertim diebus sanctae communionis a *petendo* debito abstineant; si tamen nocte praecedente honeste copulam habuerint, a sancta communione non arceantur (15).

2° Pro *aliis temporibus* universim valet hoc principium: illiceitas actus maxime pendet ac mensuratur ab exsistentia et gravitate periculi damni inferendi; quare si periculum est grave, copula coniugalis est per se letaliter prohibita; si leve damnum timetur, nonnisi leviter illicitus est usus matrimonii. Diximus *per se*, nam in utroque casu ratio proportionata excusat. Expedit de singulis his temporibus nonnulla dicere.

(11) Lehmkuhl, *l. c.* n. 1084; Cappello, *l. c.* p. 86; Alberti, *l. c.*

(12) S. Alph., III, n. 458; VI, n. 920; Sanchez, *l. c.* disp. 15, n. 12; Lacroix, *l. c.* n. 1070 s.; Salmant., *l. c.* cap. 15, n. 65 ss.; Vasquez, in 1-2, disp. 98, cap. 3, n. 6; Reiffenst., lib. III, tit. 40 n. 22; Gasparri, *De Euch.*, I, n. 252.

(13) Quare emendanda sunt quae habet Noldin, *l. c.* n. 80, ed. XVII-XVIII, an. 1921.

(14) Cfr. Noldin, *l. c.*; Sanchez, *l. c.* disp. 12, n. 5; Bonacina, *l. c.* n. 30; Coninck, disp. 34, dub. 9, n. 75; S. Alph., VI, n. 923; Cappello, *l. c.* p. 88.

(15) Cfr. Cappello, *De Sacramentis*, I, n. 523.

3° *Tempore fluxus menstrui.* Lex mosaica severe prohibebat hoc tempore usum matrimonii. In nova oeconomia coniugalis copula nullo *positivo iure vetatur.* Quare *per se* licita est. At, seclusa causa, abstinentia suadetur tum ex naturali quodam horrore tum praesertim ex periculo sanitatis, quod imminet uxori. Huiusmodi periculum ordinarie est leve tantum ideoque excusat quaelibet causa rationabilis.

Hodie omnes admittunt, teste scientia physiologica, inane prorsus esse quod veteres timebant, scilicet prolem hoc tempore conceptam nasci infirmam (16).

Si mulier patiatur fluxum *specialem* seu *extraordinarium*, de liceitate aut illiceitate copulae iudicandum est secundum principia generalia de usu matrimonii qui infirmis permittitur vel prohibetur (17). Huiusmodi enim fluxus est morbus quidam.

4° *Tempore praegnationis.* Actus coniugalis est *per se* licitus, quia, quamvis generatio amplius haberi nequeat, alii adesse possunt fines ad eum cohonestandum; fieri potest illicitus per accidens ob *periculum abortus*. Hoc vero facile exstat primis praesertim et ultimis praegnationis temporibus, si copula habeatur effraenata et saepe repetita; si sit moderata, in uxoribus sanis non est probabile (18).

5° *Tempore purgationis puerperalis.* Copula est illicita non quidem propter se, sed propter damnum quod uxori imminet. Periculum generatim est grave per duas priores hebdomadas post partum, est leve per quatuor sequentes hebdomadas (19).

Licet coniugibus uti matrimonio tempore minus apto ad fecundationem iuxta theoriam *Ogino* et aliorum.

6° *Tempore lactationis* copula simpliciter licita dicenda est. Putarunt quidem aliqui periculum adesse inficiendi lac, ac proinde nocendi proli; verum quamvis nova conceptione (quae raro hoc tempore contingit) lac diluatur ac minuatur et brevi desinat, tamen certum est ipsum non corrumpi; et proles artificiali lactatione nutriri potest.

804. 7° *Tempore morbi*, actus coniugalis est illicitus, *si* et *quatenus* cum vitae vel sanitatis periculo cohaeret; de quo, si dubium

(16) Cfr. Olfers, *l. c.* p. 64; De Smet, *l. c.* n. 226; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1086; Forel, *La question sexuelle*, etc., p. 54, Paris, 1906; Antonelli, II, n. 757 ss.

(17) Vermeersch, *l. c.* n. 239, 3; Noldin, *l. c.* n. 82; Cappello, *l. c.* p. 92.

(18) Sanchez, *l. c.* n. 3; Salmant., *l. c.* n. 78; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 544; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1082; Stöhr, *l. c.* p. 504 ss.; Antonelli, *l. c.* n. 761 ss.

(19) Cfr. Capellmann, *l. c.*; De Smet, *l. c.* n. 226; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1083; Gemelli, *Non moechaberis*, p. 67 ss.; Florentiae, 1912.

Plures AA. (cfr. S. Alph., *l. c.* n. 926) dicunt esse *veniale* ob *indecentiam*, nisi excuset aliqua causa rationabilis. Haec ratio scil. *indecentia* merito a recentioribus moralistis reiicitur, quia aiunt, *peculiaris* indecentia, et quidem *sub culpa* vetita, non exsistit. Quid sane ipsa copula, in se spectata, indecentius?

exstat, medicus consulendus est. In particulari distinguere iuvat inter morbos contagiosos et non contagiosos.

Itaque:

a) Si una pars laborat *morbo syphilitico* seu *venereo*, usus matrimonii illicitus est propter gravissima damna, quae tam comparti quam proli affert. Excusat causa gravis, praesertim periculum incontinentiae (20).

b) Coniugibus qui *phthisi* laborant usus matrimonii illicitus non est, tum quia phthisici ordinarie vehementem concupiscentiam experiuntur, tum quia ex modico usu matrimonii damnum, saltem grave, non provenit.

Nam, licet phthisis sit morbus contagiosus, ex usu matrimonii tamen potius haereditarius dicendus est, quia periculum infectionis per copulam vix unquam inducitur. Proles ex parentibus phthisicis genita non oritur phthisi affecta, sed postea eam facile contrahit propter maximam ad hunc morbum dispositionem a parentibus haereditate acceptam (21).

c) Si morbi *non sunt contagiosi*, copula licita est, ubi morbi sunt leviores et parum debilitantes; at illicita est, ubi morbi sunt multum debilitantes et cum febri vel magno dolore coniuncti, quia per copulam ordinarie peiores fiunt.

805. 8° Copula *post prandium* vel *balneum* licita est. Periculum sanitatis, de quo plura apud veteres DD. (22), vel nullum est, vel leve dumtaxat, saltem in casibus ordinariis (23).

9° Mulier cui ex medici iudicio proximus partus mortem sit allaturus, ordinarie non est obliganda, ut ab usu matrimonii abstineat, tum quia conceptio est incerta, tum quia saepe huiusmodi medicorum iudicia, teste experientia, erronea sunt.

10° Actus coniugalis licitus est, quamvis constet mulierem abortum pati aut prolem mortuam in lucem edere. Nonnulli ad id requirunt causam valde gravem, v. g. periculum incontinentiae; alii censent sufficere quamcumque causam iustam, tum quia eiusmodi effectus sunt incerti, tum quia caritas erga prolem non obligat cum tanto incommodo (24).

Haec sententia videtur vere probabilis.

(20) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 24, n. 23; S. Alph., *l. c.* n. 909; Laymann, *l. c.* tract. 10, part. 3, cap. 1, n. 5; Bonacina, *l. c.* q. 4, punct. 1, n. 8; Capellmann, *l. c.*; Antonelli, *l. c.* n. 778 ss.

(21) Cappello, *l. c.* p. 94; Noldin, *l. c.* n. 86; Antonelli, *l. c.* n. 800 ss.; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1083.

(22) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 24, n. 4 s.; S. Alph., *l. c.* n. 910; Bonacina, *l. c.* punct. 1, n. 4 ss.; S. Antoninus, part. 3, tit. 1, cap. 20, § 10.

(23) Lehmkuhl, *l. c.*; Vermeersch, *l. c.* n. 239; Capellmann, *l. c.*

(24) Cfr. Cappello, *l. c.* p. 92; Sanchez, *l. c.* n. 24 s.; Noldin, *l. c.*; De Smet, *l. c.* n. 226; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1064, 3.

Articulus III.

De illicitis inter coniuges.

806. Principia. — 1. Peccatum mortale in coniugibus id solum est generatim, quod fit contra finem *primarium* matrimonii, seu prolis generationem; atqui praeter voluntariam pollutionem, sive solitariam sive onanisticam, et praeter crimen sodomiae, nihil est contra finem primarium coniugii; ergo (1).

Quare pollutio eiusque proximum periculum in coniugatis, non minus quam in solutis, illicita est; imo tum ipsa pollutio tum actiones quae eius periculum inducunt, in coniugatis gravius peccatum sunt, cum non solum castitas, verum etiam iustitia laedatur.

Etiam in uxore *pollutio* seu delectatio venerea *completa*, quae fit cum effusione humoris vaginalis, est certe peccatum grave. Dicimus *certe*, quia contraria paucorum sententia neque intrinsece neque extrinsece probabilis est, imo, ob consectaria gravissima quae ex ea necessario sequuntur, nobis absurda videtur.

Idque omnino tenendum, sive huiusmodi effusio humoris vaginalis dicatur *pollutio* an non, sive consideretur ut actus completus vel minus. Non sit quaestio de verbis. Unde attendenda est *delectatio venerea completa* extra copulam coniugalem habita (2).

2. Delectatio venerea *intra matrimonium* quaesita i. e. per actus natura sua ad copulam coniugalem ordinatos coniugibus in se licita est, et quidem non solum quando copulam intendunt, sed etiam quando eam habere nequeunt aut nolunt.

3. Egregie Pius XI, Encycl. « *Casti connubii* », 31 dec. 1930, docet: « At nulla profecto ratio, ne gravissima quidem, efficere potest, ut quod intrinsece est contra naturam, id cum natura congruens et honestum fiat. Cum autem actus coniugii suapte natura proli generandae sit destinatus, qui, in eo exercendo, naturali hac eum vi atque virtute de industria destituunt, contra naturam agunt et turpe quid atque intrinsece inhonestum operantur ».

Ex his principiis patet quid sit dicendum 1° de *actibus imper-*

(1) Cappello, *l. c.* p. 97; Ball.-Palm., *l. c.* n. 373; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 548; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1063; Alberti, *l. c.* n. 123.

(2) Cfr. Gury-Ball., I, n. 429, in nota; Vermeersch, *l. c.* n. 278; De Smet, *l. c.* n. 211, not. 2; Génicot-Salsmans, I, n. 396; Cappello, *l. c.* p. 98 ss.

fectis mutuis, 2° de *actibus imperfectis solitariis*, 3° de *morosis delectationibus et desideriis.*

807. Actus imperfecti mutui. — Illi dicuntur actus *imperfecti*, in quibus non intervenit terminus ultimus venereorum, qui est plena effusio seminis (vel plena resolutio naturae). Huiusmodi sunt tactus, oscula, amplexus, verba obscena.

Isti actus, etsi ad copulam non ordinentur, liciti sunt, si aliquo fine honesto, v. g. ad fovendum mutuum amorem cohonestantur, et proximum pollutionis periculum absit; veniale peccatum efficiunt, si ex sola voluptate exerceantur (3).

Nonnulli excipiunt (4) quosdam actus enormiter obscenos, v. g. immittere genitalia in os mulieris, vas praeposterum penetrare, genitalia lambere etc., qui quandoque inter coniuges peraguntur. Hi vero actus non ideo praecise, quod obsceni, peccati gravis damnandi sunt, sed quia vix umquam sine proximo pollutionis periculo exerceri possunt; unde si de facto constaret in determinatis personis illos actus eiusmodi periculum non inducere, excluso affectu sodomitico, graviter peccaminosi non essent.

Contraria sententia, quae tenet huiusmodi actus *per se* esse peccatum mortale etiam citra pollutionis periculum intrinsece probabilis non videtur. Deterreantur tamen omnino coniuges ab huiusmodi actibus, ne, sensu coniugalis pudoris amisso, in deteriora cadant.

808. Actus solitarii imperfecti. — Peccatum veniale non excedunt, modo absit periculum proximum pollutionis.

Veniales sunt, quia veniale est saltem, agere propter solam voluptatem. Non sunt mortales, quia status coniugalis, sicut cohonestat mutuos actus imperfectos, ita et huiusmodi actus, in quibus pariter, cum ad actum coniugalem ordinari possunt, coniugatus non extra sed intra matrimonium delectationem quaerit; et in huiusmodi actibus, secluso, ut diximus, proximo pollutionis periculo, inordinatio levis est, eo ipso quod finis matrimonii seu prolis generatio non frustratur (5).

Copula dimidiata illicita *per se* est, nisi proportionata iusta causa excusetur; nec licet confessario eam coniugibus suadere, ut declaravit S. Officium die 22 nov. 1922.

(3) Sanchez, *l. c.* disp. 44, n. 16; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1066 ss.; Vermeersch, *l. c.* n. 80; Noldin, *l. c.* n. 93.

(4) S. Alph., *l. c.* n. 935; Sporer, *l. c.* n. 498; Diana, part. 6, tract. 7, resol. 7.

(5) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 933 ss.; Sanchez, *l. c.* disp. 45, n. 36; Sporer, *l. c.* n. 500; Ball.-Palm., *l. c.* n. 374 ss.

809. Cogitationes, delectationes et desideria. — 1. Huiusmodi actus interni de iis, quae coniugibus licita sunt, nullum peccatum; de iis, quae sub levi prohibentur, leve; de iis, quae sub gravi prohibentur, grave peccatum sunt, quia delectatio moralitatem accipit ab obiecto (6).

Quare delectatio de *copula* cogitata ut praesente, gaudium de *copula* habita vel habenda eiusque desiderium, excluso tamen proximo pollutionis periculo, peccatum non est, etsi ex iis delectatio venerea oriatur: est enim gaudium et desiderium de re licita.

Si coniux delectatur *de copula cum aliena persona*, grave peccatum committit, quia delectationis obiectum graviter illicitum est; delectatur enim de adulterio.

2. Delectatio venerea, quae oritur ex cogitatione *licita* voluntarie admissa extra copulam, excluso periculo pollutionis, per se non est peccatum, quia status matrimonialis eam licitam facit.

In praxi coniuges, qui de delectationibus morosis se accusant, interrogentur, utrum de propria coniuge an de persona extranea delectati sint, et apte instruantur, ne ex obiecto illicito delectationem capiant (7).

810. Foecundatio artificialis per se et generatim illicita omnino dicenda. — 1. Quid sit ista foecundatio alibi traditum est (n. **383**).

In primis huc spectat responsum S. Officii diei 24 mart. 1897. Proposito dubio: « An adhiberi possit artificialis mulieris foecundatio »; responsum fuit: « *Non licere* ». Quam responsionem SSmus approbavit et confirmavit (8).

2. Praeterea huc veniunt quae sapientissime exposuit Pius XII in Allocutione ad socios congressus internationalis medicorum catholicorum die 29 sept. 1949 habita:

« Nous avons déjà eu mainte occasion de toucher un bon nombre de points particuliers concernant la morale médicale. Mais voici que se pose au premier plan une question, qui réclame, avec non moins d'urgence que les autres, la lumière de la doctrine morale catholique; celle de la *fécondation artificielle*. Nous ne pouvons laisser passer l'occasion présente d'indiquer brièvement, dans les grandes lignes, le jugement moral qui s'impose en cette matière.

(6) S. Alph., V, n. 25; Sanchez, *l. c.* disp. 44, n. 3; Ball.-Palm., *l. c.* n. 379; Noldin, *l. c.* n. 96; De Smet, *l. c.* n. 214; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 547.

(7) Cfr. Sanchez, *l. c.*; Lacroix, *l. c.* n. 337; Laymann, *l. c.* cap. 6, n. 14; Coninck, disp. 34, dub. 11, n. 113; Cappello, *l. c.* p. 108.

(8) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 1964.

1º) La pratique de cette fécondation artificielle, dès lors qu'il s'agit de l'homme, ne peut être considérée ni exclusivement, ni même principalement, du point de vue biologique et médical, en laissant de côté celui de la morale et du droit.

2º) La fécondation artificielle, *hors du mariage*, est à condamner purement et simplement *comme immorale*.

Telle est en effet la loi naturelle et la loi divine positive, que la procréation d'une nouvelle vie ne peut être le fruit que du mariage. Le mariage seul sauvegarde la dignité des époux (principalement de la femme dans le cas présent), leur bien personnel. De soi, seul il pourvoit au bien et à l'éducation de l'enfant.

Par conséquent, sur la condamnation d'une fécondation artificielle hors de l'union conjugale, aucune divergence d'opinions n'est possible entre catholiques. L'enfant conçu dans ces conditions serait, par le fait même, illégitime.

3º) La fécondation artificielle *dans le mariage*, mais produite *par l'élément actif d'un tiers*, est également *immorale* et, comme telle, à réprouver sans appel.

Seuls les époux ont un droit réciproque sur leur corps pour engendrer une vie nouvelle, droit exclusif, incessible, inaliénable. Et cela doit être, en considération aussi de l'enfant. A quiconque donne la vie à un petit être, la nature impose, en vertu même de ce lien, la charge de sa conservation et de son éducation. Mais entre l'époux légitime et l'enfant, fruit de l'élément actif d'un tiers (l'époux fut-il consentant), il n'existe aucun lien d'origine, aucun lien moral et juridique de procréation conjugale.

4º) Quant à licéité de la fécondation artificielle *dans le mariage*, qu'il Nous suffise, pour l'instant, de rappeler ces principes de droit naturel: le simple fait que le résultat auquel on vise est atteint par cette voie, ne justifie pas l'emploi du moyen lui-même; ni le désir, en soi très légitime chez les époux, d'avoir un enfant, ne suffit à prouver la légitimité du recours à la fécondation artificielle, qui réaliserait ce désir.

Il serait faux de penser que la possibilité de recourir à ce moyen pourrait rendre valide le mariage entre personnes inaptes à le contracter du fait de l'impedimentum impotentiae.

D'autre part, il est superflu d'observer que *l'élément actif ne peut être jamais procuré licitement par des actes contre nature.*

Bien que l'on ne puisse a priori exclure de nouvelles méthodes, pour le seul motif de leur nouveauté, néanmoins, en ce qui touche la fécondation artificielle, non seulement réservé, mais il faut absolument l'écarter. En parlant ainsi, on ne proscrit pas nécessairement l'emploi de certains moyen artificiels destinés uniquement soit à faciliter l'acte naturel, soit à faire atteindre sa fin à l'acte naturel normalement accompli.

Qu'on ne l'oublie pas: seule la procréation d'une nouvelle vie selon la volonté et le plan du Créateur porte avec elle, à un degré étonnant de perfection, la réalisation des buts poursuivis. Elle est, à la fois, conforme à la nature corporelle et spirituelle et à la dignité des époux, au développement normal et heureux de l'enfant » (9).

3. Ex relatis nonnullae conclusiones sponte sequuntur:

1º Numquam licet foecundatione uti cum muliere *soluta*, seu foecundatio *extra matrimonium* reiicienda omnino est et condemnanda tamquam immoralis. Nam procreatio novae vitae secundum legem naturalem et divinam non potest esse nisi actus et fructus matrimonii. Quare Pius XI in Encycl. *Casti connubii* egregie docet: « Facultatis a Deo ad novam vitam procreandam datae honestus quilibet usus, ipso Creatore ipsaque naturae lege iubentibus, *solius matrimonii ius est ac privilegium et iuxta sacros connubii limites est omnino cohibendus* » (*A. A. S.*, 1930, p. 546).

2º Item illicita et prorsus damnanda est foecundatio intra matrimonium , sed *mediante spermate tertiae personae*. Soli etenim coniuges habent mutuum in corpus ius novae vitae procreandae, et quidem ius exclusivum et inalienabile, cui nullatenus renuntiari potest. Accedunt quoque aliae rationes, praesertim educatio sobolis, ut scite exponitur in Encycl. *Casti connubii* Pii XI.

3º Foecundatio artificialis intra matrimonium et cum spermate viri illicita et reprobanda omnino, quoties sperma obtineatur per actum *contra naturam*. Huiusmodi est procurata pollutio, copula condomistica, copula interrupta, quaelibet copula extra vas naturale peracta, extractio spermatis sine copulatione ex interiore testiculorum tunica (epididymo) eiusque introductio in mulieris vaginam et uterum ope alicuius instrumenti. Ratio manifesta: *actus proprius coniugii* est unio sexualis viri et mulieris, cuius finis est procreatio prolis, sed *naturali modo* obtinenda, scil. per eam copulationem qua iniiciatur *vitali actu* sperma a viro in organismum mulieris.

4º Omnibus attente consideratis, censemus illicitam esse foecundationem etiam si sperma procuretur punctione testiculorum vel epididymis, pressione aut contrectatione partium genitalium, vel naturali pollutione, aut alio modo etsi forte in se illicitus non sit. Eadem semper intercedit ratio: quaelibet foecundatio quae non fit naturali modo et secundum naturae legem habenda est tamquam illicita.

5º Generatim licet *adiuvare* foecundationem *naturalem*, sive faciendam sive iam factam; seu varii modi quibus foecundatio facilius

(9) *L'Osservatore Romano*, ottobre 1949, n. 228, p. 1; *A. A. S.* XXXXI, p. 557.

et securius procuratur, *liciti* sunt, dummodo copula coniugalis modo naturali fiat. Hinc fas est v. g. ponere aliquod instrumentum in vase mulieris, sive ut vagina dilatetur sive ut uterus in naturali positione collocetur; item semen, copula naturali in vagina depositum, in profundiores vaginae partes mediante cylindro solido aliove medio introducere.

Disputant DD. an liceat copulam habere more solito et intra vaginam semen effundere, quod postea vel maritus vel medicus ope instrumento colligit atque profundius ad uterum traiicit. Ita distinguendum: si, copula naturali modo peracta et in vagina semine effuso, hoc colligitur atque ope syphunculi profundius ad uterum traiicitur, *quin antea semen ex vagina extrahatur*, id licite fieri censemus, quia in hisce adiunctis non habetur actus novus et distinctus a copula, sed tantum *iuvatur* introductio seminis naturaliter effusi in partes profundiores. Nonnulli dicunt id fieri non posse, seu spermatis collectionem ope syphunculi eiusque introductionem in profundiores partes fieri non posse, quin ex vagina extrabatur. Utrum hoc sit verum necne, est *quaestio facti*, dirimenda non a theologo vel canonista, sed a medico, aliove perito in hac re. Id vero nequaquam mutat *obiective* statum quaestionis.

Si, in praefatis adiunctis scil. naturali modo copula peracta et spermate in vagina deposito, hoc colligatur ope alicuius instrumenti, *ex vagina extrahatur ac deinde introducatur profundius in genitalia mulieris*, existimamus id licitum non esse; quia extractio seminis e vagina eiusque subsequens immissio est nova actio distincta a naturali; porro effusio seminis eiusque introductio in organa mulieris secundum ordinem *naturae* fieri debent: quod in casu non habetur, eo ipso quod semen *extrahitur* et postea immittitur (10).

6° In praxi, itaque, vera seu proprie dicta foecundatio artificialis (n. **383** bis) semper omittenda est utpote illicita. Item adiutorium *artificiale* copulae naturali modo sive faciendae sive iam factae, omittendum, quoties aliquid secumferat quod repugnet aut minus congruat cum ordine a natura instituto.

Modus ipse, de quo supra, iuvandi foecundationem, licet per se licitus censeatur, per accidens tamen illicitus plerumque erit aut propter decentiam et pudorem, praesertim si fiat a medico vel ab alia persona extranea, sive ob periculum consensus in rem turpem, sive ob alia incommoda quae iusta causa in casu non videntur excusari: quare suadendum omnino coniugibus ut ab huiusmodi agendi ratione abstineant.

(10) Cfr. Berardi, II, n. 891; Noldin, *De sexto praecepto et usu matrimonii*, n. 77; Vermeersch, *l. c.* n. 88; Merkelbach, *Summa theol. mor.*, III, n. 938; Hürth, in *Periodica*, 1949 p. 279 ss.; Gennaro, *l. c.*

ARTICULUS IV.

De obligatione actus coniugalis.

810bis. Principia. — 1. Neuter coniux *per se* tenetur *petere* debitum, quia nemo tenetur uti iure suo.

Per accidens autem potest adesse obligatio petendi, praesertim in viro: *a*) si iudicet compartem versari in periculo incontinentiae et ob verecundiam non petere: quilibet enim ex caritate tenetur impedire peccatum alterius, si commode potest; *b*) si usus matrimonii necessarius est ad fovendum amorem vel ad dissidia avertenda (1).

2. Datur obligatio *iustitiae* per se *gravis* debitum *reddendi*, quoties alter coniux expresse vel tacite *serio* petit.

Id liquet ex ipsa natura contractus matrimonialis (cfr. nn. **2**, **6**) et manifeste eruitur ex verbis Apostoli (2).

Insuper qui debitum negat, compartem saepe exponit periculo gravium peccatorum.

Huiusmodi obligationem *per se* esse *gravem*, manifestum est. Obiectum mutui contractus est res gravis: generatio prolis, incontinentia vitanda, significatio amoris pro pace domestica tuenda.

Negatio debiti potest esse leve peccatum in duplici casu: *a*) ex parvitate materiae si raro tantum fiat, si e. g. saepe petenti, rarissime negetur, vel si non omnino negatur, sed solum ad breve tempus e. g. ad noctem differtur, excluso tamen incontinentiae periculo; *b*) si alter non serio, sed remisse tantum petit, ita ut debitum benevole remittere censeatur. Ita passim DD. (3).

3. Coniux serio petenti tenetur debitum reddere, etsi inde *leve damnum* vel *incommodum* timeat: a gravi enim obligatione, quae insuper est iustitiae, leve damnum vel incommodum nullatenus excusat.

811. Quando amittatur ius exigendi debitum. — Consulto dicimus *exigendi*, et non petendi, quia v. g. ex adulterio maritus non amittit

(1) Cfr. S. Thom., *Suppl.* q. 49, art. 9, ad 2; Sanchez, *l. c.* disp. 2, n. 7; S. Alph., *l. c.* n. 929; Ball.-Palm., *l. c.* n. 386.

(2) I *Cor.*, VII, 3. Cfr. S. Thom., in IV, D. 32, q. unic., art. 1 et 2; S. Alph., *l. c.* n. 938 ss.; Sanchez, *l. c.* disp. 2, n. 1 ss.; Lacroix, *l. c.* n. 391.

(3) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 940; Lacroix, *l. c.*; Pontius, lib. 10, cap. 2, n. 5; Laymann, *l. c.* cap. 1, n. 1 ss.; Sporer, *l. c.* n. 513.

ipso facto ius petendi, ita ut licite possit ab uxore, quae adulterium ignorat, debitum petere, imo et exigere, donec a parte innocente iure suo privatus non fuerit; neque delictum tenetur comparti manifestare. Amittit ius petendi, quando uxor, cognito crimine, denegat debitum seu maritum privat iure coniugali.

Sententia, quae tenet coniugem adulterum amittere ipso adulterio ius petendi debitum, practice obsoleta dici debet (4).

Huiusmodi ius amittitur:

1º Per *adulterium* formale, certum, consummatum, non permissum, nec condonatum; frangenti enim fidem fides amplius non debetur. Item per sodomiam vel bestialitatem i. e. per violationem fidei coniugalis.

2º Per *amissionem rationis*, i. e. si petens est *amens* vel perfecte *ebrius*; nam qui usu rationis caret, non petit rationabili et humano modo, ad quem solum per matrimonium obligatio contracta est. *Licet* tamen hoc in casu amenti vel ebrio debitum reddere.

Plures, ut peccatum etiam materiale vitetur, coniugem dicunt ex caritate obligatum ad redditionem debiti amenti vel perfecte ebrio, quando petens in periculo maximo pollutionis versetur (5). Verius tamen alii ob fundatum timorem, ne proles ex eiusmodi copula exorta, non solum graves defectus corporis, sed etiam pravos habitus animi contrahat, eiusmodi obligationem negant; quare practice, quum de ea certo non constet, urgeri nequit (6).

3º Si debitum petatur *modo illicito*. At si agitur de actu illicito vel in se vel propter circumstantiam, quae ad actum coniugalem refertur, non solum coniux non tenetur, sed nec potest reddere. Si agitur de actu illicito tantum ob aliquam circumstantiam, quae habetur ex parte personae petentis, coniux potest ac generatim debet reddere debitum, sicuti debitor tenetur solvere debitum creditori, qui iuravit se non esse petiturum solutionem, petit tamen et vult omnino (7).

4º Quando *immoderata sit petitio*, quae nempe rectae rationi repugnat, et comparti intolerabile onus iniungit. Est autem petitio immoderata *absolute*, si plus quam semel in nocte petatur; *relative*,

(4) Cfr. Sanchez, lib. I, disp. 68, n. 2 ss.; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1087; Cappello, *l. c.* p. 115; De Smet, *l. c.* n. 221.

(5) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 984; Sanchez, *l. c.* disp. 23, n. 11; Ball.-Palm., *l. c.* n. 307; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1091.

(6) Olfers, *l. c.* p. 70; Ball.-Palm., *l. c.*; Noldin, *l. c.* n. 89; Cappello, *l. c.* p. 117.

(7) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 6, n. 7; S. Alph., *l. c.* n. 944; Laymann, *l. c.* n. 17; Sporer, *l. c.* n. 517.

si ratio habeatur infirmitatis vel debilitatis corporis coniugis iudicio prudentum.

Generalis regula determinari nequit, nam pendet ab ipsorum coniugum physica constitutione aliisque adiunctis. Iuxta medicos, si coniuges sint valentes firmaeque constitutionis, usus matrimonii bis in hebdomada non nocet, imo etiam ter quaterve eo uti possunt, temporibus exceptis in quibus ipsa natura suadet, ut ab actu coniugali abstineant; si coniuges vero sint debiles et infirmae constitutionis, nonnisi semel in hebdomada absque detrimento actum coniugalem exercere possunt (8).

5º Si iudicio prudentis medici *grave periculum vitae* vel *sanitatis* timendum est. Hic non agitur de damno vel incommodo quod sit matrimoniali conditioni adnexum.

Igitur non est obligatio reddendi debitum ei, qui laborat morbo contagioso, neque ei, qui febri valida vel alio gravi morbo laborat.

Item non tenetur reddere debitum uxor, quae experta est se non posse parere sine mortis periculo. A reddendo debito tamen non excusatur mulier, quae in primo partu mortis periculum subiit vel extraordinarios dolores passa est, quia experientia constat mulieres in primo partu maiores difficultates experiri, quam in sequentibus.

6º Incommoda, quae matrimoniali conditioni insunt, a reddendo debito non excusant: ineuntes enim matrimonium haec incommoda eo ipso acceptare censentur.

Huiusmodi sunt: ordinaria incommoda graviditatis et nutritionis, difficultas ordinaria partus, aliqua sanitatis debilitatio, dolores graves quidem, sed non diuturni, vel diuturni, sed moderati, post partum.

7º Probabiliter coniuges numerosa prole iam donati et adeo pauperes ut ulteriorem prolem alere nequeant, excluso incontinentiae periculo utriusque partis, a reddendo debito excusantur (9). Practice tamen, quia tale periculum vix aberit, sunt potius hortandi ut matrimonio utantur, divinae Providentiae se committentes, quae numquam deerit.

8º Vir, qui nullam familiae curam habet et onus alendae prolis uxori *unice* relinquit, ius petendi amittit; quare debitum sine peccato ei negari potest, licet in periculo incontinentiae versetur (10).

(8) Noldin, *l. c.* n. 91; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 533, 3º; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1088; Cappello, *l. c.* p. 120.

(9) Sanchez, *l. c.* disp. 25, n. 3; Pontius, *l. c.* n. 7; Diana, *l. c.* resol. 7; Sporer, *l. c.* n. 516; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 553, 6º; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1088, 7.

(10) Cappello, *l. c.* p. 123; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1088, 6; Noldin, *l. c.* n. 92.

ARTICULUS V.

De impedimentis actus coniugalis.

Obstacula, quae actum coniugalem impediunt, oriuntur vel *ex ipso matrimonio*, si *invalidum* sit aut *dubium*; vel *ex ipsis coniugibus*, si *adulterium* commissum fuerit aut *votum castitatis* elicitum. Nonnulla de utroque impedimento.

812. Matrimonium invalidum aut dubium. — 1. Si matrimonium *certe* est *nullum*, et ambo coniuges nullitatem agnoscunt, ab actu coniugali abstinere debent, donec convalidatum fuerit. Si unus tantum nullitatem cognoscit, tenetur compartem de hac re monere. Quod si facere nequeat, a copula sub aliquo praetextu abstinere debet: copula enim esset fornicaria ideoque in se mala.

Si mulier sub comminatione mortis aliusve gravissimi mali cogeretur ad copulam, reddere posset mere *passive* se habendo, modo periculum proximum consensus abesset.

Si matrimonium sit nullum ob aliquod impedimentum iuris ecclesiastici, nonnulli dicunt in hoc casu gravissimi incommodi illud cessare atque ita coniugium convalidari (1). Cfr. n. **199.**

Practice convalidatio, praevia dispensatione, semper fiat ad normam iuris.

2. Si matrimonium est *dubium*, ita distinguendum:

a) Si dubium est *negativum*, sperni debet: si dubium est *positivum* seu fundatum, veritas inquirenda est.

b) Durante inquisitione, *si ambo coniuges dubitant*, a copula abstinere debent ad vitandum periculum fornicationis; si tantum *una pars dubitat*, haec non potest petere, ne se exponat periculo fornicationis, sed potest et debet reddere, si alius ius petendi non amisit, ne periculo laedendi iustitiam se exponat.

c) Si, inquisitione facta, dubium *perseverat*, matrimonium tamquam validum considerandum est tum in foro externo tum in foro interno, quia in dubio standum est pro valore actus (cfr. n. **51** ss.); et consequenter usus coniugii licitus est (2).

(1) Lehmkuhl, *l. c.* n. 1053; Ball.-Palm., *l. c.* n. 308; Noldin, *l. c.* n. 97.

(2) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 903 ss.; Sanchez, *l. c.* disp. 44, n. 1 ss.; Lacroix, *l. c.* n. 300 ss.; Laymann, *l. c.* cap. 5, n. 24; Lugo, *De iust. et iure*, disp. 17, n. 86 s.; Diana, *l. c.* resol. 295; Ball.-Palm., *l. c.* 424 ss.

813. Adulterium et votum castitatis. — 1. Quoad *adulterium*, haec notanda:

1º Coniux, qui adulterium commisit, privatur iure debitum petendi (n. **811,** 1º).

2º Non sufficit suspicio nec probabilitas de adulterio a comparte commisso, sed requiruntur talia indicia, quae moralem certitudinem gignant, ut coniux innocens coniugi reo usum matrimonii negare possit.

3º Condonatione ius amissum iterum acquiritur; porro adulterium etiam tacite condonari potest reddendo debitum.

2. Quoad *votum castitatis*, haec teneas:

1º Si unus coniugum voto castitatis ligatus est, hic petere non potest, sed potest et debet reddere, quia alter nequit privari iure suo.

Votum castitatis, quod coniux inscio altero coniuge emittit, duplex esse potest: votum non utendi matrimonio ideoque non reddendi debitum, etsi petatur, et votum non petendi. Primum invalidum est, utpote de re illicita; alterum validum quidem est, sed ab altero coniuge indirecte irritari potest.

Nonnulli merito dicunt huiusmodi votum solum in uxore, non autem in marito validum esse: in marito enim esset de re illicita, quia uxori grave esset, si ipsa semper debitum petere cogeretur.

Si coniux voto castitatis adstrictus advertat alterum gravissime tentari atque in periculo pollutionis versari, licite debitum petit ut alterum a periculo peccati liberet.

2º Si uterque coniux communi consensu vovit certo tempore ab opere coniugii abstinere, neuter petere vel reddere potest. Sed si unus contra suum votum petat, alter reddere tenetur, quia ille iuri petendi per votum non renuntiavit.

Si coniuges propter votum emissum versentur in gravi periculo incontinentiae, consulendus est recursus ad dispensationem; imo valde probabile est, posse maritum votum uxoris et uxorem votum mariti indirecte irritare: nam eo ipso quod mutuo consensu voverunt, non videntur renuntiasse iuri votum compartis irritandi, nec probabilius potuerunt *valide* renuntiare, quia agitur de iure quod ex ipsa societate coniugali oritur (3).

814. An impotentia impediat usum matrimonii. — Praeter ea quae alibi diximus (nn. **370, 372**), haec sunt notanda:

(3) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 944; Sanchez, *l. c.* disp. 6, n. 7; Lugo, *De sacramentis in genere*, disp. 8, n. 182; Sporer, *l. c.* n. 517; Elbel, *l. c.* n. 416 Lehmkuhl, *l. c.* n. 1080; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 543, II; De Smet, *l. c.* n. 229; Cappello, *l. c.* p. 130 ss.

1° Nonnulli docuerunt omnes actus, etiam imperfectos, vetari coniugibus, quorum uterque vel alteruter impotentia, matrimonio valide iam inito, laborat. Haec opinio, quae paucos profecto habuit patronos (4), falsa est.

Sane DD. tenent communiter actus imperfectos quos coniuges mutuo exercent rationabili de causa, i. e. ad fovendum amorem vel sedandam concupiscentiam, licitos esse, secluso periculo proximo pollutionis, et si urgeat gravis necessitas, etiam cum huiusmodi periculo, dummodo absit periculum proximum consensus. Cfr. n. **370** ss.

2° Quidam dicunt coniuges *certo* impotentes usum completum matrimonii seu copulam habere non posse. Si tamen impotentia sit in viro ex defectu erectionis, qui repetitis conatibus paulatim corrigi speratur, aut in uxore ex vaginismo qui fortasse penetrationem admittet, concedunt virum istos conatus exercere posse, dummodo meliore quo potest modo seminis introductionem procuret (5).

Alii affirmant copulam esse licitam, saltem si congressus perfici potest (6).

Haec sententia, re mature perpensa, non solum probabilis, sed *practice* certa et *speculative* probabilior nobis videtur. Nam *a*) post matrimonium initum, necesse non est ut finis primarius obtineri possit; satis est ut unus ex finibus essentialibus i. e. sedatio concupiscentiae obtineatur. — *b*) Per accidens est, quod coniux, matrimonio valide celebrato, nequeat finem primarium assequi ob impotentiam ex morbo vel infortunio; atqui ius ad copulam valido matrimonio acquisitum non tollitur per id, quod fit per accidens.

3° Quare licite actus coniugalis exercetur in hisce casibus: *a*) si vir utrumque testiculum amisit, quia, teste scientia physiologica, potest virgam erigere et vaginam mulieris penetrare; *b*) si passus est vasectomiam (cfr. n. **377**); *c*) si mulier caret utero et ovariis; *d*) item in aliis similibus casibus, et a fortiori quando impotentia, ob auctorum dissensum, dubia est.

(4) Cfr. Cappello, p. 118.
(5) Vermeersch, *l. c.* n. 230; *Epitome*, II, n. 416; De Smet, *l. c.* n. 208, p. 184, not. 3.
(6) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 102, n. 7; Lacroix, *l. c.* n. 317; Tolotus, *Instructio sacerdotum*, lib. VII, cap. 16, n. 2; Reuter, IV, n. 599; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1064; Ball.-Palm., *l. c.* n. 873; D'Annibale, *l. c.* n. 470, not. 13; Noldin, *l. c.* n. 66; Alberti, *l. c.* n. 122, et alii complures.

Articulus VI.

De sodomia et onanismo.

Contra finem primarium et essentialem matrimonii coniuges dupliciter peccare possunt: *sodomia imperfecta* et *onanismo*. Breviter de utroque delicto.

815. Sodomia. — Sodomia *imperfecta* committitur, quando vir vas praeposterum mulieris penetrat, sive in illo seminet sive extra illud.

1° Sodomia inter coniuges commissa grave peccatum est, tum quia adversatur fini naturali actus coniugalis et seminis virilis, tum quia adversatur fidei coniugali, quae postulat, ne coniuges aliter utantur corpore nisi modo ad generationem apto. Quam fidem coniuges sibi remittere nullatenus valent (1).

2° Positiva cooperatio ad sodomiam numquam licita est. Ex gravissima causa uxor concubitum viri sodomiticum licite pati potest, seu passive se habere potest, sub hac duplici condicione: *a*) quod hunc coitum impedire conetur et tum solum toleret, quando absque periculo gravissimi mali eum impedire non potest; *b*) quod delectationi venereae tunc suborienti non consentiat.

3° Excluso affectu sodomitico, grave non est inchoare copulam in vase praepostero cum animo consummandi eam in vase naturali; item tangere genitalibus vas praeposterum uxoris, modo absit periculum seminandi (2).

Intelligere non possumus, cur illi AA. qui statuunt principium generale, graviter esse illicitum inter coniugem id solum, quod est *contra* finem matrimonii essentialem, seu quod tendit ad illum frustrandum, praefatam agendi rationem coniugum, amoto proximo periculo pollutionis, putent esse mortale. Admisso illo principio, logice sequitur, excluso affectu sodomitico et periculo proximo seminandi, grave non esse.

816. Onanismus coniugalis. — 1. Onanismus proprie dictus est copula ita peracta, ut ex effuso semine generatio sequi non possit.

(1) Cfr. Sanchez, *l. c.* disp. 17, n. 4; Sporer, *l. c.* n. 497; S. Alph., *l. c.* n. 916; Bonacina, *l. c.* punct. 11, n. 12.
(2) Navarrus, lib. V, consil. 7, *De poenit.* etc., n. 2; Noldin, *l. c.* n. 71; Cappello, *l. c.* p. 134; alii plures apud Diana, part. 2, tract. 17, resol. 37.

Variis efficitur modis: *a*) ex parte *viri*, quando copulam quidem debite incipit, at ante seminationem se retrahit et semen effundit extra vas; vel quando copulam exercet mediante aliquo instrumento, quo semen non intra matricem, sed intra illud remanet; *b*) ex parte *mulieris*, quando utitur medicamentis vel aliis mediis physicis ut ingressum seminis virilis in uterum praecludat, aut quando nonnullis specialibus lotionibus semen receptum eiicit aut illud interimit (3).

Medici passim onanismum vocant, quod theologi masturbationem dicunt (4).

2. Onanismus semper peccatum gravissimum est: 1º quia adversatur fini praecipuo et essentiali matrimonii et fidei coniugali; 2º quia Deus illum graviter punit, ut constat ex *Gen.* XXXVIII, 9, 10; 3º quia haec ratio utendi matrimonio est de se destructiva societatis aliaque gravissima consectaria affert.

Merito igitur S. Sedes illum *naturali iure* prohibitum et *intrinsecus malum* dicit (5).

Pius XI in cit. Encycl. « *Casti connubii* » haec tradit sapientissime: « Ecclesia catholica, cui ipse Deus morum integritatem honestatemque docendam et defendendam commisit, in media hac morum ruina posita, ut nuptialis foederis castimoniam a turpi hac labe immunem servet, *in signum legationis suae divinae, altam per os Nostrum extollit vocem atque denuo promulgat:* quemlibet matrimonii usum, in quo exercendo, actus, de industria hominum, naturali sua vitae procreandae vi destituatur, Dei et naturae legem infringere, et eos qui tale quid commiserint, gravis noxae labe commaculari ». Quae verba adeo sollemnia, in signum legationis divinae prolata, magisterium infallibile seu definitionem ex cathedra manifeste exprimunt.

817. Cooperatio ad copulam onanisticam. — 1. Cooperatio *formalis*, qua coniux ad copulam onanisticam compartis vere consentit, aut de ea gaudet, grave peccatum est. Quod verum est, non solum quando explicite et directe delictum coniux approbat, sed etiam quando, quamvis implicite et indirecte, moraliter tamen et efficaciter huic crimini cooperatur, v. g. si uxor de numerosa prole, de partus doloribus aliisque similibus instanter queritur simulque praevidens hac sua agendi ratione virum ad congressum onanisticum vere induci.

2. Si cooperatio est *materialis* distinguendum est:

(3) Cfr. Forel, *l. c.* p. 469 ss.; De Smet, *l. c.* n. 239; Antonelli, *l. c.* n. 231 ss.

(4) Cfr. Gemelli, *l. c.* p. 70; Antonelli, *l. c.* n. 231.

(5) S. C. S. Off. 21 maii 1851, 19 april. 1853; Vermeersch, *l. c.* n. 257 ss.; Noldin, *l. c.* n. 73; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 549; De Smet, *l. c.* n. 240.

1º Si onanismus *sola retractione* viri peragitur, cooperatio uxoris non est intrinsece mala, nec ideo est in se illicita: nam immediate cooperatur copulae licitae et mediate tantum illicitae effusioni seminis. Praecipit tamen caritas ut uxor maritum *prudenter et suaviter* moneat ad actum rite perficiendum. Nec tenetur singulis vicibus monere, sed tempore opportuno; imo, si absque gravi incommodo e. g. absque timore indignationis, dissidii, adulterii, etc. monere non possit, monitionem omittere potest.

Uxori ex causa gravi permittitur peccato viri *materialiter* cooperari sive redditione debiti sive etiam petitione.

Causa sufficiens, quae uxori cooperationem ad onanismum viri licitam reddit, haec esset: *a*) timor incommodi notabilis, v. g. iurgiorum, rixarum, etc.; *b*) timor ne maritus adulteria committat; *c*) si alias diu cum proprio incommodo ab usu matrimonii abstinere deberet; *d*) si ab exercitiis pietatis et ab usu sacramentorum impediretur; *e*) si turbata pace domestica cohabitatio redderetur molesta.

Certe uxor tenetur ad absolutam reprobationem peccati; si tamen de voluptate, quae copulam comitatur, vel de effectibus bonis v. g. de immunitate a doloribus et periculis partus, qui peccatum mariti subsequuntur, gaudeat, non eo ipso damnanda est de peccato lethali, nam gaudium ab obiecto moralitatem sumit, quod in casu est per se licitum. Hoc tamen gaudium de effectibus bonis caute fovendum est, ne transeat in desiderium perseverandi in consuetudine onanismi.

2º Si onanismus perficitur medio instrumento vel tegumento, quo impediatur receptio seminis in vas naturale mulieris, ipsa cooperatio materialis uxoris illicita est; nam talis congressus est iam ab initio intrinsece malus, cui proinde uxor, ad modum virginis violatae, totis viribus positive resistere debet, nec passive se habere ipsi licet. At si metus exstet gravissimi mali, v. g. mortis vel gravium vulnerum, uxor quae mere passive se habeat, et omnem consensum in delectationem excludat, peccatum non committit; quia tunc proprie *patitur* matrimonii abusum, non permittit (6).

3º Si cooperatio *materialis* est ex parte viri, quod rarius contingit, pariter distinguendum videtur: *a*) vel copula debito modo quidem peragitur, at inde specialibus lotionibus factis a muliere, viro dissentiente, semen in vagina enecatur vel e vagina eluitur; tunc, iusta exsistente causa, licet viro copulam exercere, cum frustratio seminis se habeat ad ipsum tantum per accidens; *b*) vel

(6) Lehmkuhl, *l. c.* n. 1094; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 550; Vermeersch, *l. c.* n. 262; Noldin, *l. c.* n. 74.

ante ipsam copulam, adhibito medicamento vel aliis mediis, uxor os uteri claudit, ita ut impediatur ascensus seminis virilis in uterum, quo foecundetur ovum, maritus rem coniugalem nullatenus perficere potest, quia agitur de re intrinsece mala, nempe de copula onanistica.

Quidam aliter sentiunt in hoc altero casu, scil. licere marito copulam habere cum uxore impediente spermatis immissionem in vaginam. Hanc opinionem probabilem seu tutam dicere non audemus.

De foecundatione artificiali vide nn. **383, 810.**

818. Haec omnia, quae de cooperatione diximus, egregie confirmantur binis recentibus responsis Sacrae Poenitentiariae, 3 april. et 3 iun. 1916.

I. « Utrum mulier alicui actioni mariti qui, ut voluptati indulgeat, crimen Onan aut Sodomitarum committere vult, illique sub mortis poena aut gravibus molestiarum minatur, nisi obtemperet, cooperari licite possit? ».

S. Poenit. die 3 april. 1916 respondit: « 1° Si maritus in usu coniugii committere velit crimen Onan, effundendo scilicet semen extra vas post inceptam copulam idemque minetur uxori aut mortem aut graves molestias nisi perversae eius voluntati sese accommodet, uxor, ex probatorum theologorum sententia, licite potest, hoc in casu, sic cum marito suo coire: quippe cum ipsa ex parte sua det operam rei et actioni licitae, peccatum autem mariti permittat ex gravi causa, quae eam excusat; quoniam caritas qua illud impedire teneretur, cum tanto incommodo non obligat.

« 2° At si maritus committere cum ea velit Sodomitarum crimen, cum hic sodomiticus coitus actus sit contra naturam ex parte utriusque coniugis sic coeuntis, isque Doctorum omnium iudicio graviter malus: hinc nulla plane de causa, ne mortis quidem vitandae, licite potest uxor hac in re impudico suo marito morem gerere. Miraturque vehementer S. Poenitentiaria, quod opposita sententia, cum humanae naturae dedecore, in quorundam sacerdotum animis, ut refertur, insistere potuerit ».

II. « 1. Utrum mulier, casu quo vir ad onanismum exercendum uti velit instrumento ad positivam resistentiam teneatur?

« 2. Si negative, utrum sufficiant, ad resistentiam passivam ex parte mulieris cohonestandam, rationes aeque graves ac pro onanismo naturali (sine instrumento), vel potius omnino necessariae sint rationes praegravissimae?

« 3. Utrum, ut tutiori tramite tota haec materia evolvatur et edoceatur, vir talibus utens instrumentis oppressori vere debeat aequiparari; cui proin mulier eam resistentiam opponere debeat quam virgo invasori? ».

S. Poenit. die 3 iun. 1916 respondendum censuit:

« Ad primum: Affirmative.

« Ad secundum: Provisum in primo.

« Ad tertium: Affirmative ».

819. Media praecavendi onanismi. — 1. Onanismi crimen hodie late grassatur, quia coniuges, heu nimis, voluptate matrimonii frui volunt, quin onus subeant alendi numerosam prolem.

2. Ad praecavendum onanismum uxor praesertim moneatur, ut maritum blanditiis, precibus et hortationibus aut ad actum rite perficiendum aut ad abstinentiam inducat.

3. Motiva, quibus coniuges ab onanismi crimine deterreri debent, haec sunt praecipua:

« 1° onanismus causa est adulteriorum: cum enim coniuges, praesertim mulieres, eiusmodi imperfectis actibus non satientur, illicitas voluptates quaerunt;

« 2° coniugalem pacem atque concordiam destruit;

« 3° gaudia patris et matris e familiis exsulare facit, in quorum locum succedunt remorsus conscientiae et timores, ne Deus tam horribile crimen puniat, et unicam prolem e vivis eripiat;

« 4° onanismus causa est, ob quam familia, in qua una tantum vel altera proles procreatur, mox intereat;

« 5° tandem corporis dolores et multiplex detrimentum sanitatis, praesertim in mulieribus, affert (7).

4. Cum nullum sit licitum medium impediendae generationis, confessarius coniugibus, qui ulteriorem prolis generationem praecavere volunt, suadere potest, *caute* tamen et *prudenter*, ut eo tempore, quo conceptio facilius accidit, scilicet tribus quatorve diebus ante et quindecim diebus post inceptam menstruationem, se contineant, alio vero tempore, quo conceptio rarius accidit, matrimonio utantur. Qui modus agendi licitus est, ut ex ipsa rei natura patet, cum nihil fiat, quod sit contra finem matrimonii, et etiam ex declaratione S. Sedis.

S. Poenitentiaria, 1 iun. 1880, respondit: « Coniuges praedicto modo matrimonio utentes inquietandos non esse, posseque confessarium sententiam, de qua agitur, illis coniugibus, caute tamen, insinuare, quos alia ratione a detestabili onanismi crimine abducere frustra tentaverit ».

(7) Cappello, *l. c.* p. 138; Noldin, *l. c.* n. 75; Surled, *La moral dans ses rapports*, I, p. 192; Pighi, *l. c.* n. 158, qu. 5ª.

Diximus *caute* et *prudenter* insinuandam esse hanc praxim, tum quia ipsa coniugibus ansam dare potest quovis tempore vel negandi debitum vel committendi onanismum, tum quia hoc medium certum non est: experientia enim constat conceptionem quandoque etiam hoc tempore locum habere (8).

Theoria passim vulgata, quae affirmat certis temporibus, immediate ante vel post menstruationem, impossibilem esse aut saltem valde difficilem conceptionem, hodie a multis medicis aliisque peritis fundamento destituta dicitur. De hac re videant sapientiores. Id unum praestat animadvertere: confessarius *cautissime* et *prudentissime* agat.

820. Agendi ratio confessarii quoad onanistas. — Ex pluribus responsis S. Sedis (9) haec dicenda sunt:

1º Confessarius *tenetur* prudenter et discrete interrogare poenitentes, quando adest *fundata* suspicio eos de onanismo, cui addicti sunt, omnino silere. Interrogare autem potest prudenter inquirendo, num aliquid sit, quod circa matrimonii sanctitatem conscientiam remordeat. Quod si poenitens neget, plerumque ab ulteriore interrogatione abstinere potest et generatim debet.

2º Si confessarius ex spontanea confessione aut prudenti interrogatione cognovit poenitentem esse onanistam, *per se* tenetur illum de huius peccati gravitate monere, eique absolutionem tum solum impertiri, cum ex sufficientibus signis constat ipsum dolere de praeterito et habere propositum se emendandi.

Confessarius verba ne faciat de copula dimidiata eamque esse licitam sine restrictione seu explicatione minime doceat (S. Off. 22 nov. 1922)

3º Si comperiat poenitentem onanistam in bona fide esse, monitionem autem non esse profuturam, secundum regulam generalem de monendis iis, qui bona fide peccant, plures censent talem poenitentem in bona fide relinqui posse (10). At melius est practice illum monere.

« Sacerdotes igitur, ait Pius XI in citata Encycl. *Casti connubii*, qui confessionibus audiendis dant operam, aliosque qui curam animarum habent, pro suprema Nostra auctoritate et omnium animarum salutis cura, admonemus, *ne circa gravissimam hanc Dei legem fideles sibi commissos errare sinant*, et multo magis, ut ipsi se ab huiusmodi falsis opinionibus immunes

(8) Cfr. Olfers, *Pastoralmedizin*, p. 70; Capellmann, *Die fakultative Sterilität*, Aachen, 1889, p. 12 ss.; Cappello, *l. c.* p. 139.
(9) S. Off. 21 maii 1851; S. Poenitentiaria, 14 dec. 1876, 10 mart. 1886, etc.
(10) Cfr. Cappello, *l. c.* p. 142; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 551; Noldin, *l. c.* n. 76; De Smet, *l. c.* n. 241 s.; Knoch, *L'onanisme*, p. 51.

custodiant, neve in iis ullo modo conniveant. Si quis vero confessarius aut animarum pastor, quod Deus avertat, fideles sibi creditos aut in hos errores ipsemet induxerit, aut saltem sive *approbando* sive *dolose tacendo* in iis confirmarit, sciat se Supremo Iudici Deo de muneris proditione severam redditurum esse rationem ».

821. Agendi ratio confessarii quoad coniugatos. — 1. Confessarius cum coniugatis *numquam*, generatim loquendo, primus sermonem faciat de debito coniugali.

2. Si necessitas postulet ut loquatur, confessarius nonnisi *castissime* et *prudentissime* id agat.

3. Confessarius puellam interrogantem *quid sibi in matrimonio liceat*, iubeat interrogare matrem vel aliam consanguineam cui fidere possit; quod si nullam huiusmodi feminam praesto habeat, praecipiat uxorem marito morem gerere, nisi videat generationem impediri; si maritus aliquid aliud postulet, quod ipsa illicitum putet, eum deprecetur ne id exigat; instanti autem marito minus pareat, donec confessarium interrogare possit (11).

4. Coniuges, qui de abusu matrimonii non se accusant nec ullam huius abusus suspicionem praebent, de hac re interrogandi non sunt.

5. Si confessarius *prudenter* timet, ne matrimonio abutantur, caute eos interroget. Prudentia, castitas sacerdotalis et sacramenti reverentia postulant, ne in specie quidquam de hac materia loquatur *nisi interrogatus fuerit;* coniuges autem talia sponte explicantes silere iubeat.

6. Si coniuges se accusant, *quod praepostere* vel *a tergo* coierint, his vel significant peccatum sodomiae vel indebitum situm. Ad rem discernendam sufficit interrogare, *num generatio possibilis fuerit;* quodsi negent, peccatum sodomiae supponitur, secus non (12).

7. In hac materia quam maxime periculosa, confessarius servet normam auream omnibus theologis probatissimam: *melius est in pluribus deficere, quam in uno superabundare* ratione integritatis confessionis.

Articulus VII.

De separatione tori, mensae et habitationis.

822. Principia. — I. Duplex distinguitur coniugum separatio, altera quoad *vinculum*, et dicitur *perfecta* vel divortium *plenum;*

(11) Gobat, *l. c.* cap. 17, n. 648 ss.; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 518.
(12) Cfr. Cappello, *l. c.* p. 140 ss.; Noldin, *l. c.* n. 104; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 551; Vermeersch, *l. c.* n. 270; Knoch, *l. c.* p. 47 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 637.

altera manente vinculo quoad torum, mensam et habitationem, et dicitur *imperfecta* vel divortium *semiplenum*.

De vinculi dissolutione diximus supra (n. **755** ss.).

823. II. « *Coniuges servare debent vitae coniugalis communionem, nisi iusta causa eos excuset* » (can. 1128).

1º Individua vitae consuetudo, adaequate sumpta, est ius simul et *officium* coniugum, quod ex matrimonio consequitur.

2º Tria importat haec vitae coniugalis communio, scil. *a*) ut coniuges in eadem domo habitent; *b*) ut eadem mensa accumbant; *c*) ut eodem toro utantur.

Dicimus: *adaequate sumpta*, quia interdum unum vel alterum deesse potest.

823 bis. III. Certum est, huiusmodi communionem iusta de causa tolli vel suspendi posse, manente vinculo, quia non pertinet ad essentiam matrimonii, sed tantum ad eius integritatem (1).

Sane: 1º Christus D. expresse ait: « *Ego autem dico vobis: quia omnis, qui dimiserit uxorem suam*, excepta fornicationis causa, *facit eam moechari* » (2).

2º Apostolus Paulus (3) supponit uxorem a viro discedere posse propter *legitimam causam;* nam, postquam praecepit eam non discedere, ita prosequitur: « *Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari* ». Unde ex doctrina Apostoli mulier potest manere a viro separata, dummodo alii non nubat, aut ipsi reconciliari.

3º Imo Christus laudabilem declarat causa *vitae perfectioris huiusmodi* separationem: « *Omnis qui reliquerit domum... aut* uxorem *propter nomen meum, centuplum accipiet et vitam aeternam possidebit* » (4).

4º Concilium Tridentinum — contra Protestantes, qui acriter negant licitum esse divortium imperfectum — definivit: « Si quis dixerit Ecclesiam errare, cum ob multas causas separationem inter coniuges, quoad torum, seu quoad cohabitationem, ad certum incertumve tempus fieri posse decernit, a. sit » (5).

5º Hisce accedit praescriptum cc. 1128-1131.

(1) Cfr. Sanchez, lib. 9, disp. 4 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 939; Gasparri, I, n. 7, II, n. 1312 ss.; De Smet, *l. c.* n. 241.

(2) Matth., V, 31 s., XIX, 9.

(3) I *Cor.*, VII, 11 ss.

(4) Matth. XIX, 29.

(5) Sess. XXIV, can. 8; cfr. etiam can. 7.

Ratio, cur Christus D. solum adulterium ut legitimam divertendi causam designaverit, duplex a Patribus et a Doctoribus assignari solet:

a) Quia adulterium, utpote directa laesio fidei coniugalis, est causa praecipua separationis, et quidem causa unica separationis perpetuae, de qua tantum loquitur Dominus; *b*) quia Christus, hanc causam dumtaxat memorando, carpere voluit pravam consuetudinem Iudaeorum, qui propter nullas aut levissimas causas dimittere solebant uxores (6).

824. IV. Separatio est *totalis* et *partialis*, prout inducitur tum quoad torum, tum quoad mensam et habitationem, vel non.

Codex nonnisi *totalem* separationem considerat suisque canonibus moderatur, habito respectu praesertim *ad habitationem*, utpote quae est externa et publica; dum separatio quoad torum et mensam est res potius occulta et ordinis privati.

Hinc est quod separatio quoad torum per se licet quoties alter coniux ad debitum reddendum non tenetur; interdum ipso iure naturali imponitur, ubi debitum coniugale reddi nequit et usus tori communis proximum periculum peccandi constituit. Haec separatio, cum non pertineat ad forum externum, *privata auctoritate* per se semper fieri potest. Idem salva caritate et iustitia ac remoto scandalo, dicendum de separatione quoad mensam.

824 bis. V. Haec totalis separatio — quae dicitur divortium *semiplenum* quia *vinculum* illaesum manet sicque distinguitur a divortio *pleno*, per quod ipsum vinculum dissolvitur — potest esse *perpetua* vel *temporanea*, pro diversitate causae a communione servanda excusantis. Si est *perpetua*, nulla unquam datur obligatio communionem restaurandi; si est *temporanea*, cessante causa, *per se* et ipsa cessare debet.

825. VI. Separatio fieri potest aut *mutuo coniugum consensu* aut *causa* tantum *unius coniugis*, ex qua alteri datur ius discedendi. Utraque potest esse vel perpetua vel temporanea.

825 bis. Separatio ex mutuo consensu. — 1. Omnes concedunt exsistere complures causas, propter quas coniuges possunt mutuo consensu sive in perpetuum sive ad tempus licite separari, dummodo in proximo incontinentiae periculo non versentur et absit scandalum.

(6) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 3860 ss.; Wernz, *l. c.* n. 707; Perrone, III, p. 394 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 738; Sanchez, lib. X, disp. 13; Schmalzgr., lib. IV, tit. 19, n. 98 ss.; Wernz-Vidal, n. 600 ss.

2. Separatio **perpetua** in duplici casu haberi potest: 1° si alteruter coniugum religionem ingrediatur; 2° si vir sacros ordines suscipiat.

At coniux nequit religionem ingredi aut sacros ordines suscipere, nisi *a*) adsit consensus alterius coniugis, et *b*) obtineatur dispensatio S. Sedis (cfr. cc. 542, 987); secus professio religiosa foret invalida et ordo sacer, susceptus a viro *uxore invita*, invalidus quidem non esset, sed vir teneretur ad uxorem redire, si ipsa id postularet (7).

3. Separatio **temporanea** quam innuit ipse S. Paulus (8), fieri potest tum ob causam *supernaturalem* i. e. maiorem vitae spiritualis perfectionem, tum ob causam *naturalem*, modo sit honesta et gravis, ratione ex. gr. studiorum, negotiationis etc.

Diuturna separatio utrumque coniugem magnis periculis exponit, ideoque monendi sunt, ne se separent nisi ex causa vere gravi, praesertim si iuvenes sunt. Practice vero semper consulendum erit, ut maritus, quantum fieri potest, secum in discessu uxorem habeat.

826. Separatio perpetua ex culpa unius coniugis i. e. sine mutuo consensu. — Causa separationis *perpetuae* est *adulterium* unius partis.

Tum iure divino (cfr. n. **823bis**) tum iure ecclesiastico (can. 1129) manifesto constat, ob adulterium locum esse coniugum separationi (9).

Consideratur separatio *totalis*, praesertim quoad torum et habitationem.

Adulterio aequiparatur, iuxta plures, *sodomia* cum tertia persona et *bestialitas* (10). At revera adulterium proprie dictum non sunt; idcirco applicatio non occurrit.

Ante Codicem locus erat separationi perpetuae etiam propter haeresim, schisma et apostasiam alterius coniugis, post factam monitionem.

(7) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 98; Ball.-Palm., V, n. 514; Lehmkuhl, *l. c.* n. 934; Wernz, *l. c.* n. 710; Rosset, *l. c.* n. 3945 ss.; D'Annibale, III, n. 471 s.; Le Picard, *La communauté de la vie conjugale*, p. 25 ss.

(8) I *Cor.*, VII, 15.

(9) Cfr. S. Thom. in IV, D. 35, q. unic., art. 3; Sanchez, *l. c.* disp. 3; Schmalzgr., *l. c.*, n. 98 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 960 ss.; Salmant., tract. 9, cap. 16, n. 10; Wernz, *l. c.* n. 707; D'Annibale, *l. c.* n. 472.

Nonnulli Codices civiles, v. g. Codex italicus, ex iure romano immerito distinguunt inter maritum et uxorem, considerantes adulterium ut causam iustam separationis pro viro, non autem pro muliere. Id profecto contra ipsum ius divinum est: utrique coniugi enim idem ius atque officium est quoad debitum coniugale. Unde S. Hieronymus: « Apud nos quod non licet feminis, aeque non licet viris, et eadem servitus pari condicione censetur » (*Ad. Oceanum, de morte Fabiolae*, epist. 73; n. 3; c. 20, C. XXXII, q. 5).

(10) S. Thom., *Suppl.*, q. 62, art. 1, ad 4; Sanchez, *l. c.* disp. 4, n. 3 et 14; S. Alph., *l. c.* n. 962; Rosset, *l. c.* n. 3867; Wernz, *l. c.* n. 708; De Smet, *l. c.* n. 255.

1. Ut *adulterium* sit causa iusta separationis, hae conditiones requiruntur:

1° Ut sit *moraliter certum:* in dubio enim nemo potest privari iure suo. Attamen necesse non est, ut adulterium iuridice probatum sit, sed sufficit, ut habeantur vehementissimae suspiciones, quae moralem certitudinem praebeant.

2° Ut sit carnali copula *consummatum.*

Plerique dicunt copulam inchoatam, seu habitam sine effusione seminis, non esse sufficientem (11).

Alii censent, *practice* sufficere unionem sexualem, etiam sine effusione seminis, nisi constet de impotentia, tum *a*) quia haec gravis *de se* est iniuria contra fidem coniugii alteri coniugi facta; tum *b*) quia, posita copula, semper censetur adfuisse ex communiter contingentibus etiam seminis effusio; tum *c*) quia, in alia sententia, fere numquam constaret de seminatione, nisi sequeretur conceptio.

Rectius videtur ita distinguendum: *a*) si copula carnalis habita est, haec praesumitur perfecta i. e. cum effusione seminis, nisi probetur contrarium; onus autem probandi incumbit asserenti; *b*) in foro interno credendum est ipsi poenitenti; aliter in foro externo, ubi probatio modo ordinario facienda est; *c*) cum vero, posita copula carnali, vix probari possit in foro externo defectus effusionis seminis, inde consequitur practice, in casu, illud adulterium fere semper habendum esse tamquam verum et perfectum. At agitur de praesumptione, et onus probandi, ut dictum est, incumbit asserenti.

3° Ut sit *formale*, non materiale tantum sine interno consensu, ex *errore* aut *vi* procedens: poena enim divortii supponit praecedentem culpam.

4° Ut alter coniux crimen *non approbaverit*, i. e. in illud *non consenserit* seu explicite seu implicite, non impediens cum sciret et sine gravi incommodo posset (12).

5° Ut *non fuerit* ab altero coniuge *provocatum*, i. e. ut hic *causam* delicto *non dederit*, et quidem directe, mandans vel impellens; non solum indirecte, v. g. negatione debiti coniugalis.

6° Ut expresse vel tacite *condonatum non fuerit* (can. 1129, § 1). Quamdiu crimen ignoratur, ius divortii non amittitur. Signa maritalis affectus non constituunt tacitam condonationem, nisi coniux innocens, *cognito adulterio*, ea *libere* et *sponte* ponat (13).

(11) Sanchez, *l. c.* n. 13; S. Alph., *l. c.* n. 962: Salmant., *l. c.* cap. 16, n. 10; Noldin, III, n. 670; Gasparri, *l. c.* n. 1365; Vlaming, *l. c.* n. 740.

(12) Reg. iur. 27a, in 5°; Sanchez, *l. c.* disp. 5, n. 3; Gasparri, *l. c.* n. 1366; S. Thom., *Suppl.*, q. 62, art. 1; S. Alph., *l. c.* n. 966; Rosset, *l. c.* n. 3888.

(13) Cfr. Sanchez, *l. c.* nn. 2, 19, 20, 23; Coninck, disp. 35, dub. 2, n. 11; Bonacina, *l. c.* n. 2 ss.; Wernz, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 710.

Unde tacita *habetur*, si coniux innocens, *postquam* de adulterio *certior factus est*, cum altero coniuge *sponte* maritali affectu conversatus fuerit; *praesumitur* in foro externo, si intra *sex* menses adulterum coniugem non expulerit vel dereliquerit aut legitime accusaverit (can. 1129, § 2) - (14).

Sex menses computantur a die *cogniti*, non commissi, adulterii. Est praesumptio *iuris* tantum, et militat contra eum, qui affirmat se, durante semestri, vel obsequia coniugalia non praebuisse, vel id ex vi vel metu fecisse, aut forte ex ignorantia sui iuris divertendi.

Adulterium semel condonatum non reviviscit, seu non potest deinceps allegari tamquam causa iusta separationis; nec si coniugem poeniteat de concessa condonatione, haec postea revocari potest.

7° Ut *non fuerit compensatum*, i. e. ut alter coniux *idem crimen non commiserit;* quo in casu iniuria illata mutuo compensatur, et ius discedendi amittitur, quia «paria delicta mutua compensatione tolluntur» (15).

827. 2. Haec notanda sunt quoad huiusmodi separationem:

1° Pars innocens *potest*, sed per se *non tenetur*, partem adulteram dimittere; nisi forte id postulet ratio *correctionis* fraternae aut *scandali* vitandi. Ius enim se separandi in eius favorem concessum est, cui favori ipsa renuntiare potest (16).

2° An et quandonam *privata auctoritate* coniux innocens discedere possit ob adulterium alterius partis?

Quod *privata* etiam *auctoritate* valeat coniux innocens interdum discedere, indubitatum est ex can. 1130. Id locum obtinet, iuxta omnes, si delictum est certum et notorium, quia ex ipsis verbis Christi coniux ius habet ad divortium. Sententia iudicis tantum declarat ex deductis causam seu adulterium revera exsistere; quae deductio et declaratio necessaria non est, quando adulterium est certum et notorium (cfr. can. 1737, 1°) - (17).

Si adulterium est certum et occultum, pars innocens potest profecto separari quoad torum. Probabilius etiam totalem separationem *in foro conscientiae* facere valet, quia in tali casu ex sola lege caritatis ad vitandum scandalum aut diffamationem coniugis culpabilis teneretur illam omittere; sed praeceptum caritatis non obligat cum gravi incommodo, quod in istis

(14) Cfr. S. Alph., *l. c.*; Sanchez, *l. c.* disp. 14, n. 21; Salmant., *l. c.* cap. 16, n. 19.

(15) C. 7, X, V, 16; S. Thom., in IV, D. 35, q. unic., art. 1; Sanchez, *l. c.* disp. 6, n. 8 ss.; Coninck, *l. c.* n. 12; Sotus, in IV, D. 36, art. 1, cas. 1; S. Alph., *l. c.* n. 966.

(16) S. Thom., *Suppl.* q. 62, art. 2; S. Alph., *l. c.* n. 963; Sanchez, *l. c.* disp. 13, n. 7 ss.; Salmant., *l. c.* n. 7; Bonacina, *l. c.* punct. 5, n. 13.

(17) Cfr. Schmalzgr. lib. IV, tit. 19, n. 110 ss.; Pirhing. lib. IV, tit. 19, n. 16; Sanchez, lib. X, disp. 12, n. 12 ss.; D'Annibale, III, n. 471; Gasparri, n. 1175, ed. post Codicem.

In schemate Codicis an. 1913 legebatur: «Si hoc delictum sit *notorium*, coniux innocens discedere potest etiam privato arbitrio; secus, nonnisi ex iudicis ecclesiastici auctoritate» (can. 407).

In schemate an. 1915 et in textu definitivo iste canon disparuit; quod iure atque ex industria factum fuisse, quisque facile perspicit.

casibus vix unquam deerit. Id praesertim locum habebit, si delictum in foro externo nequeat probari ob peculiaria adiuncta aut nonnisi cum notabili incommodo v. g. cum magnis expensis in processu conficiendo.

Si adulterium *dubium* est, separatio fieri nequit; exsistentia delicti comprobanda est, ideoque in hoc casu requiritur semper iudicium auctoritatis ecclesiasticae.

Practice pars innocens ne deveniat in foro externo ad perpetuam ac definitivam separationem sine iudicio auctoritatis ecclesiasticae, sive adulterium sit occultum sive publicum, ad mala complura praecavenda.

3° Pars innocens coniugem adulterum *nunquam admittere tenetur*, sive iudicialiter sive propria auctoritate separatio facta fuerit; *potest* autem eundem admittere vel revocare, nisi ex ipsius consensu ille statum matrimonio contrarium susceperit (can. 1130). Quodsi iuste revocetur, redire tenetur.

Status matrimonio contrarius est status clericalis per susceptionem sacrorum ordinum et status religiosus per professionem religiosam. Pars rea eiusmodi statum suscipere nequit sine consensu partis innocentis. Si tamen haec statum elegit, qui vitae coniugalis continuationem impossibilem reddit, etiam adulter eiusmodi statum eligere potest. Sed hodie pars innocens talem statum assumere nequit sine Romani Pontificis licentia (cfr. n. **825** bis).

4° Si coniux innocens, facto divortio, labitur in adulterium, non amittit ius ad divortium, ita ut, altero petente, ad eum redire non teneatur (18).

828. An et quando fieri possit separatio ad tempus. — Causae separationis *temporaneae* a Codice in hunc modum recensentur:

«*Si alter coniux sectae acatholicae nomen dederit; si prolem acatholice educaverit; si vitam criminosam et ignominiosam ducat; si grave seu animae seu corporis periculum alteri facessat; si saevitiis vitam communem nimis difficilem reddat, haec aliaque id genus sunt pro altero coniuge totidem legitimae causae discedendi, auctoritate Ordinarii loci, et etiam propria auctoritate, si de eis certo constet, et periculum sit in mora*» (can. 1131, § 1).

1. Non omnes, sed *praecipuae* tantum, a Codice enumerantur causae, adeo ut *aliae* quoque *causae* aequi ponderis dari possint, quod manifeste indicat ipse Codex, taxativam enumerationem excludens, per verba «haec *aliaque id genus* sunt pro altero coniuge totidem legitimae causae discedendi» (can. cit.).

(18) S. Thom., *l. c.* art. 6, ad 4; Sanchez, *l. c.* disp. 9, n. 30; S. Alph., *l. c.* n. 697.

2. Praecipuae causae separationis *temporaneae* ad tres classes reducuntur: 1° *adulterium spirituale* (fornicatio spiritualis) - (19); 2° *periculum animae*; 3° *periculum corporis* (20).

1° Ad **spirituale adulterium** refertur recessus a vera religione per apostasiam vel haeresim aut schisma.

Datur discrimen inter ius vetus et novum. Iure antiquo locus erat separationi etiam *perpetuae*, ex sententia iudicis, ob *haeresim* vel *apostasiam a fide*, ita ut pars innocens coniugem haereticum vel apostatam post conversionem non amplius recipere teneretur, saltem si vellet ad religionem transire (ita dicimus, quia DD. disputabant); separatio erat *temporanea*, si facta *ex privata auctoritate*, et coniux conversus recipi debebat (21).

Iure novo propter haeresim et apostasiam, ex can. 1131, § 2, non datur nisi separatio temporanea.

Verba «*sectae acatholicae nomen dederit*» intelligenda sunt de *formali* adscriptione sectae sive infidelium sive haereticorum; qua tamen etiam deficiente, potest fieri locus separationi ex alio capite.

Qui «*prolem acatholice educaverit*» agit quidem directe contra bonum *prolis*, sed indirecte etiam contra bonum *fidei* ideoque de natura adulterii spiritualis participat.

Verba «*vitam criminosam et ignominiosam ducat*» intelligi debent non de aliquo facto *peculiari* criminoso vel ignominioso, at potius de statu seu conditione habituali, de coniuge nempe qui *habitualiter* seu ad *longum tempus* huiusmodi vitam ducat.

829. 2° **Periculum animae** (22) inducitur continua aut saltem frequenti provocatione ad gravia peccata, v. g. contra fidem, contra castitatem coniugalem, etc. Si grave labendi periculum proximum est, illudque aliis mediis sufficienter removeri non potest, pars innocens se separare tenetur (23).

3° **Periculum corporis** inducitur *a*) morbo contagioso quo coniux coniugem in ipso usu matrimonii inficit, hodie praesertim morbo contagioso seu lue venerea; *b*) morbo qui *immediatum* et grave periculum

(19) Cfr. c. 5, 6, C. XXVII, q. I; c. 2, X, II, 19.

(20) S. Alph., *l. c.* n. 970 ss.; Laymann, lib. V, tract. 10, part. 3, cap. 7, n. 16; Sanchez, *l. c.* disp. 18; Schmalzgr., *l. c.* n. 148 ss.; Wernz, *l. c.* nn. 709, 712 ss.; De Smet, *l. c.* n. 256; Vlaming, *l. c.* n. 743.

(21) Cfr. cap. 6, 7, X, IV, 19; Sanchez, *l. c.* disp. 15; Schmalzgr., *l. c.* n. 148 ss.; Pirhing, lib. IV, tit. 19, n. 29 ss.; Wernz, *l. c.* n. 709; Gasparri, *l. c.* n. 1370; Rosset, *l. c.* n. 3962 ss.

(22) Sanchez, *l. c.* disp. 17, n. 1 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 141 ss.; Wernz, *l. c.* n. 713; Gasparri, *l. c.* n. 1371; Rosset, *l. c.* n. 3977 ss.

(23) Cfr. S. Alph., *l. c.* n. 973; Sanchez, *l. c.* disp. 17, n. 1 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 141 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 509.

alteri coniugi affert, v. g. amentia furiosa; *c*) morbo quocumque alteri parti *graviter* molesto et *culpabiliter* procurato.

Quamvis morbus sit inculpabilis, potest tamen interdum esse iusta causa separationis a toro aut saltem ad debitum coniugalem non reddendum, modo *valde* molesta sit huius redditio (24).

In ceteris casibus morbus non est per se causa sufficiens separationis.

4° *Vitam communem nimis difficilem* reddere potest:

a) Saeva et dura tractatio, in qua ponderanda ratio haberi debet aetatis, indolis et conditionis. Quae enim ab uxoribus plebeiis levia habentur, honestioris condicionis uxori intolerabilia videri possunt. Sic convicia et imprecationes, etsi frequentes, a muliere humilis conditionis forte parvi fiunt, mulieri vero bene educatae gravissima esse possunt (25).

b) Iurgia continua, rixae, inveterata aversio et odium, quo una pars fertur in alteram.

5° Periculum, quod imminet *bonis fortunae uxoris*, si hoc periculum alio modo removeri non possit, interdum potest esse causa iusta separationis.

830. Auctoritas competens, instauratio vitae communis, filiorum educatio. — 1. Causae separationis, si utraque vel alterutra pars est baptizata, sunt vere *ecclesiasticae* ideoque cognoscendae et approbandae a magistratu ecclesiastico, qui separationem concedit vel ad *certum* tempus vel *indeterminate*, donec pars culpabilis resipuerit. Solum si certo constet de legitima causa et periculum sit in mora, licet parti innocenti privata auctoritate discedere (can. 1131, § 1).

Alicubi, ut in Italia ex art. 34 Concordati, ipse magistratus civilis valet cognoscere causas séparationis coniugum, ex Sedis Apostolicae concessione. Quo in casu magistratus civilis ex potestate ab Ecclesia *delegata* agit.

2. Cessante causa separationis, vitae consuetudo iterum restauranda est. At si separatio ab Ordinario pronuntiata fuerit ad *certum tempus*, pars innocens redire non tenetur, nisi elapsum sit tempus constitutum; et si nullum tempus determinatum fuerit, exspectare potest novam Ordinarii sententiam (can. 1131, § 2).

Coniux *reus*, cessante causa separationis, *ius* habet *exigendi*, ut restituatur ad vitae coniugalis communionem, et si *nulla intervenit sententia* iudicialis, *per se* debet *statim* admitti.

Ubi agitur de causis, praeter adulterium, quae dant locum separa-

(24) Sanchez, *l. c.* disp. 18, n. 1 ss.; Schmalzgr., *l. c.* n. 143 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 970; Salmant., *l. c.* n. 35; Wernz, *l. c.*; Vlaming, *l. c.* n. 743 ss.; De Smet, *l. c.* n. 257.

(25) Ball.-Palm., *l. c.* n. 507; Noldin, *l. c.* n. 671; Vlaming, *l. c.* n. 743; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 557.

tioni, praesertim de saevitiis, rixis, animi aversione, vix dari potest *vera condonatio* quae auferat ius discedendi ex parte coniugis innocentis.

3. Instituta separatione *filii educandi* sunt penes coniugem innocentem; et si alter coniugum sit acatholicus, penes coniugem catholicum, nisi in utroque casu Ordinarius pro ipsorum filiorum bono, salva semper eorundem catholica educatione, aliud decreverit (can. 1132).

830bis. Pertractatio causarum separationis, forma procedendi, effectus iuridici. — 1. Separatio iusta tantum de causa eaque per se gravi fieri potest. Magistratus ecclesiasticus eo fine intervenit, ut cognoscat utrum revera adsit legitima separationis causa et, omnibus circumstantiis tam in iure quam in facto consideratis, utrum separationi sive in perpetuum sive ad tempus determinatum vel indeterminatum locus sit.

Munus igitur ecclesiastici magistratus in hisce causis idem est ac in ceteris iudiciis et processibus, seu cognoscere ac definire causam ad normam c. 1129-1132. Cfr. resp. Pontif. Comm. Codicis, 25 iun. 1932, de quo infra.

2. Magistratus ecclesiasticus decernit etiam de effectibus mere civilibus, *si* et *quatenus* opus sit, v. g. de dote, de bonis coniugum, de congrua sustentatione uxoris et filiorum (can. 1961), perspecta in hac re etiam lege civili cuiuslibet nationis.

3. Si coniux culpabilis non est baptizatus, decisio magistratus ecclesiastici sortitur nihilominus plenum effectum iuridicum; nam directe tangit coniugem baptizatum, indirecte partem non baptizatam, ut in aliis causis.

Ecclesia competens est in causis separationis etiam coniugum acatholicorum, qui matrimonium contraxerunt privatim sine ulla forma canonica (cfr. can. 1099, § 2).

4. Causa potest cognosci ac definiri *iuris ordine* adamussim *servato*, i. e. per processum stricte iudicialem.

Potest cognosci ac definiri etiam *per processum summarium*, quatenus citentur partes, colligantur probationes iisque mature perpensis legitima feratur pronuntiatio, ceteris omissis iuris sollemnitatibus.

Demum causa agi et definiri potest *via mere administrativa* seu disciplinari, forma iudiciali omnino praetermissa. Haec forma aptior est eaque, quantum fieri possit, praeferenda prorsus. Id ex ipsa rei natura profluit: idque pendet ex causa separationis allegata, ex circumstantiis peculiaribus, ex factorum adiunctis.

Huc spectat responsum Pontificiae Commissionis Codicis diei 25 iun. 1932, ad I. Interrogata Pontif. Commissio: « An separatio coniugum ob causas, de quibus in can. 1131, § 1, forma *administrativa* decernenda sit »; die 25 iun.

1932 respondit: « *Affirmative*, nisi ab Ordinario aliter statuatur ex officio vel ad instantiam partium » (26).

Quae responsio ita intelligenda est, ut causae separationis coniugum *regulariter* forma administrativa, non autem iudiciali, dirimantur.

Nam si, positis ponendis, separatio fieri potest etiam privata coniugum voluntate (can. 1130, 1131), a fortiori dicendum, eam fieri posse cum interventu mere administrativo Ordinarii, absque processu stricte iudiciali. Hinc est, quod can. 1131 non loquitur de iudice ecclesiastico, sed solum de Ordinario, non dicit separationem faciendam esse ex iudicis sententia, sed « *auctoritate Ordinarii loci* ».

5. Ratio cur causae separationis forma administrativa *regulariter* tractandae ac definiendae sint, manifesta est. Processus stricte iudicialis, quoad fieri possit, vitandus est, tum ob expensas haud leves quas ille necessario secumfert aliaque incommoda, tum ut citius et expeditius controversiae finiantur. Porro separationis causae, *generatim* et *ordinarie* loquendo, eiusmodi sunt naturae, ut rite tractari ac definiri queant via dumtaxat administrativa, quin iudiciali forma opus sit.

Diximus *regulariter* causas separationis dirimendas esse forma administrativa, non autem *semper* et *necessario*. Sane huiusmodi causae profecto disceptari ac definiri possunt, ut quodcumque aliud negotium, etiam ordine stricte iudiciali servato. Quo in casu, servandae sunt normae communes de processibus. Palam est, causas istas, si agitur de coniugibus baptizatis, proprio et exclusivo iure spectare ad iudicem ecclesiasticum ad normam can. 1960, et magistratum civilem nonnisi ex delegatione Ecclesiae easdem cognoscere ac definire posse (cfr. art. 34 Concordati initi inter S. Sedem et Gubernium Italicum).

Forma iudicialis servanda est, in praedictis causis, vel *ad instantiam partium* vel ex mandato Ordinarii sive *ex officio*. Partes procul dubio petere valent ministerium iudicis ad ius suum persequendum, ut in quocumque negotio. Nam omne ius actione communitur, nisi aliud expresse cautum sit, ad normam can. 1687.

Iudex autem petitum ministerium denegare non potest. Id vero locum obtinet sive utraque pars postulet formam stricte iudicialem, sive alterutra tantum.

Ordo iudicialis *ex officio* servandus videtur duplici in casu: 1° quando Ordinarius loci, attentis peculiaribus rerum et personarum adiunctis, censeat causam rite cognosci ac definiri non posse via administrativa, sed forma tantum iudiciali; 2° quando forte ex conventione inita inter S. Sedem et Statum aut ex lege civili sententia iudicialis requiratur ad civiles effectus separationis obtinendos.

Prout una aut alia adhibeatur forma in causis separationis, competentia ad varios magistratus ecclesiasticos spectat. Siquidem, si causa via admini-

(26) *A. A. S.*, XXIV, p. 284.

strativa cognoscitur ac definitur, non solum Episcopus, sed etiam Vicarius generalis competens est, ut in aliis controversiis ad tramitem disciplinae disceptandis, non autem Officialis, de quo in can. 1573, quippe qui caret potestate administrativa, nisi forte ex delegatione Ordinarii agat. Si, contra, causa separationis ordine *iudiciali* cognoscenda ac definienda sit, Vicarius generalis, qua talis, competens non est; dum competens dicendus Officialis, nisi Episcopus huiusmodi causam sibi reservaverit ad normam can. 1573, § 2.

Ulterius quaesitum fuit: « An in causis separationis coniugum, de quibus in can. 1131, § 1, in secundo gradu eadem servanda sit forma ac in primo gradu »; — Pontif. Commissio Codicis die 25 iun. 1932, ad II respondit: « *Affirmative* » (27).

Haec responsio est conclusio sponte et necessario manans ex generalibus iuris principiis.

Iudex appellationis, utpote qui sola ratione appellationis competens est, nequit causae appellatae formam mutare. Id ex ipso appellationis conceptu atque ex normis illam respicientibus evidenter consequitur (cfr. can. 1879 ss.), praesertim ex praescripto can. 1891.

Itaque si causa separationis in primo gradu ordine *iudiciali* cognita ac definita fuerit, verae appellationi locus erit, de qua videre debebit iudex ad quem, normis processualibus adamussim servatis. Si causa separationis in primo gradu disceptata ac soluta fuerit forma *administrativa*, locus non erit appellationi proprie dictae, sed recursui, et sequendae erunt leges propriae recursus (cfr. can. 1601, 1880, 6°). Igitur appellatio fiet ad iudicem superiorem (Metropolitam, S. R. Rotam etc.), recursus ad S. Congregationem de Sacramentis.

831. An legitima habenda sit separatio coniugum a civili magistratu statuta eaque in conscientia uti valeant coniuges. — 1. Si peculiaris facultas seu delegatio concessa sit a S. Sede, ut hodie in Italia ex art. 34 Concordati an. 1929, procul dubio civilis auctoritas valide et licite procedit eiusque ministerium coniuges postulare valent, dummodo nihil fiat contra ius divinum et ecclesiasticum.

2. Si praedicta delegatio concessa non fuerit, et lex civilis separationem a iudice ecclesiastico pronuntiatam recognoscat eique in suo foro effectus iuridicos tribuat, coniuges non possunt adire magistratum civilem ad petendam separationem, neque advocati vel procuratores iisdem operam suam in hunc effectum praestare valent. Nulla sane adest causa iusta in casu, ex qua, omisso recursu ad competentem auctoritatem ecclesiasticam, liceat recurrere ad civilem magistratum.

(27) *A. A. S.*, XXIV, p. 284.

3. Si in foro civili separatio statuta ab auctoritate ecclesiastica non agnoscatur, eaque proinde effectus civiles non sortiatur, triplex est DD. sententia.

Quidam dicunt Ecclesiam nullatenus permittere, ut coniuges adeant magistratum civilem, ac propterea sententiam ab ipso latam esse illegitimam nec tuta conscientia servari posse.

Alii censent, in illis tantum regionibus fas esse recurrere ad civilem auctoritatem, pro quibus exsistit peculiaris declaratio S. Sedis. Porro, aiunt, huiusmodi declaratio data est solum pro *Anglia* et *Gallia* (28), non pro ceteris nationibus.

Alii tenent, in iisdem rerum et locorum adiunctis — i. e. urgente gravi causa, salva doctrina catholica de exclusiva competentia ecclesiastica circa causas matrimoniales, salvo iure divino et canonico — Ecclesiam explicite aut saltem implicite *tolerare*, ut coniuges adeant civilem magistratum ad separationem postulandam.

Haec sententia verior est et practice tuta ideoque praeferenda. Nam ex una parte non agitur de re intrinsece mala, secus S. Sedes illas declarationes non dedisset, immo nec dare potuisset; ex alia parte integra manet catholica doctrina, divina et ecclesiastica lex, simulque causa gravis exsistit, immo interdum gravissima recurrendi ad civilem magistratum, praesertim in ordine ad iura patrimonialia tuenda ope legis civilis (29).

832. Monitum pro parocho et confessario. — 1. Neque coniugum neque, seclusa peculiari delegatione Ecclesiae, potestatis civilis est, sed solius auctoritatis ecclesiasticae, causam separationis examinare eiusque sententiam ferre. Quare parochus vel confessarius coniugem, qui vult causam separationis proponere ad iudicem ecclesiasticum, dirigere debet.

2. Cum tamen fideles aegre adduci possint, ut ad iudicem ecclesiasticum recurrant, saepius praestabit, ut confessarius coram iis, qui hanc obligationem ignorant, eam dissimulet, modo certa sit causa separationis. Quae dissimulatio praesertim tunc suadenda est, cum coniuges sive propria sive iudicis auctoritate in bona fide iam separati vivunt, modo absit scandalum.

(28) S. Off. 19 dec. 1860, 2-29 iun. 1885; cfr. n. 836.

(29) Cfr. De Smet, n. 390; Wernz-Vidal, p. 850; Fourneret, p. 21, not. 2; Le Picard, p. 124 ss. Gasparri (n. 1237, ed. post Codicem) ait: « Hae declarationes ad alias nationes, *quae in iisdem circumstantiis reperiuntur*, extendi per se non possunt, quia « quod alicui gratiose conceditur, trahi non debet aliis in exemplum »; Reg. 74 R. J. in VI°; proinde necesse est eiusdem tolerantiae gratiam petere et obtinere ».

Nescimus prorsus, cur declarationes illae *gratiose* concessae dicantur; cur tolerantia, quae ipso iure naturali nititur ad mala graviora vitanda, censeatur respicere tantum Angliam et Galliam, non autem ceteras nationes, quamvis « *in iisdem circumstantiis reperiuntur* ».

3. Caveat confessarius, ne uxoribus de saevitiis et molestiis mariti conquerentibus facile credat, neve separationem quoad habitationem aut consulat aut permittat.

4. Cum ex coniugum separatione gravissima mala saepe oriantur, ut sunt odia, inimicitiae, adulteria, ipsa semper debet esse *ultimum* remedium, quod solum in *maxima* necessitate adhibeatur. Uxores iugiter monendae sunt, matrimonium ineuntes hinc quidem obligationem contraxisse patientiae et mansuetudinis, inde vero per sacramentum gratiae auxilia recepisse forti animo ferendi onera matrimonii (30).

Articulus VIII.

De divortio civili.

833. Divortium plenum et semiplenum in Codicibus modernis. — 1. Plures sunt nationes, in quibus divortium a lege excluditur, vel saltem usque ad haec ultima tempora excludebatur, sola admissa corporum separatione. Ita v. g. Italia, Polonia, Monaco, Argentina, Brasilia, Chilì, Mexico, Perù, Uraguay etc. (1).

2. Adsunt nationes, in quibus viget divortium tantum, et non admittitur separatio corporum, nisi ad summum tamquam stadium quoddam provisorium ad divortium. Ita v. g. in Servia, Dania, Suecia, Norvegia, Romania, Bulgaria, nec non in pluribus Statibus Foederatis Americae Septentr. (2).

3. Sunt nationes, in quibus lex permittit divortium simul ac separationem. Ita v. g. in Gallia, Belgio, Helvetia, Germania, Anglia, et in nonnullis Statibus Americae Septentr. (3).

4. Habentur quaedam nationes, in quibus diversae legi obnoxii sunt cives pro diversitate religionis ad quam pertinent.

Ita in Austria usque ad nostra tempora: catholicis non conceditur divortium, sed solum corporum separatio, etiam ubi matrimonium est mixtum; non catholicis permittitur divortium et quidem facilius israelitis quam christianis (4).

(30) Cfr. Pighi, *l. c.* n. 141, q. 2ª; Noldin, *l. c.* n. 671; Vlaming, *l. c.* n. 748; Génicot-Salsmans, *l. c.* nn. 556, 558.

---

(1) Cfr. Schulze, *l. c.* p. 765.
(2) Lehr, *Le mariage, le divorce et la séparation de corps dans les principaux pays civilisés*, Paris, 1899, nn. 943, 987, 1069; Schulze, *l. c.* p. 764.
(3) Lehr, *l. c.* n. 945 ss.; Howard, *l. c.* II, p. 107 ss.; Laurent, *La répudiation*, p. 115 ss.
(4) Laurent, *l. c.* p. 128 ss.; *Le régime des cultes*, p. 110.

In Russia, usque ad nostram aetatem, matrimonium civile non exsistebat ideoque constitutio et dissolutio matrimonii regebatur a respectiva lege religiosa, ita ut catholici tenerentur lege catholica divortium repudiante, orthodoxi lege Ecclesiae orientalis divortium admittente, israelitae pariter (5).

5. Conventio internationalis Hagae, etiam quoad divortium et separationem a toro et mensa, inita est die 12 iun. 1902 — « *Convention pour régler les conflits de lois et de jurisdiction en matière de divorce et de séparation de corps* »; — quae mutuas relationes Statuum Conventioni adhaerentium (Italia, Gallia, Belgium, Germania, Helvetia, Lusitania, Hollandia, Luxemburgum, Romania, Suecia) moderatur.

Cuius praecipuae dispositiones hae sunt:

a) Actio ad divortium vel separationem non admittitur nisi *tum* in statu originis *tum* in statu commorationis relativum institutum iuridicum sit a lege agnitum.

b) Causae debent esse huiusmodi quae in *utraque* legislatione, licet diversae, sufficientes habeantur.

c) Quilibet Status potest sibi reservare ut processus suorum subditorum exclusive secundum legem patriam peragatur (6).

834. Doctrina catholica. — I. Iudex laicus (syndicus, magistratus, officialis) potest divortium civile pronuntiare, si agitur de matrimonio civili eorum qui coram Ecclesia non sunt coniugio valido iuncti.

II. Nequit, *extra casum necessitatis*, pronuntiare divortium inter coniuges qui ligati sunt matrimonio religioso et civili.

Num in casu gravissimae necessitatis licite possit, disputatur. Alii dicunt esse rem intrinsecus malam ideoque numquam licere (7); alii putant non esse intrinsece malum et consequenter urgente necessitate fieri posse (8).

III. In iisdem rerum adiunctis coniux potest, vel non, petere civile divortium et advocatus illud procurare nomine coniugis catholici.

(5) Lehr, *l. c.* n. 990 ss.; De Smet, *l. c.* n. 380.
(6) Cfr. Speiser, *Archiv für katholisches Kirchenrecht*, LXXXVI, 476 ss.; Travers, *Convention de La Haye relative au divorce et à la séparation de corps*, Paris, 1909; *La convention de La Haye relative au mariage*, Paris, 1912.
(7) Bucceroni, II, n. 983; Rosset, *l. c.* n. 4085 ss.; Aertnys, II, n. 522; Gasparri, *l. c.* n. 1554, qui dixit se in rigidam opinionem inclinari; et quidam alii.
(8) Lehmkuhl, II, n. 921, in nota; Ball.-Palm., VI, n. 524 ss.; De Becker, *l. c.* p. 429 ss.; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 561; Marc, II, n. 2126; Noldin, *l. c.* 673 ss.; Ojetti, *op. cit.* v. *Syndicus*, n. 3894 s.; Leitner, *l. c.* p. 634 s.; Tanquerey, *l. c.* n. 910 ss.; De Smet, *l. c.* n. 401; Vermeersch, *l. c.* n. 286; Sabetti, *l. c.* n. 559 s.; Berardi, *Theol. Mor.* V, n. 1064.
Mirum profecto est, quod Cerato (*l. c.* n. 118, 6) haec dicere audeat: « Remanet igitur, contra sententiam *communem* negantem, *unus* patronus sententiae affirmantis liceitatem, Gennari ». (*Continuatio ad pag. seq.*).

Ut status quaestionis probe intelligatur et veritas, quantum fieri potest, innotescat, imprimis inspicienda sunt varia responsa SS. Congregationum, postea consectaria practica tradenda erunt.

835. Documenta S. Sedis. — 1. Quoad **coniugem** qui petit civile divortium, haec sunt responsa:

1º « Mulier, vi sententiae separata a marito quoad torum, vellet ad vitam sustentandam quoddam publicum munus suscipere. Sed gubernium id non sinit nisi petat divortium. Ipsa petere vellet, sed, in sua intentione, semper salvo ligamine. Parochus qui est illius Confessarius petit num admitti possit ad Sacramenta, et lumen seu consilium circa reliqua, ut infra. Sacra Poenitentiaria, mature perpensis expositis, Confessario oratori respondit: *Mulieri poenitenti, in casu, nihil aliud esse consulendum, nisi ut a petendo divortio sub gravi se abstineat.* Datum Romae in S. Poenitentiaria, die 5 ian. 1887. R. Card. *Monaco* P. M. ».

2º Similiter respondit S. Poenit. die 14 ian. 1891: *Negative.* Mulier per Ordinarium quaesierat, utrum ipsi liceret divortium civile petere ad damna gravissima avertenda, declarans simul expresse doctrinam Ecclesiae circa matrimonium et causas matrimoniales ad solos iudices ecclesiasticos pertinere promittensque expresse se obtento divortio civili nunquam usuram ut novas attentaret nuptias.

3º Item alia mulier petebat divortium civile ut provideret educationi et temporali et religiosae neptis suae orphanae; S. Poenitentiaria interrogata respondit die 3 iun. 1891: « *Petitam licentiam concedi non posse* ».

4º « Eduardus ob adulterium mulieris notorium et scandalosum... a iudice ecclesiastico obtinuit sententiam pro separatione tori. Ut vero talis sententia iudicis ecclesiastici effectus civiles sortiri queat... lex civilis non aliud suppeditat medium efficax, quam divortium civile... Nullo tamen modo vinculum sacramentale infringere aut novarum nuptiarum libertatem pro se aut pro indigna muliere praetendere putat, paratus ceteroquin talem intentionem authentice coram parocho vel Episcopo confirmare et declarare... ».

Ex allegatis AA. quisque oculis suis videt num sententia negans sit *communis*, num *unus* sit Card. Gennari patronus sententiae affirmantis! Nec satis.

Alii quoque citari possunt patroni huius sententiae, v. g. Grandelaude, *Règles pratiques touchant la coopération au divorce civil*, Paris, 1887, p. 8 s.; Besson, *Revue théologique française* 1950, p. 371 ss.; Michaud, *Nouvelle Revue théologique*, 1914, p. 261 ss.; Bovens, *Du divorce civil*, p. 34 ss., Bruxelles, 1904; Boudinhon, *Revue cath. de droit* (Louvain), X, 1907-1908, p. 164 ss., 170 s.

Etiam Santi-Leitner (*l. c. App.* n. 15) et Pighi (*l. c.* n. 131, qu. 3), ut alios omittamus, admittunt probabilitatem sententiae affirmantis. Cfr. nn. 734, 837.

S. Poenitentiaria die 30 iun. 1892 respondit: « *Orator consulat probatos auctores* ».

836. 2. Quoad **iudices** et **advocatos** haec responsa data fuerunt:

1º Episcopus Soutwariensis interrogavit « utrum advocatus defendere possit reum contra actorem postulantem divortium »; S. C. S. Off. die 22 maii 1860 respondit: « Dummodo Episcopo constet de probitate advocati, et dummodo advocatus nihil agat, quod a principiis iuris naturalis et ecclesiastici deflectat, posse tolerari ».

2º Idem Episcopus, die 19 dec. 1860, quaesivit a S. C. S. Officii: « Utrum liceat advocati et actoris partes agere (apud tribunal civile), quando finis litis est simplex separatio, absque ulla sententia matrimonii nullitatem secum ipsa ferente »; S. C. reposuit: « Dummodo pars catholica nullum aliud tribunal adire possit a quo sententiam obtineat separationis quoad torum et mensam, et dummodo sententia huius tribunalis nullum alium habeat effectum, quam separationem praedictam, posse tolerari ut catholici in eo foro actoris et advocati partes agant, et dummodo adsint iustae separationis causae iudicio Episcopi; et si quid habeat praeterea dubii, recurrat exponens omnes circumstantias et legis dispositiones ».

3º Episcopus S. Galli in Helvetia haec exposuerat S. C. S. Officii: « Lex Confederationis Helveticae de statu et matrimonio civili lata sancivit: causas matrimoniales omnes et singulas, suppressa ex nunc et deinceps ecclesiastica iurisdictione, in tribunalibus laicorum ad normam tractandas esse, quae in causis civilibus statuitur, sententias in iis praeferendas esse secundum praescriptiones iuris communis et novissimae latae legis, qua matrimonia, etiam catholicorum, sub certis rationibus valde levibus, perpetuo dirimi atque quoad vinculum dissolvi possunt, ita ut huiusmodi coniuges litigantes, post latam iudicum saecularium sententiam divortii, ad alia matrimonia contrahenda, si voluerint, possint transire. Quaeritur igitur:

« *Dubium quintum:* Utrum iudices catholici et advocati in eiusmodi tribunalibus laicis causas matrimoniales tuta conscientia suscipere ac defendere sive cognoscere et iudicare possint?

« *Dubium sextum:* Utrum iidem iudices catholici et advocati secundum recentem Helvetiae legem matrimonii vinculum ut dissolvendum proponere, seu ut dissolutum declarare tuta conscientia possint, necnon declarare eiusmodi coniuges ad aliud matrimonium contrahendum posse transire, sicut lex civilis hoc in casu iudicare et declarare iudices expresse iubet et urget?

« In disserenda hac quaestione obliviscendum non est quod tribunalia saecularia, quorum est iudicare de causis civilibus, eadem sunt quibus nova lege incumbit causas matrimoniales cognoscere et iudicare. Quod si ergo iudicibus catholicis vetitum fuerit eiusmodi tribunalibus interesse, in magnum damnum civium ea tribunalia iis iudicibus privari experiemur, qui, timore Dei repleti, pie et iuste iudicant ».

S. C. die 3 april. 1877 reposuit: «Ad V et VI: *Quoad iudices, recurrat in casibus particularibus. Quoad advocatos, dentur responsa iam data Episcopo Soutwariensi, nempe: feria III, loco IV, die 22 maii a.* 1860» (cfr. n. 836, 1°).

4° «Post nuper restitutas penes Gallos an. 1884 divortii leges plura a nonnullis Episcopis Galliarum dubia huic S. R. et U. Inquisitioni proposita sunt: utrum nempe fas esset iudicibus laicis, in causis de separatione coniugum sive circa vinculum sive *circa habitationem tantum*, ius dicere; utrum advocatis et procuratoribus huiusmodi causas agere penes iudices laicos: utrum his ad quos de iure pertinet, defensores officiosos, quos vocant, deputare; utrum denique syndicis (vulgo *maires*) divortium pronuntiare.

«EE. PP. una mecum Inquisitores Generales, re mature perpensa, *in feria V, loco IV, die* 25 *iunii* 1885, ita decernendum esse censuerunt:

«Attentis gravissimis rerum, temporum, ac locorum adiunctis tolerari posse, ut qui magistratus obtinent, et advocati causas matrimoniales in Gallia agant, quin officio cedere teneantur, dummodo catholicam doctrinam de matrimonio deque causis matrimonialibus ad solos iudices ecclesiasticos pertinentibus palam profiteantur, et dummodo ita animo comparati sint tum circa valorem et nullitatem coniugii, tum circa separationem corporum, de quibus causis iudicare coguntur, ut numquam proferant sententiam neque ad proferendam defendant vel ad eam provocent vel excitent divino aut ecclesiastico iuri repugnantem; et in casibus dubiis vel difficilioribus suum quisque Ordinarium adeat, eius iudicio se dirigat, et quatenus opus sit, per eius medium ad Apostolicam Poenitentiariam recurrat.

«Hoc decretum SSmus Pater ratum habuit, ideoque omnibus in Gallia Archiepiscopis et Episcopis notum fit pro eorum norma per has litteras, ceteroquin non evulgandas» (9).

5° Dubitationes exortae sunt in Gallia circa intelligentiam huius decreti. Proinde ab Episcopis quaesitum est:

«1° An recta sit interpretatio, per Gallias diffusa ac etiam typis data, iuxta quam satisfacit conditioni praecitatae iudex qui, licet matrimonium aliquod validum sit coram Ecclesia, ab illo matrimonio vero et constanti animo abstrahit, et, applicans legem civilem, pronunciat locum esse divortio, modo solos effectus civiles solumque contractum civilem abrumpere mente intendat, eaque sola respiciant termini prolatae sententiae? Aliis terminis, an sententia sic lata dici possit divino aut ecclesiastico iuri non repugnans?

(9) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 1457; Ojetti, *op. cit.* v. *Syndicus*, n. 3894; Ball.-Palm., *l. c.* n. 525.

«2° Postquam iudex pronuntiavit locum esse divortio, an possit syndicus (gallice *le maire*), et ipse solos effectus civiles solumque civilem contractum intendens, ut supra exponitur, divortium pronuntiare, quamvis matrimonium validum sit coram Ecclesia? (10).

«3° Pronuntiato divortio, an possit idem syndicus coniugem, ad alias nuptias transire attentantem, civiliter cum alio iungere, quamvis matrimonium prius validum sit coram Ecclesia vivatque altera pars?

«*Feria V, loco IV, die* 27 Maii 1886.

«In Congr. Gen. S. R. et U. Inquis., habita coram EE. ac RR. DD. S. R. E. Cardinalibus Generalibus Inquisitoribus, propositis suprascriptis dubiis, ac praehabito voto DD. Consultorum, iidem EE. ac RR. DD. rescribi mandarunt: *Ad primum, secundum, et tertium dubium, negative.*

«Eadem feria ac die, facta de his SS. D. N. Leoni Papae XIII relatione, S. S. resolutiones EE. PP. approbavit et confirmavit».

6° Citatum decretum S. Officii ephemerides liberales publicaverunt et, illud intelligentes in sensu intrinsecae illiceitatis, ita ratiocinabantur: Eadem est legislatio in Belgio et in Galliis quoad divortium; proinde, sicuti in Galliis, ita et in Belgio iudices catholici nequeunt hanc sententiam pronuntiare; et ideo catholici nequeunt iudicis officium assumere, et qui illo potiti sunt, debent eidem cedere. His ad praxim deductis, gravissima damna catholicis in Belgio evenissent.

Ephemerides catholicae in difficili hac quaestione doctrinali discordes haerebant, et argumentationem ephemeridum liberalium non solvebant. Gubernium petiit a Nuntio Apostolico quid respondendum deputatis liberalibus hac de re interpellaturis. Nuntius consuluit Romanum Pontificem, qui, re ad examen revocata, respondendum iussit, prouti constat ex epistola Nuntii Apostolici ad Ministrum Negotiorum Exterorum in Belgio, data die 14 sept. 1886... «que le décret du 27 mai ne concerne pas la Belgique et que, par conséquent, rien n'est modifié en ce pays en ce qui touche la matière du divorce» (11).

(10) Tempore propositi dubii non iudex, sed syndicus pronuntiabat divortium in Gallia, licet tempore responsionis procedura immutata fuisset.

(11) «Em. Card. a secretis Status significavit mihi, iubente hoc Sanctitate Sua, Congregationem S. Officii declarasse, quod decretum diei 27 maii non respicit Belgium, et idcirco nihil esse in hac regione mutatum quoad ea, quae spectant ad materiam divortii». Ball.-Palm., *l. c.* n. 528.

Hoc modo res compositae fuerunt. Ergo vel decretum illud doctrinam dogmaticam non continet, vel speciales rationes exsistunt pro Galliis, puta ad scandalum removendum (12).

7º Huc etiam spectat responsio S. Officii diei 26 iulii 1887 pro Galliis. Episcopus N. exponebat catholicum magistratum nominatum fuisse praesidem tribunalis civilis, sed paratum esse officio cedere, si sententiam divortii civilis in conscientia ferre non posset, quia in praxi haud semper possibile est vel partem actricem a sua petitione deterrere, vel eius petitionem reiicere contra apertam legis dispositionem; et, praemissis duabus quaestionibus doctrinalibus circa divortium, Episcopus quaerebat: «3º An onus dignitatemque praesidis tribunalis civilis possit acceptare, cum perspectum habeat quod inde erit constitutus *in strictiori necessitate ferendi saepius sententiam divortii*».

S. C., silentio premens duas quaestiones doctrinales, ad casum practicum reposuit: «Excitandum summopere ab Amplitudine Tua iudicem, de quo agitur, ut in officio perseveret, stando restrictionibus iam datis a S. Sede, et adhibitis cautelis, quae a virtute prudentiae suadentur».

8º S. Poenitentiariae expositum fuit:

«Iudex quidem Gallus, olim theologiae cultor, confessarium adiit, variisque peccatis mortalibus declaratis, subiungit: "De sententiis a me latis in materia divortii civilis nihil est quod dicam, Pater. Soleo enim divortium civile declarare, quotiescumque adsunt motiva gravissima sive ex parte mea, sive ex parte eorum qui ad me causam deduxerunt". — "Prave actum, reponit sacerdos, neque declarationem legisti qua nuper (27 maii 1886) Congr. Gen. S. R. et U. Inquis. iudices ita agere vetuit?".

«"Imo hanc plane novi, Pater, neque tamen peccasse existimo propter sequentes rationes: 1º Novisti et tu, Pater, responsum nomine Summi Pontificis Gubernio Belgii recentius datum a Nuntio Apostolico. Porro actus in Belgio toleratus, et in Gallia tolerari potest, recurrentibus eisdem circumstantiis, nisi certo afferatur prohibitio positiva Summi Pontificis, quae per simplicem approbationem decreti S. Officii minime constituitur. 2º Non concordant theologi circa huiusmodi decisionum valorem. 3º Denique, et hoc est rei praecipuus cardo, in propositione ex vario capite iustissime damnata (27 maii 1886) ne unum quidem verbum legitur *de gravissimis rationibus*, quae sive ex parte iudicis sive ex parte postulantium occurrere poterunt. Cum igitur opinionibus vere probabilibus liceat uti, et rite dispositus, ut

(12) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 1546; Santi-Leitner, Appendix in lib. IV Decret., n. 15; Ojetti, *l. c.*

confido, peccata mortalia tibi declaraverim, humilis te rogo, Pater, absolutionem mihi impertiri velis, ad quam ex omnium doctrina ius habeo".

«Confessarius adlaborat ut poenitentem inducat ad deponendam talem sententiam, sed frustra. Aliunde, rationibus quas protulit iudex motus, non audet sententiam suam illi imponere, et poenitentem absolutum in pace dimittit.

«Quaeritur utrum confessarius recte egerit? An absolutionem denegare debuisset?».

S. Poenitentiaria reposuit, die 4 apr. 1887: «Confessarium teneri, circa quaestionem propositam, iudices dirigere iuxta recentes declarationes a S. Sede editas».

Porro eae recentes declarationes a S. Sede editae videntur esse et responsio S. Poenitentiariae diei 5 ian. 1887 et responsio S. C. Inquis. diei 25 iun. 1885 et 27 maii 1886.

9º Ulterius eidem S. Poenitentiariae Episcopus Lucionensis exposuit: «N... Lucionensis, *cuius matrimonium validum fuit coram Ecclesia*, divortium postulavit, iuxta nefandam legem quae nunc viget in Gallia, iamque iudices civiles pronuntiarunt locum esse divortio. Coniux N..., ut fert articulus 264 legis praedictae, mox se sistet cum alio coniuge coram syndico, ut ille pronuntiet divortium. Si autem syndicus pronuntiare recusaverit, absque dubio magistratu spoliabitur; quod valde periculosum erit rei catholicae, cuius strenuum defensorem se syndicus ille se semper probat.

«Quaeritur an propter gravissimas circumstantias rerum, temporum ac locorum ille syndicus possit pronuntiare divortium civile, modo:

«1º Catholicam doctrinam de matrimonio, deque causis matrimonialibus ad solos iudices ecclesiasticos pertinentibus, palam profiteatur;

«2º In ipsa sententia, et tamquam magistratus loquens, publice declaret se solos effectus civiles, solumque civilem contractum abrumpere velle, aliunde vinculum matrimonii omnino firmum remanere coram Deo et conscientia».

S. Poenitentiaria, die 23 sept. 1887, reposuit: «... eundem (Episcopum Lucionensem) in hoc casu particulari, si inspectis omnibus eius adiunctis ita in Domino expedire iudicaverit, tolerare posse ut syndicus orator ad actum, de quo in precibus, procedat cum declarationibus ab ipso propositis, ita tamen ut loco verborum: *solumque civilem contractum abrumpere velle*, ponat: *solumque civilem contractum spectare posse*».

10º Publicato hoc S. Poenitentiariae rescripto, Episcopus Massiliensis statim eidem S. Poenitentiariae exposuit, ut infra:

«Repetitis licet vicibus S. Sedis oraculum, quid sentiendum sit declaraverit de actu civilis iudicis, divortii sententiam inter coniuges ferentis legitimo matrimonio coram Ecclesia inito coniunctos, theologorum in Galliis imo et Episcoporum unus in interpretandis S. C. decretis non est sensus.

« Maior etiam animorum confusio facta est, ex quo publicae ephemerides S. Poenitentiariae responsum evulgarunt, die 24 sept. 1887, Episcopo Ordinario Lucionensi datum, nimirum: syndicum in casu, praemissis utique debitis declarationibus, divortium pronuntiare, tolerari posse; quod responsum in periodico, *Le canoniste contemporain*, scriptor aliquis ita interpretatus est ac si decreto aequivaleret permittendi generatim syndico ut, praemissis debitis declarationibus, divortium in casu simili pronuntiet. Et aliunde ex quo idem responsum publici iuris factum est, magis magisque invaluit opinio actum iudicis, divortii sententiam ferentis, atque syndici illud pronuntiantis, dummodo praemittantur praescriptae declarationes, non esse iuri divino contrarium, nec proinde malum intrinsecum.

« Quapropter praedictus orator, utpote qui huc usque oppositam sententiam, ex decretis S. R. et U. Inquis. hac de re latis, tamquam unice veram tenebat et docebat, supplex, ut propriae in obeundo episcopali suo munere conscientiae consulat, responsum super duplici sequenti dubio expostulat:

« 1º Utrum ex memorato S. Poenitentiariae ad Episcopum Ordinarium Lucionensem rescripto deducere liceat, universim syndicos in Gallia, qui secus officio suo cedere cogerentur, praemissis debitis declarationibus, divortium inter coniuges in facie Ecclesiae ligatos tuta conscientia pronuntiare posse?

« 2º Utrum idem dici valeat de iudice civili inter similes coniuges et sub iisdem declarationibus divortii sententiam ferente? ».

S. Poenitentiaria, die 4 iunii 1890, reposuit:

Ad 1um: S. Poenitentiariam in rescripto, de quo agitur, edendo id unum in mente habuisse, ut casui particulari pro eius circumstantiis et exigentiis provideret.

« Ad 2um negative ».

837. Quid practice tenendum sit. — 1. S. Sedes nullum generale decretum edidit, quod quaestionem hanc dirimat; imo ab ea dirimenda consulto abstinuit. Nam, licet oratores sciscitarentur, *an liceat, an fieri possit*, Sacra Congregatio usa est formulis magis temperatis: *posse*, *posse tolerari*.

2. Ratio propter quam S. Sedes cooperationem iudicis ad divortium civile in aliis locis (in Belgio) toleravit, in aliis (in Gallia) interdixerit, haec esse videtur. Quia nempe in hoc casu agitur de cooperatione in exsequendis legibus, quae adversantur iuribus et legibus Ecclesiae. Talis autem cooperatio illicita est, quando cedit in damnum commune Ecclesiae.

Iudicium vero, num leges civiles in commune damnum Ecclesiae cedant, ad ipsam Ecclesiam pertinet; unde in particularibus casibus ad S. Sedem recurrendum est.

3. Ex dictis non constat agi de re intrinsece mala. Id neque ex particularibus decretis S. Sedis neque ex argumentis ab adversariis allegatis *certo* liquet (13).

4. Pronuntiatio divortii non videtur esse actio intrinsece mala nec ratione *obiecti* nec ratione *circumstantiarum*.

Sane:

1º Non ratione *obiecti*, quia pronuntiatio divortii in se considerata importat dumtaxat dissolutionem formalitatum civilium, minime vero solutionem vinculi matrimonialis, quod intactum omnino manet.

2º Non ratione *circumstantiarum*, quia *a*) prava intentio violandi legem indissolubilitatis matrimonii vel iurisdictionem ecclesiasticam usurpandi, abesse potest in iudice vel syndico; *b*) nec datur cooperatio *directa* et *immediata* ad peccatum alienum ex parte iudicis vel syndici, si coniuges forte validum matrimonium solvant et novum attentent; huiusmodi cooperatio est *indirecta* et *mediata* tantum; *c*) scandalum vero indirectum, quod posset inde oriri, partim removeri potest opportuna declaratione a iudice facta, vel alio modo quo sufficienter innotescat vinculum coniugale per sententiam non attingi; partim potest abstergi proportionata ratione.

3º Manet proinde sola cooperatio *materialis*, indirecta quidem et mediata, quae ex causa gravissima licita est (14).

838. Quoad **coniuges**, haec in praxi tenenda sunt:

1º Si ipsi non intendunt petere divortium, ut ad alias nuptias transire possint, sed solum ut matrimonium effectibus civilibus privetur et ipsi hac ratione a gravi malo et incommodo liberentur, a quo alia via liberari non possunt, praesertim causa reconventionis, possunt illud petere (cfr. resp. S. Poenitentiariae, 30 iun. 1892; n. **835**, 4º).

2º Si finem intentum etiam per meram separationem quoad habitationem et bona obtinere possunt, non licet eis petere sententiam divortii: nulla enim est ratio eam petendi.

3º Si coniuges petunt ipsam vinculi solutionem, ut ad alias nuptias transire possint, divortium petere non licet, quia petunt rem malam et iuri divino repugnantem.

(13) Cfr. Ball.-Palm., *l. c.* n. 519 ss.; De Becker, *l. c.* p. 401 ss.; Noldin, *l. c.* n. 674, Lehmkuhl, II, n. 921, in nota; Leitner, *l. c.* p. 634; De Smet, *l. c.* n. 393 ss.

(14) Cfr. Ball.-Palm., *l. c.*; De Smet, *l. c.* n. 394 s.; Génicot, *l. c.* n. 561; Waffelaert; *N. R. Th.* XIV, p. 600; Noldin, *l. c.* n. 673; Bovens, *l. c.* p. 35 ss.

4º Cum causae matrimoniales ad Ecclesiam pertineant, non licet coniugibus petere divortium civile, nisi antea ob causam canonicam licentiam se separandi obtinuerint (15).

839. Quoad **iudicem,** haec notanda:

Iudex civilis (16), qui eiusmodi causas divortii agit atque in iis sententiam dicit, ac si ad forum civile pertinerent, illicite et iniuste agit, quia iurisdictionem ecclesiasticam usurpat.

Quodsi potestatem Ecclesiae agnoscat, licite agere videtur, causam divortii agens sententiamque divortii pronuntians, modo has condiciones observet: *a*) ut solum effectus matrimonii mere civiles abrumpere intendat; *b*) ut gravissimum eiusmodi causam agendi motivum habeat; *c*) ut ad praecavendum scandalum tum coniuges tum alios opportune moneat, sententiam suam nullatenus ipsum matrimonium, sed solum mere civiles seu separabiles effectus spectare; *d*) ut non exsistat specialis Ecclesiae prohibitio (17).

840. Quoad **advocatum,** haec teneas:

1º Si partes defensoris vinculi matrimonialis, quod verum matrimonium est, ipse agit, alia difficultas non est, praeterquam quod causa in foro incompetenti nempe civili agatur. Atqui S. Sedes declaravit cooperationem in eiusmodi causis tolerari posse, « *dummodo Episcopo constet de probitate advocati, et advocatus nihil agat, quod a principiis iuris naturalis et ecclesiastici deflectat* » (cfr. n. **836,** 1º).

2º Si advocatus causam divortii agit, quando coniuges licite divortium petunt, licite pro divortio disserit.

3º Quodsi coniuges aut sine iusta ratione aut ex prava intentione postea ineundi novum matrimonium divortium petunt, causam suscipere certo non potest sine gravissima ratione. Si autem adsit gravissima ratio, e. g. notabilis damni vitandi, causam agere potest: non enim necessario se conformare debet intentioni partium; cooperatio autem ad eorum peccatum ob gravissimam causam excusatur (18).

(15) Noldin *l. c.* n. 675; Leitner, *l. c.*; De Becker, *l. c.* p. 410.

(16) Cum iudex laicus in causis matrimonialibus *baptizatorum* sit omnino *incompetens*, nonnulli putant (v. g. Gasparri, *l. c.* n. 1456 ss.) Ecclesiam in omnibus praefatis rerum adiunctis supplere iurisdictionem.

Haec sententia minus probatur, ubi agitur de divortio: *a*) quia coniuges possunt etiam propria auctoritate discedere (can. 1130 s.) quin *absolute* requiratur semper interventus iudicis ecclesiastici; *b*) quia neque ex parte actus obiective considerati neque ex parte coniugum vel boni publici, ulla videtur solida ratio cur Ecclesia in quolibet casu supplere debeat.

(17) Cfr De Smet, *l. c.* n 40; Noldin, *l. c.* n. 673 s.; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 561 s.

(18) Cfr. Ojetti, *l. c.* n. 3896; Noldin, *l. c.* n. 676; De Smet, *l. c.* n. 404; Génicot-Salsmans, *l. c.* n. 562.

CAPUT XIII.
DE MATRIMONII CONVALIDATIONE

ARTICULUS I.
De convalidatione in genere.

841. Quomodo sit consulendum viro et mulieri qui invalide contraxerunt. — 1. Non raro accidere potest ut coniunctio quae *figuram* habet veri matrimonii, vitio nullitatis laboret.

In hac hypothesi quatuor dantur solutiones, i. e. prudentiae parochi vel confessarii quadruplex sese offert consulendi medium: 1º coniuges putativos, nullitatem matrimonii ignorantes, *in bona fide* relinquere, invaliditatem *dissimulando;* 2º procurare *matrimonii convalidationem;* 3º iuridice *declarare nullitatem coniugii;* 4º suadere ut putativi coniuges vivant *uti frater et soror.*

2. Ex diversitate circumstantiarum, quae occurrere possunt, pendet, quodnam ex his mediis in singulis casibus eligendum sit. Inspiciendum est, an nullitas sit nota partibus, saltem uni; an impedimentum sit publicum vel occultum; an matrimonium sit etiam civiliter contractum; an coniuges pacifice vel non simul convivant; an proles nata sit; an impedimentum sit dispensabile; an medium eligendum applicari possit sine scandalo aliorum vel periculo peccandi pro ipsis partibus, etc. (1).

3. Porro *cohabitatio* uti frater et soror est res plena periculis, ideoque *fere nunquam* permittenda; in extraordinariis tantum adiunctis, quum alia remedia desint omnino, permitti poterit.

Dissimulatio supponit tum utriusque coniugis bonam fidem tum nullitatem coniugii ab aliis ignoratam.

Unde ei non est locus, si nullitas sit notoria, vel si una pars in mala fide versetur. *Rarissime* coniuges relinquendi sunt in bona fide, puta si ex monitione de nullitate praevideantur secutura gravia damna, maxime peccata formalia et scandala.

Declarationi nullitatis est locus imprimis quando coniugium nequit sanari; item quando coniuges animo sunt prorsus dissociati, vel adest pe-

(1) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 646 ss.; Gasparri, *l. c.*, n. 1383; D'Annibale, *l. c.* n. 483; Rosset, *l. c.* n. 2973 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 893 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 754.

riculum perversionis unius partis, vel forte graves causae postulant ut novum matrimonium ineatur. Unde manifestum est, *raro* dumtaxat esse locum declarationi nullitatis.

Remedium *ordinarium* matrimonii invalidi, et semper praeferendum, quantum fieri potest, est eius convalidatio.

842. Quid et quotuplex sit convalidatio. — 1. Convalidatio matrimonii est actus quo matrimonium invalide celebratum fit validum.

Sicuti in celebratione matrimonii necessaria est personarum habilitas, quatenus nullo impedimento dirimente detineantur, consensus internus et eiusdem manifestatio debita forma facta, ita etiam in coniugio convalidando haec tria regulariter postulantur.

Hinc patet, omnia quae coniugatis licita sunt, sed illicita solutis, ante convalidationem partibus per se omnino prohiberi, et solum post convalidationem rite factam, iisdem licita esse.

Praeterea ex tradito conceptu liquet, coniuges in statu gratiae esse debere momento convalidationis, quia tunc revera efficitur verum matrimonium ideoque sacramentum. Deficiente recta dispositione, propterea differenda non est convalidatio, cum plerumque maius malum ex dilatione evenire soleat.

2. Duplex est: alia simpliciter talis i. e. **convalidatio simplex**, alia quae dicitur **sanatio in radice.**

3. Convalidatio simplex et sanatio in radice partim *conveniunt* inter se et partim *discrepant*.

Conveniunt in eo quod per utramque contractus coniugalis, *suppleto* aut legitime remisso quod eius valori deerat, *ex nunc* verum matrimonium et, si agitur de baptizatis, etiam sacramentum, *incipit esse.*

Diximus *suppleto aut legitime remisso quod eius valori deerat;* nam si defectus ex quo pendet nullitas coniugii fuerit vel ipse *consensus* utriusque aut alterius partis, vel personalis *habilitas* partium ad contrahendum, huiusmodi defectus debet necessario suppleri seu tolli, et quidem aut per consensum vere et valide elicitum, aut inhabilitatis cessatione vel ablatione per dispensationem. Si vero defectus fuerit sola *forma* iure ecclesiastico praescripta, vel *suppleri* debet per novum contractum in forma legitima, vel *remitti* canonica dispensatione.

Discrepant vero circa *modum* quo ipsum matrimonium validum efficiunt. Nam convalidatio simplex id efficit *per novum consensum,* etiam in casu quo consensus naturaliter validus iam datus fuerit et adhuc perseveret, et ideo *per cooperationem coniugum;* sanatio in radice id efficit *absque consensus renovatione,* supposito quod consensus

naturaliter validus fuerit elicitus et perseveret, atque ideo *per solam dispositionem Superioris.*

Discrepant, praeterea, circa *tempus*, a quo effectus canonici tribuuntur matrimonio convalidato; nam coniugium simpliciter convalidatum sortitur effectus *quoad praesens* i. e. *ex nunc;* matrimonium sanatum in radice eosdem effectus sortitur etiam *quoad praeteritum* i. e. *ex tunc* seu a momento matrimonii initi (cfr. n. **851**) - (2).

Articulus II.

De convalidatione simplici.

843. Triplex hypothesis. — Ex *triplici* capite matrimonium potest esse nullum: ex defectu *habilitatis* in personis seu ob impedimentum dirimens, ex defectu *consensus*, ex defectu *formae.*

Hinc triplex casus convalidationis considerandus est.

844. Convalidatio matrimonii irriti ob impedimentum dirimens (1). — Ad convalidationem huiusmodi matrimonii requiritur *« ut cesset vel dispensetur impedimentum et consensum renovet saltem pars impedimenti conscia »* (can. 1133, § 1).

1º Agitur de impedimento quod uno aliove modo *removeri* potest; nam si remotio esset impossibilis, ex. gr. si ageretur de consanguinitate in linea recta, nullatenus matrimonium convalidari posset.

2º Impedimenta quae *cessare* possunt vel natura sua vel ex voluntate nupturientium, sunt haec: aetas, vinculum, cultus disparitas, raptus, impotentia (antecedens et perpetua, si pars felici exitu operationem chirurgicam cum periculo mortis passa sit; cfr. n. **363**).

Cetera impedimenta nonnisi *dispensatione* tolli possunt. Etiam aetas, cultus disparitas et raptus per dispensationem auferri valent (cfr. nn. **338, 425, 474**).

3º Consensus debet *renovari* vel ab utraque parte vel saltem a parte conscia impedimenti sive bona sive mala fide contraxerit.

4º *« Haec renovatio iure ecclesiastico requiritur ad validitatem, etiamsi initio utraque pars consensum praestiterit nec postea revocaverit »* (can. 1133, § 2).

(2) Cfr. Vlaming, *l.* c. n. 761; Chelodi, *l.* c. n. 167; Gasparri, *l.* c.; D'Annibale, *l.* c. n. 504.

(1) Cfr. Bened. XIV, *Quaest. canon.* 527; S. Alph., *l.* c. n. 1115; Ball.-Palm., *l.* c. n. 905 ss.; Gasparri, *l.* c. n. 1391 ss.; Wernz, *l.* c. n. 650 ss.; Rosset, *l.* c. n. 3005 ss.

Tria expresse indicantur:

a) *Renovatio* consensus *non iure naturali*, sed solum *iure ecclesiastico* necessaria est. Unde Ecclesia potest dispensare seu non urgere huiusmodi renovationem, et in hoc praecise distinguitur simplex convalidatio a sanatione in radice.

Quod non requiratur renovatio *iure naturali*, palam est. Nam ubi primum partes, sublato impedimento, sunt *habiles* ad contrahendum, *ex rei natura* minime obstat quominus consensus antea praestitus et adhuc perseverans — quippe qui naturaliter fuit valide elicitus et solum ob canonicam inhabilitatem partium inefficax mansit seu iuridice invalidus fuit — nunc sublato obice seu inhabilitate, *statim* effectum suum sortiatur et matrimonium validum fiat.

Nonnulli, praesertim veteres, docebant huiusmodi renovationem iure naturali requiri (2).

Quae opinio etiam ante Codicem erat improbabilis, attenta praecipue *praxi S. Sedis*, quae consensus renovationem interdum remittebat, si una pars, nullitatis inconscia, non posset absque periculo de ea certiorari, aut, licet conscia, consensum legitime renovare recusaret.

Cum renovatio consensus solo iure ecclesiastico requiratur, sequitur infideles, cessata invaliditatis causa, ad illius renovationem non teneri, cum legibus ecclesiasticis iidem non ligentur. Quare *si neutra pars est baptizata*, neutra tenetur renovare consensum. *Si una pars non est baptizata et altera est dubie baptizata*, item neutra tenetur: non prima ut patet ex allata ratione, non secunda quia lex dubia non obligat. *Si una est baptizata et altera non baptizata*, utraque, speculative loquendo, tenetur, prima quidem directe, altera indirecte propter individuitatem contractus matrimonialis.

b) Consensus renovandus est *ad validitatem*. Unde non excusat bona fides, ignorantia, impossibilitas etc. Proinde si renovatio qualibet de causa fieri nequit, convalidatio simplex non habet locum; quo in casu impetranda erit sanatio in radice.

c) Consensus renovari debet quolibet in casu, sive impedimentum cessaverit sive dispensatum fuerit, licet *certo* constet eundem a partibus fuisse initio elicitum nec postea revocatum ideoque adhuc perseverare (3).

5º Consensus semel elicitus, *praesumitur perseverare*, donec de eius revocatione constiterit (can. 1093; cfr. n. 647).

(2) Cfr. Sanchez, lib. VIII, disp. 35, n. 2; S. Alph., *l. c.* n. 1115; Feije, *l. c.* 82, iunct. nn. 440, 446, 761; Zitelli, *l. c.* p. 115.

(3) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 551; Gasparri, *l. c.* n. 1395 s.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 907.

6º « *Renovatio consensus debet esse novus voluntatis actus in matrimonium quod constet ab initio nullum fuisse* » (can. 1134). Quare:

Requiritur *novus* actus voluntatis a priore distinctus, *formalis* quidem et *positivus*, i. e. *novus* consensus in matrimonium de quo agitur, ita ut ordinarie nequaquam sufficiat simplex *confirmatio* verbis aut signis facta prioris consensus: hic enim est iuridice *inefficax*.

Necesse est, generatim loquendo, ut consensus praestetur cum *scientia nullitatis matrimonii*, secus *novus* consensus in matrimonium, a priore distinctus, vix concipitur (4). Scientia nullitatis non requiritur absolute et necessario, quia quis potest novum validumque consensum coniugalem elicere independenter a priore.

Timor vel *dubium* (a fortiori *ignorantia*) de nullitate matrimonii *per se* non *sufficiunt*. Unde si quis, stante timore vel dubio, renovaret consensum, huiusmodi renovatio *per se* satis non esset ad matrimonii convalidationem. Dicimus *per se*, quia timor vel dubium non impedit quominus quis *novum* consensum eliciat, qui proinde sufficit omnino. Quare voluntas seu intentio spectanda. Ceterum, quoties consensus *denuo* elicitus fuerit post cognitam nullitatem connubii, ut sufficiens habendus est, quin ulterius inquiratur utrum revera novus consensus fuerit necne.

845. A quo et qua forma sit renovandus consensus. — Triplex hypothesis fingi potest: 1º vel impedimentum est *publicum*, sive natura sua, sive quia notum saltem duabus personis, quae illud in foro externo probare possunt; 2º vel est *occultum* omnibus et *notum solis partibus* (et confessario, puta, vel uni testi); 3º vel denique est *occultum* omnibus et *notum uni* tantum *parti*.

1º In **prima** hypothesi « *consensus ab utraque parte renovandus est forma iure praescripta* » (can. 1135, § 1), scil. sive ordinaria sive extraordinaria, i. e. regulariter coram parocho et testibus, nisi agatur de casibus extraordinariis, aut de contrahentibus a lege exemptis.

Forma iure praescripta requiritur ut *publice* constet, prout de coniugii nullitate, ita et de convalidatione. Id tamen non prohibet quominus, de licentia Ordinarii, forma plus minusve secreta adhibeatur, v. g. ut matrimonium celebretur in aedibus privatis. At, ratione scandali amovendi, necessario omnino est, ut celebratio matrimonii divulgetur.

(4) Vlaming, *l. c.* n. 765; Gasparri, *l. c.* n. 1397; Chelodi, *l. c.* n. 164; Wernz, *l. c.* n. 648.

2° In **altera** hypothesi « *satis est ut consensus ab utraque parte renovetur privatim et secreto* » (can. 1135, § 2).

Quod sufficiat *privata* et *secreta* renovatio consensus, patet ex *ipsa rei natura*, quia matrimonium in casu habetur validum in foro externo; accedit ratio scandali vitandi, quod forte orietur ex notoria renovatione.

Privatim i. e. sine parocho et testibus seu absque forma iure praescripta; *secreto* i. e. occulte, quin alii sciant.

Confessarii (et parochi) erit partes instruere *quomodo* renovatio facienda sit. Dicat v. g. parti: *Visne accipere N. N. in coniugem tuum?* Vel: *Consentis in tuum matrimonium cum N. N.?* Affirmativa responsione data, iam satis est: matrimonium convalidatum exsistit.

Renovatio fieri potest verbis, signis, nutibus etc. Requiritur tamen actus *externus*, ita ut vir cognoscat mulierem consensum renovare, et vicissim; secus non foret mutua. Satis est v. g. actus coniugalis affectu maritali habitus.

Necesse non est ut sit *simultanea*, dummodo consensus perseveret.

Si una pars renuat omnino consensum renovare, aliud remedium non erit quam sanationem in radice a S. Sede impetrare.

3° In *tertia* hypothesi « *satis est ut sola pars impedimenti conscia consensum privatim et secreto renovet, dummodo altera in consensu praestito perseveret* » (can. 1135, § 3).

Igitur necesse non est, ut alia pars *impedimentum cognoscat* aut *de nullitate matrimonii certior fiat*.

Hinc finem obtinuit gravissima quaestio et difficultas quae oriebatur ex clausula S. Poenitentiariae: « dicta muliere (dicto viro) de nullitate prioris consensus *certiorata* (*certiorato*), sed ita caute ut latoris delictum numquam detegatur »; vel (inde ab anno 1885): «... et quatenus *absque gravi periculo* fieri (certioratio) nequeat, renovato consensu *iuxta regulas a probatis auctoribus traditas* »; et exinde tuto in praxi adhibebatur modus a theologis passim propositus, scil. consensum renovari etiam per simplicem copulam affectu maritali habitam (5).

Renovatio consensus fieri potest, praeterquam verbis aliisque modis, per copulam animo maritali habitam seu per obsequia coniugalia, et etiam per actum *mere internum* (6).

(5) Cfr. Bened. XIV, *Instit.* 87, n. 71 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1117; Wernz, *l. c.* n. 651; Ball.-Palm., *l. c.* n. 908 ss.; Rosset, *l. c.* n. 3007 ss.

(6) Pighi (*l. c.* n. 128, qu. 2), docet partem impedimenti consciam teneri illud manifestare alteri parti. Haec obligatio hodie, attento can. 1135, § 3, non exsistit.

Requiritur ut alia pars in praestito consensu perseveret, secus, eo deficiente, ipsa matrimonii essentia deficeret. Quae conditio verificatur, *si et quatenus* consensus *positive* revocatus non fuerit. Proinde minime nocet praesumptio aut etiam moralis certitudo quod alia pars consensum revocare ipsamque vitam coniugalem abrumpere vellet, si, cognita coniugii nullitate, se esse liberam sciret.

Haec enim animi dispositio, cum sit mere interpretativa seu hypothetica, non est novus actus positive contrarius voluntatis, qui proinde non potest destruere consensum iam praestitum (7).

Acatholici, exempti a forma celebrationis matrimonii, subsunt, necne normis praefinitis in can. 1133 ss., ad simplicem convalidationem quod attinet?

Quaedam normae sunt iuris divini seu naturalis (v. g. norma respiciens modum convalidandi coniugium irritum ob defectum consensus, quatenus iste consensus ex parte utriusque nupturientis vere exsistere debet), quaedam iuris mere ecclesiastici.

Omnes sive catholici sive acatholici, sive baptizati sive non, tenentur servare ea quae ab ipso iure divino requiruntur. Unde si matrimonium v. g. duorum infidelium sit nullum ob defectum consensus, convalidari nequit nisi pars quae non consenserat, revera consentiat, et altera pars perseveret in consensu antea rite praestito.

Ex can. 1133 ad convalidandum matrimonium irritum ob impedimentum dirimens, requiritur ut cesset vel dispensetur impedimentum, et *consensum renovet* saltem pars impedimenti conscia. Quae renovatio consensus solo *iure ecclesiastico* exigitur, non autem divino, ut expresse dicit can. 1133, § 2. Proinde partes *non baptizatae*, cum Ecclesiae iurisdictioni non subsint, praefato praescripto de consensu renovando non tenentur.

Quidnam de *acatholicis baptizatis* qui a forma canonica celebrationis eximuntur (can. 1899, § 2)?

Ex una parte videtur affirmandum eos quoque teneri, quia in can. 1133 nulla fit exceptio in favorem acatholicorum; ex altera parte videtur negandum, quia renovatio consensus in casu requiritur ut simplex conditio ex lege mere ecclesiastica seu ut elementum extrinsecum; ideoque videtur reducenda ad formam celebrationis matrimonii, quae forma plura sane complectitur. Hinc exempti a forma videntur immunes quoque a lege de renovando consensu. Haec sententia solido fundamento nititur. Fingamus casum. Petrus calvinista, natus et baptizatus in secta haeretica, matrimonium privatim init cum Clelia, 13 annos nata, baptizata atque educata in secta protestantica. Matrimonium irritum est ob impedimentum aetatis ex parte puellae (can. 1067). Ubi primum mulier aetatem iure praescriptam attingit, matrimonium *eo ipso* convalidatur, si consensus naturaliter validus praestitus fuerit ipseque perseveret in utroque coniuge.

(7) Cfr. Gasparri, n. 1198 s. ed. post Codicem; Chelodi, n. 165.

846. Convalidatio matrimonii invalidi ob defectum consensus (8). — 1. Nullitas matrimonii **ob defectum consensus** consideratur hei in duplici hypothesi: tum si *defuit omnino* consensus, tum si consensus praestitus quidem fuit, sed *vitiatus* ideoque non solum iuridice, verum etiam naturaliter irritus et nullus, v. g. ob simulationem, ob conditionem contra substantiam matrimonii, ob errorem substantialem, propter vim et metum gravem.

2. Matrimonium nullum ob defectum consensus non convalidatur nisi *elicito valide consensu* (can. 1136, § 1), qui suppleri nequaquam potest (cfr. n. **571**) per dispensationem Ecclesiae aut alio modo. Unde *contrahentes* iique *soli* possunt hunc defectum supplere per consensus renovationem.

3. Porro ut *novus et validus* consensus praestetur, requiritur:

1° Cessatio *causae* (v. g. erroris, simulationis, metus, etc.) qua defectus inductus fuit, i. e. *purgatio*, ut aiunt, ab errore, metu, etc.; quod evidentissimum est.

2° *Scientia nullitatis* matrimonii, sine qua *novus* consensus ordinarie haberi nequit; nam quaelibet animi maritalis manifestatio censetur continuatio et confirmatio consensus prioris invalidi. At ista scientia nullitatis non est *semper* et *absolute* necessaria, cum verus ac validus consensus etiam sine ipsa haberi possit.

3° *Coniunctio* novi consensus illius partis quae non consenserat, cum consensu ab altera parte iam praestito, ita ut inde exsurgat *validus* consensus *mutuus*, qui est causa efficiens matrimonii.

Si *neutra* pars consenserat, *utraque* debet consentire; si *una* tantum, *haec sola* debet consensum elicere (can. 1136, § 1). Alia pars ad id non tenetur, sed *requiritur* (ad valorem) et *sufficit* ut « *consensus ab altera parte praestitus perseveret* ». Itaque authentice confirmatur vimque legis obtinet communior DD. sententia (9).

Nam in matrimonio, sicut in ceteris contractibus, non requiritur *physica* coexsistentia consensus utriusque partis; satis est *moralis*, quae etiam post tempus sat diuturnum haberi potest.

Huc spectant quae diximus supra de contraria voluntate (n. **845**, 3°).

847. 4. Statim ac in utraque parte adest maritalis consensus, *ex natura rei*, vinculum coniugale exsurgit; *iure* autem *positivo* Ecclesia

(8) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 32, n. 9; Coninck, *l. c.* disp. 24, dub. 10, n. 89 ss.; S. Alph., *l. c.* n. 1109 ss.; Wernz, *l. c.* n. 648; Gasparri, *l. c.* n. 1114 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 899 s.; Vlaming, *l. c.* n. 772 ss.; Schmalzgr., lib. IV, tit. 16, n. 270.

(9) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 648; Feije, *l. c.* n. 760 s.; Rosset, *l. c.* n. 2980 ss.

nullam specialem conditionem apponit, sed tantum requirit ut de *valore* coniugii in foro *externo* constare possit. Proinde:

1° « *Si defectus consensus fuerit* **mere internus,** *satis est ut pars quae non consenserat, interius consentiat* » (can. 1136, § 2); quin igitur necessarium sit aliam partem certiorem facere de nullitate matrimonii, aut externe aliquo modo consensum manifestare quod iure antiquo erat controversum (10), aut procurare ut ipsa quoque consensum renovet. Supponitur, ut palam est, quod contrahentes sint iure habiles et debita forma contraxerint.

Consensus elici potest per actum mere internum, per officia coniugalia, per liberam cohabitationem, quatenus pars *sciens volens* in matrimoniun vere consentiat.

2° « *Si* (defectus) *fuerit etiam* **externus,** *necesse est consensum etiam exterius manifestare... forma iure praescripta, si defectus fuerit publicus* » (can. 1136, § 3).

Ratio cur *externe* quoque novus consensus manifestari debeat, si *externe* defectus prodiderit, eruitur ex ipsa natura matrimonii qua contractus et sacramenti (cfr. n. **575**).

Defectus *externus* potest esse *occultus* et *publicus*. Dicitur *publicus* si duo saltem habentur testes, qui matrimonii nullitatem in foro externo probare valent; secus, est occultus.

Si defectus est **publicus,** v. g. metus, error, etc., consensus eliciendus est *forma iure praescripta*, et quamdiu hac forma praestitus non fuerit, matrimonium est nullum et irritum coram Ecclesia, ita ut quolibet momento possit iudex ecclesiasticus eius nullitatem pronuntiare. Nulla enim secreta manifestatio consensus seu privata convalidatio coniugii sufficit; nam haec quidem *naturaliter* valida est, non tamen *iuridice*.

Matrimonium est actus publicus et socialis. Ecclesia iure exigit ut eius convalidatio, non secus ac prima celebratio, apud ipsam seu in foro externo *probari* possit, ideoque, ubi defectus est *publicus*, merito statuit, convalidationem esse faciendam *in forma publica* i. e. *in forma iure praescripta*.

Hinc est quod matrimonia ex *publico* metu vel errore inita, etiam post diuturnam cohabitationem, post copulam libere et affectu maritali habitam, post consensum privatim renovatum, sunt invalida et nulla declarantur a tribunalibus ecclesiasticis (11).

(10) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 22, n. 11; D'Annibale, III, n. 484, not. 23; Rosset, *l. c.* n. 2975.

(11) Cfr. Bened. XIV, *Quaest. canon.* 317; *Instit. eccl.* 87, n. 62 s.; S. C. C. in caus. *Panormitana*, 30 sept. 1719.

Id complures sententiae S. C. C. et S. R. R. confirmant; v. g. S. C. C. *Hispalen.* 20 iun. 1609; *Constantinopolitana*, 16 dec. 1634; *Panormitana*, 30 sept. 1719, etc.

Item S. R. R. nostris temporibus declaravit nullum matrimonium in *Veszprimien.*, 2 iun. 1911, post 22 annos; in *Tarvisin.* 11 mart. 1912, post 23 annos; in *Parisien.* 26 febr. 1910, post 32 annos cohabitationis, etc. (12). Accedunt aliae multae sententiae tribunalium ecclesiasticorum et rotales.

3° « *Si* (defectus) *fuerit etiam* **externus,** *necesse est consensum etiam exterius manifestare... modo privato et secreto. si fuerit* **occultus** » (can. 1136, § 3).

Si defectus est *externus*, sed *occultus*, ita ut in foro externo probari nequeat, novus consensus *externe* quidem debet *manifestari*, at *quaecumque* manifestatio, etiam *secreta* et *privatim* facta, sufficit. De modo huiusmodi consensum renovandi vide n. **845,** 2°, 3°.

848. Quaestiones. — I. Quidam AA. (13) docent matrimonium nullum ob metum etiam publicum convalidari si mulier, quae coacta nupsit et ad copulam adigitur, sincere consentiat.

Haec opinio admitti nequit. Nam huiusmodi consensus *in foro externo* non attenditur. Ea admissa, sequeretur matrimonium *obiective* (nota verbum) esse *validum* simul et *invalidum*, pro diversitate fori: quod profecto repugnare videtur, nec supponendum est Ecclesiam id velle aut permittere. Neque urget ratio hoc admittendi in casu gravissimae necessitatis, cum mulier passive se habere possit.

Quae opinio, post Codicem, minus probabilis, quam antea, facta est, tum quia metus non amplius inter impedimenta recensetur, sed inter vitia quae obstant validitati consensus, et ita corruit fundamentum praefatae sententiae (14); tum quia verba can. 1136, § 3 omne dubium e medio tollere videntur.

II. Si defectus consensus prius erat publicus, quatenus per testes in foro externo probari poterat, et postea, iisdem mortuis, fiat occultus seu iuridice non amplius probari possit, nonnulli dicunt matrimonium convalidari posse quacumque forma etiam privata et secreta; alii putant convalidandum esse forma iure praescripta.

Prior sententia unice vera nobis est, attento can 1136, § 3: scil. eo ipso quod probatio in foro externo impossibilis facta est, Ecclesia non urget, cum sit inutilis, convalidationem in forma publica.

(12) *Acta Apost. Sedis*, II, p. 348 ss.; IV, p. 108 ss., 503 ss.
(13) Cfr. Lehmkuhl, II, n. 968.
(14) Cfr. Lehmkuhl, *l. c.*

III. An post actus coniugales *libere* et *affectu maritali* habitos, vel post certum tempus vitae coniugalis *pacifice* ductae, possit Ecclesia habere matrimonium nullum ob defectum consensus ut iam convalidatum, ita ut non amplius accusari et actio nullitatis proponi queat?

Ecclesia posset profecto statuere ut actus coniugalis *libere* et *affectu maritali* habitus, seu vita coniugalis *pacifice* ducta ad certum tempus, praesertim haud breve, constitueret *praesumptionem iuris et de iure* de consensu matrimoniali rite renovato. Huc spectat disciplina vetus. Immo non solum praesumptio induci posset, sed vera convalidatio matrimonii, quatenus Ecclesia in praefatis adiunctis non urgeret renovationem consensus forma iure praescripta, sed consideraret matrimonium ut iuridice convalidatum *eo ipso* v. g. quod per tempus sat diuturnum partes *pacifice* in vita coniugali mansissent.

Maxime optandum — ad ius *condendum* quod attinet — ut aliquod praescriptum de huiusmodi re opportuno tempore feratur.

849. Convalidatio matrimonii nulli ob defectum formae (15). — « *Matrimonium nullum ob defectum formae, ut validum fiat, contrahi debet legitima forma* » (can. 1137).

1. Supponitur, matrimonium propter *solum* formae *defectum* esse nullum, et non etiam ex alio capite.

2. Coniugium celebrandum est renovato consensu in *legitima forma*, nisi petenda sit sanatio in radice.

Quae conceditur in favorem partis innocentis, si altera pars recuset novam celebrationem, dummodo consensum naturaliter validum non revocaverit.

Si vero *publicam* tantum celebrationem renuat, Ordinarius permittere potest ut matrimonii convalidatio coram parocho et testibus fiat in domo canonica aut in sacristia aut in domo coniugum, ita tamen ut, si publice constet de nullitate coniugii, notitia convalidationis divulgetur. Quare varia adiuncta perpendenda sunt.

3. Ante decretum « *Ne temere* », coniuges qui in loco legi tridentinae subiecto contraxerant clandestine, poterant matrimonium convalidare, si in locum dictae legi non obnoxium se conferentes, sine fraude legis, ibi *maritaliter* vivebant. Quae tacita renovatio consensus, ex iure positivo, nonnisi post cognitam nullitatem matrimonii generatim efficax erat (16).

(15) Cfr. Rosset, *l. c.* n. 2987; Gasparri, *l. c.* n. 1421; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1051; Felje *l. c.* n. 761 ss.; Wernz, *l. c.* n. 649; Vlaming, *l. c.* n. 774.
(16) S. Off. 31 aug. 1887.

850. Vis et effectus convalidationis. — 1. Matrimonium vi simplicis convalidationis incipit valere *ex nunc*, scil. a momento convalidationis. Ab isto momento, proinde, effectus canonicos sortitur.

Quoad prolem antea susceptam, eius legitimatio regitur disciplina tradita in can. 1116 et 1117 (n. **751-752**).

2. Si connubium irritum fuerit ob defectum consensus vel formae, non autem propter impedimentum dirimens, proles ante convalidationem habita aut etiam solum concepta, efficitur legitima ipso convalidationis momento.

Si matrimonium fuerit nullum ob impedimentum dirimens, quatenus parentes inhabiles fuerint ad contrahendum triplici tempore de quo in can. 1116, tunc pro legitimatione prolis prae oculis habeantur quae suo loco diximus (n. **751**).

Articulus III.

De sanatione in radice.

850 bis. Notio. — 1. « *Matrimonii in radice sanatio est eiusdem convalidatio, secumferens, praeter dispensationem vel cessationem impedimenti, dispensationem a lege de renovando consensu, et retrotractionem, per fictionem iuris, circa effectus canonicos ad praeteritum* » (can. 1138, § 1) - (1).

1º Huiusmodi convalidatio dicitur *sanatio in radice*, quia iuridice, non obiective, usque ad eius *originem* regreditur, causam nullitatis removendo.

2º *Radix*, in qua coniugium dicitur sanari, est consensus, naturaliter efficax, praevie elicitus et adhuc perseverans. *Sanatio* autem consistit tum in *remotione obstaculi* quod *valori* matrimonii opponitur, tum in *permissione*, quod consensus naturaliter efficax *vim suam exserat* atque ita coniugium validum fiat.

Sane, quando celebrationi matrimonii obstat aliqua lex *irritans* aut *inhabilitans*, consensus contrahentium, qui *naturaliter* est *validus* ideoque *efficax* ad matrimonium ineundum, *vitiatur* ex illa lege irritante vel inhabilitante ita ut *iuridice* fiat *invalidus* ac *inefficax* et, consequenter, nullum effectum pariat.

(1) Cfr. Bened. XIV, *Quaest. canon.* 174; *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 21; Sanchez, lib. VIII, disp. 7, n. 2 ss.; Rosset, *l. c.* n. 2355 ss.; Wernz, *l. c.* n. 652 ss.; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1056 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1423 ss.; Ball.-Palm., *l. c.* n. 985 s.

Si lex irritans, ex qua pendet nullitas matrimonii, sit humana seu ecclesiastica, evidens est, Ecclesiam posse hanc legem seu obstaculum auferre; quo sublato, matrimonium *potest* illico *fieri* validum, quia consensus naturaliter efficax et adhuc perdurans, statim, remoto obice, vim suam exserit, cum eiusdem renovatio ex natura rei non sit necessaria; et matrimonium reapse *fit* validum, quia in casu renovatio iure positivo non exigitur.

3º Lex irritans, de qua supra, respicit *formam* celebrationis; lex inhabilitans respicit impedimentum.

4º Sanatio in radice est *totalis* si duplicem dispensationem secumfert (i. e. ab impedimento et a lege de consensu renovando sive publice coram parocho et testibus sive privatim) et simul fictionem iuris universim quoad effectus canonicos; est *partialis*, si haec in sanatione non concurrant, v. g. si soli effectus canonici conceduntur, vel si ab uno coniuge renovatio consensus exigitur, vel si retrotractio non fiat ad initium matrimonii, sed ad tempus intermedium (can. 1138, § 2).

Quod evidens est ex ipsa rei natura. Nam dispensatio ab impedimento, retrotractio fictitia eiusdem dispensationis, dispensatio a forma et a lege de renovando consensu, legitimatio prolis antea susceptae, sunt iuris ecclesiastici, quae consequenter possunt ab Ecclesia concedi ex toto vel solum ex parte.

Quod sanatio in radice (partialis seu improprie dicta) concedi possit etiam una vel utraque parte defuncta, nonnulli negant aut saltem dubitant. Sed immerito: tum quia id nullatenus excedit limites iurisdictionis R. Pontificis, tum quia re vera huiusmodi sanationes interdum concessae fuerunt. Ita v. g. Bonifacius VIII sanavit matrimonium inter Sancium, regem Castellae, iam praemortuum, et reginam Mariam, quod nullum erat ob impedimentum consanguinitatis; item S. C. Concilii in *Pragensi*, 18 sept. 1723, censuit: « *Praevio recessu a decisis, consulendum SS.mo pro dispensatione in radice matrimonii* », licet vir iam mortuus esset; nec desunt recentiora exempla (2).

851. 2. « *Convalidatio fit a momento concessionis gratiae; retrotractio vero intelligitur facta ad matrimonii initium, nisi aliud expresse caveatur* » (can. 1138, § 2).

1º Matrimonium igitur fit validum *ex nunc* (item, pro baptizatis, *sacramentum* incipit ex nunc, ut supra diximus); quoad effectus

(2) Cfr. Bened. XIV, *Quaest. canon.* 174; Sanchez, *l. c.* n. 6; Schmalzgr., *l. c.* n. 120 s.; Giovine, I, n. 324; Gasparri, *l. c.* n. 1446; Gennari, *l. c. consult.* 128.

tamen canonicos *consideratur* validum *ex tunc*, i. e. a momento celebrationis vel, si *expresse* hoc cautum fuerit, a tempore intermedio.

Benedictus XIV in Const. « *Etsi matrimonialis* », 27 sept. 1755, egregie ait: « Per eam (sanationem in radice) non fit ut matrimonium nulliter contractum non ita fuerit contractum, sed effectus de medio tolluntur, qui ob huiusmodi matrimonii nullitatem ante indultam dispensationem atque etiam in ipso matrimonii contrahendi actu, producti fuerunt ».

Sententia eorum qui putant coniugium fieri re vera validum *ex tunc*, ita ut retrotractio sit realis et non fictitia (3), est falsa omnino et absurda. Nam Ecclesia nec mutat nec mutare valet naturam et exsistentiam rei, seu nequit efficere ut id quod fuit ab initio invalidum, ab initio validum fuerit: habetur sane, ut aiunt philosophi, contradictio in terminis.

2º Retrotractio consistit in hoc, quod Ecclesia *iuridice* considerat matrimonium veluti si iam ab initio, i. e. *ex tunc*, initum esset *valide*, et aufert pro praeterito omnes effectus legis irritantis.

3º Haec retrotractio est mere fictitia: fit nempe *per fictionem iuris* (can. 1138, § 1). Nec profecto alio modo fieri potest.

Fictio iuris fundatur in legislatoris voluntate et est « legis adversus veritatem in re possibili ex iusta causa dispositio » (4).

Ecclesia *fingit* dispensationem a lege concessam fuisse ab initio, ita ut matrimonium fuerit valide contractum, et consequenter supponit coniugium valere vi prioris consensus iam praestiti et adhuc perdurantis, et ita dispensat a lege de consensu renovando; et cum proles ex matrimonio valido suscepta sit legitima, Ecclesia, eo ipso quod huiusmodi matrimonium considerat iuridice validum iam ab initio, consequenter habet tamquam legitimam prolem ex eo procreatam.

Quod si cessaverit impedimentum absque dispensatione, v. g. aetas, dispensatio ab hoc impedimento necessaria non est, uti patet; sed etiam in hoc casu Ecclesia fingit se eam concessisse ante celebrationem matrimonii, ita ut coniuges valide contrahere potuerint (5).

4º Effectus canonici respiciunt praesertim *prolem*, quae, licet de facto illegitime nata, censetur tamen ex iustis nuptiis progenita ideoque legitima.

(3) Giovine, I, nn. 323, 326; Scavini, III, n. 1050; De Angelis, lib. IV, tit. 17, n. 3, et quidam alii.

(4) Cfr. *gloss. l. talis, de legat.* 1, § *minorem Instit. de adopt.*; Calvin, *op. cit.* v. *Fictio*.

(5) Cfr. Gasparri, *l. c.* n. 1428 s.; Rosset, *l. c.* n. 2370.

Dicimus *praesertim*, quia ipsi coniuges ex fictione iuris censentur *legitimi*.

5º Retrotractio non ad matrimonii *initium*, sed ad aliquod tempus *intermedium*, locum habet praesertim in sanatione partiali quae respicit tantum prolem legitimandam; item in dubio an *ab initio* unio *figuram* matrimonii habuerit, an fuerit potius coniunctio fornicaria.

852. 3. « *Dispensatio a lege de renovando consensu concedi etiam potest vel una tantum vel utraque parte inscia* » (can. 1138, § 3) - (6).

1º Id sane non repugnat neque ex natura rei, neque ex natura ipsius dispensationis, quae non est nisi relaxatio legis in casu particulari, a cuius observantia legislator optime potest quempiam eximere sive hic velit sive forte nolit (cfr. can. 37). Obligatio legis tota pendet a voluntate legislatoris.

2º Imo non solum inscia, sed etiam *invita* una parte, potest concedi et interdum conceditur sanatio in radice.

3º Item, alterutra vel utraque parte iam defuncta, si agitur de sanatione partiali.

4º Num etiam si *utraque* pars est *invita?*

Alii affirmant; alii negant.

Rectius ita videtur distinguendum: *a*) R. Pontifex certissime potest sanationem in radice concedere etiam utraque parte invita, si debitae conditiones adsint; at de facto eam concedere non solet in casibus particularibus.

b) Si agitur de sanatione partiali, quoad effectus canonicos, v. g. in bonum prolis, etiam in casu *particulari* ea interdum conceditur.

c) Sanationes *generales*, quae a RR. Pontificibus aliquando conceduntur (cfr. n. 858), certe etiam hunc casum attingunt, scil. omnia matrimonia sanantur, modo consensus coniugalis elicitus fuerit et adhuc perseveret, sive partes sciant sive ignorent, sive velint sive nolint coniugium coram Ecclesia convalidari.

4. Quidam veteres docebant sanationem in radice fieri non posse sine renovatione consensus (7). Hoc falsum omnino est, etiam si agitur de sanatione proprie dicta.

(6) Cfr. Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 21, n. 7; Giovine, *l. c.* p. 612; Feije, *l. c.* n. 770 s.; Gasparri, *l. c.* n. 1440.

(7) Cfr. Sanchez, lib. II, disp. 25, n. 2; lib. VIII, disp. 7, n. 25; Bened. XIV, *De Synodo dioec.* lib. XIII, cap. 21, n. 7; *Quaest. canon.* q. 174.

Nec ulla profecto ex rei natura adest difficultas. Nam ad matrimonium efficiendum nihil aliud requiritur iure naturali quam coniunctio consensus rite positi ex parte viri et mulieris. Quae coniunctio non exigit simultaneitatem *positionis*, sed tantum simultaneitatem *exsistentiae.* Iam vero si consensus rite ponitur et in sua exsistentia perseverat usque ad momentum sanationis, licet iuridice inefficax, iam habetur omne id quod a iure naturali postulatur.

Quidquid ultra exigitur in matrimonio baptizatorum, ex positiva Ecclesiae praescriptione requiritur. Huiusmodi est renovatio consensus, ut alibi dictum fuit (cfr. can. 1133, § 2; n. **844**).

Interdum renovatio consensus in rescripto praescribitur vel absolute vel ad cautelam, praesertim si adest dubium positivum, vel ad scandalum removendum. Ex verbis rescripti eruendum ad normam can. 39, utrum clausula ad valorem sit necne.

853. Conditiones requisitae ad sanationem in radice. — « *Quodlibet matrimonium initum cum utriusque partis consensu naturaliter sufficiente, sed iuridice inefficaci, ob dirimens impedimentum iuris ecclesiastici vel ob defectum legitimae formae, potest in radice sanari, dummodo consensus perseveret* » (can. 1139, § 1).

Igitur sequentes conditiones requiruntur: 1° nullitas matrimonii ob impedimentum dirimens iuris ecclesiastici vel ob defectum legitimae formae; 2° consensus coniugalis ab initio revera praestitus naturaliter sufficiens; 3° perseverantia consensus; 4° causa legitima. De singulis pauca:

Requiritur:

1° Ut matrimonium sit invalidum vel propter impedimentum *iuris ecclesiastici* vel ob defectum *formae* substantialis, non autem ex alio capite, v. g. propter impedimentum iuris divini (8).

Nam in iure divino sive naturali sive positivo Ecclesia nequit dispensare; proinde neque efficere potest ut vinculum *ex nunc* exsurgat, neque convenienter potest fingere illud *ex tunc* adfuisse. Imo licet fictio iuris in casu theoretice sit possibilis, de facto tamen si impedimentum iuris naturalis *adfuit* vel *supervenit*, non conceditur sanatio pro tempore libero, neque si impedimentum iam *cessavit*, a momento cessationis (cfr. n. **854**).

2° Ut consensus *naturaliter sufficiens*, licet iuridice inefficax, in *utraque* parte *ab initio* fuerit. Nam si desit consensus, deest ipsa

(8) *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 21, n. 7; S. C. C. in caus. *Pragen.* 13 iul. 1720, 18 sept. 1723; Wernz, *l. c.* n. 659, not. 36; Lehmkuhl, *l. c.* n. 1060 s.

radix, in qua matrimonium sanatur. Unde si consensus non fuit maritalis, sed fornicarius tantum, sanatio non datur nec dari potest, imo neque concipi valet (can. 1140, § 1).

Consensus praesumitur coniugalis, si contrahentes sunt in *bona fide* et *debita forma* matrimonium celebraverunt; at ex disciplina hodie vigente non censetur prorsus exclusus etiam si impedimentum cognoverunt, aut si civile tantum coniugium inierunt aut nulla servata forma, dummodo coniugum more vixerint.

Iure antiquo exigebatur *species* aut *figura* veri matrimonii et *bona fides;* secus animus fornicarius, non maritalis, praesumebatur (9).

Si una tantum pars consensum maritalem habuit, altera fornicarium, haec necessario *verum* seu *validum* praestare debet, quia Ecclesia nec dispensare nec supplere valet, ut evidens est.

Si ab initio defuerit figura matrimonii et coniugalis consensus, quatenus partes more concubinario vixerint, et postea *qua coniuges* vitam ducere coeperint, solum ab *isto momento* sanatio in radice concedi potest, non autem *ex tunc.*

Huc spectat praescriptum can. 1140, § 2: « *Quod si consensus ab initio quidem defuerit, sed postea praestitus fuerit, sanatio concedi potest a momento praestiti consensus* ».

Olim civile connubium sanari non solebat; sed postquam fere apud omnes nationes introductum fuit, mitior facta est praxis Curiae, ita ut unice attendatur ad rei veritatem, nempe utrum adfuerit, sub quacumque specie, verus consensus maritalis seu naturaliter efficax, an non. Profecto consensus maritalis dari potest etiam in matrimonio invalide celebrato et in matrimonio civili (cfr. can. 1085). Hodie non raro civilia connubia in radice sanantur.

At sanatio generatim non conceditur, nisi constet frustra adhibita esse omnia a parte petente, ut altera induceretur ad renovandum consensum coram Ecclesia.

Quidam, v. g. *Card. Gennari* (10), censent sanationem in radice concedi posse etiam in casu quo Titia matrimonium civile, quod nullius valoris existimat, contrahit cum animo verum matrimonium postea celebrandi coram Ecclesia, vir autem id renuat omnino.

Rectius cum *Card. Gasparri* (11) ita distinguendum: si Titia, dum civile connubium init, maritalem consensum non exprimit, sed meram civilem caeremoniam explere intendit, sanatio in radice est impossibilis; si, e con-

(9) Bened. XIV, Epist. « *Redditae* » 5 dec. 1744, § 40; Gasparri, *l. c.* n. 1449; Zitelli, *l. c.* p. 117; Ball.-Palm., *l. c.* n. 986.
(10) *Consultazioni*, etc. I, *consult.* 128.
(11) *Loc. cit.* n. 1438, in nota; Wernz-Widal, n. 665.

trario, consensum praestat matrimonialem, quamvis putet eum esse inefficacem, sanatio possibilis est. In praxi praesumitur talis consensus, quia verba denotant matrimonium; et haec praecise est ratio, cur Ecclesia in his casibus sanationem concedere solet.

3° Ut consensus *perseveret*. Consensus, semel praestitus, censetur perdurare, donec revocetur. Ille dicitur revocare, qui elicit actum positivum voluntatis contrarium priori. Quare consensus non censetur revocatus, licet coniuges discordes et animo prorsus dissociati vivant, ultro parati discedere si coniugium invalidum cognoscerent, aut quamvis *separationem* instituerint a toro et mensa, vel declarationem nullitatis postulaverint adhuc lite pendente; quo tamen in casu sanatio saltem totalis a S. Sede non conceditur.

Nec, demum, consensus revocatus censetur, si pars renuat omnino illum renovare, cum revocatio nullatenus confundenda sit cum recusatione eum renovandi (cfr. n. **845**, 3°).

Praedicta praesumptio sufficit pro sanatione in radice. Rescriptum sanationis interdum exigit positiva argumenta consensus exsistentis; quo in casu palam est, illam praesumptionem non sufficere. At praesumptio vel probatio minime destruunt obiectivam rei veritatem. Quare sanatio in radice rite concessa a S. Sede nihil efficit, si consensus coniugalis defuerit ab initio aut postea fuerit revocatus.

Sententia eorum qui putabant esse locum sanationi in radice, si matrimonium ab initio initum fuit vero utriusque partis consensu, sed postea, momento sanationis, una pars consensum suum revocavit (12), etiam ante Codicem, perspecta ipsa natura matrimonii seu causa efficiente, erat omnino improbabilis; hodie ex can. 1139, § 1 reiicienda est, utpote prorsus erronea. Exempla in contrarium adducta non sunt ad rem (13).

Controvertitur utrum sanari possit in radice matrimonium nulliter contractum, si una pars in amentiam postea inciderit.

Quidam distinguunt inter amentiam perpetuam et totalem absque lucidis intervallis et amentiam temporaneam ac partialem cum lucidis intervallis. Si adest illa amentia, aiunt, fieri nequit sanatio, per quam matrimonium fit validum ex nunc, quia non concipitur convalidatio matrimonii, quando una ex partibus incapax est consensus matrimonialis, eo prorsus modo quo nec intelligitur eiusmodi matrimonii celebratio. Si habetur amentia temporanea et partialis, concedunt sanationem proprie dictam dari dumtaxat in lucidis intervallis (14).

(12) Scavini, III, n. 1050; Perrone, *op. cit.* II, n. 173 et alii pauci.
(13) Cfr. *Acta S. Sedis*, I, Append. VIII, p. 182 ss; Gasparri, *l. c.* n. 1441 s.; Giovine *l. c.*
(14) Cfr. Gasparri, n. 1222, ed. post Codicem; Wernz, n. 563, not. 13.

Alii negant sanationem concedi posse, si pars *habitualiter* amens sit, licet habeat lucida intervalla.

Alii distinguentes inter *ius* et *factum*, dicunt sanationem, theoretice et absolute loquendo, posse concedi, dummodo positivis argumentis non constet de revocatione consensus ante lapsum in amentiam; de facto tamen Sanctam Sedem huiusmodi matrimonii sanationem proprie dictam non concedere (15).

Huc spectat responsum S. Officii diei 8 dec. an. 1889, quo declaravit «sanationem in radice *non expedire*» (16).

Sententia affirmativa vera videtur, quia argumentum quo nititur opinio opposita non valet. Falsum quippe est, ad valorem sanationis requiri ut eo momento quo ipsa conceditur, partes sint actu capaces consensus matrimonialis praestandi, secus invalide concederetur sanatio eo momento quo pars esset ebria aut dormiens. Sanatio ex dictis id unum exigit, scil. quod consensus coniugalis revera praestitus fuerit et adhuc perseveret seu numquam fuerit revocatus. Iamvero eo ipso quod pars incidit in amentiam, nullatenus mutatur eius voluntas et revocatur consensus, qui naturaliter ac iuridice perseverat. Id applicatur quoque aliis negotiis et casibus, v. g. in ordine ad sacramenta suscipienda.

4° Ut adsit *gravis* et *urgens causa*; secus, scienter concessa a R. Pontifice valida quidem est, sed illicita; concessa a delegato est etiam invalida (cfr. n. **217**).

Gravis et urgens causa adest, si utraque pars cognoscit nullitatem coniugii et una nequit induci ad renovandum consensum, in forma legitima, aut si utraque pars nullitatem ignorat, et moneri non potest, vel quia timendum est ne, ea cognita, discedat, vel quia nullitas ex culpa Ordinarii, parochi vel confessarii provenit (17).

(15) Cfr. D'Annibale, I, n. 133; Lehmkuhl, II, n. 892.
(16) Archiepiscopus Mechlinensis S. C. S. Officii hunc casum proposuerat: «Susanna Mathildes Van Walven hodie in dioecesi Mechlinensi habitans, anno 1855 in Hollandia nata a patre catholico et matre lutherana, a ministro haeretico baptizata fuit haeresimque professa est. Die 24 dec. 1876 coram magistratu civili matrimonium contraxit cum Francisco Aegidio Josepho Schmitz, in Borussia nato, viro catholico quidem, sed a religione alienissimo. Tres pueri ex hac unione prodierunt catholice baptizati et educati. Vir autem F. A. Schmitz in insaniam incidit, et nunc in quodam manicomio seu domo amentium inclusus est; nec datur, teste medico, spes sanationis.
«Hodie Susanna Mathildes Van Walven ad meliorem frugem conversa, haeresim abiuravit et sub conditione in Ecclesiae catholicae gremium recepta est. Cum vero eius matrimonium coram civili magistratu initum, invalidum sit in Belgio, ubi haeretici non eximuntur a lege Tridentina *Tametsi*, a Suprema Congregatione S. Inquisitionis matrimonii illius convalidationem petit per sanationem in radice, idque praesertim, ut duae proles eius superstites coram Ecclesia legitimentur.
«Die 8 dec. 1889, Suprema S. Inquisitionis Congregatio Em. Card. Goossens, Archiepiscopo Mechlinensi scripsit his verbis: Sacer hic consessus quoad sanationem in radice *non expedire* censuit ut concedatur; quod vero ad legitimationem prolis, cum haec per rescriptum Summi Pontificis obtineri possit, oratrix, si ei lubet, recurrat ad S. Congregationem Concilii» (*A. A. S.*, XXIII, 333).
(17) Cfr. Bened. XIV, epist. «*Redditae*», § 40; decr. «*Cum super*», 27 sept. 1755, § 7; Wernz, *l. c.* n. 660; Gasparri, *l. c.* n. 1449; Zitelli, p. 117; Ball.-Palm., *l. c.* n. 986.

Matrimonia *mixta* nequeunt sanari in radice « nisi habeatur moralis certitudo partem acatholicam universae prolis tam natae quam nasciturae catholicam educationem non esse impedituram » (18).

854. An sanari possit in radice matrimonium initum cum impedimento iuris naturalis vel divini et matrimonium contractum in infidelitate etc. — 1. Prima quaestio respicit impedimentum ligaminis et impotentiae. V. g. Titius, separatus ab uxore, civile connubium init cum Caia; mortua legitima uxore, postulat civile matrimonium sanari in radice. Item Bertha, impotentia antecedenti et perpetua laborans ob arctitudinem vaginae, nuptias contrahit cum Sempronio; remoto impotentiae impedimento (cfr. nn. **346, 360** ss.), petit matrimonium sanari in radice.

Can. 1139, § 2 haec habet: « *Matrimonium vero contractum cum impedimento iuris naturalis vel divini, etiamsi postea impedimentum cessaverit, Ecclesia non sanat in radice, ne a momento quidem cessationis impedimenti* ».

Alii dicunt huiusmodi matrimonium sanari posse (19), alii negant (20).

Qui negant, innituntur praesertim responso S. Officii, 2 mart. a. 1904, quae declaravit « matrimonium contractum cum impedimento iuris naturalis vel divini *non posse* sanari in radice » (21).

Qui affirmant, praeterquam rationibus iuridicis, innituntur nonnullis responsionibus S. Poenitentiariae.

Sententia tenenda, argumentis utriusque opinionis serio perpensis, est haec:

1° Certum est Ecclesiam in foro *externo* tale matrimonium in radice non sanare. Quae quaestio *facti* minime confundenda est cum quaestione *iuris*, i. e. num *possit* sanare.

2° Certum est, durante impedimento et etiam eo sublato, sanationem in radice perfectam seu totalem concedi non posse, quia Ecclesia ne per fictionem quidem iuris potest habere tamquam validum matrimonium, cui obstat impedimentum iuris divini seu naturalis seu positivi, quippe quod ab ea dispensari nequit.

3° Certum est, remoto impedimento, coniugium in radice sanari posse, si consensus naturaliter sufficiens praestitus fuerit et adhuc perseveret. Nam, ut alibi diximus (n. **589**), verus matrimonialis consensus exsistere potest simul cum impedimento etiam iuris divini; posito vero consensu naturaliter sufficienti, nulla profecto est ratio, cur, remoto obstaculo, matrimonium sanari nequeat (22).

Can. 1139, § 2 *consulto* dicit: « Ecclesia *non sanat* in radice », non autem *sanare non potest*, uti habetur in decreto S. Officii; scil. quaestionem *facti*, non vero *iuris* attingit (23).

Variae sunt responsiones S. Poenitentiariae, quae hanc doctrinam confirmant; v. g. responsio data in *Parisien.* 25 april. 1890, qua consensus ab initio propter impedimentum ligaminis nulliter datus, sed perseverans post mortem prioris coniugis, sine renovatione consensus, inde ab hoc momento, sanatur atque proles suscepta, excepta tamen prole in adulterio concepta, legitimatur.

(18) S. C. de Prop. Fide, 4 sept. 1931.
(19) Wernz, *l. c.* n. 650; Leitner, *l. c.* p. 487 ss.; Gennari, *l. c.* p. 721; Chelodi, *l. c.* n. 168; Vlaming, *l. c.* n. 776.
(20) Zitelli, *l. c.* p. 115; Feije, *l. c.* nn. 82 iunct. nn. 440, 446, 761.
(21) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, n. 2188.

2. An sanari possit in radice matrimonium contractum in infidelitate? Procul dubio nequit sanari ante baptismum utriusque vel saltem unius partis. Post baptismum, tale coniugium fit obnoxium potestati Ecclesiae ideoque, aiunt nonnulli, sanari potest. Sed sanatio proprie dicta in casu non concipitur, quia illud coniugium sanatur, quod invalidum fuerit vel ob defectum formae canonicae vel ob dirimens impedimentum iuris ecclesiastici; atqui neutrum in matrimonio infidelium verificatur, cum ex neutro praedicto capite matrimonium nullum esse possit.

Quidam censent, post baptismum sanari posse connubium in infidelitate contractum, quod irritum fuerit ob impedimentum dirimens civile aut propter defectum formae a lege civili ad valorem requisitae. Quae sententia vera videtur, si dirimens impedimentum sit ex parte coniugis conversi et baptizati. Utrum in tali casu sanatio totalis an partialis tantum, ab inito matrimonio an a momento baptismi sanatio concedi possit, disputatur. Ad rectam solu-

(22) Cfr. Leitner, *l. c.* p. 487 ss.; Wernz, *l. c.* n. 650; Gennari, *l. c.* n. 721.
(23) Card. Gasparri (n. 1218, ed. post Codicem) haec opportune refert: « Plerique eorum, qui nobiscum in Commissionibus pro Codice redigendo adlaborabant, responsum S. C. (scil. S. Officii diei 2 mart. 1904) non admittebant ob gravissimas rationes quas nos dedimus n. 813, et nos pro munere Praesidis Commissionum, quo fungebamur, rem totam deferre debuimus ad Summum Pontificem, qui responsum S. C. probaverat. Itaque Pio Pp. X exposuimus plerosque doctissimos canonistas Commissionis pro matrimonio putare responsum S. C. non posse in Codicem introduci, quia Ecclesiae denegat ipsam sanandi potestatem, quae eidem tribuitur a canonistis et theologis magni nominis, etiam post S. C. responsum, quaeque in nonnullis adiunctis est unica anchora spiritualis animarum, eo vel magis quod hoc responsum, iam magnam habens auctoritatem, in Codicem introductum longe maiorem obtineret, imo, iuxta nonnullos, ad dogmaticam definitionem assurgeret, quod sane nullo modo meretur; hinc iudicio Consultorum melius esse, loco responsi S. C., in Codice affirmare factum, quod scil. Ecclesia in casu *non sanat*, licet, si salus animarum id exigat, sanare possit, sicut in impedimento *affinitatis* ex copula licita in linea recta S. C. respondere solebat: *Ecclesia non dispensat*, et tamen hodie gravibus de causis dispensat. SSmus haec omnia probavit et ita factum est, ut in Codice loco responsi S. C. diei 2 mart. 1904, poneretur rel. can. 1139, § 2 ».

tionem quaestionis plures distinctiones accurate et opportune faciendae sunt.

3. Ex dictis (n. **850bis**, 4°) patet solutio quaestionis: an et quo sensu sanationi locus sit, post dispensationem super rato et non consummato iam concessam, vel post convalidationem simplicem iam peractam, aut post declarationem nullitatis.

855. Competentia circa sanationem concedendam. — « *Sanatio in radice concedi unice potest ab Apostolica Sede* » (can. 1141).

1. R. Pontificem hanc potestatem habere certissimum est, tum ex quotidiano eiusdem usu, tum ex eo quod ipsa nullo modo egreditur limites ecclesiasticae iurisdictionis. Unde quaestio de hac potestate iam diu antiquata est (24).

2. Talis potestas reservatur S. Sedi, quia agitur de dispensatione super lege universalis Ecclesiae, et quidem gravissimi momenti. Ordinarii tamen non raro facultatem *delegatam* sanandi in radice obtinent. Ita v. g. in *Formulis* facultatum S. C. de Prop. Fide etiam haec facultas continetur sub nn. 9 (formula prima), 16 et 17 (formula secunda maior), 15 et 16 (formula secunda minor), 22 et 23 (formula tertia maior), 21 et 22 (formula tertia minor). Inde ab anno 1941 formula est unica.

3. Sanatio *pro foro externo* conceditur a S. C. S. Officii, si obstet impedimentum disparitatis cultus, et generatim si utraque vel alterutra pars sit acatholica, secus a S. C. de disciplina Sacramentorum, vel a S. C. de Prop. Fide, vel a S. C. pro Ecclesia orientali, si uterque vel alteruter orator sit orientalis; *pro foro interno*, a S. Poenitentiaria quoad omnes.

4. Si nulla alia remedia praesto essent et urgeret gravissima causa, scil. salus aeterna moribundi in tuto ponenda, censemus Ordinarium posse sanationem in radice concedere, attento can. 81 et principiis generalibus consideratis.

In gravissimis hisce adiunctis adest conflictus inter ius divinum et ecclesiasticum: quo in casu illud praevalere dicendum est.

Fingamus casum haud hypotheticum. Mulier matrimonium civile contraxit cum viro ex quo filios habuit. Semper conata est eum ad nuptias rite celebrandas in facie Ecclesiae inducere; sed incassum. Nunc moribunda est. Vir impius renuit omnino matrimonium religiosum celebrare, etiam

(24) Cfr. Perrone, II, p. 167 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1446; Wernz, *l. c.* n. 655; Rosset, *l. c.* n. 2362 ss.

dispensatione super forma concessa. Infelix mulier gravissima vexatur tristitia atque desperatione, cum vehementissimo desiderio vellet Deo et Ecclesiae reconciliata mori. Ob animi amaritudinem ipsius salus aeterna periclitatur. Non suppetit tempus recurrendi ad S. Sedem. Quis dicet Ecclesiam, quae missione fungitur Christi D. in cruce pro salute animarum mortui, denegare Ordinario facultatem sanandi huiusmodi matrimonium et consulendi aeternae saluti mulieris?

856. Quomodo sanatio sit petenda et exsequenda. — 1. Peti potest ab ipsis partibus, vel ab alterutra earum, aut etiam a tertia persona.

2. In supplici libello accurate describi debet *species facti* cum omnibus circumstantiis, praesertim an consensus ab initio adfuerit et perseveret in utraque parte, an partes sint in bona fide, ex quanam causa sanatio in radice postuletur et non simplex convalidatio.

3. Sanatio conceditur absolute vel conditionate, simpliciter vel ad cautelam. Concessa sub conditione, eatenus valet, quatenus verificetur conditio apposita (25).

Generatim datur sanatio per rescriptum in forma commissoria; interdum etiam in forma gratiosa. In priore casu sanatio habetur momento exsecutionis, in altero momento concessionis gratiae (can. 38).

Aliquando ita conceditur sanatio, ut rescriptum communicetur partibus pro eius acceptatione. Quidnam si renuant illud acceptare? Si una pars tantum renuat, nulla difficultas: sanatio vim suam sortitur, cum utriusque partis acceptatio numquam exigi soleat.

Si utraque pars nolit acceptare, quatenus ea ipsa quidem quae sanationem postulaverat, nunc, mutata voluntate, illam respuat, videndum ex tenore rescripti utrum acceptatio requiratur ut conditio essentialis necne. Si primum, sanatio caret effectu; si alterum, valet. Ut evidens est, hoc ideo affirmatur, quia praesumitur consensus adhuc perseverare; nam si reluctantia unius vel utriusque partis significaret revocationem consensus, procul dubio sanatio, ex alio quidem capite, omni vi careret.

4. Fulminatio non est *semper* necessaria. Id pendet ex adiunctis; nam si nullitas matrimonii ignoretur a partibus nec revelari possit sine scandalo aut periculo gravis damni, potest omitti, imo omittenda est.

(25) Cfr. Bened. XIV Decretum « *Cum super* », 27 et Const. « *Etsi matrimonialis* », 30 sept. 1755. Huc spectat causa a praelaudato Pontifice relata: matrimonium scil. inter Iosepham Violantem Henriquez et Ludovicum Franciscum de Assis Sanchez de Baena.

Exsecutor sedulo servare debet clausulas in rescripto vel indulto appositas.

5. Nulla formula est determinata pro fulminatione. Satis est si formulae consuetae addatur: *in radice* (cfr. n. **289**, **11**).

6. Sanatio concessa in foro *externo*, describenda est in consueto libro matrimoniorum; concessa in foro *interno extra-sacramentali*, adnotari debet in libro secreto Curiae, ut diximus de dispensatione (cfr. n. **242**); concessa in foro *interno sacramentali*, in neutro libro debet vel potest adnotari. Huc spectant quae diximus n. **243**.

7. An R. Pontifex concessam sanationem revocare valeat? Nonnulli affirmant freti auctoritate Benedicti XIV, qui in Const. «*Etsi matrimonialis*», 30 sept. an. 1755, refert casum ex quo prima facie videretur sanatio antea concessa fuisse revera revocata.

Alii rectius distinguunt duplicem effectum sanationis in radice, scil. valorem matrimonii et retrotractionem circa effectus canonicos. Valor matrimonii non potest profecto revocari; nam matrimonium semel validum effectum, manet semper validum utpote indissolubile. Effectus canonici e contrario, qui unice pendent ex voluntate Ecclesiae, absolute loquendo, possent utique revocari. Quod tamen fieri non solet.

8. Alia occurrit elegans quaestio: an Papa solvere possit ex potestate vicaria matrimonium sanatum in radice. Triplex hypothesis. Si ante et post sanationem inconsummatum manserit, certe potest Papa illud solvere seu dispensare super rato et non consummato. Si post sanationem in radice fuerit consummatum et ambo coniuges sint baptizati, nequit solvi. Si post concessam sanationem manserit ratum, sive ante consummatum fuerit sive non, ex alibi dictis procul dubio locus est solutioni seu dispensationi: agitur quippe de vero matrimonio *rato* et non consummato.

857. Num sanatio in radice sortiatur etiam effectus civiles. — Omnes admittunt legitimationem, quam sanatio in radice secumfert, sortiri omnes effectus *canonicos*, et etiam civiles in locis potestati temporali RR. Pontificum subiectis et ubi id a civili auctoritate receptum est, v. g. in Italia post Concordatum.

Quaestio est, an sortiatur effectus *civiles* iure proprio et originario *ubique terrarum*.

Plerique affirmant, quam sententiam Sanchez receptissimam et veriorem appellat (26).

Schmalzgr. (l. c.) haec scite habet: «Quod proles taliter illegitima sit, tantum oritur ex lege ecclesiastica, uti legem ipsam, ita etiam effectus

(26) Sanchez, lib. VIII, disp. 7, n. 4; Bened. XIV, *Quaest. canon.* 174; Schmalzgr., *l. c.* n. 120; De Angelis, lib. IV, tit. 17, n. 3; Giovine, I, n. 326 et alii.

legis tollere et abrogare potest, perinde ac si numquam fuissent: ergo etiam poterit tollere vel dispensare in lege qua illegitimitas in tali matrimonio est inducta, et hac sua dispensatione facere, ut quoad ordines, beneficia, successionem, etc., respectu certarum personarum ita se habeat, ac si numquam easdem affecisset; hoc autem si fiat, proles ex tali matrimonio procreata habenda erit pro legitima, utpote sublata ea inhabilitate, quam lex induxit».

Nonnulli negant legitimationem in casu sortiri effectus civiles (27).

Si relatae sententiae accurate spectentur, dissensus AA. potius in verbis quam in re videtur esse. Sane effectus *mere civiles*, utpote qui a civili potestate pendent (can. 1016, 1961), iure proprio et originario sanatio in radice certe non sortitur. Effectus autem simpliciter *civiles*, scil. temporales inseparabiles, qui sponte ac necessario ex valido matrimonio oriuntur, procul dubio ex sanatione in radice procedunt, sed tantum *ex nunc* i. e. a momento concessae sanationis, non autem *ex tunc*, eo quod verum matrimonium non exsistebat.

Quoad praeteritum habentur solum effectus *canonici*, ii nempe qui per fictionem iuris ab Ecclesia concedi possunt. Auctoritas civilis debet recognoscere ut validum coniugium quod tale est coram Ecclesia et *prout* ab ipsa recognoscitur; ideoque debet habere tamquam legitimos filios, quos tales habet Ecclesia eisque effectus civiles tribuere.

Exceptio, de qua in can. 1117 (cfr. n. **752**), non respicit filios qui nati sunt ex matrimonio sanato in radice.

858. Notae historicae. — 1. Certo non constat quonam tempore sanationes in radice, ex concessione RR. Pontificum, primitus in usu fuerint (28).

2. Primae sanationes, de quibus historice constat, tum imperfectae tum perfectae, concessae fuerunt a Bonifacio VIII circa an. 1301 (29), inter Mariam reginam et Sancium regem Castellae iam mortuum, et Ildephonsum, regem Lusitaniae, et comitissam Poloniae viventes.

Quidam affirmant, nec sine fundamento, iam antea concessas fuisse huiusmodi sanationes in casibus particularibus.

(27) Wernz-Vidal, n. 671, nota 44; Gasparri, n. 1213, ed. post Codicem. Cfr. Wernz, n. 664, nota 46; Palmieri, *De matrimonio christiano*, p. 301.
(28) Cfr. Freisen, *l. c.* p. 403 ss.; Esmein, *l. c.* II, 352 s.; Leitner, *l. c.* p. 486.
(29) Cfr. Riganti, in Reg. Cancell. Apost. 49, n. 10 s., et Reg. 50, n. 106 s.

3. Circa medium saec. XIV doctrina de sanatione matrimonii in radice diserte proponitur a Ioanne Andreae (30). Sed tunc temporis erat res omnino extraordinaria.

4. Inde a saec. XVII, praesertim a Gregorio XIII, Clemente XI et Clemente XII, sanationes in radice non raro concessae fuerunt (31); maxime vero ex fine saeculi XVIII frequentius occurrunt (32), et hodie sine magna difficultate conceduntur.

5. Non solum in casibus particularibus, sed etiam pro integra dioecesi, provincia vel regione dantur sanationes, quae concessae dicuntur in *globo* pro omnibus matrimoniis alicuius territorii determinati.

Ita, v. g., Iulius III concessit sanationem *generalem* pro Anglia (an. 1554), cum ageretur de reducendo illo regno ad fidem catholicam; Clemens VIII (an. 1595) pro matrimoniis Graecorum invalidis ob consanguinitatem in quarto gradu; Pius VII pro Gallia (14 aug. 1801, 7 febr. 1809), ad pacificationem obtinendam; Pius IX die 7 mart. 1856 ad convalidanda plura matrimonia in Austria antea invalide contracta; Leo XIII die 2 iun. 1892.

Item, aliis exemplis omissis, recentius Pius X huiusmodi sanationem concessit in Const. «*Provida*» (cfr. n. **659**, 3°), S. C. de Sacram., 23 febr. a. 1909 et 3 iun. 1912 (cfr. n. **704**) - (33).

CAPUT XIV.

DE SECUNDIS NUPTIIS

859. Notio. — Nuptiae secundae heic dicuntur, quae soluto vinculo coniugii praecedentis denuo celebrantur, quamvis tertiae vel ulteriores sint (1).

Agitur nempe de polygamia vel polyandria *successiva*. Hinc pro numero uxorum distinguitur bigamia, trigamia, tetragamia etc.

860. Valor et liceitas. — 1. «*Licet casta viduitas honorabilior sit, secundae tamen et ulteriores nuptiae validae et licitae sunt, firmo praescripto can.* 1069, § 2» (can. 1142).

(30) Cap. unic. *de imm.* III, 17 in Clem. iunct. Gloss. (Ioann. Andr.) v. *Pro infectis*; Esmein, *l. c.* p. 358 s.
(31) Cfr. Bened. XIV, *Quaest. canon.* 174; *De Synodo dioec.*, lib. XIII, cap. 21, n. 7.
(32) Cfr. Perrone, II, p. 167 ss.
(33) *Acta Apost. Sedis*, IV, p. 403.

(1) Hostiensis, *Summa*, pag. 339, dicit: «Quae dicuntur *secundae* nuptiae? Et quidem *quaecumque* primas sequuntur *secundae* dicuntur etiam si *millesimae* sint».

Sane: 1° Apostolus Paulus ait: «*Dico autem non nuptis et viduis: bonum est si sic permanserint sicut et ego. Quod si se non continent, nubant; melius est enim nubere, quam uri...*

«*Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit; quod si dormierit vir eius, liberata est: cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit...*» (2).

Ex quibus manifeste colligitur *a*) melius quidem esse in statu virginitatis vel viduitatis permanere; *b*) licere tamen virginibus et viduis matrimonium celebrare; *c*) imo quandoque id opportunius esse ad concupiscentiam refraenandam.

2° SS. Patres diserte hoc tradunt. V. g. S. Ambrosius in lib. *de viduis*: «*Non prohibemus* secundas nuptias, sed *non probamus*, saepe repetitas; neque enim quidquid *licet*, hoc ipso decet».

S. Hieronymus in epist. ad Pammachium: «Ego etiam nunc libera voce proclamo, *non damnari in Ecclesia* bigamiam, imo nec trigamiam; et ita *licere quinto et sexto, et ultra*, quo modo et secundo marito nubere; sed quo modo non damnantur istae nuptiae, ita nec praedicantur. Solatia miseriae sunt, non laudes continentiae».

Pastor Hermae, qui testis est ex medio saeculo secundo i. e. aetate apostolica, haec habet: «Dic: si vir vel mulier alicuius decesserit et nupserit aliquis illorum, numquid peccat? *Qui nubit, non peccat*» (3).

Ita Basilius, Clemens Alexandrinus, Augustinus, Chrysostomus et alii (4).

Quidam Patres, v. g. Pastor Hermae et Hieronymus, abusus, qui in secundis nuptiis irrepserant, *modo concionatorio* ita vehementer reprehendunt, ut eas tamquam illicitas damnare *videantur*. At reapse non damnant, imo contrarium expresse docent, ut vidimus (5).

3° Ecclesia validitatem et liceitatem secundi atque ulterioris matrimonii strenue vindicavit contra Montanistas, Novatianos, Waldenses aliasque sectas. Quinimmo ne *luctus* quidem tempus (decem atque etiam duodecim mensium), quo non servato, ius romanum binubam uxorem tum infamia notabat tum variis lucris et commodis privabat, Ecclesia recognovit et approbavit. Unde iure canonico mulier quolibet viduitatis tempore potuit olim, sicuti hodie potest, sua libertate legitime probata, ad alias nuptias transire (6).

(2) I *Cor.* VII, 8, 9, 39, 40; cfr. etiam *ad Timoth.* V, 14, et *ad Rom.* VII, 2 s.
(3) *Mand.* IV, cap. 4.
(4) Cfr. Sanchez, lib. VII, disp. 80; Pesch, *l. c.* n. 835 s.; Palmieri, *l. c.* pag. 97 ss.; Wernz, *l. c.* n. 719; Zhishman, *l. c.* p. 402; Esmein, II, p. 55 ss.
(5) Ad Athenagoram quod attinet, vide Arnould, *De apologia Athenagorae*, Paris, 1898, p. 12 ss.
(6) Cfr. S. C. de Prop. Fide, 22 nov. 1799; Schmalzgr., *l. c.* n. 51 ss.; Wernz, *l. c.* n. 721.

At reverentia erga coniugis memoriam, ratio laudabilium morum et consuetudinum, bonum praesertim prolis ex vidua forte nascituræ, suadent ut novum matrimonium, nisi peculiaris urgeat causa, statim non celebretur.

2. Quamvis validae et licitae, tamen secundae et eo magis ulteriores nuptiae *minus honorabiles* sunt, tum quia videntur insinuare intemperantiam, tum quia minus perfecte typum coniugii christiani, nempe unionem Christi cum Ecclesia repraesentant.

Ob hanc rationem statuta est *irregularitas* propter secundas nuptias, tum iure antiquo (cfr. lib. I, tit. 21 *de bigamis non ordin.*), tum iure novo (can. 984, 4°). In vetere Ecclesia aliqua *poenitentia* imponebatur fidelibus secundas nuptias contrahentibus (7).

861. 3. Dicitur in cit. can. 1142: « *salvo praescripto can.* 1069, § 2 », quia ad secundas et ulteriores nuptias valide liciteque ineundas requiritur, ut vinculum prioris coniugii *vere* sit solutum, et ut legitime et certo constet de huiusmodi solutione.

Huc spectant quae alibi diximus (nn. **145** ss., **393** ss.).

862. Num secundae et ulteriores nuptiae sint benedicendae. — 1. Benedictio *simplex*, de qua suo loco (n. **705**), certe danda est.

2. Quoad benedictionem *sollemnem*, can. 1143 haec statuit: « Mulier cui semel benedictio sollemnis data sit, nequit in subsequentibus nuptiis eam iterum accipere ».

Haec dispositio non est repetenda ex aliquali Ecclesiae odio erga secundas nuptias, ut immerito quidam opinantur (8), sed est ratio mere liturgica; nam benedictio sollemnis dirigitur in *mulierem* ideoque semel ei data, non est iteranda. Unde extra hunc casum licet eam dare, si nempe aut virgo nubat viduo, aut vidua secundo nubat quae in priori matrimonio sollemnem benedictionem non acceperit (9). Cfr. n. **710** s.

863. Notae historicae. — 1. Apud Romanos vigebat *religio luctus*, i. e. prohibitio viduae facta ne ad alias nuptias transiret, nisi post certum tempus. Iure *antiquo* mulier per *decem menses* maritum *lugere* debebat; et si intra hoc tempus nupsisset, tam ipsa quam vir *infamia*

(7) Cfr. c. 3, 7, Conc. Neocaesar. (an. 314-325); c. 19 Conc. Ancyr. (an. 314); c. 24, C. XXVII, q. 1; c. 8; C. XXXI, q. 1; c. Conc. Laodic. (an. 343-381); S. Basilii epist. can. II *ad Amphil.* can. 4, epist. can. II *ad Amphil.* c. 41, 50, 80.
(8) Linneborn, *Grundriss des Eherechts nach dem Codex iur. can.* Paderborn, 1919, p. 459.
(9) Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 808; Wouters, *l. c.* pag. 57; Vermeersch-Creusen, *l. c.* n. 460.

notabantur. Quam prohibitionem adhuc severiorem reddiderunt christiani imperatores, tempore *luctus* seu *expectationis* ad *integrum annum* producto gravibusque additis *poenis* (10).

2. Ecclesia catholica inde a primis saeculis, teste Hermae Pastore aliisque SS. Patribus (n. **860**), secundas et ulteriores nuptias semper validas et licitas habuit, ita ut nequaquam leges romanas, *luctum* decem vel duodecim mensium statuentes, canonizaverit.

Imo Concilium Nicaenum (can. 8) doctrinam Montanistarum et Novatianorum proscripsit, et in Ecclesia Africana introducta fuit praxis, ut Episcopus promovendus ante consecrationem inter alia interrogaretur: « *Si nuptias non improbet, si secunda matrimonia non damnet* » (11).

3. Ecclesia orientalis inde a saeculo IV, ex auctoritate praesertim S. Basilii, secundis nuptiis infensior facta est, imo tertias et quartas irritas declaravit.

Quae severitas ex eo orta est, quod, per summum abusum, toleratae fuerunt apud Graecos nuptiae secundae, postquam prioris coniugii vinculum, pro laxis sanctionibus iuris romani, contra leges divinas et canonicas illegitime solutum fuerat (12).

Huiusmodi abusui circa indissolubilitatem matrimonii consultum fuit, at parum efficaciter, per sanctiones peculiares, quibus tertiae et praesertim quartae nuptiae nullae atque irritae declaratae fuerunt.

Quam praxim tamen RR. Pontifices numquam approbarunt, imo aperto reiecerunt, uti constat v. g. ex celeberrima causa Leonis VI, imperatoris Constantinopolitani (13).

4. In Ecclesia occidentali quaedam *poenitentiae* fuerunt statutae contra polygamos (cfr. n. **860**), quae tamen tempore Gratiani, Magistri Rolandi et Bernardi Papiensis non amplius vigebant (14). Peculiaris viguit disciplina in patriarchatu Aquileiensi.

5. Cum saeculo XI studium iuris romani maxime reflorisceret, et leges romanae in foro civili magis atque magis reciperentur, etiam sanctiones poenales iuris romani de secundis nuptiis tum in foro tum in scholis allegabantur.

Quas tamen Ecclesia non recepit; imo Alexander III et Innocentius III, ut cuilibet controversiae finem darent et omne dubium

(10) D. 3, 2, *de his qui not. infam.*, L. 1; C. 5, 9, *de secund. nupt.*, L. 1, 2; C. 6, 56 ad S. C. Tertullian. L. 4; Nov. 22, cap. 22 pr. et § 1; C. Theod. 3, 8, L. 1.
(11) Cfr. c. 9, 10, 11, C. XXXI, q. 1.
(12) Cfr. Zhishman, *l. c.* p. 409 s.; Wernz, *l. c.* n. 719; Freisen, *l. c.* pag. 669.
(13) Cfr. Hefele, IV, p. 587; Zhishman, *l. c.* p. 435 s.
(14) Dict. Grat. post. c. 7, 10, C. XXXI, q. 1; Rolandus, *l. c.* p. 155; Bernardus Papiensis, *l. c.* p. 194.

penitus removerent, authentice declararunt viduam ante finitum annum *luctus* ad secundas nuptias transeuntem non incurrere legalem *infamiam* (15).

864. Ius civile. — 1. Norma, quam generatim Codices civiles statuunt, haec est: nemo potest ad *secunda* vota transire, nisi praecedens matrimonium fuerit solutum aut invalidum declaratum. Ita v. g. Codex *Ital.*, *Gall.*, *Hispan.*, *Germ.*, etc.

Sed cum non raro admittatur solutio vinculi vel nullitas matrimonii, ubi reapse exsistit vinculum seu valor prioris coniugii, per secundum matrimonium perperam celebratum saepe oritur conflictus inter ius divinum et pravam legislatoris civilis voluntatem (16).

2. Leges civiles *luctus* rationem proprie non habent, sed ex aliis motivis, praesertim ut de paternitate constet in casu quo vidua ex priore matrimonio gravida sit, certum quoddam *tempus exspectandi* praescribunt, antequam secundae nuptiae celebrari queant.

Codex *Ital.* prohibet ne vidua per *decem* menses secundum matrimonium ineat, postquam primum solutum est. Prohibitio tamen non urget si interea prolem edidit vel si matrimonium fuit nullum declaratum ob impotentiam.

Codex *Gall.* statuit *decem menses*, sine ulla exceptione.

Codex *German.* item *decem menses* exspectationis praescribit, nisi mulier interea prolem ediderit. Datur dispensatio.

Codex *Hispan.* pariter *decem menses* statuit.

Codex *Austr.* haec praescribit: mulier gravida exspectare debet partum, non gravida per *sex menses*, nullo tamen exstante dubio de praegnantia potest post tres menses dispensari ab auctoritate politica primi gradus.

Codex *Helv.* iubet exspectandum per *decem menses*. Tempus finitur per partum; potest a iudice limitari si praegnantia ex priore matrimonio exclusa videatur (17).

(15) Cap. 4, 5, X, IV, 21. Cfr. Wernz, *l. c.* n. 719; Freisen, *l. c.* p. 664; Leitner, *l. c.* p. 636 ss.

(16) Cfr. Hollweck, *l. c.* p. 183 s.; Wernz, *l. c.* n. 723; Allègre, *l. c.* I, p. 164 s.

(17) Cfr. Pacifici-Mazzoni, *Istituzioni di diritto civile italiano*, v. VII, p. 48 ss., ed. 4ª, Firenze, 1919; Gianzana, in *Enciclopedia giuridica italiana*, vol. XV, v. *Seconde nozze*, p. 942 ss.; Bruno, *La condizione giuridica della donna nella legislazione italiana*, Firenze, 1894; Gabba, *Della condizione giuridica delle donne*, Torino, 1881; *Digesto ital.*, v. XXI, part. 2ª, v. *Seconde nozze*, p. 122 ss.; Del Vecchio, *Le seconde nozze del coniuge superstite*, p. 13 ss.; Fuzier-Herman, *Codes Annotés, Cod. civil*, I, p. 245 ss.; Laurent, *Principes de droit civil*. II, n. 363; Demolombe, *Traité du mariage*, I, n. 123; Hollweck, *l. c.* p. 107. 1110; Scherer, *l. c.* p. 362 s.; Allègre, *l. c.* ad art. 228 Cod. civ. Gall.

865. Scholion. — Ecclesia permittit ut in celebrandis nuptiis *iubilaeis* (25, 50, 75 annorum) specialis benedictio coniugalis catholicis concedatur. Palam est, in huiusmodi nuptiis benedicendis *novum* consensum dari *non posse*. Gratiarum actio fit Deo, et renovatur propositum permanendi fideliter usque ad mortem in societate coniugali.

Missa *pro sponsis* non permittitur; sed alia celebrari potest, v. g. de B. M. V. vel pro gratiarum actione, si rubricae permittant. In fine Missae addi potest hymnus Ambrosianus (18).

CAPUT XV.

DE CAUSIS MATRIMONIALIBUS

Articulus I.

De foro competenti (2).

866. Competentia exclusiva Ecclesiae. — « *Causae matrimoniales inter baptizatos iure proprio et exclusivo ad iudicem ecclesiasticum spectant* » (can. 1960).

1º Id manifeste profluit ex doctrina quam tradidimus de potestate Ecclesiae in matrimonium baptizatorum (n. **56** ss.).

2º Quae privativa potestas iudicandi competit tribunali ecclesiastico, etiam si agitur de *una* tantum parte baptizata, utpote ratione baptismi Ecclesiae subdita et, propter individuitatem contractus, compartem indirecte ad Ecclesiae forum trahente.

Quamvis matrimonium fidelis cum infideli non sit probabilius sacramentum (cfr. n. **36**), tamen est contractus natura sua sacer et religiosus a fideli celebratus. Atqui in rebus sacris et religiosis Ecclesia sola in praesenti ordine est competens quoad fideles seu baptizatos. Ergo.

Coniugia infidelium, e contra, iudicio ecclesiastico subtrahuntur,

(18) Cfr. Schneider, *Manuale sacerd.*, p. 429, ed. VIII; Leitner, *l. c.* pag. 638.

---

(1) NB. Breviter hic disseritur, fuse in tractatu *De processu matrimoniali*.

(2) Cfr. Schmalzgr., lib. II, tit. 13, n. 57 ss., lib. IV, tit. 18, n. 3 ss.; Reiffenst., eod. tit. n. 1 ss.; Bouix, *De iudiciis ecclesiasticis*, II, p. 420 ss.; Wernz, *l. c.* n. 725 ss.; Feije, *l. c.* n. 584 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1451 ss.; Lega, *De iudiciis ecclesiasticis*, IV, p. 459 ss.; Bassibey, *Procédure matrimoniale*, in *Cours complet de droit canonique et de jurisprudence canonico-civile publ. sous la direction de l'abbé Duballet*, t. XII, 1899; Périès, *Code de la procédure canonique dans les causes matrimoniales*, Paris, 1894; Chelodi, *l. c.* n. 171 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 784 ss.; Leitner, *l. c.* p. 568 ss.; Scherer, *l. c.* p. 525 ss.

donec saltem una pars ad fidem conversa baptismum susceperit (3).

De potestate principis civilis circa matrimonia vide n. **80**.

3° Proinde iudex laicus, ubi agitur de coniugiis baptizatorum, nequit *valide* iudicare de iis omnibus quae respiciunt *valorem, liceitatem, effectus essentiales* seu inseparabiles matrimonii, v. g. de vinculi firmitate, de vi sponsalium, de separatione a toro et mensa, de legitimitate prolis, de iuribus coniugalibus, etc.

867. 4° Iudex ecclesiasticus incompetens est quoad causas de *effectibus mere civilibus* matrimonii (cfr. n. **71**), v. g. de dote, de successione hereditaria, de donatione nuptiali etc., si obiectum sint *principale* atque *directum* (4).

Huiusmodi causae, si *principaliter* aguntur, pertinent ad iudicem civilem ad normam can. 1016; sed si *incidenter* et *accessorie* tales causae proponantur, possunt etiam a iudice ecclesiastico cognosci ac definiri (can. 1961). Practice tamen relinqui solent iudici laico (5).

5° Delicta contra matrimonium commissa, v. g. adulterium, incestus, malitiosa desertio coniugis, sunt *mixti fori* (cfr. cc. 2350, § 1, 2353, 2356, 2357) ideoque etiam iudex laicus competens est, at quoad *punitionem* tantum. Si sola vindicta et punitio delicti intendatur, in foro civili causa aptius introducitur, nisi specialis ratio aliud suadeat (6).

Item actio damnorum ex non impletis sponsalibus est *mixti fori* (cfr. n. **110**).

6° Causae de nullitate matrimoniorum pertractandae sunt iuxta Instructionem S. Congregationis de Sacramentis diei 15 aug. 1936.

Ista Instructio non est approbata in forma *specifica* a R. Pontifice, sed tantum in forma communi. Unde non derogat praescriptis Codicis, ut expresse dicitur in ipso decreto eidem Instructioni praemisso; si quid statuit ultra Codicis canones, non ad valorem, sed solum ad liceitatem, vel ut norma mere directiva statuitur; in iis forte quae videantur opposita Codicis praescriptis, haec praevalent et urgent.

(3) Cfr. Schmalzgr., lib. II, tit. 2, n. 8 ss.; lib. IV, tit. 18, n. 67; Bassibey, *l. c.* p. 40 ss. Wernz, *l. c.* n. 731; Feije, *l. c.* n. 586.

(4) Cfr. Schmalzgr., lib. II, tit. 1, n. 54 ss.; Pirhing, eod. tit. n. 70; Wernz, *l. c.* n. 732; Gasparri, *l. c.* n. 1154; Leitner, *l. c.* p. 570 s.

(5) Bened. XIV, *De Synodo dioec.*, lib. IX, cap. 9, n. 5; Bouix, I, p. 116; Gasparri, *l. c.* n. 1445 s.

(6) Schmalzgr., lib. V, tit. 16, n. 72; Santi, lib. IV, tit. 18, n. 16; Wernz, *l. c.* n. 733.;

868. Competentiae ordo (7). — 1. In *prima instantia* causa matrimonialis proponenda est coram tribunali Ordinarii loci ubi coniugium initum est, vel ubi pars conventa habet domicilium aut quasi-domicilium (can. 1964). In priore casu habetur, ut aiunt, *forum contractus*, in altero *forum domicilii*.

Nomine *Ordinarii loci*, ubi agitur de ponendis actis iudicialibus, non venit Vicarius Generalis (cfr. can. 1573, § 2; art. 3, § 2).

Officiales Curiarum episcopalium aliique ecclesiastici iudices in causis matrimonialibus, titulo *quasi-domicilii* competentes, accurate servare tenentur quae praescribuntur in Instructione S. C. de Sacramentis diei 23 dec. 1929 (8).

Si matrimonium initum fuerit inter catholicos *diversorum rituum*, actor ad Episcopum illius ritus debet causam deferre, qui in *reum* ratione *ritus* et *domicilii* competens est (cfr. can. 98, § 4).

Quod si actor et reus sint *eiusdem ritus*, et pro diversitate rituum in eodem territorio plures sint Episcopi, ille solus est competens, qui non solum ratione *domicilii*, sed etiam ratione *ritus* est *proprius* Episcopus utriusque coniugis litigantis (9).

1° Si una pars tantum est catholica, *per se* huius dumtaxat Ordinarius est competens ratione domicilii, vel quasi-domicilii, sive ipsa sit actrix sive sit rea (can. 1964). Unde in casu mixtae religionis, derogatur, in favorem partis catholicae, principio: «*Actor sequitur forum rei*» (canon 1559, § 3).

2° Uxor, licet a viro malitiose deserta, eum convenire debet vel coram Ordinario loci ubi matrimonium celebratum est, vel coram Ordinario domicilii vel quasi-domicilii viri, non coram Ordinario proprii ac distincti quasi-domicilii (10).

Actrix vero catholica, a viro non legitime separata, quae tamen habet proprium quasi-domicilium, potest convenire virum acatholicum *sive* coram Ordinario domicilii viri, quod uxor adhuc retinet, *sive* coram Ordinario proprii quasi-domicilii (11).

3° Uxor, a viro in perpetuum vel ad tempus legitime separata, i. e. per sententiam iudicialem competentis tribunalis ecclesiastici, vel etiam civilis a S. Sede vi concordati recognitam, aut per Ordinarii decretum, non sequitur domicilium viri, ideoque conveniri debet coram Ordinario loci ubi matrimonium celebratum est, vel coram Ordinario sui domicilii vel quasi-domicilii (art. 6, § 2).

(7) Cfr. Schmalzgr., lib. II, tit. 2, n. 8 ss.; Rosset, *l. c.* n. 3719 ss.; Bassibey, *l. c.* p. 58; Lega, *l. c.* p. 471; Wernz, *l. c.* n. 736; Vlaming, *l. c.* n. 787.

(8) *Acta Apost. Sedis*, XXII, p. 168 ss.

(9) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 736, not. 45; Mansella, *l. c.* p. 175 s.

(10) Pontif. Commissio Codicis, 14 iul. 1922, n. XIV, 1.

(11) Pontif. Commissio Codicis, 14 iul. 1922, n. XIV, 2.

Uxor, a viro non legitime separata, quae proprium habeat quasi-domicilium, conveniri potest etiam coram Ordinario domicilii viri, non autem quasi-domicilii eiusdem viri, nisi in casu quo hic domicilio careat (art. 7).

Legitima separatio fit etiam privata auctoritate ex can. 1130 et 1131, § 1.

4° Domicilium et quasi-domicilium sumuntur sensu canonico; igitur attendenda praescripta can. 92-95 quoad acquisitionem et amissionem.

Lite pendente, mutatio domicilii vel quasi-domicilii coniugum competentiam tribunalis, citatione firmatam, minime tollit aut suspendit (can. 1725, 2°, 5°; art. 8).

5° In *concursu competentiae*, i. e. si *multiplex* sit *forum*, actor potest unum prae alio eligere (can. 1559, § 3). Sed, uti ex generali principio (cfr. can. 1568) iudex competens, qui reum citatione praevenit, alium iudicem competentem excludit, ita post citationem iudicialem legitime intimatam, mutatio domicilii ex parte coniugum nullatenus mutationem inducit respectu iudicis competentis.

869. 2. In **secunda** *instantia* seu in gradu appellationis competens est Metropolita (can. 1594, § 1), nisi quis malit statim ad S. Sedem appellare (can. 1569, § 1).

A causis in *prima* instantia pertractatis coram Metropolita fit appellatio ad illum loci Ordinarium, quem ipse Metropolita, probante S. Sede, semel pro semper designaverit (can. 1594, § 1).

A sententiis latis vel ab Archiepiscopo qui caret Suffraganeis vel a loci Ordinario qui est immediate subiectus Sedi Apostolicae, fit appellatio ad Metropolitam, de quo in can. 285 (can. 1594, § 3).

3. In **tertia** *instantia* omnes causae, secluso speciali indulto cognoscuntur a tribunalibus S. Sedis.

Vi Decreti S. C. Consistorialis, 26 mart. 1949, sublata est facultas appellandi, de qua tam in Litteris Apostolicis Leonis XIII *Trans Oceanum*, 18 april. 1897 (n. 14) quam in *Litteris Apostolicis* Pii XI, 30 april. 1929 (n. 12). Appellatio, dicebatur, fieri potest «in tertia instantia ad alterum Metropolitam vel Episcopum eiusdem provinciae, viciniorem ei a quo primo fuit lata sententia; integra tamen manente facultate ad Apostolicam Sedem, ad iuris tramitem, recurrendi» (*A. A. S.* XXXXI, p. 189 ss.).

870. Causae ad S. Sedem pertinentes. — Ad Sedem Apostolicam *exclusive* pertinent omnes causae *maiores vel reservatae*. Huiusmodi sunt:

a) Causae eorum qui *supremum* tenent populorum *principatum*, horumque filiorum ac filiarum, eorumve quibus ius est proxime succedendi in principatum (can. 1557, § 1, 1°). Controvertitur, num etiam praesidentes rerum publicarum comprehendantur. Omnino affirmandum.

b) Causae pro dispensatione *super rato* et non consummato (can. 1962).

c) Causae quae referuntur ad *privilegium Paulinum* (can. cit.).

d) Causae, quas una pars vel utraque detulit directe ad Summum Pontificem ab eoque acceptatae fuerunt, vel ipse sibi advocavit (can. 1557, § 3, 1559, § 2, 1597, 1769).

In iis igitur iudex inferior nihil agere potest, nisi ex delegatione.

871. *a*) Causae principum, quae reservantur tum propter gravitatem negotii tum ut omnimodae iudicii independentiae caveatur, delegantur toties quoties a R. Pontifice *aut* Congregationi, *aut* Tribunali, *aut* speciali Commissioni (can. 1962).

b) Causae super matrimonio rato et non consummato sunt de *exclusiva* competentia *S. C. de disciplina Sacramentorum*, ita quidem ut nullus iudex inferior possit processum in huiusmodi causis instruere, nisi facultatem ab ea obtinuerit (cc. 249, § 3, 1963, § 1).

Si una saltem pars sit orientalis, competens est S. C. pro Ecclesia orientali; si vero sit acatholica, competens est S. C. S. Officii (cfr. n. **764**).

S. Congregatio solet committere confectionem processus Ordinario loci, qui tamen nullam profert sententiam. Si vero ipse propria auctoritate instituerit processum ex capite *impotentiae*, et ex eo non quidem impotentia sed inconsummatio probata emerserit, omnia acta ad S. Congregationem transmittenda sunt, quae iis uti potest ad sententiam ferendam super rato et non consummato (can. 1963, § 2).

c) Causae quae *directe* vel *indirecte*, in *iure* vel in *facto*, referuntur ad privilegium fidei et matrimonii impedimenta disparitatis cultus et mixtae religionis pertinent ad S. C. S. Officii (cc. 247, § 3, 1962).

Verum quidem est can. 1962 loqui dumtaxat de causis quae referuntur ad privilegium Paulinum; sed can. 247, § 3 expresse dicit S. C. S. Officii *solam* cognoscere «ea quae, sive directe sive indirecte, in iure aut in facto, circa privilegium, uti aiunt, Paulinum et matrimonii impedimenta disparitatis cultus et mixtae religionis versantur... Quare quaelibet huiusmodi quaestio ad hanc Congregationem est deferenda, quae tamen potest... quaestionem remittere ad aliam Congregationem vel ad Tribunal Sacrae Romanae Rotae».

Proinde si S. C. S. Officii potest cognoscere ea quae non solum in iure, sed etiam in *facto* versantur circa impedimenta disparitatis cultus et mixtae religionis, ita quidem ut *quaelibet* quaestio sit ad ipsam deferenda, manifeste consequitur, non tantum ex can. 1962 spectare ad hanc S. Congregationem causas quae referuntur ad privilegium fidei, sed ex can. 247, § 3 eas quoque causas, quae ad praefata impedimenta referuntur.

Quod vero agatur seu agi possit de *causa* proprie dicta, evidentissime patet ex textu canonis, qui dicit eam remitti *posse* (non *debere*, fac sedulo attendas) ad aliam Congregationem vel ad *S. R. Rotam*.

Id confirmatur ex iure antiquo, praesertim declaratione extensiva S. C. Consist. 21 ian. 1910 (12), cuius ipsissima verba refert cit. can. 247, § 3, adeo ut, ante Codicem, omnes admitterent post dictam declarationem S. C. Consist., causas matrimoniales, non solum directe circa privilegium fidei, sed etiam circa impedimenta disparitatis cultus et mixtae religionis, spectare, *saltem in linea disciplinari*, ad S. C. S. Officii (13).

Hodie nulla de hac re exsistit controversia. Nam authentice declaratum fuit in quibuslibet causis matrimonialibus inter partem catholicam et partem acatholicam, sive baptizatam sive non baptizatam, *quocumque modo ad S. Sedem delatis*, S. C. S. Officii, salvo praescripto can. 1557, § 1, 1°, habere *exclusivam* competentiam, ita ut excludat tum S. R. Rotam tum ceteras Congregationes, scil. S. C. de Sacramentis et S. C. pro Ecclesia orientali (14).

Attendantur verba: « *quocumque modo ad S. Sedem delatis* ». Sive in prima instantia sive in secunda vel tertia, sive iudicialiter sive via disciplinari causae definiantur aut pertractatae fuerint.

Tamen causae inter partem catholicam et partem acatholicam, sive baptizatam sive non, in prima et secunda instantia cognosci possunt a tribunalibus dioecesanis; solum *si* et *quatenus* delatae fuerint ad S. Sedem, competunt exclusive S. Officio (Instr. S. C. de Sacram. art. 12).

d) S. C. pro Ecclesia orientali competens est circa causas matrimoniales Orientalium, easque in linea disciplinari dirimit in prima vel secunda aut tertia instantia, licet ordine stricte iudiciali apud tribunalia inferiora actae ac definitae sint. Potest tamen eas remittere ad tribunalia, v. g. ad S. R. Rotam; imo *debet* remittere, si causa ordine stricte iudiciali pertractanda videatur.

e) Reliquae causae aguntur apud *S. R. Rotam*, quae tamen in *prima* instantia non nisi ex pontificio commissionis rescripto ius dicit (can. 1599, § 2).

872. Utrum causa matrimonialis vitari possit, an debeat (15). — Quam maxime interest, tum privati tum publici boni ratione, ut matrimonia constent et lites coerceantur. Idque praesertim dicendum,

(12) *Acta Apost. Sedis*, II, p. 56. Ex Const. « *Sapienti consilio* » 29 iun. 1908, S. C. Consistorialis erat dubia dirimere de competentia SS. Congregationum. Aliter nunc ex can. 245.

(13) Cfr. Cappello, *De Curia Romana*, I, p. 100 ss.; Monin, *De Curia Romana*, Lovanii, 1912, p. 226 ss.; 231; Simier, *La Curie Romaine*, Paris, 1909, p. 17; Besson, in *Nouvelle Revue théologique*, XLI, pag. 8, XLII, p. 356 s.

(14) S. C. S. Officii, 18 ian. 1928; *A. A. S.*, XX, p. 75.

(15) Cfr. Schmalzgr., lib. IV, tit. 19, n. 162 ss.; Lega, *l. c.* pag. 461 s.; Gasparri, *l. c.* n. 1465; Wernz, *l. c.* n. 737 ss.; Santi, *l. c.* n. 57; Bassibey, *l. c.* p. 132.

si proles adsit vel scandala aut alia mala ex dissoluto coniugio secutura praevideantur.

Unde iudex *debet* imprimis *ex officio* curare, antequam processus inchoetur, ut coniuges *reconcilientur* et matrimonium *convalident*, si convalidari potest, vel supplendo deficientem consensum, vel petendo dispensationem super impedimento, vel denuo contrahendo in forma legitima, si haec omissa est (cfr. can. 1965).

Quod si nullitas matrimonii ex aliquo vitio irreparabili oriatur, causa proponenda et per definitivam sententiam resolvenda est.

Huiusmodi causae matrimoniales *de vinculo* nequeunt dirimi coniugum transactione, aut compromisso in arbitros, aut iureiurando decisorio.

ARTICULUS II.

De tribunali constituendo.

873. Constitutio tribunalis. — 1. Tribunal constituendum est ab *Ordinario loci* (can. 1572), cuius nomine heic non venit Vicarius Generalis (n. **868**). Venit tamen Vicarius et Praefectus Apostolicus.

In locis missionum causae matrimoniales cognoscuntur iuxta Instructionem S. C. de Prop. Fide, 18 febr. 1929, lata pro Indis et ad alias quoque regiones extensa; quae Instructio non fuit publici iuris facta in *Acta Apost. Sedis*. Refertur v. g. a Vromant (op. cit. p. 350 ss.) et a Payen (II, p. 988 ss.).

Officialis potest constituere tribunal collegiale, vocando iudices synodales ad normam can. 1574 nominatos, nisi Episcopus aliter statuat in singulis casibus. Ita Pontificia Commissio Codicis die 28 iul. 1932.

Officialis enim ex can. 1573 gaudet *ordinaria* potestate iudiciali unumque constituit tribunal cum Episcopo. Porro potestas ordinaria est late interpretanda; et qui eadem fruitur, perinde ac delegatus, immo potiore ratione, iis quoque gaudet, « sine quibus eadem exerceri non posset » (can. 200, § 1).

Officialis nequit exercere suam potestatem suoque munere fungi, ubi agatur de causa quae tribunal collegiale postulet, nisi designati fuerint iudices qui huiusmodi tribunal constituant. Quare eatenus deneganda est Officiali potestas designandi per turnum iudices ad constituendum tribunal collegiale, quatenus *vel* ius ipsum talem potestatem illi deneget *vel* loci Ordinarius sibi expresse reservet huiusmodi potestatem. Atqui neutrum in casu verificatur.

Sane ius commune seu Codex nullibi denegat Officiali facultatem vocandi per turnum iudices iam legitime nominatos, qui collegiale tribunal una cum praeside constituant. Nec loci Ordinarius, ut supponitur, facultatem eligendi iudices sibi reservavit: quod profecto, si vellet, facere posset. Quare neque ex iure communi neque ex loci Ordinario praedicta facultas deneganda est Officiali.

Itaque nec speciale mandatum requiritur, nec mandatum generale postulatur, ut Officialis per turnum duos vel quatuor iudices synodales vel prosynodales vocet ad constituendum tribunal collegiale, ubi agitur de causis quas neque ius Episcopo reservat neque Episcopus sibi reservavit.

Consulto excludendum censemus non solum mandatum *speciale*, ut patet, verum etiam *generale*, quia Officialis *vi ipsius muneris*, quo fungitur, praefata gaudet facultate in memoratis adiunctis. Mandato *speciali* in hunc tantum finem opus est, ut Officialis censeatur destitutus praedicta potestate eaque revera careat. Hinc clausula responsioni affirmativae a Pontificia Commissione addita: « *nisi Episcopus aliter in singulis casibus statuat* ».

2. Non loquimur de ordinariis tribunalibus S. Sedis, i. e de S. R. Rota et de Signatura Apostolica. De his vide can. 1597 ss.

3. Constitui potest tribunal vel *stabiliter* vel toties quoties *pro singulis causis*. Quamvis stabiliter constitutum, est incompetens omnino in causis, quae *privative* ad S. Sedem pertinent, nisi *apostolica delegatione* sit munitum.

4. Causae matrimoniales, quae *vinculum* respiciunt, pertractandae sunt coram tribunali *collegiali* trium iudicum, i. e. *officialis* vel *viceofficialis* qui praeest et processum dirigit (can. 1577, § 2), et *duorum* iudicum *synodalium* vel *pro-synodalium* (can. 1574), cum *notario* et *vinculi defensore* (can. 1756, § 1, 1°).

Quae praescriptio de tribunali *collegiali* est nova omnino. Numerus *ternarius* seu tribunal *collegiale* requiritur *ad validitatem* processus et sententiae (1).

Sententia subscribi debet ab omnibus et singulis iudicibus, adeo ut nullitatis vitio laboraret, si tantum a praeside tribunalis et notario subscriberetur (2).

Sententia fertur ad maiorem suffragiorum partem (can. 1577, § 1).

Si vero agitur de causis *separationis* vel *status liberi* sufficit *unus* iudex.

Pariter *unicus* est iudex *instructor* in inquisitione pro dispensatione super matrimonio *rato* et non consummato (can. 1966).

(1) Aliter putat Vlaming, *l. c.* n. 790, not. 1; sed minus recte (cfr. can. 1577, § 1 et can. 1892, 1° coll. cum can. 101, § 1, 1°).
(2) Pontif. Comm. Codicis, 14 iul. 1922, n. XIII; *A. A. S.*, XIV, p. 529.

874. 5. Cuilibet processui interesse debet *notarius*, qui actuarii officio fungatur, adeo ut nulla habeantur acta si actuarii manu non fuerint exarata vel saltem ab eo subscripta (can. 1585).

6. Tandem ut tribunal legitime sit constitutum, adesse debet etiam *defensor vinculi*, quo non citato omnia acta irrita sunt, nisi forte licet non citatus revera adstiterit (cc. 1586, 1587).

Necesse omnino est ut defensor semper intersit causis *nullitatis* et *dispensationis super rato*, etiamsi res sit clarissima et notoria (can. 1967); in aliis causis potest quidem forte interesse, at eius praesentia non praecipitur.

Si matrimonium initum est *clandestine*, a personis quae *certo* legi formae substantialis sunt subiectae, non indiget vera sententia ut nullum declaretur, et ideo neque interventus defensoris vinculi requiritur (3). Cfr. nn. **147, 891**.

875. Munus moderatoris actorum seu iudicis qui tribunali praeest. — Ipsius est tribunal convocare, partes et testes citare ut in iudicium compareant; terminos dilationis concedere, quoties rationabiliter ab iis qui ius habent petantur; edere decreta et ordinationes pro regulari et recta actorum compilatione; sedenti tribunali praeesse, partes et testes (delato ipsis iuramento de veritate dicenda) interrogare, eorum responsa cancellario dictare, ac demum (cum aliis duobus iudicibus) iuxta acta et probata sententiam ferre (4).

Quod si agatur de processu mere instructivo pro decisione ab ipsa S. Sede ferenda, omnia acta Romam transmittere debet; idque in causis super rato una cum *voto scripto* Episcopi et defensoris vinculi (can. 1985).

876. Iura et officia defensoris vinculi. — 1. Defensor *debet* universim omnibus viribus contendere ut matrimonium *sustineatur*, quatenus honestis mediis id assequi potest. In hunc finem peculiaria a lege ei imponuntur officia et relativa iura tribuuntur.

2. Munus defensoris vinculi — ex cc. 1586, 1967, 1968 — hoc est:

1° In causis *nullitatis* et *inconsummationis* matrimonii ipse *interesse* debet omnibus actibus iudicialibus, *sub poena nullitatis*, et tum verbis tum scripto ea *deducere*, quae ad matrimonium tuendum conferre poterunt, quibuslibet humanis rationibus postpositis.

(3) Pontif. Comm. Codicis, 16 oct. 1919, ad 17; *Acta Apost. Sedis*, XI, p. 476.
(4) Cfr. Instr. S. C. S. Off. ad Episcopos rituum orient. 20 iun. 1883; Inst. S. C. de Prop. Fide, 1882 (sine mense et die); *Collect. S. C. de Prop. Fide*, II, nn. 1587, 1588.

2º Tenetur, in specie, *examini* partium, testium et peritorum *interesse*; exhibere iudici *interrogatoria* clausula et obsignata, in actu examinis a iudice aperienda et partibus aut testibus proponenda; *novas interrogationes*, ab examine emergentes, iudici suggerere.

3º Debet *articulos* a partibus propositos *perpendere*, eisque, quatenus opus sit, *contradicere*, *documenta* a partibus exhibita *recognoscere*.

4º *Animadversiones* facere debet contra matrimonii nullitatem ac *probationes* pro validitate aut pro consummatione matrimonii *scribere et allegare*, eaque omnia *deducere*, quae ad matrimonium tuendum utilia existimaverit.

5º Si, absoluto processu pro nullitate, sententia adversus matrimonii validitatem feratur, ad ipsum spectabit *appellationem interponere* (n. **887**).

3. Ex can. 1969 defensori vinculi ius est:

1º Semper et quolibet causae momento *acta processus*, etsi nondum publicati, *invisere; novos terminos* ad scripta perficienda *flagitare*, prudenti iudicis arbitrio prorogandos;

2º De *omnibus* probationibus vel allegationibus ita certiorem fieri, ut *contradicendi facultate* uti possit;

3º Petere ut alii testes inducantur vel iidem iterum examini subiiciantur, processu etiam absoluto vel publicato, novasque animadversiones edere;

4º Exigere ut *alia acta*, quae ipse suggesserit, *conficiantur*, nisi tribunal *unanimi* suffragio dissentiat. Vide n. **880**.

ARTICULUS III.

De modo tractandi causas de vinculo matrimonii.

877. Praemittenda. — 1. Causae *matrimoniales* eodem ordine pertractandae sunt ac reliquae *contentiosae*. Quare, ad normam canonum libri IV Codicis procedendum est, nisi, pro earum natura, quaedam peculiaria sint a iure statuta.

2. Processus matrimonialis conficiendus est iuxta Instructionem S. C. de Sacramentis diei 15 aug. 1936 (n. **867**, 6º). Apud Orientales peragendus est secundum Instructionem S. Officii, 20 iun. 1883, « ad Patriarchas, Archiepiscopos et Episcopos rituum orientalium in causis matrimonialibus ».

878. Ius agendi. — 1. Tribunal nullam causam matrimonialem cognoscere vel definire potest, nisi *regularis accusatio* vel *iure facta petitio* praecesserit (can. 1970).

2. *Accusare matrimonium* est *actionem iudicialem instituere* seu *ius agendi exercere* coram tribunali competenti in ordine ad obtinendam vel separationem personalem vel nullitatis matrimonii declarationem.

Differt a mera *denuntiatione*, quia quis per eam non ipse actionem instituit, sed causam Ordinario vel promotori iustitiae (cfr. can. 1586) simpliciter notificat, ut hic, si iustitia postulare videatur, actionem *ex officio* instituat.

Can. 1970 loquitur de *accusatione* et *petitione*. Quidam censent accusationem haberi, cum una pars valorem matrimonii impetit contra alteram partem valorem sustinentem, vel actui alterius partis non consentientem; petitionem haberi, quando utraque pars postulat declarationem nullitatis.

Sed huic opinioni opponitur, quod accusatio est contra vinculum, non autem contra coniugem; idcirco licet coniuges conveniant, ipsi semper matrimonium accusant.

Alii intelligunt accusationem pro actione nullitatis et separationis, petitionem pro solutione coniugii rati et non consummati. Huic sententiae videtur obstare textus can. 1970, qui loquitur de tribunali *collegiali*, quod profecto non requiritur in processu super rato et non consummato.

Alii putant regularem accusationem haberi cum actio in scriptis directe proponitur seu per libellum rite confectum, petitionem iure factam cum actio oretenus proponitur ad normam can. 1707 coram tribunali, quaeque a notario scriptis redigitur. Quae petitio, scripto mandata, nullatenus differt a libello quem pars directe exhibet tribunali (1).

Gravior difficultas videtur huic opinioni obesse, cum e Codicis textu discrimen inter accusationem et petitionem non ratione formae, sed potius ratione obiecti statuendum videatur.

Quibus perpensis accurate, tenenda omnino est secunda sententia ut unice vera, attentis verbis Codicis et praefatae Instructionis. De hac re fuse in tractatu *De processu matrimoniali*.

3. *Ius agendi* seu *accusatio* nullitatis competit solummodo *coniugibus* aut *promotori iustitiae*. Ceteri omnes, etiam consanguinei, nequeunt *hodie* matrimonium accusare. Possunt tantum nullitatem denuntiare Ordinario vel promotori iustitiae (tribunalis competentis; resp. Pontif. Comm. Cod. 6 dec. 1943), cuius erit, si iustitia id postulet, ex officio procedere ut matrimonium aut convalidetur aut dissocietur (cfr. can. 1971, § 2; art. 35).

(1) Cfr. Bassibey, *l. c.* p. 101 ss.; Rosset, *l. c.* n. 3710; Wernz, *l. c.* n. 742 ss.; Scherer, *l. c.* p. 526 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 796; Torre, *Instructio* etc., Neapoli 1937, p. 22; Noval, *De iudiciis*, I, p. 568.

Olim ius accusandi matrimonium ob impedimenta natura sua *publica* competebat cuilibet catholico (2), hodie uni promotori iustitiae et coniugibus.

4. Coniuges *soli* agere possunt in causis: *a*) *separationis; b*) *nullitatis* ob impedimenta natura sua et facto *occulta; c*) *dispensationis super rato* (can. 1971).

Nomine *impedimentorum* heic intelligi debent etiam vitia substantialia consensus, scil. error, simulatio, conditio, metus, etc.

Quae sententia iam in praecedentibus editionibus proposita authentice confirmata fuit a Pontificia Commissione Codicis die 12 mart. 1929 (3).

5. Qui fuit causa *culpabilis* sive impedimenti sive nullitatis matrimonii, et quidem causa *directa* et *dolosa*, v. g. erroris, conditionis contra substantiam matrimonii, aut non impletae conditionis, *a iure accusandi repellitur*, ne commodum de sua fraude reportet; qui causam impedimenti *honestam* et *licitam* apposuit, habilis est ad accusandum; item coniux qui metum aut coactionem passus est (can. 971, § 1, 1°; Pontif. Comm. Cod. 17 iul. 1933, 27 iul. 1942; art. 37).

Verba « causa culpabilis *sive impedimenti sive nullitatis matrimonii* » (ex relata resp. Pontif. Commiss. Cod.) sumenda sunt *disiunctive*, non copulative; nam quis potest esse causa culpabilis nullitatis matrimonii, quin fuerit impedimenti, v. g. si conditionem licite positam, ex culpa non impleverit.

Dicitur causa *directa*, cum quis verbo vel scripto aliove modo ponit immediate motivum impedimenti vel nullitatis; dicitur causa *indirecta*, quando quis acceptat seu minime contradicit; ex. gr. vir ponit conditionem de prole vitanda, mulier acceptat aut nullimode contradicit; ille est causa directa, haec causa indirecta.

Dicitur causa *dolosa*, cum quis consulto intendit contrahere matrimonium invalidum, ut deinceps valeat, si id placuerit, libertatem consequi seu eiusdem nullitatis declarationem obtinere.

Acatholici, sive baptizati sive non baptizati, *actoris* partes agere nequeunt in causis matrimonialibus; si vero speciales occurrant rationes ad eosdem admittendos, in singulis casibus recurrendum est ad S. Officium (cfr. resp. S. C. S. Off. 27 ian. 1928; art. 35, § 3).

Privatio iuris agendi est poena quae necessario praesupponit culpam, et quidem gravem. Ignorantia seu bona fides in foro externo non praesumitur.

Coniuges qui, iuxta can. 1971, § 1, 1° et responsum diei 12 mart. 1929

(2) Cfr. cap. 6, X, IV, 18; cap. 7, X, IV, 11; S. C. C. in caus. *Florentina*, 6 iul. 1889; Instr. S. C. de Prop. Fide, an. 1883 (sine mense et die), n. 3; Schmalzgr., lib. IV, tit. 18, n. 12 ss.; Wernz, *l. c.* n. 743, II; Bassibey, *l. c.* p. 125.

(3) *A. A. S.*, XXI, p. 171, ad V.

ac 27 iul. 1942, habiles non sunt ad accusandum matrimonium, ius habent denuntiandi nullitatem matrimonii Ordinario vel promotori iustitiae (4).

6. Pars innocens *nunquam* amittit ius accusandi, quia in matrimonio *praescriptio* non datur.

Cohabitatio diuturna, etiam accedente repetita consummatione, potest tantummodo praesumptionem constituere convalidati matrimonii; quae tamen praesumptio locum habere nequit si ad convalidationem necessaria erat *legitima* forma.

7. Promotor iustitiae, quippe qui ratione muneris tenetur legem tueri et bono publico consulere, potest (et per se debet) accusare matrimonium, si agitur de nullitate ob impedimentum *natura sua publicum* (can. 1971, § 1, 2°). Huiusmodi impedimentum est v. g. consanguinitas, affinitas, aetas, ligamen, ordo sacer, professio sollemnis religiosa.

Si natura sua impedimentum sit occultum, sed de facto publicum sive notorium, ex. gr. impotentia vel impedimentum criminis, promotor iustitiae item habilis est ad matrimonium accusandum. Quidnam, si natura sua impedimentum sit publicum, sed de facto occultum? si huiusmodi impedimentum potest probari in foro externo, ad normam can. 1037 publicum dicendum est, ideoque promotor iustitiae habilis censetur ad matrimonium accusandum; secus, si nequeat iuridice in foro externo probari.

Proinde, ubi agitur de nullitate matrimonii ob impedimentum publicum, promotor iustitiae et coniuges *copulative* illud accusare valent.

De *figura iuridica* promotoris iustitiae n. **881**.

Sedulo notandum discrimen: in impedimentis natura sua (vel facto) publicis, promotor iustitiae procedit iure proprio et ratione officii, absque praevia denuntiatione; in aliis impedimentis procedit solum post praeviam denuntiationem rite factam (Pontif. Comm. Cod. 17 iul. 1933, ad IV; art. 35, § 1, 2°).

879. « *Matrimonium, quod, utroque coniuge vivente, non fuerit accusatum, post mortem alterutrius vel utriusque coniugis ita praesumitur validum fuisse, ut contra hanc praesumptionem non admittatur probatio, nisi incidenter oriatur quaestio* » (can. 1972) - (5). Agitur de simplici praesumptione iuris.

(4) Pontif. Comm. Cod. 17 febr. 1930; *A. A. S.*, XXII, p. 196, ad VI.

(5) Cfr. S. C. C. 16 dec. 1893, in *Acta S. Sedis*, XXVI, p. 407 ss.; Bassibey, *l. c.* p. 128 s.; Wernz, *l. c.* n. 743, not. 69; Scherer, *l. c.* p. 528 ss.

Ratio huius praescripti evidens est. Eatenus potest proponi actio nullitatis matrimonii, quatenus is qui agit, habeat *interesse* agendi seu illud impugnandi. Porro coniuges habent *directe* huiusmodi interesse et promotor iustitiae, si, ratione impedimenti publici, adsit scandalum sive manifesta morum honestatis laesio.

Post obitum utriusque vel alterius coniugis, matrimonium iam solutum est, ideoque nemo *directe* habet interesse et consequenter ius illud impugnandi. *Indirecte* autem haberi potest, multiplici ex capite, interesse seu ius proponendi causam nullitatis, quoties nimirum ex validitate aut nullitate matrimonii quis utilitatem vel damnum sit consecuturus.

V. g. Titius bona testamento reliquit Sempronio, dummodo *validum* in facie Ecclesiae contraxerit matrimonium, vel Petro et Paulo, dummodo sint revera filii legitimi Caii, i. e. ex iustis nuptiis progeniti. Item validitas aut nullitas secundi matrimonii pendet ex validitate aut nullitate prioris coniugii.

In hisce aliisve casibus *incidenter* oritur quaestio, eaque cognosci ac definiri debet secundum praescripta iuris communis.

880. Quaedam speciatim de figura iuridica defensoris vinculi eiusque munere. — 1. In causa de vinculo agit *qua pars* proprie dicta, sive uterque coniux accuset matrimonium sive alteruter tantum. Si ambo accusent coniugium, defensor vinculi agit contra eosdem, ad illius valorem tuendum. Si unus tantum accusat et alter resistit, hic agit cum defensore vinculi; coniux qua persona privata, defensor qua persona publica seu vi officii.

Si vero accusatur matrimonium a promotore iustitiae, utraque pars procedit ratione muneris qua persona publica.

Id consequitur ex ipsa natura iudicii, quod necessario postulat *partes* in causa.

2. Ex ipso quod defensor vinculi agit *qua pars*, manifestum est eundem habere eadem iura et officia, generatim, quae competunt ceteris partibus. Dicimus *generatim*, quia, cum sit persona publica, defensor habet quaedam iura et officia peculiaria, a lege ratione muneris obeundi ipsi praefinita, v. g. a prima sententia de nullitate matrimonii *debet* necessario appellare ad tribunal superius.

3. Si defensor vinculi, post secundam sententiam quae matrimonii nullitatem confirmaverit, pro sua conscientia censuerit esse appellandum ad normam can. 1987, vinculi defensor ulterius istius instantiae interpositam appellationem non tenetur prosequi, sed pro sua conscientia potest eam prosequi aut deserere (art. 221, § 2; Pontif. Comm. Cod. 29 maii 1947).

An possit vinculi defensor, qui in praefata hypothesi appellationem sit prosecutus, in decursu processus instantiae sive actioni renuntiare ad normam can. 1740, ubi v. g. ex noviter deductis certa appareat nullitas matrimonii? Non videtur deneganda vinculi defensori huiusmodi facultas, dummodo coniux ipse non appellaverit aut contradicat, nec videtur posse tribunal renuntiationem reiicere.

De munere defensoris vinculi attendantur verba sapientissime prolata a Pio XII in Allocutione ad Tribunal S. R. Rotae (*A. A. S.* XXXVI, p. 281 ss.) et monita S. C. de Sacramentis in litteris diei 15 aug. 1949 ad omnes locorum Ordinarios et iudices tribunalium matrimonialium datis.

881. Figura iuridica promotoris iustitiae eiusque munus. — 1. Promotor iustitiae, ut vinculi defensor, agit *qua pars*, ideoque eadem iura et officia, quae partibus competunt, imo maiora et graviora, ipse habet. Nam sicut coniux, qui *accusat* matrimonium, efficitur pars in causa atque iure suo utens vere *agit*, ita promotor iustitiae *accusat* in nonnullis casibus matrimonium, et *qua accusator* aequiparandus est proprio ac vero sensu *actori*.

2. Publicum munus exercet promotor iustitiae; quare semper agit qua persona publica, i. e. ratione officii. Hinc manifestum discrimen inter coniugem *qua accusatorem* et promotorem iustitiae qua talem. Hic, quoties bonum publicum postulat, v. g. si nullitas matrimonii est notoria, iure proprio seu vi muneris agit in iudicio (Pontif. Comm. Cod. 17 iul. 1933, ad IV), independenter a denuntiatione nullitatis coniugii facta a coniugibus vel ab aliis.

Sed etiam in iis casibus, in quibus praevia denuntiatio requiritur, quoties nempe impedimentum secumferens nullitatem matrimonii non est natura sua vel saltem facto publicum vel notorium, procedit ratione officii atque iure proprio.

3. Ubi agitur de denuntiatione nullitatis facta ab utroque vel alterutro coniuge, quia unus vel ambo *a*) positivo voluntatis actu excluserunt matrimonium ipsum, aut omne ius ad coniugalem actum, aut aliquam essentialem proprietatem matrimonii; vel *b*) condicionem apposuerunt contra substantiam coniugii, promotor iustitiae matrimonium *ne accuset*, sed coniugem vel coniuges pro viribus moneat ut suae conscientiae consulant, et, si fieri possit, causam impedimenti auferant, ex. gr. per novum consensum rite praestitum.

Si tamen asserta nullitas evaserit publica et scandalum adsit, ac denuncians resipiscentiae signa, Ordinarii iudicio, revera dederit,

simulque denunciata nullitatis causa argumentis nitatur, sive in facto sive in iure, ita certis et validis, ut probabilis omnino sit ipsius matrimonii nullitas, tunc promotori iustitiae *ius* et *officium* est rite accusandi denunciatum matrimonium (art. 38).

Quatuor conditiones, igitur, requiruntur ut promotor iustitiae habeat ius et officium accusandi matrimonium in praefatis adiunctis: 1° ut asserta nullitas evaserit *publica*, i. e. palam nota; 2° ut adsit scandalum, et quidem publicum; 3° ut coniux, qui denuntiavit nullitatem matrimonii quique causa culpabilis fuit, signa resipiscentiae dederit, et quidem publica et certa; 4° ut nullitas coniugii ex allatis argumentis appareat omnino probabilis.

Si desit una vel alia ex his conditionibus, promotor iustitiae nec ius nec officium habet accusandi matrimonium. Porro, cum accusatio sit valde odiosa ideoque quantum fieri potest excludenda, promotor iustitiae, generatim loquendo, difficilem se praebeat in ea admittenda: quo magis severior erit, eo magis laudandus. Practice vero, ex defectu certo aut saltem probabili unius alteriusve conditionis praedictae, promotori iustitiae opportunae rationes praesto sunt ad huiusmodi accusationem excludendam.

Non urget obligatio accusandi ex parte promotoris, si agitur de matrimonio acatholicorum.

4. Si coniugii nullitas denunciatur a coniuge qui fuit causa culpabilis impedimenti aut nullitatis matrimonii, extra casus de quibus supra (n. 3; art. 38), promotor iustitiae accusationem *ne instituat*, nisi concurrant haec tria:

1° agatur de impedimento quod *publicum* evaserit quodque argumentis nitatur, tam in facto quam in iure, adeo certis et validis, ut serio dubitari nequeat de exsistentia et vi impedimenti;

2° bonum publicum, scil. amotio scandali, Ordinarii iudicio, id revera postulet;

3° fieri nequeat ut, cessato impedimento, matrimonium rite celebretur (art. 39).

Si unum vel alterum ex iis requisitis desit, nec ius nec officium est iustitiae promotori accusandi matrimonium. Ut supra dictum est, accusatio odiosa habenda ac pro viribus omittenda, nisi bonum publicum, ceteris exsistentibus requisitis, illam revera suadeat.

5. Si promotor iustitiae pro sua conscientia censeat argumenta in favorem nullitatis matrimonii denunciati non esse certa et valida aut deesse unam vel aliam ex conditionibus memoratis, an possit cogi ab Ordinario loci vel a tribunali ecclesiastico ad matrimonium accusandum?

Non potest profecto cogi a tribunali ecclesiastico, quippe quod circa causam matrimonialem nihil agere valet independenter ab accusatione coniugii

rite facta per coniuges aut publicam personam ad id constitutam, nimirum per promotorem iustitiae. Ne ab ipso quidem Ordinario loci potest idem promotor compelli. Si Ordinarius prudenter iudicet eum minus recte munere suo fungi, illum amovere valet, aut pro certa et determinata causa matrimoniali peculiarem iustitiae promotorem designare potest.

6. Si unus vel uterque coniux accuset matrimonium, et causa culpabilis impedimenti sive nullitatis haud fuerit, minime sequitur promotorem iustitiae tunc iure accusandi carere. Ipsius ius, et interdum quoque officium, integrum manet, si nullitas coniugii sit publica et urgeat scandalum amovendum.

7. Facta accusatione matrimonii, munus promotoris iustitiae minime cessat. Nam qua partes in causa agunt et ipse promotor et vinculi defensor, alter pro nullitate alter pro valore matrimonii dimicans. Quare articulos proponit, examini coniugum, testium ac peritorum adest, documenta exhibet. Facta publicatione processus et conclusione in causa, conclusiones in favorem assertae nullitatis ex actis et probatis tradit. Sententia pro validitate connubii lata, ius appellandi habet.

8. Si in decursu processus iustitiae promotor comperiat deesse argumenta certa et valida pro asserta coniugii nullitate, ita ut haec videatur omnino excludenda, potestne accusationem revocare seu instantiae renuntiare?

Non videtur dubitandum quin promotor, libello ad id exhibito tribunali ecclesiastico, hoc facere valeat; ipse enim in casu partem *actoris* agit. Porro actor, servatis servandis, potest instantiae renuntiare ad normam canonis 1740.

Defensor vinculi, cum agatur de re in favorem matrimonii, non potest se opponere; nec ipsi coniuges qui, ut supponitur, iure accusandi carent, impugnare valent huiusmodi renuntiationem. An tribunal possit eam non admittere? Omnibus perpensis, censemus negative respondendum.

Eidem promotori non est deneganda facultas exceptionem proponendi contra iudices et tribunalis ministros, reprobandi personam testis eiusve depositionem.

9. Si promotor iustitiae contra sententiam declaratoriam validitatis matrimonii appellaverit ad tribunal superius, huius tribunalis promotor non tenetur necessario prosequi interpositam appellationem; sed potest pro sua conscientia eam deserere, si ex actis et probatis validitas coniugii certa appareat ideoque appellatio solido fundamento destituatur. Nec potest cogi ab Ordinario loci, ubi matrimonium fuit celebratum vel ubi coniuges vivunt, aut ab ipso tribunali ad

prosequendam appellationem. Ratio quidem manifesta, ex natura ipsius muneris promotoris iustitiae evidenter deducta (6).

882. Figura iuridica coniugum in processu matrimoniali, si iure accusandi priventur. — Hac de re nonnulli vel obscure vel minus accurate loqui videntur.

1. Eo ipso quod coniuges nequeunt accusare matrimonium, agere qua *verae partes in causa* non possunt sive per se sive per alios. Idcirco privantur omnibus iuribus quae partibus competunt, adeo ut nequeant proponere exceptionem incompetentiae vel suspicionis contra iudices et ministros tribunalis, reprobare testes, interponere appellationem, etc.

Quidam censent coniuges in huiusmodi processu matrimoniali agere posse indirecte, ex eo nempe quod applicari possint praescripta *de interventu tertii in causa* (can. 1852, 1853). Sed immerito prorsus. Nam interventus potest esse *principalis* vel *accessorius, voluntarius* vel *necessarius*. Hic habetur, cum iudex ipse ad instantiam partis vel etiam ex officio interventum in causa iubet (can. 1853).

Per interventum *principalem* quis constituitur pars in causa et agit pro iure proprio, ita ut huiusmodi interventus aequivaleat novae actioni. Per interventum *accessorium* persona quae intervenit, non constituitur vera pars, nec agit pro iure proprio, sed *pro iure alieno,* quatenus actori vel reo convento sese adiungit eique actione vel defensione assistit (7).

Interventus *principalis* ex ipsa rei natura excludendus est, quia coniux iure agendi pro nullitate sui matrimonii caret propter culpam admissam, ideoque nequit esse pars in causa et agere pro eiusdem nullitate. Sane privatio iuris agendi seu accusandi matrimonium est absoluta et sine ulla limitatione. Ceterum inutilis foret, immo contradictoria, praedicta exclusio et privatio ob culpam, si admittendus esset interventus principalis.

Etiam interventus *accessorius* voluntarius excludendus est, tum quia agitur in casu de iure proprio, non autem de iure alieno; tum quia ex can. 1852, § 2 eatenus quis dicitur admittendus, quatenus ostendat sibi revera competere *ius interveniendi,* quod profecto excluditur ab ipsa lege, scil. a can. 1971, § 1, 1°. Ob eandem rationem interventus *proprie dictus,* etiam necessarius, excludendus est.

2. Coniuges in casu sunt quidem vocandi in iudicium et interrogandi, sed solum in ordine ad rei veritatem cognoscendam; iique

(6) De figura iuridica promotoris iustitiae eiusque munere plures scripserunt. Cfr. *Morale e Diritto,* 1935, p. 237; *Diritto ecclesiastico,* 1837, p. 85; 1938, p. 157; *Apollinaris,* 1934, p. 183; 1937, pagg. 395, 578, 595; *Rivista di diritto privato civile,* 1937, p. 350.

(7) Cfr. Roberti, *De processibus,* II, n. 415 ss.; Lega, *De iudiciis,* I, n. 551; Wernz-Vidal, VI, n. 561 ss.; Noval, *De iudiciis,* I, n. 597.

possunt suppeditare promotori iustitiae adiumenta ad nullitatis matrimonii probationem, ut denuntians in processu criminali.

3. Cum coniuges non sint partes in causa proprie dictae, contra sententiam latam nequeunt appellare (Pontif. Comm. Cod. 6 dec. 1944); et in praefata hypothesi, liquido patet eosdem summo iure sibi eligere non posse procuratorem et advocatum; nam ex iuris praescripto (can. 1655 ss., art. 43 ss.) *partibus,* sive actori sive reo, talis facultas competit. Non obstat art. 46, qui facultatem tribuit advocatum constituendi.

Si coniuges, qui non poterant accusare matrimonium utpote causa dolosa ac directa, at de facto steterunt in iudicio, non ideo sententia laborat vitio nullitatis insanabilis ad normam can. 1892, 2° (Pontif. Comm. Cod. 4 ian. 1946).

883. Probationes. — 1. Admisso libello et lite contestata, conficiendus est *processus probatorius.*

2. Media probandi sunt: *confessio partium, testes, instrumenta, depositiones peritorum* (8).

Generatim eaedem regulae servandae sunt ac in ceteris causis.

At *confessio coniugum* contra matrimonium non sufficit, etsi iuramento firmata: obstat enim bonum publicum (can. 1751).

Consanguinei et *affines* testes habiles habentur in causis suorum propinquorum (can. 1974).

3. S. C. de Sacram. decreto « *Catholica doctrina* » 7 maii 1923, statuit normas servandas in processu super rato; quae normae peculiare habent momentum.

Accedunt *normae,* praefinitae ab eadem S. Congregatione die 27 mart. 1929, ad praecavendam dolosam personarum substitutionem.

Etiam S. Congregatio pro Ecclesia orientali die 10 iun. 1935 *Normas* speciales praefinivit pro huiusmodi processu conficiendo.

Cetera circa dispensationem super rato et non consummato vide n. 757 ss.

4. Specialis modus probandi in causis *impotentiae* et *inconsummationis* est *testimonium septimae manus* et *inspectio corporalis.*

5. Quoad **testimonium septimae manus,** haec brevissime sunt notanda:

1° A iure Germanorum in forum canonicum derivatum est huiusmodi testimonium.

(8) Cfr. Schmalzgr., *l. c.* n. 22 ss.; Mansella, *l. c.* p. 186 ss.; Bassibey, *l. c.* pag. 117 ss.; Gasparri, *l. c.* n. 1487 ss.; Rosset, *l. c.* n. 3742 ss.; Wernz, *l. c.* n. 745; Leitner, *l. c.* p. 572 ss.

2º Olim, quando coniuges affirmabant iuramento suum matrimonium esse inconsummatum, necesse erat, ut, pro utraque parte, septeni consanguinei vel affines, item iureiurando, eorum *credibilitatem* confirmarent.

Hodie septenarius numerus cum tanto rigore non postulatur, nec requiritur ut testes sint consanguinei, sed familiares quoque aut vicini bonae famae, aut alioquin de re edocti, audiuntur, praesertim qui iurare possint de ipsorum coniugum probitate, et praesertim de veracitate circa rem in controversiam deductam (can. 1975).

3º Hoc testimonium non est peremptorium, et ad plenam probationem alia adminicula seu argumenta requiruntur.

6. Quoad **inspectionem corporalem,** haec pauca, pro re nostra, sunt adnotanda:

1º In causis *impotentiae* aut *inconsummationis* requiritur inspectio corporis utriusque vel alterutrius coniugis, nisi ex adiunctis inutilis evidenter appareat (can. 1976).

2º Fit per *peritos*, qui, audito vinculi defensore, eliguntur a iudice inter eos qui competentis magistratus auctoritate idonei fuerint comprobati et honesta fama gaudeant (cc. 1977, 1792-1805).

3º Qui iam privatim partes, circa factum de quo est controversia, inspexerunt, *non admittuntur* ut periti, sed tamquam testes induci possunt (can. 1978). Partibus vero ius est electos a iudice *recusare*, si sibi suspecti videantur (cfr. canones 1757, § 2, 3º, 1795, § 2).

4º Vir examini subiicitur *a duobus medicis*, mulier a *duabus obstetricibus*, nisi ipsa malit inspici a duobus medicis, aut id Ordinarius necessarium duxerit, quia obstetrices non habet satis expertas (c. 1979, §§ 1, 2).

5º Corporalis mulieris inspectio fieri debet, servatis plene christianae modestiae regulis, et adstante semper honesta *matrona* ex officio designanda (can. 1979, § 3).

6º Inspectio fit super capitibus a iudice suo decreto, audito vinculi defensore, definiendis (9).

(9) Can. 1979, §§ 1, 2 silet de *balneo* aquae purae, in quo, secundum Instr. S. C. Concilii, 22 aug. 1840, inspicienda mulier prius per tres saltem horae quadrantes permanere debebat, adstantibus semper peritis et matrona. Quod censebatur necessarium ad praeveniendam virginitatis simulationem, et ipsi inspectioni valde utile.

Ex Codicis silentio putamus iure deduci, *balneum* hodie non requiri absolute. Ceterum, etiam ante Codicem, S. C. Concilii et postea S. C. de disciplina Sacramentorum interdum acceptavit processum matrimonialem sine balnei usu instructum.

In regulis S. C. de Sacram., 7 maii 1923, servandis in processibus super rato, balneum adhuc memoratur (n. 92) sed cum hac moderatione: « nisi periti censeant in casu balneum esse inutile aut nocivum ».

7º Obstetrices aut medici, *seorsim singuli*, mulieris inspectionem exsequi debent, et *singuli* relationes conficere intra terminum a iudice praefinitum tradendas (can. 1980, §§ 1, 2).

8º Relationes obstetricum potest iudex examini alicuius periti medici subiicere, si id opportunum censuerit (can. cit. § 3).

9º Peracta relatione, *periti, obstetrices* ac *matrona, seorsum singuli*, a iudice *interrogantur*, secundum articulos a vinculi defensore antea concinnatos, quibus ipsi, praestito iuramento, respondere debent (can. 1981).

7. Etiam in causis nullitatis ob *amentiam* requiritur suffragium *peritorum*, qui infirmum, si casus ferat, eiusve acta quae amentiae suspicionem ingerunt, examinent secundum artis praecepta; insuper uti testes audiri debent periti qui infirmum antea visitaverint (canon 1982).

884. Publicatio processus et conclusio in causa. — 1. Absoluto processu probatorio, omnia acta sunt *publicanda*. Tamen, cum causa matrimonialis nunquam transeat in rem iudicatam, adhuc *novi* testes vel documenta admitti possunt, vel iam excussi denuo audiri, seclusa fraude et collusione, quam cavere tum iudicis tum imprimis defensoris vinculi est, qui in hunc finem opportunas exceptiones proponere valet (cc. 1781, 1983).

2. Quando partes et defensor declarant se nihil aliud habere deducendum, praeses tribunalis decretum fert *conclusionis in causa*.

3. In causis quae referuntur ad dispensationem matrimonii rati et non consummati, iudex instructor neque ad publicationem processus neque ad sententinam super ipsa inconsummatione et causis ad dispensandum devenire potest, sed omnia acta una cum *voto scripto* Episcopi et defensoris vinculi transmittenda sunt ad S. Sedem (can. 1985).

Requiritur votum *Episcopi*, etiamsi Officialis aliusve munere iudicis instructoris functus sit.

4. Edito decreto conclusionis, habentur *defensiones* et *allegationes*, in quibus actor et reus uti possunt opera advocatorum; defensor vinculi vero ius habet ut « in allegando, petendo et respondendo tam in scriptis quam in defensione orali, audiatur postremus » (canon 1984, § 1).

885. Sententia eiusque publicatio. — 1º Tribunal nequit ad sententiam definitivam devenire, nisi prius vinculi defensor *interrogatus* declaraverit sibi *nihil deducendum* vel *inquirendum* superesse (canon 1984, § 2).

Si vero *ante* praefinitum a iudice diem defensor *nihil* deduxerit, *praesumitur* eum nihil deducendum habere (can. cit. § 3), ideoque tribunal devenire potest ad sententiam.

2° Praeses tribunalis collegialis constituat *qua die* et *hora* iudices ad deliberandum convenire debeant: et nisi peculiaris causa aliud suadeat, in ipsa tribunalis sede conventus habeatur (can. 1871, § 1).

Assignata conventui die, *singuli* iudices *scriptas* afferre debent *conclusiones* suas in merito causae, et *rationes* tam in facto quam in iure, quibus ad conclusionem suam venerint. Prolatis ex ordine singulorum conclusionibus, moderata discussio habenda est sub tribunalis praesidis ductu, praesertim ut constabiliatur quid statuendum sit in parte dispositiva sententiae. In discussione autem fas est unicuique a pristina sua conclusione recedere (cfr. can. 1871, §§ 2, 3, 4).

3° Sententia ferenda est ad *pluralitatem suffragiorum* et in *scriptis*.

4° Ipsa debet: *a*) *definire* controversiam coram tribunali agitatam; *b*) continere rationes seu *motiva* quae dicuntur, tam in facto quam in iure, quibus dispositiva sententiae pars innititur (cfr. can. 1873).

5° Sententia ferri debet, *divino Nomine invocato*. Exprimat oportet quinam sint *iudices*; qui sit *actor*, *reus*, *procurator*, etc.

Referre breviter debet *facti speciem*; dein sequatur *pars dispositiva* sententiae, praemissis rationibus quibus innititur.

Claudi debet cum *indicatione diei* et *loci* in quibus exarata est et cum *subscriptione iudicum* et *notarii* (cfr. can. 1874). Requiritur ad valorem subsignatio omnium iudicum, ex Pontif. Comm. Cod. 14 iul. 1922.

Triplici modo fieri potest sententiae publicatio:

a) *citando partes ad audiendam sententiae lectionem* sollemniter factam a iudice pro tribunali sedente;

b) *partibus denuntiando sententiam esse penes cancellariam tribunalis*, unaque facultatem ipsis fieri eandem legendi et eiusdem exemplar petendi;

c) *transmittendo exemplar sententiae* ad partes *per publicos tabellarios* ad normam can. 1719 (can. 1877). Secundo modo publicari *solet* frequentius sententia in causis matrimonialibus.

886. Appellatio. — 1. *Duplex* requiritur conformis *sententia* ad nullitatem matrimonii *definitive* statuendam. Quare si prima est pro nullitate matrimonii, *debet* defensor vinculi *appellare*, sive pars succumbens hoc faciat sive omittat, et si officium suum negligit, compellendus est a iudice (can. 1986).

2. Si prima sententia est pro valore coniugii, defensor non appellat; pars vero, quae in processu non obtinuit, potest utique appellare. Item promotor iustitiae, si accusaverit matrimonium.

3. Post secundam sententiam, quae matrimonii nullitatem confirmaverit, remittitur *conscientiae* defensoris vinculi secundae instantiae an appellare velit. Si id non faciat, elapsis fatalibus decem diebus, coniuges licite novas nuptias inire possunt (can. 1987). Si *utraque* sententia est *pro valore* matrimonii, partes adhuc possunt, in tertia instantia, recurrere ad Sedem Apostolicam.

Si duae sententiae *discrepant*, tum parti tum defensori integrum est recurrere, ut habeant novam sententiam favorabilem; imo, si altera est contra matrimonium, defensor *debet*.

Si *duae* sint pro nullitate et *una* pro valore, defensor *potest*, sed generatim non tenetur denuo appellare.

4. Sententiae in causa matrimoniali nunquam transeunt *in rem iudicatam*, et proinde etiam post plures decisiones aut post longum tempus causa retractari potest, si *nova* argumenta praesto sint (canon 1989).

Ratio evidens est: falsa sententia fovet peccatum, sive separando veros coniuges, sive uniendo qui tales non sunt.

Nova argumenta vel documenta non requiritur ut sint gravissima multoque minus decretoria, seu quae peremptorie exigant contrariam decisionem. Eorum pondus pro causae revisione aestimandum est, audito vinculi defensore, a tribunali tertiae instantiae (art. 217, § 3).

5. Causa matrimonialis ab uno tribunali iudicata, ab alio tribunali eiusdem gradus iterum iudicari numquam potest, etiamsi praesto sint nova argumenta, sed de ea videre potest iterum tantummodo tribunal superioris instantiae, praevia appellatione (Pontif. Commiss. Cod. 16 iun. 1931). Quae dispositio ita intelligenda est, ut locum habeat tunc solum, cum revera agitur de eadem causa, scil. propter idem nullitatis caput (art. 218).

6. Decreta matrimonii nullitate, Ordinarius loci curare debet ut de ea mentio fiat in *baptismorum* et *matrimoniorum regestis*, ubi matrimonii celebratio adnotata invenitur (can. 1988).

887. Quaestio. — *Utrum conformes ad normam can.* 1903 *et* 1987 *dicendae sint duae sententiae de nullitate matrimonii latae, si eiusdem nullitas declarata fuerit ex diverso capite.*

1. Fingamus casum. Titius et Caia inter se rite celebrarunt coram parocho et testibus ad normam can. 1094. Huius matrimonii validitas postea impugnatur ex capite impotentiae. Processu matrimoniali

legitime confecto, sententia lata est a tribunali primae instantiae: *constare de matrimonii nullitate ex capite impotentiae.* Vinculi defensor ab hac sententia provocavit ad tribunal superius, iuxta praescriptum can. 1986. Tribunal secundae instantiae confirmavit matrimonii nullitatem, sed ex alio capite, scil. non ob impotentiam antecedentem et perpetuam, cum ex actis sufficienter ea probata non emerserit, at *ex capite vis et metus.* Idem dicas de quocumque alio capite.

2. Ratio et momentum eiusmodi investigationis ex dicendis patebit.

Secundum praescriptum can. 1902 duplex sententia *conformis* constituit *rem iudicatam.* Ante Codicem tres sententiae conformes requirebantur ad rem iudicatam habendam. Haec autem tantam vim atque efficaciam obtinet, ut praesumptione iuris et de iure habeatur tamquam vera et iusta nec directe impugnari possit.

Sed numquam transeunt in rem iudicatam causae de statu personarum, uti sunt ex. gr. causae de vinculo coniugali. Ita iure antiquo (c. 7, X, de sententia et re iudicata, II, 27; Bened. XIV, Const. «*Dei miseratione*», 3 nov. 1741, § 11); ita quoque iure novo (can. 1903, 1989).

Benedictus XIV, Const. «*Dei miseratione*», 3 nov. 1741, normam procedendi in causis matrimonialibus accurate praefinivit. Inter alia, haec statuit: «Si secunda instantia alteri *conformis* fuerit, hoc est, si in secunda aeque ac in prima nullum ac irritum matrimonium iudicatum fuerit, et ab ea pars vel defensor pro sua conscientia non crediderit appellandum, vel appellationem interpositam prosequendam minime censuerit; *in potestate et arbitrio coniugum sit novas nuptias contrahere;* dummodo alicui eorum, ob aliquod impedimentum vel legitimam causam, id vetitum non sit. Potestas tamen *post alteram sententiam conformem, ut supra*, coniugibus facta intelligatur et locum habeat, salvo semper et firmo remanente iure seu privilegio causarum matrimonialium, quae ob cuiuscumque temporis lapsum *numquam transeunt in rem iudicatam;* sed si nova res, quae non deducta vel ignorata fuerit, detegatur, resumi possunt, et rursus in iudicialem controversiam revocari».

Quae omnia nunc in Codice confirmata reperiuntur. Sane can. 1903 statuit: «Numquam transeunt in rem iudicatam causae de statu personarum; sed *ex duplici sententia conformi* in his causis consequitur, ut ulterior propositio non debeat admitti, nisi novis prolatis iisdemque gravibus argumentis vel documentis».

Can. 1987 decernit: «*Post secundam sententiam, quae matrimonii nullitatem confirmaverit*, si defensor vinculi in gradu appellationis pro sua conscientia non crediderit esse appellandum, *ius coniugibus*

est, decem diebus a sententiae denuntiatione elapsis, *novas nuptias contrahendi*».

Demum can. 1989 ait: «Cum sententiae in causis matrimonialibus numquam transeant in rem iudicatam, causae ipsae, si nova argumenta praesto sint, retractari semper poterunt, firmo praescripto can. 1903».

3. Igitur, post duas sententias *conformes* de nullitate matrimonii, coniuges, si ulterior appellatio interposita non fuerit, possunt, elapsis decem diebus a denuntiatione sententiae, *novum* matrimonium contrahere.

Porro quandonam altera sententia alteri *conformis* erit dicenda? Satisne est, ut utraque sententia pronuntiet matrimonium esse nullum? An requiritur, praeterea, ut nullum irritumque declaretur *ob idem motivum*, v. g. ex capite impotentiae, vel ex capite vis et metus, vel ex capite appositae conditionis contra substantiam?

Res, ut quisque facile perspicit, est magni profecto momenti.

4. Certum videtur, non haberi requisitam *conformitatem*, si, ut in casu proposito, alia sententia declaret nullum matrimonium ex uno capite, alia irritum pronuntiet ex alio capite.

Rationes praecipuae, quibus permovemur ad id affirmandum, sunt istae:

1° Quando fertur sententia de matrimonii nullitate, non dicitur simpliciter et in abstracto: *constat de nullitate matrimonii*, vel: *matrimonium est nullum.*

Sententia, contra, respicit necessario *certum* ac *determinatum* matrimonium, cuius valor impugnatur ob *certas* et *peculiares causas* mature accurateque perpensas. Hinc dicitur: constat de matrimonii nullitate in casu *ex capite impotentiae:* vel simpliciter: constat de nullitate matrimonii *in casu;* vel proposito dubio: an constet de matrimonii nullitate *in casu*, respondetur: *affirmative* (10).

Igitur eo ipso quod nullum declaratur matrimonium *in casu*, sententia fertur de hoc aut illo matrimonio determinato, ut palam est, propter hoc aut illud caput sive motivum accusato. Inde sequitur, sententiam praescindere non posse a capite seu motivo nullitatis, sed necessario illud secum ferre in eoque totam niti, adeo ut eiusdem valor ex asserto nullitatis capite re vera exsistente ac iuridice probato dependeat plane. Quare motivum seu caput quod allegatur ad impugnandam validitatem matrimonii, v. g. impotentia antecedens et perpetua, vis et metus, consanguinitas etc., est causa nullitatis coniugii ac propterea fundamentum ipsius sententiae. Proinde al-

(10) Cfr. *Acta Apost. Sedis*, II, pagg. 170, 212, 298, 348, 524, 595, etc.

tera alteri sententiae eatenus *conformis* erit, quatenus eadem fuerit causa nullitatis idemque sententiae fundamentum.

Porro si prima sententia nullum declaravit matrimonium, ex. gr. *ex capite impotentiae*, altera irritum pronuntiet *ex capite vis et metus*, procul dubio causa nullitatis diversa est atque distinctum omnino utriusque sententiae fundamentum. Igitur sententiae in tali casu conformes dici nequeunt.

2º Sententia, ut rite feratur ad normam iuris, debet congruam responsionem exhibere « *singulis dubiis* seu *controversiae articulis* » (can. 1873, § 1, 1º).

Dubia autem seu articuli controversiae ex ipso libello litis introductorio desumuntur, sive ex litis contestatione qua obiectum iudicii constituitur (cfr. can. 1726 et 1728). Haec litis contestatio, ut docet clariss. Schmalzgrueber, « fundamentum et principium iudicii dicitur, nam ab hac proprie iudicium incipit... est basis, fundamentum, et, ut DD. loquuntur, quasi lapis angularis iudicii, quo deficiente nihil superaedificari potest » (11).

Articuli vero, ut ait idem Schmalzgrueber, « appellantur eae positiones, quas reus negat, et consequenter actor probare debet » (12).

Rem specie facti declaremus. V. g. unus e coniugibus vel ambo coniuges mutuo consensu matrimonium accusant ex capite impotentiae, seu contendunt matrimonium fuisse nulliter initum ob dirimens impotentiae impedimentum. Defensor vinculi (sive solus, sive una cum alia parte conventa) valorem matrimonii iam celebrati tuetur. Onus probandi incumbit actori, qui nempe exsistentiam asserti impedimenti seu impotentiae certis atque indubitatis argumentis evincere debet, ut inde comprobata maneat ipsius matrimonii nullitas.

Igitur *motivum* nullitatis ab actore assertum constituit obiectum iudicii, ita quidem ut tota discussio atque integer processus versetur circa exsistentiam, necne, praedicti motivi. Quo rite vindicato, sententia de nullitate matrimonii est veluti *conclusio* sponte ac necessario manans ex impedimenti dirimentis exsistentia plene comprobata. Hinc patet, an et quaenam exsistat relatio inter motivum seu caput assertum et nullitatem matrimonii ipsamque sententiam. Motivum est *causa*, nullitas atque ipsa sententia de eadem habenda est tamquam *effectus*.

Si forte sententia congruam responsionem non exhibeat singulis articulis, procul dubio rite non fertur, cum obstet praescriptum

(11) Lib. II, tit. 5, nn. 1 et 4.
(12) *Loc. cit*, n. 5. Cfr. etiam Pirhing. lib. II, tit. 5, n. 12.

can. 1873, § 1, 1º, imo ipsa rei natura. Si autem articuli unius sententiae sint diversi ab iis qui referuntur in alia sententia, istae duae sententiae profecto discrepant inter se, nimirum conformes nequaquam dici possunt.

Nam sententia, ut ait *Schmalzgrueber* (13), « debet esse conformis libello seu petitioni in tribus: *in re*, id est, ut iudex de alia re non pronuntiet, quam quae petita est: *in causa petendi*, ut iudex aliam causam non proferat: *in actione*, ut eam rationem sequatur, quam actor instituit ».

Idem egregius Auctor docet, ius appellandi non competere ei « qui in eadem causa et *super eodem articulo* tres (hodie, ut supra dictum fuit, duae sufficiunt) *conformes* sententiae contra se tulit... Dixi *in eadem causa* et *super eodem articulo...* » (14).

Conformitas igitur sententiarum attendenda est non solum in ordine ad eandem causam, ex. gr. de nullitate matrimonii, verum etiam *quoad eundem articulum*, ac propterea *quoad idem motivum* seu *caput*, ex quo matrimonii validitas impugnatur.

3º Quae doctrina confirmatur etiam praescripto can. 1873, § 1, 3º, quo id statuitur: « Sententia debet... continere rationes seu *motiva* quae dicuntur, tam in facto quam in iure, quibus dispositiva sententiae pars innititur ». Hoc autem praescriptum urget sub poena nullitatis ipsius sententiae, ut expresse edicitur in can. 1894, 2º.

Porro si lata sententia continere debet rationes seu motiva decidendi, et quidem tam rigorose ut secus nullitatis vitio laboret, a fortiori eadem sententia continere debet ipsum motivum seu caput, v. g. impedimentum impotentiae vel consanguinitatis aut affinitatis etc., propter quod matrimonium nullum et irritum declaratur. Si vero duae sententiae, quae decidendi rationes omnino diversas referunt, conformes dici nequeunt, a paritate, quin dicamus a fortiori, conformes minime sunt, si alia v. g. ex capite impotentiae, alia ex capite vis et metus irritum matrimonium pronuntiet.

4º Benedictus XIV in citata Const. « *Dei miseratione* », ex qua Codicis canones causas matrimoniales respicientes deprompti sunt, statuit, ut nullo in casu « matrimonii vinculum dissolutum censeatur, nisi duo iudicata vel resolutiones aut sententiae *penitus similes*, et conformes... emanaverint ».

Igitur sententiae, quae nullum atque irritum declarant matrimonium, debent esse, iuxta *Benedictum XIV*, « *penitus similes* et conformes ». Quod

(13) Lib. II, tit. 5, n. 31
(14) Lib. II, tit. 28, n. 5. Cfr. Wernz-Vidal, *De processibus*, n. 592; Roberti, *De processibus*, II, n. 456.

autem laudatus Pontifex expresse loquatur de duabus sententiis, quae ambae latae sint *pro nullitate matrimonii*, ex textu et contextu evidentissimum est.

Unde si, praeter declarationem nullitatis matrimonii in utraque sententia contentam, requiritur aliquid amplius, id manifesto significat, ex mente doctissimi Pontificis satis non esse, ut pars dispositiva utriusque sententiae — quae irritum pronuntiat matrimonium — eadem sit, sed praeterea exigi, ut in ceteris quoque sententiae latae «*penitus similes* et conformes» sint.

Haec sane verba «*penitus similes*» profecto referri nequeunt ad partem dispositivam sententiarum, quia nedum *similis*, verum etiam *identica* sit oportet utriusque sententiae pars dispositiva. Quare ea verba, si non referuntur nec referri valent ad partem dispositivam sententiae, necessario ad alia referenda sunt, imprimis quidem et praecipue ad motivum seu caput, propter quod irritum declaratum fuit matrimonium.

Neminem vero latet, praefatam *Benedicti XIV* Constitutionem etiam hodie attendendam esse, ad normam can. 6, 2°, quia canones «qui ius vetus ex integro referunt, ex veteris iuris auctoritate... sunt aestimandi».

5° Quae hucusque diximus, perspicue confirmantur ex mente legislatoris seu ex fine legis probe spectato. Nam, ut scite animadvertit *Pirhing*, «prima (regula) est, in interpretatione legum non tam verba spectanda sunt, quam mens et voluntas seu intentio legislatoris, quae est veluti anima legis, a qua haec omnem vim obligandi habet... Colligitur autem ea mens et voluntas tum ex materia legis, tum ex circumstantiis, praecipue vero ex fine et causa sive ratione motiva, ob quam lex fertur» (15).

Cur, duplici lata sententia conformi de nullitate matrimonii, ulterior propositio causae non admittitur, nisi novis prolatis iisdemque gravibus argumentis vel documentis? (can. 1903 et 1989).

Ratio manifesta. Iure praesumitur, causam matrimonialem, post duas sententias conformes, fuisse mature serioque examinatam et discussam ac definitam, ita ut inutilis ac fere temeraria videatur ulterior propositio eiusdem causae.

Porro si tribunal primae instantiae declaravit matrimonium esse nullum ex uno capite, v. g. ob impotentiam, tribunal contra secundae instantiae illud irritum edixit ex alio capite, v. g. propter metum gravem iniuste incussum, iudices vel primae vel secundae instantiae procul dubio erraruut circa motivum seu caput nullitatis, adeo ut causa matrimonialis in tali casu minus accurate examinata ac definita

(15) Lib. I, tit. 2, n. 101.

a tribunali vel primi vel secundi gradus dicenda sit. Proinde, ex ipsa rei natura, tunc deest ea praesumptio de qua supra.

Igitur concludendum: duae sententiae de nullitate matrimonii *conformes* ad normam can. 1903 et 1987 dicendae non sunt, si nullitas eiusdem matrimonii pronuntiata fuerit ex diverso capite.

888. Expensae iudiciales (16). — 1. Nomine *expensarum* heic non intelliguntur expensae *voluntariae*, quas partes impendunt ex. gr. procuratoribus et advocatis pro libitu suo adhibitis, sed *necessariae* in causa pertractanda intelliguntur (cfr. can. 1908).

2. Expensae iudiciales regulariter solvendae sunt a parte, quae in iudicio succumbit: praesumitur enim temere litigasse (cfr. can. 1910).

3. Quodsi in iudicio pateat, temeritatem abfuisse, seu rationes saltem probabiles adfuisse agendi in iudicio, tribunal decernit expensas inter partes esse compensandas; imo ipsi parti succumbenti interdum statuit reficiendas esse, idque tum praesertim, cum victus est pauper, victor autem dives (cfr. can. 1911) - (17).

De *patrocinio gratuito* et expensarum iudicialium *diminutione* vide cc. 1914-1916.

889. Scholion. — Proles nata ex matrimonio, quod nullum declaratum fuit, est *legitima* si matrimonium fuerit *putativum* (cfr. n. **746**); secus, non.

Quoad *educationem*, onus *per se* incumbit utrique parenti. Unde sunt applicanda principia iuris naturalis et servandae dispositiones ecclesiasticae atque civiles, dummodo iuri divino vel canonico hae non repugnent. Huc spectant quae alibi diximus (n. **741** ss.).

In dubio res arbitrio iudicis ecclesiastici favore prolis relinquitur (18).

890. Notae historicae. — 1. Certum est fideles etiam primis Ecclesiae saeculis non potuisse, inconsulta auctoritate ecclesiastica, coniugia inita dissolvere (19).

Nec desunt indicia quaedam solutionis causarum matrimonialium in casibus particularibus (20). At isti casus non erant frequentes,

(16) Cfr. Wernz, *l. c.* n. 749; Rosset, *l. c.* n. 3729; Gasparri, *l. c.* n. 1512 ss.; Bassibey, *l. c.* p. 445 ss.; Vlaming, *l. c.* n. 805.

(17) Cfr. v. g. S. R. R. *Ausculana in Piceno*, 28 maii 1909; *Alexandrina*, 14 ian. 1909; *Monacen. Friburgen.*, 24 iulii 1909; *Ravennaten.*, 19 ian. 1910; *Cameracen.*, 19 iun. 1909; *Cracovien.*, 11 iun. 1910, etc.; *Acta Apost. Sedis*, I, p. 533, 565, 583, 666; II, p. 308, 697.

(18) Cfr. Sanchez, lib. X, disp. 20, n. 11; Schmalzgr., *l. c.* n. 128; Gasparri, *l. c.* n. 1516.

(19) I *Cor.* v, 1 ss., vi 1 ss.; S. Ignat. Martyr in epist. *ad Polycarpum*, cap. 5; Wernz, *l. c.* n. 728; Fahner, *l. c.* p. 24 ss.

(20) Cfr. c. 25 Conc. Ancyr. (an. 314); c. 2 Conc Venetic. (an. 465); c. 25 Conc. Agath. (an. 506); c. 1, C. XXXIII, q. 2.

cum pauca tunc temporis exsisterent impedimenta matrimonialia dirimentia.

Crescente vero inde praesertim a saec. VIII et IX impedimentorum numero, causae quoque matrimoniales frequentiores sunt in foro ecclesiastico.

2. Gratianus in causis *separationis* necessariam dicit cognitionem causae per iudicem ecclesiasticum (21); sed, in casu adulterii, *nimis rigorose* sequitur leges romanas, soli marito vindicans ius accusandi (22). Unde Glossa, Bernardus Papiensis et Tancredus ab eius sententia recedentes, merito docent utrique coniugi ius accusandi competere (23).

Idem Bernardus Papiensis cum Tancredo tenet ad Ecclesiam spectare etiam iudicium de causa accessoria effectuum temporalium, quae ex causa principali matrimonii oriatur (24).

3. Ante Concilium Tridentinum causae matrimoniales proponebantur etiam coram decanis, archidiaconis aliisque praelatis inferioribus.

Patres Tridentini omni potestate eos privarunt, id statuentes: « Causae matrimoniales... non decani, archidiaconi aut aliorum inferiorum iudicio, etiam visitando, sed Episcopi *tantum* examini et iurisdictioni relinquantur » (25).

4. In causis matrimonialibus idem processus ac in aliis causis contentiosis adhibebatur. Sed Clemens V an. 1311 permisit ut processus *summarius* adhiberi posset (26).

In Concilio Constantiensi de reformato processu matrimoniali actum est (27).

Concilium Trid. nonnullas mutationes quoad causas matrimoniales opportune introduxit (28).

5. Maximi momenti est reformatio processus matrimonialis facta a Benedicto XIV per Const. « *Dei miseratione* », 3 nov. 1741, qua introductus fuit *defensor vinculi* et *appellationes* accurate determinatae fuerunt, ita ut iste Pontifex iure dici possit ac debeat auctor hodierni processus matrimonialis.

(21) Cfr. c. 1, 3, 4 cum dict. Grat. C. XXXIII, q. 2.
(22) Cfr. dictum Grat. post. c. 10, C. XXXII, q. 1.
(23) Cfr. Gloss. ad cit. dict. v. *Accusationem*; Bernardus Papiensis, *l. c.* p. 184 s.; Tancredus *l. c.* p. 87.
(24) Freisen, *l. c.* p. 840 ss.
(25) Sess. XXIV, cap. 27 *de reform.*
(26) Cap. 2 *de iud.* II, 1, in Clement.
(27) Cfr. Hefele, VII, p. 338; Freisen, *l. c.* p. 852; Feije, *l. c.* n. 593.
(28) Sess. XXIV, cap. 20 *de reform.*; Sess. XXV, cap. 10 *de reform.*

6. Rigor Const. « *Dei miseratione* », quoad necessitatem *duplicis* sententiae conformis, mitigatus fuit per decretum S. C. S. Off. 5 iun. 1889 (cfr. n. **893**). Iam antea, per respons. S. C. C. in causa Monac. 23 ian. 1875, difficultas haud levis in processu ordinario circa causas separationis tori et cohabitationis sublata est (29).

Peropportune editae fuerunt a S. Sede nonnullae Instructiones, quae perspicue et accurate describunt modum procedendi in causis matrimonialibus, scilicet Instr. S. C. C. 22 aug. 1840, Instr. S. C. S. Off. ad Episcopos rituum orient. 20 iun. 1883, Instr. S. C. de Prop. Fide eiusd. anni (30). Quae mitior disciplina, accuratius determinata, in C. recepta est.

ARTICULUS IV.

De casibus exceptis.

891. Quinam sint casus excepti et quomodo procedendum. — « *Cum ex certo et authentico documento, quod nulli contradictioni vel exceptioni obnoxium sit, constiterit de exsistentia impedimenti disparitatis cultus, ordinis, voti sollemnis castitatis, ligaminis, consanguinitatis, affinitatis aut cognationis spiritualis, simulque pari certitudine apparuerit dispensationem super his impedimentis datam non esse, hisce in casibus, praetermissis sollemnitatibus hucusque recensitis, poterit Ordinarius, citatis partibus, matrimonii nullitatem declarare, cum interventu tamen defensoris vinculi* » (can. 1990). Huc spectant articuli 226-231 citatae Instr. 15 aug. 1936.

1. Dicitur *casus exceptus* is qui regulis ordinariis processum matrimonialem respicientibus non subest; ita ut peculiares sollemnitates in huiusmodi processu servandae, omittantur.

Porro quae aut ex ipsa rei natura aut ex positiva iuris dispositione in ordinario processu matrimoniali postulantur, haec sunt:

1° iudex competens ratione loci ubi matrimonium initum est, vel ratione domicilii aut quasi-domicilii, ad normam can. 1964;

2° tribunal collegiale, si agitur de causa quae vinculum matrimoniale respiciat, ad normam can. 1576, § 1, 1°;

(29) Cfr. Santi, lib. II, tit. 6, n. 8 ss.
(30) *Collect. S. C. de Prop. Fide*, nn. 911, 1587, 1588; Cappello, *De visitatione SS. Liminum* etc., I, p. 367 ss.

3º regularis accusatio aut iure facta petitio, ad normam canonis 1970;

4º interventus defensoris vinculi, si agitur de nullitate matrimonii aut de probandis inconsummatione et causis ad dispensandum requisitis, ad normam can. 1586;

5º probationes (can. 1747-1836, 1974-1982);

6º Publicatio processus et conclusio in causa, ad normam canonum 1858-1867, 1983-1985;

7º sententia legitime lata (can. 1868-1877);

8º appellatio, et quidem necessario proponenda per defensorem vinculi a prima sententia quae matrimonii nullitatem declaraverit, ad normam can. 1986;

9º necessitas duarum sententiarum conformium, quae tamen numquam transeunt in rem iudicatam, ut coniugibus, declarata matrimonii nullitate, liceat novas nuptias contrahere, ad normam can. 1987 collati cum can. 1903 et 1989.

Ex dicendis patebit quaenam ex his regulis sint servandae, quaenam omitti possint aut debeant in casu excepto de quo agitur.

2. Nomine *documenti*, de quo in can. 1990, intelligitur quodlibet scriptum sive originale sive transumptum seu eiusdem exemplar. Necesse est ut documentum:

1º sit *certum*, quatenus referatur revera ad personam et ad impedimentum de quo agitur, simulque ex eius tenore, omnibus perpensis, excludatur quaevis dubitatio aut incertitudo;

2º *authenticum*, quatenus publicam faciat fidem, sive immediate et directe si est *scriptum originale*, sive mediate et indirecte si est exemplar *ex originali desumptum*, addita in hoc casu congrua fide de omnimoda *concordantia cum originali*;

3º *nulli contradictioni vel exceptioni obnoxium*, quatenus documentum adeo certum, perspicuum, genuinum et authenticitate praeditum sit oportet, ut quemcumque etiam levissimum timorem aut suspicionem falsitatis, erroris, subreptionis aut obreptionis, tam ratione sui quam ratione adiunctorum, prorsus excludat.

Huiusmodi documentum *authenticum* est rescriptum R. Pontificis, Sacrarum Congregationum et Ordinariorum in exercitio suorum munerum forma legitima exaratum; item instrumentum a notario ecclesiastico confectum; pariter actum iudiciale ecclesiasticum; praesertim huc venit inscriptio baptismi, ordinationis, professionis religiosae, matrimonii, quae habetur in regestis Curiae vel paroeciae aut religionis, et attestatio scripta ex ea desumpta et a parocho vel Ordinario aut ecclesiastico notario confecta, vel eius exemplar authenticum (cfr. can. 1813, § 1).

3. Documentum *civile* aut *confectum a ministro acatholico* potestne haberi ut authenticum in ordine ad casum exceptum de quo agitur?

Fingamus casum. Caius et Sempronia acatholici, qui propterea non tenentur servare formam a Codice praescriptam ad normam can. 1099, § 2, matrimonium valide ineunt coram magistratu civili aut coram ministro haeretico vel schismatico. Postea, obtenta a iudice laico sententia divortii, alias ineunt nuptias. Deinceps utraque vel alterutra pars convertitur ad fidem catholicam et petit a parocho vel ab Ordinario an tuta conscientia in vita coniugali manere possit, seu utrum secundae nuptiae ut validae habendae sint necne.

Undenam constabit de exsistentia prioris coniugii ac propterea de impedimento ligaminis? Documentum magistratus civilis aut ministri acatholici, v. g. pastoris sectae protestanticae, potestne haberi tamquam *authenticum* in casu, ad probandum impedimentum ligaminis ratione prioris coniugii valide initi?

Si documentum, secundum leges uniuscuiusque loci, est *publicum*, semper praesumitur genuinum, donec contrarium evidentibus argumentis probetur (cfr. can. 1913, § 2, 1814), ideoque *per se* publicam facit fidem. Proinde etiam in foro canonico *per se* attendi haberique potest ut authenticum. In praxi tamen maxima prudentia et circumspectio adhibenda est in huiusmodi negotio, ne ullo pacto in discrimen adducatur aut puritas fidei morumve sanctitas aut reverentia erga Ecclesiam eiusque leges.

4. Sicuti de exsistentia impedimenti constare debet ex documento certo et authentico, quod nulla contradictione vel exceptione impugnari queat, seu *omnimoda certitudine;* ita, ut fiat locus casui excepto, constare debet *eadem plena certitudine* impedimentum sublatum non fuisse legitima dispensatione. Quare *omnimoda et plena certitudo* duo respicere debet, scil. tum *exsistentiam* impedimenti dirimentis, tum *durationem* eiusdem, quatenus non cessaverit per dispensationem aut, si agitur de impedimento ligaminis, morte alterius coniugis vel solutione coniugii rati et non consummati.

Quae duo, ut evidenter patet, relativa sunt eaque mutuo et necessario coniunguntur, sive spectetur ipsum factum sive consideretur ipsa certitudo. Haec quippe maior aut minor potest esse; hinc fit *ut eadem* certitudo requiratur pro exsistentia impedimenti, ac pro eiusdem perduratione.

5. Ex authentica declaratione Pontif. Comm. Codicis diei 16 iun. 1931 (1) *par certitudo*, de qua in can. 1990, haberi potest non solum ex certo et authentico documento, verum etiam ex alio

(1) *Acta Apost. Sedis*, XXIII, pag. 353 s.

legitimo modo, v. g. ex testium qualificatorum depositione. Cum verba «*pari certitudine*» can. 1990 ac citata declaratio Commissionis Codicis referantur ad *defectum dispensationis* seu *cessationis* impedimenti dirimentis, quaeri potest, an ipsa quoque exsistentia impedimenti, praeterquam ex certo et authentico documento, alio legitimo modo probari possit.

6. Nonnulli negant aut dubitant, nec forte sine aliquo fundamento; nam expressa verba can. 1990 «ex certo et authentico documento», ita videntur intelligenda, ut consulto legislator modum probationis significaverit. Sed omnibus mature perpensis, censemus praefata verba significare quidem modum *ordinarium*, quo impedimenti exsistentia probanda est, ita tamen ut in casibus extraordinariis, saltem per modum exceptionis, aliae quoque admittantur probationes, *si* et *quatenus* ex iisdem *omnimoda* seu *plenissima certitudo* haberi possit.

Rem exemplo explicemus. In quadam paroecia, ex incendio aut alluvione libri paroeciales perierunt. Paulo ante Titius et Caia matrimonium inter se contraxerunt in facie Ecclesiae, servatis de iure servandis. Adest parochus qui astitit celebrationi matrimonii, adsunt testes qui interfuere, adsunt innumeri fideles qui praesentes fuerunt in ecclesia, occasione huiusmodi celebrationis nuptiarum. Nonne ex depositionibus horum testium omnimoda et absoluta certitudo, de qua supra, haberi poterit, perinde ac si ageretur de certo et authentico documento? Nonne ex praescripto can. 1791, § 1 depositio testis qualificati qui deponat de rebus ex officio gestis, ut parochus in casu memorato, plenam facit fidem?

7. Can. 1990 expressam facit mentionem de *septem* tantum impedimentis, scil. de cultus disparitate, ordine, voto sollemni castitatis, ligamine, consanguinitate, affinitate et cognatione spirituali. Ratio manifesta: ubi agitur de his impedimentis *authenticum* documentum ex regestis Curiae vel paroeciae aut familiae religiosae, ipsa rei natura perspecta, commode haberi potest. Quod de ceteris impedimentis, saltem universim, profecto dici nequit.

Praedicta enumeratio est quidem *taxativa* (Pontif. Comm. Cod. 6 dec. 1943) quatenus comprehendit omnia et singula impedimenta recensita, non est tamen *exclusiva*, quatenus haberi possunt alii casus iuridice conformes et fere identici qui aut expeditiore ratione ad normam can. 1747, 1° resolvendi sunt, vel servata forma de qua in canone 1990 ss. Nam processus stricte iudicialis tum ratione expensarum tum ob alia incommoda complura, quantum fieri potest, vitandus est. Porro si nullitas matrimonii *evidenter* probari possit etiam

praetermissis sollemnitatibus iudicialibus, ita ut fiat locus casui excepto, non est alienum a mente legislatoris, imo magis conforme fini legis et generalibus iuris principiis, ut processus ille omittatur.

Manifestum autem est, praeter septem impedimenta in can. 1990 expresse memorata, alia quoque haberi, quae interdum probari possint «ex certo et authentico documento, quod nulli contradictioni vel exceptioni obnoxium sit». Huiusmodi impedimenta sunt aetas (can. 1067), impotentia (can. 1068), si de ea certo constet ex duplici sententia conformi a iudice competente ecclesiastico data, cognatio legalis (can. 1080), publica honestas (can. 1078), coniugicidium notorium notorietate iuris ex sententia legitime lata.

Ceterum quaestio est minoris momenti, cum procedi possit in praefatis casibus per processum *ex notorio*, ut aiunt, ad normam can. 1747, 1°.

Eatenus vero censemus locum esse casui excepto, quatenus de exsistentia impedimentorum revera constet seu constare possit «*ex certo et authentico documento, quod nulli contradictioni aut exceptioni obnoxium sit*». Igitur non valet praescriptum de metu, raptu etc., licet *evidenter* constaret.

Porro si applicari potest can. 1747, 1°, ut concedunt ipsi patroni sententiae appositae, a fortiori datur facultas applicandi praescriptum can. 1990 ss.

8. Dicitur: «*poterit Ordinarius*». Nomine Ordinarii non venit Officialis, de quo in can. 1573, nec, ex principiis generalibus de potestate iudiciali, Vicarius generalis sine mandato speciali (Pontif. Comm. Cod. 6 dec. 1943). Ceteri omnes locorum Ordinarii, de quibus in can. 198, intelliguntur. Competens autem, ad normam can. 1964, est Ordinarius loci in quo matrimonium celebratum est aut in quo pars conventa, vel, si una sit acatholica, pars catholica domicilium aut quasi-domicilium habet.

Si Ordinarius sit absens vel impeditus, ipse Officialis procedit in casu, sed solum de mandato speciali Ordinarii (art. 228), qui profecto potest alium quoque sacerdotem ad huiusmodi munus deputare.

Vox «*poterit*» evidenter innuit agi de facultate Ordinario concessa, non vero de stricta obligatione, ita ut ipsius arbitrio et conscientiae remittatur, utrum, omnibus et singulis mature consideratis, ordinarius processus matrimonialis instituendus sit, an potius applicandum occurrat praescriptum Codicis de casibus exceptis.

9. Dicitur praeterea: «*citatis partibus... cum interventu defensoris vinculi*». Utraque conditio ad valorem declarationis nullitatis matrimonii postulatur: alia ex positiva iuris dispositione, alia ex ipsa rei natura. Partes, in casu, habent ius strictum in ordine sive ad vinculum matrimoniale sive ad propriam libertatem, ideoque ne-

cessario citandae sunt, ut suum ius, quatenus opus sit, asserere et vindicare valeant. Hinc merito Pontificia Commissio Codicis authentice declaravit die 16 iunii 1931 citationem partium faciendam esse *ante* declarationem nullitatis matrimonii (2). Huc spectant art. 229 et 230 Instr.

10. Quaeri potest, an in casu *processus* vere et proprie *iudicialis*, locum habeat et an pronuntiatio nullitatis matrimonii sit vera et proprie dicta *sententia iudicialis*. Certa ab incertis distinguenda.

Quod processus stricte iudicialis in casus desit, manifestum est. Deest quippe contestatio litis proprie dicta, desunt ordinariae probationes, deest publicatio processus et conclusio in causa, deest sententia legitime ferenda ad normam can. 1873 s., deest vera appellatio de qua in can. 1879 et 1986 ss.: propterea verificatur *casus exceptus* ab iis regulis quae processum proprie dictum seu stricte iudicialem respiciunt.

At simul forma quaedam processus procul dubio admittenda est. A nonnullis huiusmodi processus dicitur *oeconomicus*, ab aliis *administrativus*, ab aliis verius vocatur *iudicialis* at *summarius*.

Quaestio authentice resoluta habetur resp. Pontif. Comm. Codicis 6 decembris 1943, quae dixit agi de processu iudiciali.

11. Ex natura processus pendet etiam responsio ad alterum, scil. an declaratio nullitatis matrimonii sit *vera sententia iudicialis* necne.

Quidam affirmant; 1° quia in can. 1992 declaratio vocatur expresse *sententia;* 2° quia citatio partium et interventus defensoris vinculi refertur ad processum iudicialem ideoque ad sententiam proprie dictam; 3° quia in can. 1991 et 1992 sermo est de *iudice* secundae instantiae. Fatemur, haec argumenta nec valida nec eo minus peremptoria esse, attentis variis canonibus (v. g. cc. 1715, 1716, 1784, 1793, § 1, 1796, 1805, 1839, 1840, 1913, 1963, etc.).

Alii negant seu distinguunt, dicentes declarationem nullitatis matrimonii esse actum vere *iudicialem* (Pontif. Comm. Cod. 6 dec. 1943), at nonnisi sensu *lato*, non autem stricto, sententiam iudicialem vocari posse. Quae opinio verior est. Inde sequitur, omnia et singula requisita sententiae de quibus in cc. 1873, 1874, et 1877, non postulari in praefata declaratione, sed ea tantum requiri et sufficere quae ex ipsa rei natura, secundum normas iustitiae et aequitatis ac principia generalia iuris, ad valorem actus necessaria sunt.

(2) *Acta Apost. Sedis*, XXIII, pag. 354.

892. Provocatio seu appellatio ad iudicem superiorem. — Can. 1991 statuit: « *Adversus hanc declarationem defensor vinculi, si prudenter existimaverit impedimenta de quibus in can. 1990 non esse certa aut dispensationem super eisdem probabiliter intercessisse, provocare tenetur ad iudicem secundae instantiae, ad quem acta sunt transmittenda quique scripto monendus est agi de casu excepto* ».

1. Num ista provocatio ad iudicem secundae instantiae sit vera et proprie dicta appellatio ad normam can. 1879, controvertitur. Responsio pendet ex supra dictis de natura huiusmodi processus et declarationis nullitatis. Si haec habetur uti vera *sententia* iudicialis, necessario dicendum agi de *appellatione* iuridica.

Ius et officium provocandi ad iudicem immediate superiorem ex parte defensoris vinculi non est absolutum, ut in ordinario processu matrimoniali (can. 1986), sed *conditionatum*, quatenus vinculi defensor tunc solum debet provocare ad tribunal superius, cum prudenter censet, omnibus mature perpensis, aut impedimentum dirimens, ex quo pendet valor vel nullitas matrimonii, non esse certum, aut dispensationem super eodem probabiliter fuisse concessam.

2. Attentis verbis relati can. 1991, quidam tenent ius provocandi ad iudicem secundae instantiae competere tantum defensori vinculi, non autem partibus. Sed aliud videtur dicendum. Codex loquitur de *officio* provocandi, « provocare *tenetur* », quia officium incumbit uni defensori vinculi; sed nullatenus excludit ius quod forte competit partibus interesse habentibus.

Art. 229, § 2 hanc doctrinam in praecedentibus editionibus traditam expresse confirmat; qui, praeterea, idem ius merito tribuit ipsi promotori iustitiae, si interfuerit. At si utraque vel alterutra pars contradicat aut excipiat, eo ipso non verificatur conditio expresse in can. 1990 indicata, ita ut locus non sit casui excepto.

3. *Iudex* secundae instantiae quinam erit? Ordinarius tantum, an quoque Officialis Curiae, ad normam can. 1573? Cum in can. 1990 expresse fiat mentio de Ordinario qui in prima instantia rem examinat atque nullitatis declarationem pronuntiat, videretur etiam in secunda instantia iudex competens esse solum Ordinarius, ne admittenda foret differentia inter iudicem primae et secundae instantiae.

His tamen non obstantibus, dicendum, verba esse sumenda prout sonant, secundum propriam significationem in textu et contextu considerATAM, ad normam can. 18. Porro nomine *iudicis* in tribunali primae et secundae instantiae venit non solum Ordinarius loci (can. 1572, § 1), sed etiam Officialis qui « unum constituit tribunal cum Episcopo » (can. 1573, § 2). Ergo.

Art. 230 hanc conclusionem confirmare videtur, cum dicat: « *Tribunal* secundae instantiae definiat... ». Id confirmat Pontif. Comm. Codicis, 6 dec. 1943.

4. De tempore utili ad provocationem faciendam nihil dicitur in can. 1991. Applicandumne est praescriptum can. 1881, ita ut intra *decem* dies ea instituenda sit? Plures affirmant. Sed verius negandum: tum quia lex silet, aliter ac in ceteris casibus (v. g. can. 1610, § 3, 1688, 1709, § 3, 1895, etc.); tum quia non constat agi de vera et proprie dicta appellatione.

Ceterum, expedit, in praxi, ut vinculi defensor provocet statim seu quamprimum ad iudicem superiorem, quoties matrimonii nullitas *evidens* undequaque non appareat.

5. Acta, quae transmittenda dicuntur ad tribunal superius, possunt esse ipsamet originalia aut eorum authenticum exemplar, ad normam can. 1644 et 1890.

6. Iudex secundae instantiae dicitur « *scripto monendus... agi de casu excepto* ». Ratio patet. Nam iudex, si nesciret agi de huiusmodi casu, deberet statim reiicere sententiam seu declarationem et iubere ut processus conficeretur ad tramitem iuris. Monitio facienda est ab ipso Ordinario, quia acta ad tribunal superius remittit. Scriptum ad valorem postulari non videtur.

7. Can. 1992 decernit: « *Iudex alterius instantiae, cum solo interventu defensoris vinculi, decernet eodem modo de quo in can. 1990, utrum sententia sit confirmanda, an potius procedendum in causa sit ad ordinarium tramitem iuris; quo in casu eam remittit ad tribunal primae instantiae* ».

Iudex secundae instantiae, i. e. Ordinarius aut Officialis (Pontif. Comm. Cod. 6 dec. 1943) attente examinare debet an ex actis transmissis ab Ordinario primae instantiae constet *omnimoda certitudine* de nullitate matrimonii in casu, scil. *tum* de exsistentia impedimenti dirimentis, ex una parte, *tum* de defectu dispensationis, ex alia parte, super eodem impedimento.

Quidam censent partes citandas esse etiam apud iudicem secundae instantiae, quia, aiunt, id postulat ipsa iustitia et ratio formae processualis et innuere videntur verba: « decernet *eodem modo* de quo in can. 1990 ». Porro canon iste expressam facit mentionem de citatione partium. Eo vel magis, addunt, partes citari debent, si forte in prima instantia aliquam oppositionem aut exceptionem ipsae fecerint.

Alii existimant partes non esse citandas. Imprimis quia can. 1992, aliter ac can. 1990, nullum facit verbum de huiusmodi citatione. Secundo, quia verba « cum *solo* interventu defensoris vinculi » videntur manifesto excludere interventum partium. Tertio, quia citatio partium est inutilis; nam si ipsae

aliquam oppositionem aut exceptionem fecerunt, eo ipso locus non erat casui excepto, atque ita reiicitur ratio paulo superius memorata, quae affertur a patronis alterius opinionis. Quodsi neutra pars in prima instantia contradixerit aut exceperit, cur citatio erit repetenda?

Demum responsio Pontificiae Commissionis Codicis diei 16 iunii 1931 dicit partes citandas esse *ante* declarationem nullitatis matrimonii.

Haec altera sententia tenenda videtur. Quare verba: « *decernet eodem modo de quo in can.* 1990 » et verba art. 230 videntur referenda ad plenissimam certitudinem eruendam ex certo et authentico documento aliisve probationibus, atque ad praetermissas sollemnitates ordinarii processus matrimonialis.

8. Potestne iudex secundae instantiae, scil. Ordinarius, committere huiusmodi causam examinandam iudici delegato? Attento praescripto can. 1572, § 1 et 1607, § 2, coll. cum can. 199, § 1 nulla videtur solida ratio dubitandi.

Pronuntiatio iudicis secundae instantiae, qua confirmatur aut infirmatur decisio lata ab Ordinario primae instantiae, est nova sententia lato sensu, ut prior, iuxta ea quae supra dicta sunt (n. **891**, 11).

9. An acatholici in casibus exceptis *actoris* partes agere valeant, non constat. Quidam affirmant ex responso S. Officii an. 1931, quo declaratum fuit « causam ab ipso Ordinario pertractari posse ad normam can. 1990-1992 » (3).

Alii negant, tum quia principium de incapacitate processuali acatholicorum est absolutum et generale, tum quia certa conclusio ex relata responsione S. Officii in casu particulari erui non potest.

893. Discrimen inter ius antiquum et novum. — 1. Olim in casibus etiam omnino *claris* duplex processus et sententia requirebatur (4).

2. Decretum S. Off. 5 iun. 1889 permisit Ordinariis ut, in casibus nullitatis *evidentis*, matrimonia nulla declararent, quin opus esset *secunda* sententia.

Casus excepti erant: disparitas cultus, ligamen, consanguinitas, affinitas ex copula licita, cognatio spiritualis et clandestinitas. In hisce casibus, verificatis quibusdam conditionibus, remittebantur sollemnitates in Const. « *Dei miseratione* » Bened. XIV, 3 nov. an. 1741, requisitae, nominatim *appellatione* cum *secunda nullitatis sententia*, sed in prima instantia processus iudicialis conficiebatur (5).

(3) Cfr. Chelodi, n. 180; *Ius Pontif.* 1932, p. 59, 154.

(4) S. C. C. *Sonoren.* 26 aug. 1848; Gasparri, *l. c.* n. 1471; Wernz, *l. c.* n. 748; Feije, *l. c.* n. 590 s.

(5) Cfr. S. Off. 14 febr. 1894; 10 iun. 1896; 27 mart. 1901; decr. 21 iun. 1912, ad 2; S. C. C. 16 iun. 1894; *Acta S. Sedis*, XXVII, p. 141 ss., XXXIII, p. 756; *Acta Apost. Sedis*, pag. 443; Wernz, *l. c.* not. 95; Leitner, *l. c.* p. 554.

Hodie, contra, huiusmodi processus necessarius non est. Amplissima enim datur facultas procedendi *summarie* dumtaxat, scil. iis tantum adhibitis probationibus et formalitatibus, quae acquirendae certitudini de exsistentia impedimenti non dispensati iure naturali requiruntur et sufficiunt (6).

894. Num requiratur processus iudicialis vel saltem interventus defensoris vinculi, si matrimonium est nullum ob defectum legitimae formae. — 1. Si forma substantialis fuit *penitus neglecta*, neque iudicialis processus requiritur neque vinculi defensoris interventus. Sufficit ut casus resolvatur ab Ordinario ipso, vel a parocho, consulto Ordinario, in praevia investigatione de statu libero (cfr. n. **147**). Ita Pontif. Comm. C. I. 16 oct. 1919, ad 17 - (7).

Ratio est, quia in talis casu id quod *matrimonium* vocatur, nec matrimonium revera est, nec *speciem* seu *figuram* matrimonii proprie habet, ideoque Ecclesia *in suo foro illud tamquam matrimonium non considerat*, ita ut de eius nullitate declaranda, non secus ac de contuberniis pure et simpliciter fornicariis, nihil ipsa curet.

2. Si forma non fuit penitus neglecta, sed aliquis *defectus substantialis* in ea occurrerit, v. g. quia parochus adstitit matrimonio *extra* limites sui territorii vel *unus* tantum fuit testis, habetur species seu figura formae et ideo matrimonio. Unde, in tali casu, *per se* et generatim loquendo, *iudicialiter* constare debebit de nullitate coniugii.

3. At quaeri potest, num iste casus adnumerari possit inter exceptos, de quibus in can. 1990. Prima fronte videretur negandum, quia clandestinitas, quae in decreto S. Officii, 5 iun. 1889, inter casus exceptos recensebatur, in can. 1990, *consulto*, uti videtur, omissa fuit; aliunde vero accurata enumeratio casuum exceptorum hanc *taxative*, licet non exclusive (cfr. n. **891**, 7), sumendam esse ostendit.

Sed, ni fallimur, illa omissio ex eo potest et debet explicari, quod huiusmodi defectus in forma, praesertim si sit de se manifestus et evidens, v. g. absentia testis qualificati, rarissime occurrit; accedit quod de tali defectu, ex *certo* et *authentico* documento difficulter constare poterit.

4. Quibus praemissis, in casu defectus *vere evidentis* circa formam *substantialem*, dicendum vel esse locum doctrinae supra expositae perinde ac si species matrimonii *omnino* abfuisset, ad normam respons. Pontif. Comm. C. I. 16 oct. 1919, ad 17, vel applicandum esse praescriptum can. 1747, 1° (8).

(6) Cfr. Vlaming. *l. c.* n. 803; Chelodi, *l. c.* n. 180; Gasparri, n. 1238, ed. post Codicem.
(7) *Acta Apost. Sedis*, XI, p. 479.
(8) Cfr. Vlaming, *l. c.* n. 804; Wernz-Vidal, n. 705; Gasparri, n. 1238; Chelodi, n. 180; Matth. a Coronata, III, n. 1501.

APPENDIX I.

DE IURE MATRIMONIALI VETERI ECCLESIAE ORIENTALIS (*)

ARTICULUS I.

De sponsalibus.

895. Orientales catholici. — 1. Omnes Ecclesiae Orientales unitae sponsalia admittunt, et quidem, secundum ius antiquum vigens in Ecclesia Latina (cfr. n. **85**), tam puberum quam impuberum, quae a patre vel tutore nomine eorum contrahantur, ita tamen ut cum pubertatis aetatem attigerint, unicuique liberum sit, nisi copula inter eos intercesserit, sponsalitium contractum ratificare aut rescindere, etiamsi altera pars non consentiat.

2. Ex sponsalibus *valide* initis oritur obligatio etiam in foro *canonico* standi promissioni, id est matrimonium contrahendi, « et implendi eas conditiones de quibus inter partes conventum est vel quas consuetudo requirit » (1).

3. Quamvis nulla determinata forma *iuridica* praescribatur ad sponsalia *valide* ineunda, apud omnes Orientales tamen viget consuetudo ut sponsalia peculiari quadam sollemnitate ineantur et sacerdotali benedictione donentur.

Synodus Maronitarum an. 1736 approbata a Sancta Sede in forma specifica statuit: « Curent parochi, ut *antiqua* consuetudo *ubique* retineatur ac servetur, matrimonio scilicet sponsalia praemittendi *certa precum formula*, quae in Rituali nostro praescribitur » (2).

Synodus Alexandrina Coptorum praescribit: « Permaneat in nostra Ecclesia consuetudo sponsalia contrahendi *praesente et benedicente parocho*. Duplex est apud nos modos sponsalia benedicendi: unus simplicior et in eo consistit quod annulum sponsalitium parochus benedicit et instrumentum

(*) Hodie disciplina matrimonii apud Orientales regitur Motu proprio « *Crebrae allatae sunt* » Pii XII diei 22 febr. 1949. Hoc pontificium integrum documentum refertur in *Appendice II*.
(1) Cfr. Synod. Alexandr. Coptorum an. 1898, sect. II, cap. 3, part. 2, art. 8, § 1; Synod. Sciarfensis Syrorum an. 1888, cap. 5, art. 15, § 1.
(2) Part. II, cap. 11, n. 3.

contractus nomine suo obfirmat; in altero qui est sollemnior, parochus omnes orationes super sponsos recitat ritu praescriptas » (3).

Synodus Sciarfensis Syrorum decernit: « Exhortamur filios nostrae nationis ut consuetudinem laudabilem observent, *contrahendi* scilicet *sponsalia* coram *Ecclesia*, et illa perficiendi cum benedictione presbyteri ritu proprio, i. e. ordine liturgico ad hoc statuto in Rituali. In aliquibus dioecesibus mos invaluit ut loco precis Ritualis quae incipit: Domine Deus, dicatur teshmeshta Dei Genitricis: quod fas est observare in omnibus dioecesibus, sicut etiam dicere precem: *Domine* » (4).

Concilium Nationale Armeniorum (5) decernit: « Ut (sponsalia) canonicos suos sortiantur effectus, debet esse mutua promissio... deliberata, non praeceps... *inita demum coram parocho eoque sollemni ritu, qui in Rituali habetur* ».

Quoad *aetatem* idem Concilium praecepit: « Decet omnino ut non contrahantur, nisi pubertate adepta. Hinc Episcopis et parochis mandamus, ut consuetudinem illam, ubi viget, sponsalia ineundi iam a puerili aetate, tollere pro viribus satagant » (n. 548).

Idem mos viget etiam apud Armenios, Melchitas et Sorianos, praesertim vero apud Graecos, qui sponsalibus per sacerdotem benedictis maximam virtutem mutuamque obligationem cum peculiari firmitate tribuunt (6).

896. 4. Sacerdos, qui ad benedicenda sponsalia vocatur, debet esse parochus sponsi, et non sponsae, « *secundum disciplinam familiarem in Oriente apud omnes nationes christianas* » (7).

Apud Syros non licet parocho sponsalia *absentis* benedicere, « nisi actum *scriptum* illi tradiderit manu eius subscriptum et sigillo munitum, quo declaret se rata habere sponsalia contrahenda, vel duo testes probati idem testentur, si ille nesciat scribere » (8).

5. Sponsalia valide inita constituunt in iure Orientalium impedimentum *canonicum* matrimoniale, ut olim apud nos.

6. Ad sponsalium dissolutionem quod attinet, quaedam Synodi expresse loquuntur, v. g. Synodus Sciarfensis Syrorum et Alexandrina Coptorum, quae singulas causas accurate exponunt.

I *Concilium Armeniorum* monet: « Si unus ex sponsis sponsalia abrumpere velit, de hoc Ordinarium vel parochum certiorem faciat » (n. 549).

(3) *Loc. cit.*, art. 8, § 1, n. 6.
(4) *Loc. cit.*, art. 15, § 1, n. 5.
(5) Tit. III, cap. 10, n. 547.
(6) Cfr. can. 69um S. Basilii: can. 98um Concilii Trullani; Papp-Szilágyi, *Enchiridion iuris Ecclesiae orientalis catholicae*, p. 90.
(7) Synodus Sciarfensis, *l. c.* n. 6; Synodus Alexandrina Coptorum, *l. c.* n. 7
(8) *Loc. cit.*, n. 8.

897. Orientales dissidentes. — 1. Generatim omnes admittunt promissionem sponsalitiam, ad cuius valorem neque scriptura neque alia peculiaris sollemnitas requiritur.

2. Apud Graecos mos viget, saltem alicubi, ut sponsalia ineantur praesente et benedicente presbytero seu parocho, uti supra de catholicis dictum est (n. **895**).

Eadem consuetudo viget etiam penes alias sectas, nempe apud Coptitas, Nestorianos, Armenios, etc. (9).

ARTICULUS II.

De impedimentis impedientibus.

898. Orientales catholici. — 1. Apud *Maronitas* impedimenta sunt haec: 1° *Ecclesiae interdictum;* 2° *tempus feriatum*, quod currit a prima die ieiunii Quadragesimae, seu feria secunda post dominicam Quinquagesimae, et a primo die ieiunii Nativitatis Domini, seu die quinta decembris; quibus temporibus non prorsus vetantur nuptiae, sed tantum ipsa benedictio sollemnis nuptiarum, et sponsae ad aedes sponsi traductio cum sollemnitate; 3° *sponsalia;* 4° *catechismus*, « quod impedimentum tunc solum occurrit, quando supplentur caeremoniae baptismi prius sine sollemnitate celebrati: hi enim qui ad caeremonias supplendas, inter quas est catechismus seu instructio, baptizatum puerum deferunt, impedimentum hoc incurrunt » (1); 5° *votum simplex castitatis aut religionis.*

« Praeter haec *quinque* impedimenta prohibentia nonnulla alia referuntur *quae praesertim matrimonii usum inter coniugatos impediunt:* 1° incestus cum coniugis consanguinea... 2° susceptio prolis sine necessitate, et eo fine, ut non reddatur debitum coniugale... 3° occisio coniugis... 4° aetas, quae in viro quatuordecim et in muliere duodecim annorum completorum esse debet; nam ante hoc tempus contrahere non licet, etsi Episcopus in aetatis defectu ex urgenti necessitate dispensare possit, attento sponsorum temperamento et capacitate » (2).

2. Apud *Coptos* « praecipua impedimenta prohibentia quatuor exsistunt: votum, sponsalia, diversitas communionis, tempus prohibitum »; nimirum

(9) Cfr. Denzinger, *Ritus Orientalium, Coptorum, Syrorum et Armeniorum in administrandis sacramentis*, II, p. 367, 383, 420, 451.

(1) Synodus Montis Libani, part. II, cap. 11, n. 9
(2) Synodus Montis Libani, *l. c.*

1° votum simplex castitatis aut ingrediendi religionem; 2° promissio sponsalitia valide inita; 3° mixta religio; 4° tempus vetitum, i. e. matrimonium prohibetur «omnibus diebus in quibus praescribitur ieiunium aut abstinentia, necnon in hebdomada Paschatis quae currit a festo Resurrectionis Domini usque ad novam dominicam, seu dominicam S. Thomae... Quando, obtenta dispensatione, matrimonium temporibus lege Ecclesiae prohibitis contrahitur, non convenit illud cum strepitu et conviviis celebrare» (3).

Dicitur: «*praecipua* impedimenta prohibentia *quatuor* exsistunt». Igitur et alia habentur, licet non proprio et stricto sensu *canonica*. Sunt autem: dissensus parentum quoad filios minores, vetitum ne matrimonium contrahatur cum indignis, nempe cum publicis peccatoribus vel censuratis, nisi prius sese emendaverint et reconciliationem cum Ecclesia obtinuerint.

899. 3. Apud *Syros* «praecipua quatuor sunt: tempus prohibitum, sponsalia, votum, diversitas communionis» (4).

Tempus prohibitum est ab initio ieiunii Nativitatis Domini usque ad Epiphaniam inclusive, et a feria secunda ingressus ieiunii quadragesimalis usque ad sabbatum quod praecedit dominicam *Quomodo*.

Votum impediens matrimonium est votum simplex castitatis aut ingressus in religionem aut coelibatus.

Diversitas communionis prohibet matrimonium inter catholicum et christianum baptizatum, sed non catholicum.

Dicitur: «*praecipua* quatuor sunt», quia «praeter hactenus dicta, prohibetur connubium aut eius sollemnis benedictio quoties Episcopo visum fuerit illud ad tempus prohibere ob causas iustas... praesertim si alteruter sponsorum renuit se ad matrimonium disponere per susceptionem sacramentorum poenitentiae et Eucharistiae» (5).

900. 4. Apud *Graecos* generatim impedimenta sunt quinque: «sacratum tempus, vetitum, sponsalia, votum, mixta religio».

Nomine *sacrati temporis* intelliguntur dies poenitentiae sive ieiunii et peculiariter sacri seu cultui divino dicati. Huiusmodi sunt dies ieiunii quadragesimalis et qui his aequiparantur, nempe a die 15 novembris usque ad festum Theophaniae; a dominica prima post Pentecosten usque ad festum Apostolorum Petri et Pauli; a prima die augusti usque ad festum Assumptionis B. M. V., quibus accedunt dies Exaltationis S. Crucis et Decollationis S. Ioannis Baptistae, atque octava Paschatis (6).

(3) Synodus Alexandrina Coptorum, an. 1898, sect. II, cap. 3, part. 2, art. 8, § 5, n. 3.
(4) Synodus Sciarfensis Syrorum, an. 1888, cap. 5, art. 15, § 17, n. 1.
(5) Synodus Sciarfensis Syrorum, *l. c.* n. 6.
(6) Cfr. Papp-Szilágyi, *op. cit.*, p. 278; Milasch, *Das Kirchenrecht*, Mostar, 1905, p. 583 ss.; Zhishman, *Das Eherecht der orientalischen Kirche*, Wien, 1864, p. 250 ss.; Klein de Szád, *Dis-*

Hodie dies ieiunii et abstinentiae imminuti sunt; ideoque *tempus sacratum*, ad matrimonium quod attinet, coarctatum est.

Nomine *vetiti* intelligitur proprie et stricte loquendo prohibitio Episcopi; lato sensu intelligitur etiam vetitum parentum vel tutorum et vetitum status.

Sponsalia eatenus constituunt *verum* impedimentum *canonicum*, quatenus publice et sollemniter celebrata fuerint, id est cum praesentia et benedictione parochi.

Votum impediens matrimonium est votum castitatis et ingressus in religionem.

5. Apud *Rumenos* in Transilvania i. e. provinciae ecclesiasticae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis, «nomine impedimentorum matrimonium impedientium» veniunt istae formalitates: «1° ut sponsalia cum alia persona non subsistant; 2° ut nupturientes cognitionem veritatum religionis tam saluti animae, quam christianae prolis educationi necessariarum imbuti sint; 3° ut trina promulgatio tribus successivis diebus dominicis aut festivis in ecclesia parochiali inter Missarum sollemnia matrimonio praemittatur; 4° ut nuptiae tempore vetito sive sacrato haud celebrentur; 5° ut voto simplici castitatis obstricti non sint» (7).

Ex recensitis impedimenta proprie dicta sunt tria: sponsalia, tempus prohibitum sive sacratum et votum castitatis. His addenda est mixta religio. Practice viget quoque vetitum Episcopi.

6. Apud *Ruthenos*, *Melchitas* et *Bulgaros* viget fere eadem disciplina, nimirum impedimenta sunt quinque: mixta religio, sponsalia, tempus prohibitum, votum castitatis et ingressus in religionem, vetitum Episcopi (8).

7. Penes *Armenios* impedimenta sunt ista: «sacratum tempus, Ecclesiae vetitum, sponsalia, votum, disparitas communionis. 1° *Sacratum* seu *feriatum tempus* illud est, quo... sollemnitas fidelibus ab Ecclesia prohibetur... a dominica prima Adventus (*Paregentan Hisnagatz*) usque ad finem sectionis anni ecclesiastici quae dicitur: *Araciavoratz* seu praecedentium ieiuniorum... a prima dominica Quadragesimae usque ad octavam Pentecostes inclusive; a quacumque dominica die quam immediate sequitur hebdomada ieiunii (*Paregentan*) usque ad festivitatem proxime insequentem inclusive» (9).

sertatio canonica de matrimonio iuxta disciplinam graecae orientalis Ecclesiae, Vindobonae, 1781, p. 23 ss.
(7) Concilium primum provinciae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis, an. 1872, tit. 4, cap. 8.
(8) Synodus provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae, an. 1720 (approbata in forma specifica a Benedicto XIII die 19 iul. 1724), tit. III, § 8; Acta et decreta Synodi provincialis Ruthenorum Galliciae, an. 1891; tit. II, cap. 7; Zhishman, *op. cit.*, p. 270 ss.
(9) Tit. III, cap. 10, n. 577.

8. Apud *Chaldeos* et *Malabaricos* impedimenta impedientia sunt ista: tempus vetitum, sponsalia, votum castitatis, mixta religio. Quibus, licet expresse in Synodis non memoretur, addendum est Episcopi vetitum.

Eadem fere disciplina apud *Malankarenses*.

901. Orientales dissidentes. — 1. Apud *Russos* haec numerantur impedimenta impedientia: « 1° defectus consensus parentum vel tutorum, si contrahentes sint minores, i. e. vigesimum primum aetatis annum nondum compleverint; 2° defectus " proprii „ parochi competentis; 3° tempus vetitum; 4° locus ubi matrimonium celebrari nequit; 5° ordines minores clericorum; 6° defectus scientiae principiorum catechismi christiani; 7° annus luctus viduae; 8° vetitum auctoritatis civilis, vel saltem defectus, in nonnullis casibus, consensus Gubernii; 9° consanguinitas in quinto, sexto et septimo gradu (secundum supputationem orientalem; cfr. n. **917**); 10° affinitas, in secundo et tertio gradu, sic dicti tertii generis » (10).

2. Apud ceteros dissidentes *graecos* (Bulgaros, Rumenos, etc.) generatim haec vigent impedimenta impedientia: 1° defectus consensus parentum vel tutorum; 2° tempus prohibitum; 3° ordines minores; 4° vetitum Episcopi vel auctoritatis civilis; 5° defectus parochi *competentis;* 6° consanguinitas et affinitas in gradibus remotioribus secundum supputationem orientalem.

3. Apud *Armenios*, *Nestorianos*, *Coptitas* etc. haec sunt *praecipua* impedimenta: 1° tempus prohibitum; 2° sponsalia, ubi vigent; 3° defectus consensus parentum vel tutorum; 4° consanguinitas et affinitas in remotioribus gradibus.

Diximus *praecipua*, quia non sunt taxative determinata impedimenta.

Articulus III.

De impedimentis dirimentibus.

902. Impedimentum aetatis. — 1. Omnes Orientales *catholici* admittunt tamquam *dirimens* impedimentum aetatis. Aetas autem, quae attenditur, est pubertatis, ut olim apud nos (cfr. n. **336**), nempe

(10) Cfr. Biernacki, *Ius orthodoxum Russorum*, Posnaniae, 1914, p. 97; Suworow, *Uczebnik Cerkownawo prawa*, Moskowiae, 1912, p. 366.

14 annorum completorum pro mare et 12 annorum item completorum pro femina (1).

Excipiuntur solummodo *Maronitae*, qui, ut supra dictum est (n. **898**), impedimentum aetatis uti mere impediens habent.

2. Apud Orientales, ut olim in Ecclesia Latina (cfr. n. **337**), impedimentum aetatis non est absolutum, sed relativum, nempe *nisi malitia suppleat aetatem*. Qua in re deferendum est iudicio Episcopi.

903. 3. Quoad Orientales *dissidentes* haec teneas:

1° Apud *Russos* aetas ad matrimonium valide contrahendum, secundum vetus ius ecclesiasticum, est 15 annorum pro maribus et 13 pro feminis.

Anno 1830 lex imperialis statuit necessariam esse aetatem 18 annorum completorum pro maribus, et 16 pro feminis. Episcopi possunt dispensare in singulis casibus a sex mensibus ante aetatem a lege praescriptam.

Hodie disciplina mutata reperitur.

2° Alii dissidentes — exceptis Nestorianis et Armeniis, de quibus non satis constat — considerant ut invalidum matrimonium impuberum.

904. Impedimentum impotentiae. — 1. Ecclesia Orientalis admittit profecto impedimentum impotentiae antecedentis et perpetuae. Agitur enim de impedimento iuris divini naturalis; idcirco nullum est nec potest esse discrimen inter Ecclesiam Latinam et Orientalem.

2. Apud Orientales adhuc viget, generatim loquendo, de iure, licet non de facto, experimentum triennale (cfr. n. **373**).

Processus autem ad impugnandam validitatem matrimonii ex capite impotentiae fieri debet secundum Instructionem S. Officii diei 20 iun. 1883 (2).

3. Sectae dissidentes impotentiam qua verum impedimentum dirimens ex se matrimonium habere non solent. Concedunt tamen facultatem postulandi sententiam divortii sive solutionis matrimonii, quippe quod ab initio invalidum non habetur (3).

905. Impedimentum ligaminis. — 1. Inter Ecclesiam Latinam et Orientalem nullum datur discrimen: agitur enim de impedimento iuris divini.

(1) Cfr. Synod. Montis Libani, part. II, cap. 11, n. 9; Synod. prov. Ruthenorum an. 1720 tit. III, § 8; Conc. primum prov. Alba-Iuliense et Fogarasiense, tit. V, cap. 8; Synod. Alex. Coptorum an. 1898, sect. II, cap. 3, part. 2, art. 8, § 5, n. 4; Conc. nat. Armeniorum, n. 571. Papp-Szilágyi, *op. cit.*, p. 249, minus recte Synod. Graecorum Maronitarum an. 1736 refert.

(2) *Instructio ad Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos rituum orientalium in causis matrimonialibus adhibenda*, part. II, art. 5.

(3) Cfr. Biernacki, *op. cit.* p. 94; Zhishman, *op. cit.*, p. 320 ss.

Quae supra diximus de ratione probandi statum liberum (n. 393 ss.), generatim applicantur etiam Orientalibus.

Pro his tamen adest peculiaris Instructio S. Officii, 20 iun. 1883 (4), ubi accurate exponuntur normae quae servari debent ad statum libertatem comprobandam seu non exsistentiam impedimenti ligaminis.

2. Etiam sectae dissidentes huiusmodi impedimentum agnoscunt. At varii sunt errores de hac re, quos singulos referre supervacaneum ducimus. Fere omnes orthodoxi admittunt etiam impedimentum « *quarti* », ut aiunt, matrimonii (5).

906. Impedimentum disparitatis cultus. — 1. Viget apud omnes fideles rituum orientalium, et matrimonium dirimit inter personam baptizatam et personam non baptizatam (6).

Hinc patet discrimen inter Ecclesiam Latinam et Orientalem. In iure orientali, ut olim apud nos (cfr. n. **414**), disparitas cultus viget qua impedimentum dirimens inter *quemcumque baptizatum* sive catholicum sive non catholicum et *quemcumque non baptizatum*.

Proinde matrimonium inter acatholicos *orientales* baptizatos et infideles, vel inter eosdem et catholicos aut acatholicos non valide baptizatos, nullum est.

2. Circa *conditiones, cautiones praestandas, causam* etc., applicanda sunt orientalibus omnia quae de latinis diximus (nn. **309** ss., **423** ss.).

3. In dubio de exsistentia aut valore baptismi, ubi agitur de matrimonio contracto a parte *catholica*, applicandum est praescriptum can. 1070, § 2 (cfr. n. **419**).

4. Dissidentes vetitum habent matrimonium initum cum parte infideli et catholica aut heterodoxa alterius ritus. Utrum huiusmodi matrimonium *mixtum* uti nullum et irritum habeant necne, satis non constat.

907. Impedimentum ordinis. — 1. Coniugatis — excepta Ecclesia Armeniorum — permittitur ascensus ad subdiaconatum, diaconatum et presbyteratum. Ordine suscepto, *licite* possunt maritaliter vivere cum uxoribus. Tamen — secundum disciplinam alicubi vigentem, quae varia fuit et est — sacerdotes uxorati per hebdomadam, aut saltem

(4) Pars II, art. 4 « *De impedimento ligaminis* ».
(5) Cfr. Biernacki, *op. cit.*, p. 95.
(6) Synodus prov. Ruthenorum, an. 1720, tit. III, § 8; Synodus Montis Libani, an. 1736, part. II, cap. 11, n. 7; Synodus Sciarfensis Syrorum, cap. V, art. 15, § 8, n. 14; Concilium primum prov. Alba-Iuliense et Fogarasiense, tit. V, cap. 8; Synodus Alexandrina Coptorum, sect. II cap. 3, part. 2, art. 8, § 5.

per triduum, a matrimonii usu abstinere debent, antequam accedant ad sacrificium conficiendum.

Disputatur, num sub gravi aut sub levi, aut solum de consilio. Verius *hodie* (aliter, ut videtur, olim) de consilio tantum.

Ascensus ad Episcopatum non permittitur coniugatis, nisi dispensatione obtenta, et ita promoti caste omnino vivere debent. Ita ex disciplina Concilii Trullani (Concilii Quinisexti anni 692) a S. Sede usque ad nostra tempora tolerata.

2. Clerici in ordinibus *maioribus* seu *sacris* constituti a matrimonio *post ordinationem* ineundo, ut in Ecclesia Occidentali arcentur, etsi uxor, ante sacram ordinationem ducta, moriatur.

3. Antiquitus clericus orientalis, semel suscepto ordine subdiaconatus, non poterat matrimonium inire; sed postea apud nonnullas Ecclesias Orientales introducta est consuetudo nuptias permittendi etiam subdiacono.

Ad rem S. C. de Prop. Fide in instructione ad Archiep. Provinciae Eccles. Fogarasien. et Alba-Iulien. graeci ritus, sub die 24 mart. 1858: « Quinimmo eo usque in aliqua provincia Orientali se protulit laxioris disciplinae aestus, ut nonnulli etiam post sacrorum ordinum susceptionem matrimonium attentare praesumpserint: quod tamen utroque iure, ecclesiastico videlicet ac caesareo, et quidem ante Trullanos canones, severe ac sub gravissimis poenis improbatum prohibitumque fuit, ut vel ipsae Iustiniani leges luculenter ostendunt. Etenim praefatus Imperator graviter conqueritur de quibusdam clericis, qui, *despicientes sacros canones*, post ordinationem nuptias attentare praesumpserant.

« Sacri siquidem canones severe vetabant sub poena privationis sacri ministerii, ne qui ex presbyteris, diaconis ac subdiaconis post huiusmodi ordinationem coniugari possent: unde prosequitur item Iustinianus: *Quemadmodum sacris canonibus prohibita sunt talia, sic et secundum nostras leges rem ipsam prohiberi:* et, canonicas poenas civilibus cumulans, filios ex tali nefaria coniunctione susceptos, illegitimos decernit, ac si ex incestuoso coniugio prognati essent: *Ita ut neque naturales, aut nothi seu spurii intelligantur, sed prorsus et undique prohibiti, et successionis genitorum indigni.* Hactenus Iustinianus.

« Et quamvis in iuribus ecclesiasticis, ut rectissime loquitur Benedictus XIV, potestati laicae sola relicta sit gloria obsequendi, non auctoritas imperandi, tamen in re, de qua agitur, Imperator loquitur relative ad sacros canones. Neque obstat quod provinciale concilium Ancyranum, can. 10, diaconis, si in ordinatione contestati fuerint se non posse continere, permisit ut vel post ordines susceptos matrimonium contrahere possent. Esto enim quod canon ille concessionis vim habuerit pro Ancyrana provincia, non poterat certe Orientalis Ecclesiae disciplinam immutare, et revera non im-

mutavit, prout perspicuis verbis una testantur Epiphanius, Hieronymus aliique Patres, et ipse Imperator apertissime tuetur. Quapropter vel ipsa Trullana Synodus, can. 6, sub depositionis poena, generatim decernit: *Ut nulli penitus subdiacono, vel diacono aut presbytero post ordinationem nuptias contrahere liceat:* unde etiam Graecorum canonistae ultra fatentur canonem Concilii Ancyrani a Quinisexto fuisse penitus abrogatum.

« Quae cum ita sint, facile quisque videt quantum a germana Orientalis Ecclesiae disciplina sit alienus mos ille, ut hypodiaconi, contrahentes post huiusmodi ordinationem matrimonium, ad superiores ordines promoveantur, cum hoc vel ab ipsa Trullana Synodo penitus abhorreat ».

4. Concilium *Armeniorum* ait: « Sequitur impedimentum (dirimens) ordinis sacri... Ut hoc impedimentum vim habeat, requiritur ut ordo valide susceptus sit ante matrimonii contractum. Quicumque igitur in aliquo sacro ordine iam constitutus matrimonium contrahere audet, *invalide* illud contrahit, gravissimique sacrilegii fit reus » (7).

908. An clerici orientales invalide contrahant post ordinem sacrum receptum. — 1. An clerici orientales, post ordinem sacrum susceptum, ita a nuptiis arceantur, ut eas non solum illicite, sed etiam *invalide* celebrent, nullo apostolico decreto *generaliter* definitum est.

2. Matrimonium est invalidum ex legis dispositione:

a) Pro *Italo-Graecis*, qui degunt in Italia et insulis ei adiacentibus, quia Benedictus XIV (8) id habet: « Si quis *subdiaconus*, *diaconus* vel *presbyter*, post sacram ordinationem, uxore mortua, aliam duxerit, vel si uxorem non habeat, ducere praesumpserit... deponendus et ab illegitima uxore separandus: matrimonium enim post recensitos ordines contractum *nullum irritumque* declaramus »; et quidem invalidum est quoad omnes tres ordines maiores.

b) Idem dicendum pro *Rumenis* et *Armeniis* (cfr. n. **907**, 4).

c) Pro *Maronitis*, quoad diaconatum et presbyteratum, ex Synodo Montis Libani an. 1736, in forma specifica a S. Sede approbata (9). Item pro *Syris*, *Coptis*, *Chaldaeis* et *Malabaricis*.

d) Pro *Ruthenis*, quoad presbyteratum, ex Synodo Zamosciensi an. 1720, item in forma specifica a S. Sede approbata: « Si quis autem *presbyter* post collatos ordines matrimonio iungi, aut prima uxore defuncta, secundas incestas nuptias inire praesumpserit, per Episcopos a communione atque altari arceatur, captivetur et aliis

(7) Tit. III, cap. 10, n. 571, 4°.
(8) Const. « *Etsi pastoralis* », 26 maii 1742, § VII, n. 72.
(9) Cfr. Synod. Maronit. part. II, cap. 11, n. 9.

poenis canonicis afficiatur, ut *peregrinam spuriamque coniunctionem* abiciiat » (10).

Id quoque dicendum de *diaconis*, et verius etiam de *subdiaconis*. Idem valet quoad *Bulgaros* et *Melchitas* (11).

Etiam pro aliis Orientalibus communiter et probabilius Doctores tenent matrimonium esse invalidum; idque affirmant, paucis tantum exceptis, ipsi Graeci schismatici (12).

3. Haec quaestio practica praesertim est pro Graecis aliisve orientalibus schismaticis, qui, nuptiis initis post sacram ordinationem, convertuntur ad fidem catholicam.

Benedictus XIV in cit. Constit. « *Eo quamvis* » n. 38 ss., agit expresse de hac quaestione, sed eam insolutam relinquit.

Item S. C. de Prop. Fide in cit. Instr. et aliis responsis consulto abstinet ab ea dirimenda.

909. 4. Cum res ita sint, in praxi, si agitur de matrimonio *contrahendo*, petenda est dispensatio a S. Sede, quae illam aliquando concedit, saepius negat. Si agitur de matrimonio iam *contracto*, *recurrendum est* in singulis casibus ad S. Sedem, ad quam transmitti debet processus informatorius, ab Ordinario confectus, continens documenta necessaria, motiva etc.

Ita decrevit Benedictus XIV in Constit. « *Anno vertente* », 19 iun. 1750, § 12: « Auditis congregatorum suffragiis in ea fuimus sententia, ut nemini facultas dispensandi concederetur, sed Sedi Apostolicae reservaretur: ut cum casus contigerit et dispensatio postuletur, mature expendantur, quae necesse est considerare, ut vel concedatur vel denegetur dispensatio, cum de re gravissima ac magni momenti agatur. Decretum autem conditum est in haec verba: *Recurrant ad Apostolicam Sedem in casibus particularibus: in quibus, si ob graves causas dispensatio super matrimonio inito post Ordines sacros concedenda videbitur, tunc nullum verbum fiat de renovatione consensus* ».

Dein vero explicat ideo renovationem consensus non fuisse praescriptam, quia controversia de nullitate matrimonii adhuc viget (13).

910. Orientales in America degentes. — 1. Sacerdotes Rutheni, qui in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis et in regione Canadensi curam animarum suscipiunt, debent esse coelibes, aut vidui absque filiis (14).

(10) Cap. 3, tit. 3, § 8.
(11) Concilium patriarch. Hierosolymitanum Melchitarum an. 1849, cap. VII, can. 6.
(12) Cfr. Papp-Szilágyi, *Enchiridion iuris Ecclesiae Orientalis catholicae*, part. II, §§ 16, 17, 101; Rosi-Bernardini, *De impedimentis matrimonium dirimentibus apud Orientales*, p. 15 ss.; Zhishman, p. 250.
(13) Cfr. *Collect. S. C. de Prop. Fide*, I, n. 376; Gasparri, *l. c.* n. 684; Rosset, *l. c.* n. 1585 ss.
(14) Litt. Apost. 14 iun. 1907; S. C. de Prop. Fide pro negotiis ritus orientalis, 19 aug. 1913, cap. 2, art. 10 ss. Cfr. *Acta Ap. Sedis*, V, p. 393 ss.

2. Id valet etiam de sacerdotibus aliorum rituum orientalium (15).

3. Quoad Ruthenos in regione Canadensi, notandum est quod ex decreto S. C. de Prop. Fide pro negotiis ritus orientalis, 18 aug. 1913, cap. II, art. 10, « nonnisi (clerici rutheni) *qui se coelibatum perpetuo servaturos coram Episcopo promiserint*, in Seminarium sive nunc sive in posterum admittantur » (16).

911. Causa proxima impedimenti. — 1. Apud Orientales ordo sacer impedit matrimonium solum ex *lege ecclesiastica*, non autem ex voto quodam sollemni (17).

2. Inde tamen non sequitur, ut nonnulli aiunt, deesse peccatum contra religionem: motivum enim legis ecclesiasticae est *religio*.

Igitur violatio illius erit peccatum etiam *contra religionem*.

912. Impedimentum professionis sollemnis. — 1. Professio religiosa *sollemnis* constituit apud omnes orientales catholicos impedimentum dirimens.

2. Sed penes unam vel alteram tantum Ecclesiam orientalem viget ex iure valde *recenti* professio religiosa *simplex:* in ceteris Ecclesiis haec, proprie dicta secundum conceptum Ecclesiae latinae, non agnoscitur.

3. Vota religiosa, secundum disciplinam Ecclesiae Orientalis, non solum expresse coram Superiore emittuntur, verum etiam tacite et implicite.

Unde Synodus Maronitarum an. 1736 ait: « Votum sollemne castitatis, tam in viris, qui monachi habitum, quam in feminis, quae monialium schema accipiunt, est impedimentum dirimens matrimonium, sive tria vota expresse coram Superiore emiserint, sive tacite et implicite, iuxta Rituale orientalis Ecclesiae » (18).

4. Orientales dissidentes habent generatim ut illicitas et invalidas nuptias a religiosis contractas. Sed ubi primum religiosi e monasterio egrediantur, censentur capaces matrimonii valide ineundi.

913. 5. Apud Orientales vigent poenae gravissimae contra religiosos, qui matrimonium inire ausi fuerint, nimirum privatio officii, vocis activae et passivae, inhabilitas, suspensio (alicubi excommunicatio ipso facto incurrenda), depositio. Poena carceris, quae ex iure

(15) S. C. de Prop. Fide, 1 oct. 1890; 13 iun. 1891; 10 maii 1892.
(16) Cfr. *Acta Apost. Sedis*, l. c., p. 395.
(17) S. Thom., *Suppl.*, q. 53, a. 3; Ball.-Palm., II, n. 391; Wernz, *l. c.*
(18) Part. II, cap. 11, n. 3.

romano-byzantino viguit usque ad recentissima tempora, hodie non amplius viget (19).

914. Impedimentum raptus. — 1. Viget, et quidem ut dirimens, apud omnes Orientales catholicos, iuxta disciplinam a Concilio Trid. inductam (20).

Proinde raptus *aequivalens*, nempe violenta mulieris detentio in loco, ubi illa commoratur aut ad quem libere accessit, non constituit impedimentum, stante controversia, ex iure tridentino, de qua supra (n. **459**).

Sed ex Conc. prov. secundo Rumenorum provinciae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis an. 1882, « rapta censenda est persona, quae vi physica abducitur, vel in loco, ad quem dolo allecta est, *detinetur* » (21).

2. Synodus Ruthenorum Zamosciensis (an. 1720) statuit impedimentum exsistere « si quis mulierem rapuerit, etiam *volentem* » (22). Quod intelligi debet, si mulier consenserit ex dolo vel fraude aut saltem blanditiis.

3. Acatholici orientales impedimentum raptus proprie dictum nullatenus agnoscunt (23).

915. Impedimentum criminis. — 1. Generatim Ecclesia orientalis catholica eodem iure utitur ac Ecclesia latina (24).

Papp-Szilágyi haec habet: « Spiritus legum orientalium is est, ut graviorum criminum rei, sicut coniugicidae et adulteri, cum complicibus criminis numquam matrimonium contrahere admittantur; imo non tantum ob perpetratum crimen, sed ex sola etiam praesumptione et suspicione de crimine matrimonium *prohibeat...* Impedimentum autem *dirimens* criminis in eo consistit, si nempe mulier vel vir adulterium committat vel coniugicidium perpetret intentione ut possit postea nubere illi quocum hoc peccatum commisit. Quo in

(19) Cfr. Rosi-Bernardini, *De impedimentis matrimonium dirimentibus apud Orientales*, p. 95 ss.
(20) Sess. XXIV, *de ref.* cap. 6; cfr. n. 458.
(21) Sectio I, cap. 2, § 5.
(22) Tit. III, § 8.
(23) Minus recte, ut videtur, Wernz-Vidal (n. 310, not. 15) ait: « Quae disciplina Orientalis, nunc videtur esse interpretanda ad normam novi Codicis, cum inducta fuerit per acceptationem iuris Ecclesiae latinae ».
Id verum esset, si Codex contineret dumtaxat authenticam *interpretationem* iuris tridentini. Quod falsum est. Omnia Codicis praescripta *ex se* vim habent suntque verae leges non quatenus referunt forte ius vetus, *sed quatenus continentur in Codice*. Atqui Codex non respicit Orientales (can. 1). Ergo.
(24) Cfr. Synod. Montis Libani (an. 1736) part. II, cap. 11, n. 8; Synod. Ruth. tit. III, § 8; Synod. prov. secundum Alba Iuliense et Fogarasiense an. 1882, sect. I, cap. 2, § 5.

casu huius mali partes consciae matrimonium *valide* inire haud possunt ».

916. 2. Diximus *generatim* vigere ius latinum. Nam apud Syros, Maronitas, Malabaricos, Coptos Aegypt. et Armenios viget adamussim impedimentum criminis ad normam iuris tridentini; non ita, e contra, apud alias Ecclesias. V. g. Synodus Ruthenorum Zamosciensis (an. 1720) statuit, impedimentum haberi « si quis mulierem, quacum nubere vult, polluit ante per adulterium, fidesque inter utrumque intercessit tunc temporis de contrahendo inter se matrimonio, aut etiam in vitam defuncti coniugis aliquid *alter* ex ipsis machinatus est, altero sciente, consentiente, vel consulente » (25).

Idipsum fere dicas de iure vigenti penes Chaldaeos et Coptos Aethiopicos.

Apud Rumenos inducit impedimentum dirimens « coniugicidium ex communi conspiratione, et cum intentione contrahendi saltem ab uno habita » (26).

Penes Melchitas impedimentum criminis non exsistit.

3. Dissidentes orientales impedimentum criminis proprie dictum non admittunt.

917. Impedimentum consanguinitatis. — 1. Viget apud omnes Orientales. In linea *recta* dirimitur matrimonium inter omnes ascendentes et descendentes, ut in Ecclesia latina.

In linea *collaterali* dirimitur usque ad *octavum* gradum apud Maronitas, Italo-Graecos, Syros, Malabaricos, Coptos Aegypt., Armenios, Syro-Malankarenses et probabilius Chaldaeos.

In aliis Ecclesiis usque ad *septimum* gradum inclusive (27).

Imo apud Melchitas usque ad *sextum* inclusive (28). Num iuridice sustineatur an non ista limitatio, valde dubitandum, imo longe verius negandum.

2. Orientales, exceptis Melchitis (29) et generatim etiam Armeniis, supputant gradus in linea collaterali more romano, ita ut octavus gradus aequi-

(25) Tit. III, § 8, p. 88.

(26) Conc. prov. secundum provinciae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis an. 1882, sect. I, cap. 2, § 5.

(27) Cfr. Bened. XIV Const. « *Etsi pastoralis* », 26 maii 1743; Synod. Montis Libani, part. II, cap. 11, n. 4; Synod. Ruth. Zamosc., tit. III, § 8, p. 88; Synod. Alex. Copt., p. 168; Synod. Sciarf. Syrorum, p. 178; Conc. Alba-Iuliense et Fogarasiense, p. 55.

(28) Conc. prov. Hierosol. an. 1849, cap. VII, can. 6, n. 12.

(29) Synod. nationalis Melchitarum an. 1806, cap. 9, n. 4.

valeat quarto iuxta supputationem latinam, et septimus quarto tangenti tertium (30).

3. De casu quo alter e nupturientibus teneatur impedimento consanguinitatis (aut affinitatis) in tertio seu sexto, alter in quarto sive septimo vel octavo, vide n. **517**, 3.

918. Impedimentum affinitatis. — 1. Apud omnes Orientales exsistit at secundum conceptum *antiquum* Ecclesiae latinae (cfr. n. **536**), nempe affinitas oritur ex copula licita et illicita.

2. In linea recta matrimonium dirimitur in quolibet gradu; in linea collaterali, si provenit ex copula licita, usque ad octavum vel septimum gradum aut, apud Melchitas, usque ad sextum inclusive (31), ut consanguinitas (cfr. n. **917**), si ex copula illicita usque ad quartum, seu secundum iuxta supputationem iuris latini.

3. Apud Graecos adhuc viget, saltem de iure, affinitas duplicis et etiam triplicis generis (cfr. n. **540**) - (32).

4. Acatholici orientales generatim affinitatem ex copula illicita vix considerant; ex copula licita provenientem habent uti impedimentum matrimoniale usque ad secundum vel quartum gradum, supputatione orientali.

919. Impedimentum publicae honestatis. — 1. Secundum conceptum antiquum (cfr. n. **548**), viget apud omnes Orientales.

2. Orta *ex sponsalibus* publica honestas dirimit tantum in primo vel secundo gradu; orta *ex matrimonio rato*, usque ad sextum vel septimum aut octavum gradum (cfr. n. **917**), iuxta supputationem orientalem.

3. Dissidentes huiusmodi impedimentum publicae honestatis proprie dictae non agnoscunt.

920. Impedimentum cognationis spiritualis. — 1. Hoc impedimentum viget apud omnes Orientales.

2. Oritur, ut olim apud nos (cfr. n. **565**), tum ex baptismo tum ex confirmatione.

Apud Graecos, attento *Codice Canonum* vulgo *Pravila*, oritur quoque ex matrimonio, nempe « inter testes ad matrimonium adhibitos

(30) Cfr. Rosi-Bernardini, *De impedimentis matrimonium dirimentibus apud Orientales*, p. 63 ss.

(31) Conc. patriarchale Hierosol. Melchitarum, n. 1849, cap. VII, can. 6, n. 14.

(32) Cfr. Conc. prov. primum Alba-Iuliense et Fogarasiense, p. 55; Conc. prov. secundum Alba-Iuliense et Fogarasiense, sect. I, cap. 2, § 14.

quasi patrinos, et parentes sponsorum, filiosque eorum inter se » (33): est tamen, qua tale, mere *impediens*, imo alicubi in desuetudinem iam abiit.

3. Quoad ambitum impedimenti datur maximum discrimen inter Graecos universos, exceptis tantum Italo-Graecis (34), et ceteros Orientales.

Apud Graecos disciplina vigens haec est: « Cognatio spiritualis e baptismo proveniens impedimentum dirimens constituit in linea recta, inter baptizantem, baptizatum baptizatique parentes, inter patrinos et filios spirituales (gradus primus); inter patrinos et parentes aut filios susceptorum, nec non inter patrinorum filios ac susceptos (gradus secundus); inter patrinorum filios ac susceptorum filios (gradus tertius) (35).

Apud ceteras Ecclesias viget disciplina inducta a Concilio Trid. (cfr. nn. **565, 568,** 9). V. g. *Concilium Armeniorum* decernit: « Ad normam Concilii Tridentini statuimus, spiritualem cognationem non amplius contrahi nisi baptizantem vel confirmantem inter et baptizatum vel confirmatum huiusque patrem et matrem; nec non inter patrinum vel matrinam et filiolam vel filiolum eorumque genitores » (36).

4. Acatholici orientales cognationem spiritualem qua impedimentum dirimens non admittunt.

921. Impedimentum cognationis legalis. — 1. Qua *dirimens* apud omnes Orientales viget.

2. Attenditur adoptio perfecta, et quidem facta ad normam iuris romani, saltem quoad substantialia (cfr. nn. **323, 325**).

3. Apud *Graecos* universos (*Rumenos, Ruthenos, Bulgaros* etc.), cognatio legalis « dirimit matrimonium in linea recta usque ad quartum gradum inclusive; in linea per modum affinitatis inter adoptantem et uxorem adoptati et inter adoptatum et uxorem adoptantis; in linea autem collaterali usque ad primum » (37).

Apud *Syros* et *Coptos* dirimit « inter filium adoptivum eiusque adoptantem ac uxorem adoptantis, et viceversa; item inter adoptantem prolemque adoptati quae est sub potestate adoptati » (38).

(33) Cfr. Papp-Szilágyi, *op. cit.* p. 267; Rosi-Bernardini, *op. cit.*, pag. 85.
(34) Ex Const. « *Etsi pastoralis* » Benedicti XIV, 26 maii 1742, § 8, pro ipsis viget disciplina Concilii Tridentini, quae ante Codicem apud nos vigebat.
(35) Conc. VI, can. 53; Conc. prov. Alba-Iuliense et Fogarasiense, *l. c.*
(36) Tit. III, cap. 10, n. 571, 9.
(37) Conc. prov. Alba-Iuliense et Fogarasiense, p. 55.
(38) Synod. Sciarf. Syrorum, p. 180; Synod. Alex. Coptorum, p. 169.

Eadem disciplina penes *Melchitas* exsistit (39).

Apud *Maronitas* haec viget disciplina. « Cognatio legalis dirimit matrimonium in linea recta ascendentium et descendentium usque ad quartum gradum canonicum inclusive, et in primo tantum gradu canonico lineae collateralis; item affinitatem parit in primo gradu lineae rectae tum ascendentium, tum descendentium, quae matrimonium dirimit; unde non potest adoptans nubere cum uxore adoptati, nec adoptatus cum uxore adoptantis.

« Talis autem cognatio in linea quidem ascendentium est impedimentum perpetuum, non vero in linea collaterali; adeoque soluta quidem adoptione remanet adhuc inter ascendentes et descendentes cognatio legalis; desinit tamen haec cognatio in linea collaterali, soluta adoptione vel per mortem adoptantis vel per emancipationem adoptati » (40).

Apud *Armenios* haec est disciplina: « Matrimonium dirimit in linea recta inter adoptantem tamquam patrem legalem et adoptatum tamquam filium eiusque descendentes qui tempore adoptionis erant sub potestate adoptantis (ad quartum gradum inclusive); in linea vero collaterali inter naturales legitimos adoptantis filios sub adoptantis potestate constitutos et adoptatum tamquam inter fratres et sorores legales, nec non inter adoptantem et uxorem adoptati, ac viceversa inter adoptatum et uxorem adoptantis » (41).

ARTICULUS IV.

De facultate dispensandi apud Praelatos orientales.

922. Facultas dispensandi competens Patriarchis, Archiepiscopis et Episcopis orientalibus. — 1. Imprimis notandum est, Patriarchas orientales vera et amplissima potestate frui *qua tales* in toto patriarchatu, non solum super laicos et clericos, verum etiam super Episcopos ipsos.

Idcirco Patriarcha dispensare potest cum omnibus subditis sui patriarchatus, sive in territorio ipsi versentur sive extra.

2. Apud *Syros* haec viget disciplina: « Ex concessione Apostolicae Sedis, *quando urget mortis periculum et tempus non suppetit recurrendi*

(39) Cfr. Synod. nat. an. 1806, cap. 9, can. 3; Conc. patriarch, Hierosol. an. 1849, cap. VII, can. 6, n. 16.
(40) Synod. Montis Libani, part. II, cap. 11, n. 4.
(41) Tit. III, cap. 10, n. 571, 8°.

ad Sanctam Sedem, locorum Ordinarii sive per se sive per ecclesiasticam personam sibi benevisam dispensare valent *super impedimentis* non solum *occultis*, sed etiam *publicis* matrimonium iure ecclesiastico dirimentibus cum iis qui in concubinatu miserrime vivunt, et propriae consulere volentes saluti, matrimonium in facie Ecclesiae inire exoptant, excepto tamen presbyteratus ordine et affinitate lineae rectae ex copula licita. Quam facultatem iidem Episcopi etiam *parochis*, servatis servandis, subdelegare possunt...

« Insuper, *urgente legitima causa*, Episcopi *in foro conscientiae* (sacramentali et non sacramentali) possunt ab impedimentis *occultis* dispensare, cum sequentes concurrunt conditiones: 1° quod matrimonium iuxta statuta Ecclesiae iam celebratum sit, et consummatum per copulam; 2° quod bona fide, idest cum ignorantia excusabili praeexsistentis impedimenti, contractum sit; 3° quod difficile sit contrahentibus, ob eorum paupertatem vel aliam causam, recurrere aut scribere ad obtinendam dispensationem ad Sedem Apostolicam, vel ad Patriarcham, vel ad eum qui ab eo delegatus est; 4° quod timeatur ne scandala oriantur si contrahentes iubentur ab invicem se separare » (1).

Eadem facultas iisdem fere verbis expressa reperitur in Synodo *Coptorum* (2).

In Synodo *Maronitarum* haec leguntur: « Circa impedimenta *dirimentia* matrimonium et circa votum simplex et absolutum perpetuae castitatis et religionis, solus Reverendissimus D. *Patriarcha* ex concessione R. Pontificis dispensare potest.

« Episcopi tamen nonnumquam in impedimentis etiam dirimentibus possunt *in foro conscientiae* dispensare; sed ad id requiritur: 1° ut iam contractum fuerit matrimonium; 2° ut contractum fuerit bona fide; 3° ut sit consummatum; 4° ut impedimentum sit occultum; 5° ut partes adeo sint inopes, ut nec ire, nec mittere possint ad Patriarcham, aut eius delegatum; 6° ut si fieret separatio, scandalum verisimiliter exoriturum esset » (3).

Concilium *Armeniorum* expresse loquitur de potestate dispensandi, quae competit Patriarchae et Episcopis. Hi dispensare valent « tantum inter limites indulti, quod a R. Pontifice acceperunt. Dispensare praeterea possunt si agatur de impedimentis dubiis dubio facti... aut etiam si agatur de impedimentis occultis et de casu urgentissimae

(1) Synodus Sciarfensis Syrorum an. 1888, cap. V, art. 15, § 9, n. 1.
(2) Synodus Alexandrina Coptorum an. 1898, sect. II, part. 2, art. 8, § 6, n. 5 s.
(3) Synodus Montis Libani, an. 1736, part. II, cap. 11, n. 15.

necessitatis. Urgente insuper mortis periculo, quando tempus non suppetit recurrendi ad S. Sedem... ab omnibus impedimentis, quantumvis publicis... excepto sacro presbyteratus ordine et affinitate lineae rectae ex licita copula proveniente » (4).

Synodi *aliarum* Ecclesiarum nihil *expresse* statuunt de hac re. Sed, cum litterae encycl. S. Officii diei 20 febr. 1888 etiam ad locorum Ordinarios orientales missae fuerint, potestas superius memorata ex Synodo Syrorum universis Episcopis orientalibus tribuenda.

923. Quomodo aestimanda sit potestas dispensandi. — Haec potestas aestimanda est ad normam can. 1043 et 1045.

Etiam quoad parochum orientalem, confessarium etc., potestas dispensandi aestimanda videtur ad normam can. 1044 et 1045, § 3. Nec obstat profecto can. 1.

Item censemus Orientalibus applicandum esse praescriptum can. 15 et 209. Agitur de principio generali iuris et de publico animarum bono.

Articulus V.

De forma celebrationis matrimonii.

924. Forma iuridica. — 1. Apud *Syros* viget, iuxta antiqua terminologiam, impedimentum *clandestinitatis* ex Synodo Sciarfensi an. 1888, in qua statuitur: « Impedimenta sunt: error, vis, servitus, aetas... *clandestinitas*. Praeter haec, Ecclesia nostra Syrorum catholica nullum aliud impedimentum *dirimens* matrimonium agnoscit, et si quod aliud unquam fecit, ab ea abrogatum est » (1).

Eadem disciplina viget apud Sorianos.

2. Item Ecclesia Alexandrina *Coptorum* ut *nulla* et *irrita* habet matrimonia celebrata absque parocho et testibus.

Synodus an. 1898 statuit: « Clandestina matrimonia, ea scilicet quae fiunt absque praesentia parochi et testium, sancta Ecclesia semper ut abominabilia detestata est... Quapropter... decernimus

(4) Tit. III, cap. 10, n. 578 s.

(1) Cap. V, art. 15, § 8, n. 1.

antiquissimam consuetudinem in nostra Ecclesia Alexandrina vigentem esse servandam qua *irrita* vult matrimonia, quibus non assistit sacerdos cum duobus saltem testibus » (2).

3. Etiam apud *Melchitas* matrimonium est invalidum nisi celebretur cum benedictione Episcopi vel parochi aut sacerdotis ab alterutro delegati (3).

925. 4. *Rutheni* tenentur servare formam statutam a decreto « *Ne temere* ». Hoc decretum a S. C. de Prop. Fide extensum fuit ad Ruthenos provinciae Galiciae, scil. pro dioecesibus Leopolitana, Premisliensi et Stanislaopolitana, die 5 maii 1911; ad Ruthenos qui versantur in dictione Canadensi, die 18 aug. 1913; ad Ruthenos in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis die 17 aug. 1914; demum ad omnes Ruthenos qui in tota America meridionali degunt, die 27 mart. 1917 (4).

Extensio quoad Ruthenos in America degentes facta fuit *ad decennium;* quo elapso facultas renovata est ad normam Codicis.

Quoad Ruthenos Galiciae, decretum « *Ne temere* » est *personale* simul et *territoriale.*

Die 4 ian. 1932 decretum « *Ne temere* » fuit extensum a Pio XI, per litteras S. Congregationis pro Ecclesia Orientali, ad totam dioecesim Crisiensem, idest pro fidelibus ritus rutheni in Iugoslavia commorantibus, et vim sua exerit a die 1 ian. 1933. Est *personale* simul et *territoriale.*

5. Apud *Maronitas* viget ex iure antiquo impedimentum clandestinitatis, non quidem vi publicationis decreti « *Tametsi* », sed ex Synodo prov. Maronit. in monte Libano celebrata anno 1736 (5).

6. *Italo-Graeci* reguntur iure tridentino (6).

7. Apud *Rumenos* et *Bulgaros* impedimentum clandestinitatis non exsistit (7).

8. Penes *Armenios* viget haec disciplina: « Apud nos a saeculis invaluit, ut *valida* habeantur et sint matrimonia, quae coram sacerdote, non necessario parocho, contrahantur; quare coniugium sine praesentia sacerdotis initum *nullum* est et *irritum*. Unde novum exsurgit impedimentum clandestinitatis » (8).

(2) Sect. II, part. 2, art. 8, § 5, n. 16.
(3) Synodus nationalis Melchitarum an. 1806, cap. 9, n. 9; Conc. patriarch. Hierosol. an. 1849, cap. VII, can. 6, n. 9.
(4) Cfr. *Acta Apost. Sedis*, V, p. 398; VI, p. 463; VIII, p. 105; *Archiv für katholisches Kirchenrecht*, XCII, p. 484.
(5) Part. II, cap. 11, n. 12.
(6) Cfr. Bened. XIV, Const. « *Etsi pastoralis* », 26 maii 1742, § VIII.
(7) Cfr. Synod. dioec. Magno-Varadiensis, an. 1882, n. 12. Cfr. Mansi, 42, col. 820-824.
(8) Tit. III, cap. 10, n. 575.

9. Ex peculiari concessione S. Sedis, Codex iuris canonici viget a die 7 sept. 1921 in dioecesi Ruthenorum Munkaesiensi, quae olim pertinebat ad Hungariam, nunc autem ad Ceccoslovakiam. Ibi, igitur, in matrimoniis ineundis servanda est forma, de qua in can. 1094 ss.

10. Apud *alias Ecclesias orientales*, generaliter, neque ius tridentinum neque ius novum viget. Proinde ad *valorem* matrimonii nulla *peculiaris* forma iuridica requiritur; ad *liceitatem* vero servandae sunt publicae caeremoniae ab Ecclesia praescriptae (9).

926. Num sacerdotalis benedictio requiratur ad matrimonii valorem penes Orientales. — 1. Imprimis sedulo notandum, non agi in casu de *forma iuridica* matrimonii, seu de praesentia parochi et testium. Agitur de *benedictione* sacerdotis.

Plures affirmant eam requiri ad valorem matrimonii. Plerique negant.

2. Rationes praecipuae sententiae negantis sunt istae:

1º Lex irritans est natura sua valde odiosa; eiusque exsistentia catenus admittenda, quatenus *certis* ac *peremptoriis* argumentis comprobetur. Ita omnes, iuxta notissimas iuris regulas.

Iamvero nullus est textus legis *certus* et *peremptorius* latus vel immediate a S. Sede vel ab alia *competente* (nota verbum) auctoritate ecclesiastica, quo statuatur benedictionem sacerdotis requiri *ad valorem* nuptiarum, aut quo civile praescriptum id decernens *canonizetur.* Ergo.

2º Benedictio sacerdotis schismatici vel haeretici publici — quae dicitur sufficere a quibusdam patronis oppositae sententiae — *a priori* excludenda est. Nam plane absurdum est, quod Ecclesia, quae merito vetat quamlibet communicationem *in divinis* cum acatholicis, utpote intrinsece malam, statuerit non solum esse permissam vel toleratam huiusmodi communicationem seu benedictionem ministri acatholici, sed eam requiri ad valorem matrimonii. Hoc, inquam, absurdum est.

3º Patres et Scriptores ecclesiastici veteres loquuntur quidem de necessitate ritus sacri seu benedictionis sacerdotalis ut licite ineantur nuptiae; nullatenus tamen illud postulant ad validitatem earumdem. Ita v. g. S. Ignatius M., Tertullianus, Nicolaus I ad consulta Bulgarorum (10).

(9) Cfr. Cappello, *Ius Ecclesiae latinae cum iure Ecclesiae orientalis comparatum*, in *Gregorianum*, 1926, p. 502; Milasch, *Das Kirchenrecht*, p. 581 ss.; Rosi-Bernardini, *op. cit.* p. 73 ss.; Papp-Szilágyi, *op. cit.*, § 118.
(10) *P. G.* I, 863; *P. L.* II, 1038; CXIX, 978 ss.

4º S. Nicephorus, qui iure maxima pollet auctoritate penes Orientales, docet viduos preces rituales seu sacerdotis benedictionem recipere non posse; et nihilominus iidem valide contrahunt (11).

Nihil profecto, contra hanc doctrinam, erui potest ex verbis eiusdem S. Nicephori in suis *Syntagmis* sub n. 199, ubi proponit hanc quaestionem: « Coniunctio sine sacerdotali benedictione est fornicatio ». Sensus, ut passim etiam Patres et Scriptores latini loquuntur, est iste: matrimonium sine sacerdotis benedictione initum *illicitum* est, ideoque *illicita* quoque carnalis copula.

Item S. Theodorus Studita, saltem pro viduis, excludit expressis disertisque verbis necessitatem benedictionis sacerdotis ad valorem matrimonii (12).

Ceterum, si testimonium S. Nicephori et S. Theodori Studitae auctoritate gaudet, haec profecto non valet pro omnibus orientalibus, sed solum pro suo ritu et Ecclesia. Sane manifesta est distinctio et diversitas inter unam et alteram Ecclesiam, v. g. inter graecos et syros aut coptos. Quod affirmatur de graecis, non potest certe affirmari de aliis.

Praeterea S. Nicephorus et S. Theodorus Studita *legifera potestate*, praesertim quoad omnes Ecclesias orientales, nequaquam pollebant.

5º Gabriel Metropolita Philadelphiensis in suis *Commentar. de sanctis mysteriis*, ut refert Schalstrate (13), ita orientalem disciplinam de hac re exponit: « Nuptiae autem manifeste et coram multis factae, sunt sacramentum, quod declaratur per mutuum et legitimum consensum viri et feminae. Nam non quodlibet consortium, sicut dictum est, matrimonium constituit, sed legitimus consensus. Benedicitur vero et honoratur per praesentiam et benedictionem sacerdotis tamquam sacramentum ».

Igitur praesentia et benedictio sacerdotis non requiritur ad matrimonii valorem.

6º Item Balsamon, disserens de orientali disciplina, in scholiis ad canones S. Basilii 37, 38, 40, refert nuptias solo contrahentium consensu perfici, atque duo requirit ad earundem celebrationem, scil. benedictionem sacerdotalem et sumptionem Eucharistiae (14). Porro sicut Eucharistiae sumptio non est profecto ad valorem coniugii, ita nec sacerdotis benedictio.

7º Concilium Trid., nulla facta mentione de sacerdotali benedictione, absolute et simpliciter docet: « Tametsi dubitandum non est, *clandestina matrimonia*, libero contrahentium consensu facta, *rata et vera esse matrimonia*, quamdiu Ecclesia ea irrita non fecit... » (15).

8º S. C. de Prop. Fide in Instr. 1 oct. 1785 ad Vicar. Apost. Constantinop. docet: « Questa opinione (scil. quod matrimonium celebrandum sit « *con la benedizione sacerdotale* »), non è corredata da verun canone sinodale, non è approvata dalla Sede Apostolica, ma piuttosto deriva dall'ignoranza... Sarà pure opportuno che a poco a poco vada V. S. disingannando gli Armeni dal loro *errore, che per la validità del matrimonio sia necessaria la presenza del sacerdote* ».

(11) Cfr. Pitra, *Iuris eccl. Graecorum historia et monumenta*, t. II, p. 341.
(12) *P. G.* XCIX, 1093.
(13) *Acta orientalis Ecclesiae*, Romae, 1739, part. 1, p. 345 s.
(14) Migne, *P. G.* CXXXVIII, 673.
(15) Sess. XXIV, cap. 1 *de ref.*

Huc spectat quoque Instructio eiusdem S. Congregationis diei 20 iun. 1858 (16).

9º Quaedam argumenta sententiae oppositae sunt mere negativa. Alia sunt quidem positiva, sed pro exsistentia legis *irritantis* comprobanda nec peremptoria nec solida sunt, adeo ut meram probabilitatem non excedant.

Praeterea nonnulla argumenta a patronis allata favent profecto sententiae neganti, quatenus excludunt positivum et directum interventum tum Sedis Apostolicae tum alius *legitimae* potestatis legiferae *ecclesiasticae* (17).

Insuper argumenta praecipua ab adversariis adducta respiciunt hanc aut illam Ecclesiam dumtaxat, potissimum Ecclesiam bizantinam, non autem universam Ecclesiam orientalem.

Demum argumentatio, qua patroni nituntur, falso nititur supposito, seu ut *certum* habent ac *probatum*, id praecise quod *dubium* et *controversum* est. Sane aiunt: « *Certum est hoc praescriptum* (ius civile inductum per Novellam Leonis VI) *statim ab Ecclesia esse receptum et applicatum* » (18). Quo ex documento id asseritur? Huc, inquam, spectat praecise tota controversia. Nullum documentum *certum* et *peremptorium*, latum a *competente* auctoritate ecclesiastica, affertur a patronis, nec afferri potest, ex quo manifesto constet ius civile fuisse *ab Ecclesia* receptum et applicatum seu *canonizatum*, ut scimus factum fuisse de aliis legibus civilibus.

Ex dictis argumenta sententiae oppositae facile diluuntur:

a) Minister sacramenti matrimonii, aiunt, est sacerdos. Ergo.

Hoc falsum omnino est, cum ipsi nupturientes sint ministri huius sacramenti iuxta catholicam doctrinam (n. 32).

b) Allegatur citata Novella 89ª imperatoris Leonis VI.

Immerito plane. Nam, ut scite animadvertit Sacra Congreg. de Prop. Fide in citata Instr. 20 iun. 1858, « huiusmodi Leonis imperatoris sanctio, utpote a civili potestate lata, nec ecclesiasticas leges mutare, neque dirimens matrimonii impedimentum inducere potuit ».

(16) *Collect.* I, n. 1154.
(17) Jugie, *Theol. dogm. christ. orient.*, II, p. 452 ss.; Hermann, *De benedictione nuptiali* etc., in *Orientalia*, 1938, p. 189 ss.
(18) Hermann, *De benedictione nuptiali* etc., in *Orientalia*, 1938, p. 232.

c) Affertur *opinio* seu *persuasio* fidelium, qui censent matrimonium initum sine benedictione sacerdotis esse nullum.

Ista persuasio erronea est, ut ait S. Congreg. de Prop. Fide in Instr. diei 1 oct. 1785. Ex ea nec legitima consuetudo, nec vera lex induci potest, ut palam est.

d) Allegatur auctoritas S. Nicephori.

Nihil inde, ut supra diximus.

e) Viget consuetudo, aiunt, ex qua constat benedictionem sacerdotis requiri ad valorem matrimonii.

Huiusmodi consuetudo vim legis *irritantis* inducens nec viget de facto, nec de iure legitime induci potuit (19).

10° Ipsi theologi et canonistae orientales communius et probabilius docent benedictionem sacerdotalem non requiri ad nuptiarum valorem. Sufficit referre verba Papp-Szilágyi, qui ait: « Sententia, quae negat necessitatem benedictionis ad matrimonii validitatem, *communior* (est) ac *probabilior* » (20).

3. Omnibus argumentis utriusque sententiae mature consideratis, concludendum, sententiam negativam, seu quae excludit necessitatem benedictionis sacerdotalis ad valorem nuptiarum, deficiente *certo* et *expresso* textu legis *irritantis* a *competente* auctoritate ecclesiastica lato vel canonizato, esse *practice* certam *et unice veram* (21).

927. Forma liturgica seu coronatio. — 1. Fere omnes Orientales in matrimonii celebratione peculiari ritu utuntur, qui dicitur *coronatio*. Quae olim etiam in Ecclesia latina in usu erat.

2. Huiusmodi ritus « non continet nisi deprecationes pro sponsis et benedictionem illis impertiendam, hortationes quibus instruuntur circa officia sibi invicem praestanda » (22).

Dicitur *coronatio*, quia benedicitur corona, quae super caput sponsorum imponitur.

3. Duo igitur in matrimonii celebratione apud Orientales probe distinguuntur: *desponsatio*, ut aiunt, nempe contractus matrimonialis celebratio et *sollemnis matrimonii benedictio* seu *coronatio*. Ad *desponsationem* pertinet benedictio annulorum et consensus manifestatio; ad benedictionem sollemnem benedictio vestium, benedictio coronarum

(19) Cfr. Cappello, *Il diritto matrimoniale nelle Chiese orientali*, in *Civiltà Cattolica*, 1930, IV, 298 ss.

(20) *Enchiridion iuris Ecclesiae orientalis catholicae*, p. 274.

(21) De hac quaestione vide Cappello, *l. c.*; *Echos d'Orient*, 1929, p. 5 ss.; Benedetti, in *Acta S. Sedis*, XLI, p. 254 ss.

(22) Synodus Sciarf. Syrorum, an. 1888, cap. V, art. 15, § 3, n. 5.

earumque impositio et benedictio thalami, atque alicubi etiam olei (23).

4. Coronatio proprie dicta sequitur matrimonium iam celebratum, seu fit post praestitum a nupturientibus matrimonialem consensum.

Excipitur Melchitarum ritus, ex quo liquet matrimonium nonnisi post benedictionem coronae exsistere. Sane Synodus nationalis Melch. an. 1806 statuit: « Si faccia l'orazione solita della corona, e *dopo ciò* il suo congiungimento sarà un matrimonio cristiano » (24).

5. Benedictio fit a parocho, et quidem, generatim loquendo, sponsi, vel ab Episcopo aut a sacerdote ab alterutro delegato.

6. Generatim apud omnes Orientales Missa comitatur benedictionem nuptialem. Complures Synodi mandant expresse ut sponsi in Missa sacram Communionem recipiant, confessione sacramentali praemissa.

V. g. Synodus nationalis Melchitarum an. 1790 haec mandat: « Ad benedictionem nuptiarum ne admittantur, nisi sincera confessione peracta susceptoque Eucharistiae sacramento gratiae statum recuperaverint; censura vero ecclesiastica mulctetur sacerdos, qui sine istiusmodi cautelis, sine saltem confessione, ad benedicendum matrimonium processerit » (25).

7. Concilium *Armeniorum* haec refert: « Pro antiquissimo autem totius Orientis more matrimonio interesse solent, praeter testes, quidam patrini, *paranymphus* ex parte sponsi et *paranympha* ex parte sponsae, qui vulgo *compari* dicuntur. Horum praecipuum officium est mediatores sese interponere in contrahendis matrimoniis et, dum haec in ecclesia celebrantur, crucem super contrahentium capita tenere; ex quo perhibentur, ius quoddam habere prolem ex illo matrimonio suscipiendam levandi e sacro baptismatis fonte » (26).

8. Supra viduos oratio benedictionis matrimonii non recitatur, sed recitari solet oratio poenitentiae quae habetur in libris liturgicis. Si tamen ex duobus coniugibus alter non sit viduus, recitatur super eis ordo orationis coronae ordinarius; corona vero solus non coniugatus cingitur (27).

9. Etiam dissidentes ritum coronationis in celebrando matrimonio adhibent, cum Missa aliisque caeremoniis, exceptis tantum Nestorianis qui Missam et communionem omittunt.

(23) Cfr. Denzinger, *Ritus Orientalium*, I, p. 176.

(24) Cap. IX, can. 9; cfr. Mansi, *Concilia*, vol. 46. *Synodi Melchitarum*, p. 543. Synod. Melch. an. 1806 fuit a S. Sede reprobata, ut liquet ex Brevi Greg. XVI, diei 3 iun. 1835.

(25) Sess. XI, *De matrimonii sacramento*, n. 4.

(26) Tit. III, cap. 10, n. 576.

(27) Cfr. Synod. Sciarf. Syrorum, *l. c.* § 6, n. 4; Synod. Alex. Coptorum, *l. c.* § 3, n. 6.

928. Matrimonium conscientiae. — 1. Viget etiam apud Orientales, non quidem ex Const. « *Satis vobis* » Benedicti XIV, quippe quae eos nullatenus attingit, exceptis Italo-Graecis, sed ex iure consuetudinario et penes unam vel alteram Ecclesiam ex lege dioecesana.

2. Patriarcha vel Episcopus aut eius Vicarius tantum potest huiusmodi matrimonium permittere.

3. Synodus Sciarf. Syrorum an. 1888 haec ad rem statuit: « Aliquando evenit ut matrimonium *clanculum* contrahatur coram Episcopo vel eius Vicario et duobus testibus confidentibus propter urgentes causas. Huiusmodi matrimonia non scribantur in communi libro matrimoniorum, sed iis reservetur liber *specialis* qui sub Episcopi custodia et sigillo remaneat » (28).

Articulus VI.

De tempore et loco celebrationis matrimonii.

929. Tempus. — 1. Diebus poenitentiae sive ieiunii, generatim loquendo (cfr. n. **900**), vetatur matrimonii celebratio, adeo ut sine peculiari dispensatione Ordinarii nequeat licite hisce temporibus contrahi. Dispensatio iusta de causa facile conceditur.

Synodus nationalis *Melchitarum* an. 1790 ait: « Sciant parochi omnes, sollemnem nuptiarum benedictionem a sancta Ecclesia Orientali esse prohibitam temporibus poenitentiae agendae carnique cohibendae addictis » (1).

Et Synodus nationalis an. 1806 addit: « Si necessitas postulet ut nuptiarum benedictio fiat diebus prohibitis, exquiratur licentia ab Episcopo et nuptiae non publice, sed *secreto* celebrentur » (2).

2. Matrimonium celebrari debet in ecclesia; at urgente necessitate permittitur, de licentia Episcopi vel Patriarchae, ut contrahatur etiam in aedibus privatis.

Haec iuris dispositio strictius urget quam in Ecclesia latina.

3. Praeterea matrimonium *mane* celebrari solet; imo alicubi id iure particulari expresse praecipitur.

Synod. Sciarf. *Syrorum* haec ad rem decernit: « Exhortamur ac monemus in Domino nostrae nationis filios, ut *deinceps* non celebrentur matrimonia neque eorum perficiatur sollemnitas liturgica in domibus, sed in *ecclesiis*, nisi propter necessitatem et cum licentia Episcopi.

(28) Cap. V, art. 15, § 12, n. 9.

(1) Sess. XI, *De matrimonii sacramento*, n. 9.
(2) Cap. IX, can. 12.

« *Congruum est* ut matrimonium *tempore matutino* celebretur » (3).

Rigidior est disciplina apud *Graecos*.

De *Armeniorum* disciplina vide n. **900, 7**.

4. Dissidentes fere eandem disciplinam sequuntur.

Articulus VII.

De convalidatione matrimonii et secundis nuptiis.

930. Convalidatio matrimonii. — 1. Si matrimonium est nullum ob defectum consensus, idem dicendum ac supra (n. **846**).

Si est nullum ob impedimentum dirimens, pariter idem tenendum ac supra (n. **845**).

Num coram parocho et testibus consensus ad valorem renovandus sit, ita distinguendum: ubi praesentia parochi et testium ad validitatem praescribitur, haec omnino servanda est; ubi talis praesentia non requiritur ad valorem coniugii, necesse non est ut servetur (cfr. n. **924** ss.).

2. Si matrimonium fuerit nullum ex omissione formae requisitae, haec ponenda est seu celebrari debet legitima forma.

931. Secundae nuptiae. — 1. Generatim apud Orientales viget *religio luctus* ex iure romano (cfr. n. **863**).

Unde v. g. Synodus Sciarf. Syrorum ait: « Viduas *decet* iuxta *consuetudinem* in viduitate manere per novem menses antequam nubant » (1).

Item Synodus Alexandrina Coptorum: « *Decet*, antequam ad novas nuptias convolent, novem saltem menses in viduitate degere » (2).

2. Non agitur de praecepto, sed tantum de *consilio*. Ideo praefatae Synodi utuntur voce « *decet* ».

(3) Cap. V, art. 15, § 13, n. 5.

(1) Cap. V, art. 15, § 6, n. 3.
(2) Sect. II, part. 2, art. 8, § 3, n. 5.

APPENDIX II.

MOTU PROPRIO PII XII

DE DISCIPLINA MATRIMONII APUD ORIENTALES

PIUS PP. XII

Crebrae allatae sunt Nobis, praesertim postremis hisce annis, tum a Legatis Nostris tum a sacrorum Antistibus Orientalis Ecclesiae supplicationes, per quas rogabamur, ut, instantibus votis annuentes, dum codificatio legum Ecclesiae Orientalis haud multum abest, ut absolvatur, earumdem legum singularia quaedam capita, magni quidem momenti, nulla interposita mora promulgaremus, ut gravibus et perniciosis rerum adiunctis, in quibus nonnullae Christi ovilis partes orientali ritu utentes versarentur, efficaci praesidio obviam iremus.

Nos igitur, attente et cogitate omnibus in Domino perpensis, motu proprio certa scientia ac de Apostolicae plenitudine potestatis statuimus ac decrevimus eos canones iam nunc publicare, qui ad sacramenti matrimonii disciplinam spectant.

Iam initio, cum ad Codicem conficiendum prima conferrentur studia, Petrus S. R. E. Presbyter Cardinalis Gasparri, Consilii Praeses Codici canonico Orientalis Ecclesiae praeparando, ob oculos habitis facilitate et frequentia necessitudinum, quas orbis terrarum populi et nationes ob nostrae aetatis expeditissimum commeatum inter se nectunt, litteris die XV mensis Septembris anno 1930 datis, sacros Orientalis Ecclesiae Pastores consulebat, ab iisdem petens an in expletionem optatorum multis e locis Apostolicae Sedi explicatorum expedire videretur, ut, quoad fieri posset, ecclesiastica disciplina ad matrimonialia impedimenta et ad formam ineundi nuptialis foederis pertinens unius tenoris redderetur; idque poscebatur, quia ob memoratam eundi et remeandi facilitatem crebriores habebantur inter homines mixti ritus nuptiae necnon eo proposito, ut incertitudines de matrimoniorum validitate, eorum sanctitati nocentes, penitus auferrentur.

Consilium igitur Orientalis Ecclesiae Codici canonico conficiendo, debita attentione libratis responsis, ferme cunctis asseverantibus, eorumdem sacrorum

Pastorum, potquam haec fel. mem. Summo Pontifici proximo Decessori Nostro retulit, adprobationi Nostrae hos canones proposuit, quos Nos Apostolica auctoritate Nostra comprobamus:

DE SACRAMENTO MATRIMONII (1)

Can. 4.

§ 1. Matrimonium baptizatorum validum dicitur *ratum*, si nondum consummatione completum est, *ratum et consummatum*, si inter coniuges locum habuerit coniugalis actus, ad quem natura sua ordinatur contractus matrimonialis et quo coniuges fiunt una caro.

§ 2. Celebrato matrimonio, si coniuges simul cohabitaverint, praesumitur consummatio, donec contrarium probetur.

§ 3. Matrimonium inter non baptizatos valide celebratum, dicitur *legitimum*.

§ 4. Matrimonium invalidum dicitur *putativum*, si in bona fide ad una saltem parte celebratum fuerit coram Ecclesia, donec utraque pars de eiusdem nullitate certa evadat.

Can. 6

§ 1. Matrimonii promissio, etsi bilateralis seu sponsalitia, irrita est in utroque foro, nisi facta fuerit coram parocho aut loci Hierarcha aut sacerdote cui ab alterutro facta sit facultas assistendi.

§ 2. 1o Matrimonii promissioni valide assistit idem parochus vel loci Hierarcha aut sacerdos ab alterutro designatus qui ex praescripto can. 86, 87 matrimonio valide assisit;

2o Ille qui matrimonii promissioni assistit obligatione tenetur curandi ut eius celebratio in libro sponsalium adnotetur.

§ 3. At ex matrimonii promissione non datur actio ad petendam matrimonii celebrationem; datur tamen ad reparationem damnorum, si qua debeatur.

Can. 7

Sacerdos promissioni matrimonii assistens, sponsis catholicis benedictionem in libris liturgicis praescriptam impertire, si ius particulare id ferat, ne omittat.

(1) Ii tantum de Motu Proprio Canones eduntur qui aut a paribus L. III P. I. Tit. VII C. I. C. vel minime discrepant aut in Codice non referuntur.

CAPUT I.

De iis quae matrimonii celebrationi praemitti debent et praesertim de publicationibus matrimonialibus.

Can. 12

Publice a parocho denuntietur inter quosnam matrimonium sit contrahendum, iure particulari id ferente.

Can. 13

§ 1. Matrimoniorum publicationes fieri debent a proprio sponsorum parocho.

§ 2. Si pars alio in loco per sex menses commorata sit post adeptam pubertatem, parochus rem exponat Hierarchae, qui pro sua prudentia vel publicationes inibi faciendas exigat, vel alias probationes seu indicia super status libertate colligendas praescribat.

§ 3. Si qua sit suspicio de contracto impedimento, parochus, etiamsi brevior fuerit commoratio, consultat Hierarcham, qui matrimonium ne permittat, nisi prius suspicio, ad normam § 2, removeatur.

Can. 14

Publicationes fiant tribus continuis diebus dominicis aliisque festis de praecepto in ecclesia, inter divina officia ad quae populus frequens accedat.

Can. 16

Publicationes ne fiant pro matrimoniis quae contrahuntur cum dispensatione ab impedimento disparitatis cultus aut mixtae religionis, nisi loci Hierarcha pro sua prudentia, remoto scandalo, eas permittere opportunum duxerit, dummodo Apostolica dispensatio, salvo praescripto can. 32, praecesserit et mentio omittatur religionis partis non catholicae.

CAPUT II.

De impedimentis in genere.

Can. 26

§ 1. Impedimentum *prohibens* secumfert grave vetitum contrahendi matrimonium; quod tamen irritum non redditur si, non obstante impedimento, contrahatur.

§ 2. Impedimentum *dirimens* et graviter prohibet matrimonium contrahendum, et impedit quominus valide contrahatur.

§ 3. Impedimentum, quamvis ex alterutra tantum parte se habeat, matrimonium tamen reddit aut illicitum aut invalidum.

Can. 27

Publicum censetur impedimentum quod publico ex facto oritur vel quod alio modo probari in foro externo potest; secus est occultum.

Can. 31

§ 1. Impedimenta gradus minoris sunt:

1º Consanguinitas in sexto gradu lineae obliquae;

2º Affinitas de qua in can. 67, § 1, n. 1, in quarto gradu lineae obliquae: et illa de qua in eodem canone § 1, nn. 2, 3, in quovis gradu;

3º Publica honestas in secundo gradu;

4º Cognatio spiritualis;

5º Tutela et cognatio legalis de quibus in can. 71;

6º Crimen ex adulterio cum promissione vel attentatione matrimonii etiam per civilem tantum actum.

§ 2. Cetera impedimenta dirimentia sunt maioris gradus.

Can. 32

§ 1. Salva ampliore facultate quae ex privilegio vel iure particulari iis competat, canonica suffragante, locorum Hierarchae, non autem Syncellus sine mandato speciali, dispensare possunt proprios subditos ab impedimentis prohibentibus, exceptis impedimentis provenientibus ex mixta religione vel ex voto in professione minore seu simplici emisso in religione iuris pontificii vel patriarchalis, et a dirimentibus quae sequuntur:

1º Ab impedimento consanguinitatis in quinto et sexto gradu lineae obliquae;

2º Ab impedimento affinitatis de quo in can. 67, § 1, n. 1, in quarto gradu lineae obliquae et ab impedimentis de quibus in eodem canone § 1, nn. 2, 3, in quovis gradu;

3º Ab impedimento honestatis publicae in secundo gradu;

4º Ab impedimento cognationis spiritualis;

5º Ab impedimento cognationis legalis et tutelae;

6º Extra patriarchatus, ab impedimento aetatis, non autem ultra biennium completum.

§ 2. Patriarcha, salva ampliore facultate quae ex privilegio vel iure particulari ei competat, praeter facultatem de qua in § 1, dispensare potest:

1º Ab impedimento aetatis, non tamen ultra biennium completum;

2º Ab impedimento criminis de quo in can. 65, n. 1;

3º A quarto gradu consanguinitatis in linea obliqua;

4º Ab affinitatis impedimento de quo in can. 67, § 1, n. 1, in secundo et ulteriori gradu lineae obliquae;

5º A forma celebrationis matrimonii in casu de quo in can. 90, § 1, n. 2, gravissima tamen ex causa.

§ 3. Patriarcha potestatem quae ei tribuitur vel agnoscitur in §§ 1, 2, exercere potest in proprios subditos ubique, et in omnes sui ritus fideles in patriarchatu actu degentes, etsi domicilium vel quasi-domicilium in aliqua eparchia patriarchatus non habeant.

§ 4. Ceterorum impedimentorum dispensatio Sedi Apostolicae reservatur.

§ 5. Si contrahentes ad diversas eiusdem ritus eparchias pertineant vel ad diversos ritus, dispensatio petatur ab Hierarcha viri, et si vir sit acatholicus, ab Hieracha mulieris.

§ 6. Delegato ad universitatem causarum non competit facultas subdelegandi, nisi expresse ei ad singulos actus concedatur.

Can. 33

Urgente mortis periculo, locorum Hierarchae, ad consulendum conscientiae et, si casus ferat, legitimationi prolis, possunt tum a forma in matrimonii celebratione servanda, tum ab omnibus et singulis impedimentis iuris ecclesiastici, sive publicis sive occultis, etiam multiplicibus, exceptis impedimentis provenientibus ex sacro presbyteratus ordine et ex affinitate de qua in can. 68, § 1, in linea recta, consummato matrimonio, dispensare proprios subditos ubique commorantes et omnes in proprio territorio actu degentes, remoto scandalo, et, si dispensatio concedatur ab impedimento disparitatis cultus aut mixtae religionis, praestitis consuetis cautionibus.

Can. 34

§ 1. In iisdem rerum adiunctis de quibus in can. 33 et solum in casibus in quibus ne loci quidem Hierarcha adiri possit, eadem dispensandi facultate pollet tum parochus, tum vicarius cooperator, tum sacerdos qui matrimonio, ad normam can. 89, n. 2, assistit, tum confessarius, sed hic pro foro interno in actu sacramentalis confessionis tantum.

§ 2. In casu de quo in § 1, loci Hierarcha censetur adiri non posse, si tantum per telegraphum vel telephonum ad eum possit recurri.

Can. 35

§ 1. Possunt Hierarchae locorum, sub clausulis in fine can. 33 statutis, dispensationem concedere ab omnibus impedimentis de quibus in can. 33, quoties impedimentum detegatur vel, quamvis antea cognitum, tunc solum ad notitiam Hierarchae aut parochi deferatur cum iam omnia sunt parata ad nuptias, nec matrimonium, sine probabili gravis mali periculo, differri possit usque dum a Sede Apostolica vel, quod attinet ad impedimenta a quibus dispensare valet, a Patriarcha dispensatio obtineatur.

§ 2. Haec facultas valet etiam ad convaldationem matrimonii iam contracti, si idem periculum sit in mora nec tempus suppetat recurrendi ad Sedem Apostolicam vel, quod attinet ad impedimenta a quibus dispensare valet, ad Patriarcham.

§ 3. In iisdem rerum adiunctis, eadem facultate gaudent omnes de quibus in can. 34, § 1, sub eiusdem canonis clausulis, sed solum si casus natura sua vel tantum facto sit occultus et ne loci quidem Hierarcha adiri ad normam can. 34 possit, vel nonnisi cum periculo violationis secreti.

§ 4. Facultate de qua in § 1 non aufertur Hierarchis potestas dispensandi a forma in matrimonii celebratione servanda, et ab impedimentis iuris ecclesiastici in quibus Sedes Apostolica solet dispensare, quoties difficilis sit recursus ad Sedem Apostolicam itemque ad Legatum Romani Pontifici necessaria facultate praeditum, et simul in mora sit periculum gravis damni.

Can. 37

Nisi aliud ferat rescriptum S. Poenitentiariae aut, intra limites cuiusque competentiae, Patriarchae vel loci Hierarchae, dispensatio in foro interno non sacramentali concessa ab impedimento occulto, adnotetur in libro diligenter in secreto curiae archivo asservando, nec alia dispensatio pro foro externo necessaria, etsi postea occultum impedimentum publicum evaserit; sed est necessaria, si dispensatio concessa fuerat tantum in foro interno sacramentali.

Can. 38

§ 1. Si petitio dispensationis ad Sedem Apostolicam missa sit, Hierarchae locorum suis facultatibus, si quas habeant, ne utantur, nisi ex gravi urgentique causa, quo in casu statim Apostolicam Sedem de re moneant.

§ 2. Idem servetur ab Hierarchis locorum Patriarchae subiectis, si dispensationis petitio missa sit ad Patriarcham.

Can. 40

Si quando cum impedimento seu impedimentis publicis a quibus ex indulto dispensare quis potest, concurrat aliud impedimentum a quo dispensare nequeat, pro omnibus adiri debet Superior qui ab omnibus dispensare possit; si tamen impedimentum seu impedimenta a quibus dispensare potest, comperiantur post impetratam ab eo Superiore dispensationem, suis facultatibus uti poterit.

Can. 43

Data a Sede Apostolica dispensatio a matrimonio rato et non consummato vel facta, etiam ab iis qui potestatem habent infra Sedem Apostolicam, licentia transitus ad alias nuptias ob praesumpta coniugis mortem, secumfert semper dispensationem ab impedimento de quo in can. 65, n. 1, si qua opus sit.

Can. 45

Dispensationes a publicis impedimentis Hierarchae oratorum commissas exsequatur Hierarcha qui litteras testimoniales dedit vel preces transmisit ad Sedem Apostolicam, vel ad Patriarcham, etiamsi sponsi, quo tempore exsecutioni danda est dispensatio, relicto illius eparchiae domicilio aut quasi-domicilio in aliam eparchiam discesserint non amplius reversuri, monito tamen Hierarcha loci in quo matrimonium contrahere cupiunt.

Can. 46

Excepta modica aliqua praestatione ratione expensarum cancellariae in dispensationibus pro non pauperibus, locorum Hierarchae eorumve officiales, reprobata quavis contraria consuetudine, nequeunt, occasione concessae dispensationis, emolumentum ullum exigere, nisi ad id faciendum expressam obtinuerint Sedis Apostolicae licentiam aut id sit in probatis Synodis constitutum vel recognitum; et si illegitime exegerint, obligatione restituendi tenentur.

Can. 47

Qui ex potestate delegata dispensationem concedunt, in eadem expressam mentionem indulti Superioris delegantis faciant.

CAPUT III.

De impedimentis prohibentibus.

Can. 48

§ 1. Matrimonium prohibet:

1º Votum publicum castitatis perfectae in professione simplici seu minore emissum;

2º Votum privatum virginitatis, castitatis perfectae, non nubendi, amplectendi statum religiosum, et, in ritibus in quibus clerici a recepto subdiaconatus ordine obligatione servandi sacrum caelibatum tenentur, suscipiendi subdiaconatum vel ordinem maiorem.

§ 2. Nullum votum, uno sollemni seu quod in professione maiore emittitur excepto dirimit matrimonium, nisi id speciali Sedis Apostolicae praescripto pro aliquibus statutum fuerit.

Can. 49

In iis regionibus ubi lege civili tutela, vel legalis cognatio ex adoptione orta, nuptias prohibet, iure canonico matrimonium illicitum est.

CAPUT IV.

De impedimentis dirimentibus.

Can. 60

§ 1. Nullum est matrimonium contractum a persona non baptizata cum persona baptizata.

§ 2. Si pars tempore contracti matrimonii tanquam baptizata communiter habebatur aut eius baptismus erat dubius, standum est, ad normam can. 3, pro validitate matrimonii, donec certo probetur alteram partem baptizatam esse, alteram vero non baptizatam.

Can. 62

§ 1. Invalide matrimonium attentant clerici maiore ordine aucti.

§ 2. Subdiaconatui, aeque ac maioribus ordinibus, vis dirimendi matrimonium tribuitur.

Can. 63

Invalide matrimonium attentant religiosi professione solemni seu maiore adstricti, itemque qui votum castitatis extra professionem maiorem emiserunt, cui tamen, ex speciali Sedis Apostolicae praescripto, vis addita sit nuptias dirimendi.

Can. 65

Valide contrahere nequeunt matrimonium:

1º Qui, perdurante eodem valido matrimonio, adulterium inter se consummarunt, et fidem sibi mutuo dederunt de matrimonio ineundo vel ipsum matrimonium, etiam per civilem tantum actum, attentarunt;

2º Qui, perdurante pariter eodem valido matrimonio, adulterium inter se consummarunt eorumque alter coniugem occidit;

3º Qui mutua opera physica vel morali, etiam sine adulterio, mortem coniugi intulerunt.

Can. 66

§ 1. In linea recta consaguinitatis matrimonium irritum est inter omnes ascendentes et descendentes tum legitimos tum naturales.

§ 2. In linea obliqua irritum est usque ad sextum gradum inclusive, ita tamen ut matrimonii impedimentum toties multiplicetur quoties communis stipes multiplicatur.

§ 3. Nunquam matrimonium permittatur, si quod subsit dubium num partes sint consaguineae in aliquo gradu lineae rectae aut in secundo gradu lineae obliquae.

§ 1. 1° Consanguinitas computatur per lineas et gradus;

2° In linea recta, tot sunt gradus quot personae, stipite dempto;

3° In linea obliqua, tot sunt gradus quot personae in utroque tractu, stipite dempto.

Can. 67

§ 1. 1° Affinitas de qua in can. 68, § 1, dirimit matrimonium in linea recta, in quolibet gradu; in linea obliqua, usque ad quartum gradum inclusive;

2° Affinitas de qua in can. 68, § 2, dirimit matrimonium usque ad quartum gradum inclusive;

3° Affinitas de qua can. 68, § 3, dirimit matrimonium in primo gradu.

§ 2. Affinitatis de qua in can. 68, § 1, n. 1, impedimentum multiplicatur:

1° Quoties multiplicatur impedimentum consaguinitatis a quo procedit;

2° Secundo vel ulteriore matrimonio inito cum consanguineo coniugis defuncti.

Can. 68

§ 1. 1° Affinitas ex digeneia oritur ex matrimonio valido etsi non consummato;

2° Viget inter alterutrum coniugem et alterius consanguineos;

3° Qua quis linea et quo gradu, alterutrius coniugis est consanguineus, alterius est affinis.

§ 2. 1° Iure particulari, affinitas ex digeneia de qua in § 1, n. 1, oritur etiam inter consanguineos viri et consanguineos mulieris;

2° Ita computatur ut tot sint gradus quot fert summa graduum consanguinitatis quibus uterque affinium distat a coniugibus ex quorum matrimonio affinitas oritur.

§ 3. 1° Iure particulari, affinitas praeterea oritur ex trigeneia seu ex duobus matrimoniis validis, etiam non consummatis, si duae personae matrimonium contrahant: *a*) cum una eademque tertia persona, soluto matrimonio, unam post alteram, aut *b*) cum duabus personis inter se consanguineis;

2° Affinitatem ex trigeneia contrahunt alteruter coniux cum iis qui sunt, ex alio matrimonio, alterius coniugis affines ex digeneia;

3° Haec affinitas, inter alterutrum coniugem et alterius affines, ita computatur ut qui sunt ex alio matrimonio affines viri ex digeneia, in eodem gradu sint uxoris affines ex trigeneia, et vice versa;

4° Quoties haec affinitas viget inter consanguineos quoque unius et affines alterius coniugis, ita computatur ut tot sint gradus quot fert summa graduum cum consanguinitatis tum affinitatis ex digeneia quibus uterque affinium distat a coniugibus ex quorum matrimonio affinitas oritur.

Can. 70

§ 1. Ea spiritualis cognatio matrimonium dirimit de qua in § 2.

§ 2. 1° Ex baptismo spiritualem cognationem contrahit patrinus cum baptizato eiusque parentibus;

2° Si iteretur baptismus sub condicione, cognationem spiritualem patrinus non contrahit, nisi iterum idem adhibitus sit.

Can. 71

Qui lege civili inhabiles ad nuptias inter se ineundas habentur ob tutelam vel ob cognationem legalem ex adoptione ortam, nequeunt vi iuris canonici matrimonium inter se valide contrahere.

CAPUT V.

De consensu matrimoniali.

Can. 74

§ 1. Error in persona invalidum reddit matrimonium.

§ 2. Error in qualitate personae, etsi det causam contractui, matrimonium dirimit tantum:

1° Si error qualitatis redundet in errorem in persona;

2° Si persona libera matrimonium contrahat cum persona quam liberam putat, cum contra sit serva, servitute proprie dicta.

Can. 78

§ 1. Invalidum quoque est matrimonium initum ob vim vel metum gravem extrinsecus et iniuste incussum ad extorquendum consensum.

§ 2. Nullus alius metus, etiamsi det causam contractui, matrimonii nullitatem secumfert.

Can. 80

§ 1. Matrimonium contrahi nequit per procuratorem, nisi Hierarcha loci in casu singulari hanc facultatem scripto dederit.

§ 2. Hierarcha loci hanc facultatem dare potest tantum in casu necessitatis, id est si contrahentes, ob gravem causam, sacerdoti se una simul sistere nequeunt.

Can. 82

§ 1. Ut matrimonium per procuratorem valide celebretur, servandae sunt normae can. 85 et 86.

§ 2. Coniuges, cum simul fuerint, benedictionem de qua in can. 91 a sacerdote ad normam horum canonum designato recipere ne negligant.

Can. 83

Matrimonium sub condicione contrahi nequit.

CAPUT VI.

De forma celebrationis matrimonii.

Can. 85

§ 1. Ea tantum matrimonia valida sunt quae contrahuntur ritu sacro, coram parocho, vel loci Hierarcha, vel sacerdote cui ab alterutro facta sit facultas matrimonio assistendi et duobus saltem testibus, secundum tamen praescripta canonum qui sequuntur, et salvis exceptionibus de quibus in cann. 89, 90.

§ 2. Sacer censetur ritus, ad effectum de quo in § 1, ipso interventu sacerdotis adsistentis ac benedicentis.

Can. 86

§ 1. Parochus et loci Hierarcha valide matrimonio assistunt:

1° A die tantummodo initae legitime administrationis beneficii, vel initi officii, nisi per sententiam fuerint excommunicati vel interdicti vel suspensi ab officio aut tales declarati;

2° Intra fines dumtaxat sui territorii sive contrahentes sunt subditi, sive non subditi, modo sint sui ritus;

3° Dummodo neque vi neque metu gravi constricti requirant excipiantque contrahentium consensum.

§ 2. Matrimonio fidelium diversi ritus valide assistit Hierarcha loci et parochus qui ad normam § 3, nn. 2-4 est eorum proprius Hierarcha vel parochus.

§ 3. 1° Nisi aliud statuatur, sive per domicilium sive per quasidomicilium suum quisquis parochum et Hierarcham proprii ritus sortitur;

2° Deficiente parocho pro fidelibus alicuius ritus, horum Hierarcha designet alius ritus parochum, qui eorundem curam suscipiat, postquam idem Hierarcha habuerit consensum Hierarchae parochi designandi;

3° Extra territorium proprii ritus, deficiente huius ritus Hierarcha, habendus est tamquam proprius, Hierarcha loci. Quodsi plures sint, ille habendus est tamquam proprius, quem designaverit Sedes Apostolica vel, obtento eiusdem consensu, Patriarcha, si iure particulari cura fidelium sui ritus extra patriarchatus commorantium ei commissa est.

4° Proprius vagi parochus vel Hierarcha est sui ritus parochus vel Hierarcha loci ubi vagus actu commoratur; deficiente parocho vel Hierarcha sui ritus, serventur normae in nn. 2, 3 statutae;

5° Illorum quoque qui non habent nisi eparchiale domicilium vel quasi-domicilium, parochus proprius est parochus loci in quo actu commorantur.

Can. 87

§ 1. 1° Parochus et loci Hierarcha, qui matrimonio possunt valide assistere, possunt quoque alii sacerdoti facultatem dare ut intra fines sui territorii determinato matrimonio assistat, dummodo id expresse faciant, et sacerdos sit determinatus; possunt quoque eidem sacerdoti concedere facultatem subdelegandi alium determinatum sacerdotem, qui illi matrimonio assistat;

2° Vicario cooperatori concedi potest a parocho vel a loci Hierarcha etiam facultas generalis assistendi matrimoniis; qua obtenta, ipse facultate subdelegandi gaudet, ut in n. 1;

3° Facultas concessa contra praescriptum nn. 1, 2 irrita est.

§ 2. Facultas de qua in § 1, n. 1, ne concedatur, nisi expletis omnibus quae ius constituit pro libertate status comprobanda.

§ 3. Locorum Hierarchae administrationem fidelium diversi ritus ad normam iuris gerentes dare possunt cuiusvis orientalis ritus rectoribus ecclesiarum vel aliis sacerdotibus, curam fidelium, parocho proprii ritus orborum, habentibus, generalem facultatem assistendi matrimoniis fidelium ritus orientalis, etsi a ritu rectoris vel presbyteri diversi.

Can. 88

§ 1. Parochus autem vel loci Hierarcha matrimonio licite assistunt:

1° Postquam sibi legitime constiterit de libero statu contrahentium ad normam iuris;

2° Postquam, insuper, sibi constiterit de domicilio vel quasi-domicilio vel menstrua commoratione aut, si de vago agatur, actuali commoratione alterutrius contrahentis in loco matrimonii;

3° Habita, si condiciones deficiant de quibus in n. 2, licentia parochi vel Hierarchae domicilii vel quasi-domicilii aut menstruae commorationis alterutrius contrahentis, nisi vel de vagis actu itinerantibus res sit, qui nullibi commorationis sedem habent, vel gravis necessitas intercedat quae a licentia petenda excuset.

§ 2. Parochus, si ita ferat ius particulare, ut matrimonio licite assistat, indiget insuper licentia Hierarchae loci.

§ 3. Matrimonium coram sponsi parocho celebretur, nisi vel legitima consuetudo aliud ferat vel iusta causa excuset; matrimonia autem catholicorum mixti ritus, in ritu viri et coram eiusdem parocho sunt celebranda, nisi vir, domicilium vel quasi-domicilium habens in regione orientali, consentiat ut matrimonium ritu sponsae et coram huius parocho celebretur.

§ 4. Parochus qui sine licentia iure requisita matrimonio assistit, emolumenta stolae non facit sua, eaque proprio contrahentium parocho remittendi obligatione tenetur.

Can. 89

Si haberi vel adiri nequeat sine gravi incommodo parochus vel Hierarcha vel sacerdos cui facultas assistendi matrimonio facta sit ad normam canonum 86, 87:

1º In mortis periculo validum et licitum est matrimonium contractum coram solis testibus; et etiam extra mortis periculum, dummodo prudenter praevideatur eum rerum statum esse per mensem duraturum;

2º In utroque casu, si praesto sit quivis alius catholicus sacerdos qui adesse possit, vocari et, una cum testibus, matrimonio assistere debet, salva coniugii validitate coram solis testibus.

Can. 90

§ 1. Ad statutam superius formam servandam tenentur:

1º Omnes in catholica Ecclesia baptizati et ad eam ex haeresi aut schismate conversi, licet sive hi sive illi ab eadem postea defecerint, quoties inter se matrimonium ineunt;

2º Iidem, de quibus in n. 1, si cum acatholicis, sive baptizatis sive non baptizatis, etiam post obtentam dispensationem ab impedimento mixtae religionis vel disparitatis cultus, matrimonium contrahant.

§ 2. Firmo autem praescripto § 1, n. 1, acatholici baptizati, si inter se vel cum acatholicis non baptizatis contrahant, nullibi tenentur ad catholicam matrimonii formam servandam.

Can. 91

Extra casum necessitatis, in matrimonii celebratione serventur ritus et caeremoniae in libris liturgicis ab Ecclesia probatis praescriptae aut legitimis consuetudinibus receptae.

Can. 92

§ 1. Celebrato matrimonio, parochus vel qui eius vices gerit, quamprimum describat in libro matrimoniorum nomina coniugum ac testium, locum et diem celebrati matrimonii, dispensationem, si dispensatio locum habuit, eiusque auctorem una cum impedimento eiusque gradu, atque alia secundum modum in libris liturgicis et a proprio Hierarcha praescriptum; idque licet alius sacerdos facultate vel a se vel a Hierarcha obtenta matrimonio adstiterit.

§ 2. Praeterea, parochus in libro quoque baptizatorum adnotet coniugem tali die in sua paroecia matrimonium contraxisse. Quod si coniux alibi baptizatus fuerit, parochus notitiam initi matrimonii ad parochum, apud quem coniugis baptismus ad normam canonum adnotandus est, per se vel per curiam episcopalem transmittat, ut matrimonium in baptizatorum librum referatur.

§ 3. Quoties matrimonium ad normam can. 89 contrahitur, sacerdos, si eidem adstiterit, secus tum testes tum contrahentes curare debent ut initum coniugium in praescriptis libris quamprimum adnotetur.

CAPUT VIII.

De tempore et loco celebrationis matrimonii.

Can. 97

§ 1. Matrimonium quolibet anni tempore contrahi potest, firmo praescripto § 2.

§ 2. Tempore sacro ante Nativitatem Domini et Magnae Quadragesimae, necnon aliis temporibus iure particulari statutis, vetatur ipsa nuptiarum celebratio vel tantum sollemnitas in ea, ad normam iuris particularis.

§ 3. Hierarchae tamen locorum possunt, ex iusta causa, vetito tempore permittere sive ipsam nuptiarum celebrationem sive sollemnem earumdem benedictionem, monitis sponsis ut a pompae apparatu abstineant.

Can. 98

§ 1. Matrimonium celebretur in ecclesia paroeciali; in alia autem ecclesia vel oratorio sive publico sive semi-publico celebrari non poterit, nisi cum licentia Hierarchae loci vel parochi.

§ 2. Hierarchae locorum iusta tantum ac rationabili de causa permittere possunt matrimonii celebrationem in aedibus privatis, non autem in ecclesiis vel oratoriis sive seminarii sive religiosarum, nisi urgente necessitate, et opportunis adhibitis cautelis.

CAPUT IX.

De matrimonii effectibus.

Can. 103

Legitimi sunt filii concepti aut nati ex matrimonio valido vel putativo.

Can. 104

§ 1. Pater is est quem iustae nuptiae demonstrant, nisi evidentibus argumentis contrarium probetur.

§ 2. Legitimi praesumuntur filii qui nati sunt saltem post centum octoginta dies a die celebrati matrimonii, vel intra trecentos dies a die dissolutae vitae coniugalis.

CAPUT X.

De separatione coniugum.

Art. I. — *De dissolutione vinculi.*

Can. 108

Matrimonium non consummatum inter baptizatos vel inter partem baptizatam et partem non baptizatam, dissolvitur tum ipso iure per maiorem seu sollemnem professionem religiosam, tum per dispensatione a Romano Pontifice ex iuxta causa concessam, utraque parte rogante vel alterutra, etsi altera sit invita.

Art. II. — *De separatione tori, mensae et habitationis.*

Can. 120

§ 1. 1o Si alter coniux sectae acatholicae nomen dederit; si prolem acatholice educaverit; si vitam criminosam et ignominiosam ducat; si grave seu animae seu corporis periculum alteri facessat; si saevitiis vitam communem nimis difficilem reddat, haec aliaque id genus, sunt alteri coniugi totidem legitimae causae discedendi, auctoritate Hierarchae loci, et etiam propria auctoritate, si de iis certo constet et periculum sit in mora.

2o In omnibus his casibus, causa separationis cessante, vitae consuetudo restauranda est; sed si separatio ab Hierarcha pronuntiata fuerit ad certum incertumve tempus, coniux innocens ad id non obligatur, nisi ex decreto Hierarchae vel exacto tempore.

§ 2. Etiam coniux ab altero malitiose desertus obtinere potest decretum separationis ab Hierarcha loci ad certum incertumve tempus ad normam § 1, n. 2.

CAPUT XI.

De matrimonii convalidatione.

Art. II. — *De sanatione in radice.*

Can. 128

§ 1. Quodlibet matrimonium initum cum utriusque partis consensu natura sua sufficiente, sed, ad ius quod attinet, inefficaci ob dirimens impedimentum iuris ecclesiastici vel ob defectum legitimae formae, potest in radice sanari, dummodo consensus perseveret.

§ 2. Matrimonium vero contractum cum impedimento iuris naturalis vel divini, etiamsi postea impedimentum cessaverit, Ecclesia non sanat in radice, ne a momento quidem cessationis impedimenti.

Can. 130

§ 1. Sanatio in radice concedi unice potest ab Apostolica Sede, firmo praescripto § 2.

§ 2. Patriarcha potitur facultate concedendi sanationem in radice si validitati matrimonii obstat tantum defectus formae celebrationis vel impedimentum a quo ipse dispensare potest.

Nos autem per Apostolicas has Litteras motu proprio datas supra recensitos canones promulgamus eisdemque vim legis christifidelibus Ecclesiae Orientalis tribuimus, ubique terrarum hi sunt et tametsi Praelato diversi ritus sunt subiecti. Simulac per Apostolicas has Litteras huiusmodi canones vigere coeperint, sua destituentur vi quodlibet statutum, sive generale sive particulare vel speciale, etiam latum a Synodis speciali forma adprobatis, quaelibet praescriptio et consuetudo adhuc vigens, sive generalis, sive particularis ita ut disciplina sacramenti matrimonii unice iisdem canonibus regatur, neque amplius ius particulare iis contrarium vigorem habeat nisi quando et quantum in iis admittatur.

Ut autem huius Nostrae voluntatis notitia tempestive ad omnes, quorum res interest, perveniat, volumus et constituimus, ut Apostolicae hae Litterae motu proprio date a die secundo mensis Maii an. MCMXXXXIX, festo S. Athanasii, Pontificis et Doctoris, exsecutionem suscipere incipiant, quibuslibet contrariis non obstantibus, etiam peculiarissima mentione dignis.

Datum Romae apud S. Petrum, die XXII mensis Februarii, in festo Cathedrae S. Petri in Antiochia, anno MCMXXXXIX, Pontificatus Nostri decimo.

PIUS PP. XII

APPENDIX III.

DE IURE MATRIMONIALI VIGENTE IN ITALIA (1)

932. Art. 34 Concordati. — Ius matrimoniale, ex Concordato feliciter inito inter S. Sedem et Gubernium italicum die 11 febr. 1929 inductum, paucis ita enuntiatur in art. 34 eiusdem Concordati:

« Lo Stato italiano, volendo ridonare all'istituto del matrimonio, che è base della famiglia, dignità conforme alle tradizioni cattoliche del suo popolo, riconosce al sacramento del matrimonio, disciplinato dal diritto canonico, gli effetti civili.

« Le pubblicazioni del matrimonio come sopra saranno effettuate, oltre che nella chiesa parrocchiale, anche nella casa comunale.

« Subito dopo la celebrazione il parroco spiegherà ai coniugi gli effetti civili del matrimonio, dando lettura degli articoli del codice civile riguardanti i diritti ed i doveri dei coniugi e redigerà l'atto di matrimonio, del quale entro cinque giorni trasmetterà copia integrale al comune, affinchè venga trascritto nei registri dello stato civile.

« Le cause concernenti la nullità del matrimonio e la dispensa dal matrimonio rato e non consumato sono riservate alla competenza dei tribunali e dei dicasteri ecclesiastici.

« I provvedimenti e le sentenze legislative, quando siano divenute definitive, saranno portate al supremo tribunale della segnatura, il quale controllerà se siano state rispettate le norme del diritto canonico relative alla competenza del giudice, alla citazione ed alla legittima rappresentanza o contumacia delle parti.

(1) Cfr. Badii C., *Sistema del diritto matrimoniale italiano*, Roma 1932; Boggiano-Pico, *Il matrimonio nel diritto canonico*, Torino 1936; Falco M., *Diritto matrimoniale concordatario e principi di ordine pubblico*, Padova 1931; Ravà A., *Il matrimonio secondo il nuovo ordinamento italiano*, Padova 1929; Grisostomi-Marini, *Il diritto matrimoniale nelle recenti disposizioni legislative*, Roma 1929; Vassalli, *Lezioni di diritto matrimoniale*, Padova 1932; Stocchiero, *Il matrimonio in Italia dopo il Concordato*, Vicenza 1932; Lagri, *Il matrimonio dopo il Concordato*, Firenze, 1929; Cappello, *Il matrimonio in Italia*, in *Civiltà Cattolica*, 1931, quad. 1940 ss.; Salucci. *Il matrimonio dopo il Concordato tra la S. Sede e l'Italia*. Torino 1930; Jemolo, *Questioni controverse nel nuovo diritto matrimoniale italiano*, in *Giurisprudenza Italiana*, IV, 1929; Schiappoli, *Il matrimonio nel diritto canonico e civile*, Napoli 1929; Guerra, *Il matrimonio nel nuovo ordinamento italiano e secondo il diritto canonico*, Napoli 1930; Bosco, *Le nuove leggi sul matrimonio*, Roma 1930; Krauss R., *Punti controversi del nuovo diritto matrimoniale d'Italia*, Napoli 1931; Jemolo, *Il matrimonio*, Torino 1937, etc.; Del Giudice, *Il matrimonio nel diritto canonico e nel diritto concordatario italiano*, Milano 1946.

« I detti provvedimenti e sentenze definitive coi relativi decreti del supremo tribunale della segnatura saranno trasmessi alla corte di appello dello Stato competente per territorio, la quale, con ordinanze emesse in camera di consiglio, li renderà esecutivi agli effetti civili ed ordinerà che siano annotati nei registri dello stato civile a margine dell'atto di matrimonio.

« Quanto alle cause di separazione personale, la Santa Sede consente che siano giudicate dall'autorità giudiziaria civile ».

933. Documenta spectanda. — Ex parte S. Sedis accessit *Instructio S. Congreg. de Sacramentis* diei 1 iul. 1929 « ai Rev.mi Ordinari d'Italia, e per essi ai parroci, circa l'esecuzione dell'art. 34 del Concordato » (2).

Ex parte Status italici, habetur *lex* 27 *maii* 1929, n. 847, sub titulo: « Disposizioni per l'applicazione del Concordato 11 febbraio 1929 fra la Santa Sede e l'Italia, nella parte relativa al matrimonio ».

934. Praecipua attendenda, ad praxim quod attinet, haec sunt:

1° Quidam censent, legem 27 maii 1929 coarctare sensum art. 34 Concordati, seu vim atque efficaciam verborum praefati articuli restringere, ita ut dicant praedictam legem esse aut certe aut saltem probabiliter *anti-constitutionalem* (3).

Omnino id negandum. Si lex revera coarctaret sensum art. 34 Concordati, *qua talis* nullum haberet valorem iuridicum. Concordatum quippe est pactum bilaterale, ideoque nonnisi *mutuo* utriusque paciscentis *consensu* potest fieri restrictio, secus profecto lex dicenda foret anti-costitutionalis seu anti-iuridica. Quod cederet in gravem ipsius legislatoris irreverentiam: propterea negandum.

Hinc est, quod, proprie et iuridice loquendo, matrimonium quodcumque ad normam art. 34 Concordati rite initum secundum ius canonicum, adnotari et civiles effectus consequi valet.

« Innanzi tutto, ait Grisostomi-Marini (l. c.), sebbene il diritto matrimoniale tragga il suo fondamento dall'art. 34 del Concordato, *il quale parla in genere del Sacramento del matrimonio, è notevole che la Legge del 27 maggio* 1929, n. 847, destinata a dare attuazione all'art. 34 medesimo, *non parli altro che del matrimonio celebrato dinanzi a un ministro del culto cattolico*... Questa *esclusione*, che dal punto di vista costituzionale non può dar luogo a serie preoccupazioni, dimostra come il nostro legislatore siasi ispirato ad una conce-

(2) *A. A. S.*, XXI, p. 351.

(3) Cfr. Grisostomi-Marini, *Il diritto di famiglia*. Relazione. Primo Congresso giuridico Italiano (ottobre 1932), p. 7 s.

zione *più ristretta*, ma più concreta dal punto di vista sacramentale del matrimonio ».

2º Fit locus adnotationi matrimonii in regestis status civilis in ordine ad effectus civiles, etiam si non praecesserint publicationes municipales ad normam art. 70 ss. Codicis civilis italici, nec ulla data fuerit attestatio ab officiali civili de absentia impedimentorum, exceptis hisce casibus: « *a*) se anche una sola delle persone unite in matrimonio risulti legata ad altro matrimonio valido agli effetti civili, in qualunque forma celebrato; *b*) se le persone unite in matrimonio risultino già legate tra loro da matrimonio valido agli effetti civili, in qualunque forma celebrato; *c*) se il matrimonio sia stato contratto da un interdetto per infermità di mente » (art. 12 et 13 legis 27 maii 1929).

Postrema limitatio, cum agatur de matrimonio valide iam celebrato ad normam iuris, et quidem *valide* celebrato coram Deo et Ecclesia etiam ex capite requisitae mentis discretionis, nullatenus sustinetur. Optandum, proinde, ut plane eliminetur.

3º Item fit locus adnotationi in regestis status civilis matrimonii rite celebrati ad normam can. 1098.

4º Pariter fit locus adnotationi matrimonii extra Italiam rite initi, dummodo normae praescriptae adamussim serventur (4).

5º Dispensatio super matrimonio rato et non consummato itemque declaratio nullitatis matrimonii, legitime pronunciata a competente auctoritate ecclesiastica, et cum civili auctoritate, servatis servandis, communicata, effectum sortitur etiam in foro civili, ad effectus civiles matrimonii quod attinet.

6º Solutio matrimonii *legitimi* ex potestate vicaria R. Pontificis aequiparanda est dispensationi matrimonii rati et non consummati, cum tale revera illud sit.

Id, iuridice et proprie loquendo, videtur applicandum quoque, attento art. 34 Concordati, solutioni matrimonii *legitimi* ex Privilegio Paulino, cum agatur de vera solutione prioris coniugii. Proinde norma quae valet pro dispensatione seu solutione matrimonii rati et non consummati valet, ob paritatem rationis, etiam pro isto casu. Enixe optandum, ut practice id admittatur, praeiudiciis quibuslibet penitus amotis (5).

(4) Cfr. Baldassari A., *Il matrimonio dei cittadini all'estero rispetto all'ordinamento giuridico italiano*, p. 12 ss.

(5) Cfr. Avv. Luigi Capalti, *Il Privilegio Paolino nel Concordato*, p. 2 ss.; C. Badii, *Intorno al Privilegio Paolino*, in *Diritto Ecclesiastico*. 1931, n. 1; Cappello, *Il matrimonio in Italia* in *Civiltà Cattolica*, 1931, quad. 1940, p. 121 ss.

7º Matrimonium *sub conditione* celebratum coram Ecclesia potest, servatis servandis, adnotari atque effectus civiles obtinere, saltem in iis casibus in quibus de apposita conditione non constet ex matrimonii testimonio ad municipium transmisso (6).

Item adnotari potest matrimonium rite initum cum dispensatione super forma (can. 1043), vel solo praesente parocho (can. 1044), vel praesentibus tantum testibus aut praesente dumtaxat sacerdote, vel cum dispensatione super impedimento disparitatis cultus, vel per procuratorem, ad normam can. 1089, 1091. Pariter matrimonium conscientiae, de quo in can. 1104 ss.

Ratio est, quia, ut recte animadvertit Vassalli, « la legge del 27 maggio 1929 attua *in pieno* il principio, per cui è il diritto canonico che *da solo* regola il matrimonio di coloro che celebrano il matrimonio *in facie Ecclesiae*, e il matrimonio così celebrato è produttivo degli effetti civili; il che è ossequio alla norma fondamentale scritta nell'art. 34 del Concordato » (7).

Etiam matrimonium valide initum in facie Ecclesiae, quod transcriptum non fuerit in regestis status civilis, potest interdum effectus iuridicos producere, v. g. quoad hereditatem, conditionem viduitatis, etc. De hac re scite disserit Badii (8).

935. 8. « La trascrizione dell'atto di matrimonio, che per qualsiasi causa sia stata omessa, può essere richiesta in ogni tempo da chiunque vi abbia interesse, quando le condizioni stabilite dalla legge sussistevano al momento della celebrazione del matrimonio e non siano venute meno successivamente » (art. 14 legis 27 maii 1929).

9º Si partes ligantur aliquo impedimento, v. g. consanguinitatis, ab ipso Codice civili admisso, non requiritur — in ordine ad transcriptionem matrimonii eiusque effectus civiles — dispensatio obtenta quoque a potestate civili (9).

10º Matrimonium ex dispensatione super impedimento disparitatis cultus rite celebratum, licet iuxta veriorem sententiam non sit sacramentum, potest nihilominus adnotari et civiles effectus consequi. Contraria opinio iuridico fundamento plane destituta videtur.

(6) Cfr. M. Lombardi, *Il matrimonio condizionato*, in *Rivista di diritto privato*, 1931, n. 3; V. Mo[illegible]cci, *Sulla trascrizione dell'atto di matrimonio canonico celebrato sotto condizione*, 1931, p. 4 ss.

(7) Vassalli F., professore nell'Università di Roma, *Lezioni di diritto matrimoniale*, n. 59.

(8) *Op. cit.*, pag. 118 ss.

(9) Instructio S. C. de Sacramentis, 1 aug. 1930. Cfr. Rebuttati, *Della competenza a dispensare da impedimenti al matrimonio* etc., Genova 1930, p. 22 ss.

11° Si forte in actu celebrationis matrimonii art. 130, 131 et 132 Codicis civilis lecti non fuerint, postea legi poterunt. Ex defectu autem huiusmodi lectionis, absolute excludenda non est transcriptio matrimonii (10).

12° Legitimatio prolis naturalis, ante matrimonium genitae, fieri potest a parocho in ipso actu celebrationis matrimonii, etiam ad effectus civiles quod attinet.

936. Publicationes et transcriptio. — An publicationes fieri debeant «nel Comune di residenza degli sposi, oppure in quello dove trovasi la parrocchia nel caso che questa comprenda frazioni appartenenti a diversi Comuni».

Publicationes faciendae sunt «nel Comune ove ciascuno degli sposi ha la sua residenza».

Tamen «la richiesta delle pubblicazioni deve farsi al solo ufficiale dello stato civile che sarebbe competente a celebrare il matrimonio civile», attento art. 65 R. Decreti 15 nov. 1865, n. 2602.

Controvertitur «se il Comune competente a ricevere la trascrizione sia quello ove trovasi la chiesa parrocchiale o quello di residenza degli sposi e ove furono fatte le pubblicazioni».

Ibi matrimonium adnotandum est, ubi fuit celebratum seu ubi reperitur ecclesia paroecialis. Municipium debet notitiam dare officiali civili loci ubi nupturientes commorantur.

Quaeritur «se le copie dell'atto di matrimonio debbano essere rilasciate dal parroco o dall'ufficiale dello stato civile, ove è avvenuta la trascrizione».

Huiusmodi testimonia seu exemplaria exhibenda sunt a parocho.

937. Quaeritur «se la giurisdizione ecclesiastica si estenda anche ai matrimoni religiosi celebrati da cittadini italiani all'estero e produttivi di effetti civili».

Respondendum affirmative (11).

Pariter quaeritur «se il principio canonico per cui non si dà passaggio in giudicato delle sentenze di nullità, possa essere applicato anche dopo che la sentenza fu resa esecutiva agli effetti civili».

(10) Cfr. D'Avack, *La lettura degli articoli* 130, 131 e 132 *del Codice civile della nuova legislazione concordataria relativa al matrimonio*, p. 1 ss.; Badii, *Sistema del diritto matrimoniale italiano*, p. 113 s. Plures sententiae a tribunalibus id confirmant.

(11) Cfr. Badii, *op. cit.*, p. 116; Vassalli, *Lezioni di diritto matrimoniale*, p. 149; Baccari, *La trascrizione agli effetti civili del matrimonio canonico contratto all'estero*, in *Diritto concordatario*, 1938, p. 53.

Sententia affirmativa vera est (12).

«È proponibile il ricorso per cassazione contro il provvedimento col quale la Corte d'appello ordina o nega la trascrizione negli atti dello stato civile di un matrimonio religioso preconcordatario».

«La trascrizione negli atti dello stato civile di un matrimonio religioso preconcordatario è consentita anche dopo la morte di uno dei coniugi, quando risulti che il ricorso sia stato firmato e presentato anteriormente da entrambi i coniugi» (13).

«Non impedisce la trascrizione di un matrimonio religioso preconcordatario la morte di uno dei coniugi avvenuta nelle more della presentazione alla Corte di Appello della relativa istanza, quando questa risulti sottoscritta anche dal coniuge deceduto. Ma gli effetti civili decorreranno sempre, per tutti i fini, dal giorno dell'avvenuta trascrizione, e non potranno farsi risalire al momento in cui il defunto era tuttora in vita» (Cass. Regno, 9 iul. 1937; *Diritto Eccl.* 1937, p. 464).

Parochus aliusve sacerdos, qui matrimoniis assistit, munus publici officialis civilis minime gerit. Nec obstant nonnullae contrariae decisiones latae a tribunalibus.

938. Efficacia sententiae ecclesiasticae. — «L'art. 22 della legge 27 maggio 1929, n. 847, disponendo che la sentenza dell'autorità ecclesiastica, che pronunzi la nullità di un matrimonio religioso, celebrato prima dell'attuazione della legge suddetta, produce il suo effetto anche riguardo al matrimonio civile, quando la nullità sia stata pronunciata per una causa ammessa dal Codice civile, si riferisce alla *causa giuridica obiettiva* della nullità, indipendentemente non solo dalle limitazioni e restrizioni poste dal Codice civile per l'esercizio di detta azione, ma anche del riesame della fattispecie, ritenuta dal giudice ecclesiastico come causa di nullità.

«La nullità, pertanto, di un matrimonio pronunziata dal giudice ecclesiastico per mancanza di consenso, derivante dall'avere gli sposi dichiarato per iscritto, antecedentemente al matrimonio, di unirsi in modo di non aver figli e da far cessare il vincolo matrimoniale se fosse cessato l'affetto di uno dei coniugi, produce il suo effetto anche nei riguardi del matrimonio civile» (14).

(12) Cfr. D'Avack, *Sulla mancanza della «res iudicata» nelle sentenze ecclesiastiche matrimoniali rese esecutive agli effetti civili*, Roma 1932, p. 23 ss.

(13) Corte di Cassazione del Regno, Sez. I civile; udienza 5 marzo 1932; *Foro Italiano*, I, fasc. 23-24, pag. 1724 ss.

(14) Cass. Regno, 19 maii 1934; iul. 1937; 27 iul. 1937; *Diritto Eccl.* 1934, p. 280; 1937, p. 326; 1938, p. 48.

939. An receptio iuris canonici sit admittenda. — Matrimonium, cui tribuuntur effectus civiles, illud est, quod celebratur iuxta ius canonicum, in genere et universim consideratum, non autem iuxta eas tantum normas iuris canonici, quae vigebant tempore initi Concordati inter S. Sedem et Gubernium italicum. Hinc quaestio de *receptione* (rinvio ricettizio o materiale, rinvio formale) admittenda, necne.

Scil. controvertitur, utrum ius matrimoniale canonicum fuerit a Statu italico ex art. 34 Concordati vere receptum, num receptum formaliter an materialiter.

« Gli autori si sono divisi in due schiere: i fautori della natura ricettizia di esso, e i negatori di questa. Alla prima appartengono, principalmente, il Vassalli, il D'Amelio, lo Schiappoli, il Grisostomo-Marini, il Rocco e il De Ruggiero. Alla seconda, il Ravà, il Del Giudice, il Falco e lo Jemolo » (15).

« Il regime concordatario, ait egregie Baldassari, importa che lo Stato deve riconoscere gli effetti civili al matrimonio *disciplinato dal diritto canonico:* il rinvio, quindi, è fatto al diritto matrimoniale della Chiesa cattolica in genere, non già al diritto matrimoniale della Chiesa cattolica in vigore al momento della stipulazione del Concordato. *Ciò non può negarsi* » (16).

« Non essere dubio, docet Jemolo, che lo Stato abbia inteso che il matrimonio canonico venisse regolato non dal diritto della Chiesa oggi vigente, ma dal diritto della Chiesa puramente e semplicemente, con assoluta libertà per la Chiesa di variare il suo diritto attuale » (17).

940. Causae separationis. — Quamvis causae separationis coniugum cognosci ac definiri possint a tribunali civili ex art. 34 Concordati, Episcopi tamen potestatem huiusmodi causas cognoscendi adhuc retinent. Expedit nihilominus ut abstineant ab illis cognoscendis, nisi agatur de causis separationis ob peculiare motivum spirituale seu fidei et religionis, de quo in can. 1131, § 1.

Magistratus civilis competens est circa causas separationis coniugum etiam quoad matrimonia quae celebrata fuerunt ante Con-

(15) Cfr. Vassalli, *Il matrimonio nel regime del Concordato fra l'Italia e la S. Sede*, Genova 1929, pag. 20; Grisostomi-Marini, *op. cit.*, pag. 19; Ravà, *op. cit.*, pag. 13; Krauss, *op. cit.* pag. 3.

(16) Baldassari A., *op. cit.*, pag. 67.

(17) *Questioni controverse del nuovo diritto matrimoniale italiano*, in *Giurisprudenza Italiana*, 1929, IV, pag. 275.

cordatum, quia art. 34 non distinguit inter matrimonia *ante* vel *post* Concordatum inita.

Gravis exsistit controversia circa competentiam tribunalis ecclesiastici quoad matrimonia celebrata ante Concordatum, in ordine ad effectus civiles; scil. num sententia lata a tribunali ecclesiastico sortitura sit effectum in foro civili, necne (18).

Profecto affirmandum, perspecto textu articuli 34 Concordati et fine legis. Iurisprudentia praevalens id confirmat.

(18) Cfr. Del Giudice, *Sul potere giurisdizionale dei Tribunali ecclesiastici nelle cause di nullità dei matrimoni preconcordatari*, Padova 1931; Falco, *La giurisdizione dei tribunali dello Stato sulle azioni di annullamento di matrimoni preconcordatari*, Padova 1931; Capalti, *La nullità dei matrimoni ecclesiastici preconcordatari e i loro effetti civili*, Città di Castello 1931; Jemolo, *Tribunali della Chiesa e Tribunali dello Stato nel regime degli Accordi Lateranensi*, in *Archivio Giuridico*, ottobre 1929.

A. M. D. G.

ALLEGATUM I.

EPISTOLA ENCYCLICA SSMI D. N. LEONIS PP. XIII

De matrimonio christiano.

VENERABILIBUS FRATRIBUS PATRIARCHIS PRIMATIBUS ARCHIEPISCOPIS ET EPISCOPIS UNIVERSIS CATHOLICI ORBIS GRATIAM ET COMMUNIONEM CUM APOSTOLICA SEDE HABENTIBUS.

LEO PAPA XIII.

Venerabiles Fratres salutem et apostolicam benedictionem.

Arcanum divinae sapientiae consilium, quod Salvator hominum Iesus Christus in terris erat perfecturus, eo spectavit, ut mundum, quasi vetustate senescentem, Ipse per se et in se divinitus instauraret. Quod splendida et grandi sententia complexus est et Paulus Apostolus, cum ad Ephesios ita scriberet: *Sacramentum voluntatis suae... instaurare omnia in Christo, quae in caelis et quae in terra sunt* (1). — Revera cum Christus Dominus mandatum facere instituit quod dederat illi Pater, continuo novam quamdam formam ac speciem rebus omnibus impertiit, vetustate depulsa. Quae enim vulnera piaculum primi parentis humanae naturae imposuerat, Ipse sanavit: homines universos, natura filios irae, in gratiam cum Deo restituit; diuturnis fatigatos erroribus ad veritatis lumen traduxit; omni impuritate confectos ad omnem virtutem innovavit; redonatisque hereditati beatitudinis sempiternae spem certam fecit, ipsum eorum corpus, mortale et caducum, immortalitatis et gloriae caelestis particeps aliquando futurum. Quo vero tam singularia beneficia, quamdiu essent homines, tamdiu in terris permanerent, Ecclesiam constituit vicarium muneris sui, eamque iussit, in futurum prospiciens, si quid esset in hominum societate perturbatum, ordinare; si quid collapsum, restituere.

Quamquam vero divina haec instauratio, quam diximus, praecipue et directo homines attigit in ordine gratiae supernaturali constitutos, tamen

(1) *Ad Eph.*, I, 9-10.

pretiosi ac salutares eiusdem fructus in ordinem quoque naturalem largiter permanarunt; quamobrem non mediocrem perfectionem in omnes partes acceperunt cum singuli homines, tum humani generis societas universa. Etenim, Christiano rerum ordine semel condito, hominibus singulis feliciter contigit, uti ediscerent atque adsuescerent in paterna Dei providentia conquiescere, et spem alere, quae non confundit, caelestium auxiliorum; quibus ex rebus fortitudo, moderatio, constantia, aequabilitas pacati animi, plures denique praeclarae virtutes et egregia facta consequuntur. — Societati vero domesticae et civili mirum est quantum dignitatis, quantum firmitudinis et honestatis accesserit. Aequior et sanctior effecta principum auctoritas; propensior et facilior populorum obtemperatio; arctior civium coniunctio; tutiora iura dominii. Omnino rebus omnibus, quae in civitate habentur utiles, religio Christiana consuluit et providit; ita quidem, ut, auctore S. Augustino, plus ipsa afferre momenti ad bene beateque vivendum non potuisse videatur, si esset parandis vel augendis mortalis vitae commodis et utilitatibus unice nata.

Verum de hoc genere toto non est Nobis propositum modo singula enumerare; volumus autem de convictu domestico eloqui, cuius est in *matrimonio* principium et fundamentum.

Constat inter omnes, Venerabiles Fratres, quae vera sit matrimonii origo. — Quamvis enim fidei Christianae vituperatores perpetuam hac de re doctrinam Ecclesiae fugiant agnoscere, et memoriam omnium gentium, omnium saeculorum delere iamdiu contendant, vim tamen lucemque veritatis nec extinguere nec debilitare potuerunt. Nota omnibus et nemini dubia commemoramus: posteaquam sexto creationis die formavit Deus hominem de limo terrae, et inspiravit in faciem eius spiraculum vitae, sociam illi voluit adiungere, quam de latere viri ipsius dormientis mirabiliter eduxit. Qua in re hoc voluit providentissimus Deus, ut illud par coniugum esset cunctorum hominum naturale principium, ex quo scilicet propagari humanum genus, et, numquam intermissis procreationibus, conservari in omne tempus oporteret. Atque illa viri et mulieris coniunctio, quo sapientissimis Dei consiliis responderet aptius, sel ex eo tempore duas potissimum, easque in primis nobiles, quasi alte impressas et insculptas praesetulit proprietates, nimirum unitatem et perpetuitatem. — Idque declaratum aperteque confirmatum ex Evangelio perspicimus divina Iesu Christi auctoritate; qui Iudaeis et Apostolis testatus est, matrimonium ex ipsa institutione sui dumtaxat inter duos esse debere, scilicet virum inter et mulierem; ex duobus unam veluti carnem fieri; et nuptiale vinculum sic esse Dei voluntate intime vehementerque nexum, ut a quopiam inter homines dissolvi, aut distrahi nequeat. *Adhaerebit* (homo) *uxori suae, et erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet* (2).

Verum haec coniugii forma, tam excellens atque praestans, sensim corrumpi et interire apud ethnicos populos coepit; et penes ipsum Hebraeorum

(2) *Matth.*, XIX, 5-6.

genus quasi obnubilari atque obscurari visa. — Nam apud hos de uxoribus susceperat consuetudo communis, ut singulis viris habere plus una liceret; post autem, cum *ad duritiam cordis* (3) eorum indulgenter permisisset Moyses repudiorum potestatem, ad divortium factus est aditus. — In societate vero ethnicorum vix credibile videatur, quantam corruptelam et demutationem nuptiae contraxerint, quippe quae obiectae fluctibus essent errorum uniuscuiusque populi et cupiditatum turpissimarum. Cunctae plus minus gentes dediscere notionem germanamque originem matrimonii visae sunt; eamque ob caussam de coniugiis passim ferebantur leges, quae esse e republica viderentur, non quas natura postularet. Sollemnes ritus, arbitrio legum latorum inventi, efficiebant ut honestum uxoris, aut turpae concubinae nomen mulieres nanciscerentur; quin eo ventum erat, ut auctoritate principum reipublicae caveretur, quibus esset permissum inire nuptias, et quibus non esset, multum legibus contra aequitatem contendentibus, multum pro iniuria. Praeterea polygamia, polyandria, divortium caussae fuerunt, quamobrem nuptiale vinculum magnopere relaxaretur. Summa quoque in mutuis coniugum iuribus et officiis perturbatio exstitit, cum vir dominium uxoris acquireret, eamque suas sibi res habere, nulla saepe iusta caussa, iuberet; sibi vero ad effrenatam et indomitam libidinem praecipiti impune liceret *excurrere per lupanaria et ancillas, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas* (4). Exsuperante viri licentia, nihil erat uxore miserius, in tantam humilitatem deiecta ut instrumentum pene haberetur ad explendam libidinem, vel gignendam sobolem comparatum. Nec pudor fuit, collocandas in matrimonium emi vendi, in rerum corporearum similitudinem (5), data interdum parenti maritoque facultate extremum supplicium de uxore sumendi. Talibus familiam ortam connubiis necesse erat aut in bonis reipublicae esse, aut in mancipio patrifamilias (6), cui leges hoc quoque posse dederant, non modo liberorum conficere et dirimere arbitratu suo nuptias, verum etiam in eosdem exercere vitae necisque immanem potestatem.

Sed tot vitiis, tantisque ignominiis, quibus erant inquinata coniugia, sublevatio tandem et medicina divinitus quaesita est; quandoquidem restitutor dignitatis humanae legumque mosaicarum perfector Iesus Christus non exiguam, neque postremam de matrimonio curam adhibuit. Etenim nuptias in Cana Galilaeae Ipse praesentia sua nobilitavit, primoque ex prodigiis a se editis fecit memorabiles (7); quibus caussis vel ex eo die in hominum coniugia novae cuiusdam sanctitudinis initia videntur esse profecta. Deinde matrimonium revocavit ad primaevae originis nobilitatem, cum Hebraeorum mores improbando, quod et multitudine uxorum et repudii facultate abuterentur; tum maxime praecipiendo, ne quis dissolvere auderet quod perpetuo coniunctionis vinculo Deus ipse constrinxisset. Quapropter cum difficultates diluisset

(3) *Matth.*, XIX, 8.
(4) Hieronym., *Oper.*, tom. I, col. 455.
(5) Arnob., *Adv. Gent.*, 4.
(6) Dionys. Halicar., lib. II, c. 26, 27.
(7) *Ioan.*, II.

ab institutis mosaicis in medium allatas, supremi legislatoris suscepta persona, haec de coniugibus sanxit: *Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur: et qui dimissam duxerit, moechatur* (8).

Verum quae auctoritate Dei de coniugiis decreta et constituta sunt, ea nuncii divinarum legum Apostoli plenius et enucleatius memoriae litterisque prodiderunt. Iamvero Apostolis magistris accepta referenda sunt, quae *sancti Patres nostri, Concilia et universalis Ecclesiae traditio semper docuerunt* (9), nimirum Christum Dominum ad sacramenti dignitatem evexisse matrimonium; simulque effecisse ut coniuges, caelesti gratia, quam merita eius pepererunt, septi ac muniti, sanctitatem in ipso coniugio adipiscerentur; atque in eo, ad exemplar mystici connubii sui cum Ecclesia mire conformato, et amorem qui est naturae consentaneus perfecisse (10), et viri ac mulieris individuam suapte natura societatem divinae caritatis vinculo validius coniunxisse. *Viri*, Paulus inquit ad Ephesios, *diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret... Viri debent diligere uxores suas ut corpora sua... nemo enim unquam carnem suam odio habuit; sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam; quia membra sumus corporis eius et de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (11). — Similiter Apostolis auctoribus didicimus unitatem, perpetuamque firmitatem, quae ab ipsa requirebatur nuptiarum origine, sanctam esse et nullo tempore violabilem Christum iussisse. *Iis qui matrimonio iuncti sunt*, idem Paulus ait, *praecipio non ego, sed Dominus uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari* (12). Et rursus: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius vivit: quod si dormierit vir eius, liberata est* (13). — Hisce igitur caussis matrimonium exstitit *sacramentum magnum* (14), *honorabile in omnibus* (15), pium, castum, rerum altissimum imagine et significatione verendum.

Neque iis dumtaxat, quae commemorata sunt, Christiana eius perfectio absolutioque continetur. Nam primo quidem nuptiali societati excelsius quiddam et nobilius propositum est, quam antea fuisset: ea enim spectare iussa est non modo ad propagandum genus humanum, sed ad ingenerandam Ecclesiae sobolem, *cives Sanctorum et domesticos Dei* (16); *ut nimirum populus ad veri Dei et Salvatoris nostri Christi cultum et religionem procrearetur atque educaretur* (17). — Secundo loco sua utrique coniugum sunt officia definita, sua iura integre descripta. Eos scilicet ipsos necesse est sic esse animo

(8) *Matth.*, XIX, 9.
(9) Conc. Trid., sess. XXIV, in pr.
(10) Conc. Trid., sess. XXIV, cap. 1, *de reform. matr.*
(11) *Ad Ephes.*, V, 25 et seqq.
(12) I *Cor.*, VII, 10-11.
(13) Ibid., V, 39.
(14) *Ad Ephes.*, V, 32.
(15) *Ad Hebr.*, XIII, 4.
(16) *Ad Ephes.*, II, 19.
(17) *Catech. Rom.*, cap. VII.

semper affectos, ut amorem maximum, constantem fidem, sollers assiduumque praesidium alteri alterum debere intelligant. — Vir est familiae princeps, et caput mulieris; quae tamen, quia caro est de carne illius et os de ossibus eius, subiiciatur pareatque viro, in morem non ancillae, sed sociae; ut scilicet obedientiae praestitae nec honestas, nec dignitas absit. In eo autem qui praeest, et in hac quae paret, cum imaginem uterque referant alter Christi, altera Ecclesiae, divina caritas esto perpetua moderatrix officii. Nam *vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiae... Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus* (18). — Ad liberos quod pertinet, subesse et obtemperare parentibus, hisque honorem adhibere propter conscientiam debent; et vicissim in liberis tuendis atque ad virtutem potissimum informandis omnes parentum curas cogitationesque evigilare necesse est: *Patres... educate illos* (filios) *in disciplina et correptione Domini* (19). Ex quo intelligitur, nec pauca esse coniugum officia, neque levia; ea tamen coniugibus bonis, ob virtutem quae Sacramento percipitur, non modo tolerabilia fiunt, verum etiam iucunda.

Christus igitur, cum ad talem ac tantam excellentiam matrimonia renovavisset, totam ipsorum disciplinam Ecclesiae credidit et commendavit. Quae potestatem in coniugia Christianorum omni cum tempore, tum loco exercuit, atque ita exercuit, ut illam propriam eius esse appareret, nec hominum concessu quaesitam, sed auctoris sui voluntate divinitus adeptam. — Quot vero et quam vigiles curas in retinenda sanctitate nuptiarum collocarit ut sua his incolumitas maneret, plus est cognitum quam ut demonstrari debeat. — Et sane improbatos novimus, Concilii Hierosolymitani sententia, amores solutos et liberos (20); civem Corinthium incesti damnatum beati Pauli auctoritate (21); propulsatos ac reiectos eodem semper tenore fortitudinis conatus plurimorum, matrimonium Christianum hostiliter petentium, videlicet Gnosticorum, Manichaeorum, Montanistarum sub ipsa rei Christianae primordia; nostra autem memoria Mormonum, Sansimonianorum, Phalansterianorum, Communistarum. — Simili modo ius matrimonii aequabile inter omnes atque unum est constitutum, vetere inter servos et ingenuos sublato discrimine (22); exaequata viri et uxoris iura; etenim, ut aiebat Hieronymus (23), *apud nos quod non licet foeminis, aeque non licet viris, et eadem servitus pari conditione censetur:* atque illa eadem iura ob remunerationem benevolentiae et visissitudinem officiorum stabiliter firmata; adserta et vindicata mulierum dignitas; vetitum viro poenam capitis de adultera sumere (24), iuratamque fidem libidinose atque impudice violare. — Atque illud etiam magnum est quod de potestate patrumfamilias Ecclesia, quantum oportuit, limitaverit, ne filiis et filiabus coniugii cupidis quidquam de iusta libertate

(18) *Ad Eph.*, v, 23-24.
(19) Ibid., vi, 4.
(20) *Act.*, xv, 29.
(21) I *Cor.*, v, 6.
(22) Cap. 1, *de coniug. serv.*
(23) *Oper.*, tom. I, col. 455.
(24) Can. *Interfectores*, et can. *Admonere*, quaest. 2.

minueretur (25), quod nuptias inter cognatos et affines certis gradibus nullas esse posse decreverit (26), ut nimirum supernaturalis coniugum amor latiore se campo diffunderet; quod errorem et vim et fraudem, quantum potuit, a nuptiis prohibenda curaverit (27); quod sanctam pudicitiam thalami, quod securitatem personarum (28), quod coniugiorum decus (29), quod religionis incolumitatem (30) sarta tecta esse voluerit. Denique tanta vi, tanta providentia legum divinum istud institutum communiit, ut nemo sit rerum aequus existimator, quin intelligat, hoc etiam ex capite, quod ad coniugia refertur, optimam esse humani generis custodem ac vindicem Ecclesiam; cuius sapientia et fugam temporum, et iniurias hominum, et rerum publicarum vicissitudines innumerabiles victrix evasit.

Sed, adnitente humani generis hoste, non desunt qui, sicut cetera redemptionis beneficia ingrate repudiant, sic restitutionem perfectionemque matrimonii aut spernunt, aut omnino non agnoscunt. — Flagitium nonnullorum veterum est, inimicos fuisse nuptiis in aliqua ipsarum parte; sed multo aetate nostra peccant perniciosius qui earum naturam, perfectam expletamque omnibus suis numeris et partibus, malunt funditus pervertere. Atque huius rei caussa in eo praecipue sita est, quod imbuti falsae philosophiae opinionibus corruptaque consuetudine animi plurimorum, nihil tam moleste ferunt, quam subesse et parere; acerrimeque laborant, ut non modo singuli homines, sed etiam familiae atque omnis humana societas imperium Dei superbe contemnant. — Cum vero et familiae et totius humanae societatis in matrimonio fons et origo consistat, illud ipsum iurisdictioni Ecclesiae subesse nullo modo patiuntur; imo deiicere ab omni sanctitate contendunt, et in illarum rerum exiguum sane gyrum compellere, quae auctoribus hominibus institutae sunt, et iure civili populorum reguntur atque administrantur. Unde sequi necesse erat, ut principibus reipublicae ius in connubia omne tribuerunt, nullum Ecclesiae esse decernerent; quia si quando potestatem eius generis exercuit, id ipsum esse aut indulgentia principum, aut iniuria factum. Sed iam tempus esse inquiunt, ut qui rempublicam gerunt, iidem sua iura fortiter vindicent, atque omnem coniugiorum rationem arbitrio suo moderari aggrediantur. — Hinc illa nata, quae *matrimonia civilia* vulgo appellantur; hinc scitae leges de caussis, quae coniugiis impedimento sint; hinc iudiciales sententiae de contractibus coniugalibus, iure ne initi fuerint, an vitio. Postremo omnem facultatem in hoc genere iuris constituendi et dicundi videmus Ecclesiae catholicae praereptam tanto studio, ut nulla iam ratio habeatur nec divinae potestatis eius, nec providarum legum, quibus tamdiu vixere gentes, ad quas urbanitatis lumen cum Christiana sapientia pervenisset.

(25) Cap. 30, quaest. 3, cap. 3, *de cognat. spirit.*
(26) Cap. 8, *de consang. et affin.*, cap. 1, *de cognat. legali.*
(27) Cap. 26, *de sponsal.*; capp. 13, 15, 29, *de sponsal. et matrim.*, et alibi.
(28) Cap. 1, *de conversione infid.*; capp. 5 et 6, *de eo qui duxit in matr.*
(29) Capp. 3, 5 et 8, *de sponsal. et matr.*; Conc. Trid., sess. XXIV, cap. 3, *de reform. matr.*
(30) Cap. 7, *de divort.*

Attamen *Naturalistae* iique omnes, qui reipublicae numen se maxime colere profitentes, malis hisce doctrinis totas civitates miscere nituntur, non possunt reprehensionem falsitatis effugere. Etenim cum matrimonium habeat Deum auctorem, fueritque vel a principio quaedam Incarnationis Verbi Dei adumbratio, idcirco inest in eo sacrum et religiosum quiddam, non adventitium, sed ingenitum, non ab hominibus acceptum, sed natura insitum. Quocirca Innocentius III (31) et Honorius III (32) decessores Nostri, non iniuria nec temere affirmare potuerunt, *apud fideles et infideles exsistere Sacramentum coniugii*. Testantur et monumenta antiquitatis, et mores atque instituta populorum, qui ad humanitatem magis accesserant et exquisitiore iuris et aequitatis cognitione praestiterant: quorum omnium mentibus informatum anticipatumque fuisse constat, ut cum de matrimonio cogitarent, forma occurreret rei cum religione et sanctitate coniunctae. Hanc ob caussam nuptiae apud illos non sine caeremoniis religionum, auctoritate pontificum, ministerio sacerdotum fieri saepe consueverunt. — Ita magnam in animis caelesti doctrina carentibus vim habuit natura rerum, memoria originum, conscientia generis humani! — Igitur cum matrimonium sit sua vi, sua natura, sua sponte sacrum, consentaneum est, ut regatur ac temperetur non principum imperio, sed divina auctoritate Ecclesiae, quae rerum sacrarum sola habet magisterium. — Deinde consideranda Sacramenti dignitas est, cuius accessione matrimonia Christianorum evasere longe nobilissima. De Sacramentis autem statuere et praecipere, ita, ex voluntate Christi, sola potest et debet Ecclesia, ut absonum sit plane potestatis eius vel minimam partem ad gubernatores rei civilis velle esse translatam. — Postremo magnum pondus est, magna vis historiae, qua luculenter docemur, potestatem legiferam et iudicialem, de qua loquimur, libere constanterque ab Ecclesia usurpari consuevisse illis etiam temporibus, quando principes reipublicae consentientes fuisse aut conniventes in ea re, inepte et stulte fingeretur. Illud enim quam incredibile, quam absurdum, Christum Dominum damnasse polygamiae repudiique inveteratam consuetudinem delegata sibi a procuratore provinciae vel a principe Iudaeorum potestate; similiter Paulum Apostolum divortia incestasque nuptias edixisse non licere, cedentibus aut tacite mandantibus Tiberio, Caligola, Nerone! Neque illud unquam homini sanae mentis potest persuaderi, de sanctitate et firmitudine coniugii (33), de nuptiis servos inter et ingenuas (34), tot esse ab Ecclesia conditas leges, impetrata facultate ab Imperatoribus romanis, inimicissimis nomini Christiano, quibus nihil tam fuit propositum, quam vi et caede religionem Christi opprimere adolescentem: praesertim cum ius illud ab Ecclesia profectum a civili iure interdum adeo dissideret, ut Ignatius Martyr (35), Iustinus (36), Athenagoras (37) et Ter-

(31) Cap. 8, *de divort.*
(32) Cap. 11, *de transact.*
(33) Can. Apost., 16, 17, 18.
(34) Philosophum. Oxon., 1851.
(35) *Epist. ad Polycarp.*, cap. 5.
(36) *Apolog. mai.*, n. 15.
(37) Legat. pro Christian., nn. 32, 33.

tullianus (38), tamquam iniustas vel adulterinas publice traducerent nonnullorum nuptias, quibus tamen imperatoriae leges favebant. — Postea vero quam ad Christianos Imperatores potentatus omnis reciderat, Pontifices maximi et Episcopi in Concilia congregati, eadem semper cum libertate conscientiaque iuris sui, de matrimoniis iubere vetare perseverarunt quod utile esse, quod expedire temporibus censuissent, utcumque discrepans ab institutis civilibus videretur. Nemo ignorat quam multa de impedimentis ligaminis, voti, disparitatis cultus, consanguinitatis, criminis, publicae honestatis in Conciliis Illiberitano (39), Arelatensi (40), Chalcedonensi (41), Milevitano II (42) aliisque, fuerint ab Ecclesiae praesulibus constituta, quae a decretis iure imperatorio sancitis longe saepe distarent. — Quin tantum abfuit, ut viri principes sibi adsciscerent in matrimonia Christiana potestatem, ut potius eam, quanta est, penes Ecclesiam esse agnoscerent et declararent. Revera Honorius, Theodosius iunior, Iustinianus (43) fateri non dubitarunt, in iis rebus quae nuptias attingant, non amplius quam custodibus et defensoribus sacrorum canonum sibi esse licere. Et de connubiorum impedimentis, si quid per edicta sanxerunt, caussam docuerunt non inviti, nimirum id sibi sumpsisse ex Ecclesiae permissu atque auctoritate (44); cuius ipsius iudicium exquirere et reverenter accipere consueverunt in controversiis de honestate natalium (45), de divortiis (46), denique de rebus cum coniugali vinculo necessitudinem quoquo modo habentibus (47). — Igitur iure optimo in Concilio Tridentino definitum est in Ecclesiae potestate esse *impedimenta matrimonium dirimentia constituere* (48), *et caussas matrimoniales ad iudices ecclesiasticos spectare* (49).

Ne quemquam moveat illa tantopere a Regalistis praedicata distinctio, vi cuius contractum nuptialem a Sacramento disiungunt, eo sane consilio, ut, Ecclesiae reservatis Sacramenti rationibus, contractum tradant in potestatem arbitriumque principum civitatis. — Etenim non potest huiusmodi distinctio, seu verius distractio, probari; cum exploratum sit in matrimonio Christiano contractum a Sacramento non esse dissociabilem; atque ideo non posse contractum verum et legitimum consistere, quin sit eo ipso Sacramentum. Nam Christus Dominus dignitate Sacramenti auxit matrimonium; matrimonium autem est ipse contractus, si modo sit factus iure. — Huc accedit, quod ob hanc caussam matrimonium est Sacramentum, quia est sacrum signum et efficiens gratiam, et imaginem referens mysticarum nu-

(38) *De coron. milit.*, cap. 13.
(39) De Aguirre, *Conc. Hispan.*, tom. I, cann. 13, 15, 16, 17.
(40) Harduin, *Act. Concil.*, tom. 1, can. 11.
(41) Ibid., can. 16.
(42) Ibid., can. 17.
(43) Novel., 137.
(44) Feier, *Matrim. ex instit. Christ.*, Pest. 1835.
(45) Cap. 3, *de ordin. cognit.*
(46) Cap. 4, *de divort.*
(47) Cap. 13, *qui filii sint legit.*
(48) Conc. Trid., sess. XXIV, cap. 4.
(49) Ibid., can. 12.

ptiarum Christi cum Ecclesia. Istarum autem forma ac figura illo ipso exprimitur summae coniunctionis vinculo, quo vir et mulier inter se colligantur, quodque aliud nihil est, nisi ipsum matrimonium. Itaque apparet, omne inter Christianos iustum coniugium in se et per se esse Sacramentum: nihilque magis abhorrere a veritate, quam esse Sacramentum decus quoddam adiunctum, aut proprietatem allapsam extrinsecus, quae a contractu disiungi ac disparari hominum arbitratu queat. — Quapropter nec ratione efficitur, nec teste temporum historia comprobatur potestatem in matrimonia Christianorum ad Principes reipublicae esse iure traductam. Quod si hac in re alienum violatum ius est, nemo profecto dixerit esse ab Ecclesia violatum.

Utinam vero Naturalistarum oracula, ut sunt plena falsitatis et iniustitiae, ita non etiam essent fecunda detrimentorum et calamitatum. Sed facile est pervidere quantam profanata coniugia perniciem attulerint; quantam allatura sint universae hominum communitati. — Principio quidem lex est provisa divinitus, ut quae a Deo et natura auctoribus instituta sunt, ea tanto plus utilia ac salutaria experiamur, quanto magis statu nativo manent integra atque incommutabilia; quandoquidem procreator rerum omnium Deus probe novit quid singularum institutioni et conservationi expediret, cunctasque voluntate et mente sua sic ordinavit, ut suum unaquaeque exitum convenienter habitura sit. At si rerum ordinem providentissime constitutum immutare et perturbare hominum temeritas aut improbitas velit, tum vero etiam sapientissime atque utilissime instituta aut obesse incipiunt, aut prodesse desinunt, vel quod vim iuvandi mutatione amiserint, vel quod tales Deus ipse poenas malit de mortalium superbia atque audacia sumere. Iamvero qui sacrum esse matrimonium negant, atque omni despoliatum sanctitate in rerum profanarum coniiciunt genus, ii pervertunt fundamenta naturae, et divinae providentiae tum consiliis repugnant, tum instituta, quantum potest, demoliuntur. Quapropter mirum esse non debet, ex huiusmodi conatibus insanis atque impiis eam generari malorum segetem, qua nihil est saluti animorum, incolumitatique reipublicae perniciosius.

Si consideretur quorsum matrimoniorum pertineat divina institutio, id erit evidentissimum, includere in illis voluisse Deum utilitatis et salutis publicae uberrimos fontes. Et sane, praeter quam quod propagationi generis humani prospiciunt, illuc quoque pertinent, ut meliorem vitam coniugum beatioremque efficiant; idque pluribus caussis, nempe mutuo ad necessitates sublevandas adiumento, amore constanti et fideli, communione omnium bonorum, gratia caelesti quae a Sacramento proficiscitur. Eadem vero plurimum possunt ad familiarum salutem; nam matrimonia quamdiu sint congruentia naturae, Deique consiliis apte conveniant, firmare profecto valebunt animorum concordiam inter parentes, tueri bonam institutionem liberorum, temperare patriam potestatem, proposito divinae potestatis exemplo, filios parentibus, famulos heris facere obedientes. Ab eiusmodi autem coniugiis expectare civitates iure possunt genus et sobolem civium qui probe animati sint, Deique reverentia atque amore assueti, sui officii esse ducant iuste et legitime imperantibus obtemperare, cunctos diligere, laedere neminem.

Hos fructus tantos ac tam praeclaros tamdiu matrimonium revera genuit, quamdiu munera sanctitatis, unitatis, perpetuitatisque retinuit, a quibus vim omnem accipit frugiferam et salutarem; neque est dubitandum similes paresque ingeneraturum fuisse, si semper et ubique in potestatem fidemque fuisset Ecclesiae, quae illorum munerum est fidissima conservatrix et vindex. — Sed quia modo passim libuit humanum ius in locum naturalis et divini supponere, deleri non solum coepit matrimonii species ac notio praestantissima, quam in animis hominum impresserat et quasi consignaverat natura; sed in ipsis etiam Christianorum coniugiis, hominum vitio, multum vis illa debilitata est magnorum bonorum procreatrix. Quid est enim boni quod nuptiales afferre possint societates, unde abscedere Christiana religio iubetur, quae parens est omnium bonorum, maximasque alit virtutes, excitans et impellens ad decus omne generosi animi atque excelsi? Illa igitur semota ac reiecta, redigi nuptias oportet in servitutem vitiosae hominum naturae et pessimarum dominarum cupiditatum, honestatis naturalis parum valido defensas patrocinio. Hoc fonte multiplex derivata pernicies, non modo in privatas familias, sed etiam in civitates influxit. Etenim salutari depulso Dei metu, sublataque curarum levatione, quae nusquam alibi est quam in religione Christiana maior, persaepe fit, quod est factu proclive, ut vix ferenda matrimonii munera et officia videantur; et liberari nimis multi vinculum velint, quod iure humano et sponte nexum putant, si dissimilitudo ingeniorum, aut discordia, aut fides ab alterutro violata, aut utriusque consensus, aliaeve caussae liberari suadeant oportere. Et si forte satis fieri procacitati voluntatem lege prohibeatur, tum iniquas clamant esse leges, inhumanas, cum iure civium liberorum pugnantes; quapropter omnino videndum ut, illis antiquatis abrogatisque, licere divortia humaniore lege decernatur.

Nostrorum autem temporum legumlatores, cum eorumdem iuris principiorum tenaces se ac studiosos profiteantur, ab illa hominum improbitate, quam diximus, se tueri non possunt, etiamsi maxime velint: quare cedendum temporibus ac divortiorum concedenda facultas. — Quod historia idem ipsa declarat. Ut enim alia praetereamus, exeunte saeculo superiore, in illa non tam perturbatione quam deflagratione Galliarum, cum societas omnis, amoto Deo, profanaretur, tum demum placuit ratas legibus esse coniugum discessiones. Easdem autem leges renovari hoc tempore multi cupiunt, propterea quod Deum et Ecclesiam pelli e medio ac submoveri volunt a societate coniunctionis humanae; stulte putantes extremum grassanti morum corruptelae remedium ab eiusmodi legibus esse quaerendum.

At vero quanti materiam mali in se divortia contineant, vix attinet dicere. Eorum enim caussa fiunt maritalia foedera mutabilia; extenuatur mutua benevolentia; infidelitati perniciosa incitamenta suppeditantur; tuitioni atque institutioni liberorum nocetur; dissuendis societatibus domesticis praebetur occasio; discordiarum inter familias semina sparguntur; minuitur ac deprimitur dignitas mulierum, quae in periculum veniunt ne, cum libidini virorum inservierint, pro derelictis habeantur. — Et quoniam ad per-

dendas familias, frangendasque regnorum opes nihil tam valet, quam corruptela morum, facile perspicitur, prosperitati familiarum ac civitatum maxime inimica esse divortia, quae a depravatis populorum moribus nascuntur, ac, teste rerum usu, ad vitiosiores vitae privatae et publicae consuetudines aditum ianuamque patefaciunt. — Multoque esse graviora haec mala constabit, si consideretur, frenos nullos futuros tantos, qui concessam semel divortiorum facultatem valeant intra certos, aut ante provisos, limites coercere. Magna prorsus est vis exemplorum, maior cupiditatum: hisce incitamentis fieri debet, ut divortiorum libido latius quotidie serpens plurimorum animos invadat, quasi morbus contagione vulgatus, aut agmen aquarum, superatis aggeribus, exundans.

Haec certe sunt omnia per se clara; sed renovanda rerum gestarum memoria fiunt clariora. — Simul ac iter divortiis tutum lege praestari coepit, dissidia, simultates, secessiones plurimum crevere; et tanta est vivendi turpitudo consecuta, ut eos ipsos, qui fuerant talium discessionum defensores, facti poenituerit; qui nisi contraria lege remedium mature quaesissent, timendum erat, ne praeceps in suam ipsa perniciem respublica dilaberetur. — Romani veteres prima divortiorum exempla dicuntur inhorruisse; sed non longa mora sensus honestatis in animis obstupescere, moderator cupiditatis pudor interire, fidesque nuptialis tanta cum licentia violari coepit, ut magnam veri similitudinem habere videatur quod a nonnullis scriptum legimus, mulieres non mutatione consulum, sed maritorum enumerare annos consuevisse. — Pari modo apud Protestantes principio quidem leges sanxerant, ut divortia fieri liceret certis de caussis, iisque non sane multis: istas tamen, propter rerum similium affinitatem, compertum est in tantam multitudinem excrevisse apud Germanos, Americanos, aliosque, ut qui non stulte sapuissent, magnopere deflendam putarint infinitam morum depravationem, atque intolerandam legum temeritatem. — Neque aliter se res habuit in civitatibus catholici nominis: in quibus si quando datus est coniugiorum discidiis locus, incommodorum, quae consecuta sunt, multitudo opinionem legislatorum longe vicit. Nam scelus plurimorum fuit, ad omnem malitiam fraudemque versare mentem, ac per saevitiam adhibitam, per iniurias, per adulteria fingere caussas ad illud impune dissolvendum, cuius pertaesum esset, coniunctionis maritalis vinculum: idque cum tanto publicae honestatis detrimento, ut operam emendandis legibus quamprimum dari omnes iudicaverint oportere. — Et quisquam dubitabit, quin exitus aeque miseros et calamitosos habiturae sint leges divortiorum fautrices, sicubi forte in usum aetate nostra revocentur? Non est profecto in hominum commentis vel decretis facultas tanta, ut immutare rerum naturalem indolem conformationemque possint: quapropter parum sapienter publicam felicitatem interpretantur, qui germanam matrimonii rationem impune perverti posse putant; et, qualibet sanctitate cum religionis tum Sacramenti posthabita, diffingere ac deformare coniugia turpius velle videntur, quam ipsa ethnicorum instituta consuevissent. Ideoque nisi consilia mutentur, perpetuo sibi metuere familiae et societas humana debebunt, ne miserrime conii-

ciantur in illud rerum omnium certamen atque discrimen, quod est Socialistarum ac Communistarum flagitiosis gregibus iamdiu propositum. — Unde liquet quam absonum et absurdum sit publicam salutem a divortiis expectare, quae potius in certam societatis perniciem sunt evasura.

Igitur confitendum est, de communi omnium populorum bono meruisse optime Ecclesiam catholicam, sanctitati et perpetuitati coniugiorum tuendae semper intentam; nec exiguam ipsi gratiam deberi, quod legibus civicis centum iam annos in hoc genere multa peccantibus palam reclamaverit (50); quod haeresim deterrimam Protestantium de divortiis et repudiis anathemate perculerit (51); quod usitatam Graecis diremptionem matrimoniorum multis modis damnaverit (52); quod irritas esse nuptias decreverit ea conditione initas, ut aliquando dissolvantur (53); quod demum vel a prima aetate leges imperatorias repudiarit, quae divortiis et repudiis perniciose favissent (54). — Pontifices vero maximi quoties restiterunt Principibus potentissimis, divortia a se facta ut rata Ecclesiae essent minaciter petentibus, toties existimandi sunt non modo pro incolumitate religionis, sed etiam pro humanitate gentium propugnavisse. Quam ad rem omnis admirabitur posteritas invicti animi documenta a Nicolao I edita adversus Lotharium; ab Urbano II et Paschali II adversus Philippum I regem Galliarum; a Caelestino III et Innocentio III adversus Philippum II principem Galliarum; a Clemente VII et Paulo III adversus Henricum VIII; denique a Pio VII sanctissimo fortissimoque Pontifice adversus Napoleonem I, secundis rebus et magnitudine imperii exultantem.

Quae cum ita sint, omnes gubernatores administratoresque rerum publicarum, si rationem sequi, si sapientiam, si ipsam populorum utilitatem voluissent, malle debuerant sacras de matrimonio leges intactas manere, oblatumque Ecclesiae adiumentum in tutelam morum prosperitatemque familiarum adhibere, quam ipsam vocare Ecclesiam in suspicionem inimicitiae, et in falsam atque iniquam violati iuris civilis insimulationem.

Eoque magis, quod Ecclesia catholica, ut in re nulla potest ab religione officii et defensione iuris sui declinare, ita maxime solet esse ad benignitatem indulgentiamque proclivis in rebus omnibus, quae cum incolumitate iurium et sanctitate officiorum suorum possunt una consistere. Quam ob rem nihil unquam de matrimoniis statuit, quin respectum habuerit ad statum communitatis, ad conditiones populorum; nec semel suarum ipsa legum praescripta, quoad potuit, mitigavit, quando ut mitigaret, caussae iustae et graves impulerunt. — Item non ipsa ignorat neque diffitetur, Sacramentum matri-

(50) Pius VI, Epist. ad Episc. Lucion., 28 maii 1793; Pius VII, Litt. enc.: die 17 febr. 1809, et Const. dat. die 19 iulii 1817; Pius VIII, Litt. enc.: die 29 maii 1829; Gregorius XVI, Const. dat. die 15 aug. 1832; Pius IX, alloc. habit. die 22 sept. 1852.

(51) Conc. Trid., sess. XXIV, cann. 5 et 7.

(52) Conc. Florent., et Instr. Eug. IV ad Armenios; Bened. XIV, Const. *Etsi pastoralis*, 6 maii 1742.

(53) Cap. 7, *de condit. appos.*

(54) Hieron., *Epist.* 79 *ad Ocean.*; Ambros., lib. VIII, in cap. 16 Lucae, n. 5; August., *De nuptiis*, cap. 10.

monii, cum ad conservationem quoque et incrementum societatis humanae dirigatur, cognationem et necessitudinem habere cum rebus ipsis humanis, quae matrimonium quidem consequuntur, sed in genere civili versantur; de quibus rebus iure decernunt et cognoscunt qui rei publicae praesunt.

Nemo autem dubitat, quin Ecclesiae Conditor Iesus Christus potestatem sacram voluerit esse a civili distinctam, et ad suas utramque res agendas liberam atque expeditam; hoc tamen adiuncto, quod utrique expedit, et quod interest omnium hominum, ut coniunctio inter eas et concordia intercederet, in iisque rebus quae sint, diversa licet ratione, communis iuris et iudicii, altera, cui sunt humana tradita, opportune et congruenter ab altera penderet, cui sunt caelestia concredita. Huiusmodi autem compositione, ac fere harmonia, non solum utriusque potestatis optima ratio continetur, sed etiam opportunissimus atque efficacissimus modus iuvandi hominum genus in eo quod pertinet ad actionem vitae et ad spem salutis sempiternae. Etenim sicut hominum intelligentia, quemadmodum in superioribus encyclicis litteris ostendimus, si cum fide Christiana conveniat, multum nobilitatur multoque evadit ad vitandos ac repellendos errores munitior, vicissimque fides non parum praesidii ab intelligentia mutuatur; sic pariter, si cum sacra Ecclesiae potestate civilis auctoritas amice congruat, magna utrique necesse est fiat utilitatis accessio. Alterius enim amplificatur dignitas, et, religione praeeunte, nunquam erit non iustum imperium; alteri vero adiumenta tutelae et defensionis in publicum fidelium bonum suppeditantur.

Nos igitur, harum rerum consideratione permoti, cum studiose alias, tum vehementer in praesenti viros Principes in concordiam atque amicitiam iungendam iterum hortamur; iisdemque paterna cum benevolentia veluti dexteram primi porrigimus, oblato supremae potestatis Nostrae auxilio, quod tanto magis est hoc tempore necessarium, quanto ius imperandi plus est in opinione hominum, quasi accepto vulnere, debilitatum. Incensis iam procaci libertate animis, et omne imperii, vel maxime legitimi, iugum nefario ausu detrectantibus, salus publica postulat, ut vires utriusque potestatis consocientur ad prohibenda damna, quae non modo Ecclesiae, sed ipsi etiam civili societati impendent.

Sed cum amicam voluntatum coniunctionem valde suademus, precamurque Deum, principem pacis, ut amorem concordiae in animos cunctorum hominum iniiciat, tum temperare Nobis ipsi non possumus, quin Vestram industriam, Venerabiles Fratres, Vestrum studium ac vigilantiam, quae in Vobis summa esse intelligimus, magis ac magis hortando incitemus. Quantum contentione assequi, quantum auctoritate potestis, date operam, ut apud gentes fidei Vestrae commendatas integra atque incorrupta doctrina retineatur, quam Christus Dominus et caelestis voluntatis interpretes Apostoli tradiderunt, quamque Ecclesia catholica religiose ipsa servavit, et a Christifidelibus servari per omnes aetates iussit.

Praecipuas curas in id insumite, et populi abundent praeceptis sapientiae Christianae, semperque memoria teneant matrimonium non voluntate hominum, sed auctoritate nutuque Dei fuisse initio constitutum, et hac lege prorsus ut sit unius ad unam; Christum vero novi foederis auctorem illud ipsum ex officio naturae in Sacramento transtulisse, et quod ad vinculum spectat, legiferam et iudicialem Ecclesiae suae adtribuisse potestatem. Quo in genere cavendum magnopere est, ne in errorem mentes inducantur a fallacibus conclusionibus adversariorum, qui eiusmodi potestatem ademptam Ecclesiae vellent. — Similiter omnibus exploratum esse debet, si qua coniunctio viri et mulieris inter Christifideles citra Sacramentum contrahatur, eam vi ac ratione iusti matrimonii carere; et quamvis convenienter legibus civicis facta sit, tamen pluris esse non posse, quam ritum aut morem, iuri civili introductum; iure autem civili res tantummodo ordinari atque administrari posse, quas matrimonia efferunt ex sese in genere civili, et quas gigni non posse manifestum est, nisi vera et legitima illarum caussa, scilicet nuptiale vinculum, exsistat. — Haec quidem omnia probe cognita habere maxime sponsorum refert, quibus etiam probata esse debent et notata animis, ut sibi liceat hac in re morem legibus gerere; ipsa non abnuente Ecclesia, quae vult atque optat ut in omnes partes salva sint matrimoniorum effecta, et ne quid liberis detrimenti afferatur. — In tanta autem confusione sententiarum, quae serpunt quotidie longius, id quoque est cognitu necessarium, solvere vinculum coniugii inter Christianos rati et consummati nullius in potestate esse; ideoque manifesti criminis reos esse, si qui forte coniuges, quaecumque demum caussa esse dicatur, novo se matrimonii nexu ante implicare velint, quam abrumpi primum morte contigerit. — Quod si res eo devenerint, ut convictus ferri diutius non posse videatur, tum vero Ecclesia sinit alterum ab altera seorsum agere, adhibendisque curis ac remediis ad coniugum conditionem accommodatis, lenire studet secessionis incommoda: nec umquam committit, ut de reconcilianda concordia aut non laboret aut desperet. — Verum haec extrema sunt; quo facile esset non descendere, si sponsi non cupiditate acti, sed praesumptis cogitatione tum officiis coniugum, tum caussis coniugiorum nobilissimis, ea qua aequum est mente ad matrimonium accederent; neque nuptias anteverterent continuatione quadam serieque flagitiorum, irato Deo. Et ut omnia paucis complectamur, tunc matrimonia placidam quietamque constantiam habitura sunt, si coniuges spiritum vitamque hauriant a virtute religionis, quae forti invictoque animo esse tribuit; qua efficit ut vitia, si qua sint in personis, ut distantia morum et ingeniorum, ut curarum maternarum pondus, ut educationis liberorum operosa sollicitudo, ut comites vitae labores, ut casus adversi non solum moderate, sed etiam libenter perferantur.

Illud etiam cavendum est, ne scilicet coniugia facile appetantur cum alienis a catholico nomine; animos enim de disciplina religionis dissidentes vix sperari potest futuros esse cetera concordes. Quin imo ab eiusmodi coniugiis ex eo maxime perspicitur esse abhorrendum, quod occasionem praebent vetitae societati et communicationi rerum sacrarum, periculum religioni creant coniugis catholici, impedimento sunt bonae institutioni liberorum, et persaepe animos impellunt, ut cunctarum religionum aequam habere rationem assuescant, sublato veri falsique discrimine. — Postremo loco, cum

probe intelligamus, alienum esse a caritate Nostra neminem oportere, auctoritati, fidei et pietati Vestrae, Venerabiles Fratres, illos commendamus, valde quidem miseros, qui aestu cupiditatum abrepti, et salutis suae immemores contra fas vivunt, haud legitimi matrimonii vinculo coniuncti. In his ad officium revocandis hominibus Vestra sollers industria versetur: et cum per Vos ipsi, tum interposita virorum bonorum opera, modis omnibus contendite, ut sentiant se flagitiose fecisse, agant nequitiae poenitentiam, et ad iustas nuptias ritu catholico ineundas animum inducant.

Haec de matrimonio Christiano documenta ac praecepta, quae per has litteras Nostras Vobiscum, Venerabiles Fratres, communicanda censuimus, facile videtis, non minus ad conservationem civilis communitatis, quam ad salutem hominum sempiternam magnopere pertinere. — Faxit igitur Deus ut quanto plus habent illa momenti et ponderis, tanto dociles promptosque magis ad parendum animos ubique nanciscantur. Huius rei gratia, supplici atque humili prece omnes pariter opem imploremus beatae Mariae Virginis Immaculatae, quae, excitatis mentibus ad obediendum fidei, matrem se et adiutricem hominibus impertiat. Neque minore studio Petrum et Paulum obsecremus, Principes Apostolorum, domitores superstitionis, satores veritatis, ut ab eluvione renascentium errorum humanum genus firmissimo patrocinio tueantur.

Interea caelestium munerum auspicem et singularis benevolentiae Nostrae testem, Vobis omnibus, Venerabiles Fratres, et populis vigilantiae Vestrae commissis, Apostolicam benedictionem ex animo impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum, die 10 februarii 1880, Pontificatus Nostri anno secundo.

LEO PAPA XIII.

ALLEGATUM II.

LITTERAE ENCYCLICAE SSMI D. N. PII PP. XI

De matrimonio christiano spectatis praesentibus familiae et societatis condicionibus necessitatibus erroribus vitiis.

AD VENERABILES FRATRES PATRIARCHAS PRIMATES ARCHIEPISCOPOS ALIOSQUE LOCORUM ORDINARIOS PACEM ET COMMUNIONEM CUM APOSTOLICA SEDE HABENTES.

PIUS PAPA XI.

Venerabiles Fratres salutem et apostolicam benedictionem.

Casti connubii quanta sit dignitas, ex eo maxime dignosci potest, Venerabiles Fratres, quod Christus Dominus, aeterni Patris Filius, carne lapsi hominis assumpta, non solum amantissimo illo consilio, quo universam nostri generis instaurationem peregit, hoc quoque societatis domesticae atque adeo humanae consortionis principium et fundamentum peculiari quadam ratione complecti voluit, sed illud etiam, ad pristinam divinae institutionis integritatem revocatum, ad verum et «magnum» (1) Novae Legis Sacramentum evexit, eiusque propterea disciplinam curamque totam Ecclesiae Sponsae Suae commisit.

Ex hac tamen matrimonii renovatione, ut apud omnes totius orbis et cuiusque temporis gentes exoptati colligantur fructus, hominum mentes in primis debent germana Christi de matrimonio doctrina illuminari; deinde christiani coniuges, interiore Dei gratia infirmas voluntates roborante, omnem suam cogitandi agendique rationem ad purissimam illam Christi legem componant oportet, unde veram sibi ac familiae suae beatitudinem et pacem nanciscantur.

At contra, non modo Nos ex hac apostolica quasi specula circumspicimus, sed vos ipsi, Venerabiles Fratres, et cernitis et una Nobiscum profecto vehementer doletis complures homines, divinum illud instaurationis opus oblitos, tantam christiani coniugii sanctitatem aut penitus ignorare aut impudenter negare aut etiam, falsis novae cuiusdam et perversae admodum morum doctrinae principiis innixos, passim conculcare. Qui quidem perniciosissimi

(1) *Ephes.*, v, 32.

errores pravique mores cum etiam inter fideles induci coepti sint et sensim sine sensu altius in dies sese insinuare contendant, pro Christi in terris Vicarii ac supremi Pastoris et Magistri munere, Nostrum esse duximus apostolicam attollere vocem, ut oves Nobis commissas a venenatis pascuis deterreamus et, quantum in Nobis est, immunes servemus.

Vos igitur, Venerabiles Fratres, et per vos universam Ecclesiam Christi, atque adeo humanum genus universum, de christiani matrimonii natura, dignitate, commodis beneficiisque inde in familiam atque humanam ipsam societatem emanantibus, de erroribus gravissimo huic evangelicae doctrinae capiti contrariis, de vitiis eidem coniugali vitae adversis, de praecipuis denique remediis adhibendis, alloqui statuimus, vestigiis inhaerentes fel. rec. Leonis XIII, decessoris Nostri, cuius de matrimonio christiano Encyclicas Litteras *Arcanum* (2), ante quinquaginta annos datas, hisce Nostris et Nostras facimus et confirmamus et, dum nonnulla pro aetatis nostrae condicionibus ac necessitatibus paulo fusius exponimus, non modo non obsolevisse sed plenam suam vim retinere declaramus.

Atque ut ab his ipsis Litteris initium faciamus, quae totae fere sunt in vindicanda divina matrimonii institutione eiusque sacramentali dignitate et perpetua firmitate, primum quidem id maneat immotum et inviolabile fundamentum: matrimonium non humanitus institutum neque instauratum esse, sed divinitus; non ab hominibus sed ab ipso auctore naturae Deo atque eiusdem naturae restitutore Christo Domino legibus esse communitum, confirmatum, elevatum; quae proinde leges nullis hominum placitis, nulli ne ipsorum quidem coniugum contrario convento obnoxiae esse possint. Haec Sacrarum Litterarum est doctrina (3), haec constans atque universa Ecclesiae traditio, haec sollemnis Sacrae Tridentinae Synodi definitio, quae perpetuam indissolubilemque matrimonii nexum eiusdemque unitatem ac firmitatem a Deo auctore manare ipsis Sacrae Scripturae verbis praedicat atque confirmat (4).

At, quamquam matrimonium suapte natura divinitus est institutum, tamen humana quoque voluntas suas in eo partes habet easque nobilissimas; nam singulare quodque matrimonium, prout est coniugalis coniunctio inter hunc virum et hanc mulierem, non oritur nisi ex libero utriusque sponsi consensu: qui quidem liber voluntatis actus, quo utraque pars tradit et acceptat ius coniugii proprium (5), ad verum matrimonium constituendum tam necessarius est ut nulla humana potestate suppleri valeat (6). Haec tamen libertas eo tantum spectat ut constet, utrum contrahentes re vera matrimonium inire et cum hac persona inire velint an non; libertati vero hominis matrimonii natura penitus subducitur, ita ut, si quis semel matrimonium contraxerit, divinis eius legibus et essentialibus proprietatibus subiciatur. Nam Angelicus Doctor de fide et prole disserens, «haec, inquit,

(2) Litt. enc. *Arcanum divinae sapientiae*, 10 febr. 1880.
(3) *Gen.*, I, 27-28; II, 22-23; *Matth.*, XIX, 3 sqq.; *Ephes.*, V, 23 sqq.
(4) Conc. Trid., sess. XXIV.
(5) Cfr. Cod. iur. can., c. 1081, § 2.
(6) Cfr. Cod. iur. can., c. 1081, § 1.

in matrimonio ex ipsa pactione coniugali causantur, ita quod si aliquid contrarium his exprimeretur in consensu qui matrimonium facit, non esset verum matrimonium» (7).

Coniugio igitur animi iunguntur et coalescunt, hique prius et arctius quam corpora, nec fluxo sensuum vel animorum affectu, sed deliberato et firmo voluntatum decreto: et ex hac animorum coagmentatione, Deo sic statuente, sacrum et inviolabile vinculum exoritur.

Quae contractus huius natura propria omnino et singularis, eum toto caelo diversum facit cum a coniunctionibus pecudum solo naturae caeco instinctu factis, in quibus nulla ratio est nec voluntas deliberata, tum ab iis quoque hominum vagis coniugiis, quae ab omni vero honestoque voluntatum vinculo remota sunt et quovis domestici convictus iure destituta.

Exinde iam constat legitimam auctoritatem iure pollere atque adeo cogi officio coercendi, impediendi, puniendi turpia coniugia, quae rationi ac naturae adversantur; sed cum de re agatur ipsam hominis naturam consequente, non minus certo constat id quod fel. rec. Leo XIII decessor Noster palam monuit (8): «In deligendo genere vitae non est dubium, quin in potestate sit arbitrioque singulorum alterutrum malle: aut Iesu Christi sectari de virginitate consilium, aut maritali se vinclo obligare. Ius coniugii naturale et primigenum homini adimere, causamve nuptiarum praecipuam, Dei auctoritate initio constitutam, quoquo modo circumscribere lex hominum nulla potest: *Crescite et multiplicamini*» (9).

Itaque germani connubii sacrum consortium divina simul et humana voluntate constituitur: ex Deo sunt ipsa matrimonii institutio, fines, leges, bona; Deo autem dante atque adiuvante, ex hominibus est, per generosam quidem propriae personae pro toto vitae tempore factam alteri traditionem, particulare quodlibet matrimonium cum officiis ac bonis a Deo statutis coniunctum.

I.

Quae vero quantaque sint haec veri matrimonii bona divinitus data dum exponere aggredimur, Venerabiles Fratres, illius Nobis praeclarissimi Ecclesiae Doctoris verba occurrunt, quem non ita pridem, Nostris Encyclicis Litteris *Ad salutem* pleno ab eius obitu saeculo XV datis (10), celebravimus: «Haec omnia — inquit S. Augustinus — bona sunt, propter quae nuptiae bonae sunt: PROLES, FIDES, SACRAMENTUM» (11). Quae tria capita qua ratione luculentissimam totius de christiano connubio doctrinae summam continere iure dicantur, ipse Sanctus Doctor diserte declarat, cum ait: «*In fide* attenditur ne praeter vinculum coniugale cum altero vel altera concumbatur;

(7) S. Thom. Aquin., *Summa theolog.*, p. III, Supplem., q. XLIX, art. 3.
(8) Litt. enc. *Rerum novarum*, 15 maii 1891.
(9) *Gen.*, I, 28.
(10) Litt. enc. *Ad salutem*, 20 apr. 1930.
(11) S. August., *De bono coniug.*, cap. 24, n. 32.

in prole, ut amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur; *in sacramento* autem, ut coniugium non separetur, et dimissus aut dimissa, nec causa prolis, alteri coniungatur. Haec est tamquam regula nuptiarum, qua vel naturae decoratur fecunditas vel incontinentiae regitur pravitas » (12).

Itaque primum inter matrimonii bona locum tenet PROLES. Et sane ipse humani generis Creator, qui pro sua benignitate hominibus in vita propaganda administris uti voluit, id docuit cum in paradiso, matrimonium instituens, protoparentibus et per eos omnibus futuris coniugibus dixit: « Crescite et multiplicamini et replete terram » (13). Quod ipsum Sanctus Augustinus ex Sancti Pauli Apostoli verbis ad Timotheum (14) perbelle eruit, dicens: « Generationis itaque causa fieri nuptias, Apostolus ita testis est: *Volo*, inquit, *iuniores nubere*. Et quasi ei diceretur: *Utquid?*, continuo subiecit: *Filios procreare, matresfamilias esse* » (15).

Quantum vero hoc Dei beneficium sit et matrimonii bonum ex hominis dignitate et altissimo fine apparet. Homo enim vel solius rationalis naturae praestantia omnes alias creaturas visibiles superat. Accedit, quod Deus homines generari vult, non ut solum sint et impleant terram, sed multo magis, ut Dei cultores sint, ipsum cognoscant et ament eoque tandem perenniter fruantur in caelis; qui finis ex mirabili hominis per Deum in supernaturalem ordinem elevatione, omne superat quod oculus vidit et auris audivit et in cor hominis ascendit (16). Ex quo facile apparet proles, omnipotenti Dei virtute, coniugibus cooperantibus, orta, quantum divinae bonitatis sit donum, quam egregius matrimonii fructus.

Christiani vero parentes intelligant praeterea se non iam solum ad genus humanum in terra propagandum et conservandum, immo vero, non ad quoslibet veri Dei cultores educandos destinari, sed ad pariendam Ecclesiae Christi subolem, ad cives Sanctorum et domesticos Dei (17) procreandos, ut populus Dei et Salvatoris nostri cultui addictus in dies augeatur. Etsi enim christiani coniuges, quamvis ipsi sanctificati, sanctificationem in prolem transfundere non valent, immo naturalis generatio vitae facta est mortis via, qua originale peccatum transeat in prolem; aliquid tamen quodammodo participant de primaevo illo paradisi coniugio, cum eorum sit propriam subolem Ecclesiae offerre, ut ab illa matre filiorum Dei foecundissima per lavacrum baptismatis ad supernaturalem iustitiam regeneretur, et vivum Christi membrum, immortalis vitae particeps, atque aeternae gloriae, quam omnes toto pectore concupiscimus, heres tandem fiat.

Quae si perpendat mater vere christiana, intelliget profecto, celsiore quodam et pleno solatii sensu, de se illud Redemptoris nostri dictum esse: Mulier... cum peperit puerum, iam non meminit pressurae, propter gaudium

(12) S. August., *De Gen. ad litt.*, lib. IX, cap. 7, n. 12.
(13) *Gen.*, I, 28.
(14) I *Tim.*, V, 14.
(15) S. August., *De bono coniug.*, cap. 24, n. 32.
(16) Cfr. I *Cor.*, II, 9.
(17) Cfr. *Ephes.*, II, 19.

quia natus est homo in mundum » (18); omnibusque materni officii doloribus, curis, oneribus maior effecta, multo iustius et sanctius quam matrona illa romana, Gracchorum mater, florentissima liberorum corona in Domino gloriabitur. Uterque vero coniux hos liberos, prompto gratoque animo e manu Dei susceptos, ut talentum sibi a Deo commissum intuebitur, quod non in suum neque in terrenae tantum reipublicae commodum impendat, sed in die rationis Domino cum fructu restituat.

Procreationis autem beneficio bonum prolis haud sane absolvitur, sed alterum accedat oportet, quod debita prolis educatione continetur. Parum profecto generatae proli atque adeo toti generi humano providisset sapientissimus Deus, nisi, quibus potestatem et ius dederat generandi, iisdem ius quoque et officium tribuisset educandi. Neminem enim latere potest prolem, ne in iis quidem quae ad naturalem vitam, multoque minus in iis quae ad vitam supernaturalem pertinent, sibi ipsam sufficere et providere posse, sed aliorum auxilio, institutione, educatione per multos annos indigere. Compertum autem est, natura Deoque iubentibus, hoc educandae prolis ius et officium illorum in primis esse, qui opus naturae generando coeperunt, inchoatumque, imperfectum relinquentes, certae ruinae exponere omnino vetantur. Iamvero huic tam necessariae liberorum educationi optima qua fieri potuit ratione provisum est in matrimonio, in quo, cum parentes insolubili inter se vinculo connectantur, utriusque opera mutuumque auxilium semper praesto est.

Cum autem de christiana iuventutis educatione alias copiose egerimus (19), haec omnia nunc iteratis Sancti Augustini verbis complectamur: « In prole (attenditur), ut amanter suscipiatur..., religiose educetur » (20); quod quidem ipsum in Codice iuris canonici quoque nervose edicitur: « Matrimonii finis primarius est procreatio atque educatio prolis » (21).

Neque id denique silendum quod, cum tantae dignitatis tantique momenti sit utrumque hoc munus parentibus in bonum prolis commissum, facultatis a Deo ad novam vitam procreandam datae honestus quilibet usus, ipso Creatore ipsaque naturae lege iubentibus, solius matrimonii ius est ac privilegium et intra sacros connubii limites est omnino continendus.

Alterum matrimonii bonum, quod diximus ab Augustino commemoratum, est bonum FIDEI, quae est mutua coniugum in contractu coniugali implendo fidelitas, ut quod ex hoc contractu divina lege sancito alteri coniugi unice debetur, id neque ei denegetur neque cuivis permittatur; neque ipsi coniugi concedatur quod, utpote divinis iuribus ac legibus contrarium et a fide coniugali maxime alienum, concedi nunquam potest.

Quapropter haec fides in primis postulat absolutam coniugii unitatem, quam in protoparentum matrimonio Creator ipse praestituit, cum illud noluerit esse nisi inter unum virum et mulierem unam. Et quamquam

(18) *Ioan.*, XVI, 21.
(19) Litt. enc. *Divini illius Magistri*, 31 dec. 1929.
(20) S. August., *De Gen. ad litt.*, lib. IX, cap. 7, n. 12.
(21) Cod. iur. can., c. 1013, § 1.

deinde hanc primaevam legem supremus Legislator Deus ad tempus aliquantum relaxavit, nullum tamen dubium est quin illam pristinam perfectamque unitatem ex integro restituerit omnemque dispensationem abrogaverit Evangelica Lex, ut Christi verba et constans Ecclesiae sive docendi sive agendi modus palam ostendunt. Iure igitur Sacra Tridentina Synodus sollemniter professa est: «Hoc autem vinculo duos tantummodo copulari et coniungi Christus Dominus apertius docuit, cum... dixit: *Itaque iam non sunt duo, sed una caro*» (22).

Nec vero tantum damnatam voluit Christus Dominus quamlibet, sive successivam sive simultaneam, quae dicitur, polygamiae et polyandriae formam (23), externumve aliud quodvis inhonestum opus, sed, ut sacra connubii septa inviolata prorsus custodiantur, ipsas quoque de his omnibus cogitationes voluntarias atque desideria prohibuit: «Ego autem dico vobis quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo» (24). Quae Christi Domini verba ne alterutrius quidem coniugis consensu irrita fieri possunt; Dei enim et naturae exhibent legem, quam nulla unquam hominum voluntas infringere aut flectere valet (25).

Quin et mutua inter ipsos coniuges familiaris consuetudo, ut bonum fidei debito splendeat nitore, nota castitatis insigniri debet, ita ut coniuges ad Dei naturaeque legis normam sese in omnibus gerant, et sapientissimi sanctissimique Creatoris voluntatem cum magna erga Dei opus reverentia semper sequi studeant.

Haec autem, quae a Sancto Augustino aptissime appellatur *castitatis fides*, et facilior et multo etiam iucundior ac nobilior efflorescet ex altero capite praestantissimo: ex coniugali scilicet amore, qui omnia coniugalis vitae officia pervadit et quemdam tenet in christiano coniugio principatum nobilitatis. «Postulat praeterea matrimonii fides ut vir et uxor singulari quodam sanctoque ac puro amore coniuncti sint; neque ut adulteri inter se ament, sed ut Christus dilexit Ecclesiam; hanc enim regulam Apostolus praescripsit, cum ait: *Viri, diligite uxores vestras sicut et Christus dilexit Ecclesiam* (26); quam certe immensa illa caritate, non sui commodi gratia, sed Sponsae tantum utilitatem sibi proponens, complexus est» (27). Caritatem igitur dicimus, non carnali tantum citiusque evanescente inclinatione innixam, neque in blandis solum verbis, sed etiam in intimo animi affectu positam atque, — siquidem probatio dilectionis exhibitio est operis (28) — opere externo comprobatam. Hoc autem opus in domestica societate non modo mutuum auxilium complectitur, verum etiam ad hoc extendatur oportet, immo hoc in primis intendat, ut coniuges inter se iuventur ad interiorem hominem plenius in dies conformandum perficiendumque; ita ut per mutuam vitae consortionem in virtutibus magis magisque in dies proficiant, et praecipue in vera erga Deum proximosque caritate crescant, in qua denique «universa Lex pendet et Prophetae» (29). Scilicet absolutissimum totius sanctitatis exemplar hominibus a Deo propositum, quod est Christus Dominus, omnes cuiuscumque sunt condicionis et quamcumque honestam vitae rationem inierunt, possunt ac debent imitari atque, Deo adiuvante, ad summum quoque christianae perfectionis fastigium, ut complurium Sanctorum exemplis comprobatur, pervenire.

(22) Conc. Trid., sess. XXIV.
(23) Vox «successiva» heic indicat aliud coniugium, perdurante primi matrimonii vinculo (Nota auctoris).
(24) *Matth.*, v, 28.
(25) Cfr. Decr. S. Officii, 2 martii 1679, propos. 50.
(26) *Ephes.*, v, 25; cfr. *Col.*, III, 19.
(27) *Catech. Rom.*, II, cap. VIII, q. 24.
(28) Cfr. S. Greg. M., *Homil. XXX in Evang.* (*Ioan.*, XIV, 23-31), n. 1.

Haec mutua coniugum interior conformatio, hoc assiduum sese invicem perficiendi studium, verissima quadam ratione, ut docet Catechismus Romanus (30), etiam primaria matrimonii causa et ratio dici potest, si tamen matrimonium non pressius ut institutum ad prolem rite procreandam educandamque, sed latius ut totius vitae communio, consuetudo, societas accipiatur.

Cum hac eadem caritate reliqua coniugii tam iura quam officia componantur necesse est; ita ut non solum iustitiae lex, sed etiam caritatis norma sit illud Apostoli: «Uxori vir debitum reddat: similiter autem et uxor viro» (31).

Firmata denique huius caritatis vinculo domestica societate, floreat in ea necesse est ille, qui ab Augustino vocatur *ordo amoris*. Qui quidem ordo et viri primatum in uxorem et liberos, et uxoris promptam nec invitam subiectionem obtemperationemque complectitur, quam commendat Apostolus his verbis: «Mulieres viris suis subditae sint sicut Domino; quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiae» (32).

Haec autem obtemperatio non libertatem negat neque aufert, quae ad mulierem tam pro humanae personae praestantia quam pro nobilissimis uxoris, matris, sociae muneribus pleno iure pertinet; neque obsecundare eam iubet quibuslibet viri optatis, ipsi forte rationi vel uxoris dignitati minus congruentibus, nec denique uxorem aequiparandam docet personis, quae in iure minores dicuntur, quibus ob maturioris iudicii defectum vel rerum humanarum imperitiam liberum suorum iurium exercitium concedi non solet; sed vetat exaggeratam illam licentiam, quae familiae bonum non curat, vetat in hoc familiae corpore cor separari a capite, cum maximo totius corporis detrimento et proximo ruinae periculo. Si enim vir est caput, mulier est cor, et sicut ille principatum tenet regiminis, haec amoris principatum sibi ut proprium vindicare potest et debet.

Haec dein uxoris viro suo obtemperatio, ad gradum et modum quod attinet, varia esse potest pro variis personarum, locorum, temporum condicionibus; immo si vir officio suo defuerit, uxoris est vices eius in dirigenda

(29) *Matth.*, XXII, 40.
(30) Cfr. *Catech. Rom.*, p. II, cap. VIII, q. 13.
(31) I *Cor.*, VII, 3.
(32) *Ephes.*, v, 22-23.

familia supplere. At ipsam familiae structuram eiusque legem praecipuam, a Deo constitutam et firmatam, evertere aut tangere numquam et nusquam licet.

Persapienter de hoc uxorem inter et virum ordine servando fel. rec. decessor Noster Leo XIII in iis, quas commemoravimus, de christiano coniugio Encyclicis Litteris docet: « Vir est familiae princeps et caput mulieris; quae tamen, quia caro est de carne illius, et os de ossibus eius, subiciatur pareatque viro, in morem non ancillae, sed sociae; ut scilicet oboedientiae praestitae nec honestas nec dignitas absit. In eo autem qui praeest, et in hac quae paret, cum imaginem uterque referant alter Christi, altera Ecclesiae, divina caritas esto perpetua moderatrix officii » (33).

Haec sunt igitur, quae bono fidei comprehenduntur: unitas, castitas, caritas, honesta nobilisque oboedientia; quae, quot sunt nomina, tot sunt coniugum atque coniugii emolumenta, quibus pax, dignitas, felicitas matrimonii in tuto collocentur atque promoveantur. Quare mirum profecto non est, hanc fidem inter eximia et matrimonii propria bona semper fuisse numeratam atque habitam.

Attamen tantorum beneficiorum summa completur et quasi cumulatur illo christiani coniugii bono, quod Augustini verbo nuncupavimus SACRAMENTUM, quo denotatur et vinculi indissolubilitas et contractus in efficax gratiae signum per Christum facta elatio atque consecratio.

Et primo quidem, indissolubilem foederis nuptialis firmitatem ipse Christus urget dicendo: « Quod Deus coniunxit, homo non separet » (34); et « Omnis, qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, moechatur: et qui dimissam a viro ducit, moechatur » (35).

In hac autem indissolubilitate Sanctus Augustinus hoc quod vocat bonum Sacramenti ponit apertis his verbis: « In Sacramento autem (attenditur), ut coniugium non separetur, et dimissus aut dimissa, nec causa prolis, alteri coniungatur » (36).

Atque haec inviolabilis firmitas, quamquam non eadem perfectissimaque mensura ad singula, ad omnia tamen vera coniugia pertinet: nam illud Domini: *Quod Deus coniunxit, homo non separet*, cum de protoparentum connubio, cuiusvis futuri coniugii prototypo, dictum sit, ad omnia prorsus vera matrimonia spectare necesse est. Quamquam igitur ante Christum illa primaevae legis sublimitas et severitas adeo temperata est, ut Moyses ipsius populi Dei civibus ad duritiam cordis eorum libellum repudii certis de causis dare permiserit; Christus tamen pro sua supremi legislatoris potestate hanc maioris licentiae permissionem revocavit et primaevam in integrum restituit legem per illa verba nunquam oblivioni danda: *Quod Deus coniunxit, homo non separet*. Quare sapientissime fel. rec. Pius VI decessor Noster ad

(33) Litt. enc. *Arcanum*, 10 febr. 1880.
(34) *Matth.*, XIX, 6.
(35) *Luc.*, XVI, 18.
(36) S. August., *De Gen. ad litt.*, lib. IX, c. 7, n. 12.

Agriensem Episcopum rescribens: « Quo manifesto patet, inquit, matrimonium vel in ipso statu naturae, ac sane ante multo quam ad proprie dicti Sacramenti dignitatem eveheretur, sic divinitus institutum esse, ut secum afferat perpetuum indissolubilemque nexum, qui proinde nulla civili lege solvi queat. Itaque licet Sacramenti ratio a matrimonio seiungi valeat, velut inter infideles, adhuc tamen in tali matrimonio, siquidem verum est matrimonium, perstare debet, omninoque perstat perpetuus ille nexus, qui a prima origine divino iure matrimonio ita cohaeret, ut nulli subsit civili potestati. Atque adeo quodcumque matrimonium contrahi dicatur, vel ita contrahitur ut reapse sit verum matrimonium, tumque adiunctum habebit perpetuum illum nexum divino iure omni vero matrimonio cohaerentem; vel contrahi supponitur sine illo perpetuo nexu, tumque matrimonium non est, sed illicita coniunctio divinae legi ex obiecto repugnans; quae proinde nec iniri potest nec retineri » (37).

Quod si exceptioni, etsi rarissimae, haec firmitas obnoxia videatur, ut in quibusdam coniugiis naturalibus solum inter infideles initis vel, si inter christifideles, ratis illis quidem sed nondum consummatis, ea exceptio non ex hominum voluntate pendet, neque potestatis cuiuslibet mere humanae, sed ex iure divino, cuius una custos atque interpres est Ecclesia Christi. Nulla tamen, neque ullam ob causam, facultas huiusmodi cadere unquam poterit in matrimonium christianum ratum atque consummatum. In eo enim, quemadmodum maritale foedus plene perficitur, ita maxima quoque ex Dei voluntate firmitas atque indissolubilitas, nulla hominum auctoritate relaxanda, elucet.

Huius autem divinae voluntatis intimam rationem si reverenter investigare velimus, Venerabiles Fratres, facile eam inveniemus in mystica christiani connubii significatione, quae in consummato inter fideles matrimonio plene perfecteque habetur. Teste enim Apostolo, in sua (quem ab initio innuimus) ad Ephesios epistola (38), christianorum connubium perfectissimam illam refert coniunctionem, quae Christum inter et Ecclesiam intercedit: « Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico, in Christo et in Ecclesia »; quae quidem coniunctio, quamdiu Christus vivet et Ecclesia per ipsum, nulla profecto separatione unquam dissolvi poterit. Quod etiam Sanctus Augustinus diserte docet his verbis: « Hoc enim custoditur in Christo et Ecclesia, ut vivens cum virtute in aeternum nullo divortio separetur. Cuius Sacramenti tanta observatio est in civitate Dei nostri,... hoc est in Ecclesia Christi...; ut cum filiorum procreandorum causa, vel nubant foeminae, vel ducantur uxores, nec sterilem coniugem fas sit relinquere ut alia foecunda ducatur. Quod si quisquam fecerit, non lege huius saeculi (ubi, interveniente repudio, sine crimine conceditur cum aliis alia copulare connubia; quod etiam sanctum Moysen Dominus propter duritiam cordis illorum Israelitis permisisse testatur); sed lege Evangelii reus est adulterii, sicut etiam illa si alteri nupserit » (39).

(37) Pius VI, *Rescript. ad Episc. Agrien.*, 11 iul. 1789.
(38) *Ephes.*, V, 32.
(39) S. August., *De nupt. et concup.*, lib. I, cap. 10.

Quot vero quantaque ex matrimonii indissolubilitate fluant bona, eum fugere non potest qui vel obiter cogitet sive de coniugum prolisque bono sive de humanae societatis salute. Et primum quidem coniuges hac infirmitate certum habent perennitatis signaculum, quod generosa propriae personae traditio et intima suorum animorum consociatio suapte natura tantopere exigit, cum vera caritas finem nesciat (40). Firmum praeterea adstruitur fidae castitati propugnaculum contra infidelitatis incitamenta, si qua interius exteriusve obiciantur; anxio timori num adversitatis aut senectutis tempore alter coniux sit recessurus, quivis praecluditur aditus eiusque loco quieta statuitur certitudo. Servandae item utriusque coniugis dignitati ac mutuo auxilio praestando quam aptissime providetur, cum per insolubile vinculum perpetuo perseverans coniuges continenter admoneantur se non caducarum rerum causa, nec cupiditati ut inservirent, sed ut altiora et perpetua bona sibi mutuo procurarent, nuptiale iniisse consortium, quod nisi morte solvi non queat. Liberorum quoque tuitioni et educationi, quae ad multos annos produci debet, optime consulitur, cum gravia et diuturna huius officii onera unitis viribus facilius a parentibus ferantur. Neque minora toti humanae consortioni oriuntur bona. Usu enim cognitum habemus matrimoniorum inconcussam firmitatem uberrimum esse honestae vitae morumque integritatis fontem; hoc autem ordine servato, felicitas salusque rei publicae in tuto positae sunt: nam talis est civitas, quales sunt familiae et homines, ex quibus ea constat, ut corpus ex membris. Quapropter, cum de privato coniugum et prolis, tum de publico societatis humanae bono optime merentur, qui inviolabilem matrimonii firmitatem strenue defendunt.

Verum hoc Sacramenti bono, praeter indissolubilem firmitatem, multo etiam celsiora emolumenta continentur, per ipsam *Sacramenti* vocem aptissime designata; christianis enim hoc non inane et vacuum est nomen, cum Christus Dominus « Sacramentorum institutor atque perfector » (41), suorum fidelium matrimonium ad verum et proprium Novae Legis Sacramentum provehendo, illud re vera effecerit peculiaris illius interioris gratiae signum et fontem, qua eius « naturalem illum amorem perficeret, et indissolubilem unitatem confirmaret, coniugesque sanctificaret » (42).

Et quoniam Christus ipsum coniugalem inter fideles validum consensum signum gratiae constituit, ratio Sacramenti cum christiano coniugio tam intime coniungitur, ut nullum inter baptizatos verum matrimonium esse possit, « quin sit eo ipso Sacramentum » (43).

Cum igitur sincero animo fideles talem consensum praestant, aperiunt sibi sacramentalis gratiae thesaurum, ex quo supernaturales vires hauriant ad officia et munera sua fideliter, sancte, perseveranter ad mortem usque adimplenda.

(40) I *Cor.*, XIII, 8.
(41) Conc. Trid., sess. XXIV.
(42) Conc. Trid., sess. XXIV.
(43) Cod. iur. can., c. 1012.

Hoc enim Sacramentum, in iis qui obicem, ut aiunt, non opponunt, non solum permanens vitae supernaturalis principium, gratiam scilicet sanctificantem, auget, sed etiam peculiaria addit dona, bonos animi motus, gratiae germina, naturae vires augendo ac perficiendo, ut coniuges non ratione tantum intelligere, sed intime sapere firmiterque tenere, efficaciter velle et opere perficere valeant quidquid ad statum coniugalem eiusque fines et officia pertinet; ius denique iis concedit ad actuale gratiae auxilium toties impetrandum, quotiescumque ad munera huius status adimplenda eo indigent.

Attamen, cum divinae Providentiae in ordine supernaturali lex sit ut homines ex Sacramentis, quae post adeptum rationis usum recipiant, fructum plenum non colligant, nisi gratiae respondeant, gratia matrimonii magna ex parte talentum inutile, in agro reconditum, manebit, nisi coniuges supernaturales vires exerceant ac recepta gratiae semina colant atque evolvant. Si autem, faciendo quod in se est, ad gratiam se dociles praebeant, sui status onera ferre atque officia implere poterunt eruntque tanto Sacramento roborati et sanctificati et quasi consecrati. Nam, ut Sanctus Augustinus docet, sicut per Baptismum et Ordinem homo deputatur et iuvatur sive ad vitam christiano more degendam sive ad sacerdotale munus gerendum, eorumque sacramentali auxilio nunquam destituitur, eodem fere modo (quamquam non per characterem sacramentalem), fideles, qui semel matrimonii vinculo iuncti fuerint, eius sacramentali adiutorio ac ligamine privari nunquam possunt. Quin immo, ut addit idem Sanctus Doctor, vinculum illud sacrum, etiam adulteri facti, secum trahunt, quamquam non iam ad gratiae gloriam, sed ad noxam criminis, « sicut apostata anima, velut de coniugio Christi recedens, etiam fide perdita, Sacramentum fidei non amittit, quod lavacro regenerationis accepit » (44).

Iidem vero coniuges, aureo Sacramenti ligamine non constricti sed ornati, non impediti sed roborati, omnibus viribus ad hoc nitantur, ut suum connubium non solum per Sacramenti vim et significationem, sed etiam per ipsorum mentem ac mores sit semper et maneat viva imago fecundissimae illius unionis Christi cum Ecclesia, quae est venerandum profecto perfectissimae caritatis mysterium.

Quae omnia, Venerabiles Fratres, si attento animo et viva fide perpendantur, si eximia haec matrimonii bona, proles, fides, sacramentum, debita luce illustrentur, nemo potest divinam sapientiam et sanctitatem et benignitatem non admirari, quae cum dignitati ac felicitati coniugum, tum humani generis conservationi propagationique, in sola nuptialis foederis casta sacraque consortione procurandae, tam copiose providerit.

II.

Quo libentius tantam casti connubii praestantiam perpendimus, Venerabiles Fratres, eo magis Nobis dolendum videtur, quod divinum hoc institutum, nostra potissimum aetate, spretum saepe ac passim abiectum conspicimus,

(44) S. August., *De nupt. et concup.*, lib. I, cap. 10.

Non iam enim occulte neque in tenebris, sed palam, quovis pudoris sensu deposito, qua voce qua scriptis, scaenicis cuiusque generis ludis, fabulis romanensibus, amatoriis ludicrisque narrationibus, cinematographicis quae dicuntur imaginibus, radiophonicis orationibus, omnibus denique recentioris scientiae inventis, matrimonii sanctitas vel conculcatur vel deridetur; divortia, adulteria, turpissima quaeque vitia aut laudibus extolluntur aut saltem iis depinguntur coloribus, ut ab omni culpa et infamia vindicari videantur. Nec desunt libri, quos scientificos praedicare non verentur, sed qui re vera non raro solum quodam scientiae fuco idcirco illiti sunt, quo faciliorem inveniant sese insinuandi viam. Quae autem in iis propugnantur doctrinae, eae venditantur recentioris ingenii portenta, illius nimirum ingenii, quod, veritatis unice studiosum, praeiudicatas quaslibet veterum opiniones abdicasse perhibetur, quodque inter has obsoletas opiniones etiam traditam de coniugio christianam doctrinam amandat atque relegat.

Et instillantur haec omne genus hominibus, divitibus et egenis, operariis et heris, doctis et indoctis, solutis et connubio ligatis, Dei cultoribus et osoribus, adultis et iuvenibus; his praesertim, utpote faciliori captu praedae, peiores struuntur insidiae.

Non omnes quidem novarum huiusmodi doctrinarum fautores ad extrema quaeque indomitae libidinis consectaria devehuntur, sunt qui, medio quasi itinere consistere enisi, in quibusdam tantum divinae naturalisque legis praeceptis aliquid nostris temporibus concedendum putent. Sed hi quoque, plus minusve conscii, emissarii sunt illius inimici nostri, qui semper conatur zizania superseminare in medio tritici (45). Nos igitur, quos Paterfamilias agri sui custodes posuit, quosque sacrosanctum urget officium cavendi ne bonum semen herbis nocentibus opprimatur, Nobismetipsis a Spiritu Sancto dicta existimamus gravissima, quibus Apostolus Paulus dilectum suum Timotheum hortabatur, verba: «Tu vero vigila... Ministerium tuum imple... Praedica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina» (46).

Et quoniam, ut inimici fraudes vitari possint, detegi eas ante necesse est, multumque iuvat eius fallacias incautis denuntiare, quamvis profecto mallemus huiusmodi flagitia nec nominare «sicut decet Sanctos» (47), propter animarum tamen bonum et salutem, ea penitus silere non possumus.

Ut igitur ab horum malorum fontibus incipiamus, praecipua eorum radix in eo est quod matrimonium non ab Auctore naturae institutum neque a Christo Domino in veri Sacramenti dignitatem evectum, sed ab hominibus inventum vocitent. In natura ipsa eiusque legibus alii se nihil matrimonii invenisse asseverant, sed deprehendisse tantum procreandae vitae facultatem ad eamque quoquo pacto satiandam impulsum vehementem; alii tamen initia quaedam ac veluti germina veri connubii in hominis natura inveniri agnoscunt, quatenus, nisi stabili quodam vinculo consocientur homines, dignitati

(45) Cfr. *Matth.*, XIII, 25.
(46) II *Tim.*, IV, 2-5.
(47) *Ephes.*, V, 3.

coniugum et naturali prolis propagandae et educandae fini bene provisum non esset. Nihilominus hi quoque docent matrimonium ipsum, quippe quod illa germina excedat, variis concurrentibus causis, sola hominum mente inventum, sola hominum voluntate esse institutum.

Quanto opere autem hi omnes errent quamque turpiter ab honestate deflectant, iam ex his constat quae de origine ac natura coniugii, de finibus bonisque in eo insitis Nostris his Litteris exposuimus. Perniciosissima vero haec commenta esse, ex consectariis etiam elucet, quae ipsi illorum defensores inde deducunt: leges, instituta ac mores quibus connubium regatur, cum sola hominum voluntate sint parta, ei soli subesse, ideoque pro humano lubitu et humanarum rerum vicissitudinibus condi, immutari, abrogari et posse et debere; generativam autem vim, quippe quae in ipsa natura nitatur, et sacratiorem esse et latius patere quam matrimonium: exerceri igitur posse tam extra quam intra connubii claustra, etiam neglectis matrimonii finibus, quasi scilicet impudicae mulieris licentia eisdem fere gaudeat iuribus, quibus legitimae uxoris casta maternitas.

Hisce principiis innixi, quidam eo devenerunt, ut nova effingerent coniunctionum genera, ad praesentes hominum ac temporum rationes, ut opinantur, accommodata, quae totidem novas matrimonii species esse volunt: aliud *ad tempus*, aliud *ad experimentum*, aliud *amicale* quod plenam matrimonii licentiam omniaque iura sibi vindicat, dempto tamen indissolubili vinculo et prole exclusa, nisi partes suam vitae communionem et consuetudinem in pleni iuris matrimonium deinde converterint.

Immo non desunt qui velint et instent ut etiam legibus huiusmodi portenta probentur aut saltem publicis populorum usibus institutisque excusentur; et ne suspicari quidem videntur talia nihil sane habere recentioris *culturae* de qua tantopere glorientur, sed nefandas esse corruptelas, quae ad barbaros quarundam ferarum gentium usus etiam cultas nationes procul dubio redigerent.

Sed, ut ad singula iam, Venerabiles Fratres, tractanda accedamus, quae singulis matrimonii bonis opponuntur, primum de prole sit sermo, quam multi molestum connubii onus vocare audent, quamque a coniugibus, non per honestam continentiam (etiam in matrimonio, utroque consentiente coniuge, permissam) sed vitiando naturae actum, studiose arcendam praecipiunt. Quam quidem facinorosam licentiam alii sibi vindicant, quod prolis pertaesi solam sine onere voluptatem explere cupiunt, alii quod dicunt se neque continentiam servare, neque ob suas vel matris vel rei familiaris difficultates prolem admittere posse.

At nulla profecto ratio, ne gravissima quidem, efficere potest, ut quod intrinsece est contra naturam, id cum natura congruens et honestum fiat. Cum autem actus coniugii suapte natura proli generandae sit destinatus, qui, in eo exercendo, naturali hac eum vi atque virtute de industria destituunt, contra naturam agunt et turpe quid atque intrinsece inhonestum operantur.

Quare mirum non est, ipsas quoque Sacras Litteras testari Divinam

Maiestatem summo prosequi odio hoc nefandum facinus illudque interdum morte puniisse, ut memorat Sanctus Augustinus: « Illicite namque et turpiter etiam cum legitima uxore concumbitur, ubi prolis conceptio devitatur. Quod faciebat Onan, filius Iudae, et occidit illum propter hoc Deus » (48).

Cum igitur quidam, a christiana doctrina iam inde ab initio tradita neque unquam intermissa manifesto recedentes, aliam nuper de hoc agendi modo doctrinam sollemniter praedicandam censuerint, Ecclesia Catholica, cui ipse Deus morum integritatem honestatemque docendam et defendendam commisit, in media hac morum ruina posita, ut nuptialis foederis castimoniam a turpi hac labe immunem servet, in signum legationis suae divinae, altam per os Nostrum extollit vocem atque denuo promulgat: quemlibet matrimonii usum, in quo exercendo, actus, de industria hominum, naturali sua vitae procreandae vi destituatur, Dei et naturae legem infringere, et eos qui tale quid commiserint gravis noxae labe commaculari.

Sacerdotes igitur, qui confessionibus audiendis dant operam, aliosque qui curam animarum habent, pro suprema Nostra auctoritate et omnium animarum salutis cura, admonemus, ne circa gravissimam hanc Dei legem fideles sibi commissos errare sinant, et multo magis, ut ipsi se ab huiusmodi falsis opinionibus immunes custodiant, neve in iis ullo modo conniveant. Si quis vero Confessarius aut animarum Pastor, quod Deus avertat, fideles sibi creditos aut in hos errores ipsemet induxerit, aut saltem sive approbando sive dolose tacendo in iis confirmarit, sciat se Supremo Iudici Deo de muneris proditione severam redditurum esse rationem, sibique dicta existimet Christi verba: « Caeci sunt, et duces caecorum: caecus autem, si caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt » (49).

Causae vero, ob quas matrimonii malus usus defenditur, non raro — ut de iis quae turpes sunt taceamus — fictae aut exaggeratae proferuntur. Nihilominus pia Mater Ecclesia optime intelligit atque persentit quae de matris sanitate, vita periclitantis, dicuntur. Ecquis nisi miserenti animo haec perpendere possit? Quis non summa afficiatur admiratione, si quando matrem cernat vix non certae sese morti, heroica fortitudine, offerentem, ut proli semel conceptae vitam conservet? Quod ipsa fuerit perpessa ut naturae officium plene impleret, id unus Deus ditissimus et miserentissimus retribuere poterit, dabitque profecto mensuram non tantum confertam sed supereffluentem (50).

Optime etiam novit Sancta Ecclesia, non raro alterum ex coniugibus pati potius quam patrare peccatum, cum ob gravem omnino causam perversionem recti ordinis permittit, quam ipse non vult, eumque ideo sine culpa esse, modo etiam tunc caritatis legem meminerit et alterum a peccando arcere et removere ne negligat. Neque contra naturae ordinem agere ii dicendi sunt coniuges, qui iure suo recta et naturali ratione utuntur, etsi ob natu-

(48) S. August., *De coniug. adult.*, lib. II, n. 12; cfr. *Gen.*, XXXVIII, 8-10; S. Poenitent. 3 april., 3 iunii 1916.
(49) *Matth.*, XV, 14; S. Offic., 22 nov. 1922.
(50) *Luc.*, VI, 38.

rales sive temporis sive quorundam defectuum causas nova inde vita oriri non possit. Habentur enim tam in ipso matrimonio quam in coniugalis iuris usu etiam secundarii fines, ut sunt mutuum adiutorium mutuusque fovendus amor et concupiscentiae sedatio, quos intendere coniuges minime vetantur, dummodo salva semper sit intrinseca illius actus natura ideoque eius ad primarium finem debita ordinatio.

Vehementer item Nos percellunt illorum coniugum gemitus, qui, dura egestate oppressi, gravissimam in alendis liberis difficultatem patiuntur.

At cavendum omnino est ne funestae externarum rerum conditiones multo funestiori errori occasionem praebeant. Nullae enim exurgere possunt difficultates quae mandatorum Dei, actus, ex interiore natura sua malos, vetantium, obligationi derogare queant; in omnibus vero rerum adiunctis semper possunt coniuges, gratia Dei roborati, suo munere fideliter fungi et castitatem a turpi hac macula illibatam in coniugio conservare; nam stat fidei christianae veritas, Synodi Tridentinae magisterio expressa: « Nemo temeraria illa et a Patribus sub anathemate prohibita voce uti (debet), Dei praecepta homini iustificato ad observandum esse impossibilia. Nam Deus impossibilia non iubet, sed iubendo monet et facere quod possis, et petere quod non possis, et adiuvat ut possis » (51). Eademque doctrina iterum sollemniterque praecepta est ab Ecclesia et confirmata in damnatione haeresis iansenianae, quae contra Dei bonitatem haec blasphemare erat ausa: « Aliqua Dei praecepta hominibus iustis volentibus et conantibus, secundum praesentes, quas habent, vires, sunt impossibilia: deest quoque illis gratia, qua possibilia fiant » (52).

Sed aliud, etiam, Venerabiles Fratres, gravissimum commemorandum est facinus, quo vita prolis, in sinu materno reconditae, attentatur. Id autem permissum volunt alii et matris patrisve beneplacito relictum; alii tamen illicitum dicunt, nisi pergraves accedant causae, quas medicae, socialis, eugenicae *indicationis* nomine appellant. Hi omnes quod ad poenales reipublicae leges attinet, quibus genitae necdum natae prolis peremptio prohibetur, exigunt, ut quam singuli, alii aliam, defendunt *indicationem*, eandem etiam leges publicae agnoscant et ab omni poena liberam declarent. Immo nec desunt qui postulent, ut ad has letiferas sectiones magistratus publici praebeant auxiliatrices manus; id quod, proh dolor!, alicubi quam frequentissime fieri omnibus notum est.

Quod vero attinet ad « indicationem medicam et therapeuticam » — ut eorum verbis utamus — iam diximus, Venerabiles Fratres, quantopere Nos misereat matris, cui ex naturae officio gravia imminent sanitatis, immo ipsius vitae pericula: at quae possit umquam causa valere ad ullo modo excusandam directam innocentis necem? De hac enim hoc loco agitur. Sive ea matri infertur sive proli, contra Dei praeceptum est vocemque naturae: « Non occides! » (53). Res enim aeque sacra utriusque vita, cuius oppri-

(51) Conc. Trid., sess. VI, cap. 11.
(52) Const. Apost. *Cum occasione*, die 31 maii 1653, prop. 1.
(53) *Exod.*, XX, 13: cfr. Decr. S. Officii 4 maii 1898, 24 iulii 1895, 31 maii 1884.

mendae nulla esse umquam poterit ne publicae quidem auctoritati facultas. Ineptissime autem haec contra innocentes repetitur e iure gladii, quod in solos reos valet: neque ullum viget hic cruentae defensionis ius contra iniustum aggressorem (nam quis innocentem parvulum iniustum aggressorem vocet?); neque ullum adest « extremae necessitatis ius » quod vocant, quodque usque ad innocentis directam occisionem pervenire possit. In utraque igitur et matris et prolis vita tuenda ac servanda probi expertique medici cum laude enituntur; contra, nobili medicorum nomine et laude indignissimos se ii probarent, quotquot alterutri, per speciem medicandi, vel falsa misericordia moti, ad mortem insidiarentur.

Quae quidem plane severis consonant verbis quibus Episcopus Hipponensis in coniuges depravatos invehitur, qui prolis quidem praecavere student, at, si nullo exitu, nefarie eam interimere non verentur: « Aliquando eo usque, inquit, pervenit haec libidinosa crudelitas vel libido crudelis, ut etiam sterilitatis venena procuret, et si nihil valuerit, conceptos fetus aliquo modo intra viscera extinguat ac fundat, volendo suam prolem prius interire quam vivere, aut si in utero iam vivebat, occidi antequam nasci. Prorsus, si ambo tales sunt, coniuges non sunt: et si ab initio tales fuerunt, non sibi per connubium sed per stuprum potius convenerunt: si autem non ambo sunt, tales, audeo dicere: aut illa est quodammodo meretrix mariti, aut ille adulter uxoris » (54).

Quae autem afferuntur pro sociali et eugenica *indicatione*, licitis honestisque modis et intra debitos limites, earum quidem rerum ratio haberi potest et debet; at necessitatibus, quibus eae innituntur, per occisionem innocentium providere velle absonum est praeceptoque divino contrarium, apostolicis etiam verbis promulgato: Non esse facienda mala ut eveniant bona (55).

Iis denique, qui apud nationes principatum tenent feruntve leges, oblivioni dare non licet auctoritatis publicae esse, congruis legibus poenisque, innocentium vitam defendere, idque eo magis, quo minus ii, quorum vita periclitatur et impugnatur, se ipsi defendere valent, inter quos primum sane locum tenent infantes in visceribus maternis abditi. Quod si publici magistratus parvulos illos non solum non tueantur, sed, legibus suisque ordinationibus, permittant atque adeo tradant medicorum aliorumve manibus occidendos, meminerint Deum iudicem esse et vindicem sanguinis innocentis, qui de terra clamat ad caelum (56).

Reprobetur denique oportet perniciosus ille usus, qui proxime quidem naturale hominis ius ad matrimonium ineundum spectat, sed ad prolis quoque bonum vera quadam ratione pertinet. Sunt enim qui, de finibus *eugenicis* nimium solliciti, non solum salubria quaedam dent consilia ad futurae prolis valetudinem ac robur tutius procurandum — quod rectae rationi utique contrarium non est — sed cuilibet alii etiam altioris ordinis fini *eugenicum* anteponant, et coniugio auctoritate publica prohiberi velint eos omnes ex

(54) S. August., *De nupt. et concupisc.*, cap. XV.
(55) Cfr. *Rom.*, III, 8.
(56) Cfr. *Gen.*, IV, 10.

quibus, secundum disciplinae suae normas et coniecturas, propter hereditariam transmissionem, mancam vitiosamque prolem generatum iri censent, etiamsi iidem sint ad matrimonium ineundum per se apti. Quin immo naturali illa facultate, ex lege, eos, vel invitos, medicorum opera privari volunt; neque id ad cruentam sceleris commissi poenam publica auctoritate repetendam, vel ad futura eorum crimina praecavenda, licebit, scilicet contra omne ius et fas ea magistratibus civilibus arrogata facultate, quam numquam habuerunt nec legitime habere possunt.

Quicumque ita agunt, perperam dant oblivioni sanctiorem esse familiam Statu, hominesque in primis non terrae et tempori, sed caelo et aeternitati generari. Et fas profecto non est homines, matrimonii ceteroqui capaces, quos, adhibita etiam omni cura et diligentia, nonnisi mancam genituros esse prolem conicitur, ob eam causam gravi culpa onerare si coniugium contrahant, quamquam saepe matrimonium iis dissuadendum est.

Publici vero magistratus in subditorum membra directam potestatem habent nullam; ipsam igitur corporis integritatem, ubi nulla intercesserit culpa nullaque adsit cruentae poenae causa, directo laedere et attingere nec *eugenicis* nec ullis aliis de causis possunt unquam. Idem docet Sanctus Thomas Aquinas, cum, inquirens num humani iudices ad futura mala praecavenda hominem possint malo quodam plectere, id quidem concedit quod ad quaedam alia mala, sed iure meritoque negat quod ad corporis laesionem: « Numquam secundum humanum iudicium aliquis debet puniri, sine culpa poena flagelli, ut occidatur vel mutiletur vel verberetur » (57).

Ceterum, quod ipsi privati homines in sui corporis membra dominatum alium non habeant quam qui ad eorum naturales fines pertineat, nec possint ea destruere aut mutilare aut alia via ad naturales functiones se ineptos reddere, nisi quando bono totius corporis aliter provideri nequeat, id christiana doctrina statuit atque ex ipso humanae rationis lumine omnino constat.

Iam ut ad alterum caput errorum, quod finem coniugii respicit, veniamus, quidcumque in prolem peccatur, consequens est in fidem quoque coniugii peccari quodammodo, cum alterum alteri sit connexum matrimonii bonum. At totidem praeterea contra coniugii fidem singillatim enumeranda sunt errorum et corruptelarum capita, quot eadem fides complectitur domesticas virtutes: castam scilicet utriusque coniugis fidelitatem, uxoris honestam viro obtemperationem, firmam denique germanamque inter utrumque caritatem.

Fidelitatem igitur primo corrumpunt, qui huius temporis opinionibus ac moribus de falsa quadam nec innocua amicitia cum extraneis indulgendum putant, et maiorem quandam in mutuis hisce rationibus sentiendi atque agendi licentiam coniugibus concedendam esse asserunt, idque eo magis quod (ut autumant) non pauci habeant congenitam indolem sexualem, cui intra angustos connubii monogamici limites satisfacere non possint. Quapropter honestorum coniugum rigidum illum animi habitum, qui omnem

(57) *Summ. theolog.*, 2a-2ae, q. 108, a. 4 ad 2m.

cum extraneis libidinosum affectum et actum damnat et recusat, obsoletam quandam esse censent mentis animique debilitatem, aut abiectam et vilem obtrectationem seu zelotypiam: et ideo, quaecumque de fide coniugali retinenda latae fuerint poenales reipublicae leges, eas irritas esse volunt, aut certe irritandas.

Nobilis quidem castorum coniugum animus commenta haec, vel sola natura duce, ut vana et turpia respuit profecto atque contemnit; et hanc naturae vocem approbat sane atque confirmat cum Dei mandatum «Non moechaberis» (58), tum illud Christi: «Omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo» (59). Nullae autem humanae consuetudinis vel exempla prava, nullaque progressae humanitatis species poterunt umquam huius divini praecepti vim infirmare. Nam quemadmodum unus idemque «Iesus Christus heri et hodie ipse et in saecula» (60), ita una eademque Christi doctrina permanet, ex qua ne unus quidem apex praeteribit, donec omnia fiant (61).

Quicumque vero nuptialis fidei et castimoniae nitorem scribendo dicendoque obscurant, iidem errorum magistri fidam honestamque mulieris viro obtemperationem facile labefactant. Audacius etiam complures ex iis indignam illam esse alterius coniugis erga alterum servitutem effutiunt; aequalia inter coniuges omnia esse iura; quae cum unius servitutes violentur, quandam mulieris *emancipationem* superbissime praedicant peractam esse vel peragendam. Hanc autem triplicem, sive in domestica societate regenda, sive in re familiari administranda, sive in prolis vita arcenda vel perimenda, statuunt, et *socialem, oeconomicam, physiologicam* vocant: physiologicam quidem, quatenus mulieres ab oneribus uxoris, sive coniugalibus, sive maternis, pro sua libera voluntate solutas aut solvendas volunt (hanc autem non emancipationem, sed nequam facinus esse iam satis diximus), oeconomicam vero, qua volunt mulierem, etiam inscio et repugnante viro, libere posse sua sibi negotia habere, gerere, administrare, liberis, marito familiaque tota posthabitis; socialem denique, quatenus ab uxore curas domesticas sive liberorum sive familiae removent, ut, iis neglectis, suo ingenio indulgere valeat, et negotiis officiisque etiam publicis addicatur.

At ne haec quidem est vera mulieris emancipatio neque illa rationi congruens et dignissima libertas, quae christianae nobilique mulieris et uxoris muneri debetur; potius est muliebris ingenii et maternae dignitatis corruptio et totius familiae perversio, qua maritus privatur uxore, proles matre, domus familiaque tota vigili semper custode. Quin immo in ipsius mulieris perniciem vertitur haec falsa libertas et non naturalis cum viro aequalitas; nam si mulier ab regia illa descendit sede, ad quam per Evangelium intra domesticos parietes evecta est, brevi in veterem servitutem (sin minus specie, re tamen vera) redigetur, fietque, ut apud ethnicos erat, merum viri instrumentum.

(58) *Exod.*, xx, 14.
(59) Matth., v, 28.
(60) *Hebr.*, xiii, 8.
(61) Cfr. *Matth.*, v, 18.

Aequalitas autem illa iurium, quae tantopere exaggeratur et praetenditur, in iis quidem agnosci debet, quae propria sunt personae ac dignitatis humanae, quaeque nuptialem pactionem consequuntur et coniugio sunt insita; in iisque profecto uterque coniux eodem omnino iure gaudet eodemque debito tenetur; in ceteris, inaequalitas quaedam et temperatio adesse debet, quam familiae bonum ac debita domesticae societatis et ordinis unitas firmitasque postulant.

Sicubi tamen sociales et oeconomicae condiciones mulieris nuptae, ob mutatos conversationum humanarum modos et usus, aliquo pacto mutari debent, auctoritatis publicae est, civilia uxoris iura ad huius temporis necessitates et indulgentias aptare, habita quidem ratione eorum, quae exigunt diversa sexus feminei indoles naturalis, morum honestas, commune familiae bonum, modo etiam essentialis ordo societatis domesticae incolumis maneat, qui altiore quam humana, id est, divina auctoritate atque sapientia conditus est, et nec legibus publicis nec privatis beneplacitis mutari potest.

Sed ulterius etiam progrediuntur recentiores coniugii osores, eo quod germano solidoque amori, coniugalis felicitatis et intimae dulcedinis fundamento, caecam quandam sufficiunt indolis convenientiam consensionemque ingenii, quam sympathiam vocant; qua cessante, relaxari vinculum docent quo solo uniuntur animi, ac plene dissolvi. Quid hoc erit aliud nisi domum super arenam aedificare? Quam, cum primum obiecta fuerit adversitatum fluctibus, ait Christus Dominus labefactandam esse continuo et collapsuram: «Et flaverunt venti et irruerunt in domum illam, et cecidit et fuit ruina illius magna» (62). At contra, quae supra petram constituta fuerit domus, mutua nempe inter coniuges caritate, et deliberata ac constanti animorum coniunctione solidata, nulla concutietur adversitate, nedum evertatur.

Praestantissima quidem hactenus duo priora christiani coniugii bona vindicavimus, Venerabiles Fratres, quibus hodierni societatis eversores insidiantur. Sed sicut haec bona tertium, quod *sacramenti* est, longe antecellit, ita nil mirum quod hanc imprimis excellentiam multo acrius videmus ab iisdem oppugnari. Et primum quidem tradunt, matrimonium rem esse omnino profana mereque civilem, nec ullo modo religiosae societati, Ecclesiae Christi, sed uni societati civili committendam; tum vero addunt a quovis indissolubili vinculo nuptiale foedus esse liberandum, coniugum secessionibus seu divortiis non modo toleratis, sed lege sancitis; ex quo denique fiet ut, omni spoliatum sanctitate, coniugium in rerum profanarum ac civilium numero iaceat.

Primum illud in eo statuunt, quod actus ipse civilis sit pro vero contractu nuptiali habendus (*matrimonium civile* id vocitant); actus religiosus autem sit additum quiddam, vel, ad summum, plebi superstitiosiori permittendum. Deinde, sine ulla reprehensione volunt ut liceat connubia a catholicis hominibus cum acatholicis misceri, nulla religionis habita ratione neque quaesito

(62) *Matth.*, vii, 27.

religiosae auctoritatis consensu. Alterum, quod sequitur, in perfectis divortiis excusandis ponitur, et in legibus iis civilibus laudandis ac provehendis, quae ipsius vinculi solutioni favent.

Quod ad religiosam cuiusvis coniugii et multo magis christiani matrimonii et sacramenti indolem attinet, cum, quae de hac re notanda sunt, Leonis XIII Litteris Encyclicis, quas saepe commemoravimus quasque Nostras quoque diserte iam fecimus, fusius tractentur gravibusque fulciantur argumentis, ad eas hinc remittimus nec nisi perpauca nunc Nobis repetenda ducimus.

Vel solo rationis lumine, maxime si vetusta historiae monumenta investigentur, si constans populorum conscientia interrogetur, si omnium gentium instituta et mores consulantur, satis constat sacrum quiddam ac religiosum inesse in ipso naturali coniugio, « non adventitium sed ingenitum, non ab hominibus acceptum, sed natura insitum », cum « habeat Deum auctorem, fueritque vel a principio quaedam Incarnationis Verbi Dei adumbratio » (63). Consurgit enim sacra coniugii ratio, quae intime cum religione et sacrarum rerum ordine coniuncta est, cum ex origine illa divina, quam supra commemoravimus, tum ex fine ad ingenerandam educandamque Deo sobolem, ac Deo item coniuges christiano amore mutuoque adiumento addicendos; tum denique ex eiusdem naturali coniugii officio, providentissima Dei Conditoris mente instituto, ut quoddam sit transvehendae vitae quasi vehiculum, quo parentes divinae omnipotentiae velut administri inserviunt. Ad haec accedit nova dignitatis ratio ex Sacramento petita, qua matrimonium christianorum evasit longe nobilissimum atque ad tantam excellentiam provectum, ut « mysterium magnum », « honorabile... in omnibus », apparuerit Apostolo (64).

Quae religiosa matrimonii indoles, celsaque eius gratiae et coniunctionis Christum inter et Ecclesiam significatio, sanctam ab sponsis postulat erga christianum connubium reverentiam sanctumque studium, ut matrimonium quod ipsiındituri sunt, ad archetypum illud ipsum quam proxime accedat.

At multum in hoc deficiunt, et aliquando non sine salutis aeternae periculo, qui temere mixtas ineunt nuptias, a quibus maternus Ecclesiae amor et providentia, gravissimis de causis, retrahit suos, quemadmodum ex multis apparet documentis, illo Codicis canone comprehensis, qui haec decernit: « Severissime Ecclesia ubique prohibet, ne matrimonium ineatur inter duas personas baptizatas quarum altera sit catholica, altera vero sectae haereticae seu schismaticae adscripta; quod si adsit perversionis periculum coniugis catholici et prolis, coniugium ipsa etiam lege divina vetatur » (65). Quod si Ecclesia interdum, pro temporum, rerum, personarum rationibus, a severioribus his praescriptis (salvo iure divino, et per opportunas cautiones remoto, quantum fieri potest, perversionis periculo) dispensationem non recusat,

(63) Leo XIII, Litt. enc. *Arcanum*, 10 febr. 1880.
(64) Cfr. *Ephes.*, V, 32; *Hebr.*, XIII, 4.
(65) Cod. iur. can., c. 1060.

difficulter tamen fieri potest ut coniux catholicus nonnihil detrimenti ex istis nuptiis non capiat.

Unde in prognatos haud raro derivatur lugenda a religione defectio vel saltem praeceps decursus in religiosam illam negligentiam seu, quam vocant, indifferentiam, infidelitati impietatique proximam. Illud etiam accedit quod in mixtis nuptiis multo difficilior reddatur viva illa animorum conformatio, mysterium, quod diximus, arcanam nimirum Ecclesiae cum Christo coniunctionem, imitatura.

Facile enim deficiet arctior animorum communio, quae sicuti est Ecclesiae Christi signum et nota, ita christiani coniugii signum sit oportet, decus et ornamentum. Nam distrahi solet aut saltem relaxari animorum vinculum, ubi in rebus ultimis et summis, quas homo veneratur, idest in religionis veritatibus et sensibus, dissimilitudo mentium habetur et voluntatum intercedit diversitas. Ex quo periculum est, ne langueat inter coniuges caritas, itemque labefactetur domesticae societatis pax et felicitas, quae ex cordium potissimum unitate proficiscitur. Nam, ut iam ante tot saecula antiquum Ius Romanum definierat: « Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio » (66).

At maxime, ut iam monuimus, Venerabiles Fratres, restitutionem istam perfectionemque matrimonii a Christo Redemptore statutam augescens in dies divortiorum facilitas impedit. Quin immo neopaganismi fautores, tristi rerum usu nihil edocti, in sacram coniugii indissolubilitatem, legesque eam iuvantes, acrius in dies invehi pergunt, ac licere divortia decernendum esse contendunt, ut alia scilicet, eaque humanior, lex obsoletis legibus sufficiatur.

Divortiorum autem causas ii quidem multas in medium proferunt et varias; e personarum vitio seu culpa alias profectas, alias in rebus positas (subiectivas illas, has obiectivas appellant); quaecumque denique individuam vitae societatem asperiorem efficiunt atque ingratam. Has porro causas ac leges multiplici ex capite probari volunt: ex utriusque bono coniugis in primis, sive alter innocens est atque a reo propterea secedendi suo iure gaudens, sive sceleribus obnoxius, eaque de causa ab ingrata et coacta coniunctione seiungendus; deinde e bono prolis, quae recta institutione destituitur vel eiusdem fructus amittit, cum nimis facile, e parentum discordiis aliisque male factis offensionem passa, a virtutis via abstrahatur; denique ex communi bono societatis, quod postulet, primo ut ea matrimonia exstinguantur penitus, quae iam nihil valeant ad id assequendum quod natura spectat; dein ut coniugibus discedendi potestas fiat lege, cum ut avertantur crimina quae ex eorumdem coniugum convictu vel consociatione facile essent pertimescenda, tum ne magis in dies ludibrio habeatur iudiciale forum et legum auctoritas, eo quod coniuges, ad exoptatam divortii sententiam impetrandam, aut crimina, ob quae iudex ad normam legis solvere valeat vinculum, consulto committant, aut eadem se commisisse, coram iudice, licet rerum condicionem

(66) Modestinus, in *Dig.* (lib. XXIII, II: *De Ritu nuptiarum*), lib. I *Regularum*.

clare ipse perspiciat, insolenter mentiantur atque peiurent. Quamobrem blaterat, leges omnibus his necessitatibus, mutatisque temporum condicionibus, hominum opinionibus, civitatum institutis ac moribus esse omnino conformandas: quae vel singula, maxime vero omnia in unum collecta, facultatem divortiorum certis de causis concedendam prorsus esse luculentissime testentur.

Alii, ulterius mira procacitate progressi, matrimonium utpote contractum mere privatum, consensui item arbitrioque privato utriusque contrahentis, ut fit in ceteris privatis contractibus, prorsus esse relinquendum opinantur, quavis propterea de causa dissolvendum.

Verum, contra has quoque insanias omnes stat, Venerabiles Fratres, una lex Dei certissima, a Christo amplissime confirmata, nullis hominum decretis vel scitis populorum, nulla legumlatorum voluntate debilitanda: « Quod Deus coniunxit, homo non separet » (67). Quod quidem si iniuria homo separaverit, irritum id prorsus fuerit; iure propterea, ut plus semel vidimus, Christus ipse asseveravit: « Omnis qui dimittit uxorem suam et alteram ducit, moechatur; et qui dimissam a viro ducit, moechatur » (68). Et haec Christi verba quodcumque respiciunt matrimonium, etiam naturale tantum et legitimum; omni enim vero matrimonio convenit illa indissolubilitas, qua illud partium beneplacito et omni saeculari potestati, ad vinculi solutionem quod pertinet, est omnino subtractum.

Memoria item renovanda est sollemnis iudicii, quo Concilium Tridentinum sub poena anathematis haec reprobavit: « Si quis dixerit, propter haeresim aut molestam cohabitationem aut affectatam absentiam a coniuge dissolvi posse matrimonii vinculum: anathema sit » (69); et: « Si quis dixerit, Ecclesiam errare, cum docuit et docet, iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam propter adulterium alterius coniugum matrimonii vinculum non posse dissolvi, et utrumque, vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse, altero coniuge vivente, aliud matrimonium contrahere, moecharique eum, qui, dimissa adultera, aliam duxerit, et eam, quae, dimisso altero, alii nupserit: anathema sit » (70).

Quod si non erravit neque errat Ecclesia, cum haec docuit et docet, ideoque certum omnino est matrimonii vinculum ne ob adulterium quidem dissolvi posse, in comperto est reliquas tanto debiliores, quae afferri solent, divortiorum causas multo minus valere nihilique prorsus esse faciendas.

Ceterum quae supra contra vinculi firmitatem e triplici illo capite obiiciunt, ea facile dissolvuntur. Incommoda enim illa omnia arcentur ac pericula propulsantur, si quando, in extremis illis adiunctis, discessio permittatur coniugum imperfecta, id est incolumi atque integro vinculo, quam lex ipsa Ecclesiae concedit claris canonum verbis, quae de separatione tori et mensae et habitationis decernunt (71). Iam secessionis huiusmodi causas, conditiones,

(67) *Matth.*, xx, 6.
(68) *Luc.*, xvi, 18.
(69) Conc. Trid., sess. XXIV, c. 5.
(70) Conc. Trid., sess. XXIV, c. 7.
(71) Cod. iur. can., cc. 1128 sqq.

modum simul et cautelas, quibus et liberorum institutioni et familiae inco-
lumitati fiat satis, atque incommoda item omnia, sive ea coniugi, sive proli,
sive ipsi civili communitati impendent, quoad poterit, praecaveantur, legum
erit sacrarum statuere, et ex parte saltem, etiam civilium legum, pro civilibus
scilicet rationibus atque effectibus.

Quaecumque autem ad firmitatem coniugii indissolubilem asserendam
afferri solent et supra attigimus, constat eadem eodemque iure valere
sive ad necessitatem facultatemque divortiorum excludendam, sive ad po-
testatem ea concedendi cuilibet magistratui negandam; quot item pro priore
illa stant praeclara emolumenta, totidem contra apparent in altera parte
detrimenta, cum singulis tum universae hominum societati perniciosissima.

Atque, ut iterum sententiam decessoris Nostri afferamus, quantam ma-
teriam bonorum in se coniugii indissolubilis firmitas contineat, tantam ma-
lorum segetem divortia complecti, vix attinet dicere. Hinc videlicet, incolumi
vinculo, tuta ac secura matrimonia conspicimus, illinc, coniugum secessio-
nibus propositis vel ipsis divortiorum periculis obiectis, ipsa foedera nuptialia
mutabilia aut certe anxiis obnoxia fieri suspicionibus. Hinc mutua benevo-
lentia consociatioque bonorum confirmata mirifice: illinc, ex ipsa secessionis
facta potestate, extenuata miserrime. Hinc coniugum castae fidei addita
peropportuna praesidia; illinc infidelitati perniciosa incitamenta suppeditata.
Hinc liberorum susceptio, tuitio, educatio provecta efficaciter; illinc gravio-
ribus usque detrimentis affecta. Hinc inter familias cognatosque discordiis
multiplex praeclusus aditus; illinc discordiarum occasio oblata frequentius.
Hinc facilius oppressa, illinc iacta copiosius multoque latius semina simul-
tatum. Hinc potissimum dignitas officiumque mulierum, in societate sive
domestica sive civili, redintegrata feliciter ac restituta; illinc indigne depressa,
siquidem in periculum coniciuntur uxores « ne cum libidini virorum inser-
vierint, pro derelictis habeantur » (72).

Et quoniam ad perdendas familias, ut iam Leonis XIII gravissimis verbis
concludamus, « frangendasque regnorum opes nihil tam valet, quam corruptela
morum; facile perspicitur, prosperitati familiarum ac civitatum maxime ini-
mica esse divortia, quae a depravatis populorum moribus nascuntur, ac,
teste rerum usu, ad vitiosiores vitae privatae et publicae consuetudines
aditum ianuamque patefaciunt. Multoque esse graviora haec mala constabit,
si consideretur, frenos nullos futuros tantos qui concessam semel divortiorum
facultatem valeant intra certos, aut ante provisos, limites coercere. Magna
prorsus est vis exemplorum, maior cupiditatum: hisce incitamentis fieri
debet, ut divortiorum libido latius quotidie serpens, plurimorum animos,
invadat, quasi morbus contagione vulgatus, aut agmen aquarum, superatis
aggeribus, exundans » (73).

Ideoque, ut in iisdem Litteris legitur, « nisi consilia mutentur, perpetuo
sibi metuere familiae et societas humana debebunt, ne miserrime coniciantur

(72) Leo XIII, Litt. enc. *Arcanum*, 10 febr. 1880.
(73) Litt. enc. *Arcanum*, 10 febr. 1880.

in... rerum omnium certamen atque discrimen » (74). Quae quidem omnia quam vere ante quinquaginta annos praenuntiata fuerint, abunde confirmat crescens in dies morum corruptio et inaudita familiae depravatio in iis regionibus, ubi Communismus plene dominatur.

III.

Quid sapientissimus nostri generis Creator ac Redemptor de humano coniugio statuerit, Venerabiles Fratres, huc usque venerabundi admirati sumus, simulque doluimus tam pium divinae Bonitatis consilium ab humanis cupiditatibus, erroribus, vitiis frustrari conculcarique nunc passim. Consentaneum igitur est ut animum Nostrum paterna quadam cum sollicitudine ad opportuna invenienda remedia convertamus, quibus perniciosissimi quos recensuimus abusus tollantur et debita matrimonio reverentia ubique restituatur.

Ad quod in primis iuvat certissimum illud in memoriam revocare, quod in sana philosophia atque adeo in sacra theologia sollemne est: quaecumque nimirum a recto ordine declinarunt, non posse ea in pristinum ac suae naturae congruentem statum alia via reduci, quam ad divinam rationem, quae (ut docet Angelicus) - (75) omnis rectitudinis exemplar est, revertendo. Quae quidem fel. rec. decessor Noster Leo XIII contra Naturalistas gravissimis hisce verbis iure urgebat: « Lex est provisa divinitus, ut quae a Deo et natura auctoribus instituta sunt, ea tanto plus utilia ac salutaria experiamus, quanto magis statu nativo manent integra atque incommutabilia; quandoquidem procreator rerum omnium Deus probe novit quid singularum institutioni et conservationi expediret, cunctasque voluntate et mente sua sic ordinavit, ut suum unaquaeque exitum convenienter habitura sit. At si rerum ordinem providentissime constitutum immutare et perturbare hominum temeritas aut improbitas velit, tum vero etiam sapientissime atque utilissime instituta aut obesse incipiunt, aut prodesse desinunt, vel quod vim iuvandi mutatione amiserint, vel quod tales Deus ipse poenas malit de mortalium superbia atque audacia sumere » (76).

Oportet igitur ad rectum ordinem in re coniugali restituendum, ut omnes divinam de matrimonio rationem contemplentur ad eamque se conformare studeant.

Verum, cum huic studio indomitae praesertim concupiscentiae vis obsistat, quae sane potissima est causa cur contra sanctas matrimonii leges peccetur, cumque homo cupiditates suas, sibi subditas habere non possit, nisi prius se subiciat Deo, hoc primum curandum erit secundum ordinem divinitus statutum. Nam firma lex est, ut quicumque se Deo subiecerit, gaudeat ille subici sibi, divina gratia opitulante, concupiscentiam animique sui motus; qui vero rebellis Deo fuerit, illatum sibi a violentis cupiditatibus

(74) Litt. enc. *Arcanum*, 10 febr. 1880.
(75) S. Thom. Aquin., *Summ. theolog.*, 1a-2ae, q. 91, a. 1-2.
(76) Litt. enc. *Arcanum*, 10 febr. 1880.

intestinum bellum experiatur ac doleat. Quod quam sapienter decretum sit, ita exponit S. Augustinus: « Hoc enim expedit: inferius subici superiori; ut et ille qui sibi subici vult quod est inferius se, subiciatur superiori se. Agnosce ordinem, quaere pacem! *Tu Deo; tibi caro. Tibi caro.* Quid iustius? quid pulchrius? Tu maiori, minor tibi: servi tu ei, qui fecit te, ut tibi serviat quod factum est propter te. Non enim hunc ordinem novimus, neque hunc ordinem commendamus: *Tibi caro, et tu Deo!* sed: *Tu Deo, et tibi caro!* Si autem contemnis, *Tu Deo*, numquam efficies, ut *Tibi caro*. Qui non obtemperas Domino, torqueris a servo » (77).

Quem divinae Sapientiae ordinem ipse beatissimus Doctor Gentium, afflante Spiritu Sancto, testatur: cum enim veterum sapientium meminisset, qui cognitum a se et exploratum omnium rerum Conditorem adorare et revereri renuissent: « Propterea, inquit, tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis »; et iterum: « propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiae » (78). Deus (enim) superbis resistit, humilibus autem dat gratiam » (79), sine qua, quemadmodum idem Doctor Gentium monet, homo nequit rebellem coercere concupiscentiam (80).

Quoniam igitur huius indomiti impetus nequaquam, ut requiritur, temperari poterunt, nisi prius animus ipse demissum pietatis et reverentiae obsequium Conditori suo praestiterit, prae ceteris id est necessarium, ut eos, qui se sacro coniugii vinculo nectunt, intima et germana pervadat totos erga Deum pietas, quae universam eorum vitam informet, mentem et voluntatem summa erga Dei Maiestatem impleat reverentia.

Rectissime igitur et ad absolutissimam christiani sensus normam faciunt illi animarum Pastores qui coniuges, ne in matrimonio a Dei lege desciscant, in primis ad pietatis et religionis exercitia hortantur, ut Deo se totos tradant, eius auxilium assidue implorent, Sacramenta frequentent, piam semper et in omnibus devotam erga Deum voluntatem foveant atque servent.

Falluntur vero vehementer qui, posthabitis aut neglectis his, quae naturam excedunt, rationibus, naturalium scientiarum usu et inventis (biologiae scilicet, scientiae transmissionis hereditariae, aliarumque id genus) homines inducere posse putant, ut carnis desideriis frenos iniciant. Quae non ita dicta volumus, perinde ac si res naturales, quae inhonestae non sint, parvi sint faciendae; unus est enim auctor et naturae et gratiae, Deus, qui utriusque ordinis bona in usum et utilitatem hominum contulit. Iuvari igitur possunt et debent fideles naturalibus quoque artibus; sed errant qui has sufficere opinentur ad foederis nuptialis castitatem stabiliendam, aut iis maiorem vim inesse putent, quam gratiae supernaturalis auxilio.

Haec autem coniugii et morum ad divinas de matrimonio leges conformatio, sine qua eius instauratio efficax esse non potest, postulat ut ab omni-

(77) S. August., *Enarrat. in Ps.* 143.
(78) *Rom.*, I, 24, 26.
(79) *Iac.*, IV, 6.
(80) Cfr. *Rom.*, VII, VIII.

bus expedite, firma certitudine et nullo admixto errore quaenam sint eiusmodi leges dignosci possit. At nemo non videt, quot fallaciis aditus aperirentur et quanti errores admiscerentur veritati, si res singulis relinqueretur solo rationis lumine exploranda, aut si privata veritatis revelatae interpretatione investigaretur. Quod quidem si in multis aliis ordinis moralis veritatibus locum habet, id tamen potissimun in his, quae ad coniugium pertinent, attendi debet, ubi voluptatis libido irrumpere in fragilem humani generis naturam eamque decipere et corrumpere facile possit; idque eo magis, quod ad legis divinae observationem, ardua interdum, eademque diu coniugibus experiunda sunt, quibus, ut rerum usu docemur, debilis homo quasi totidem utitur argumentis, ut a lege divina servanda sese eximat.

Quapropter ut legis divinae non fictio aliqua aut corruptio, sed vera germanaque cognitio humanas mentes collustret hominumque mores dirigat, pietati erga Deum eique obsequendi studio sincera atque humilis erga Ecclesiam oboedientia adiungatur oportet. Ecclesiam enim constituit ipse Christus Dominus magistram veritatis, in his etiam quae ad mores pertinent regendos ordinandosque, etsi in his multa humanae rationi per se impervia non sunt. Deus enim, quemadmodum ad naturales religionis et morum veritates quod pertinet, rationis lumini revelationem addidit ut, quae recta et vera sunt, « in praesenti quoque generis humani conditione ab omnibus expedite, firma certitudine et nullo admixto errore cognosci possint » (81), ita Ecclesiam in eundem finem constituit totius de religione et moribus veritati custodems et magistram; cui propterea fideles, ut a mentis errore et a morum corruptione immunes serventur, oboediant, et mentem animumque subiciant. Et ne auxilio a Deo tam liberali benignitate collato se ipsi privent, necessario hanc oboedientiam praestare debent non solum sollemnioribus Ecclesiae definitionibus, verum etiam, servato modo, ceteris Constitutionibus et Decretis, quibus opiniones aliquae ut periculosae aut pravae proscribuntur et condemnantur (82).

Quocirca christifideles caveant in his etiam, quae hodie de matrimonio circumferentur, quaestionibus, ne suo se iudicio nimis committant neve falsa rationis humanae libertate, seu « autonomia » quam vocant, allici se sinant. Alienissimum enim est ab omni veri nominis christiano, suo ingenio ita superbe fidere, ut iis solum, quae ipse ex interioribus rerum visceribus cognoverit, assentiri velit, et Ecclesiam, ad omnes gentes docendas regendasque a Deo missam, rerum et adiunctorum recentium minus gnaram existimare, vel etiam iis tantum, quae per sollemniores quas diximus definitiones ea iusserit, assensum et oboedientiam praestare, perinde ac si opinari prudenter liceat cetera eius decreta aut falso laborare aut veritatis honestatisque causa niti non satis. Est proprium, contra, veri omnis christifidelis, sive doctus hic est sive indoctus, in omnibus quae ad fidem et mores pertinent se regi et duci sinere a Sancta Dei Ecclesia, per eius Supremum Pastorem Romanum Pontificem, qui regitur ipse a Iesu Christo Domino Nostro.

(81) Conc. Vat., sess. III, cap. 2.
(82) Cfr. Conc. Vat., sess. III, cap. 4; Cod. iur. can., c. 1324.

Cum ergo omnia ad Dei legem et mentem reducenda sint, ut in universum et perpetuo matrimonii instauratio peragatur, summi sane momenti est, fideles bene de matrimonio edoceri: verbo et scripto, non semel nec leviter, sed saepe et solide, claris gravibusque argumentis, ut eiusmodi veritates intellectum percellant animumque permoveant. Sciant iidem assidueque recogitent quantam Deus sapientiam, sanctitatem, bonitatem erga humanum genus ostenderit, matrimonium instituendo, sacris legibus illud fulciendo, multoque tum magis cum ad Sacramenti dignitatem mirifice evexit, per quam tam copiosus gratiarum fons christianis coniugibus patet, ut nobilissimis connubii finibus caste fideliterque inservire queant in sui et liberorum, totiusque societatis civilis atque humanae consortionis bonum et salutem.

Profecto, si hodierni matrimonii eversores toti in eo sunt, ut sermonibus scriptis, libris et libellis, aliisque innumeris modis mentes pervertant, animos, corrumpant, coniugalem castimoniam ludibrio dent, turpissima quaeque vitia laudibus efferant, multo magis Vos, Venerabiles Fratres, quos « Spiritus Sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo » (83) toti in eo esse debetis, ut per vos ipsi et per sacerdotes vobis commissos, atque adeo per apte electos laicos *Actionis Catholicae* a Nobis tantopere exoptatae et commendatae, in apostolatus hierarchici auxilium vocatos, omni qua par est via errori opponatis veritatem, turpi vitio splendorem castitatis, cupiditatum servituti libertatem filiorum Dei (84), iniquae divortiorum facilitati perennitatem genuinae in matrimonio caritatis et ad mortem usque inviolatum datae fidei sacramentum.

Unde fiet, ut christifideles toto animo gratias Deo referant, quod eius mandato ligentur et suavi quadam vi cogantur ut quam longissime fugiant a quavis carnis idololatria et ab ignobili libidinis servitute; itemque ut magnopere absterreantur omnique studio sese avertant a nefariis illis commentis, quae, in dedecus sane dignitatis humanae, voce et scripto, sub nomine « perfecti matrimonii » nunc ipsum circumferuntur, quaeque scilicet perfectum istud matrimonium idem tandem esse faciunt ac « matrimonium depravatum », prouti etiam, iure meritoque, dictum est.

Haec salubris de matrimonio christiano instructio ac religiosa disciplina ab exaggerata illa institutione physiologica longe distabit, qua, his nostris temporibus, nonnulli, qui se coniugalis vitae emendatores iactant, servire coniugibus contendunt, plurima verba de physiologicis his rebus faciendo, quibus tamen ars potius discitur callide peccandi quam virtus caste vivendi.

Itaque, Venerabiles Fratres, Nostra toto animo facimus verba quibus decessor Noster fel. rec. Leo XIII in suis de matrimonio christiano Litteris Encyclicis universi orbis Episcopos est allocutus: « Quantum contentione assequi, quantum auctoritate potestis, date operam, ut apud gentes fidei Vestrae commendatas integra atque incorrupta doctrina retineatur quam Christus Dominus et coelestis voluntatis interpretes Apostoli tradiderunt,

(83) *Act.*, XX, 28.
(84) Cfr. *Io.*, VIII, 32 sqq.; *Gal.*, V, 13.

quamque Ecclesia Catholica religiose ipsa servavit, et a Christifidelibus servari per omnes aetates iussit » (85).

Verum, vel optima per Ecclesiam institutio sola non sufficit, ut matrimonii ad legem Dei conformatio rursus habeatur; quamvis enim coniuges de christiano matrimonio doctrinam calleant, accedat tamen oportet ex parte eorum firmissima voluntas sanctas Dei et naturae de matrimonio leges servandi. Quidquid tandem verbo et scripto asseri et propagari velit, firmiter constanterque coniugibus sanctum ac sollemne esto: in omnibus quae ad matrimonium pertinent, sine ulla haesitatione Dei mandatis stare se velle: mutuo caritatis auxilio semper praestando, castitatis fide servanda, vinculi firmitate numquam violanda, iuribus per coniugium acquisitis non nisi christiane semper et moderate adhibendis, primo praesertim coniugii tempore, ut, si quando postea rerum adiuncta continentiam postularint, uterque iam assuetus continere, faciliore negotio, se queat.

Magnopere autem ipsos, ut hanc firmam voluntatem concipiant, retineant atque executioni mandent, iuvabit frequens sui status consideratio atque operosa recepti Sacramenti memoria. Meminerint assidue, se ad sui status officia et dignitatem peculiari veluti consecratos et roboratos esse Sacramento, cuius efficax virtus, quamquam characterem non imprimit, perpetuo tamen perseverat. Meditentur idcirco haec Sancti Cardinalis Roberto Bellarmino verba, solidi profecto solatii plena, qui cum aliis magnae notae theologis ita pie sentit et scribit: « Coniugii Sacramentum duobus modis considerari potest: uno modo, dum fit; altero modo, dum permanet postquam factum est. Est enim Sacramentum simile Eucharistiae, quae non solum dum fit, sed etiam dum permanet, Sacramentum est; dum enim coniuges vivunt, semper eorum societas Sacramentum est Christi et Ecclesiae » (86).

Verum ut huius Sacramenti gratia vim suam totam exserat, coniugum opera, prout iam monuimus, accedere debet, eaque in hoc esse, ut, quantum contentione possunt, in officiis implendis suis studiose elaborent. Quemadmodum enim in naturae ordine, ut vires a Deo datae plenam suam edant efficacitatem, eae ab hominibus proprio labore atque industria adhibendae sunt, quod si negligatur, nihil inde emolumenti colligitur, ita etiam vires gratiae, quae ex Sacramento in animum profluxere ibique manent, ab hominibus proprio studio et labore exercendae sunt. Nolint ergo coniuges Sacramenti gratiam negligere, quae in ipsis est (87); sed sedulam officiorum suorum observationem quamvis laboriosam aggressi, ipsam illius gratiae vim efficaciorem in dies experientur. Et si quando condicionis suae vitaeque laboribus gravius se premi sentiant, ne animos despondeant, sed sibi quodammodo dictum existiment id quod Timotheo discipulo carissimo, laboribus et contumeliis vix non deiecto, S. Paulus Apostolus de Ordinis Sacramento scribe-

(85) Litt. enc. *Arcanum*, 10 febr. 1880.
(86) S. Rob. Bellarm., *De controversiis*, tom. III, *De matr.*, controv. II, cap. 6.
(87) Cfr. I *Tim.*, IV, 14.

bat: « Admoneo te ut resuscites gratiam Dei quae est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris sed virtutis et dilectionis et sobrietatis » (88).

Sed haec omnia, Venerabiles Fratres, magnam partem a debita coniugum pendent tam remota quam proxima ad matrimonium praeparatione. Illud enim negari non potest, felicis coniugii firmum fundamentum, et infelicis ruinam, iam pueritiae et iuventutis tempore in puerorum puellarumque animis instrui ac poni. Nam qui ante coniugium in omnibus seipsos et sua quaesiere, qui suis cupiditatibus indulgebant, timendum est, ne iidem in matrimonio tales futuri sint quales ante matrimonium fuerint; item id tandem metere debeant quod seminaverint (89) — intra domesticos nimirum parietes tristitiam, luctum, despectum mutuum, rixas, animi simultates, vitae communis taedium — neve, quod maximum est, seipsos cum suis indomitis cupiditatibus inveniant.

Bene igitur animati paratique, sponsi ad statum coniugii ineundum accedant, ut possint ea qua par est ope se mutuo iuvare in adversis vitae vicibus subeundis, multoque magis in aeterna salute procuranda et in interiore homine ad plenitudinem aetatis Christi (90) conformando. Id etiam eo conferet, ut ipsi dilectae suboli tales revera sese praebeant quales Deus voluit parentes praestare se proli: ita videlicet ut pater vere pater sit, mater vera sit mater; per quorum pium amorem assiduasque curas, domestica sedes, etiam in magna rerum inopia mediaque in hac lacrimarum valle, evadat, liberis quoddam illius iucundi paradisi vestigium, in quo primos homines Creator generis humani collocavit. Hinc etiam sequetur ut filios facilius efficiant perfectos homines perfectosque christianos, eos genuino Ecclesiae Catholicae sensu imbuant, iisdemque nobilem illam erga patriam caritatem iniiciant, ad quam pietatis gratique animi causa tenemur.

Itaque, tam illi, qui iam de sancto hoc connubio aliquando ineundo cogitant, quam qui iuventutis christianae educandae curam habent, haec tanti faciant, ut bona praeparent, mala praecaveant, memoriamque renovent eorum quae in Nostris de educatione Litteris Encyclicis monuimus: « A pueritia igitur voluntatis inclinationes, si pravae, cohibendae, sin autem bonae, promovendae sunt, ac praesertim puerorum mens imbuatur doctrinis a Deo profectis et animus divinae gratiae auxiliis roboretur oportet, quae si defuerint, nec suis quisque moderari cupiditatibus poterit neque ad absolutionem perfectionemque disciplina atque informatio ab Ecclesia adduci, quam ideo Christus caelestibus doctrinis ac divinis Sacramentis instruxit, ut efficax omnium hominum esset magistra » (91).

Ad proximam vero boni matrimonii praeparationem maximopere pertinet eligendi coniugis studium; nam plurimum inde pendet utrum matri-

(88) II *Tim.*, I, 6-7.
(89) Cfr. *Gal.*, VI, 9.
(90) Cfr. *Eph.*, IV, 13.
(91) Litt. enc. *Divini illius Magistri*, 31 dec. 1929.

monium felix futurum sit necne, cum alter coniux alteri aut magno adiutorio ad vitam christiano modo in coniugio ducendam, aut magno periculo atque impedimento esse queat. Ne ergo inconsultae electionis poenas per totam vitam luere debeant, maturam sponsi deliberationem instituant antequam personam seligant, quacum deinde perpetuo sibi degendum erit; in hac vero deliberatione in primis rationem habeant Dei veraeque Christi religionis, deinde sui ipsius, alterius sponsi, futurae prolis bono consulant itemque societatis humanae et civilis, quae ex connubio tamquam ex suo fonte oritur. Petant sedulo divinum auxilium, ut eligant secundum christianam prudentiam, minime vero caeco et indomito cupiditatis impetu neque solo lucri desiderio aliove minus nobili impulsu ducti, sed vero rectoque amore et sincero erga futurum coniugem affectu; praeterea eos fines in matrimonio quaerant propter quos illud est a Deo constitutum. Neque omittant denique, de eligendo altero coniuge prudens parentum consilium exquirere, illudque haud parvi faciant, ut, eorum maturiore humanarum rerum cognitione et usu, perniciosum hac in re errorem praecaveant et divinam quarti mandati benedictionem, matrimonium inituri, copiosius assequantur: « Honora patrem tuum et matrem tuam (quod est mandatum primum in promissione), ut bene sit tibi, et sis longaevus super terram » (92).

Et quoniam non raro perfecta mandatorum Dei observatio et coniugii honestas graves inde patiantur difficultates, quod coniuges rei familiaris angustiis et magna bonorum temporalium penuria premuntur, eorum necessitatibus, meliore qua fieri potest ratione, subveniendum profecto est.

Atque in primis est illud omni contentione enitendum ut, id quod iam sapientissime decessor Noster Leo XIII decreverat (93), in societate civili rationes oeconomicae et sociales ita constituantur, ut omnes patresfamilias sibi, uxori, filiis pro dignitate et loco alendis necessaria mereri ac lucrari possint: « dignus est enim operarius mercede sua » (94). Hanc negare aut aequo minorem facere gravis iniustitia est et a Sacris Litteris inter maxima ponitur peccata (95); neque fas est mercedes statui tam tenues, quae, pro rerum condicionibus, alendae familiae sint impares.

Curandum tamen est, ut vel ipsi coniuges, idque iam diu antequam matrimonium ineant, futurae incommoda necessitatesque vitae praevertere aut saltem minuere studeant, et quomodo id efficaci simul et honesto modo facere possint, a peritis edoceantur. Providendum etiam ut, si sibi ipsi unis non sufficiunt, coniuncta similium opera conditisque privatis aut publicis sodaliciis, vitae necessitatibus succurrant (96).

Quando vero haec, quae diximus, familiae, praesertim si grandior sit aut minus valeat, sumptus aequare non possunt, amor proximi christianus requirit omnino, ut ea quae desunt indigentibus compenset caritas, ut divites

(92) *Ephes.*, VI, 2-3; cfr. *Exod.*, XX, 12.
(93) Litt. enc. *Rerum novarum*, 15 maii 1891.
(94) *Luc.*, X, 7.
(95) Cfr. *Deut.*, XXIV, 14, 15.
(96) Cfr. Leo XIII, Litt. enc. *Rerum novarum*, 15 maii 1891.

praecipue tenuioribus opitulentur, neve qui superflua habent bona in vanos sumptus impendant aut prorsus dissipent, sed in sospitandam vitam et valetudinem eorum convertant, qui etiam necessariis carent. Qui Christo in pauperibus de suo dederint, ii a Domino, cum venerit iudicare saeculum, uberrimam recipient mercedem; qui contra fecerint, suas poenas luent (97). Non enim frustra monet Apostolus: « Qui habuerit substantiam huius mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo: quomodo caritas Dei manet in eo ? » (98).

Quod si privata subsidia satis non sunt, auctoritatis publicae est supplere impares privatorum vires in re praesertim tanti momenti ad bonum commune, quanti est familiarum et coniugum condicio hominibus digna. Si enim familiis, iis in primis quibus est copiosa proles, apta desunt domicilia; si laboris victusque acquirendi occasionem vir nancisci nequit; si ad quotidianos usus nisi exaggeratis pretiis res emi non possunt; si etiam materfamilias, haud exiguo domesticae rei nocumento, necessitate et onere premitur pecuniae proprio labore lucrandae; si eadem in ordinariis vel etiam extraordinariis maternitatis laboribus, convenienti victu, medicamentis, ope periti medici aliisque id genus caret: nemo non videt, si quidem coniuges animo deficiant, quam difficilis eis reddatur convictus domesticus et mandatorum Dei observatio, praetereaque quantum discriminis securitati publicae et saluti vitaeque ipsius civilis societatis inde obvenire queat, si tales homines eo desperationis redigantur, ut, cum iam nihil habeant quod sibi timeant auferendum, multa se fortasse assecuturos sperare audeant ex reipublicae rerumque omnium perturbatione.

Quapropter qui curam rei publicae et boni communis habent, tales coniugum familiarumque necessitates negligere non possunt, quin grave civitati et bono communi nocumentum afferant: in legibus igitur ferendis et in publicis expensis statuendis huic egenarum familiarum inopiae sublevandae sic prospiciant, ut eiusmodi curam inter praecipuas suae potestatis partes habeant.

Quo in genere non sine moerore animadvertimus, id nunc haud raro evenire, ut, recto ordine inverso, matri prolique illegitimae (cui equidem, etiam ad praecavenda maiora mala, succurrendum est) facile admodum suppeditetur praesens copiosumque subsidium, quod legitimae aut denegetur aut parce sic concedatur, ut quasi ab invitis videatur extortum.

Sed non solum, Venerabiles Fratres, auctoritatis publicae plurimum interest, in his quae temporalia bona sunt, matrimonium familiamque bene constitui, sed in iis etiam, quae bona animarum propria sunt dicenda: leges videlicet ferri iustas et servari fideliter, quae ad castitatis fidem et mutuum coniugum auxilium pertineant, propterea quod, historia teste, salus reipublicae et temporalis civium felicitas tuta esse et salva manere non potest,

(97) *Math.*, XXV, 34 sqq.
(98) 1 *Io.*, III, 17.

ubi fundamentum, quo ipsa innititur, rectus scilicet morum ordo, labefactetur et, vitio civium, obstruatur fons, ex quo civitas gignitur, matrimonium nimirum et familia.

Ordini autem morali servando, neque externae civitatis vires et poenae sufficiunt nec virtutis pulchritudo et necessitas hominibus proposita, sed accedat oportet auctoritas religiosa quae mentem veritate illustret, voluntatem dirigat et humanam fragilitatem divinae gratiae auxiliis confirmet, quaeque sola est Ecclesia a Christo Domino instituta. Quapropter ad concordiam et amicitiam cum hac Christi Ecclesia ineundam firmandamque omnes, qui supremam civilem potestatem habent, vehementer in Domino hortamur, ut consociata utriusque potestatis opera et diligentia, immania propulsentur damna, quae, ex irruentibus in matrimonium et familiam procacibus libertatibus, tam Ecclesiae quam ipsi civili societati impendent.

Summopere enim gravissimo huic Ecclesiae officio leges civiles favere possunt, si in praeceptis dandis rationem habeant eorum, quae lege divina et ecclesiastica statuta sunt, et poenis animadvertant in eos qui peccaverint. Nam non desunt qui, quod leges civitatis permittunt aut certe poenis non prosequuntur, id quoque aut sibi secundum moralem legem licere putent, aut, vel conscientia renitente, id opere exsequantur, quia nec Deum timeant nec ab hominum legibus quidquam sibi metuendum cernant; unde haud raro sibi ipsis et aliis bene multis pariunt ruinam.

Nec vero civitatis iuribus et integritati, ex hac cum Ecclesia consociatione, quidquam aut periculi aut deminutionis accidet; inanis est enim et vana omnis eiusmodi suspicio et timor: quod iam Leo XIII luculenter ostenderat: « Nemo autem dubitat, inquit, quin Ecclesiae conditor Iesus Christus potestatem sacram voluerit esse a civili distinctam, et ad suas utramque res agendas liberam atque expeditam; hoc tamen adiuncto, quod utrique expedit, et quod interest omnium hominum, ut coniunctio inter eas et concordia intercederet... Si cum sacra Ecclesiae potestate civilis auctoritas amice congruat, magna utrique necesse est fiat utilitatis accessio. Alterius enim amplificatur dignitas, et religione praeeunte, numquam erit non iustum imperium: alteri vero adiumenta tutelae et defensionis in publicum fidelium bonum suppeditantur » (99).

Atque ita, ut recens clarumque exemplum afferamus, secundum rectum ordinem et secundum Christi legem id prorsus evenit, quod, in sollemni Conventione inter Sanctam Sedem et Italiae Regnum feliciter inita, etiam quod ad matrimonia attineret, pacifica quaedam compositio et amica actio statuta est, ut gloriosam decebat Italicae gentis historiam ac vetustas eius sacrasque memorias. Et sane, haec in Lateranensibus Pactionibus decreta leguntur: « Civitas Italica, matrimonii instituto, quod est familiae fundamentum, eam dignitatem restituere volens, quae populi sui traditionibus congruat, Sacramento matrimonii, quod iure canonico regitur, effectus civiles agnoscit » (100); cui normae ac fundamento ulteriora dein sociatae conventionis capita adiecta sunt.

(99) Litt. enc. *Arcanum*, 10 febr. 1880.
(100) Concord., art. 34; *Acta Apost. Sed.*, XXI (1929), pag. 290.

Ea res omnibus exemplo esse potest et argumento, hac etiam nostra aetate (qua, pro dolor, civilis auctoritatis plenissima ab Ecclesia, immo vero ab omni religione separatio tam saepe praedicatur), posse alteram supremam potestatem cum altera sine ullo alterutrius iurium summaeque potestatis detrimento, mutua concordia et amico foedere, ad commune societatis utriusque bonum, coniungi et sociari, curamque de matrimonio ab utraque potestate haberi posse communem, qua perniciosa pericula, immo vero ruina iam imminens, a coniugiis christianis procul arceantur.

Quae omnia, Venerabiles Fratres, vobiscum, pastorali sollicitudine permoti, attente perpendimus, ea inter universos dilectos filios vestris curis proxime commissos, quotquot sunt e magna Christi familia, secundum christianae prudentiae normam, large evulgentur atque illustrentur velimus, ut sanam de matrimonio doctrinam omnes plene noscant itemque pericula ab errorum praeconibus parata sedulo caveant, et maxime « ut, abnegantes impietatem et saecularia desideria, sobrie et iuste et pie vivant in hoc saeculo, exspectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi » (101).

Faxit ergo omnipotens Pater, « ex quo omnis paternitas in caelis et in terra nominatur » (102), qui debiles corroborat et infirmis timidisque animum adicit; faxit Christus Dominus ac Redemptor, « venerabilium Sacramentorum institutor atque perfector » (103), qui matrimonium mysticam esse voluit effecitque imaginem suae ineffabilis cum Ecclesia coniunctionis; faxit Sanctus Spiritus, Deus Caritas, lumen cordium et robur mentis, ut, quae hisce Nos litteris de sancto matrimonii Sacramento, de mira Dei circa illud lege et voluntate, de erroribus et periculis quae imminent, de remediis quibus possit illis occurri, exposuimus, mente omnes percipiant, prompta voluntate assumant, Deique gratia iuvante in usum traducant, ut inde rursus florescat et vigeat in matrimoniis christianis Deo dicata fecunditas, fides illibata, inconcussa firmitas, Sacramenti sanctitas et gratiarum plenitudo.

Quod ut Deus, auctor omnium gratiarum, a quo est omne *velle et perficere* (104), secundum suam benignitatem et omnipotentiam efficiat et largiri dignetur, dum enixas ad eius gratiae Thronum preces demisso animo admovemus, eiusdem Omnipotentis Dei copiosae benedictionis pignus, vobis, Venerabiles Fratres, et clero populoque assiduis vigilantiae vestrae curis commisso Apostolicam benedictionem peramanter impertimus.

Datum Romae, apud Sanctum Petrum, die XXXI mensis decembris anno MDCCCCXXX, Pontificatus Nostri anno nono.

PIUS PP. XI

(101) *Tit.*, II, 12-13.
(102) *Eph.*, III, 15.
(103) Conc. Trid., sess. XXIV.
(104) *Phil.*, II, 13.

INDEX BIBLIOGRAPHICUS

NB. — Praecipuos tantum allegamus scriptores, qui de matrimonio expresse agunt, ceteris omissis, licet in decursu operis citatis.

ABELLAN P. M., *El fin y la significación sacramental del matrimonio* etc., Granda, 1939.

ABRAM, *L'évolution du mariage*, Paris, 1908.

AERTNYS-DAMEN, *Theol. moralis*, II, n. 623 ss., Taurinorum Augustae, 1932.

AYRHINAC-LYDON, *Mariage Legislation and the new Code of Canon Law*, New-York, 1932.

ALBERTI, *Commentarium in recens Decretum de sponsalibus et matrimonio*, Romae, 1908.

– *Theologia pastoralis. De matrimonio*, Romae, 1904.

ALFRAD, *Ius matrimoniale comparatum*, Romae, 1937.

ALPHONSUS (S.), *Theologia moralis*, lib. VI, tract. VI. *De matrimonio*, Romae, 1913.

AMICUS F., *Cursus theol.*, Tom. IX. *De magno sacramento matrimonii*, Antverpiae, 1650.

AMORT, *Theologia eclectica moralis et scholastica*. T. III, tract. *de sacramento matrimonii*, Augustae Vind., 1752.

ANDREUCCI, *De matrimonio conscientiae nuncupato* (in *Hierarchia ecclesiastica*), Romae, 1766.

ANONYM., *Dissertatio de Episcoporum in dispensationibus super matrimonii impedimentis potestate*, Faventiae, 1789.

– *Sulle leggi civili che riguardano il matrimonio dei cristiani*, Torino, 1864.

ANTONELLI I., *De conceptu impotentiae et sterilitatis relate ad matrimonium*, Romae, 1900.

– *De mulieris excisae impotentia ad matrimonium*, Romae, 1913.

– *Pro conceptu impotentiae et sterilitatis relate ad matrimonium*. Animadversiones in opus P. Eschbach, Romae, 1901.

– *Brevis synopsis historica circa evolutionem doctrinae de impotentia et sterilitate* etc., Romae, 1932.

– *Medicina pastoralis in usum confessariorum et Curiarum ecclesiasticarum*. Vol. III, *De sacramentis baptismi et matrimonii*, Romae, 1932.

A. P., *Il matrimonio rivendicato alla sua originaria istituzione*, Cagliari, 1875.

ARCUDIUS, *De concordia Ecclesiae occidentalis et orientalis in septem sacramentorum administratione*. Lib. VII, *De Matrimonio*, Lutetiae Parisiorum, 1626.

ARENDT S. I., *Analysis theologico-*

canonica Decreti « Ne temere » *de sponsalibus et matrimonio*, Romae, 1909.
- *Relectio analytica super controversia de impotentia feminae ad generandum*, Romae, 1913.
- *Circa controversam validitatem matrimonii feminae excisae. — Diatriba pro sanctitate pacti coniugalis*, Romae, 1923.
- *De absoluta inhabilitate sterilium ad matrimonium*, in *Ius Pontificium*, 1925, p. 77-100.
- *De genuina ratione impedimenti impotentiae*, in *Ephem. Theol. Lovanien.*, 1932, p. 28 ss.
- *Ius divinum arcet a connubio ineundo feminam recisam*, in *Ephem. Theol. Lovanien.*, 1932, 432 ss.
- *De genuina ratione impedimenti impotentiae*, in *Ephem. Theol. Lovanien.*, 1932, 442 ss.

ARQUER DE, *Novissima disciplina sobra Esponsales y Matrimonia*, Barcelona, 1910.
- *Derecho matrimonial*, Barcelona 1949.

ARRIBAS, *Exposición documentada y completa del Decreto* « Ne temere », Madrid, 1911.

AUGUSTINE, *A Commentary on the new Code of Canon Law*, St. Louis, 1919. Vol. V. *Marriage Law and matrimonial Trials.*

AVERSA, *De ordinis et matrimonii sacramentis*, Bononiae, 1642.

AVOGADRO E., *Teorica dell'istituzione del matrimonio*, Torino, 1853.

AVVOCATO PISTOIESE, *Sulla podestà della Chiesa intorno al matrimonio*, Ferrara, 1787.

B

BADII C., *Il timore reverenziale come vizio del consenso*, Roma, 1929.
- *La simulazione del consenso nel matrimonio*, Roma, 1929.
- *Intorno al Privilegio Paolino*, Roma, 1931.
- *Sistema del diritto matrimoniale italiano*, Roma, 1932.
- *Il procedimento matrimoniale davanti ai tribunali ecclesiastici*, Roma, 1937.

BALDASSARI A., *Il matrimonio dei cittadini all'estero rispetto all'ordinamento giuridico italiano*, Bari, 1931.

BALLERINI A. S. I., *Opus theol. mor.* Vol. VI, *De matrimonio*, Prati, 1900.

BALLET, *Dissertatio de potestate Ecclesiae in statuendis matrimonii impedimentis*, Argentorati, 1785.

BALLINI A. L., *Il valore giuridico della celebrazione nuziale cristiana dal primo secolo all'età giustinianea*, Milano, 1939.

BALOG, *Die Eheformvorschriften der Dekret* Tametsi *und* Ne temere *und die Bestrafung der Religiondieners wegen Vollzugs der Trauung vor dem Nachweis der Zivilehe*, Stuttgart, 1910.

BANGEN, *Instructio practica de sponsalibus et matrimonio*, Monasterii, 1858-1867.

BARBOSA P., *De matrimonio*, Francofurti, 1650.

BARNES A. S., *The Early Church in the Light of the Monuments*, London, 1913.

BASDEVAN, *Des rapports de l'Eglise et de l'Etat dans la législation du mariage*, Paris, 1900.

BASSIBEY, *Le mariage devant les tribunaux ecclésiastiques*, Paris, 1899.
- *De la clandestinité dans le mariage*, Paris, 1904.

BEAUCHET L., *Etude historique sur les formes de la célébration du mariage dans l'ancien droit français*, Paris, 1886.

BELLARMINUS (S.), *Disputationes de controversiis christianae fidei*, III. *De sacramento matrimonii*, lib. unicus, Neapoli, 1858.

BERNARD, *Etude historique, juridique et critique sur le consentement des ascendants au mariage*, Paris, 1899.

BERNASCONI A., *Commentario alla*

legge Piana o Decreto « Ne temere » *per la celebrazione degli sponsali e del matrimonio*, Roma, 1914.

BESSON, *De la publicité des fiançailles et du mariage dans la nouvelle législation*, in *Nouv. Revue théol.*, 1907, p. 608 ss.; 1908, p. 20 ss.

BEVILACQUA, *Trattato giuridico e morale sul matrimonio cristiano*, Roma, 1918.

BILLOT, *De Ecclesiae sacramentis*, II, thes. 35-37, ed. 7.

BILLUART, *Summa S. Thomae etc.*, to. X, tract. *De matrimonio*, Lugduni, 1852.

BINTERIM, *Collectio dissertationum de matrim. vinculo*, Düsseldorf, 1819.

BLAU, *Die judische Ehescheidung. — Eine historische Untersuchung*, Strassburg, 1911.

BO, *Il matrimonio per procura*, Padova, 1934.

BOCKENHOFF, *Die Unauflöslichkeit der Ehe* (*Glaube und Wissen*), München, 1908.
– *Das neue Kirchengesetz betr. die Form der Eheschliessung*, Strass. Diözesanblatt, 1907, p. 550 ss.; 1908, 196 ss.
– *Reformehe und christliche Ehe*, Kohr, 1912.

BOENICKE, *Die Ehe zur linken Hand*, Berlin, 1915.

BOGGIANO-PICO, *Il matrimonio nel diritto canonico*, Torino, 1936.

BONACINA, *De magno matrimonii sacramento*, Mediolani, 1617.

BONAVENTURA (S.), *In IV Sent.*, D. 26, art. 2, q. 1 et 2; D. 27, art. 3, q. 2; D. 28, art. unic., q. 4 et 5.

BONZI, *Del matrimonio di coscienza*, Piacenza, 1796.

BOSCO G., *Le nuove leggi sul matrimonio e la loro influenza nel diritto internazionale privato italiano*, Roma, 1930.

BOSSIUS, *Tractatus de matrimonio*, Venetiis, 1643.

BOUDINHON, *Le mariage et les fiançailles*, Paris, 1912.
– *Le mariage religieux et les procès en nullité*, Paris, 1900.

BOVA P., *Matrimonio concordatario e sue controversie*, Milano, 1943.

BRANCATUS DE LAURAEA, *Commentaria*, to. III, *De sacramento matrimonii*, disp. 1-42, Romae, 1662.

BRANDILEONE F., *Saggi sulla storia della celebrazione del matrimonio in Italia*, Milano, 1906.

BRAUN F., *Instructions dogmatiques sur le mariage chrétien*, Quebec, 1866.

BRAUN P., *Dissertatio utrum matrimonii vinculum et in casu adulterii alterius coniugum... insolubile sit*, Mainz, 1787.

BRILLAND, *Traité des empêchements et des dispenses de mariage*, Paris, 1871.

BRINI, *Matrimonio e divorzio nel diritto romano*, Bologna, 1889.

BROUARDEL, *Le mariage, nullité, divorce*, Paris, 1900.

BRUNELLI, *Divorzio e nullità di matrimonio negli Stati d'Europa*, Milano, 1937.

BRYS, *De dispensatione in iure canonico praesertim apud Decretistas et Decretalistas usque ad medium saeculum quartum*, Brugis, 1925.

BUCCERONI, *Instit. theol. mor.*, IV, *De matrimonio*, Romae, 1915.

BUONOCORE G., *Sacramento del matrimonio del diritto canonico*, Roma, 1931.

BUXTERFL I., *Dissertatio de sponsalibus et divortiis*, Basileae, 1652.

C

CAILLAND, *Manuel des dispences, à l'usage de curé, du confesseur et de l'official*, Paris, 1882.

CALAMARI, *Il* favor matrimonii *nel processo matrimoniale canonico e civile*, Padova, 1932.

CAPALTI L., *Per un nuovo indirizzo nello studio dell'* « *impedimentum impotentiae* », Roma, 1929.
– *Il Privilegio Paolino nel Concordato Lateranense*, Roma, 1930.

[Capalti L.], *La nullità dei matrimoni ecclesiastici preconcordatarii e i loro effetti civili*, Città di Castello, 1930.

– *« Istanza di parte » e « trasmissione d'ufficio » negli effetti civili dei matrimoni preconcordatarii in Italia*, Roma, 1930.

– *La funzione giudiziaria negli effetti civili dei matrimoni preconcordatarii*, Città di Castello, 1930.

– *La competenza civile nella nullità dei matrimoni preconcordatarii*, Città di Castello, 1930.

– *Il matrimonio religioso susseguente alla celebrazione civile nel sistema concordatario italiano*, Roma, 1931.

– *Tre anni di diritto matrimoniale concordatario in Italia*, Roma, 1932.

Cappa di Nicola, *Il matrimonio concordatario. La famiglia*, Siena, 1932.

Cappello, *Il matrimonio in Italia*, in *Civiltà Cattolica*, 1931, quad. 1936, 1938, 1940, 1942, 1955.

– *Il diritto matrimoniale delle Chiese orientali*, in *Civiltà Cattolica*, 1930, quad. 1930, p. 289 ss.

Carbonero y Sol, *Tratado del matrimonio*, Madrid, 1885.

Cardenas, *Theol. moralis*, tr. V, *de castitate etc.*, Venetiis, 1700.

Caron, *De l'alliance ou affinité. — Etude d'histoire et de droit comparé*, Paris, 1907.

Carrière, *Praelectiones theologicae. — De matrimonio*, Parisiis, 1837.

Carteron, *Du mariage putatif et des effets de la nullité en général en matière de mariage*, Paris, 1907.

Caston, *Des seconds mariages*, Paris, 1908.

Castropalao, *Opus morale*, pars V, tract. XXVIII. *De sponsalibus et matrimoniis*, Lugduni, 1647.

Cavalchinus, *De matrimoniis inter haereticos ac inter haereticos et catholicos initis*, Romae, 1741.

Cerato, *Matrimonium a Codice iuris canonici integre desumptum*, Patavii, 1920.

Chabagno, *Le mariage des infidèles*, Yokohama, 1913.

Chardon, *Histoire des sacrements*. To. VI, *Histoire du sacrement de mariage*, Paris, 1745.

Chelodi I., *Ius matrimoniale*, Tridenti, 1937.

Chénon, *Recherches historiques sur quelques rites nuptiaux*, Paris, 1912.

Choupin, *Les fiançailles et le mariage*, Paris, 1911.

Chrétien, *Praelectiones de matrimonio*, Metis, 1937.

Christianus F. a S. Ursula, *Dissertatio de coniuge infideli facto fideli*, Bambergae et Wirceburgi, 1782.

Clemens, *Traité du pouvoir de l'Eglise sur le mariage des catholiques*, Liège, 1768.

Clericatus I., *Decisiones de matrim. sacramento theol., canon. et legales*, Venetiis, 1708.

Colin, *Des fiançailles et des promesses de mariage*, Paris, 1881.

Collet, *Traité des dispenses*, Louvain, 1760.

– *Conférences ecclésiastiques de Paris sur le mariage*, Paris, 1756.

Conte M. a Coronata, *De matrimonio*, Taurini-Romae, 1946.

Corbei, *Des oppositions au mariage*, Paris, 1906.

Cornaggia-Medici, *Dell'essenza del matrimonio e di due recenti scritti sull'impedimento dell'impotenza*, Roma, 1928.

– *I capaci alla copula che si conoscono incapaci alla generazione possono validamente contrarre matrimonio?* Roma, 1930.

– *L'impotenza a generare si può proporre come causa di annullamento del matrimonio?* Roma, 1932.

Corsanego C., *Il matrimonio*, Firenze, 1932.

Creagh, *A Commentary on the Decree « Ne temere »*, Baltimore, 1908.

Cronin, *The new matrimonial legislation*, London, 1909.

D

Damen, *Die Ehe Donauwörth*, 1904.

D'Annibale, *Summula theol. mor.*, lib. III, tract. VI, *De matrimonio*, Romae, 1908.

Daudet P., *Etudes sur l'histoire de la jurisdiction matrimoniale*, Paris, 1933.

Dauvillier, *Le mariage dans le droit classique de l'Eglise, depuis le Décret de Gratien* (1140) *jusqu'à la mort de Clement V* (1314), Paris, 1933.

D'Avack P. A., *Sulla mancanza della « res iudicata » nelle sentenze ecclesiastiche matrimoniali rese esecutive agli effetti civili*, Roma, 1932.

– *La base giuridica del nuovo diritto matrimoniale concordatario vigente in Italia*, Roma, 1932.

– *Sul* metus consultus *nel Codex iuris canonici*, Milano, 1938.

D'Avezan F., *De sponsalibus et matrimonio*, Parisiis, 1661.

Day, *Marriage, divorce and morality*, London, 1912.

De Augustinis, *De re sacramentaria*, II, *de matrimonio*, th. 1-11, Romae, 1879.

De Becker, *De sponsalibus et matrimonio — Praelectiones canonicae*, Lovanii, 1931.

– *Legislatio nova de forma substantiali quoad sponsalia et matrimonium*, Lovanii, 1908.

De Bernardis, *Il matrimonio di coscienza*, Padova, 1935.

Degni, *Del matrimonio*, Torino, 1927, 1929.

Dejardins, *Le mariage en Italie*, Paris, 1933.

De Justis, *De dispensationibus matrimonialibus*, Lucae, 1691.

Delassus, *L'antériorité des formalités civiles sur le sacrement dans le mariage*, Lille, 1906.

Del Giudice, *Il matrimonio nel diritto canonico e nel diritto concordatario italiano*, Milano, 1946.

Delphinus, *De matrimonio et caelibatu*, Camerini, 1553.

De Luca (Card.), *Theatrum veritatis iustitiae*. Lib. XIV, Pars II. *De matrimonio, sponsalibus et divortio*, Romae, 1672.

De Luca I., *Consecrator christiani matrimonii*, Catanae, 1871.

De Ram P. F., *Dissertatio canonica de matrimoniis mixtis*, Lovanii, 1847.

De la jurisdiction de l'Eglise sur le contract du mariage (anonym.), Lyon -Paris, 1824.

Delle leggi civili che riguardano il matrimonio dei cristiani (anonym.), Torino, 1864.

Desforges, *Etude historique sur la formation du mariage en droit romain et en droit français*, Paris, 1902.

Deshayes, *Questions pratiques de droit et de morale sur le mariage (clandestinité)*, Paris, 1898.

De Smet, *Praxis matrimonialis ad usum parochi et confessarii*, Brugis, 1920.

– *Commentarius in Decretum de sponsalibus et matrimonio*, Brugis, 1908.

– *Tractatus theologico-canonicus de sponsalibus et matrimonio*, Brugis, 1927.

Desplats, *Pour l'honnêteté conjugale*, Louvain, 1910.

Detzel, *Kurze systematische Erklärung des Dekrete* Ne temere *und* Provida, Passau, 1908.

Devine, *The law of christian marriage according to the teaching and discipline of the catholic Church*, London, 1909.

Diana A., *Resolutiones morales*. To. II, tract. VI. *De sacramento matrimonii*, Lugduni, 1667.

Dictionn. apologétique de la Foi catholique, v. *Mariage et divorce*, col. 87-115.

Dictionn. de théol. cath., v. *Mariage*, col. 2044-2335.

Dictionn. pratique des connaissances religieuses, v. *Mariage*, col. 708-741.

Dictionn. d'archéologie chrétienne et de liturgie, v. *Mariage*, col. 1843-1982.

DICASTILLUS, *De sacramentis*. III. *De sacramento et contractu matrimonii*, Antverpiae, 1652.

DIDON, *Indissolubilité et divorce*, Paris, 1880.

DI PAULI, *Kommentar zum Decrete* Ne temere, Gratz u. Wien, 1909.

DOMAICA, *Decreti* Ne temere *de sponsalibus et matrimonio commentarius canonico-moralis*, Victoriae, 1908.

DOMS, *Sinn und Zweck der Ehe*, Breslau, 1935.

DOSSETTI I., *La violenza nel matrimonio in diritto canonico*, Milano, 1943.

DUJON, *De l'empêchement au mariage qui résulte des ordres sacrés dans l'histoire du droit*, Paris, 1902.

DUMAS, *Histoire de l'indissolubilité du mariage en droit français*, Paris, 1902.

DURIEUX, *Les dispenses matrimoniales — Etude historique, théologique et pratique*, Le Puy, 1913.

– *Le mariage en droit canonique*, Paris, 1924.

DUSSAC, *Le mariage par procuration*, Paris, 1921.

E

EBELING, *Ehescheidung, Eheschliessung und Kirchliche Trauung*, Götersloh, 1904.

EHRLER, *Glückliches Eheleben — Ehelehre*, Mergentheim, 1911.

EICHMANN, *Das katolische Mischehe-recht nach dem Codex iuris canonici*, Paderborn, 1921.

EISNER, *Origine e utilità del matrimonio*, Roma, 1862.

ELBEL-BIERBAUM, *Theol. mor.*, Pars X. *De sacramento matrimonii etc.*, Paderbonae, 1892.

ENGEL, *Colleg. univ. iuris canonici*. Lib. IV, *De matrimonio*, Venetiis, 1718.

ENGERT, *Ehe- und Familienrecht des Hebräer*, München, 1905.

ENGLMANN, *Katholisches, Eherecht* (bearbeitet von *L. Kingl.*), Regensburg, 1901.

ESCHBACH, *Disputationes physiologico-theologicae*, Romae, 1911.

– *Casus de feminae impotentia*, Romae, 1899.

ESCOBAR S. J., *Universa theologia moralis*, Lib. XXIV, *De sponsalibus*, Lib. XXV, *De matrimonio*, Lugduni, 1653.

ESMEIN, *Le mariage en le droit canonique*, Paris, 1929-1935.

ESSER, *Zending en polygamie*, Baarn, Hollandia-drukkerij, 1905.

Examen du pouvoir législatif de l'Eglise sur le mariage, Paris, 1917.

F

FAGNANUS, *Commentaria in Decretales Gregorii IX*, Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Venetiis, 1764.

FAHRNER, *Geschichte der Ehescheidung in Kanonischen Recht*, Freiburg i. B., 1903.

– *Das Eherecht im neuen Kirchlichen Gesetzbuch*, Strassburg, 1918.

FALK, *Die Ehe am Ausgange des Mittelalters*, Freiburg i. B., 1908.

FARRUGIA, *De matrimonio et causis matrimonialibus*, Taurini-Romae, 1924.

FAUREY, *Le droit ecclésiastique matrimonial des Calvinistes français*, Paris, 1910.

FEDELE, *Metus ab extrinseco, iniuste incussus, consulto illatus*, Roma, 1934.

– *Error qualitatis redundans in errorem personae*, Roma, 1934.

FERRABOSCHI, *Il matrimonio sotto condizione*, Padova, 1937.

FERRERES, *Les esponsales y el matrimonio*, Madrid, 1911.

– *Derecho sacramental*, Barcelona, 1932.

– *De vasectomia duplici necnon de matrimonio mulieris excisae*, Madrid, 1913.

– *Compendium theol. mor.*, II, n. 925 ss., Barcinone, 1928.

FERROGLIO, *Il can. 1092 del Codex iuris canonici e il diritto matrimoniale italiano*, Torino, 1932.

FEYE, *De impedimentis et dispensationibus matrimonii*, Lovanii, 1893.

– *Dissertatio canonica de matrimoniis mixtis*, Lovanii, 1847.

FOURNERET, *Le mariage chrétien*, Paris, 1925.

– *Le domicile matrimonial — Principes juridiques, évolution historique*, Paris, 1906.

FRAGHÌ S., *De condicionibus matrimonio appositis*, Romae, 1941.

FREISEN, *Das Eheschliessungsrecht in Spanien, Grossbritannica und Irland und Schandinavien..... in geschichtlicher Entwicklung mit Abdruck vieler Urkunden dargestellt*, Paderborn, 1918-1919.

– *Geschichte des canonischen Eherechts bis zum Verfall der Glossenlitteratur*, Paderborn, 1893.

FRIEDBERG, *Das Recht des Eheschliessung in seiner geschichtlichen Entwicklung*, Leipzig, 1865.

G

GAGLIARDI, *Apologia del matrimonio cristiano*, Napoli, 1869.

GARCIA BAYON, *Tractatus canonico-moralis de sacramento matrimonii*, Madrid, (sine data).

GASPARRI, *Tractatus canonicus de matrimonio*, Parisiis, 1904; ed. nov. ad mentem Codicis, Romae, 1932. Quoties haec nova editio citatur, toties indicatur.

GAUGUSCH, *Das Ehehinderniss der höheren Weihe*, Wien, 1902.

GEFFCKEN, *Zur Geschichte der Ehescheidung vor Gratiam*, Leipzig, 1894.

GENESTAL, *Histoire de la légitimation des enfants naturels en droit canonique*, Paris, 1905.

GÉNICOT, *Instit. theologiae moralis*, tract. XVIII, *De matrimonio*, Bruxellis, 1920.

GENNARI C., *Breve commento della nuova legge sugli sponsali e sul matrimonio*, Roma, 1908.

GENNARI G., *Degli usi dei Padovani nei tempi di mezzo nei loro matrimoni*, Venezia, 1819.

GERBAIS, *Traité du pouvoir de l'Eglise et des princes sur les empêchements du mariage*, Paris, 1698.

GERDIL H. S., *Tractatus de matrimonio*, Mediolani, 1896.

GHIRON M., *Il matrimonio canonico degli italiani all'estero*, Roma, 1941.

GIBERT, *Tradition ou histoire de l'Eglise sur le sacrement de mariage*, Paris, 1725.

– *Consultations canoniques sur le sacrement de mariage*, Paris, 1727.

GIGOT, *Crist's teaching concerning divorce in the New Testament*, New-York, 1912.

GILBERT, *Le mariage des prêtres*, Paris, 1903.

GILLERT, *Das Eherecht in neuen kirchlichen Gesetzbuch*, Freib. i. B., 1725.

GILLMANN, *Das ehemals zwischen der soboles ex secundis nuptiis und den Blutsverwandien des verstorbenen Eheteiles bestehende Ehehinderniss*, Mainz, 1909.

– *Das Ehehindernis gegenseitigen geistlichen Verwandtschaft der Pathen*, in *Archiv f.k. Kirchenr.*, 1906, p. 688 ss.

– *Das Ehehinderniss der geistlichen Verwandtschaft aus der Busse*, in *Archiv f. k. Kirchenr.*, 1910, p. 236 ss.; 1911, p. 178 ss.

– *Zur Geschichte der kanonischen Ehescheidung — Der Katholik*, 1904, t. XXIX, p. 191 ss.

– *Zum Ehehinderniss des geistlichen Verwandtschaft im Mittelalter, abendl. Kirchenrecht* — Beilage 1: *zum Spender u. dusseres Zeichen der Bischofsweike nach Huggucio*, Würzburg, 1922.

– *Zum Problem vom Privilegium Paulinum*, in *Archiv f. k. Kirchenr.*, 1922, p. 27 ss.; 1924, p. 242 ss.

GIOVINE, *De dispensationibus matrimonialibus*, Neapoli, 1863.

Girard-Teulon, *Les origines du mariage et de famille*, Paris, 1884.
Glasson, *Le mariage civil et le divorce*, Paris, 1880.
Gonthier, *La publicité des mariages — Commentaire du Décret « Ne temere »*, Montréal, 1908.
Gonzales, *Commentaria perpetua in singulos textus quinque Librorum Decretalium*. Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Maceratae, 1737.
Gorino, *Il privilegio Paolino nel diritto canonico e nel diritto concordatario*, Roma, 1933.
Gougnard, *Tractatus de matrimonio*, Mechliniae, 1937.
Gradath, *De iurisdictione in causis matrimonialibus*, Regiom., 1763.
Granclaude, *Règles pratiques touchant la coopération au divorce civil*, Paris, 1887.
Grisostomi-Marini, *Il diritto matrimoniale.*
Grzymala, *Ratio sacra in matrimonio canonico et civili*, Romae, 1935.
Gualco, *Tractatus de matrimonio*, Taurini, 1837.
Gutierrez, *Quaestiones tam ad sponsalia de futuro quam ad matrimonia eorumque impedimenta pertinentes*, Venetiis, 1618.
Gutmann, *Gluckliches Eheleben-Erziehungslehre*, Mergentherm, 1911.

H

Hanauer, *Coutumes matrimoniales au Moyen-Age*, in *Mémoires de l'Académie de Stanislas*, I, 1892, p. 253 ss.
Haring, *Das neue Ehedekret « Ne temere »*, Gratz, 1917.
- *Das Eherecht auf Grund des Codex iuris canonici*, Lintz, 1918.
Heiner, *Grundriss des katholischen Eherechts*, Münster, 1910.
Heislinger A. S. I., *Resolutiones morales de matrimoniorum impedimentis et istorum dispensatione*, Aug. Vindob., 1739.
Herrera A., *La doctrina canonico-legal del contrato esponsalicio en la legislacion y iurisprudencia postridentinas*, Roma 1942.
Heuser, *De potestate statuendi impedimenta dirimentia pro fidelium matrimoniis soli Ecclesiae propria*, Lovanii, 1853.
Hilling, *Studien zum Eherecht des Codex iuris canonici*, in *Archiv f. k. Kirchenr.*, 1922, p. 3 ss.
- *Das Eherecht des Codex iuris canonici*, Freiburg i. B., 1927.
Hirschberg, *Das Ehehiderniss der Blutverwandtschaft*, Greisswald, 1918.
Hizette, *Les fiançailles et le mariage*, Namur, 1908.
Hoffmann, *Dissertatio de matrimonio instaurato et conscientiae*, Giessae Assorum, 1719.
Hollweck, *Das Civileherecht des Bürgerlichen Gesetzbuchs, dargestellt in Lichte des canonischen Eherechts*, Mainz, 1900.
Holtzclau S. I., *Tractatus de matrimonio*, Wirceb., 1766.
Hörmann, *Die Desponsatio impuberum*, Innsbrück, 1891.
Hosius J. (Card.) *Opera. De matrimonio*, Lugduni, 1563.
Hostiensis H., *Summa aurea*, Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Lugduni, 1568.
Howard, *A History of matrimonial institutions*, Chicago and London, 1904.
Hurtado, *Tractatus de matrimonio et censuris*, Lugduni, 1629.
Hussarek von Heinlein, *Die bedingte Eheschliessung*, Wien, 1892.
Huth S. I., *Casus iuridico-canonici de sponsalibus et matrimonio*, Fuldae, 1742.

I-J

Iacobi Io., *De dispensationibus*, Ienae, 1674.
- *Indissolubilitas vinculi matrimonialis*, Mog., 1788.
Ianke, *De conditionibus matrimonio appositis dissertatio*, Vratislaviae, 1851.
Jemolo, *Il privilegio Paolino dal principio del secolo* XI *agli albori del* XV. *Studi Sassaresi*. Sassari, 1922.

- *Il matrimonio*, Torino, 1937.
- *Il matrimonio nel diritto canonico*, Milano, 1941.
Innocentius IV, *In quinque Decretalium libros etc.* Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Venetiis, 1570.
Ioannes Andreae, *In Decretalium libros novella commentaria*, lib. IV, *De matrimonio*, Venetiis, 1581.
Isidoro Gomà Tomas, *El matrimonio. Explicación dialogada de la Encíclica* Casti connubii, Barcelona, 1931.
Jacomet, *Des fiançailles et des promesses de mariage. Etude d'histoire de droit et de jurisprudence moderne*, Paris, 1902.
Joder, *Formulaire matrimonial*, Paris, 1891.
Joyce, *Christian Marriage*, London, 1933.
Jolly, *Des seconds mariages. Etude historique sur la législation des seconds et subséquents mariages*, Paris, 1896.
Jombart E., *Le mariage*, Paris, 1925.

K

Karst, *Commentar zu dem Dekrete über die Form der Verlöbnisse und der Eheschliessung*, Limburg, 1908.
Kiefer, *Nova decreta de sponsalibus et matrimonio*, Eystadii, 1810.
Kitzelius Io., *Synopsis matrimonialis theorico-practica*, Giessae Hessorum, 1620.
Klee, *Die Ehe*, Mainz, 1883.
Kling, *Tractatus matrimonialium causarum*, Frankfurt, 1553.
Knecht, *Die neue eherechtliche Dekrete*, Köln, 1908.
- *Grundriss des Eherechts*, Freiburg i. B., 1918.
Knock, *La nouvelle législation canonique concernant les fiançailles et le mariage*, Liège, 1909.
- *L'onanisme coniugal et le tribunal de la Pénitence*, Liège, 1914.
Knoll, *Der Begriff der Ehe nach heutigen Recht*, Karlsruhe, 1913.
Kogler, *Beiträge zur Geschichte der Rezeption und der Symbolik der legitimatio per subsequens matrimonium*, Weimar, 1904.
König P., *Tractatus de iure matrimoniali*, Venetiis, 1698.
Krauss G. R., *Punti controversi del nuovo diritto matrimoniale d'Italia*, Napoli, 1931.
Kugler, *Tractatus theologico-canonicus de matrimonio et sponsalibus*, Herbipol., 1713.
- *Tractatus de dispensationibus*, Vratislav., 1727.
- *De nuptiis incestuosis*, Aug., 1771.
Kutschker, *Das Eherecht der katolischen Kirche nach seiner Theorie und Praxis*, Wien, 1856-1857.

L

Lacey, *Marriage in Church and State*, London, 1912.
Lacroix, *Theol. mor.*, lib. VI, pars III, *De matrimonio*, Ravennae, 1761.
Lafourcade, *Etude historique des fiançailles*, Bordeaux, 1902.
Lanier H., *Guide pratique de la procédure matrimoniale*, Paris, 1927.
Lanza A., *De fine primario matrimonii*, Romae, 1941.
Laurin, *Introductio in ius matrimoniale*, Vindobonae, 1805.
Lavaud, *Le monde moderne et le mariage chrétien*, Paris, 1935.
Laymann S. I., *Ius canonicum*. Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Dilingae, 1628.
- *Theol. mor.*, lib. V, tract. X, *De matrimonii sacramento*, Venetiis, 1719.
Le Bec, *Procès en nullité de mariage et en dispense de mariage non consommé*, Bourges, 1914.
Ledesma P., *Tractatus de magno matrimonii sacramento super doctrin. Angelici doctoris*, Venetisi, 1592.

Ledru, *Comment se forme le mariage en droit romain*, Paris, 1874.
Leinz, *Der Ehevorschrift des Concils von Trient* etc., Freiburg i. B., 1888.
Leitner, *Die tridentinische Eheschliessungsform nach der Konstitution Pius X* «Provida», Regensburg, 1906.
– *Die Verlöbungs-und Eheschliessungsform*, Regensburg, 1908.
– *Lehrbuch des katholischen Eherechts*, Paderborn, 1920.
Lemaire, *Le mariage civil*, Paris, 1910.
Lery, *Le privilège de la foi*, Montréal, 1938.
Leurenius S. I., *Forum ecclesiasticum seu ius canonicum universum*, Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Venetiis, 1729.
Liberius a Jesu, *De sacramento matrimonii* (Controversiarum tom. VI), Mediolani, 1752.
Lindner, *Die gesetzliche Verwandtschaft als Ehehinderniss im abendländischen Kirchenrecht des Mittelalters*, Paderborn, 1920.
Linneborn, *Grundriss des Eherechts nach dem Codex iuris canonici*, Paderborn, I, 1919; II, 1921.
Litta, *Del diritto di stabilire impedimenti dirimenti al matrimonio*, *Cremona*, 1784.
Lombardi, *De matrimoniis per procuratorem, nuncium, internuncium, litteras, telegraphum et telephonium*, *in* Acta S. Sedis, vol. 37, 38, 39.
Luckrock, *The history of marriage, jewish and Christian, in relation to divorce and certain forbidden degrees*, London, 1895.
Ludwig, *De matrimoniis principum per procuratorem*, Halae Salicae, 1736.

M

Magnin E., *Les procès en nullité de mariage dans l'Eglise catholique*, Paris, 1929.
Manenti, *Della inopponibilità delle condizioni ai negozi giuridici e in ispecie delle condizioni opposte al matrimonio*, Siena, 1889.
Mansella I., *De impedimentis matrimonium dirimentibus ac de processu iudiciali in causis matr.*, Romae, 1881.
Mansella I.-Solieri F., *De causis matrimonialibus*, Romae, 1906.
Martin, *De matrimonio et potestate ipsum dirimendi Ecclesiae soli propria*, Lugduni-Parisiis, 1844.
Martin, *Le mariage. Précis théologique et canonique*, Rennes, 1936.
Mauser, *Tractatus de nuptiis*, Leipzig, 1569.
Mayer, *Des rapports conjugaux considérés sous le triple point de vue de la population, de la santé et de la morale publique*, Paris, 1882.
Mazzei, *De matrimonio conscientiae*, Romae, 1771.
Melata, *De potestate qua matrimonium regitur et de iure matrimoniali civili apud praecipuas nationes*, Romae, 1903.
Miceli I., *Le dispense matrimoniali*, Roma, 1941.
Michaud, *La vasectomia double*, in *Nouv. Revue théol.*, 1914, p. 140 ss.
Michel, *Questions pratiques sur le mariage dans les missions*, Maison-Carrée, 1903.
Mitterer, *Geschichte des Ehehindernisses der Entführung im kanonischen Recht... nach Gratian*, Paderborn, 1924.
Molinus, *Tractatus de ritu nuptiarum et pactis in matrimonio conventis*, Barcinonae, 1617.
Monner, *Tractatus de matrimonio*, Jena, 1561.
Monsabré, *Le mariage*, Paris, 1899.
Morel, *Etude historique sur le mariage putatif*, Paris, 1913.
Moser, *De impedimentis matrimonii*, Mechliniae, 1847.
Moulard, *St Jean Chrysostome. Le défenseur du mariage et l'Apôtre de la virginité*, Paris, 1923.
Moy, *Das Eherecht der Christen in der morgenländischen und abendländischen Kirche bis Zeit Karls des Grosses*, Regensburg, 1833.
Mulcahy, *De matrimonio iuxta concordata vigentia*, Romae, 1937.
Murray, *Comment. de impedimentis matrimonii dirimentibus*, Dublini, 1881.
Muscettula, *Dissertatio theologico-legalis de sponsalibus et matrimoniis quae a filiis-familias contrahuntur parentibus insciis vel iniuste invitis*, Bruxellis, 1766.

N

Nardi, *Dissertatio de sanctitate matrimonii vindicata*, Romae, 1896.
Navarrus M., *Consilior. seu respons. quinque libri*, to. II, lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Venetiis, 1601.
Noldin, *Decretum de sponsalibus et matrimonio*, Oeniponte, 1907.
– *De iure matrimoniali iuxta Codicem iuris canonici*, Lincii, 1919.
– *Summa theol. moralis*, vol. III.

O

O'Connell G., *De intima natura assistentiae matrimonialis*, Romae, 1940.
Oddi-Baglione A., *Il matrimonio condizionato*, Padova, 1938.
Ojetti B., *In ius antepianum et Pianum ex Decreto* «Ne temere», Romae, 1908.
– *Synopsis*, v. *Clandestinitas*, *Disparitas cultus*, *Matrimonium*, etc., Romae.
Oreseu, *Le mariage quant aux conditions intrinsèques et aux formalités extrinsèques en droit international privé*, Paris, 1908.
Ortolan, *Disparité de culte*, in *Diction. de théol.*, XXX, c. 1416 ss.
Ott, *Die Auslegung des neutestamentlichen Texte. Ueber die Ehescheidung, historisch-kritisk dargestellt*, Münster i. W., 1911.
Otten B. I., *Institutiones dogmaticae*, VI, nn. 394-547, Chicago, 1925.

P

Pacati P., *Tractatus dogmaticus, moralis et canonicus de matrimonio christiano*, Bergomi, 1906.
Palmieri D., *Tractatus de matrimonio christiano*, Romae, 1880.
Payen, *De matrimonio in missionibus ac potissimum in Sinis*, Zika-Wei, 1929.
Paoli, *Etude sur les origines et la nature du mariage civil, mis en regard de la doctrine catholique*, Paris, 1890.
Pasquier, *Traité des causes de divorce et de séparation de corps*, Bruxelles, (sine data).
Pauwels, *Magnum matrimonii sacramentum redactum in casus*, Lovanii, 1759-1760.
Perghold, *De sponsalibus et matrimonio adversus naturalistas*, Aug., 1763.
Perrone, *De matrimonio christiano*, Leodii, 1861.
Pesch C., *Praelectiones dogmaticae*, VII, *de matrimonio*, n. 698 ss., Friburgi B., 1920.
Peters, *Die Ehe nach der Lehre des hl. Augustinus*, Paderborn, 1918.
Petzeck, *De potestate Ecclesiae in statuendis impedimentis*, Freiburg, 1783.
Petrus Lombardus, Libri IV *Sententiarum*, IV, Dist. 26-42.
Pezzani, *De celebratione sponsalium et matrimonii seu commentarium in Decretum* «Ne temere», Romae, 1908.
Philippe (Elie), *Etude historique sur les origines et le développement du droit matrimonial dans l'Eglise*, in *Canoniste contemp.*, 1892-1895 et 1902.
Pichler S. I., *Ius canonicum*. Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Venetiis, 1750.
Pierantonelli, *Ordo iudiciarius in praxim traductus matrimonialium causarum speciminibus*, Romae, 1904-1905.
Pighi, *De sacramento matrimonii*, Veronae, 1919.

Piola A., *La competenza giurisdizionale dello Stato e della Chiesa, agli effetti civili, sui matrimoni non concordatari*, Genova, 1934.
– *La competenza giurisdizionale ecclesiastica sul matrimonio e suoi effetti civili*, Padova, 1938.
– *Sulla concordanza delle leggi italiane di attuazione con i Patti Lateranensi*, Padova, 1939.
– *Sull'ammissibilità della delibazione di sentenze straniere di annullamento di matrimonio concordatario*, in *Il Diritto Ecclesiastico*, 1934, p. 89 ss.
Pirhing S. I., *Ius canonicum*. Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Venetiis, 1759.
Pisani, *Les nullités de mariage*, Paris, 1905.
Piscetta-Gennaro, *Elementa th. moralis*. Vol. VI, *De ordine et matrimonio*, Torino, 1928. Vol. VII, *De peccatis castitati oppositis et de usu matrimonii*, Torino, 1932.
Pitonius F. M., *Constit. Pontif. et Romanar. Congreg. decisiones ad matrimonium spectantes*, Venetiis, 1725.
Planchard, *Dispenses matrimoniales*, Angoulème, 1882.
Plat, *Dissertatio de sponsalibus et matrimonii impedimentis*, 1782.
Poggi, *L'esecutorietà delle pronuncie ecclesiastiche in materia matrimoniale*, Padova, 1937.
Pohle-Preuss, *The Sacraments*, IV, p. 3 e 2 ss.
Polacco, *Del matrimonio contratto sotto condizione o a termine*, Venezia, 1895.
Pompen, *Tractatus de dispensationibus et de revalidatione matrimonii*, Amstelodami, 1897.
Pontius A., *Tractatus de sacramento matrimonii*, Lugduni, 1640.
Probst, *Sacramente und Sacramentalien in den drei ersten christlichen Jahrhunderten*, Tübingen, 1872.
– *Die ältesten römischen Sacramentarien und Ordines*, Münster, 1892.
Prümmer, *Manuale theol. mor.*, III, n. 625 ss., Friburg i. B., 1928.
Puton, *Essai sur le mariage d'après les usages des anciens Germains*, Nancy, 1902.
Pyrrus Corradus, *Praxis dispensationum apostolicarum*, Coloniae, 1717.

R

Raia S., *Il matrimonio*, Napoli, 1918.
Ravà A., *Il matrimonio secondo il nuovo ordinamento italiano*, Padova, 1929.
Rebuttati C., *Della competenza a dispensare da impedimenti al matrimonio e dalle pubblicazioni*. L'art. 17 *della legge sul matrimonio*, Genova, 1930.
– *Le disposizioni transitorie della nuova legge sul matrimonio*, Genova, 1930.
– *Matrimonio canonico tra affini in linea retta e delitto d'incesto*, Roma, 1931.
– *Del consenso matrimoniale*, Milano, 1933.
– *Sul riconoscimento di prole naturale nella celebrazione del matrimonio religioso*, Roma, 1934.
– *Matrimonio*, Torino, 1939.
– *Ordinamento matrimoniale concordatario*, Roma, 1940.
Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*. Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Venetiis, 1560.
Resemans, *De competentia civili in vinculum coniugale infidelium*, Romae, 1887.
Reutlinger J., *Magnum matrimonii sacramentum casibus practicis expositum*, Aug., 1716.
Richardot V. H., *Les pactes de séparation amiable des époux. Etude historique* etc., Paris, 1930.
Rieder, *Der Brautunterricht* Freiburg i. B., 1925.
Riedler, *Bedingte Eheschliessung*, Kempten, 1892.
Rive-Umberg S. I., *Die Ehe im dogmatischer, moralischer und sozialer Beziehung*, Regensb., 1921.

Roberts, *The Banns of Marriage*, Washington, 1931.
Roche, *Essai sur les origines romaines et germaniques du contrat des fiançailles*, Grenoble, 1899.
Rognoni G., *Manuale per la celebrazione del matrimonio*, Venezia, 1931.
Roncaglia, *Universa moralis theologia*. To. III, tract. XXI, *De sacramento matrimonii*, Lucae, 1730.
Rosambert, *La veuve en droit canonique jusqu'au* XIV *siècle*, Paris, 1923.
Rosignoli, *Novissima praxis in universas de matrim. controversias*, Mediolani, 1686-1687.
Roskovàny, *De indissolubilitate matrimonii*, Augustae, 1840.
– *De matrimoniis mixtis*, Quinqueccl., 1842 ss.
– *Matrimonium in Ecclesia catholica potestati ecclesiasticae subiectum*, Nitriae, 1887.
Rosset, *De sacramento matrimonii, tractatus dogmaticus, moralis, canonicus liturgicus et iudiciarius*, Parisiis, 1895-1896.
Rossi F., *De consensu matrimoniali*, Romae, 1911.
– *De impedimento impotentiae*, Romae, 1910.
Rossi I., *De matrimonii celebratione iuxta Codicem iuris canonici*, Romae, 1924.
– *La celebrazione del matrimonio in Italia dopo il Concordato*, Torino, 1934.
Roubaud F., *Traité de l'impuissance et de la stérilité*, Paris, 1876.
Rousseau, *Renseignements pratiques à l'usage du curé et du confesseur sur la législation canonique du mariage*, Paris, 1905.

S

Sagnori, *Exemplar actorum forensium, quibus inquirendum est de matrimonii nullitate ex capite impotentiae ac de matrimonii rati et non consummati diremptione*, Romae, 1902.
Salvioli, *La giurisdizione matrimoniale e la giurisdizione della Chiesa in Italia prima del mille*, Modena, 1884.
– *La benedizione nuziale fino al Concilio di Trento*, Bologna, 1894.
Salucci R., *Il matrimonio*, Torino-Roma, 1930.
Sanchez, *De sancto matrimonii sacramento*, Antverpiae, 1607.
Sasse, *De sacramentis Ecclesiae*, II, *de sacramento matrimonii*, th. 1-12, Friburgi B., 1898.
Savaldi, *L'errore del matrimonio in diritto canonico*, Roma, 1933.
Savaré Th., *De errore communi circa assistentiam ad matrimonium*, Romae, 1936.
Saviano, *Il matrimonio. Legge della Chiesa e legge dello Stato*, Napoli, 1934.
Schaefer, *Das Eherecht nach dem Codex iuris canonici*, Münster W., 1924.
Schaub, *Die neusten Bestimmungen auf dem Gebiet des katholischen Eherechts*, Regensburg, 1911.
Binder-Scheicher, *Praktische Handbuch des katholischen Eherechts*, Freiburg i. B., 1891.
Schiappoli, *Il matrimonio secondo il diritto canonico e la legislazione concordataria italiana*, Napoli, 1932.
Schmalzgrueber, *Ius ecclesiasticum universum*. Lib. IV, *Sponsalia et matrimonium*, Ingolstadii, 1716.
Schmidt, *Ius primae noctis - Eine geschichtliche Untersuchung*, Freiburg i. B., 1881.
Schmier, *Iurisprudentia canonico-civilis seu ius canonicum universum*. Lib. VI, *De matrimonio*, Venetiis, 1754.
Schmitz B., *Die Bussbücher und die Bussdisciplin der Kirche*, Mainz, 1883.
Schnitzer, *Katholisches Eherecht*, Freiburg i. B., 1898.
Schlosser, *Dissert. de indissolubili matrimonii sacramento*, Lugduni, 1631.
Schulte, *Handbuch des katholischen Eherechts*, Giessen, 1855.

SCHULTE G. F., *Istruzione della legge sui matrimoni dei cattolici*, Milano, 1857.

SCOTUS, *In IV Sent.*; D. 26, q. unic.; D. 28, q. unic.; D. 31, q. unic.; D. 33, q. 3, Lugduni, 1639.

SEHLING, *Die neuesten päpstilichen Erlasse auf dem Gebiete des Rechtes insbesondere des Eherechts*, in *Neue Kirchliche Zeitschrift*, 1908, p. 384 ss.

SILBERMANN, *Matrimonium trino iure absolutum*, Aug., 1732.

SINGER, *De la publicité du mariage*, Lille, 1907.

SLATER, *The new marriage law*, in *The Truth*, 1908, p. 337 ss.

SOHM, *Das Recht der Eheschliessung aus dem deutschen und canonischen Recht geschichtliche entwickeit*. Weimar, 1875.

SOLMON, *De matrimonii sacramento tractatus pastoralis*, Liège, 1930.

SPORER, *Theologia moralis. De sacramentis in genere et in specie*. Pars IV, *De matrimonio et annexis*, Venetiis, 1726.

STEIGLER, *Dispensation, Dispensationswesen, und Dispensationsrecht, im Kirchenrecht geschichtlich dargestellt*, Mainz, 1907.

STOCCHIERO, *Il matrimonio in Italia*, Vicenza, 1939.

STRUGGL, *Theol. moralis*, tract. XII, *De sacramento matrimonii*, Ferrariae, 1758.

STUTZ, *Zum neuesten Stand der katholischen Mischehenrechts im Deutschen Reiche*, Stuttgart, 1908.

T

TAMBURINI, S. I., To. II, lib. VIII, *De sacramento matrimonii*, Venetiis, 1755.

TANQUEREY, *Synopsis theologiae moralis*. Tom. I, *De poenitentia, de matrimonio et ordine*, Romae, 1920.

TER HAAR F., *De matrimoniis mixtis eorumque remediis*, Taurini-Romae, 1931.

THANER, *Die Persönlichkeit in der Eheschliessung*, Gratz, 1900.

Theologia Mechliniensis, Tractatus de sponsalibus et matrimonio, Mechliniae, 1911.

THEPHANY, *Traité des dispenses matrimoniales*, Paris, 1889.

TIMLIN, *Conditional matrimonial consent, an historical synopsis and commentary*, Washington, 1934.

TOPAI, *De necessitate uteri in generatione et matrimonio*, Romae, 1903.

TOURNELY, *Praelectiones theol. de sacramento matrimonii*, to. XI, Venetiis, 1790.

TRABUCCHI, *Il matrimonio putativo*, Padova, 1936.

TRAMPE, *Tractatus de matrimonio*, Gradiae, 1911.

TRENTA, *La nuova disciplina sulla celebrazione degli sponsali e del matrimonio*, Ascoli Piceno, 1909.

TRIEBS, *Praktisches Handbuch des geltenden kanonischen Eherechts in Vergleichung mit dem deutschen Staatlichen Eherecht*, Breslau, I, 1925, II, 1927.

U

UPIANUS D., *De matrimonio*, Venetiis, 1760.

URSAIA D., *De nullitate matrimonii ex defectu consensus contrahentis et moralis praesentiae parochi*, Romae, 1695.

V

VAN DE BURGT, *Tractatus de dispensationibus matrimonialibus*, Sylvae-Ducis, 1865.

VAN DE BURGT-SCHAEPMAN, *Tractatus de matrimonio*, Ultrajecti, 1908.

VAN DEN ACKER, *Decreti* « Ne temere » *de sponsalibus et matrimonio interpretatio*, Buscoduci, 1909.

VAN HEMEL, *De formis civilibus matrimonio christiano praemittendis eorumque effectibus et impedimentis*, Mechliniae, 1863.

VANTROYS, *Etude historique et juridique sur le consentement des parents au mariage de leurs enfants*, Paris, 1880.

VASQUEZ, In III P. S. Thomae, IV, tract. *de sacramento matrimonii*, Lugduni, 1631.

VASSALLI, *Lezioni di diritto matrimoniale*, Padova, 1932.

VELA DE ORENNA, *De matrimonio contracto per procuratorem*, Halae Salicae, 1736.

VERACRUX, *Speculum conjugiorum*, Mediolan. 1599.

VERMEERSCH, *De casu Apostoli*, Brugis, 1911.

– *De forma sponsalium et matrimonii*, Brugis, 1912.

– *Theologia moralis*. Tom. III, Tract. VIII, *De matrimonio*, Romae-Brugis, 1923.

– *Catechismo del matrimonio cristiano*, Torino-Roma, 1931.

VICTORIUS AB APPELTERN, *Manuale Missionariorum*. Pars 3ª, *De matrimonio*, Brugis, 1911.

VIGLINO, *Oggetto e fine primario del matrimonio*, in *Il Diritto Ecclesiastico*, 1929, p. 142 ss.

– *Lo scopo essenziale del matrimonio*, in *Rivista internazionale di filosofia del diritto*, 1927, fasc. I.

VISCONT A., *Tractatus canonicus de matrimonio rato et non consummato*, Romae, 1928.

VITALE S., *De iure accusandi matrimonium*, Romae, 1937.

VITO P., *Il matrimonio in Italia*, Napoli, 1931.

VLAMING, *Praelectiones iuris matrimonii ad normam Codicis iuris canonici*, Bossum, 1919-1921.

VOGT, *Das kirchliche Eherecht*, Köln, 1910.

VROMANT, *Ius Missionariorum*. Tom V, *De matrimonio*, Louvain, 1931.

W

WATKINS, *Holy matrimony*, London, 1895.

WELTZER U. WELTE, *Ehe, Ehescheidung, Ehehindernisse, Eheverlöbniss*, in *Kirchenlexicon*.

WERNZ F. S., *Ius Decretalium*. Tom. IV, *Ius matrimoniale Ecclesiae catholicae*, Prati, 1911-1912.

WERNZ-VIDAL, *Ius canonicum*. T. V, *Ius matrimoniale*, Romae, 1925.

WESTERMARCK, *Origine du mariage dans l'espèce humaine*, Paris, 1895.

WIESTNER S. I., *Institutiones canonicae*. Lib. IV, *De sponsalibus et matrimonio*, Monach., 1705-1706.

WILHELM, *Das Eheleben*, Regensburg, 1909.

WILKINS, *The history of divorce and re-marriage*, London, 1910.

WILLEMBERG, *De matrimonio conscientiae*, Lugduni, 1698.

WINTER I. C., *Sponsalia una cum matrimonio practice explicata*, Aug. Vind., 1748.

WIRCEBURGENSES, *Theologia dogmatica, polemica, scholastica et moralis*, X, *de sacramento matrimonii*, nn. 306-390, Lutetiae Parisiorum, 1853.

WOESS, *Der Dispens vom Hindernisse der bestehenden Ehe*, Innsbruck, 1920.

WORDSWORTH, *The law of the Church, as to the marriage of a man with his deceased wife's sister*, London, 1908.

WOODS, *The Constitutions of canon 1125*, U. S. U., 1935.

WOUTERS, *Commentarium in Decretum* « Ne temere », Amstelodami, 1910.

– *De forma promissioni et celebrationis matrimonii*, Bossum, 1191.

Z

ZALLINGER, *Institutiones iuris ecclesiastici*, Romae, 1823.

ZARZYCH, *Le divorce et la séparation de corps comparés dans leurs causes*, Paris, 1903.

ZHISHMAN, *Das Eherecht des Orientalischen Kirche*, Wien, 1864.

ZILETTUS, *Matrimonialium consiliorum etc.*, Venetiis, 1562.

ZITELLI, *De dispensationibus matrimonialibus*, Romae, 1887.

INDEX RERUM ORDINE ALPHABETICO DIGESTUS

Numerus arabicus numerum marginalem indicat.

G

H

I

EIUSDEM EDITORIS

A CORONATA P. MATTHAEUS, O. M. C.
Doctor et Lector Iuris Canonici.

COMPENDIUM IURIS CANONICI
AD USUM SCHOLARUM

Vol. I. **Introductio - Ius publicum - Normae Generales - De Clericis - De Religiosis - De Laicis.** Accedit Appendix: ***De jure concordatario italico.*** In-8, editio IV emendata, 1944, pag. XXIV-660

Vol. II. **De Rebus - De Processibus - De Delictis et Poenis.** In-8, editio III emendata, 1948. pag. XVI-632

Clarissimus A., jam optime meritus de scientia juris can., opus scripserat: *Institutiones Juris Canonici ad usum utriusque cleri et scholarum* 5 vol. constans, eo fine ut obviaret defectibus aliorum manualium, quæ aut nimis voluminosa aut nimis succincta visa fuerant, praesentis operis publicatione fatetur se impegisse defectui prioris generis manualium: ex quo, cedens precibus plurium magistrorum, hoc *Compendium* exaravit. Hic ortus, hic finis.

Consulto « Jus Publicum » præposuit huic operi, ut melius inservire possit utilitati scholarum. Post indicem generalem amplam dat bibliographiam auctorum qui post promulgationem C. J. C. scripserunt. Sequitur tractatus de Jure Publico, de Normis Generalibus, de Clericis, de Religiosis, de Laicis. Ad calcem, ante indicem rerum, ponitur index canonum in opere relatorum. Methodus eadem est quæ servatur in opere *Institutionum.* Claritati facilitatique styli nil obest: typographice maximam opus laudem meret: distinctis characteribus satis factum est paedagogicis exigentiis.

Duobus voluminibus opus absolvetur. Auspicare licet optimum exitum. Qui « Manuale » conficit ob oculis ponat id esse; « manuductio » pro scholaribus, ita ut locus detur vivæ voci antecessoris: secus periculum adest ut schola degeneret in meram lectionem. *Gregorianum*

INTERPRETATIO AUTHENTICA
Codicis Juris Canonici et Jurisprudentia S. Sedis circa ipsum.

In-8 max., ed. II 1948, pag. 350

Liber, magna cum diligentia confectus, utilissimus, immo necessarius, est, non solum magistris pro usu scholae sed etiam et praecipue omnibus magistratibus ecclesiasticis, quibus Codicis iuris canonici ad praxim deducendi occasio quotidie offertur.
(*Comm. Fratrum Minorum*).

Manuale Practicum iuris disciplinaris et criminalis regularium

In-8 max., 1938, pag. 276

Quod multorum erat in votis *Manuale practicum iuris disciplinaris et criminalis Regularium* P. Matthaeus Conte a Coronata perfecit. Auctor iam satis notus omnibus scientiae canonicae cultoribus ob varia opera iam edita et maximo favore accepta, summa cum diligentia, solita clara methodo usus est, quo fit ut hoc *Manuali* uti possint etiam illi Superiores, quibus iuris canonici scientiae addiscendae tempus deest. Opus utillimum, pene dixi necessarium, est omnibus Superioribus et ministris tribunalium, ex eo praesertim quod nullum, hucusque post Codicis iuris canonici promulgationem manuale huiusmodi completum in lucem prodierit. Est autem manuale completum, idest normas statuens practicas pro omnibus casibus occurrentibus ut ex rubricis titulorum constat... *Civiltà Cattolica.*

Stabilimento Grafico Marietti - Via Legnano, 23 - Torino
Finito di stampare in Novembre
1950